Roman Dzwonkowski SAC

Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917–1939 MARTYROLOGIUM

Lublin 1998
Towarzystwo Naukowe
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Towarzystwo Naukowe
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Źródła i monografie

155

Lublin 1998

Recenzenci
Ks. prof. dr hab. Zygmunt Zieliński
Doc. dr hab. Romuald Wojna

Redaktor książki
Jadwiga Kaliszuk

Projekt okładki
i stron tytułowych
Jerzy Durakiewicz

Konsultacja językowa
Lubomir Puszak

Skład komputerowy
Grażyna Francuz

© Copyright by Towarzystwo Naukowe KUL 1998

ISBN 83-86668-67-9

WYDAWNICTWO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO
ul. Gliniana 21, 20-616 Lublin,
Tel. (0-81) 525-01-93, 524-31-77, fax 524-31-77

Druk: „Petit" SC, ul. Grenadierów 13, 20-331 Lublin

Na szczególną pamięć zasługuje martyrologium kapłanów w łagrach syberyjskich czy innych na terenie Związku Sowieckiego.

J a n P a w e ł II, *Dar i Tajemnica*

PRZEDMOWA

Rozległe tereny Rosji – a później ZSRR – były i są nadal polem współżycia i walki różnych ludów, cywilizacji i kultur. Przez wiele stuleci Polacy uczestniczyli w tworzeniu nowych form współżycia. Na terenach zagarniętych w dużej mierze siłą przez rosyjski imperializm Polacy zamieszkiwali stale i od pokoleń organizowali sobie życie w polskiej niszy kulturowej, która umożliwiała im normalną, ludzką formę życia osobowego. Olbrzymie jednak rzesze Polaków zostały wywiezione przemocą na dalekie syberyjskie i inne terytoria, gdzie ludzki sposób życia można było uratować do pewnego stopnia poprzez zachowanie własnej religii, jako podstawowego poziomu kultury człowieka.

Jak bowiem wiadomo, sposób ludzkiego racjonalnego i wolnego życia jest kulturą, która przejawia się w jej czterech podstawowych nurtach: racjonalnym poznaniu, tak przednaukowym, jak i naukowym; w moralności realizującej ludzkie dobro; w sztuce (twórczości) uzupełniającej niedostatki zastanej natury, mającej realizować dobro prawdy, czyli piękno; i w religii, jako naczelnych racji ludzkich decyzji, spinających w relacji osobę człowieka z osobą Boga. Religia – w ostatecznych wymiarach – stanowi jedyne ludzkie dobro transcendujące nawet samą śmierć, którą pojmuje jako przejście ku wieczności. To religia odsłania ostateczny sens ludzkiego życia i ludzkich działań, tak moralnych, jak i naukowych czy twórczych. Osobowa więź (relacja) z Bogiem, gwarantująca życie wieczne w rozkwicie działań osobowych, ku którym zmierzają wszystkie ludzkie – rozumne i dobrowolne – czyny, pozwala ostatecznie zrealizować i osiągnąć przedmioty i cele, zogniskowane w Bogu, wszystkich przejawów kultury: PRAWDY – DOBRA – PIĘKNA.

Nic zatem dziwnego, że ludzie wykorzeniani z własnych rodzinnych siedzib zabierali z sobą – jako najcenniejszy skarb człowieczy – r e l i g i ę z jej osobowymi aktami: modlitwą, ofiarą, moralnością nacechowaną chrześcijańską miłością. To jedynie pozostawało im jako podstawa ludzkiego życia i człowieczej kultury. Albowiem religia i moralność, a właściwie to religia realizowana w życiu moralnym, jest jedynym nieutracalnym kulturowym dobrem człowieka. I ten skarb nawet najbiedniejsi zabierali ze sobą – ci, których wyrwano z rodzimych i ojczystych korzeni. To pozwalało wywiezionym nadal być ludźmi, może nawet pełniej, bo trudniej.

A gdy w sprzyjających okolicznościach warunki przesiedlenia na to pozwalały, to budziły się, rozkwitały i owocowały inne gałęzie kultury: nauka i sztuka, wraz

ze społecznymi formami cywilizacji wkorzenionymi w duszę Polaka. Ileż i jakie osiągnięcia nauki i techniki oraz gospodarki zrealizowali Polacy w ciągu wieków na bezkresnych przestrzeniach rosyjskiego imperium! Mówi o tym – jeszcze niedoskonale – historia nauki.

Życie ludów na terenach opanowanych przez Rosję zostało poddane aż dwukrotnie strasznemu „fatum": poprzez najazd Mongołów w średniowieczu i poprzez antyludzką rewolucję bolszewicką na początku XX w. Trudno przecenić rozkładowy wpływ tych wydarzeń na ludzką psychikę narodów i poszczególnych ludzi na terenach poddanych naciskowi wrogich człowiekowi cywilizacji.

Ludy Rusi na południu i północy, organizujące się w systemy narodowo-państwowe w bogatej kulturze Bizancjum (Carogrodu), zostały w XIII stuleciu podbite i opanowane przez hordy mongolskie Batu-Chana, przy równoczesnym narzuceniu im cywilizacji turańskiej (mongolskiej, a później mongolsko-moskiewskiej). Mongolski władca, opanowawszy tereny Rusi, zmusił ją do płacenia strasznego haraczu, przy równoczesnym prywatnym mongolskim systemie prawa, w myśl którego jedynym posiadaczem ziemi, dóbr, ludzi i wyników pracy ludzkiej miał być chan. Organizacja państwowa przybrała postać organizacji wojskowej. Spowodowało to zanik publicznego prawa, dowolność władzy, pogardę dla kultury ducha, dla nauki i sztuki, dla ludzkiej wolności. System ten zaciążył szczególnie na ziemiach późniejszej Rosji, gdyż Ruś Halicka, związana z Polską i Węgrami, znalazła się w innych warunkach cywilizacyjnych. Wpływ mentalności i cywilizacji mongolsko-moskiewskiej utrwalił się na ziemiach Rosji i pozostał nawet wówczas, gdy ta zwyciężyła Mongołów, gdy po upadku Konstantynopola stała się „Trzecim Rzymem", a carowie – imperatorami. Niestety, nie rozwijała się – jak w innych krajach Europy – kultura duchowa, ale panowało samowładztwo carów i dokonywano nowych terytorialnych zdobyczy, w tym także rozbiorów Polski. Ogromne tereny Rzeczypospolitej weszły wraz z ludnością i tradycją wolnościową w obręb imperium rosyjskiego. I chyba nie jest czymś aroganckim dostrzeżenie faktu, że dopiero wiek XIX w Rosji zaowocował wspaniałą kulturą duchową i materialną. Udział Polaków w procesie tworzenia kultury nie może być nie zauważony.

Wszystko to jednak zostało zmiażdżone w drugim wielkim uciemiężeniu – po bolszewickiej „Rewolucji Październikowej". Sami Rosjanie i narody zamieszkujące zagarnięte przemocą tereny zostali poddani chyba największemu w dziejach ludzkiej kultury zniewoleniu i urzeczowieniu. Systemy rządów ateistycznych i bestialskich zniszczyły to wszystko, co wyrażało ducha wolności, w tym swobodę wyznawania wiary w zorganizowanych strukturach. Posypały się wyroki śmierci i zwyczajne masowe zabójstwa, zwłaszcza tych, którzy nosili w sobie tradycję wolności i niezawisłości ducha. Byli to przede wszystkim duchowni Polacy oraz wierzący wyznania rzymskokatolickiego.

Oczywiście bywały przypływy i odpływy w procesach prześladowania, ale zasadniczy nurt wytępienia religii, niezawisłości, wolności ducha był czymś stałym i niezmiennym w swych podstawach. Upadek takich rządów, które trwały ponad 70 lat, nie mógł natychmiast zmienić sytuacji, albowiem pozostali ludzie i instytucje stwo-

rzone i zorganizowane przez wojujący ateizm, który szczególnie uderzył w ludzi tworzących kulturę. Pozostała więc ogromna duchowa pustynia i ziemia głodna kultury ducha.

Trzeba zatem zaczynać na nowo i w różnorodny sposób pomóc ludziom, w tym potomkom naszych Rodaków, aby mogli znowu żyć racjonalnie, po ludzku, ze świadomością i praktyką swej o s o b o w e j godności. Jak nie można głodnego odrzucić, gdy prosi o chleb, aby zachować swe biologiczne życie, tak też nie można udawać, że nie widzi się potrzeb duchowo-kulturowych, zwłaszcza zaś potrzeb wiary i religii tam, gdzie nastąpiło zniszczenie i spopielenie źródeł kultury ducha.

Przypomnienie o stratach kultury i religii jest zarazem wołaniem o pomoc dla naszych braci Ukraińców, Białorusinów, Rosjan i naszych Rodaków na niedawnej „nieludzkiej ziemi". To niekiedy nieme wołanie o ratunek dla ducha musi się spleść z odzewem św. Pawła: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii!" (1 Kor 9, 16).

Świadkami Chrystusa Pana na terenach Związku Radzieckiego byli kapłani zaangażowani w głoszenie Ewangelii, często aż do męczeńskiej śmierci. Ich liczba jest ogromna, jak to unaocznia ks. prof. R. Dzwonkowski w niniejszej pracy, dokumentującej losy duchownych katolickich pod rządami komunistycznymi w latach 1917–1939. Cierpienia i śmierć kapłanów, Polaków i innych narodowości, stanowi posiew krwi, która woła do niebios o zmiłowanie, do żyjących – o nowy zasiew ziarna Ewangelii. Nie ma bowiem innego wyboru dla kapłanów niż pójść za Chrystusem.

Autorowi, ks. prof. R. Dzwonkowskiemu, należą się słowa uznania i wdzięczności za ukazanie w niniejszej monografii świadectwa wiary i męczeństwa ogromnej rzeszy kapłanów na „nieludzkiej ziemi". Stanowi ona wybitny wkład poznawczy do najnowszej historii Kościoła i przyczyni się do uświadomienia współczesnemu Czytelnikowi, jakie wysiłki, nieraz nadludzkie, musieli podejmować pracujący tam kapłani, by umożliwić ludziom zachowanie godnego życia w kulturze wiary i polskości.

Prof. dr hab. Mieczysław Albert Krąpiec OP

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW, NAZW I TERMINÓW*

AAG AP	– Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Akta Protektora Wychodźstwa
AAN	– Archiwum Akt Nowych
APM	– Akta Ambasady RP w Moskwie
APL	– Akta Ambasady RP w Londynie
APP	– Akta Ambasady RP w Paryżu
CAP	– Centralna Agencja Polska w Lozannie
MSZ	– Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MW	– Akta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
AANKWD	– Archangielskij Archiw Narodnogo Komissariata Wnutriennich Dieł – Archiwum Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych w Archangielsku
AAR	– Archivio PP. Assunzionisti. Roma – Archiwum oo. Assumpcjonistów w Rzymie
AAW	– Archiwum Archidiecezji Warszawskiej
ABMK	– Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne
abp	– arcybiskup
AChO	– Archiw Chmielnickoj Obłasti – Archiwum Obwodu Chmielnickiego
AChU	– Administratiwno-Choziajstwiennoje Uprawlenije – Zarząd Administracyjno-Gospodarczy
ad instar	– na wzór, na sposób
ad interim	– czasowo
ad nutum amovibile	– z możliwością odwołania

* Przy wyjaśnianiu nazw niektórych łagrów korzystałem częściowo z pracy S. Kalbarczyka *Wykaz łagrów sowieckich – miejsc przymusowej pracy obywateli polskich w latach 1939–1943*, Warszawa 1993, oraz z ustaleń H. Owsiany w *Z historii i geografii łagrów na Wyspach Sołowieckich*, Warszawa 1996 (mps).

ad nutum amovibile S. Sedis – z możliwością odwołania przez Stolicę Apostolską

ad personam – dotyczący danej osoby

ad solam missam – święcenia kapłańskie dla odprawiania tylko mszy św.

ADL – Archiwum Diecezji Lubelskiej

AH – *Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski 1881–1946*, zebrał ks. S. Kosiński SDB, Ląd n. Wartą 1966–1990 (mps).

AIP – Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie

AK – Armia Krajowa

AMAD – Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Archives Diplomatiques, Serie Z – Europe–Rusie 1918–1940 – Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Paryżu. Archiwum Dyplomatyczne, Seria Z – Europa–Rosja 1918–1940

AMK AKS – Archiwum Metropolitalne Krakowskie. Akta Kardynała Sapiehy

AMO – Archiw Mogilowskoj Obłasti – Archiwum Obwodu Mohylewskiego

AOCh – zob. AChO

ARA – American Relief Administration – Amerykańska Administracja Pomocy

ASBUK – Archiw Służby Bezpeky Ukrajiny w Kyjewi (ukr.) – Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Kijowie

ASBUŻ – Archiw Służby Bezpeky Ukrajiny w Żytomyri (ukr.) – Archiwum Służby Bezpieczeństwa w Żytomierzu

ASSR – Awtonomnaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika – Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka

AUFSBA – Archiw Uprawlenija Fiedieratiwnoj Służby Biezopasnosti po Archangielskoj Obłasti – Archiwum Federacyjnej Służby Bezpieczeństwa Obwodu Archangielskiego

AUFSK – Archiw Uprawlenija Fiedieratiwnoj Służby Kontrrazwiedki w Sankt-Pietierburgie – Archi-

wum Zarządu Federacyjnej Służby Kontrwywiadu w Sankt Petersburgu

AUFSKRFRSO – Archiw Uprawlenija Fiedieratiwnoj Służby Kontrrazwiedki Rossijskoj Fiedieracji po Riespublikie Siewiernaja Osietija – Archiwum Zarządu Federacyjnej Służby Kontrrwywiadu Federacji Rosyjskiej Republiki Północnoosetyjskiej

AZSSR – Azierbajdżanskaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika – Azerbejdżańska Socjalistyczna Republika Sowiecka

BAM – Bajkało-Amurskaja Magistral – Magistrala Bajkalsko-Amurska

BBK – Biełomorsko-Bałtijskij kanał – Kanał Białomorsko-Bałtycki

BBŁag – Biełomorsko-Bałtijskije Łagieria – łagry nad Kanałem Białomorsko-Bałtyckim

BIEŁOMORSTROJ – *Biełomorskoje stroitielstwo* – białomorskie budowy

birytualista – kapłan mający prawo odprawiać mszę św. w dwu obrządkach: łacińskim i wschodnim

BKUL – Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

BPLS – Biblioteka Polska w Londynie. Teki Bolesława Boym-Szcześniaka

BSSR – Biełorusskaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika – Białoruska Socjalistyczna Republika Sowiecka

BWO – Biełorusskij Wojennyj Okrug – Białoruski Okręg Wojenny

CAFSBRF – Centralnyj Archiw Fiedieratiwnoj Służby Biezopasnosti Rossijskoj Fiedieracji – Centralne Archiwum Federacyjnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej

CAFSBRFNP – Centralnyj Archiw Fiedieratiwnoj Służby Biezopasnosti Rossijskoj Fiedieracji. Sledstwiennyje akty niemcew priwołżskich – Centralne Archiwum Federacyjnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Akta śledcze Niemców Nadwołżańskich

CDAHOU – Centralnyj Derżawnyj Archiw Hromadśkych Objednań Ukrajiny w Kyjewi (ukr.) – Centralne Archiwum Państwowe Organizacji Społecznych Ukrainy w Kijowie

CGAOOU – Centralnyj Gosudarstwiennyj Archiw Obszczziestwiennych Organizacyj Ukrainy – Centralne Archiwum Państwowe Organizacji Społecznych Ukrainy

CGASP – Centralnyj Gosudarstwiennyj Archiw Sankt-Pietierburga – Centralne Państwowe Archiwum Sankt Petersburga

CIK – Centralnyj Ispołnitielnyj Komitiet – Centralny Komitet Wykonawczy

CKW – Centralny Komitet Wykonawczy

CSSR – Congregatio Sanctissimi Redemptoris – Zgromadzenie Najświętszego Odkupiciela – redemptoryści

curatus – duszpasterz na samodzielnej placówce, nie posiadający praw proboszcza

CZEKA – Czriezwyczajnaja Komissija – Nadzwyczajna Komisja zob. WCzK

d. – *dieło*, sprawa, akta personalne w archiwum

DALSTROJ – *Dalniewostocznoje stroitielstwo* – budowy dalekowschodnie

de facto – faktycznie

de iure – prawnie

DPU – Derżawne Polityczne Uprawlinnia (ukr.) – Państwowy Urząd Polityczny

DPZ – *dom priedwaritielnogo zakluczienija* – więzienie śledcze

DPZa – „Duszpasterz Polski Zagranicą"

DWK – *Dalniewostocznyj kraj* – kraj dalekowschodni

D/Z – *dom zakluczienija* – więzienie

egzarcha – przełożony kościelny w Kościele obrządku wschodniego, z władzą zwyczajną zastępczą, zarządzający w imieniu papieża, patriarchy lub arcybiskupa

EK – *Encyklopedia Katolicka*

ekskomunika – największa kara kościelna, polegająca na wykluczeniu ze społeczności wiernych oraz po-

zbawieniu możliwości korzystania z sakramentów św. i praw w Kościele

f. – *fond* – zespół akt w archiwum

fabkom – *fabricznyj komitet* – komitet fabryczny

filialista – duszpasterz w kościele filialnym

finotdieł – oddział finansowy banku państwowego

f.m. – *fungens munerum* – spełniający obowiązki

FSB – Fiedieratiwnaja Służba Biezopasnosti – Federacyjna Służba Bezpieczeństwa

GAChO – Gosudarstwiennyj Archiw Chmielnickoj Obłasti – Państwowe Archiwum Obwodu Chmielnickiego

GAIO – Gosudarstwiennyj Archiw Irkutskoj Obłasti – Państwowe Archiwum Obwodu Irkuckiego

GARF – Gosudarstwiennyj Archiw Rossijskoj Fiedieracji – Państwowe Archiwum Federacji Rosyjskiej

GASP – Gosudarstwiennyj Archiw Sankt-Pietierburga – Państwowe Archiwum Sankt Petersburga

GAWO – Gosudarstwiennyj Archiw Winnickoj Obłasti – Państwowe Archiwum Obwodu Winnickiego

GAŻO – Gosudarstwiennyj Archiw Żytomirskoj Obłasti – Państwowe Archiwum Obwodu Żytomierskiego

GIC – Gławnyj Informacionnyj Centr Ministierstwa Wnutriennich Dieł Rossijskoj Fiedieracji – Informacyjne Centrum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej

GOU – Gosudarstwiennoje Obłastnoje Uprawlenije – Wojewódzki Zarząd Państwowy

GPU – Gosudarstwiennoje Politiczieskoje Uprawlenije – Państwowy Zarząd Polityczny (1922–1934, kontynuacja CZEKA)

GPU CzON – GPU Czasti Osobogo Naznaczienija – GPU Oddział Specjalnego Przeznaczenia

GUGB – Gławnoje Uprawlenije Gosudarstwiennoj Biezopasnosti – Zarząd Główny Bezpieczeństwa Publicznego

GUŁag – Gławnoje Uprawlenije Łagieriej i Trudowych Posielenij – Zarząd Główny Obozów i Osiedli Pracy

GUPWO – Gławnoje Uprawlenije Pogranicznoj i Wnutrienniej Ochrany – Zarząd Główny Ochrony Pogranicza i Ochrony Wewnętrznej

HIRP – Hoover Institute East Central European, Collection on War, Revolution and Peace. Stanford, California – Instytut Hoovera Europy Wschodniej i Centralnej. Kolekcja dotycząca wojny, rewolucji i pokoju

HIVA – Hoover Institute..., jw. Władysław Anders Collection – Instytut Hoovera... Kolekcja Władysława Andersa

ibidem – tamże

in exilio – na wygnaniu

infułat – zob. protonotariusz apostolski

INO GPU, INOTDIEŁ GPU – Inostrannyj Otdieł GPU – Wydział Zagraniczny GPU

irregularitas – trwała przeszkoda ustanowiona przez prawo kościelne, która czyni niedozwolonym zarówno przyjęcie, jak i wykonywanie święceń

ISCz – Informacionno-Sledstwiennaja Czast' – Wydział Informacyjno-Śledczy

ISO – Informacionno-Sledstwiennyj Otdieł – Wydział Informacyjno-Śledczy

ispołkom – *ispołnitielnyj komitiet* – komitet wykonawczy, egzekutywa

ITŁ – Isprawitielno-Trudowyje Łagieria – Obozy Pracy Poprawczej

k. – karta

KAM – „Kronika Archidiecezji Mohylewskiej"

KAMM – „Kronika Archidiecezji Mohylewskiej i Diecezji Mińskiej"

Kandałaksza – miasto w europejskiej części ZSSR w obwodzie murmańskim. Port na Morzu Białym, ważny węzeł kolejowy

KAP – Katolicka Agencja Prasowa

KARŁag – łagry k. Karagandy w Kazachstanie

KASSR – Karielskaja Awtonomnaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika – Karelska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka

KBR – Kabardino-Bałkarskaja Riespublika – Republika Kabardyjsko-Bałkarska

KDŁ – „Kronika Diecezji Łuckiej"
KDŁŻ – „Kronika Diecezji Łucko-Żytomierskiej"
KFSSR – Karieło-Finskaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika – Karelo-Fińska Socjalistyczna Republika Sowiecka
KGB – Komitiet Gosudarstwiennoj Biezopasnosti – Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (od 1954 kontynuacja MGB)
Kiem, Kiem' – miasto na wybrzeżu karelskim, obóz przejściowy i siedziba USŁON
KK – Kodeks Karny
KKDW – „Kurenda Kurii Diecezjalnej Wileńskiej"
K/Ł – *konctagier'* – obóz koncentracyjny (termin używany do 1932)
kol. – kolumna
komandirowka – kompania, oddział
Komi ASSR – Komi Awtonomnaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika – Komi Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka
Komintern – Kommunisticzieskij Internacional – Międzynarodówka Komunistyczna (sztab światowej rewolucji)
Komsomoł – Kommunisticzieskij Sojuz Mołodioży – Komunistyczny Związek Młodzieży
KPK – Kodeks Prawa Karnego
KPP – Komunistyczna Partia Polski
KRA – *kontrriewolucionnaja agitacija* – agitacja kontrrewolucyjna
KRD – *kontrriewolucionnaja diejatielnost'* – działalność kontrrewolucyjna
KRO – Kontrrazwiedocznyj Otdieł – Wydział Kontrwywiadowczy
KSMB – Kommunisticzieskij Sojuz Mołodioży Biełarussii – Komunistyczny Związek Młodzieży Białorusi
KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski
Kuziema – miejscowość na północ od Kiemi
KZN – Katolicki Związek Narodowy (Volksverein)
MAGŁag – łagry w kraju Magadan
mansjonarz – kapłan bez obowiązków duszpasterskich, lecz zobowiązany do odprawiania mszy św. i śpie-

wania tzw. *officium parvum*; także wikariusz w parafii, funkcjonujący na specjalnych prawach

MDŁ – „Miesięcznik Diecezji Łuckiej"

MDP – „Miesięcznik Diecezji Pińskiej"

MGB – Ministierstwo Gosudarstwiennoj Biezopasnosti – Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego (1946–1953, kontynuacja NKWD)

Miedwieżja Gora – Miedgora, Niedźwiedzia Góra, Miedwieżjogorsk – miasto na północnym brzegu jeziora Onega; od połowy lat trzydziestych siedziba zarządów BBK i BBŁag

modus vivendi – sposób istnienia

MPP – „Miesięcznik Pasterski Płocki"

mps – maszynopis

MWD – Ministierstwo Wnutriennich Dieł – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (1953–1954)

LWO – Leningradskij Wojennyj Okrug – Leningradzki Okręg Wojskowy

Ł/P – Łag/Punkt – punkt łagrowy

NCKW – Najwyższy Centralny Komitet Wykonawczy

NEP – Nowaja Ekonomiczieskaja Politika – Nowa Polityka Ekonomiczna, zapoczątkowana przez Lenina w 1922 r.

nepman – prywatny przedsiębiorca; kategoria ludzi ostro represjonowanych

n.g. – *nastojaszczego goda* – bieżącego roku

NKGB – Narodnyj Komissariat Gosudarstwiennoj Biezopasnosti – Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego (1941–1946 równolegle z NKWD, w 1946 NKWD i NKGB zostały połączone i przemianowane na MGB)

NKID – Narodnyj Komissariat Inostrannych Dieł – Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych

NKWD – Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (od czerwca 1934 do 1946, kontynuacja GPU)

NKWS – Narodnyj Komisariat Wnutrisznich Spraw (ukr.) – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych

NPASSR – Niemcew Powołżja Awtonomnaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika – Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka Niemców Powołża

OABMK – Ośrodek ABMK KUL

OAGS – Otdieł Aktow Graždanskogo Sostojanija – Wydział Akt Stanu Cywilnego

obł. – *obłast'* – obwód, województwo

OFMCap – Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum – Zakon Braci Mniejszych Kapucynów – kapucyni

OGPU – Obiedinionnoje Gosudarstwiennoje Politiczieskoje Uprawlenije – Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny (1923–1934) zob. NKWD

OO – Osobyj Otdieł – Wydział Specjalny

OOP – Osobyj Otdieł Polgranicy – Specjalny Oddział Granicy Polskiej

OP – Ordo Fratrum Praedicatorum – Zakon Kaznodziejski – dominikanie

OSBM – Ordo Sancti Basilii Magni – Zakon św. Bazylego Wielkiego – bazylianie

OSO – Osoboje Sowieszczanije – kolegium specjalne przy GPU/NKWD, zaoczny sąd administracyjny

PANKWD – Pietrozawodskij Archiw NKWD – Archiwum NKWD w Pietrozawodsku

PAC – *Proces Arcybiskupa Cieplaka i 14 księży. Zarys sprawozdawczy z ilustracjami*, pod redakcją Juliana Leszczyńskiego, Moskwa 1923, Wydawnictwo Krasnaja Now'

PCK – Polski Czerwony Krzyż

penitencjariusz – spowiednik

per procuram – za pośrednictwem

PIECZŁag, PIECZORŁag – łagry w sąsiedztwie rzeki Peczory

PK – „Przegląd Katolicki"

PKa – „Przewodnik Katolicki"

PKK – Politiczieskij Krasnyj Kriest – Polityczny Czerwony Krzyż

PMS – Polska Macierz Szkolna

p.o. – pełniący obowiązki

POW – Polska Organizacja Wojskowa

PP – *połnomocznoje priedstawitielstwo* – przedstawicielstwo pełnomocne

PPD – „Piński Przegląd Diecezjalny"
PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
Profintern – Międzynarodówka komunistycznych związków zawodowych
pro tempore – czasowo
protonotariusz apostolski – infułat, kapłan nie będący biskupem, ale mający prawo noszenia infuły podczas uroczystych obrzędów religijnych
PSB – *Polski słownik biograficzny*
PW – „Przegląd Wschodni"
pw. – pod wezwaniem
rabkom – *raboczij komitiet* – komitet robotniczy
RFSR – Radiańska Federatywna Socialistyczna Respublika (ukr.) – Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka
RGIADW – Rossijskij Gosudarstwiennyj Istoriczieskij Archiw Dalniego Wostoka – Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne Dalekiego Wschodu
RK – „Roczniki Katolickie"
rkp – rękopis
RKP(b) – Rossijskaja Kommunisticzieskaja Partija (bolszewikow) – Rosyjska Komunistyczna Partia (bolszewików)
RSFSR – Rossijskaja Sowietskaja Fiedieratiwnaja Socialisticzieskaja Riespublika – Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Sowiecka
SAM – Schematyzm archidiecezji mohylewskiej
SCJ – Congregatio Sacerdotum a Sacro Corde Jesu – Zgromadzenie Księży Najświętszego Serca Jezusowego – sercanie
SDB – Salesiani di Don Bosco – salezjanie
SDLŻ – Schematyzm diecezji łucko-żytomierskiej
SDM – Schematyzm diecezji mińskiej
SDP – Schematyzm diecezji pińskiej
SDPło – Schematyzm diecezji pińskiej obrządku łacińskiego
SDPo – Schematyzm diecezji podlaskiej
SDT – Schematyzm diecezji tiraspolskiej
SDW – Schematyzm diecezji wileńskiej
seksot – *siekrietnyj sotrudnik* – tajny współpracownik GPU/NKWD w więzieniu lub łagrze, donosiciel

s.g. – *siego goda* – bieżącego roku
SIBŁag – Sibirskije Łagieria – łagry syberyjskie OGPU
SIEWURŁag – Siewiernyje Uralskije Łagieria – łagry na północnym Uralu
SIEWWOSTŁag – Siewierno-Wostocznyje Łagieria – łagry na północnym wschodzie (Kołyma, Magadan i inne)
SŁag – Sołowieckije Łagieria – łagry sołowieckie
SŁON – Sołowieckije Łagieria Osobogo Naznaczienija – łagry sołowieckie specjalnego przeznaczenia (od końca lat dwudziestych Siewiernyje Łagieria Osobogo Naznaczienija – łagry północne specjalnego przeznaczenia)
SO – *siekrietnyj otdieł* – tajny oddział
spiecposielenije – zesłanie na specjalnych warunkach
SPO – Siekrietnyj Politiczieskij Otdieł – Tajny Oddział Polityczny
SRSR – Sojuz Radiańkych Socialistycznych Respublik (ukr.) – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
SSSR – Sojuz Sowietskich Socialisticzieskich Riespublik – Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
suspensa a divinis – kara kościelna, która zabrania wykonywania władzy święceń i czynności służby Bożej
SWIR', SWIRŁag – łagier położony wzdłuż rzeki Swir', na jednym z odcinków budowy BBK, pomiędzy jeziorami Onega i Ładoga
TChr – Towarzystwo Chrystusowe
TIEMŁag – Tiemnikowskije Isprawitielno-Trudowyje Łagieria – system łagrów w Mordwińskiej ASSR (nazwa pochodzi od miasta Tiemnikow w środkowej Rosji)
TJ – Towarzystwo Jezusowe, jezuici
Torgsin – państwowy urząd wymiany walut zagranicznych na ruble
TP – „Tygodnik Powszechny"
trojka – sąd zaoczny, złożony z trzech oficerów GPU/NKWD, skazujący w trybie administracyjnym
UBB, UBBŁag – Uprawlenije Biel-Bałt-Łagieriej – Zarząd Łagrów Kanału Białomorsko-Bałtyckiego

UCHTPIECZŁag – łagry wokół wzniesionego przez więźniów osiedla Uchta nad rzeką Peczorą (Komi ASSR)

UGB – Uprawlenije Gosudarstwiennoj Biezopasnosti – Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego

UK – Ugołownyj Kodeks – Kodeks Karny, zob. KK

ukr. – ukraiński

UNKWD – Uprawlenije NKWD – Zarząd NKWD (lokalne zarządy UNKWD republik i obwodów wchodziły w skład centralnego, moskiewskiego UNKWD)

URK – Ugołownyj Rossijskij Kodeks – Rosyjski Kodeks Karny

URO – Uprawlenije Rajonnogo Otdieła – Zarząd Oddziału Rejonowego

URSR – Ukrajińska Radiańska Socialistyczna Respublika (ukr.) – Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka

USŁag – Uprawlenije Sołowieckich (Siewiernych) Łagieriej – Zarząd Łagrów Sołowieckich (późn. Północnych)

USŁON – Uprawlenije Siewiernych Łagieriej Osobogo Naznaczienija – Zarząd Łagrów Północnych Specjalnego Przeznaczenia

USSR – Ukrainskaja Socialisticzieskaja Sowietskaja Riespublika – Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka

USTWYMŁag – jeden z łagrów na Syberii

USWITŁag – Uprawlenije Siewiero-Wostocznych Isprawitielno-Trudowych Łagieriej – Zarząd Północno-wschodnich Obozów Pracy Poprawczej – administracja łagrów kołymskich

vicarius expositus – wikariusz z prawami proboszcza

WAK – Wsierossijskaja Antirieligioznaja Komissija – Ogólnorosyjska Komisja Antyreligijna

WAW – „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej"

WAWi – „Wiadomości Archidiecezji Wileńskiej"

WCIK – Wsierossijskij Centralnyj Ispołnitielnyj Komitiet – Ogólnorosyjski Komitet Wykonawczy

WCzK – Wsierossijskaja Czriezwyczajnaja Komissija po Bor'bie s Kontrriewolucijej i Sabotażom – Ogólnorosyjska Nadzwyczajna Komisja do

Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem (1917–1922) zob. GPU, OGPU

WDK – „Wiadomości Diecezji Kamienieckiej"

WKP – Wsierossijskaja Kommunisticzieskaja Partija – Ogólnorosyjska Partia Komunistyczna

WKP(b) – Wsiesojuznaja Kommunisticzieskaja Partija (bolszewikow) – Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików)

WORKUTŁag – łagry w okręgu Workuty

ZAHS – Zapysy Aktiw Hromadśkogo Stanu (ukr.) – Urząd Stanu Cywilnego

zawkom – *zawodskoj komitiet* – komitet robotniczy danej fabryki

ZH – „Zeszyty Historyczne"

ZP – Zakon św. Pawła Pierwszego Pustelnika – paulini

ZSFSR – Zakawkazskaja Socialisticzieskaja Fiedieratiwnaja Sowietskaja Riespublika – Zakaukaska Socjalistyczna Federacyjna Republika Sowiecka

ŻK – „Życie Katolickie"

ŻODA – Żytomyrśkyj Obłasnyj Derżawnyj Archiw (ukr.) – Żytomierskie Państwowe Archiwum Wojewódzkie

WYKAZ ŹRÓDEŁ

[1] AAG AP, syg. III/28; III/100; III/101; III/102.

[2] AAN APL, syg. 854.

[3] AAN APM, syg. 70; 71; 95.

[4] AAN APP, syg. 46; 48; 165.

[5] AAN MSZ, syg. 2910; 6699; 6701; 10182; 10183; 10184; 11049;

[6] AMAD, syg. 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 557; 683; 956; 957; 958; 993;

[7] AAR, syg. 2ER 66; 2ER 112; 2ER 124; 2ER 134; 2ER 135; 2ER 143; 2ER 176; 2ER 178.

[8] Dziennik „A.B.C." (Warszawa), 2.06.1934; 18.09.1937.

[9] AH, t. IV, cz. 26; t. VI, cz. 10.

[10] J. B i v o r t d e l a S a u d e é, *L'antireligion communiste 1917–1937*, Paris 1937, passim.

[11] W. B r u n o w s k i j, *A działo się to w Sowietach. Pamiętnik skazanego na śmierć*, Warszawa 1929, s. 173–174.

[12] Cz. F a l k o w s k i, *Budkiewicz Konstanty (1867–1923)*, PSB, t. 3 (tamże zestaw źródeł).

[13] Ks. dr D. K o ł p i ń s k i j, *Początki katolicyzmu w Rosji*, [w:] *Kościół katolicki w Rosji. Materiały do jego historii i organizacji*, z. I, Warszawa 1932, s. 32–33.

[14] SAM. Do 1917 r. schematyzmy zawierały dane dotyczące także diecezji mińskiej: *Elenchus ... Archidioecesis Mohiloviensi nec non pro Dioecesi Minscensi ...* 1884–1917; *Directorium Divini Officii et Missarum pro Archidioecesi Mohyloviensi in Annum Domini 1923*; *Elenchus Archidioecesis Mohiloviensis in Russia in diem 1 Januarii 1925*, Varsoviae 1925; toż *in diem 1 Januarii 1926*; toż *in diem 1 Januarii 1927*; toż *in diem 1 Januarii 1928*; toż *in diem 1 Januarii 1929*; toż *in diem 1 Januarii 1930*; toż *in diem 1 Januarii 1931*; toż *in diem 5 Decembris 1932*, Varsoviae 1932.

[15] SDT. *Directorium ... utriusque cleri Tiraspolensis ... 1917*, Saratoviae 1917; toż ... *1918*, Saratoviae 1918; toż ... *1919*, Odessae 1919.

[16] F. M c C u l l a g h, *Prześladowanie chrześcijaństwa przez bolszewizm*, Kraków 1924.

[17] *Listy pasterskie ks. dr Ignacego Dub-Dubowskiego, biskupa filoppolitańskiego byłego biskupa łuckiego i żytomierskiego*, Nakładem Sióstr Franciszkanek od Nieustającej Pomocy, St Louis Mo – Ameryka [po 1931]; S. A. A. J a m s k a, *Historia powstania i rozwoju Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana Rok 1929*, z. 1, s. 16, Archiwum Zgromadzenia w Krakowie (rkp).

[18] M. D u n i n - K o z i c k a, *Burza od wschodu*, Łódź 1990.

[19] J. D u n n D e n i s, *The Catholic Church and the Soviet Government, 1939–1949*, New York 1977.

[20] Cz. F a l k o w s k i, *Cieplak Jan abp (1857–1926)*, PSB, t. 4 (tamże zestaw źródeł); F. D o m a ń s k i, *The Great Apostle of Russia, Servant of God, Archbishop Cieplak*, Chicago 1954; P. M i t z n e r, *Listy bpa Cieplaka*, PK, 30.08.1992, nr 18; J. L e d i t S.J., *Archbishop John Baptist Cieplak*, Montreal, Palm Publishers 1964; J. M a t e l k i e w i c z, *Pośmiertne wspomnienie pierwszego arcypasterza metropolii wileńskiej*, Wilno 1926.

[21] *The Letters of Archbishop Lauri, Apostolic Nuncio in Warsaw, to Monsignor Constantin Budkiewicz of St. Catharine's St. Petersburg, 1922–1923*, „The Polish Review" (New York), IV (1959), s. 127–131.

[22] HIRP, Sow. T. 307/III/23/43 (83 egzemplarze ankiety w posiadaniu autora. Zawdzięczam je dr. Maciejowi Siekierskiemu, pracownikowi Instytutu).

[23] SDLŻ. Do 1918 schematyzmy zawierały dane dotyczące diecezji kamienieckiej: *Directorium ... pro Dioecesibus Luceoriensis et Żytomieriensis ...* 1876–1888; *Kalendarium ... Dioecesium Luceoriensis et Żytomieriensis nec non ecclesiarum per Podoliam in Annum Domini* 1889–1914; *Elenchus ... Dioecesium Luceoriensis et Żytomieriensis nec non Camencensis ...* 1918; *Elenchus Dioecesium Luceoriensis et Żytomieriensis ...* 1920, 1923, 1925. Schematyzmy diecezji łuckiej z lat 1927–1938: *Kalendarium liturgicum ... Dioecesis Luceoriensis ...* 1927–1938; *Wykaz parafii i duchowieństwa diecezji łuckiej. Stan na dzień 1 sierpnia 1939*, Łuck [b.r.].

[24] Cz. F a l k o w s k i, *Buklarewicz Michał (1884–1916)*, PSB, t. 3; T. Ł o p a l e w s k i, *Między Niemnem a Dźwiną. Ziemia Wileńska i Nowogródzka*, Londyn 1955, s. 91–92.

[25] Ks. dr A. F a j ę c k i, *Wychowańcy b. Akademii Petersburskiej z Archidiecezji Warszawskiej. Przyczynek do dziejów Akademii*, Warszawa 1933.

[26] N. B a r d e w e l i d z e, „Sakartvelos Catholike" (Tbilisi), 1994, nr 4, s. 4; A. F u r i e r, *Kościół rzymskokatolicki w Gruzji wczoraj i dziś*, [w:] *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, Uniwersytet Jagielloński, red. H. Kubiak, T. Paleczny, J. Rokicki, M. Wawrykiewicz, Wrocław–Warszawa–Kra-

ków, Ossolineum 1992; t e n ż e, *Z historii katolickiego kościoła św. Piotra i Pawła w Tbilisi*, „Przegląd Wschodni", t. II, z. 1(5), 1992/93, s. 198.

[27] „Gość Niedzielny" (Katowice), 8.12.1991.

[28] G. R o m a i n, *Les maîtres de la Tcheka. Histoire de la terreur en URSS 1917–1938*, Paris 1938.

[29] W. G r a b o w s k i, *Błąkający ogień*, „Dziennik Kijowski" (Kijów), Sierpień 1992, nr 3 i 4; toż w języku ukraińskim: „Zamkowa Góra – Zamkowa Hora. Istoryczno-Krajowa Ilustrowana Hazeta" (Żytomyr), 1992, nr 2, Kwiteń.

[30] W. G r z y m a ł a - S i e m i a n o w s k i, *Ks. Feliks Sznarbachowski, Protonotariusz Apostolski i Jego 25-letnia praca kapłańska*, Warszawa 1929.

[31] W. M i c h n i u k, *Z historii represji politycznych przeciwko Polakom na Białorusi w latach trzydziestych*, [w:] *Polska – Białoruś 1918–1945*, red. W. Balcerak, Warszawa 1994, s. 113; J. G o r e l i k, *Kuropaty – polski ślad*, Warszawa 1966, s. 11.

[32] AIP, syg.: A.7.682/1 (pismo z 22.12.1941); A.12.P/4; A.12.P.4/4; A.12.P/5; A.12.P.5/1; A.12.P.5/(2); A.12.P.5/3; A.12.P/6; A.12.P/9; A.12.P/11; A.12.P/22; A.12.P.22/1; A.44.115/1; A.44.122/43; A.VIII.1/28; Kol. 29/4; Kol. 29.4/8; Kol. 29/5.

[33] M. I w a n o w, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939*, Warszawa–Wrocław 1991.

[34] Ks. W. M e y s z t o w i c z, *Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn 1983[2].

[35] HIVA, syg. 12400; ks. J. K a c z o r o w s k i, *Odpowiedź na ankietę dotyczącą losów w ZSRR* (kserokopie odpowiedzi kilkunastu księży na ankietę zawdzięczam dr. Maciejowi Siekierskiemu, pracownikowi Instytutu).

[36] KAM, 1918–1920.

[37] KAP, Biuletyny z lat 1931–1937.

[38] J. A. K e s s l e r, *Geschichte der Diozöse von Tiraspol*, Verlag von Rev. Georg Aberle, Dickinson, Nord Dakota/USA, 1930.

[39] KKDW, 1922–1926.

[40] KDŁŻ, 1921–1925 (od 1925 KDŁ).

[41] M. L e n a r d o w i c z, *Na wyspach tortur i śmierci. Pamiętnik z Sołówek*, Warszawa 1930, s. 55 i 71.

[42] Z. L e n i e w s k i, *Ciernistym szlakiem. W drugą rocznicę śmierci ks. prał. Józefa Kuczyńskiego*, „Gazeta Niedzielna" (Londyn), 24.04.1984.

[43] G. L i p i ń s k a, *Jeżeli zapomnę o nich...*, Londyn 1988.

[44] „Lud Boży" (Łuck), 1920–1925.

[45] H. P a p r o c k i, *Fiodorow Leonid Iwanowicz*, [w:] EK, t. 5, Lublin 1989, kol. 293.

[46] P. M a i l l e u x TJ, *Entre Rome et Moscou. L'Exarque Léonid Fédoroff*, Paris 1966; Diakon W a s i l i j, *Leonid Fiodorow. Żyzń i diejatielnost'*, Rim 1966.

[47] MDŁ, 1926–1929.

[48] G. Z. B i e s i e d o w s k i, *Pamiętniki dyplomaty sowieckiego*, Poznań [b.r.], s. 140–141.

[49] H. D ą b k o w s k i, *Śp. ks. prał. Jan Lewiński (1871–1952)*, „Słowo Powszechne" (Warszawa), 1.06.1992.

[50] Ks. R. S o s z y ń s k i, *Pamiętnik z lat okupacji. Ks. Stanisław Krygielski*. [w:] *Pamiętniki i relacje*, red. ks. F. Stopniak, Warszawa 1988, z. I, s. 200–208.

[51] Ks. A. O k o ł o - K u ł a k, *Bolszewizm a religia*, Warszawa 1923, nakładem Ligi Antybolszewickiej.

[52] Ks. A. O k o ł o - K u ł a k, *Kościół w Rosji dawniej, obecnie i w przyszłości*, Kraków 1928.

[53] F. O l e c h n o w i c z, *Prawda o Sowietach. Wrażenia z 7-letniego pobytu w więzieniach sowieckich 1927–1933*, Warszawa 1937.

[54] F. O l e c h n o w i c z, *Siedem lat w szponach GPU*, Wilno 1935.

[55] PAC.

[56] A. S z k l a r s k a - L o h m a n n o w a, *Rutkowski Franciszek (1885–1944)*, PSB, t. 33 (tamże zestaw źródeł i bibliografia).

[57] PK (Warszawa), 1922–1926.

[58] M. R a d w a n SCJ, *Duszpasterstwo katolickie na Białorusi 1917–1984*, [w:] *Ewangelia i kultura. Doświadczenie środkowoeuropejskie*, red. M. Radwan SCJ, T. Styczeń SDS, Rzym 1988.

[59] L. P o p e k, *Diecezja łucka*, [w:] *Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939–1945. Metropolie wileńska i lwowska, zakony*, red. ks. Z. Zieliński, Katowice 1992, s. 497–502; t e n ż e, *Diecezja żytomierska w latach 1918–1945* (mps); H. D ą b k o w s k i, *Losy duchowieństwa diecezji łuckiej (1939–1945). 27 Dywizja Wołyńska AK*, „Biuletyn Informacyjny" (Warszawa), 1990, nr 2(26), s. 26–39.

[60] S. S k u d r z y k TJ, *50 lat w zakonie*, Hamburg 1968, s. 44.

[61] PPD, 1925–1939.

[62] „Żołnierz Polski", 17.09.1922, nr 38, s. 18.

[63] Cz. F a l k o w s k i, *Biełohołowy Józef (1883–1928)*, PSB, t. 2 (tamże zestaw źródeł); M. d'H e r b i g n y, *Pâques 1926 en Russie*, Paris 1926, s. 104–108.

[64] RK, 1922–1936.

[65] Ks. F. R u t k o w s k i, *Arcybiskup Jan Cieplak 1857–1926. Rys biograficzny*, Warszawa 1934.

[66] Ks. F. R u t k o w s k i, *Biskup Antoni Malecki 1861–1935*, Warszawa 1936.

[67] J. S c h n u r r, *Die Kirchen und das religiöse Leben der Russlanddeutschen. Katholischer Teil aus Vergangenheit und Gegenwart des Katholizismus in Russland*, Stuttgart 1980, s. 305–409.

[68] Ks. T. S k a l s k i, *Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie 1900–1932. Wspomnienia*. Opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy oraz wybór aneksów i fotografii ks. J. Wołczański, Lublin–Rzym–Lwów 1995.

[69] SDP, *Elenchus ... Dioecesis Pinscensis ...* 1926; toż do 1930; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R.P. 1933 i 1934*; toż za lata 1935–1939.

[70] H. D ą b k o w s k i, *Ks. Prałat Marian Sokołowski 1897–1988*, Warszawa 1988 (mps, zbiory autora); ks. S. P a w l a c z e k, *Człowiek, który pisał historię*, „Nowe Życie" (Wrocław), 7.05.1989.

[71] Ks. Prałat Mgr M. S o k o ł o w s k i, *Jeszcze jedna karta z życia kresowego kapłana*, Wrocław 1982–1986 (mps, zbiory autora).

[72] Ks. J. B o r o d z i u ł a, *Wiedomosti o srokach odbytych w zakluczienju, w tiur'mach, łagieriach i ssyłkach, a także o rieabilitacji Borodziulia Josifa Josifowicza 1893 goda rożdienija. Pasport biessrocznyj*, seria CHU P-UJU nr 734178, BKUL, rkp 776. t e n ż e, *25 let tiur'm, łagieriej i ssyłki*, „Prestuplenije i nakazanije XX wieka" (mps, zbiory autora); *ks. Józef Borodziula – zwyczajny obywatel GUŁAGU*, „Spotkania" (Paryż), 1985, nr 26–27/28.

[73] Z. P o n a r s k i, *Edward Ropp (1851–1939)*, PSB, t. 32 (tamże zestaw bibliografii); *Doczesne szczątki arcybiskupa Edwarda Roppa spoczęły w Białymstoku*, TP, 14.04.1983, nr 16; S. G a j e w s k i, *Arcybiskup Edward Ropp i jego Stronnictwo Konstytucyjno-Katolickie*, „Chrześcijanin w Świecie". Zeszyty ODiSS, 1992, nr 1/190, s. 110–128; A. P l a t e r - Z y b e r k, *Biskup niezłomny. Arcybiskup Edward Ropp*, DPZa, 1980, nr 4, s. 417–421; J. J u r k i e w i c z, *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922*, Poznań 1983, s. 44–45; ks. T. K r a h e l, *Arcybiskup Edward Ropp*, TP, 1984, nr 1, s. 3; ks. Z. S t a r n a w s k i, *Kościół św. Jozafata w Lublinie w życiu Arcybiskupa Edwarda Roppa*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej" (Lublin), 1987, s. 76–80; L. W a s i l e w s k i, *Litwa, Białoruś*, Kraków 1912, s. 334–335; E. R o p p [...] Arcybiskup Metropolita Mohylowski, *List do Duchowieństwa*, KKDW, 1922, nr 5, s. 86–89.

[74] Ks. W. C z e c z o t t, *Diecezja mińska i jej pasterz biskup Zygmunt Łoziński*, Wilno 1925; S. G r a b s k i, *W Mińsku i w Rydze*, „Więź" (Warszawa), 1988, nr 11–12; J. J a n a s, *Wielki pasterz na wschodnich rubieżach, śp. Zygmunt z Łozin-Łoziński, biskup piński*, Warszawa 1936; M. R u s z c z y c, *Niepokorny biskup J.E. Ks. Zygmunt Łoziński Biskup Miński*, TP,

18.12.1990, nr 46/2159; M. Ż y w c z y ń s k i, *Łoziński Zygmunt (1870–1932)*, PSB, t. 18 (tamże zestaw źródeł; biogram niepełny, gdyż cenzura nie dopuściła w nim wzmianki o aresztowaniach i więzieniu bpa Łozińskiego przez bolszewików); ks. J. W a s i l e w s k i, *Biskup Zygmunt Łoziński 1870–1932* (mps, fragmenty bibliografii, zbiory autora).

[75] Ks. W. S z e t e l n i c k i, *W drodze ku nowemu*, TP, 11.11.1990, nr 45.

[76] Ks. F. S z n a r b a c h o w s k i, *Początek rzymsko-katolickiej diecezji łucko-żytomierskiej, obecnie łuckiej, w zarysie*, Warszawa 1926.

[77] Ks. T. Ś w i r t u n, *Wspomnienie o ks. infułacie Marianie Tokarzewskim*, ZH, 1982, nr 61; L. P o p e k, *Infułat Marian Tokarzewski*, ZH, 1987, nr 81.

[78] Ks. M. T o k a r z e w s k i, *Przyczynek do historii męczeństwa Kościoła rzymsko-katolickiego w diecezjach kamienieckiej i łucko-żytomierskiej 1863–1930*, Łuck 1933.

[79] Ks. J. W a s i l e w s k i, *W szponach antychrysta. Wspomnienia księdza z Rosji sowieckiej*, Kraków 1924.

[80] WAWi, 1927–1939.

[81] „Walka z Bolszewizmem" (Warszawa), 1931, t. 5, nr 35.

[82] *Krasnyj tierror w gody graždanskoj wojny*, red. J. G. Felsztyński, Londyn 1992, s. 69–70.

[83] WDK (Kamieniec), 1920, nr 1/2 oraz 3–9.

[84] A. W e n g e r, *Rome et Moscou 1900–1950*, Paris 1987.

[85] Ks. S. W o j c i e c h o w s k i, *Moje wspomnienia z lat 1939–1942*, BKUL, rkp 1951.

[86] J. J. Z a t k o, *Descent into Darkness. The Destruction of the Roman Catholic Church in Russia 1917–1923*, The University of Notre Dame Press 1965.

[87] Z. Ł u k a w s k i, *Ludność polska w Rosji 1863–1914*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.

[88] ŻK, 1930–1939.

[89] SDPo (od 1926 siedleckiej): *Ordo ... ad usum Dioecesis Podlachensis seu Janoviensis* ... 1921; toż za lata 1923, 1938 i 1946–1956.

[90] List Stefanii Szłamas do autora z 30.05.1971.

[91] Relacja ustna grupy parafian z Mohylewa z 13.08.1989, zanotowana przez autora.

[92] Relacja ustna Jadwigi Szczuczko z Mohylewa z 30.08.1992, zanotowana przez autora.

[93] Schematyzmy archidiecezji warszawskiej z lat 1900–1939, 1946 i 1958: *Elenchus ... Archidioecesis Varsaviensis* ... 1900–1939, 1946–1972.

[94] V. S. V a r d y s, *The Catholic Church. Dissent and Nationality in Soviet Lithuania. East European Quarterly*, Boulder, New York 1978.

[95] AAN CAP, pudło 202, k. 700, 745, 750. Cyt. za: A. P a t e k, *Polacy w Rosji i ZSRR*, [w:] *Polonia w Europie*, red. B. Szydłowska-Ceglowa, Poznań 1992, s. 310.

[96] PKa, 30.11.1930; relacja ustna ks. Bronisława Czaplickiego, proboszcza w Prochładnem w Kabardyjsko-Bałkarskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republice Sowieckiej i na północnym Kaukazie, zanotowana przez autora w Lublinie 8.06.1996.

[97] „Chata Rodzinna" (Kowno), 2.03.1940.

[98] S. O s t r o w s k i, *Śp. ks. prałat Konstanty Budkiewicz na tle walki w obronie Kościoła katolickiego i wiary świętej*, Warszawa 1929.

[99] Relacja ustna Zofii Sokołowskiej z Mińska z 24.04.1990, zanotowana przez autora.

[100] T. P r o t'k o, *Riepriessirowannaja wiera*, „Sowietskaja Biełarussija" (Miensk), 14.07.1992.

[101] „Kurier Poznański", 27.07.1937.

[102] Informacje z Mohylewa dotyczące więzionych tam w latach dwudziestych i trzydziestych księży: Piotra Awgły, Józefa Biełohowego, Józefa Łukjanina, Witolda Paszkiewicza, Adama Puczkar-Chmielewskiego, Bolesława Sloskansa.

[103] Akta osobowe Hieronima Cerpenty w Archiwum Miejskim w Krasnojarsku. Kseroksowe kopie rosyjskojęzycznej wersji dwóch listów ks. H. Cerpenty z Krasnojarska do Poselstwa Polskiego w Moskwie, wysłanych w sierpniu 1932; list z 25.02.1932, list z sierpnia tegoż roku oraz kserokopia zaświadczenia ks. H. Cerpenty wystawionego dla Bronisława Brzozowskiego w Krasnojarsku 15.05.1935; kwerenda Walentyny Podgorodzieckiej z Krasnojarska oraz jej informacje z 20.08.1992, przekazane autorowi na temat wydanego w 1938 r. przez sąd wojenny wyroku śmierci na ks. H. Cerpentę.

[104] Relacja ustna grupy parafian z Tarnorudy z 26.12.1989, zanotowana przez autora.

[105] Relacja ustna Józefy Wolskiej z Żytomierza z 21.04.1992, zanotowana przez autora.

[106] Relacja ustna Walentyny Podgorodzieckiej z Krasnojarska z 28.08.1992, zanotowana przez autora.

[107] *Kalendarz liturgiczny Archidiecezji w Białymstoku na rok Pański 1986 i 1988*, Białystok 1988. Kalendarz na rok 1986 podaje także daty śmierci księży należących do diecezji pińskiej (w Drohiczynie n. Bugiem).

[108] „Karta" (Warszawa), 1991, nr 6, s. 128–129.

[109] Relacja ustna Genowefy Bańkowskiej ze wsi Czercze z 30.12.1990, zanotowana przez autora. Rejon Kamieniec Podolski, obwód Winnica (Ukraina).

[110] Relacja ustna Franciszka Brzezickiego z Żytomierza z 14.04.1992, zanotowana przez autora.

[111] Relacja ustna grupy parafian z Żytomierza z 14.04. 1992, zanotowana przez autora.

[112] Relacja ustna ks. Romana Jankowskiego z Żytomierza, więzionego w okresie międzywojennym, z 7.09.1976, zanotowana przez autora.

[113] „Polska", 2.04.1930, nr 90–91.

[114] Relacja ustna grupy parafian z Kutkowców z 26.12.1990, zanotowana przez autora. Obwód Chmielnickij (Ukraina).

[115] J. Z b u d n i e w e k ZP, *Wkład Paulinów dla Polonii na obczyźnie*, [w:] *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, red. J. Bakalarz TChr, R. Dzwonkowski SAC [i in.], Lublin 1982, s. 205–249.

[116] MDP, 1926, nr 1–7.

[117] Relacja ustna parafian z Ułły z 2.07.1990, zanotowana przez autora. Obwód Witebsk.

[118] Relacja ustna grupy wiernych z par. Sołobkowce z 26.12.1990, zanotowana przez autora. Rejon Jarmolińce, obwód Chmielnickij (Ukraina).

[119] Relacja ustna Władysława Maleckiego z Gródka Podolskiego z 14.12.1994, zanotowana przez autora. Obwód Chmielnickij (Ukraina).

[120] „Sodalis" (Orchard Lake – USA), 1954, nr 6/334.

[121] Relacja ustna Adeli Kuźmińskiej z Nowego Zawodu k. Żytomierza z 3.03.1991, zanotowana przez autora.

[122] Relacja ustna grupy wiernych z Kopijówki (Ukraina) z 20.09.1987, zanotowana przez autora. Obwód Winnica (Ukraina).

[123] Relacja grupy wiernych z par. Zińków z 26.12.1989, zanotowana przez autora. Obwód Chmielnickij (Ukraina).

[124] Schematyzmy diecezji płockiej 1897–1948: *Directorium ... pro dioecesi Plocensi ...* 1897; toż 1900–1939, 1949.

[125] W. Ś., *Sześćdziesiąt lat temu zmarł Sł. Boży bp Zygmunt Łoziński*, „Słowo Powszechne", 27–29.03.1992.

[126] Relacja ustna parafian z Dołbysza z 15.04.1992, zanotowana przez autora. Obwód Żytomierz (Ukraina).

[127] „Wychodźca" (Warszawa), 1925, nr 2; K. G r o c h o w s k i, *Polacy na Dalekim Wschodzie*, Harbin 1928, s. 141–142.

[128] Z. Ł a w i c z, *Polacy w piekle bolszewickim*, Warszawa 1918, s. 50–51; K. L i e t z, R. S u c h, *Ksiądz Zygmunt szuka parafian*, „Głos znad Niemna". Pismo Polaków na Białorusi, 4–10.04.1994, nr 13, s. 4; relacja ustna grupy katolików z Mohylewa z 13.08.1989, zanotowana przez autora; list s. Jany Wojewódzkiej z Mohylewa do autora z 24.07.1992.

[129] Ks. F. M u c k e r m a n T.J., *W bolszewickiej niewoli. Wspomnienia ks. Muckermana z niewoli bolszewickiej*, Wilno 1922; H. F r o s TJ, *Franciszka Muckermana romans z Polską*, „Przegląd Powszechny", 1988, nr 3,

s. 352–360; J. G., *Prorok niemiecki i przyjaciel Polski*, DPZa, 1956, nr 3; M. Th. Muckermann M. Friedrich, *Leksykon für Theologie u. Kirche*, t. 7, Verlag Herder, Freiburg 1962, kol. 669; Blet Pierre et alii, *Actes et documents du Saint Siège relatifs à la seconde guerre mondiale*, vol. IV: *Le Saint Siège et la guerre en Europe (juin 1940 – juin 1941)*, Libreria Editrice Vaticana 1967, s. 420.

[130] *Témoin de Dieu chez les sans-Dieu. Journal de prison de Mgr Sloskans. Du bagne des îles Solovki à la déportation en Siberie.* Introduction du Père Roulau, S.J., Mareil-le-Marly 1986; M. Z. Karnacewicz - Pieczorow Jefimow, *Poprzednik biskupa Kondrusiewicza*, TP, 1989, nr 52–53, s. 11.

[131] Ks. J. Kuczyński, *Między parafią a łagrem*, Paris 1985, s. 34

[132] Ks. J. Wasilewski, *Arcybiskupi i administratorzy archidiecezji mohylowskiej*, Pińsk 1930.

[133] A. Krakowiecki, *Książka o Kołymie*, Londyn 1987, s. 78–83.

[134] *Die Römisch-katholische Kirche in der Sowjetunion. Kirche in Not (Ostpriesterhilfe)*, Eichstätt, 2 Auf. 1990, s. 94.

[135] M. Radwan SCJ, *Duszpasterstwo katolickie na Białorusi 1917–1984*, [w:] *Ewangelia i kultura. Doświadczenia środkowoeuropejskie*, red. M. Radwan SCJ, T. Styczeń SDS, Rzym 1988.

[136] Ks. W. Płoskiewicz, *Pamiętnik ks. Płoskiewicza. Seminarium łuckie*, z. 39, s. 4 (mps, Archiwum ss. Terezjanek w Komorowie k. Warszawy).

[137] Ks. Grochowalski, *Z piekła bolszewickiego Piotrogrodu*, MPP, 1920, nr 1, nr 9–10; 1921, nr 11; 1949, s. 207–210.

[138] „Kronika Diecezji Przemyskiej", 1921, z. 1–3; 7–9, s. 94.

[139] *Proboszcz z Irkucka. Z ks. Ignacym Pawlusem rozm. Zofia Trojanowiczowa*, TP, 26.01.1992.

[140] Ks. B. Żyliński, *List krwią pisany*, PKa, 15.03.1931, nr 11.

[141] Relacja parafian z Murafy z 30.05.1979 r., zanotowana przez autora. Rejon Szarogród, obwód Winnica (Ukraina).

[142] *Zarys dziejów diecezji łuckiej od 1.09.1939 do ostatnich czasów*, opracowany przez księży prałatów: M. Sokołowskiego, W. Hipsza, M. Karpińskiego, D. Barana, B. Orłowskiego, Wrocław 1955 (mps, BKUL, rkp 1949).

[143] SDP z lat 1913–1939; *Schematismus ... Dioecesis Premislensis ...* 1913–1919; *Elenchus ... Dioecesis ritus latinis Premislensis ...* 1921–1939.

[144] Ks. E. Borowski, *Uroczystości pogrzebowe „Sybiraka" ks. kan. Jana Wasilewskiego. Powtórny pogrzeb w Drohiczynie n/B. 6.10.1990* (mps powielany); *Życiorys ks. kan. Jana Wasilewskiego* (mps, zbiory autora); ks. S. Ryżko, *Listy z ZSRR 1940–1984* (mps, zbiory autora); Z. Szuba, *Ekshumacja z nieludzkiej ziemi*, „Słowo Powszechne", 27–28.10.1990.

[145] Relacja ustna parafian z Nowogradu Wołyńskiego (Zwiahel) z 3.03.1990, zanotowana przez autora.

[146] Relacja ustna Anieli Szmerko z Tynny z 25.12.1990, zanotowana przez autora. Obwód Chmielnickij (Ukraina).

[147] BKUL, rkp 726; 773; 781; 787; 788; 789; 912; 913; 915.

[148] Ks. A. R u r a n, *Ks. Edward Juniewicz*, Milanówek 30.05.1971 (mps, zbiory autora).

[149] Ks. J. M i o d u s z e w s k i, *Wrażenia z procesu Arcybiskupa Cieplaka i 14 księży w Moskwie 20–25 marca 1923, opowiedziane przez naocznego świadka*, Warszawa [b.r.].

[150] Ks. T. K r a h e l, *Martyrologium duchowieństwa Archidiecezji Wileńskiej 1939–1946*, [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939–1956*, red. J. Nagórny, B. Jurczyk [i in.], Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1993, s. 85–96.

[151] *Życiorysy zasłużonych*, [w:] *Pamiętnik Kijowski*, t. II, Londyn 1963, s. 107–109.

[152] T. L a w g m i n, *Kościół naszą miłością i nadzieją. Kościół na sowieckiej Białorusi w latach 1920–1937*, „Przegląd Polonijny", 1994, nr 3, s. 93–100; t e n ż e, *Moja rodzina i Polacy w Witebsku na Białorusi*, [w:] *Polacy w Rosji mówią o sobie*, t. II, wybór i wstęp ks. E. Walewander, Lublin 1994, s. 234–235.

[153] Ks. J. W a s i l e w s k i, *Ksiądz Biskup Zygmunt Łoziński 1870–1932* (mps, fragmenty biografii, zbiory autora).

[154] A. H l e b o w i c z, *Kościół odrodzony. Katolicyzm w państwie sowieckim 1944–1992*, Gdańsk 1993.

[155] A. J a k u b c z y k, *„Rodzina Józefówki" w Żytomierzu. 1892–1992*. Zgromadzenie Sióstr Sług Jezusa, Warszawa 1992, s. 19–25; *Historia domu Zgromadzenia Sióstr Sług Jezusa w Żytomierzu* (mps, Warszawa).

[156] SDW (od 1925 r. archidiecezji wileńskiej) z lat 1904–1939: *Catalogus ... Dioecesis Vilnensis ... 1904–1939*.

[157] Z. B r u d z i ń s k a [s. Jana, franciszkanka z Lasek], *Być Polką w ZSRR (1917–1935)* (mps, zbiory autora).

[158] W. Ś w i d e r s k a, *Polska Macierz Szkolna na Podolu*, [w:] *Pamiętnik Kijowski*, t. III (Londyn), 1966.

[159] „Życie Katolickie" (Łomża), 1926, nr 3.

[160] Relacja ustna Edwarda Rulkowskiego z Dniepropietrowska, zanotowana przez autora, Wilno 3.09.1993. Zob. także W. R u l k o w s k i, *Gwiazdy na kościele*, „Rota" (Lublin), 1994, nr 1/2, s. 84.

[161] J. J a r u z e l s k i, *Z archiwaliów Ministerstwa Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej. Po 50 latach kolekcja sowieticów wraca z Waszyngtonu (2)*, „Przegląd Wschodni" (Warszawa), 1992/1993, t. II, z. 1(5), s. 141–163.

[162] J. J a r u z e l s k i, *Z archiwaliów Ministerstwa Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej. Po 50 latach kolekcja sowieticów wraca z Waszyngtonu (3)*, „Przegląd Wschodni" (Warszawa), 1992/1993, t. II, z. 2(6), s. 440–464.

[163] Ks. W. B u k o w i ń s k i, *Wspomnienia z Kazachstanu*, Rzym 1981, s. 44.

[164] *Jego Ekscelencji Księdzu Edwardowi Roppowi, Arcybiskupowi Metropolicie Rosji w dniu 25-lecia sprawowania rządów biskupich – 9.06.1902 – 9.06.1927 – hołd składają duchowieństwo i wierni*, red. S. Ostrowski, Warszawa 1927.

[165] SDM z lat 1922–1923, 1925: *Ordo ... in Dioecesi Minscensi* 1922; *Elenchus ... Dioecesis Minscensis ...* 1925.

[166] O. W. S z o ł d r s k i CSSR, *Martyrologium duchowieństwa pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945*, Roma 1966.

[167] W. J a c e w i c z, J. W. W o ś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymsko-katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, t. 1–5, Warszawa 1977.

[168] K. K a n t a k abbé, *L'Aumônonerie militaire polonaise en U.R.S.S. (1941–1942)*, [w:] *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy – szkice – materiały historyczne*, t. VIII–IX, Rzym 1962, s. 326–446.

[169] Schematyzmy diecezji sejneńsko-augustowskiej (od 1925 r. w nowych granicach łomżyńskiej) z lat 1903–1913, 1925, 1936: *Directorium ... Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis ...* 1903–1913, 1925, 1926; *Elenchus ... Dioecesis Łomżensis ...* 1936.

[170] T. K r a h e l, *Około-Kułak Antoni ks.*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, pod red. L. Grzebienia TJ, Warszawa 1983 (tamże bibliografia); T. Górski, PSB, t. 23.

[171] Ks. J. U r b a n, TJ, *O. Aleksy Zierczaninow*, „Oriens" (Kraków), 1934, nr 4.

[172] AAN MW, syg. 420, k. 17–18.

[173] AAW, Teczka ks. Bronisława Ussasa, mps pt. *Oświadczenie Rządu Sowieckiego o ks. Bronisławie Ussasie*; *Stenograficzieskij otcziot. Dieło Ussasa.* Priedisłowije tow. H. B. Krylenko, Izdatielstwo „Raboczij Sud", Leningrad 1925, ss. 37, AIP Kol. 29/4; D. D z i e r z k o w s k a, *Ks. Bronisław Ussas 1885–1977*, ABMK, t. 39, Lublin 1979, s. 57–62; rozmowa z ks. Bronisławem Ussasem 18.05.1975 w Otwocku, zanotowana przez autora.

[174] B. M a s i a r z, I. P a w l u s, *Rimsko-katoliczieskij kostioł i prichod w Irkutskie 1811–1937 i 1991–1995 gg.*, „Polaki w Sibiri", Nauczno-Informacionnyj Biuletień Gumanitarnogo Obszcziestwienno-Naucznogo Centra, Mart

1995, No 3, s. 13. Informacje dotyczące ks. A. Żukowskiego: GAIO, f. 297, op. 3, d. 50, k. 1.

[175] H. S t e h l e, *Tajna dyplomacja Watykanu*, Warszawa 1993.

[176] „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne" (Olsztyn), 1950, nr 3, s. 11; 1969, nr 2, s. 60–61.

[177] *Schematismus Gr. Kat. Duchowenstwa Lwiwśkoji Archieparchiji na rik 1924*, Lwiw; toż na rok 1927.

[178] ADL, Ks. Kamiński Władysław, teczka osobowa, Rep. IIbS 133 oraz IIbK 101; ks. Mickiewicz Ignacy, teczka osobowa, Rep. II BM 44.

[179] J. S z e l c h a u s, *Dub-Dubowski Ignacy*, [w:] EK, t. IV, Lublin 1984, kol. 268 (tamże zestaw źródeł i literatury).

[180] OABMK, Archiwum diecezji łucko-żytomierskiej (teczki bez sygnatur).

[181] Ks. E. B o r o w s k i, *Martyrologia duchowieństwa diecezji pińskiej w latach 1939–1956*, [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939–1956*, red. J. Nagórny, B. Jurczyk [i in.], Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1993, s. 97–122.

[182] Rękopis autobiograficznych notatek ks. infułata Antoniego Chomickiego, obejmujących okres: Połonne 31.08.1948 – Murafa 1993. Brak numeracji stron. Odpis w posiadaniu autora.

[183] Wrotny K l i m o w i c z o w a, *Ks. Kanonik Andrzej Fedukowicz*, Warszawa 1925.

[184] Relacja Franciszka Mulara z Murafy (Ukraina) z 19.07.1993, zanotowana przez autora.

[185] „Wiadomości Urzędowe Kurii Biskupiej Śląska Opolskiego" (Opole), 1965, nr 12, s. 286; ks. B. G a ł o ń s k i, *Ś.p. ksiądz radca Piotr Łowejko*, tamże, 1966, nr 5, s. 117–118.

[186] Relacja ustna Zofii S. z Szarogrodu z 11.09.1987, zanotowana przez autora. Obwód Winnica (Ukraina).

[187] Schematyzmy diecezji kieleckiej z lat 1922–1948: *Elenchus venerabilis cleri ... Dioecesis Kielcensis*.

[188] *Udział kapelanów wojskowych w drugiej wojnie światowej*, red. ks. J. Humeński, Warszawa 1984.

[189] Relacja parafian z Nowogradu Wołyńskiego z 10.04.1992, zanotowana przez autora.

[190] Schematyzmy diecezji włocławskiej z lat 1925–1939: *Catalogus ecclesiarum ... Dioecesis Vladislaviensis*.

[191] Schematyzmy diecezji łódzkiej 1936–1938: *Elenchus cleri ... Dioecesis Lodzensis*.

[192] „Królowa Apostołów" (Warszawa), 1930, nr 3, s. 81.

[193] K. B a r a ń s k i, *Przeminęli zagończycy, chliborobi, chasydzi... Rzecz o Ziemi Stanisławowsko-Kołomyjsko-Stryjskiej*, Londyn 1989, s. 84.

[194] K. B i e g u n, *Prześladowanie Kościoła na ziemiach zagarniętych przez ZSRR po 17 IX 1939*, „Więź", 1993, nr 9(419), s. 128.

[195] Schematyzmy archidiecezji lwowskiej obrz. łacińskiego z lat 1889–1920: *Elenchus Archidioecesis Leopolensis... ritus latini*; Arcybiskup B i l c z e w s k i, *Pokłosie czasu wojny bolszewickiej*, Lwów 1920, s. 22.

[196] S. W i l k SDB, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992.

[197] Nota Ambasady RP w Kujbyszewie z 22.12.1941, nr ewidencyjny D.1071/41, do Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSSR, AIP, syg. A.7/682/1.

[198] Z. K a s i ń s k i, *Sprawozdanie ogólne Referatu Interwencyjnego Ambasady RP w ZSSR* oraz Załącznik 1 i Załącznik 2, AIP, syg. A7/663.

[199] List s. Lubomiry z 18.11.1993 z Domu Generalnego Sióstr Benedyktynek-Misjonarek w Otwocku do autora.

[200] Relacja ustna Genewefy Woronieckiej-Bieleckiej z 28.12.1994 ze wsi Słobódka Rachnowiecka, rej. Dunajowce, obwód Chmielnickij (Ukraina), dotycząca księży z Kamieńca Podolskiego i okolicy w latach 1925–1937, nagrana na taśmę magnetofonową, spisana przez Olega Gorbaniuka, studenta KUL, i przekazana autorowi.

[201] Bp W. U r b a n, *Duszpasterska siejba kapłanów-repatriantów na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1970*, Wrocław 1972.

[202] WAW, 1935, nr 1, s. 61–74. W tym: *Mowa żałobna Kard. Aleksandra Kakowskiego w czasie nabożeństwa żałobnego w Domu Sióstr Nazaretanek w Rabce za duszę ś. p. Biskupa Antoniego Maleckiego*; *Mowa na pogrzebie ś.p. ks. bpa Antoniego Maleckiego ks. prał. Kazimierza Naskręckiego w Archikatedrze św. Jana w Warszawie 21.01.1935*; ks. S. W e s o ł o w s k i, *Z mojego pobytu nad Newą. Wspomnienie ku czci ś.p. Biskupa Antoniego Maleckiego*. Por. także: J. U [r b a n], *Ś.p. Biskup Antoni Malecki*, „Oriens" (Kraków), 1935, s. 20–22; ks. A. W ó j c i c k i, *Zakłady wychowawcze ks. Maleckiego w Piotrogrodzie*, Polski Kalendarz Piotrogrodzki 1916, s. 158–162; list dr Danuty Sadkowskiej z Krakowa do autora z 30.05.1994 oraz otrzymane od niej materiały dotyczące osoby bpa Maleckiego, przesłane z Sankt Petersburga (w posiadaniu autora).

[203] Bp A. K o z ł o w i e c k i, *Ucisk i strapienie. Pamiętnik więźnia 1939–1945*, Kraków 1967, s. 335.

[204] J. U r b a n TJ, *Walka z antychrystem. Przeciw prześladowaniom religii w Rosji bolszewickiej*, Kraków 1930, s. 22.

[205] Ks. M. M. G r z y b o w s k i, *Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej w latach II wojny światowej 1939–1945*, Płock 1982.

[206] Z. L i c h a r o w a, *Egzarcha Leonidas Fiodorow*, „Oriens", 1935, z. 3–5; Bp B. S ł o s k a n s, *Wospominanija ob ekzarchie Fiodorowie*, „Rossijskaja Wsielenskaja Cerkow'", 1958, nr 40.

[207] A. N o w i c k a, *Matka Katarzyna Abrikosowa*, „Oriens", 1936, z. 6.

[208] Relacja Zofii Sokołowskiej z Mińska z 14.04.1989, zanotowana przez autora.

[209] Relacja Alesia Białackiego, dyrektora Muzeum Literatury im. Maksima Bagdanawicza i wiceprezesa Biełaruskaj Katalickaj Hramady w Mińsku, z 8.01.1993, zanotowana przez autora.

[210] *Z murów św. Katarzyny. Księga pamiątkowa B. Wychowanek i Wychowanków Gimnazjów przy kościele św. Katarzyny*, Warszawa 1933.

[211] Relacja ustna parafian ze Smotrycza z 24.12.1989, zanotowana przez autora.

[212] Ks. Z. S z c z e p a ń c z u k, *Zasłużony kapłan Kresów Wschodnich*, „Ład", 13.06.1993, nr 24.

[213] „Tygodnik Polski" (Harbin), 4.11.1923; 18.11.1923.

[214] *Schematyzmy diecezji w Drohiczynie n. Bugiem. Spis kościołów, parafii oraz duchowieństwa Diecezji w Drohiczynie* ... 1946–1979.

[215] Relacja ustna parafian z Mukarowa Podleśnego z 29.12.1989, zanotowna przez autora.

[216] *Kalendarz Brahiłowski 1915*, Brahiłów 1915.

[217] GAChO, f. 338, syg. 23. Dokument datowany 13.05.1947 oraz syg. 152303, d. Dworzecki Władysław Stanisławowicz oraz d. Kaszczyc Adolf Kajetanowicz. Odpisy dokumentów: ks. Paweł Ostrowski MIC. Ponadto tamże: oddział KGB, f. 3585, d. N. 237488 Dworzecki Władysław St. Kwerenda W. Kuflowskiego z Gródka Podolskiego (Ukraina). Dane w posiadaniu autora.

[218] CDAHOU, odpisy z archiwalnych dokumentów personalnych księży katolickich więzionych w ZSSR w latach dwudziestych i trzydziestych, dokonane przez Aleksandra Sokołowskiego OSBM w byłych archiwach KGB w Kijowie, przesłane autorowi 3.03.1994. Dotyczą księży: S. Jachniewicza, N. Szczepaniuka, P. Welika, W. Sztepy i A. Rudenki.

[219] Ks. D. N o w i c k i, *Mosca e Solovski* [sic!], Pontificio Istituto Orientale, (mps); t e n ż e, *Moje wspomnienia*, cz. II: *O odprawianiu nabożeństw przez duchowieństwo katolickie, uwięzione na Wyspach Sołowieckich (lata 1925–1932)*, AAG AP, syg. III/28, k. 181–216; listy Ireny Bouffał-Karwińskiej do autora z 6.08.1994 i 28.02.1995, dotyczące ks. D. Nowickiego i jego rodziny.

[220] Relacja ustna J. Nagórnego ze wsi Oleszkowce (par. Felsztyn), diec. kamieniecka, z 4.04.1994, zanotowana przez autora.

[221] Dokumentacja z archiwum KGB we Władykaukazie dotycząca ks. A. Czerwińskiego, uzyskana w 1993 r. przez ks. Bronisława Czaplickiego, duszpasterza w tym mieście, przekazana autorowi 23.04.1994.

[222] *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiae lithuanae pro Anno Domini 1939*, Marijampoleje 1938.

[223] W. G r a b o w s k i, *Żytomierz w losach Paderewskiego. Jak modlitwa zakończona łzą*, „Dziennik Kijowski", IV, 1994, nr 11, s. 6.

[224] Ks. S. F i u k, *Czy znasz Panią Podola i Wołynia?* „Rota", 1993, nr 4(12), s. 49.

[225] Ks. M. Ż u k o w s k i, *Garść wspomnień o mojej rodzinnej wiosce i parafii*, Toruń, 9.04.1971 (mps, zbiory autora).

[226] Biogram ks. Epifanija Akułowa w języku rosyjskim, autorstwa Leona Piskorskiego z Petersburga (mps przekazany autorowi przez dr Danutę Sadkowską z Krakowa).

[227] O. H. W a r a c h i m OFMCap, *Włóczęga Boży O. Serafin Kaszuba – Kapucyn, Apostoł Wołynia, Kazachstanu i Syberii*, Kraków 1991, s. 187.

[228] H. S i e m a k, *Profanacja grobu biskupa*, „Kurier Wileński", nr 138 (12414) z 18.07.1994.

[229] O. W o ł k o w, *W otchłani*, przełożyła M. Kotowska, Warszawa 1993, s. 7–8, 21–25, 90–92.

[230] S. H. S t r z e l e c k a SJE, *Służebnice Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Radzieckiego w latach 1945–1991*, Warszawa 1994.

[231] GAIO, f. 297, op. 2, d. 52, k. 1. Spiski służytielej kulta, 1937. Informacja dra Władysława Masiarza z Krakowa.

[232] S. K a l b a r c z y k, *Wykaz łagrów sowieckich – miejsc przymusowej pracy obywateli polskich w latach 1939–1943*, cz. I, Warszawa 1993.

[233] BPLS, rkp. Materiały bez paginacji, dotyczące abpa J. Cieplaka i księży archidiecezji mohylewskiej w latach dwudziestych. Syg. 666/33; 666/49; 666/51.

[234] M. I l k i e w i c z, *Wierni Ojczyźnie, która ich zdradziła*, „Głos znad Niemna", 1994, nr 32 (118), s. 5.

[235] AAW, P1452, ks. K. N a s k r ę c k i, *Z zapisków i ze wspomnień Żytomierzanina*, z. 1–9, rkp; teczka ks. J. Jóźwika.

[236] AAW, teczka ks. Ignacego Skorupki, ks. W. P a d a c z, *Bohaterski syn Warszawy, ksiądz Ignacy Skorupka* (mps biogramu); S. H e l s z t y ń s k i, *Bohater Warszawy ks. kapelan Ignacy Skorupka*, Warszawa 1990. Wyd. ODiSS; J. K., *Jak poległ ks. Ignacy Skorupka*, „Słowo. Dziennik Katolicki", 13–15.08.1993.

[237] G. K a r o l e w i c z, *Nauczyciele akademiccy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. II, Lublin 1994, s. 152–153.

[238] Komunikat Urzędowy Sekretariatu Arcybiskupa Metropolity Mohylewskiego (Warszawa), 1931, nr 1, 2 i 3; ADL, Rep. 60, IVb-142 (kopie w posiadaniu autora).

[239] ADL, Rep. 60, IVb-142a. Akta Instytutu Misyjnego w Lublinie.

[240] S.G., *Kontrrewoliucinnaja wiłazka Jurkawickaga ksiendza Łukjanina*, „Zwiazda" (Mieńsk), 2.10.1929, nr 225.

[241] A. N i c i e j e w s k a, *Uderzyłam pięścią w żelazną bramę. Wspomnienia z Mińska 1936–1954*, „Więź", 1992, nr 7(405), s. 56.

[242] R. F y d a TChr, *Emigracja polska w Estonii w latach 1918–1939*, „Nasza Przyszłość", 1994, t. 81, s. 249.

[243] Ks. B. G r a m z, *Dziennik z lat 1941–1942* (mps, zbiory autora).

[244] RGIADW, Komitiet prichożan katolikow po postrojkie rimsko-katoliczieskogo kostioła, f. 614. Władiwostockij rimsko-katoliczieskij kostioł, f. 594. Informacja ks. M. Radwana SCJ.

[245] M. O s t r y ń s k a, *Garść wspomnień ze swojego życia pod czerwoną władzą radziecką*, Berdyczów (Ukraina), luty 1994 (rkp, Archiwum Wschodnie, syg. 1917).

[246] Rev. P. N a r u s z e w i c z, *Sigismundo Łoziński eroico testimone di fede incommodo a molti, ma caro al Signore*, Roma 1982.

[247] Ks. S. L i b r o w s k i, *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej*, „Kronika Diecezji Włocławskiej", 1947, t. 41, s. 342 i 347.

[248] AAW, teczka ks. Franciszka Bujalskiego.

[249] Ks. A. S t a s z a k, *Ś.P. Ks. Prałat Jan Świderski*, „Kronika Diecezji Włocławskiej", 1959, t. 42, s. 302.

[250] Archiwum oo. Redemptorystów w Krakowie, teczka o. Edwarda Juniewicza.

[251] *Nie mam pretensji do Cerkwi. Z ks. Ignacem Pawlusem, salwatorianinem, proboszczem w Irkucku, rozm. Adam Hlebowicz*, „Ład", 1994, nr 50; „Katolikom na Wschodzie", 1994, nr 12/94.

[252] Ks. J. M i s i u r e k, *Z dziejów duszpasterstwa polonijnego w Harbinie 1926–1949*, „Studia Polonijne", 1978, t. 2, passim.

[253] A. K. S o k o ł o w s k i OSBM, *Cerkwa Chrystowa 1920–1940. Muczenyky i ispowidnyky*, „Parafijalna Hazeta. Dwotyżnewyk katolyćkych parafij Ukrajiny" (Kyjiw), 1994–1996.

[254] GAChO, d. P-5398 Nr 148 – Trocki Franciszek Iwanowicz; d. P-14017 Nr 2 – Kwaśniewski Zygmunt Karłowicz; d. Nr 1 – Nanowski Kazimierz Ksawerianowicz. Kwerenda W. Kuflowskiego. Dane w posiadaniu autora.

[255] Informacje na temat represjonowania księży katolickich w Gruzji w okresie międzywojennym, zebrane przez ks. Jana Śnieżyńskiego, proboszcza w Tbilisi, przekazane autorowi w listach z 29.11.1994 i 17.02.1995. Informacje dotyczące osoby ks. Emmanuela Wardidze zaczerpnięte zostały przez ks. Śnieżyńskiego z rękopiśmiennego zarysu biografii ks. Wardidze, przygotowanego przez Sophie Isarliszwili z Tbilisi.

[256] P. L e s o u r d, *Le jésuite clandestin. Mgr Michel d'Herbigny*, Paris 1976.
[257] Public Record Office w Londynie. Syg. F.O. 371 14842, p. 145–151.
[258] Relacje Władysława Pelca z Paryża: pisemna z 23.09.1988 i ustna z 5.11. 1989, zanotowana przez autora.
[259] S. S a w i e l i o w, *Kościół a komisarze*, „Czas pik", 4.02.1991, nr 5(50). Cyt. za: „Polonus" (Leningrad), 1992, nr 2.
[260] Ks. dr A. O k o ł o - K u ł a k, *Misja Polski na Wschodzie*, Wąbrzeźno 1926.
[261] ASBUŻ, d. 2000. Kwerenda Walentego Grabowskiego z Żytomierzu; W. G r a b o w s k i, *Błąkający ogień*, „Dziennik Kijowski", 1992, nr 3 i 4; t e n ż e, *Prawda pro smert' ksiondza Fedukowycza*, „Żytomyrśkyj Wisnyk", 28 żowtnia 1994, nr 43/298.
[262] GARF, tamże Archiwa: (1) PKK; (2) PtKK, f. 8409, op. 1 oraz f. 8416, op. 1; (3) CAFSBRFNP; GIC, Moskwa. Ze zbiorów I. Zaikiny; CGAOOU, Kijów; PANKWD, Wykazy rozstrzelanych w łagrze na Sołówkach; AANKWD, f. 8406, op. 2 (dotyczy duchowieństwa katolickiego). We wszystkich wymienionych wyżej archiwach – teczki imienne represjonownych księży. Ponadto opracowanie: I. I. O s i p o w a, *Spisok katoliczieskich swiaszczienno-służytielej* (mps). Lista ukazuje losy 213 księży katolickich represjonowanych w latach 1920–1937.
[263] P. A. C r o g h a n, A.A, *The Peasant from Makeyevka. Biography of Bishop Pius Neveu*, A.A., Worcester, Massachusetts 1982.
[264] A. S o s z y n a, *Polaki na Sołowkach. Wyciąg z archiwum sołowieckiego*, 1994 (rkp, zbiory autora).
[265] M. R o g a c z e w (członek Stowarzyszenia MEMORIAŁ, Komi ASSR, 167000 Syktywkar), *Ksiondz Wiktor Stronczinskij, ksiondz Mikołaj Strusiewicz: muczieniki wiery* (mps, zbiory autora).
[266] „Zorza Słonimska". Jednodniówka Parafialnej Akcji Katolickiej w Słonimie, Słonim, 27 sierpnia 1935, s. 5–7, oraz relacja pisemna L. Kamińskiego. Źródła udostępnione przez Annę Wawrzak z Warszawy; AAN CAP, pudło 202, k. 611–615, 638, 700, 745, 756.
[267] J. M. K u p c z a k, *Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939*, Wrocław 1994.
[268] H. O w s i a n y, *Polscy więźniowie w łagrach sołowieckich*. Wg kartoteki w Muzeum Sołowieckim (mps).
[269] W. W o r o n o w i c z, *Wspomnienia z Leningradu*, 14.03.1995 (rkp, zbiory autora).
[270] B. K o n o b r o d z k a, *Matka Paula Malecka 1852–1927*, Nowe Miasto n. Pilicą 1995 (mps, zbiory autora).
[271] Z. Z i e l i ń s k i, *Mańkowski Piotr abp*, PSB, t. 19, s. 522.

[272] Ks. A. B a r d e c k i, *Zawsze jest inaczej*, Kraków 1995, s. 17, 22, 25.

[273] A. G. Filipp, Pismo z 29.06.1930 wysłane z łagru na Wyspach Sołowieckich (Kiem', 4 Otdieł SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja) do Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSSR w Moskwie (mps; odpis w języku rosyjskim w Bibliotece Pontificio Istituto Orientale w Rzymie. Kwerenda ks. Henryka Kietlińskiego SAC. Zbiory autora).

[274] F. H u m m e r, *Bischöfe für den Undergrund. Zur praxis der Geheimbischöfe in der katholischen Kirche*, Wien–München 1981.

[275] J. H a l c e w i c z - P l e s z c z a k o w s k i, *Kapłan i patriota*, „Ziemia Oszmiańska" (Koszalin), 1994, nr 2, s. 2; J. H r y ń c z u k, *Tam nad Oszmianką w Żupranach*, „Głos znad Niemna", 1995, nr 49–50, s. 8.

[276] Cz. F a l k o w s k i, *Dyakowski Napoleon (1874–1920)*, PSB, t. 6, Kraków 1948, s. 30.

[277] Archiwum Zgromadzenia Sługi Jezusa w Warszawie. ul. Sewerynów 8.

[278] E. J e k a b s o n, *Stosunki polsko-łotewskie na przestrzeni dziejów*, [w:] *Polacy na Łotwie*, red. ks. E. Walewander, Lublin 1993, s. 40.

[279] AUFSK, (1) Sledstwiennoje Dieło Małeckogo Antonija Josipowicza i in. (Szykkiera K. K.; Mierżyńskiego J. J.; Bujnowskiego L. M.; Lausa I. I.; Arch. No 2290 (1930 r.). Zbiory A. Szykiera, tegoż Kartoteka duchowieństwa katolickiego w Petersburgu/Leningradzie oraz CGASP, f. 1000, op. 11, d. 323, k. 3.

[280] CDAHOU. Po ros.: CGAOOU: Blechman B. K.: f. 263, op. 1, d. 61386; Brawer S. I.: f. 263, op. 1, d. 66457, t. 2. Jachniewicz S. I.: f. 263, op. 1, d. 66457, t. 2; Jankowski R. W.: f. 263, op. 1, d. 664, t. 2; Klemczyński S. S.: f. 263, op. 1, d. 66457, t. 2; Kowalski J. A.: f. 263, op. 1, d. 61468; Koziński I. K.: f. 263, op. 1, d. 66457, t. 2; Łebkowski Ł. S.: f. 263, op. 1, d. 66457, t. 2; Madera P. S.: f. 263, op. 1, d. 63853; Markuszewski A. J.: f. 263, op. 1, d. 1531; Schönfeld A. I.: f. 263, op. 1, d. 66457 t. 2; Sokołowski M. W.: f. 263, op. 1, d. 52887; Szczepaniuk N. W.: f. 263, op. 1, d. 66457, t. 2; Tołstoj N. A.: f. 263, op. 1, d. Welik P. I.: f. 263, op. 1, d. 66457, t. 2; Woronicz I. I.: f. 263, d. 61386. Dane w posiadaniu autora.

[281] I. A. R i e z n i k o w a, *Polaki na Sołowkach*. [w]: *Polaki w Rossii: istorija ssyłki i dieportacyj. Tezisy dokładow konferencyj*, Sankt-Pietierburg 1995, s. 31–35, 63.

[282] I. A. R i e z n i k o w a, *Prawosławije na Sołowkach. Matieriały po istorii Sołowieckogo łagieria*, Sankt-Pietierburg 1994.

[283] Ks. M. T o k a r z e w s k i, *Straż przednia (Ze wspomnień i notatek)*, Warszawa 1925.

[284] AUFSBA, Sankt Pietierburg; CGAP, f. 7384, d. 74. Por. także f. 1001 (kserokopie akt w posiadaniu autora); Kartoteka Ośrodka Naukowo-Informacyjne-

go MEMORIAŁ w Sankt Petersburgu. Zbiory M. Szkarowskiego z Petersburga.

[285] CGASP, (1) f. 9618, op. 1, d. 300, k. 104–112; (2) f. 143, op. 1, d.144, k. 4, 87–96; (3) Akułow J. Ł.: f. 7384, op. 33. d. 144, k. 82; (4) Jurewicz B. K.: f. 7384, op. 33, d. 144, k. 14; (5) Sawiński J. B.: f. 7384, op. 33, d. 144, k. 72; (6) Chomicz P. S., Iwanow D. A., Trojgo J. J., Wasilewski A. M.: f. 1000, op. 11, d. 323, k. 1–2. Zbiory M. Szkarowskiego (Sankt Petersburg).

[286] GAŻO, f. 178, op. 2, d. 857; f. 178, op. 1, d. 264.

[287] CDAHOU, f. 46041: Kwaśniewski Stanisław Karłowicz oraz f. 263, op. 1, sprawa Kozaczyńskiej A. J.; Żmigrodzki Josif Jakowlewicz oraz f. 263, op. 1; Rybałtowski Andriej Francewicz; Grzegorzewski Stanisław Antonowicz; Marecki Brunon Marianowicz; Lubowski Bronisław Albinowicz; Piotrowski Leon Walentynowicz.

[288] GAWO, f. P-31, op. 1, d. 338, k. 29.

[289] CAFSBRF, Moskwa. f. 4518, t. I. Akta śledcze Skalskiego Teofila Godfrydowicza. Zbiory S. K. Sokołowskiego (Kijów).

[290] W. A. C h a n i e w i c z, *Sibirskije ksiendzy (20–30 gg. XX w.). K istorii katoliczieskoj Cerkwi w Sibiri*, Tomsk 1995 (mps, zbiory autora).

[291] *Die römisch-katholische Kirche in der Sowjetunion*, München 1990, Kirche in Not. s. 115–133.

[292] Ks. S. T w o r k o w s k i, *Krzyż Dowbora. Wybór opowiadań o zmaganiach Polaków w I i II wojnie światowej*, Londyn 1986, s. 39–40; Cz. Z g o r z e l s k i, *Przywołane z pamięci*, Lublin 1996, s. 30–31.

[293] I. O s i p o w a, *Losy katolików rosyjskich. Wspólnota Abrikosowej i Sołowiowa 1918–1956* (mps, tłum. z jęz. rosyjskiego H. Owsiany).

[294] I. Z a i k i n a, *Usłyszeliśmy ich głosy...*, Moskwa 1995 (mps, tłum. z jęz. rosyjskiego H. Owsiany).

[295] O. J. W i ś n i e w s k i, *Da Bóg, będzie Niepokalanów kaukaski*, „Rycerz Niepokalanej", 1996, nr 2, s. 82.

[296] AUFSKRFRSO, Władykaukaz, 17.06.1996. Y–204. List naczelnika podwydziału Zarządu FSKRFRSO, F. S. Czachiłowa, do ks. B. Czaplickiego, proboszcza w Prochładnem (361006 Kabardino-Bałkarskaja Riespublika, Prochładnyj, ul. Bratiew Mielnikowych, 9).

[297] Archivio Secreto Vaticano, Archivio della Nuntiatura di Varsovia, 191 f. 435–438. Kwerenda ks. S. Wilka SDB.

[298] T. P r o t'k o, *Kościół katolicki na Białorusi w latach II wojny światowej*, „Lithuania", 1995, nr 3(16), s. 76.

[299] B. M a s i a r z, o. I. P a w l u s, *Rimsko-Katoliczieskij kostioł i prichod w Irkutskie: 1811–1937 i 1991–1995 gg.*, „Polaki w Sibiri" (Irkutsk), Mart 1995 (No 3), s. 13.

[300] Informacje W. Chaniewicza z Tomska na Syberii z 20.09.1996, przesłane autorowi.

[301] Relacja ustna grupy katolików z Odessy z 11.08.1995, zanotowana przez ks. J. Pałygę SAC; L. P i e t r a s i k, *Odzyskana świątynia,* „Rota", 1977, nr 1 (25), s. 102.

[302] Ks. H. S o r o k a, *Polskie duszpasterstwo parafialne w Mołdawii na przykładzie parafii Słoboda Raszkowo i Rybnica* [w:] *Polacy w Mołdawii*, red. ks. E. Walewander, Lublin 1995, s. 188.

[303] *Winnickij kapucynskij monastyr'*, red. J. R. Daszkiewicz, Winnica 1995, s. 86–89.

[304] Relacja ks. bpa Jana Olszańskiego z Kamieńca Podolskiego z 5.12.1996, zanotowana przez autora.

[305] K. P o p i ń s k i, A. K u k u r i n, A. G u r i a n ó w, *Droga śmierci. Ewakuacja więzień sowieckich z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej w czerwcu i lipcu 1941*, Warszawa 1995, Wydawnictwo KARTA, s. 198.

[306] S. A. F i e l, *Nasze drogi. Polski kościół parafialny w Tiumeniu*, „Rota", 1996, nr 3/4 ⟨23/24⟩, s. 95.

[307] Ks. J. P r z y b y s z MIC, *Moja Msza św. w Uzbekistanie*, [w:] *Polacy w Rosji mówią o sobie*, wybór i wstęp ks. E. Walewander, Lublin 1994. t. II, s. 123.

[308] „Izwiestija", 1930, nr 38 (3885), s. 2. Cyt. za: A. M a j d o w s k i, *Kościół katolicki w Azji środkowej. Z dziejów budownictwa kościelnego w cesarstwie rosyjskim*, Warszawa 1995, s. 41–43.

[309] I. I. O s i p o w a, *„W jazwach swoich sokroj mienia...". Gonienija na Katoliczieskuju Cerkow' w SSSR. Po materiałam sledstwiennych i łagiernych dieł*, Moskwa 1996.

[310] J. S z c z e p a ń s k i, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa–Pułtusk 1995.

[311] T. Ż y c h i e w i c z, *Jałbrzykowski Romuald*, PSB, t. 10, s. 400–401; I. M i k l a s z e w i c z, A. H l e b o w i c z, *Archidiecezja wileńska w Litewskiej SSR 1944–1953. Hierarchia–kler–struktura*, PW, 1994, z. 3(11), 498–500.

[312] Schematyzmy diecezji łomżyńskiej z lat 1927–1936; *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lomzensis...*

[313] A. H l e b o w i c z, *Droga Krzyżowa*, „Więź", 1996, nr 11–12, s. 166–167.

[314] Ks. W. I l g i n, *Wspomnienia kapłana z Sołówek* (mps); A. H l e b o w i c z, *Zapiski z domu niewoli*, TP, 3.03.1997, nr 9, s. 10.

[315] M. T. J e f i m o w a, *Słowo o jepiskopie Władywostockom*, „Sibirskaja Katoliczieskaja Gazieta" (Władiwostok), 1995, nr 12; t a ż, *Istorija razwitija*

katolicizma na Dalniem Wostokie, „Sibirskaja Katoliczieskaja Gazieta", 1997, nr 5.

[316] W. M a t e r s k i, *Polsko-radziecka wymiana więźniów politycznych w latach 1921–1937*, „Z pola walki" (Warszawa), 1977, nr 1 (77), s. 63.

[317] *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, listopad 1918 – kwiecień 1920, 1919–1922*, red. T. Cieślak, t. II, Warszawa 1961, s. 445–448.

[318] J. M a c k i e w i c z, *W cieniu krzyża*, Londyn 1986, s. 63.

[319] O. T. Ż e l i c h o w s k i, *Więzień dwóch łagrów*, „Gazeta Lwowska" (Lwów), 1997, nr 16 (156), s. 4.

[320] N. S. R u b l i o w a, *Łabirynty doli Jewhena Perkowycza (1875–1938): aptekarśkyj pomicznyk – rymśko-katołyćkyj swiaszczenyk – atejist – wjazeń Gułagu* (mps, b.r.).

[321] *Lietuvių encikolopedija*, Boston 1953–1985. Cyt. za: V. A l i u l i s MIC, *Mały przyczynek do wielkiego dzieła*, Rzym 1997 (mps) oraz informacje zawarte w tym opracowaniu.

[...] trzeba, ażeby Kościoły lokalne, zbierając konieczną dokumentację, uczyniły wszystko dla zachowania pamięci tych, którzy ponieśli męczeństwo.

J a n P a w e ł II, Tertio millenio adveniente, nr 37

WSTĘP

W historiografii poświęconej Kościołowi katolickiemu w Związku Sowieckim w okresie międzywojennym, poczynając od 1917 r., opartej do niedawna wyłącznie na źródłach dostępnych poza granicami tego państwa, nie brak już cennych niekiedy publikacji. Najważniejsze z nich ukazały się dopiero w ostatnich latach i są dziełem autorów zachodnich[1]. Brak jest jednak dotychczas opracowania poświęconego martyrologii duchowieństwa katolickiego w ZSSR we wspomnianym okresie[2]. Tego rodzaju publikacje posiada już natomiast Cerkiew prawosławna[3].

---

[1] Są to przede wszystkim prace: J. J. Z a t k o, *Descent into Darkness. The Destruction of the Roman Catholic Church in Russia, 1917–1923,* The University of Notre Dame Press 1965. A. W e n g e r, *Rome et Moscou 1900–1950,* Paris 1987; H. S t e h l e, *Tajna dyplomacja Watykanu. Papiestwo wobec komunizmu (1917–1991),* przekład R. Drecki i M. Stroczyński, Warszawa 1993; W. R o o d, *Rom und Moskau: Der heilige Stuhl und Russland bzw. die Sowjetunion von der Oktoberrevolution 1917 bis zum 1. Dezember 1989,* Oros Verlag, Altenberge 1993 (istnieje rosyjskie tłumaczenie tej pracy pt. *Rim i Moskwa. Otnoszenija mieżdu Swiatym Priestołom i Rossijej/Sowietskim Sojuzom w pieriod ot Oktiabr'skoj riewolucii 1917 do 1 Diekabria 1989 g.*, Lwiw 1995). Najlepszą analizę sytuacji prawnej Kościoła w ZSSR w okresie międzywojennym zawiera mało znana praca A. Wiśniewskiego pt. *Stosunek państwa do Kościoła w ZSRR*, Wilno 1938.

[2] Pierwszą, bardzo fragmentaryczną, bo ograniczoną do terenu Podola i Wołynia, próbą ukazania tego problemu była broszura ks. M. Tokarzewskiego pt. *Przyczynek do historii męczeństwa Kościoła rzymskokatolickiego w diecezjach kamienieckiej i łucko-żytomierskiej 1863–1930* (Łuck 1931). Zawiera ona listę 58 nazwisk księży represjonowanych w wymienionych diecezjach do 1 stycznia 1931 r., bez żadnych danych biograficznych. Pewne informacje na temat represji, jakie dotknęły księży w diecezji tiraspolskiej w latach dwudziestych i trzydziestych, podaje J. Schnurr w swoim obszernym opracowaniu historycznym na temat *Die Kirchen und das religiöse Leben der Russlanddeutschen. Katholischer Teil aus Vergangenheit und Gegenwart des Katholizismus in Russland* (Stuttgart 1980^2). Umieszczone są one w tej

Obecnie dzięki otwarciu się najważniejszych w tym względzie byłych archiwów sowieckich w różnych republikach możliwa staje się bardziej

części opracowania, która podaje ich krótkie biogramy. Ponieważ autor dysponował ograniczonymi źródłami, biogramy te, ważne niekiedy ze względu na różne dane biograficzne, tylko wyjątkowo zawierają pewne informacje na temat represji w ZSSR. Pewne, choć również tylko bardzo fragmentaryczne informacje zawiera praca bpa J. Kesslera pt. *Geschichte der Diözese Tyraspol* (Verlag von Rev. Georg Aberle, Dickinson, Nord Dakota, USA 1930). Podobny charakter mają informacje na temat losów duchowieństwa polskiego w ZSSR w okresie międzywojennym, podawane w pierwszych pracach polskich, opartych na źródłach sowieckich (dziś białoruskich i ukraińskich). Są to rozprawy: M. Iwanowa *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939* (Warszawa–Wrocław 1931) oraz J. M. Kupczaka *Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939* (Wrocław 1994). Latem 1996 r. ukazała się w Lublinie praca T. Madały pt. *Polscy księża katoliccy w więzieniach i łagrach sowieckich od 1918 r.* Zawiera ona ponad 600 krótkich biogramów. Pomimo informacji podanej w tytule, że chodzi o księży polskich, wymieniani są także księża innych narodowości. Z okresu międzywojennego brakuje w niej ok. 200 nazwisk, a ok. 80 z lat 1939–1985. Biogramy dotyczące pierwszego okresu podają z reguły niepełne, nieścisłe bądź też całkiem błędne dane dotyczące represji, jak np. powtarzana często informacja o przebywaniu wielu księży w łagrze na Wyspach Sołowieckich w 1941 r., podczas gdy łagier ten został już w 1939 r. zlikwidowany, a ostatni przebywający tam księża zostali w nim rozstrzelani jesienią 1937 r. Dezinformacje wynikają stąd, że Autor nie korzystał z żadnych łatwo dostępnych archiwów krajowych, państwowych i kościelnych, zawierających podstawowe źródła do losów duchowieństwa w ZSSR w okresie międzywojennym, jak np. Archiwum Akt Nowych w Warszawie lub Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej z zespołem akt Prymasa Polski. Nie korzystał także z najnowszej literatury przedmiotu, choćby w języku polskim. Wynikają one również i stąd, że Autor nie przeprowadza żadnej krytyki źródeł. Wartościowym elementem pracy są natomiast dane biograficzne dotyczące wielu wymienionych osób sprzed okresu ich aresztowania. Już po złożeniu w wydawnictwie niniejszej pracy ukazała się w Moskwie, w grudniu 1996 r., książka I. I. Osipowej pt. *„W jazwach swoich sokroj mienia..." Gonienija na Katoliczieskuju Cerkow' w SSSR. Po matieriałam sledstwiennych i łagiernych dieł.* W końcowej części autorka podaje 253 krótkie biogramy represjonowanych księży katolickich różnej narodowości, co stanowi ponad połowę ogółu tej kategorii osób. Ustalenia Autorki zostały wykorzystane w niniejszym martyrologium.

[3] Zob. I. R i e z n i k o w a, *Prawosławije na Sołowkach. Matieriały po istorii Sołowieckogo łagieria,* Sankt-Pietierburg 1994 oraz podana tam bibliografia (s. 195–200). W 1994 r. O. Danecki (Orłowski) z Moskwy rozpoczął pracę nad martyrologium duchowieństwa prawosławnego Cerkwi uznającej zwierzchnictwo metropolity Siergieja, pełniącego w latach 1925–1943 obowiązki patriarchy, który podporządkował Cerkiew władzy sowieckiej. Męczennicy Cerkwi podziemnej i duchowni nie uznający władzy metropolity Siergieja nie są przez O. Daneckiego brani pod uwagę. Według danych zgromadzonych przez Komisję ds. Rehabilitacji Ofiar Represji Politycznych w ZSSR, istniejącej przy prezydencie Rosji, w czasach komunizmu zamordowano 200 tys. księży i zakonnic. Por. „Słowo. Dziennik Katolicki", 3.01.1996 oraz „Biutetyn KAI", 1996, nr 13, s. 18. Swoje martyrologium, dotyczące okresu powojennego, posiada również Kościół greckokatolicki. Por. O. Z i n k e w y c z, T. R. Ł o n c z y n a, *Martyrołohija ukrains'koji Cerkwy*, Toronto 1985, Wydawnyctwo „Smoloskyp".

udokumentowana i pełniejsza próba opracowania wspomnianego martyrologium duchowieństwa katolickiego w ZSSR. Została ona podjęta w niniejszej pracy. Obok jeszcze bardzo słabo znanej heroicznej walki ludności katolickiej o zachowanie życia religijnego, pomimo panującego w ZSSR w okresie międzywojennym ucisku i terroru, martyrologium to stanowi w dziejach Kościoła katolickiego w ZSSR jeden z najbardziej dramatycznych i ważnych rozdziałów.

Duchowieństwo katolickie w Rosji carskiej, a później w ZSSR, rekrutowało się z kilku różnych narodowości: polskiej, litewskiej, niemieckiej, łotewskiej, białoruskiej, ormiańskiej, gruzińskiej, rosyjskiej, a w bardzo niewielkim odsetku także i z innych. Reprezentowane były trzy obrządki: łaciński, do którego należało ponad 90% duchowieństwa, ormiański, do którego należeli księża pracujący dla katolików tego obrządku na terenie Gruzji, i tzw. wschodni, czyli greckokatolicki. Największą grupę narodowościową stanowili księża polscy, wywodzący się w ogromnej większości z autochtonicznej ludności polskiej, zamieszkałej od stuleci na dawnych Kresach Wschodnich I Rzeczypospolitej, obejmujących Białoruś i prawobrzeżną Ukrainę.

W wyniku prześladowań, jakie rozpoczęły się w 1918 r.: aresztowań, deportacji do łagrów, zesłań na Syberię, wymiany na więźniów politycznych z Polską i Litwą w latach 1918–1933, rozstrzelania w latach 1937–1938 – według dotychczasowych badań – blisko 140 księży oraz innych przyczyn, licząca na początku lat dwudziestych znacznie ponad 400 osób kadra duchowieństwa katolickiego w ZSSR przestała istnieć. Zaledwie nieco ponad dziesięciu księży dożyło tam lat powojennych i znalazło się na wolności[4].

Zebranie źródeł do niniejszej pracy wymagało długotrwałej kwerendy. Była ona prowadzona w ciągu kilkunastu lat, początkowo w archiwach i zbiorach bibliotecznych polskich, krajowych i emigracyjnych, kościelnych i państwowych, następnie w zachodnich (głównie francuskich), a od kilku lat także w byłych archiwach sowieckich, obecnie rosyjskich, ukraińskich i białoruskich i innych.

Punkt wyjścia stanowiło Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, gdzie zespół Akt Protektora Wychodźstwa (Prymasa Polski) zawiera dość bogatą dokumentację dotyczącą duchowieństwa katolickiego, głównie polskiego, na

[4] Ogólne tło historyczne represji wobec duchowieństwa katolickiego w ZSSR w okresie międzywojennym ukazuje moja praca pt. *Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939. Zarys historii*, Lublin 1997.

terenach ZSSR w okresie międzywojennym. Są to głównie informacje pochodzące z polskiego MSZ, kopie raportów i notatek oraz inne materiały z placówek dyplomatycznych w Moskwie, Petersburgu/Leningradzie, Mińsku, Kijowie i Charkowie, dotyczące losów duchowieństwa katolickiego i represji na tle religijnym. Od początku lat dwudziestych polskie MSZ systematycznie przesyłało je na ręce prymasów Polski, najpierw kard. Edmunda Dalbora, a następnie kard. Augusta Hlonda. Na wyróżnienie zasługuje dokumentacja nadsyłana przez radcę Poselstwa Polskiego w Moskwie w latach 1926–1934, hr. Alfreda Ponińskiego. Odznacza się ona bardzo wysokim stopniem wiarygodności. Informacje, jakie zawiera jego *Wykaz księży katolickich pozbawionych wolności przez władze sowieckie – marzec 1937*[5], podający 103 nazwiska księży oraz nazwy łagrów, miejsc zesłania i przymusowego pobytu, są obecnie z reguły potwierdzane przez ich akta personalne z archiwów rosyjskich i innych[6]. A. Poniński jest także autorem obszernego opracowania na temat *Zagadnienie religii w Z.S.S.R.*, przygotowanego w Poselstwie Polskim w Moskwie i datowanego 11 lutego 1930 r.[7] Zawiera ono również wiele istotnych informacji o losach księży katolickich różnej narodowości.

Kolejnym ważnym źródłem danych dostępnym w kraju było Archiwum Akt Nowych w Warszawie, a w nim przede wszystkim Akta Ambasady Polskiej w Moskwie i szczególnie bogaty zespół polskiego MSZ.

Z polskich archiwów emigracyjnych najważniejsze dla niniejszej pracy okazało się Archiwum Polskiego Instytutu i Muzeum im. gen. Sikorskiego

---

[5] A. Poniński wręczył go osobiście prymasowi Polski 14.08.1937 r., o czym świadczy odręczna notatka prymasa na marginesie dokumentu. Por. AAG AP, syg. III/100, k. 179–181.

[6] Tę samą listę, określoną jako *Wykaz księży katolickich archidiecezji mohylowskiej, pozbawionych wolności w ZSRR*, pomijającą jedynie miejsca uwięzienia, zesłania itp., wręczył 2.06.1942 r. ambasador RP w ZSSR, Stanisław Kot, zastępcy ludowego komisarza ds. zagranicznych, A. J. Wyszyńskiemu, z petycją w sprawie uwolnienia wymienionych na niej osób. Por. S. K o t, *Rozmowy z Kremlem*, Londyn 1959, s. 255–258. Bluffem dyplomatycznym ambasadora była podana przy tym informacja, że wykaz ten był przechowywany potajemnie w łagrze przez pewnego Polaka i przekazany przez niego zwolnionemu zesłańcowi dla doręczenia go Ambasadzie Polskiej. Petycja ambasadora nie miała żadnych konkretnych następstw. W różnych publikacjach polskich wspomniany wykaz bezpodstawnie określany jest jako lista ambasadora Kota. Łagier na Wyspach Sołowieckich, wymieniony w *Wykazie* jako miejsce uwięzienia wielu księży, nie istniał już od trzech lat (został zlikwidowany w 1939 r.), a większość księży wymienionych jako więźniowie tego łagru już nie żyła.

[7] Jego część dotycząca Kościoła katolickiego liczy 33 strony *in octavo*. Zob. AIP, syg. A.12.P/22.

w Londynie[8]. Zachowane w nim zostały bowiem w komplecie kopie raportów polskich placówek dyplomatycznych z terenu ZSSR, opracowań przygotowanych w polskim MSZ w latach 1922–1938, dotyczące Polaków i Kościoła katolickiego w tym państwie, spisy więzionych i represjonowanych księży katolickich z różnych okresów, korespondencja dyplomatyczna władz polskich z władzami sowieckimi w sprawie wykonania art. VII traktatu ryskiego, określającego swobody religijne Polaków w Związku Sowieckim, i inne materiały. Nadsyłało je do ambasady (podobnie jak do ok. 20 innych ambasad i poselstw polskich w świecie), zgodnie z praktyką dyplomatyczną, polskie MSZ w ramach wewnętrznej informacji tego resortu. Szczególnie cenna jest, pomimo pewnych braków, lista 73 więzionych, zesłanych i rozstrzelanych księży katolickich różnych narodowości z 28 września 1938 r., przygotowana przez Wydział Konsularny Ambasady RP w Moskwie[9]. Źródeł tych brak jest w wymienionych wyżej zespołach Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zdekompletowanych w czasie wojny w wyniku czasowego przejęcia ich przez władze ZSSR.

Z archiwów zachodnich, w których kwerenda okazała się bardzo owocna, najważniejsze okazały się Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Francji w Paryżu[10] oraz Archiwum oo. Assumpcjonistów w Rzymie[11]. W pierwszym z nich cennym źródłem informacji były raporty i doniesienia kolejnych ambasadorów francuskich w Moskwie z lat dwudziestych i trzydziestych, Jeana Herbette'a i Charles'a Alphanda, kierowane do ministrów spraw zagranicznych Francji, głównie do Aristide'a Brianda i Pierre'a Lavala, dotyczące losów duchowieństwa oraz Kościoła katolickiego w Rosji sowieckiej, a także raporty ambasadora Francji przy Stolicy Apostolskiej z lat trzydziestych, François Charles-Roux, kierowane do tych samych ministrów. Najobszerniejsze i najcenniejsze źródłowo są opracowania i informacje ambasadora J. Herbette'a z lat 1924–1930. Ambasada francuska w ZSSR bardzo aktywnie współpracowała ze Stolicą Apostolską, szczególnie od połowy lat dwudziestych, w sprawach dotyczących Kościoła katolickiego w tym

[8] Do najważniejszej dla celów tej pracy części zbiorów istnieje *Guide to the Archives of the Polish Institute and Sikorski Museum*, vol. I, Compiled and edited by Capt. W. Milewski, A. Suchcic M.A., A. Gorczycki, London 1985.

[9] Por. AIP, syg. A.44.115/1.

[10] Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Archives Diplomatiques. Serie Z – Europe–Russie 1918–1940, 75007 Paris, 37, Quai d'Orsay.

[11] Archivio PP. Assunzionisti, 00165 Roma, Via San Pio V, 55.

państwie, i dlatego ze szczególną uwagą obserwowała wszystkie posunięcia władz sowieckich wobec duchowieństwa[12]. Ambasador J. Herbette często podejmował się różnych interwencji u ludowego komisarza spraw zagranicznych, Gieorgija Cziczerina, w sprawach więzionych i skazywanych księży katolickich. Sprawozdania z nich, przesyłane do Paryża, stanowią obecnie cenne źródło historyczne. W archiwum MSZ Francji w Paryżu znajdują się także tłumaczenia niektórych charakterystycznych artykułów i doniesień prasy sowieckiej na temat księży katolickich w ZSSR.

Drugie ze wspomnianych archiwów, mające specjalne znaczenie dla historii Kościoła katolickiego w ZSSR, było konsultowane jedynie częściowo. Ponieważ przechowywana w nim dokumentacja działalności ostatniego (z pozostających na wolności) biskupa katolickiego w ZSSR w okresie międzywojennym, Pie-Éugène Neveu, administratora apostolskiego w Moskwie w latach 1926–1936, będącego w tym okresie głową Kościoła katolickiego w Związku Sowieckim, została wszechstronnie wykorzystana w wymienianej już wyżej pracy A. Wengera, poprzestano na podanych w niej informacjach o losach kilkudziesięciu księży katolickich. Gromadzone one były przez bpa Neveu i jego następcę na stanowisku kapelana przy kościele francuskim w Moskwie w latach 1936–1945 – ks. Leopolda M. Brauna. Z archiwum tego wykorzystanych zostało jedynie dziewięć list opracowanych przez bpa Neveu, na których podane zostały nazwiska księży więzionych w łagrze na Wyspach Sołowieckich oraz w różnych więzieniach lub pozostających jeszcze na wolności na Białorusi i na Ukrainie w latach 1930–1933. Tylko niektórzy z nich, w liczbie 57, wymienieni zostali w pracy A. Wengera. Znacznie częściej wykorzystywana jest wspomniana już książka J. Schnurra *Die Kirchen und das religiöse Leben der Russlanddeutschen.*

Najważniejsze, z oczywistych względów, okazały się dawne archiwa sowieckie (obecnie rosyjskie, ukraińskie i białoruskie) z lat dwudziestych i trzydziestych. Z nich pochodzą najważniejsze informacje o represjonowanych w okresie międzywojennym księżach katolickich. Ich akta personalne, a niekiedy także różne raporty zbiorcze GPU represjonowanych duchownych, pozwoliły ustalić wiele ważnych faktów i danych, takich przede wszystkim, jak: daty i miejsca aresztowań, rodzaj oskarżeń, ich sformułowania słowne z powołaniem się na odpowiednie artykuły Kodeksu Karnego, wysokość wyroków, daty ich ferowania, miejsca uwięzienia lub zesłania, daty rozstrze-

[12] Por. W e n g e r, dz.cyt., passim.

liwań oraz wiele innych danych. Kwerendy wykonane zostały w latach 1993–1996 przez kilkanaście w sumie osób w różnych archiwach takich miast, jak: Moskwa, Sankt Petersburg, Syktywkar, Kijów, Chmielnickij (Ukraina), Winnica, Żytomierz, Mohylew, Władykaukaz, Władywostok, Irkuck, Krasnojarsk, Tomsk oraz w archiwum dawnego łagru na Wyspach Sołowieckich. Najważniejsze źródła zostały zebrane przez członków i pracowników Ośrodka Naukowo-Informacyjnego MEMORIAŁ w Moskwie, Sankt Petersburgu i w innych miastach, od kilku lat pracujących w głównych archiwach różnych miast nad dokumentacją represji w czasach stalinowskich. Były to przede wszystkim: Państwowe Archiwum Federacji Rosyjskiej w Moskwie (w tym archiwum delegatury Polskiego Czerwonego Krzyża oraz Politycznego Czerwonego Krzyża; obydwa zajmowały się pomocą więźniom politycznym, w tym księżom polskim, i po raz pierwszy zostały udostępnione i wykorzystane w tej pracy), Archiwum Federacyjnej Służby Bezpieczeństwa Obwodu Archangielskiego w Sankt Petersburgu oraz Centralne Państwowe Archiwum Sankt Petersburga.

Na Ukrainie najważniejsze okazały się Centralne Archiwum Państwowe Organizacji Społecznych Ukrainy w Kijowie i Archiwum Obwodu Chmielnickiego. Co do kwerend w innych wymienionych archiwach, to poza Kijowem objęły one niewielkie grupy księży lub poszczególnych duchownych. Tylko w bardzo niewielkim i niewystarczającym stopniu, ze względu na istniejące trudności, wykorzystane zostały archiwa białoruskie. W rezultacie duża część biogramów księży z tej republiki ma luki, jeśli chodzi o ich losy po aresztowaniu.

Jednym z ważniejszych źródeł, które dzielą się na nie publikowane i publikowane, są wspomnienia tych księży, którzy po przejściu aresztowań, więzień, łagrów czy zesłań wyszli na wolność i opuścili granice ZSSR. W Polsce znalazło się ich ok. 200[13]. Dość wcześnie skierowano do nich prośbę o spisywanie wspomnień. Z apelem takim zwrócił się 17 października 1925 r. zjazd dziekanów diecezji łuckiej[14], do której trafiło po różnego rodzaju represjach ok. 100 księży z tej części diecezji łucko-żytomierskiej,

[13] Drogą wymiany więźniów politycznych między Polską a ZSSR przybyło do kraju w latach 1919–1932 co najmniej 65 księży, nie licząc wcześniejszego okresu, nielegalnych przekroczeń granicy i późniejszych wymian więźniów z Litwą w 1933 r., po których niektórzy przyjechali do Polski. Większość z nich wymienia ks. F. Rutkowski w swojej pracy pt. *Biskup Antoni Malecki 1861–1935,* Warszawa 1936, s. 108–109.

[14] Por. KDL, 1925, z. XV, s. 7.

która pozostała w ZSSR, oraz z diecezji kamienieckiej. W 1927 r. Sekretariat Metropolity Mohylewskiego abpa E. Roppa w Warszawie (ul. Mazowiecka 11)[15], kierowany przez ks. prał. Antoniego Około-Kułaka, zwrócił się z podobnym apelem do księży z archidiecezji mohylewskiej. Prośbę o spisanie wspomnień z pracy kapłańskiej, więzień i łagrów, jako świadectwa katolicyzmu w Rosji sowieckiej, skierował do księży, którzy drogą wymiany więźniów lub inną znaleźli się na wolności, także papież Pius XI[16].

Można było przypuszczać, że przynajmniej niemała część byłych więźniów pozostawiła swoje wspomnienia, mogące stanowić ważne źródło historyczne. Rzeczywistość okazała się całkowicie inna. Skierowani do pracy duszpasterskiej, poza wyjątkami, nie zdołali podjąć trudu spisania wspomnień. Zachowały się tylko bardzo nieliczne obszerniejsze wspomnienia lub krótkie autożyciorysy, pisane po przybyciu z ZSSR przy okazji starań o przyjęcie do pracy w różnych diecezjach polskich. Ponieważ jednak II wojna światowa zniszczyła wielką część polskich archiwów kościelnych[17], trudno obecnie dokładnie ustalić liczbę powstałych wówczas wspomnień. Te, które ocalały, są wyjątkowo nieliczne. I tak zachowały się liczące kilkadziesiąt stron nie publikowane wspomnienia ks. Donata Nowickiego, więźnia łagru na Wyspach Sołowieckich w latach 1926–1932. Część I, w wersji włoskiej zatytułowana *Mosca e Solovski* (sic!), znajduje się w bibliotece Pontificio Istituto Orientale w Rzymie, część II, pt. *Moje wspomnienia. O odprawianiu nabożeństw przez duchowieństwo katolickie, uwięzione na Wyspach Sołowieckich (lata 1925–1932)* – w Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej. W rękopisie pozostają wspomnienia administratora apostolskiego w Charkowie, ks. Wincentego Ilgina, zatytułowane *Wspomnienia kapłana z Sołówek*, doczekały się natomiast publikacji zagranicą w 1938 r. wspomnienia administratora apostolskiego z Mohylewa, bpa Bolesława Sloskansa – tłumaczone na francuski ukazały się one we Francji pt. *Témoin de Dieu*

[15] Por. „Polak we Francji" (Paryż), 1927, nr 6, s. 7.

[16] Pisał o tym w liście z 19.12.1933 do prymasa Polski, kard. Hlonda, Alfred Poniński. Por. AAG AP, syg. III/28, k. 166.

[17] Tak np. cenne archiwum Sekretariatu Metropolity Mohylewskiego, gromadzące dane dotyczące Kościoła katolickiego w ZSSR, uległo zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego. Podobny los spotkał bogate archiwum archidiecezji warszawskiej. Zagrabieniu lub zniszczeniu uległy archiwa diecezji wschodnich. Zaginęły cytowane przez ks. F. Rutkowskiego (*Biskup Antoni Malecki...*, s. 92–93) wspomnienia ks. S. Przyrembla z Petersburga/Leningradu.

chez les sans-Dieu. Journal de prison de Mgr Boleslas Sloskans. Du bagne des îles Solovki à la déportation en Siberie[18]. Są to – jak dotychczas – wszystkie znane wspomnienia księży katolickich, którzy byli więźniami budzącego grozę swą ponurą sławą łagru na Wyspach Sołowieckich. Do tej samej kategorii źródeł należą obszerne wspomnienia administratora apostolskiego diecezji żytomierskiej w latach 1926–1929, ks. Kazimierza Naskręckiego, zatytułowane *Z zapisków i ze wspomnień Żytomierzanina*, których zeszyt 8 dotyczy okresu uwięzienia w ZSSR[19], oraz spisane po II wojnie światowej wspomnienia ks. Mariana Sokołowskiego z diecezji kamienieckiej, obejmujące okres jego pracy na jej terenie w latach 1920–1927 oraz pobyt w więzieniach sowieckich w latach 1927–1932, zatytułowane *Jeszcze jedna karta z życia kresowego kapłana*[20].

Pierwszym i w zasadzie jedynym obszerniejszym źródłem opublikowanym w okresie międzywojennym jest wspomnieniowa praca ks. Jana Wasilewskiego pt. *W szponach antychrysta. Wspomnienia księdza z Rosji sowieckiej,* wydana w Krakowie w 1924 r. Podaje ona pewne dane na temat pierwszych aresztowań duchowieństwa katolickiego w Petersburgu w 1919 r., pierwszego grupowego procesu księży w Mińsku na Białorusi w 1922 r. oraz pobytu autora i jego towarzyszy w więzieniu mińskim i moskiewskim. Dopiero w ostatnich latach literatura wspomnieniowa, zawierająca ważne informacje źródłowe, wzbogaciła się, nie tyle zresztą ilościowo, co jakościowo. Chodzi tu przede wszystkim o wymienioną już publikację wspomnień bpa B. Sloskansa, a także o wydane w Polsce w 1995 r. obszerne i niezwykle cenne źródłowo wspomnienia ks. Teofila Skalskiego pt. *Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie 1900–1932*[21].

Ważne okazały się także różnego rodzaju źródła rękopiśmienne i publikowane, dostępne w niektórych zbiorach bibliotecznych. W kraju znaczące miejsce zajmuje Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, która oprócz działu rękopisów, gdzie zgromadzone są m.in. rękopisy dotyczące pierwszego okresu dziejów Kościoła w ZSSR, posiada najpełniejszy w Pol-

[18] Mareil-le-Marly 1986, ss. 202. Wyd. Aide à l'Eglise en Détresse. Ukazały się one także w wersji niemieckiej.

[19] Fragmenty ukazały się w „Warszawskich Wiadomościach Archidiecezjalnych", 1935, nr 2.

[20] Wrocław 1982–1986, ss. 168 (mps).

[21] Opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy oraz wybór aneksów i fotografii ks. J. Wołczański, Lublin–Rzym–Lwów 1995, ss. 504.

sce zbiór schematyzmów diecezjalnych, w których znaleźć można nieodzowne dane personalne duchowieństwa, a ponadto zbiory czasopism diecezjalnych diecezji wschodnich II RP, które posiadały dział informacji poświęconych Kościołowi katolickiemu w ZSSR, oraz wyjątkowo bogaty zbiór tzw. cymeliów, obejmujących zarówno polskie wydawnictwa przedwojenne, jak powojenne polskie emigracyjne i zachodnie publikacje o losach różnych Kościołów w ZSSR, w tym przede wszystkim Kościoła katolickiego. Wspomniane czasopisma i wydawnictwa podają liczne (jakkolwiek nie zawsze ścisłe) informacje o księżach katolickich w tym państwie w latach dwudziestych i trzydziestych.

Źródłem informacji na temat duchowieństwa katolickiego w ZSSR w okresie międzywojennym były, poza zachowaną w archiwach dokumentacją wytwarzaną przez instytucje kościelne i państwowe, różnego rodzaju publikacje polskie i obce: rosyjskie, białoruskie, ukraińskie, francuskie, niemieckie i amerykańskie.

Do wykorzystanych tu źródeł należy także kilkadziesiąt relacji ustnych. Podczas kilkudziesięciu podróży na dawne Kresy Wschodnie I RP, odbytych w latach 1970–1996[22], autor miał możliwość ich zebrania, głównie na terenie Ukrainy za Zbruczem. Jakkolwiek podane w nich informacje musiały być później zwykle skorygowane, to jednak spełniły ważną funkcję wprowadzającą. W kilku wypadkach autopsja miejsc pochówku pozwoliła ustalić daty końcowego okresu życia i śmierci zwłaszcza tych księży, którzy przeżyli II wojnę światową i zmarli w ZSSR.

Niniejsza praca poświęcona losom duchowieństwa katolickiego w Związku Sowieckim w okresie międzywojennym w wielu biogramach z konieczności wychodzi poza tak określone ramy chronologiczne, relacjonuje bowiem dalsze losy tej grupy księży katolickich, który byli represjonowani w ZSSR w latach międzywojennych, lecz w różny sposób opuścili to państwo i żyli potem w Polsce lub gdzie indziej. Należą do nich i ci, którzy po wybuchu II wojny światowej ponownie znaleźli się w zasięgu sowieckiej policji politycznej (NKWD) na terenach wschodnich II RP oraz na Litwie czy na Łotwie. Zostali oni po raz kolejny aresztowani, skazani na łagry lub na zesłanie na Syberię, a niektórzy z nich zamordowani w latach 1939–1941. Wyróżnia się tu grupa księży-Polaków, którzy po przejściu więzień sowieckich w okresie międzywojennym przybyli do Polski i tu póź-

[22] Por. *Za wschodnią granicą 1917–1993. O Polakach i Kościele w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim SAC rozm. Jan Pałyga SAC*, Warszawa 1995[2].

niej zginęli z rąk okupantów hitlerowskich w obozach koncentracyjnych bądź gdzie indziej.

Jedynie wśród duchownych polskich spotykamy księży, którzy w różnych okresach historycznych przeszli kolejno przez represje ze strony kilku różnych władz wrogich Polakom: carskich, sowieckich i niemieckich. Znamienny jest również fakt nakładania się kolejnych fal represjowanych przez władze sowieckie księży narodowości polskiej. Ci z nich, którzy w wyniku zajęcia wschodnich terytoriów Polski w 1939 r. po raz pierwszy znaleźli się w łagrach na Syberii, spotykali tych, którzy przebywali tam już od początku lat trzydziestych[23]. Jedynie losy księży niemieckich z diecezji tiraspolskiej zamykają się w granicach ZSSR, choć biogramy kilku z nich wykraczają także poza okres międzywojenny.

Wyjaśnienia wymagają niektóre zasady przyjęte przy opracowaniu części biograficznej. W nawiasach po każdym nazwisku podane zostały trzy podstawowe daty: rok urodzenia, rok święceń kapłańskich i rok śmierci. Tam, gdzie było to możliwe, podano na wstępie biogramu dokładniejszą datę i miejsce urodzenia, imiona rodziców oraz inne dane. Zachowano zasadniczo oryginalną narodową pisownię imion i *otczestwa* w odniesieniu do Rosjan oraz taką samą formę imion w stosunku do Niemców. W części wstępnej biogramów podano także miejsce ukończenia studiów, przynależność diecezjalną lub zakonną, miejsca pracy oraz pełnione funkcje kościelne. Zasadnicza informacja, dotycząca aresztowania, oskarżeń i ich kwalifikacji, wysokości wyroków itp., ma – w zależności od zawartości źródeł – charakter zwięzły lub znacznie rozwinięty. Tam, gdzie było to możliwe, podano nazwy łagrów, miejsc zesłania, daty i miejsce śmierci oraz jej rodzaj (rozstrzelanie, śmierć naturalna) i inne informacje. W wypadku osób, które odzyskały wolność, podano dalsze koleje ich życia. Objaśnić należy formę wskazywania źródeł, na których oparte są poszczególne biogramy. Otóż w celu uniknięcia wielokrotnego powtarzania tej samej informacji źródłowej (nazwy archiwów, tytuły czasopism i książek, relacje ustne itd.), co nadmiernie i zbytecznie wydłużyłoby tekst opracowania, przyjęto system wskazywania w nawiasach kwadratowych przy końcu każdego biogramu numerów odnoś-

[23] Por. relacje: ks. Juliusza Kaczorowskiego, który w łagrze Pot'ma k. Uchty w 1940 r. spotkał ks. Adolfa Krzywickiego z archidiecezji mohylewskiej (HIVA, 19408, ankieta 10); ks. M. Wojciechowskiego (*Moje wspomnienia z lat 1939–1942*, mps BKUL) oraz ks. R. M. Grabskiego (*Gdyby nie Opatrzność Boża...Wspomnienia zesłańca 1940–1955*, Paris 1985, s. 19).

nych źródeł, podanych w zestawieniu zamieszczonym na początku martyrologium. W wypadku książek będących źródłem informacji, a zawierających indeksy nazwisk, nie podaje się stron. W odsyłaczach do źródła nr [6] z Archives du Ministère des Affaires Etrangères w Paryżu brak jest niekiedy numerów kart. Wynika to stąd, że w czasie pierwszego etapu kwerendy, w 1991 r., wykorzystywany wówczas zespół „Serie Z – Europe–Russie", nie posiadał jeszcze numeracji kart. Posiadał ją już natomiast w 1993 r., gdy kwerenda była kończona.

Przyjęty pierwotnie schemat biogramów ulegał zmianom w miarę uzyskiwania nowych źródeł. Początkowo miały one bardzo zwięzły charakter. Później zostały często znacznie rozszerzone przez włączenie cytatów, nieraz obszernych, z personalnych akt „sądowych" GPU/NKWD (faktycznie, poza wyjątkami, były to akta administracyjne). W biogramach zamieszczono fragmenty charakterystycznych oskarżeń politycznych, wyroków, niekiedy wspomnień samych osób represjonowanych oraz innych dokumentów. Poszerzone w ten sposób, dają pełniejszy obraz losów osób represjonowanych, charakteryzują ich postawy moralne, warunki, w jakich się znalazły, metody i formy stosowane przez władze w walce z Kościołem i duchowieństwem katolickim oraz specyficzną, nacechowaną terrorem sytuację polityczną, panującą w ZSSR w okresie międzywojennym. Udostępniają także, w pewnej mierze przynajmniej, sporo różnych trudno dostępnych źródeł.

Należy dodać ważną uwagę metodologiczną. Otóż cytowane w biogramach fragmenty protokołów śledczych i aktów oskarżeń są zwykle tylko zapisem sformułowań używanych przez funkcjonariuszy GPU/NKWD lub ich konfidentów, a nie rzeczywistych, swobodnych zeznań oskarżonych. W biogramach sygnalizują to takie określenia jak „rzekomo" i „jakoby". Rozpoczęte, w niektórych przypadkach już w 1957 r., procesy rehabilitacyjne, które zakończyły się całkowitą rehabilitacją duchownych, skazywanych w latach trzydziestych za rzekome dokonanie najcięższych przestępstw politycznych, przeprowadzane później masowo na podstawie art. 1 zarządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSSR z 16 stycznia 1989 r. *O dodatkowych środkach w celu przywrócenia sprawiedliwości w stosunku do ofiar represji, które miały miejsce w latach 30. i 40. oraz na początku lat 50.*[24], stwier-

[24] Ukaz Priezidiuma Wierchownogo Sowieta SSSR ot 16 janwaria 1989 g. *O dopołnitielnych mierach po wosstanowleniju sprawiedliwosti w otnoszenii żertw repressij, imiewszych miesto w pieriod 30–40. i naczała 50. godow.*

dzające całkowitą bezpodstawność zarzutów i wyroków, wskazują w sposób bardzo jasny, jak należy traktować cytowane oskarżenia.

Zasadniczo w biogramach pomijana jest informacja o narodowości poszczególnych osób, jakkolwiek sowieckie akta personalne skazywanych księży często ją notowały w rubryce „poddaństwo". Uznano jednak, że jej podawanie byłoby kontrowersyjne, niepewne lub mylące. Na terenach północno-wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, w byłych Inflantach Polskich oraz na Litwie, Łotwie i Białorusi, skąd w większości pochodziło duchowieństwo archidiecezji mohylewskiej, jeszcze na początku XX w. istniała często „piętrowa" świadomość narodowa. Nierzadko nazywanie siebie Litwinem lub Białorusinem nie wykluczało wcale narodowej samoidentyfikacji polskiej. Wyrażały to znane, jeszcze wówczas spotykane, określenia, takie jak: *gente Ruthenus – natione Polonus* (z rodu ruskiego, narodowości polskiej); ojcowizna Białoruś, ojczyzna Polska itp. Stosowanie do ówczesnej epoki dzisiejszych pojęć narodowościowych byłoby więc źródłem różnych nieporozumień. Wprawdzie w omawianym tu okresie już często miało miejsce zdecydowane samookreślanie się narodowe pewnej części duchowieństwa archidiecezji mohylewskiej, polegające na świadomym identyfikowaniu się z narodowością litewską, białoruską bądź łotewską, przy odcinaniu się od narodowości polskiej (w niektórych wypadkach spotykamy się np. ze zmianą narodowości polskiej na litewską), lecz najczęściej brak jest formalnych deklaracji na ten temat. Dlatego podawanie przynależności narodowej wymienianych tu księży mogłoby się nieraz okazać bałamutne.

Do martyrologium duchowieństwa katolickiego w ZSSR została włączona grupa ok. 30 księży polskich, którzy byli represjonowani, a niekiedy zostali zamordowani, przez żołnierzy Armii Czerwonej na ziemiach polskich w czasie ofensywy bolszewickiej na Polskę w 1920 r. lub nieco wcześniej. Wykracza to poza przyjęte ramy geograficzne tej pracy i dlatego może budzić wątpliwości. Jako uzasadnienie można by jednak wskazać, że było to przedłużenie działań zapoczątkowanych w Rosji sowieckiej na teren Polski, inspirowanych tą samą ideologią. Stwierdzano bowiem, że władze bolszewickie na zajmowanych terenach polskich poszukiwały natychmiast księży czynnych na polu działalności społecznej, uznając ją za szczególnie szkodli-

wą dla komunistycznej ideologii rewolucyjnej[25]. Liczba tych księży nie jest kompletna[26].

Wiele biogramów zawiera, jak już wspomniano, pewne luki wynikające z trudności dotarcia do źródeł lub ich braku. Dotyczą one np. dokładniejszych dat urodzenia (dzień i miesiąc), miejsc i dat aresztowania, uwięzienia, zesłania, daty śmierci w ZSSR. Pod formułą „dalsze losy nie znane", szczególnie w odniesieniu do aresztowanych w 1937 r., kryją się według wszelkiego prawdopodobieństwa wyroki śmierci i rozstrzelania, stosowane nagminnie po aresztowaniach w latach 1937–1938. Innego rodzaju braki, nieścisłości i pomyłki mogą być skutkiem przeoczeń oraz niedokładnych lub mylnych informacji źródłowych. Autor prosi o ich wskazywanie, by je w przyszłości usunąć.

Opracowanie niniejsze, obejmujące ok. 500 nazwisk, nie jest kompletne. Wiadomo bowiem, że oprócz tych księży, których biogramy tu się znalazły, w ZSSR przebywało przez pewien czas lub pozostało na stałe znacznie ponad stu innych księży z diecezji tiraspolskiej, archidiecezji mohylewskiej, diecezji żytomierskiej i kamienieckiej, mińskiej, z administratury apostolskiej dla katolików obrządku ormiańskiego w Gruzji oraz innych jednostek administracji kościelnej. Wiadomo również z całą pewnością, że wszyscy oni byli represjonowani. Ponieważ jednak brak jest na ten temat konkretnej dokumentacji, a ich los jest nie znany, nie mogli być uwzględnieni w niniejszym martyrologium. Lista nazwisk tych księży, którzy przez pewien czas lub do śmierci w nie znanych okolicznościach pozostawali na terytorium Rosji sowieckiej w latach dwudziestych i trzydziestych, została zamieszczona w aneksie 4. Również i ona nie jest kompletna.

Między poszczególnymi biogramami istnieją dysproporcje pod względem objętości. Niektóre z nich liczą niekiedy kilka stron, inne – zaledwie kilka zdań. W pierwszym wypadku chodzi o duchownych pełniących ważne funk-

---

[25] Por. *Szlakiem bolszewickim*, MPP, 1920, nr 9–10, s. 141. Sowiecki teoretyk ateizmu, profesor uniwersytetu w Moskwie, I. I. Stiepanow, pisał: „W dzielnicach zajętych przez Armię Czerwoną udało się stwierdzić, że duchowieństwo katolickie jest nieskończenie bardziej wyrafinowanym i poważnym przeciwnikiem aniżeli rdzennie rosyjskie duchowieństwo". Cyt. za: P e r k o w s k i, *Sytuacja Kościoła katolickiego w Związku Sowieckich Republik*, Moskwa, 15.03.1925, AAN APM, syg. 70, k. 40.

[26] Z archidiecezji lwowskiej np. wymieniony jest tylko jeden z zamordowanych księży, choć wiadomo, że zginęło trzech księży i jeden kleryk. Brak jest jednak bliższych danych na ten temat. Por. Abp B i l c z e w s k i, *Pokłosie z czasu wojny bolszewickiej. List pasterski*, Lwów 1920, s. 22.

cje w Kościele, co do których autor dysponował bardziej interesującymi i ważnymi źródłami, wyjątkowo także o inne osoby. Tak jest np. w wypadku ks. J. Borodziuli, który spędził w łagrach 24 lata i w swym autożyciorysie bardzo szczegółowo udokumentował swoje losy. Stanowią one przykład mechanizmów represji, działających w ZSSR zarówno przed, jak i po II wojnie światowej. W innych wypadkach jedynie krótka wzmianka o represjach, jakie dotknęły daną osobę, jest wynikiem braku pełniejszych źródeł.

Losy niektórych księży represjonowanych w ZSSR kryją bolesne dramaty ludzkie, związane z podpisaniem pod presją niezgodnych z prawdą oświadczeń lub, co jest sprawą znacznie poważniejszą, deklaracji o współpracy z GPU w czasie pozostawania na stanowisku duszpasterskim[27]. Nie uchroniło to ich od represji, a niekiedy i od wyroku śmierci. Ponieważ tło tych dramatów jest jeszcze zbyt mało znane, wspomniane fakty zostały, w wypadku niewątpliwych danych na ten temat, jedynie krótko odnotowane.

Po 1950 r. rozpoczęły się procesy beatyfikacyjne trzech biskupów, którzy przeszli przez więzienia lub łagry na Wschodzie: abpa J. Cieplaka, bpa B. Sloskansa i abpa T. Matulionisa, lecz starania te mogą – i powinny – dotyczyć również innych osób. Wielu z tych, których zwięzłe biogramy tu podano, zasługuje na obszerne źródłowe biografie, jak np. rozstrzelany w 1923 r. po procesie Moskwie ks. K. Budkiewicz, księża: T. Skalski, J. Wasilewski, S. Jachniewicz, bp A. Frison. Dotychczas zasadniczą przeszkodą był brak pełniejszej dokumentacji, przede wszystkim ze źródeł sowieckich. Obecnie stała się już ona w zasadzie dostępna, choć dotarcie do niej wymaga czasochłonnych i dość kosztownych starań[28].

Praca nad martyrologium, które rozumiane jest tu nie tylko w znaczeniu przelania krwi za wiarę, ale w sensie znoszenia za nią prześladowań w postaci tortur psychicznych i fizycznych w więzieniach, deportacji do łagrów lub na zesłanie itp., rozpoczęta przed kilkunastu laty, trwała niemal do

[27] Najbardziej znanym przykładem jest tu ks. Andrzej Fedukowicz, który po opublikowaniu w gazetach sowieckich podpisanego przez niego pod wpływem tortur listu do papieża, potępiającego rzekomą działalność szpiegowską księży polskich na Ukrainie pod kierunkiem konsulatów polskich, popełnił w Żytomierzu samobójstwo przez samospalenie (por. biogram).

[28] Według informacji uzyskanej przez autora od członków MEMORIAŁU w Moskwie w podmoskiewskim Centrum Archiwalnej Dokumentacji Filmowej znajdują się kroniki filmowe ze słynnego procesu pokazowego abpa J. Cieplaka i 14 księży z Petersburga, który odbył się w Moskwie w marcu 1923 r. Byłyby one również interesującym dokumentem w tej sprawie.

chwili oddania go do druku, w związku z napływającymi wciąż nowymi źródłami.

Pragnę wyrazić moją wdzięczność tym wszystkim, którzy okazali mi swoją życzliwość podczas kwerend zarówno w kraju, jak i zagranicą. W szczególności Panu Piotrowi Jeglińskiemu, dyrektorowi wydawnictwa Editions Spotkania, którego pomoc umożliwiła mi realizację pierwszego etapu zebrania źródeł w Archiwum Instytutu i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie w 1986 r., oraz Panu Kapitanowi Wacławowi Milewskiemu z tegoż Instytutu, którego znajomość zasobów archiwum i niezwykle uprzejme ich udostępnianie bardzo ułatwiły mi pracę. Państwu Aleksandrze i Jerzemu Kulczyckim z Londynu bardzo serdecznie dziękuję za zawsze przyjazną gościnę w ich domu w ciągu moich wielokrotnych pobytów w tym mieście. Wyrazy wdzięczności przekazuję nieodżałowanej pamięci Księdzu Superiorowi Zenonowi Modzelewskiemu SAC, zmarłemu w czerwcu 1996 r., który przez wiele lat zapewniał mi pobyt w naszym pallotyńskim domu w Paryżu.

Szczególnie serdeczne i gorące podziękowanie za bardzo przyjazną współpracę i pomoc składam Paniom Irinie Osipowej oraz Idzie Zaikinie z moskiewskiego oddziału Naukowo-Badawczego Towarzystwa MEMORIAŁ, tak zasłużonego dla poznania losów ludzi represjonowanych w czasach stalinowskich, w tym duchowieństwa katolickiego. Pani Irinie zawdzięczam najważniejsze dane z centralnych archiwów moskiewskich i innych, dotyczące ok. 250 księży różnych narodowości, którzy w latach dwudziestych i trzydziestych przeszli przez śledztwa, więzienia i łagry i tam, nierzadko po otrzymaniu WMN, czyli *wysszej miery nakazanija* (kary śmierci), zakończyli życie. Za kwerendę w archiwach petersburskich dziękuję Panu Michaiłowi Szkarowskiemu z petersburskiego oddziału MEMORIAŁU, diakonowi Aleksandrowi Sokołowskiemu OSBM i Panu Michałowi Micelowi – za kwerendę w archiwach kijowskich, a ks. Janowi Śnieżyńskiemu, wieloletniemu proboszczowi parafii św. Piotra i Pawła w stolicy Gruzji, Tbilisi, za zebranie cennych danych na temat męczeństwa katolickich księży-Gruzinów w latach trzydziestych. Księdzu Bronisławowi Czaplickiemu, proboszczowi z Prochładnego w Kabardyjsko-Bałkarskiej ASSR i w Groznym, wyrażam podziękowanie za ważne źródła dotyczące procesów i wyroków śmierci na księży w drugiej połowie lat trzydziestych, uzyskane z Archiwum Zarządu Federacyjnej Służby Kontrrwywiadu Federacji Rosyjskiej Republiki Północnoosetyjskiej we Władykaukazie (do niedawna Ordżonikidze), a Panu Aleksandrowi Szykierowi z Petersburga za źródła z Archiwum Zarządu

Federacyjnej Służby Kontrrwywiadu w Sankt Petersburgu dotyczące osoby ks. bpa A. Maleckiego i jego działalności, a także za możliwość skorzystania z jego zbiorów dotyczących księży pracujących w Petersburgu/Leningradzie w latach 1917–1935.

Pani dr Helenie Owsiany pragnę jak najserdeczniej podziękować za udział w kwerendach w Moskwie oraz za niezwykle ofiarną i niezawodną pomoc w tłumaczeniach tekstów rosyjskich. Moje podziękowania kieruję również do Pana Andrzeja Paluchowskiego, dyrektora Biblioteki KUL, za zawsze bardzo życzliwe ułatwianie mi kwerendy w zbiorach tzw. cymeliów, oraz do Pani Jadwigi Kaliszuk, której redakcyjnej żmudnej pracy książka ta wiele zawdzięcza. Dziękuję wreszcie tym wszystkim nie wymienionym tu osobom, zwłaszcza na Wschodzie, które w ciągu wielu lat mej pracy nad niniejszą książką pomagały mi swoim zainteresowaniem i życzliwością.

Szczególnie gorące podziękowania składam Fundacji Jana Pawła II. Dzięki jej pomocy niniejsza książka mogła się ukazać.

Cerkiew prawosławna w Rosji przed kilku laty kanonizowała kilka osób duchownych i świeckich, zamordowanych w pierwszym okresie władzy bolszewickiej[29]. Papież Jan Paweł II w latach dziewięćdziesiątych beatyfikował cały szereg męczenników z hitlerowskich obozów koncentracyjnych. Dnia 1 października 1995 r. beatyfikował 110 męczenników za wiarę z czasów rewolucji francuskiej i wojny domowej w Hiszpanii, Francuzów i Hiszpanów[30].

Ostatnio Jan Paweł II zwrócił uwagę na długo pomijaną sprawę, pisząc w swojej krótkiej autobiografii: *Na szczególną pamięć zasługuje* martyrologium kapłanów w łagrach syberyjskich czy innych na terenie Związku Sowieckiego[31]. Celem niniejszej publikacji jest jego przypomnienie i rozpo-

[29] W 1992 r. kanonizowano sześciu męczenników, m.in. metropolitę Kijowa, Władymira Bogojawleńskiego, zamordowanego przez bolszewików 25 stycznia 1918 r., oraz metropolitę Piotrogrodu, Beniamina Kazańskiego, skazanego na śmierć i rozstrzelanego 13 sierpnia 1923 r. za ekskomunikowanie przywódców tzw. Żywej Cerkwi, dyspozycyjnych wobec władzy bolszewickiej. Por. TP, 19.04.1992, nr 16.

[30] Por. „Słowo. Dziennik katolicki", 2.10.1995, s. 1. Por. także publikację *Męczennicy za wiarę* (red. ks. W. Moroz, Warszawa 1996), zawierającą 107 biogramów biskupów, kapłanów, zakonników i zakonnic oraz ludzi świeckich z ziem polskich, kandydatów do beatyfikacji, którzy ponieśli śmierć z rąk nazistów hitlerowskich w latach 1939–1945.

[31] *Dar i Tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich,* Kraków 1996, s. 38.

częcie pracy nad jego źródłową dokumentacją. Nadszedł czas, by po latach wymuszonego u nas milczenia na ten temat uczcić heroizm postawy moralnej tych wyznawców wiary i męczenników kilku różnych narodowości, którzy w najcięższym okresie panowania komunizmu na Wschodzie cierpieli i oddali życie za wiarę w więzieniach, łagrach i na zesłaniu, a do dziś pozostają zapomniani i nie znani. Myśl ta towarzyszyła autorowi podczas wieloletniej pracy nad niniejszą książką. Jest on świadomy tego, że to niełatwe zadanie zostało w niej zaledwie zapoczątkowane.

GPU prześladuje systematycznie duchowieństwo katolickie, ponieważ stanowi ono siłę intelektualną i moralną, niezależną od kontroli komunistów.

J. H e r b e t t e, ambasador Francji w Moskwie, 16.04.1928, AMAD, syg.126, k. 80.

WPROWADZENIE

Prześladowania zarówno Cerkwi prawosławnej, jak i Kościoła katolickiego rozpoczęły się w Rosji sowieckiej niemal równocześnie z powstaniem tego państwa (nazwa ZSSR została wprowadzona 30 grudnia 1922 r.). Dopiero jednak obecnie dzięki otwarciu niedostępnych do niedawna państwowych archiwów rosyjskich i innych z okresu międzywojennego wyłania się powoli ich coraz pełniejszy obraz. Na temat prześladowań duchowieństwa prawosławnego istnieje już cały szereg opracowań[1], natomiast na temat tragicznych losów kilkuset księży katolickich w ZSSR w okresie międzywojennym, którzy tam świadomie pozostali ze względu na swoje powołanie, nie ma dotychczas żadnych poważniejszych publikacji. Stanowi to przysłowiową białą plamę w najnowszej historii Polski, Rosji, Ukrainy, Białorusi i innych krajów, do której należą także, choć w różnym stopniu, dzieje Kościoła katolickiego w Rosji sowieckiej w latach 1917–1939. Istnieje więc pilna potrzeba badań i opracowań z tej dziedziny. Niniejsza praca stara się na nią odpowiedzieć przez śledzenie indywidualnych losów wspomnianych księży w represyjnym systemie sowieckim i ukazanie dramatycznych problemów, przed jakimi bywali oni stawiani. O ich powadze może świadczyć fakt, że cała kadra duchowieństwa katolickiego w ZSSR, rekrutująca się z około dziesięciu narodowości i należąca do trzech różnych obrządków, w wyniku ostrych represji, do fizycznej likwidacji włącznie, w ciągu dwudziestu lat (1918–1938) przestała w tym państwie istnieć.

---

[1] I. R i e z n i k o w a, *Prawosławije na Sołowkach. Matieriały po istorii Sołowieckogo łagieria*, Sankt-Pietierburg 1994 oraz podana tam bibliografia.

1. KOŚCIÓŁ KATOLICKI W STUKTURZE WYZNANIOWEJ ZSSR

Po zapanowaniu chaosu i terroru, jaki pociągnął za sobą przewrót bolszewicki, część ludności katolickiej (polskiej, litewskiej i innej) opuściła Rosję sowiecką. Zawarty po wojnie polsko-bolszewickiej traktat pokojowy w Rydze (18 marca 1921 r.) między Polską i Rosją, dający Polakom możliwość opcji obywatelstwa polskiego, przyczynił się również do powiększenia fali wyjazdów. Według zgodnych ocen po zakończeniu trwającego kilka lat procesu migracji na stałe pozostało jednak w ZSSR ok. 1,6 mln katolików[2]. Na terenie Rosji ogromną większość z nich, bo ok. 75%, stanowili Polacy[3]. Reszta przypadała na Niemców, Litwinów, Łotyszy, Białorusinów i innych. Na Białorusi i Ukrainie, gdzie Polacy byli od wieków ludnością autochtoniczną, odsetek ten był jeszcze wyższy, gdyż wynosił ponad 90%. Tylko w diecezji tiraspolskiej (Powołże, Krym, obwód Odessy), gdzie przeważali Niemcy (ponad 60%), Polacy stanowili mniejszość (w 1918 r. 30,9%[4]). Sowiecki spis ludności z 1926 r. wykazywał 782 tys. Polaków w ZSSR, lecz według zgodnej opinii była to liczba znacznie zaniżona. Na Ukrainie spis wykazał 496 tys., a na Białorusi 97 tys. ludności polskiej. Te ostatnie dane uważano za trzykrotnie zaniżone ze względu na zastosowanie w czasie spisu kryterium znajomości języka polskiego, a nie oświadczeń osób zainteresowanych. Na Ukrainie liczba Polaków wynosiła co najmniej 650 tys.[5]

Po rewolucji bolszewickiej w 1917 r. i kilkuletnim okresie antyreligijnej polityki władz w Rosji sowieckiej na początku lat dwudziestych było nadal czynnych 620 kościołów parafialnych oraz taka sama liczba kościołów filialnych, oratoriów i kaplic. Pracowało w nich ok. 400 księży katolickich[6]. Rekrutowali się oni spośród kilku różnych narodowości: polskiej, litewskiej, niemieckiej, łotewskiej, białoruskiej, ormiańskiej, gruzińskiej, rosyjskiej, ukraińskiej, a w bardzo niewielkim odsetku także i z innych. Reprezentowane były trzy obrządki: łaciński, do którego należało ponad 90% duchowieństwa, ormiański i wschodni, czyli greckokatolicki. Największą grupę narodowościową stanowili księża polscy, wywodzący się z autochtonicznej ludności

[2] Por. A. B r u n e l l o, *La Chiesa del Silenzio*, Roma 1953, s. 3–4.

[3] Por. S k a l s k i, dz.cyt., s. 259.

[4] Por. SDT, 1919, s. 111.

[5] Por. I w a n o w, *Pierwszy naród ukarany*, s. 71–72 i 82.

[6] Por. SAM, 1923–1925; SDT, 1919.

polskiej, zamieszkałej od stuleci na dawnych Kresach Wschodnich I Rzeczypospolitej, obejmujących prawobrzeżną Ukrainę i Białoruś.

Ogół duchowieństwa należał do dziesięciu różnych jednostek administracyjnych Kościoła katolickiego w ZSSR, już to istniejących uprzednio w Rosji carskiej, już to reaktywowanych lub stworzonych przez Stolicę Apostolską w latach 1917–1923, równolegle z antyreligijnymi dekretami z lat 1918–1922[7]. Łączyło się to z podjętą przez papieży Benedykta XV i Piusa XI reorganizacją ogromnej archidiecezji mohylewskiej. Reorganizacja ta zakończyła się w 1923 r. W jej wyniku powstało dziesięć jednostek administracyjno-duszpasterskich. Były to:

- archidiecezja mohylewska, ograniczona do Rosji europejskiej i Białorusi wschodniej,
- diecezja mińska (Białoruś centralna),
- diecezja żytomierska (północna Ukraina i okręg kijowski),
- diecezja kamieniecko-podolska (południowo-zachodnia Ukraina),
- diecezja tiraspolska z siedzibą w Saratowie (Powołże i południowa Ukraina),
- diecezja władywostocka, erygowana w 1923 r. (środkowa Syberia i Daleki Wschód),
- wikariat apostolski Syberii, erygowany w 1921 r. (Syberia południowa i okręgi: irkucki, omski, tomski oraz taszkencki),
- wikariat apostolski Krymu i Kaukazu,
- administratura apostolska dla katolików obrządku ormiańskiego,
- egzarchat rosyjskiego Kościoła katolickiego obrządku wschodniego.

Jednym z pierwszych osiągnięć władz sowieckich, będącym ciężkim ciosem dla Kościoła katolickiego, była likwidacja jego hierarchii. Po głośnym pokazowym procesie 14 księży z Petersburga w marcu 1923 r., w którym administrator apostolski archidiecezji mohylewskiej abp Jan Cieplak (1857–1926) skazany został na śmierć[8] i w następnym roku wydalony z ZSSR, oraz po internowaniu bpa Karola Śliwowskiego (1855–1933) w odległym Władywostoku Kościół katolicki w tym państwie pozostał bez hierar-

[7] Pierwszym i decydującym o losach Kościoła w ZSSR aktem prawnym był dekret Komisarzy Ludowych z 23 stycznia 1918 r. o rozdziale Cerkwi od państwa i szkoły od Cerkwi. Dalsze akty prawne rozwiązywały wszelkie instytucje kościelne, łącznie z parafiami, wprowadzały zakaz nauczania religii do lat 18, likwidowały wszelką własność kościelną, upaństwawiały kościoły itp. Por. W i ś n i e w s k i, dz. cyt., passim.

[8] Razem z ks. prał. K. Budkiewiczem, który został wkrótce rozstrzelany.

chii. Ponieważ pertraktacje Stolicy Apostolskiej z rządem sowieckim w sprawie znalezienia jakiegoś *modus vivendi* dla Kościoła w Rosji sowieckiej nie dawały żadnych rezultatów[9], papież Pius XI w 1926 r. zreorganizował dotychczasową administrację kościelną w ZSSR i dokonał tajnych nominacji biskupich. Wykonawcą jego decyzji był bp Michel d'Herbigny TJ. W czasie swej pierwszej podróży w charakterze tajnego delegata papieskiego (29 marca – 15 maja 1926 r.) konsekrował potajemnie w Moskwie trzech biskupów: 21 kwietnia pracującego od 1907 r. w miejscowości Makiejewka (Zagłębie Donieckie) assumpcjonistę francuskiego, ks. Pie-Éugène Neveu (1887–1946), a 10 maja liczącego zaledwie 32 lata wikariusza parafii św. Katarzyny, Łotysza, ks. Bolesława Sloskansa (1893–1981), oraz Niemca z diecezji tiraspolskiej, pełniącego funkcję dziekana w Sewastopolu na Krymie, Aleksandra Frisona (1873–1937). W czasie podróży na Powołże i Ukrainę, na które otrzymał zgodę władz sowieckich, bp d'Herbigny poznał i mianował później czterech administratorów apostolskich: ks. Wincentego Ilgina (1886–1937) w Charkowie, ks. Augustyna Baumtroga (1883–1937), ks. Johanna Rotha (1881 – ?) oraz ks. Teofila Skalskiego (1877–1958) w Kijowie, wikariusza generalnego diecezji żytomierskiej. Temu ostatniemu wraz z nominacją na administratora apostolskiego diecezji żytomierskiej przekazał analogiczną nominację dla ks. Jana Świderskiego (1888–1964) na administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej. Podczas drugiej podróży, którą w tym samym roku odbył bp d'Herbigny kilka tygodni później, konsekrował 13 sierpnia w Leningradzie ks. Antoniego Maleckiego (1861–1935). W czasie tej podróży przekazał też większość nominacji na administratorów apostolskich.

Formalny efekt ukrytej działalności bpa d'Herbigny'ego w ZSSR, tj. nominacje administratorów apostolskich i nowy podział administracyjny dotyczasowych diecezji, został opublikowany w *Annuario Pontificio* dopiero w 1930 r. jak niżej:

A r c h i d i e c e z j a m o h y l e w s k a. Administratorzy apostolscy:

Moskwa: Pie-Éugène Neveu, biskup tytularny Citro, mianowany 5 września 1926 r.

Mohylew: Bolesław Sloskans, biskup tytularny Cillio, mianowany 13 sierpnia 1926 r.

[9] Por. S t e h l e, dz. cyt., passim.

Leningrad: Antoni Malecki, biskup tytularny Dionizjany, mianowany 1 września 1926 r.

Charków: ks. Wincenty Ilgin, mianowany 15 sierpnia 1926 r.

Kazań, Samara, Symbirsk: ks. Michał Jodokas, mianowany 1 września 1926 r.

D i e c e z j a m i ń s k a (część, która pozostała w ZSSR).

Administrator apostolski: Bolesław Sloskans, jw.

D i e c e z j a t i r a s p o l s k a. Administratorzy apostolscy:

Południowa Rosja i Ukraina (Odessa), Aleksander Frison, biskup tytularny Limiry, mianowany 10 maja 1926 r.

Centralna Rosja – Powołże (Saratow), ks. Augustyn Baumtrog, mianowany 26 maja 1926 r.

Północny Kaukaz (Piatigorsk), ks. Johann Roth, mianowany 23 maja 1926 r.

Gruzja – Tbilisi: ks. Stefan Demurow, mianowany *ad interim*[10] (czasowo) w 1926 r.

D i e c e z j a ż y t o m i e r s k a (część pozostała w ZSSR).

Administrator apostolski: ks. Teofil Skalski, mianowany 31 maja 1926 r.

D i e c e z j a k a m i e n i e c k a.

Administrator apostolski: ks. Jan Świderski, mianowany 31 maja 1926 r.[11]

Ponieważ niebawem wszyscy wymienieni wyżej administratorzy apostolscy, poza bpem Neveu, zostali aresztowani, podjęta przez papieża próba wzmocnienia Kościoła w ZSSR nie przyniosła zamierzonych skutków.

Po zawarciu w 1921 r. polsko-rosyjskiego traktatu pokojowego w Rydze rząd polski uważał, że zabezpieczył w nim Polakom w ZSSR swobody religijne. Artykuł VII traktatu stwierdzał bowiem wyraźnie: *Rosja i Ukraina*

[10] Por. W e n g e r, dz. cyt., s. 256–258.

[11] Por. tamże s. 257–258. Zdaniem administratora apostolskiego diecezji żytomierskiej, ks. Kazimierza Naskręckiego, podział archidiecezji na wyliczone tu administracje został dokonany według sugestii abpa Jana Cieplaka. Por. Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, teczka ks. K. Naskręckiego, rękopis wspomnień pt. *Z zapisków i ze wspomnień Żytomierzanina*, z. 8 (brak numeracji stron). Wymienieni w *Annuario Pontificio* inni administratorzy apostolscy w ZSSR: ks. Agop Bagaratian (1872–1936) dla Ormian-katolików w całej Rosji oraz egzarcha dla Rosjan-katolików obrządku wschodniego, Leonid Fiodorow (1879–1935), pełnili swoje funkcje już przed nominacjami bpa d'Herbigny'ego.

zapewniają osobom narodowości polskiej, znajdującym się w Rosji, Ukrainie i Białorusi, na zasadzie równouprawnienia narodowości, wszystkie prawa, zabezpieczające rozwój kultury i języka oraz wykonywania obrządków religijnych. Punkt 3 tego artykułu ustalał: *Kościoły i stowarzyszenia religijne, do których należą osoby narodowości polskiej w Rosji, Ukrainie i Białorusi, mają prawo w granicach prawodawstwa wewnętrznego samodzielnie urządzać swoje wewnętrzne życie kościelne. Wyżej wzmiankowane kościoły i stowarzyszenia religijne mają prawo w granicach prawodawstwa wewnętrznego użytkowania, nabywania majątku ruchomego i nieruchomego koniecznego do wykonywania obrządków religijnych oraz utrzymywania duchowieństwa i instytucji kościelnych.*

Nadzieje rządu polskiego i Polaków w Rosji związane z powyższym artykułem traktatu miały się okazać całkowitą iluzją. Władze sowieckie, opierając się na zawartej w nim formule: *w ramach prawodawstwa wewnętrznego*, odrzuciły w całości zawarte w nim gwarancje swobód religijnych dla ludności polskiej[12].

Pod względem liczby swoich wiernych Kościół katolicki w Rosji, a następnie w ZSSR, stał dopiero na czwartym miejscu po prawosławiu, islamie i judaizmie. Pomimo to stanowił poważną siłę religijną i społeczną w tych państwach, a w pewnym sensie także i polityczną o znaczeniu międzynarodowym. Wynikało to z jego przynależności do ogólnoświatowej społeczności religijnej, międzynarodowego autorytetu Stolicy Apostolskiej, pozostającej w dyplomatycznym kontakcie z rządami wszystkich, praktycznie biorąc, państw zachodnich, oraz z faktu, że jego ośrodek kierowniczy pozostawał poza granicami ZSSR i poza jakąkolwiek kontrolą. Poza tym należały do niego w ZSSR takie mniejszości narodowe, jak Polacy, Niemcy, Litwini, Łotysze i inne, co sprawiało, że rządy ich krajów macierzystych interesowały się ich losem[13].

Sowiecki system totalitarny dla usprawiedliwienia swoich porażek ekonomicznych i społecznych oraz metod rządzenia za pomocą zastraszenia społeczeństwa i terroru zawsze potrzebował wroga, zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Kościół katolicki znakomicie nadawał się do tej roli i dlatego uznany został za wroga nr 1 komunistycznego ustroju sowieckiego.

---

[12] Szerzej na ten temat por. R. D z w o n k o w s k i SAC, *Władze II RP a Kościół katolicki w ZSSR*, „Więź", 1996, nr 5(451), s. 137–158.

[13] Por. D. J. D u n n, *The Catholic Church and the Soviet Government 1939–1949*, New York 1977, s. 32–33.

2. TAKTYKA WALKI Z DUCHOWIEŃSTWEM KATOLICKIM*

Jakkolwiek walka z religią i duchowieństwem rozpoczęła się w Rosji już z chwilą przewrotu bolszewickiego, to jednak jej formy organizacyjne ukształtowały się ostatecznie dopiero w połowie lat dwudziestych. Wówczas to dokonał się zasadniczy podział ról w tej dziedzinie między GPU (od 1934 r. NKWD)[14], które walkę tę prowadziło za pomocą dywersji, terroru i wyroków skazujących na zesłania, łagry lub śmierć, oraz Związek Bezbożników (powstał w 1925 r.), będący centralą ideologiczno-propagandową i organizacyjną działań antyreligijnych we wszystkich dziedzinach życia publicznego (wkraczały one zresztą także bezwzględnie w życie rodzinne i prywatne obywateli), pozostającą pod kierownictwem partii. Jego przewodniczący, Jemielian Jarosławskij (Minei Izrailewicz Gubelman, 1878–1943), był członkiem KC KPZR.

Warto przypomnieć krótko ideologiczne tło walki z religią i duchowieństwem. Otóż wierzenia religijne, obok własności prywatnej, uznane zostały przez Lenina i kierownictwo partii komunistycznej za główną przeszkodę na drodze do zbudowania ustroju komunistycznego. Członek najwyższych władz ZSSR, Michaił Kalinin, na II Kongresie Związku Bezbożników w 1929 r. (przyjęto na nim nazwę: Związek Wojujących Bezbożników) przypominał: *Walka przeciwko religii jest środkiem koniecznym i najbardziej skutecznym dla utorowania drogi komunistom*[15]. Prasa sowiecka powtarzała wciąż hasło: *Ustrój komunistyczny może być zrealizowany tylko w społeczeństwie uwolnionym od religii*[16]. Były to najbardziej łagodne i dyplomatyczne sformułowania w tym względzie. Cała prasa w ZSSR przepełniona była bowiem prostackimi, często bluźnierczymi atakami na religię i Kościół.

---

* Pełniejsze naświetlenie losów duchowieństwa katolickiego w ZSSR w latach 1917–1939, zwłaszcza problemu wytrwania na placówkach, zawiera rozdział 6 mojej pracy pt. *Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939. Zarys historii*, Lublin 1997, s. 191–240.

[14] GPU – Gosudarstwiennoje Polituprawlenije, utworzone w 1922 r. Przejęło funkcje po CZEKA – Wsierossijskaja Czriezwyczajnaja Komissija (Ogólnorosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem). Na jej czele w latach 1917–1922 stał Feliks Dzierżyński, późniejszy szef GPU, do swej śmierci w 1926 r.; NKWD – Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych), który w 1934 r. objął kontynuację działań GPU.

[15] „Izwiestija", 19.06.1929.

[16] Cyt. za: *Persécutions religieuses en Russie. Documents et faits*, Genève, Mars 1930, s. 6.

Ponieważ bardzo ważnym czynnikiem w utrzymywaniu się religii i Kościoła było duchowieństwo, zostało ono odpowiednio potraktowane w ustawodawstwie sowieckim. Zaliczono je do kategorii tzw. liszeńców, czyli osób bez praw obywatelskich. Oznaczało to nie tylko pozbawienie praw wyborczych, ale także prawa do kartek żywnościowych, do opieki lekarskiej i do mieszkań komunalnych. Z racji przynależności do „klasy niepracującej" liszeńcy byli zobowiązani do płacenia kilkadziesiąt razy wyższych podatków, stawek za komorne, za elektryczność itp. Nie mieli też prawa do mieszkania w śródmieściu i przy kościołach. W latach dwudziestych księża musieli także wykupywać drogie patenty, uprawniające do wykonywania funkcji duszpasterskich[17]. Ponieważ jako element wrogi ustrojowi podlegali nieustannej inwigilacji przez agentów siejącego postrach GPU/NKWD, ludność często obawiała się im pomagać.

Konstytucja stalinowska z 1936 r. ze względów propagandowych przywróciła formalnie duchowieństwu prawa wyborcze. Było to obliczone na zmylenie opinii publicznej na Zachodzie i nie miało żadnego znaczenia dla polepszenia sytuacji księży katolickich i prawosławnych. Po ogłoszeniu konstytucji ukazujący się w Moskwie „Antirieligioznik", powołując się na Stalina, pisał: *Należy doprowadzić do końca likwidację reakcyjnego kleru* (1937, nr 8, s. 14). W tym samym czasie zaczęły się aresztowania zarówno tych księży, którzy jeszcze, z racji wieku, pozostawali na wolności, jak i będących na zesłaniu.

Za najbardziej skuteczny środek walki z duchowieństwem katolickim, a później także innym, uznano oskarżenia o działalność kontrrewolucyjną, antysowiecką i szpiegowską na rzecz mocarstw zagranicznych. Uzasadniało to bowiem stosowanie najwyższego wymiaru kary, stanowiło jego usprawiedliwienie w oczach zagranicznej opinii publicznej oraz ułatwiało szybką likwidację instytucji kościelnych[18]. Podstawą prawną oskarżeń i wyroków był art. 58 Kodeksu Karnego RSFSR z 1927 r., mówiący o przestępstwach kontrrewolucyjnych[19]. Warto zapoznać się dokładniej z metodami stosowanymi przez GPU w celu doprowadzenia do likwidacji kadr duchowieństwa katolickiego w ZSSR, co zrealizowano pod koniec lat trzydziestych.

---

[17] Por. S k a l s k i, dz.cyt, s. 143, 153.

[18] Por. R. D z w o n k o w s k i SAC, *Taktyka walki z Kościołem katolickim w ZSSR w okresie międzywojennym*, „Zeszyty Naukowe KUL", 1994, nr 1–2, s. 45–64.

[19] Zob. aneks 1.

2.1. NĘKANIE PSYCHICZNE

Jednym z przemyślanych oraz planowo i bezwzględnie stosowanych przez GPU sposobów prześladowania pozostających na wolności księży było utrzymywanie ich w stałym napięciu nerwowym. GPU dysponowało bogatym arsenałem środków. Przede wszystkim była to nieustanna inwigilacja i kontrole, obejmujące życie prywatne, oficjalną działalność duszpasterską, korespondencję, wyjazdy i wszelkie kontakty. Preferowaną metodą nękania było oskarżanie księży w miejscowej prasie o niemoralność na tle seksualnym lub innym, publikowanie kompromitujących fotomontaży z kobietami (np. „Orka", Mińsk, 8.12.1928), oskarżanie o pijaństwo, chuligaństwo, złodziejstwo, łapówkarstwo itp. oraz urządzanie pokazowych procesów z tego powodu („Orka", 14.12.1929). Księdzu Kazimierzowi Musteikisowi z Bobrujska na Białorusi na podstawie fałszywego oskarżenia komsomolca wytoczono np. proces o zgwałcenie kobiety i zmuszenie jej później do pozbycia się dziecka. Pomimo protestów ludności katolickiej ksiądz został skazany na 4 lata więzienia i płacenie alimentów („Gwiazda Młodzieży", Mińsk, 18.05.1927). Podobny charakter miało oskarżenie ks. Pawła Kaziunasa („Orka", 14.12. 1929). Ksiądz Paweł Chomicz z Leningradu został oskarżony o deprawację służącej i spowodowanie czterech aborcji[20]. W Symferopolu na Krymie o rzekome zamordowanie własnych dzieci oskarżono ks. Josepha Grafa („Trybuna Radziecka", 9.01.1930). Jakakolwiek obrona prawna była niemożliwa.

Podrywaniu zaufania do księży służyły częste wezwania do GPU i rozpowszechnianie pogłosek o ich współpracy z tą instytucją. W tym celu stosowano aresztowanie księży na pewien czas, a następnie ich zwolnienie. Miało to podwójny skutek: wśród wiernych rodziło podejrzenia, że zwolnienie nastąpiło najprawdopodobniej za obietnicę współpracy z GPU, a sam zwolniony spodziewał się odtąd w każdej chwili ponownego aresztowania.

Dramatyczna była sytuacja materialna duchowieństwa, zwłaszcza w latach trzydziestych. Był to skutek wysokich podatków osobistych wyznaczanych dla księży oraz podatków kościelnych. W wyniku ciągłych podwyżek stały się one szybko niemożliwe do zapłacenia z powodu wielkiego zubożenia ludności, żyjącej w skrajnej biedzie, a często w nędzy. Już w 1923 r. jeden z księży polskich na Ukrainie w anonimowym liście pisał: *[...] dla ducho-*

[20] Po badaniach zainteresowanej zarzut został wycofany. Por. I w a n o w, dz.cyt., s. 293.

wieństwa katolickiego zostanie jedna perspektywa: głód i więzienie[21]. Ich niezapłacenie oznaczało zamknięcie kościoła. Stwarzaniu atmosfery osaczenia i wrogości wobec duchowieństwa służyły przede wszystkim gazety, publikujące wciąż niesłychanie agresywne w tonie, oskarżycielskie, denucjatorskie i ubliżające ataki na księży.

Wiele relacji świadczy o tym, że jedną z metod, do której GPU przez dłuższy czas przywiązywało dużą wagę, było nakłanianie księży do porzucania kapłaństwa, zgodnie z przyjętą na początku lat dwudziestych zasadą: *nie męczennicy, lecz apostaci*. Wobec tych, których życie osobiste dawało pewną podstawę do szantażu i zastraszenia, stosowano je, jak się wydaje, z pełnym powodzeniem. Tym, którzy zostali uwięzieni i skazani na wieloletnie roboty przymusowe w łagrach na dalekiej Północy, a w perspektywie mieli późniejsze zesłanie na Syberię, za rezygnację z kapłaństwa obiecywano z kolei wolność i pracę z dobrymi zarobkami. Po odrzuceniu propozycji inscenizowano rozstrzelanie. Według relacji księży więzionych w łagrze sołowieckim, a następnie w Leningradzie (np. F. Bujalski, D. Nowicki i inni)[22], w roli tej wyróżniał się w funkcjonariusz OGPU w Leningradzkim Okręgu Wojskowym, A. Pauker.

Sukcesy GPU w doprowadzaniu do apostazji księży były jednak niewielkie. Spośród ogółu duchowieństwa katolickiego obrządku łacińskiego w ZSSR w latach 1924–1936 z całą pewnością porzuciło kapłaństwo zaledwie sześciu księży. Pięciu z nich należało do archidiecezji mohylewskiej, jeden do łucko-żytomierskiej[23]. W diecezji tiraspolskiej nie było, o ile wia-

---

[21] Por. AAN APM, syg. 70, k. 59. W następnych latach miało się to stać rzeczywistością.

[22] Por. Ks. D o n a t [Nowicki], *Wśród tortur ducha i ciała. Z przeżyć kapłana w więzieniu sołowieckim*, PKa, 1936, nr 34, s. 553–554; *Krótki życiorys i przebieg pracy kapłańskiej ks. Franciszka Bujalskiego*, AAW, P1452.

[23] Na Białorusi w 1929 r. byli to: Aleksander Sak, Józef Żamojtuk i Bolesław Wołyniec. W 1927 r. na Ukrainie publicznie wyrzekł się kapłaństwa Eugeniusz Perkowicz (por. „Głos Młodzieży", Kijów, 8.02.1927). Według informacji podanej przez „Izwiestija" (8.02.1923) w Taszkencie (Uzbekistan) miał zrezygnować z kapłaństwa ks. Bronisław Rutenis, co jednak nie zostało potwierdzone. W Kijowie w 1936 r. apostatą został były ksiądz prawosławny, a potem katolicki wschodniego obrządku, Nikołaj A. Tołstoj, uprzednio będący konfidentem GPU/NKWD. W archidiecezji mohylewskiej, jak się zdaje, w czasie rewolucji bolszewickiej lub wcześniej porzucił kapłaństwo Jan Witkowski. Niekiedy źródła sowieckie podawały fałszywe informacje na temat porzucenia kapłaństwa przez księży katolickich. Tak było np. w wypadku dwóch księży z Ukrainy: Kazimierza Nanowskiego, który w 1930 r. zbiegł do Polski, i Antoniego Kelus-Dołęgi, który, nękany przez GPU, zachorował psychicznie i w 1927 r. zmarł w szpitalu.

domo, ani jednej apostazji. Pierwsze publiczne odstępstwo miało miejsce w Charkowie. Dokonał go nieoczekiwanie suspendowany uprzednio ks. Władysław Chrzczonowicz (z archidiecezji mohylewskiej) 21 grudnia 1924 r. Po tym fakcie przyjął nazwisko Landsberg[24].

W wydarzeniach tych nietrudno było dostrzec inscenizację GPU. Dla nadania im większego rozgłosu wszystkie miały odpowiednią i podobną oprawę propagandową. Dokonywane były publicznie, po nabożeństwie w kościele, w którym dany ksiądz pracował. Każdy apostata składał też w tym momencie, a następnie w gazetach, niemal identycznie brzmiące oświadczenia antyreligijne i antykościelne, uzasadniające porzucenie kapłaństwa i wyrzeczenie się wiary. Publikowano je przez dłuższy czas w wielu gazetach, z triumfalnymi komentarzami[25]. W planach GPU apostazje księży miały być ciężkim ciosem w wiarę katolików i autorytet Kościoła, a oni sami mieli odgrywać wyjątkowo ważną rolę jako kwalifikowani propagandyści ateizmu. Użycie ich w tym celu, z nie znanych bliżej przyczyn, było jednak krótkotrwałe (znany jest tylko jeden wypadek) i nie nabrało rozgłosu. Niektórzy z eks-księży zostali później rozstrzelani (np. A. Sak, E. Perkowicz i N. A. Tołstoj); los innych pozostaje nie znany.

O wiele poważniejszym problemem dla GPU i Kościoła była sprawa werbowania księży katolickich (jak wszystkich innych zresztą) na agentów GPU. W instytucji tej istniał specjalny pododdział, którego celem była „obróbka" duchowieństwa katolickiego, tzn. zmuszanie księży za pomocą odpowiednich metod do współpracy z kompartią. Do środków, jakie stosowano, należały: szantaż, presja fizyczna i psychiczna, przekupstwo, obietnice pozostawienia na stanowisku i wszelkie inne metody mogące dać pożądane skutki[26]. W lutym 1930 r. GPU zażądało od wszystkich księży podpisania deklaracji o współpracy. Tym, którzy odmówili, dano osiem dni do namysłu[27]. Nie wiadomo, jak duży procent księży uległ zastraszeniu i sterroryzowaniu przez GPU, lecz wiadomo, że część wspomnianą deklarację podpisała.

---

[24] Por. BKUL, rkp 773, k. 156–162.

[25] Por. np. „Głos Młodzieży" (Kijów), 1927, nr 2; „Orka" (Mińsk), 10.09.1929; „Zwiazda" (Miensk), 2.10.1929, nr 225; „Raboczij" (Miensk), 10.09.1929.

[26] Por. H. S t r o ń s k i j, *Pryreczena na mowczannia. Rymo-katolyćka Cerkwa na Ukrajini w 20–30-i rr.*, „Ludyna i Swit", 1994, nr 2–3, s. 18.

[27] Jej tekst był następujący: „Ja ... zobowiązuję się do przekazywania GPU tego rodzaju informacji, jakie będą ode mnie wymagane, i do zachowania tajemnicy, pod karą według prawa wojennego". W e n g e r, dz.cyt., s. 372.

Formą obrony było informowanie o tym fakcie swoich przełożonych i kolegów. Tak np. postąpił ks. Karol Łupinowicz, proboszcz parafii św. Piotra i Pawła w Moskwie, który o podpisaniu deklaracji powiadomił rezydującego tam administratora apostolskiego, bpa Neveu, którego był wikariuszem generalnym. Został za to później oskarżony o cały szereg ciężkich przestępstw politycznych, w tym zdradę tajemnicy służbowej, i skazany na łagry, gdzie zmarł w 1937 r.

Życie duchowieństwa na co dzień stało się pod względem psychicznym niezwykle ciężkie. Ksiądz Albin Szaciłło z Mińska, który w 1930 r. uzyskał zgodę władz na widzenie się w miejscowym więzieniu z przejściowo tam przebywającym bpem B. Sloskansem, administratorem apostolskim w Mohylewie, oświadczył mu, że nieustanna inwigilacja, kontrole, rewizje, prowokacje, utrudnianie pracy, domaganie się kolaboracji itp. oraz możliwość aresztowania w każdej chwili sprawiały, że księża życie w osławionym łagrze na Wyspach Sołowieckich uważali za znośniejsze niż na tzw. wolności[28].

2.2. GRUPOWE PROCESY POLITYCZNE

Działania władz sowieckich w okresie międzywojennym dowodzą, że postawiły one sobie za cel szybką likwidację Kościoła katolickiego. Jako środek najbardziej skutecznie służący temu celowi wybrano stopniowe aresztowanie całych grup księży i bardziej aktywnych religijnie wiernych, a następnie organizowanie grupowych procesów o charakterze politycznym, co pozwalało na ferowanie najsurowszych wyroków[29].

Już pierwszy, chaotyczny jeszcze etap walki z duchowieństwem katolickim, jaki rozpoczął się w 1918 r., uzasadniany był politycznie. Z oskarżenia o szpiegostwo na rzecz Polski zamordowanych zostało w latach 1918–1920 co najmniej 16 księży katolickich w Rosji, na Białorusi i Ukrainie, a ponadto 7 księży w diecezji tiraspolskiej (częściowo z innych powodów). Według relacji abpa J. Cieplaka z Petersburga w archidiecezji mohylewskiej w samym 1919 r. pod pretekstem uprawiania polityki i szpiegostwa uwięzionych

[28] Por. *Témoin de Dieu chez les sans-Die*, s. 122.

[29] Na grupowe procesy duchowieństwa katolickiego pierwsza zwróciła uwagę Irina I. Osipowa z moskiewskiego oddziału Ośrodka Naukowo-Badawczego MEMORIAŁ. W dużej mierze korzystam tu z jej ustaleń na ten temat.

zostało co najmniej 50 księży[30]. Takie same działania kontynuowane były w następnym roku. Około 30% aresztowanych zostało rozstrzelanych. Wobec wszystkich od początku zastosowano różnego rodzaju szykany i represje: wyrzucano ich z mieszkań, chwilowo aresztowano, kierowano do robót przymusowych (np. czyszczenie kloak publicznych) itp.

Zawarcie traktatu pokojowego z Polską w 1921 r. spowodowało kilkumiesięczną przerwę w represjach wobec duchowieństwa i katolików polskiego pochodzenia. Jednakże już w następnym roku nowa ich fala objęła parafie katolickie w Rosji, na Białorusi i Ukrainie w związku z rekwizycjami kosztowności kościelnych[31]. Oficjalnym celem rekwizycji była, jak wiadomo, pomoc milionom ludzi głodujących na południu Rosji. Jednakże propozycja wykupienia kosztowności za dowolną cenę, złożona przez papieża Piusa XI, zgłoszona ludowemu komisarzowi spraw zagranicznych G. Cziczerinowi przez sekretarza stanu kard. P. Gasparriego[32], została przez Lenina zignorowana. Ponieważ ludność przez tłumne gromadzenie się przy kościołach pragnęła bronić ich przed rabunkiem, jakim w rzeczywistości były konfiskaty, księża zostali oskarżeni o jej podburzanie do buntu przeciwko władzy państwowej. W procesach księży w r. 1922, jakie na tym tle odbyły się w Rosji (Jarosławl n. Wołgą)[33], na Białorusi (Mińsk)[34], na Ukrainie (Kamieniec Podolski)[35] i gdzie indziej, zapadały wyroki kilkuletniego więzienia, a niekiedy śmierci. Tych ostatnich wówczas jednak nie wykonywano, zamieniając je na więzienie.

Pierwszy grupowy proces duchowieństwa katolickiego, o charakterze pokazowym i wzorcowym na przyszłość, miał miejsce w Moskwie w dniach 21–25 marca 1923 r. Sądzonych w nim było 14 księży z Petersburga, z abpem J. Cieplakiem na czele. Wszyscy zostali oskarżeni z art. 16, 62 i 119

---

[30] Por. F. R u t k o w s k i, *Arcybiskup Jan Cieplak 1857–1926*, Warszawa 1934, s. 186.

[31] Por. źródłowe opracowanie na ten temat: O. J. W a s s i l j e w a i P. N. K n i s z e w s k i j, *Krasnyje konkistadory*, Moskwa 1994.

[32] Por. BKUL, rkp 772, k. 15.

[33] Por. AIP, syg. A.12.P/4.

[34] Por. tamże; ks. J. W a s i l e w s k i, *W szponach antychrysta*, Warszawa 1924, s. 57–170.

[35] Por. J. J a r u z e l s k i, *Z archiwaliów Ministerstwa Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej. Po 50 latach kolekcja sowieticów wraca z Waszyngtonu* (3), *Stan Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie w latach 1922–1927*, PW, 1992/93, t. II, z. 2 (6), s. 443–446.

KK RSFSR (w redakcji z 1922 r.) o działalność kontrrewolucyjną w rzekomo stworzonej przez nich w tym celu organizacji antysowieckiej oraz o działalność szpiegowską na rzecz Polski. Arcybiskup J. Cieplak i ks. K. Budkiewicz otrzymali wyroki śmierci. Pierwszemu pod wpływem protestów napływających ze wszystkich niemal krajów zachodnich wyrok zamieniono na 10 lat więzienia; w następnym roku wydalono go z granic ZSSR. Ks. Budkiewicz został w krótkim czasie rozstrzelany. Reszta księży skazanych w tej grupie odbyła kilkuletnie kary więzienia. Po uwolnieniu większość z nich pozostała w ZSSR. Zostali później powtórnie aresztowani i skazani.

Na tle wszystkich innych kolejnych procesów duchowieństwa katolickiego w ZSSR proces ten wyróżnia się tym, że miał on charakter otwarty i sądowy. Wszystkie inne, z nielicznymi wyjątkami, jak np. proces w Moskwie w 1928 r. administratora apostolskiego diecezji żytomierskiej, ks. T. Skalskiego, prowadzone były w trybie administracyjnym, a więc pozasądowym, przez policję polityczną GPU/NKWD. Wykluczało to apelację i jakąkolwiek kontrolę opinii społecznej, zresztą w ZSSR nie mającej żadnego głosu.

W okresie od listopada 1923 do marca roku następnego aresztowano 47-osobową grupę katolików rosyjskich wschodniego obrządku z Moskwy i Petersburga. Znaleźli się w niej księża i siostry tego obrządku oraz katolicy świeccy. Wszyscy oskarżeni zostali o *kontakty z burżuazją międzynarodową, która pod dyrektywami Watykanu prowadziła kampanię przeciwko państwu sowieckiemu i myślała o inwazji zbrojnej na jego terytorium*[36]. Podstawą oskarżenia były art. 61 i 66 KK RSFSR o charakterze politycznym. Wszyscy otrzymali wyroki od 10 do kilku lat więzienia[37]. Niektórzy ze skazanych po pewnym okresie pobytu w *politizolatorach* trafili do łagru na Wyspach Sołowieckich, jak np. księża N. N. Aleksandrow i Donat H. Nowicki, który na Sołówkach potajemnie otrzymał święcenia kapłańskie (dla obrządku wschodniego) z rąk przebywającego tam również bpa B. Sloskansa. W 1925 r. aresztowanych zostało, według dotychczasowych źródeł, tylko 9 księży katolickich.

---

[36] N o w i c k i, dz. cyt., s. 1. Por. także I. O s i p o w a, *Losy katolików rosyjskich 1918–1956*, Moskwa 1996, passim, mps, tłum. z jęz. rosyjskiego H. Owsiany.

[37] Pierwszym źródłowym opracowaniem na temat losów katolików rosyjskich w latach 1918–1956, opartym na byłych archiwach sowieckich, jest wspomniana rozprawa I. Osipowej. Zob. przyp. 36.

Kolejna fala licznych aresztowań i procesów miała miejsce w latach 1926–1928. Łącznie aresztowano wówczas, według aktualnych, niepełnych jeszcze ustaleń, 67 księży (1926 – 22 aresztowania; 1927 – 28 aresztowań; 1928 – 17), wszędzie pod zarzutem agitacji antysowieckiej, działalności kontrrewolucyjnej, szpiegostwa na rzecz Polski itp. W czasie kilku procesów grupowych skazani oni zostali w trybie administracyjnym na 5 do 10 lat łagrów.

Następne aresztowania nastapiły w latach 1929–1931 i objęły znacznie większą, bo liczącą 142 osoby, grupę księży (1929 – 45 aresztowań; 1930 – 74 aresztowania; 1931 – 23). Wiązały się one z ostatnim etapem kolektywizacji i miały największy zasięg na Ukrainie, gdzie zakładanie kołchozów napotykało najsilniejszy opór ludności, zwłaszcza polskiej. Winą za to, jak już wspomniano, zostali obciążeni księża katoliccy, w tym w sposób szczególny Polacy. Odbyło się szereg procesów grupowych z oskarżeń politycznych. W maju 1930 r. w jednym tylko procesie sądzonych było w Charkowie 30 księży polskich aresztowanych na Ukrainie. Większość otrzymała wyroki śmierci, które zamieniono na 10 lub 8 lat łagrów.

W tym samym czasie aresztowana została grupa kilkudziesięciu księży niemieckich, głównie z terenu Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej Niemców Powołża. W 1930 r. aresztowano ich 27. Dwunastu z nich sądzonych było w Moskwie w kwietniu 1931 r. na podstawie oskarżeń o stworzenie faszystowskiej organizacji kontrrewolucyjnej, szpiegostwo na rzecz Niemiec i Watykanu, agitację przeciw kołchozom itp. Sądzeni w tym procesie i w innych, gdzie indziej odbywających się, otrzymali standardowe wyroki śmierci z zamianą na 7 do 10 lat łagrów[38]. Nietypowy w pewnym sensie był proces 32 księży katolickich, jaki odbył się w jednym z łagrów na Sołówkach. Przebywający już w łagrze na wyspie Anzer więźniowie-księża aresztowani zostali z oskarżenia o rzekome stworzenie antysowieckiego ugrupowania, prowadzącego antysowiecką agitację, i o potajemne dokonywanie obrzędów religijnych. I ten proces miał charakter pozasądowy. Prowadziły go bowiem władze USŁag (ISO USŁag OGPU LWO oraz OO ISO USŁag). Indywidualne wyroki były różne: trzymanie w izolacji od innych księży do końca wyroku, podwyższenie wyroku, przeniesienie do

[38] Por. CAFSBRFNP, Zbiory I. Osipowej z Moskwy.

więzienia politycznego w Jarosławlu n. Wołgą lub skierowanie do dyspozycji GPU okręgu leningradzkiego[39].

W latach 1934–1935 miał miejsce kolejny, czwarty już proces grupy katolików rosyjskich, z bpem B. Remowem na czele. On sam, oficjalnie biskup prawosławny, a w rzeczywistości katolicki wschodniego obrządku, został 17 czerwca 1935 r. skazany na śmierć. Wyrok wykonano[40]. Inni sądzeni w tym procesie otrzymali wyroki od 3 do 5 lat łagrów.

W tym samym roku odbył się w Woroneżu grupowy proces 3 księży katolickich, 3 sióstr wspólnoty dominikańskiej wschodniego obrządku i grupy wiernych. Księża, pomimo odwołania wszystkich poprzednich zeznań, otrzymali po 10 lat łagrów[41]. Również w 1935 r. miał miejsce w Odessie proces kilkunastu księży niemieckich.

Niemal równocześnie, bo w latach 1935–1936, toczyły się procesy grupowe duchowieństwa katolickiego na Ukrainie z oskarżenia o przynależność do *faszystowskiej kontrrewolucyjnej organizacji rzymskokatolickiego i uniackiego duchowieństwa na prawobrzeżnej Ukrainie*[42]. Objętych nimi zostało kilkunastu uprzednio aresztowanych księży, głównie polskich, oraz kilkuosobowa grupa księży ukraińskich obrządku wschodniego, pracujących w parafiach polskich (birytualistów). Do procesu włączono dużą liczbę katolików świeckich, Polaków.

Cała seria ostatnich już grupowych procesów księży polskich odbyła się w latach 1937–1938 w związku oskarżeniem o przynależność do POW[43]. Jej rzekomego „odkrycia" GPU dokonało w swojej moskiewskiej centrali już na początku lat trzydziestych w celu uzasadnienia masowych represji wobec ludności polskiej. POW miała rzekomo objąć wszystkie środowiska polskie na całym terytorium ZSSR, od granicy z Polską do Syberii. W latach 1936–1938 aresztowani zostali ostatni księża pozostający na tzw. wolności i na zesłaniu. Grupowe procesy odbyły się na Ukrainie w Kijowie oraz na Białorusi w Mińsku, gdzie pięciu księży: K. Andrekus, P. Awgło z Mohyle-

[39] Por. AUFSBA, f. 7384 i 1001, Zbiory M. Szkarowskiego z Petersburga.

[40] Por. O s i p o w a, *Losy katolików*, s. 44.

[41] Por. tamże, s. 45–47.

[42] Por. CDAHOU, f. 263, opis 1. Akta procesowe 16 księży katolickich, Zbiory I. Osipowej.

[43] POW została założona przez J. Piłsudskiego w 1914 r. z zadaniem konspiracyjnej działalności niepodległościowej, głównie na Wschodzie. Istniała do 1920 r. Jej członkowie działali jeszcze w czasie wojny polsko-bolszewickiej. Por. P. M i t z n e r, *Widmo POW*, „Karta", 1993, nr 11, s. 21–22.

wa, J. Borowik z Mińska, P. Janukowicz z Faszczówki i S. Rajko ze Smolan, zostali oskarżeni o kierowanie oddziałami POW w miejscu swego zamieszkania. W tym samym dniu, 25 sierpnia 1937 r., zostali przez Komisję NKWD i prokuratora ZSSR skazani w Mińsku na śmierć i dwa dni później, 27 sierpnia 1937 r., w mińskim więzieniu NKWD rozstrzelani[44]. O pozostałych sądzonych wówczas na Białorusi księżach na razie brak bliższych danych.

Zbiorowe procesy księży w latach 1937–1938 odbyły się ponadto na Ukrainie, na Sołówkach, w łagrach syberyjskich, na Syberii w miejscach zsyłki lub aresztowań[45].

Znany jest tylko jeden wypadek, gdy posłużenie się przez GPU oskarżeniem politycznym o antysowiecką działalność polityczną i szpiegowską nie osiągnęło celu. Aresztowany w maju 1926 r. w Kijowie administrator apostolski diecezji żytomierskiej, ks. Teofil Skalski, po niemal dwóch latach śledztwa został oskarżony o to, że był szefem siatki polskiego wywiadu na Ukrainie i zamierzał oderwać prawobrzeżną Ukrainę do Polski w celu przywrócenia jej granic z 1772 r. („Izwiestija", 19.01.1928 i „Prawda", 25.01.1928). Dla nadania procesowi możliwie największego rozgłosu propagandowego jego prowadzenie przejął Wojskowy Sąd Najwyższy i przeniesiono go z Kijowa do stolicy ZSSR („Sierp", 23.01.1928). To ostatnie okazało się pociągnięciem niefortunnym dla władz, gdyż żywo interesująca się oskarżeniami i procesem Ambasada Francji i Poselstwo Polskie w Moskwie mogły dzięki temu zapoznać się z aktami oskarżenia i wysłać na rozprawę sądową swoich przedstawicieli. Pomimo różnego rodzaju nacisków oskarżonego nie udało się złamać i udowodnić stawianych mu zarzutów. Zmusiło to władze, wbrew pierwotnemu zamiarowi, do prowadzenia procesu przy drzwiach zamkniętych. Jako wytłumaczenie tej zmiany podano, niezgodnie z prawdą, że stało się to na prośbę Poselstwa Polskiego w Moskwie[46].

---

[44] Por. T. P r o t'k o, *Riepriessirowannaja wiera,* „Sowietskaja Biełarussija" (Miensk), 14.08.1992, oraz GARF, zbiory I. Osipowej.

[45] Por. I. O s i p o w a, *Skrócony wykaz procesów duchowieństwa katolickiego*, Moskwa 1995, s. 4–6, mps, tłum. z jęz. rosyjskiego H. Owsiany.

[46] Por.: AMAD, syg. 126, k. 67; S k a l s k i, dz.cyt., s. 324–338.

2.3. FAŁSZYWE SAMOOSKARŻENIA

Zjawiskiem charakterystycznym dla państw komunistycznych stało się, jak wiadomo, składanie przez ludzi więzionych i oskarżonych o przestępstwa polityczne samokrytyki i samooskarżeń, potwierdzających rzekomo stawiane im zarzuty. Samooskarżenia te, a nie ustalone przez sąd fakty, traktowane były jako główny dowód winy. Metoda ta została przez GPU zastosowana na szeroką skalę wobec księży i doprowadzona do perfekcji. Pożądane rezultaty osiągano za pomocą szantażu, zastraszenia, fałszywych obietnic, a przede wszystkim doprowadzania oskarżonych, przez zastosowanie odpowiednich metod śledztwa, nierzadko tortur, do załamania fizycznego i psychicznego, w czasie którego uzyskiwano pożądane podpisy pod gotowymi, przygotowanymi wcześniej tekstami oświadczeń.

Samooskarżenia pisane były pod dyktando lub redagowane wprost przez GPU. Publikowano je w gazetach jako rzekomo dobrowolne oświadczenia pozostających na wolności księży. Zaprzeczali w nich informacjom podawanym na Zachodzie o prześladowaniu religii i Kościoła w ZSSR. Wobec absolutnej kontroli władz państwowych nad każdym drukowanym słowem nie istniała żadna możliwość ich sprostowania w prasie przez zainteresowane osoby, a zaprzeczanie ustne groziło oskarżeniem o antysowiecką propagandę i ciężkimi konsekwencjami.

Pierwszym przykładem zastosowania tej metody i wzorem dla późniejszych tego rodzaju działań GPU był głośny list ks. Andrzeja Fedukowicza z Żytomierza na Ukrainie. Trzymany najpierw w miejscowym więzieniu, znanym z okrutnych metod śledztwa (gdzie wybito mu zęby), a następnie w Charkowie, i oskarżony o kierowanie podziemną organizacją polską „Orzeł Biały", podpisał pod wpływem tortur otwarty list do papieża Piusa XI, datowany 9 listopada 1924 r.[47] Zawarte w nim było m.in. stwierdzenie, że w ZSSR nie ma żadnych prześladowań religijnych, a księża polscy aresztowani są wyłącznie za działalność polityczną i szpiegowską na rzecz Polski. List zawierał także prośbę do papieża o wywarcie wpływu na rząd polski, by nie wyznaczał on księżom zadań szpiegowskich, a wtedy znikną przyczyny konfliktu z Kościołem katolickim. List został opublikowany w piśmie „Komunist" z 10 listopada 1924 r., a następnie w wielu innych gazetach sowieckich. Ksiądz Fedukowicz, uwolniony w stanie silnej depresji psychi-

[47] Tekst listu zob. J a r u z e l s k i, t. II, z. 2(6), 1992/93, s. 452–455.

cznej, po kilku miesiącach popełnił samobójstwo przez samospalenie. Aż do końca lat trzydziestych powoływano się na jego rzekomy list jako na wymowny dowód antysowieckiej działalności duchowieństwa polskiego na Ukrainie i w ZSSR.

Powyższy sposób GPU stosowało później w różnych wersjach. Duży rozgłos zyskała rzekoma deklaracja administratorów apostolskich diecezji żytomierskiej i kamienieckiej na Ukrainie, ks. Jana Świderskiego i ks. Kazimierza Naskręckiego. Pod wpływem presji i fałszywych obietnic GPU ogłosili oni krótką, jednostronicową deklarację z okazji 10. rocznicy rewolucji październikowej, datowaną 19 października 1927 r. i skierowaną do WCIK w Charkowie. Jej tekst przekazali drogą poufną do Polski[48]. Nie zawierała ona żadnych akcentów samokrytycznych lub pochwalnych dla władz sowieckich i dlatego została przez GPU oceniona bardzo negatywnie. Rezultat był nieoczekiwany. Po dwóch miesiącach gazety: „Wisti" (4.01.1928), „Prawda" (5.01.1928) oraz „Izwiestija" (5.01.1928), opublikowały obszerny i całkowicie sfałszowany tekst rzekomej deklaracji tzw. grupy inicjatywnej duchowieństwa katolickiego na Podolu. Zawierała ona wyrazy hołdu i wdzięczności dla władz sowieckich za wolność religijną przyniesioną przez rewolucję bolszewicką oraz samokrytyczne przyznanie się do całego szeregu przestępstw politycznych w postaci prowadzenia polskiej, nacjonalistycznej i antysowieckiej roboty pod kierunkiem agentów wywiadu burżuazyjnej Polski. Treść tej rzekomej deklaracji posłużyła następnie do głośnej kampanii antykatolickiej w prasie sowieckiej oraz do oskarżeń i licznych aresztowań duchowieństwa katolickiego[49].

Podobne w treści oświadczenia składali rzekomo również inni księża na Ukrainie, Białorusi, w Gruzji i gdzie indziej. Znane są np. deklaracje księży: Josepha Kruschinskiego, administratora południowej części diecezji tiraspolskiej, Adama Wagnera z Mariupola w tej samej diecezji („Prawda", 6.04. 1928), Józefa Żmigrodzkiego z Kijowa („Sierp", 26.04.1925) oraz Kazimierza Nanowskiego z diecezji kamienieckiej. Gazety publikowały także inne podobne anonimowe oświadczenia (np. „Sierp", 30.03.1930). Na Białorusi wspomniany już ks. Piotr Awgło z Mohylewa, wikariusz generalny więzionego bpa B. Sloskansa, w stanie załamania psychicznego po długim śledz-

[48] Por. AAGAP, syg. III/28, k. 19.

[49] Por. I w a n o w, dz.cyt., s. 313–317. Autentyczny tekst deklaracji zamieszczony został w mojej pracy pt. *Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939. Zarys historii*, Lublin 1997, s. 178.

twie w GPU podpisał oświadczenie zaprzeczające wiadomościom o prześladowaniu duchowieństwa i ludzi wierzących w ZSSR[50]. Powszechnie znane fakty ich aresztowań i skazywania na więzienia i łagry przypisał prowadzonej rzekomo przez nich działalności politycznej i szpiegowskiej. Oświadczenie to opublikowała miejscowa gazeta „Raboczij" z 21 marca 1930 r. w formie rzekomego wywiadu z ks. Awgłą. Po tym fakcie ks. Awgło poprosił papieża za pośrednictwem bpa Neveu w Moskwie o zwolnienie go z pełnionej funkcji kościelnej (prośba nie została uwzględniona). Podobne akcje organizowane były i gdzie indziej. W Gruzji GPU zainscenizowało w 1930 r. Zakaukaski Zjazd Ormian-Katolików, który pod wpływem szantażu i zastraszenia ogłosił deklarację odrzucającą rzekomo *kłamliwe oskarżenia rządu sowieckiego o nietolerancję religijną*, rozpowszechniane przez administratora apostolskiego dla Ormian-katolików w ZSSR, Agopa Bagaratiana[51]. On sam został aresztowany i zmarł w łagrze na Sołówkach.

Samooskarżeniom księży o przestępstwa polityczne nadawano szczególnie duży rozgłos. Stanowiły one bowiem w planach GPU potwierdzenie nieustannie i za pomocą wszystkich środków społecznego przekazu głoszonej tezy propagandy sowieckiej, że duchowni katoliccy aresztowani są nie jako księża, lecz jako szpiedzy obcych mocarstw. Gdy pod koniec 1927 r. ambasador Francji w Moskwie, J. Herbette, wręczył komisarzowi spraw zagranicznych, G. Cziczerinowi, listę 28 więzionych księży katolickich z prośbą o informację o przyczynach ich aresztowania, otrzymał odpowiedź: *nigdy nie aresztowano ani jednego księdza katolickiego z przyczyn religijnych, lecz wszystkie aresztowania miały miejsce wyłącznie za akty kontrrewolucji i szpiegostwa*[52]. U dyplomatów zachodnich, ściśle izolowanych od miejscowego społeczeństwa i słabo zorientowanych w rzeczywistości sowieckiej, odpowiedzi te zyskiwały niekiedy niemały stopień wiarygodności.

Dla wzmocnienia tej propagandowo ważnej dla GPU tezy znaleziono jeszcze inny sposób. Były nim odpowiednie rezolucje, uchwalane rzekomo spontanicznie przez ludność parafii katolickich na zwoływanych w tym celu wiecach, potępiające działalność polityczną księży. W latach 1927–1928 odbyły się one np. na Ukrainie w parafiach Jampol i Ozarzyńce w rejonie Mohylew Podolski (diec. kamieniecka), w parafii Szepietowka (diec. żyto-

[50] Por.: AAG AP, III/28, k. 89, 96; A. P o n i ń s k i, *Zagadnienie religii w ZSRR*, AIP, syg. A.12P/22, s. 21–22; AMAD, syg. 126, k. 57.

[51] Por. AAG AP, syg. III/28, k. 97.

[52] AMAD, syg. 126, k. 64.

mierska) i parafii Mariupol (diec. tiraspolska), a zapewne także i gdzie indziej. Rezolucje te potępiały rzekomo szpiegowską robotę księży polskich, wymierzoną przeciwko interesom klasy robotniczo-chłopskiej i władzy sowieckiej, żądały dla nich surowych kar i zawierały prośby o prowadzenie przez władze dalszej walki z antysowiecką postawą duchowieństwa katolickiego. Wiece od początku do końca były inscenizowane przez miejscowe oddziały Związku Bezbożników i GPU. Na zwołanym przez nie wiecu, w którym udział był obowiązkowy, odczytywany był tekst przygotowanej uprzednio rezolucji i padało pytanie, kto jest przeciwny. Ponieważ zgłoszenie sprzeciwu oznaczało trudne do przewidzenia i niebezpieczne konsekwencje, sprzeciwu nie było, i rezolucja przechodziła jednogłośnie. Było to odnotowane i stanowiło poparcie dla nowych represji. Należy dodać, że podobne metody uzyskiwania samooskarżeń stosowane były także w stosunku do duchowieństwa innych wyznań, obrządków i religii[53]. Składane deklaracje różniły się jednak stopniem zawartej w nich nieprawdy i samoponiżenia.

Pomijając trudny do oceny – ze względu na element szantażu i tortur – moralny charakter tych deklaracji, należy stwierdzić, że dawały one GPU różne i ważne atuty propagandowe. Stanowiły bowiem swego rodzaju odpowiedź na zarzuty opinii publicznej na Zachodzie, piętnującej prześladowania religijne w ZSSR. Spełniały też jeszcze inne funkcje. Przez oczywistą niezgodność z powszechnie znaną w ZSSR rzeczywistością służyły podważaniu autorytetu moralnego Kościoła i duchowieństwa w oczach wiernych oraz w oczach nie zorientowanej w rzeczywistości sowieckiej opinii zachodniej. Natomiast dla samych księży, w imieniu których były rzekomo ogłaszane, stanowiły moralną udrękę. W ten sposób służyły kilku ważnym dla władz sowieckich celom w dziedzinie walki z duchowieństwem.

2.4. SĄDY, WIĘZIENIA, ŁAGRY I ZESŁANIA

Plan likwidacji Kościoła i duchowieństwa katolickiego w ZSSR, traktowanego przez GPU jako element najbardziej niebezpieczny dla państwa komunistycznego, realizowany był konsekwentnie za pomocą ogólnie stosowanych metod i środków: aresztowań, procesów, więzień, łagrów, zsyłek, wydaleń, a w szczytowym okresie terroru także rozstrzeliwań. W pewnej

[53] Por. „Prawda", 26.02.1929; „Izwiestija", 27.02.1929; „Biednota", 11.05.1929.

Do Kancelarji 17. 2. 1930. Polacy w Rosji 918/32

MINISTERSTWO SPRAW ZAGRANICZNYCH

WARSZAWA, DN. 7 lutego 1930 r.

DEPARTAMENT Konsularny

WYDZIAŁ K.I

NR. K.I. 1472/pf.68/30. III/100 34

W SPRAWIE areszt. księży

W ODPOWIEDZI NA NR.

Z DN.

ZAŁĄCZNIKÓW

Poufne.

Według otrzymanych w tej chwili informacyj na południowem pograniczu, polsko – rosyjskiem a głównie w okręgach Kamieniecki i Płoskirowskim, dokonywane są w ostatnich dniach liczne areszt między tamtejszą ludnością polską. Z pośrod księży na Podolu aresztowano proboszcza w Płoskirowie ks. Kwaśniewskiego, oraz 4 księży których nazwisk narazie nie udało się ustalić. Ks. Kwaśniewski był inicjatorem i redaktorem znanej odezwy o lojalności z r. 1927. Pomimo to był on bardzo energicznym działaczem i organizatorem różnych związków religijnych, cieszącym się wielką popularnością pośród osiadłych tam Mazurów. Areszty idą po linji wykrycia i rozbicia polskich organizacji religijnych, które oskarża się ryczałtowo o kontrrewolucyjne działanie.

Aresztowani w swoim czasie księża: Kazimierz Krzywicki proboszcz z Obodówki na Podolu; Mikołaj Szczepaniuk, proboszcz unicki z Kijowa i Leonid Jurkiewicz wikary z Brahiłowa na Podolu zostali wysłani na Sołowki na przeciąg lat 10-ciu. Dwaj ostatni proszą o powiadomienie o ich losie ks. Metropolitę Szeptyckiego we Lwowie.

Do
Jego Eminencji
Ks. Kardynała D-ra Augusta HLONDA
Prymasa Polski,
Arcybiskupa Gnieźnieńskiego i Poznańskiego
Poznaniu.

1. Poufna informacja dotycząca losów księży polskich i innych na Ukrainie w 1929 r., przesłana przez MSZ prymasowi Polski. AAG AP, syg. III/100, k. 34–35.

mierze służyły temu również, do 1934 r., wydalenia za granicę i wymiany na komunistów więzionych w Polsce, a także na Litwie i na Łotwie. Środki te miały jednak zwykle swoją specyfikę, dotyczącą tylko księży katolickich. Tak było np. z formą aresztowania oraz miejscami zesłań i łagrów. Bardziej wpływowych księży aresztowano bardzo dyskretnie i niepostrzeżenie: w drodze, na ulicy, w formie uprowadzenia bez świadków itp. Wynikało to stąd, że wierni z reguły bronili aresztowanych kapłanów. Nierzadko księża znikali bez śladu i dopiero po dłuższym okresie okazywało się, że są w więzieniu lub w łagrze.

Aresztowania duchowieństwa katolickiego trwały nieprzerwanie od 1918 r. na zasadzie stopniowej i niejako ewolucyjnej jego likwidacji. W sposób masowy i decydujący zastosowano je dopiero w latach 1929–1930, kiedy to aresztowanych zostało łącznie nie mniej niż 119 księży, przede wszystkim narodowości polskiej i niemieckiej, oraz w 1938 r., kiedy aresztowano wszystkich księży pozostających jeszcze na wolności lub na zesłaniu. Pierwsza fala masowych aresztowań łączyła się z końcowym okresem kolektywizacji. Poprzedziły je wściekłe ataki prasowe, będące charakterystycznym przygotowaniem propagandowym. Rozpoczęła je publikacja broszury J. Kowalczuka pt. *Ksiondzy na Ukrajini*[54], w której księża katoliccy zostali ukazani jako organizacja kontrrewolucyjna na usługach Watykanu i burżuazyjnej Polski. Nadaniem tej opinii jak najszerszego zasięgu we wszystkich środowiskach zajęła się prasa ogólnozwiązkowa, republikańska, obwodowa i rejonowa. Charakter tej kampanii ilustruje tekst opublikowany w ukazującym się w Kijowie polskojęzycznym piśmie „Sierp" z 28 lutego 1930 r.:

Kościół i kler katolicki – czytamy tam – *jest jednym z najzaciętszych wrogów rewolucji październikowej, Związku Radzieckiego i socjalizmu w ogóle. Pod przewodnictwem kierownika kontrrewolucji katolickiej papieża i jego pomniejszych pomocników w Polsce, każdy polski ksiądz katolicki w ZSRR korzystając z nieograniczonej swobody religijnej i przykrywając się pozorami działalności religijnej staje się zajadłym propagandystą obalonego kapitalizmu, agentem międzynarodowej burżuazji polskiej, a każdy kościół – placówką burżuazyjnej Polski, policji i defensywy.*

Do łagodniejszych tekstów należały takie hasła programu akcji antykościelnej, jakie z okazji świąt Bożego Narodzenia w 1929 r. publikował wyda-

[54] Charków 1929.

wany w Mińsku polskojęzyczny tygodnik „Orka"(14.12.1929). Wśród 22 haseł były następujące: *Kler – najwierniejszy pomocnik kontrrewolucji, Kler katolicki to najwierniejszy sługa polskich faszystów, kapitalistów i obszarników.*

Przełom lat dwudziestych i trzydziestych był w ZSSR końcowym etapem przeprowadzanej za pomocą terroru kolektywizacji. W lutym 1929 r. Biuro Polityczne KP(b)U[55] w specjalnej uchwale zwróciło uwagę na wielki wpływ Kościoła katolickiego na ludność polską. Został on zaliczony do głównych przeciwników klasowych i elementów eksploatatorskich. Za główny hamulec na drodze do sowietyzacji ludności polskiej uznano *kurkulsko-klerykalny związek* (*kurkul* – kułak). Ponieważ ludność polska stawiała szczególnie zacięty opór kolektywizacji i pozostawała daleko w tyle za innymi grupami narodowościowymi, jeśli chodzi o oddawaną do kołchozów ziemię, winą za ten stan rzeczy zostali obarczeni polscy księża. Oskarżono ich o wykorzystywanie kościołów i duszpasterstwa do odwodzenia od kołchozów. Każda forma oporu przeciw kołchozom traktowana była jako wynik wrogiego wpływu księży katolickich. W konkluzji wspomnianej uchwały Biura Politycznego wskazano na konieczność zastosowania bezwzględnych metod walki z Kościołem katolickim. Od GPU zażądano zdecydowanego wzmocnienia roboty w parafiach polskich w celu rozbicia ich od wewnątrz oraz wzmocnienia represji za tzw. kontrrewolucyjne wystąpienia duchowieństwa[56]. Rezultatem tych zarządzeń były wspomniane już masowe aresztowania księży.

Na uwagę zasługuje tryb sądzenia i skazywania duchowieństwa. Poza nielicznymi wyjątkami miał on charakter administracyjny, a nie sądowy, co wykluczało jakąkolwiek kontrolę opinii publicznej, i tak zresztą nie mającej żadnego głosu. Procesy przy drzwiach zamkniętych prowadziła i wyroki ferowała osławiona *trojka*, składająca się z trzech funkcjonariuszy GPU/NKWD, czyli policji politycznej. Do połowy lat trzydziestych nadawano jej charakter quasi-sądowy przez włączanie do niej prokuratora sądu okręgowego. Później „sądowa" *trojka* przestała istnieć i wchodzili do niej tylko oficerowie GPU. Bardzo często *trojki* OSO ferowały zaocznie wyroki skazujące na łagry, zesłanie lub śmierć. Podstawą oskarżeń i wyroków był zawsze Kodeks Karny RSFSR, najpierw w jego starej redakcji z 1922 r.,

[55] Komunistyczna Partija (bilszowykiw) Ukrajiny.

[56] Por. S t r o ń s k i j, dz. cyt.

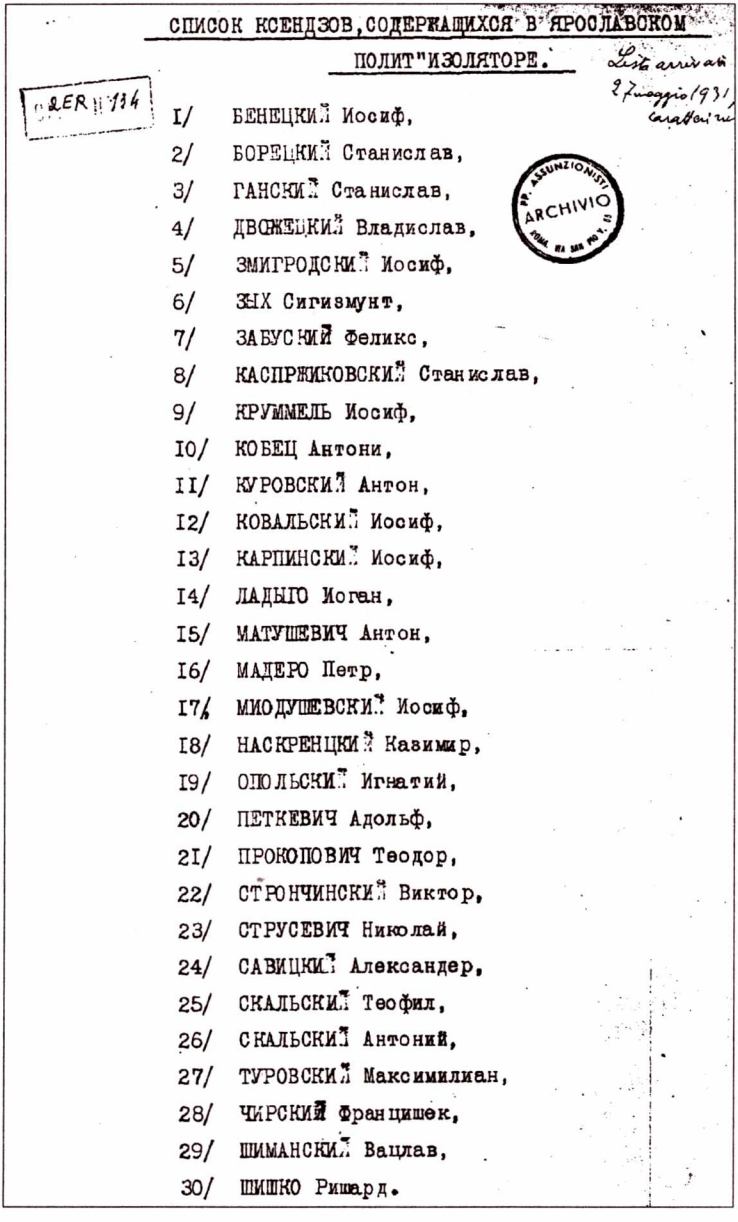

СПИСОК КСЕНДЗОВ, СОДЕРЖАЩИХСЯ В ЯРОСЛАВСКОМ ПОЛИТ"ИЗОЛЯТОРЕ.

Lista allegata 27 maggio 1931

2ER 134

1/ БЕНЕЦКИЙ Иосиф,
2/ БОРЕЦКИЙ Станислав,
3/ ГАНСКИЙ Станислав,
4/ ДВОЖЕЦКИЙ Владислав,
5/ ЗМИГРОДСКИЙ Иосиф,
6/ ЗЫХ Сигизмунт,
7/ ЗАБУСКИЙ Феликс,
8/ КАСПРЖИКОВСКИЙ Станислав,
9/ КРУММЕЛЬ Иосиф,
10/ КОБЕЦ Антони,
11/ КУРОВСКИЙ Антон,
12/ КОВАЛЬСКИЙ Иосиф,
13/ КАРПИНСКИЙ Иосиф,
14/ ЛАДЫГО Иоган,
15/ МАТУШЕВИЧ Антон,
16/ МАДЕРО Петр,
17/ МИОДУШЕВСКИЙ Иосиф,
18/ НАСКРЕНЦКИЙ Казимир,
19/ ОПОЛЬСКИЙ Игнатий,
20/ ПЕТКЕВИЧ Адольф,
21/ ПРОКОПОВИЧ Теодор,
22/ СТРОНЧИНСКИЙ Виктор,
23/ СТРУСЕВИЧ Николай,
24/ САВИЦКИЙ Александер,
25/ СКАЛЬСКИЙ Теофил,
26/ СКАЛЬСКИЙ Антоний,
27/ ТУРОВСКИЙ Максимилиан,
28/ ЧИРСКИЙ Францишек,
29/ ШИМАНСКИЙ Вацлав,
30/ ШИШКО Ришард.

PP. ASSUNZIONISTI ARCHIVIO

2. Lista księży polskich przebywających w więzieniu politycznym w Jarosławlu n. Wołgą na początku 1931 r. Jest niepełna. Wymieniony na czwartej pozycji ks. Władysław Dworzecki nie był więziony w Jarosławlu. AAR, syg. 2ER 134.

głównie artykuły 62, 69, 119 i 121, dotyczące przestępstw politycznych, a następnie, od 1 lutego 1927 r., osławiony artykuł 58 nowego Kodeksu Karnego, mówiący o przestępstwach kontrrewolucyjnych. Zawierał on 14 obszernych podpunktów, niesłychanie rozciągliwych pod względem sformułowań[57]. W Kodeksie Karnym USSR odpowiadał mu art. 54.

Istniało kilka głównych więzień dla księży katolickich, w których byli oni więzieni przez dłuższy czas. W latach 1923–1933 należały do nich: Sokolniki pod Moskwą (znalazło się w nim 14 księży z Petersburga skazanych w procesie moskiewskim z 1923 r.), Lefortowo, Butyrki i Łubianka w Moskwie, Kijów, Charków i więzienie polityczne (*politizolator*) w Jarosławlu n. Wołgą. Rzadko kierowano księży do *politizolatorów* w Aleksandrowsku k. Irkucka, Tobolsku, Władimirze i Susdalu. Latem 1930 r. w więzieniach charkowskich na Chołodnej Gorie i przy ul. Tiuremnej przebywało 30 księży polskich z Ukrainy[58]. Rok później podobna ich liczba znajdowała się w Jarosławlu n. Wołgą. Więzienie polityczne w Jarosławlu, pochodzące jeszcze z czasów carskich, słynęło z najostrzejszego rygoru oraz izolacji więźniów od świata zewnętrznego i kontaktów między sobą[59].

---

[57] Doskonale komentuje to Aleksander Sołżenicyn w pierwszym tomie swego monumentalnego dzieła *Archipelag GUŁAG. 1918-1956, Próba analizy literackiej*, przeł. z rosyjskiego M. Kaniowski, Paryż 1974.

[58] Z diecezji żytomierskiej pochodziło 15: Franciszek Andruszewicz, Józef Bieniecki, Stanisław Borecki, Józef Karpiński, Antoni Kobeć, Józef Krummel, Piotr Madera, Kazimierz Naskręcki, Ignacy Opolski, Adolf Pietkiewicz, Teodor Prokopowicz, Aleksander Sawicki, Mikołaj Strusiewicz, Józef Zabuski, Józef Żmigrodzki, z diecezji kamienieckiej również 15: Franciszek Czyrski, Stanisław Hański, Stanisław Kasprzykowski, Antoni Kurowski, Jan Lewiński, Antoni Matuszewicz, Józef Mioduszewski, Jan Ładygo, Antoni Skalski, Teofil Skalski, Wiktor Stronczyński, Wacław Szymański, Ryszard Szyszko, Jan Świderski, Maksymilian Turowski. Por. N a s k r ę c k i, dz.cyt.; AAR, syg. 2ER, 134.

[59] Uwięzienie w *politizolatorze* i warunki życia w nim według relacji więźniów wyglądały następująco: Na stacji kolejowej, na którą przywieziono więźnia, czekano na konwój z *politizolatora*. Przyjeżdżał on zawsze samochodem ciężarowym w liczbie pięciu osób. W jego nadwoziu układano więźnia twarzą w dół i kładziono na niego zapasowe koło od samochodu. Jadąc w tej pozycji, nic nie widział i nie wiedział, w jakim kierunku go wiozą. Łoskot zamykanej bramy oznaczał koniec podróży. Rozładunek odbywał się zawsze w podwórku, szczelnie otoczonym budynkami. W pokoju przyjęć przeprowadzano dokładną rewizję. Więzień był rozbierany do naga, notowano znaki na ciele i sprawdzano, czy nie przemyca czegoś w odbytnicy, oraz odbierano rzeczy osobiste, łącznie z bielizną. Jeśli ktoś miał żywność, to była ona ważona, niszczona i wyrzucana do kubła. Odebrane rzeczy osobiste i zniszczoną żywność zapisywano w protokole przyjęć. Następnie odbywało się usunięcie owłosienia na całym ciele, po czym następowała kąpiel pod prysznicem, bez zwykłego gdzie indziej ponaglania: *skoriej!* Po kąpieli prowadzono więźnia nago przed naczelnika *politizolatora*. Ten

W 1931 r. 33 księży niemieckich znajdowało się w więzieniach w kilkunastu różnych miejscowościach[60].

Na uwagę zasługuje geografia łagrów, do których trafiali księża. Można tu o niej wspomnieć jedynie najogólniej. Istnieje opinia, że wysyłano ich do ciężkich łagrów na Wyspach Sołowieckich, należących do systemu SŁON. W rzeczywistości w latach 1924–1937 były one głównym, ale nie jedynym,

---

sprawdzał dane personalne, pytał o stan zdrowia, ewentualnie wzywał lekarza, jeśli uznał to za konieczne, i wygłaszał długą litanię informacji na temat regulaminu. Potem więźniowi wydawano bieliznę oraz ubranie więzienne i odprowadzano do celi, pojedynczej lub zbiorowej.

Regulamin wymagał: zachowania absolutnej ciszy; prowadzenia koniecznej rozmowy tylko szeptem; stawania pod oknem z rękami do tyłu przy porannym i wieczornym apelu; patrzenia w oczy służbie więziennej, a na jej pytania odpowiadania tylko szeptem; niezwracania się do niej z pytaniami lub prośbami, lecz wyłącznie odpowiadania na jej pytania; nieużywania swego nazwiska i imienia, lecz podawania swego numeru nadanego w momencie przyjęcia do więzienia. Obowiązywał codzienny godzinny spacer w pełnym stroju więziennym, niezależnie od pogody, mrozu lub spiekoty. W czasie spaceru należało patrzeć sobie na nogi. Pożywienie dostarczano tylko w stanie rozdrobnionym. Kartofle, warzywa, mięso, ryba itp. były przepuszczane przez maszynkę do mielenia. Na obiad podawano tylko jedną potrawę: kaszę, groch, warzywa, mięso lub rybę, razem wymieszane. Rano i wieczorem dawano kromkę chleba, czasami z marmoladą buraczaną, oraz kawę zbożową lekko słodzoną. Nie skonsumowane pożywienie należało przekazać obsłudze i poinformować ją, dlaczego pozostało. Wolno było korzystać z biblioteki. Były w niej niemal wyłącznie książki dla dzieci przedszkolnych, choć czasami można było otrzymać książki na temat... balistyki. Gazet i innych czasopism w bibliotece nie było. Listy do rodziny wolno było pisać na kartkach pocztowych raz na 2–3 miesiące, tylko literami drukowanymi i według dostarczonego przez służbę więzienną schematu. Wszelkie gry były zakazane.

Za najmniejsze uchybienie wobec regulaminu groziła cela o zaostrzonym regulaminie. Była to żelazna komora, niska i ciasna. Za łóżko służył żelazny blat bez materaca. Więzień cały czas przebywał w niej nago lub w kalesonach. Pożywienie, w postaci kawałka razowego chleba (300 g) i kubka ciepłej wody, więzień otrzymywał raz na dobę. Po 10 dniach nie mógł już chodzić o własnych siłach i wynoszony był na noszach do szpitala, gdzie go troskliwie leczono pod czujnym okiem naczelnika *politizolatora*. Ukarani w ten sposób więźniowie w 90% zapadali na zapalenie płuc i rwę kulszową. Każde skaleczenie, siniak czy nawet zadrapanie należało natychmiast zgłosić obsłudze. Więzienny lekarz czuwał nad ich wyleczeniem. Gdy skazaniec opuszczał *politizolator*, zabierano mu bieliznę oraz odzież więzienną i zwracano rzeczy osobiste, wyprane, wyprasowane i ułożone „w kostkę". Dłuższy pobyt w *politizolatorze* wywoływał pewne zmiany w psychice i zachowaniu ludzi. Mówili oni tylko szeptem, woleli samotność, ciszę i spokój i wyraźnie różnili się od innych.

Powyższe informacje oparte są na relacji Wiktora Woronowicza z 24 września 1997 r., zanotowanej przez autora. W. Woronowicz jest autorem wspomnień z pobytu w łagrach sowieckich pt. *Przypadki XX wieku. 20 lat na Wyspach Sołowieckich i Kołymie 1935–1955*. Do druku przygotowały, wstępem i przypisami opatrzyły W. Śliwowska i M. Giżejewska, Warszawa 1994, Instytut Historii PAN.

[60] Por. AAR, syg. 2ER 112, 134, 135.

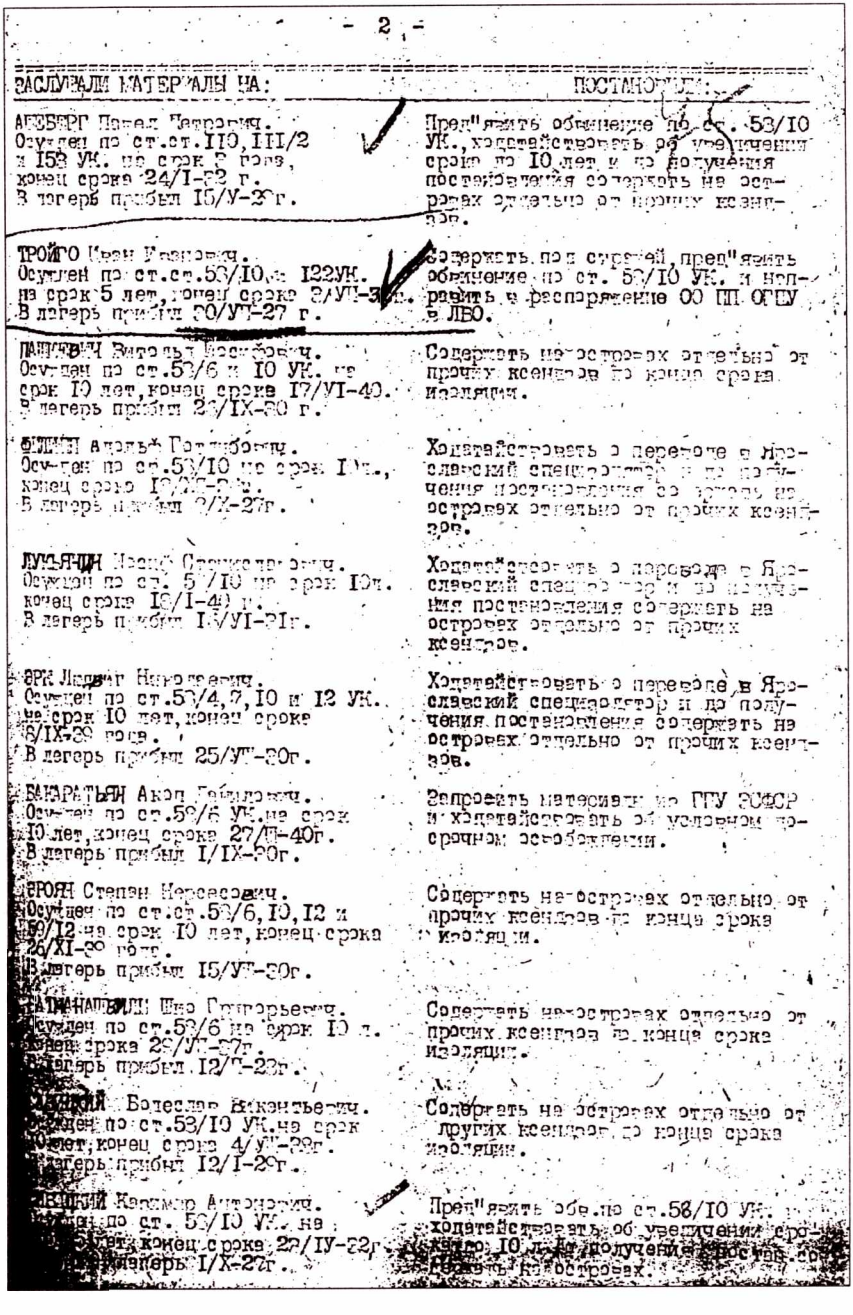

- 2 -

ЗАСЛУШАЛИ МАТЕРИАЛЫ НА:	ПОСТАНОВИЛИ:
АБЕБЕРГ Павел Петрович. Осужден по ст.ст.110, 111/2 и 153 УК. на срок 3 года, конец срока 24/I-32 г. В лагерь прибыл 15/У-29г.	Пред"явить обвинение по ст. 58/10 УК., ходатайствовать об увеличении срока до 10 лет и до получения постановления содержать на островах отдельно от прочих ксендзов.
ТРОЙГО Иван Иванович. Осужден по ст.ст.58/10 и 122УК. на срок 5 лет, конец срока 3/УП-3[illegible]г. В лагерь прибыл 30/УП-27 г.	Содержать под стражей, пред"явить обвинение по ст. 58/10 УК. и направить в распоряжение ОО ПП ОГПУ в ЛВО.
ПАШКЕВИЧ Витольд Иосифович. Осужден по ст.58/6 и 10 УК. на срок 10 лет, конец срока 17/УI-40. В лагерь прибыл 2[illegible]/IX-30 г.	Содержать на островах отдельно от прочих ксендзов до конца срока изоляции.
ФИЛИПП Адольф Готлибович. Осужден по ст.58/10 на срок 10л., конец срока 1[illegible]/[illegible]-3[illegible]г. В лагерь прибыл [illegible]/X-27г.	Ходатайствовать о переводе в Ярославский специзолятор и до получения постановления содержать на островах отдельно от прочих ксендзов.
ЛУМЬЯНИН Иосиф Станиславович. Осужден по ст. 58/10 на срок 10л. конец срока 18/I-40 г. В лагерь прибыл 1[illegible]/УI-31г.	Ходатайствовать о переводе в Ярославский специзолятор и до получения постановления содержать на островах отдельно от прочих ксендзов.
ЭРК Людвиг Николаевич. Осужден по ст.58/4,7,10 и 12 УК. на срок 10 лет, конец срока 8/IX-39 года. В лагерь прибыл 25/УП-30г.	Ходатайствовать о переводе в Ярославский специзолятор и до получения постановления содержать на островах отдельно от прочих ксендзов.
БАКАРАТЬЯН Акоп Давидович. Осужден по ст.58/6 УК. на срок 10 лет, конец срока 27/УП-40г. В лагерь прибыл 1/IX-30г.	Запросить материалы из ГПУ ЗСФСР и ходатайствовать об условном досрочном освобождении.
ЗРОЯН Степан Нерсесович. Осужден по ст.ст.58/6, 10, 12 и 59/12 на срок 10 лет, конец срока 26/XI-39 года. В лагерь прибыл 15/УП-30г.	Содержать на островах отдельно от прочих ксендзов до конца срока изоляции.
[illegible]АТМАНАШВИЛИ Шио Григорьевич. Осужден по ст.58/6 на срок 10 л. конец срока 29/УП-37г. В лагерь прибыл 12/П-23г.	Содержать на островах отдельно от прочих ксендзов до конца срока изоляции.
[illegible]ЧИНСКИЙ Болеслав Викентьевич. Осужден по ст.58/10 УК. на срок 10 лет, конец срока 4/УП-38г. В лагерь прибыл 12/I-29г.	Содержать на островах отдельно от других ксендзов до конца срока изоляции.
[illegible]ВАЦКИЙ Казимир Антонович. Осужден по ст. 58/10 УК. на [illegible] лет, конец срока 2[illegible]/IУ-32г. [illegible] лагерь 1/X-27г.	Пред"явить обв. по ст.58/10 УК. ходатайствовать об увеличении срока до 10 л. до получения постан. содержать на островах.

3. Fragment listy z wyrokami na 32 księży katolickich po zbiorowym procesie w łagrze na wyspie Anzer w czerwcu i lipcu 1932 r. CGASP, f. 1001.

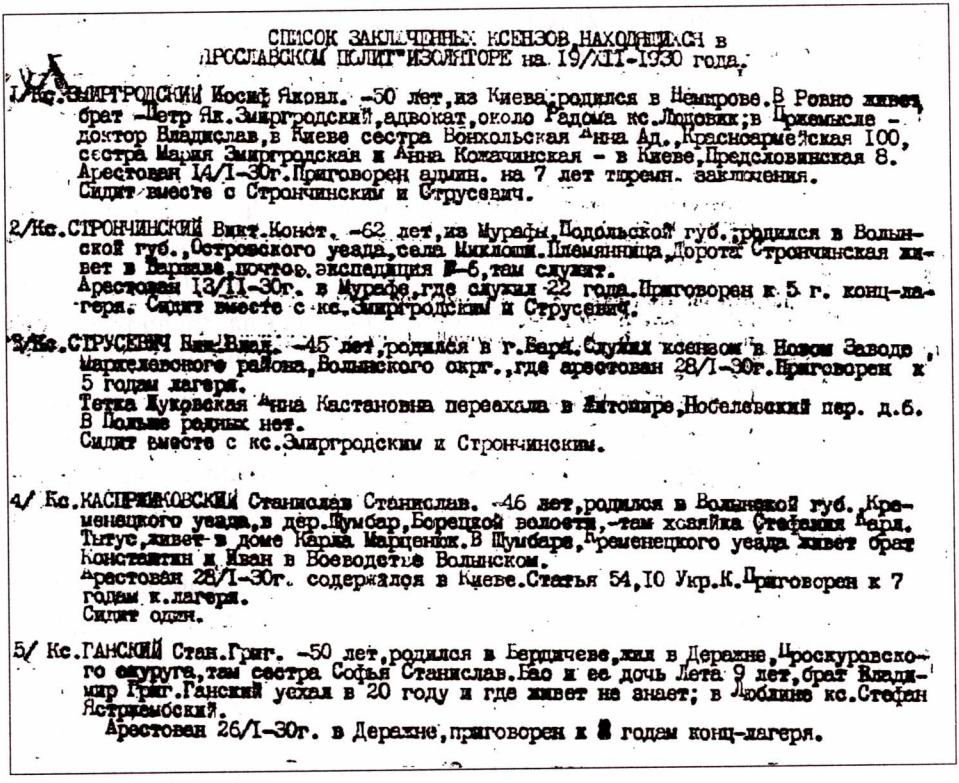

СПИСОК ЗАКЛЮЧЕННЫХ КСЕНЗОВ НАХОДЯЩИХСЯ в
ЯРОСЛАВСКОМ ПОЛИТИЗОЛЯТОРЕ на 19/XII-1930 года.

1/Кс.ЗМИРГРОДСКИЙ Иосиф Яковл. -50 лет,из Киева,родился в Немирове.В Ровно живет брат -Петр Як.Змиргродский,адвокат,около Радома кс.Людовик;в Перемышле - доктор Владислав,в Киеве сестра Вонкольская Анна Ад.,Красноармейская 100, сестра Мария Змиргродская и Анна Кожачинская - в Киеве,Предславинская 8. Арестован 14/I-30г.Приговорен админ. на 7 лет тюремн. заключения. Сидит вместе с Стрончинским и Струсевич.

2/Кс.СТРОНЧИНСКИЙ Викт.Конст. -62 лет,из Мурафы,Подольской губ.,родился в Волынской губ.,Острожского уезда,села Миклоши.Племянница,Дорота Стрончинская живет в Варшаве,почтов. экспедиция №-6,там служит.
Арестован 13/II-30г. в Мурафе,где служил 22 года.Приговорен к 5 г. конц-лагеря. Сидит вместе с кс.Змиргродским и Струсевич.

3/Кс.СТРУСЕВИЧ Ник.Викт. -45 лет,родился в г.Варш.Служил ксензом в Новом Заводе Мариелевского района,Волынского окр.,где арестован 28/I-30г.Приговорен к 5 годам лагеря.
Тетка Луковская Анна Кастановна переехала в Житомире,Новелевский пер. д.6.
В Польше родных нет.
Сидит вместе с кс.Змиргродским и Стрончинским.

4/ Кс.КАСПРЖИКОВСКИЙ Станислав Станислав. -46 лет,родился в Волынской губ.,Кременецкого уезда,в дер.Шумбар,Борецкой волости,-там хозяйка Стефания Варя. Тытус,живет в доме Карла Марценик.В Шумбаре,Кременецкого уезда живет брат Константин и Иван в Воеводстве Волынском.
Арестован 28/I-30г. содержался в Киеве.Статья 54,10 Укр.К.Приговорен к 7 годам к.лагеря.
Сидит один.

5/ Кс.ГАНСКИЙ Стан.Григ. -50 лет,родился в Бердичеве,жил в Дераяне,Проскуровского округа,там сестра Софья Станислав.Бао и ее дочь Лета 9 лет,брат Владимир Григ.Ганский уехал в 20 году и где живет не знает; в Люблине кс.Стефан Ястржембский.
Арестован 26/I-30г. в Дераяне,приговорен к 8 годам конц-лагеря.

4. Fragment listy księży więzionych w 1930 r. w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą, sporządzonej przez PCK w Moskwie ze szczegółowymi informacjami o skazanych. GARF PKK, 8406–2–5647. Zbiory I. Zaikiny.

miejscem ich więzienia. W drugiej połowie lat dwudziestych i pierwszej połowie lat trzydziestych w łagrach na Wyspach Sołowieckich przebywało stale, przy migracji łagrowej, kończeniu wyroków i przybywaniu nowych, ok. 30 księży katolickich. Ogółem w okresie tym przez łagry na Sołówkach przeszło według dotychczasowych danych 105 księży katolickich[61]. Poza tym kierowani byli oni do kilku innych łagrów w systemie SŁON. Łagry na Sołówkach były jednak z różnych względów miejscem szczególnej koncentracji duchowieństwa prawosławnego i katolickiego.

W 1928 r. utworzono na wyspie Anzer specjalny, niewielki liczebnie łagier dla duchowieństwa prawosławnego i katolickiego, w którym w pewnym okresie posiadało ono możliwość odprawiania nabożeństw. Celem tej separacji było uniemożliwienie wpływu na innych więźniów, a zarazem utrzymanie księży w nieświadomości tego, co się dzieje w łagrach sołowieckich, będących miejscem masowej eksterminacji więźniów. Władze zdawały sobie sprawę z faktu zainteresowania opinii publicznej na Zachodzie losem księży katolickich oraz z tego, że niektórzy z nich będą zwolnieni i wyjadą za granicę. Było to główną przyczyną ich izolacji od straszliwej rzeczywistości łagrów sołowieckich[62]. Poza tym kierowani byli m.in. do łagrów nad osławionym Kanałem Białomorsko-Bałtyckim w obwodzie archangielskim, do Kotłasu oraz KARŁagu, SIEWWOSTŁagu, UCHTPIECZŁagu, USTPIECZŁagu, USWITŁagu, TIEMŁagu, WORKUTŁagu.

Po łagrach główną formą represji były zesłania. Księża katoliccy trafiali tam podwójną drogą: albo pierwszy wyrok kierował ich na zesłanie po aresztowaniu w miejscu pracy, albo po odbyciu wyroku w łagrach. To ostatnie było częstą praktyką stosowaną przez GPU. Chodziło o uniemożliwienie w ten sposób powrotu w strony rodzinne i do dawnego miejsca pracy. Z reguły po ewentualnym powrocie byli tam ponownie aresztowani i kierowani na zesłanie. Wyroki zesłania były zwykle kilkuletnie, choć zdarzały się też skierowania na *wiecznoje posielenije*.

Tereny zesłań z reguły położone były na dalekiej Północy, na Syberii lub w republikach azjatyckich. Były to zwykle małe miejscowości, zamieszkiwane przez żyjącą w prymitywnych warunkach i skrajnej biedzie ludność miejscowych plemion, pozbawione katolików, którzy mogliby księżom przyjść z pomocą. Chodziło także o to, by utrudnić łączność z dawnym środowis-

[61] Obliczenia własne autora.

[62] Por. J. N. D a n z a s, *Bagne rouge. Souvenirs d'une prisonière au pays des Soviets*, Juvissy 1935, s. 32–33.

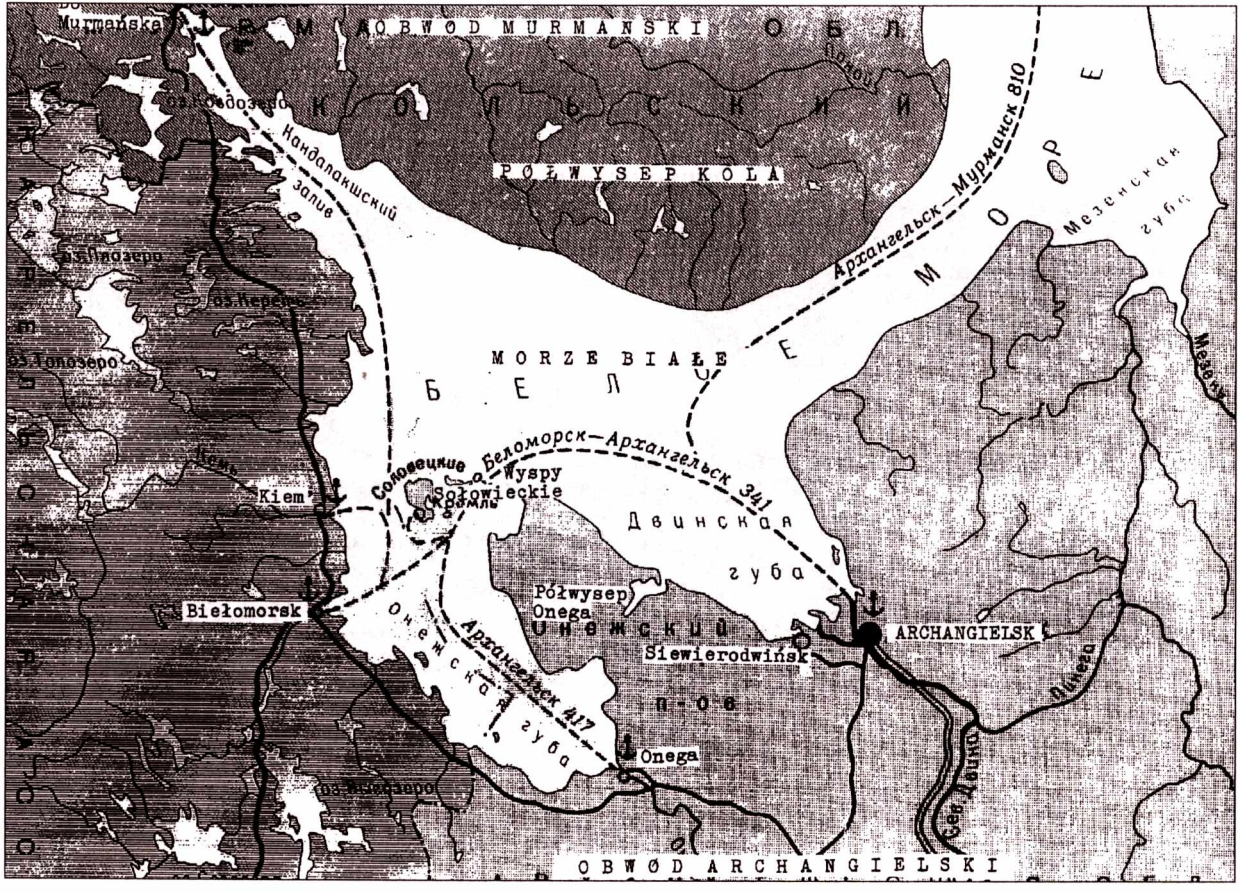

5. Wyspy Sołowieckie

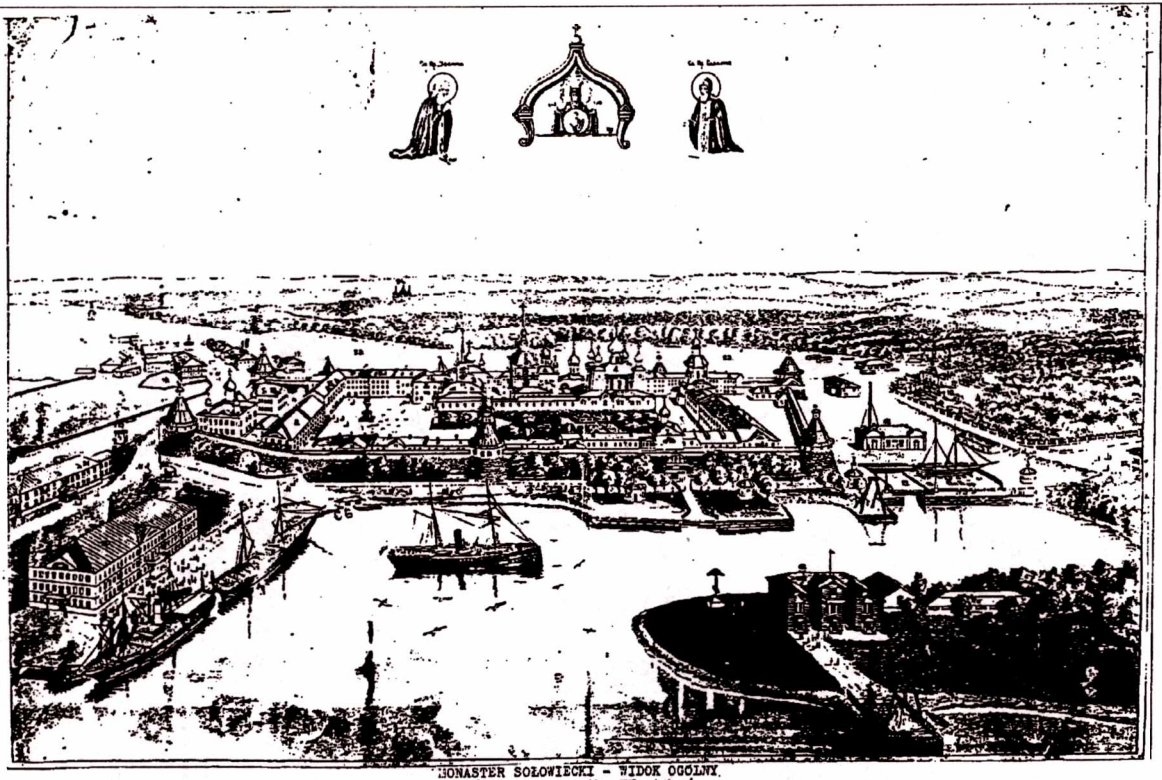

MONASTER SOŁOWIECKI - WIDOK OGÓLNY
/stan na początku XX wieku/

1. Sobór Przemienia Pańskiego. 2. Sobór Świętej Trójcy. 3. Sobór Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny. 4. Dzwonnica i cerkiew św. Mikołaja. 5. Cerkiew Błogosławionych OO Hermana i Irinarcha. 6. Cerkiew św. Filipa. 7. Cerkiew Zwiastowania Najświętszej Marii Panny.i mieszkanie Przeora. 8. Budynki klasztorne.9. Szpital. 10. Cmentarz i cerkiew św. Onufrego. 11. Elektrownia. 12. Tartak. 13. Suchy dok. 14. Pracownia malarska, złotnicza i litograficzna. 15. Warsztat szewski i krawiecki wraz z magazynami podręcznymi. 16. Stolarnia. 17. Kuźnia. 18. Budynki mieszkalne dla robotników najemnych. 19. Stajnia dla koni. 20. Hotel "Przemienienia". 21. Hotel "Przemienienia". 22. Święte Wrota. 23. Święte Jezioro. 24. Pustelnia św. Filipa /Zbawcy Siedzącego/. 25. Pomieszczenia do przechowywania i przetwórstwa śledzi. 26. Stacja meteorologiczna. 27. Hotel Archangielski. 28. Młyn.

6. Ogólny widok na klasztor na Wyspach Sołowieckich, zamieniony w 1920 r. na łagier. Zbiory H. Owsiany.

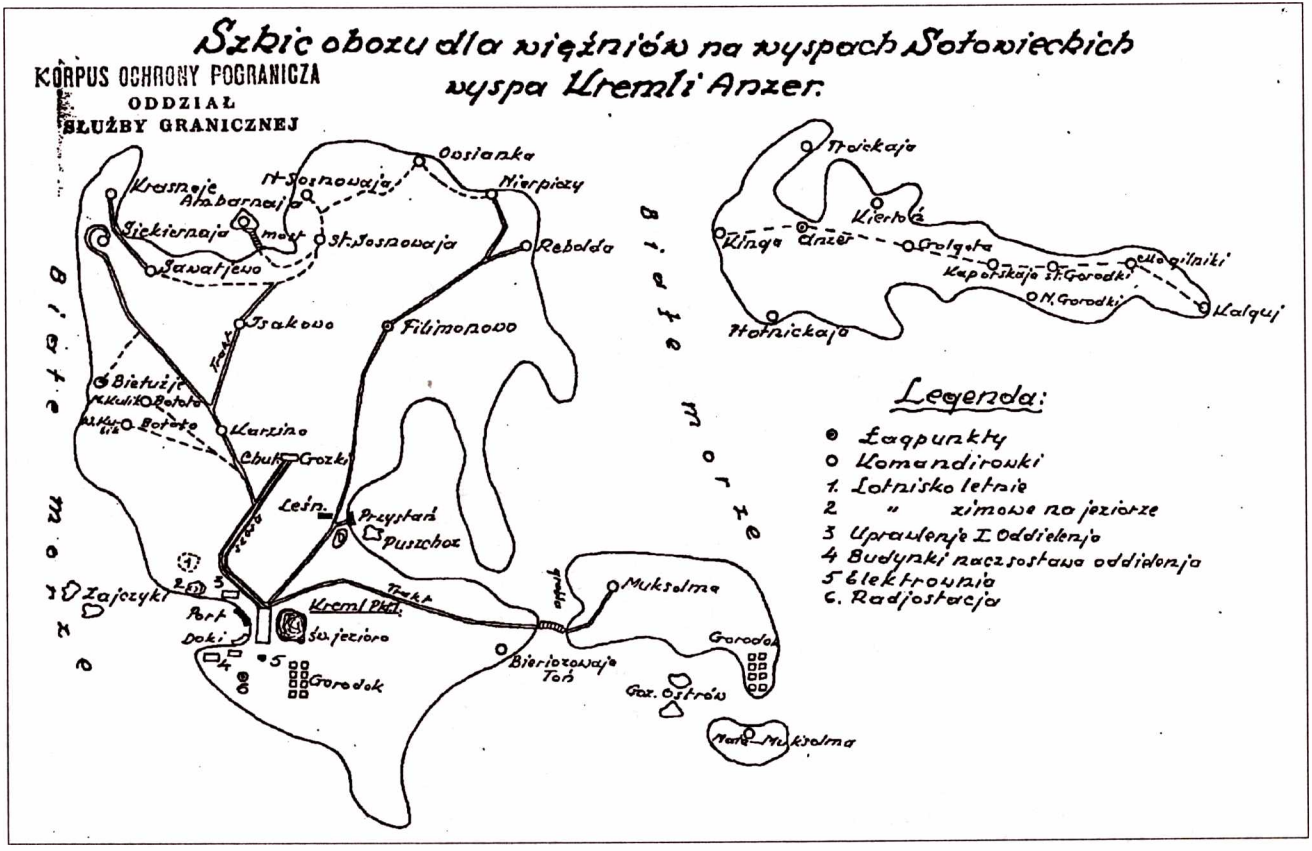

7. Szkic łagrów na głównych Wyspach Sołowieckich: Kreml, Anzer i Muksalma, sporządzony przez wywiad polski. Zbiory H. Owsiany.

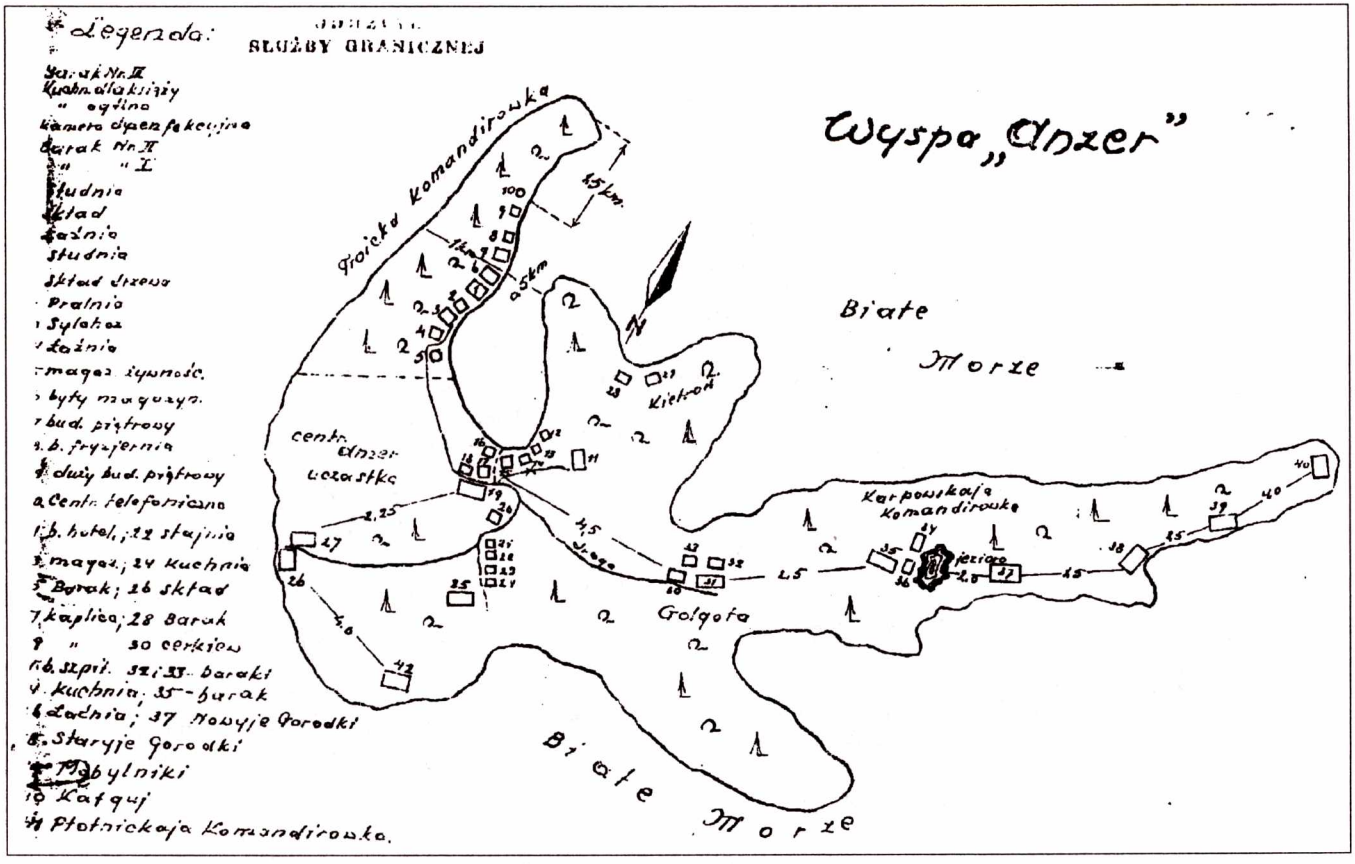

8. Szkic łagru na wyspie Anzer, gdzie w latach 1928–1932 istniał specjalny łagier dla 32 księży katolickich. Zbiory H. Owsiany.

kiem drogą korespondencji. Toteż skazańcy najczęściej żyli w nędzy i jedynym ratunkiem była dla nich pomoc otrzymywana za pośrednictwem delegatury PCK w Moskwie[63], kierowana tam dyskretnymi kanałami kościelnymi i dyplomatycznymi. Z Watykanu szła ona na ręce bpa Neveu w Moskwie, który znajdował sposoby docierania z nią zarówno do uwięzionych, jak i do innych księży[64]. Kolejni prymasi Polski, kard. Edmund Dalbor, a następnie kard. August Hlond, w latach dwudziestych i trzydziestych przekazywali pewne sumy pieniędzy na pomoc dla księży w ZSSR. Prymas Hlond korzystał z pośrednictwa Poselstwa Polskiego (od 1935 r. Ambasady Polskiej) w Moskwie[65]. Ważną formą pomocy były także przesyłki żywnościowe od dawnych parafian, pomimo że często płacili oni za to aresztowaniem i zesłaniem do łagrów[66]. Nie wszyscy potrzebujący księża mogli z takiej pomocy korzystać, dlatego na zesłaniu zdarzały się wypadki śmierci z głodu. Tak zmarł w 1929 r. w Bek Budi (Karszach) w Uzbekistanie, skierowany tam z łagru na Sołówkach, ks. Antoni Wasilewski z archidiecezji mohylewskiej. Terenem licznych zesłań był Kazachstan. W drugiej połowie lat trzydziestych przebywała tam np. stosunkowo liczna grupa księży niemieckich z diecezji tiraspolskiej[67].

Istniały także inne formy ograniczania wolności, polegające na zakazie opuszczania określonego miejsca oraz na pozwoleniu osiedlania się, po opuszczenia łagru lub więzienia, w dowolnym miejscu z wykluczeniem pewnych terenów lub miast. Był to tzw. wyrok „z minusem". Zakaz osiedlania się mógł dotyczyć 5, 6, 12, a nawet 30 miast lub obwodów („minus 5, 6, 12, 30"). Chodziło zwykle o wielkie miasta oraz obwody na południowych i zachodnich terenach ZSSR, gdzie żyła ludność katolicka.

---

[63] Istniała ona w latach 1918–1937, a kierowała nią z wielkim oddaniem sprawie więźniów pierwsza żona Maksyma Gorkiego (Pieszkowa), Katarzyna Pieszkowa.

[64] Por. W e n g e r, dz.cyt., s. 364–365.

[65] Kard. Dalbor w jesieni 1923 r. przekazał na ręce metropolity E. Roppa 8400 tys. marek. Kard. Hlond przesyłał pieniądze do Poselstwa Polskiego w Moskwie. Z rozliczeń i kilkakrotnych sprawozdań, sporządzanych dla prymasa i przesyłanych przez radcę Poselstwa w Moskwie A. Ponińskiego, jego następcę S. Eskę oraz konsula T. Błaszkiewicza, wynika, że pieniądze przeznaczane były na paczki żywnościowe dla więzionych księży. Dwukrotnie mowa jest o 1500 zł. Por.: AAG AP, syg. III/28, k. 2, 217, 253–254; syg. III/100, k. 152.

[66] W Leningradzie, razem z dwoma księżmi, E. Jurewiczem i S. Przyremblem, 9.10.1929 aresztowano 20 kobiet, które zajmowały się wysyłaniem paczek żywnościowych księżom na Sołówkach. Por. AAN MSZ, syg. 10183, k. 11.

[67] Por. pismo Konsulatu RP w Moskwie do MSZ w Warszawie z 28.06.1938, AIP, syg. A.44.115/1.

Jednym ze sposobów eliminowania na stałe księży katolickich w celu osłabienia Kościoła były też ich wymiany jako więźniów politycznych. Zaczęły się one już w 1919 r. Na większą skalę miały jednak miejsce nieco później, po podpisaniu w dniu 1 lutego 1923 r. między ZSSR i Polską porozumienia o wymianie więźniów politycznych[68]. Strona sowiecka umiejętnie ją wykorzystywała. Aresztowanie i skazanie na śmierć lub wieloletni wyrok na roboty w łagrach powodowały natychmiast starania ze strony rodzin i przyjaciół w Polsce oraz konsulatów polskich o wymianę skazanych księży na więźniów politycznych, komunistów, odbywających wyroki w Polsce za działalność na rzecz ZSSR. W latach 1919–1932 miało miejsce dziesięć tego rodzaju formalnych wymian w Polską. Swoją pomocą w załatwianiu tego rodzaju spraw służyła delegatura PCK w Moskwie. Tą drogą znalazło się w Polsce ponad 60 księży. Jako pierwszy wymieniony został metropolita mohylewski abp Edward Ropp, który przybył do Polski 21 listopada 1919 r. w zamian za gwarancję władz polskich bezpiecznego przejazdu z Niemiec do Rosji sowieckiej bolszewickiego dygnitarza, Karola Radka. Do grupy zwolnionych lub wydalonych w różnych latach z ZSSR biskupów, po uprzednich wyrokach lub więzieniu bez wyroków, należeli: Jan Cieplak, Zygmunt Łoziński, Antoni Malecki, Teofil Matulionis, Bolesław Sloskans. Biskup Malecki został zwolniony z Syberii i przybył do Polski dzięki staraniom rządu polskiego wiosną 1934 r. Był to ostatni wyjazd z ZSSR duchownego katolickiego, obywatela sowieckiego, w okresie międzywojennym. Księża stanowili jedynie pewien procent wymienianych więźniów. Polska zaprzestała wymian w 1932 r. Nie wiedząc o tej decyzji, księża przebywający w ciężkich warunkach na zesłaniu lub w łagrach aż do 1937 r. zwracali się z prośbami do PCK o wciągnięcie ich na listę wymiany więźniów z Polską. Ostatnia taka wymiana została dokonana z Litwą w 1933 r. i objęła 11 księży, w tym bpa Teofila Matulionisa. Dzięki staraniom rządu łotewskiego uwolniony został z zesłania aresztowany w 1926 r. bp Bolesław Sloskans. Na Łotwę przybył on 21 stycznia 1933 r. Szansy opuszczenia ZSSR drogą wymiany nie mieli księża pochodzenia niemieckiego z diecezji tiraspolskiej.

[68] Por.: J. K u m a n i e c k i, *Pokój polsko-radziecki 1921*, Warszawa 1985, s. 176; Dziennik Ustaw RP, nr 38, poz. 149.

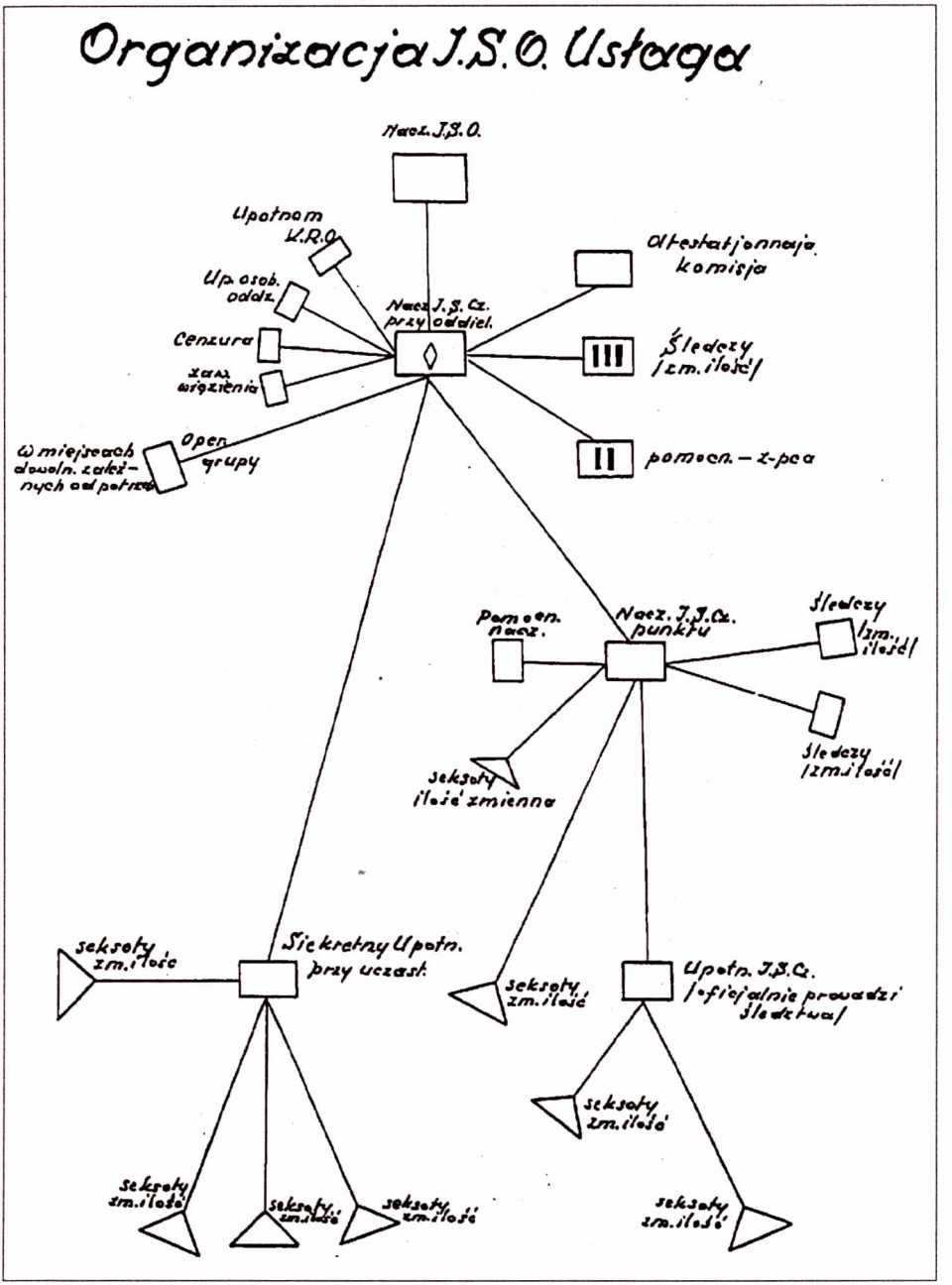

9. Szkic ISO USŁagu wykonany przez wywiad polski. Na uwagę zasługuje rozbudowany system *seksotów* – tajnych współpracowników GPU/NKWD.

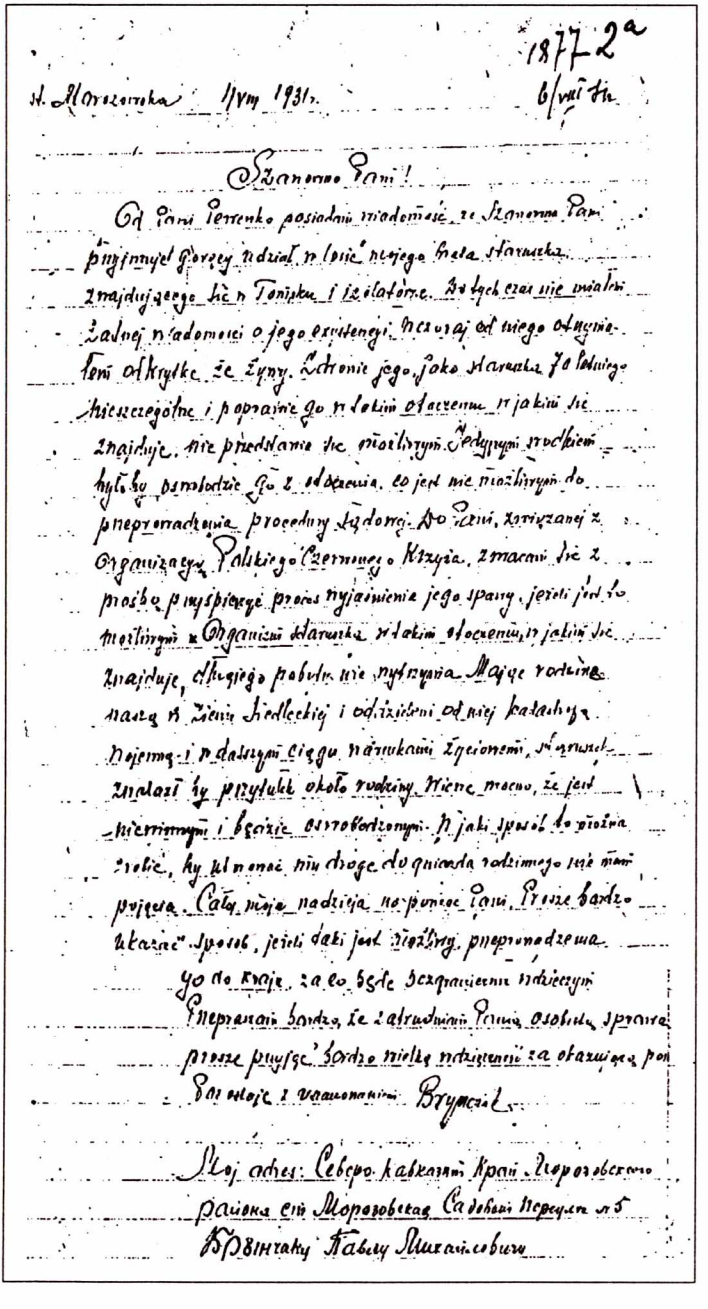

10. List ks. Mateusza Bryńczaka z 6.08.1931 r. z zesłania na Syberii do PCK w Moskwie z prośbą o podjęcie starań w celu uwolnienia i skierowania do Polski jego brata staruszka, więzionego w Tomsku. GARF PCK, 8406–2–360. Zbiory I. Zaikiny.

Do Kancelarii 2. I. 1930

MINISTERSTWO
SPRAW ZAGRANICZNYCH

Departament Konsularny

Wydział K.I.

Nr. K.I. 6937/pf.3331/30.

W sprawie księża więzieni w Charkowie.

W odpowiedzi na nr.

z dn.

Załączników

3718/30. Pr.

Warszawa, dn. 30 lipca 1930 r.

III/100

Poufne

Ministerstwo Spraw Zagranicznych ma zaszczyt podać do wiadomości Jego Eminencji następującą listę księży, którzy w chwili obecnej znajdują się w więzieniach w Charkowie, wraz z wyszczególnieniem wyroku :

Ks. Józef Miodu[illegible]zewski	-	rozstrzelanie, z zamianą-10 lat więzienia
Ks. Kazimierz Nas[illegible]ręcki	-	rozstrzelanie, z zamianą-10 lat więzienia
Ks. Johan Ładygo	-	5 lat więzienia
Ks. Franciszek Czyrski	-	8 lat więzienia
Ks. Antoni Skalski	-	rozstrzelanie, z zamianą-10 lat więzienia
Ks. Ryszard Szyszko	-	8 lat więzienia
Ks. Feliks Zabuski	-	5 lat więzienia
Ks. Franciszek Andruszewicz	-	rozstrzelania, z zamianą-10 lat więzienia
Ks. Jan Liwiński	-	rozstrzelanie, z zamianą-10 lat więzienia
Ks. Jan Swiderski	-	rozstrzelanie, z zamianą-10 lat więzienia

Do
Jego Eminencji
Ks. Kardynała Dr. Augusta Hlonda
Prymasa Polski
Arcybiskupa Gnieźnieńskiego i Poznańskiego
w Poznaniu

11. Informacja MSZ o więzionych w Charkowie księżach polskich z Ukrainy, przesłana prymasowi Polski. AAG AP, syg. III/100, k. 49.

2.5. NAJWYŻSZY WYMIAR KARY

Według dotychczasowych niepełnych wciąż danych w ciągu dwudziestolecia 1918–1939 tylko w pięciu latach: 1918, 1924, 1929, 1933 i 1934, nie wydano, jak się zdaje, na żadnego z represjonowanych księży katolickich wyroku śmierci. Poza tym aż do 1931 r. ich ferowanie zdarzało się raczej sporadycznie i tylko w kilkunastu wypadkach, nie licząc podobnej liczby zamordowanych bez wyroków w latach 1918–1921. Dopiero w procesach z lat 1931–1932 wydano kilkadziesiąt wyroków śmierci, lecz były one automatycznie zamieniane na 10 lat łagrów lub nawet na nieco niższy wyrok (7–8 lat). W 1935 r. wydano, o ile wiadomo, dwa wyroki śmierci i jeden z nich, jak była o tym mowa wyżej, wykonano. Chodziło o bpa N. F. Remowa z Moskwy, który uprzednio jako biskup prawosławny przeszedł na katolicyzm. Przełom nastąpił w latach 1937–1938, a więc w okresie największego terroru stalinowskiego. Jego ofiarą padli księża przebywający już na zesłaniu lub w łagrach.

W 1937 r. w łagrach na Północy odbyło się kilka procesów. Nad Kanałem Białomorsko-Bałtyckim aresztowano 8 (?) księży, a w Archangielsku 4 (?). Wszyscy w pozasądowych procesach, prowadzonych przez NKWD, otrzymali najwyższy wymiar kary. Wyroki wykonano. W 1938 r. odbył się proces grupowy kilku księży na Syberii, rzekomych członków *syberyjskiego centrum POW*. Najwyższy wymiar kary wykonano. W tym samych latach (1937–1938) aresztowano i rozstrzeliwano księży katolickich w UCHTPIECZŁagu, USTWIMŁagu, TIEMŁagu, WORKUTŁagu, KARŁagu, SIEWWOSTOKŁagu. W chwili obecnej ich liczba oceniana jest na co najmniej 120 osób[69].

Specjalną rolę w eksterminacji duchowieństwa odegrał w tym ostatnim okresie łagier na Sołówkach. W 1937 r. NKWD w celu *usprawnienia pracy* zwróciło się do swojej wyższej instancji w Leningradzie o zgodę na rozstrzelanie ponad tysiąca więźniów politycznych, którzy w łagrze zajmują się propagandą i działalnością kontrrewolucyjną. Zgodę wyraziła *trojka* NKWD obwodu leningradzkiego. Od października do grudnia więźniowie na Sołówkach byli partiami rozstrzeliwani[70]. W tym właśnie czasie, jak już wspo-

[69] Por. O s i p o w a, *Skrócony wykaz*, s. 2–6.

[70] Por. H. O w s i a n y, *Echa sołowieckie*, w: *Literatura rosyjska XX wieku. Nowe czasy. Nowe problemy*, Warszawa 1992, s. 170–171.

mniano, rozstrzelanych tam zostało, według dotychczasowych danych, 33 księży, w tym 17 Polaków z archidiecezji mohylewskiej i łucko-żytomierskiej oraz 12 Niemców z diecezji tiraspolskiej. Wśród pozostałych było dwóch Ormian, Gruzin i Litwin[71]. Około stu innych rozstrzelanych w latach 1937–1938 poniosło śmierć na innych terenach ZSSR (Syberia, Rosja, Ukraina, Białoruś, Gruzja). Ponieważ księża katolicy mieli wyroki za przestępstwa polityczne, nie mogli skorzystać z amnestii, ogłoszonej z okazji 10-lecia rewolucji bolszewickiej[72]. Stawiało ich to w sytuacji gorszej niż kryminalistów.

2.6. KILKA DANYCH STATYSTYCZNYCH

Według dotychczasowych bardzo niepełnych danych na terenie Rosji sowieckiej – ZSSR w latach 1918–1939 represjonowanych w różny sposób było ponad 470 księży[73]. Są to liczby niekompletne. Obejmują bowiem jedynie tych, co do których udało się zdobyć różnego rodzaju dokumentację, że byli represjonowani. Wiadomo jednak, że wszyscy księża, którzy pozostali w granicach tego państwa, byli w jaki sposób prześladowani. Wobec braku pisemnych lub innych dowodów na ten temat nie zostali oni wciągnięci na listę represjonowanych. Ze wspomnianej liczby 475 księży 269 zakończyło życie w ZSSR. W stosunku do liczby tych, których losów nie znamy, jest to znów liczba mocno niekompletna.

Przynależność diecezjalna represjonowanych była następująca: diecezja łucko-żytomierska i kamieniecka – 146 księży (31,3%), archidiecezja mohylewska – 132 (28,3%), diecezja tiraspolska – 97 (20,3%). Do egzarchatu Kościoła obrządku wschodniego w Rosji należało 16 represjonowanych księży. Grupa ok. 10 księży narodowości ukraińskiej miała różną przynależność diecezjalną i zakonną. Reszta, w liczbie 9 (19,3%) osób, należała do kilku innych diecezji, administratur apostolskich lub zakonów. Ze znanej nam listy represjonowanych wyroki łagrów, więzienia, zesłania i śmierci otrzymało 327 księży. Liczba ta jest o 141 osób niższa od liczby represjonowanych. Wynika to stąd, że niektórzy byli więzieni lub kierowani na zesłanie bez sądu i wyroku. Przykładem może być abp E. Ropp i bp B. Sloskans.

---

[71] Dane według badań własnych autora. Zob. aneks 6.

[72] Por. AMAD, syg. 126, k. 52–54.

[73] Liczba ustalona w badaniach własnych autora.

Co do wielu innych brak bliższych danych. Wysokość wyroków była następująca: do 3 lat – 106 osób; 3 lata – 70 osób; 5 lat – 74 osoby; 8 lat – 22 osoby; 10 lat – 120 osób. Liczby karanych osób są niekompletne. Wyrok śmierci (znany nam) otrzymało 213 księży. Liczba ta była niewątpliwie znacznie wyższa. W sumie według bardzo niepełnych danych w latach 1918–1938 rozstrzelanych i zamordowanych zostało ok. 142 księży. Pod określeniem „dalsze losy nie znane", spotykanym w wielu biogramach martyrologium, kryje się z pewnością niejeden wyrok śmierci wykonany w latach 1937–1938. W łagrach ze znanych nam osób przebywało 130 księży, a na zesłaniu 74. Ze wspomnianej wyżej liczby 475 opuściło ZSSR ok. 196 osób. Na komunistów więzionych w Polsce wymienionych zostało, jak wspomniano, ok. 65. Analogiczna wymiana z Litwą objęła 14 osób. Łącznie wymiana objęła więc 13,7% ogółu represjonowanych. Pozostali w inny sposób opuścili ZSSR.

Władze sowieckie zastosowały w zasadzie podobne, lecz niekiedy nieco inne metody walki z duchowieństwem prawosławnym i katolickim. Wobec pierwszego, wielokrotnie liczniejszego, skutecznie zastosowano najpierw metodę jego wewnętrznego rozbicia, przez popieranie (nawet finansowe i policyjne) inspirowanych przez GPU podziałów, a następnie masowej jego eksterminacji. Pomimo straszliwych prześladowań i wielu tysięcy zamordowanych, uwięzionych, wysłanych do łagrów lub na zesłanie księży prawosławnych[74] niemałą część z nich z różnych względów pozostawiono na wolności. Mogli oni oficjalnie pełnić swoje funkcje.

Wobec Kościoła katolickiego, którego podporządkowanie władzy sowieckiej okazało się niemożliwe, bolszewicy przyjęli plan jego całkowitej likwidacji. W ciągu dwudziestu lat został on w pełni zrealizowany. W 1938 r. były w ZSSR otwarte już tylko dwa kościoły katolickie, tzw. francuskie: w Moskwie i w Leningradzie. Pracowało w nich dwóch księży Francuzów. Jeden z nich został wydalony z Leningradu w czasie wojny niemiecko-sowieckiej 21 lipca 1941 r. Był nim pracujący tam od 1934 r. dominikanin

[74] Przewodniczący istniejącej przy prezydencie Rosji Komisji na Rzecz Rehabilitacji Ofiar Represji Politycznych, Aleksander Jakowlew, podał w 1995 r., że w czasach komunistycznych różnymi represjami objętych zostało ok. pół miliona duchownych prawosławnych: księży, braci i sióstr zakonnych. Według ocen szacunkowych 200 tys. z nich zostało zamordowanych. Por. „Biuletyn. Katolicka Agencja Informacyjna" (Warszawa), 1996, nr 7, s. 20.

ВН

Цæгат Ирыстоны ССР-ы ÆДАСДЗИНАДЫ МИНИСТРАД

МИНИСТЕРСТВО БЕЗОПАСНОСТИ Северо-Осетинской ССР

362040 СО ССР, гор.Владикавказ, ул.Томаева, 2, кв.13,

Лебедеву А.Х.

(для Чаплицкого Б.Б.)

«14» ИЮЛЯ 199 3 г.

№ _____

гор. Владикавказ

Уважаемый Бронислав Болеславович!

Ваше заявление № Ч-243 от 25 мая 1993 года Министерством безопасности Северо-Осетинской ССР рассмотрено.

Как Вам сообщалось ранее, Червинский Антон Карлович, 1881 года рождения, уроженец гор.Белгорай бывшей Люблинской губернии, Польша, житель гор.Орджоникидзе Северо-Кавказского края, ксендз римско-католической церкви, был арестован 2 января 1936 года и по приговору Военного трибунала Северо-Кавказского военного округа от 1 и 2 ноября 1937 года был осужден по ст.ст.58 п.6, 19-58 п.8, 58 п.10 и 58 п.11 УК РСФСР к расстрелу с конфискацией имущества. Приговор приведён в исполнение 26 января 1938 года.

27мая 1958 года определением Военной Коллегии Верховного суда СССР приговор Военного трибунала Северо-Кавказского военного округа от 1-2 ноября 1937 года в отношении Червинского А.К. был отменён, а дело за отсутствием состава преступления прекращено, т.е. он был реабилитирован.

Дело было пересмотрено в 1958 году в порядке ст.378 УПК РСФСР.

Как Вам сообщалось ранее, Червинский обвинялся в том, что "...создал в Орджоникидзе антисоветскую группу с целью подрыва и дискредитации политики Советского правительства", т.е. в проведении антисоветской агитации и пропаганды. В протоколах допросов Червинского, в обвинительном заключении и в приговоре Военного трибунала Северо-Кавказского военного округа сведений о том, что Червинский преследовался по религиозным мотивам, не имеется.

В 1958 году Министру финансов Северо-Осетинской АССР была высказана просьба дать указание произвести соответствующее возмещение за конфискованное имущество и ценности по приговору Военного трибунала, принадлежавшие Червинскому А.К., в связи с заявлением его жены - Червинской Эмилии Карловны.

Просим извинить за задержку с ответом на заявление, которая связана с большим объёмом проверочных мероприятий.

Начальник подразделения Министерства Ф.Г.Цагараев

12. Odpowiedź Ministerstwa Bezpieczeństwa Republiki Północnoosetyjskiej w sprawie skazania, rozstrzelania w 1937 r. i rehabilitacji w 1958 r. ks. A. Czerwińskiego z Władykaukazu. Zbiory ks. B. Czaplickiego z Prochładnego.

ПРОКУРАТУРА СССР

ПРОКУРОР

ГОРОДА
ЛЕНИНГРАДА

г. Ленинград, ул. Белинского, 13
тел. Ж 3-33-33

20 апреля 1957 г.
№ 10/2382с.

СЕКРЕТНО
экз. Ж. 1.

20/IV 57
753с

В ПРЕЗИДИУМ ЛЕНИНГРАДСКОГО ГОРОДСКОГО СУДА.-

ПРОТЕСТ

/ в порядке надзора/

по делу ШИКЕР К.К.и др.

Постановлением Тройки ПП ОГПУ в ЛВО от 21 ноября 1930 года -

1. ШИКЕР Каетан Каетанович, 1908г.рождения, урож. г.Ленинграда, поляк, образование среднее, до ареста работал чертежником Путиловского завода, проживал в г.Ленинграде по 1-й Красноармейской ул.д. № 11 кв.30

2. МЕРЖИЦКИЙ Иосиф Иосифович, 1908г.рождения урож. г.Ленинграда, поляк, образование среднее, до ареста работал конторщиком, проживал г.Ленинград, Очаковская ул. д.8 кв.119,

3. БУЙНОВСКИЙ Лев Михайлович, 1909 г.рождения урож. г.Ленинграда, поляк, образование начальное. До ареста был безработным, проживал в г.Ленинграде по Подгорной ул. д. 5 кв.2,

4. ЛЯУС Иван Иванович, 50-и лет, уроженец м.Поневежис, Ковенской губ., литовец, малограмотный, до ареста работал пекарем 4-го Хлебозавода, проживал в г. Ленинграде по Старорусской ул.д. 5/20 кв.3

по ст. 58-10 УК РСФСР заключены в концлагерь сроком на три года, каждый. /л.д. 127-181/.

Постановлением Тройки ПП ОГПУ в ЛВО от 8 сентября 1931 года ЛЯУС из под стражи освобожден в связи с назначением ему условного наказания.

/л.д.160/

Все четверо признаны виновными в том, что являлись организаторами "шовинистически-религиозного польского подпольного кружка", проводившего свои собрания, театральные постановки в "шовинистическо-религиозном духе", чаепития и танцы на квартире ЛЯУС.

Волосовская тип. зак. 799 9/VIII-56 г.

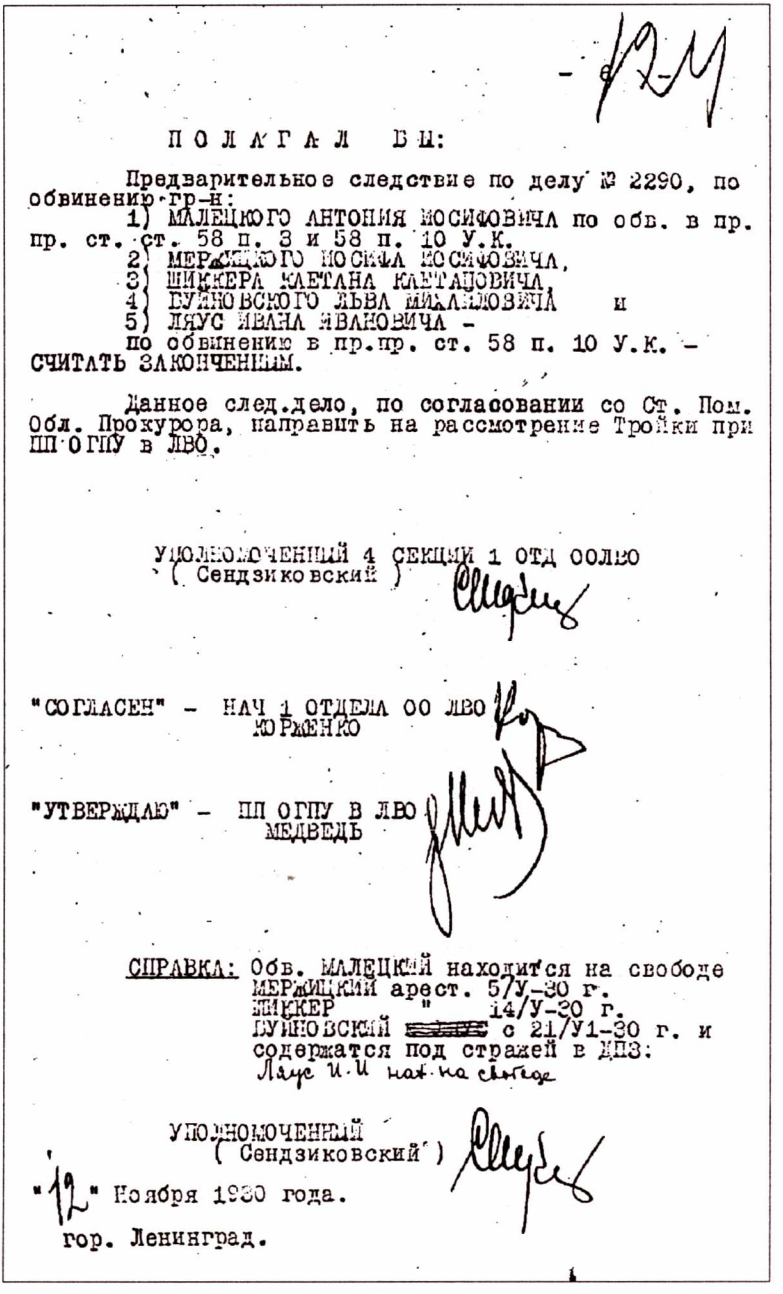

ПОЛАГАЛ БЫ:

Предварительное следствие по делу № 2290, по обвинению гр-н:
1) МАЛЕЦКОГО АНТОНИЯ ИОСИФОВИЧА по обв. в пр. пр. ст. ст. 58 п. 3 и 58 п. 10 У.К.
2) МЕРЖИЦКОГО ИОСИФА ИОСИФОВИЧА,
3) ШИККЕРА КЛЕТАНА КЛЕТАНОВИЧА,
4) ПУЙНОВСКОГО ЛЬВА МИХАЙЛОВИЧА и
5) ЛЯУС ИВАНА ИВАНОВИЧА -
по обвинению в пр.пр. ст. 58 п. 10 У.К. - СЧИТАТЬ ЗАКОНЧЕННЫМ.

Данное след.дело, по согласовании со Ст. Пом. Обл. Прокурора, направить на рассмотрение Тройки при ПП ОГПУ в ЛВО.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ 4 СЕКЦИИ 1 ОТД ООЛВО
(Сендзиковский)

"СОГЛАСЕН" - НАЧ 1 ОТДЕЛА ОО ЛВО
КОРЖЕНКО

"УТВЕРЖДАЮ" - ПП ОГПУ В ЛВО
МЕДВЕДЬ

СПРАВКА: Обв. МАЛЕЦКИЙ находится на свободе
МЕРЖИЦКИЙ арест. 57У-30 г.
ШИККЕР " 14/У-30 г.
ПУЙНОВСКИЙ [redacted] с 21/У1-30 г. и
содержатся под стражей в ДПЗ:
Ляус И.И нах.на свободе

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ
(Сендзиковский)

"12" Ноября 1930 года.
гор. Ленинград.

13. Odpis sentencji wyroku OGPU z 1930 r. na czterech alumnów konspiracyjnego seminarium duchownego w Leningradzie, dokonany w związku z ich rehabilitacją w 1957 r. AUFSK Arch. No 2290 (1930 r.). Zbiory A. Szykiera.

INSTYTUT HISTORYCZNY
IM. GEN. SIKORSKIEGO
A.44.115/1

Odpis.

304/sow/10. 25 stycznia 38

Pis otrzymuje:NSZ.-P.I.

Tajne.

Do
Ministerstwa Spraw Zagranicznych
Wydział P.III.
w Warszawie.

Powołując się na swe pismo z dn.11.XII.1937. N 304c/sow/9 Wydział Konsularny podaje do wiadomosci Ministerstwa ostatnio otrzymane informacje o aresztowaniu księży,nazwiska których figurują w spisie,załączonym do wskazanego wyżej pisma w grupie księży,będących na wolności.

1. ks.BUDRYS/imienia Wydział Konsularny nie posiada/proboszcz w Ufie,został aresztowany w drugiej połowie czerwca 1937 r.Wraz z nim zostali aresztowani aktywni członkowie Komitetu kościelnego/dwadcatki/. Ks.Budrys nie był dotychczas więziony.

2 i 3 ks.BUDZINSKI Franciszek,proboszcz w Briańsku został aresztowany w sierpniu 1937 r.wraz z ks.Mieczysławem SZAWDZINISEM,który u niego zamieszkiwał.Ks.Budziński był już poprzednio więziony,ks.Szawdzinis w grudniu 1936 r.powrócił z Sołowek,gdzie był więziony 8 lat.

4.ks.FILIPP Adolf,który osiedlił się w Witebsku w listopadzie r.1936 po odbyciu 10-letniego zesłania na wyspach Sołowieckich,został aresztowany w tym miescie w sierpniu 1937 r.

5.ks.ZUKOWSKI Antoni,dawny proboszcz w Barnaule,ostatnio proboszcz w Irkutsku,wyjechał we wrześniu 1937 r.do Omska w celu obsługi tamtejszej parafii i zbadania możliwosci zainstalowania tam ks.Chomicza. aresztowany został w Omsku dn.14.IX.1937 r.ks.Zukowski był już poprzednio dwukrotnie więziony.

Miejsce uwięzienia wymienionych księży nie jest znane.

Powyższe wiadomości nasuwają wniosek,iż w okresie ostatniej fali teroru zostali aresztowani również inni księża z posród tych nielicznych,którzy pozostawali dotąd na wolności.

Ponadto Wydział Konsularny otrzymał informacje o ks.Pawle Chomiczu.Ks.Chomicz po 10-letnim pobycie na Sołowkach zwolniony w grudniu

1936 r.zamieszkał w Ufie u ks.Budrysa.Na skutek odmowy władz wieckich zarejestrowania go,wyjechał do Witebska,gdzie również odmówiono mu rejestracji,wobec czego przeniósł się do Irkucka zamieszkał u ks.Zukowskiego.Dowiedziawszy się o aresztowaniu Żukowskiego,ks.Chomicz wyjechał z Irkutska i osiedlił się w okolicach Kostromy.Dotychczas,jak wiadomo,nie został aresztowany.

1 załącznik:odpis.

/-/Tadeusz Błaszkiewicz
Kierownik Wydziału Konsularnego
Ambasady R.P.w Moskwie.

14. Jedno z ostatnich pism Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie na temat aresztowań księży w 1938 r. AIP, syg. A. 44. 115/1.

francuski, o. Michel Florent[75]. Od tego momentu był w ZSSR już tylko jeden ksiądz katolicki, który pracował oficjalnie – ks. Leopold Braun.

Oskarżeni o ciężkie przestępstwa i skazani w procesach politycznych na różnorodne kary, w tym karę śmierci, księża katoliccy zostali przed kilku laty, podobnie jak inne ofiary represji, uznani za całkowicie niewinnych i zrehabilitowani. Na mocy art. 1 zarządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSSR z 16 stycznia 1989 r. *O dodatkowych środkach w celu przywrócenia sprawiedliwości w stosunku do ofiar represji, które miały miejsce w latach 30. i 40. oraz na początku 50.*, zaczęła się rehabilitacja osób skazanych w procesach politycznych. Do akt personalnych setek duchownych katolickich i innych zaczęto wpisywać formułę: *Uniewinniony z braku dowodów przestępstwa*. Zarządzenie nie wymienia ofiar represji z lat dwudziestych, choć nie ma żadnej różnicy między nimi a tymi z lat późniejszych.

[75] Por. W e n g e r, dz.cyt., s. 542. Otwarty był także kościół w stolicy Gruzji, Tbilisi, lecz od lat trzydziestych do pięćdziesiątych nie było przy nim duszpasterza.

15. Grupa parafian przy kościele w miejscowości Tajga w guberni tomskiej. W środku siedzi ks. Julian Groński (?). Początek lat dwudziestych (1922?). Zbiory B. Chaniewicza z Tomska.

16. Ks. Mikołaj Michasionek (zmarł na zesłaniu w 1933 r.) w otoczeniu rodziny Michała Benedykta (z prawej strony księdza), parafianina kościoła św. Antoniego w miejscowości Białostockij Posiołok w guberni tomskiej. Rok 1922. Zbiory B. Chaniewicza z Tomska.

17. Ks. Konstanty Sapariszwili (pierwszy od prawej) podczas uroczystości 27.05.1958 r. z okazji stulecia urodzin historyka Kościoła katolickiego w Gruzji, ks. Michała Tamariszwili

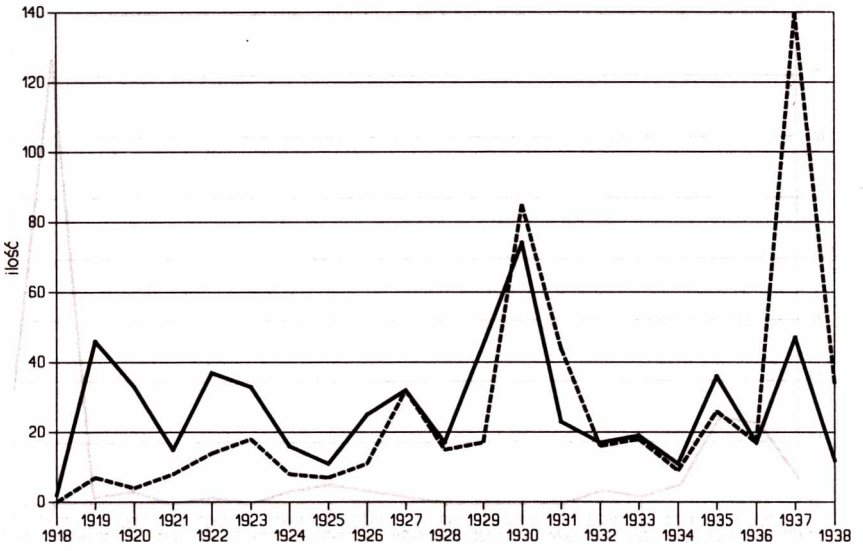

Wykres 1. Aresztowania (linia ciągła) i wyroki ogółem (linia przerywana)

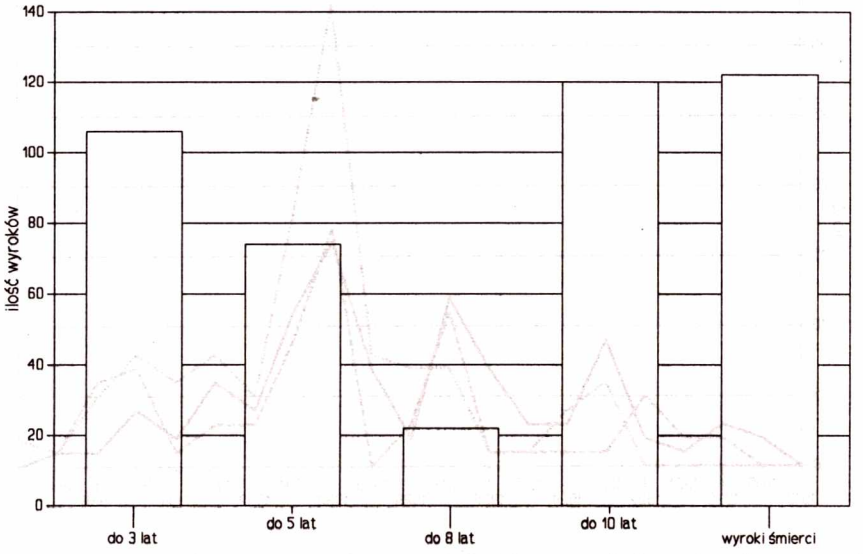

Wykres 2. Wysokość wydanych wyroków

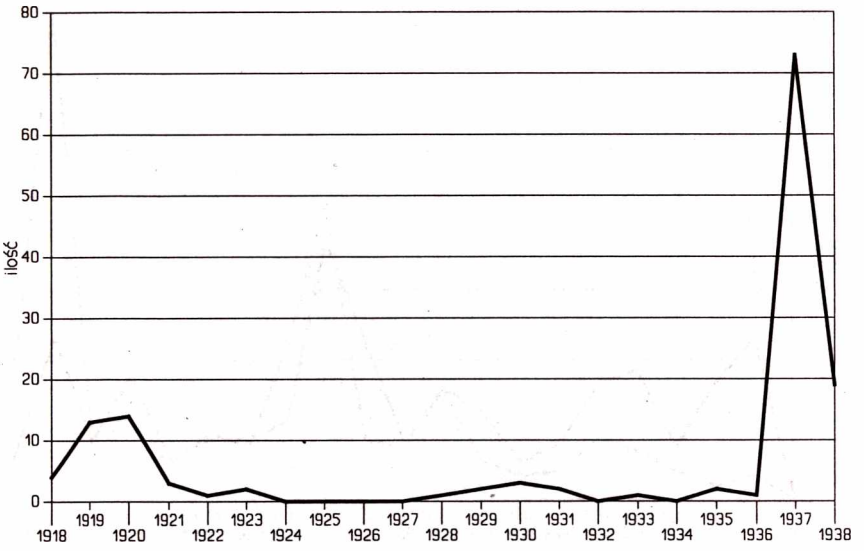

Wykres 3. Rozstrzelani i zamordowani (dane niepełne)

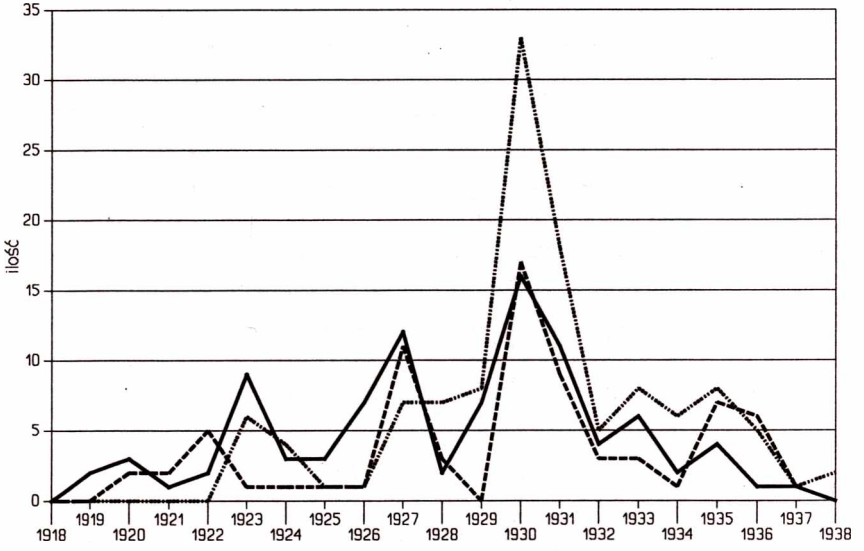

Wykres 4. Wyroki na 3 (linia ciągła), 5 (linia kropkowana) i 10 (linia przerywana) lat więzienia, łagrów lub zesłania

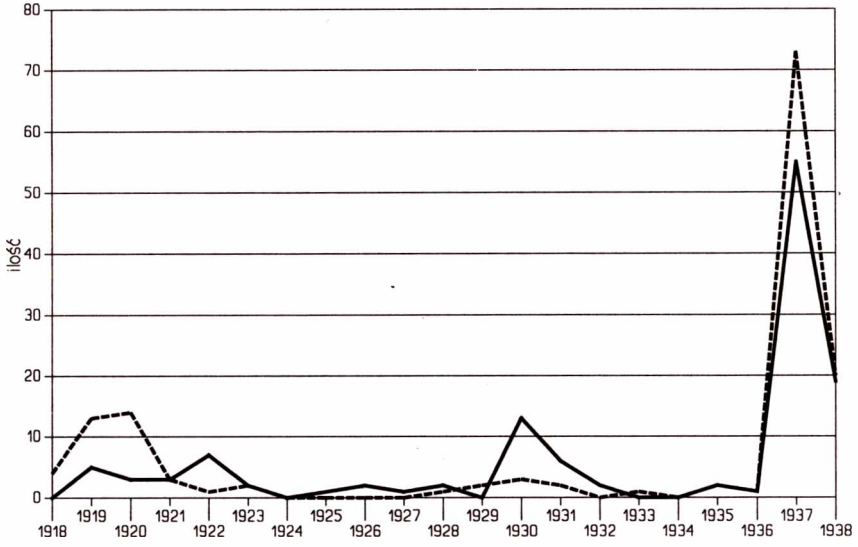

Wykres 5. Wyroki śmierci wydane (linia ciągła) i wykonane (linia przerywana)

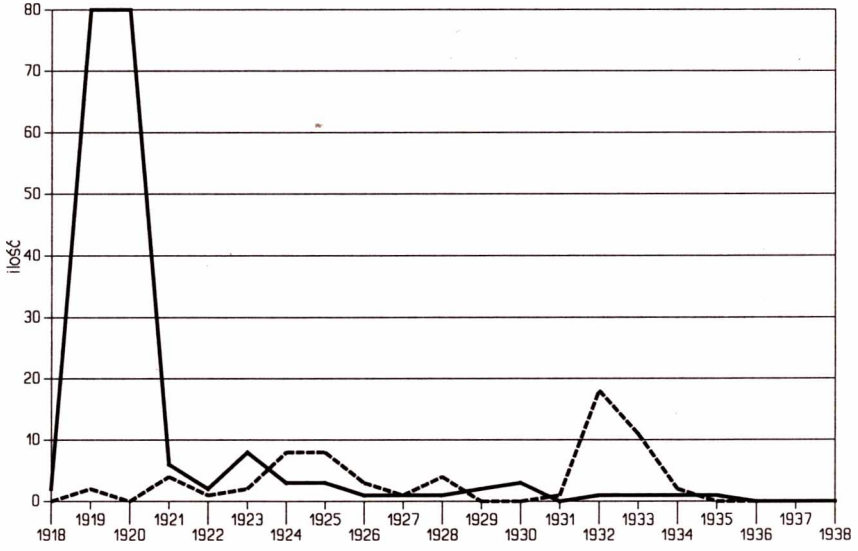

Wykres 6. Wyjazdy, ucieczki i wydalenia z ZSSR (linia przerywana) oraz wymiany (linia ciągła)

СУДЬБЫ КАТОЛИЧЕСКОГО ДУХОВЕНСТВА В СССР В 1917-1939 ГГ ИСТОРИЯ МУЧЕНИЧЕСТВА

Резюме

Данная книга представляет собой первую пробу документальной истории мученичества католического духовенства в Советской России в междувоенный период. Помимо источников, доступных в Польше, работа в значительной мере опирается на данные русских, украинских, белорусских и других архивов, особенно в описании персональных дел репрессированных ксендзов.

После 1921 г. в России сохранилось полтора миллиона верующих при католических костёлах. На территории европейской и азиатской частей России около 75% верующих составляли поляки. Остальные приходятся на немцев, литовцев, латышей, белоруссов и др. В Белоруссии и на Украине польское население представляло более 90% католиков латинского обряда. На Кавказе большинство католических обществ представляли армяне армянского обряда.

После революции католический костёл насчитывал в Советской России 620 действующих парафиальных костёлов, столько же филиалов и каплиц. В начале 20-ых годов кадры духовенства исчислялись около 400 чел. Набиралось оно среди ксендзов разных национальностей: польской, литовской, латышской, немецкой, армянской, украинской, белорусской, русской. В незначительной степени из других национальностей и представляло три обряда: латинский, к которому принадлежало около 90% духовенства, армянский и греческо-католический. Наибольшая группа представляла польских ксендзов. Всё духовенство принадлежало к 10 разным административным единицам, входящим в состав могилёвской митрополии, находящейся в Петербурге.

Хотя католический костёл в России находился только на четвёртом месте после православия, магометанства и иудаизма, он представлял собой важный политический фактор общества. Функционировал под руководством Папы и Апостольской Столицы, которая была в дипломатических отношениях с главнейшими странами западного мира. Немалое

значение также имел факт, что подавляющее большинство католиков принадлежало к нескольким национальным меньшинствам, связанными культурными связями с соседними государствами, а именно Польшей, Литвой, Латвией и Германией.

В атеистическом тоталитарном советском режиме религия была большим препятствием в строительстве коммунизма, а католический костёл выступал врагом номер один. Правительству СССР не удались пробы переустройства и подавления костёла, чего не скажешь в отношении православной церкви. В результате суровых репрессий в течение 20 лет административная структура её была ликвидирована, кроме двух французских костёлов в Москве и Ленинграде. Это относится и к кадрам духовенства. Советское законодательство причисляло его к категории „лишних" или лиц, лишённых гражданских прав.

Репрессии по отношению к католическому духовенству начались в 1918 г. и прошли три главных этапа. Во время первого, который длился до конца 2-ой половины 20-ых годов, была арестована значительная часть ксендзов и высшего духовенства. Другой этап закончился в начале 30-ых годов. В то время было арестовано более 90% духовенства. В период последнего третьего этапа в 1937-39 гг. арестовали последних оставшихся на „воле" и в ссылках католических ксендзов. Благодаря обменам политических заключённых в 1919-33 гг. около 70 ксендзов появилось в Польше и несколько в Литве.

Как наиболее эффективное средство борьбы с католическим костёлом, а позднее и с иными костёлами представлялись политические обвинения. После долгих и мучительных следствий духовенство обвинялось в контрреволюционной и антисоветской деятельности, а также шпионаже для Польши, Германии, Ватикана и других стран. Это разрешало применять самые строгие меры наказания, что ускоряло ликвидацию кадров католического духовенства. В целях дальнейшего ускорения были организованы групповые процессы. В 1930-31 гг. осуждённых в групповых процессах было более 100 польских и немецких ксендзов, а также других национальностей. Последние процессы, заканчивающиеся быстрым исполнением смертного приговора состоялись в 1937-38 гг.

Заслуживает внимания порядок осуждения духовенства. В редких случаях он имел судебный характер, чаще административный, что исключало возможность аппеляции и амнистии. Духовенство находилось в более тяжёлой ситуации, чем преступники. Процессы проводила всемогущая политическая полиция, названия которой ЧК, ГПУ, НКВД(1) были символами бесправия и террора. Расправлялась она при закрытых дверях.

Были сформированы четыре главные формы репрессий: тюремное заключение, многолетние (не более 10 лет) промысловые работы в лаге-

рях, ссылках, часто приговор после предварительного отбывания в лагерях, также смертные приговоры. До 1936 г. смертный приговор обычно заменялся отбыванием в лагерях, но уже в 1937 г. это было пересмотрено. В последующие годы на территории СССР было расстреляно около 120 католических ксендзов.

Особую роль в системе репрессий духовенства выполнял в 1924-37 гг. лагерь на острове Соловки в Белом море. В нём отбывали наказание по приговору более 100 католических ксендзов. Более 30 из них были расстреляны там осенью 1937 года. Других расстреляли в лагерях, тюрьмах Сибири, в европейской части России, в Белоруссии, на Украине, в Грузии и в других местах.

Только единицам удалось дожить до послевоенного времени. По неполным данным в СССР в 1918-39 гг. репрессировано около 470 католических ксендзов разных национальностей. Это число касается только тех, фамилии которых нашли в достоверных источниках. Известно также, что все ксендзы, которые по своему желанию и чувству обязанности в отношении верующих католиков остались с ними в СССР, были преследуемы. Среди них были мученики и герои веры в Бога.

Цель данной работы – напоминание людям, после многолетнего вынужденного молчания, о мученической судьбе католического духовенства в СССР в 1917-39 гг. Это начало работы над документацией о нём.

(1) ЧК – Чрезвычайная комиссия, ГПУ – Государственное политическое управление, НКВД – Народный комиссариат внутренних дел

Перевод ц польского Janina Cełykowska

DAS SCHICKSAL DER KATHOLISCHEN GEISTLICHKEIT IN DER UdSSR 1917-1939 DAS MARTYROLOGIUM

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit ist der erste Versuch der Dokumentation des Martyrologiums der katholischen Geistlichkeit in Sowjetrussland in der Zwischenkriegszeit. Außer den in Polen und in anderen Orten vorhandenen Quellen wurde dieser Versuch auf die stufenweise zugänglich gemachten Quellen gegründet, darin auf Personalakte der unterdrückten Priester aus den russischen, ukrainischen, weißrussischen u.a. Archiven aus dem Gebiet der damaligen UdSSR. In diesem Staat sind 1,5 Millionen Gläubigen der katholischen Kirche geblieben. Im europäischen und asiatischen Teil Russlands bildeten die Polen ungefähr 75% von ihnen. Alle Übrigen waren Deutsche, Litauer, Letten. Weißrussen u.a. Die einheimische polnische Bevölkerung in Weißrussland und in der Ukraine stellte über 90% der Katholiken des lateinischen Ritus dar. Die Mehrheit der katholischen Gemeinschaften in Kaukasus waren die Armenier des armenischen Ritus. Unmittelbar nach der bolschewistischen Revolution hatte die katholische Kirche in Sowjetrussland 620 offenen Pfarrkirchen und fast dieselbe Zahl der Filialkirchen, Kapellen und Oratorien in Besitz. Am Anfang zwanziger Jahre waren ungefähr 400 Geistlichen tätig. Sie stammten aus verschiedenen Nationalitäten: der polnischen, litauischen, lettischen, deutschen, armenischen, grusinischen, weißrussischen, russischen, ukrainischen und im kleinen Prozentsatz noch aus anderen und sie repräsentierten drei Riten: den lateinischen, zu dem ca. 90% der Geistlichen gehörte, den armenischen und den griechisch-katholischen. Die größte Nationalgruppe vertraten die polnischen Priester. Die Gesamtheit der Geistlichen gehörte zu zehn verschiedenen administrativen Einheiten, die einen Bestandteil der Kirchenprovinz Mohylew mit dem Sitz in Petersburg waren.

Obwohl die katholische Kirche in der UdSSR hinsichtlich der Zahl von Gläubigen erst den vierten – nach Orthodoxen, Mohammedanern und Bekennern des Judaismus-Platz nahm, war sie doch ein ernsthafter gesellschaftlicher Faktor und im gewissen Maße auch ein politischer wegen ihrer Angehörigkeit zu der die ganze

Welt umfassenden katholischen Gemeinschaft unter der Leitung des Papstes und des Apostolischen Stuhles und auch ihrer diplomatischen Beziehungen mit wichtigen Staaten im Westen. Ziemlich große Bedeutung hatte auch die Tatsache, daß die erdrückende Mehrheit der katholischen Gläubigen zu einigen nationalen Minderheiten gehörte, die mit den Nachbarstaaten, wie Polen, Litauen, Lettland und Deutschland kulturell verbunden waren.

In der programmatisch atheistischen und totalitären Gesellschaftsordnung in der Sowjetunion wurde der religiöse Glaube als ein Haupthindernis bei der Verwirklichung des Kommunismus anerkannt und die katholische Kirche als Hauptfeind erklärt. Um so mehr, daß die Versuche ihrer Zersetzung und innerer Teilungen mißlungen sind und was jedoch in der griechisch-katholischen Kirche den Erfolg brachte. Infolge der schonungslosen Unterdrückungen binnen zwanzig Jahre wurde die ganze bisherige Verwaltungsstruktur und seelsorgerische Tätigkeit der orthodoxen Kirche beseitigt (außer zwei s.g. französischen Kirchen in Moskau und Leningrad) und der ganze Personalbestand liquidiert. Die sowjetische Gesetzgebung hat sie von Anfang an zu der Kategorie „ljudi lišenyje prav", also zu den Personen gezählt, denen die bürgerlichen Rechte entzogen worden sind.

Die Unterdrückung der katholischen Geistlichkeit begann im Jahre 1918 und ist in drei Hauptetappen gelaufen. In der ersten Etappe, die zur zweiten Hälfte zwanziger Jahre dauerte, wurde der Kirche ihre Priesterherrschaft enzogen und der bedeutende Teil der Priester wurde damals verhaftet. Die zweite Etappe endete am Anfang dreißiger Jahre. In Haft wurde damals über 90% der Geistlichkeit genommen. Während der dritten Etappe, in den Jahren 1937-1939, wurden die letzten noch „auf der Freiheit" und in der Verbannung lebenden Priester festgenommen. Durch den Austausch politischer Häftlinge in den Jahren 1919-1933 fanden sich ungefähr 70 Priester in Polen und mehr als zehn in Litauen.

Als meist wirksames Mittel zum Kampf mit der katholischen Kirche und später auch mit anderen Kirchen waren die Anklagen mit politischem Gepräge benutzt. Nach den lang dauernden und erschöpfenden Verhören waren die Geistlichen unter dem Vorwurf der sogenannten konterrevolutionären und Spionagetätigkeit zu Gunsten der ausländischen Mächte (Polen, Deutschland u.a.) und des Vatikans verurteilt. Dies erlaubte den höchsten Strafmaß anzuwenden und war seine Rechtfertigung vor der öffentlichen Meinung im Ausland und erleichtete auch schnelle Auflösung des Personalbestandes und der Kirchen. Um die Strafe zu beschleunigen, wurden die Gruppenprozesse organisiert. In den Jahren 1930-1931 waren in einigen solchen Prozessen über 100 polnische, deutsche u.a. Priester verurteilt. Die letzten Prozesse mit den schnell nach dem Urteil ausgeübten Todesstrafen, fanden in den Jahren 1937-1938 statt.

Beachtenswert ist der Verfahrensverlauf und Verurteilung der Geistlichen. Außer einzelnen Ausnahmen hatten sie nicht gerichtlichen, sondern mehr Verwaltungscharakter. Dies hat die Möglichkeit der Appelation und der Amnestie ausgeschlossen

und diese Tatsache stellte die Geistlichen in der schlimmeren Lage als die Kriminaltäter. Die Prozesse führte die allmächtige politische Polizei, derer nachfolgende Namen: CZEKA/GPU/NKWD[1] zum Sinnbild der Rechtlosigkeit und des Terrors wurden. Sie sind hinter geschlossenen Türen gelaufen. Es waren vier grundsätzliche Formen der Unterdrückung benutzt: die mehrjährige Haft (zu 10 Jahren), Zwangsarbeiten in Lager, Verbannung – oft nach der Verbüßung der Strafe im Lager – und die Todesstrafe. Bis 1936 waren sie in der Regel gegen Aufenthalt im Lager umgetauscht. Im nächsten Jahr wurde die Todesstrafe unverzüglich vollgestreckt. Im letztem Zeitraum wurden auf dem Gebiet der UdSSR ca. 120 katholische Priester erschossen. Besondere Rolle in diesem Unterdrückungssystem gegen katholische Geistlichen übte in den Jahren 1924-1937 der Lager auf Inseln des Weißen Meeres: Solowieckije ostrowa. Dort haben über 100 katholische Priester die Strafe abgesessen. Über 30 von ihnen wurde dort im Herbst 1937 erschossen. Die anderen wurden in den Lagern und Gefängnissen in Sibirien, im europäischen Teil Russlands, in Weißrussland und in der Ukraine, in Grusinien und anderswo erschossen. Nur einzelne Personen sind in den Lagern und in der Verbannung bis zur Nachkriegszeit gelebt. Laut bisherigen, noch nicht vollständigen Angaben, waren in den Jahren 1918-1939 in der UdSSR ungefähr 470 polnische Priester von verschiedener Nationalität auf mehrere Weise unterdrückt. Diese Zahl umfaßt nur diese von ihnen, zu denen glaubliche Quelle von ihrer Unterdrückung vorhanden sind. Es ist aber allgemein bekannt, daß alle, die wegen ihrer Berufung und des Pflichtgefühls unter Gläubigen zu sein, in der Sowjetunion geblieben sind, waren unterdrückt. Unter ihnen sind die Glaubensbekenner und Märtyrer. Das Ziel dieser Arbeit ist vor allem nach vielen Jahren des erpressten Schweigens die Erinnerung an das Martyrologium der katholischen Geistlichkeit und der Beginn der Arbeit an seine Dokumentation.

Übersetzt von Barbara Zezula

[1] CZEKA (WCzK) – Wsierossijskaja Czriezwyczajnaja Kommissija – Außerordentliche gemeinrussische Kommission (zum Kampf mit der Konterrevolution); GPU – Gosudarstwiennoje Polituprawlenije – Staatliche politische Verwaltung (sowjetische Geheimpolizei bis 1934); NKWD – Narodnyj Komissariat Wnutriennych Diel – Volkskommissariat des Innern (sowjetische politische Geheimpolizei 1934-1946).

THE FATE OF THE CATHOLIC PRIESTS WITHIN THE USSR IN THE YEARS 1917-1939 MARTYROLOGY

Summary

The study is the first attempt at documenting the martyrology of the Catholic clergy in Soviet Russia in the interwar period. Apart from available sources in Poland and somewhere else, the study has been based on the sources made gradually available, including personal files on persecuted priests, from the Russian, Ukrainian, Byelorussian, and other archives from the territories of the former USSR. After 1921 there were 1,5 million Soviet citizens who remained faithful to the Catholic Church. In the territories of the European and Asiatic parts of Russia around 75 per cent of them were Poles. The rest was made up of Germans, Lithuanians, Latvians, Byelorussians and others. In Byelorussia and the Ukraine the autochthonous Polish population made up over 90 per cent of the Catholics of the Latin rite. Most Catholic people in the Caucasus consisted of Armenians of the Armenian rite. Directly after the Bolshevik revolution the Catholic Church owned in Soviet Russia 620 working parochial churches and a similar number of filial churches, chapels and oratories. In the beginning of the 1920s the priests numbered some 400. They were recruited from various nationalities: Poles, Lithuanians, Latvians, Germans, Armenians, Georgians, Byelorussians, Russians, Ukrainians and a small percentage from others. They represented three rites: Latin, to which belonged about 90 per cent of the clergy, Armenian, and Greek Catholic. Polish priests made up the largest national group. Generally, the clergy belonged to ten different administrative units, composing the Mohylev archdiocese with its see in Petersburg.

As regards the number of its faithful the Catholic Church in the USSR ranked only fourth, after the Orthodox Church, Muslims and the practicing Jews. Nevertheless, it was important as a social factor, and, in a sense, a political one, for it belonged to the worldwide Catholic society under the leadership of the Pope and the Apostolic See, the latter possessing diplomatic contacts with the most important states of the western world. It was not without importance that the overwhelming majority of its faithful belonged to a few national minorities, culturally linked with

neighbouring states (Poland, Lithuania, and Latvia) and others (especially Germany).

Under the Soviet regime, whose main policy was atheism and totalitarianism, religious beliefs were considered the main obstacle in the plans of the communist regime, and the Catholic Church was regarded as the principal enemy. This was all the more the case after the failure of attempts to make it the tool of the state and to divide it from within (which had been successful as regards the Russian Orthodox Church). Ruthless repression meant that twenty years was enough to liquidate all existing administrative and pastoral structures (except two, the so-called French churches in Moscow and Leningrad). In the same way the whole of clerical staff were eliminated. The Soviet legislature from the very beginning rated them among the category of the so-called "lishenec", that is people who are deprived of civil rights.

Repressions against the Catholic clergy started in 1918 and took place in three stages. During the first, which lasted almost to the end of the 1920s, the Church was deprived of its hierarchy, and many of its priests were placed under detention. The second stage ended in the early 1930s. More than 90 per cent of the clergy were arrested then. During the third and final stage, in the years 1937–1939, the last Catholic priests, "free" and in exile, were arrested. Owing to the exchange of political prisoners, in the years 1919–1933, some seventy priests arrived in Poland, and about a dozen in Lithuania.

Accusations of a political character were used as the most effective means in the struggle against the Catholic Church, and then against other churches. After long-term and exhausting investigation, priests were tried on the charges of alleged counterrevolutionary, anti-Soviet and spying activity on behalf of foreign powers (Poland, Germany and others) and the Vatican. This allowed the judges to mete out capital punishment, justify it in the face of public opinion abroad, and secure a hasty elimination of priests and churches. In order to speed up the process, mass trials were organized. In the years 1930–1931 more than 100 Polish, German and other priests were tried in this way. The final trials, which resulted in immediate execution, took place in 1937–1938.

The way in which priests were tried and convicted deserves our attention. With few exceptions, it had an administrative character and not a legal one. This excluded the possibility of an appeal or the use of amnesty, thereby placing priests in a position worse than that of ordinary criminals. Trials were conducted by the omnipotent political police successively known as CK/GPU/NKVD[1], whose names

[1] CK (VCK) – Vserossiyskaya Tchrezvytchaynaya Comissya (*All-Russian Extraordinary Commission* for the fight against counterrevolution); GPU (*Gosudarstvennoye Politicheskoe Upravleniye* – State Political Administration); NKVD (*Narodnyi Komissariat Vnutrennih Del* – People's Commissariat of Internal Affairs).

were the symbol of lawlessness and terror. The trials were held in secret. There were four main penalties: imprisonment; confinement for up to ten years in a labour camp; exile (often following a period in a labour camp); and death. Up to 1936, death penalties were usually replaced by confinement in a labour camp. From 1937 onwards, the death penalty was normal. In the last period *c.* 120 Catholic priests were executed by firing squad all over the USSR. In the years 1924–1937 the labour camp in the Solovyev Islands, situated in the White Sea, played a special role in the persecution of Catholic priests. More than 100 Catholic priests served their sentences there. More than 30 of them were shot in the autumn of 1937, others were shot in labour camps and prisons in Siberia, in European Russia, in Byelorussia, in the Ukraine, in Georgia and in other places. Only few individuals were to survive till the postwar times in labour camps or in exile. According to data from the years 1918 to 1939, hitherto incomplete, some 470 Catholic priests of various nationalities suffered persecution in one way or another. The number comprises only those who are known from reliable sources to have suffered persecution. It is well known, however, that all those who stayed in the USSR, because they felt it their vocation or duty to stay with the faithful, suffered persecution.

We find among them faithful believers and martyrs. The purpose of the present work is to remind us, after years of enforced silence, of their martyrology and to start work on its documentation.

Translated by Jan Kłos

SKRÓTY UŻYTE W *MARTYROLOGIUM*

abp	–	arcybiskup
admin.	–	administracja, administracyjny, administrator
apost.	–	apostolski
archidiec.	–	archidiecezja
b.	–	były
bolsz.	–	bolszewicki
bp	–	biskup
cz.	–	część
d.	–	dawny
dek.	–	dekanat
diec.	–	diecezja
dn.	–	dnia
dr	–	doktor
duch.	–	duchowny
duszp.	–	duszpasterski
dyr.	–	dyrektor
franc.	–	francuski
gen.	–	generał, generalny
gimn.	–	gimnazjalny, gimnazjum
gm.	–	gmina
gosp.	–	gospodarczy
gr.	–	grecki
gr.-kat.	–	greckokatolicki
gub.	–	gubernia
honor.	–	honorowy
in.	–	inny
kapł.	–	kapłański
kard.	–	kardynał
kontrrew.	–	kontrrewolucyjny
kat.	–	katolicki
kośc.	–	kościelny
ks.	–	ksiądz
kult.	–	kulturalny
lud.	–	ludowy
lwow.	–	lwowski
łac.	–	łaciński
m.	–	matka
NMP	–	Najświętsza Maryja Panna
najśw.	–	najświętszy
nast.	–	następnie, następny
niem.	–	niemiecki
o.	–	ojciec
obł.	–	obłast'
obrz.	–	obrządek
obw.	–	obwód
orm.	–	ormiański
pap.	–	papieski, papież
par.	–	parafia, parafialny
płd.	–	południowy
p.o.	–	pełniący obowiązki
pol.	–	polski
polit.	–	polityczny
pow.	–	powiat
późn.	–	później, późniejszy
prał.	–	prałat
prawosł.	–	prawosławny
prob.	–	proboszcz
prof.	–	profesor
przew.	–	przewodniczący

pw. – pod wezwaniem
rej. – rejon
rel. – religijny
rew. – rewolucyjny
rkp – rękopis
robotn. – robotniczy
ros. – rosyjski
rz.-kat. – rzymskokatolicki
słow. – słowiański
sow. – sowiecki
społ. – społeczny
syg. – sygnatura
świat. – światowy
tow. – towarzystwo
tr. – tego roku
tys. – tysiąc
UPA – Ukraińska Powstańcza Armia
USA – United States of America
ukr. – ukraiński
ul. – ulica
ur. – urodzony
wg – urodzony
wiceprzew. – wiceprzewodniczący
woj. – województwo
wojsk. – wojskowy
wsch. – wschodni
ww. – wyżej wymieniony
zach. – zachodni
zagr. – zagraniczny
zm. – zmarł

Prześladowani przez nieprzejednaną władzę ateistyczną, tak liczni odważni świadkowie Ewangelii dopełnili w swoim ciele cierpień Chrystusa: prawdziwi męczennicy dwudziestego wieku...

Jan Paweł II, *Rozważanie przed niedzielną modlitwą Anioł Pański*, Rzym, 25.06.1996.

MARTYROLOGIUM DUCHOWIEŃSTWA KATOLICKIEGO W ZSSR 1917–1939*

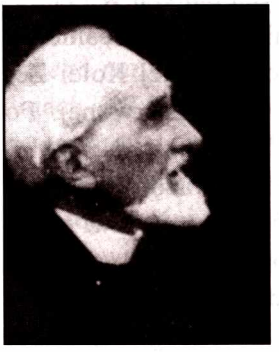

Abrikosow Włodimir Włodimirowicz (1880 – 1917 – 1966). Jeden z kilkunastu księży kat. narodowości ros., obrz. wsch., jacy pracowali w Rosji po rewolucji bolsz. Należał do egzarchatu dla Rosjan-katolików obrz. wsch., ustanowionego w 1917 przez metropolitę tego obrządku, Andrieja Szeptyckiego ze Lwowa. W 1908 razem z żoną Anną przeszedł na katolicyzm i 29.05.1917 otrzymał święcenia kapł. z rąk wspomnianego metropolity. 5.04.1918 mianowany przez egzarchę dla katolików obrz. wsch. w Rosji, Leonida Fiodorowa (zob. biogram), proboszczem i dziekanem w Moskwie. Razem z żoną wstąpił do III zakonu dominikańskiego (Anna Abrikosowa przyjęła imię zakonne Katarzyna i założyła w ich wspólnym domu w Moskwie pierwszą kilkuosobową wspólnotę ros. sióstr dominikanek obrz. wsch., które w latach dwudziestych zostały uwięzione i zesłane do łagrów; skazana na dożywocie, zm. w więzieniu Butyrki w Moskwie 23.07.1936). Aresztowany 17.08.1922 i skazany na śmierć, z zamianą na bezterminowe wydalenie z granic państwa. 29.09 tr. opuścił Rosję sow. i znalazł się w Berlinie, skąd udał się do Rzymu. Do 1925 (zapewne i późn.) przebywał tam, pełniąc funkcję delegata egzarchy dla katolików-Rosjan obrz. wsch. w Europie Zach. Mieszkał w tym czasie przy via S. Luigi

* W nawiasach po nazwisku podawane są trzy daty: urodzenia, święceń kapłańskich i śmierci.

dei Francesi 5. Utworzył Komitet Katolików Ros., uważany przez GPU za *organizację kontrrewolucyjną do walki z władzą sowiecką* [293, s. 10]. Informował pap. komisję Pro Russia o więzionych w ZSSR księżach i Rosjanach-katolikach obrz. wsch., przedstawiał możliwości starań o ich uwolnienie, pomocy materialnej za pośrednictwem rządu pol. oraz rezydującego w Warszawie przy ul. Mazowieckiej 11/31 prał. Antoniego Około-Kułaka (zob. biogram), wikariusza gen. archidiec. mohylewskiej, będącego jednocześnie na początku lat dwudziestych wiceprzew. Stow. Pomocy Głodującym w Rosji i współpracującego z PCK. Od 1925 przebywał w Paryżu, gdzie zm. 22.07.1966. Źródła: [46, passim]; [67]; [68]; [84]; [86]; [207]; [219: *Mosca et Solovski* (!)]; [233: rkp 666/51]; [262]; [282]; [293, s. 4, 10]; [309].

Akułow Epifanij Aleksàndrowicz (1897 – 1922 – 1937). Rosjanin, ksiądz obrz. wsch. Ur. 13.04 w gub. twerskiej (wg innych danych w Petersburgu) jako syn właściciela niewielkiego sklepu. Ukończył gimn. realne (w Petersburgu ?) i w 1918 pracował jako urzędnik Mikołajewskiej Kolei Żelaznej. W latach 1919–1921 pełnił służbę wojsk. w Armii Czerwonej. Po demobilizacji (1921) wstąpił do prawosł. klasztoru św. Aleksandra Newskiego w Petersburgu i ukończył tam kurs teologii prawosł. Zrażony brakiem dyscypliny zakonnej, opuścił klasztor i zaczął bywać w kat. cerkwi obrz. wsch. przy ul. Barmalejewoj. Poznał tam egzarchę Leonida Fiodorowa (zob. biogram) i pod jego wpływem razem z matką przeszedł na katolicyzm. W 1922 przyjął święcenia kapł. z rąk abpa Jana Cieplaka (zob. biogram). Należał odtąd do ros. egzarchatu dla katolików obrz. wsch. w Rosji i od sierpnia 1922 do maja 1923 był wikariuszem w kościele św. Ducha (obrz. wsch.) w Petersburgu. W niedziele i święta nabożeństwa w obrz. wsch. odprawiał także w kościele św. Bonifacego przy ul. Cerkiewnej 9. Na przełomie 1922 i 1923 wyjechał do Witebska w sprawach kośc. Gdy po powrocie zastał swoje mieszkanie opieczętowane i dowiedział się o aresztowaniu dużej grupy katolików obrz. wsch., zgłosił się do CZEKA i oświadczył, że nie chce być z tej grupy wykluczony. Na krótko został aresztowany w maju 1923. Ponownie aresztowany w Petersburgu 29.11 tr., był więziony w Moskwie, gdzie 19.05.1924 został przez Kolegium OGPU skazany na 10 lat więzienia na podstawie art. 58–6, 58–11, 61 i 66 KK RSFSR (redakcja z 1922) i skierowany do *politizolatora* w Aleksandrowsku, 80 km od Irkucka. Znajdował się tam nadal w 1927. Późn. przebywał na zesłaniu k. Jenisejska (Sibkraj. Nazimowskoje pocztowoje otdielenije). W listach pisanych do matki zachęcał ją do wytrwania w wierze kat. Zwolniony 26.05.1933 po odbyciu wyro-

ku, bez ograniczeń co do miejsca pobytu (istnieje informacja, że wyszedł na wolność w 1931). Udał się do Moskwy i przedstawił się tam administratorowi apost., bpowi Pie-Éugène Neveu (zob. biogram). Został przez niego skierowany do Leningradu (nazwa wprowadzona w 1924) pod jurysdykcję pracującego tam o. Jean-Marie Amoudru OP (zob. biogram). Od 21.07.1933 przebywał w Leningradzie, gdzie odprawiał nabożeństwa w obrz. łac. w kościołach: św. Kazimierza (ul. Uszakowska 22), Najśw. Serca Pana Jezusa na Newskiej Rogatce (ul. Szczemiłowka 1) oraz w kościele Nawiedzenia NMP na cmentarzu Wyborskim (ul. Arsenalna 8). W 1. poł. marca 1935 na wezwanie Czerwonego Krzyża przybył z Leningradu do Wiatki w celu pogrzebania zmarłego tam na zesłaniu egzarchy L. Fiodorowa. Pozostawał w Leningradzie lub okolicy do sierpnia 1937. Powtórnie aresztowany 27/28.07. 1937 przez agentów NKWD, został oskarżony z art. 58–1a, 58–6 i 58–11 KK RSFSR o to, że *jako osoba związana z obcym konsulatem i duchowieństwem katolickim prowadził działalność dywersyjną i szpiegowską na korzyść obcego państwa* [279]. Dn. 25.08.1937 został skazany na śmierć i po dwóch dniach (27.08) rozstrzelany. Pogrzebano go na cmentarzu Lewaszowskim, razem z 47 innymi ofiarami NKWD. Zrehabilitowany 31.05.1989. W 1992 gazeta „Wieczierniij Pietierburg" w rubryce „Martirołog, No 6172" podała opis jego kaźni oraz informację o rehabilitacji. Istnieją mylne informacje o jego powtórnym skazaniu na 10 lat robót przymusowych w łagrach i deportowaniu na Kołymę. Por. także biogram ks. Donata Nowickiego. Źródła: [13]; [14: 1925–1932]; [32: syg. Kol. 29/4]; [46]; [84]; [86]; [226]; [233: 666/51]; [262]; [279]; [284]; [285 (3)]; [293, passim].

Alagian Piotr (? – ? – ?). Ormianin, ksiądz obrz. orm. W latach 1931–1932, być może także wcześniej i późn., w więzieniu, w łagrze lub na zesłaniu. Dalsze losy nie znane. Źródło: [14: 1931–1932].

Albert Johannes (1875 – 1899 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie n. Wołgą. W latach 1901–1905 był administratorem par. Tonkoszurowka (Marienthal), a nast. przez kilkanaście lat (1905–1917) proboszczem par. Kandeł w dek. Odessa w gub. chersońskiej. Oskarżony o nielegalne rozdzielanie głodującym funduszy otrzymywanych na ten cel z zagranicy, został aresztowany i skazany w Odessie na początku maja 1935 na 10 lat łagrów. Razem z nim w zbiorowym procesie sądzonych było wówczas kilkunastu innych księży niem. W późn. okresie przebywał na zesłaniu i był jakoby pastuchem owiec na Dalekim Wscho-

dzie. Dalsze losy nie znane. Źródła: [10, passim]; [15: 1917–1919]; [67]; [88: 1931, nr 22].

Aleksandrow Nikołaj Nikołajewicz (1884 – 1922 – 1937). Rosjanin, ksiądz obrz. wsch. Ur. w Moskwie. Należał do egzarchatu dla Rosjan-katolików tego obrządku, utworzonego w 1917. Z wykształcenia inżynier technolog. Po święceniach kapł., które otrzymał na początku 1922 z rąk abpa Jana Cieplaka, wyznaczony został na zastępcę egzarchy Leonida Fiodorowa w wypadku jego aresztowania. Pracował w Moskwie jako proboszcz kościoła kat. obrz. wsch. pw. NMP i dziekan. Był tercjarzem dominikańskim i jałmużnikiem wspólnoty sióstr dominikanek obrz. wsch. w Moskwie. Aresztowany tam 12/13.11.1923, był więziony w tym mieście. Oskarżony, jak wszyscy aresztowani wtedy Rosjanie-katolicy tego obrządku w liczbie 47 osób, o kontakty z burżuazją międzynarodową, która rzekomo pod kierunkiem Watykanu prowadziła kampanię przeciwko Rosji sow. z zamiarem interwencji zbrojnej na jej terytorium. 19.05.1924 został przez Kolegium OGPU skazany na 10 lat łagrów na Wyspach Sołowieckich i deportowany tam w czerwcu tr. Był pierwszym duchownym kat., który znalazł się w łagrze na Sołówkach. Pod koniec lat dwudziestych zajmował w dyrekcji łagru na Wyspach Sołowieckich stanowisko zastępcy kierownika elektrowni. 9.06.1929 wysłany został do łagru na wyspie Anzer i przebywał tam w grupie 32 księży kat. pod adresem: „KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja, SŁON". Przebywał tam jeszcze w 1932, ale w tym samym roku znalazł się w łagrze Miedwieżja Gora. Biełomorsko-Bałtijski kanał (BBK), Karieło-Finskaja SSR. W 1933 miał jakoby przebywać w Smoleńsku na wolności. Zm. 29.05.1937 w łagrze Miedwieżja Gora. Wg innych danych miał umrzeć 29.05.1936. Jego córka została skazana na 3 lata łagrów. Por. także biogram Donata Nowickiego. Źródła: [6: syg. 126, k. 32]; [7: syg. 2ER 124]; [13]; [14: 1923–1932]; [46, s. 154]; [84]; [207]; [219]; [233: 666/51]; [262]; [273]; [282]; [293, passim].

Aleksandrowicz Józef (1869 – 1893 – 1943). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Ur. w majątku Kochanowice k. Witebska. Bezpośrednio po święceniach kapł. w 1893 był wikariuszem żytomierskiej par. katedralnej, a nast. (1902–1910) administratorem par. Chabne w dek. Radomyśl w gub. kijowskiej. W 1914 pracował jako administrator par. Zasław, a późn. proboszcz par. Sławuta w dek. zasławskim na Wołyniu. Uwięziony w 1919, przebywał

w Nowo-Spaskim Łagierie w Moskwie (niegdyś klasztor prawosł. z grobami antenatów rodziny Romanowów, zamieniony na więzienie), a nast. w więzieniu moskiewskim na Butyrkach (w 1923). W 1924, dzięki wymianie więźniów polit., znalazł się w Polsce i podjął pracę duszp. w diec. łuckiej. W latach 1925–1926 był wikariuszem w Kowlu, a nast. (w 1927) proboszczem par. Potasznia w dek. Kostopol. W latach 1930–1935 pracował na stanowisku proboszcza par. Niewirków (dek. Horochów). Od 1936 do 1939 był proboszczem par. Zabłotce i administratorem par. Litowiż w dek. Włodzimierz Wołyński. Został zamordowany 11 lub 15.07.1943 przez oddział UPA w kościele przy ołtarzu. Był kanonikiem honor. kapituły ołyckiej. Źródła: [2: syg. 854, k. 28]; [23: 1918–1938]; [44: 1923, nr 28]; [57: 1923, nr 33, s. 523]; [66]; [78, s. 33]; [79, s. 249]; [142]; [230].

Aleksiejew Aleksy (? – ? – ?), Rosjanin obrz. wsch. W 1928 był duszpasterzem w kościele unickim pw. św. Piotra w Kijowie. Aresztowany w 2. poł. 1929. W latach 1931–1932, a najprawdopodobniej także i późn., przebywał w więzieniu, w łagrze lub na zesłaniu. Dalsze losy nie znane. Źródła: [5: syg. 11049, k. 22]; [14: 1931–1932].

Amoudru Jean-Marie-Felix bp, OP (1878 – 1901 – 1961). Francuz, dominikanin, duszpasterz w Petersburgu/Leningradzie, administrator apost. w tym mieście. Ur. 31.08. Po wstąpieniu do dominikanów we Francji studiował w klasztorze dominikańskim w Jerozolimie, uzyskując stopień doktora teologii. Po święceniach kapł. (21.09.1901) był profesorem apologetyki w Jerozolimie, a nast. teologii w Ottawie w Kanadzie (1903–1907). 30.11.1907 rozpoczął pracę jako proboszcz przy kościele franc. Notre Dame de France w Petersburgu. Na tym stanowisku pozostawał bez przerwy do 1935. Po aresztowaniu w 1934 ostatnich miejscowych księży kat. w Leningradzie był tam jedynym kat. duszpasterzem. Jako cudzoziemcowi zabroniono mu na początku lat trzydziestych odprawiać nabożeństwa w innych kościołach, pozbawionych opieki duszp. Nie był aresztowany, lecz nieustannie inwigilowany, zniesławiany na tle obyczajowym, zastraszany przez rewizje, podkładanie kompromitujących papierów itp. W kazaniach mówił wiernym, że prawie co tydzień jest wzywany na przesłuchania, a w mieszkaniu i kościołach pozostających pod jego opieką przeprowadzane są rewizje. Przez

GPU określany był jako *rezydent francuskiego wywiadu* [279 (1)]. Po opuszczeniu w 1934 ZSSR przez administratora apost. w Leningradzie, bpa Antoniego Maleckiego (zob. biogram), został na polecenie pap. Piusa XI potajemnie konsekrowany na biskupa przez administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu (zob. biogram) i mianowany następcą bpa Maleckiego. Konsekracja miała miejsce w Moskwie 30.04.1935. Po jej ujawnieniu komisarz spraw zagr. ZSSR, Maksim H. Litwinow, zażądał od ministra spraw zagr. Francji, Pierre'a Lavala, odwołania ks. Amoudru. W sierpniu 1935 opuścił ZSSR i 30.08 tr. przybył do Francji. Był tu kapelanem kolejno w kilku klasztorach sióstr dominikanek. Zm. w Rouen 12.10.1961. Źródła: [84]; [269, s. 7]; [284].

Andrekus Konstanty A. (1875 – 1902 – 1937). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1904–1905 był wikariuszem par. w Krasnojarsku na Syberii, późn. (1906–1911) administratorem, a nast. proboszczem par. Iwandar w dek. Czeryków-Czausy na Białorusi. W latach 1911–1917, a zapewne i późn., pracował jako administrator par. Łozowica w dek. klimowicko-mścisławskim. W latach 1924–1930 był administratorem par. Homel (w 1916 liczyła 4700 wiernych) i dziekanem homelskim. Był więziony i w 1933 znalazł się na liście więźniów polit. przewidzianych do wymiany między Litwą a ZSSR. Doszła ona do skutku w październiku tr., lecz ks. Andrekus nie znalazł się wśród wymienionych wówczas 11 księży litew. W 1. poł. lat trzydziestych pracował nadal w Homlu. W lutym 1934 został aresztowany i oskarżony o rzekome kierowanie filią oddziału POW w tym mieście. Postanowieniem Kolegium NKWD i Prokuratora ZSSR został 25.08.1937 skazany na śmierć na podstawie art. 64, 68 i 72 KK BSSR. Rozstrzelany dwa dni później, 27.08.1937, w więzieniu NKWD w Mińsku razem z czterema innymi księżmi kat., sądzonymi i skazanymi w tym samym dniu i na podstawie tego samego oskarżenia (Piotr Awgło, Jan Borowik, Piotr Janukowicz i Stanisław Rajko). Istnienie POW, które miało rzekomo objąć wszystkie środowiska pol. na terenie całego ZSSR, a także przeniknąć do sow. organów partyjnych i rządowych, było fikcją stworzoną w centrali GPU w Moskwie w celu uzasadnienia masowych represji przeciwko Polakom, w czasie których wielka część aresztowanych została skazana na śmierć i rozstrzelana. Źródła: [1: syg. III/100]; [5: syg. 11049, k. 20]; [7: syg. 2ER 178]; [14: 1896–1917, 1923–1932]; [31 (1)]; [88: 1933, nr 44]; [100]; [262].

Andruszek [84], proboszcz par. Płoskirów w diec. kamienieckiej (Kamieniec Podolski), aresztowany w 1934 lub 1935. Nazwisko zniekształcone. Chodzi zapewne o ks. Piotra Andruszkiewicza (zob. biogram).

Andruszewicz Franciszek s. Antoniego (1880 – 1906 – 1938). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Ur. we wsi Jabłonowka, pow. Latyczów na Podolu. Bezpośrednio po święceniach kapł. (1906–1907) był administratorem par. Czerniejowce (Czerniowce Podolskie) w dek. Jampol. W latach 1910–1917 pracował jako administrator par. Horbulow w dek. Radomyśl. Na przełomie 1917 i 1918 pozostawał bez stanowiska, a w latach nast. (1919–1920) był wikariuszem par. św. Aleksandra w Kijowie (liczyła wówczas ponad 17 tys. wiernych). W tym czasie był katechetą i nauczycielem dzieci z rodzin uciekinierów z Polski. W latach 1922–1925 pozostawał na stanowisku administratora par. Fastów w dek. kijowskim, pow. Biała Cerkiew oraz *ad interim* par. Motowidłówka w tym samym dekanacie. Był także czasowo administratorem par. Didowszczyzna w dek. Skwira. Po raz pierwszy na krótko aresztowany w Kijowie w sierpniu 1919 razem z kilkoma księżmi z tego miasta (Teofilem Skalskim, Franciszkiem Staniewiczem, Stanisławem Żukowskim i Piotrem Tuszyńskim), traktowanymi jako zakładnicy pol. Wszyscy zostali wykupieni za 300 tys. rubli przez właścicielkę ziemską, Marię Mańkowską z Krasiłowa na Wołyniu. Swoje uwolnienie zawdzięczali jednak głównie temu, że armia pol. nie dołączyła się do ofensywy gen. Denikina na bolszewików. Powtórnie aresztowany w Fastowie 19.07.1929 i wkrótce uwolniony. Kolejny raz aresztowany 20.11 tr. (formalnie 1.12) w Białej Cerkwi po kilkakrotnym uprzednim wzywaniu do GPU. Był jednym z 17 księży pol. aresztowanych na Ukrainie w okresie od 25.04.1929 do 24.02.1930 (wg informacji Konsulatu Pol. w Kijowie dla MSZ, zawartej w piśmie z 24.02.1930). Dn. 23.03.1930 z oskarżenia na podstawie art. 54–3, 54–4, 54–6 i 54–10, 54–11 KK USSR (działalność kontrrew., szpiegostwo itd.) został początkowo skazany na 3 lata więzienia i przebywał najpierw w więzieniu w Kijowie (kwiecień 1930), a nast. w Charkowie (lipiec 1930). Był tam ponownie sądzony w grupowym procesie 30 Polaków, w tym 11 księży pol. z Ukrainy, w dn. 21–27.06.1930. Dn. 27.06.1930 na podstawie art. 54–2, 54–3, 54–4, 54–5, 54–6 i 54–10 KK USSR został skazany na karę

śmierci przez rozstrzelanie, zamienioną na 10 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw publicznych (art. 29 KK USSR). Polskie MSZ pismem z 30.07.1930 przekazało prymasowi Polski wiadomość o jego procesie i powyższym wyroku. W czasie trwającego niemal bez przerwy 32 dni śledztwa był bliski utraty rozumu [219: *Mosca et Solovski* (!) s. 26]. Zeznał w tym czasie, że w swojej parafii, wykorzystując autorytet duszpasterza, zorganizował rzekomo sieć szpiegowską, mającą na celu obalenie władzy sow. Wymienił przy tym nazwiska kilkudziesięciu osób, które jakoby zostały przez niego zwerbowane. Część z nich została aresztowana i skazana. 26.09 tr. w grupie 10 księży omyłkowo wysłany do łagru w Kotłasie. Znalazł się tam 20.10.1930. Po dwóch tygodniach wszyscy zostali przewiezieni najpierw do Kijowa, a nast. do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą (jednego z kilku tego rodzaju więzień w ZSSR). W r. nast: przebywał w więzieniu w Kijowie, a potem w Jarosławlu n. Wołgą. Dzięki wymianie więźniów polit. 15.09.1932 znalazł się w Polsce w grupie 51 osób, w tym 18 księży. Od 1933 pracował w diec. łuckiej w par. Przewały i Buceń. Zm. nagle w Kowlu 11.01.1938 i tam został pochowany. Jego dwaj bracia w 1932 żyli w Polsce: Kazimierz był pracownikiem PCK koło Poznania, Karol mieszkał w Kozienicach k. Radomska. Źródła: [1: syg. III/100, k. 49]; [3: syg. 70, k. 265 i 343]; [5: syg. 11049, k. 22–23]; [14: 1931–1932]; [23: 1906–1925, 1934–1938]; [32: syg. A.12.P/6]; [68]; [88: 1938, nr 3, 4 i 50]; [162, s. 440, 460]; [235, z. 8]; [262].

Andruszewski Franciszek zob. **Andruszewicz Franciszek**

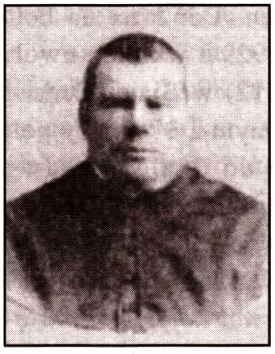

Andruszkiewicz Piotr (1848 – 1878 – po 1937). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1889 pracował jako administrator par. Narodycze w dek. Owrucz. W latach 1904–1918 administrował par. Owrucz i był dziekanem w Owruczu. Więziony w latach dwudziestych i późn. na Ukrainie i gdzie indziej. W połowie lat trzydziestych został zwolniony z więzienia i zamieszkał u swojej siostry w Żytomierzu. W kronice domu bezhabitowego zgromadzenia żeńskiego Sług Jezusa, który w Żytomierzu istniał w ukryciu w okresie międzywojennym, wymieniany jako ks. Andruszko [155] lub ks. Andruszek, z uwagą, że w 1937 odprawiał w tym domu potajemnie msze św. dla

ukrytych sióstr. Dalsze losy nie znane. Źródła: [23: 1889–1918]; [155]; [277].

Andruszko. W 1937 zwolniony z więzienia, zamieszkał u swojej siostry w Żytomierzu. Potajemnie odprawiał msze św. Nazwisko zniekształcone. Zob. Andruszkiewicz Piotr. Źródło: [277].

Anesimow Aleksy zob. **Anisimow Aleksy**

Anisimow Aleksy Maksimowicz (? – ? – ?). Rosjanin, który jako ksiądz prawosł. przeszedł na katolicyzm obrz. wsch. i pracował dla grupy wiernych w Saratowie, którzy razem z nim przeszli w tajemnicy z prawosławia do Kościoła kat. obrz. wsch. Należał do egzarchatu dla katolików tego obrządku w Rosji. Aresztowany w Saratowie w 1930 (?). W lutym (?) 1931 postanowieniem Kolegium OGPU skazany na podstawie art. 58–10 i 58–11 KK RSFSR na 10 (?) lat łagrów. Wg informacji ks. Donata Nowickiego (zob. biogram) pod koniec lat dwudziestych systematycznie pomagał materialnie księżom przebywającym w łagrze na Wyspach Sołowieckich, wysyłając im stypendia mszalne. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1923]; [46, passim]; [84]; [219]; [309].

Annisimow Aleksy zob. **Anisimow Aleksy**

Apszynik Piotr (1887 – 1915 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem seminarium duch. w Petersburgu. Ur. 29.06. Był Łotyszem. Od 27.11.1915 do 3.01.1918 pracował jako duszpasterz uciekinierów wojennych-Łotyszy i wikariusz par. św. Katarzyny w Petersburgu. Był aresztowany. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1917]; [284].

Ascheberg Paul zob. **Aszeberg Paweł**

Asłaniszwili Gabriel (1860 – 1890 – 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i od 1908 był administratorem parafii obrz. łac. w Batumi. Rozstrzelany został przez agentów GPU na dziedzińcu kościoła w tym mieście 30.08.1937. Do parafii w Batumi w 1917 należało 1050 wiernych. Kościół par. zbudowany został w 1902 przez ks. Stefana Konstantego Zubałaszwili i poświęcony 4.05.1904 przez bpa Edwarda Roppa (zob. biogram). Filia

parafii istniała w Suchumi (kaplica zbudowana w 1912). Ponadto do parafii w Batumi należały miejscowości: Poti, Ozugreti (kaplica zbudowana w 1902) oraz Oczamcziri. Źródła: [15: 1917]; [255].

Aszeberg Paweł s. Piotra (1895 – 1919 – 1933). Należał do diec. tiraspolskiej. Ur. w gub. kowieńskiej. Studiował w seminarium duch. w Saratowie, a nast. w Odessie, dokąd je przeniesiono w 1918. Był w nim jednym z najzdolniejszych alumnów. Wyświęcony przez bpa Josepha Kesslera (zob. biogram) przed pełnym zakończeniem studiów z racji niepewnej sytuacji polit. Po otrzymaniu święceń kapł. był administratorem par. Jamburg w dek. jekatierinosławskim w obw. Dniepropietrowsk. Od 1922 pracował w par. Wniebowzięcia NMP w Odessie, głównie wśród tamtejszych Polaków. W liście z 31.07.1922, skierowanym do przełożonego gen. zakonu oo. assumpcjonistów w Rzymie, Gervais Quenarda (zgromadzenie to w pierwszych latach XX w. zbudowało w Odessie kościół pw. św. Piotra, tzw. francuski, przy którym pracował duszpasterz narodowości franc.), w następujący sposób przedstawiał tragiczną sytuację żywnościową tamtejszych katolików: *W Odessie jest ok. 10 tys. katolików, z czego 7 tys. to Polacy. Reszta to Francuzi, Belgowie, Włosi, Niemcy, Słowacy, Litwini. Francuzi utrzymali swój kościół przy ul. Gawronaja 3. Został on zbudowany przez ks. Maniglier. Sytuacja jest straszna i wydaje się, że nikt nie chce nam pomóc, podczas gdy Żydzi i protestanci otrzymują pomoc. A przecież przypływają tu statki z Italii, Hiszpanii i innych krajów katolickich. Mieliśmy ostatniej zimy ponad 1000 zmarłych* [84, s. 162]. Aresztowany w 1925 pod zarzutem tajnego nauczania religii dzieci i młodzieży, został skazany na 3 lata więzienia. Wyrok ten odbył w całości. Po zwolnieniu wkrótce ponownie został aresztowany, 24.01.1929 skazany na 3 lata łagrów i zesłany do łagru na Wyspach Sołowieckich na podstawie oskarżenia z art. 110, 111/2 oraz 153 KK USSR, z końcem wyroku 24.01.1932. Przybył tam 15.05.1929. Latem 1931 pracował przy wyrębie lasu i przygotowywaniu drewna do wywozu do Swirstroju. Na początku lat trzydziestych przebywał w łagrze na wyspie Anzer, przeznaczonym wówczas dla duchowieństwa, w grupie 32 księży kat. Po wykryciu tam założonej jakoby przez nich *nielegalnej „wspólnoty"*, zarząd USŁag (ISO USŁag, OGP LWO oraz OO ISO USŁag) na posiedzeniu kończącym śledztwo dn. 9.07.1932, w składzie: pełniący obowiązki naczelnika zarządu i naczelnika ISO USŁag, tow. Mordwinow, pełnomocnicy Działu Ogólnego Pełnomocnego Przedstawiciela OGPU w Leningradzkim Okręgu Wojsk. (LWO), tow. tow. Pauker i Sendzikowski, oraz pełniący obowiązki pełno-

mocnika operacyjnego OO ISO USŁag, Kacenberg, oskarżył wszystkich księży o stworzenie na wyspie Anzer, pod kierunkiem księży Donata Nowickiego i Franciszka Bujalskiego (zob. biogramy) *zwartego ugrupowania antysowieckiego, którego członkowie systematycznie prowadzili antysowiecką agitację wśród masy roboczej więźniów, organizowali tajne odprawianie nabożeństw i obrzędów religijnych (spowiedzi i Komunii św.), tajnie zajmowali się przygotowywaniem wina (samogonu) i wywierali wpływ na innych więźniów-katolików poprzez rozdawanie pomocy pieniężnej z sum otrzymywanych od swych współwyznawców i organizacji oraz w postaci przekazów pieniężnych, prowadzili rozmowy na tematy religijne werbując w ten sposób zwolenników w łagrze* [284]. Odnośnie do ks. Aszeberga, którego wyrok kończył się 24.01.1932, postanowiono: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK, wystąpić z wnioskiem o zwiększenie wyroku do 10 lat i do chwili otrzymania decyzji trzymać na wyspach w izolacji od innych księży* (tamże). Zm. w łagrze sołowieckim na tyfus 29.04.1933. Więzień tego łagru, ks. Donat Nowicki, wymienia go tam pod zmienionym nazwiskiem P. Astzeberg [219]. Wg przekazów rodzinnych i niektórych relacji Konsulatu Pol. w Kijowie był Polakiem. Potwierdzałby to fakt wciągnięcia go przez PCK na listę wymiany więźniów polit. Władze sow. odrzuciły ten wniosek. Znający go osobiście ks. Teofil Skalski (zob. biogram), administrator apost. diec. łucko-żytomierskiej, nazywa go *zacnym kapłanem polskim* [68]. W jednym z raportów Konsulatu Pol. w Kijowie niesłusznie określony jako Niemiec [1: III/28, k. 107]. Inna relacja z tego samego konsulatu zawiera informację, że pochodził ze Żmudzi i uważał się za Polaka [5: syg. 6773, k. 19]. Źródła: [1: syg. III/28, k. 107 i 214]; [5: syg. 6773, k. 19–22]; 11049, k. 66]; [7: syg. 2ER 112, 124, 178]; [15: 1917–1919]; [44: 1925, nr 17]; [67]; [68]; [84]; [88: 1933, nr 46]; [90]; [219]; [262]; [273]; [284]; [309].

Aszenberg Paweł zob. **Aszeberg Paweł**

Audar Jan s. Michała (1879 – 1911 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej, a nast. diec. pińskiej. Seminarium duch. ukończył w Petersburgu i tam w 1911 otrzymał święcenia kapł. Od 1916 pracował jako kapelan przy kościele pw. Najśw. Serca Pana Jezusa w Timofiejewce w dek. Tomsk na Syberii (w 1917 w Timofiejewce było 1140 wiernych). W 1920 został tam aresztowany i skierowany do łagru na Syberii na okres *do zakończenia wojny* [290 (2)]. Brak danych co do terminu zwolnienia i przybycia do Polski.

Od 1922 był proboszczem w Siemiatyczach (diec. wileńska), które od 1925 należały do diec. pińskiej. W latach 1927–1930 pracował na podobnym stanowisku w par. Miłkowice w dek. Drohiczyn n. Bugiem, a nast. jako p.o. proboszcza w par. Ostrożany w tym samym dekanacie. Był tam jednocześnie katechetą w szkole podstawowej. Pozostawał na tych stanowiskach do 1939. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1917, 1923–1932]; [69: 1926–1939]; [233: syg. 666/49]; [290 (2)].

Augło Piotr zob. **Awgło Piotr**

Ausa (?) – aresztowany w Moskwie w 1924 r. Nazwisko nie znane i informacja niepewna. Źródło: [44: 1924, nr 15].

Awgło (Awgłło) Piotr s. Józefa (1861 – 1887 – 1937). Od końca lat dwudziestych wikariusz gen. administratora apost. w Mohylewie, bpa Bolesława Sloskansa (zob. biogram), a po jego wydaleniu z ZSSR w 1933 – zastępca, do chwili aresztowania w czerwcu 1937. Ur. 11.05 we wsi Ungury, gm. Towiany na Litwie. W 1882 wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu, które ukończył w 1887. Początkowo pracował w Dyneburgu, nast., od 12.10.1887 do 17.12.1896, był wikariuszem, a późn. administratorem par. Mścisław oraz dziekanem dek. klimowicko-mścisławskiego na Białorusi. W latach 1897–1913 pracował jako proboszcz par. w Smoleńsku. W drugim roku po przybyciu tam zaprosił przełożoną gen. ukrytego (bezhabitowego) Zgromadzenia Córek Najczystszego Serca NMP, m. Paulę Malecką, która założyła tam trzy placówki wychowawcze dla dzieci z ukrytym nauczaniem języka pol. i religii. Były to: zakład wychowawczo-rękodzielniczy dla 90 dziewcząt, zakład wychowawczo-rzemieślniczy dla 32 chłopców oraz pracownie krawiecka, introligatorska i szewska dla 20 osób spośród ubogiej miejscowej młodzieży. W 1914 pozostawał chwilowo bez stanowiska. Od 31.10.1916 pracował przy kaplicy św. Franciszka w Petersburgu. Po raz pierwszy aresztowany na pewien czas w tym mieście w 1922. Ponownie aresztowany w 1923 w związku z procesem w Moskwie abpa Jana Cieplaka (zob. biogram), administratora apost. archidiec. mohylewskiej, oraz 14 księży z Petersburga, a nast. zwolniony. W latach 1924–1925 był administratorem kościoła par. pw. Nawiedzenia NMP w Petersburgu/Leningradzie, a tymczasowo także kościoła par. św. Franciszka w Leśnem w dek. piotrogrodzkim. Od 6.07.1925 pełnił funkcję administratora par. św. Barbary

i dziekana w Witebsku (w zastępstwie ks. Leonarda Baranowskiego, więzionego w łagrze na Sołówkach – zob. biogram). Tu w 1927 został ponownie aresztowany przez witebski oddział okręgowy GPU pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Polski i prowadzenia działalności kontrrew. Przewieziony do Smoleńska, po z górą 6 miesiącach wstępnego śledztwa został uwolniony. Pod naciskiem GPU przybył do Mohylewa i objął funkcję proboszcza parafii katedralnej. Pod koniec lat dwudziestych został tu czwartym z kolei wikariuszem gen. administratora apost. w Mohylewie, bpa B. Sloskansa, po aresztowaniu poprzednich wikariuszy gen. i po kolejnym aresztowaniu samego bpa Sloskansa w listopadzie 1930. Ustawicznie nękany przez GPU, podpisał 15.03.1930, po wielogodzinnej presji kilku agentów GPU (jakoby za obietnicę otwarcia zamkniętych kościołów oraz zmniejszenia podatków nakładanych na otwarte jeszcze kościoły i księży) oświadczenie, zaprzeczające wiadomościom o prześladowaniu w ZSSR duchowieństwa i wiernych. Ukazało się ono nast. jako rzekomy wywiad z nim w gazecie „Raboczij" (nr 66 z 21.03. 1930), wydawanej w Mohylewie, a także w moskiewskiej „Prawdzie" (20.03.1930). O tym fakcie doniósł sam do Rzymu za pośrednictwem administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu (zob. biogram), któremu wiadomość tę przekazał poprzez specjalnego posłańca. W przesłanym liście stwierdzał, że do wypowiedzi tej został zmuszony i podpisał ją w stanie wyczerpania fizycznego i psychicznego, że bardzo jej żałuje i prosi w związku z tym o zwolnienie z pełnionego urzędu wikariusza gen. w Mohylewie. Prośba ta nie została spełniona, o czym zawiadomił go bp Michel d'Herbigny z Rzymu na otwartej karcie pocztowej, pisanej po łacinie. Z powodu trudności, jakie miał w poruszaniu się, GPU przeprowadzało cotygodniowe badania w jego mieszkaniu przy ul. Komsomolskiej 4. Dn. 16.06.1936 jeden z agentów GPU powiadomił go o następującym postanowieniu: *Zadecydowaliśmy, że was zlikwidujemy, i bądźcie pewni, że tak się stanie. Żeby nam zaoszczędzić uciekania się do przemocy, zlikwidujcie się sami* [84, s. 490]. Po raz ostatni aresztowany został 13.06.1937 po nabożeństwie w kaplicy na cmentarzu w Mohylewie na podstawie oskarżenia o szpiegostwo i działalność antysow. z art. 66, 68 i 72 KK BSSR (art. 58 KK RSFSR). W czasie śledztwa pod wpływem tortur podpisał obszerny, zredagowany w sposób widoczny przez GPU, protokół śledczy, w którym rzekomo zeznawał, że od 1917 był agentem POW w Smoleńsku, gdzie brał osobisty udział w formowaniu legionów pol., a także w Witebsku, Petersburgu i Mohylewie, gdzie był jakoby komendantem tej organizacji, dysponującym liczną grupą własnych agentów. Przyznawał się również, że przez cały czas aktywnie współ-

działał z podziemiem pol. w ZSSR, przygotowującym pol. powstanie zbrojne na Białorusi, mające na celu przyłączenie jej do Polski i otrzymywał z zagranicy duże sumy pieniędzy, które przekazywał innym dla prowadzenia działalności szpiegowskiej według rozkazów otrzymywanych z Polski, Francji, Watykanu i z innych szpiegowskich ośrodków zagr., w tym z Japonii. Obciążał także wiele innych osób, w tym nieżyjących już wówczas abpa Jana Cieplaka i bpa Antoniego Maleckiego, bpa Pie-Éugène Neveu, wtedy już przebywającego we Francji, bpa Bolesława Sloskansa (od 1933 na Łotwie), abpa Edwarda Roppa, metropolitę mohylewskiego mieszkającego w Polsce (zob. biogram), pol. placówki dyplomatyczne w ZSSR, wielu księży miejscowych i przebywających w Polsce oraz ludzi świeckich z Białorusi i Polski. Dn. 25.08.1937 został skazany na śmierć i dwa dni późn., 27.08, rozstrzelany w więzieniu NKWD w Mińsku, razem z księżmi: Konstantym Andrekusem, Janem Borowikiem, Piotrem Janukowiczem i Stanisławem Rajką (zob. biogramy). W piśmie Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938, skierowanym do MSZ i zawierającym listę uwięzionych w ZSSR księży, podano nieścisłą informację o śmierci ks. Awgły w październiku 1937 w więzieniu w Mohylewie. Taką samą informację, jedynie bez wskazania daty, podaje H. Stehle [175]. Zrehabilitowany 11.08.1989 z braku dowodów winy. Był kanonikiem honor. kapituły mohylewskiej. Źródła: [1: syg. III/28, k. 89; syg. III/100, k. 26 i 193]; [3: syg. 95, k. 83]; [5: syg. 11049, k. 20]; [7: syg. 2ER 176]; [8: 18.09.1937]; [14: 1902–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.12.P/5; A.44.115/1, pismo z 28.06.1938]; [36]; [65]; [80: 1928, nr 8, s. 112]; [84]; [88: 1937, nr 39, s. 619; 1938, nr 15, s. 236]; [91]; [92]; [100]; [102]; [130]; [152]; [175]; [270: s. 7]; [287].

Babalski Szymon zob. **Babarski Szymon**

Babarski Szymon (1867 – 1892 – 1919). Pochodził z diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1892–1894 administrował par. Kamień Koszyrski w dek. Kowel. Od 1901 do 1910 pracował jako administrator par. Orynin w dek. Kamieniec Podolski, a nast. był administratorem par. Wołoczyska (w 1918 liczyła ponad 5500 wiernych) w dek. Krzemieniec na Wołyniu. W 1918 mianowany proboszczem par. Czarny Ostrów, liczącej w tym czasie 6146 wiernych. Niekiedy błędnie wymieniany jako Babalski. Wg informacji ks. Mariana Sokołowskiego (zob. biogram), przebywającego w 1919 w Winnicy, ks. Babarski

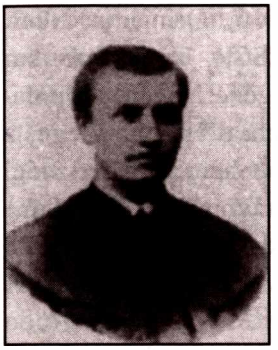

został najpierw aresztowany, a nast. latem 1919 rozstrzelany na miejscu egzekucji bolsz., którym był cmentarz w Winnicy (jego czaszkę miała rozpoznać po sztucznym uzębieniu gospodyni księdza). Ks. M. Tokarzewski w swoim opracowaniu *Przyczynek do historii męczeństwa Kościoła rzymsko-katolickiego w diecezjach kamienieckiej i łucko-żytomierskiej 1863–1930* (Łuck 1933, s. 28) podaje nieco inną wersję jego śmierci. Wg niej ks. Babarski został zamordowany przez bolszewików w 1919 w Wołoczyskach, a jego ciało miało być rzucone psom na pożarcie. Był jednym z pięciu księży zamordowanych w diec. łucko-żytomierskiej w pierwszym okresie władzy bolsz. Źródła: [17, s. 169]; [23: 1894–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [57: 1922, nr 13, s. 201]; [71, s. 70]; [76, s. 199]; [78, s. 28]; [283, s. 264].

Bacaratian Jakub zob. **Bagaratian Agop (Jakub)**

Bach Jan zob. **Back Johannes**

Back Johannes s. Bernarda (1884 – 1908 – przed 1938). Ur. 1.01 we wsi Dudinkowo w gub. jekatierinosławskiej. Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1910–1914 był administratorem par. Karlsruhe, w 1917 proboszczem par. Schönfeld (Sofiewka) w dek. Odessa w gub. chersońskiej oraz par. Nowy Kandeł (Bogunskoje) w tym samym dekanacie. Aresztowany 17.10.1935 przez agentów UNKWS obł. odeskiej. Protokół aresztowania datowany 20.10.1935. Przebywał w więzieniu w Odessie i sądzony był w sprawie *Neugum, Reichert i inni*. Dn. 21.02.1936 przez Specjalne Kolegium Obwodowego Sądu Odeskiego skazany z art. 54–4 cz. II oraz 54–11 KK USSR na 8 lat łagrów. Zm. na zesłaniu przed 1938. Miejsce śmierci nie znane. W piśmie Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 błędnie wymieniany jako Jan Bach. Źródła: [15: 1917]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [253: 1995, nr 58].

Badkiewicz Konstantin zob. **Budkiewicz Konstanty Romuald**

Bagaratian Agop (Jakub) s. Daniła (1872 – ? – 1936). Ormianin, administrator apost. dla Ormian-katolików obrz. orm. w ZSSR. Ur. w gub. batumskiej. Administrator apost. w Moskwie, bp Pie-Éugène Neveu, na polecenie kierownika pap. komisji Pro Russia, bpa Michela d'Herbigny'ego, z 18.12.1927 miał go konsekrować na biskupa (w rycie łac.), tak by mógł udzielać święceń kapł. w obrz. orm. i łac. (miał otrzymać tytuł biskupa tytularnego Kukuse w Armenii). Konsekracja przewidziana na 11.01.1928 nie odbyła się. Nominat, zawiadomiony przez proboszcza par. św. Piotra i Pawła, ks. Karola Łupinowicza (zob. biogram), o tym, że ma przybyć do Moskwy, nie przyjechał z powodu zakazu wyjazdu z Tyflisu (Tbilisi), wydanego przez GPU. W liście do bpa Neveu z 17.02.1930 donosił, że nie może wykonywać aktów jurysdykcji bez pozwolenia GPU. W tym samym roku na zainscenizowanym przez władze sow. zakaukaskim zjeździe Ormian-katolików w Tyflisie oskarżony został o *ciężkie dla interesów Kościoła przestępstwa dokonane [...] w stosunku do władzy sowieckiej* [1: III/28, k. 97], jak również o to, że – jak sformułowano to w oskarżeniu – *wszczęte obecnie w państwach zachodnich napaści na Związek Sowiecki zawdzięczać należy w znacznej części Bagaratianowi, który w ciągu szeregu lat dostarczał Stolicy Apostolskiej kłamliwych i oburzających swem oszczerczym charakterem informacji o rzekomo istniejących tu prześladowaniach religijnych* (tamże). Kolejnym przestępstwem miało być *organizowanie propagandy kontrrewolucyjnej za pomocą przekupionych przez siebie misjonarzy – uczniów propagandy rzymskiej* (tamże). Pod presją i szantażem GPU zjazd pozbawił go wszystkich jego praw jako administratora Kościoła orm.-kat. Zebrane na zjeździe duchowieństwo orm. pod terrorem i groźbami uchwaliło ponadto rezolucję, która odrzucała rzekomo *kłamliwe oskarżenia rządu sowieckiego o nietolerancję religijną*, na skutek których *Stolica Apostolska straciła możliwość prawidłowej orientacji w rzeczywistej sytuacji wiernych w Związku Sowieckim* (tamże). Po usunięciu 10.03.1930 ze stanowiska razem z innymi księżmi orm. został przez władze państwowe pozbawiony prawa do pełnienia funkcji duszp., a nast. aresztowany w Tbilisi w 1930. Przed aresztowaniem ks. Bagaratian przekazał swoje uprawnienia ks. Carapetowi Dilurgianowi (zob. biogram). Był więziony w Moskwie na Butyrkach i został tam skazany na 10 lat łagrów z oskarżenia na podstawie art. 58–6 i 58–10 KK ZSSR. Deportowany do łagru na Wyspach Sołowieckich, przybył tam 1.09.1930. Jego wyrok kończył się 27.03.1940. W związku z wykryciem na Sołówkach rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania* (zob. biogram ks. Pawła

Aszeberga), istniejącego jakoby wśród więzionych tam 32 księży kat., w rozporządzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO OGPU) z 9.07.1932, wydanym na Sołówkach, odnośnie do jego osoby postanowiono: *Zwrócić się o materiały do GPU ZSFSR i wystąpić z wnioskiem o warunkowe przedterminowe zwolnienie* [284]. Zwolnienie nie nastąpiło, gdyż na początku lat trzydziestych przebywał nadal, jako *inwalida pracy*, w łagrze na linii Murmańsk, niedaleko stacji Kuziema, 55 km na północ od Kiem'. Zm. w łagrze na Sołówkach w lutym 1936. Wg innego źródła [309] miał umrzeć na stacji Kuziema. Źródła: [1: syg. III/28, k. 96–98; syg. 1: III/100, k. 163]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1931–1932]; [19]; [84]; [88: 1936, nr 14, s. 218]; [262]; [284]; [309].

Bahl Johannes (1902 – ? – po 1936). Pochodził z diec. tiraspolskiej. W latach 1917–1918 uczył się w niższym seminarium duch. w Saratowie. Nie znana data aresztowania. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1937 do MSZ przebywał w łagrze Kuziema, Kirowskaja Żeleznaja Doroga, Łagiernyj punkt Kiemskoje. Dalsze losy nie znane. Źródła: [15: 1917–1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [67].

Baier Georg jun. s. Stefana (1870/71 ? – 1897 – po 1931). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 28.04.1903 pracował jako wikariusz w Saratowie. Od 1911 był proboszczem par. Rohleder (Raskaty) w dek. Marienthal w gub. saratowskiej. Od 1910 miał pod opieką także par. Heřzog (Susły). Był również proboszczem i dziekanem w Jekatierinostadt (późn. Marksstadt n. Wołgą). Aresztowany 29.04.1930 jako jeden z kilkunastu księży niem. z Powołża, aresztowanych w pierwszych miesiącach tr. i oskarżonych na podstawie art. 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR m.in. o to, że: *a) Byli członkami kontrrewolucyjnej i nacjonalistycznej organizacji księży w Dolno-Nadwołżańskim Kraju i prowadzili szpiegowską robotę na rzecz Niemiec; b) Wychowywali ludność kolonii niemieckich w nacjonalistycznym, antysowieckim duchu i sabotowali wszystkie zarządzenia władzy sowieckiej na wsi; c) Sprzyjali organizacji ruchu powstańczego w koloniach niemieckich w Dolno-Nadwołżańskim Kraju* [262]. Dn. 6.06.1931 skazany na 3 lata łagrów z zamianą na zsyłkę na Syberię. W 1931 był więziony w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: sygn. 2ER 112]; [15: 1917–1919]; [67]; [262].

Bajeman Joseph [14: 1932] zob. **Beilmann Joseph**

Bakasatian Akon Danielowicz [262] zob. **Bagaratian Agop (Jakub)**

Balul Wincenty (1874 – 1899 – 1944). Należał do archidiec. mohylewskiej. Studiował w metropolitalnym seminarium duch., a nast. w Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem magistra teologii. W latach 1902–1916 był wikariuszem i katechetą w gimnazjum i w innych szkołach miejscowych w Dźwińsku. Od 1916 administrator par. św. Antoniego i dziekan w Witebsku (w 1917 w dwóch parafiach witebskich było 9250 wiernych). W 1919 więziony w tym mieście, prawdopodobnie jako zakładnik, po usunięciu z Wilna przez wojska pol. oddziałów bolsz. i zaaresztowaniu tam przez nie agentów bolsz. Od 1921 przebywał w Polsce i od początku lat dwudziestych do wybuchu II wojny świat. pracował jako katecheta w Piasecznie k. Warszawy. W latach 1932–1939 był jednocześnie kapelanem w oratorium przy szkole dla dziewcząt im. Cecylii Plater-Zyberk w Chyliczkach k. Warszawy. W latach 1925–1932 pełnił funkcję sędziego w metropolitalnym sądzie biskupim archidiec. mohylewskiej z siedzibą w Warszawie. Zm. 31.08.1944 w Piasecznie, po wyrzuceniu go z mieszkania przez Niemców, i został tam pochowany. Był prałatem i kanonikiem kapituły mohylewskiej. Źródła: [14: 1902–1917, 1923–1932]; [31]; [65, s. 165]; [93: 1934–1939].

Baran Karol (1882 – 1906 – 1918). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1907–1910 był wikariuszem par. Latyczów. Późn. przez siedem lat (1910–1917) pracował jako wikariusz, a nast. administrator par. Turzysk w dek. Kowel oraz *ad interim* par. Przewały w dek. Dubno. W 1918 został zamordowany przez bandę bolsz. w par. Krasiłów na Wołyniu (parafia liczyła wówczas 2200 wiernych). Źródła: [23: 1907–1914, 1918]; [68].

Baranowski Leonard s. Jakuba (1875 – 1900 – 1930). Ur. w Wyspienskiej Wołosti (?) na terenie b. gub. witebskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem najpierw metropolitalnego seminarium duch., a

nast. Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył, uzyskując w 1901 stopień kandydata teologii. W tym samym roku został wikariuszem par. Orzeł (Orioł) w Rosji europejskiej. W latach 1902–1904 pracował jako wikariusz par. św. Katarzyny w Petersburgu, a nast. (1904–1908) wikariusz i katecheta w Smoleńsku. Od 1909 do 1914 był administratorem par. w Połocku i dziekanem połockim, a nast. (1914–1915) administratorem par. Kazań w Rosji europejskiej (w 1917 parafia liczyła 2000 wiernych). W latach 1916–1917 bez stanowiska w archidiecezji. W 1919 był proboszczem w Połocku i został tam aresztowany jako zakładnik pol. Należał do grupy 11 aresztowanych w tym charakterze księży kat. Uwolniony w tym samym roku dzięki interwencji rządu pol. i wymianie na jeńców bolsz. Ponownie więziony w dn. 4–21.07.1922 w Witebsku, a nast. oddany pod nadzór policji. W latach 1922–1925 był administratorem par. św. Antoniego w Witebsku i dziekanem witebskim. Aresztowany 26.06.1925 przez OSO przy Kolegium OGPU razem z grupą miejscowych Polaków, oskarżony z art. 66 KK RSFSR (d. redakcji) o *szpiegostwo na rzecz burżuazji międzynarodowej* oraz z art. 98 tegoż kodeksu i po kilku miesiącach śledztwa skazany przez OSO OGPU na 3 lata łagrów na Wyspach Sołowieckich. Przybył tam latem 1926 okrętem „Gleb Bokij" w transporcie liczącym 300 więźniów. Był w 13 rocie i woził kamienie. Po okresie ciężkiej pracy fizycznej otrzymał funkcję stróża. Po z górą dwuletnim pobycie w łagrze sołowieckim został 13.07.1929 zesłany do wioski Togur w rej. Tomska na Syberii (Narymski Kraj), gdzie zm. na tyfus plamisty 12.12.1930, w wieku 55 lat. W wiosce tej nie było katolików. Ks. Julian Groński (zob. biogram) z Tomska wysłał mu, na jego prośbę, przedmioty liturgiczne do odprawiania mszy św. Istnieje błędna informacja, że w 1919 został rozstrzelany w Połocku [137: 1920, nr 1, s. 8–11], którą powtórzył ks. F. Rutkowski w biografii abpa Jana Cieplaka [65, s. 54], i również błędna informacja o tym, że w 1932 przebywał w *politizolatorze* w Irkucku [262]. Był, jak się zdaje, pierwszym księdzem kat. obrz. łac., który znalazł się na Sołówkach. Wymieniany przez więźniów tego łagru: M. Lenardowicza [41], bpa Bolesława Sloskansa [130] i ks. Donata Nowickiego [219]. Ten ostatni w swoich wspomnieniach określa go jako: *Sacerdote molto zelante e fermissimo nei suoi principi, specialmente nella lotta contro i Bolsceviki* (Kapłan bardzo gorliwy i najmocniejszych zasad, szczególnie w swojej walce przeciwko bolszewi-

kom) [219: *Mosca et Solovski* (!) s. 7]. Źródła: [1: syg. III/28]; [6: 126]; [14: 1905–1931]; [32: syg. A.P.12/4]; [36: 120, s. 11]; [41: s. 55]; [46, s. 154]; [65, s. 54]; [130]; [137: 1920, nr 1, s. 8–11]; [147: rkp 787, k. 108–110]; [219]; [238: nr 1]; [262]; [268]; [281]; [282]; [290 (2)].

Baranowski Piotr s. Augustyna (1882 – 1906 – 1937). Pochodził z archidiec. mohylewskiej. Ur. 21.03 w Orszy. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1908–1909 był wikariuszem w Nieświeżu, dek. Słuck, a nast. (1910–1911) administratorem par. Czeczersk w dek. Homel. Przez pięć lat (1912–1917) pracował jako administrator par. Nieżyn (800 wiernych) w tym samym dekanacie. W 1917 ponownie został wikariuszem par. Nieśwież. W latach 1922–1924 pozostawał na stanowisku proboszcza par. św. Barbary i dziekana w Witebsku, a w 1925 administratora par. Czernihów w dek. Charków. Od 1926 był ponownie administratorem par. Nieżyn (i in.). Został tam aresztowany 26.04.1929 i 20.09 tr. na podstawie oskarżenia z art. 58–4 *trojka* Kolegium OGPU skazała go na 10 lat łagrów na Sołówkach. Przybył tam 16.10.1929. Jego wyrok kończył się 26.04.1939. W 1. poł. 1930 przebywał w łagrze na wyspie Anzer (KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). Za przynależność do *wspólnoty katolickiej*, założonej jakoby w tym łagrze i będącej rzekomo *zwartym antysowieckim ugrupowaniem* 32 księży kat. (por. biogram ks. Pawła Aszeberga), władze USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w końcowym wyroku grupowego procesu z dn. 9.07.1932 zadecydowały odnośnie do jego osoby: *Wystąpić z wnioskiem o przeniesienie do jarosławskiego „spiecizolatora", a do chwili otrzymania zgody trzymać na wyspach w izolacji od innych księży* [284]. Dn. 21.02.1937 znajdował się w łagrze koło miasta Kiem' (jeden z łagrów sołowieckich). W tym samym roku, 9.10.1937, został przez OSO UNKWD skazany na karę śmierci i 3.11 tr. rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. Wymieniony na liście więzionych i zesłanych księży kat. z marca 1937, wręczonej prymasowi Polski, kard. Augustowi Hlondowi, 14.08 tr. przez hr. Alfreda Ponińskiego, radcę Legacji Pol. w Moskwie w latach 1926–1934. Źródła: [1: syg. III/28; syg. III/100, k. 179]; [14: 1906–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.7.682/1 – pismo z 22.12.1941]; [41, s. 51]; [152]; [168, s. 35]; [219]; [235, z. 8]; [262]; [273]; [309].

Batmaniszwili Szijo (Alojzy) Grigoriewicz (1885 – ? – 1937). Gruzin obrz. łac., administrator apost. dla katolików w Gruzji. Przedtem archimandryta gruzińskiego zgromadzenia zakonnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP. W 1919 był administratorem par. Achałcyche w południowej Gruzji, dek. Tyflis (Tbilisi). Aresztowany został w Tbilisi 16.10.1927 i 16.01 r. nast. na podstawie oskarżenia z art. 58–6, 58–10 oraz 58–12 KK RSFSR otrzymał wyrok 10 lat łagrów bez możliwości amnestii. Wysłany na Sołówki z końcem wyroku 29.07.1937. Przybył tam 12.02.1928. W 1930 w grupie 32 innych księży pracował na wyspie Anzer (KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije, SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). W związku z wykryciem rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania* (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga), zorganizowanego tam jakoby wśród więzionych księży, władze USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w rozporządzeniu z 9.07.1932 dotyczącym jego osoby zadecydowały: *Trzymać na wyspach w izolacji od pozostałych księży do końca wyroku* [284]. Dn. 31.05.1934 przebywał w łagrze w miejscowości Kuziema, Kirowskaja Żeleznaja Doroga, a 12.06.1936 znów w łagrze na Sołówkach. Wymienia go tam hr. Alfred Poniński na swojej liście z marca 1937. W 1937 więziony był tam w wewnątrzłagiernym więzieniu. 14.10.1937 został decyzją OSO UNKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć i 1.11.1937 w łagrze na Sołówkach rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [7: syg. 2ER 124]; [15: 1918]; [130]; [219]; [262]; [284]; [309].

Baumtrag Jan zob. **Baumtrog Augustyn**

Baumtrog Augustyn s. Jana (1883 – 1909 – 1937), administrator apost. Powołża (w NPASSR). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Ukończył uniwersytet w Innsbrucku (Austria). W latach 1912–1917 był prefektem w wyższym saratowskim seminarium duch. Od 1915 pracował jako administrator par. Rożdiestwienskoje w obw. Kubań, a nast. (od 1917) administrator par. Marienburg w dek. Rownoje w d. gub. samarskiej. Brał bardzo aktywny udział w zorganizowaniu w 1917 Katolickiego Związku Narodowego (Volksverein) dla niem. ludności kat. na Powołżu (istniał nieoficjalnie do 1921) i wydawał organ tego związku „Deutsche Stimme". Aresztowany na pewien czas na początku lat dwudziestych. 23.05.1926 został potajemnie mianowany przez bpa Michela d'Herbigny'ego, ukrytego wysłannika pap. do ZSSR, administratorem apost.

Powołża z siedzibą w Saratowie. W 1928 był proboszczem i dziekanem w Saratowie. Pomagał materialnie księżom więzionym w łagrze na Sołówkach, przesyłając im stypendia mszalne. Aresztowany 13.08.1930 razem z 27 innymi księżmi niem. Przebywał w więzieniu OGPU na Butyrkach w Moskwie. Sądzony był w sprawie działalności uznanego za antysowiecki niem. KZN, zorganizowanego w 1917 przez grupę księży i świeckich na Powołżu i zlikwidowanego za pomocą terroru przez władze sow. w latach 1918–1919. Uważany był za jednego z jego głównych współorganiztorów i kierowników. W czasie śledztwa oskarżony został o to, że: *a) poczynając od 1917 r. prowadził aktywną walkę z władzą sowiecką; organizował kontrrewolucjonistów w „Katolickim Związku Narodowym", którym osobiście kierował, występował w publikacjach prasowych i innych z wezwaniami do walki przeciwko bolszewikom; organizował wokół siebie kontrrewolucyjne duchowieństwo katolickie i zachęcał je do tworzenia oddziałów powstańczych i ośrodków politycznych, jak również białogwardyjskich armii, walczących z władzą sowiecką; b) był organizatorem i kierownikiem-ideologiem zlikwidowanej organizacji katolickiego duchowieństwa; otrzymywał dla prowadzenia kontrrewolucyjnej działalności dyrektywy, wskazówki i pieniądze zza granicy, od papieża i niemieckich faszystowskich i religijnych organizacji; wchodził do kierowniczej czwórki kontrrewolucyjnych organizacji; c) prowadził szpiegowską działalność na rzecz Niemiec i Watykanu, zbierając ekonomiczne, polityczne i wojskowe informacje; równocześnie dawał wskazówki członkom kontrrewolucyjnych organizacji co do prowadzenia działalności szpiegowskiej i zbierał od nich uzyskane przez nich materiały szpiegowskie dla przekazania ich do Niemiec i do Watykanu; d) brał bezpośredni i aktywny udział w organizowaniu akcji powstańczej i kontrrewolucyjnych masowych wystąpień w niemieckich koloniach Powołża; dawał wytyczne księżom, członkom kontrrewolucyjnych organizacji dla planowych przygotowań do powstania przez systematyczne antysowieckie urabianie kułackiej i zamożnej części ludności niemieckiej, wykorzystując jej religijne i nacjonalistyczne przesądy; e) prowadził systematyczną robotę dla organizacji emigranckiego ruchu niemieckich kolonistów; urządzał u siebie w mieszkaniu nielegalne zebrania w celach otrzymania poparcia w sprawie emigracji; nawiązał bliższe stosunki z ambasadą niemiecką w Moskwie i szpiegiem Metzgerem. Do zarzucanych mu przestępstw Baumtrog przyznał się częściowo, ale obciążyły go zeznania Kappesa, Paula, Riedela i Achmana* [262 CAFSBRFNP]. Na podstawie oskarżenia z art. 58–2, 58–4, 58–6, 58–10 oraz 68–6 KK RSFSR w zbiorowym procesie 12 księży niem. został 20.04.1931 skazany na śmierć, z za-

mianą tego wyroku na 10 lat łagrów, licząc od 18.08.1930. Więziony był także w Pokrowsku. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.07.1938 do MSZ zm. w łagrze na Sołówkach w marcu 1937. Błędnie wymieniany w tym piśmie jako Jan Baumtrag [32: syg. A.44.115/1]. Był kanonikiem kapituły saratowskiej. Istnieje błędna informacja, że zmarł w więzieniu w 1945 [67]. Wg danych z aktu oskarżenia jest autorem broszury pt. *Socializm s toczki zrienija obszczieswiennoj, choziajstwiennoj i religioznoj* (*Socjalizm z punktu widzenia społecznego, gospodarczego i religijnego*) [262 CAFSBRFNP]. Nawoływał w niej do walki z komunizmem i zapowiadał zwycięstwo nad nim idei chrześcijańskiej. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [12]; [15: 1917–1919]; [14: 1931–1932]; [19]; [32: syg. A.44.115/1]; [38]; [67]; [84]; [80: 1931, nr 24, s. 303]; [175]; [262].

Baumtrof Józef zob. **Baumtrog Joseph**

Baumtrog Joseph (1872 – 1896 – 1921). Brat administratora apost. Powołża Augustyna Baumtroga. Należał do diec. tiraspolskiej. Ukończył seminarium duch. w Saratowie. Od 1897 był administratorem, a nast. proboszczem par. Siemionowka, liczącej 8 tys. wiernych. Był bardzo aktywnym działaczem społ. wśród ludności niem. i zyskał dużą popularność, czego dowodem było wybranie go do Dumy regionalnej oraz na reprezentanta Niemców nadwołżańskich w Niemczech. Otrzymał kilka odznaczeń od władz carskich. Na skutek różnego rodzaju oskarżeń został przez ordynariusza, bpa Josepha Kesslera, 15.08.1915 na rok zasuspendowany i na zawsze wydalony z parafii. W sporze z biskupem zwrócił się o wymierzenie sprawiedliwości do władz państwowych (carskich) i ordynariusz zmuszony był składać wyjaśnienia dyrektorowi Departamentu Obcych Wyznań Rel. Po oskarżeniu o wrogie występowanie przeciwko biskupowi i pogróżki przeciwko niemu zaciągnął, według interpretacji rozporządzeń kośc. przez biskupa, karę ekskomuniki i *irregularitatis*, zastrzeżoną papieżowi (list bpa Kesslera z 29.08.1917 do administratora par. Marienfeld, ks. Franza Rauha). Wyjechał do Niemiec i tam zwrócił się do nuncjusza pap. w Monachium o zwolnienie z ekskomuniki i kary *irregularitatis*. Otrzymał odpowiedź, że w jego sprawie kompetentny jest wizytator apost. w Warszawie, bp Achilles Ratti (był nim tylko od 25.04 do 29.05.1918, a nast. został mianowany nuncjuszem), posiadający uprawnienia kośc. na teren Rosji. We wrześniu 1918 ks. Baumtrog przybył do Warszawy, pokonując duże trudności w związku z toczącą

się wojną (część drogi przebył pieszo). W Warszawie zwrócił się listem z 20.11.1918 do nuncjusza A. Rattiego o zwolnienie ze wszystkich ciążących na nim kar kośc. i wyraził gotowość przyjęcia każdej wyznaczonej mu pokuty. W liście przyznawał się tylko do jednej rzeczywistej winy: kłótni z biskupem. Zwolnienie z ekskomuniki i innych kar otrzymał od nuncjusza, wrócił do diec. tiraspolskiej i podjął tam pracę duszp. Zastrzelony przez wojska bolsz. w 1921 w par. Kamyszyn w gub. saratowskiej. Źródła: [38]; [15: 1917]; [67]; [98, s. 13]; [262 CAFSBRFNP]; [297].

Bechler Walenty zob. **Böhler Valentin**

Beilmann Johannes s. Jana (1873 – 1897 – po 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i ukończył seminarium duch. w Saratowie. W 1897 był wikariuszem w Georgsburgu w dek. jekatierinosławskim w gub. samarskiej, w latach 1903–1905 – proboszczem par. Rosental, w 1905 – administratorem par. Rożdiestwienskoje. W latach nast. (1909–1910) był proboszczem par. Marienburg, a od 1913 administratorem par. Obermonżur (Obermonjour) w dek. jekatierinosławskim w gub. saratowskiej. W latach 1914–1916 duszpasterz w par. Rownoje, a nast. (1916–1923) w Odessie. W 1928 pozostawał na stanowisku proboszcza w Marienburgu i dziekana w Rownoje. Aresztowany 2.02.1930 w Armawir jako jeden z 8 aresztowanych na początku tego roku księży niem. na Powołżu (latem nastąpiły dalsze aresztowania). Oskarżony o przestępstwa polit. przewidziane w art. 58–2, 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR, m.in. o udział w tworzeniu antysow. organizacji Niemców nadwołżańskich i zamiar nielegalnego przekroczenia granicy z Polską. W zbiorowym procesie 12 księży niem. został 6.06.1931 skazany na 3 lata łagrów z zamianą na zesłanie na Syberię (sądowe sformułowanie zarzutów por. biogramy ks. Georga Baiera i ks. Augustyna Baumtroga). Przebywał w więzieniu na Butyrkach, a w r. nast. był więziony w Jarosławlu n. Wołgą. Być może w 1935 przebywał w Tambowie i w więzieniu w Woroneżu. W styczniu 1937 był w łagrze Stacja Kuziema, dokąd został przeniesiony z Pinduszy nad Morzem Białym. Dalsze losy nie znane. Por. biogram ks. Josepha Beilmanna. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917–1919]; [67]; [84]; [262 oraz 262 CAFSBRFNP].

Beilmann Joseph s. Józefa (1873 – 1896 – po 1935). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1897 był

kolejno proboszczem w parafiach: Rohleder, Bergtal (1902–1905) i Krasna (1905–1908), a w 1910 administratorem par. Karlsruhe. W latach 1911–1913 był proboszczem par. Pfeiffer, a późn. (1924 ?–1928) par. Köhler. Pod wpływem szantażu podpisał deklarację współpracy z GPU, lecz wycofał się z tego, zwracając się w tej sprawie do WCIK w Moskwie. Został aresztowany i w maju 1930 więziony był w Moskwie na Butyrkach. W tym samym roku sądzony był w grupowym procesie kilkunastu księży niem. z Powołża w związku ze sprawą Katolickiego Związku Narodowego (Volksverein), powołanego tam do życia w 1917 i zlikwidowanego przez władze sow. w latach 1918–1919. Oskarżony został razem z innymi o przynależność do kontrrew. organizacji niem. księży i działalność szpiegowską zgodnie z wytycznymi Watykanu i nacjonalistycznych organizacji niem. (Caritas i Fürsorge). Po odbyciu kary wyznaczono mu przymusowe miejsce pobytu w Tambowie. Ponownie aresztowany 4.01.1935 z oskarżenia o szpiegostwo. Podczas procesu 3 innych jeszcze księży (Adam Gareis, Aleksander Staub, Józef Wierzbicki), 3 sióstr dominikanek obrz. wsch. i grupy katolików z Tambowa, który odbył się w Woroneżu przy drzwiach zamkniętych w dn. 16–19.11 tr., odwołał swoje poprzednie zeznania z 9.05.1935 i stwierdził, że pisał je pod dyktando GPU. Skazany został, podobnie jak inni wspomniani księża, na 10 lat łagrów. Przebywał w łagrze Miedwieżja Gora, KFSSR, nad Kanałem Białomorsko-Bałtyckim. Dalsze losy nie znane. Niekiedy wymieniany błędnie jako Joseph Bajeman. Z powodu tego samego nazwiska nie jest jasne, czy informacje o pobycie w więzieniu w Tambowie i w Woroneżu dotyczą ks. Josepha czy ks. Johannesa Beilmanna. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917–1919]; [14: 1931–1932]; [67]; [84]; [262 CAFSBRFNP]; [293, s. 46–47].

Bellender Adam zob. **Bellendir Adam**

Bellendir Adam s. Piotra (1889 – 1913 – 1937). Ur. 26.12 we wsi Karaulnyj Buerak, rej. kamieński na Powołżu. Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1914 był administratorem par. Griaznowatka w gub. saratowskiej, a w latach 1916–1930 duszpasterzem w par. Schuck. Aresztowany pod koniec listopada 1929 (oficjalnie 10.01.1930) i po z górą roku więzienia na Butyrkach w Moskwie 20.04.1931, z oskarżenia na podstawie art. 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR (m.in. o zamiar nielegalnego przekroczenia granicy z Polską) skazany na 10 lat łagrów, licząc od 15.01. 1930. Sądzony był w grupowym procesie kilku-

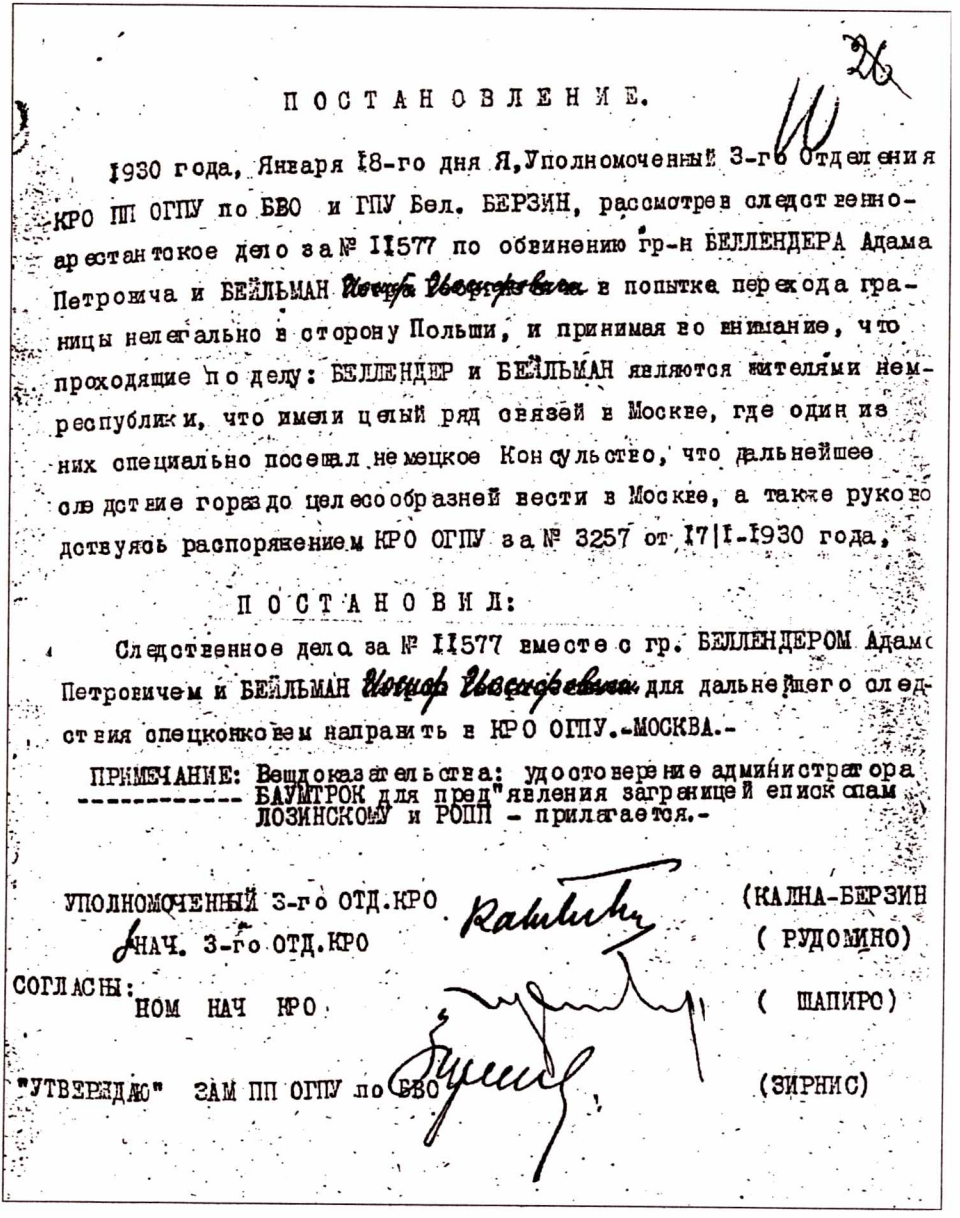

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е.

1930 года, Января 18-го дня Я, Уполномоченный 3-го Отделения КРО ПП ОГПУ по ЗВО и ГПУ Бел. БЕРЗИН, рассмотрев следственно-арестантское дело за № II577 по обвинению гр-н БЕЛЛЕНДЕРА Адама Петровича и БЕЙЛЬМАН Иосифа Иосифовича в попытке перехода границы нелегально в сторону Польши, и принимая во внимание, что проходящие по делу: БЕЛЛЕНДЕР и БЕЙЛЬМАН являются жителями немреспублики, что имели целый ряд связей в Москве, где один из них специально посещал немецкое Консульство, что дальнейшее следствие гораздо целесообразней вести в Москве, а также руководствуясь распоряжением КРО ОГПУ за № 3257 от 17|I-1930 года,

П О С Т А Н О В И Л:

Следственное дело за № II577 вместе с гр. БЕЛЛЕНДЕРОМ Адамом Петровичем и БЕЙЛЬМАН Иосифом Иосифовичем для дальнейшего следствия спецконвоем направить в КРО ОГПУ.-МОСКВА.-

ПРИМЕЧАНИЕ: Вещдоказательства: удостоверение администратора БАУМГРОК для пред"явления заграницей епископам ЛОЗИНСКОМУ и РОПП - прилагается.-

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ 3-го ОТД.КРО (КАЛНА-БЕРЗИН

НАЧ. 3-го ОТД.КРО (РУДОМИНО)

СОГЛАСНЫ: НОМ НАЧ КРО (ШАПИРО)

"УТВЕРЖДАЮ" ЗАМ ПП ОГПУ по ЗВО (ЗИРНИС)

18. Decyzja KRO PP OGPU BWO o skierowaniu do Moskwy księży z diec. tiraspolskiej, Adama Bellendira i Josepha Beilmanna, oskarżonych o próbę ucieczki z Polski. GARF, zbiory I. Osipowej.

nastu księży niem., dotyczącym powstania i działalności Katolickiego Związku Narodowego (Volksverein) zorganizowanego wśród ludności niem. na Powołżu w 1917 i zlikwidowanego przez władze sow. w latach 1918–1921 (por. biogram ks. Augustyna Baumtroga). Od połowy 1932 przebywał w łagrze na Sołówkach. 9.10.1937 został tam wyrokiem *trojki* OSO UNKWD skazany na karę śmierci i 3.11.1937 rozstrzelany. Istnieje błędna informacja, że zmarł na zesłaniu. Niekiedy błędnie wymieniany jako Bellender. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917–1919]; [14: 1931–1932]; [67]; [80: 1931, nr 24]; [262 CAFSBRFNP].

Bels Jan [32: syg. A.44.115/1]. We wszystkich innych źródłach brak takiego nazwiska. Zob. **Bahl Johannes.**

Berac Teofil zob. **Beratz Gotlieb**

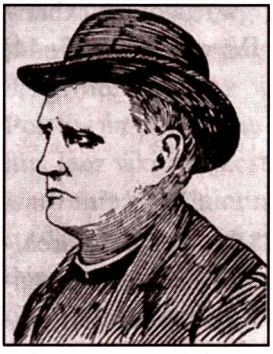

Beratz Gotlieb (1871 – 1894 – 1921). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1894–1909 pracował w par. Berezowka. Od 1914 był proboszczem par. Susły (Herzog) w gub. samarskiej. Uwięziony na skutek denuncjacji miejscowych bolszewików i skazany na śmierć. Po odwołaniu się skazanego do wyższej instancji przyszło jakoby polecenie uwolnienia go, lecz został rozstrzelany w 1921. Jest autorem pracy historycznej pt. *Die deutschen Kolonien an den unteren Wolga in ihrer Entstehung und erstwen Entwicklung. Gedenkblätter für hundertfünzigsten Jahreswende der Ankunft der ersten deutschen Ansiedler an der Wolga (29. Juni 1764–29. Juni 1914)*, 2 Auflage, Berlin. W źródłach pol. wymieniany niekiedy jako Teofil Berac. Źródła: [15: 1917–1919]; [38]; [67]; [98, s. 13]; [262].

Berezowski Józef (1887 – 1912 – po 1933). Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1914 pracował jako wikariusz par. Czerniowce (Podolskie). W latach 1917–1922 był admi-

nistratorem par. Jampol (dek. jampolski), która w tym czasie liczyła 1428 wiernych. Aresztowany w 1922 za opór stawiany przy trzeciej z kolei rekwizycji-rabunku w kościele, został osadzony w więzieniu w Winnicy, gdzie przebywał do marca tr. W 1924 był administratorem par. Pików. Jak się zdaje, był tam jeszcze w 1933. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 176]; [23: 1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [161, s. 151]; [162, s. 442].

Bielak (?) (? – ? – ?). W spisie księży na Ukrainie, zatytułowanym *Stan 20.VIII.1926*, określony jest jako *agent GPU* i *unita* [162, s. 457]. Wg pisma pol. MSZ z 9.05.1930, przesłanego prymasowi Polski, Augustowi Hlondowi, będąc proboszczem parafii obrz. wsch. w Połtawie na Ukrainie, był *silnie podejrzewany o służbę na rzecz GPU i zrzekł się stanu duchownego* [1: III/28, k. 107]. Pochodził z Małopolski Wsch. i należał zapewne do lwow. metropolii obrz. wsch. lub do jednego z zakonów obrz. wsch. Źródła: [1: III/28, k. 107]; [162, s. 457].

Bielakiewicz Aleksander [1: III/100, k. 131]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43–44] zob. **Bilakiewicz Aleksander**

Biełogołowy Józef zob. **Biełohołowy Józef**

Biełohołowy Józef s. Mateusza (1883 – 1906 – 1928). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ur. 11.02 (23.02 wg d. stylu) w Petersburgu. Po ukończeniu progimnazjum kat. przy kościele św. Katarzyny w tym mieście wstąpił do metropolitalnego seminarium duch., a nast. studiował w Akademii Duch. Ukończył ją ze stopniem magistra teologii i prawa kanonicznego. Święcenia kapł. przyjął w 1906 i w latach 1907–1913 był katechetą w szkołach w Smoleńsku, a nast. w Petersburgu. Po konflikcie z władzami carskimi w związku z odmową śpiewania po nabożeństwie modlitw za cara wysłany został zagranicę przez zarządzającego archidiec. wikariusza kapitulnego, bpa Stefana Denisewicza (1836–1913). Przebywał w Rzymie oraz w Innsbrucku, zapoznając się z nauczaniem uniwersyteckim. W latach 1913–1918 był zastępcą profesora prawa cywilnego i kanonicznego w rz.-kat. Akademii Duch. w Petersburgu. Od 1916 do 1917 pracował jako katecheta w Cywilnym

Instytucie Architektury im. cara Mikołaja I w Petersburgu, w Nikołajewskiej Szkole Kawalerii oraz w Konstantynowskiej Szkole Artylerii. Po zamordowaniu przez bolszewików w 1918 proboszcza par. katedralnej i dziekana w Mohylewie, ks. Eugeniusza Światopełk-Mirskiego, objął jego stanowisko (par. w Mohylewie liczyła wówczas 5550 wiernych). W 1919 przebywał krótko w Mińsku, gdzie był organizatorem i p.o. oficjałem kurii biskupiej bpa Zygmunta Łozińskiego. Brał udział w białorus. ruchu oświatowym. W 1918 lub 1919 został aresztowany i na pewien czas uwięziony w Smoleńsku. Był jakoby przekonany o długotrwałym charakterze władzy sow. Wg protokołu przesłuchania w GPU 3.09.1926 w Mohylewie był zwolennikiem uznania przez Watykan *de iure* Związku Sowieckiego, utworzenia dyplomatycznego przedstawicielstwa Stolicy Apost. w Moskwie, podziału archidiec. mohylewskiej na mniejsze jednostki administracyjne wg kryterium narodowościowego oraz stworzenia czysto białorus. administracji kośc. [102: 409/35]. Na ten temat miał prowadzić korespondencję i rozmowy z przedstawicielami charytatywnej Pap. Misji Pomocy Głodującym w Rosji, działającej tam w latach 1922–1924, z tajnym wysłannikiem pap. Piusa XI do ZSSR, bpem Michelem d'Herbigny (podczas jego wizyt w ZSSR w 1926), oraz z władzami sow. (wg informacji sow. miał być przyjęty na audiencji przez komisarza spraw zagranicznych, Gieorgija Cziczerina [3: 71, k. 15]. Po raz drugi aresztowany w 1921 z oskarżenia o rzekome szpiegostwo na rzecz Polski, na podstawie art. 66 i 61 KK RSFSR. Otrzymał wyrok 5 lat więzienia, lecz wkrótce został przedterminowo zwolniony. Był zwolennikiem wprowadzania na Białorusi katolicyzmu w obrz. wsch. i w związku z tym pozostawał w kontakcie z egzarchą dla katolików tego obrządku w Rosji, Leonidem Fiodorowem (zob. biogram), którego w 1926 zaprosił do Mohylewa dla odprawiania nabożeństw w tym obrządku. *Chargé d'affaires* Poselstwa Pol. w Moskwie, J. Perłowski, w liście do MSZ z 13.03.1925 relacjonował opinię, wg której władze sow., znając jego wybitnie narodowe nastawienie, dążą do postawienia go na czele białorus. niezależnego Kościoła narod. W tym celu GPU sugerowało mu jakoby postaranie się o konsekrację biskupią u starokatolików w Niemczech i stworzenie na Białorusi „katolickiej" hierarchii kośc. niezależnej od Rzymu. Wiadomość tę przekazywał nieco późn. do pol. MSZ radca Poselstwa Pol. w Moskwie, Alfred Poniński, w piśmie datowanym 16.08.1927 [1: syg. III/28, k. 3–4]. Kiedy ks. Biełohołowy odrzucił tę sugestię, został 26.08.1926 po raz kolejny aresztowany, oskarżony o kontrrew. działalność antysow. i szpiegostwo na rzecz Watykanu, Polski i wywiadu franc. 22.11.1926 bez rozprawy sądowej z oskarżenia na podsta-

wie par. 61 i 66 KK Kolegium GPU w Mohylewie skazało go na 5 lat łagrów na Wyspach Sołowieckich w terminie do 25.08.1931, bez prawa do amnestii. W 1928 przebywał w łagrze na półwyspie Kercz. Wywieziony z Sołówek do Moskwy w 1928. Wg pogłosek rozpuszczanych przez GPU został zastrzelony jakoby *pri popytkie biegstwa* (podczas próby ucieczki) z więzienia na Łubiance w 1928 [262]. Zrehabilitowany 29.11.1992 z braku dowodów przestępstwa. Jest autorem rozprawy *Akty i dokumienty otnosiaszcziejesia k ustrojstwu i uprawleniju rimskoj katoliczeskoj cerkwi v Rossii 1762–1825,* Pietierburg 1915. Źródła: [1: syg. III/28, k. 3–4]; [3: syg. 70, k. 289–292; syg. 71, k. 15]; [6: syg. 126]; [14: 1908–1917, 1923–1929]; [32: syg. Kol. 29/4]; [41]; [46]; [47: 1929, nr 2, s. 86–88]; [61: 1931, nr 2, s. 8]; [63]; [65, s. 186]; [80: 1927, nr 5, s. 62; 1929, nr 9, s. 143]; [84]; [98, s. 13]; [102: 409/35]; [210]; [309].

Bieniecki Józef s. Wincentego (1875 – 1899 – po 1937). Ur. w wiosce Barbarowo w gub. mińskiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1902–1910 był administratorem par. Malin w dek. Radomyśl, a nast., od 1910, administratorem i dziekanem w Radomyślu. Od 1914 do 1920 administrował par. Uszomierz (8343 wiernych) i był dziekanem owruckim. Po raz pierwszy aresztowany w Kijowie w 1921 jako proboszcz nowo powstałej par. św. Ignacego w tym mieście w związku z odmową przedłożenia władzom ksiąg inwentarzowych kościoła i obroną cennych przedmiotów kośc. przed konfiskatą. Zwolniony po oświadczeniu, że istniejący zaledwie od paru lat kościół nie posiada jeszcze takich ksiąg i przedmiotów. W latach 1924–1929 administrator par. Połonne w dek. Nowograd Wołyński (Zwiahel). Aresztowany 18.01.1930 w Połonnem (wg informacji konsula pol. z Kijowa z 24.02.1930 dla MSZ aresztowany tam pod koniec 1929). Więziony w Szepietowce, Charkowie i Kijowie. Znajdował się w grupie 30 księży pol. z Ukrainy więzionych w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą i 26.05.1930 z oskarżenia na podstawie art. 54–11 KK USSR skazany został na 5 lat łagrów. W grudniu 1930 siedział tam w pojedynczej celi. We wrześniu 1933(?) znajdował się w jednym z łagrów sołowieckich. Późn. przebywał na zesłaniu w Archangielsku. Będąc poważnie chory, starał się o zmianę miejsca zesłania na Mariińsk w Syberii Zach., gdzie, również na zesłaniu, przebywał jego

brat, lekarz Stanisław Bieniecki (ul. Kommunalnaja 55 m. 1). Po pewnym czasie zdołał to osiągnąć, lecz wkrótce stracił brata i pozostał bez środków do życia. Na początku 1936 zwracał się o pomoc do PCK w Moskwie. Alfred Poniński w wykazie księży więzionych w ZSSR z marca 1937 wymienia go jako zesłańca w Mariińsku. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 został po raz kolejny aresztowany w okresie masowych aresztowań duchownych różnych wyznań w 2. poł. 1937. Z całą pewnością rozstrzelany. Pragnął wyjechać do Polski. Jako jednego ze swoich znajomych (krewnych?) ks. Bieniecki w 1932 wymieniał mieszkającego w Łodzi (ul. Zielona 59 m. 12) Czesława Nowickiego, który od 1922 miał tytuł szambelana Jego Świątobliwości. Źródła: [1: syg. III/28, k. 3–4; syg. III/100, k. 179–180]; [5: syg. 11049, k. 22]; [7: syg. 2ER 134, 135]; [23: 1900–1925]; [32: syg. A.12P/6; A.44.115/1]; [65, s. 54, 186]; [68]; [88: 1930, nr 11, s. 8; 1931, nr 16, s. 251]; [162: s. 440, 460]; [235, z. 8]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2]; [294, s. 24–26]; [309].

Bikszys Jan (1870 – 1893 – 1918). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1894–1896 był wikariuszem par. Lucyn w dek. cisłucyńskim w gub. witebskiej (d. Inflanty Polskie, obecnie Łatgalia – płd.-wsch. część Łotwy), a nast. (1897) wikariuszem par. Brodajże w tym samym dekanacie. W latach 1901–1912 administrator par. Posiń, również w tym dekanacie. Od 1913 pracował jako administrator i katecheta w par. Landskorona k. Lucyna. Został tam zamordowany przez wojska bolsz. 10.03.1918. Źródła: [14: 1902–1912, 1914–1917]; [36: 1918, nr 4]; [52, s. 28]; [65, s. 54, 186]; [98, s. 13].

Bilakiewicz Aleksander s. Kazimierza (1872 – 1896 – po 1935). Ur. 26.03 w Kownie. Należał do obrz. wsch. i był żonaty. Nie znana przynależność do diecezji. W 1899 był sądzony w przez ros. sąd okręgowy w Kownie i skazany za *propagandę uniacką* [253: 1995, nr 45] na zesłanie na Syberię. Od 1913 był administratorem par. Carycyn (późn. Stalingrad) w gub. saratowskiej. W 1923 został tam aresztowany na podstawie oskarżenia o *kontrrewolucyjną propagandę* [tamże], lecz po trzech miesiącach zwolniony. W 1925 przyjechał do Kijowa, skąd wikariusz gen. diec. łucko-żytomierskiej (od 1926 administrator apost. diec. żytomierskiej), ks. Teofil Skalski (zob. biogram), skierował go do pracy w par. Lubar. W r. nast. pracował w par.

Bazalia. W 1935 był jeszcze administratorem par. Koziatyn w obł. winnickiej. Organizował pomoc materialną dla uwięzionych księży i katolików świeckich oraz ich rodzin. 20.08.1935 został aresztowany przez agentów NKWS USSR obw. winnickiego i przez specjalne kolegium NKWS tegoż obwodu na posiedzeniu w Płoskirowie skazany na 7 lat łagrów i 3 lata pozbawienia praw obywatelskich. Dalsze losy nie znane. Nazwisko w wyżej podanym brzmieniu nie notowane w pol. źródłach kośc. i konsularnych. Wymieniają je tylko schematyzmy diec. tiraspolskiej. W odpisie listu z 27.10.1934, wysłanego drogą poufną z diec. żytomierskiej (podpis nie ujawniony), zachowanego w archiwum prymasa Polski, mowa jest o ks. Bielakiewiczu, pozostającym na jednej z nielicznych istniejących jeszcze parafii. Chodzi niewątpliwie o tę samą osobę. Źródła: [1: III/100, k. 131]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43–44]; [15: 1917]; [253: 1995, nr 45, s. 8; nr 56, s. 8].

Bilaniewicz Aleksander zob. **Bilakiewicz Aleksander**

Birnik Paweł (1889 – 1912 – 1919). Ur. 30.04. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem seminarium duch. w Petersburgu. W 1914 był wikariuszem w Homlu, a w 1916 filialistą w Łunińcu. W r. nast. bez stanowiska w archidiecezji. W 1919 został aresztowany, uwięziony jako zakładnik pol. pod zarzutem przynależności do POW i rozstrzelany przez CZEKA w Homlu w 1919. Źródła: [14: 1910–1917]; [36: 1920, s. 11]; [65, s. 186]; [98, s. 13]; [137: 1920, nr 1, s. 9].

Blechman Bolesław s. Konstantego (1876 – 1903 – po 2.11.1937). Ur. w wiosce Kalwaria w gub. suwalskiej. Jego ojciec był sekretarzem sądu okręgowego. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. W 1899 ukończył gimnazjum, a w 1903 seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1904–1905 pracował jako wikariusz par. katedralnej w Żytomierzu, a nast., w latach 1906–1909, jako administrator par. we Włodzimierzu w dek. Kowel. Od 1909 był katechetą szkół średnich w Łucku, a późn. (1914–1915) administratorem par. Motowidłówka w dek. Kijów. W 1916 został kapelanem wojsk. i dziekanem kapelanów wojsk. w Kijowie, wikariuszem par. św. Mikołaja oraz katechetą w IV i VIII gimnazjum, a także w gimnazjum żeń-

skim Wacławy Peretiatkowiczowej. Od 1905 należał do tajnego stowarzyszenia „Macierz Polska" i był nauczycielem konspiracyjnie działających szkółek pol. Przez pewien czas był proboszczem par. św. Mikołaja w Kijowie (w 1918 było w tym mieście 40 995 katolików). W latach 1923–1925 był dziekanem w Radomyślu, z rezydencją przy kaplicy w Krymku, oraz administratorem par. Wyszewicze w dek. Radomyśl. W latach 1930–1933 pracował jako jedyny ksiądz w Kijowie, mając pod opieką dwie parafie w tym mieście (św. Aleksandra i św. Mikołaja) oraz kaplicę gr.-kat. pw. Najśw. Serca Pana Jezusa na Szulawce, po aresztowaniu pracującego przy niej ks. Nikołaja Szczepaniuka (zob. biogram). Mieszkał przy ul. Kościelnej 4 m. 1. Kilkakrotnie aresztowany i więziony. Po raz ostatni aresztowany w Kijowie 29.08.1933 o godz. 17 przez oddział specjalny okręgowego GPU USSR na podstawie oskarżenia z art. 58–6 i 58–11 KK RSFSR. Przewieziony *spiec-konwojem* do Charkowa, przebywał tam w areszcie specjalnym NKWS nr 8. Sądzony był w sprawie *Blechman, Woronicz i inni*, z oskarżenia o to, iż rzekomo *systematycznie informował konsulat polski w Kijowie, Związek Przygranicznych Polaków w Polsce oraz przedstawiciela Watykanu o polityczno-ekonomicznym stanie całego szeregu punktów zasiedlenia na Ukrainie, za co otrzymywał wynagrodzenie. Oprócz tego od 1917 r. do momentu aresztowania systematycznie prowadził nacjonalistyczną agitację wśród polskiej ludności na Ukrainie i przygotowywał ją do zbrojnej walki z władzą sowiecką, przez co dopuścił się przestępstwa przewidzianego w par. 54–6 i 54–11 KK USSR* [280]. Miał również przekazywać do Polski wiadomości o sytuacji rel. oraz o głodzie na Ukrainie i trzy razy spotkać się z administratorem apost. w Moskwie, bpem Pie-Éugène Neveu (zob. biogram), który zbierał dane na temat życia rel. w ZSSR. Na posiedzeniu OSO Kolegium GPU USSR 24.02.1934 skazany został w Kijowie na 3 lata łagrów (wg innych źródeł oficjalnych na 3 lata zsyłki do Karagandy). Karę policzono mu od 29.08 poprzedniego roku. W czerwcu 1934 znajdował we wsi Dolinskoje w 9 oddziale KARŁagu NKWD w Kazachstanie, gdzie miał pracować w zakładach mleczarskich. Zwolniony został 29.05.1936, lecz już 19.06.1936 przebywał na zesłaniu w Ordżonikidze (Władykaukaz) na północnym Kaukazie. Ponownie aresztowany 3.10.1936 przez agentów NKWD i 17.08.1937 oskarżony o to, że *był członkiem kontrrewolucyjnej grupy i rozgłaszał fałszywe i oszczercze pogłoski o ciężkim położeniu materialnym chłopstwa w kołchozach i robotników w ZSSR* [296]. Wojenny Trybunał Północnokaukaskiego Okręgu Wojsk. skazał go, po procesie w dniach 1–2.11.1937, na 10 lat więzienia (łagrów), konfiskatę mienia i pozbawienie praw obywatelskich na

5 lat. Na liście Alfreda Ponińskiego z 1937 wymieniony jako aresztowany i więziony w Ordżonikidze. Wiadomość tę potwierdza informacja zawarta w piśmie Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938, przesłanym do MSZ. Z całą pewnością rozstrzelany. 27.05.1958 Wojenne Kolegium Najwyższego Sądu ZSSR unieważniło wyrok z 1–2.11.1937 jako bezpodstawny. Po raz drugi zrehabilitowany na podstawie zarządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSSR z 16.01.1989 *O dodatkowych środkach w celu przywrócenia sprawiedliwości w stosunku do ofiar represji, które miały miejsce w latach 30. i 40. oraz na początku lat 50.* Istnieje mylna informacja, jakoby w 1931 przebywał w więzieniu w Jarosławlu n. Wołgą. Źródła: [1: syg. III/28, k.70; syg. III/100, k. 181]; [5: syg. 6699, k. 34; 10084, k. 13, 251]; [7: syg. 2ER 135, 176]; [14: 1931–1932]; [23: 1904–1918, 1920–1925]; [32: syg. A.12 P/6; syg. A.44.115/1]; [68]; [88: 1933, nr 40, s. 655–635; 1934, nr 18, s. 281]; [162, s. 440, 460]; [253: 1995, nr 59]; [262]; [280]; [296]; [309].

Boehler Valentin zob. **Böhler Valentin**

Bohusz-Szyszko Ryszard zob. **Szyszko-Bohusz Ryszard**

Bolek Franciszek (1886 – 1910 – po 1939). Pochodził z diec. przemyskiej i ukończył seminarium duch. w Przemyślu. W latach 1910–1914 był wikariuszem par. Biecz, nast. (1914–1917) wikariuszem par. Dobrzechów, a późn. (1917–1919) wikariuszem par. Leżajsk. W czasie wojny pol.-bolsz. został kapelanem wojsk. Wg informacji podanej przez „Kronikę Diecezji Przemyskiej" w 1921 dostał się do niewoli i przez kilkanaście miesięcy miał przebywać w więzieniu sow. W latach 1921–1925 wymieniany jest nadal jako kapelan wojsk. Od 1925 do 1939, i zapewne późn., przebywał w Stanach Zjednoczonych. Źródła: [138: 1921, z. 1–3, s. 40]; [143: 1913–1939].

Borecki Stanisław s. Tomasza (1891 – 1916 – 1938). Ur. w miasteczku Chałoszcze (?) na Wołyniu (wg innych danych w Kołomyi w Galicji). Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu i należał do diec. łucko-żytomierskiej. W latach 1917–1919 pracował jako katecheta w szkołach parafialnych i w szkołach PMS w Kijowie. W latach 1922–1928 (?) był administratorem par. Białopole w dek. Berdyczów i par. Chałaimgródek w tym samym dekanacie. W 1925 był też czasowo administratorem par. Wczorajsze w dek. Skwira i

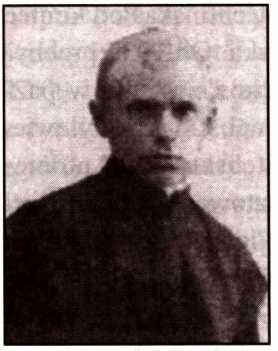

par. Białopole w dek. Berdyczów. Na początku 1927 pracował jeszcze w diec. żytomierskiej. Aresztowany 15.01.1930 (formalnie 11.04.1930). Przez Kolegium OGPU skazany został na 5 lat łagrów i skierowany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. W 2. poł. 1930 siedział w celi razem z ks. Antonim Kobeciem i ks. Zygmuntem Zychem. We wrześniu 1931 znajdował się na Sołówkach W grudniu 1934 wysłany został do sołowieckiego łagru w Kiemi. 30.05.1935 został zesłany do obw. archangielskiego. Potwierdza to lista Alfreda Ponińskiego z marca 1937. Dn. 23.11.1937 został aresztowany na zesłaniu, oskarżony o działalność kontrrew. i w nocy 4.01.1938 przez *trojkę* NKWD obw. archangielskiego skazany na śmierć. Wyrok wykonano w Archangielsku 13.01.1938 przez rozstrzelanie. Jego bracia, Ignacy i Stefan, przed przewrotem bolsz. emigrowali do Brazylii i mieszkali w Rio de Janerio, ul. Korkowado 6. Na wysłane do nich z ZSSR listy nie otrzymał odpowiedzi. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [7: syg. 2ER 134, 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1918, 1920–1925]; [32: syg. A.12.P/6; A.44.115/1]; [88: 1931, nr 48]; [162, s. 460]; [235, z. 8]; [262].

Borodziula Józef s. Józefa (1893 – 1917 – 1983). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ur. 4.09 we wsi Koziki, gm. Andrzejewo, pow. Połock, gub. witebska. W 1910 ukończył pierwszą szkołę miejską w Witebsku i pracował w kancelarii przew. witebskiego Sądu Okręgowego oraz jako referent komornika sądowego. W 1912 zdał konkursowy egzamin do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu i ukończył je w 1917 jako prymus, przyjmując jednocześnie 27.05 święcenia kapł. W ostatnim roku istnienia Akademii Duch. w tym mieście (1917/18) był jej studentem teologii. W 1919 przez osiem miesięcy pracował jako wikariusz w Połocku z nominacji abpa Edwarda Roppa, metropolity archidiec. mohylewskiej. W latach 1919–1926 był jednocześnie proboszczem trzech parafii: Kamienno-Hubin, Bieszenkowicze i Uszacze w dek. Lepel w obw. Witebsk. Aresztowany 29.12.1926 i po trzymiesięcznym śledztwie skazany przez OSO OGPU na 3 lata łagru na Sołówkach na podstawie oskarżenia z art. 119 KK RSFSR. Początkowo karę odbywał w Kiemi i na Wys-

pie Popiej. Późn. pracował przy budowie traktu Kiem'–Uchtińsk. Pod koniec wyroku został skazany na 3 lata zesłania do Archangielska. Od 1932 przebywał we wsi Donskoje, pow. Ust-Kułomski. Po powrocie z zesłania w październiku 1933 mianowany został przez administratora apost. w Mohylewie, ks. Piotra Awgłę, proboszczem dwóch kościołów w Witebsku (św. Antoniego i św. Barbary) oraz jego zastępcą (a wypadku aresztowania lub śmierci następcą) na stanowisku administratora apost. w Mohylewie. Po 10 dniach pracy otrzymał (14.10.1933) z GPU polecenie ponownego udania się na zesłanie do Archangielska, gdzie przebywał do 29.05.1935. Tego dnia został aresztowany i skazany przez OSO OGPU na 3 lata łagrów na Syberii (za kołem polarnym) na podstawie art. 58–10 KK ZSSR. Przebywał w Mariińsku (między Nowosybirskiem a Krasnojarskiem), skąd w maju 1936 został przeniesiony do Norylska, w dolnym biegu Jeniseju nad Morzem Karskim. We wrześniu 1937 został ponownie aresztowany i osadzony w więzieniu (łagrze?) w Kołarganie. Wymieniony na liście A. Ponińskiego w 1937 jako więzień w tym łagrze. Pracował jako felczer w szpitalu do 29.05.1938. Po ukończeniu wyroku przedłużono mu karę do 10 lat. Dn. 6.08.1941 został przeniesiony do łagru w Krasnojarskim Kraju (Tugaczyński Oddział) na grzbiecie Gór Sajańskich. Zwolniony 29.05.1945 bez prawa wyjazdu, był wolnym pracownikiem łagru w charakterze felczera. 6.08.1946 otrzymał prawo wyjazdu w strony rodzinne. Nie mogąc uzyskać zameldowania na Białorusi, udał się na Łotwę do Rygi. Mianowany przez metropolitę ryskiego, abpa Antoniego Spryngowicza (1875–1958), proboszczem w Dźwińsku (Dyneburg – Daugavpils) na Łotwie, rozpoczął tam pracę 6.10.1946. Wyznaczony z kolei przez tegoż metropolitę na proboszcza w Leningradzie, nie uzyskał tam zgody na zameldowanie i w końcu 1947 został proboszczem par. Posin w pow. Lucyn na Łotwie, gdzie pracował do 8.11.1949. Aresztowany w tym dniu, został bezterminowo zesłany do Krasnojarskiego Kraju. Zamieszkał we wsi Aban, skąd został zwolniony 22.09.1954. Aresztowany po raz pierwszy w wieku 33 lat, został zwolniony mając 61 lat. W sumie spędził w więzieniach, łagrach i na zesłaniu 25 lat. Po powrocie do Rygi i częściowej rehabilitacji w 1956 otrzymał paszport z prawem meldowania się na terytorium całego ZSSR. Mianowany proboszczem par. w Przydrujsku, rozpoczął tam pracę. Ponieważ jej rezultatem było wielkie ożywienie rel. w okolicy, KGB w lipcu 1958 cofnęło mu pozwolenie na pracę duszp. Zamieszkał w Rydze. Pomimo całkowitej rehabilitacji w latach 1959–1962 po cofnięciu rejestracji nie mógł pełnić jakichkolwiek funkcji duszp. Pomimo wielokrotnych próśb kierowanych do pełnomocnika ds. wyznań pozwolenie

na pracę duszp. otrzymał dopiero w 1978. Pomagał w duszpasterstwie w kościele św. Alberta w Rydze, w pobliżu którego mieszkał. Zm. w Rydze 27.09.1983 i tam został pochowany. Pozostawił w maszynopisie autożyciorys zatytułowany *25 liet tiurmy, łagierej i ssyłki* (*25 lat więzienia, łagrów i zsyłki*). Inna wersja wspomnienia ukazała się w języku pol. pt. *Zbrodnia i kara. 25 lat więzienia, łagrów i zsyłki*, „Chrześcijanin w Świecie", 1977, nr 2 (203). Był Białorusinem. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [9]; [14: 1917, 1923–1932]; [72]; [130]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

Borowicz Jan zob. **Borowik Jan**

Borowik Jan s. Antoniego (1877 – 1903 – 1937). Należał do archidiec. mohylewskiej. Studiował w mohylewskim metropolitalnym seminarium duch. w Petersburgu, a nast. w Akademii Duch., uzyskując stopień kandydata teologii. W latach 1904–1910 był początkowo wikariuszem (do 1905), a nast. administratorem *ad interim* par. Przydrujsk w dek. Dryssa-Siebież. Od 1911 pracował jako administrator par. Faszczówka w dek. Mohylew, do której należały kaplice w miejscowościach Ugły i Kurdzew (w 1917 Faszczówka liczyła 3280 wiernych). W 1925, a być może również wcześniej i późn., pracował w par. Tołoczyn w dek. Orsza oraz w par. Sienno (w 1917 liczyła 3200 wiernych) w dek. sienneńskim. W 1933 został mianowany przez zastępcę administratora apost. w Mohylewie, ks. Piotra Awgłę, proboszczem par. św. Rocha na Złotej Górce i administratorem kościoła na cmentarzu Kalwaryjskim w Mińsku. W obydwu tych kościołach był ostatnim duszpasterzem w okresie międzywojennym. Nie posiadał stałego paszportu i co trzy miesiące otrzymywał odmowę na prośbę o prawo pobytu w tym mieście. Aresztowany w maju 1937, został oskarżony o rzekome kierownictwo mińską filią POW, szpiegostwo na rzecz Polski oraz przekazywanie dyrektyw szpiegowskich księżom i biskupom prawosł. na Białorusi, a także przywódcom „Białoruskiej Cerkwi Autokefalicznej" (ci ostatni oskarżeni zostali o szpiegostwo na rzecz Watykanu, Niemiec, Polski i Japonii). W więzieniu był torturowany przez naczelnika 3 oddziału NKWD BSSR, A. M. Gepsztajna. Rozstrzelany w Mińsku 27.08.1937 razem z kilkoma in. księżmi. Niekiedy błędnie wymieniany jako Borowicz. Źródła: [1: syg. III/100, k. 188–189]; [5: syg. 6669, k. 28–29]; [14: 1906–1917, 1923–1932]; [80: 1937, nr 15, s. 232]; [99]; [100]; [101]; [241].

Böhler Valentin (1874 – 1900 – po 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Do 1903 był proboszczem par. w Raskaty (Rohleder), a nast. (1903–1924 ?) par. w Strassburgu (Kuczurgan) w dek. odeskim. W 1928 pełnił funkcje proboszcza par. Kleinliebenthal k. Odessy. Został aresztowany i uwięziony w Odessie w połowie lat trzydziestych i na początku 1938 przebywał na zesłaniu w Karagandzie. W piśmie Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 wymieniany jako Walenty Bechler i jeden z 9 księży niem. przebywających na zesłaniu w Karagandzie. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917–1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [67].

Bójnowski Leon zob. **Bujnowski Leon**

Brawer Stanisław s. Leonarda (1886 – 1909 – 1941). Ur. 7.05 w Białopolu, rej. Koziatyn, obw. Winnica. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W 1910 pracował jako wikariusz par. Czerniowce Podolskie (Czerniejowce) w dek. Jampol. Od 1913 był kapelanem w kaplicy na cmentarzu w Kowlu oraz katechetą w miejscowym gimnazjum i w innych szkołach. W 1918 pracował jako administrator par. Dubno i dziekan dubieński. W latach 1920–1922, i zapewne późn., był administratorem par. Berezdów w dek. Nowograd Wołyński (Zwiahel). W 1933 obsługiwał kilka lub więcej parafii, rezydując w par. Połonne we wspomnianym dekanacie. Wydalony do Koziatyna, został pozbawiony prawa do spełniania funkcji kapł. Zamieszkiwał w tym czasie przy ul. Antonowskaja 16. Po aresztowaniu przez OGPU 9.08.1935 został oskarżony o to, że od 1925 prowadził kontrrew. i nacjonalistyczną działalność wśród młodzieży na polecenie b. administratora apost., Teofila Skalskiego (zob. biogram), a także o rzekomą przynależność do *faszystowskiej kontrrewolucyjnej organizacji rzymsko-katolickiego i uniackiego duchowieństwa na prawobrzeżnej Ukrainie* [253: 1995, nr 48, s. 8] oraz o to, że w 1934, razem z oskarżonymi księżmi, Aloisem Schönfeldem i Stanisławem Jachniewiczem, studiował literaturę faszystowską, w tym plan Hitlera oderwania Ukrainy sow. od ZSSR, omawiał z Schönfeldem plan przygotowania oszczerczego protestu przeciwko władzy sow. i informował o tym Jachniewi-

cza oraz o cały szereg innych ciężkich przestępstw polit. Podczas zbiorowego procesu księży kat. przyznał się do indywidualnej działalności kontrrew., ale nie do jej organizowania. Dn. 14.05.1936, na podstawie art. 54–4, 54–10 i 54–11 KK USSR został przez OSO przy Kolegium NKWD ZSSR skazany na 5 lat łagrów wraz z pozbawieniem praw obywatelskich. Karę odbywał w jednym z łagrów należących do Zarządu Ucht-Iżemskich wychowawczo-roboczych obozów pracy. Zwolniony 9.08.1940. Zm. w 1941 na terenie zlikwidowanej przez władze sow. par. Machnówka w dek. Berdyczów. Zrehabilitowany na podstawie rozporządzenia Rady Najwyższej ZSSR z 16.01.1989. Źródła: [7: syg. 2ER 176]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 46]; [32: syg. A.12.P/6]; [23: 1910–1918, 1920, 1923]; [162, s. 460]; [182]; [253: 1995, nr 48, s. 8]; [280].

Brenczak Mateusz zob. **Bryńczak Mateusz**

Brodacki Józef zob. **Brydycki Jan**

Brungardt Michael (1875 – 1898 – po 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1898–1901 pracował jako wikariusz w Marienthal, a nast. w Marienburgu. Późn. był kolejno proboszczem par. Strekkerau na Powołżu (1905), par. Jelszanka-Husaren (1908–1909), par. Vollmer (1909–1914), a w 1920 par. Hildmann (Panowka). Na tym ostatnim stanowisku pozostawał, jak się zdaje, w latach 1921–1922 i późn. Aresztowany został w Panowce na terenie NPASSR i w 1931 był więziony w Odessie. W r. nast. wymieniany jest jako przebywający na wolności duszpasterz na prawobrzeżnym Powołżu. Na liście Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938, zawierającej nazwiska aresztowanych księży różnej narodowości, błędnie wymieniony jako Michał Promgart. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112, 2ER 143]; [15: 1917–1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [67].

Brydycki Jan (1872 – 1898 – 1937). Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1918 pełnił funkcję administratora par. Granów w dek. Bałta (2606 parafian), a późn. pracował w Kamieńcu Podolskim i dojeżdżał do innych parafii w okolicy. Nękany przez GPU i w kwietniu 1936 aresztowany, przebywał w areszcie w Kijowie, oczekując na rozpoczęcie śledztwa. Postanowieniem kolegium OSO

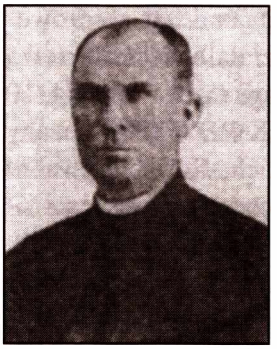

NKWD skazany na 5 (?) lat łagrów. Istnieje relacja osób, które go osobiście znały, że w 1935 (?) został schwytany przez grupę komsomolców, pobity i powieszony za nogi na drzewie, które zostało oblane naftą i podpalone. Uratowany, ukrywał się najpierw w Surzyńcach, a nast. w domu pol. rodziny (Woronieckich) na chutorze Piąta Góra k. Kamieńca Podolskiego. Wrócił do tego miasta i zm. tam jakoby w 1937. We wspomnianej relacji wymieniany jest pod nazwiskiem ks. Józefa Brodackiego [200]. Ponieważ księdza o tym imieniu i nazwisku nie było ani w diec. kamienieckiej, ani w diec. łucko-żytomierskiej, chodzi zapewne o ks. Jana Brydyckiego. W 1918 w seminarium duch. w Żytomierzu studiował Mikołaj Brodacki, który w 1919 otrzymał święcenia kapł. i od początku lat dwudziestych pracował w diec. łuckiej, a po II wojnie świat. w diec. włocławskiej, gdzie zm. 13.03.1949. Źródła: [23: 1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [88: 1937, nr 6, s. 93]; [142]; [200]; [262]; [309].

Brynczak Matheus zob. **Bryńczak Mateusz**

Bryńczak Mateusz s. Michała (1864 – 1892 – 1936). Ur. 21.09 w par. Suchożebry. Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1901–1914 administrował par. Samhorodek w dek. Berdyczów, a nast. (1914–1925) par. Biliłówka (vel Białołówka) w dek. Berdyczów oraz *ad interim* par. Koziatyn w tym samym dekanacie. Pracował także w Berdyczowie. Aresztowany został tam w listopadzie 1930 razem z grupą katolików należących do komitetu kośc. i skazany na 3 lata zsyłki, z prawem wyboru miejsca osiedlenia się, lecz z warunkiem „minus 6" (zakaz osiedlania się w 6 dużych miastach ZSSR w obwodach: moskiewskim, leningradzkim, na Ukrainie, na północnym Kaukazie i wielkich miastach nad morzem). Wybrał Tomsk na Syberii i zamieszkał przy ul. Nikolskij Pierieułok 1. Dn. 25.04.1931 został tam aresztowany razem z miejscowym księdzem, Julianem Grońskim (zob. biogram) i 11 miesięcy spędził w więzieniu. W marcu 1932 został zwolniony z braku dowodów przestępstwa. Przebywając na zesłaniu zwracał się w liś-

19. Pogrzeb zmarłego na zesłaniu ks. Mateusza Bryńczaka na cmentarzu katolickim w Tomsku (wiosna 1936). Przewodniczy ks. Antoni Żukowski, rozstrzelany w Tomsku 12.10.1937 r. Zbiory B. Chaniewicza z Tomska.

cie z 8.09.1932 do GPU w Moskwie z prośbą o zamianę administracyjnego zesłania na Syberię na polecenie wyjazdu do Polski. W liście z 1.08.1931 zwracał się do PCK w Moskwie z prośbą o starania w celu uzyskania zgody władz na wyjazd do Polski jego brata, liczącego wówczas 70 lat, przebywającego w więzieniu w Tomsku. Prosił także władze w Moskwie o zgodę na wyjazd do Polski dla swojej starej służącej i opiekunki, Heleny Wincentowny Pewenko. Polecone pismo w tej sprawie, datowane 2.06.1932, wysłał także do Poselstwa Pol. w Moskwie. Przebywając na zesłaniu w Tomsku, zwracał się za pośrednictwem miejscowej gminy kat. o zarejestrowanie go jako *służytiela kulta*, lecz otrzymał odpowiedź odmowną. W uzasadnieniu jednej ze swoich próśb i w odpowiedzi na oskarżenia o rzekomą zdradę, za którą został zesłany, podawał fakt, że w czasie częstych zmian władzy i rozruchów na Ukrainie oddał kościół i swoje mieszkanie w par. Biliłówka na schronienie dla ludzi, a pod koniec kwietnią 1920 zaopiekował się kawalerzystą z Armii Czerwonej, rannym w bitwie z wojskami pol. pod Koziatynem k. Berdyczowa, leczył go i doprowadził do wyzdrowienia. W liście do biura PCK w Moskwie z 8.09.1933 podawał, że wszystkie jego starania o pomoc zakończyły się jedynie zamianą miejsca zesłania z Syberii Zach. na Syberię Wsch., w gorsze warunki bytowania. Dn. 9.02.1933 został kolejny raz aresztowany i oskarżony o kontakty szpiegowskie z Poselstwem Pol. w Moskwie i prowadzenie w Tomsku propagandy rel. (potajemne chrzty dzieci). Nie przyznał się do winy, ale nie ukrywał swoich antysow. poglądów i faktu, że chrzcił dzieci. Dn. 27.07.1933 został przez *trojkę* OSO OGPU Zachsibkraja (Syberii Zach.) skazany na dalsze 3 lata zsyłki i pod konwojem deportowany do wsi Kozaczinskoje k. Krasnojarska. Pisał stamtąd, że wobec braku możliwości pracy i niezdolności do niej z powodu wieku czeka go śmierć głodowa. Ostatnią jego osobistą prośbą, na którą nie otrzymał pozytywnej odpowiedzi, było podanie o zgodę władz na jednorazowe odprawienie nabożeństwa w Tomsku, dokąd mógł powrócić. Zm. w tym mieście w 1. poł. 1936 i pochowany został przez ks. Antoniego Żukowskiego (zob. biogram) na starym kat. cmentarzu w pobliżu kaplicy. Zawiadomienie o śmierci nosi datę 5.10.1936. Trzy lata później cmentarz został zamknięty, a w czasie wojny całkowicie zniszczony (obecnie stoją na nim domy mieszkalne). Źródła: [1: syg. III/100, k. 53]; [14: 1931–1932]; [23: 1902–1914, 1918, 1920–1925, 1937]; [27]; [32: syg. A.12.P/6]; [37: 25.07. 1931]; [78]; [80: 1931, nr 23, 286]; [88: 1930, nr 29, s. 9; 1931, nr 31 s. 492; nr 48, s. 764; 1936, nr 31, s. 491]; [103]; [162: s. 441, 460]; [238: nr 3]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2]; [290 (2)].

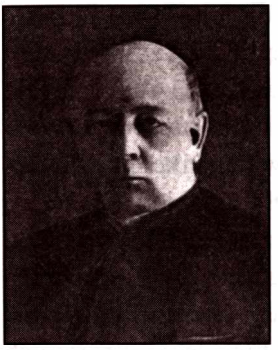

Budkiewicz Konstanty Romuald (1867 – 1893 – 1923). Ur. 19.06 w Zubrach k. Dyneburga (Dźwińsk, Daugavpils) jako syn Juliusza i Marii z Borkowskich. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. (1886–1890) i Akademię Duch. w Petersburgu (1890–1893), uzyskując stopień kandydata teologii. Po święceniach kapł. (1893) pracował w latach 1893–1896 jako wikariusz par. św. Trójcy w Pskowie i katecheta, a nast. (1896–1903) jako katecheta gimnazjum męskiego w Witebsku. Przez dwa lata (1903–1904) pełnił obowiązki wikariusza par. św. Katarzyny w Petersburgu, a nast. otrzymał nominację na jej proboszcza. Był wybitnym organizatorem i działaczem społ., zasłużonym szczególnie dla rozwoju i podniesienia poziomu pol. szkolnictwa par. w Petersburgu i okolicy. Dzięki niemu pol. gimnazja, męskie i żeńskie, przy kościele św. Katarzyny, gdzie był proboszczem, stanęły na doskonałym poziomie. Zajmował się szczególnie oświatą dla najbiedniejszych i organizował kółka samokształceniowe pod nazwą „ABC", które w 1907 zostały podporządkowane PMS. W 1914 dzięki jego pomocy kształciło się ok. 2 tys. młodzieży pol. Brał czynny udział w pracach Towarzystwa „Sokół Polski". W 1908 został dziekanem petersburskim. Był opiekunem kilku ochronek i członkiem zarządu Towarzystwa Dobroczynności. Podczas I wojny świat. był wiceprezesem, a nast. prezesem Pol. Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny. W 1917 r. kierował pracami Pol. Komitetu Obywatelskiego, który udzielał pomocy Polakom przebywającym na terenie Rosji w czasie wojny, a nast. w pierwszym okresie władzy bolszewików. Pozostał w ZSSR i przyjął obywatelstwo sow. ze względu na potrzebę zapewnienia opieki rel. i społ. ludności pol. Po aresztowaniu w kwietniu 1918 metropolity abpa Edwarda Roppa (zob. biogram), o którego uwolnienie występował, był poszukiwany przez CZEKA i przez kilka miesięcy ukrywał się w przebraniu na terenie Petersburga. Na pewien czas był jakoby aresztowany. W 1922 z polecenia abpa Jana Cieplaka prowadził w Moskwie rozmowy z władzami sow. celem znalezienia *modus vivendi* Kościoła w ZSSR. Był przeciwnikiem podpisywania tzw. umów z władzami o wynajmie/dzierżawie kościołów po ich upaństwowieniu. Od sierpnia 1922 był profesorem w ukrytym seminarium duch. w Petersburgu. Dn. 10.03.1923, po wezwaniu do Moskwy razem z abpem Cieplakiem w grupie 14 księży z Petersburga, został aresztowany i oskarżony z art. 62, 119 KK RSFSR dawnej redakcji o działalność kontrrew. w rze-

komo stworzonej przez siebie organizacji o tym samym celu, o działalność szpiegowską na rzecz obcego państwa itp., za co groził najwyższy wymiar kary. W pokazowym procesie w Moskwie w dn. 21–25.03.1923 został skazany razem z abpem Janem Cieplakiem na karę śmierci (zob. biogram). W ostatnim słowie scharakteryzował stanowisko Kościoła w konflikcie z władzami bolsz. Dn. 29.03 NCKW zatwierdził wyrok trybunału moskiewskiego, co ks. Budkiewicz przyjął z całkowitym spokojem. Idąc za sugestią obrońcy, niechętnie podpisał przygotowaną w sądzie prośbę o ułaskawienie. Poseł RP w Moskwie, Roman Knoll, udał się 30.03 osobiście do Komisariatu Spraw Wewn. i zaproponował wymianę ks. Budkiewicza na któregoś z więzionych w Polsce agentów sow. Propozycja wymiany personalnej została odrzucona bez podania przyczyn. W Komisariacie Spraw Wewn. w sprawie ks. Budkiewicza interweniowali przedstawiciele Anglii, Czechosłowacji, Włoch i Watykanu. Szef misji angielskiej w Moskwie, R. Hodgson, w imieniu swojego rządu 30.03 przekazał komisarzowi spraw wewnętrznych, Gieorgijowi Cziczerinowi, notę następującej treści: *Z rozkazu sekretarza do spraw zagranicznych Jego Królewskiej Mości mam zaszczyt zwrócić się do Pana z poważnym i ostatecznym wezwaniem powstrzymania wyroku śmierci na Monsignora Budkiewicza, potwierdzonego przez Centralny Komitet Wykonawczy. Zmuszony jestem wskazać, że wykonanie wyroku nie może nie wywołać w całym świecie cywilizowanym uczucia zgrozy i niezadowolenia. Wątpię, aby to było pożyteczne dla Rządu Rosyjskiego, chociażby z punktu widzenia interesów materialnych, nie mówiąc o innych powodach* [32: syg. A.12.P/5]. Władze sow. odrzuciły notę jako akt nieprzyjazny, czyniąc ponadto w sposób prowokacyjny i obelżywy aluzje do spraw irlandzkich i egipskich Wielkiej Brytanii. Odpowiedź podpisał nieznany urzędnik komisariatu ds. zagranicznych, Weinstein, pomimo obecności w Moskwie komisarza Cziczerina. Dn. 31.03 o godz. 10 rano ks. Budkiewicz został zabrany ze wspólnej celi i umieszczony sam w celi nr 42. Stracony został w nocy z 31.03 na 1.04.1923, tj. z Wielkiej Soboty na Niedzielę Wielkanocną, o godz. 4 rano strzałem w tył głowy w podziemiach więzienia na Łubiance. W świetle obszernej relacji z ostatnich dni życia ks. Budkiewicza, datowanej 16.07.1923 i spisanej wspólnie przez 12 księży więzionych po wyroku w „domu poprawczym" w Sokolnikach pod Moskwą (uprzednio więzionych razem z ks. Budkiewiczem), nie ma podstaw, jak się wydaje, relacja, wg której ostatnią noc miał spędzić ze skazanymi na śmierć bandytami, mając złamaną nogę i naderwane uszy. Przez trzy dni po egzekucji prasa moskiewska podawała, że skazany nadal pozostaje przy życiu. W związku z tym watykański Sekretariat

Stanu (kard. Pietro Gasparri i Mgr Giuseppe Pizzardo) podejmował wszelkie możliwe starania, mające na celu jego uratowanie, w czasie, gdy już nie żył. Dopiero 3.04. „Prawda" wśród wiadomości kronikarskich z Moskwy zamieściła następującą informację: *31 marca wykonano wyrok śmierci nad skazanym, w związku ze sprawą kontrrewolucji katolickiej, ks. Budkiewiczem.* „Izwiestija" podały wiadomość o wykonaniu wyroku dopiero 6.04. Ciało wywieziono w niewiadomym kierunku. Istnieją różne wersje co do losów zwłok ks. Budkiewicza. Wg jednej z nich jego ciało wraz ze zwłokami kilku bandytów przewieziono do prosektorium szpitala Jaurskiego i w czasie sekcji znaleziono jedną kulę rewolwerową w mózgu, co było poświadczeniem, że został uśmiercony jednym strzałem w tył głowy z bliskiej odległości. Zwłoki miano później zakopać w miejscowości Sokolniki pod Moskwą wraz z ciałami bandytów. Wg innej wersji zostały spalone, a prochy rozsypano. Wg tajnej informacji otrzymanej przez MSZ ze źródeł sow. egzekucja odbyła się w piwnicy więzienia GPU i obecni przy niej byli trzej agenci GPU: Jewdokimow, Bergman (Vennikas) i Krumm. W liście do jednego z dwóch adwokatów występujących w czasie procesu, Bobriszczewa, Bergman przekazał opis ostatnich chwil życia ks. Budkiewicza. Wg tej relacji ks. Budkiewicz napisał uprzednio list do papieża, którego GPU jednak nie wysłało. Był całkowicie spokojny i zwrócił się do Jewdokimowa ze słowami: *Proszę oddać moje ostatnie pozdrowienie ks. Cieplakowi i oświadczyć mu, że do ostatniej chwili pozostałem wierny Stolicy Apostolskiej.* Po tych słowach komunista Złotkin strzelił mu w tył głowy [32: syg. A.12/P5(2) – pismo MSZ z 13.06.1923 oraz syg. A.12.P/5, zał. do nru 874]. Dodatkowe informacje na temat jakoby poniżającego traktowania ks. Budkiewicza w ostatnich chwilach życia i niespełnienia przez GPU obietnicy danej o. Edmundowi Walshowi TJ, przewodniczącemu Pap. Misji Pomocy Głodującym w Rosji, że będzie mógł przed wykonaniem wyroku udzielić skazańcowi rozgrzeszenia i wiatyku, podaje G. Gouyau w książce *Dieu chez les Soviets* (Paris 1929, s. 64–71). Prof. Sergiusz Sawieliow z uniwersytetu w Leningradzie w artykule pt. *Kościół a komisarze*, zamieszczonym w ukazującym się w Leningradzie tygodniku „Czas Pik" (4.02.1991, nr 5/50), podaje, że na miejscu stracenia ks. Budkiewicz przeżegnał się, pobłogosławił kata oraz jego dwóch pomocników i odwrócił się do ściany, modląc się. Strzał w tył głowy przerwał jego modlitwę. Dn. 24.04.1923 specjalna komisja rozpatrywała jakoby sprawę stracenia ks. Budkiewicza. Miano ustalić, że wyrok został wykonany z polecenia czterech osobistości: Trockiego, Dzierżyńskiego, Bucharina i Stalina, wbrew decyzji WCIK, który jakoby wyrok zawiesił

do czasu otrzymania informacji od zagranicznych przedstawicieli rządu sow. Zastępca komisarza lud. spraw zagr., Maksim H. Litwinow, telefonował do L. Oboleńskiego, posła ZSSR w Polsce, który miał zapewnić ministra spraw zagr., gen. Władysława Sikorskiego, o wstrzymaniu wykonania wyroku. Komisja pod przewodnictwem S. Kamieniewa postanowiła ponoć udzielić nagany komisarzom, Trockiemu i Dzierżyńskiemu. Wiadomość o posiedzeniu i orzeczeniach komisji była próbą pomniejszenia odium opinii światowej wobec Sowietów na wieść o egzekucji ks. Budkiewicza. W pol. kościele św. Piotra i Pawła w Moskwie odbyło się uroczyste nabożeństwo żałobne w intencji ks. Budkiewicza, w którym wzięły udział tłumy wiernych oraz przedstawiciele wszystkich misji zagr. w Moskwie. Polskie MSZ listem z 7.08.1923 przesłało prymasowi Polski kopię protokołu o ostatnich dniach życia ks. Budkiewicza. Współoskarżeni i sądzeni razem z nim księża uważali, że wyrok śmierci na ks. Budkiewicza był, jak pisali, *aktem czysto sekciarskiej zaciekłości i nienawiści do Chrystusa, Jego Kościoła i akt zemsty względem tych, co nie bacząc na siłę fizyczną i zaciekłość wrogów, chcieli pozostać wiernymi Chrystusowi i bronili praw Kościoła oraz dusz ich pieczy powierzonych. Nienawiść ta do Chrystusa i jego Kościoła* – jak pisano – *w szczególniejszy sposób przejawiła się w czasie sądu w bezecnych i bluźnierczych, a niczym nie krępowanych napaściach oskarżyciela, który nie krył się wcale ze swą nienawiścią do Kościoła katolickiego* (32: A.12.P/5]. Ks. Budkiewicz należał do najwybitniejszych i najbardziej zasłużonych księży kat. w Rosji. Od 1910 był kanonikiem honor. kapituły mohylewskiej i prałatem, odznaczonym Orderem św. Stanisława III kl. Był autorem kierowanych do władz pol. komentarzy prawniczych do art. VII traktatu ryskiego, zawierającego gwarancje swobód rel. dla Polaków w ZSSR, oraz raportu o stanie Kościoła kat. w ZSSR, datowanego we wrześniu 1922 (pt. *Status Ecclesiae in Russia)*, przesłanego nuncjuszowi Lorenzo Lauri w Warszawie [86, s. 189–196]. Przygotował go na prośbę tego ostatniego, przekazaną mu w liście z 16.06.1922. Ks. Franciszek Rutkowski (zob. biogram) napisał w 1937 biografię ks. Budkiewicza. Uległa ona zniszczeniu w czasie Powstania Warszawskiego. W kościele ss. Wizytek w Warszawie znajduje się pomnik ks. Budkiewicza. Źródła: [1: syg. III/100, k. 4]; [3: syg. 70, duża część dokumentów, które zawiera ta teczka]; [12]; [14: 1903–1917, 1923]; [16, passim]; [19]; [32: syg. A.12.P/4; syg. A.12.P.4(4); syg. A.12.P/5; syg. A.12.P.5/2; syg. A.12.P.5/3]; [34: s. 214–215]; [44: 1923, nr 2, s. 5]; [55]; [57: 1923, nr 15, s. 234; nr 17, s. 266; nr 19, s. 294]; [64: 1924–1928]; [65,

passim]; [66]; [67]; [86]; [98]; [147: 787, k. 131–133; 960, 29–36]; [175]; [210]; [257]; [259]; [282].

Budrys Franciszek s. Ignacego (1882 – 1907 – 1937). Ur. 14.10. Należał do archidiec. mohylewskiej. Absolwent metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Od 1907 do 1909, i być może późn., pracował jako rektor kościoła oraz katecheta w gimnazjum realnym i gimnazjum dla dziewcząt w Tiumeniu w gub. Tobolsk na Syberii, a od 1911 dziekan w Tomsku. W latach 1924–1925 był administratorem par. Tobolsk i kapelanem w Tiumeniu w dek. Omsk. Jednocześnie pełnił funkcję administratora par. Perm w Rosji europejskiej i dziekana, a także opiekował się kościołem w Jekatierinburgu (Rosja europejska). W latach nast., aż do 1937, był praktycznie jedynym duszpasterzem obsługującym dużą część parafii b. dek. omskiego oraz parafie Perm, Kazań i Ufa. W latach 1926–1928 był także administratorem par. Wiatka w dek. Samara oraz in. Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 25.01.1938, przesłanej do MSZ, został aresztowany w 2. poł. czerwca 1937 jako proboszcz par. Ufa (Rosja europejska) razem z członkami komitetu kośc. i *dwadcatki* (od 20 osób, członków założycieli gminy rel., stanowiących minimum konieczne do jej zarejestrowania). Wiadomość o aresztowaniu w czerwcu 1937 potwierdza pismo tegoż Wydziału do MSZ z 28.06.1938. Przedtem jakoby nie był więziony. W grudniu 1937 został rozstrzelany w Ufie jako *rezydent szpiegowskiej siatki POW* [306]. Razem z nim zginęło 189 katolików, skazanych na śmierć na podstawie podobnych oskarżeń. Źródła: [14: 1906–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [306].

Budrys Stanisław (1889 – 1916 – ?). Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1916–1917 był wikariuszem par. Kupiel (w 1918 liczyła 6078 wiernych) w dek. Krzemieniec. W latach 1920–1922 był proboszczem par. Tarnoruda nad graniczną rzeką Zbrucz w dek. Płoskirów. Aresztowany przez CZEKA i uwolniony dzięki interwencji miejscowej ludności, zbiegł – wg relacji parafian – do Polski. Schematyzm diec. łuckiej z 1927 wymienia ks. Stanisława Budrysa jako proboszcza w kolegiacie

ołyckiej (par. Ołyka), ur. w tym samym roku, ale z inną datą święceń kapł. (1913), być może przez pomyłkę. Późn. nie wymieniany. Źródła: [23: 1918, 1927]; [104]; [162, s. 441]; [254]; [320].

Budziński Franciszek s. Ignacego (1891 – 1916 – po 1936). Ur.1.10. Należał do diec. żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu i w latach 1916–1917 studiował w Akademii Duch. w Petersburgu. W 1918 był wikariuszem par. Stara Sieniawa w dek. Lityń na Podolu, a nast., w latach 1919–1926, administratorem par. Słoboda Czernicka w dek. Nowograd Wołyński. Na początku 1927 pracował nadal w diec. żytomierskiej. Aresztowany 13.09.1928 w Żytomierzu. Dn. 11.02.1929 został przez Kolegium OGPU na nadzwyczajnej sesji skazany za rozpowszechnianie książeczek do nabożeństwa na 2 lata surowej izolacji. Latem 1929 przebywał w więzieniu na Butyrkach w Moskwie, skąd został wysłany do łagru w Kiem' USŁON. Istnieje informacja, że po odbyciu wyroku w styczniu 1930 przybył do miasteczka Romanow w obw. wołyńskim. W latach późn. losy bliżej nie znane. We wrześniu 1934 przebywał w Briańsku (Rosja europejska). Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 25.01.1938 dla MSZ został aresztowany w sierpniu 1937 w Briańsku razem z ks. Mieczysławem Szawdzinisem (z archidiec. mohylewskiej), który u niego przebywał od grudnia 1936 po odbyciu ośmioletniego wyroku w łagrze na Sołówkach (zob. biogram). W Briańsku miał być proboszczem, co nie wydaje się prawdopodobne, jako że wg wykazu Alfreda Ponińskiego z marca 1937 przebywał tam jako zesłaniec. Niekiedy błędnie wymieniany jako Franciszek Budzyński. Najprawdopodobniej rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [9: AH, t. IV, cz. 26, s. 71]; [14: 1917]; [23: 1918, 1920–1925]; [32: syg. A.44.115/1 – pismo z 25.01.1938; syg. A.44.115/1 – pismo z 28.06.1938]; [105]; [162, s. 457, 460]; [262].

Budzyński Franciszek zob. **Budziński Franciszek**

Budźko (Bućko) Franciszek (1984 – 1907 – po 1963). Należał do archidiec. mohylewskiej i był, jak się zdaje, absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1914–1917 był rezydentem w par. św. Stanisława i katechetą w kilku gimnazjach w Petersburgu. Na początku lat dwudziestych aresztowany. Dalsze losy nie znane. Po 1917 nie wymieniany w schematyzmach archidiec. Źródła: [14: 1917]; [284].

Bugienis Michał s. Michała (1888 – 1913 – 1980). Ur. 17.08 we wsi Janirewe (?), gm. Lekuty k. Wiłkomierza w gub. kowieńskiej na Litwie. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. oraz Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień kandydata teologii. W 1915 pracował jako wikariusz par. Wniebowzięcia NMP w tym mieście. W latach 1916–1917 był na podobnym stanowisku w par. św. Katarzyny w Petersburgu. W 1918 administrował kaplicą w Szuwałowie k. Petersburga. Od 7.10.1920 był administratorem par. Nawiedzenia NMP przy ul. Arsenalnej 8, w 1925 administratorem par. i dziekanem w Omsku, który należał do utworzonego przez Stolicę Apost. w 1926 Wikariatu Apost. Syberii. W 1926 został aresztowany i około roku pozostawał w areszcie OGPU w Omsku. Ponieważ śledztwo nie wykazało jego winy, został zwolniony. Pracował w par. Omsk. Po kolejnym aresztowaniu, 21.08.1931 w Omsku, został na podstawie art. 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR oskarżony o *udzielanie pomocy burżuazji międzynarodowej, szpiegostwo oraz agitację antysowiecką* i 20.05.1931 skazany przez kolegium OGPU na śmierć, z zamianą wyroku na 10 lat łagrów. Wg listu ks. Hieronima Cerpenty z Krasnojarska do Poselstwa Pol. w Moskwie z sierpnia 1931 w nowosybirskim więzieniu wywierano na niego presję, by podpisał zobowiązanie współpracy z GPU. Początkowo skierowany został do rozdzielczego SIBŁagu OGPU w Mariińsku, a nast., w 1933, do sołowieckiego łagru w Kiem'. W tym samym roku latem został wysłany do więzienia na Butyrkach w Moskwie. Był tam już 10.08.1933. Drogą wymiany więźniów między Litwą a ZSSR na granicznej stacji łotewsko-sow. Indra-Bigusowo 19.10.1933 przybył na Łotwę razem z 10 innymi uwolnionymi w ten sposób księżmi. Na Litwie pracował w diec. kowieńskiej i w 1939 był kapelanem sanatorium w Kownie. Pracował tam nadal po II wojnie świat. Dożył 92 lat. Źródła: [1: syg. III/100, k. 53 i 88]; [7: syg. 2ER 178]; [14: 1909–1910, 1917, 1923–1932]; [37: 25.07.1931; 25.10.1933, nr 45, s. 711]; [88: 1931, nr 31, s. 492; 1933, nr 6, s. 93; nr 45, s. 711]; [102]; [103]; [222]; [238: 1931, nr 3]; [262]; [279]; [284]; [290 (2)]; [321].

Bujalnicki Leon zob. **Bujnowski Leon**

Bujalski Cyryl (1887 – 1913 – 1919). Ur. we wsi Usicze, gm. Torczyn, pow. Łuck, z ojca Stefana i matki Franciszki. Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1914 pracował jako

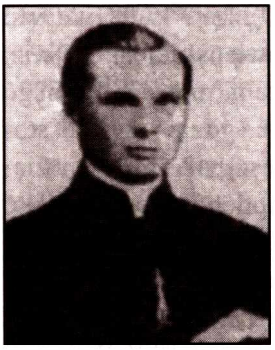

wikariusz par. Połonne (w 1918 liczyła 8000 wiernych). W tym samym roku rozpoczął, jak się zdaje, pracę w par. Felsztyn (późn. Nowogwardiejsk). W latach 1916–1917 był administratorem par. Czercze w dek. Kamieniec Podolski, która w 1918 liczyła 2163 wiernych. W nocy z 13 na 14.03.1919 został zamordowany przez zbolszewizowaną bandę, która przedtem przez kilka dni terroryzowała jego i jego otoczenie, m.in. przeszkadzając w procesji wokół kościoła. Przewodził jej niejaki Bronisław Zawadzki, który w czasie napadu na plebanię strzałem z pistoletu śmiertelnie zranił księdza w brzuch. Ks. Bujalski pochowany został na miejscowym cmentarzu. Parafianin nazwiskiem Bańkowski wystawił mu pomnik, do dziś zachowany w doskonałym stanie, podobnie jak cały cmentarz, dzięki opiece miejscowych parafian i Polaków. Parafia Czercze, zlikwidowana przez zamknięcie kościoła w 1930, odrodziła się po 1990 dzięki remontowi zabytkowego kościoła par. z XVII w., podjętemu przez ks. Władysława Wanagsa z Gródka Podolskiego. Źródła: [23: 1918]; [32: syg. A.12P/6]; [57: 1922, nr 13, s. 201]; [83]; [109]; [225]; [283, s. 264].

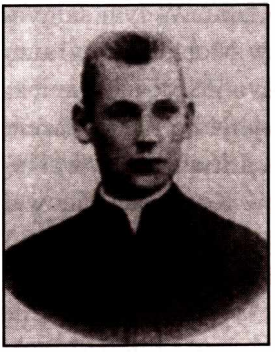

Bujalski Franciszek s. Konstantego (1891 – 1915 – po 1958). Ur. 4.10 we wsi Janówka, par. Bazalia, pow. Starokonstantynów na Wołyniu, z rodziców Konstantego i Anieli z Kurnatowskich. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. W 1910 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu i w 1915 otrzymał święcenia kapł. z rąk bpa Longina Żarnowieckiego, sufragana diec. żytomierskiej. W latach 1915–1916 był wikariuszem par. Derażnia na Podolu (5187 parafian), a od sierpnia 1916 do lipca 1918 wikariuszem par. Wońkowce (5292 parafian) w dek. Uszyca, katechetą w miejscowej szkole PMS oraz filialistą w Zniszkowcach. W lipcu 1918 został przeniesiony na stanowisko wikariusza w par. św. Aleksandra w Kijowie (w 1916 liczyła 17 390 parafian). Zagrożony aresztowaniem przez CZEKA, od sierpnia 1920 ukrywał się. Po zawarciu pokojowego traktatu ryskiego między Polską a ZSSR w 1921 ujawnił się, dzięki czemu wikariusz gen. diec. żytomierskiej, ks. Teofil Skalski (zob. biogram), mógł go mianować administratorem par. Skwira oraz 5 innych opuszczonych parafii (m.in. Bezpecz-

ne, Szemrajówka i Topory). Na tym stanowisku pracował do marca 1927. W 1924 był na pewien czas aresztowany i przewieziony do Wołoczysk. Aresztowany 5.03.1927 (formalnie 12.04) przez agentów DPU USSR z Białej Cerkwi, oskarżony został o rzekome szpiegostwo na rzecz państw kapitalistycznych (w tym przede wszystkim Polski), sprzyjanie nielegalnym przejściom młodzieży przez granicę z Polską, nielegalne nauczanie dzieci religii oraz przechowywanie cennych archeologicznie przedmiotów, podlegających przekazaniu do muzeum państwowego. Początkowo był więziony w Skwirze i Wołoczyskach. 30.01.1928 postanowieniem ODPU USSR, na podstawie oskarżenia z art. 54–4, 54–6, 54–10 cz. II, 54–11, 56–26 cz. II, 113 i 204 KK USSR na 10 lat robót przymusowych w łagrach na Wyspach Sołowieckich. W latach 1930–1932 przebywał na wyspie Anzer (KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). Po pięciu latach pobytu na Sołówkach został aresztowany jako współorganizator razem z ks. Donatem Nowickim (zob. biogram) *zwartego antysowieckiego ugrupowania* wśród przebywających na tej wyspie grupie 32 księży (określanej także jako *nielegalna „wspólnota" wśród zesłanych księży*) i na wytoczonym procesie oskarżony o antysow. agitację, przesyłanie drogą nielegalną, przy pomocy rzekomej siatki szpiegowskiej, wiadomości do Kurii Rzymskiej i biur szpiegowskich zagranicą, namawianie więźniów do buntu, usiłowanie ucieczki z łagru itp. Władze USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w końcowym wyroku z 9.07.1932 odnośnie do jego osoby podjęły decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK, trzymać pod strażą i skierować do dyspozycji OO PP OGPU w LWO* [284]. Jak pisze ks. F. Bujalski w swoim autożyciorysie, prowadzący śledztwo *stosowali ohydne środki fizyczne i moralne, a jednocześnie szafowali obietnicami i przyrzeczeniami, że jeżeli przyznam się do zarzucanych win, podpiszę protokół sporządzony przez śledczego, zerwę z Rzymem i kapłaństwem, to darują mi karę, natychmiast zwolnią z obozu, ba! nawet obiecywali wysokie i dobrze płatne stanowiska na wolności, inaczej śmierć* [235]. Po odrzuceniu tych propozycji zainscenizowano wykonanie wyroku śmierci (razem z nim prowadzono, rzekomo na rozstrzelanie, ks. D. Nowickiego). Bezpośrednio po tym przewieziony do więzienia w Leningradzie, gdzie przez kilka miesięcy w izolatce oczekiwał wykonania wyroku śmierci. Później skierowany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Dzięki wymianie więźniów 15.09.1932 przybył do Polski w grupie 51 osób, wśród których było 18 księży. Od końca 1932 pracował w archidiec. warszawskiej, najpierw jako wikariusz i katecheta w Pruszkowie, a nast. jako kapelan szpitala psychiatrycznego w Tworkach

k. Warszawy i katecheta na poprzednim stanowisku. Pozostawał na nim do momentu zlikwidowania przez władze PRL etatu kapelana szpitala. W 1951, po erygowaniu filii par. Żbików w Tworkach k. Warszawy, mianowany rektorem kaplicy na terenie szpitala, mającej prowizorycznie pełnić funkcję kościoła (dyrekcja szpitala zamknęła jednak dostęp do niej ludności z zewnątrz). Na stanowisku rektora kaplicy i kapelana w Tworkach pozostawał jeszcze w 1958. Źródła: [1: syg. III/28, s. 194]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1931–1932]; [23: 1918–1925]; [32: syg. A.12 P/6]; [44: 1924, nr 27, s. 224, nr 31, s. 256]; [57: 1924, nr 22, s. 431]; [66]; [68]; [93: 1935–1958]; [102]; [162, s. 440, 460]; [219]; [235]; [253: 1995, nr 60, s. 8; mylnie wymieniony jako Bujalnicki]; [262]; [264]; [284].

Bujnowski Leon (1891 – 1917 – 1943). Ur. 16.06 w Olszance k. Sokala. Należał do archidiec. mohylewskiej, a nast. diec. pińskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Bezpośrednio po święceniach kapł. pracował jako wikariusz jednej z parafii w Moskwie (w 1917 było w tym mieście 27 700 katolików), a nast. jako proboszcz par. Rudnia-Szlagin w dek. Homel. Późn. był proboszczem i dziekanem w Homlu. Poszukiwany przez CZEKA w 1922 w związku z oporem przeciwko konfiskacie przedmiotów liturgicznych w kościołach i zagrożony aresztowaniem (wg niektórych źródeł uciekł z aresztu), ukrywał się pod fałszywym nazwiskiem w Mińsku. Został aresztowany i miał być sądzony w Homlu (wg niektórych źródeł w Mińsku). Wg relacji Poselstwa Pol. w Moskwie był więziony na Butyrkach w tym mieście razem z innymi księżmi oraz abpem Janem Cieplakiem. Chodzi zapewne o ks. Wincentego Bujnowskiego, który był tam wówczas więziony. Drogą wymiany więźniów polit. w 1924 znalazł się w Polsce. W latach 1925–1932 był proboszczem par. św. Michała Archanioła w Iwieńcu i wizytatorem szkół (katechizacji) w diec. pińskiej. Na przełomie 1933 i 1934 pozostawał, jak się zdaje, bez stanowiska w diecezji. W latach 1939–1943 był p.o. proboszcza par. Niedźwiedzica, gdzie 27.06.1942 został aresztowany i uwięziony w Baranowiczach przez okupacyjne władze niem. 13.07.1943 razem z grupą 14 innych okolicznych księży został rozstrzelany na tamtejszym cmentarzu. Istnieje też wersja o jego śmierci w niem. obozie koncentracyjnym w Kołdyczewie k. Baranowicz. Aresztowań księży dokonywano (przy pomocy policji białorus.) w związku z niewykonywaniem przez niektórych z nich zarządzenia o wprowadzaniu języka białorus. do kościołów, wydanego przez współpracujące z Niemcami narodowe organizacje białorus. i popieranego przez okupacyjne władze niem.

(por. J. T u r o n e k, *Białoruś pod okupacją niemiecką*, Warszawa 1993, s. 137). Źródła: [3: syg. 70, k. 236–238]; [14: 1915–1917, 1923, 1926–1932]; [32: syg. A.12.P/4/4]; [66]; [69: 1926–1939]; [107]; [167 z. IV]; [181].

Bujnowski Leon s. Michała (1909 – ? – ?). Ur. w Petersburgu. Alumn konspiracyjnego seminarium duch. w Leningradzie, założonego w 1926 przez bpa Antoniego Maleckiego (zob. biogram), administratora apost. w tym mieście. Aresztowany przez GPU 21.06.1930, pozostawał „pod strażą" w DPZ w Leningradzie. Oskarżony z art. 58–10 KK RSFSR, został 21.11.1930 postanowieniem *trojki* PP OGPU w LWO skazany na 3 lata łagrów. Brak informacji, gdzie odbywał wyrok. Mieszkał przy ul. Podgornej 5 m. 2. Na wniosek prokuratora m. Leningradu z 20.04.1957 do Prezydium Leningradzkiego Sądu Miejskiego został zrehabilitowany na podstawie stwierdzenia, że postawione mu zarzuty działalności kontrrew. nie zostały potwierdzone i brak jest dowodów winy. Źródło: [279 (1)].

Bujnowski Wincenty (1881 – 1910 – 1946). Ur. 20.05. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1912 był wikariuszem par. św. Antoniego w Witebsku, a w r. nast. (1913) kapelanem w kościele filialnym w Grabowcu par. Bychów w dek. Rohaczew-Bychów. W 1922 został uwięziony za stawianie oporu przeciwko konfiskacie przedmiotów liturgicznych i kośc. Sądzony przez Trybunał Rew. w Homlu, skazany został na 5 lat ciężkiego więzienia. W latach 1922–1923 był więziony w Moskwie na Butyrkach. W 1923 drogą wymiany więźniów polit. znalazł się w Polsce. W latach 1923–1930 był proboszczem par. Ilja, a nast. par. Belmont (1930–1939) w archidiec. wileńskiej. Zm. na terenie tej archidiec. 11.09.1946. Źródła: [13]; [14: 1906–1917, 1923–1932]; [79]; [107, s. 206]; [156: 1923–1939].

Buklarewicz Michał (1884 – 1908 – 1919). Ur. 12.10. Był księdzem diec. wileńskiej. Szkołę średnią i seminarium duch. ukończył w Wilnie. Od 1908 był proboszczem par. Narewka, którą zorganizował i zbudował w niej kaplicę par. Karany przez władze carskie za szerzenie oświaty pol. Od 1912 pracował jako administrator par. Ikaźń w dek. Brasław. Na początku 1919 zorganizował miejscową samoobronę pol. przeciwko bolszewikom i dowodził oddziałem powstańczym w liczbie 300 żołnierzy. Po początkowych sukce-

sach w potyczkach w okolicach Ikaźni i Przebrodzia (powojenny pow. Dzisna) z mniejszymi oddziałami, w czasie których wziął do niewoli 100 żołnierzy bolsz. (Łotyszów), został schwytany i postawiony przed sądem polowym w Drui. Oświadczył wówczas, że walczył z ustrojem bolsz. w imię swoich przekonań. Skazany na śmierć 27.06.1919, został rozstrzelany w Bigusowie razem ze swoją siostrą. 24.03.1920 odbył się jego uroczysty pogrzeb w Ikaźni. Źródła: [24]; [156: 1904–1914, 1922] .

Butyniec Kalikst (1889 – 1914 – 1922 ?). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. W latach 1917–1920 był wikariuszem par. Ilińce w dek. Berdyczów, a nast. administratorem par. Oratów w tym samym dekanacie. Aresztowany 1920 ? (1921 ?) wraz z wieloma innymi osobami pod zarzutem przynależności do POW, w okresie Bożego Narodzenia był przetrzymywany przez CZEKA w areszcie OO przy ul. Instytuckiej w Kijowie. Zamordowany został w nie znanych bliżej okolicznościach. Schematyzm diec. łucko-żytomierskiej z 1923 wymienia go jako zmarłego w wieku 33 lat i w 8. roku kapłaństwa. Za faktyczną lub rzekomą przynależność do POW bądź współpracę z nią CZEKA wymierzała wówczas natychmiast wyroki śmierci. Źródła: [23: 1917, 1920]; [68]; [283, s. 264].

Cabulewicz zob. **Cybulewicz Stanisław**

Cakul Michał s. Krzysztofa (1885 – 1908 – po 1937). Ur. 23.10 w Rewlu, Łotysz. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Po święceniach kapł. został wikariuszem w Homlu, a nast. (1910) wikariuszem par. Rudnia-Szlagin k. Homla. Od 1912 był proboszczem par. Symbirsk (Rosja europejska). W latach 1914–1917 kierował opieką nad uchodźcami z Polski w tym mieście (1195 katolików). W 1919 był administratorem par. Niepokalanego Poczęcia NMP „na Gruzinach" w Moskwie. W 1925, i zapewne późn., był dziekanem w Połocku, a także tymczasowo administratorem wspomnianej par. w Moskwie. Po raz pierwszy został aresztowany w Moskwie 26.03.1924 i po tygodniu uwolniony. Ponownie aresztowany 12.02.1929 (wg ankiety śledczej

20.02.1929). Dn. 12.03 tr. oskarżony na podstawie art. 58–6, 58–10 i 58–11 KK ZSSR o ciężkie przestępstwa polit., lecz uwolniony 3.05.1929 z decyzją pozostania pod dozorem. Kolejny raz aresztowany 14.04.1931 w Moskwie i oskarżony o to, że *w ciągu wielu lat prowadził różnorodną działalność kontrrewolucyjną i antypaństwową oraz agitację propolską* [262]. Ks. Cakulowi oraz ks. Karolowi Łupinowiczowi (zob. biogram), proboszczowi par. św. Piotra i Pawła w Moskwie, na podstawie ww. tych samych art. KK postawiono m.in. zarzut, że *w okresie likwidacji szpiegowskich, kontrrewolucyjnych i antysowieckich polskich grup narodowościowych ze środowiska parafian moskiewskich kościołów Piotra i Pawła na Milutyńskim Zaułku i Niepokalanego Poczęcia na Gruzinach działali na rzecz [...] organizowania nielegalnej pomocy aresztowanym; chóru kościelnego; grupy nielegalnego klasztoru; kontrrewolucyjnej grupy tercjarów; grupy katolików wschodniego obrządku i innych* [262]. W wyniku działań operacyjnych, śledztwa oraz całkowitego i bardzo szczegółowego przyznania się do winy oskarżonego ustalono rzekomo w odniesieniu do M. K. Cakula *jego kontrwywiadowczą robotę na korzyść Polski w okresie od 1920 do 1926 r.; wykorzystywanie kościoła w celach kontrrewolucji i działalności antysowieckiej w formie kazań, antysowieckiej agitacji i organizowania nielegalnych kółek tercjarek; udział w organizowaniu nielegalnych, kontrrewolucyjnych grup uczącej się młodzieży i studentów w latach od 1919 do 1923; aktywne wspomaganie wspólnoty katolików obrządku wschodniego (egzarcha Sołowiow i inni) od 1919 do chwili aresztowania; potwierdzenie wywiadowczej i kontrrewolucyjnej działalności biskupa Neveu* [262]. Dalsze zeznania ks. Cakula zawierały bardzo szczegółowy opis popełnionych rzekomo przez niego i inne osoby ciężkich przestępstw polit. Dn. 18.11.1931 otrzymał wyrok 3 lat zesłania „minus 12", z nakazem osiedlenia się w Tambowie, licząc jego początek od 14.04.1931. W styczniu 1932 wierni z kościoła Niepokalanego Poczęcia NMP w Moskwie zwracali się do posła RP w tym mieście o interwencję u władz sow. w sprawie uwolnienia ks. Cakula, od prawie roku trzymanego bez wyroku w areszcie. Raporty Poselstwa Pol. w Moskwie sugerują jego kolaborację z GPU. W grudniu 1933 wyrok zesłania został anulowany i ks. Cakul otrzymał pozwolenie na osiedlenie się w Moskwie oraz ponowne objęcie stanowiska proboszcza par. Niepokalanego Poczęcia NMP, a także par. św. Piotra i Pawła, której proboszcz, ks. K. Łupinowicz, przebywał w więzieniu. Ponownie aresztowany 3.05.1937 za odprawienie mszy św. z okazji narodowego święta pol. w dniu 3 maja, co uczynił na prośbę ambasadora RP w Moskwie, Wacława Grzybowskiego. Razem z nim aresztowano

i zesłano do łagrów organistę i żonę kościelnego. Po kilkumiesięcznym pobycie w więzieniu na Butyrkach został skazany na roboty w łagrach. Postanowieniem OSO NKWD skazany na śmierć i rozstrzelany. Był ostatnim duszpasterzem pol. w Moskwie w okresie międzywojennym. Źródła: [1: syg. III/100, k. 51]; [3: syg. 70, k. 69]; [5: syg. 11084, k. 8]; [14: 1907–1932]; [32: syg. A.44.115/1 – pismo z 8.04.1938 oraz Kol. 29/5]; [84]; [262]; [309].

Capojan Antoni zob. **Gapojan Antoni**

Carpovitch Paul zob. **Karpowicz Paweł**

Cerpento Hieronim s. Hieronima (1888 – 1914 – 1938). Ur. 8.03 w Krzywiczach, pow. Wilno. Należał do archidiec. mohylewskiej. Przed wstąpieniem do seminarium duch. ukończył kurs dla aptekarzy. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu; święcenia kapł. otrzymał 13.04.1914. W latach 1914–1917 pracował jako filialista w Szaciłkach (filia par. Bobrujsk) na Białorusi. Późn. był duszpasterzem na Syberii i od 1923 do 1925, a zapewne i późn., opiekował się parafiami: Omsk, Białostockij Posiołok, Dobryński oraz Kaińsk w dek. Tomsk i Omsk oraz par. Spasskoje i kościołem w Timofiejewce w dek. Tomsk. W latach 1929–1935 mieszkał w Krasnojarsku, gdzie był administratorem miejscowej parafii. Przed zakazem wyjeżdżania do innych parafii miał pod opieką parafie Tomsk, Kaińsk, Krasnojarsk, Aczyńsk i małą parafię w *nowosiołowskom rajonie „Witebka"*. W listopadzie 1926 był przez 6 miesięcy aresztowany i przebywał w areszcie w Krasnojarsku. Po aresztowaniu 9.06.1927 ks. Juliana Grońskiego, administratora Wikariatu Apost. Syberii Zach., był jego następcą (f.m. Administratoris Apostolici de Siberia oraz f.m. Administratoris Vicariatus Apostolici de Siberia – pełniący funkcję... – takich tytułów użył w zaświadczeniu w języku łac. z 15.04.1935, wystawionym niejakiemu Bronisławowi Brzozowskiemu; list zachowany w Archiwum Miejskim w Krasnojarsku ma okrągłą pieczęć z napisem: „Administrator Apostolicus de Siberia Cisbajkaliensis" – Administrator Apostolski Syberii Zabajkalskiej). Aresztowany 16.12.1931. Był, jak się zdaje, zesłany do Aczyńska na Syberii i po pewnym czasie zwolniony. W liście z 25.02.1932, pisanym na wolności, który miał być przekazany za pośrednictwem niejakiego Krzewickiego Poselstwu Pol. w Moskwie (o czym informuje dopisek śledczego na kopii listu przejętego

przez GPU i zachowanego w aktach osobowych oskarżonego w ww. archiwum), ks. Cerpento dziękuje za pomoc w postaci 150 rubli, otrzymaną za pośrednictwem delegatury PCK w Moskwie, lecz prosi jednocześnie, by jej więcej nie przysyłać, gdyż władze źle na to patrzą, a przy cenie 2,5 rubla za kilogram *mąki chlebnej* i 12 rubli za kilogram mięsa niewiele ona znaczy. W liście prosił jednak o znalezienie innej formy pomocy. 7.08.1933 przebywał w Irkucku, a miesiąc późn. w Krasnojarsku. 2.06.1935 został tam po raz kolejny aresztowany razem z kilkoma innymi Polakami i umieszczony w miejscowym więzieniu. 31.06.1936 został pod wzmocnionym konwojem wysłany do więzienia w Nowosybirsku. Na procesie, który odbył się w dn. 19–24.06.1936 przed Wojennym Trybunałem Syberyjskiego Okręgu Wojsk. w Krasnojarsku, został oskarżony o to, że *przy kościele organizował kontrrewolucyjne grupy i aktywnie prowadził robotę szpiegowską na korzyść organów wywiadu polskiego* [290 (2)], i na podstawie art. 58–3, 58–6, 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany na 10 lat łagrów oraz całkowitą konfiskatę mienia. Do łagru nie został deportowany. W trakcie pobytu w więzieniu wytoczono mu nowy proces za rzekomą przynależność do centrum kierowniczego POW na Syberii, *za związek z polskim sztabem generalnym i Watykanem oraz za to, że przez szereg lat prowadził kontrrewolucyjną powstańczą działalność w polskich koloniach na Syberii* [290 (2)], za wzywanie Polaków do popierania możliwej interwencji Japonii i Niemiec przeciwko ZSSR i inne podobne przestępstwa. Decyzją komisji NKWD i prokuratora ZSSR został 4.01.1938 skazany na śmierć przez rozstrzelanie i po dwóch tygodniach (18.01.1938) rozstrzelany w Krasnojarsku. Źródła: [1: syg. II-I/100, k. 179]; [9: AH, s. 80]; [14: 1915–1917, 1923–1932]; [37: 12.09.1935]; [80: 1935, nr 15, s. 321]; [88: 1935, nr 26; nr 38, s. 604]; [103]; [262]; [290 (2)]; [294, s. 7–11].

Chmielewski-Puczkar Adam zob. **Puczkar-Chmielewski Adam**

Chmielnicki Adolf (?) z Żytomierza (?). W 1926 przebywał w więzieniu w Moskwie [6: 126, k. 32]. Brak księdza o tym imieniu i nazwisku w diecezjach: łucko-żytomierskiej, kamienieckiej, mohylewskiej, tiraspolskiej, oraz w wykazach księży, którzy w latach 1915–1920 przebywali w Rosji. Chodzi o ks. Zygmunta Chmielnickiego z diec. łucko-żytomierskiej, który w tym czasie był więziony w Moskwie (zob. biogram). Źródło: [6: syg. 126, k. 32].

Chmielnicki Zygmunt (1891 – 1918 – 1944). Ur. 11.11 w okolicy Łucka. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Po ukończeniu seminarium duch. w Żytomierzu był w latach 1918–1925 administratorem par. Horoszki (filia par. Toporzyszcze) i Uszomierz w dek. Owrucz oraz dziekanem w Owruczu. Od 1920 był kanclerzem kurii diec. łucko-żytomierskiej. Aresztowany 4.11.1923 pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Polski, został zwolniony 25.12 tr. i powrócił na poprzednie miejsce pracy. W 1924 był administratorem par. Białawka w dek. Berdyczów. Aresztowany ponownie w pierwszych dniach czerwca 1926 jako administrator par. św. Barbary w Berdyczowie, był w latach 1926–1927 więziony na Butyrkach w Moskwie. Dzięki wymianie więźniów 31.01.1928 znalazł się w Polsce i rozpoczął pracę w diec. łuckiej. Przez z górą 10 lat (1928–1939) był sędzią prosynodalnym w sądzie biskupim oraz ojcem duch. w seminarium duch. w Łucku. W latach 1931–1939 był redaktorem tygodnika diecezjalnego „Życie Katolickie". Pod koniec lat trzydziestych (1937–1939) był jednym z profesorów Instytutu Formacji Kapłanów Prawosł. przystępujących do unii z Kościołem kat. (Institutum pro reformandis sacerdotibus orthodoxis ad unionem cum Ecclesia accedentibus). W czasie okupacji niem. pracował w Łucku. Wg relacji grupy księży, kolegów z diec. łuckiej, był biskupem nominatem żytomierskim, na co jednak brak jakichkolwiek dowodów. Istnieje również pogłoska o jego konsekracji biskupiej podczas okupacji niem., dokonanej przez ordynariusza łuckiego, Adolfa Szelążka (1865–1950), o czym ten ostatni miał późn. powiadomić Stolicę Apost. Jest ona bezpodstawna, gdyż brak jest jej potwierdzenia w dokumentach Stolicy Apost. z okresu II wojny świat., zawierających m.in. przesłaną do Rzymu relację bpa A. Szelążka. W 1943 został aresztowany przez Niemców w Łucku i wysłany do obozu koncentracyjnego w Gross-Rosen, gdzie na skutek pobicia przez esesmana zm. 16 lub 17.04.1944. Miał zostać spalony w krematorium. Był kanonikiem kapituły ołyckiej oraz prałatem i szambelanem pap. Źródła: [23: 1918, 1920–1925, 1927–1938]; [32: syg. A.12P/6]; [44: 1924, nr 49, s. 398]; [57: 1924, nr 8, s. 126]; [59]; [68]; [78]; [88: 1930, nr 4, s. 7]; [89]; [142]; [162, s. 442]; [166]; [167: z. IV]; [261].

Chodkiewicz Bolesław s. Jana (? – ? – 1923 ?). Nie znany bliżej ksiądz kat., rozstrzelany 16.10.1923 (?). Źródło: [262].

Chodniewicz Paweł (1881 – 1904 – 1949). Ur. 1.01 w Jacentowie k. Wąchocka w gm. Wielka Wieś, pow. Iłża, w d. gub. radomskiej (diec. sandomierska), jako syn Wincentego i Ludwiki z Juszczyków. Należał do archidiec. mohylewskiej. Początkowo uczył się w domu rodzinnym, a nast. w szkole podstawowej w Wąchocku i w progimnazjum w Sandomierzu. Po jego ukończeniu wstąpił w 1896 do seminarium duch. w tym mieście, skąd po pięciu latach, w 1901, został skierowany na studia specjalistyczne w Akademii Duch. w Petersburgu. Ukończył ją w 1905 ze stopniem magistra teologii. Święcenia kapł. otrzymał z rąk abpa metropolity mohylewskiego Jerzego Szembeka w 1904. W latach 1905–1906 był wikariuszem w prokatedrze w Petersburgu i katechetą w szkołach średnich. Od 1906 do 1908 pracował jako wikariusz par. Charków, katecheta wszystkich szkół średnich w tym mieście, kierownik biblioteki par. i członek zarządu par. bractwa rzemieślników. W końcu 1908 został mianowany katechetą w męskim gimnazjum przy kościele św. Katarzyny w Petersburgu, a nast. (1909–1910) kapelanem abpa metropolity mohylewskiego Wincentego Kluczyńskiego. Jednocześnie (1909–1911) był wicekanclerzem kurii metropolitalnej i profesorem w seminarium duch. w Petersburgu. Przez siedem lat (1911–1917) był katechetą w kat. gimnazjum żeńskim w tym mieście. Od 1917 pełnił obowiązki rektora kościoła św. Jana Chrzciciela przy b. Korpusie Paziów (tzw. kościół maltański), wikariusza przy kościele św. Katarzyny i inspektora w metropolitalnym seminarium duch. Przed rewolucją bolsz. był kandydatem na rektora seminarium duch. w Petersburgu. W 1922 i na początku 1923 (do chwili aresztowania) był pracownikiem sądu biskupiego, promotorem sprawiedliwości, profesorem dogmatyki w ukrytym seminarium duch. oraz spowiednikiem żeńskich zgromadzeń zakonnych w Petersburgu. Od 1919 pracował wśród Rosjan-katolików obrz. łac. i prawosł. Rosjan zainteresowanych Kościołem kat. W środowisku tym zdobył sobie duże uznanie i sympatię. Prowadził nabożeństwa w języku ros. przy kościele św. Jana Chrzciciela, a po jego opieczętowaniu przez władze – w kościele św. Katarzyny. Kierował cotygodniowymi konferencjami rel. w języku ros. dla inteligencji w kościele św. Katarzyny, św. Stanisława i św. Kazimierza, które cieszyły się dużą popularnością wśród inteligencji ros. Występowali podczas nich także duchowni prawosł. Opiekował się chórem śpiewającym w czasie nabożeństw w obrz. wsch., odbywających się z jego inicjatywy w kościele św. Katarzyny. Założył i prowadził bibliotekę ros.-kat. i zarządzał pol. biblioteką par. Był także organizatorem ros. grupy Konferencji św. Wincentego à Paulo w Petersburgu oraz nabożeństw różańcowych, majowych i czerwcowych dla

Rosjan-katolików. Czynił starania o wydawanie kat. czasopisma ros. Aresztowany 10.03.1923 w Moskwie wraz z 13 księżmi z Petersburga z abpem Janem Cieplakiem na czele i w pokazowym procesie skazany 25.03 tr. za udział w *kontrrewolucyjnej organizacji stworzonej przez Cieplaka i Budkiewicza* [55, s. 66] na 10 lat więzienia w ścisłej izolacji i pozbawienia praw na 5 lat, na podstawie art. 10, 62, 119 i 121 KK RSFSR. Dzięki wymianie więźniów polit. 1.02.1925 (na podstawie tzw. listy „208", tzn. 208 wymienionych osób), do której włączono także siedmioosobową grupę księży, znalazł się w Polsce i zamieszkał w Warszawie. Pracował tu jako katecheta. W latach 1927–1931 przebywał w Stanach Zjednoczonych. Po powrocie został mianowany (w kwietniu 1931) rektorem i profesorem Instytutu Misyjnego w Lublinie (istniał w latach 1925–1934), założonego przez abpa Edwarda Roppa, b. metropolitę mohylewskiego, a także rektorem kościoła św. Jozafata, przy którym mieścił się Instytut. Od 1934 przebywał na terenie archidiec. warszawskiej bez stanowiska. W 1937 udał się do Harbina w Chinach, gdzie istniała kilkutysięczna kolonia pol. Podjął pracę jako proboszcz tamtejszej pol. parafii pw. św. Stanisława. Brał żywy udział w życiu społ. i kult. miejscowej Polonii. Zm. w 1949. Źródła: [1: syg. III/100, k. 108]; [14: 1904–1932]; [16]; [32: autożyciorys pisany w więzieniu w Moskwie 16.07.1923, syg. A.12.P/5]; [37: 1934, nr 69]; [44: 1925, nr 7, s. 59]; [55]; [65, s. 290]; [66]; [93: 1934–1936] [210]; [239]; [252].

Chomicz Paweł s. Szymona (1893 – 1916 – 1942). Ur. 3.10 (17.10 wg d. stylu) na Grodzieńszczyźnie. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1915 rozpoczął studia w Akademii Duch., przerwane wraz z jej zamknięciem w 1918 przez władze sow. Święcenia kapł. przyjął w 1916. W latach 1920–1923 pracował w par. Psków, a nast. był proboszczem par. św. Kazimierza w Leningradzie. Po raz pierwszy aresztowany 2.06.1926 w Leningradzie, gdzie wówczas pracował jako proboszcz par. św. Kazimierza. Po aresztowaniu został oskarżony o szpiegostwo i działalność kontrrew. (rzekome stosunki z Konsulatem RP), agitację propolską i deprawację otoczenia (spowodowanie czterech aborcji u gospodyni). Zarzut o przestępstwo obyczajowe został wycofany po badaniach lekarskich, stwierdzających stan dziewictwa zainteresowanej kobiety. Dn. 29.06.1927 decyzją Kolegium OGPU LWO został skazany z art. 58–10 KK RSFSR na 10 lat łagrów na Sołówkach, z końcem wyroku 3.12.1936. Do łagru przybył 3.08.1927. Od czerwca 1929 w grupie 32 księży kat. przebywał w łagrze na wyspie Anzer (KASSR,

g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). W czasie śledztwa latem 1932 w sprawie nielegalnego *antysowieckiego ugrupowania,* założonego rzekomo wśród więzionych na Sołówkach księży kat., władze USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w rozporządzeniu kończącym śledztwo z 9.07.1932 odnośnie do jego osoby poleciły: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK, trzymać pod strażą i skierować do dypozycji OO PP OGPU LWO.* [284]. Podczas śledztwa powiedział m.in.: *Bóg wyróżnił mnie w ten sposób, że znoszę cierpienia umacniając uczucia innych wiernych. Na żadne kompromisy w dziedzinie religii nie pójdę* [262]. Od 21.07.1932 do 25.04.1933 przebywał w więzieniu GPU „na Szpalerce" przy ul. Grochowej w Leningradzie, znanym z ponurej sławy. 27.05.1933 decyzją Kolegium OGPU został skazany na rok karnego izolatora. W czasie trwającego 11 miesięcy i obliczonego na załamanie psychiczne śledztwa, zmuszany przez znanego z wyrafinowanych metod śledczych agenta GPU, A. Paukera, do porzucenia kapłaństwa i apostazji, popadł w silny rozstrój nerwowy. Pomimo ciężkiego stanu zdrowia zesłany do łagru w Ładojnym Polu do pracy przy wyrębie lasu. Pod koniec 1933 przeniesiony został stamtąd do szpitala dla nerwowo chorych w Leningradzie. Uwolniony w grudniu 1936 z zakazem osiedlania się w 12 większych miastach. Przebywał w Ufie u miejscowego duszpasterza, ks. Franciszka Budrysa (zob. biogram) z tej samej archidiec. Wobec odmowy zameldowania wyjechał do Witebska, gdzie również odmówiono mu zameldowania. Przeniósł się do Irkucka, gdzie zamieszkał z ks. Antonim Żukowskim (zob. biogram), administratorem miejscowej parafii. Po aresztowaniu ks. Żukowskiego (1937) wyjechał i zamieszkał w małej wiosce niedaleko Kostromy (Rosja europejska). Wymieniony na liście A. Ponińskiego z 1937 jako zesłaniec w Ufie. Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie przesłanych MSZ na temat więzionych księży różnych narodowości, podanych w pismach z 25.01.1938 oraz z 28.06.1938, przebywał w okolicach Kostromy. W 1939 wyjechał nielegalnie do Leningradu. 15.06.1942 został tam aresztowany za antysow. i defetystyczną agitację oraz za oszczerstwa rzucane na władzę sow. [309]. Dn. 1.09.1942 Wojenny Trybunał Wojsk. NKWD obw. leningradzkiego skazał go na śmierć. 10.09.1942 został rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/28, k. 196; syg. III/100, k. 91, k. 180]; [6: syg. 126, k. 32]; [5: syg. 10183, k. 16]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1915–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [33]; [37: 1934, nr 69, s.]; [41]; [66]; [3: syg. 71, k. 140–144]; [80: 1927, nr 16, s. 226]; [84]; [88: 1933, nr 49, s. 779; 1934, nr 14, s. 214]; [219]; [262]; [273]; [285, f. 1000]; [309].

Chronowicz zob. **Chrzczonowicz Władysław**

Chrzczonowicz (od 1924 **Landsberg**) **Władysław** (1884 – 1907 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i ukończył seminarium duch. w Petersburgu. Od 1910 był proboszczem par. Czernihów w Rosji europejskiej oraz katechetą w miejscowym gimnazjum i szkole realnej. W 1918 został przeniesiony do Niżnego Nowogrodu. Pozostawał tam jeszcze w 1923. W 1920 był, jak się zdaje, chwilowo aresztowany. Dzięki zarejestrowaniu gminy kat. wg nowego prawodawstwa sow. *uchronił od zabrania majątek kościelny w Niżnym Nowogrodzie i Kazaniu* [147: rkp 773, k. 160]. Późn. był administratorem par. św. Barbary w Witebsku. Wg jednego z pism sow. z początku 1925 dn. 24.12.1924 po nabożeństwie w kościele w Charkowie nieoczekiwanie zwrócił się do zebranych wiernych z oświadczeniem, że *nauka Chrystusa nie ma nic wspólnego z kościołem. Kościół tylko w imieniu Chrystusa niesie człowiekowi niewiarygodne zniewolenie i ucisk oraz broni interesów klas wyższych. Następnie zdjął sutannę, publicznie wyrzekł się stanu kapłańskiego i zapewnił, że jego pragnieniem jest w miarę sił służyć ludowi pracującemu* [147: rkp 773, k. 160]. Moskiewska „Prawda" nr 20 z 25.01.1925, powołując się na witebską gazetę „Sierp", doniosła, że Chrzczonowicz napisał broszurę pt. *17 lat mojego stanu duchownego*, która dopiero co opuściła drukarnię, i że jej autor pokazuje zakłamanie księży kat. Powoływał się w niej na głośny list ks. Andrzeja Fedukowicza (zob. biogram) do pap. Piusa XI, opublikowany przez gazety sow., wskazujący na polit. i antysow. działalność księży pol. na Ukrainie. Porzucenie przez niego kapłaństwa i Kościoła było szeroko wykorzystywane przez propagandę ateistyczną. Redakcja ukazującej się w Żytomierzu gazety „Radiańska Wołyń", posiadającej wkładkę w języku pol. zatytułowaną „Nasza Strona", zapowiadała: *Będą masy przechodzić na stronę byłego ks. Chrzczonowicza* („Radiańska Wołyń", 1925, nr 25, s. 5). Zmienił nazwisko na Landsberg. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1917, 1923]; [32: syg. Kol. 29/4; syg. A.12./P.22/1 – opracowanie A. Ponińskiego z 11.02.1930, s. 20]; [68]; [147: rkp 773, k. 160]; [262].

Chwećko Lucjan zob. **Chwiećko Lucjan**

Chwiećko Lucjan s. Antoniego (1889 – 1914 – 1944). Ur. 5.12 (22.11 wg starego stylu) we wsi Małyszewce (późn. miasteczko Dąbrowa), pow. Sokółka, z ojca Antoniego i matki Michaliny z Draczyńskich. Należał do

archidiec. mohylewskiej. Po ukończeniu tzw. szkoły lud. złożył egzamin na ucznia aptekarskiego przy gimnazjum w Grodnie. W 1907 wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Po jego ukończeniu w 1911 w tym samym roku rozpoczął studia w Akademii Duch. Ukończył je w 1915 ze stopniem magistra teologii. Rok wcześniej otrzymał święcenia kapł. Mianowany wikariuszem kooperatorem kościoła prokatedralnego w Petersburgu, funkcję tę pełnił tylko przez jeden dzień, bowiem powołany został na stanowisko profesora liturgiki i prokuratora (ekonoma) metropolitalnego mohylewskiego seminarium duch. w Petersburgu. Pozostawał na nim do chwili likwidacji seminarium przez władze bolsz. w 1918. W tym samym roku został mianowany wikariuszem przy kościele prokatedralnym, którego proboszczem był w tym czasie rektor seminarium, ks. Ignacy Bałtruszys. Po jego śmierci w 1919 objął z polecenia abpa Edwarda Roppa obowiązki p.o. administratora tego kościoła. Na tym stanowisku pozostawał do chwili aresztowania 10.03.1923. Był sądzony w pokazowym procesie moskiewskim 21–25.03 tr. w grupie 14 księży z Petersburga z abpem Janem Cieplakiem na czele. Prokurator domagał się dla ks. L. Chwiećki kary śmierci. Skazany został za udział *w organizacji kontrrewolucyjnej stworzonej przez Cieplaka i Budkiewicza* [55: s. 66] na 10 lat więzienia z surową izolacją i pozbawienie praw na lat 5 na podstawie oskarżenia z art. 10, 62, 119 i 121 KK RSFSR. Drogą wymiany więźniów polit. 1.02.1925 znalazł się w Polsce. Przejściowo (1925–1926) pracował jako katecheta w Szymanowie k. Warszawy. W latach 1926–1931 był rektorem Instytutu Misyjnego w Lublinie, założonego przez abpa metropolitę mohylewskiego E. Roppa (zob. biogram). W 1932 został proboszczem par. Szczytniki w diec. pińskiej, profesorem teologii pastoralnej oraz języka białorus. w seminarium duch. w Pińsku. W latach 1933–1939 był skarbnikiem kurii diec. pińskiej, wiceprezesem diecezjalnej rady gosp. i kierownikiem wydziału gosp. kurii. Podczas II wojny świat. pracował w diec. pińskiej. Pobity przez policję niem. w Stołpcach, zm. w szpitalu w 1944. Jedno ze źródeł jako datę śmierci podaje rok 1943 [166]. Miał tytuł szambelana pap. oraz honor. kanonika kapituły mohylewskiej i kapituły pińskiej. Źródła: [14: 1915–1932]; [16]; [16]; [32: syg. A.P.4/4 – autożyciorys pisany w więzieniu w Moskwie; syg. A.12.P/5; syg. A.12.P.5/2]; [55]; [65]; [69: 1926–1939]; [86]; [167, t. 4]; [181]; [239].

Cieplak Jan abp (1857 – 1881 – 1926). Biskup sufragan i wikariusz gen. archidiec. mohylewskiej, członek Rzymsko-Katolickiego Kolegium Kośc. w Petersburgu, nast. arcybiskup tytularny Ochrydy i arcybiskup nomi-

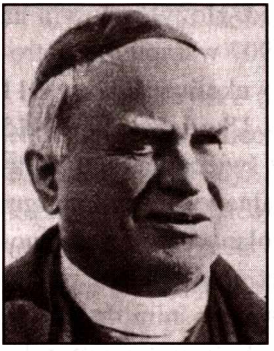

nat archidiec. wileńskiej, dr teologii, prałat metropolitalnej kapituły mohylewskiej. Ur. 17.08 w rodzinie robotn. w Dąbrowie Górniczej jako syn Jacentego i Julii z Bugajskich. Uczył się w gimnazjum w Kielcach (1869–1873), a nast. w tamtejszym seminarium duch. (1873–1878). Studia specjalistyczne odbył w Akademii Duch. w Petersburgu (1878–1882), uzyskując magisterium i doktorat z teologii. Święcenia kapł. otrzymał w Kielcach w 1881. W latach 1882–1908 pełnił obowiązki profesora wspomnianej Akademii, będąc jednocześnie katechetą w szkole żeńskiej św. Katarzyny i kapelanem zakładu wychowawczego dla dziewcząt na tzw. Bazylówce. W 1900 otrzymał tytuł kanonika kapituły kieleckiej, a 16.04.1908 został mianowany biskupem tytularnym ewaryjskim, z przeznaczeniem na biskupa pomocniczego metropolity mohylewskiego, abpa Apolinarego Wnukowskiego w Petersburgu. Sakrę biskupią przyjął 7.12.1908 w kościele św. Katarzyny z rąk swego ordynariusza. W latach 1910–1911 wizytował parafie kat. w Rosji, na Syberii i na Sachalinie. W 1910 został przez władze carskie zwolniony z prezesury Kolegium Duch. w Petersburgu za *wystąpienia polityczne i antypaństwowe, a także za propagandę katolicką w Mińszczyźnie i środkowej Rosji*. Dn. 6.08.1914, po rezygnacji abpa W. Kluczyńskiego z godności metropolity, został wybrany przez kapitułę metropolitalną na administratora archidiec. mohylewskiej. Był organizatorem życia rel. i społ. katolików w Rosji, a w czasie I wojny świat. także akcji charytatywnej na rzecz uchodźców z Polski i opieki rel. dla nich. Był członkiem Komisji ds. Kościoła kat. w Rosji, stworzonej przez władze państwowe wiosną 1917 za czasów Rządu Tymczasowego. 19.04.1919 pap. Benedykt XV mianował go arcybiskupem tytularnym akrydeńskim (Ochryda w Albanii). Po rewolucji bolsz. pod koniec 1917 przez 6 lat energicznie i odważnie bronił praw rel. katolików w Rosji sow., gwałconych przez władze bolsz. na podstawie rozporządzeń wykonawczych do dekretu o rozdziale Kościoła od państwa z 23.01.1918. W związku z tym był wielokrotnie nękany wezwaniami przed *ludowego śledczego do spraw najważniejszych* w Piotrogrodzie, zagrożony aresztowaniem i dalszymi karami. Dokooptowany przez charytatywną misję Nansena w Rosji do jej piotrogrodzkiej podkomisji, nie został zatwierdzony przez władze sow. Po raz pierwszy na krótko aresztowany 1/2.04.1920 na tle sporu z władzami po nacjonalizacji kościołów i wszystkich instytucji rel. Powtórnie zatrzymany w czerwcu 1922 w związku z konfliktem po ogłosze-

niu dekretu władz państwowych, nakazującego konfiskatę przedmiotów liturgicznych i innych w kościołach. Sekretarz stanu kard. Pietro Gasparri interweniował wówczas telegraficznie u Lenina w jego sprawie. Po kolejnych zwłokach rozprawę sądową przeciwko arcybiskupowi wyznaczono na 17.11.1922 na podstawie oskarżenia z art. 69 i 119 KK RSFSR (d. redakcji), mówiących o agitacji i propagandzie antyrządowej, połączonej z wezwaniami do obalenia istniejącej władzy, oraz o wykorzystywaniu w tym samym celu zabobonów szerokich mas ludności. Na skutek petycji katolików Petersburga, którzy skierowali do WCIK opatrzone 2450 podpisami pismo w jego obronie, proces odroczono. W tym czasie rząd pol. powiadomił go o gotowości wciągnięcia jego nazwiska na listę osób do wymiany w wypadku wyroku skazującego, czego arcybiskup stanowczo nie przyjął. Wezwany razem z 14 księżmi z Petersburga do Moskwy, udał się tam dobrowolnie w nocy z 2 na 3.03. Na dworcu tysięczny tłum miejscowych katolików żegnał odjeżdżających śpiewami i modlitwą. Arcybiskup został aresztowany w Moskwie 10.03.1923 (razem z pozostałymi księżmi). Kilka dni przedtem (6.03) komisja antyreligijna przy Politbiurze KC WKP(b) poleciła przed rozpoczęciem procesu zorganizować wiec dla zmobilizowania „opinii publicznej" za wymierzeniem przez sąd najwyższej kary wszystkim oskarżonym. W pokazowym procesie, który odbył się w dn. 21–25.03.1923, abp Cieplak razem z ks. Konstantym Budkiewiczem (zob. biogram) został skazany przez Sąd Najwyższy na karę śmierci. Podstawę wyroku stanowiło oskarżenie z art. 16, 62, 69, 119 i 121 KK RSFSR, zawierające m.in. zarzut stworzenia *kontrrewolucyjnej organizacji katolickiej* [55: passim], za co groziła kara śmierci. Polskie MSZ w celu wywarcia presji moralnej na władze sow. nadało procesowi i wyrokowi na abpa Cieplaka rozgłos międzynarodowy i ogólnokościelny przez noty skierowane do wielu państw zach., katolickich i protestanckich, zwracające uwagę, że oskarżony jest obywatelem ros. i działał zgodnie z prawem kośc. Pod wpływem nadchodzących z całego świata protestów wyrok zamieniono na 10 lat więzienia. Arcybiskup był więziony na Butyrkach i na Łubiance w Moskwie. Dn. 9.04.1924 został przez GPU wydalony na Łotwę, skąd przybył do Polski. Wydalenie miało być jakoby odpowiedzią na prośbę Komunistycznej Partii Irlandii, dla której więzienie arcybiskupa w ZSSR było w kat. kraju propagandowo niekorzystne. 8.05.1924 przybył do Rzymu, gdzie spotkał się z pap. Piusem XI. Potajemny podział archidiec. mohylewskiej na 10 administratur apost., dokonany w 1926 przez Piusa XI (za pośrednictwem tajnego delegata, bpa Michela d'Herbigny'ego), został zaprojektowany wg sugestii abpa Cieplaka.

25.10.1925 arcybiskup wyjechał do USA, gdzie odbył wizyty duszp. w ok. 700 parafiach pol. W czasie pobytu tam 14.12.1925 został mianowany ordynariuszem i pierwszym metropolitą wileńskim. Przez rząd RP został odznaczony Wielką Wstęgą Orderu Polonia Restituta. Zm. 17.02.1926 w Passaic k. Nowego Jorku na skutek przeziębienia i silnego zapalenia płuc. Zwłoki po zabalsamowaniu sprowadzono do Polski i pochowano 16.03.1926 w katedrze wileńskiej (w ścianie dotykającej zakrystii, niedaleko grobu wojewody Tomasza Wawrzeckiego). Dn. 19.06.1929 odsłonięto nagrobek, autorstwa prof. Bolesława Bałzukiewicza, upamiętniający go jako pierwszego metropolitę wileńskiego (zniszczony po II wojnie świat.). W 1994 na tym samym miejscu umieszczono (za zgodą miejscowej kurii biskupiej) popiersie litew. abpa Teofila Matulionisa (zob. biogram). W 1952 z inicjatywy ks. Waleriana Meysztowicza rozpoczął się w Rzymie proces beatyfikacyjny abpa Cieplaka. Posiadał Order św. Stanisława I, II i III klasy, Order św. Włodzimierza III kl. i Order św. Anny II i III kl. Źródła: [3: syg. 70, duża część dokumentów, które zawiera teczka]; [4: syg. 46, k. 48]; [14: 1883–1917, 1923–1925]; [16]; [19]; [20]; [21]; [32: syg. A.12.P.4/4; syg. A.12.P/5; syg. A.12.P.5/3]; [34]; [55]; [57: 1926, nr 10 i 11]; [65]; [67]; [68]; [116: 1926, nr 1–7]; [147: syg. 773, 781, 787, 912, 913, 1674, k. 1–9]; [175]; [196]; [210]; [228]; [233]; [259].

Cierpiento Hieronim zob. **Cerpento Hieronim**

Cimaszkiewicz Julian (1890 – 1925 – 1941). Należał do archidiec. mohylewskiej i był jednym z dwóch absolwentów konspiracyjnego seminarium duch. w Petersburgu, założonego przez abpa J. Cieplaka w 1921. Ukończył przedtem studia prawnicze, uzyskując tytuł kandydata nauk prawniczych. Święcenia kapł. otrzymał potajemnie w kwietniu 1925 z rąk przebywającego na emeryturze i nie spełniającego żadnych funkcji bpa Antoniego Zerra (zob. biogram) z diec. tiraspolskiej. Pracował jako wikariusz jednej z parafii w Moskwie. Aresztowany w 1926, został w 1927 skazany na roboty w łagrze na Wyspach Sołowieckich, gdzie znalazł się w tym samym roku. W 1928 dzięki wymianie więźniów polit. przybył do Polski. W latach 1930–1934 był wykładowcą w Instytucie Misyjnym w Lublinie, założonym przez abpa E. Roppa. Nast. pracował w archidiec. wileńskiej, najpierw jako administrator par. Baturyn (1936), a nast., od 1938, jako administrator par. Wiszniew k. Swira. Podczas okupacji Wileńszczyzny od 17 września 1939 przez wojska sow. został tam aresztowany 9.03.1941 przez SPO UNKGB

obł. wilejskiej (Wilejka) na podstawie art. 74, 72, 64 i 76 KK BSSR. Zamordowany w więzieniu w Wilejce w czerwcu 1941. Aresztowanie miało zapewne związek z jego poprzednim uwięzieniem w ZSSR w latach dwudziestych. Źródła: [6: syg. 126, k. 32]; [14: 1926–1932]; [66: s. 98, 109]; [68]; [84]; [107]; [134, s. 494]; [150]; [156: 1936, 1939]; [262].

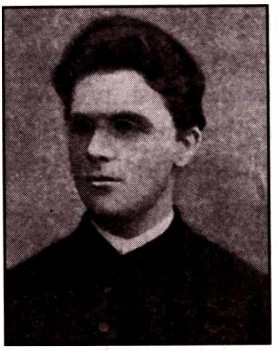

Cybulewicz Stanisław s. Józefa (1862 – 1888 – po 1937). Ur. we wsi Rudożajce w gub. kowieńskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1894 był administratorem par. Siebież w dek. Dryssa-Siebież, a nast. (1896–1903) administratorem par. Kamienno-Hubin w dek. Lepel na Białorusi. W latach 1903–1905 administrował par. Nieporoty w dek. Witebsk, a w latach 1905–1920 par. Bieszenkowicze w dek. Lepel. Późn. był administratorem par. Ułła (1926) w tym samym dekanacie. Wg relacji b. parafian z 2.08.1989 (wymieniany przez nich błędnie jako ks. Cybulski) aresztowany tam chwilowo 12.08.1936, pozostał jednak na miejscu z zakazem sprawowania funkcji duszp. 12.08.1936 miejscowy kościół został „czasowo" zajęty na skład ziarna. Wg relacji Konsulatu Gen. RP w Mińsku z 10.10.1936 ks. Cybulewicz przebywał wciąż w par. Ułła (wymieniony jako Cabulewicz). W liście do PCK w Moskwie z 18.11.1936 pisał, że pragnąłby wyjechać do Wilna lub w strony ojczyste, prosił o powiadomienie krewnych, że żyje z dnia na dzień, że przychodzi mu cierpieć różne nieprzyjemności i że z niecierpliwością oczekuje wyswobodzenia przez śmierć. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał tam nadal, bez prawa opuszczania tej miejscowości i bez prawa pracy duszp. Był tam jeszcze 22.01.1937. Dalsze losy nie znane. W dokumentach i schematyzmach kośc. podawana jest błędna data urodzenia: 1864. Jego ojciec za udział w powstaniu styczniowym został w 1865 zesłany na Syberię, a władze carskie skonfiskowały mu majątek. Późn. otrzymał pozwolenie na osiedlenie się w gub. smoleńskiej. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [5: syg. 2910, k. 167]; [14: 1888–1917, 1923–1932]; [164]; [117]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

Cybulski zob. **Cybulewicz Stanisław**

Czaban Aleksander Teodor (1896 – 1919 – po 1939). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Studiował w seminarium duch. diec. łucko-żytomierskiej najpierw w Żytomierzu, a nast. w Tarnowie, dokąd je przeniesiono na skutek wydarzeń wojennych. W 1919 lub 1920, po święceniach kapł. w Polsce, przybył do Żytomierza i pracował w miejscowej katedrze razem z ks. Andrzejem Fedukowiczem. Nękany przez agentów CZEKA i zagrożony aresztowaniem, zbiegł do Polski i pracował w diec. łuckiej, najpierw jako katecheta w Dubnie (1923), a nast. administrator par. Wacławówka. W latach 1925–1939 był najpierw administratorem, a nast. proboszczem par. Huta Stepańska w dek. Kostopol. Dalsze losy nie znane. Źródła: [23: 1918, 1920–1938]; [183, s. 24–25].

Czajewski Ignacy (1868 – 1893 – 1922). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem seminarium duch. oraz Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem magistra teologii. W latach 1893–1897 był wikariuszem i katechetą szkół średnich w Jekatierinburgu w dek. Omsk, a w latach 1903–1911 proboszczem w Charkowie, gdzie parafia liczyła ok. 8 tys. wiernych. W latach 1911–1916 był proboszczem par. św. Piotra i Pawła w Moskwie i dziekanem moskiewskim. Od 1916 pracował na stanowisku sekretarza Kurii Metropolitalnej w Petersburgu, a nast. katechety w gimnazjum męskim przy kościele św. Katarzyny w tym mieście. Brał udział w zebraniach księży pracujących w Petersburgu, organizowanych w okresie od 18.12.1918 do 7.04.1920 przez abpa Edwarda Roppa i abpa Jana Cieplaka w celu dyskutowania nowej sytuacji Kościoła w Rosji, jaka powstała po rewolucji bolsz. Został aresztowany w Petersburgu w kwietniu 1920 i po dwóch tygodniach z powodu ciężkiej choroby zwolniony. Wyjechał do Polski. Zm. w Warszawie 19.01.1922. Źródła: [14: 1894–1917, 1923]; [55, s. 16]; [66]; [79, s. 75]; [147: 787, k. 66, 81].

Czajkowski Tomasz (1846 – 1870 – po 1917). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1876 zajmował stanowisko administratora par. Zińkowce w dek. Kamieniec Podolski. Dziesięć lat później (1887) pracował jako katecheta w gimnazjum w Złotopolu w tym samym dekanacie. W latach 1892–1894 był administratorem par. Równe w dek. równieńskim. W 1904 przeniósł się do archidiec. mohylewskiej, w której otrzymał godność kanonika honor. kapituły mohylewskiej. W latach 1906–1907 był administratorem par. Kopyl w dek. Słuck

na Białorusi, a późn. rezydentem w par. św. Trójcy i Wniebowzięcia NMP w Mińsku, liczącej wówczas ponad 13 tys. parafian. Przebywał tam w jeszcze w 1917. Był aresztowany i torturowany przez bolszewików. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1905–1917]; [23: 1876–1903]; [78, s. 33].

Czegis Władysław (1888 – 1912 – 1953). Ur. 13.08. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1914–1915 był wikariuszem par. Lucyn w dek. cisłucyńskim, a późn. (1916) wikariuszem w Agłonie w dek. Dolna Dźwina. Od 1916 zajmował stanowisko pierwszego wikariusza par. św. Kazimierza w Petersburgu (ul. Uszakowska 22), liczącej wówczas ponad 11 tys. wiernych. W 1925 administrował par. Najśw. Serca Pana Jezusa w Petersburgu/Leningradzie i był kapelanem w kościele NMP w Gatczynie w pobliżu tego miasta. Od 1927, po aresztowaniu ks. Antoniego Wasilewskiego (zob. biogram), proboszcza par. św. Katarzyny (największej w Petersburgu), był także administratorem tej ostatniej parafii. W 1930 zmuszony do pisemnego zobowiązania się do nieopuszczania Gatczyny z powodu toczącego się przeciw niemu śledztwa. Został aresztowany w 1931 i wysłany do łagru. 19.10.1933, w ramach wymiany więźniów pol. między Litwą a ZSSR, przybył na Litwę razem z 10 in. księżmi. Pracował w diec. kowieńskiej i w latach 1935–1939 był wikariuszem pomocniczym w par. Meszkuciai w dek. Szawle. Zm. w 1953 w USA. Źródła: [1: syg. III/100, k. 102]; [5: syg. 10183, k. 12–13]; [7: syg. 2ER 178]; [14: 1917, 1923–1932]; [37: 25.10.1933, nr 243]; [222]; [262]; [321].

Czekan (? – ? – ?) ksiądz kat., w 1931 wysłany do łagru na Sołówkach. Nazwisko zaniekształcone i niepełna informacja. Źródło: [262 PKK].

Czerski Franciszek zob. **Czyrski Franciszek**

Czerwiński Antoni s. Karola (1881 – 1905 – 1938). Ur. 8.10 w Biłgoraju na Lubelszczyźnie i ochrzczony w miejscowym kościele par. Należał do diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie, a nast. odbył studia w Akademii Duch. w Petersburgu, uzyskując tytuł magistra teologii. Przez pewien czas był katechetą w Nikołajewsku w dek. saratowskim oraz sekretarzem i kapelanem ordynariusza diec. tiraspolskiej, bpa Josepha Kesslera (zob. biogram). Od 1911 był administratorem par. Władykaukaz (późn.

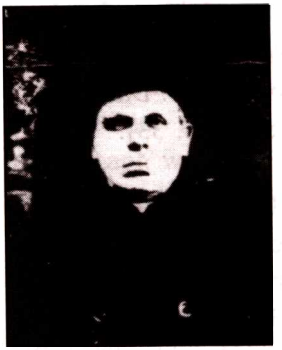

Ordżonikidze) w dek. Piatigorsk (w 1917 parafia ta liczyła 1550 wiernych) oraz katechetą w miejscowym gimnazjum męskim i żeńskim. W czasie I wojny świat. wziął na wychowanie grupę sierot. W latach dwudziestych i trzydziestych miał również pod opieką pozbawione duszpasterzy parafie w Mozdok (Mosdok) i Groznym w d. dek. Piatigorsk oraz wspólnoty katolików w Chasow-Jurcie (liczyła 100 osób), a do 1932 także w Chutorze Mińskim i in. Dn. 2.01.1936 został aresztowany w Ordżonikidze. Na rozprawie sądowej 15.12.1936 został oskarżony na podstawie par. 58–10 i 58–11 KK RSFSR o to, że *założył i kierował kontrrewolucyjną, faszystowską i nacjonalistyczną grupą w składzie: Obuchowicz Walentyna, Baczer-Trike Sofia, Blechman Bolesława, Czerwińska Emilia, Czuczejko Franciszka i inni oraz prowadził kontrrewolucyjną robotę wśród polskiej ludności miasta Ordżonikidze* [221]. Oskarżony został także o to, że *w czerwcu 1923 r. kontaktował się z agentami międzynarodowego wywiadu, Smets Adrianem i Antonio Faragalli, przybyłymi do ZSSR z jednego z faszystowskich krajów* [221]. Pierwszy z wymienionych był delegatem apost. w Persji, a ks. A. Faragalli mu towarzyszył. Razem z ks. Czerwińskim aresztowani zostali: stróż kościoła Franciszek, organista Obuchowicz, nauczycielka polska Albina Pawłowna Harbik z matką i siostrą oraz siostra ks. Czerwińskiego, Emilia Czerwińska. Wszyscy zostali oskarżeni o *współpracę w wywrotowej działalności Czerwińskiego* [221]. Obuchowicz otrzymał wyrok 10 lat łagrów. Ponieważ jego żona już nie żyła, dziećmi Obuchowiczów opiekowała się później siostra ks. Czerwińskiego, Emilia. Po niemal rocznym śledztwie w miejscowym więzieniu, w którym stracił słabnący już przedtem wzrok, ks. Czerwiński został z 1 na 2.11.1937 przez Wojenny Trybunał Północnokaukaskiego Okręgu Wojsk. skazany na śmierć przez rozstrzelanie oraz na konfiskatę majątku. Wg urzędowych danych wyrok został wykonany 17.01.1938 o godz. 20. Wg relacji b. parafian ks. Czerwiński został rozstrzelany dziewięć dni późn. 26.01.1938. Ks. Czerwińskiego wymienia na swojej liście Alfred Poniński jako więźnia w Ordżonikidze. Podobną informację zawiera późn. o z górą rok pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ. W tym czasie ks. Czerwiński od niemal pół roku już nie żył. Dawni parafianie i ich dzieci wspominają go (w 1993) jako bezinteresownego, pełnego oddania i wielkiego serca człowieka i duszpasterza. 27.05.1958 został zrehabilitowany. Proboszcz odrodzonej par. Włady-

СССР

УПРАВЛЕНИЕ НАРОДНОГО КОМИССАРИАТА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ по СКК

УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

К делу №

1936 г. Декабря мес. 3 дня. Я Опер. Уполн. ОО УГБ УНКВД Северной Осетии
(должн., наимен. органа, фамилия)
Лейтенант ГБ – Олеско допросил в качестве обвиняемого

1. Фамилия Червинский
2. Имя и отчество Антон Карлович
3. Дата рождения 1881 г. 8/X –
4. Место рождения гор. Белгорай бывш. Люблинской губ. – Польша
5. Местожительство гор. Орджоникидзе ул. Красного Октября № 9
6. Нац. и гражд. (подданство) полек гр-нин СССР
7. Паспорт Выдан 1-ым отд. РКМилиции гор. Орджоникидзе
(когда и каким органом выдан, номер, категор. и место прописки)
Серия РУ № 561683 3/IX – 1936 г.
8. Род занятий ксендз римско-католической церкви
(место службы и должность)
9. Социальное происхождение сын кустаря – сетника
(род занятий родителей и их имущественное положение)
10. Социальное положение род занятий и имущественное положение:
а) до революции ксендз в гор. Орджоникидзе (бывш. Владикавказ)
б) после революции ксендз в гр. Орджоникидзе
11. Состав семьи сестра – Червинская Эмилия Карловна – ныне
(близкие родственники, их имена, фамилия, адреса и род занятий)
арестована – УНКВД Северной Осетии. Брат Иосиф Карлович
Червинский – счетский работник – проживал до 1932 года в гр. Алма
Ата – где сейчас не знаю – не имею связи.

12. Партийность (в прошлом и в настоящем) Б полит. партиях не состоял и не состою

13. Национальность и гражданство (подданство) поляк гр-нин СССР

14. Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете не состоит

15. Служба в белых и др. к-р армиях, участие в бандах и восстаниях против Совласти (когда и в качестве кого) нет

16. Каким репрессиям подвергался при Совласти: судимость, арест и др. (когда каким органом и за что) не подвергался

17. Состав семьи сестра Червинская Эмилия Карловна - арестована УНКВД Северной Осетии, брат Иосиф Карлович Червинский - счетный работник - до 1932 года жил в Алма-Ата - где сейчас не знаю - сведений не имею.
(ближние родственники, их имена, фамилии, адреса и род занятий)

Подпись арестованного Червинский.

1. Особые приметы Средние роста, плотного телосложения, волосы с проседью
2. Кем и когда арестован Опер. Уполном. ОО - лейтенантом Г.Б. - Олеско 2/XII-1936г.
3. Где содержится под стражей при ДПЗ - УНКВД Северной Осетии
4. Особые замечания

Подпись сотрудника, заполнившего анкету Опер. Уполном. ОО УНКВД - Сев. Осетии лейтенант Г.Б.

3 Декабря 1936 г.

ПРИМЕЧАНИЕ: Анкета заполняется четко и разборчиво со слов арестованного и проверяется по документам.

272—35

20. Wstępny protokół śledczy dotyczący ks. Antoniego Czerwińskiego z Ordżonikidze (Władykaukaz), rozstrzelanego w 1937 r. Zbiory ks. B. Czaplickiego w Prochładnego.

kaukaz, ks. Bronisław Czaplicki (od 1991 rezydujący w Prochładnem na terenie Republiki Kabardyjsko-Bałkarskiej) rozpoczął gromadzenie źródeł dotyczących osoby ks. Czerwińskiego z zamiarem rozpoczęcia procesu beatyfikacyjnego. Źródła: [1: syg. III/100, k. 181]; [14: 1906]; [15: 1917]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [221].

Czyrski Franciszek s. Tomasza (1882 – 1905 – po 1937). Ur. w Jarmolińcach na Podolu. Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1906 był wikariuszem par. Wołoczyska w dek. Krzemieniec, a w r. nast. (1907) administratorem par. Ptycza w dek. Dubno. W 1910 administrował par. Orynin w dek. Kamieniec Podolski. W 1914 był wikariuszem w katedrze w Żytomierzu. W latach 1917–1918 i zapewne późn. był proboszczem par. Orynin (3310 wiernych), a w latach dwudziestych także par. Jarmolińce. Aresztowany tam w czasie dorocznego odpustu na św. Piotra i Pawła (28.06.1922) po ataku konnego oddziału *czriezwyczajki*, w czasie którego padła salwa z pistoletów w modlący się tłum ludzi, rozpędzony nast. nahajkami. Obecnych na odpuście księży obłożono wysokimi kontrybucjami. W wytoczonym procesie ks. Czyrski został ponadto oskarżony o udział w spiskach i kontrrewolucji. W 1922 miał mieć pod opieką także par. Felsztyn w dek. Płoskirów. 16.01.1930 ponownie aresztowany, przebywał w areszcie w Płoskirowie, Charkowie, Kijowie i ponownie w Charkowie (od 15.06.1930), gdzie 27.06.1930 został skazany przez GPU na 7 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw publicznych (art. 29 KK USSR), bez konfiskaty mienia. Podstawą oskarżenia o działalność kontrrew., szpiegostwo na rzecz Polski itp. oraz wyroku były artykuły 54–2, 54–3, 54–4, 54–5, 54–6 i 54–10 KK USSR. Potwierdzała to informacja MSZ, przesłana prymasowi Polski 30.06.1930. Omyłkowo razem z 10 innymi księżmi wysłany do łagru w Kotłasie, skąd po dwóch tygodniach wszyscy zostali skierowani do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. W 2. poł. 1930 siedział tam najpierw z ks. Antonim Kurowskim, a późn. w pojedynczej celi. 25.11.1930 znajdował się w łagrze na Sołówkach, gdzie przebywał jeszcze we wrześniu 1935 (dwa lata wcześniej, we wrześniu 1933, był w łagrze Kiem'). Jego rodzony brat w liście do prymasa Polski z 28.01.1936 zwracał się z prośbą o interwencję w celu wciągnięcia ks. Czyrskiego na listę wymiany więźniów (wymiany więźniów

między Polską a ZSSR zakończyły się w 1932). 20.01.1937 przebywał na zesłaniu w Mceńsku-Orle (Orioł), a w lutym tr. w Karaczewie-Briańsku. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 ks. Czyrski na początku tego roku przebywał na zesłaniu w miejscowości Karaczajew. Jego ostatni list do PCK w Moskwie pochodzi z Briańska. Kierownik Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, Tadeusz Błaszkiewicz, w piśmie do MSZ z 28.06.1938, informującym o losie 57 księży kat. różnej narodowości, podawał, że ks. Czyrski został najprawdopodobniej aresztowany w 2. poł. 1937 w czasie aresztowań reszty pozostających jeszcze na wolności duchownych różnych wyznań. Najprawdopodobniej rozstrzelany. Matka, siostra i brat żyli w Wołoczyskach, pow. Płoskirów. Istnieje informacja o jego pobycie w 1937 w więzieniu w Ordżonikidze, co zapewne jest pomyłką na skutek pewnego podobieństwa jego nazwiska do nazwiska ks. Antoniego Czerwińskiego, który był więziony w tym mieście (por. biogram). Źródła: [1: syg. III/100, k. 35, 49, 162, 180]; [7: syg. 2ER 135]; [23: 1918]; [32: syg. A.12.P6; syg. A.44.115/1]; [78, s. 33]; [118]; [119] [162, s. 441, 445]; [235, z. 8]; [262]; [309]; [320].

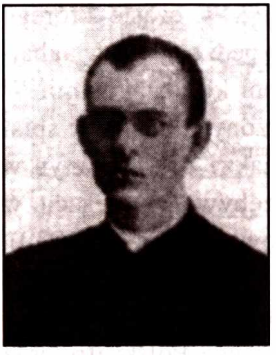

Czyżewski Florentyn (1872 – 1897 – 1950). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu oraz Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem magistra teologii. W latach 1902–1918 pracował na stanowisku profesora śpiewu i liturgiki w seminarium duch. w Żytomierzu oraz bibliotekarza. Od 1920 był wiceoficjałem sądu biskupiego i członkiem rady admin. diecezji. W 1920 został aresztowany przez bolszewików. Był więziony w Tule i w Moskwie. Po 1921 przebywał w Polsce. W latach 1923–1925 był wicedziekanem i proboszczem katedry w Łucku, a nast. pracownikiem różnych agend kurii biskupiej. W latach 1930–1939 pełnił funkcję przew. komisji ds. organistów oraz kierownika sekcji statystyki i archiwum diec. W latach 1932–1939 był również członkiem komisji ds. dóbr materialnych diecezji. Przez cały czas pracy w diec. łuckiej był egzaminatorem i sędzią prosynodalnym oraz członkiem rady admin. diecezji. Opuścił jej teren w 1945 i zamieszkał w Zamku Bierzgłowskim, gdzie zajął się gromadzeniem materiałów archiwalnych dotyczących diec. łuckiej. Zm. tam 14.11.1950 i został pochowany na cmentarzu par. św. Jakuba w Toruniu. Był prałatem i kanonikiem kapituły łucko-

-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Źródła: [23: 1902–1938]; [59]; [78, s. 33]; [142]; [183, s. 18].

Deibner (**Dejbner** vel **Deubner**) **Jan** (1874 – 1903 – 1936). Należał do egzarchatu dla Rosjan-katolików obrz. wsch. w Rosji, a późn. w ZSSR. Był Rosjaninem pochodzenia niem., ożenionym z Francuzką, Marie Panet, b. urzędnikiem w Petersburgu i b. sekretarzem premiera ros. Piotra Stołypina. W 1899 potajemnie przyjął katolicyzm, a 1903 w ten sam sposób (przed manifestem tolerancyjnym z 1905) został wyświęcony na kapłana przez metropolitę obrz. gr.-kat. Andrieja Szeptyckiego (jako data święceń wymieniany jest także rok 1902) [13]. Był jednym z organizatorów grupy katolików ros. obrządku wsch. Założył i wydawał w Petersburgu od 1910 na dobrym poziomie pismo „Słowo Istiny" („Słowo Prawdy"). W liście do abpa Jana Cieplaka z 27.04.1921 zwracał się z usilną prośbą o zgodę na przejście na obrządek łac. Pisał w nim m.in.: *[...] quanto affectu jam dudum ad ritum latinum ex animi fero; hic mihi ritus unice in deliciis est* (od dawna już w duszy noszę umiłowanie rytu łacińskiego i ten ryt jako jedyny szczególnie kocham) [147: syg. 748, k. 32]. W latach 1923–1932 był wielokrotnie aresztowany i więziony. Po aresztowaniu 17.11.1923 na procesie grupy katolików ros. w Moskwie 19.05.1924 został oskarżony z art. 61 KK ZSSR (d. redakcji) o *aktywny udział w organizacji mającej na celu pomoc burżuazji międzynarodowej w walce przeciwko ZSSR* i przez Kolegium OGPU skazany na 10 lat więzienia. Podobny wyrok otrzymali dwaj inni księża obrz. wsch., sądzeni w tym procesie (Epifanij Akułow, Nikołaj Aleksandrow) oraz alumn Donat Nowicki (zob. biogramy). Początkowo więziony na Butyrkach i na Łubiance w Moskwie, został potem skierowany do *politizolatora* w Suzdalu, a nast. we Władimirze (1927). W 1930 był więziony w *politizolatorze specjalnego przeznaczenia* w Jarosławlu n. Wołgą. W październiku 1932 otrzymał wyrok „minus 12" i osiedlił się w Wiessegońsku, gdzie 12.11.1936 został zamordowany w niezbyt jasnych okolicznościach. Wg jednej z opinii został zamordowany przez nieznanych sprawców, prawdopodobnie pospolitych bandytów. W latach trzydziestych dużego rozgłosu nabrała sprawa jego syna, ks. Aleksandra Deibnera, który, będąc zatrudniony na pomocniczym stanowisku w pap. komisji Pro Russia w Rzymie, kierowanej przez bpa Michela d'Herbigny'ego, był agentem GPU i w 1932 uciekł z Rzymu. Źródła: [6: syg. 126, k. 32]; [7: syg. 2ER 66]; [13]; [46]; [14: 1917, 1923–1932]; [84]; [86]; [147: rkp 748, k. 32]; [175]; [219]; [233: syg. 666/51]; [262]; [294, passim].

Dejbner Jan zob. **Deibner Jan**

Dejnis Wincenty s. Wincentego (1880 – 1903 – po 1952). Ur. w Rydze. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1906–1909 pracował jako administrator par. Kopatkiewicze w dek. Mozyrz-Rzeczyca. Od 1910 zajmował podobne stanowisko w par. Jamburg w dek. petersburskim, a nast. w par. Juriew (Dorpat) w dek. Ryga na Łotwie, gdzie był także katechetą w miejscowym gimnazjum męskim i żeńskim oraz w szkole Trefneri. W latach 1912–1923 był administratorem par. Gross-Werder w gub. Czernihów w diec. tiraspolskiej. W 1925 pełnił funkcję administratora par. Psków. W latach 1926–1928 pracował w Leningradzie jako duszpasterz w kaplicy pw. Niepokalanego Poczęcia NMP na Wasiljewskom Ostrowie, linia 25 (istniejącej przy dawnym sierocińcu kat.). Został tam aresztowany 5.02.1928 i po 8 miesiącach śledztwa w więzieniu GPU otrzymał wyrok 8 lat łagrów na Sołówkach. Znalazł się tam w tym samym roku. W latach 1929–1930 razem z grupą 32 innych księży pracował w łagrze na wyspie Anzer przy wyrębie lasów (KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). W 1930 został skazany na miesiąc surowego izolatora za rzekomą przynależność do frakcji trockistowskiej. W związku z wykryciem latem 1932 rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania,* istniejącego jakoby wśród więzionych na wyspie Anzer 32 księży kat. (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga), zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w rozporządzeniu z 9.07.1932, kończącym śledztwo w tej sprawie, zadecydowały odnośnie do jego osoby: *Trzymać pod strażą, przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK i skierować do dyspozycji OO PP OGPU w LWO* [284]. W czasie śledztwa powiedział m.in.: *Jestem gotów oddać życie za moje przekonania katolickie* [262]. Razem z 7 innymi księżmi został przewieziony do więzienia przy ul. Szpalernej w Leningradzie. Za rezygnację z kapłaństwa GPU obiecywało wszystkim uwolnienie i posady państwowe. Gdy po dwóch tygodniach danych do namysłu propozycja ta została odrzucona, agent GPU, A. Pauker, groził wszystkim natychmiastowym rozstrzelaniem i zainscenizował jego wykonanie. W czerwcu 1933 cała grupa została skazana na rok zamknięcia w izola-

torze karnym Swir' k. Murmańska (stacja kolejowa Ładojne Pole), o szczególnie ciężkich warunkach bytowych. 10.08.1933 ks. Dejnis razem z bpem Teofilem Matulionisem (zob. biogram), więzionym również w Swirze, został przewieziony do Moskwy i osadzony w więzieniu na Łubiance, a nast. na Butyrkach. Dzięki staraniom rządu litew. 19.10.1933 w grupie 10 księży został wymieniony na komunistów litewskich na stacji granicznej łotewsko-sow. Indra-Bigusowo. W 1934 podjął pracę duszp. w Rewlu w Estonii, gdzie ludność kat. stanowili wyłącznie Polacy. W czerwcu 1934 odwiedził Wilno, gdzie udzielił wywiadu na temat swoich losów w ZSSR dziennikowi warszawskiemu „ABC" (22.06.1934). Pracował także w Tallinie w dzielnicy Kopla wśród mieszkających tam Polaków. W 1944 udał się do Niemiec. w 1952 – do USA. Źródła: [1: syg. III/28, k. 214; syg. III/100, k. 102]; [5: syg. 10183, k. 16]; [7: syg. 2ER 178]; [8]; [14: 1903–1917, 1923–1932]; [67]; [88: 1933, nr 45, s. 711]; [130]; [219]; [242]; [262]; [273]; [284]; [321].

Demurow Stefan s. Antoniego (1871 – 1895 – 1938). Gruzin, ur. w Tbilisi. Był zastępcą administratora apost. dla Gruzji z siedzibą w Tbilisi. W latach 1895–1902 pracował jako wikariusz par. Kutaisi w dek. Tyflis (Tbilisi). Od 1902 był administratorem par. Perekop, a od 1904 administratorem par. w Baku, liczącej 2550 wiernych. W ramach ukrytej reorganizacji Kościoła kat. w ZSSR, zarządzonej przez pap. Piusa XI i przeprowadzonej w 1926 przez jego tajnego wysłannika do ZSSR, bpa Michela d'Herbigny'ego, został przez niego mianowany zastępcą *ad interim* administratora apost. dla Tyflisu i Gruzji. 14.11.1937 został aresztowany i oskarżony z art. 68 KK Azerbejdżańskiej SSR o prowadzenie szpiegowsko-wywiadowczej działalności na korzyść mocarstw zagr. Postanowieniem Kolegium NKWD i prokuratora gen. ZSSR z 11.02.1938 skazany na śmierć przez rozstrzelanie. Rozstrzelany w nocy z 23 na 24.02.1938. Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie dla MSZ z 28.06.1938 miał przebywać w łagrze lub na zesłaniu w Karagandzie, co jest mylną informacją. Źródła: [15: 1917–1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [84]; [253: 1995, nr 63]; [262].

Desch Adam (1881 – 1904 – 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1904 pracował jako wikariusz par. w Jekatierinosławiu, a w latach 1911–1913 proboszcz par. Kristina. Od 1914 był proboszczem par. Astrachań, gdzie przebywał jeszcze w 1928. Na liście 33 więzionych księży kat. narodowości niem. z 26.05.1931,

będącej w dyspozycji bpa Pie-Éugène Neveu, administratora apost. w Moskwie, wymieniony jako proboszcz ze Sławgorodu w Syberii Zach. W końcu stycznia 1932 bp Neveu notował, że ks. Desch został zwolniony z więzienia. Ponownie został aresztowany w 1934 w Astrachaniu na dwa tygodnie przed zamknięciem miejscowego kościoła (zbudowany przez jezuitów w XVII w.) i przez 4 miesiące więziony w tym mieście. Uwolniony, zm. na raka żołądka 7.10.1937. Kościół zamieniono na spichlerz. Źródła: [7: syg. 2ER 112; 2ER 143]; [15: 1917]; [67]; [84]; [262].

Deubner Jan zob. **Deibner Jan**

Diakowski Napoleon zob. **Dyakowski Napoleon**

Dilurgian Carapet (Karapet) (1861 – ? – po 1940). Administrator apost. dla Ormian-katolików obrz. orm. na Kaukazie. Został nim we wrześniu 1931, po śmierci, w sierpniu tr., administratora apost. dla tych samych katolików na Kaukazie, ks. Denisa Kałatazowa. Rezydował w Tbilisi. Władze sow. nie zakwestionowały jego nominacji dokonanej przez Stolicę Apost. Uprzednio był proboszczem Ormian-katolików w Moskwie. W 1934 czynił bezskuteczne starania u władz sow. o zgodę na czasowe choćby udanie się księży-Ormian do opuszczonych rel. wiernych w miastach Leninokan i Stepanawan w Armenii. Został aresztowany w czerwcu 1936 w Krasnodarze i po 3 miesiącach śledztwa w październiku tr. skazany (w wieku 75 lat) na 3 lata zesłania do miejscowości Łoino, w bagnistym i niezdrowym terenie w Kirowskim Kraju na północny wschód od Kirowa (d. Wiatka). Po odbyciu kary osiedlił się (początek 1940 ?) w Krasnodarze, bez prawa do pracy duszp. Wkrótce jednak został zmuszony do udania się do Oczamcziri między Suchumi i Batumi nad Morzem Czarnym. W podobnej sytuacji, tzn. bez stałego miejsca zamieszkania i prawa do pracy, pozostawało wówczas 6 innych księży obrz. orm. Dalsze losy nie znane. Źródła: [19]; [84].

Dimura Stefan zob. **Demurow Stefan**

Dmochowski Piotr (1865 – 1889 – 1941). Należał do diec. płockiej. Ur. 22.02 w Rosochatem Kościelnym k. Łomży. Był absolwentem seminarium duch. w Płocku oraz Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem kandydata teologii. Od 1899 był profesorom filozofii, a nast. oj-

cem duch. w seminarium duch. w Płocku, późn. kolejno administratorem par. Czarne (1902) i proboszczem par. Szreńsk (1904), skąd po roku pracy przeniósł się do Broku. 18.01.1911 przeszedł na stanowisko proboszcza w Nasielsku, gdzie w 1915 został dziekanem. W 1920, w czasie odwrotu wojsk sow. spod Warszawy, został porwany i uprowadzony z dwoma wikariuszami, Turowskim i Wilczyńskim, do Białegostoku, skąd zbiegł w czasie ofensywy wojsk pol. W 1920 został mianowany proboszczem par. Poręba. W 1926 powtórnie wrócił do Płocka i w 1927 otrzymał godność prałata archidiakona w kapitule katedralnej. Pełnił też funkcję kustosza archiwum i spowiednika sióstr zakonnych w Płocku. 17.02.1941 został aresztowany przez Niemców i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Działdowie, gdzie zm. 18.02.1941 po otrzymaniu śmiertelnego zastrzyku. Był prałatem archidiakonem i kanonikiem (od 1903) kapituły katedralnej w Płocku. Źródła: [124: 1897–1939, 1949]; [137: 1920, nr 9–10, s. 140]; [167, t. II].

Dmowski Michał (1873 – 1897 – 1938). Należał do archidiec. warszawskiej i był absolwentem seminarium duch. w Warszawie. W latach 1901–1902 pracował jako wikariusz par. św. Aleksandra w Warszawie, późn. (1902–1903) par. Leszno, a nast. (1904–1906) jako administrator par. Koszery. W latach 1907–1912 był administratorem par. Orłów, a późn. (1913–1915) par. Rydułtowo. Od 1915 przebywał w Rosji i do 1925 pracował w Petersburgu, najpierw na stanowisku ekonoma Akademii Duch. (1915–1918), a nast. administratora *pro tempore* par. niem. przy kościele św. Bonifacego (ul. Cerkiewna 9) w tym mieście. Przygotowany do repatriacji do Polski, w ostatniej chwili zrezygnował z wyjazdu, gdy został poproszony przez władzę kośc. o pozostanie na miejscu ze względu na potrzeby duszp. Do 1925 pozostawał na stanowisku duszpasterza w kościele św. Bonifacego. W latach 1924–1925 był także administratorem par. Kołpino w dek. petersburskim. Brał udział w zebraniach grupy księży, odbywających się w Petersburgu od 18.12.1918 do 7.04.1920 z inicjatywy abpa Edwarda Roppa, a nast. abpa Jana Cieplaka (zob. biogramy), na których dyskutowano nową sytuację prawną Kościoła w Rosji sow. W 1925 został aresztowany, osadzony w więzieniu na Szpalerce i postanowieniem Kolegium OGPU skazany na śmierć na podstawie art. 61 i 66 cz. I KK RSFSR. W jego sprawie zwracał się o interwencję ambasady niem. w Moskwie nuncjusz pap. w Monachium, bp Eugenio Pacelli. H. Stehle podaje mylną informację o tym, że interwencja ta była bezskuteczna [175, s. 22], co sugeruje, że wyrok śmierci został wykonany. 10.02.1926 w drodze wymiany więźniów na stacji granicznej

Niegorełoje k. Stołpców ks. Dmowski znalazł się w Polsce i od 1927 był administratorem par. św. Karola Boromeusza w Warszawie. W 1934 był kapelanem przy kościele św. Wincentego à Paulo na cmentarzu na Bródnie. Po dwóch latach przeszedł na emeryturę (1936) i zamieszkał w majątku Maruna Sucha w par. Jaktorów. W wyniku kontuzji w czasie I wojny świat., podczas której był kapelanem wojsk., cierpiał na głuchotę. Zm. 13.03.1938. Źródła: [14: 1917, 1925]; [44: 1925, nr 11, s. 93]; [52, s. 36]; [60, s. 109]; [93: 1927–1938]; [147: rkp 912, k. 49]; [175]; [269, s. 5]; [309].

Dołęga-Kelus Antoni zob. **Kelus Antoni (Dołęga-)**

Dołonga Antoni zob. **Kelus Antoni (Dołęga-)**

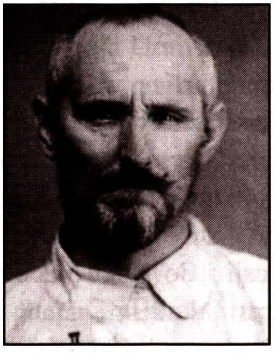

Dornhof Aleksander s. Hieronima (1891 – 1917 – 1937). Ur. 20.11. Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W 1928 (1926 ?–1929/1930 ?) był duszpasterzem w par. Rohleder (Raskaty) w dek. Mariental na Powołżu w NPASSR. 12.03.1930 został tam aresztowany. Od 14.03 do 16.08 więziony był w Saratowie, a nast. na Butyrkach w Moskwie (istnieje błędna informacja o jego aresztowaniu 18.08.1933). Sądzony był w grupowym procesie kilkunastu innych księży niem. w sprawie antysow. działalności Katolickiego Związku Narodowego (Volksverein), powołanego do życia na Powołżu w 1917 przez duchowieństwo niem. i zlikwidowanego przez władze sow. metodą terroru. Dn. 18.08.1931 został na podstawie oskarżenia z art. 58–2, 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR skazany na 10 lat łagrów na Wyspach Sołowieckich (sformułowania zarzutów por. biogramy ks. Georga Baiera i ks. Augustyna Baumtroga). W podaniu skierowanym z Sołówek do URO BBK dn. 12.03.1936 powiadamiał władze, że po przybyciu na Sołówki z niezrozumiałych powodów zakomunikowano mu, iż jego wyrok liczy się od 17.08.1930. Ponieważ na poczet wyroku zaliczano czas pobytu w areszcie, oznaczało to przedłużenie kary o 5 miesięcy, gdyż aresztowany został 12.03.1930. Podanie zawierało prośbę o skorygowanie błędu i powiadomienie go o tym. Z upływem wyroku nie został zwolniony. Aresztowany w łagrze na Sołówkach,

10.10.1937 został skazany na śmierć i 1.11.1937 rozstrzelany na Sołówkach. Źródła: [15: 1917–1919]; [67]; [80: 1931, nr 24, s. 303]; [262]; [262 CAFSBRFNP]

Dub-Dubowski Ignacy abp (1874 – 1899 – 1953), ordynariusz diec. łucko-żytomierskiej i administrator apost. diec. kamienieckiej (do 1918), arcybiskup tytularny Filipopolis in Arabia. Ur. 30.03 (12.04 wg starego stylu) w Wilnie, gdzie ukończył szkołę średnią. W latach 1894–1899 studiował w seminarium duch. w Żytomierzu. Po święceniach kapł., które otrzymał z rąk bpa B. H. Kłopotowskiego w 1899, pracował jako administrator par. Szpanów, a nast. par. Chodorków. W latach 1901–1903 studiował w Rzymie teologię dogmatyczną na uniwersytecie Angelicum oraz prawo kanoniczne na uniwersytecie Gregorianum, uzyskując doktorat w tej ostatniej dziedzinie. Od 1904 był najpierw administratorem, a nast. proboszczem par. Korzec (do 1909). W 1908 został sekretarzem abpa Apolinarego Wnukowskiego w Petersburgu. W tym samym roku został przez niego mianowany kanonikiem honor. metropolitalnej kapituły mohylewskiej. Po jego śmierci w maju 1909 powrócił na stanowisko proboszcza w Korcu. W 1910 otrzymał Order św. Anny III stopnia i tytuł tajnego szambelana pap. W tym samym roku został proboszczem par. katedralnej w Żytomierzu i wicedziekanem. Od 16.02.1912 był członkiem Wołyńskiego Gubernialnego Komitetu Statystyki. W 1912 został katechetą w szkole średniej św. Włodzimierza, w szkole zawodowej i czteroklasowej szkole miejskiej, a w 1914 także w żytomierskiej szkole felczerskiej. W latach 1912–1913 należał do łucko-żytomierskiego sądu biskupiego. W 1914 z nominacji matki cara Mikołaja II, Marii Fiodorowny, został członkiem honor. Wołyńskiej Komisji Gubernialnej dla Opieki nad Sierocińcami. Dn. 19.08.1915 otrzymał nominację na delegata duchowieństwa kat. do komisji podatkowej od nieruchomości w miejskim urzędzie w Żytomierzu. Dn. 16.10.1916 pap. Benedykt XV mianował go biskupem łucko-żytomierskim i administratorem apost. diec. kamienieckiej. Konsekrację biskupią otrzymał 28.01.1917 w kościele św. Katarzyny w Petersburgu. Jako biskup prowadził bardzo energiczną działalność duszp. W 1917 zatwierdził powstanie w Białej Cerkwi Zgromadzenia SS. Misjonarek Benedyktynek, które nast. sprowadził do Kowla, a dwa lata późn. poparł

plan założenia przez Zofię Tajber (1890–1963) Zgromadzenia Sióstr Najśw. Duszy Chrystusa. W tym samym roku założył w Żytomierzu „Tygodnik Kresowy" (ukazywał się do 1919), a późn. „Kronikę Diecezji Łucko-Żytomierskiej" (Łuck, 1921–1925), przemianowaną w 1925 na „Kronikę Diecezji Łuckiej", oraz tygodnik „Lud Boży" (Łuck 1923–1925). W czasie rewolucji bolsz. na Ukrainie w latach 1917–1920 i wielokrotnych zmian władz, pomimo 8 miesięcy prześladowań i zagrożenia śmiercią ze strony bolszewików, uważających go za *nieposłusznego i kontrrewolucjonistę*, trwał na stanowisku w Żytomierzu. W pewnym okresie ukrywał się, by uniknąć uwięzienia i śmierci. W czerwcu 1919 razem z 11 innymi księżmi z Żytomierza został skierowany do robót publicznych. Przeżył zamach na swoje życie, zaplanowany przez bolszewików. Zamachowca ocalił przed zlinczowaniem go przez tłum zebrany przed katedrą żytomierską. Wiosną 1919 w ciągu dwóch miesięcy był chroniony w domu biskupim przez kilkaset uzbrojonych osób spośród miejscowych katolików, prawosławnych i Żydów. Dwukrotnie uchronił kilka tysięcy ludności żydowskiej od pogromów ze strony oddziałów atamana Petlury, otwierając dla niej w Żytomierzu kościoły i dom biskupi. Aresztowany przez bolszewików 6.08.1919, został uwolniony pod wpływem protestów i nalegań tłumu żydowskiej ludności Żytomierza. Dn. 8.06.1920 bezpowrotnie opuścił tereny diecezji pozostające na Ukrainie, razem z wycofującymi się z Żytomierza wojskami pol. Za odwagę w czasie wojny pol.-bolsz. 1920 został odznaczony Krzyżem Walecznych. W latach 1921–1922 skierował do opuszczonych parafii w tej części diec. łucko-żytomierskiej, która pozostała w ZSSR, 7 spośród ok. 10 wyświęconych w tym czasie przez siebie w Polsce księży. W lutym 1923 zwracał się do ministra wyznań rel. i oświecenia publicznego o paszport dyplomatyczny celem wizytacji tej części diec. łucko-żytomierskiej, która pozostała w ZSSR. W odpowiedzi ministerstwo proponowało mu zwykły paszport zagr. (wyjazd nie doszedł do skutku). Wybitnie przyczynił się do zorganizowania stworzonej w 1925 – w ramach reorganizacji administracji kośc. w Polsce – diec. łuckiej. Na jej terenach powołał do życia kilkadziesiąt nowych parafii oraz własne seminarium duch. w Łucku. Od 1925 na życzenie pap. Piusa XI przebywał w Rzymie, zrezygnował (30.05.1925) z zarządzania nowo powołaną diec. łucką i na polecenie papieża pozostał w Wiecznym Mieście. Został mianowany arcybiskupem tytularnym filipopolitańskim (Filipopolis in Arabia) i był doradcą pap. komisji Pro Russia ds. Kościoła kat. w ZSSR. Od początku lutego do listopada 1928 na polecenie Piusa XI wizytował parafie polonijne w USA i Kanadzie. Po zakończeniu wizytacji złożył sprawozdanie

rządowi pol. na temat Polonii amerykańskiej i kanadyjskiej. Mieszkając w Rzymie, brał aktywny udział w życiu kośc. i pol. w Wiecznym Mieście. Zm. tam 10.03.1953. Źródła: [17]; [19]; [23: 1899–1925]; [40: 1921–1925]; [68]; [86]; [136]; [172: syg. 420, k. 17–18]; [179]; [180]; [196]; [320].

Duckart Jakub (1893 – 1918 ? – 1920 ?). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1919 był wikariuszem par. Katharintal. Towarzyszył swoim parafianom w czasie ich ucieczki spod Odessy i 8.08. 1920 (?) został rozstrzelany przez żołnierzy bolsz., ponieważ nie posłuchał rozkazu, by zaprzestać udzielania posługi sakramentalnej parafianom, ostrzeliwanym i rannym podczas przeprawy przez rzekę. Istnieją rozbieżności w źródłach podających datę jego święceń kapł. (mylną informację o dacie święceń kapł. w 1916 podaje J. Schnurr [67], gdyż w r. akad. 1917/18 J. Duckart był diakonem w seminarium diec. tiraspolskiej). Jako data śmierci podawany jest rok 1919 i 1920. Źródła: [15: 1917]; [38]; [67].

Dunin-Wąsowicz Bronisław zob. **Wąsowicz (-Dunin) Bronisław**

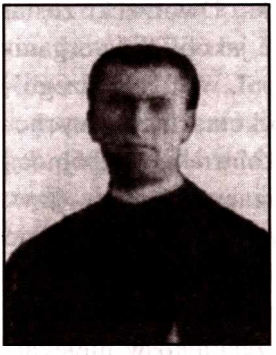

Dworzecki Władysław s. Stanisława (1874 – 1899 – po 13.05.1947). Ur. we wsi Bobicze na Wołyniu w rodzinie włościańskiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu, a nast. studiował w Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień magistra teologii. Należał do diec. kamienieckiej. W latach 1904–1906 był katechetą gimn. w Ostrogu na Wołyniu, a od 1907 administratorem par. Didowszczyzna w dek. Skwira. W latach 1914–1918 i późn. pozostawał na stanowisku administratora potrynitarskiego kościoła św. Trójcy w Kamieńcu Podolskim. W 1920 mianowany został przez pierwszego po latach ordynariusza reaktywowanej w 1917 diec. kamienieckiej (zniesiona przez cara w 1866), bpa Piotra Mańkowskiego (zob. biogram), oficjałem sądu biskupiego i konsultorem. W 1922 po raz pierwszy został aresztowany w Kamieńcu Podolskim *za ukrywanie kościelnych cenności* w czasie konfiskat w kościołach. 2.09.1922 Trybunał Rew. w Kamieńcu Podolskim skazał go na karę śmierci, razem z księżmi: Antonim Niedzielskim, Wacławem Szymańskim i Ryszardem Szyszką (zob. biogramy), jako *upartego wroga ludu pracującego*. Wyrok zamieniono na

5 lat więzienia. W r. nast. został zwolniony z więzienia, co sprawiło, że skreślono go z listy więźniów do wymiany. Kilkakrotnie aresztowany w Kamieńcu Podolskim i trzykrotnie uwalniany pod wpływem żądań liczącego kilkaset osób tłumu miejscowych katolików. Za czwartym razem władze, chcąc uwolnić się od nachodzenia urzędu przez ludzi, ogłosiły, że zmarł w więzieniu. Aresztowany został po raz kolejny 6.01.1930 w Kamieńcu Podolskim (mieszkał wówczas w domu przy ul. Hospitalskaja 12). W protokole badania wstępnego z 25.01.1930 zarzucono mu na podstawie art. 54–10 oraz art. 88 KK USSR *systematyczne przeciwdziałanie akcjom władz sowieckich na froncie kultury, systematyczną działalność antysowiecką wśród miejscowej ludności polskiej* [217]. Postanowieniem zatwierdzonym przez pomocnika *połnomocznogo,* nazwiskiem Makrow, naczelnika SOO Grosmana, i zastępcę naczelnika Jewgienina, skierowano ks. Dworzeckiego pod *spieckonwojem* do dyspozycji okręgowego oddziału GPU w Kijowie. Tam w czasie dalszego śledztwa zarzucono mu udział w rzekomej *kontrrewolucyjnej organizacji księży na Ukrainie* [217]. Na podstawie zeznań niejakiej Anny Łabuko postawiono mu zarzut wysyłania specjalnych kurierów do bpa Mańkowskiego w Polsce, kierującego jakoby kontrrew. robotą księży pol. na Ukrainie. Z kolei na podstawie rzekomych zeznań ks. R. Szyszki ks. Dworzecki został także oskarżony o przynależność do grupy księży, która jakoby była organizacją kontrrew., mającą na celu uchronienie ludności pol., w tym szczególnie młodzieży, od wpływów sow., od wstępowania do komsomołu, wychowywanie jej w narodowym patriotyzmie pol. i duchu kontrrew., za pomocą takich środków, jak kazania, kółka różańcowe, organizacja tercjarzy (tzw. III zakon franciszkański) i in. Zarzucono mu również nielegalne wysłanie listu do nuncjusza pap. w Warszawie przez niejakiego Uniatyckiego. Zeznania księży: Ryszarda Szyszki, Jana Świderskiego i Jana Ładygi potwierdzały, wg protokołu śledztwa, branie udziału przez ks. Dworzeckiego w nielegalnych naradach księży o rzekomo kontrrew. charakterze (w protokole z zeznania ks. Szyszki wymienieni zostali następujący, aresztowani uprzednio księża: Czesław Fedorowicz, Marian Sokołowski, Jan Świderski, Jan Lewiński, Zygmunt Kwaśniewski, Franciszek Trocki, Antoni Niedzielski, Antoni Matuszewicz, Andrzej Wierzbicki, Wacław Szymański, Wiktor Stronczyński, Jan Ładygo, Kazimierz Nanowski, Józef Josiukas (?), Stanisław Hański, Franciszek Czyrski, Jan Łukasz i in. – por. biogramy). Na podstawie powyższych wyników śledztwa *trojka* przy Kolegium GPU USSR w Kijowie na posiedzeniu 12.05.1930 poleciła zastosować wobec ks. Dworzeckiego (skazanego uprzednio w 1922 na 5 lat więzienia) karę 10 lat obozu pracy. Wyrok

podpisali: *upołnomoczіennyj* Detinko, tymczasowy naczelnik 1 oddziału KRO Samojłow oraz naczelnik KRO GPU USSR Dobrodziecki (wg informacji PCK w Moskwie ks. Dworzecki został skazany na 8 lat łagrów). W latach 1930–1936 więziony był kolejno w Kamieńcu Podolskim, w Kijowie, w Moskwie na Butyrkach, w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą (1931) oraz w łagrze Miedwieżja Gora (Miedwieżjegorsk) nad Kanałem Białomorsko-Bałtyckim, KFSSR. W lutym 1935 przebywał w łagrze Miedwieżja Gora, Kirowskaja Żeleznaja Doroga, adres telegraficzny: Biel-Bałtkanał. Zarząd tego łagru w piśmie z 29.09.1935 nr 302109 do Gosuduprawlenija Łagieriej NKWD SSSR w Moskwie (Państwowy Zarząd Obozów Pracy NKWD ZSSR w Moskwie) zawiadamiał, że więzień Dworzecki ukończył wyrok 25.02.1935 i – zgodnie z pismem USO GUGB NKWD nr 12–101851 z 4.03.1935 – powinien być skierowany na 3 lata zesłania do Kraju Północnego. Powyższy wyrok nie został jednak, jak stwierdzało pismo, formalnie potwierdzony, gdyż zarząd łagru nie otrzymał odpowiedzi na wysłane uprzednio pismo do głównego zarządu łagrów (razem z zaświadczeniem lekarskim), donoszące o tym, że Dworzecki jest inwalidą i potrzebuje pomocy innych w poruszaniu się. Zarząd łagru prosił o szybką odpowiedź, co należy robić z Dworzeckim. Kopie pisma skierowano do odpowiednich niższych urzędów NKWD w Moskwie (USO GUGB NKWD ZSSR), Archangielsku (USO UGB NKWD) i Kijowie (USO GUGB NKWS USSR). Pismo podpisali: pomocnik naczelnika UBBŁag Pawłow i zastępca naczelnika URO Chorużyk. Odpowiedź z Moskwy nadeszła do łagru 4.04.1936 i zawierała rozporządzenie skierowania Dworzeckiego z pomocą pracownika medycznego na zsyłkę do Kamieńca Podolskiego, do dyspozycji miejscowego zarządu NKWD, co rzeczywiście nastąpiło. Jego losem zajmował się radca ambasady RP w Moskwie, Stanisław Eska (w 1926 naczelnik Wydziału Wsch. w MSZ), za pośrednictwem którego ks. Dworzecki otrzymywał w łagrze pomoc materialną. Starania Poselstwa Pol. w Moskwie (od 1935 Ambasady RP) o jego wyjazd do Polski były bezskuteczne. A. Poniński, radca tejże Ambasady, w liście do prymasa Polski z 28.05.1935 komunikował, że *uzyskanie pozwolenia Sowietów na wyjazd do Polski nie jest, niestety, do zrealizowania* [1: III/100, k. 158]. Do Kamieńca Podolskiego zesłany został z objawami śpiączki oraz choroby Parkinsona. Przebywał tam od 16.04.1936 jako inwalida III grupy pod opieką staruszki Józefy Olszewskiej, b. gospodyni na probostwie, która otrzymywała pomoc od b. ziemianek, pań Jakimowicz, utrzymujących się z prania bielizny i zamiatania ulic. List dwóch Polek, które w 1937 opuściły Kamieniec Podolski, przesłany w grudniu tr. pryma-

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЕ ПОСТАНОВЛЕНИЕ

27

По делу № 27 по обв.кс. ДВОРЖЕЦКОГО Владислава Станиславовича по ст.ст.54-10 УК УССР
|д. предст. Киевск. Окр ГПУ|

Ксендз Каменец-Под. округа ДВОРЖЕЦКИЙ Владислав был арестован в Январе 1930 г., как участник к-р организации ксендзов на Украине.

Следствием установлено:

что кс. ДВОРЖЕЦКИЙ имел нелегальну связь с Польшей, посылал специальных курьеров в Польшу к быв. епи копу на Подолии МАНЬКОВСКОМУ, который руководил контр-революционной работой ксендзов на Украине, |показания гр-ки ЛАБУНЬ Анны л.д. 20-24|

По показаниям ксендза ШИШКО, кс. ДВОРЖЕЦКИЙ принадлежал к группе ксендзов, фактически представлявших собой контр-революционную шпионскую организацию, стремившихся сохранить польские национальные центры, оградить польское население, особенно молодежь от советского влияния, воспитывая их в национально-патриотическом духе, в интересах Польского государства. | л.д. 33|

По показаниям кс.ЛАДЫГИ, кс.ДВОРЖЕЦКИЙ при его содействии нелегально связывался с закордоном, послав некоего УНЯТЫЦКОГО с письмом к Папскому Нунцию в Варшаву. |л.д.35|

По показаниям ксендзов СВИДЕРСКОГО, ШИШКО и ЛАДЫГИ, ксендза ДВОРЖЕЦКИЙ присутствовал на нелегальном совещании ксендзов, где разрешались различные вопросы, связанные с деятельностью ксендзов. |л.д.32, 34, 36|

Обвиняемый ДВОРЖЕЦКИЙ, частично подтверждая отдельные факты из показаний вышеуказанных ксендзов, не признал себя, однако, виновным в систематической контр-революционной деятельности по заданиям Польши.

Учитывая, что вышеуказанными показаниями кс.ДВОРЖЕЦКИЙ в достаточной мере изобличается, как участник контр-революционной и шпионской группы ксендзов, - П О С Т А Н О В И Л И :

Дело предоставить на рассмотрение Судебной Тройки при Коллегии ГПУ УССР.

В отношении ДВОРЖЕЦКОГО Владислава Станиславовича, родившегося в 1874г. в дер.Бобыч б.Волынской губ., по профессии ксендза, гр-на УССР, с высшим образованием, судившегося в 1922 году за сокрытие костельных ценностей и осужденного на 5 лет, - ПРИМЕНИТЬ ЗАКЛЮЧЕНИЕ В КОНЦЛАГЕРЬ СРОКОМ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ.

СПРАВКА: Обвиняемый ДВОРЖЕЦКИЙ содержится под стражей в Киевском Окротделе ГПУ.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ КРО: |Петинко|

СОГЛАСЕН: ВР.НАЧ.1 ОТД.КРО: |Самойлов|

НАЧ.КРО ГПУ УССР: |Добродинский|

21. Uzasadnienie decyzji KRO GPU USSR o skazaniu ks. Władysława Dworzeckiego z Kamieńca Podolskiego na 10 lat łagrów. GAChO, f. 3585.

sowi Polski, kard. Augustowi Hlondowi, przez szambelanową Potworowską w następujący sposób przedstawiał warunki życia ks. Dworzeckiego w Kamieńcu: *Życie tego istnego męczennika jest nadzwyczaj bolesne. Oprócz cierpień fizycznych doznaje wszelkich innych udręczeń. Wieczny strach przed nowym zesłaniem i ciągłe nieoczekiwane wizyty, a przy tym brak nie tylko wszelkich wygód, ale koniecznych środków do życia, opłacania komornego w najlichszym mieszkaniu, i inne, nie mówiąc już o jakimkolwiek leczeniu. Ludzie, sami zbiedzeni do ostateczności i sterroryzowani niesłychanie, albo niewiele mogą, albo boją się dopomagać nieszczęsnemu wygnańcowi, który bardzo łatwo może zginąć z głodu i zimna* [1: syg. III/100, k. 194]. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 ks. Dworzecki przebywał nadal w Kamieńcu Podolskim bez prawa opuszczania miasta i bez prawa pełnienia funkcji kapł. Wg urzędowego sprawozdania funkcjonariusza NKWD z 13.05.1947 z zamknięcia katedry w Kamieńcu Podolskim ks. Dworzecki żył wciąż w tym mieście jako sparaliżowany od 1931 i niezdolny do podniesienia się z łóżka. Do ostatnich dni potajemnie spełniał niektóre funkcje duszp. (spowiedź, poświęcenia pokarmów). Pogrzebany został w Zińkowcach k. Kamieńca Podolskiego. Dokładna data śmierci nie znana. Zrehabilitowany w 1990. Źródła: [1: syg. III/100, k. 5, 149, 158, 173, 179 180, 194]; [23: 1904–1918]; [9: t. IV, cz. 26, s. 90, 110]; [32: syg. A.12.P/4 – memorandum ks. M. Tokarzewskiego dla ministra spraw zagr. G. Narutowicza, z listopada 1922]; syg. A.12.P/6]; [57: 1922, nr 20, s. 319]; [64: 1923, s. 490]; [68]; [71, s. 132]; [78, s. 34]; [83: 120, nr 1–2]; [88: 1935, nr 9, s. 139]; [161, passim]; [162, passim]; [163, s. 44]; [217]; [254]; [257]; [262].

Dyakowski (Diakowski) Napoleon (1874 – 1903 – 1920). Ur. 1.09 we wsi Woksa k. Oszmiany. Należał do diec. wileńskiej. Ukończył seminarium duch. w Wilnie, a nast. Akademię Duch. w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień magistra teologii. Po święceniach kapł. był wikariuszem par. św. Teresy (Ostra Brama) w Wilnie. Od 1909 zajmował najpierw stanowisko rektora kościoła św. Stefana, a nast. rektora kościoła Wszystkich Świętych w tym mieście. W 1905 założył Towarzystwo „Powściągliwość i Praca". Wybudował i zorganizował warsztaty oraz szkołę rzemieślniczą z internatem dla najuboższych dziewcząt i chłopców. Aresztowany przez wojska bolsz. w pierwszych dniach sierpnia 1920, był więziony w Grodnie (budynek powojennego więzienia karnego). Wg relacji ks. Antoniego Giedgowda, więzionego wówczas przez bolszewików w tym samym więzieniu, został na rozkaz

naczelnika więzienia, Bieleńskiego (niepol. narodowości), wyprowadzony w nocy i stracony, jakoby w czasie próby ucieczki. Miało to mieć miejsce między 10 a 15.08.1920. Schematyzm diec. wileńskiej z 1922 jako datę śmierci ks. Dyakowskiego podaje jednak 5/6.08.1920. Źródła: [80: 1927, nr 21/22, s. 301]; [156: 1900–1922]; [276].

Dziadul Nikodem (1873 – 1897 – 1944). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Od 1901 był wikariuszem par. Raków w dek. mińskim, a od 1904 administratorem par. Nieśwież. W latach nast. był administratorem par. Szkłów w dek. Mohylew-Horki (1906–1909), a późn. (1910–1911) par. Pustyń w dek. Dryssa-Siebież na Białorusi. W latach 1912–1917 i być może dłużej był administratorem par. Oświej w tym samym dekanacie. W 1919 został aresztowany i uwięziony jako jeden z kilkunastu księży zakładników pol. Dzięki interwencji rządu pol. i wymianie więźniów uwolniony. Na początku lat dwudziestych znalazł się w Polsce i udał się do pracy na Łotwę, gdzie w latach 1925–1926 był proboszczem par. Marienhaus i Warnowicze. W 1926 przybył do Polski i rozpoczął pracę w archidiec. wileńskiej. W latach 1926–1930 pracował na stanowisku administratora par. Belmont w dek. Brasław, a nast. (1930–1931) proboszcza par. Skrundzie w dek. Zdzięcioł. Przez kilka lat (1932–1936) był administratorem par. Łopienica w dek. Wołkowysk. W 1937 przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Wołkowysku, gdzie zm. w 1944. Źródła: [14: 1901–1917, 1923, 1929–1932]; [36: styczeń 1920, s. 10]; [156: 1926–1939, 1946].

Dziemian Józef s. Kazimierza (1888 – 1912 – 1937). Ur. 6.02 w gub. witebskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1913–1914 pracował jako wikariusz w Orszy. Od 1914 był pierwszym wikariuszem par. w Połocku (w 1917 liczyła 7285 wiernych). Został aresztowany w 1922 z grupą innych księży w związku z protestem przeciwko zarządzonej przez władze weryfikacji relikwii św. Andrzeją Boboli, przechowywanych w kościele połockim, mającej na celu ich ośmieszenie. Przez ponad pół roku był więziony w Witebsku i na rozprawie sądowej został skazany z zawieszeniem kary. Odtąd kilkakrotnie aresztowany i więziony. W 1925 był administratorem kościoła w par. Sienno i par. Czereja w dek. Sienno, gdzie w tym czasie był dziekanem. W 1927 został aresztowany w Mińsku, gdzie był drugim z kolei wikariuszem gen. administratora apost. Mohylewa, bpa Bolesława Sloskansa

(zob. biogram), po aresztowaniu pierwszego, ks. Witolda Paszkiewicza. W jesieni 1929, po chwilowym zwolnieniu z więzienia, zaczął pracować w kościele św. Kazimierza w Leningradzie. Został tam kolejny raz aresztowany 17.06.1930 (oficjalnie 1.10.1930) i 7.03.1932, z oskarżenia na podstawie art. 58–6, 58–10 i 58–12 KK ZSSR, skazany przez Kolegium OGPU na 10 lat łagrów. Początkowo skierowany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą, a nast. wysłany do jednego z łagrów na Wyspach Sołowieckch. Wg listy A. Ponińskiego przebywał tam nadal wiosną 1937. Dn. 9.10.1937 został tam aresztowany, wyrokiem *trojki* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na karę śmierci i 3.11.1937 rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. Raport *attaché* konsularnego Konsulatu RP w Leningradzie, K. Grendyszyńskiego, z 18.12.1929, dotyczący kościołów i duchowieństwa kat. w tym mieście, określał go jako *dobrego administratora i zaciętego Litwina*. W 1932 jeden z jego braci, Kazimierz, przebywał w Swierdłowsku. Dwaj inni, Marcelin i Julian, żyli w Polsce, w wiosce Krasny Staw, pow. Białystok. Siostra, Waleria Słowicka, mieszkała w Białymstoku przy ul. Białostoczek 75, druga siostra, Józefa Zinkiewicz – w wiosce Nowiny w pow. Białystok, a trzecia, Zofia Michałowska – w wiosce Karczmiska w tym samym powiecie. Źródła: [1: syg. III/100, k. 176, 179]; [5: syg. 1183, k. 15]; [14: 1917, 1923, 1925–1932]; [43]; [99]; [130]; [262].

Dziemieszkiewicz Antoni s. Mikołaja (1891 – 1918 – 1937). Ur. 28.07 w wiosce Taszarowo na Białorusi. Należał do archidiec. mohylewskiej. Studiował w metropolitalnym seminarium duch. w Petersburgu i był jednym z ostatnich jego absolwentów. W 1920 Gubispołkom (Gubernialny Komitet Wykonawczy) w Briańsku polecił mu objęcie posady państwowej, grożąc, że w razie niespełnienia tego polecenia zostanie powołany do Armii Czerwonej. Abp Jan Cieplak wystosował 11.12.1920 pismo do briańskiego Gubispołkomu, w którym wskazywał, że ks. Dziemieszkiewicz jest jedynym księdzem na całą nowo utworzoną gub. briańską, że do jego obowiązków należy odwiedzanie chorych, grzebanie umarłych, odprawianie nabożeństw i inne czynności, które nie dadzą się pogodzić z funkcjami państwowymi. Interwencja była skuteczna. W 1925 ks. Dziemieszkiewicz był administratorem par. Niżnyj Nowogrod i Władimir n. Klaźmą w dek. moskiewskim oraz par. Kazań w dek. Samara. Został aresztowany w 1929 i 13.03.1930 skazany na 10 lat łagrów. Wysłany na Sołówki. Przebywał tam w latach 1930–1937. Dn. 9.10.1937 został w łagrze aresztowany, wyrokiem *trojki* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na karę śmierci i 3.11.1937 rozstrzelany w łagrze

na Sołówkach. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [14: 1917, 1923–1931]; [65, s. 171]; [102]; [262].

Dziendzik Michał (1866 – 1889 – 1918 ?). Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1894 był wikariuszem w katedrze kamienieckiej, a późn. kolejno administratorem par. Połonne (1902–1907), Międzybórz (1910), Bar (1914) oraz par. Obodówka (1917–1918) w dek. Bałta, która liczyła wówczas 3128 parafian. Jeden z pięciu pierwszych księży zamordowanych na Podolu w latach 1918–1919. Wg informacji ks. M. Tokarzewskiego *bestialsko zamordowany przez wojska ukraińskie Petruszewicza* [78]. Relacje b. parafian mówią o tym, że został przerżnięty piłą. Źródła: [23: 1894–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [57: 1922, nr 13, s. 201]; [78, s. 28]; [83: 1920, nr 6]; [200]; [283, s. 263].

Eberle Leonard s. Jana (1870 – 1896 – 1931 ?). Ur. 28.10 we wsi Rastadt w obw. chersońskim. Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie, proboszczem, dziekanem i kanonikiem honor. kapituły tiraspolskiej. Od 7.12.1897 do 12.10.1912 pracował jako *vicarius expositus* (z prawami proboszcza) par. Schönfeld. Od 20.10.1912 był administratorem, a nast. proboszczem i dziekanem dek. Kamienka w gub. saratowskiej. Pozostawał tam jeszcze w 1928. Aresztowany w 1929 i 2.12 tr. skazany przez Sąd Lud. NPASSR z art. 61 KK RSFSR na 3 lata zesłania do obw. uralskiego. Decyzją Sądu Najwyższego NPASSR z 25.06.1930 zwolniony przedterminowo z zesłania. Ponownie aresztowany 12.07 tr. Więziony był na Butyrkach w Moskwie. W grupowym procesie kilkunastu księży niem. z Powołża w sprawie antysow. i kontrrew. działalności stworzonego tam w 1917 Katolickiego Związku Narodowego (Volksverein) został 20.04.1931 przez Kolegium OGPU skazany na 5 lat łagrów (sformułowanie zarzutów zob. biogramy ks. Georga Baiera i ks. Augustyna Baumtroga). Zimą 1931 miano go widzieć martwego na ulicy w Archangiel-

sku. Źródła: [15: 1917–1919]; [67]; [80: 1931, nr 24, s. 303]; [262 CAFSBRFNP].

Edidzanian Mesrab Grigoriewicz (? – ? – ?). Ksiądz kat., Ormianin obrz. orm. Aresztowany 24.03.1934 i przywieziony do Moskwy. Skazany na 5 lat łagrów. Był deportowany do łagru w Susłowie w pobliżu Mariińska nad Amurem. W 1937 przebywał w łagrze o nie ustalonej nazwie i lokalizacji. Dalsze losy nie znane. Wymieniony na liście Alfreda Ponińskiego. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [84].

Edżidżanian Mesrab zob. **Edidzanian Mesrab**

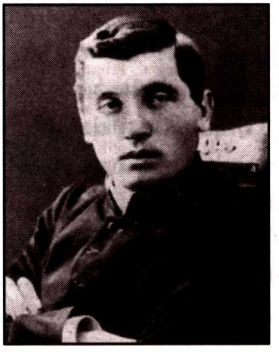

Eisenkrein Peter s. Petera (1885 – 1908 – ?). Ur. we wsi Blumenfeld w gub. taurydzkiej. Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1908–1911 pracował jako wikariusz par. Kostheim w gub. taurydzkiej, w dek. jekatierinosławskim. W 1911 był administratorem par. Blumenfeld w gub. chersońskiej, w dek. nikołajewskim. Dojeżdżał także do kolonii Małachowo, gdzie obsługiwał kościół do czasu jego zamknięcia w 1935. Dn. 18.10.1935 został aresztowany w Blumenfeld przez agentów GPU obw. odeskiego (nakaz aresztowania nr 49). Dn. 21.02.1936 Specjalna Komisja Odeskiego Sądu Obwodowego skazała go na podstawie art. 54–2 cz. 2 i 54–11 KK USSR na 8 lat łagrów. Istnieje informacja, że 25.05.1936 został deportowany na Syberię, gdzie miał umrzeć po kilku latach. Był birytualistą i pracował w duchu jedności Kościoła kat. i prawosł. Źródła: [15: 1917–1917]; [67]; [253: 1995, nr 63].

Ejsmont Stanisław s. Franciszka (1887 – 1912 – 1926). Ur. 13.03 w par. Tołoczyn w dek. Orsza. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył szkołę miejską w Mińsku i gimnazjum przy kościele św. Katarzyny w Petersburgu, po czym wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w tym mieście. Po jego ukończeniu przez dwa lata studiował w Akademii Duch., uzyskując stopień magistra teologii. W 1912 został mianowany wikariuszem w par. Najśw. Trójcy i Wniebowzięcia NMP w Mińsku. W 1914 pracował na stanowisku wikariusza i katechety w par. Mozyrz, a nast., od 1916, po-

nownie wikariusza wspomnianej już parafii w Mińsku. W czasie I wojny świat. był przez pewien czas kapelanem wojsk. na froncie, a nast. wikariuszem przy kościele św. Stanisława w Petersburgu. W latach 1918–1923 był proboszczem par. św. Kazimierza, której kościół mieścił się w pobliżu putiłowskiej fabryki broni w tym mieście. W maju 1919, ucharakteryzowany na robotnika, przewodniczył delegacji katolików z Petersburga na Kreml, domagającej się uwolnienia aresztowanego 29.04.1919 metropolity abpa Edwarda Roppa (zob. biogram). W 1920, zagrożony aresztowaniem, przez pół roku w przebraniu krasnoarmiejca ukrywał się w Petersburgu. Należał do grupy 14 księży petersburskich z abpem Janem Cieplakiem na czele, sądzonych w marcu 1923 w głośnym procesie moskiewskim za udział *w organizacji kontrrewolucyjnej stworzonej przez Cieplaka i Budkiewicza* [55: s. 66]. Prokurator żądał dla niego kary śmierci. Został skazany na 10 lat więzienia, z surową izolacją i pozbawieniem praw na 5 lat, na podstawie art. 10, 62, 119 i 121 KK RSFSR (d. redakcji). W więzieniu zapadł na chorobę umysłową. Dzięki wymianie więźniów polit. (ze strony pol. – komunistów działających na rzecz ZSSR) 1.02.1925 znalazł się w Polsce. Jako data wymiany podawany jest również 31.01.1925. Zm. w Warszawie 16.07.1926. Źródła: [14: 1912–1917, 1923–1927]; [16]; [32: syg. A.12/P5(2)]; [44: 1923, nr 19, s. 5; 1925, nr 7, s. 59]; [55, passim]; [57: 1926, nr 29, s. 478–479]; [65, s. 163, 290]; [66]; [79, passim]; [86]; [164, s. 19].

Emelianov (Emilianov) Potapy vel **Emilianow Potapij** zob. **Jemielianow Potapij Piotr Andriejewicz**

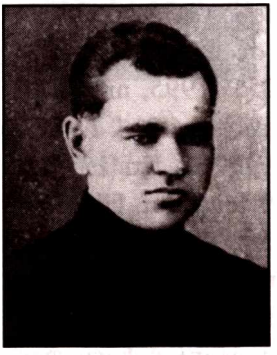

Erk Ludwig s. Mikołaja (1896 – 1924 – 1937). Ur. 12.03 we wsi Mandrowo. Należał do diec. tiraspolskiej. Ukończył niższe seminarium duch. w Saratowie i przez pewien czas był alumnem wyższego seminarium duch. w tym mieście. Opuścił je i udał się do Feldkirch pod Wiedniem, gdzie jednocześnie studiował teologię i medycynę. W 1915 powrócił do Saratowa i ukończył studia teologiczne. Zaraz potem udał się ze swoim przyjacielem, Adamem Zimmermannem, na Syberię, gdzie pracował jako nauczyciel. W 1923 powrócił na Ukrainę i tu w maju 1924 otrzymał święcenia kapł. z rąk emerytowanego bpa Antoniego Zerra, mieszkającego na Krymie. Przez pewien czas pracował w par. Selz w dek. Odessa. W 1927 dobrowol-

nie udał się na Syberię, gdzie bardzo ofiarnie pracował jako wędrowny duszpasterz katolików rozproszonych na obszarze 11 tys. km kw. Wielkim ułatwieniem i pomocą w jego pracy duszp. było to, że był jednocześnie dobrym lekarzem. 23.03.1930 został aresztowany jako duszpasterz w Sławgorodzie na Syberii Zach. i na podstawie art. 58–4, 58–7, 58–10 i 58–12 KK ZSSR skazany na 10 lat łagrów i wysłany do łagru na Sołówkach, z końcem wyroku 8.11.1939. Przybył tam 25.08.1930. W latach 1930–1931 przebywał w łagrze na wyspie Anzer i był zatrudniony w pralni obozowej. W liście ks. Hieronima Cerpenty z 25.02.1932 do Poselstwa Pol. w Moskwie, przejętym przez GPU, zawarta jest, mylna zapewne, informacja, że ks. Erk został skazany na 10 lat zesłania. Na posiedzeniu władz USŁag na Sołówkach (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO PP USŁag) dn. 9.07.1932, poświęconym działalności rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania*, stworzonego jakoby przez 32 księży kat. więzionych na Wyspach Sołowieckich (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga), podjęto co do ks. Erka następującą decyzję: *Wystąpić z wnioskiem o przeniesienie do jarosławskiego „spiecizolatora", a do chwili otrzymania decyzji trzymać na wyspach w izolacji od innych księży* [284]. W wykazie Alfreda Ponińskiego z marca 1937 ks. Erk wymieniony jest jako więzień w łagrze na Sołówkach. 25.11.1937 został tam aresztowany, skazany na śmierć i 8.12.1937 rozstrzelany. Istnieje błędna informacja, wg której ks. Erk miał umrzeć w 2. poł. lat trzydziestych w miejscowości Dolinka k. Karagandy w Kazachstanie jako więzień łagru lub zesłaniec. W Dolince znajdował się obóz przejściowy, będący jednocześnie siedzibą zarządu KARŁagu. Mieściła się tam również poczta dla 14 łagrów NKWD, spośród kilkudziesięciu istniejących wówczas w pobliżu Karagandy. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [7: syg. 2ER 112; syg. 2ER 124]; [15: 1917–1919]; [67]; [102]; [103]; [198: zał. 1, s. 8–9]; [232]; [262]; [284].

Erojan Stefan Nesserowicz (Nersertowicz?) (1897 – ? – 1937). Ormianin obrz. orm. Pracował w Tyflisie (Tbilisi), gdzie w 1930 został aresztowany i przewieziony do Moskwy. Dn. 3.08 tr. na podstawie art. 58–6, 58–10 i 59–12 KK RSFSR został skazany na 10 lat łagrów na Sołówkach, z końcem wyroku 26.09.1939. Przybył tam 15.08.1930. Na posiedzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO PP USŁag) 9.07.1932 na Sołówkach, poświęconym działalności zorganizowanego tam rzekomo wśród 32 księży kat. *zwartego antysowieckiego ugrupowania* (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga) podjęto co do jego osoby decyzję: *Trzymać na wyspach w izola-*

cji od pozostałych księży do końca wyroku [284]. Wg listy A. Ponińskiego przebywał tam nadal w 1937. Dn. 9.10.1937 został w łagrze na Sołówkach aresztowany, skazany na śmierć i tam 3.11.1937 rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1931–1932]; [262]; [284].

Ervian Stefan zob. **Erojan Stefan**

Falkenstein Johannes (1886 – 1912 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W 1913 mianowany administratorem par. Marienburg w gub. samarskiej. W 1928 pozostawał na stanowisku administratora par. Josephstal. Aresztowany w 1932 (?), skazany z art. 58–10 KK RSFSR na 5 lat łagrów i wysłany do Nowosybirska (?). Dalsze losy nie znane. Źródła: [15]; [67]; [262].

Fedorow Leonid zob. **Fiodorow Leonid**

Fedorowicz Adolf s. Antoniego (1889 – 1914 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Święcenia kapł. przyjął 13.04.1914. W latach 1914–1917, i być może późn., był wikariuszem par. Orzeł (Orioł) w Rosji europejskiej, liczącej w 1917 ok. 1500 parafian. Aresztowany w 1926 i skazany na 3 lata. Na początku 1927 przebywał w łagrze na Sołówkach, gdzie w pewnym okresie miał pracować jako buchalter. Dalsze losy nie znane. W niektórych źródłach wymieniany jako Fiedorowicz. Od 1923 z nie znanych powodów nie wymieniany w schematyzmach archidiec. mohylewskiej. Źródła: [1: syg. III/28]; [6: syg. 126, k. 32]; [14: 1917, 1923–1932]; [80: 1927, nr 5, s. 62]; [284]; [309].

Fedorowicz Czesław s. Antoniego (1891 – 1915 – 1940). Ur. 20.12. Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu i Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem magistra prawa kanonicznego. W latach 1917–1918 był katechetą w par. Biała Cerkiew w dek. Kijów, liczącej wówczas 4182 wiernych. W 1920 mianowany promotorem sprawiedliwości i obrońcą węzła małżeńskiego w sądzie kamienieckiej kurii biskupiej. Do 1921 był dziekanem w Mohylewie Podolskim. Pracował w par. Śnitków, Wojtowce i Pików. Od listopada 1921 był dziekanem w Litynie, a od 1924 (?) proboszczem par. Brahiłów w dek.

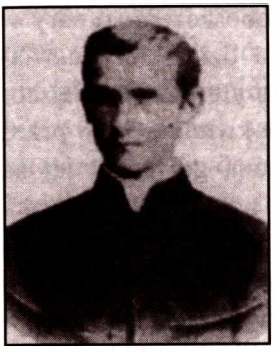

Winnica. Jesienią 1922 został aresztowany i przez kilka tygodni więziony w Winnicy. Powtórnie aresztowany w 1926 i uwięziony w tym mieście, został nast. skazany na 3 (?) lata łagrów. Skierowany do łagru na Sołówkach. Znalazł się tam w połowie 1927. Po upływie roku ponownie skierowany do więzienia w Winnicy i po 6 miesiącach śledztwa skazany na karę śmierci, z zamianą na 10 lat więzienia (łagrów). W latach 1929–1930 przebywał w więzieniu na Chołodnoj Gorie w Charkowie, a nast. w innym, mniejszym więzieniu charkowskim przy ul. Tiuriemnoj. Pod koniec 1931 przewieziony do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Matka, Zofia, żyła w Matwiejkowskiej Słobodzie, poczta Mitki, pow. Mohylew Podolski. Dn. 15.09.1932 w grupie 51 więźniów, wśród których było 18 księży, wymieniony do Polski. Od 1933 pełnił obowiązki proboszcza w par. Starojelnia w diec. pińskiej, rektora kościołów w Łopusznej i Walówce w dek. nowogródzkim, a nast. w Baranowiczach. Wybuch II wojny świat. zastał go we Francji, gdzie zm. w 1940 na skutek ran odniesionych podczas działań wojennych. W schematyzmach archidiec. mohylewskiej i innych źródłach wymieniany pod nieco zmienionym nazwiskiem jako Fiedorowicz. Źródła: [14: 1915–1917, 1929–1932]; [23: 1918]; [41, s. 55, 71]; [66, s. 109]; [68]; [69: 1933–1939]; [71, s. 74, 116–117]; [78, s. 34]; [83: 1929 nr 3]; [181]; [219]; [262].

Fedukowicz Andrzej s. Andrzeja (1875 – 1903 – 1925). Ur. 7.11 we wsi Denisówka w par. Miory w diec. wileńskiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Ukończył gimnazjum kat. przy par. św. Katarzyny w Petersburgu i wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu, skąd jako alumn wysłany został na studia do Akademii Duch. w Petersburgu. Ukończył ją ze stopniem magistra teologii. Święcenia kapł. otrzymał 1.03.1903 w Petersburgu z rąk metropolity mohylewskiego J. J. E. Szembeka. Dn. 9.03 odprawił tzw. prymicje w kościele św. Katarzyny, a nast. w kościele par. w Miorach. W latach 1904–1915 był katechetą w rządowych gimnazjach męskich i żeńskich w Żytomierzu, cieszącym się bardzo dużą popularnością wśród młodzieży. Od 1915 do połowy 1917 był jednocześnie kanclerzem żytomier-

skiej kurii biskupiej. Był kaznodzieją katedralnym, proboszczem katedry w Żytomierzu i wicedziekanem. Brał aktywny udział w pol. działalności oświatowej, harcerskiej i społ. i dzięki temu zyskał duży autorytet wśród miejscowego społeczeństwa. Po zajęciu Żytomierza pod koniec kwietnia 1920 przez wojska pol. obronił ludność żydowską przed pogromem, grożącym jej na skutek posądzenia o zabójstwa, których dokonano w nocy na żołnierzach pol. Przedtem otwierał podziemia katedry dla ukrycia ich przed pogromami ze strony różnych wojsk ukr. Pomimo nalegań przyjaciół, ostrzegających go przed niebezpieczeństwem ze strony władz sow., nie wyjechał do Polski w czasie odwrotu wojsk pol. spod Kijowa w 1920. Po objęciu władzy przez bolszewików i zapanowaniu terroru podtrzymywał na duchu miejscowe społeczeństwo. Został aresztowany w pierwszych dniach listopada 1923 pod zarzutem przynależności do rzekomo istniejącej tajnej organizacji pol. pod nazwą „Orzeł Biały" i od 4.11 do 25.12.1923 był więziony przez GPU w celi tortur w Żytomierzu. Zgodził się tam na funkcję konfidenta GPU za cenę uwolnienia uwięzionych razem z nim pod tym samym zarzutem 19 osób z Żytomierza i siebie. Gdy się z niej nie wywiązywał, został 9.05.1924 ponownie aresztowany. Do 10.11.1924 więziony był w Żytomierzu, gdzie więzienie znane było z okrutnych metod śledztwa stosowanych przez agentów GPU. Pod wpływem kilkumiesięcznego nękania psychicznego i fizycznego przez sędziów śledczych, Uszakowa i Sokołowa, podpisał zeznanie, że otrzymywał instrukcje szpiegowskie od konsula pol. w Kijowie, Świrskiego. Podpisał także list otwarty do pap. Piusa XI, datowany 9.11.1924, zredagowany przez GPU i ogłoszony w języku ros. najpierw w ukazującym się w Charkowie piśmie „Komunist" z 10.11.1924, a nast. w wielu różnych gazetach sow. W liście zawarte było stwierdzenie, że prześladowanie Kościoła kat. w ZSSR nie istnieje, a księża aresztowani są wyłącznie za działalność polit. i szpiegowską na rzecz Polski. List wyrażał również prośbę do papieża o wywarcie wpływu na rząd pol., by księżom nie zlecał zadań polit., co będzie z korzyścią dla Kościoła w ZSSR [162: pełny tekst listu – s. 452–455]. W dniu jego opublikowania w gazetach na Ukrainie ks. Fedukowicza w stanie silnego rozstroju nerwowego uwolniono z więzienia w Charkowie. Władze pol. bezskutecznie zabiegały u władz sow. o pozwolenie na jego wyjazd do Polski. Po kilku miesiącach silnej depresji psychicznej na tle ogłoszenia ww. listu ks. Fedukowicz, udawszy się 4.03.1925 nad przepływającą pod Żytomierzem rzekę Teterew, oblał się naftą i podpalił. Ratującej go parafiance powiedział: *ja [...] przeciw ludzkości zgrzeszyłem. Musiałem więc siebie ukarać* [68: s. 236–237]. Zmarł w le-

cznicy po kilku godzinach, po wyjaśnieniu ks. Stanisławowi Jachniewiczowi (zob. biogram), który go wyspowiadał, powodów swego czynu. Nie był potępiany przez opinię publiczną, lecz uważany za bohatera. W jego pogrzebie wzięły udział tysiące osób miejscowej ludności różnych wyznań. Wg utrzymującej się do dziś (1996) w Żytomierzu opinii przez samospalenie ks. Fedukowicz chciał dowieść, iż opublikowany rzekomy jego list otwarty do papieża jest fałszywy, i w ten sposób uchronić ludzi od zgorszenia, jakie przez jego podpisanie mógł spowodować. Wg wspomnianej opinii jego czyn zaskoczył GPU i na pewien czas powstrzymał brutalne represje stosowane wobec księży kat. Rzekomy list ks. Fedukowicza był późn. przez kilkanaście lat wykorzystywany przez GPU w trakcie procesów polit. wytaczanych przeciwko księżom pol. na Ukrainie i gdzie indziej. Był także wzorem do uzyskiwania podobnych, rzekomo samorzutnych oświadczeń i samooskarżeń innych księży kat. Te ostatnie były podstawą do oskarżeń Kościoła kat., Polaków i rządu pol. o rzekomą działalność kontrrew. na terenie ZSSR. Rzekomy list ks. Fedukowicza był wykorzystywany szczególnie na Żytomierszczyźnie w propagandzie antykośc. i przeciwko duchowieństwu w gazetach polskojęzycznych i in., z wkładkami polskojęzycznymi. Systematycznie wykorzystywała go np. ukazująca się w Żytomierzu gazeta „Radiańska Wołyń", posiadająca wkładkę w języku pol. „Nasza Strona" (np. w numerach: 1924, nr 100, 106; 1925, nr 3, 8, 19, 25, 60). Na organizowanych przez władze wiecach uchwalane były rezolucje skierowane do papieża, powtarzające tezy rzekomego listu ks. Fedukowicza. Z archiwalnych akt personalnych ks. Fedukowicza wynika, że został mianowany przez bpa Ignacego Dub-Dubowskiego jego wikariuszem gen. na Wołyń i pow. Berdyczów [261]. Tenże biskup w liście z 15.09.1924, przejętym przez GPU i nie doręczonym adresatowi, polecał ks. Fedukowiczowi wyjazd do Polski na leczenie. Grób ks. Fedukowicza był jednym z pierwszych, jakie na historycznym zniszczonym cmentarzu kat. uporządkował latem 1989 żytomierski oddział Pol. Stowarzyszenia Społ.-Kult. (nast. oddział Związku Polaków na Ukrainie). Niekiedy nazwisko Fedukowicza wymieniane jest w formie: Fiedukiewicz. Był prałatem i kanonikiem kapituły łucko-żytomierskiej, szambelanem pap. i kawalerem Orderu Polonia Restituta. Odznaczony został także Krzyżem Walecznych. Źródła: [3: syg. 71, k. 14–15]; [5: syg. 10184, k. 32]; [6: syg. 126, k. 62, 68a; syg. 958, passim]; [17, s. 181 nn.]; [23: 1904–1925]; [29]; [32: syg. A.12.P.9/5/9; syg. A.12.P.22; syg. A.12.P.22/1]; [33]; [44: 1923, nr 34, s. 7; nr 35, s. 8; 1924, nr 25, s. 208; nr 49, s. 398; 1925, nr 11,

s. 95; nr 13, s. 116]; [68]; [78, s. 34]; [84]; [86]; [110]; [162, s. 450–457]; [175]; [183]; [261]; [263, s. 102–104]; [286 (1) i (2)]; [320].

Fiedorowicz zob. **Fedorowicz Adolf** lub **Fedorowicz Czesław**

Fiedukiewicz Andrzej zob. **Fedukowicz Andrzej**

Fiks Martin s. Gotlieba (1883 – 1909 – 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W 1909 był wikariuszem par. w Katharinenstadt, a nast. (1910–1912) administratorem par. Franzfeld. Od maja 1912 do 1913 był duszpasterzem z prawami proboszcza (*vicarius expositus*) w Klosterdorf, a nast. (1913–1914) administratorem par. Speier. Od 1915 administrował par. Karaulnyj Burał w gub. saratowskiej, dek. Kamienka, a w latach 1916 (?)–1922 (?) był proboszczem par. Köhler. W 1928 (?) pracował w par. Seewald w dek. Kamienka. Aresztowany 10.01.1930 (wg akt śledczych 18.08.1930) jako duszpasterz par. Siemionowka na Powołżu. Więziony był na Butyrkach w Moskwie. W grupowym procesie kilkunastu księży niem. w sprawie kontrrew. działalności Katolickiego Związku Narodowego (Volksverein), powołanego do życia na Powołżu w 1917, został 20.04.1931 z oskarżenia na podstawie art. 58–2, 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR skazany na karę śmierci, z zamianą na 10 lat łagrów na Sołówkach, licząc od daty 18.08.1930 (sformułowanie zarzutów zob. biogramy ks. Georga Baiera i ks. Augustyna Baumtroga). Aresztowany w łagrze i decyzją OSO UNKWD obw. leningradzkiego 25.11.1937 skazany na karę śmierci i rozstrzelany 8.12.1937 w więzieniu sołowieckim. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [80: 1931, nr 24, s. 303]; [262]; [309].

Filipp Adolf s. Gotlieba (1885 – 1909 – po 1937). Ur. 5.01 we wsi Zabłocie w rej. Lepel w gub. witebskiej. Był wychowankiem szkoły dla ubogiej młodzieży, założonej w Petersburgu przez ks. Antoniego Maleckiego (zob. biogram), a późn. jego współpracownikiem. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w tym mieście i został wikariuszem w Połtawie. Należał do archidiec. mohylewskiej. W 1912 był wikariuszem w kościele filialnym

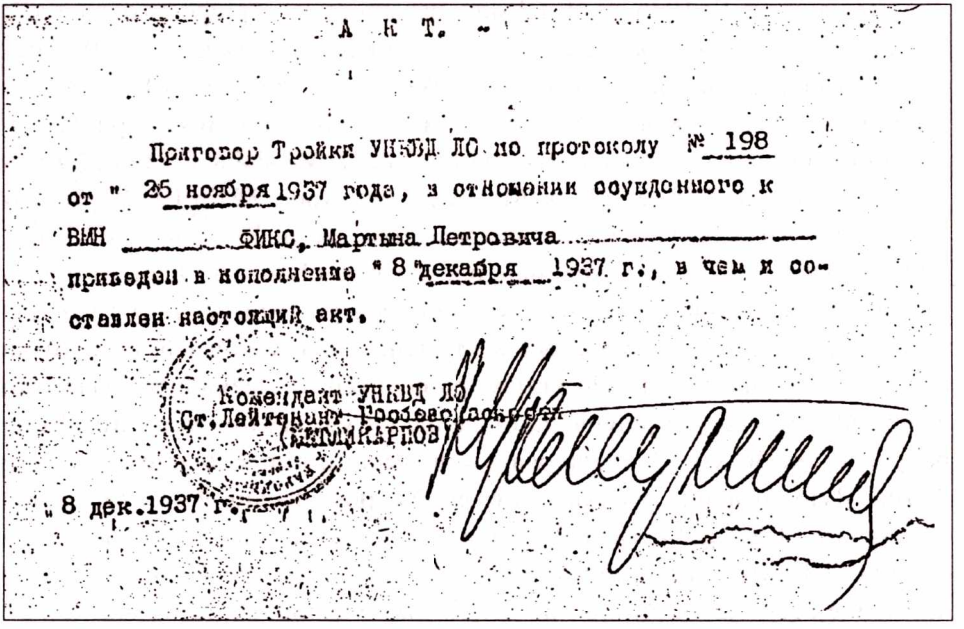

А К Т.

Приговор Тройки УНКВД ЛО по протоколу № 198 от " 25 ноября 1937 года, в отношении осужденного к ВМН ФИКС, Мартына Петровича приведен в исполнение " 8 декабря 1937 г., в чем и составлен настоящий акт.

Комендант УНКВД ЛО
Ст. Лейтенант Госбезопасности
(МАТЛИКАРПОВ)

8 дек. 1937 г.

22. Protołół wykonania 8.12.1937 r. w łagrze na Sołówkach wyroku śmierci na osobie ks. Martina Fiksa z diec. tiraspolskiej. AUFSBA, 7384. Zbiory M. Szkarowskiego.

w Łunińcu na Polesiu. W latach 1914–1915 pracował jako administrator par. Ługa w dek. Petersburg, a w 1919 jako wikariusz w kaplicy filialnej w Zamoszu (par. Dokszyca) w dek. Borysów. W 1924 przebywał w Połocku. Aresztowany 18.12.1926 w Witebsku, oskarżony o szpiegostwo na rzecz Polski i na podstawie oskarżenia z art. 58–10 KK ZSSR skazany 10.01.1927 na 10 lat łagrów. Wysłany na Sołówki. Wyrok kończył się 18.12.1936. Do łagru na Sołówkach (Komi ASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja) przybył 8.10.1927. Wysłał stamtąd kilkustronicowe pismo do CIK ZSSR w Moskwie, datowane 29.06.1930 [273], w którym donosił o bezprawiu i represjach, jakie cierpi Kościół i księża kat. od GPU jedynie za to, że wypełniają podstawowe obowiązki kapł., o traktowaniu ich jak kryminalistów, skazywaniu na łagry, wyznaczaniu im najcięższych i niszczących zdrowie robót w łagrach, o kierowaniu ich, po odbyciu tam wyroków, na zesłanie do krajów północnych, o ciężkich prześladowaniach ludzi wierzących jedynie za to, że nie ukrywają swej wiary itp. Pismo podpisało ok. 30 księży, przebywających razem z nim w łagrze na wyspie Anzer. Było to aktem wielkiej odwagi. Na posiedzeniu 9.07.1932 władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO PP USŁag) na Sołówkach, kończącym śledztwo w sprawie rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania*, istniejącego jakoby wśród 32 księży kat. więzionych na wyspie Anzer, podjęto co do jego osoby następującą decyzję: *Wystąpić z wnioskiem o przeniesienie do jarosławskiego „spiecizolatora", a do chwili otrzymania decyzji trzymać na wyspach w izolacji od innych księży* [284]. Pozostawiony na Sołówkach, w 1932 przebywał w wewnątrzłagiernym więzieniu. Jak wielu innych księży, był tam nakłaniany do porzucenia kapłaństwa. Uwolniony po odbyciu 10-letniego wyroku, mógł w listopadzie 1936 osiedlić się chwilowo w Witebsku. Był tam krótko ostatnim duszpasterzem przy kościele św. Antoniego. W 1937 odprawił w nim ostatnią rezurekcję przed zamknięciem kościoła na z górą 50 lat. Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 25.01.1938 i z 28.06 tr., przesłanych MSZ w Warszawie, został ponownie aresztowany, najprawdopodobniej w sierpniu 1937. Aresztowania w tym roku kończyły się z reguły wyrokiem śmierci i rozstrzelaniem. Dalsze losy nie znane. Wymieniony na liście Alfreda Ponińskiego z marca 1937 jako b. więzień na Sołówkach, przebywający w Witebsku. Źródła: [1: syg. III/28, k. 213; syg. III/100, k. 180]; [6: syg. 126, k. 32]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1912–1917, 1923–1932]; [66, s. 55]; [32: syg. A.44.115/1]; [102]; [152]; [219]; [262]; [273]; [284].

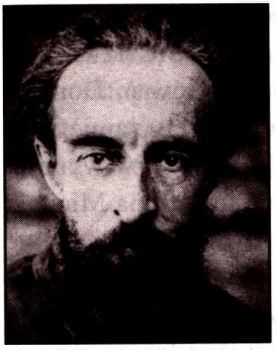

Fiodorow Leonid Iwanowicz (1879 – 1911 – 1935) Ur. 4.11 w Petersburgu. Rosjanin, egzarcha dla katolików obrz. bizantyńsko-słow. w Rosji, dr filozofii. W 1901 studiował w kat. Akademii Duch. w tym mieście, a nast., dzięki pomocy pracującego w Petersburgu ks. kan. Jana Ścisławskiego, udał się do Rzymu. Został przez niego przedstawiony pap. Leonowi XIII i złożył w Rzymie wyznanie wiary kat. W latach 1902–1907 studiował w jezuickim seminarium duch. w Anagni (pod przybranym nazwiskiem), a nast. w kolegium Kongregacji Rozkrzewiania Wiary oraz we Fryburgu szwajcarskim. W 1909 został prefektem i profesorem seminarium duch. zakonu studytów we Lwowie. Dwa lata późn. (1911) przyjął w Stambule święcenia kapł., w r. nast. wstąpił w Bośni do zakonu studytów i przyjął imię zakonne Leoncjusz. W 1914 powrócił do Petersburga, skąd jednak przez władze carskie został zesłany do Tobolska na Syberii. W 1917 przed świętami wielkanocnymi powrócił do Petersburga, gdzie przez metropolitę Andrieja Szeptyckiego ze Lwowa został mianowany egzarchą dla katolików obrz. gr.-słow. w Rosji (z wyłączeniem Ukrainy i Białorusi), co zostało potwierdzone przez pap. Benedykta XV. W dn. 29–31.05.1917 odbył się pierwszy synod ros. Kościoła kat. obrz. wsch. z udziałem 8 księży tego Kościoła (Leonid Fiodorow, Aleksy Zierczaninow, Jan Deibner, Gleb Wierchowski, T. Siemiacki, D. Kołpiński, Eustachy Sussalew, Włodimir Abrikosow) oraz abpa Edwarda Roppa i bpa Jana Cieplaka. Nominacja ks. Fiodorowa była początkiem niezależności jurysdykcyjnej tego Kościoła, gdyż wyłączała jego wiernych spod dotychczasowej władzy hierarchii obrz. łac. Ks. Fiodorow uczestniczył w pracach Komisji ds. Kościoła kat. przy Rządzie Tymczasowym, dzięki której uznany został prawnie przez władze Kościół gr.-kat. dla Rosjan-katolików (z wyłączeniem Białorusi i Ukrainy), co potwierdził pap. Benedykt XV. W 1921 otrzymał godność protonotariusza apost. *ad instar*. Po raz pierwszy aresztowany został przez władze bolsz. 21.10.1922 i wkrótce uwolniony z nakazem opuszczenia miasta (Petersburga). Powtórnie aresztowany w lutym 1923 razem z 13 innymi księżmi i abpem Cieplakiem, oskarżony został o stawianie oporu władzy przy konfiskacie przedmiotów kośc., nauczanie religii nieletnich, kontakty z zagranicą i propagandę kontrrew. W procesie moskiewskim (21–25.03.1923) wspomnianej grupy księży kat. został skazany na 10 lat więzienia, na podstawie art. 10, 62, 119 i 121 KK RSFSR (d. redakcji). Przebywał w *domu popraw-*

czym w Sokolnikach pod Moskwą. Uwolniony dzięki amnestii w końcu kwietnia 1926, z zakazem pobytu w 6 wielkich miastach ZSSR (tzw. „minus 6": Moskwa, Leningrad, Odessa, Charków, Kijów i Rostów n. Donem) oraz wszystkich portach morskich i na terenach przygranicznych, zamieszkał w Kałudze u miejscowego proboszcza, ks. J. Pawłowicza, a nast. w wynajętym mieszkaniu. Dekretem pap. z 1926, przekazanym mu przez bpa Michela d'Herbigny'ego, został wyjęty spod jurysdykcji metropolity Szeptyckiego we Lwowie i podporządkowany administratorowi apost. w Moskwie, bpowi Pie-Éugène Neveu, jako jego wikariusz gen. dla wiernych rytu wsch., co nie miało już żadnych skutków praktycznych wobec dalszych jego losów. Aresztowany został ponownie razem z ks. Józefem Bielohołowym w czerwcu 1926 w Mohylewie, dokąd przybył na zaproszenie tego ostatniego w celu odprawienia nabożeństw w obrządku wsch. Więziony był na Łubiance w Moskwie i podczas kolejnego procesu skazany na 3 lata łagrów na Sołówkach. Przybył tam w poł. października 1926. Po odbyciu wyroku w łagrze sołowieckim skazany został na zesłanie w Piniedze, 250 km na wschód od Archangielska. Zamieszkał w wiosce Połtawa w Kotłasie, w ciężkich warunkach materialnych. W 1933 przedłużono mu wyrok zesłania o dalsze 3 lata na zasadzie „minus 12". Jako miejsce osiedlenia wybrał Wiatkę (Kirow) i zamieszkał w małym mieszkanku przy ul. Wołodarski. Od PCK w Moskwie otrzymywał stałą pomoc pieniężną. Zm. w Wiatce 7.03.1935, mając całkowicie zrujnowane zdrowie. Po śmierci przez cztery dni ciało pozostawało w domu, zanim GPU załatwiło formalności pogrzebania go na miejscowym cmentarzu. Wezwany przez Czerwony Krzyż z Leningradu ks. Epifaniusz Akułow przybył w 7 dni po śmierci ks. Fiodorowa, udał się na cmentarz i odprawił tam modlitwy za zmarłego. Wyjeżdżając z Wiatki ks. Akułow zamówił krzyż na grób i ogrodzenie mogiły oraz polecił wynajętej osobie stałe doglądanie grobu. Po śmierci ks. Fiodorowa władze miejscowe miały stwierdzić, że po zmarłym pozostało (z pomocy otrzymywanej od PCK) 50 rubli torgsinowskich (pochodzących z oficjalnej wymiany waluty zagr.) i 1300 papierowych. Nie wiadomo, dlaczego ich nie wykorzystał. Był przeciwnikiem prowadzenia duszpasterstwa w Rosji w obrz. łac. oraz pracy tam księży pol. jako, jego zdaniem, przedstawicieli państwa, od którego Rosja, jak utrzymywał, doznała zbyt wielu krzywd. W liście na ten temat do pap. Piusa XI z 5.05.1922 twierdził, że Polska to *znienawidzony przeciwnik, który w ciągu całej historii Rosji wyrządzał naszemu ludowi wielkie szkody* (*cet adversaire détesté qui, au cours de toute l'histoire de la Russie, ne causa à notre peuple que de graves dommages*) [46, s. 104]. Źródła: [6: syg. 126,

k. 32]; [13]; [14: 1923–1932]; [16, passim]; [19, passim]; [32: syg. A.12.P.5/22 – *Kratkaja biografija egzarcha Leonida Fiodorowa*, Sokołowskaja tiur'ma, Moskwa, 27.06. 1923 oraz nie datowana notatka na temat tegoż w tym samym archiwum pod syg. Kol. 29/4]; [45]; [46]; [55]; [65, passim]; [66, passim]; [84]; [86, passim]; [175]; [206]; [219]; [262].

Fluk Ferdinand zob. **Pflug Ferdinand**

Francuk Jan s. Stanisława (1891 – 1915 – po 1948). Ur. 1.06. należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu, a nast. studiował w Akademii Duch., uzyskując stopień magistra teologii. Od 1916 pracował jako katecheta w szkołach średnich w Witebsku. Aresztowany tam 27.06.1920 i skazany 25 listopada tr. na 3 lata łagrów. Zwolniony na początku 1921, jakoby dzięki interwencji PCK. Wg listy 115 księży z archidiec. mohylewskiej, którzy z różnych przyczyn znaleźli się poza jej granicami, został wydalony z ZSSR (lista sporządzona w 1924 przez Sekretariat Archidiec. działający w Warszawie). Od poł. lat dwudziestych do końca życia pracował w archidiec. warszawskiej, najpierw jako katecheta, a od 1948 na stanowisku administratora majątku metropolitalnego seminarium duch. Źródła: [14: 1917, 1923–1932]; [93: 1925–1939, 1945––1948]; [233: syg. 666/49]; [262].

Frison Aleksander bp s. Iwana (1873 – 1901 – 1937), bp i administrator apost. w Odessie. Ur. 5.05 w niem. wiosce Baden k. Odessy w rodzinie niem.--ros. Po rozpoczęciu studiów w seminarium duch. w Saratowie został wysłany na dalsze studia do Rzymu. Odbywał je przez 6 lat w Collegium Germanicum, uzyskując doktoraty z filozofii i teologii. W 1902 powrócił do diecezji. Był kolejno wikariuszem w katedrze saratowskiej, kapelanem biskupa, kanclerzem kurii biskupiej w Saratowie, profesorem seminarium duch. w tym mieście, a od 1910 jego rektorem. W latach 1915–1925 pracował jako proboszcz par. Kercz w dek. Symferopol i dziekan. W 1926, w związku z ukrytą reorganizacją administracji Kościoła kat. w ZSSR, dokonaną przez pap. Piusa XI, został mianowany administratorem apost. dla płd.--zach. części diec. tiraspolskiej z rezydencją w Odessie i 10.05.1926 pota-

jemnie konsekrowany w kościele św. Ludwika w Moskwie na biskupa tytularnego Limiry przez wysłannika papieża, bpa Michela d'Herbigny'ego. Po ujawnieniu tego faktu otrzymał nakaz zamieszkania w Symferopolu, co go odcinało od kontaktu z wiernymi w rejonie Odessy. Mieszkał przy ul. Gorkiego 24 m. 14. Jesienią 1929 został aresztowany pod zarzutem nielegalnego wyświęcenia na biskupa i rzekomego udzielania pomocy wojskom białogwardyjskim. Zwolniony w 1931, pozostawał pod nieustanną i ścisłą inwigilacją GPU. W Symferopolu cieszył się dużym uznaniem miejscowych katolików pol. W 1933 został ponownie aresztowany i oskarżony o nielegalne dopuszczanie nieletnich do służby liturgicznej oraz ich deprawację (na prośbę rodziców zgodził się na to, by chłopiec zapalił świece przy katafalku podczas nabożeństwa za zmarłych i przygotował kadzielnicę). Na pewien czas zwolniony i ponownie, razem ze swoją matką i siostrzenicą, aresztowany 10.10.1935 pod zarzutem prowadzenia działalności szpiegowskiej na rzecz Niemiec. Podstawą oskarżenia było znalezienie w jego mieszkaniu podczas rewizji kilku dolarów – potraktowano je jako zapłatę za czynności szpiegowskie. Był przetrzymywany w piwnicach więzienia w Symferopolu. Cierpiał z powodu choroby oczu i bardzo osłabionego wzroku. W wyniku procesu toczącego się przy drzwiach zamkniętych w dn. 11–17.09.1936 na podstawie oskarżenia o przestępstwa polit. przewidziane w art. 58–4 i 54–11 KK RSFSR został skazany na śmierć przez rozstrzelanie. 10.04.1937 Specjalne Kolegium Sądu Najwyższego RSFSR zatwierdziło ten wyrok. 20.06.1937 został rozstrzelany w więzieniu na Butyrkach w Moskwie. Nie był więziony w łagrze na Sołówkach, jak podają niektóre notatki dotyczące jego osoby. Wymieniana jest także nieco inna, niedokładna data śmierci. Źródła: [15: 1917–1919]; [32: syg. Kol. 29/5]; [61: 1931, nr 2, s. 8]; [67]; [68]; [80: 1937, nr 20, s. 296]; [84]; [88: 1936, nr 5, s. 76; 1937, nr 43, s. 681]; [175]; [204, s. 22]; [253: 1995, nr 50, s. 8]; [256]; [262]; [274]

Fröhlich Anton (1895 – 1917 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Po święceniach kapł. był wikariuszem par. Heidelberg w dek. Jekatierinburg w d. gub. taurydzkiej, a późn., w latach 1924–1934, duszpasterzem w München w dek. Nikołajewo, w d. gub. chersońskiej. Został aresztowany i skazany na roboty w łagrach. W latach 1935–1939 pracował jako aptekarz w łagrze (?) Komi ASSR. Później (1939–1941) był jakoby buchalterem w sowchozie w Astrachaniu. Dalsze losy nie znane. Źródło: [67].

Fuchs Marcin zob. **Fiks Martin**

Furch Johannes s. Johannesa (1894 – 1918 – 1930). Ur. w par. Krasnoje, rej. Akerman w Besarabii. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie i należał do diec. tiraspolskiej. Od 1921 był proboszczem par. Emmental w Besarabii. Od lutego 1923 do 1928 (?) administrował par. Selz. Aresztowany w Odessie 19.10.1928 (wg innych danych 23.10.1928), gdzie rozpoczął pracę, i 23.10.1929 został skazany przez Kolegium OGPU z art. 54–4 i 54–10 KK USSR na 5 lat łagrów. Wysłany do BBŁagu, gdzie zm. 19.02.1930. Źródła: [15: 1917]; [67]; [262 PKK]; [309].

Gałęzowski Karol (1879 – 1908 – ?). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. Po święceniach kapł. pracował jako katecheta w Winnicy na Podolu. Nękany rewizjami i groźbami aresztowania, uszedł do Polski (w jego mieszkaniu ukrywała się właścicielka majątku Czerepaszyńce). W Polsce pracował na terenie diec. łuckiej jako katecheta w Łucku do wybuchu II wojny świat. Źródła: [23: 1918–1938]; [71, s. 54 nn.]

Gapojan Antoni (? – ? – ?). Był Ormianinem, kapłanem obrz. orm. W latach 1929–1931 miał przebywać w więzieniu w Moskwie. Ok. 1932 był na zesłaniu, w łagrze lub w więzieniu. W 1944 przebywał na zesłaniu. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1931–1932]; [84].

Gareis Adam s. Piotra (1887 – 1911 – ?). Ur. 18.07 w wiosce Karaczłynij Buerak (?), pow. kamyszyński w gub. saratowskiej. Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1912–1925 pracował jako wikariusz, a nast. administrator filii w Kustanaju (dek. Omsk) w archidiec. mohylewskiej. Powrócił na teren diec. tiraspolskiej w NPASSR. W latach 1925–1929 pracował w par. Jelszanka, a nast., od października do grudnia 1929, w par. Gniłuszka na terenie diec. tiraspolskiej w NPASSR. W styczniu 1930 wyjechał do Orenburga na Syberii i tam został aresztowany 2.02.1930. Wyrokiem Kolegium GPU z 6.06.1931 skazany został na 3 lata łagrów, z zamianą na zsyłkę do Tambowa, na podstawie art. 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR, licząc od 2.02.1930. Sądzony był w

grupowym procesie kat. księży niem. NPASSR. Na liście aresztowanych i uwięzionych księży, sporządzonej przez bpa Pie-Éugène Neveu 26.05.1931, wymieniony jest jako dawny proboszcz par. Pfeiffer na Powołżu, więziony w Saratowie, co wydaje się pomyłką. Uwolniony po odbyciu wyroku, gdyż w grudniu 1934 był ponownie aresztowany jako duszpasterz kolonii niem. w okolicy Woroneża w Rosji europejskiej, razem z grupą wiernych. Po aresztowaniu przed rozprawą sądową spędził kilka miesięcy w szpitalu GPU dla nerwowo chorych. Podczas śledztwa obciążył zeznaniami swoich parafian i wielu księży. W czasie procesu w Woroneżu w dn. 16–19.11.1935, na którym sądzeni byli także księża Aleksander Staub, Joseph Beilmannn i Józef Wierzbicki (zob. biogramy) oraz grupa sióstr dominikanek obrz. wsch., odwołał swoje zeznania. Wyrokiem OSO UNKWD obw. woroneskiego skazany na 10 lat łagrów i natychmiast wysłany do łagru Miedwieżja Gora (Miedgora, Miedwieżjogorsk) nad Kanałem Białomorsko-Bałtyckim, KFSSR. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał nadal w tym łagrze. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [7: syg. 2ER 112]; [14: 1917, 1925–1926]; [15: 1917]; [67]; [84]; [232]; [262]; [294, s. 44, 47].

Garejs Adam zob. **Gareis Adam**

Garreis Adam zob. **Gareis Adam**

Gaszyński Leonard s. Antoniego (1867 – 1893 – 1937). Należał do archidiec. mohylewskiej i był następcą aresztowanego w 1927 administratora apost. w Charkowie, ks. Wincentego Ilgina (zob. biogram), ze wszystkimi jego uprawnieniami. Ur. w wiosce Chocijewicze, pow. Borysów w gub. mińskiej na Białorusi. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Wkrótce po święceniach kapł. był kapelanem abpa Szymona Marcina Kozłowskiego (1891–1899), a nast., w latach 1897–1904 (?), katechetą gimnazjów żeńskich i męskich w Mińsku. Od 1904 do 1917 pracował jako administrator par. w Kronsztadzie, kapelan wojsk. w tym mieście oraz katecheta w następujących szkołach: architektury morskiej, w gimnazjum męskim i żeńskim, szkole realnej oraz morskiej szkole medycznej. Po raz pierwszy został aresztowany 3.01.1921 w Mohylewie, gdzie wówczas pracował, pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Polski, lecz po miesiącu (3.02) uwolniony z braku dowodów przestępstwa. W latach 1925–1927 administrował par. Ługa w obw. charkowskim. Po aresztowaniu w Charkowie, w grud-

niu 1927, ks. W. Ilgina, administratora apost. na płd. część archidiec. mohylewskiej, objął w 1928 tę parafię. Wg opinii Konsulatu Pol. w Leningradzie i Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 1938 miał uprawnienia kośc. swojego poprzednika [1: syg. III/28, k. 107]. Mieszkał ze swoją cioteczną siostrą, Hanną Norbertinowną Kucharewicz, w mieszkaniu Antoniny Iwanowny Sebastianowicz przy ul. Siergiejewskiej 5 m. 1. Był szczególnie prześladowany i nękany przez GPU/NKWD. 12.08.1937 został aresztowany przez NKWS ZSSR obł. charkowskiej z oskarżenia na podstawie art. 54–1 punkt „a", 54–10 cz. 1 oraz 54–11 KK USSR jako ostatni (jak się zdaje) pozostający na stanowisku kapłan kat. na lewobrzeżnej Ukrainie. Jego uwięzienie było poprzedzone aresztowaniem starej kobiety sprzątającej w kościele. Miesiąc po jego uwięzieniu została aresztowana jego cioteczna siostra oraz 10 osób z *dwadcatki* (lub też cała *dwadcatka*), których mienie zostało skonfiskowane. Pomimo to miejscowi katolicy przedstawili władzom listę 50 osób, zgodnie z wymaganiami prawa, do zatwierdzenia nowej gminy rel., konieczną dla zaistnienia parafii, co było aktem heroicznej odwagi. Wyrokiem OSO UNKWD obw. charkowskiego został 24.09.1937 na podstawie ww. artykułów skazany na śmierć przez rozstrzelanie, jako jeden z 12 współoskarżonych w tzw. *sprawie Solarza i innych*. Jak się zdaje, tego samego dnia rozstrzelany. Był jednym z kilkudziesięciu księży kat. sądzonych i skazanych przez NKWD w latach 1935–1936. Wg raportu Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938, przesłanego pol. MSZ, miał umrzeć w więzieniu w Charkowie pod koniec 1937. W r. nast. kościół został zamknięty i zamieniony na rekwizytornię teatralną, dzięki czemu nie został zniszczony (parafia kat. w Charkowie odrodziła się na początku 1991). Ks. Gaszyński posiadał kilka odznaczeń kośc. i państwowych (z czasów carskich), m.in. Order św. Anny i Order św. Stanisława III klasy. Ww. Wincenty Solarz s. Stefana, katolik i Polak, był w Charkowie pracownikiem związku tramwajarzy. 24.09.1937 w tzw. *sprawie Solarza i innych* Solarz został wyrokiem NKWS USSR i prokuratury USSR skazany na śmierć przez rozstrzelanie [263: 1995, nr 47, s. 8]. Źródła: [1: syg. III/28, k. 107; syg. III/100, k. 191]; [14: 1897–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [37: nr z 17.09.1937]; [65, s. 186]; [84]; [88: 1937, nr 39, s. 619]; [253: 1995 nr 45, s. 8]; [309].

Gejt Piotr zob. **Heut Peter**

Giedgowd Antoni (1878 – 1908 – 1947). Należał do diec., a nast. archidiec. wileńskiej i był absolwentem seminarium duch. w Wilnie. W 1909 rozpoczął pracę jako wikariusz par. Raduń (dek. Raduń). Od 1914 był najpierw administratorem par. Wiszniew w dek. Świr, a nast., w latach 1915–1923, proboszczem par. Rudziszki w dek. Troki. W czasie wojny pol.-bolsz. w 1920 został aresztowany i przez kilka miesięcy był więziony przez sow. władze wojsk. w różnych miastach. W latach 1924–1932 był proboszczem par. Dziewieniszki w dek. Wiszniew. W latach 1936–1939 i późn. pracował jako proboszcz par. Rotnica w dek. Grodno. W 1927 złożył opublikowaną [80: 1927, nr 21–22] relację o zamordowaniu ww. ks. Napoleona Dyakowskiego. Zm. 7.07.1947 w Niewodnicy k. Białegostoku. Źródła: [80: 1927, nr 21–22, s. 301]; [107, s. 171]; [156: 1908–1939].

Gigołaszwili Andrzej (1897 ? – ? – 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i w latach trzydziestych był proboszczem par. gruzińskiej obrz. łac. w Gori w Gruzji. Został aresztowany w tym mieście i tam 30.08.1937 skazany na śmierć w wieku ok. 40 lat. Rozstrzelany w 1937 przez GPU. Miał opinię inteligentnego, łagodnego i pracowitego kapłana. Źródło: [255].

Ginoff Włodzimierz Andrzej (1866 – 1892 – 1930). Ur. 29.11 we wsi Sielec na Wołyniu jako syn Antoniego i Tekli z Kruszczewskich. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Seminarium duch. ukończył w Kownie (1887–1892) i 30.08.1892 otrzymał święcenia kapł. Do 1898 pracował na terenie gub. kowieńskiej. W 1899 rozpoczął pracę w diec. łucko-żytomierskiej w par. Wyszewicze. W latach nast. pracował kolejno w parafiach: Szumsk (1906–1912), Uszomierz (1912), Malin (1913), Olewsk (1914), Luboml (1915–1920), która w 1918 liczyła 5467 parafian, i Berdyczów, gdzie do 1925 był administratorem par. św. Barbary (8500 parafian). Gdy na początku 1923 rozpoczął nauczanie religii w kościele par., na które zaczęło uczeszczać ok. 300 dzieci, na miejsce przybyli agenci GPU i wręczyli mu ostry zakaz nauczania. Został wyrzucony z domu przykościelnego i był nękany przez GPU. W 1925 znalazł się w Polsce i podjął pracę w diec. łuckiej w par. Sokul. W r. nast. został proboszczem par. Klewań, gdzie zm. 11.03.1930. Miał tytuł szambelana pap. Źródła: [23: 1918–1930]; [32: A.12.P/6]; [267].

Glassner Robert s. Walentego (1885 – 1908 – po 1931). Ur. w wiosce Heidelberg na Krymie. Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Do 1914 pracował w par. Berichtal w obw. mariupolskim, a nast., do 1918, jako wikariusz par. Rownoje w gub. samarskiej na Powołżu (NPASSR). Późn. był duszpasterzem w Dehler w tym samym regionie. Aresztowany tam z 1 na 2.02.1930 i oskarżony o działalność kontrrew. i szpiegowską na rzecz Niemiec (zarzuty szczegółowe por. biogram ks. Georga Baiera), skazany przez Kolegium OGPU 6.06.1931, na podstawie art. 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR, na 3 lata łagrów w grupowym procesie duchowieństwa niem. NPASSR. W poł. 1931 więziony w Jarosławlu n. Wołgą. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [67]; [262].

Gościcki Leon (1870 – 1895 – 1948). Ur. 12.09. Należał do diec. płockiej. Był absolwentem seminarium duch. w Płocku. W latach 1919–1948 był proboszczem par. Goworowo k. Ostrołęki. W sierpniu 1920 został w Goworowie aresztowany przez wojsko bolsz. razem z wikariuszem, ks. Stefanem Nowakowskim (zob. biogram), oraz miejscowym rabinem i zagrożony uprowadzeniem. Ocalał dzięki zdecydowanemu wystąpieniu w jego obronie parafian, w tym miejscowych Żydów, i ukryciu się. Od 1927 był dyr. Diec. Dzieła Szerzenia Wiary i członkiem diec. komisji konserwatorsko-artystycznej. Od 1922 był kanonikiem kapituły pułtuskiej i prałatem pap. Zm. 20.10.1948 w Goworowie i tam został pochowany. Źródła: [124: 1919–1949]; [137: 1920, nr 9–10, s. 14]; [310].

Gowor Franciszek (1891 – 1918 – po 1946). Należał do diec. płockiej i był absolwentem seminarium duch. w Płocku. W 1918 był drugim wikariuszem par. św. Bartłomieja w tym mieście. W sierpniu 1920, w czasie ofensywy bolsz. na Warszawę, aresztowany przez żołnierzy Armii Czerwonej, maltretowany i zagrożony śmiercią. W latach 1923–1931 był proboszczem par. Smogorzewo, a nast. (1932–1946) proboszczem par. Kurowo. Źródła: [124: 1918–1946]; [137: 1920, nr 9–10, s. 141].

Gozaliszwili Lazar (1870 – 1896 – 1937). Ros. wersja nazwiska **Gozałow Lazar.** Należał do diec. tiraspolskiej i od 1907 był proboszczem par. Wniebowzięcia NMP w Tyflisie (Tbilisi), która w 1919 liczyła 3302 wiernych (kościół konsekrowany w 1913 przez bpa Josepha Kesslera). Na po-

czątku lat trzydziestych oskarżony o szpiegostwo, torturowany, późn. uwolniony. W 1937 ponownie aresztowany, skazany na śmierć i rozstrzelany w Tbilisi. W r. nast. kościół zamknięto. Jego ruiny dzięki staraniom nuncjusza apost. w Gruzji odzyskane zostały w 1995. Źródła: [15: 1917]; [255].

Gozałow Lazar zob. **Gozaliszwili Lazar**

Grabowski Franciszek (1873 – 1905 – 1921). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1906–1910 był wikariuszem par. katedralnej Imienia NMP w Mińsku. Od 1.11.1910 pierwszy proboszcz par. Łahiczyn k. Pińska. Skazany przez władze carskie na 3 lata zesłania do Krasnojarska na Syberii, gdzie późn. był administratorem par. tym mieście (1914–1915). Od 1917 był proboszczem par. Ufa (Rosja europejska), liczącej wówczas 3000 parafian, oraz katechetą w miejscowych szkołach: gimnazjum męskim, szkole realnej, szkole handlowej, szkole geometrów oraz w I i II mariańskim gimnazjum żeńskim. W 1918 został zesłany do Malicziewskogo Posiołka w obw. Tomsk za to, że publicznie wypowiadał się przeciw współpracy pol. oddziałów wojsk. z „białymi" wojskami ros. na Syberii. Czynił to w kazaniach i w gazecie wydawanej w Ufie przez siebie i absolwenta wydziału prawa w Tomsku, Walentego Kompanowskiego. Po dojściu do władzy na Syberii bolszewików ks. Grabowski stał się obiektem nagonki i prześladowań ze strony sekretarza CZEKA, Sidora Wudcana. Po jego donosie został aresztowany i wysłany do więzienia GubCZEKA (gubernialny urząd CZEKA). Wkrótce jednak, po ogłoszeniu amnestii, został zwolniony i powrócił do Malicziewskogo Posiołka. Tu odwiedzał go jeden z komunistów pol., wobec którego ks. Grabowski nie ukrywał swoich bardzo negatywnych poglądów na władzę sow. Na skutek jego donosów został aresztowany przez agentów i rozstrzelany w 1921. Źródła: [14: 1906–1917]; [51, s. 28]; [65, s. 54]; [98, s. 13]; [147: syg. 776, k. 30]; [290]; [300].

Graf Józef (1869 – 1892 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1903 był zastępcą proboszcza par. Tonkoszurowka (Marienthal), a nast. Kocznietnoje (Hölzel). Późn. pracował jako wikariusz par. Taganrog (obw. Dońskiego Wojska) oraz duszpasterz par. Jusowka i in. W 1917–1918 pozostawał bez stanowiska. Po rewolucji bolsz. był proboszczem par. Symferopol na Krymie. Wg informacji

ambasadora Francji w Moskwie 19.10.1927 został aresztowany na Krymie i deportowany. „Trybuna Radziecka" z 9.01.1930 informowała, że został oskarżony o zamordowanie własnych dzieci. Tego rodzaju oskarżenia były stosowaną przez GPU metodą kompromitowania księży kat. w oczach ludności. Był sądzony w Symferopolu i został skazany na 6 i pół roku więzienia za *antysowiecką i wrogą proletariatowi działalność* [80]. Dalsze losy nie znane. Źródła: [6: syg. 126, k. 42]; [15: 1917]; [33]; [67]; [80: 1930, nr 2, s. 31].

Graszys Wincenty (1870 – 1893 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1896–1897 był wikariuszem par. prokatedralnej w tym mieście, a od 1902 administratorem kościoła w Babinowiczach w dek. Orsza. W latach 1904–1908 administrował par. Słuck na Białorusi. W latach 1909–1919, i być może późn., był administratorem par. Orsza (w 1917 liczyła 3280 katolików) i dziekanem orszańskim. Był aresztowany w Orszy wiosną 1919 jako zakładnik pol. Dzięki interwencji rządu pol. wszyscy księża-zakładnicy, których wcześniej nie rozstrzelano, zostali uwolnieni w drodze wymiany na jeńców bolsz. Jak się zdaje, należał do nich także ks. Graszys. W latach 1925–1926 był wikariuszem w par. Taurogi w diec. żmudzkiej na Litwie. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1896–1917, 1926]; [36: 1920, s. 11]; [233: 666/49 rkp].

Gregorczyk Marceli (1988 – 1914 – 1920). Ur. 6.10. Należał do diec. płockiej. Studiował w seminarium duch. w Płocku. Po święceniach kapł. był wikariuszem par. Rzekuń w dek. Ostrołęka. 22.08.1920 został tam zamordowany przez wojska bolsz. w czasie ich odwrotu spod Warszawy. Źródła: [124: 1914, 1920–1921]; [137, nr 1, nr 9–10, s. 140].

Groński Julian s. Michała (1877 – 1903 – ?). Administrator Wikariatu Apost. Syberii Zach. Ur. w wiosce Czepele w gub. kowieńskiej na Litwie. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem seminarium duch. w Petersburgu. Po święceniach kapł. pracował w kilku parafiach na Białorusi. W 1906 był czasowo administratorem par. Tołoczyn w dek. Orsza. W latach 1907–1908 administrował par. Czeczersk w dek. Homel i kaplicą w Łuszewie, należącą do par. Annopol w dek. Mińsk. W 1911–1912 był rezydentem w par. św. Alberta w Rydze, a nast. (1912–1915) wikariuszem par. Matki

Boskiej Bolesnej w tym mieście. W 1915 został mianowany kapelanem wojsk. przy sztabie 5 armii i pozostawał na tym stanowisku do 1917. W tym samym roku został rezydentem przy kaplicy w Remni w dek. Witebsk. W r. nast. został przez metropolitę abpa Edwarda Roppa mianowany proboszczem par. w Irkucku (w 1917 liczyła 5 tys. wiernych). Na skutek różnego rodzaju trudności w drodze, wywołanych wojną domową w Rosji, przybył tam dopiero w 1920. Stąd wkrótce udał się do Tomska, gdzie nie było duszpasterza (w 1917 było tam 10 tys. katolików). Mieszkał tam i pracował do 1923. W tym samym roku zamieszkał w miejscowości Andriejewskij Posiołok k. Tomska, gdzie znajdowała się kaplica kat. Wkrótce powrócił do Tomska i 1.11.1926 został mianowany administratorem Wikariatu Apost. Syberii Zach. Był bardzo pilnie śledzony przez agentów GPU, które pod koniec lat dwudziestych uniemożliwiło mu duszp. wyjazdy w teren. W lutym 1929 dojeżdżał z Tomska do kaplicy w osiedlu pol. Białostockij Posiołok (Białystok) i 2.02.1929 błogosławił w niej śluby miejscowych katolików. Aresztowany 25.04.1931 w swoim mieszkaniu w Tomsku przy ul. Bakunina 17 przez pełnomocnika tomskiego OGPU, Romanowa. Razem z nim aresztowano kilkanaście osób z miejscowej *dwadcatki,* w tym organistę, Stanisława Bacha. Aresztowany został także zesłany do Tomska ks. Mateusz Bryńczak z Berdyczowa na Wołyniu (zob. biogram). Aresztowań dokonywano także w innych miejscowościach, w których ks. Groński się zatrzymywał: Bernauł, Omsk, Nowosybirsk, Andriejewskij Posiołok i Białostockij Posiołok. W Nowosybirsku aresztowana została parafianka nazwiskiem Czaman, licząca lat 70. Od aresztowanych domagano się zeznań, że w czasie swoich podróży duszp. ks. Groński przemawiał przeciwko kolektywizacji i przechowywał złoto. Oskarżony został o działalność kontrrew., o szpiegostwo na rzecz Polski, wrogą agitację i przechowywanie złota. Po niemal rocznym śledztwie został 7.03.1932 skazany na 10 lat łagrów i 1.09 tr. znalazł się na Sołówkach. Uwolniony został dzięki staraniom władz litewskich i 22.01.1933 opuścił ZSSR. Na początku 1934 przebywał w Rzymie, skąd powrócił na Litwę i w latach 1936–1939 pracował w diec. kowieńskiej jako duszpasterz z prawami proboszcza (*curatus*) w miejscowości Panoterai w dek. Żejmeny, gdzie istniała filia par. Siesiszki. Był wicedziekanem w Krakés. Źródła: [1: syg. III/100, k. 53]; [6: syg. 126]; [14: 1906–1917, 1923–1932; [37: 25.07. 1931]; [64: 1928, s. 526]; [84]; [88:

1931, nr 31, s. 492; 1934, nr 14, s. 214]; [103]; [108: 1991, nr 6, s. 129]; [222]; [238: 1931, nr 3]; [262]; [290 (2)]. „Etudes", 5.05.1927 (Paris); [321].

Gruszczyński Antoni (1862 – 1888 – ?). Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1918 był administratorem par. Felsztyn (w 1918 liczyła 8527 wiernych). Wg relacji miejscowych katolików z 1994, zagrożony aresztowaniem i śmiercią, ks. Gruszczyński w przebraniu kobiecym udał się do Tarnorudy (nad graniczną rzeką Zbrucz) i stamtąd zbiegł do Polski. Dalsze losy nie znane. Źródła: [23: 1918]; [220].

Grzebała Władysław (1889 – 1915 – ?). Ur. 7.12. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem seminarium duch. w Petersburgu. Od 1915 pracował jako wikariusz par. Mścisław w dek. klimowicko-mścisławskim na Białorusi. W 1920 (?) został aresztowany i przewieziony do więzienia, gdzie z braku miejsca zamierzano go rozstrzelać. Dozorca wepchnął go jednak do przepełnionej celi i dzięki temu ocalał. Na początku lat dwudziestych inkardynowany do diec. sandomierskiej. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1915–1917]; [51, s. 8]; [233].

Grzegorzewski Stanisław s. Antoniego (1905 – ?). Alumn konspiracyjnego seminarium duch. w Kijowie, kierowanego w latach dwudziestych przez ks. Kazimierza Naskręckiego i ks. Teofila Skalskiego (zob. biogramy). Ur. w 1905 w Żmerynce w rodzinie robotn. Po 1920 nielegalnie udał się do Polski, gdzie przez kilka miesięcy przebywał w areszcie. Po uwolnieniu wrócił na Ukrainę i zamieszkał w Kijowie u ks. Teofila Skalskiego. Od 1925 przygotowywał się do kapłaństwa, słuchając wykładów ww. księży oraz ks. Bolesława Blechmana. Studiował w szkole muzycznej w Kijowie. Koszty nauki pokrywał ks. Naskręcki. Należał do ukrytego koła Żywego Różańca. Aresztowany 5.05.1929. Decyzją OSO przy Kolegium DPU USSR skazany na 3 lata łagrów. Dalsze losy nie znane. Źródło: [287 (4)].

Gutkowski Antoni (1871 – 1893 – ?). Należał do diec. płockiej i był absolwentem seminarium duch. w Płocku. W latach 1904–1912 pracował jako administrator par. Szpetal (Spethal) Górny, a od 1913 proboszcz par. Lekowo. W sierpniu 1920 porwany w tej miejscowości przez wojska bolsz. i uprowadzony. Zbiegł z niewoli w miejscowości Lipno. W okresie międzywojennym był nadal proboszczem par. Lekowo. Był kanonikiem honor. kapituły pułtuskiej. Źródła: [124: 1912–1936]; [137: 1920, nr 9–10, s. 140].

Gutowski Albin (1862 – 1888 – 1935). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Od 1894 był wikariuszem par. Biała Cerkiew w dek. kijowskim. W latach 1917–1925 (i zapewne późn.) pracował jako administrator par. Stawiszcze i czasowo par. Bohusław w dek. Humań, gdzie był dziekanem. W latach późn. administrował także par. Tetyjów w tym samym dekanacie. W latach 1931–1935, a zapewne i wcześniej, był również administratorem par. Pohrebyszcze w dek. Berdyczów. Był aresztowany i prześladowany przez władze sow. Zm. w 1935 w Pohrebyszczach. Miał tytuł prałata i szambelana pap. Źródła: [1: syg. III/100, k. 131 i 140]; [7: syg. 2ER 143; 2ER 176]; [9: AH, t. IV, cz. 26, Korespondencja, s. 43 i 44]; [23: 1894, 1918, 1920–1925]; [162: s. 441, 449, 460].

Hajduk Aleksander (1874 – 1899 – 1920). Należał do diec. wileńskiej. W latach 1904–1909 był kolejno administratorem par. Nowy Dwór w dek. Lida i par. Boćki w dek. Bielsk. Od 1912 był administratorem par. Pieski w dek. Wołkowysk. Rozstrzelany przez wojska bolsz. w 1920 podczas inwazji Armii Czerwonej na Polskę. Źródła: [156: 1904–1914]; [98, s. 13].

Hański Stanisław s. Grzegorza (1880 – 1907 – 1937). Ur. w Berdyczowie. Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu (wg akt osobowych zachowanych w archiwum na Sołówkach ukończył „Akademię Duch."). W 1910 był administratorem par. Aleksandrya (Aleksandria) w dek. Równe, a w 1914 administratorem par. Emilczyn w dek. Włodzimierz Wołyński. W latach 1918–1921 pracował na stanowisku administratora par. Michałpol w dek. Latyczów, a nast. administratora par.

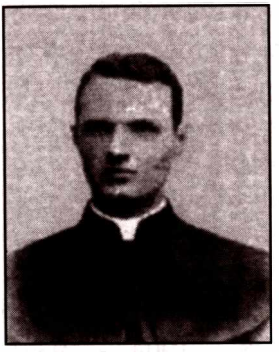

Orynin, dek. Kamieniec Podolski. W 1922 był kilkakrotnie chwilowo aresztowany w związku z konfiskatami w kościołach. W latach późn. pozostawał na stanowisku administratora par. Derażnia Podolska w dek. Latyczów. Został tam aresztowany i uwięziony. Wg opinii Konsulatu Pol. w Kijowie, wyrażonej w piśmie do MSZ z 21.10.1927, został zwolniony z więzienia 8.10.1927 *dla celów politycznych* w związku z powstaniem pięcioosobowej tzw. grupy inicjatywnej duchowieństwa kat. na Podolu, stworzonej pod presją GPU. Jej celem, według planów GPU, było wywarcie wpływu na administratorów apost. diecezji żytomierskiej, ks. Kazimierza Naskręckiego, i kamienieckiej, Jana Świderskiego, by z okazji 10-lecia rewolucji bolsz. ogłosili odpowiednią deklarację kośc. (szerzej na temat deklaracji w biogramach tych ostatnio wymienionych księży). Przed ogłoszeniem deklaracji ks. Hański domagał się jakoby od swego przełożonego, ks. J. Świderskiego (niewątpliwie pod wpływem GPU), zwołania synodu księży tej diecezji celem omówienia stosunku Kościoła kat. na Ukrainie do władz sow. Został ponownie aresztowany 26.01.1930 w Derażni i 17.05.1930 skazany przez GPU na podstawie art. 54–10 KK USSR za rzekome szpiegostwo na 8 lat łagrów. We wrześniu 1930 był więziony w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą, a nast. deportowany do łagru na Wyspach Sołowieckich, gdzie jego obecność notowano w latach 1932–1934. W 1932 parafianie ze Żmerynki zebrali 100 rubli i przesłali do PCK w Moskwie z prośbą o wysłanie ich ks. Hańskiemu na Sołówki. On sam w liście do PCK z 17.06.1934 donosił, że nie otrzymał z Moskwy pozwolenia na korespondencję z siostrą Zofią Stanisławą w Derażni w obw. Winnica, z którego korzystał będąc w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą, podczas gdy inni księża przebywający na Sołówkach takie pozwolenie otrzymali. Siostra została na dwa miesiące aresztowana, pozostawiając na ulicy 9-letnią córeczkę. Bezskutecznie starał się o wciągnięcie na listę wymiany więźniów. Jego siostra Helena została zesłana do Kazachstanu. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał nadal na Sołówkach. Wg protokołu *trojki* NKWD nr 198 został 25.11.1937 skazany na śmierć i po dwóch tygodniach, 8.12.1937, rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. Źródła: [1: syg. III/28, k. 18; syg. III/100, k. 179]; [6: syg. 126, k. 57]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [33] [23: 1910–1918]; [162, s. 461–462]; [235, z. 8]; [262]; [264]; [320].

Harasimowicz Wincenty (1870 – 1893 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej. W Petersburgu ukończył seminarium duch. i tam w 1893 otrzymał święcenia kapł. Od 1915 pracował w Moskwie w par. św. Piotra i Pawła jako pierwszy z siedmiu wikariuszów (parafia liczyła wówczas 25 tys. wiernych). Zagrożny aresztowaniem przez CZEKA, opuścił ZSSR i od połowy lat dwudziestych pracował w diec. łódzkiej jako proboszcz par. Moszczenica. Był kanonikiem honor. archidiec. mohylewskiej. Źródła: [14: 1917, 1923–1932]; [233: syg. 666/49].

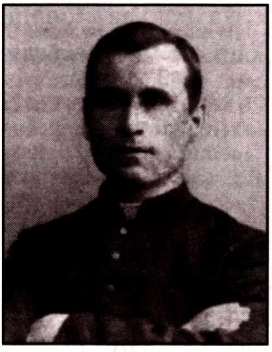

Hatzenböller Michael (1878 – 1904 – 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Był wikariuszem par. Kostheim. W latach 1905–1907 był zastępcą proboszcza par. Obermonjour (Obermonżur). W 1908 był administratorem par. Karlsruhe, a w latach 1909–1917 i zapewne późn. – proboszczem par. Zułc (Małaszewskoje) w dek. Nikołajewsk w d. gub. chersońskiej. W 1928 był dziekanem w Eichwald. Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 zm. w październiku 1937 w więzieniu w Mariupolu. Źródła: [15: 1917]; [32: syg. A.44.115/1]; [67].

Heut Peter (1894 – 1917 – po 6.06.1941). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Przed 1927 pracował na stanowisku administratora par. Petersheim (?) i dziekana w Eichwald. W latach 1928–1932 był administratorem par. Grosswerder (Marinowka) w dek. Bierdiańsk w d. gub. taurydzkiej. Aresztowany w 1932 w Nowoczerkasku i 10.01.1933 skazany na podstawie oskarżenia z art. 58–10 i 58–11 KK RSFSR na 10 lat łagrów. Przebywał w łagrze Miedwieżja Gora BBK Karelo-Fińska SSR. Ostatnie jego pismo wysłane do PCK w Moskwie datowane jest w kwietniu 1936. Wg listy A. Ponińskiego (wymieniony na niej jako Piotr Gejt) przebywał tam nadal na początku 1937. Dn. 6.06.1941 wysłany do kargopolskiego łagru. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [15: 1918]; [67]; [262]; [309].

Hoffermann A. zob. **Hoffman Anton**

Hoffman Anton s. Johanna (1898 – 1923 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej. W r. akad. 1917/18 był na II roku studiów w seminarium duch. w Saratowie, którego nie ukończył na skutek przewrotu bolsz. Studia kontynuował konspiracyjnie i w ten sam sposób w 1923 otrzymał w Selz święcenia kapł. z rąk emerytowanego bpa diec. tiraspolskiej, Antoniego Zerra. W latach 1923–1934 był proboszczem par. Landau w dek. Nikołajewsk w d. gub. chersońskiej. Po aresztowaniu w listopadzie 1934 (?) został w czasie śledztwa w sprawie *Tauberg i inni* oskarżony o nielegalne dysponowanie funduszami otrzymanymi z zagranicy na rzecz głodujących księży. Na podstawie oskarżenia z art. 54–4 i 54–7 KK USSR został 27.04.1935 skazany w Odessie na 10 lat łagrów. Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 przebywał na zesłaniu w Karagandzie (wymieniony pod zmienionym nazwiskiem A. Hoffermann). Dalsze losy nie znane. Źródła: [10, s. 89]; [15: 1918]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [88: 1935, nr 22, s. 347]; [253: 1995, nr 62].

Hoffmann Johannes (1868 – 1893 – 1919/20 ?). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1893–1897 pracował jako wikariusz z prawami proboszcza (*vicarius expositus*) w par. Blumenfeld w dek. Nikołajewsk w b. gub. chersońskiej. W latach 1897–1919 był duszpasterzem par. Heidelberg (Mołoczna) dek. Jekatierinosław w d. gub. jekatierinosławskiej. W czasie wojny domowej i ucieczki na Krym zamordowany przez żołnierzy rozbójniczej bandy Machny. Jego ciało zostało pocięte na kawałki i rzucone na żer ptakom i zwierzętom. Źródła: [15: 1917]; [38]; [67]; [98, s. 13].

Hołowańczyk Paweł Jefimowicz (? – ? – ?). Duchowny kat. obrz. łac. (?). Pracował w miejscowości Makowiec (?) w gub. wołyńskiej. Aresztowany 20.06.1928 i 12.02.1929 skazany na karę śmierci. Wykonanie wyroku zostało wstrzymane w związku z projektem wymiany. Wysłany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Nazwisko nie znane, wymienione jedynie w aktach sprawy śledczej i „sądowej", prowadzonej przez GPU. Informacja niepewna. Źródło: [262].

Hryniewicz Wasilij Pietrowicz (? – ? – ?). Duchowny kat. (?) obrz. łac. (?), aresztowany i zesłany na Syberię. Po odbyciu wyroku umieszczony w więzieniu na Butyrkach w Moskwie w związku z wciągnięciem go na listę planowanej wymiany więźniów z Polską, do której nie doszło. Nazwisko nie znane, wymienione jedynie w aktach sprawy śledczej, prowadzonej przez GPU. Źródło: [262].

Hulanicki Józef zob. **Ulanicki Józef**

Iakhnievitch zob. **Jachniewicz Stanisław**

Ibiański Józef (1872 – 1897 – 1930 ?). Należał do archidiec. mohylewskiej, a nast. diec. mińskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1900–1902 pracował jako wikariusz par. Prele w dek. dolnodźwińskim. W 1904 był kapelanem w Jarosławlu w Rosji europejskiej. W latach 1906–1908 administrował par. Zaskorki w dek. Lepel. W latach 1909–1918, być może i późn., był proboszczem par. Wiatka w Rosji europejskiej (w 1917 parafia liczyła 910 wiernych) i katechetą w miejscowych gimnazjach dla chłopców i dziewcząt oraz w szkole realnej. Po przejściu do reaktywowanej w 1917 diec. mińskiej był w latach 1921–1923 administratorem par. Korzeń, a nast. par. Łahojsk. Został aresztowany i w 1927 zesłany do łagru na Wyspach Sołowieckich. Wg informacji bpa Bolesława Sloskansa, ks. Donata Nowickiego i innych, którzy w tym czasie byli więźniami na Sołówkach, zmarł tam niebawem. Schematyzmy archidiec. mohylewskiej na skutek nieścisłych informacji wymieniają go w latach 1929–1930 jako żyjącego i przebywającego w więzieniu, w łagrze lub na zesłaniu. Źródła: [6: syg. 126, k. 32]; [14: 1900–1917, 1923, 1929–1930]; [130]; [165: 1922–1923]; [219]; [273].

Ihly Nikodemus (1882 – 1910 – ?). Ur. 8.02. w Karlsruhe k. Odessy w gub. chersońskiej. Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1911–1919 pracował jako wikariusz par. Hölzel i dziekan w Seelmann, a późn. (1921–1924) w Rastadt. W 1928 był proboszczem par. Heidelberg w dek. Dniepropietrowsk. Po kilku latach zmuszony do opuszczenia parafii. Dalsze losy nie znane. Źródła: [15: 1917]; [67].

Ilgin Wincenty s. Adama (1886 – 1909 – 1937). Administrator apost. w Charkowie. Ur. 19.01 w polskiej rodzinie w miasteczku Dwiniucza k. Dyneburga w gub. witebskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Odbył studia w metropolitalnym seminarium duch. w Petersburgu i tam otrzymał święcenia kapł. W latach 1910–1917 (i być może późn.) administrował par. Czeczersk w dek. Homel. W latach 1919–1926 był administratorem parafii i dziekanem w Charkowie, gdzie odznaczył się ofiarną pracą społ. w instytucjach opiekuńczych dla miejscowych Polaków (w 1917 par. w Charkowie liczyła 9 tys. wiernych). Pozostał na stanowisku, gdy jego najbliżsi współpracownicy wyjeżdżali do Polski. W 1924 i zapewne wcześniej miał także pod opieką par. Czernihów na Ukrainie. Dn. 15.08.1926 został mianowany przez wysłannika pap. Piusa XI do ZSSR, bpa Michela d'Herbigny'ego, administratorem apost. dla płd. części archidiec. mohylewskiej z siedzibą w Charkowie. 26.10.1926 został aresztowany przez DPU (GPU) USSR pod zarzutem *odprawiania religijnych obrządków bez posiadania rejestracji ZAGS* [253: 1995, nr 46, s. 8] oraz posiadania gazet zagr. W listopadzie tr. jego sprawę przejął prokurator NKWS USSR. 7.01.1927 został skazany na 3 lata łagrów. W aktach „sądowych" OGPU RSFSR brak uzasadnienia wydanego wyroku z powołaniem się na odpowiednie paragrafy KK. Deportowany został do łagru na Wyspach Sołowieckich. Przybył tam w 1927. Po odbyciu trzyletniej kary został skierowany na 3 lata zesłania *na wolnej stopie* do Piniegi, 250 km na wschód od Archangielska. Razem z innym księdzem kat. narodowości gruzińskiej musiał w styczniu 1930 podczas surowej zimy przebyć pieszo ponad 200 km. Prymas Polski, A. Hlond, czynił wstępne starania o wciągnięcie ks. Ilgina na listę wymiany więźniów. Z prośbą w tej sprawie zwracał się do niego były parafianin i współpracownik ks. Ilgina w Charkowie, R. O. Howicz (?). W liście z 24.11.1929 pisał o nim: *był prawdziwym ojcem i opiekunem swoich parafian, nie chcąc ich opuszczać wtenczas, kiedy wszyscy uciekali do kraju. On został. Nie ma rodziny, która by upomniała się o niego.* Dn. 1.01.1933 *trojka* PP OGPU Północnego Kraju wydała wyrok zesłania na 3 lata, z zakazem zamieszkania po jego odbyciu w 12 wyliczonych miastach ZSSR (tzw. „minus 12"). W marcu 1933 przebywał w Piniedze, Murmanskaja Żeleznaja Doroga, a sierpniu tr. w Kałudze. Po przewiezieniu do więzienia w Moskwie (w ostatnim okresie Łubianka) dzięki wymianie więźniów między Litwą a

ZSSR, dokonanej 19.10.1933, znalazł się na wolności najpierw na Łotwie, a potem w Polsce, mając zrujnowane zdrowie. W 1936 był kapelanem w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Rodziny Maryi w Kostowcu k. Warszawy, a nast., w latach 1936–1937, wikariuszem par. MB Loretańskiej na Pradze w Warszawie. Zm. na atak serca 24.08.1937. Pozostawił wspomnienia z okresu swego pobytu w Rosji i ZSSR. Źródła: [1: syg. III/100, 12, 21, 102––103, 196]; [6: syg. 126, k. 32]; [7: syg. 2ER 178]; [14: 1910–1917, 1923––1932]; [19]; [32: syg. A.12.P/6]; [37: 25.10. 1933, nr 245]; [41]; [61: 1934, nr 2, s. 8]; [66]; [68]; [84]; [88: 1933, nr 45, s. 711; 1937, nr 15, s. 229]; [93: 1935–1937]; [175]; [206]; [253: 1995, nr 46]; [262]. [219]; [253: 1995, nr 46, s. 8]; [263: s. 111, 165]; [273]; [314].

Ilguine Vincent lub **Ilgin Vincent** zob. **Ilgin Wincenty**

Issajewicz Władysław (1840 – 1863 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1894–1907 pracował na stanowisku administratora par. Mozyrz i dziekana mozyrsko-rzeczyckiego, a nast. (1908–1913) administratora par. Hłusk w dek. Borysów. W 1914 przeszedł na emeryturę. Dn. 30.04.1919 został aresztowany w Petersburgu – razem z abpem Edwardem Roppem oraz 3 innymi księżmi (Janem Wasilewskim, Antonim Racewiczem i Aleksym Zierczaninowem – por. biogramy) – jako 80-letni już i ociemniały starzec. Wszyscy aresztowani, wg oficjalnych odpowiedzi władz sow. dawanych delegacjom katolików z Petersburga i Moskwy, domagających się jego uwolnienia, byli zakładnikami po zajęciu przez wojska pol. Wilna i aresztowaniu tam agentów bolsz. Ks. Issajewicz więziony był, podobnie jak ww., w więzieniu przy ul. Szpalernej. Po kilku dniach uwolniony (5.05.1919) z powodu ciężkiej choroby i wieku. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1894–1917, 1923]; [36: styczeń 1920, s. 8]; [79, s. 16]; [86]; [147: rkp 787, k. 66, 81]; [285 (1) i (2)].

Iwanow Dominik s. Adolfa (1883 – 1907 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ur. 22.05 (wg innego źródła 22.11.1880) w Petersburgu jako syn Adolfa i Marii z d. Maleckiej. W Petersburgu ukończył gimnazjum, a nast. metropolitalne seminarium duch. Przez dwa lata studiował w Akademii Duch., której nie ukończył z powodu zagrożenia gruźlicą. Przez pół roku pozostawał bez obowiązków, a nast. był wikariuszem przy kościele MB Bolesnej w Rydze i katechetą w miejscowych szkołach. W latach 1909–1918

pracował jako katecheta w Homlu, w gimnazjum dla chłopców i dziewcząt, najpierw prywatnych, a nast. rządowych, oraz w szkole handlowej. W 1914, wracając z Kongresu Eucharystycznego w Lourdes, nie zdążył przed wybuchem wojny przekroczyć granicy ros. i został na prawie rok zatrzymany w Niemczech, najpierw w więzieniu, a późn. pod nadzorem policji. Po powrocie do Homla był duszpasterzem w miejscowej par. i pracował w pol. organizacjach opiekuńczych, kulturalnych i innych, takich jak Tow. Dobroczynności, czytelnie, harcerstwo i POW (wg własnego oświadczenia w autożyciorysie z 15.06.1923, pisanym w więzieniu w Moskwie). Organizował kolonie letnie dla dzieci (w 1917 Homel liczył 4700 parafian). Od sierpnia 1918 do uwięzienia w Moskwie w marcu 1923 był wicekanclerzem Metropolitalnej Kurii Mohylewskiej w Petersburgu. Miewał w tym czasie wykłady apologetyczne dla młodzieży w kościele św. Kazimierza. Od września do końca 1920 administrował parafią św. Stanisława w tym mieście, po uwięzieniu jej proboszcza, ks. Witolda Iwickiego (zob. biogram). W latach 1922–1923 wykładał w ukrytym seminarium duch. w Petersburgu katechizm, archeologię biblijną, Pismo św. i prawo kanoniczne. Aresztowany i w znanym procesie moskiewskim 14 księży z Petersburga z abpem Janem Cieplakiem na czele skazany (25.03.1923) na 3 lata pozbawienia wolności bez surowej izolacji oraz utratę praw obywatelskich w tym okresie. Podstawą wyroku było oskarżenie z art. 40, 68, 69 cz. I, 119 i 121 KK RSFSR (d. redakcja). Po uwolnieniu w 1926 rozpoczął pracę jako wikariusz par. św. Katarzyny w Leningradzie. Dn. 13.08.1926 był jednym z dwóch świadków konspiracyjnej konsekracji na biskupa ks. Antoniego Maleckiego z Leningradu (zob. biogram), dokonanej przy drzwiach zamkniętych w kościele Notre Dame de France przez wysłannika pap. do Rosji, bpa Michela d'Herbigny'ego. Dn. 1.02.1927 został ponownie aresztowany w grupie 3 księży z Leningradu (Paweł Chomicz, Dominik Iwanow, Jan Trojgo – zob. biogramy). Do połowy 1927 przebywali w więzieniu przy ul. Szpalernej. 29.06 tr. Kolegium OGPU LWO skazało go na 5 (?) lat łagrów z oskarżenia na podstawie art. 58–100 KK RSFSR. Deportowany do łagru na Wyspach Sołowieckich. Natychmiast po przyjeździe został okradziony z obuwia i ubrania. Konsul RP z Leningradu, Heliodor Sztark, wysłał mu z zapasów PCK ciepłą bieliznę i 10 rubli zapomogi. W czerwcu 1931 został zesłany do miejscowości Onega. Dzięki wymianie więźniów między Polską a ZSSR, dokonanej 15.09.1932, przybył do Polski wraz z grupą 17 innych księży. Schematyzm archidiec. mohylewskiej z 1929 podaje mylną wiadomość o jego tragicznej śmierci przez zamarznięcie w grudniu 1929 w łagrze na Sołówkach. Wg

przekazywanej przez katolików w Petersburgu wiadomości jego dziad czy też ojciec, zesłany w głąb Rosji, zmienił nazwisko rodowe Stołbiński na Iwanow. Źródła: [6: syg. 126, k. 32]; [5: syg. 10183, k. 16]; [14: 1917–1929]; [16]; [32: syg. A.12/P5(2)]; [41]; [55]; [61: 1931, nr 2, s. 8]; [66, s. 93]; [3: syg. 70, k. 183; syg. 71, k. 144–146]; [80: 1927, nr 5, s. 62; nr 16, s. 226; 1929, nr 9, s. 143]; [84]; [86]; [219]; [262]; [273]; [279]; [285, f. 1000, op. 11].

Iwicki Witold s. Bronisława (1884 – 1907 – 1943). Ur. 10.05. Należał do archidiec. mohylewskiej, późn. do diec. mińskiej (po jej reaktywowaniu w 1917), a od 1926 do nowo utworzonej diec. pińskiej. Studiował najpierw w metropolitalnym seminarium duch., a nast. w Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył, uzyskując stopień magistra prawa kanonicznego. Był wikariuszem par. Mozyrz i katechetą w miejscowym progimnazjum i prywatnym gimnazjum dla dziewcząt (1911–1912). W latach 1914–1915 studiował w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat z prawa kanonicznego. Od 1915 był wikariuszem metropolitalnego kościoła i parafii prokatedralnej pw. Wniebowzięcia NMP na I Rocie w Petersburgu, a nast. proboszczem par. św. Stanisława BM przy ul. Targowej. Brał udział w zebraniach duchowieństwa, zwoływanych przez abpa Edwarda Roppa, a nast. abpa Jana Cieplaka, w okresie od 18.12.1918 do 7.04.1920, na których dyskutowano sytuację Kościoła w Rosji po rewolucji bolsz. We wrześniu 1920 został aresztowany i wywieziony do więzienia w Moskwie. 14.09.1920 OO WCIK skazał go na pobyt w więzieniu do końca wojny domowej. W tym samym roku (?) drogą wymiany więźniów polit. znalazł się w Polsce. W latach 1921–1925 był administratorem par. Niehniewicze w dek. Nowogródek. W 1923 został mianowany rektorem i profesorem seminarium duch. diec. mińskiej w Polsce. W diec. pińskiej był w latach 1926–1930 wikariuszem gen. bpa Zygmunta Łozińskiego, dziekanem pińskim i profesorem teologii pastoralnej w seminarium duch. w Pińsku. W latach 1933–1937 był wizytatorem nauki religii, sędzią synodalnym i członkiem komisji synodalnej, proboszczem par. Podwyższenia Krzyża św. i dziekanem w Brześciu n. Bugiem, w 1939 – p.o. oficjała sądu biskupiego. Na początku 1940 został mianowany wikariuszem gen. diec. pińskiej. W czasie okupacji niem. brał udział w pracy patriotycznej, organizował pomoc dla ludności żydowskiej, dla rodzin bez środków utrzymania i więźniów polit. W odwecie za rozbicie więzienia niem. w Pińsku przez żołnierzy AK 18.01.1943 i uwolnienie więźniów aresztowany, przetrzymywany wraz z 39 zakładnikami w więzieniu pińskim i rozstrzelany

przez Niemców 22.01.1943 w grupie 38 mieszkańców Pińska w Janowie Poleskim w pobliżu cmentarza żydowskiego. Nie skorzystał z propozycji uwolnienia w ostatniej chwili i zszedł ostatni do wykopanego rowu, w którym rozstrzeliwano pojmanych. Był kanonikiem teologiem kapituły mińskiej i prałatem kapituły katedralnej w Pińsku. Źródła: [14: 1908–1917]; [19]; [32: syg. A.12.P/5/2]; [69: 1926–1939]; [79, s. 82]; [165: 1922–1925]; [167, t. 4]; [181]; [309].

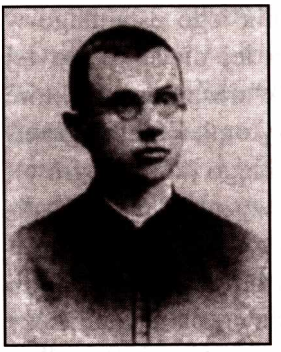

Jabłonowski Franciszek (1864 – 1889 – 1934). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1917–1918, a zapewne także wcześniej i późn., był administratorem par. Ładyżyn (917 parafian) w dek. bracławskim. W 1. poł. lat dwudziestych administrował także par. Granów i par. Kuniów. W latach dwudziestych i trzydziestych wielokrotnie aresztowany i nękany przez GPU. Zm. na Podolu w 1934. Źródła: [23: 1918]; [32: A.12.P/6. *Kościół katolicki na Ukrainie*]; [309].

Jachniewicz Stanisław s. Jana (1888 – 1914 – 1937). Administrator apost. diec. żytomierskiej w latach 1929–1935. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, późn. żytomierskiej. Ur. 29.04 w Krzemieńcu na Wołyniu w rodzinie mieszczańskiej i tam pobierał pierwsze nauki w dwuklasowej szkole miejskiej (20.08.1898–31.05.1902). Gimnazjum ukończył w Niemirowie i zdał tam egzamin na ucznia aptekarskiego. W lutym 1907 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu, skąd po czterech latach i zdaniu matury (1911) został skierowany na studia w Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie w 1915 uzyskał stopień magistra teologii. Święcenia kapł. otrzymał 31.05.1914 z rąk bpa Jana Cieplaka w Petersburgu. Po powrocie do Żytomierza był katechetą w II szkole dla chłopców. Od 1915 był wykładowcą filozofii i liturgiki w żytomierskim seminarium duch. W kwietniu 1917 został przez bpa Ignacego Dub-Dubowskiego mianowany obrońcą węzła małżeńskiego w sądzie biskupim w Żytomierzu, a 6.05.1917 kanclerzem kurii diec. łucko-żytomierskiej i kamienieckiej. W październiku 1919 został

po raz pierwszy aresztowany w Żytomierzu w grupie kilku miejscowych księży i po kilku dniach zwolniony. Od czerwca do listopada 1920 pracował jako wikariusz par. katedralnej w Żytomierzu, a nast., do 24.09.1924, jako jej proboszcz. Od listopada 1920 do 24.09.1924 był także administratorem par. Cudnów w dek. żytomierskim. W Żytomierzu opiekował się bezhabitowym ukrytym zgromadzeniem żeńskim Sług Jezusa. W pierwszych dniach czerwca 1926 został w Kijowie mianowany przez administratora apost. diec. żytomierskiej w ZSSR, ks. Teofila Skalskiego, jego drugim – po ks. Kazimierzu Naskręckim – wikariuszem gen. Po aresztowaniu tego ostatniego w 1929 był jego następcą na stanowisku administratora tej diecezji. Od tej pory był nieustannie nękany przez GPU. Na wypadek aresztowania, które przewidywał, swoim wikariuszem gen. na część diec. żytomierskiej w granicach obw. żytomierskiego wyznaczył ks. Józefa Ulanickiego (zob. biogram), a po jego śmierci w 1935 na to stanowisko zamierzał wyznaczyć ks. Stanisława Brawera (zob. biogram). Wikariuszem gen. na część diecezji w obw. winnickim mianował ks. Aleksandra Samosenkę (zob. biogram). Do chwili swego aresztowania organizował konspiracyjnie pomoc materialną dla księży przebywających w łagrach lub pozostających bez środków do życia po odbyciu wyroków skazujących, z zakazem wykonywania czynności duszp. Z pomocy tego rodzaju korzystali m.in. księża: Aleksander Kuczyński i Franciszek Budzyński, przebywający w łagrach, oraz ks. Roman Jankowski (zob. biogramy), który po powrocie z zesłania przez pewien czas przebywał w miejscowości Kotelnia. Udzielił także pomocy pieniężnej zbiegłemu z zesłania ks. Łazarowi Sarkisowowi (?), który się do niego zgłosił. Aresztowany został 29.07.1935 jako ostatni ksiądz kat. w Żytomierzu, razem z grupą 18 osób, wśród których znajdowali się m.in. ks. Paweł Welik i gr.-kat. ks. Nikołaj Szczepaniuk (zob. biogram). Pozostali byli katolikami świeckimi. Do czasu aresztowania mieszkał przy ul. Ostrowskiego 3. Po 10 miesiącach śledztwa w Kijowie, w czasie którego został oskarżony o to, że jako zarządzający diec. żytomierską w latach 1929–1935 był *kierownikiem kontrrewolucyjnej działalności* grupy osób i *pozostawał bezpośrednio związany z przedstawicielami kontrrewolucyjnych ośrodków zagranicznych oraz wykorzystywał polskie narodowe sztandary w procesjach, przechowywane w pokostowskim kościele* [280]. W rzeczywistości chodziło o dawne chorągwie kośc. z pol. napisami. Został również oskarżony o przynależność do rzekomo istniejącej *faszystowsko-kontrrewolucyjnej organizacji rzymskokatolickiego i greckokatolickiego duchowieństwa na prawobrzeżnej Ukrainie* [253: 1995, nr 44, s. 8]. Do winy się nie przyznał. Dn. 14.05.1936 *trojka*

OSO przy NKWS USSR wydała wyrok skazujący go, razem z ks. N. Szczepaniukiem, na 5 lat Isprawitielno-trudowych łagieriej – Poprawczych Obozów Pracy) na Dalstroju, na podstawie art. 54–4 i 54–11 UK USSR. Do miejsca przeznaczenia przybył 19.06.1936. Wyrok odbywał w SIEWWOS-TŁagu na Ł/P „Neriga". W końcu września lub na początku października 1937 został w łagrze aresztowany i oskarżony o ciężkie przestępstwa polit. Podstawą oskarżenia były zeznania 3 kryminalistów, b. członków WKP(b). W protokole śledztwa dotyczącego ks. Jachniewicza zawarte jest zeznanie świadka F. z 29.09.1937, że: *Od momentu swego przybycia na spec. Ł/P Neriga więzień Jachniewicz przyłączył się do więźniów skazanych z paragrafu o kontrrewolucyjnej działalności trockistowskiej, takich jak np. Martow, Łaninski, Filippow i inni. Przez cały czas więzień Jachniewicz otrzymywał liczne przesyłki od Czerwonego Krzyża, którymi dzielił się z prowadzącymi głodówkę trockistami o nazwiskach: Flaszlan, Martow i inni, którzy głodowali mniej więcej od lutego tego roku. Po zakończeniu głodówki otrzymali dużo żywności od Jachniewicza. Ponadto przez cały czas zajmował się na spec. Ł/P Neriga wykładami na temat wiary katolickiej wśród łagierników. Dnia 2.05 tr.* [1937 – R. Dz.] *więzień Jachniewicz brał aktywny udział w nieposłuszeństwie „wołynki"* [„wołynka" – od woli, wolności, swobody; słowem „wołynka" określano na Ukrainie prowokacyjne działanie GPU, polegające na cichym zachęcaniu do przejmowania z powrotem przekazanych już do kołchozu gospodarstw prywatnych, inwentarza itd.; ci wszyscy, którzy zaczęli to robić, zostali następnie aresztowani i zginęli – R. Dz.]. *Na spec Ł/P Neriga podtrzymywał na duchu przywódców „wołynki" wśród więźniów, a także podpisywał protesty, które składali przywódcy skazani za kontrrewolucyjno-trockistowską działalność* [218]. Dn. 14.11.1937 *trojka* Uprawlienija NKWD po Dalstroju, na podstawie oskarżenia, że Jachniewicz był *tiesno swiazan s trockistami i okazywał im matierialnuju pomoszcz', a 2 maja 1937 podczas napadu więźniów na strażników aktywnie podtrzymywał trockistów-organizatorów napadu i razem z nimi podpisał oszczerczy protest przeciwko zachowaniu się strażników* [218] – wydała na ks. Jachniewicza wyrok śmierci. Rozstrzelany został w mieście Magadan 27.11.1937. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał wcześniej w łagrze Buchta Nagajewo (położonego kilka kilometrów na południe od Magadanu w Siewiero-Wostocznych ITŁ: Kołyma – Chabarowskij kraj, RSFSR). Zrehabilitowany po 1989. Źródła: [1: syg. III/100, 56, 131 i 179]; [7: syg. 2ER 176]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [14: 1915]; [23: 1918, 1920, 1923]; [32: syg. A.12.P/6]; [68]; [84 – wymieniany pod nazwiskiem Iakhnievitch]; [88: 1930, nr 19, s. 230; 1935,

nr 16; nr 34; 1937, nr 16]; [110]; [155]; [162, s. 443 i s. 460]; [183, s. 23]; [218]; [232]; [253: 1995, nr 44, s. 8]; [280]; [286 (1) i (2)].

Jachowicz zob. **Jachniewicz Stanisław**

Jaczejko Antoni (1873 – 1896 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1912 został mianowany administratorem par. w Homlu (w 1917 liczyła 4700 parafian). Późn. pracował na terenie diec. mińskiej (od 1926 teren administratury apost. z siedzibą w Mohylewie). Rzadko wymieniany w źródłach dotyczących księży pracujących na Białorusi. W 1922 był administratorem par. Karoleszczewicze w dek. Mińsk. Administrator apost. w Moskwie, bp Pie-Éugène Neveu, na liście 45 księży pracujących na Ukrainie i na Białorusi na początku 1933 wymienia go również jako duszpasterza w Karoleszczewiczach. Wg pisma Konsulatu Gen. RP w Mińsku z 22.02.1934 do Poselstwa Pol. w Moskwie, donoszącego m.in. o aresztowaniu w 1933 na Białorusi 6 księży (Adama Puczkar-Chmielewskiego z Mińska, Józefa Pietkiewicza z Kopyla, Mieczysława Saboczyńskiego ze Słucka, Adolfa Krzywickiego z Borysowa, Jana Maciejowskiego z Błonia i Mikołaja Koncewicza z Połocka), pozostawał nadal w Karoleszczewiczach. Dalsze losy nie znane. Został niewątpliwie aresztowany. Wg relacji katolików z Mińska, zanotowanej przez Grażynę Lipińską, zginął *za wiarę i naród polski* [43]. Źródła: [5: syg. 6699, k. 28]; [7: syg. 2ER 176]; [14: 1917]; [43]; [165].

Jałbrzykowski Romuald abp (1876 – 1901 – 1955). Ur. 7.02. w Łętowie k. Łomży jako syn Jana i Rozalii z Krajewskich. Studiował w seminarium duch. w Sejnach, a nast. w Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień magistra teologii i 9.03.1901 otrzymał święcenia kapł. Po krótkim okresie pracy na stanowisku wikariusza w par. Wąsosz został kapelanem biskupa sejneńskiego A. Baranowskiego (Antanas Baranauskas), a nast. wykładowcą w seminarium sejneńskim, jego prokuratorem i wicerektorem. Był współorganizatorem Związku Katolickiego i PMS w Sejnach. W związku z ewakuacją seminarium duch. i kurii sejneńskiej na wschód po wybuchu I wojny świat. znalazł się w Mohylewie n. Dnieprem. Uczestniczył tam w pracy Centralnego Komitetu Obywatelskiego i Pol. Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny oraz w organizowaniu szkół pol. i założył „Tygodnik Kat.". W 1917 został wikariuszem gen. diec. sejneńskiej, a 29.07.1918 jej biskupem pomocniczym. W sierpniu 1920 aresztowany w Łomży przez

władze sow. wraz z ks. Franciszkiem Wądołowskim (zob. biogram) i uwięziony w podziemiach gmachu Komitetu Obrony Narodowej. Chcąc ratować swego towarzysza, stawiane aresztowanym zarzuty przyjął na siebie. Przed uprowadzeniem przez Armię Czerwoną uratował go i innych aresztowanych atak wojsk pol. 20.08.1920 i uwolnienie Łomży. 14.12.1925 mianowany został ordynariuszem nowo utworzonej diec. łomżyńskiej, skąd 24.06.1926 został przeniesiony na arcybiskupią stolicę w Wilnie. Odznaczał się gorliwą pracą duszp. (czterokrotna wizytacja archidiecezji). W czasie II wojny świat. aresztowany przez władze niem. (22.03.1942) i internowany w Mariampolu na Litwie. Uwolniony w 1944, powrócił do Wilna, gdzie 23.01.1945 został aresztowany przez NKWD, razem z kanclerzem kurii, ks. Adamem Sawickim. Zwolniony po miesiącu, był nękany i przymuszany do wyjazdu. Uległ naciskom i wyjechał do Białegostoku na początku lipca 1945. Tu zorganizował kurię biskupią i seminarium duch. Zm. 19.04.1955. Do 1914 należał do zespołu redakcyjnego *Podręcznej encyklopedii kościelnej* i napisał do niej kilkaset haseł. Jest autorem licznych prac o charakterze ascetyczno-moralnym. Źródła: [80]; [150]; [159: 1903–1925]; [170]; [310]; [311].

Jankowski Roman s. Władysława (1889 – 1915 – 1987). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Ur. 28.08 we wsi Bebechy, rej. Jarmolińce w obw. Winnica. W 1918 pracował jako wikariusz par. katedralnej w Łucku, liczącej wówczas 6746 parafian. W latach 1919–1920 (i, jak się zdaje, wcześniej) był wikariuszem i katechetą w pol. szkole w Humaniu (gdzie w 1918 było 2396 parafian). W latach nast. (1923–1925), i zapewne późn., był administratorem par. Trojanów i dziekanem żytomierskim. Pracował nast. w par. Bracław (dekanat) i par. Berdyczów. Po raz pierwszy aresztowany został w Żytomierzu 5.06.1925 jako administrator par. w Berdyczowie i oskarżony o udzielanie pomocy w nielegalnym przekraczaniu granicy z Polską. Przez dwa lata więziony był w Berdyczowie bez wyroku sądowego. Uwolniony. Dn. 6.02.1927 ponownie aresztowany. W maju 1929 skierowany do więzienia w Charkowie, gdzie oczekiwał na rozpoczęcie śledztwa. W zbiorowym procesie księży kat. z Ukrainy w 1929 r. w Charkowie został na podstawie art. 56–19 i 25 KK USSR skazany na 6 lat łagrów i wysłany na Sołówki, z końcem wyroku 6.02.1933. W czasie procesu zarzu-

cono mu m.in. utrzymywanie nielegalnych kontaktów z Polską. Do łagru przybył 19.06.1929. W 1930 skierowany do łagru na wyspie Anzer. Do 1932 przebywał razem z innymi księżmi kat. w tzw. Troickim Skicie (d. pustelnia mnichów prawosł. na wyspie Anzer pw. św. Trójcy; 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). Na posiedzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) dn. 9.07.1932 na Sołówkach, kończącym śledztwo w sprawie stworzonej tam rzekomo przez 32 więzionych na wyspie Anzer księży *katolickiej wspólnoty*, został oskarżony wraz z wszystkimi o przynależność do *antysowieckiego ugrupowania, prowadzącego antysowiecką agitację, tajnie dokonującego obrzędów religijnych [...] i utrzymywanie nielegalnych kontaktów z wolnością w celu przekazywania za granicę informacji o charakterze szpiegowskim, dotyczących sytuacji katolików w ZSSR* [284]. Co do jego osoby podjęto decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 UK i wystąpić z wnioskiem o zwiększenie wyroku do 10 lat. Do chwili otrzymania decyzji trzymać na wyspach w izolacji od pozostałych księży* [284]. Przebywał późn. w jednym z łagrów k. Uchty. Na skutek złego stanu zdrowia został zwolniony i w październiku 1933 zesłany do Ałma Aty w Kazachstanie, skąd po paru miesiącach wrócił do Żytomierza. W maju 1934 podjął pracę w par. Kotelnia w dek. żytomierskim oraz w par. Uszomierz w d. dek. owruckim w obw. kijowskim. Mieszkał w wiosce Kotelnia, rej. Andruszew, obw. Żytomierz. Po aresztowaniu w Żytomierzu 29.07.1935 ks. prał. Stanisława Jachniewicza (zob. biogram) parafianie sprowadzili ks. Jankowskiego dla odprawienia nabożeństwa i rozdania Najświętszego Sakramentu przed zapowiedzianym zamknięciem katedry. Władze miejscowe poleciły mu jednak zwrócić się o pozwolenie na odprawienie nabożeństwa do Kijowa. Po udaniu się tam został ponownie aresztowany 27.08.1935 na podstawie oskarżenia o to, że *od jesieni 1934 do chwili aresztowania prowadził kontrrewolucyjną robotę mającą na celu hamowanie rozwoju kolektywizacji i rozbijanie kołchozów; że był uczestnikiem organizacji kolektywnego, oszczerczego protestu przeciwko decyzjom władzy sowieckiej dotyczącym religii* [280]. Zarzucono mu także działalność kontrrew. wśród młodzieży, odprawianie nabożeństw po domach prywatnych oraz odmowę zawieszenia w swoim mieszkaniu portretu Stalina. Na podstawie art. 54–4 i 54–11 KK USSR OSO przy Kolegium NKWD ZSSR skazany został 14.05.1936 na 5 lat łagrów w Komi ASSR (Ucht-Iżemskije łagieria). Wg listy A. Ponińskiego miał w 1937 przebywać w Uszomierzu bez prawa opuszczania tej miejscowości, co jest błędną informacją. Od końca lat trzydziestych do 1945 przebywał na zesłaniu w Kazachstanie. W 1945, po

w sumie 11 latach pobytu w łagrach, więzieniach i na zesłaniu, wrócił do Żytomierza i we wrześniu tr. rozpoczął pracę w katedrze otwartej przez ludność kat. latem 1941 (po zajęciu Ukrainy przez wojska niem.) i obronionej przez nią po zakończeniu II wojny świat. Wkrótce otrzymał nakaz opuszczenia Żytomierza i osiedlenia się na 5 lat we wsi Jabłonne w tym samym obwodzie. Po ich upływie wrócił do Żytomierza, zamieszkał przy ul. Piotrowskiego 7 i rozpoczął pracę duszp. w katedrze. W 1957 otrzymał zakaz głoszenia kazań przez cały rok i pracy w tym mieście. W 1959 odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych przez wiernych zebranych w kościele żytomierskim na wieczornym nabożeństwie w Wielką Sobotę, zgodnie z odwiecznym rytuałem, zostało przez władze wyznaniowe potraktowane (na podstawie donosu agenta KGB) jako wymuszanie na wiernych przysięgi na wierność Kościołowi kat. Za karę cofnięto mu na 6 miesięcy tzw. *sprawkę*, czyli pozwolenie władz na sprawowanie funkcji duszp. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, mając ok. 80 lat, dojeżdżał do par. Nowograd Wołyński (Zwiahel), Pokostówka i in. W 2. poł. lat pięćdziesiątych na zaproszenie brata mieszkającego w Warszawie przybył do Polski. Spotykał się z prymasem Polski, kard. Stefanem Wyszyńskim. Ze względu na potrzeby duszp. na Ukrainie nie przyjął propozycji rodziny i przyjaciół, by pozostał w kraju. Zm. w lutym 1987 w wieku 98 lat, w 71. roku kapłaństwa. Pogrzebany na cmentarzu par. w Żytomierzu. Zrehabilitowany po 1989. Źródła: [1: syg. III/28, k. 209; syg. III/100, k. 180]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1929–1932]; [23: 1918, 1920, 1923]; [32: syg. A.12.P/6]; [88: 1934, nr 31, s. 487]; [111]; [112]; [162, s. 442, 460]; [219]; [262]; [264]; [277]; [280]; [284].

Janowicki (?). W 1932 zwolniony jako chory z więzienia w Połocku. Brak księdza o tym nazwisku w spisach duchowieństwa archidiec. mohylewskiej i in. diecezji. Zapewne zostało ono zniekształcone. Źródła: [88: 1932, nr 10, s. 156].

Janukowicz Piotr (1863 – 1891 – 1937). Ur. 18.10 we wsi Denisowo par. Miory w diec. wileńskiej jako syn Karola i Weroniki z Fedukowiczów. Należał do archidiec. mohylewskiej. Po ukończeniu miejscowej „szkoły ludowej" był przez 5 lat pomocnikiem pisarza gminnego. Mając 21 lat rozpoczął naukę w gimnazjum w Wilnie. Po zdaniu egzaminów w klasie IV wstąpił we wrześniu 1886 do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu, które ukończył w 1891. Święcenia kapł. otrzymał w Kownie z rąk bpa A. Baranowskiego. Do maja 1892 pozostawał bez stanowiska ze

względu na przeszkody stawiane przez władze państwowe. Po tej dacie delegowany do pomocy proboszczowi rozległej par. Nowogród w Rosji, odwiedzał katolików rozproszonych na terenie gub. nowogrodzkiej. W lipcu 1892 został mianowany wikariuszem par. Lucyn w gub. witebskiej. Dn. 5.03.1893 został karnie zesłany przez władze administracyjne do miejsca odosobnienia w klasztorze w Agłonie na Łotwie za to, że siedział w czasie przysięgi przyjmowanej w sądzie od świadków przez duchownego prawosł., podczas gdy należało stać. Po odbyciu kary jednego roku otrzymał nominację na wikariusza par. Nowogród w Rosji. W maju 1897 otrzymał nominację na proboszcza par. Kamień w dek. Mińsk (w skasowanej samowolnie przez władze carskie w 1869 diec. mińskiej). Odwołany z niej został na skutek donosów duchowieństwa prawosł. przeciwko niemu do władz adm. i policji. Od marca 1902 do sierpnia 1904 był kapelanem kaplicy w Penzie, będącej filią par. Kazań w Rosji europejskiej. Pracował tam również jako katecheta w miejscowych szkołach. W sierpniu 1904 otrzymał nominację na kapelana wojsk. w Mandżurii i Kraju Usuryjskim, gdzie jednak był krótko i w grudniu 1905 objął stanowisko administratora par. Dubrowa w dek. Orsza. Od 5.03.1909 do kwietnia 1911 był proboszczem i dziekanem par. Bychów na Białorusi, a nast. proboszczem i dziekanem w Nieświeżu. W latach 1909–1910 był dwukrotnie sądzony przez władze carskie w Bychowie za rozdawanie broszurek broniących wiary kat. i skazany przez sąd okręgowy raz na 3, a drugi raz na 4 dni aresztu domowego. Od 1.10.1912 do końca 1921 był administratorem par. Nawiedzenia NMP na cmentarzu Wyborskim w Petersburgu (ul. Arsenalna 8). Od 9 do 14.09.1919 był więziony i skierowany przez władze sow. do robót przymusowych na terenie miasta. Dn. 10.05.1920 został aresztowany za przechowywanie w podziemiach kościoła zwłok Polaków w trumnach metalowych w celu wywiezienia ich do Polski, a 14.09 tr. skazany na rok więzienia, z którego uwolniono go na mocy amnestii. Dn. 1.02.1921 otrzymał nominację na proboszcza par. św. Franciszka Serafickiego w Leśnem k. Petersburga. Za niepodpisanie narzucanej przez władze umowy z rządem na prawo używania upaństwowionych kościołów i za branie udziału w zebraniach księży zwoływanych przez abpa Edwarda Roppa i abpa Jana Cieplaka dla dyskutowania nowej sytuacji Kościoła został wezwany 3.03.1923, razem z abpem Cieplakiem i innymi księżmi z Petersburga, do Moskwy i 9.03.1923 razem z nimi aresztowany. W znanym pokazowym procesie moskiewskim, oskarżony o *dopomaganie Cieplakowi i Budkiewiczowi w ich przestępstwach, odmowę w wykonywaniu praw i agitację przeciwko władzy radzieckiej* [55: s. 66], został 25.03.1923 skazany

na 3 lata więzienia bez ścisłej izolacji i pozbawienie praw obywatelskich na taki sam okres. Podstawą wyroku było oskarżenie z art. 62, 68, 69 cz. I, 119 i 121 KK RSFSR (d. redakcji). Przebywał w więzieniu na Butyrkach i Lefortowie w Moskwie. Po odbyciu tego wyroku był w latach 1926–1934, i być może późn., administratorem par. Faszczówka w dek. Mohylew. Na przełomie 1933 i 1934 miał także pod opieką par. Szkłów w dek. Mohylew. Aresztowany w Faszczówce. Wg pisma Konsulatu Gen. RP w Mińsku do Poselstwa Pol. w Moskwie z 22.02.1934 był jednym z 12 księży pracujących wówczas jeszcze na Białorusi. Aresztowany 9.06.1937 i 25.08.1937 wyrokiem Komisji NKWD i Prokuratury ZSSR skazany jako *przywódca komórki powstańczej POW w szkłowskim rejonie* [262] na karę śmierci. Dwa dni później, 27.08.1937, razem z kilkoma in. księżmi (Konstanty Andrekus, Piotr Awgło, Jan Borowik, Stanisław Rajko), oskarżonymi o takie samo przestępstwo, został rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/100, k. 26]; [5: syg. 6699, k. 28; syg. 11049, k. 20]; [7: syg. 2ER 176]; [14: 1895–1917, 1923–1932]; [16]; [32 – autożyciorys pisany w więzieniu w Moskwie 2.07.1923, syg. A.12.P5(2)]; [55]; [65, passim]; [66]; [3: syg. 71, k. 305]; [86]; [262]; [309].

Jarmołowicz Antoni s. Jana (1892 – 1917 – 1937). Ur. 9.01. Należał do archidiec. mohylewskiej. W 1917 ukończył archidiec. seminarium duch. w Petersburgu i w 1919 pracował jako wikariusz w Mińsku. Wiosną tr. został tam aresztowany i uwięziony jako jeden z kilkunastu księży-zakładników pol. Po uwolnieniu dzięki interwencji władz pol. i wymianie więźniów został w styczniu 1921 ponownie aresztowany w Mohylewie. Po uwolnieniu był w 1925 administratorem par. Wielkie Łuki i Nowosokolniki w dek. petersburskim, par. Newel w dek. witebskim oraz par. Siebież w dek. Dryssa-Siebież. W 1929, i zapewne wcześniej, obsługiwał ponadto kościół w Nowogrodzie w Rosji. W raporcie Konsulatu RP w Leningradzie z 18.12.1929 jest określony jako *gorliwy i gotów do poświęceń*. Nie jest wymieniony w spisie księży pracujących na Białorusi z 1933, sporządzonym przez administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu. Aresztowany został przez OSO UNKWD obw. leningradzkiego i 29.10.1933 na podstawie art. 56–6 i 56–11 KK ZSSR skazany na 10 lat łagrów na Wyspach Sołowieckich. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał tam nadal. 9.10.1937 został skazany na karę śmierci i 3.11.1937 rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [5: syg. 10183, k. 15]; [14: 1915–1917, 1923–1932]; [36: styczeń 1920, s. 11]; [66]; [262]; [309].

Jarosiewicz Adolf (1887 – 1911 – 1944). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej, był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1911–1918 był wikariuszem i bardzo popularnym wśród młodzieży katechetą w Winnicy na Podolu, a nast. administratorem par. w Czyżawce, gdzie został aresztowany w 1919 za kontakty z POW. Po przewiezieniu do Winnicy został zatrzymany w areszcie CZEKA, mieszczącym się w domu dra Kopczewskiego. Uwolniony z więzienia dzięki prośbom całego tłumu kobiet i dzieci, który po nabożeństwie w niedzielę udał się przed budynek aresztu. Po uwolnieniu natychmiast wyjechał do Polski. Pracował w diec. łuckiej. W latach 1927–1931 był sekretarzem sekcji społ. w kurii biskupiej i zastępcą wikariusza w Kowlu. W latach 1932–1935 pełnił obowiązki katechety szkół średnich w Łucku i kaznodziei katedralnego. W latach nast. (1936–1938), i zapewne późn., pracował na stanowisku administratora par. Łanowce w dek. Krzemieniec. W czasie II wojny świat. pracował w par. Brody we Lwowskiem i brał czynny udział w działalności konspiracyjnej AK w Brodach i we Lwowie. Wymieniany tam jako Adolf Jaroszewicz. Zginął w czasie bombardowania Lwowa w 1944. Był kanonikiem honor. kapituły łuckiej. Źródła: [23: 1918, 1927–1938]; [71, s. 55–56]; [272].

Jarosiński Bronisław (1881 – 1907 – ?). Należał do zakonu karmelitów bosych i na początku lat dwudziestych (1923) był rektorem kościoła pw. Matki Boskiej z Góry Karmelu w znanym klasztorze tego zakonu w Berdyczowie na Wołyniu. Po serii kazań wygłoszonych na Podolu był wzywany do GPU w Charkowie. Pozostawiono go na wolności, lecz przewidywano, że zostanie aresztowany i postawiony przed sądem. Dalsze losy nie znane. Źródła: [23: 1923]; [32: A.12.P/6]; [267].

Jarosławski Piotr s. Wojciecha (1898 (?) – ? – ?). Ur. w miejscowości Busk w woj. tarnopolskim. Ksiądz kat. o niewiadomej przynależności diecezjalnej. Aresztowany 5.03.1928 i skazany 5 lipca tr. na śmierć. Wykonanie wyroku wstrzymano w związku z wciągnięciem go na listę planowanej wymiany więźniów z Polską. Informacja niepełna. Źródło: [262].

Jaroszewicz Adolf zob. **Jarosiewicz Adolf**

Jaroszewicz Stanisław (1889 – 1912 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej, a nast. mińskiej. Seminarium duch. ukończył w Petersburgu. Od 1914 był administratorem par. Szkłów (w 1917 liczyła 1620 wiernych). Schematyzmy archidiec. mohylewskiej z lat 1922–1928 wymieniają go jako administratora i dziekana (w 1922) par. Czeryków (w 1924 liczyła 600 wiernych; kaplice w Wieprzynie i Hołobinie) oraz duszpasterza innych (nie wymienionych z nazwy) parafii. Późn. wymieniany bez bliższych informacji. Raporty Konsulatu Pol. w Mińsku z 20.09.1929, z marca 1930 i 22.02.1934, wymieniające księży pozostających na wolności i aresztowanych, nie podają jego nazwiska. Administrator apost. w Moskwie, bp Pie-Éugène Neveu, w spisie księży pozostających na placówkach na Białorusi i Ukrainie wymienia go jako duszpasterza par. Okołowo (dek. Borysów; w 1917 liczyła 5030 wiernych). Aresztowany w 1937 (?) razem z grupą innych księży na Białorusi (Konstanty Andrekus, Piotr Awgło, Adam Puczkar-Chmielewski, Jan Borowik, Stanisław Rajko) z oskarżenia o przynależność do POW i sądzony w 1937. Najprawdopodobniej rozstrzelany. Wg relacji usłyszanej przez Grażynę Lipińską od Polaków w Mińsku w 1942 miał być ostatnim księdzem kat., jaki pracował w tym mieście i zginął *za wiarę i naród polski* [43]. Bliższe losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 17]; [14: 1917, 1923–1932]; [43]; [152].

Jasiński Józef (?). Wg informacji czasopism „Polska" (nr 91 z 2.04. 1930) i „Życie Katolickie" (Łuck 1930, nr 14, s. 8) ksiądz o tym nazwisku został aresztowany w 1930 (?) w par. Czarny Ostrów na Podolu w diec. kamienieckiej. Zarówno w tej diec., jak i w diec. łucko-żytomierskiej brak było księdza o tym imieniu i nazwisku. Być może imię zostało we wspomnianych relacjach zniekształcone. W archidiec. mohylewskiej byli w 1917 księża: Daniel Jasiński (1866 – 1890 – ?), administrator par. Józefów (1912–1917) w dek. górnodźwińskim (Dyneburg), oraz Ksawery Jasiński (1866 – 1888 – ?), administrator par. Świerżeń w dek. nadniemeńskim (1908–1917), którego siedzibą była par. Kojdanów. W schematyzmach archidiec. mohylewskiej z lat dwudziestych i trzydziestych nie są już jednak wymieniani. Ponieważ na skutek nękania księży przez GPU niektórzy z nich przenosili się niekiedy na odległe tereny i do innych diecezji, być może chodzi o jednego z ww. księży Jasińskich. Źródła: [1: syg. III/100]; [14: 1917]; [88: 1930, nr 14, s. 8]; [113].

Jasionowski A. (? – ? – ?). Nie znany bliżej ksiądz kat. obrz. łac., więziony w latach dwudziestych. W liście z 8.07.1931 do PCK, pisanym z zesłania na Syberii, pisał o niemożliwości znalezienia pracy i o swojej ciężkiej sytuacji finansowej. Dalsze losy nie znane. Źródła: [262]; [283].

Jastrzębski Stefan (1881 – 1907 – 1960). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej, był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1910 był wikariuszem Horodnicy, będącej filią par. Korzec w dek. Nowograd Wołyński. W 1914 pracował jako administrator par. Luboml w dek. kowelskim, a w 1917 na takim samym stanowisku w par. Brahiłów (3540 parafian) w dek. Winnica. W latach 1919–1920 był administratorem kościoła św. Barbary w Berdyczowie i katechetą. W 1919 po wielu szykanach został przez władze bolsz. tego miasta skierowany do robót przymusowych, w tym do czyszczenia kloak publicznych. Po 1920 przebywał w Polsce i pracował w diec. łuckiej. W latach 1923 (?)–1939 był proboszczem i dziekanem w Lubomlu. W 1945 opuścił teren diec. łuckiej i zatrzymał się w Chełmie Lubelskim. Był proboszczem par. Polichna w diec. lubelskiej. Zm. 11.06.1960. Był kanonikiem honor. kapituły ołyckiej i prałatem w diec. łuckiej. Źródła: [23: 1910, 1914, 1917, 1920, 1923, 1925, 1927–1938]; [30, s. 19–20]; [142: rkp 1949].

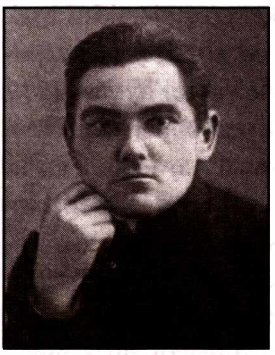

Jaufmann Philipp sen. (1877 – 1901 – po 28.06.1938). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W 1902 był wikariuszem par. Kostheim, a w latach 1903–1917 najpierw wikariuszem, a nast. proboszczem par. Poniatowka w gub. chersońskiej, dek. Odessa. Dn. 22.04.1935 został aresztowany i uwięziony w Odessie. 28.08 tr. z grupą 11 księży wysłano go do Tomska. Jego krewni mieli z nim kontakt do 8.12.1937. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ przebywał wówczas na zesłaniu w Karagandzie. Dalsze losy nie znane. Źródła: [15: 1917]; [32: syg. A. 44.115/1]; [67].

Jemielianow Potapij Piotr Andriejewicz (1889 – 1916 – 1936), Rosjanin obrz. wsch., przedtem mnich prawosł. Studiował w seminarium prawosł. w Żytomierzu. Pracował w par. Niżnaja Bogdanowka k. Ługańska w gub. charkowskiej. W latach 1918–1919 był więziony przez wojska „białych" Rosjan w Starobielsku i Ługańsku na skutek oskarżenia przez duchownych prawosł. z Ługańska, że jest komunistą. 29.06.1919 złożył wyznanie wiary kat. na ręce egzarchy Fiodorowa. W 1923 po kilkuletnim przygotowaniu przeszedł ze swoją parafią, liczącą 3000 osób, do Kościoła kat. obrz. łac. 28.01.1926 został aresztowany w Ługańsku z powodu oskarżenia przez tzw. „odnowicieli" (odłam Cerkwi prawosł. w latach dwudziestych, manipulowany przez władze sow.). Początkowo był więziony prawdopodobnie w Moskwie. 12.09.1927 przez Kolegium OGPU skazany na 10 lat łagrów na Wyspach Sołowieckich na podstawie oskarżenia z art. 58–5 i art. 70 KK RSFSR, z końcem wyroku 25.01.1937. Wyrok ten nast. zaostrzono przez zalecenie: *amnestii w stosunku do Jemielianowa Potapija Andriejewicza NIE STOSOWAĆ* [262]. Na Sołówkach znalazł się 3.10.1927. W pewnym okresie był stróżem nocnym przy muzeum założonym w jednej z dawnych cerkwi na Sołówkach. 9.06.1929 skierowany został do łagru na wyspie Anzer (KASSR, g. Kiem', SŁON, 4 otdielenije, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). Na posiedzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO PP USŁag) dn. 9.07.1932, po zakończeniu śledztwa w sprawie działającego rzekomo na Sołówkach *zwartego antysowieckiego ugrupowania,* założonego przez więzionych tam 32 księży kat. (por. biogram ks. Pawła Aszeberga) wydano decyzję: *Trzymać na wyspach oddzielnie od pozostałych księży do końca wyroku* [284]. Po aresztowaniu w czasie śledztwa powiedział m.in.: *Tutaj stałem się jeszcze bardziej wytrwałym katolikiem i nic nie może zachwiać mej wiary* [262]. W październiku nast. r. przebywał w łagrze Kuziema. Murmanskaja Żeleznaja Doroga, 55 km na północ od Kiemi. W styczniu 1934 przewieziony został do miejscowości Nadwoica, Murmanskaja Żeleznaja Doroga, a nast. na stację Miedwieżja Gora. Uwolniony 4.08.1936, znalazł się w miejscowości Naczankino w rej. ufimskim Baszkirskiej ASSR. Zm. 14.08.1936 na stacji Podwojce Murmańskiej Kolei Żelaznej. Istnieje informacja, że zm. na początku 1937. Źródła: [6: syg. 126, k. 32]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1929–1932]; [46, passim]; [67]; [84]; [219]; [262]; [263, s. 105–109]; [273]; [282]; [284]; [294, s. 17–18, 58].

Jendruszak Marian s. Józefa (1891 – 1914 – 1938). Ur. we wsi Bolwerżyszki, pow. Mariampol na Litwie, w rodzinie chłopskiej. Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1917–1918 i zapewne późn. był administratorem par. Zbrzyż (2402 parafian) w dek. Kamieniec Podolski. Spis księży i parafian diec. łucko-żytomierskiej i kamienieckiej z 17.06.1922 [164, s. 440] wymienia go w miejscowości Lanckorona (par. Zbrzyż). W 1924 miał pod opieką parafie Zbrzyż i Kutkowce. W tr. został aresztowany, ale po pewnym czasie zwolniono go z aresztu. Był nękany przez GPU. Wg informacji konsula pol. w Kijowie, M. Z. Babińskiego, dla MSZ z 21.10.1927 został aresztowany 28.09.1927 i skazany wraz z ks. Walerianem Szymańskim (jeden z trzech księży Szymańskich w diec. kamienieckiej) na 5 lat wysiedlenia z Ukrainy, co mogło także oznaczać zesłanie. Po powrocie na Ukrainę na początku lat trzydziestych dojeżdżał do par. Kutkowce we wspomnianym dekanacie. Aresztowany został ponownie 26.11.1931 w Kamieńcu Podolskim. W grudniu tr. znajdował się w więzieniu w Charkowie. Otrzymał wyrok 3 lat zesłania na Syberię do stacji Kuziema Murmanskoj Żeleznoj Dorogi. Odbył wyrok i w grudniu 1936 znajdował się w Żytomierzu. Wg listy A. Ponińskiego przebywał tam nadal na początku 1937, bez prawa opuszczania tej miejscowości. 6.08.1937 został tam ponownie aresztowany z oskarżenia o prowadzenie kontrrew. działalności i rozpowszechnianie prowokacyjnych czytanek. Ponieważ podpadało to pod art. 54–10 KK USSR, został 11.08.1937 wciągnięty na listę więźniów specjalnych NKWD. Dn. 17.08.1937 postanowieniem *trojki* przy Kolegium NKWD obw. kijowskiego został skazany na śmierć i 24.09.1938 rozstrzelany w Kijowie. Wydział Konsularny Ambasady RP w Moskwie w piśmie z 28.06.1938 informował MSZ o jego aresztowaniu w sierpniu 1937 w grupie 16 księży pol. aresztowanych w tr. na terenie całego ZSSR (nazwisko błędnie podane jako M. Jendruszczak). Źródła: [1: syg. III/28, k. 18; syg. III/100, k. 180]; [23: 1918]; [32: syg. A.12.P/6; syg. A.44.115/1]; [57: 1925, nr 23, s. 306]; [114]; [162, s. 441, 462]; [253, nr 63]; [262]; [309].

Jendruszczak Marian zob. **Jendruszak Marian**

Jędruszak Marian zob. **Jendruszak Marian**

Jędruszczak Marian zob. **Jendruszak Marian**

Jędrzejewski Alfons Franciszek (1865 – 1895 – ?). Ur. 30.11 we wsi Kowal k. Włocławka. W 1891 wstąpił do zakonu paulinów na Jasnej Górze i odbył studia filozoficzno-teologiczne w seminarium duch. we Włocławku, gdzie też otrzymał święcenia kapł. Początkowo pracował w klasztorze w Częstochowie, późn., od 1914, na Kresach Wschodnich, a nast. w Dorpacie w Estonii, gdzie był krótko duszpasterzem tamtejszej kolonii pol., wśród której było 400 studentów Polaków na miejscowym uniwersytecie. Od 1915 (?) przebywał w Petersburgu jako duszpasterz przy kościele św. Katarzyny. Został tu kapelanem wojsk., lecz pełnił także obowiązki spowiednika w seminarium duch., katechety i kapelana w kilku szpitalach. Od 1916 do 21.07.1918 redagował w Petersburgu poczytne pismo pol. „Czytania Niedzielne", wydawane przez ks. Konstantego Budkiewicza (zob. biogram). W 1917 był prezesem miejscowego Stowarzyszenia Chrześc. Demokracji. Poszukiwany przez CZEKA, zagrożony aresztowaniem i uwięzieniem, ratował się ucieczką w przebraniu i wyjechał do Witebska. Po krótkim pobycie w Żłobinie i Mińsku na Białorusi wrócił do kraju. Pracował w klasztorze oo. Paulinów na Jasnej Górze. W latach dwudziestych i trzydziestych przebywał w Rzymie i prowadził bardzo ożywioną działalność społ., kaznodziejską i publicystyczną. Odznaczony Orderem św. Jerzego, nadanym w Brukseli, Orderem Papieskiej Akademii Nauk za rozkrzewianie wiary i kultury chrześc., Orderem Matki Boskiej Betlejemskiej oraz Instytutu Francuskiego Historyczno-Heraldycznego. Zm. w Polsce. Źródła: [14: 1917]; [36: styczeń 1920, s. 8]; [79]; [115].

Jocius Antoni (1893 – 1916 – ?). Ur. 11.12. Należał do archidiec. mohylewskiej. Bezpośrednio po ukończeniu seminarium duch. w Petersburgu i święceniach kapł. został wikariuszem par. Kołup w dek. dolnodźwińskim. Był aresztowany i więziony w latach 1924–1925. Od 1926 przebywał na Litwie, gdzie do początku lat trzydziestych był wikariuszem w bazylice katedralnej w Kownie, potem bez określonego stanowiska. W 1938 przebywał nadal w Kownie. Źródła: [14: 1915–1917, 1923–1932]; [222].

Jodokas Michał s. Antoniego (1891 – 1914 – ?). Ur. 12.08. Administrator apost. Kazania, Samary i Symbirska. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Od 1914 pracował jako wikariusz par. Nawiedzenia NMP na cmentarzu Wyborskim w tym mieście (ul. Arsenalna 8) i katecheta w szkole wojsk. W latach 1915–1916 był wikariuszem przy kościele Nawiedzenia NMP w Mohylewie, a nast. (od 1916) pomocnikiem kapelana wojsk., ks. Andrzeja Bajewicza, w Moskwie. W 1918 otrzymał nominację na wikariusza par. św. Piotra i Pawła w tym mieście. Od 1924 (być może wcześniej) do września 1926 był administratorem par. Symbirsk i Ufa w dek. Samara. 1.09.1926 został przez wysłannika pap. do ZSSR, bpa Michela d'Herbigny'ego, mianowany administratorem apost. Kazania, Samary i Symbirska. Aresztowany w grudniu tr., został zwolniony, lecz w kwietniu 1929 został ponownie aresztowany i skierowany do Ufy, gdzie w grudniu 1929 miał być duszpasterzem w miejscowym kościele. Aresztowany po raz kolejny 22.11.1934 w Ufie i przez Kolegium OGPU skazany na podstawie art. 58–6 KK RSFSR na 10 lat łagrów. 24.05.1934 przybył do UCHTPIECZŁagu. W lipcu 1935 przebywał w PIECZŁagu (PIECZORŁagu), Komi ASSR. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 był nadal więźniem tego łagru. Po uwolnieniu pracował w Šilale w diecezji telszeńskiej. Dalsze losy nie znane. D. J. Dunn podaje błędną wiadomość o jego rozstrzelaniu w 1929 [19]. Źródła: [1: syg. III/100, k. 17]; [14: 1917, 1923–1932]; [19]; [36: 1920, nr 4]; [68]; [84]; [262].

Jodowalkis Aleksander (1880 – 1905 – 1962). Ur. 28.12. Należał do archidiec. mohylewskiej. W r. akad. 1917/18 był studentem drugiego roku Akademii Duch. w Petersburgu. Był aresztowany (w Petersburgu ?) i w 1923 zwolniony. W latach dwudziestych i trzydziestych był dyrektorem gimnazjum w Rydze. Aresztowany tam przez KGB w 1950 i wysłany do łagru. Uwolniony w 1956. Zm. w Rydze (?) 8.02.1962. Źródła: [14: 1917, 1926–1932]; [262]; [284].

Josiukas Józef s. Jana (? – ? – ?). Nie znany bliżej ksiądz obrz. rz.-kat. Pracował na terenie diec. żytomierskiej. Aresztowany w marcu 1928, był sądzony w tym samym roku i wysłany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Przebywał tam w 1930. W metropolitalnym seminarium duch. w Petersburgu w r. akad. 1916/17 na piątym roku studiów był alumn Józef

Josiuk z diec. sejneńskiej. Być może chodzi o tę samą osobę. Źródła: [14: 1917]; [262 PKK, f. 8406, op. 2]; [320, s. 12].

Jóźwik Józef s. Franciszka (1873 – 1910 – 1948). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ur.13.03 w miejscowości Białynin k. Skierniewic. Szkołę średnią ukończył w Kijowie (I państwowe gimnazjum kijowskie), po czym wstąpił do seminarium duch. w Petersburgu. Po jego ukończeniu przyjął tam 12.12.1910 (wg starego stylu 25.12.) święcenia kapł. i skierowany został do par. Darewo-Swojatycze k. Baranowicz. Po półrocznej pracy na stanowisku wikariusza został w 2. poł. 1911 na rozkaz gubernialnych władz carskich skierowany do Irkucka na stanowisko wikariusza tamtejszej parafii. W 1916 otrzymał przeniesienie do Kostromy (Rosja europejska) na stanowisko kapelana istniejącego tam oratorium (pw. Niepokalanego Poczęcia NMP). W tym samym roku został uwięziony przez władze carskie pod zarzutem zdrady państwa. Po zakończeniu śledztwa, które trwało cały rok, został przewieziony do Moskwy i stanął przed sądem wojennym. Siedmiodniowa rozprawa sądowa nie udowodniła mu winy. Po zwolnieniu z więzienia powrócił do Kostromy. W 1923 mianowany został administratorem pięciu innych jeszcze parafii w europejskiej części Rosji. Były to: Jarosławl n. Wołgą, Rybińsk, Wołogda, Archangielsk i Tuła. Aresztowany 22.08.1928 (wg jego osobistych informacji z 1945 aresztowany został w 1927) po rewizji, w czasie której znaleziono notes z intencjami mszy św., który potraktowano jako dowód przestępstwa. Oskarżony o szpiegostwo na rzecz Polski, Francji i Włoch. Po rocznym śledztwie, w czasie którego przebywał w więzieniu na Łubiance w Moskwie, został na podstawie art. 58–6 KK ZSSR skazany przez GPU na 10 lat łagru na Sołówkach, z końcem wyroku 6.08.1938. Przybył tam 22.05.1929. W 1. poł. 1930 przebywał na wyspie Anzer na robotach leśnych w grupie ok. 30 księży kat. (adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). W łagrze na Sołówkach przebywał do połowy 1932. Na posiedzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) 9.07.1932 na Sołówkach, kończącym śledztwo w sprawie rzekomo zorganizowanego tam *zwartego antysowieckiego ugrupowania* wśród więzionych 32 księży kat., odnośnie do jego osoby podjęto decyzję: *Trzymać na wyspach w izolacji od innych księży do końca wyroku* [284]. Dzięki ostatniej wymianie więźniów 15.09.1932 razem z 17 innymi uwalnianymi z ZSSR księżmi przybył do Polski. W 1937 w czasie masowych aresztowań Polaków w ZSSR GPU rzekomo wykryło *polską kontrrewolucyjną antysowiecką organizację nacjonalistyczną* [234]. Jej członkami

mieli być b. parafianie ks. Jóźwika z Jarosławla, Rybińska i Kostromy, wcześniej jakoby zwerbowani przez niego. On sam (wówczas już w Polsce) został zaocznie oskarżony o kierowanie nią. Większość z aresztowanych wówczas 23 osób została rozstrzelana. W 1957 zostali rehabilitowani na podstawie orzeczenia Moskiewskiego Sądu Wojsk. W Polsce ks. Jóźwik podjął pracę w archidiec. warszawskiej jako kapelan i katecheta w Guzowie par. Wiskitki. 1.07.1939 został mianowany kapelanem szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie. Pozostawał na tym stanowisku do 1948. Zm. tam 24.08.1948. Został pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu w par. Białynin. Źródła: [7: syg. 2ER 124]; [14: 1909–1917, 1923–1932]; [66, s. 109]; [84]; [93: 1935–1939, 1945–1949]; [219: *Mosca e Solovski* (!)]; [234]; [235]; [262]; [264]; [273]; [284].

Juchniewicz Stanisław zob. **Jachniewicz Stanisław**

Juniewicz Edward (1894 – 1917 – 1989). Ur. 25.09 w Nowej Wilejce na terenie diec. wileńskiej jako syn Stefana i Joanny Dziatłowicz. Należał do archidiec. mohylewskiej, późn. diec. pińskiej, a nast. był członkiem zakonu oo. redemptorystów. Szkołę średnią rozpoczął w Kijowie, a ukończył w Petersburgu (Gimnazjum Łarińskie) i tu w 1914 wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. Bezpośrednio po święceniach kapł., które otrzymał 30.04.1917 w Petersburgu z rąk abpa Jana Cieplaka, pracował w Moskwie jako katecheta w ochronkach dla dzieci z rodzin uciekinierów z Polski. W jesieni tr. rozpoczął studia w Akademii Duch. w Petersburgu, przerwane w 1918 z powodu jej zamknięcia. W latach 1918–1920 był wikariuszem przy kościele Nawiedzenia NMP na cmentarzu w Petersburgu. W 1920 przez pół roku zastępował ukrywającego się przed aresztowaniem proboszcza par. św. Kazimierza w tym mieście. Od stycznia 1921 do dnia wyjazdu do Moskwy i aresztowania tam 10.03.1923 był zastępcą proboszcza par. św. Stanisława, ks. Witolda Iwickiego, po jego aresztowaniu przez CZEKA. Brał udział w zebraniach księży zwoływanych przez abpa Edwarda Roppa, a nast. abpa Jana Cieplaka, w Petersburgu w latach 1918–1920 dla dyskutowania nowej sytuacji prawnej Kościoła pod władzą bolsz. Aresztowany w grupie 14 księży z Petersburga z abpem Janem Cieplakiem na czele, został w czasie pokazowego procesu w Moskwie 21–25.03.1923 (podobnie jak wszyscy inni) oskarżony o udział *w organizacji kontrrewolucyjnej stworzonej przez Cieplaka i Budkiewicza* [55: s. 66] oraz opór przy konfiskacie przedmiotów kośc.

Otrzymał wyrok 10 lat więzienia w surowej izolacji, z pozbawieniem praw, na podstawie oskarżenia z art. 10, 62, 119 i 121 KK RSFSR (d. redakcja). W ramach wymiany więźniów polit. 1.02.1925 przybył do Polski w grupie 7 księży i innych osób. W latach 1925–1927 pracował w Nowej Wilejce na terenie archidiec. wileńskiej, z której przeszedł do diec. pińskiej. Był tu ojcem duch. seminarium duch. w Pińsku oraz profesorem ascetyki i języka ros. W latach 1928–1930 przebywał na studiach w Rzymie, skąd, po uzyskaniu licencjatu z teologii, wrócił na stanowisko ojca duch. do seminarium pińskiego. Przez niespełna dwa lata (1933–1934) był sekretarzem ds. organizacji rel. w diec. pińskiej, a nast. proboszczem i dziekanem w Drohiczynie n. Bugiem. W czasie okupacji niem. pozostawał na tym stanowisku. W 1943 został mianowany przez bpa Kazimierza Bukrabę, przebywającego poza diec. pińską, jego wikariuszem gen., którym pozostawał do 1945. W r. nast. wstąpił do zakonu oo. redemptorystów i odbył nowicjat w Toruniu i w Tuchowie. Późn. pracował w Gliwicach, a nast. w Warszawie jako rektor domu, rekolekcjonista, spowiednik, ojciec duch. kapłanów dek. Wola w Warszawie i w diec. w Drohiczynie oraz wizytator zakonów i zgromadzeń zakonnych. W zakonie cieszył się wielkim uznaniem i szacunkiem. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych pozostawał w kontakcie korespondencyjnym z księżmi diec. pińskiej, którzy pozostali w ZSSR. Zm. w Warszawie 25.08.1989 i został pogrzebany na cmentarzu oo. redemptorystów w Warszawie. Pozostawił po sobie wspomnienia, obejmujące okres pobytu w ZSSR. Posiadał tytuł kanonika honor. kapituły katedralnej pińskiej. Źródła: [4: syg. 165, k. 127–128]; [14: 1917,- 1923–1925]; [16]; [32: syg. A.12.P/5; syg. A.12/P.5 /2]; [55]; [65, s. 290]; [66]; [69: 1930–1939]; [86]; [250].

Jurewicz Bolesław s. Kazimierza (1887 – 1926 – 1937). Ur. na terenie gub. witebskiej w okolicy Połocka. Należał do archidiec. mohylewskiej i był jednym z dwóch absolwentów tajnego seminarium duch. w Petersburgu/Leningradzie, założonego przez abpa Jana Cieplaka w 1922 (istniało w konspiracji do 1925), w którym studiował, będąc jednocześnie wyższym urzędnikiem (do 1924) w zarządzie płn.-zach. kolei żelaznych (gdzie pracował od 1.12.1908). Święcenia kapł. otrzymał potajemnie w kwietniu 1926 z rąk emerytowanego bpa Antoniego Zerra, mieszkającego koło Odessy. W latach 1926–1929 pracował w Leningradzie jako administrator par. Zwiastowania NMP (kościół na cmentarzu Wyborskim) i par. św. Franciszka, mieszkając przy ul. Arsenalnej 8 m. 5. Aresztowany został przez leningradzkie OGPU w nocy z 9 na 10.10.1929 (razem z ks. Stanisławem Przyremblem, prosz-

czem par. św. Stanisława) i uwięziony w Leningradzie. Razem z nimi aresztowanych zostało 20 kobiet, przeważnie narodowości pol., należących do służby kośc. i tzw. *dwadcatki* kościoła na cmentarzu Wyborskim. Został oskarżony o to, że *był organizatorem podziemnych zebrań katolickich organizacji kontrrewolucyjnych i udostępniał na te zebrania swoje mieszkanie, a na swoją działalność otrzymywał pieniądze z konsulatu polskiego w Leningradzie i od osób z zagranicy* [279]. Oskarżony został ponadto, że był alumnem podziemnego seminarium duch. w Leningradzie, utrzymującego się jakoby ze środków kontrrew. organizacji w Polsce. 5.10.1930 na podstawie art. 58–6 i 58–10 cz. II UK RSFSR został skazany na 10 łagrów (z końcem wyroku 15.08.1939) i został skierowany do łagru w Kiem', należącego do systemu łagrów na Wyspach Sołowieckich. Do łagru przybył 6.10.1930. Na posiedzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO PP USŁag) dn. 9.07.1932 na Sołówkach, kończącym śledztwo w sprawie działalności zorganizowanego tam rzekomo *zwartego antysowieckiego ugrupowania* przez więzionych w łagrze na wyspie Anzer 32 księży (por. biogram ks. Pawła Aszeberga), w jego sprawie podjęto decyzję: *Trzymać na wyspach w izolacji od pozostałych księży do końca wyroku* [284]. Jako więźnia tego łagru wymienia go również A. Poniński na liście z marca 1937 oraz współwięzień, ks. Donat Nowicki. *Attaché* konsularny w Leningradzie, K. Grendyszyński, w raporcie z 18.12.1929 określał go jako *najinteligentniejszego księdza spośród młodszego duchowieństwa, człowieka o silnej woli i dużej odwadze, gorliwego kapłana i szczerego patriotę* [5]. Wg nie potwierdzonej informacji pisma „Polska" (2.04.1930, nr 91) w łagrze popadł w obłąkanie. 9.10.1937 *trojka* przy Kolegium NKWD obw. leningradzkiego wydała na niego wyrok śmierci. Dn. 3.11.1937 został rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. Źródła: [1: syg. III/100, k. 24 i 179]; [5: syg. 10183, k. 9 i 15]; [6: syg. 2ER 124]; [14: 1927–1932]; [66, s. 98]; [3: syg. 70, k. 311]; [102]; [113]; [262]; [264]; [279]; [284]; [285 (4)].

Juriewicz Bolesław zob. **Jurewicz Bolesław**

Jurkiewicz Jerzy (1887 – 1910 – ?). Ur. 25.04. Należał do archidiec. mohylewskiej. W Petersburgu ukończył metropolitalne seminarium duch. W 1912 był wikariuszem w Krasnojarsku. W latach 1914–1917, i być może późn., pracował jako kapelan kościoła filialnego w Chabarowsku (w 1917 obsługiwał 1700 wiernych) w Rosji azjatyckiej. Był jednocześnie katechetą

w szkole kadetów w tym mieście oraz w szkole realnej i gimnazjum dla dziewcząt. W 2. poł. lat dwudziestych był proboszczem we Władywostoku i za zgodą władz odwiedzał późn. zesłanego do wsi Sedanka pod tym miastem bpa Karola Śliwowskiego (zob. biogram) w celu wysłuchania jego spowiedzi. Nie znana bliżej data aresztowania. W 1932–1933 przebywał w łagrze na Sołówkach. Miał być ostatnim księdzem, który pracował na Syberii Wsch. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w łagrze Stacja Jaja. Na liście tej figuruje z imieniem Grzegorz, na skutek niewłaściwie tłumaczonego imienia łac. Georgius, pod którym wymieniany jest w spisach kośc., a które w języku pol. brzmi – Jerzy. W różnych informacjach mylony z ks. obrz. wsch. Leonidem Jurkiewiczem (zob. biogram), który w latach dwudziestych pracował na Podolu, w 1929 był aresztowany i przebywał w łagrze w Kotłasie. Niektóre informacje dotyczą, jak się zdaje, jednego i drugiego. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/28, k. 156; syg. III/100, k. 34 i 179]; [5: syg. 10183, k. 9]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1909–1917; 1923]; [197]; [88: 1930, nr 10, s. 9; nr 14, s. 8; 1933, nr 5, s. 71]; [127]; [219]; [244].

Jurkiewicz Leonid Nikołajewicz (1879 – ? – po 1933). Ur. w rodzinie księdza prawosł. we wsi Strzyżawka w pow. Winnica na Podolu. Ksiądz obrz. wsch., przedtem duchowny prawosł. Studiował w prawosł. seminarium duch. w Kamieńcu Podolskim, skąd po czterech latach został usunięty za nieprawomyślność. W latach 1908–1909 pracował jako nauczyciel języka ros. i historii w nauczaniu początkowym, a nast. jako urzędnik zarządu gub. chersońskiej w Chersoniu. W 1917 spotkał się w Kijowie z metropolitą Andriejem Szeptyckim ze Lwowa, który polecił mu przygotować się do święceń kapł. Otrzymał je z rąk prawosł. bpa Aleksego na przełomie 1921 i 1922. W maju 1923, po skontaktowaniu się z ks. Janem Świderskim (zob. biogram), późn. administratorem apost. diec. kamienieckiej, a ówczesnym proboszczem par. Bar, przeszedł tam do Kościoła kat., pozostając w obrz. wsch. Utrzymywał kontakt z księżmi tego obrządku: Zamigradzkim (?), Nikołajem Tołstojem (zob. biogram), Nikołajem Szczepaniukiem (zob. biogram) i Makarym Karoweciem (zob. biogram). Pracował jako wikariusz par. Brahiłow. Aresztowany został w Winnicy 25.05.1929 przez agentów winnickiego obwodowego GPU USSR. 23.11 tr. decyzją kolegium OSO przy

OGPU USSR został na podstawie art. 54–4 KK USSR skazany na 10 lat łagrów. Wyrok odbywał w Kotłasie w Przesyłkowym Punkcie Zarządu Łagrów Tiemnikowskich, gdzie znalazł się już w grudniu tr. Polskie MSZ w piśmie do prymasa Augusta Hlonda z 13.02.1930 przekazało wiadomość o jego aresztowaniu, skazaniu na 10 lat łagrów i wysłaniu do łagru na Sołówkach, prosząc jednocześnie o spełnienie jego prośby i zawiadomienie o jego losie metropolity Andrieja Szeptyckiego we Lwowie. Wiadomość o wysłaniu na Sołówki nie odpowiadała prawdzie. Zwolniony został 22.11.1933 ze względu na zły stan zdrowia. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/28, k. 156; syg. III/100, 34]; [5: syg. 10183, k. 9]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1931–1932]; [88: 1930, nr 10, s. 9]; [192: 1930, nr 3, s. 81]; [236]; [253: 1995, nr 51, s. 8]; [262].

Jurszan Kazimierz s. Michała (1886 – 1909 – 1974). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1911 był wikariuszem par. Nowogródek, a w latach 1912–1926 administratorem par. Babinowicze w dek. Orsza. Został aresztowany w 1926 i skazany na pobyt w łagrze na Sołówkach, gdzie znalazł się w tym samym roku. Po odbyciu tam kilkuletniej kary został zesłany na przymusowe dożywotnie osiedlenie się w Krasnojarskim Kraju. 28.09.1932 znajdował się w Krasnojarsku. 20.08.1933 wciągnięty został na listę więźniów do wymiany i w październiku tr. przebywał w więzieniu na Butyrkach w Moskwie. W drodze wymiany więźniów z Litwą w 1933 na stacji Indra-Bigusowo (granica łotewsko-sow.) 19.10 tr. znalazł się w tym kraju razem z grupą 9 księży. W 1938 przebywał na terenie diec. Poniewież w miejscowości Antaliepte. W 1944 udał się do Niemiec, był kapelanem uchodźców litewskich. Zm. w 1974 w Chicago. Źródła: [1: syg. III/100, k. 102]; [6: syg. 126, k. 32]; [7: syg. 2ER 17]; [14: 1909–1917, 1923–1930]; [37: 25.10.1933, nr 245]; [88: nr 45, s. 711]; [222]; [262]; [321].

Kaczor-Kaczorowski Mikołaj s. Piotra (? – ? – ?). Ur. na Wołyniu. Nie znana przynależność diecezjalna lub zakonna. Aresztowany 3.04.1935. W październiku 1935 przebywał w łagrze Miedwieżja Gora (Miedwieżjegorsk), BBK, KFSSR z wyrokiem 5 lat. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał tam nadal w tym czasie. W archidiec. mohylewskiej, łucko-żytomierskiej i tiraspolskiej brak było księdza o tym nazwisku. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [262].

Kaiser Jakob (1893 – 1918 – 1921). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Pracował w par. Marienberg (Bisiuk, Kriestowskij) w gub. samarskiej, dek. Rownoje. W 1921 został w Marienbergu zamordowany przez wojska bolsz. Do jego śmierci (rozstrzelanie) mieli się przyczynić miejscowi „katolicy". Źródła: [15: 1918]; [38]; [67].

Kamiński Władysław (1863 – 1892 – 1950). Ur. 26.07. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1896–1898 był wikariuszem par. w Tobolsku, a nast. w Krasnojarsku. Przez ok. dwadzieścia lat (1898–1917 i być może późn.) był administratorem par. Czyta na Syberii, w której w 1917 było 5 tys. parafian (dek. Irkuck). Został aresztowany i w latach 1924–1925 był więziony. 1.02.1925 dzięki wymianie więźniów przybył do Polski i w tym samym roku podjął pracę w diec. lubelskiej. Przez ponad dwadzieścia lat był kapelanem w domu ss. franciszkanek misjonarek w Łabuniach w dek. zamojskim. Zm. w Łabuniach 7.07.1950. Był kanonikiem honor. kapituły zamojskiej. Źródła: [14: 1896–1917, 1923–1932]; [65, s. 290]; [178: Rep. IIbk, k. 101].

Kapłonowski Emmanuel s. Franciszka (1872 – 1897 – 1937?). Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1902–1910 pracował jako administrator par. Łabuń w dek. Zasław. W 1914 przebywał w klasztorze oo. Franciszkanów (Bernardynów) w Zasławiu bez stanowiska. W 1918 był administratorem par. Stara Uszyca, a w 1922 par. Żwańczyk (4049 parafian), gdzie został aresztowany w związku z konfiskatą-rabunkiem liturgicznych przedmiotów kośc. Był dwukrotnie aresztowany i uwolniony po odbyciu wyznaczonej kary. W 1924 miał pod opieką 3 parafie: Stara Uszyca, Sokólce i Zamiechów. W 1931 został skazany na 3 lata łagrów w północnej Syberii. 19.03.1932 znajdował się w jednym z Ł/P UCHTPIECZŁagu. 11.03 nast. r. został zwolniony z łagru. Prawdopodobnie zm. na zesłaniu w Kotłasie. Źródła: [23: 1902–1918]; [32: syg. A.12.P/4; syg. A.12.P/6]; [57: 1922, nr 9, s. 132]; [88: 1937, nr 6, s. 93]; [162: s. 441]; [262].

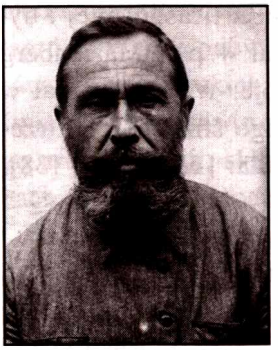

Kappes Alois s. Mikołaja (1886 – 1910 – 1937). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1910–1914 był proboszczem par. Marienberg na Powołżu w gub. samarskiej, dek. Rownoje, a późn. (1914–1922) proboszczem par. Marienfeld (Nowaja Awiłowa). Od początku 1924 pracował na stanowisku administratora par. w Josephstal n. Wołgą, a nast. (1928) par. w Kamyszynie w dek. saratowskim. Aresztowany 14.07.1930, był więziony na Butyrkach w Moskwie, gdzie sądzony był w procesie kilkunastu księży niem. z Powołża w związku z powołaniem tam do życia w 1917 KZN. Zarzucono mu m.in. następujące przestępstwa: *a) W celu organizowania kontrrewolucyjnej działalności w ZSSR nawiązał osobiste kontakty z papieżem i nacjonalistyczno-religijnymi niemieckimi organizacjami „Caritas" i „Fürsorge" i w związku z tym dwukrotnie odwiedzał Rzym i Niemcy, gdzie otrzymał osobiste dyrektywy od papieża i kierownictwa tych organizacji, wskazówki i pieniądze dla prowadzenia kontrrewolucyjnej działalności w ZSSR; b) Kierował, wspólnie z Baumtrogiem, stworzoną razem z nim kontrrewolucyjną organizacją księży, dając im praktyczne wskazówki co do prowadzenia kontrrewolucyjnej i szpiegowskiej działalności; uczestniczył nielegalnie w naradach księży zwoływanych wspólnie z Baumtrogiem; c) Osobiście prowadził szpiegowską działalność, zbierając informacje po linii ekonomicznej, politycznej i wojskowej, a wiadomości te przekazywał pracownikowi ambasady niemieckiej, Metzgerowi; d) Osobiście uczestniczył w działalności band politycznych, operujących na Powołżu w latach 1917–1920; brał aktywny udział w przygotowywaniu ruchów powstańczych i kontrrewolucyjnych, masowych wystąpień kolonistów niemieckich na Powołżu w końcu 1929 r. i na początku 1930; e) Ukrywając się przed władzą sowiecką w celu ucieczki za granicę, wykorzystywał fałszywe dokumenty na cudze nazwisko. Popełnił tym samym przestępstwa przewidziane w art. 58–2, 58–4, 58–6 i 72 KK RSFSR. Do wszystkich zarzucanych mu przestępstw Kappes się przyznał* [262 CAFSBRFNP]. Wg akt śledczych dwukrotnie, w 1922 i 1924, przekraczał granicę i nielegalnie przebywał w Niemczech i Ameryce, gdzie zbierał pieniądze na pomoc dla głodującej ludności niem. w Rosji oraz odwiedzał Watykan. Oskarżony był także o zamiar nielegalnego przejścia granicy do Polski. 20.04.1931, na podstawie ww. art. 58–2, 58–4, 58–6 i art. 72 KK RSFSR został skazany na karę śmierci z zamianą na 10 lat łagrów, licząc od daty 14.07.1930. Aresztowany w łag-

rze na Sołówkach, został 10.10.1937 skazany na karę śmierci i 1.11.1937 rozstrzelany. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917–1919]; [67]; [88: 1931, nr 24, s. 303]; [262 CAFSBRFNP].

Kapusta Piotr Bernard s. Józefa (1891 – 1917 – 1937). Ur. 14.03 we wsi Zaleszczyno, pow. oświejski w gub. witebskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1919 został mianowany administratorem par. Rosica w dek. Dryssa-Siebież na Białorusi, gdzie było wówczas ponad 8 tys. wiernych. Pracował tam jeszcze w połowie lat dwudziestych. Został stamtąd wyrzucony przez GPU. Odprawiał także nabożeństwa w Witebsku. Aresztowany w Mozyrzu w 1931 za nieuiszczanie podatków (wymierzanych w wysokości niemożliwej do zapłacenia), 23.08.1931 otrzymał wyrok 10 lat łagru na Wyspach Sołowieckich na podstawie oskarżenia z art. 58–6 i 58–11 KK RSFSR o rzekomą działalność kontrrew. i szpiegostwo. W latach 1930–1931 był stróżem w kołchozie w osiedlu Kreml na Sołówkach. Przebywał tam w 1932. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 nadal przebywał w łagrze na Wyspach Sołowieckich. Został tam aresztowany, 14.10.1937 skazany przez *trojkę* UNKWD obw. leningradzkiego na karę śmierci i 1.11.1937 rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [5: syg. 11049, k. 20–21]; [14: 1917, 1923–1932]; [102]; [152]; [243]; [262]; [284]; [309].

Karawajew Kuźmin Demetriusz (? – ? – ?). Rosjanin, kapłan obrz. wsch., aresztowany na początku lat dwudziestych i wydalony z granic Rosji sow. Nazwisko nie znane. Wymienia je jedynie ks. Donat Nowicki (zob. biogram). Źródła: [219: *Mosca e Solovski* (!), s. 1].

Karczewski Józef (1864 – 1888 – 1931). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1894 administrował par. Żwańczyk w dek. Uszyca. W 1918 był administratorem par. św. Jana Chrzciciela w Zasławiu (2047 parafian; druga parafia w Zasławiu liczyła wówczas 4843 wiernych). W 1920 był również tymczasowo administratorem par. Chodorków w dek. Skwira. Prześladowany przez władze bolsz., na początku lat dwudziestych opuścił ZSSR i podjął

pracę w diec. łuckiej. W latach 1923–1925 był rektorem pojezuickiego kościoła we Włodzimierzu Wołyńskim (zabranego przez władze carskie, przekazanego prawosławnym i odzyskanego w 1921) oraz katechetą. Przez ostatnie cztery lata życia (1927–1931) był proboszczem par. Jałowicze w dek. łuckim. Zm. w Jałowiczach 24.05.1931. Źródła: [23: 1894, 1917, 1920–1932].

Kardasiewicz Stanisław (1888 – 1911 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1912–1927 był administratorem, a nast. proboszczem par. Rostow n. Donem. Został tam aresztowany w czerwcu 1927 i był przez kilka miesięcy więziony w ścisłej izolacji. Ojcu, który przyjechał zobaczyć się z nim, GPU nie udzieliło zgody na widzenie w więzieniu. W latach 1931–1932 i zapewne późn. przebywał w więzieniu, w łagrze lub na zesłaniu. Dalsze losy nie znane. W schematyzmach archidiec. mohylewskiej wymieniany pod nazwiskiem Kordasiewicz. Radca Poselstwa Pol. w Moskwie, Adam Zieleziński, w liście do MSZ pisał, że ks. Kardasiewicz *znany był ze swego przychylnego stosunku do Polaków jeszcze w czasie, gdy kolonia polska (do rewolucji rosyjskiej) była w Rostowie n. Donem bardzo liczna* [3: syg. 70, k. 312]. Źródła: [3: syg. 70, k. 312]; [6: syg. 126, k. 32]; [14: 1928–1932]; [15: 1915]; [80: 1927, nr 20, s. 290]; [84].

Karoweć Makary Michajłowicz OSBM (1873 – 1898 – 1944). Ur. 14.11 w Przemysłowie pow. Sokal. 17.06.1891 wstąpił do zakonu bazylianów, gdzie po ukończeniu studiów teologicznych 28.08.1898 otrzymał święcenia kapł. Był jednym z kilku księży obrz. wsch., którzy w latach dwudziestych, a częściowo i trzydziestych, pracowali na Ukrainie jako duszpasterze Polaków i innych katolików obrz. łac. (niekiedy wsch.) W latach 1924–1929 był administratorem par. Ozarzyńce (w 1918 liczyła 1452 parafian) w dek. Jampol i par. Mohylew Podolski (1449 parafian). Pismo naczelnika przygranicznego okręgowego oddziału GPU, Lipskiego, z 13.01.1930 do sekretarza okręgowanego komitetu partyjnego, Karpowa, donoszące o wydaleniu ks. Karowecia *za kordon*, określało go jako *jednego z aktywniejszych księży* [288]. Wydalony został 24.11.1929 z Mohylewa Podolskiego. Przedtem nękany był przez GPU. Polskie MSZ w liście do prymasa z 28.12.1930 informowało, że ks. Karoweć musiał opuścić ZSSR jako obywatel pol. Według innych informacji był obywatelem austriackim (pochodził z b. zaboru austriackiego). Do czasu aresztowania i wydalenia przez 10 lat pracował w

różnych parafiach na Podolu. Nazwisko mylnie wymieniane w różnych wersjach: Karowić, Karowieć, Korowicz. W latach trzydziestych przebywał w Polsce i pisywał do wydawanego przez księży jezuitów w Krakowie (w latach 1933–1939) dwumiesięcznika „Oriens" na tematy dotyczące Kościoła obrz. wsch. (por. 1933, z. 3; 1937, z. 1). Zm. w Bratysławie na Słowacji 21.04.1944. Źródła: [1: syg. III/28, k. 41; syg. III/100, k. 35]; [3: syg. 71, k. 340–341]; [32: syg. A.12.P/6]; [162, s. 442]; [253: 1965, nr 64]; [288: d. 338, k. 29 oraz d. 559, k. 16].

Karpiński Józef s. Stanisława (1888 – 1913 – 1937). Ur. we wsi Starożebry w gub. płockiej w Polsce. Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1914 był wikariuszem i katechetą w par. Starokonstantynów (Stary Konstantynów), która w 1918 liczyła 5418 wiernych. W 1920 administrował tymczasowo par. Butowce w dek. starokonstantynowskim (1480 parafian). W tym samym roku udał się do Polski z wycofującą się spod Kijowa armią pol., lecz na polecenie ordynariusza diec. łucko-żytomierskiej, bpa Ignacego Dub-Dubowskiego, nielegalnie przekroczył granicę i wrócił do Starokonstantynowa. W r. nast. został przeniesiony do par. Machnówka, dek. Berdyczów (w 1918 liczyła 7931 wiernych), w której pracował przez 9 lat. Do chwili aresztowania 26.10.1930 był także duszpasterzem w okolicznych parafiach, pozbawionych opieki rel. Podczas śledztwa postawiono mu długą listę zarzutów. Został oskarżony o to, że był *członkiem kontrrewolucyjnej organizacji, do której wchodziła grupa księży i polskiej inteligencji; utrzymywał jawną kwaterę dla agentów II Oddziału armii polskiej Lachowicza [?]; na początku 1921 przeprowadzał wśród Polaków zajadłą, antysowiecką agitację, skierowaną przeciwko władzy sowieckiej. W tym celu wykorzystywał kazania, w których mówił o upadku ducha patriotyzmu polskiego, zachęcał do nieposyłania dzieci do szkół sowieckich, niewstępowania do kolektywów, grożąc za to anatemami. W rezultacie tych działań w wioskach jego parafii zakorzeniły się głęboko te idee, umocniły się kółka różańcowe i tercjary, a także rozeszły się pogłoski o bliskim wybuchu wojny i upadku władzy sowieckiej. Pod jego wpływem duża liczba młodzieży polskiej, przy jego pomocy, nielegalnie zbiegła do Polski* [262]. Na podstawie oskarżenia z art. 54–6 i 54–10 KK USSR został 12.05.1930 skazany przez OSO GPU na 10 lat łagrów na

Wyspach Sołowieckich. Przez pewien czas przebywał w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą w grupie 30 księży pol. z Ukrainy. Przebywając tam prosił za pośrednictwem PCK w Moskwie o pozwolenie na korespondencję ze swoją gospodynią z Machnówki, które otrzymał. Odmowną odpowiedź otrzymał natomiast na prośbę o pozwolenie na korespondencję ze swoją siostrą zamieszkałą w Polsce, w Lublinie przy ul. Lubartowskiej 27. W łagrze na Sołówkach znalazł się październiku 1930. W styczniu 1934 przebywał w łagrze Kiem', Murmanskaja Żeleznaja Doroga. A. Poniński podaje, że na początku 1937 znajdował się w łagrze na Sołówkach. Bezskutecznie starał się o wciągnięcie go na listę wymiany więźniów z Polską. 9.10.1937 skazany na karę śmierci (protokoł *trojki* NKWD nr 83) i 3.11.1937 rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23:1920, 1923]; [27]; [32: syg. A.12.P/6]; [34]; [68]; [80: 1931, nr 23, s. 286]; [88: 1931, nr 48, s. 764]; [162, s. 441, 460]; [235, z. 8]; [262]; [264]; [283].

Karowić (Karowieć) Makary zob. **Karoweć Makary**

Karpińskij Siergiej Grigor'jewicz (? – 1929 – ?). Przed I wojną świat. był w kat. seminarium duch. w Petersburgu, którego nie ukończył. Aresztowany w 1923 w związku ze sprawą katolików narodowości ros. jako *członek nielegalnej organizacji antysowieckiej* [284]. Dn. 19.05.1924 skazany na 10 lat łagru na Sołówkach. Do grudnia 1925 pracował tam w tartaku. 5.09.1928 otrzymał potajemnie z rąk przebywającego wówczas w łagrze sołowieckim bpa Bolesława Sloskansa (zob. biogram) święcenia diakonatu, a dwa dni późn., 7.09, święcenia kapł. Od stycznia 1928 przebywał w łagrze na wyspie Anzer, Komandirowka Troickaja, SŁON. W lipcu 1932 został tam aresztowany razem z grupą 30 innych księży kat. W 1937 miał przebywać ponoć w wewn. więzieniu w łagrze. Dalsze losy nie znane. Aresztowani wówczas na Sołówkach księża zostali tam nast. rozstrzelani. Źródła: [262]; [282]; [284].

Karpowicz Paweł s. Ksawerego (1868 – 1893 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1894–1899 był wikariuszem par. Imienia NMP w Mińsku (katedra). Późn. kolejno pracował jako administrator par. Faszczówka (w 1917 liczyła 3200 wiernych) w dek. mohylewskim (1900–1902) i par.

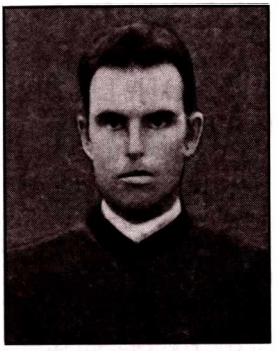

Czereja (2158 wiernych) w dek. Sienno (1903–1904). W latach 1906–1927 był proboszczem i dziekanem w par. Lepel (w 1917 liczyła 2976 parafian). Wywierał duży wpływ na miejscowe społeczeństwo. W czasie walk z bolszewikami w latach 1918–1920 uratował życie kilku miejscowym komunistom, skazanym na śmierć przez pol. dowództwo wojsk. za kolaborację z bolszewikami, prosząc na kolanach o darowanie im życia. Zapewne z tej racji po aresztowaniu 5.04.1927 (aresztowany został potajemnie w domu i na dłuższy czas słuch o nim zaginął) nie został przez władze sow. skazany na łagry, lecz na zesłanie do Wiatki (Kirow), niezdrowej klimatycznie. Przebywał tam cztery lata. 9.01.1931 przebywał jeszcze w Wiatce, był chory na gruźlicę. Po odbyciu wyroku, gdy całkowicie utracił zdrowie, pozwolono mu wrócić na Białoruś i osiąść na wsi koło Mohylewa. Był trzecim z kolei aresztowanym wikariuszem gen. administratora apost. w Mohylewie, bpa Bolesława Sloskansa. Nie znane jest miejsce jego śmierci i pochówku. Źródła: [6: syg. 126, k. 32]; [3: syg. 71, k. 141]; [14: 1894–1917, 1923–1932]; [130]; [262].

Kasperowicz Feliks s. Bronisława (1895 – 1920 – 1950). Ur. 18.05. Należał do archidiec. mohylewskiej. W latach 1914–1918 studiował w seminarium duch. w Petersburgu. Po jego likwidacji ukończył studia w seminarium w Nowogródku, gdzie czasowo umieścił je ordynariusz diec. mińskiej, bp Zygmunt Łoziński. Udał się do Rosji sow. i w latach 1922–1923 był administratorem par. Kojdanów (1917 liczyła 10 tys. wiernych). W 1922 był aresztowany w związku z konfiskatami w kościołach. W latach późn. pracował w różnych parafiach na Białorusi, m.in. w Borysowie i Mińsku. W spisie księży archidiec. mohylewskiej z 1925, pracujących lub więzionych w tym czasie w ZSSR, brak jego nazwiska. Sprawozdanie Konsulatu Gen. RP w Mińsku z marca 1930 wymienia go jako prawdopodobnie aresztowanego w Chojnikach k. Mozyrza. 27.09.1933 skazany został na 10 lat łagrów. W lipcu 1934 przebywał w KARŁagu, a we wrześniu 1936 w UCHTPIECZŁagu. W lutym nast. r. znajdował się w Czibju. Kniaź-Pohost. Na liście A. Ponińskiego z marca 1937 wymieniony jest jako więzień łagru w Karagandzie. W 1941 przebywał w łagrze Workuta-Wom Komi ASSR. Z tego samego okresu pochodzi informacja przekazana przez współwięźniów, Polaków deportowanych do ZSSR od jesieni 1939 i więzionych w łagrach, że przeby-

wał w łagrze Workuta Stroj-Ussa. Późn. przebywał na zesłaniu w miejscowości Bułajewo k. Omska na Syberii. Zm. tam w 1950. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [5: syg. 11049, k. 20]; [14: 1917, s. 140]; [31]; [32: syg. A.7. 682/1]; [165: 1922–1923]; [168, s. 435]; [197]; [313].

Kasprzykowski Stanisław s. Stanisława (1883 – 1909 – po sierpniu 1937). Ur. w Szumbarze na Wołyniu. Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1910 był wikariuszem w kościele katedralnym w Łucku, a od 1913 administratorem par. Jampol. W latach 1917–1924, i zapewne późn., pracował jako administrator par. Czerniejowce (Czerniowce Podolskie; liczyła wówczas 7010 wiernych) w dek. Jampol. Przed rewolucją bolsz. i po wybuchu I wojny świat. odznaczył się na polu oświaty i działalności społ. W tym ostatnim okresie miał założyć 15 szkółek pol. i utrzymywać je własnym staraniem. W anonimowym opracowaniu z 1924 na temat sytuacji Kościoła kat. na Ukrainie, sporządzonym dla pol. MSZ, zawarta jest opinia, że razem z kilkoma innymi księżmi miał zamiar wkrótce wyjechać do Polski, co nie nastąpiło. Aresztowany został 28.01.1930 i wysłany do więzienia w Kijowie, gdzie w grupowym procesie na podstawie art. 54–10 KK USSR został skazany na 7 lat łagrów na Sołówkach. Osadzony w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą w grupie 30 księży pol. z Ukrainy. Przebywał tam do 1933. Wysłany na Sołówki pomimo nadwerężonego zdrowia i skierowany do robót przy wyrębie lasów. Przebywał tam jeszcze w październiku 1934. We wrześniu 1936 zesłany został do miejscowości Mcensk-Karaczajewo koło miasta Orioł. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał tam nadal. W liście do delegatury PCK w Moskwie z marca 1937 pisał m.in. o bezskutecznych wysiłkach znalezienia pracy na zesłaniu: *Zwracałem się już do 18 różnych instytucji i wszędzie odmowa i odmowa. Ciężko mi napisać takie zdanie: proszę jeszcze o pomoc; ale jestem zmuszony* [262 PKK, f. 8406, op. 2]. Mieszkał wówczas pod adresem: Rosławl-Zapadnyj Obłastnoj, ul. Gornaja 12. W piśmie Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.08.1938 jest wymieniony wśród niedawno aresztowanych. Prawdopodobnie aresztowany został na zesłaniu w sierpniu 1937. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 127 i 180]; [7: syg. 2ER 135]; [9: t. IV, cz. 26, Korespondencja, s. 66]; [23: 1910–1918]; [32: syg. A.12.P/5; syg.

A.44.115/1]; [37: 22.09.1934]; [78, s. 34]; [80: 1934, nr 40, s. 632]; [162, s. 442]; [235, z. 8]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

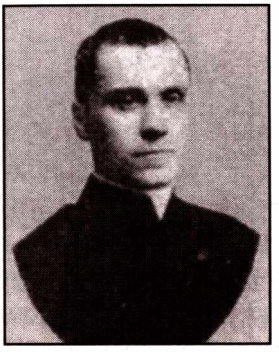

Kaszczyc Adolf s. Kajetana (1888 – 1914 – po 1936). Ur. we wsi Koziany k. Oszmiany na Wileńszczyźnie w rodzinie chłopskiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1917 i późn. pracował jako administrator par. Klewań w dek. Równe. W latach 1920–1924 był najpierw tymczasowo, a nast. na stałe administratorem par. Różyn w dek. Skwira. Na początku 1927 pracował na terenie diec. żytomierskiej w par. Białogródka w dek. Zasław (w 1918 liczyła 6188 wiernych). Został tam aresztowany i skazany na trzy miesiące robót przymusowych za *trwonienie wspólnotowego majątku i pieniędzy* [217] gminy rel., która go zatrudniała. Ponownie aresztowany, jak się zdaje, w 1931, gdyż 11 grudnia tr. była rozpatrywana jego sprawa śledcza Nr 202 przez niejakiego Suchanowa, upoważnionego przez jampolską pograniczną jednostkę GPU. O jego aresztowaniu donosiło kancelarii prymasa Polski pismo MSZ z 9.03.1932. Skierowany został do więzienia GPU w Berdyczowie. Akt oskarżenia zarzucał mu tym razem, że *przeprowadzał systematycznie agitację kontrrewolucyjną przeciw władzy socjalistycznej wśród obywateli polskiej narodowości, wykorzystując uczucia religijne; przygotowywał się do przejścia za granicę...* [217]. Skierowanie do Berdyczowa kończyło się poleceniem: *Oskarżenie ks. Kaszczyca skierować do rozpatrzenia trojki przy kolegium GPU USSR z wnioskiem o zastosowanie dla oskarżonego socjalnego zabezpieczenia – zamknięcia w ITŁ na 8 lat* [217]. Na początku 1932 został zaocznie skazany w trybie administracyjnym przez *trojkę* przy Kolegium GPU USSR w Berdyczowie na 8 lat łagrów. Dalsze losy nie znane. Z akt osobowych, do których wpisano rehabilitację w 1990, wynika, że po odbyciu kary na miejsce zamieszkania nie wrócił. Istnieją nie potwierdzone informacje, podane przez niektóre pisma pol. w kraju, o jego aresztowaniu w Orszy na Białorusi w 1937. Wobec wyroku, jaki otrzymał, wydaje się to mało prawdopodobne. Niekiedy wymieniany pod zmienionym nazwiskiem A. K. Kaszyc lub A. K. Kaszica. Źródła: [1: syg. III/100]; [8: 18.09.1937]; [9: AH, t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [23: 1918–1923]; [32: syg. A.12.P/6]; [68]; [88: 1937, nr 39, s. 619]; [162, s. 441, 460]; [217].

Kaszica Adolf zob. **Kaszczyc Adolf**

Kaszyc Adolf zob. **Kaszczyc Adolf**

Kayzer Jakob zob. **Kaiser Jakob**

Kaziunas Paweł (1877 – 1901 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1904–1909 pracował jako wikariusz i zastępca proboszcza par. Tomsk na Syberii, a późn. (1909–1910) proboszcz par. Ufa w Rosji europejskiej (w 1917 liczyła 3000 parafian). W latach 1911–1914 był administratorem par. Kołpino dek. Petersburg (w 1917 liczyła 1620 wiernych). W latach 1914––1920 pozostawał na stanowisku administratora par. Zahacie w dek. Lepel na Białorusi. W połowie lat dwudziestych (1924–1925 i zapewne późn.) administrował także par. Sieliszcze i par. Zaskórki w tym samym dek. W 1928 został aresztowany jako administrator par. Czausy w dek. czeryko-czausowskim, był sądzony za rzekome chuligaństwo oraz czyny niemoralne i skazany na 2 miesiące domu poprawczego. Wychodzące w Mińsku komunistyczne pismo w języku pol., „Orka", donosiło 14.12.1929 (nr 96) w pełnym różnych insynuacji artykule, dyskredytującym go moralnie pod każdym względem, że w maju 1929 ks. Kaziunas został ponownie aresztowany i był sądzony za *chuligaństwo, pijaństwo oraz napastowanie i gwałcenie kobiet* („Orka", jw.). Skazany został wówczas na 8 miesięcy domu poprawczego. Lista 13 księży pracujących na Białorusi na samym początku 1934, sporządzona dla MSZ przez Konsulat Gen. RP w Mińsku 22.02.1933, wymienia ks. Kaziunasa jako proboszcza par. Czausy. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/28, k. 47]; [5: syg. 6699, k. 28; syg. 6701, k. 20]; [14: 1904–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.12/P.22/1]; [33].

Kazokiewicz zob. **Kozakiewicz Józef**

Keler (Keller Michał) zob. **Köhler Michael**

Kelsch Joseph zob. **Kölsch Joseph**

Kelus Antoni (Dołęga-) (1872 – 1895 – 1927). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach

1902–1905 pracował jako wikariusz par. św. Aleksandra i katecheta w 3 gimnazjum podolskim oraz w szkole rzemieślniczej w Kijowie. Przez pięć lat (1905–1910) był administratorem par. Kulczyny (w 1918 liczyła 4000 wiernych) w dek. Starokonstantynów, a od 1914 administratorem par. Piatyhory (w 1918 liczyła 1264 parafian) w dek. Humań. W latach 1917–1922 i zapewne dłużej administrował par. Zozów (1288 wiernych) i par. Wachnówka (2503 wiernych) w dek. berdyczowskim oraz (od 1922) par. Gniewań-Witawa (4766 parafian). Nie wymieniany w spisie księży zawartym w anonimowym opracowaniu z 1924 na temat Kościoła kat. na Ukrainie, przygotowanym dla MSZ. Nękany i torturowany w więzieniu przez GPU, dostał obłędu i zm. w szpitalu w Winnicy w styczniu 1927. Jedno ze źródeł sow. podaje, że niejaki ks. Dołęga porzucił kapłaństwo [33, s. 302], co wskazywałoby na osobę ks. Kelusa, który używał też formy nazwiska Dołęga-Kelus i pod tym nazwiskiem był niekiedy wymieniany. Nie ma żadnych podstaw do takiego twierdzenia. Niekiedy błędnie wymieniany jako ks. Dołonga. Źródła: [23: 1902–1920]; [32: syg. A.12.P/6]; [33, s. 302]; [78, s. 34]; [80: 1927, nr 10–11, s. 145; 1930, nr 5, s. 86]; [162, s. 440]; [192]; [267]; [320].

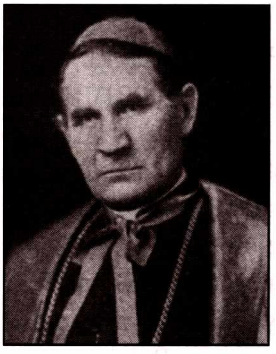

Kessler Joseph Aloisius abp (1862 – 1889 – 1933). Ur. 12.08 w Lois k. Samary w Rosji. Ordynariusz diec. tiraspolskiej. Ukończył niższe i wyższe seminarium duch. w Saratowie, a nast. Akademię Duch. w Petersburgu, uzyskując tam w 1889 magisterium z teologii. Po święceniach kapł. był przez 2 lata wikariuszem w kościele katedralnym w Saratowie i profesorem w seminarium duch. W latach 1891–1895 pracował jako administrator par. w Symferopolu, późn. (1895–1899) na stanowisku proboszcza par. Sulz, a nast. (1899–1903) jako proboszcz par. w Kiszyniowie. W 1903 biskup ordynariusz diec. tiraspolskiej Edward Ropp powołał go na stanowisko inspektora seminarium duch. w Saratowie. Rok późn. został kanonikiem kapituły saratowskiej. 7.04.1904 mianowany został biskupem i 28.10 tr. konsekrowany w kościele św. Katarzyny w Petersburgu. W r. nast., po powołaniu bpa Edwarda Roppa na stolicę biskupią w Wilnie,

został ordynariuszem diec. tiraspolskiej. Za jego rządów dokonał się znaczny rozwój materialny diec. tiraspolskiej. Poświęcił 31 kościołów, m.in. prokatedrę pw. św. Klemensa w Odessie (zamknięta i zdewastowana w latach trzydziestych, odzyskana w 1991). Przed zajęciem Saratowa przez wojska bolsz. opuścił 14.08.1918 siedzibę biskupią i pieszo w ciągu dziesięciu dni dotarł do Odessy. Ponieważ po zajęciu seminarium i kurii biskupiej znaleziono jego list pasterski skierowany do wiernych, w którym groził ekskomuniką tym wszystkim, którzy sprzyjają bolszewikom, był poszukiwany przez CZEKA. Zagrożony aresztowaniem i możliwym wyrokiem śmierci, ukrywał się w Odessie. W styczniu 1920 opuścił tereny kontrolowane przez władze sow. i udał się do Besarabii w Rumunii. Przez 2 lata przebywał w par. Krasna, należącej do diec. tiraspolskiej. Opuszczając diecezję nie mianował wikariusza gen., co później znacznie utrudniło administrowanie nią w warunkach walki z Kościołem. Anonimowe opracowanie z 1924 na temat Kościoła kat. na Ukrainie, przygotowane dla pol. MSZ, podaje niezgodną, jak się zdaje, z prawdą informację, że był dwukrotnie aresztowany i więziony. 3.01.1922 udał się do USA, gdzie zebrał 32 tys. dolarów na głodujących Niemców w Rosji, które późn. były potajemnie rozdzielane wiernym przez księży jego diecezji. W latach późn. przebywał w Berlinie. 27.11.1929 zrzekł się urzędu biskupa diec. tiraspolskiej i 23.01.1930 mianowany został przez pap. Piusa XI arcybiskupem tytularnym Bosforu. Napisał historię diec. tiraspolskiej pt. *Geschichte der Diözese Tyraspol*, Verlag von Rev. Georg Aberle. Dickinson, Nord Dakota, USA 1930). Zm. 10.12.1933 w Zinnowitz w Niemczech. Źródła: [15: 1917–1919]; [32: syg. A.12.P/6]; [67]; [84]; [86]; [120]; [175].

Klamm Władysław (1874 – 1901 – 1920). Należał do diec. wileńskiej i był absolwentem seminarium duch. w Wilnie. W latach 1907–1908 był administratorem par. Różanka w dek. Lida, a nast. kapelanem Zgromadzenia Sióstr Niepokalanek w dawnym klasztorze ss. Bernardynek w Słonimiu i katechetą w tym mieście. Późn., do 1920, administrował par. Krzemienica w dek. Wołkowysk. W czasie ofensywy Armii Czerwonej na Polskę został 5/6.08.1920 rozstrzelany przez wojska bolsz. Źródło: [156: 1907–1922]; [98: s. 13].

Klemczyński Zygmunt s. Zygmunta (1891 – 1915 – 1937). Ur. 20.06 w Kamieńcu Podolskim. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. Od 1917 administrował kolejno parafiami:

Wiszenki (do 1920), Sokul w dek. łuckim (czasowo), Horodnica w dek. Korzec (1920–1924), Pohrebyszcze w dek. berdyczowskim, a czasowo także par. Borszczajówka w dek. Skwira. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych był administratorem 4 parafii: Toporzyszcze, Horoszki, Horbulów i Buczki. W latach 1931–1934 pracował w par. Korostyszew (mieszkał przy ul. Kiriczewskaja) i miał pod opieką także inne parafie. Był aresztowany i sądzony w 1932. Ponownie aresztowany w Korostyszewie 29.07.1935 i sądzony w zbiorowym procesie księży kat. z oskarżenia o nielegalny przyjazd na Ukrainę i rzekomą przynależność do *faszystowskiej kontrrewolucyjnej organizacji rzymskokatolickiego i uniackiego duchowieństwa na prawobrzeżnej Ukrainie* [253: 1995, nr 46, s. 8], a także o to, że *na przestrzeni ostatnich lat prowadził kontrrewolucyjną i nacjonalistyczną działalność wśród młodzieży, starając się ją oderwać od wychowania komunistycznego nastawiał ją przeciwko kolektywizacji, dyskredytował kołchozy, a podczas procesji kościelnych używał zagranicznych narodowych symboli* [280]. To ostatnie oskarżenie dotyczyło dawnych chorągwi kośc. z napisami religijnymi w języku pol. Ponadto postawiono mu jeszcze inne zarzuty o charakterze polit. 14.05.1936 decyzją OSO przy Kolegium NKWD ZSSR na podstawie art. 54–4 i 54–11 KK USSR skazany został na 5 lat łagrów. Do winy się nie przyznał. Przebywał w jednym z łagrów Ucht-Iżemskiego Uprawlenija, gdzie zm. 24.09.1937. Zrehabilitowany po 1989. Źródła: [1: syg. III/100, k. 56, 131 i 179]; [7: syg. 2ER 143]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [24: 1918–1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [162, s. 460; [253: 1995, nr 46 s. 8]; [262]; [280]; [309].

Klepfer Władimir zob. **Klöpfer Wladimir**

Klimaszewski Franciszek Ksawery (1875 – 1899 – ?). Ur. 20.04 i należał do diec. tiraspolskiej. Po ukończeniu seminarium duch. w Saratowie studiował w Rzymie, gdzie uzyskał stopień magistra teologii. Był kanonikiem kapituły tiraspolskiej (Saratow), prałatem pap. i egzaminatorem prosynodalnym. Od 1913 przebywał w Petersburgu jako członek Rzymsko-Kat. Kolegium Kośc., reprezentując w nim kapitułę tiraspolską. Do 1917 pracował tam również jako katecheta w II i X gimnazjum dla chłopców, w gimnazjum Instytutu Litenicum oraz Instytutu Jurgens, a także w Instytucie

Marianum i w gimnazjum Cesarskiego Stowarzyszenia Filantropijnego. Późn. wrócił do Saratowa. Ordynariusz diec. tiraspolskiej, bp Joseph Kessler, opuszczając Saratów w obawie przed aresztowaniem przez bolszewików, mianował go w sierpniu 1918 wikariuszem gen. na płd.-wsch. część diec. tiraspolskiej. W lipcu 1919 ks. Klimaszewski został aresztowany jako zakładnik i po tygodniu zwolniony. Późn. był wielokrotnie aresztowany i nękany przez CZEKA. W styczniu 1920, po kilkakrotnych rewizjach i podłożeniu przez agentów CZEKA broni, dynamitu i granatów w mieszkaniu rewidowanym pod jego nieobecność, został aresztowany i osadzony w celi bez szyb w oknach podczas surowej zimy. Więziony przez kilka miesięcy w nie opalanej zimą celi. Po rewizji w Moskwie procesu z oskarżenia o posiadanie broni został uwolniony. Przez miesiąc pracował w parafii niem., której proboszcz zmarł na tyfus. Zagrożony ponownym aresztowaniem po wybuchu wojny pol.-bolsz. w 1920, ukrywał się w niem. wiosce k. Kamyszyna w gub. saratowskiej, katechizując potajemnie miejscowe dzieci. W tym czasie poszukiwany był przez CZEKA. Po zawarciu pokoju ryskiego konspiracyjnie powrócił w maju 1921 do Saratowa, wyznaczył swego następcę na urzędzie wikariusza gen. w osobie ks. Jakuba Fezera i potajemnie wyjechał do Polski. Był poszukiwany nadal celem aresztowania. W latach 1921–1934 pracował w Łodzi jako katecheta. Od 1935 przebywał w archidiec. warszawskiej jako emeryt i pracował jako sędzia prosynodalny w arcybiskupim sądzie metropolitalnym w Warszawie jeszcze w 1939. Pozostawił krótkie wspomnienia o przeżyciach w ZSSR, opublikowane w miesięczniku „Sodalis" (Orchard Lake, USA), 1954, nr 6(334). Źródła: [14: 1917]; [15: 1917–1919]; [67]; [93: 1935–1939]; [120].

Klöper Waldemar zob. **Klöpfer Władimir**

Klöpfer Władimir Władimirowicz (1875 – 1910 – 1936). Ur. w Finlandii i był narodowości niem. Początkowo ks. prawosł., późn. kat. obrz. wsch. Studiował w prawosł. Akademii Duch. w Petersburgu. W 1913 za sympatię do katolicyzmu był skierowany na pokutę do Ławry Pieczerskiej w Kijowie. W 1924 przeszedł do Kościoła kat. W r. nast. pracował w par. Brahiłów w diec. kamienieckiej. Od lutego 1926 był wikariuszem w par. Szarowka w gub. chersońskiej, a od 21.08 tr. wikariuszem par. w Chersonie na Krymie, której proboszczem był ks. Christian Siske. We wrześniu tr. mianowany administratorem tejże parafii. W lutym 1930 na pewien czas aresztowany za przyjęcie pieniędzy na pomoc dla głodujących od ks. Augustyna Baumtroga,

administratora apost. Powołża. Podejrzewany o współpracę z GPU. Aresztowany na początku 1936 i 21.02 tr. przez specjalne kolegium odeskiego sądu obwodowego na posiedzeniu w Odessie, na podstawie artykułów: 54–4 cz. 2 i 54–11 KK USSR skazany na 7 lat łagrów. Na podstawie art. 33 KK USSR powyższy wyrok został zamieniony na zesłanie. Zm. 4.05.1936 w więzieniu w Odessie. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 wymienia niejakiego ks. Waldemara Klöpera, który zmarł w nie ustalonym miejscu i czasie. Chodzi najprawdopodobniej o ks. Władimira Klöpfera. Źródła: [1: syg. III/100, k. 56]; [7: syg. 2ER 143]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [262]; [263: 1995, nr 42, s. 4].

Kłowiński (?). Aresztowany 4.11.1923 przez GPU pod zarzutem rzekomego szpiegostwa na rzecz Polski, zwolniony 25.12 tr. Informacja niepełna. Nazwiska takiego brak w schematyzmach diec. kresowych i in. Zapewne zostało zniekształcone. Źródła: [44: 1924, nr 49, s. 398].

Kmit Mieczysław (1886 – 1910 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Od 1913 był administratorem par. w Chołopieniczach (w 1917 liczyła 2120 wiernych) w dek. Borysów. Jedynie w 1923 wymieniany w schematyzmie archidiec. mohylewskiej jako przebywający w Rosji sow. Nie występuje w innych źródłach kośc. i państwowych, co nie oznacza, iż nie przebywał w ZSSR. Wg relacji Polaków z Mińska, zanotowanej tam w 1942 przez Grażynę Lipińską (wymieniony jako ks. Kmita), miał zostać uwięziony i zginąć w ZSSR [43]. Brak bliższych danych. Źródła: [14: 1917, 1923]; [43].

Kmita Mieczysław zob. **Kmit Mieczysław**

Kniuksztа Jan (1857 – 1882 – 1919 ?). Należał do diec. kamienieckiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1902–1904 pracował jako administrator par. Toporzyszcze w dek. Owrucz, a późn. (1904–1910) jako administrator par. Raszków w dek. Bałta. Od 1914 był rezydentem w par. Bałta, a nast. w par. Kodyma w tym samym dekanacie. Zamordowany przez bandy bolszewickie w 1919 (?). Źródła: [23: 1902–1918]; [83: 1920, nr 2].

Knobelsdorf Ryszard (1866 – 1899 – 1920). Należał do diec. wileńskiej. W 1908 był administratorem kościoła w Słonimiu. W r. nast. objął administrację par. Żuprany. W 1920, jako proboszcz tej parafii i dziekan oszmiański, przyjął funkcję kapelana Samoobrony Wileńskiej, która powstała na zapleczu frontu bolsz. Został zdradzony i aresztowany. Przywiązany do wozu, pieszo odbył drogę z Oszmiany do Białegostoku, gdzie został osadzony w więzieniu. 22.08.1920, w czasie wycofywania się wojsk bolsz. po klęsce pod Warszawą, został na skraju tego miasta zamordowany przez zakopanie żywcem w ziemi. Istnieje relacja, że przedtem wycięto mu krzyż na plecach i obcięto palec z pierścieniem prałackim. W 1924 odbyła się ekshumacja i pogrzeb z udziałem marszałka Józefa Piłsudskiego, którego był kuzynem. Pochowany został przy kościele par. w Żupranach obok rodziców, Wilhelma i Ludwiki z Klicperów. W latach nast. wzniesiono pomnik ku jego czci. W przededniu wejścia wojsk sow. we wrześniu 1939 jedna z parafianek w celu ocalenia pomnika przed zniszczeniem usunęła napis w języku pol., upamiętniający śmierć ks. Knobelsdorfa z rąk bolszewików. Pomnik zachował się do chwili obecnej (1996). W 1995 grupa parafian obchodziła w Żupranach 75. rocznicę śmierci ks. Knobelsdorfa. Źródła: [98, s. 13]; [156: 1908–1914]; [275].

Kobec Adalbertus zob. **Kobeć Wojciech**

Kobeć Antoni s. Leona (1881 – 1906 – ?). Ur. w Płoskirowie. Należał do diec. łucko-żytomierskiej i w Żytomierzu ukończył seminarium duch. Był młodszym bratem ks. Wojciecha Kobecia z diec. kamienieckiej. W latach 1907–1910 pracował jako wikariusz par. Połonne, a nast., w latach 1910–1919, był administratorem par. Zawalijki w dek. płoskirowskim. Od 1920 przez z górą pięć lat był administratorem par. Kupiel (6078 wiernych) w dek. starokonstantynowskim i czasowo par. Bazalia w tym samym dekanacie. Na początku 1927 pracował jeszcze na terenie diec. żytomierskiej. Aresztowany został 9.11.1929. Więziony był w Wołoczyskach, a nast. w Płoskirowie, Charkowie i Kijowie. 10.05.1930 został skazany na 10 lat łagrów. 27.05.1930 skierowany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą, gdzie przebywał w grupie więzionych tam 30 księży pol. z Ukrainy.

Był tam nadal na początku lat trzydziestych i w liście z 31.08.1933 zwracał się stamtąd do PCK w Moskwie z prośbą o wciągnięcie jego jak również jego krewnych: Stanisławy Sierakowskiej i Karoliny Dauricio (?) oraz Teofili Tiecko (?), wdowy z dwojgiem dzieci, Zygmuntem i Ryszardem, zamieszkałej w Płoskirowie przy ul. Kamienieckaja 121, na listę wymiany więźniów (wymiany z Polską zakończyły się w 1932). Prosił także (jak niemal wszyscy korespondenci PCK) o pomoc żywnościową i w odzieży. Pomimo choroby serca i nerwów, reumatyzmu, niedokrwistości i innych miał być wysłany do łagru koło Archangielska. W listopadzie 1933 został deportowany do łagru na Sołówkach. Wg listy A. Ponińskiego pozostawał tam jeszcze na początku 1937. Dalsze losy nie znane. Miał liczną rodzinę w Polsce. Źródła: [1: syg. III/100, 179]; [5: syg. 11049, k. 22]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1907–1925]; [33, s. 313]; [78, s. 34]; [162, s. 443 i 460]; [235, z. 5]; [262]; [283].

Kobeć Wojciech s. Leona (1873 – 1898 – 1937). Ur. w Płoskirowie. Rodzony brat ks. Antoniego Kobecia. Należał do diec. kamienieckiej i ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. Pracował jako wikariusz, a od 1902 do 1906 jako administrator par. Łuczyniec (w 1918 liczyła 2336 wiernych) w dek. Mohylew Podolski. W latach 1907–1910 był wikariuszem i katechetą w szkołach średnich – handlowej i miejskiej – w Berdyczowie. Od 1914 pozostawał na stanowisku administratora par. Mohylew Podolski, a późn. par. Felsztyn. Kilkakrotnie aresztowany (1921, 1927, 1929). Był członkiem kilkuosobowej tzw. grupy inicjatywnej duchowieństwa katolickiego na Podolu, stworzonej tam w 1927 pod presją GPU, w okresie nasilających się prześladowań rel. Miała ona na celu wywarcie wpływu na administratorów diecezji żytomierskiej – Kazimierza Naskręckiego, i kamienieckiej – Jana Świderskiego, by z okazji 10-lecia rewolucji bolsz. ogłosili odpowiednie deklaracje pochwalne (por. biogramy). Aresztowany został w 1929 w Płoskirowie, jakoby za nieposłuchanie rozkazu agenta GPU, by natychmiast przerwał spowiedź. Skazany przez Kolegium OGPU na podstawie art. 54–4 KK USSR na 5 (?) lat łagrów w obw. archangielskim. Pismo naczelnika wydziału w MSZ, dra Wacława Gawrońskiego, z 31.12.1929 do prymasa Polski podaje informację, że ks. W. Kobeć został aresztowany w Felsztynie, a razem z nim aresztowanych zostało kilka sióstr Żywego Różań-

ca. Autor pisma wyjaśniał, że fala aresztowań księży i tercjarzy na Ukrainie ma na celu przygotowanie nowych procesów polit., aby m.in. zdyskredytować duchowieństwo w oczach pol. społeczeństwa kat., zachowującego nadal wierność Kościołowi. W piśmie do MSZ konsula pol. w Kijowie, M. Z. Babińskiego, z 22.02.1930, wymieniany jako Kopeć Adalbert (imię Adalbertus jest łac. formą imienia Wojciech). Wg źródeł PCK zmarł na początku lat trzydziestych. Wg innych źródeł zginął na Sołówkach w 1937. Źródła: [1: syg. III/28, k. 42]; [5: syg. 11049, k. 22]; [14: 1931]; [23: 1902–1918]; [33, s. 313]; [78, s. 34]; [80: 1930, nr 5, s. 86]; [88, nr 1930, nr 14, s. 8]; [309]; [320].

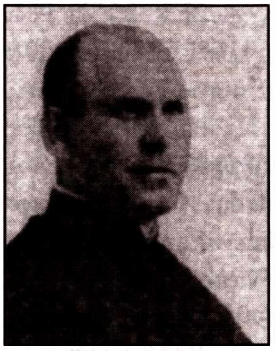

Kobierski Andrzej (1878 – 1901 – 1932). Ur. 30.11 we wsi Kamionka pod Czehryniem na Ukrainie jako syn Wincentego i Rozalii z Marszewskich. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, w której otrzymał tytuł prałata i szambelana pap. Ukończył gimnazjum w Białej Cerkwi i w 1897 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu, gdzie po czterech latach studiów otrzymał w 1901 święcenia kapł. Początkowo pełnił funkcję kapelana w kaplicy pałacowej w Czeczelniku oraz w Beszardzie, filli par. Czeczelnik. W latach 1904–1907 był administratorem par. Kuna i par. Ładyżyn w dek. bracławskim oraz kapelanem wojsk. Od 1908 do 1920 pracował jako katecheta szkół średnich w Humaniu. W ciągu czterech lat (1920–1924) był więziony kolejno w Humaniu i w Kijowie (w czasie świąt Bożego Narodzenia 1920 ?/1921 ? przebywał w areszcie OO przy ul. Instytuckiej z oskarżenia o przynależność do POW). Późn. więziony był w Jarosławlu n. Wołgą, w Mińsku oraz w więzieniu mieszczącym się w dawnym klasztorze Nowospaskim w Moskwie, a także na Butyrkach. Wymieniony do Polski 28.04.1924 (wśród 117 Polaków wymienionych wówczas na 36 komunistów było 7 księży). W latach 1924–1932 pracował w diec. łuckiej, najpierw jako katecheta w Liceum Krzemienieckim i rektor kościoła św. Ignacego Boboli w Krzemieńcu (1924–1926), a nast., aż do śmierci, jako katecheta w gimnazjum w Dubnie. Od czasu pobytu w więzieniach sow. był chory. Zm. 27.12.1932 we Lwowie i został tam pochowany. Źródła: [3: syg. 70, k. 237 i 250]; [23: 1902–1932]; [57: 1923, nr 33, s. 523]; [66, s. 109]; [68]; [78, s. 34]; [79, s. 249, 252]; [80: 1933, nr 1, s. 3]; [162, s. 249–250].

Kobylański Stanisław (? – ? – ?). Nie znana przynależność diecezjalna. Wg schematyzmów archidiec. mohylewskiej z lat 1931–1932 przebywał w tym czasie w więzieniu, w łagrze lub na zesłaniu. Źródło: [14: 1931–1932].

Kocięcki Bolesław (1872 – 1895 – ?). Należał do diec. płockiej i ukończył seminarium duch. tej diecezji. W 1902 był tymczasowo administratorem par. Bądkowo, a w 1908 par. Rokicie w dek. Lipno. W latach 1910–1912 administrował par. Żukowo, a nast. (1913–1914) par. Gralewo w dek. płockim. W 1920 jako proboszcz par. Lipno został aresztowany i uprowadzony przez wycofujące się wojska bolsz. Uciekł z aresztu w Grodnie dzięki Polce, *trzymanej w jasyrze przez generała sowieckiego*. Źródła: [124: 1902–1920]; [137: 1920, nr 9–10, s. 141].

Koelsch Joseph zob. **Kölsch Joseph**

Kołomyjski Franciszek (1870 – 1894 – 1920). Ur. 9.03. Należał do diec. sejneńskiej. Po ukończeniu seminarium duch. w Sejnach i święceniach kapł. pracował kolejno jako wikariusz par. Kobylin w dek. Wysokie Mazowieckie (1903), wikariusz par. Łomża (1905–1909), a latach 1910–1914 administrator par. Lubotyń. W czasie I wojny świat. (1915–1918) przebywał na uchodźstwie w Smoleńsku i pracował w miejscowej parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, liczącej wówczas 8 tys. wiernych. Wrócił do kraju. W 1920 został rozstrzelany w Ostrołęce przez wojska bolsz. w czasie ich odwrotu spod Warszawy. Źródła: [14: 1917]; [51, s. 9]; [98, s. 13]; [169: 1903–1914].

Koncewicz Mikołaj (? – 1906 – ?). Należał zapewne do archidiec. mohylewskiej (w schematyzmach brak daty urodzenia). W latach 1916–1917 był wikariuszem par. Irkuck (5 tys. parafian). Od 1923 do 1928 wymieniany jako administrator par. Czausy (w 1917 liczyła 1000 wiernych) dek. Czeryków-Czausy na Białorusi oraz par. Riasna (w tym samym dekanacie) i innych parafii. Wg tajnej informacji Konsulatu Gen. RP w Mińsku, przekazanej Poselstwu Pol. w Moskwie pismem z 22.02.1934, został aresztowany w Połocku w 1933 jako jeden z 6 księży aresztowanych w tym roku na Białorusi. Dalsze losy nie znane. Źródła: [5: syg. 6699, k. 28–29]; [14: 1917, 1923–1932].

Kopeć Adalbert zob. **Kobeć Wojciech**

Kopp Theobald (1892 – 1917 – ?). Ur. w par. Krasna w Besarabii. Należał do diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie i w 1917 otrzymał tam święcenia kapł. Bezpośrednio po nich został wikariuszem par. Karlsruhe. W 1924 był administratorem par. Katharinental, a w 1928 par. Strassburg. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ przebywał w tym czasie na zesłaniu w Karagandzie. Źródła: [15: 1917]; [32: syg. A.44.115/1]; [67].

Koptal Franciszek zob. **Kotak Franciszek**

Kordasiewicz Stanisław zob. **Kardasiewicz Stanisław**

Korowicz Makary zob. **Karoweć Makary**

Kosiński Józef zob. **Koziński Józef**

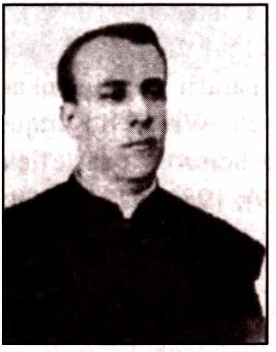

Kotak Franciszek s. Dominika (1875 – 1903 – 1937). Ur. we wsi Dubinki w gub. wileńskiej. Należał do diec. kamienieckiej, seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W 1904 był administratorem par. Międzybórz w dek. latyczowskim, a w r. nast. wikariuszem par. Latyczów. W latach 1906–1910 administrował par. Jampol. W 1914 przebywał w klasztorze w Zasławiu, oczekując na wyznaczenie stanowiska. W 1918 i zapewne późn. pracował jako administrator par. Szumbar w dek. Krzemieniec. W 1924 administrował par. Tynna w dek. Uszyca. Był chory na epilepsję i w późn. okresie przebywał pod opieką ks. Antoniego Kurowskiego w par. Szarawka w dek. Płoskirów. Po wielu szykanach GPU został 18.04.1935 aresztowany w Szarawce. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał na zesłaniu w miejscowości Gołowan (obw. Odessa). Późn. o rok pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ podaje, że zmarł w sierpniu 1937 w wiosce Roskojma w obw. odeskim, gdzie ostatnio przebywał. Nazwisko podawane niekiedy w nieco zmienionej

formie jako Kottak lub błędnej Koptal. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [23: 1904–1918]; [32: syg. A. 12.P/6]; [80: 1938, nr 12, s. 192]; [162, s. 441].

Kottak Franciszek zob. **Kotak Franciszek**

Kotwicki Jan (1898 – 1922 – 1943). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Święcenia kapł. otrzymał w Gnieźnie, gdzie czasowo znalazła się grupa alumnów z Żytomierza. Nielegalnie powrócił na teren diec. żytomierskiej i w latach 1922–1925 był wikariuszem w katedrze w Żytomierzu. Aresztowany tam 4.11.1923 razem z ks. Andrzejem Fedukowiczem, został po kilku tygodniach zwolniony (25.12 tr.). Ponownie aresztowany 9.05.1924, ciężko zachorował i przebywał w szpitalu więziennym w Żytomierzu. Po paru miesiącach został wysłany do więzienia w Charkowie, a stamtąd prawdopodobnie do łagru na Sołówkach. W 1927 był więziony na Butyrkach w Moskwie, a w r. nast. wymieniony do Polski razem z 3 innymi księżmi (Zygmunt Chmielnicki, Julian Cimaszkiewicz i Kazimierz Sokołowski). Pracował późn. w diec. łuckiej. W 1930 był wikariuszem par. Równe, w latach 1931–1934 proboszczem par. Zofjówka w dek. łuckim, w 1935 proboszczem par. Białozórka w dek. Krzemieniec, a nast. (1936–1938) proboszczem par. Wyszogródek w tym samym dekanacie. Nast. pracował w par. Sokul w pow. Łuck i w par. Chrynów w dek. Włodzimierz Wołyński, gdzie 11.07.1943 został zamordowany przez oddział UPA. Pochowany we Włodzimierzu Wołyńskim. Źródła: [23: 1918–1938, 1939]; [44: 1923, nr 34, s. 7; 1924, nr 25, s. 208; nr 49, s. 398; 1925, nr 4, s. 32]; [66, s. 109]; [68]; [78, s. 34]; [142]; [162, s. 451, 460].

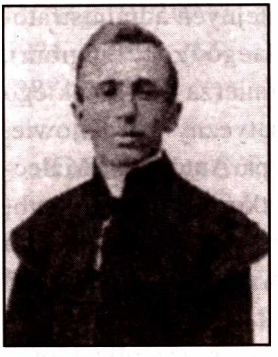

Kowalski Adolf (1888 – 1914 – 1920). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i w Żytomierzu ukończył seminarium duch. W latach 1914–1918 był wikariuszem par. Czarny Ostrów w dek. Płoskirów, a od 1918 administratorem par. Radziwiłłów w dek. krzemienieckim. Został tam zamordowany w 1920 przez wojska bolsz. Trupa uwiązano do końskiego ogona i włóczono po mieście. Źródła: [17, s. 169]; [23: 1918, 1920]; [76, s. 199]; [78, s. 28]; [86].

Kowalski Apolinary (1885 – 1908 – ?). Należał do diec. kamienieckiej i ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1917–1918 był katechetą w par. Bar. Późn. pracował w par. Zińków (w 1918 liczyła 5600 wiernych) w dek. latyczowskim. 10.09. 1922 władze, po uprzedniej rekwizycji wszystkich przedmiotów liturgicznych i kośc. (*od monstrancji do ławek*), nałożyły na kościół i księdza w Zińkowie opłatę w postaci *progresiwnogo nałoga* (progresywnego podatku) w wysokości 500.000.000 rubli. Ks. Kowalski zwrócił się o tę sumę do parafian, którzy z oburzeniem odrzucili żądania władz. Rezultatem było jego aresztowanie pod zarzutem kontrrewolucji i oporu przeciwko władzom. Zbiegł dzięki pomocy organisty, którego uprzednio razem z nim aresztowano. Ten ostatni został za to rozstrzelany. Majątek obydwu skonfiskowano. Był więziony w Kamieńcu Podolskim. Późn. przebywał w Polsce. Anonimowe opracowanie z 1924 na temat Kościoła kat. na Ukrainie, sporządzone dla MSZ na podstawie raportów pol. placówek konsularnych z tej republiki, zawierające listę aktualnie pracujących tam księży, nie wymienia ks. A. Kowalskiego. W latach 1930–1939 (zapewne także wcześniej) mieszkał w miejscowości Antonówka na terenie diec. łuckiej. Dalsze losy nie znane. Źródła: [23: 1918, 1930–1938]; [32: syg. A.12.P/6]; [57: 1922, nr 14, s. 224]; [161, s. 158]; [162, s. 444].

Kowalski Józef s. Antoniego (1898 – 1928 – 1937). Ur. 17.06 w chutorze Jelenin, pow. Szepietowka (wg innych źródeł w Połonnem) na terenie gub. wołyńskiej. Należał do diec. kamienieckiej i był jednym z 5 alumnów konspiracyjnie przygotowanych do kapłaństwa przez kolejnych administratorów apost. diec. łucko-żytomierskiej, ks. Teofila Skalskiego (zob. biogram), a po jego aresztowaniu przez jego następcę, ks. Kazimierza Naskręckiego (zob. biogram). Ukończył Instytut Fizyczno-Matematyczny w Kijowie. 3.12.1928 otrzymał potajemnie w Leningradzie z rąk bpa Antoniego Maleckiego święcenia niższe, a nast. dnia, na zasadzie wyjątkowej sytuacji, subdiakonatu, diakonatu i święcenia kapł. (razem z Andrzejem Rybałtowskim – zob. biogram). Bezpośrednio po święceniach pracował jako wikariusz w par. Fastów k. Kijowa i dorywczo w par. Szepietowka. W nocy z 16 na 17.05.1929 po rewizji w mieszkaniu został aresztowany przez obwodowy

oddział GPU USSR w Białej Cerkwi i uwięziony. Formalna data aresztowania: 29.05.1929. Po rocznym śledztwie w Kijowie z oskarżenia na podstawie art. 54–4 i 54–10 KK USSR został przez *trojkę* przy Kolegium GPU USSR 12.05.1930 skazany na 10 lat łagrów. Oskarżony został o to, że *w Fastowie prowadził ożywioną propagandę i agitację antysowiecką wśród parafian należących do tego kościoła, został wychowankiem ukrytego seminarium duchownego, a jednocześnie był związany z konsulatem polskim w Kijowie i prowadził kontrrewolucyjną robotę według poleceń tegoż konsulatu* [280]. Przebywał w więzieniu w Kijowie, a w latach 1930–1931 w więzieniu w Jarosławlu n. Wołgą. Od kilku lat cierpiał na katar gardła. We wrześniu 1933 deportowany został do łagru na Wyspach Sołowieckich. W 1937 znajdował się w jednym z łagrów BBK SŁON NKWD. A. Poniński na liście z marca 1937 wymienia go jako więźnia łagru sołowieckiego. Podczas pobytu w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą, a nast. w łagrze na Sołówkach, zwracał się w liście z 19.05.1932 (z Jarosławla) i z 6.10.1934 (z Sołówek) do Jekatieriny Pieszkowej, kierowniczki delegatury PCK w Moskwie, w sprawie pomocy dla dwóch córeczek swojego brata Konstantego z gub. wołyńskiej, który po „rozkułaczeniu" w 1929 został razem z rodziną zesłany do Tomska, gdzie zmarł, a matka z dwiema dziewczynkami, Eleonorą i Zuzanną, przebywała w łagrze (?) w Tomsku w baraku nr 5. Po aresztowaniu w łagrze na Sołówkach został 9.10.1937 przez *trojkę* przy Kolegium UNKWD skazany na śmierć (nr protokołu 83). Trzy tygodnie później, 3.11.1937, został rozstrzelany. Zrehabilitowany na podstawie rozporządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSSR z 16.01.1989. Wg akt NKWD znał – obok języka pol. i ros. – także język łotewski, franc. i niem. Jego trzej bracia byli emigrantami w USA. Brat Antoni mieszkał w stanie Ohio Columbia, Cleveland. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [5: syg. 11049, k. 22]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [66, s. 99–100]; [68]; [235, z. 8]; [262]; [264]; [280]; [287 (3)].

Kozakiewicz Józef (1889 – 1912 – 1934). Należał do archidiec. mohylewskiej i ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1912–1917 i być może późn. był wikariuszem par. Omsk na Syberii. Schematyzmy archidiec. mohylewskiej z lat 1924–1925 wymieniają go jako administratora par. Barokowskoje i Botogol z kaplicą w Tiuchtiet w dek. Tomsk. Opiekował się także kaplicą w Aczyńsku, należącą do par. Krasnojarsk. Od 1928 był więziony. W 1. poł. 1931 przebywał na zesłaniu w rej. Narymu na Syberii. We wrześniu 1933 znajdował się na liście księży do

wymiany więźniów polit. z Litwą. Jednakże lista 11 księży wymienionych 10.09.1933 na stacji Indra-Bigusowo (granica łotewsko-sow.) nie obejmuje nazwisk ks. Kozakiewicza i ks. Andrekusa, którzy figurują na wstępnej liście do wymiany, jaką Poselstwo Litewskie przekazało administratorowi apost. w Moskwie, bpowi Pie-Éugène Neveu. Niemniej ks. Kozakiewicz znalazł się niedługo późn. na Litwie. Na skutek złego stanu zdrowia został natychmiast skierowany do szpitala w Poniemuniu k. Kowna, gdzie po kilku miesiącach zmarł na gruźlicę. Pochowany w Kownie. W zapisie bpa Neveu nazwisko zniekształcone i podane jako Kazokewicz. Źródła: [7: syg. 2ER 178]; [14: 1917, 1925]; [88: 1934, nr 23, s. 681]; [103]; [290]; [300]; [321].

Koziński Józef s. Klemensa (1889 – 1916 – 1967). Ur. 4.07 we wsi Jezioro, rej. Pohrebyszcze w obw. winnickim. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1916 rozpoczął studia w Akademii Duch. w Petersburgu, których nie ukończył z powodu jej zamknięcia w 1918. W 1918 pracował jako wikariusz par. Krzemieniec (3635 parafian), a późn. (1919–1920) jako katecheta w szkołach miejskich w Żytomierzu. W latach 1920–1925 był administratorem par. Topory w obw. żytomierskim, a nast. par. Różyn oraz dziekanem w Skwirze. Pracował nadal na terenie diec. żytomierskiej (w 1932 był w Fastowie k. Kijowa). Wg informacji bpa Pie-Éugène Neveu, administratora apost. w Moskwie, w 1933 miał pod opieką 10 parafii. Aresztowany został 19.08.1935 jako administrator par. Topory w grupie innych 19 osób, w tym 7 księży. Oskarżony został o przynależność do *faszystowskiej kontrrewolucyjnej organizacji rzymsko-katolickiego i uniackiego duchowieństwa na prawobrzeżnej Ukrainie* [253: 1995, nr 46, s. 8]. Oskarżono go ponadto o to, że *w latach 1933–1935 prowadził kontrrewolucyjną robotę specjalnie wśród uczącej się młodzieży, wygłaszał z ambony kościelnej kazania zachęcające do kontrrewolucyjnego zachowania się, wspólnie z Szenfeldem* [zob. biogram ks. Aloisa Schönfelda – R. D.] *omawiał faszystowskie plany oderwania sowieckiej Ukrainy od ZSSR, przechowywał u siebie w mieszkaniu kontrrewolucyjną i nacjonalistyczną literaturę, dokonując w ten sposób przestępstw przewidzianych w art. 54–4 i 54–11 UK USSR* [280]. Dn. 14.05.1936 na specjalnym posiedzeniu OSO przy Kolegium NKWD ZSSR został skazany na 5 lat łagrów i skierowany do łagru w Czibju. Wyrok

odbywał w jednym z Ucht-Iżemskich północnych łagrów (w tym samym dniu taki sam wyrok otrzymał i do tych samych łagrów skierowany został ks. Zygmunt Klemczyński – zob. biogram). W liście z 12.07.1936 do PCK w Moskwie, zawierającym prośbę o pomoc żywnościową, podawał adres: Siewiernyj kraj, g. Kotłas, Punkt Przesyłkowy Ucht-Pieczorskich Łagieriej. Komandirowka Kruglica. Na liście A. Ponińskiego z marca 1937 wymieniony jako więzień łagru w Czibju. 19.08.1940 został zwolniony i przyjechał do par. Topory. Nie otrzymał pozwolenia na pracę duszp. i pracował w kołchozie. Po zajęciu Ukrainy przez wojska hitlerowskie został aresztowany na skutek donosu starosty Mielnika i wywieziony do obozu na Ukrainie Zach. Po pewnym czasie został zwolniony i podjął pracę duszp. w kościele św. Barbary w Berdyczowie. Dojeżdżał także do par. Topory i Różyn. Pozostawał na tym stanowisku także po II wojnie świat., jako jeden z nielicznych księży na Ukrainie. Po zamknięciu w 1949 kościoła w Berdyczowie przez władze sow. odprawiał mszę św. we wsi Chałaimgródek, odległej 27 km od Berdyczowa. W 1953 kupił razem z parafianami chatę w Berdyczowie. Po uzyskaniu pozwolenia na otwarcie kaplicy rozpoczął tam pracę. Jako proboszcz par. berdyczowskiej przez ok. 20 lat opiekował się także par. Nowyj Zawod k. Żytomierza. Zm. 20.01.1967 w Berdyczowie i tam został pochowany. Zrehabilitowany po 1989. Istnieje błędna informacja, podana w 1937, że zmarł nad Morzem Białym [88: 1937, nr 16]. Był jednym z 3 księży kat. z Ukrainy, którzy przeżyli represje w okresie międzywojennym i podjęli tam pracę po II wojnie świat. Oprócz niego byli to: ks. Roman Jankowski i ks. Aleksander Samosenko (ks. Władysław Dworzecki, który także dożył lat powojennych, jako inwalida nie mógł pracować). Źródła: [1: syg. III/100, k. 56 i 179]; [7: syg. 2ER 143; 2ER 176]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [14: 1917]; [23: 1918–1925]; [31]; [88: 1937, nr 16]; [121]; [131, s. 34]; [162, s. 440, 460]; [253: 1995, nr 46, s. 8]; [280]; [309]; [319].

Köhler Michael (1897 – 1922 – 1983). Ur. 30.10 w niem. wiosce Johannes Stal k. Odessy. Należał do diec. tiraspolskiej. Studiował najpierw w seminarium duch. w Saratowie, a nast. w Odessie, po jego przeniesieniu tam w 1918. Święcenia kapł. otrzymał 21.05.1922 z rąk emerytowanego bpa Antoniego Zerra w Selz i pracował w Karlsruhe w dek. Nikołajewsk, w d. gub. chersońskiej. W latach 1923–1934 był administratorem par. Speier w tym samym dekanacie. W 1934 został uwięziony i zesłany na teren jednej z republik azjatyckich, gdzie potajemnie spełniał czynności kapł. wśród deportowanych tam katolików. Wg informacji Wydziału Konsularnego Am-

basady RP w Moskwie z 28.06.1938 dla MSZ w Warszawie przebywał na zesłaniu w Karagandzie. W latach powojennych pracował w północnym Kazachstanie, najpierw jako więzień, a późn. jako wolny w charakterze technika nadzorującego budowy. W marcu 1957 przyjechał do Taińczy (Krasnoarmiejsk), gdzie spotkał się z pracującym tam wówczas ks. Józefem Kuczyńskim (1904–1982) oraz z odwiedzającymi go z okazji poświęcenia miejscowej kaplicy (późn. zamkniętej przez władze) księżmi: Władysławem Bukowińskim (1904–1974) i Bronisławem Drzepeckim (1906–1973), którzy pracowali wówczas w Kazachstanie (wszyscy trzej pochodzili z diec. łuckiej i po II wojnie świat. dobrowolnie pozostali w ZSSR, by pracować wśród Polaków i katolików innych narodowości). Po raz pierwszy po 12 latach odprawił wówczas publicznie mszę św. Po przejściu na emeryturę otrzymał dyplom pochwalny i medal za swoją pracę. Zamieszkał początkowo w Nowosybirsku, a późn. w stolicy Kirgizji, Frunze, gdzie 14.07.1967 został zarejestrowany jako duszpasterz i rozpoczął pracę w zarejestrowanej przez władze kaplicy. Pracował wśród zesłanych tam w latach 1940–1941 katolików niem. W 1972 obchodził złoty, a po 10 latach diamentowy jubileusz kapłaństwa z udziałem kilku księży i całej wspólnoty kat., wyrażającej mu swoją wdzięczność. Zm. w 1983 we Frunze jako ostatni kapłan należący do diec. tiraspolskiej. W różnych źródłach wymieniany jako Keller lub Keler. W historii sióstr eucharystek, mających od lat sześćdziesiątych swoje domy w Kazachstanie (Karaganda, Celinograd), jest mowa o ks. Józefie Kellerze, który w 1936 przez trzy miesiące pracował nocami wśród tamtejszych zesłańców. NKWD miało mu wówczas proponować dobre mieszkanie i pensję w zamian za przyjęcie proponowanej mu współpracy, na co się nie zgodził. Został wówczas aresztowany i uwięziony. Prawdopodobnie chodzi o ks. Michaela Köhlera. Pozostawił wspomnienia, które zostały opublikowane w RFN [291, s. 115–133]. Źródła: [15: 1918]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [131, s. 74]; [134, s. 9]; [169, s. 27]; [230]; [291].

Kölsch Joseph (1888 – 1913 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1914 był administratorem par. Mariińsk w gub. tambowskiej (dek. Jekatierinosław), a w 1928 par. Josephsheim i par. Eichwald. W poł. 1931 (a zapewne także wcześniej i późn.) był więziony w łagrze na Sołówkach. Wg przekazów ustnych Pola-

ków zesłanych w 1936 do Kazachstanu z obw. winnickiego na Ukrainie niejaki ks. Kelsch na przełomie 1936 i 1937 pracował konspiracyjnie wśród zesłańców i został w 1937 aresztowany. Prawdopodobnie chodzi o ks. Josepha Kölscha. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ informuje, że ks. Kelsch przebywa w łagrze NKWD KARŁag (Karaganda). W tym czasie na zesłaniu w Karagandzie przebywało 9 księży pochodzenia niem. W 1955 został uwolniony z łagru w Kazachstanie i rozpoczął pracę wśród katolików w Karagandzie, za co został powtórnie aresztowany w 1957. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [186].

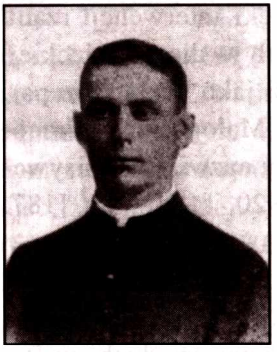

Kraft Nikolaus (1875 – 1889 – 1921). Ur. 6.12 w Kleinliebental. Należał do diec. tiraspolskiej. Po ukończeniu seminarium duch. w Saratowie został w 1899 wikariuszem z prawami proboszcza (*vicarius expositus*) par. Christina. W latach 1906–1921 był proboszczem par. Tonkoszurowka (Mariental), a w latach 1918– –1921 także dziekanem nowo powstałego dekanatu w Mariental w gub. samarskiej. Razem z ks. Gotliebem Beratzem (zob. biogram) stał na czele młodzieżowej organizacji niem. na Powołżu (Jugendverein), powołanej do życia razem z KZN w 1917, zlikwidowanej przez władze sow. w latach 1918–1920. W 1921 niem. ludność zorganizowała w Mariental zbrojną samoobronę przed bolszewikami. Po jej przełamaniu wojska bol. rozstrzelały 270 osób, w tym ks. N. Krafta. Źródła: [15: 1917]; [38]; [67]; [98, s. 13]; [262 CAFSBRFNP].

Kramel Józef zob. **Krummel Józef**

Krawczuk Wiktor zob. **Kryweńczyk Wiktor**

Krewenczuk Wiktor zob. **Kryweńczyk Wiktor**

Kropiwnicki Józef (1882 – 1908 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej (?). Od 1914 był administratorem par. Stawropol, gub. stawropolska, dek. Piatigorsk. Został aresztowany 22.06.1921 (?) w kościele w czasie obchodu uroczystości Bożego Ciała i doprowadzony do komendanta oddziału bolsz.

Zagrożony wyrokiem śmierci, ocalał dzięki niespodziewanemu atakowi „białych" wojsk ros. Źródła: [15: 1917]; [82].

Król Józef (1866 – 1891 – 1947). Należał do archidiec. mohylewskiej, a nast. diec. kieleckiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. i Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył uzyskując stopień magistra teologii. Był kanonikiem honor. kapituły mohylewskiej. Po święceniach kapł. przez kilka lat pracował jako wikariusz w prokatedrze pw. Wniebowzięcia NMP na 1 Rocie w Petersburgu. W latach 1889–1919 administrował par. Sienno na Białorusi i był dziekanem sienneńskim. Został aresztowany w 1919 i był więziony jako jeden z kilkunastu aresztowanych wówczas księży w charakterze zakładników pol. Uwolniony został dzięki interwencji rządu pol. i wymianie na jeńców bolsz. Od 1921 pracował w diec. kieleckiej. Początkowo jako administrator par. Potok, a od 1926 jako proboszcz par. Leszczyny. Od 1930 był proboszczem i dziekanem w Małogoszczy. Pracował tu podczas II wojny świat. Zm. 2.02.1947. Niekiedy nazwisko zapisywano w formie Krul. Źródła: [14: 1894–1917]; [36: 1920, s. 10–11]; [187: 1922–1958].

Królikowski Eugeniusz (1875 – 1899 – 1935). Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1901–1904 pracował jako wikariusz i katecheta w szkole realnej w Pińsku. Nast. (1905–1909) był proboszczem par. Perm w Rosji europejskiej i katechetą w miejscowym gimnazjum dla dziewcząt. W latach 1910–1913 pozostawał na stanowisku administratora kościoła w Riazaniu w dek. moskiewskim, a późn. (1913–1918) katechety w Mińsku. W 1925 był administratorem par. Szkłów w dek. mohylewsko-horceńskim. Wg sprawozdania Konsulatu Gen. z 28.02.1934 w Mińsku dla Ambasady RP w Moskwie w latach 1933–1934, a zapewne i wcześniej, pracował w Orszy. Represjonowany i wydalony z Orszy, w 1934 przybył do Witebska, gdzie w r. nast. zmarł na serce. Niekiedy wymieniany jako Krulikowski. Źródła: [5: syg. 6699, k. 28]; [14: 1901–1930]; [152].

Krul Józef zob. **Król Józef**

Krulikowski Eugeniusz zob. **Królikowski Eugeniusz**

Krumel Józef zob. **Krummel Józef**

Krummel Józef s. Wincentego (1873 – 1899 – 1937 ?). Ur. w Berdyczowie. Należał do diec. łucko-żytomierskiej i w Żytomierzu ukończył seminarium duch. W 1902 był administratorem *ad interim* par. Młynów w dek. Dubno, a nast. (1904–1906) administratorem par. Korytnica (w 1918 liczyła 2494 wiernych) w dek. Włodzimierz Wołyński. W latach 1906–1914 administrował par. Janów (1767 wiernych) w dek. Winnica, późn. (1913–1916) par. Kutkowce (3702 wiernych) w dek. Kamieniec Podolski, a nast. (1917–1922) par. Łabuń w dek. Zasław. Od 1922 był administratorem par. Białogródka i dziekanem zasławskim, a od 1925 ponadto administratorem *ad interim* par. Butowce oraz Starokonstantynów i dziekanem starokonstantynowskim. Na początku 1927 pracował nadal na terenie diec. żytomierskiej. Aresztowany został 19.12.1929 w Starokonstantynowie (formalnie 30.01.1930). Więziony był w Szepietowce, Kijowie i Charkowie. Do sierpnia 1932 był więziony w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą w grupie 30 księży pol. z Ukrainy. Skazany na 5 lat łagrów i w maju 1933 wysłany na Sołówki. W grudniu tr. był na zesłaniu w Ałma Acie w Kazachstanie, a w 1934 znajdował się w Aktiubińsku. W styczniu 1935 został zwolniony i wyjechał do miasta Czełgir w obw. aktiubińskim, 28.01.1935 został zwolniony, wyjechał w rodzinne strony i zatrzymał się w Janowie w obw. winnickim. Późn. przebywał w Smile k. Kijowa. W sierpniu tr. był ponownie aresztowany i 15.04.1936 zesłany do osady Żukowo w Maryjskiej ASSR. W grudniu tr. przebywał w wiosce Berezowo w tej samej republice. Ostatnie pismo, jakie wysłał do PCK w Moskwie, datowane jest 15.01.1937. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał na zesłaniu w Joszkar-Oła. Niekiedy wymieniany błędnie jako Kramel lub Krumel. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931]; [23: 1902–1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [68]; [88: 1930, nr 4 s. 7]; [162, s. 443, 460]; [235, z. 8]; [262]; [309].

Kruschinski Joseph s. Piotra (1865 – 1889 – 1940). Należał do diec. tiraspolskiej i był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Kilka lat pracował jako proboszcz i dziekan w par. Rownoje (Seelmann), gdzie zbu-

dował piękny i duży kościół, a nast. jako proboszcz w Mariental. Od 1901 był rektorem seminarium diec. tiraspolskiej w Saratowie, w którym przez kilkanaście lat był także profesorem teologii moralnej i pastoralnej, prawa kanonicznego i cywilnego oraz liturgiki i łaciny, późn. również ojcem duch. Wykładał również w niższym seminarium duch. w Saratowie. W 1902 został mianowany wikariuszem gen., a od 1903 oficjałem sądu biskupiego. Po 1918 opuścił Saratow i w latach 1922–1932 był administratorem par. Karlsruhe. W 1925 sow. gazety w Odessie opublikowały jego rzekomo spontaniczny list, w którym pisał, że ani ks. Andrzej Fedukowicz, ani ks. Nikołaj Tołstoj z Kijowa (zob. biogramy) nie powinni być potępiani za swoje listy zarzucające księżom kat. szpiegowską i polit. robotę. W 1926 został z nominacji bpa Michela d'Herbigny'ego wikariuszem gen. administratora apost. południowej części diec. tiraspolskiej, bpa Aleksandra Frisona (zob. biogram). Usiłował konspiracyjnie przygotować do kapłaństwa, przez prywatne nauczanie, jednego z kandydatów. Główny sow. dziennik „Prawda" z 6.04.1928 opublikował pismo ks. Kruschinskiego do księży w płd. części diec. tiraspolskiej, aprobujące spontaniczne rzekomo protesty, uchwalane na wiecach przez ludność wiejską, przeciwko antysow. działalności księży kat. i wyrażające wdzięczność władzy za uwolnienie spod ucisku, cierpianego przez Kościół kat. pod reżimem carskim. Aresztowany został w 1933 (?) i na początku maja 1935, razem z innymi księżmi, był sądzony podczas grupowego, pokazowego procesu w Odessie za rozdzielanie głodującym pieniędzy pochodzących z zagranicy oraz za rzekomo polit. działalność antysow. Proces odbył się w Karlsruhe k. Odessy, gdzie ks. Kruschinski był duszpasterzem, i zakończył się dla niego wyrokiem 10 lat łagrów (?). Wg niektórych źródeł skazany został na 3 lata zesłania, którą to karę faktycznie odbywał. We wrześniu 1935 przebywał na zesłaniu w obw. Ałma Ata. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w tym czasie w miejscowości Tołgar na Syberii. Zarabiał tam na życie jako pastuch i był znany jako gorliwy duszpasterz pracujący w ukryciu wśród tamtejszych katolików zesłańców. W piśmie kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 wymieniony jest jako najprawdopodobniej aresztowany w 2. poł. 1937. Krótko przed śmiercią obchodził w 1939 na Syberii, razem z przyjacielem, ks. Rafaelem Loranem (zob. biogram), swój złoty jubileusz kapłaństwa. Był kanonikiem katedralnej kapituły

w Saratowie i prałatem archidiakonem. Zm. na Syberii 31.07.1940. Opublikował kilka książek w języku niem., wydanych w Rosji przed 1914. Był Polakiem z pochodzenia, całkowicie zniemczonym. Źródło [1: syg. III/100, k. 58 i 180]; [6: syg. 126, k. 79a; 958]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [10, s. 89]; [15: 1917–1919]; [32: syg. A.12.P.9/5/9]; [67]; [68]; [84]; [88: 1935, nr 22, s. 364]; [262].

Kruszyński Józef zob. **Kruschinski Joseph**

Krygielski Feliks (1888 – ? – ok. 1920). Ur. w zaborze ros. Należał do zakonu oo. kapucynów, do którego wstąpił w Ziemi Świętej razem ze swoim bratem, Stanisławem Krygielskim (zob. biogram). Studia filozoficzno-teologiczne ukończył w Jerozolimie w seminarium duch. tego zakonu i tam otrzymał święcenia kapł. z rąk patriarchy łac. Jerozolimy, kard. Camasci. Po wybuchu I wojny świat. w 1914 został aresztowany jako poddany ros. i otrzymał razem z bratem nakaz opuszczenia Palestyny. W drodze do Polski zatrzymali się w Odessie i zgłosili się do pracy w diec. tiraspolskiej. Pracował na Zadnieprzu i tam został zabity przez jedną z band bolsz. Ciało znaleziono pod mostem na Dnieprze. Źródło: [50, s. 200–208].

Krygielski Stanisław (1886 – 1912 – 1965). Ur. 16.10 w zaborze ros., brat Feliksa Krygielskiego (zob. biogram). Razem z nim wstąpił do zakonu oo. kapucynów w Ziemi Świętej i tam od 1899 studiował filozofię i teologię. Święcenia kapł. otrzymał z rąk łac. patriarchy Jerozolimy, kard. Camasci. Aresztowany tam w 1914 jako poddany ros., otrzymał nakaz opuszczenia Palestyny. W drodze do Polski pod koniec 1914 razem z bratem zgłosił się w Odessie do pracy w diec. tiraspolskiej. W 1917 był wikariuszem par. Jekatierinosław, a nast. pracował w Odessie, gdzie kolonia pol. liczyła wówczas ok. 30 tys. osób. Razem z nim pracowali wśród Polaków dwaj księża pol.: Stanisław Oskierko i Wincenty Orłowski. Aresztowany podczas rekwizycji przeprowadzanych przez władze bolsz. w kościołach w 1922, dwukrotnie otrzymał wyrok śmierci. W 1926 został wykupiony z więzienia za 600 dol. USA przez swoją siostrę Zofię, żonę majora Rokickiego z Warszawy. Podjął pracę w archidiec. wileńskiej, gdzie z polecenia abpa Romualda Jałbrzykowskiego zorganizował parafię w Łańcewie-Ługu k. Nowogródka, której nadał nazwę Nowopolna. Zbudował tu kościół i szkołę przy pomocy miejscowej ludności oraz hr. Jundziłła. W 1932 otrzymał Złoty Krzyż Zasłu-

gi od władz pol. Późn. był proboszczem par. Nowy Pohost w dek. Miory. W 1934 przeniósł się do diec. podlaskiej, gdzie najpierw był wikariuszem par. Wilczyska, a nast., od 1936, proboszczem par. Choroszczynka, gdzie zm. 21.04.1965. Źródła: [15: 1917]; [50]; [89: 1935–1939]; [156: 1925––1933].

Krysiak Piotr (1871 – 1895 – ?). Początkowo należał do diec. sejneńskiej, z której przeszedł do archidiec. mohylewskiej i został do niej inkardynowany. Był absolwentem Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień magistra teologii. Od 1913 był administratorem par. Rewel w dek. Ryga. Pracował tam nadal w latach 1917–1918. Wg relacji ks. Franciszka Rutkowskiego ks. Krysiak został uwięziony w Nowogrodzie wiosną 1919, razem z ok. 50 Polakami jako zakładnik [65, s. 165]. Od 1915 pracował przy kościele św. Piotra i Pawła w Moskwie ks. Andrzej Krysiak z diec. płockiej (1880 – 1906 – ?), mgr teologii, absolwent Akademii Duch. w Petersburgu, który w 1920 był proboszczem i dziekanem w par. Chorzele w diec. płockiej. Brak imienia przy wiadomości o więzionym w Nowogrodzie ks. Krysiaku nie wyklucza całkowicie, że mógł nim być także ks. Andrzej Krysiak. Źródła: [14: 1917, 1923]; [65, s. 165]; [124: 1904–1929].

Krywańczuk Wiktor zob. **Kryweńczyk Wiktor**

Kryweńczuk Wiktor zob. **Kryweńczyk Wiktor**

Kryweńczyk Wiktor s. Józefa (1898 – 1921 – 1960). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Studia filozoficzno-teologiczne rozpoczął w seminarium duch. w Żytomierzu, a po jego likwidacji ukończył je w Łucku. Był jednym z 7 księży wysłanych potajemnie przez bpa Ignacego Dub-Dubowskiego do opuszczonych parafii w tej części diec. łucko-żytomierskiej, która po traktacie ryskim z 1921 pozostała w ZSSR. W latach 1922–1926 był czasowo administratorem par. Korostyszew (5087 parafian) w dek. Radomyśl, a nast. także *ad interim* par. Brusiłów w tym samym dekanacie. Aresztowany w maju 1926, został skazany na 3 lata łagrów. Deportowany na Sołówki, dokąd przybył w 1927. Jego pobyt w łagrze Kiem' sygnalizował konsul pol. z Kijowa, M. Z. Babiński, w piśmie z 21.03.1927 do Konsulatu Gen. RP w Charkowie. Po odbyciu tego wyroku w maju 1929 przedłużono mu karę o dalsze 3 lata. W sierpniu 1929 notowa-

ny w spisie więźniów na Butyrkach w Moskwie. Schematyzmy archidiec. mohylewskiej z lat 1929–1932 wymieniają również ks. Krywańczuka jako więźnia na Sołówkach, co jest pomyłką. Od połowy marca 1931 przebywał w więzieniu w Kireńsku, skąd został wkrótce przeniesiony do *politizolatora* w Irkucku. Przebywał tam 12.06.1931 i otrzymał wyrok 3 lat zesłania. Pomimo to został skierowany do więzienia w Krasnojarsku. Razem z ks. Bronisławem Wąsowiczem (zob. biogram), z którym od dłuższego czasu dzielił losy, skierował do OGPU list przeciwko nierespektowaniu wyroku zesłania. Zwracał w nim uwagę, że wbrew prawu trzymany jest razem z kryminalistami. Do PCK w Moskwie zwracał się o pomoc w wyjeździe do Polski. Został wciągnięty na listę wymiany więźniów i 15.09.1932 z grupą 17 księży znalazł się w Polsce. Przebywał na terenie diec. łuckiej, gdzie od 1937 był proboszczem par. Przewały oraz administratorem par. Stawki w dek. Luboml. Podczas II wojny świat. pracował tam nadal i był kapelanem Wołyńskiego Okręgu AK (ps. Przewalski). Po 1945 opuścił teren diec. łuckiej i przez pewien czas pozostawał w diec. płockiej. Nast. pracował w diec. włocławskiej jako proboszcz par. Myślibórz. Zm. tam 16.11.1960. Źródła: [1: syg. III/28, k. 196]; [6: syg. 126, k. 68]; [14: 1929–1932]; [32: syg. A.12.P/6]; [41, s. 71; [66, s. 109]; [68]; [78, s. 34]; [103]; [162, s. 457, 460]; [176]; [188, s. 498]; [219]; [262]; [294, s. 13–17].

Krzewicki Adolf zob. **Krzywicki Adolf**

Krzywicki Adolf s. Waleriana (1887 – 1910 – 1942). Ur. 15.05 w wiosce Chrapieniewo k. Wsielubia w Nowogródzkiem. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1912–1915 był wikariuszem par. Nowogródek, a od 1915 kapelanem w Sumach, będących filią par. Charków. Był tam jednocześnie katechetą w Korpusie Kadetów, w szkole realnej, w gimnazjum dla chłopców oraz w I i II gimnazjum dla dziewcząt, a późn. dziekanem. Schematyzmy archidiec. mohylewskiej z lat 1925–1932 nie wymieniają jego nazwiska. W latach 1923–1933 pracował w par. Borysów k. Mińska. Potwierdzają to informacje Konsulatu Gen. RP w Mińsku z marca 1930. Miał pod opieką także par. Ziembin w dek. borysowskim. Aresztowany został 4.11.1933 w Borysowie (istnieją błędne, jak się zdaje, informacje o aresztowaniu go w 1931; być może miało wtedy miejsce chwilowe aresztowanie) i był więziony w Mińsku. W piśmie z 22.02.1934 Konsulat Gen. RP w tym mieście informował MSZ, że wśród 6 księży aresztowanych na Białorusi w 1933 był także

ks. Krzywicki z Borysowa (wymieniony pomyłkowo jako Krzewicki). 24.02. 1934 wyrokiem *trojki* OGPU BSSR został skazany na 10 lat łagrów na podstawie oskarżenia z art. 58–2, 58–6, 58–10 i 58–11 KK RSFSR. Dn. 2.04.1934 przybył z Kirowa do UCHTPIECZŁagu (Komi ASSR). 15.07.1935 został przeniesiony do USTWIMŁagu w Kotłasie (obw. Archangielsk). W kwietniu 1937 przeniesiony został do Ł/P dla inwalidów w UCHTPIECZ-Łagu, lecz od 1941 przebywał w Ł/P Kniaź-Pohost pod Ust' Pot'mą. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w łagrze NKWD koło miasta Czibju, Siewiernyj kraj, obł. Komi. W liście do PCK w Moskwie z 7.10.1935 zwracał się z prośbą o pośrednictwo w zastosowaniu do niego art. 458 Kodeksu Cywilnego, tak by mógł być zwolniony z łagru. W nieco wcześniejszym liście, z 1.09.1935, podawał, że cała jego rodzina żyje w Polsce, i prosił o powiadomienie jego krewnych, by starali się o wciągnięcie go na listę wymiany więźniów, żeby mógł umrzeć w Polsce (wymiany te skończyły się w 1932). Tę samą prośbę ponawiał w liście do PCK z łagru, datowanym 28.04.1937. Dokładniej losy ks. A. Krzywickiego ukazuje jego korespondencja z lat 1935–1937, kierowana do PCK w Moskwie. Ks. Juliusz Kaczorowski z archidiec. lwowskiej, deportowany na Syberię latem 1940, spotkał go w listopadzie tr. w łagrze Pot'ma k. Uchty, a nast. w łagrze Kniaź-Pohost. Wg jego relacji ks. Krzywicki był więziony w łagrach już 9 lat (?). W grudniu 1941 spotkał go w tym ostatnim łagrze również ks. Marian Wojciechowski z diec. łuckiej. W swoich wspomnieniach podaje informację, że ks. Krzewicki przebywał w łagrach już 12 lat (?), lecz dzięki paczkom żywnościowym otrzymywanym od b. parafian był w stosunkowo dobrej kondycji fizycznej. Obaj doznali od niego pomocy. Po tzw. amnestii, na podstawie umowy Sikorski–Majski (30.07.1941), dotyczącej Polaków deportowanych do ZSSR w latach 1939–1941, i po opuszczeniu łagru we wrześniu 1941 ks. Kaczorowski przekazał Ambasadzie Pol. w Kujbyszewie informację o ks. Krzywickim. Na liście więzionych w ZSSR księży, wręczonej 2.06.1942 przez ambasadora RP, Stanisława Kota, zastępcy lud. komisarza spraw zagr. ZSSR Andriejowi J. Wyszyńskiemu, wymieniony został jako Kazimierz Krzywicki (por. S. K o t, *Rozmowy z Kremlem*, Londyn 1959, s. 255), co jest pomyłką, gdyż ks. Kazimierz Krzywicki z diec. kamienieckiej, również więziony w łagrach, zmarł tam w 1937 (zob. biogram). Ks. Adolf Krzywicki zm. 9.11.1942 na zapalenie płuc (dławica) w UCHTPIECZ-Łagu w miejscowości Wietłosłan, rej. Uchta. Źródła: [1: syg. III/100, k. 160 i 179]; [5: syg. 11049, k. 20; syg. 6699, k. 29]; [14: 1912–1917]; [32:

A.7.682/1]; [35: nr 12408, s. 10]; [37: 12.09.1935]; [85, s. 27]; [88: 1932, nr 1, s. 13]; [135, nr 26, s. 408]; [197]; [232]; [262]; [309].

Krzywicki Kazimierz s. Józefa (1885 – 1908 – 1937). Ur. we wsi Ujście, pow. Olgopol w gub. podolskiej, w rodzinie robotnika cukrowni. Należał do diec. kamienieckiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W 1910 pozostawał bez stanowiska w diecezji. W 1914 pracował jako wikariusz par. Wołoczyska n. Zbruczem (5580 wiernych) w dek. Krzemieniec, a w 1917 jako administrator par. Zińków w dek. Latyczów. W 1924 i w latach nast. był administratorem par. Obodowka i par. Berszada w dek. Bałta, a nast. w Tulczynie i Kopijówce. Aresztowany pod koniec 1929 w par. Obodowka, został skazany przez *trojkę* OGPU na 10 lat łagrów z oskarżenia na podstawie art. 58–10 KK RSFSR (agitacja antysow.) i wysłany do łagru na Sołówkach. Polskie MSZ w piśmie z 13.02.1930 informowało o tym prymasa Polski. W marcu 1931 skierowany do jednego z łagrów w Kotłasie. W liście z 15.04.1931 do delegatury PCK w Moskwie w rozpaczliwym tonie prosił o pomoc, dodając, że odbywa pieszo koszmarną drogę, wynoszącą 600 wiorst, do łagru Ust'Uchta w Zyrianskim kraju (UCHTPIECZŁag – Autonomiczny Obwód Komi). Błagał o odpowiedź na adres: Uchta. Zyrianskaja Obłast'. Od lutego 1932 przebywał w łagrze Ust'Uchta UCHTPIECZŁagu. W kwietniu r. nast. znajdował się w łagrze Czibju, UCHTPIECZŁag. Ostatni list do PCK w Moskwie datowany jest w marcu 1937. Zm. 7.04.1937. Miał krewnych w Polsce w miasteczku Szuruń (?). Źródła: [1: syg. III/100, s. 34]; [14: 1931–1932]; [23: 1914–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [78, s. 34]; [162, s. 442, 450]; [262]; [309].

Krzywieńczuk Vic. zob. **Kryweńczyk Wiktor**

Krzyżanowski Zygmunt (1873 – 1912 – 1922). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1914 został administratorem par. Kołki k. Łucka, a w latach 1918–1920 pracował na podobnym stanowisku w par. Złotopol w dek. Zwinogródka, będąc tam również katechetą. W 1919 (?) został na pewien czas aresztowany przez wojska bolsz. za nieopuszczenie parafii wobec zbliżającego się frontu. Nieco

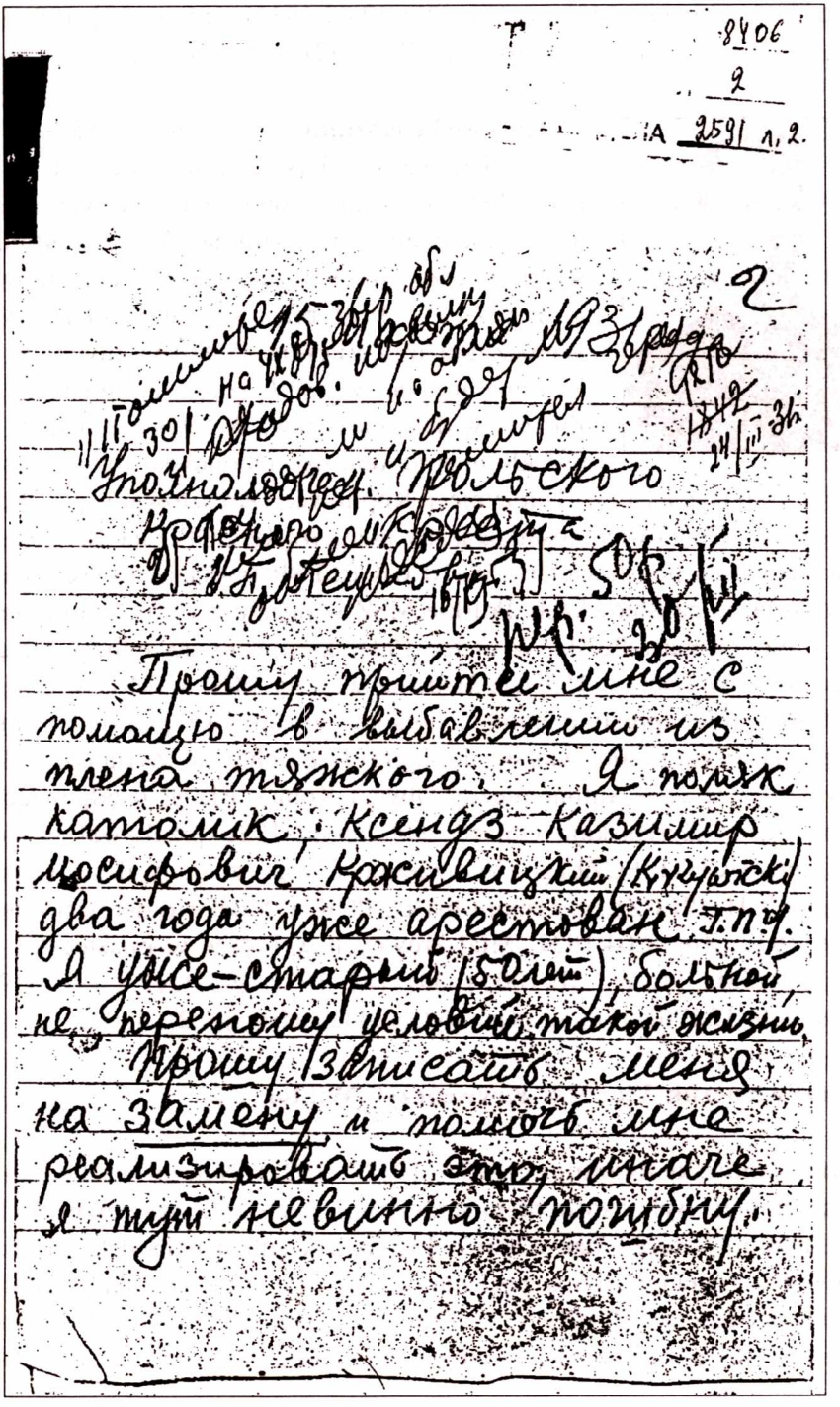

8406
2
А 2591 л. 2.

Уполномоч. Польского
Красного Креста

Прошу прийти мне с помощью в выбавлении из плена тяжкого. Я поляк католик, ксендз Казимир Иосифович Крживицкий (Krzywicki) два года уже арестован т.п.у. Я уже-старый (50 лет), больной, не переношу условий такой жизни.

Прошу записать меня на замену и помочь мне реализировать это, иначе я тут невинно погибну.

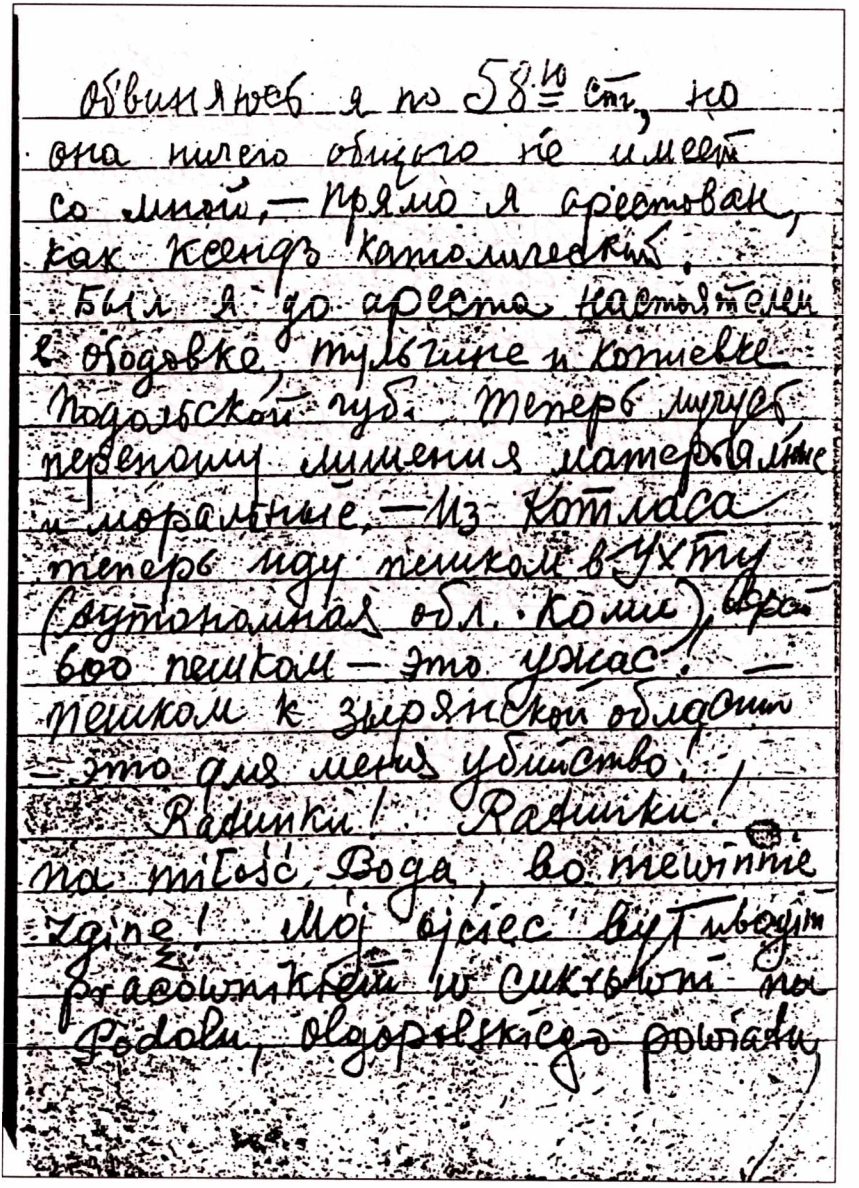

Обвиняюсь я по 58-ю ст., но
она ничего общего не имеет
со мной, — прямо я арестован,
как ксендз католический.
Был я до ареста настоятелем
в Ободовке, Тульчине и Копиевке
Подольской губ. Теперь мучусь
переношу лишения матерьяльные
и моральные. — Из Котласа
теперь иду пешком в Ухту
(Автономная обл. Коми), верст
600 пешком — это ужас! —
пешком к Зырянской области
— это для меня убийство!
Ratunku! Ratunku!
na miłość Boga, bo niewinnie
zginę! Mój ojciec był ubogim
pracownikiem w cukrowni na
Podolu, Olgopolskiego powiatu

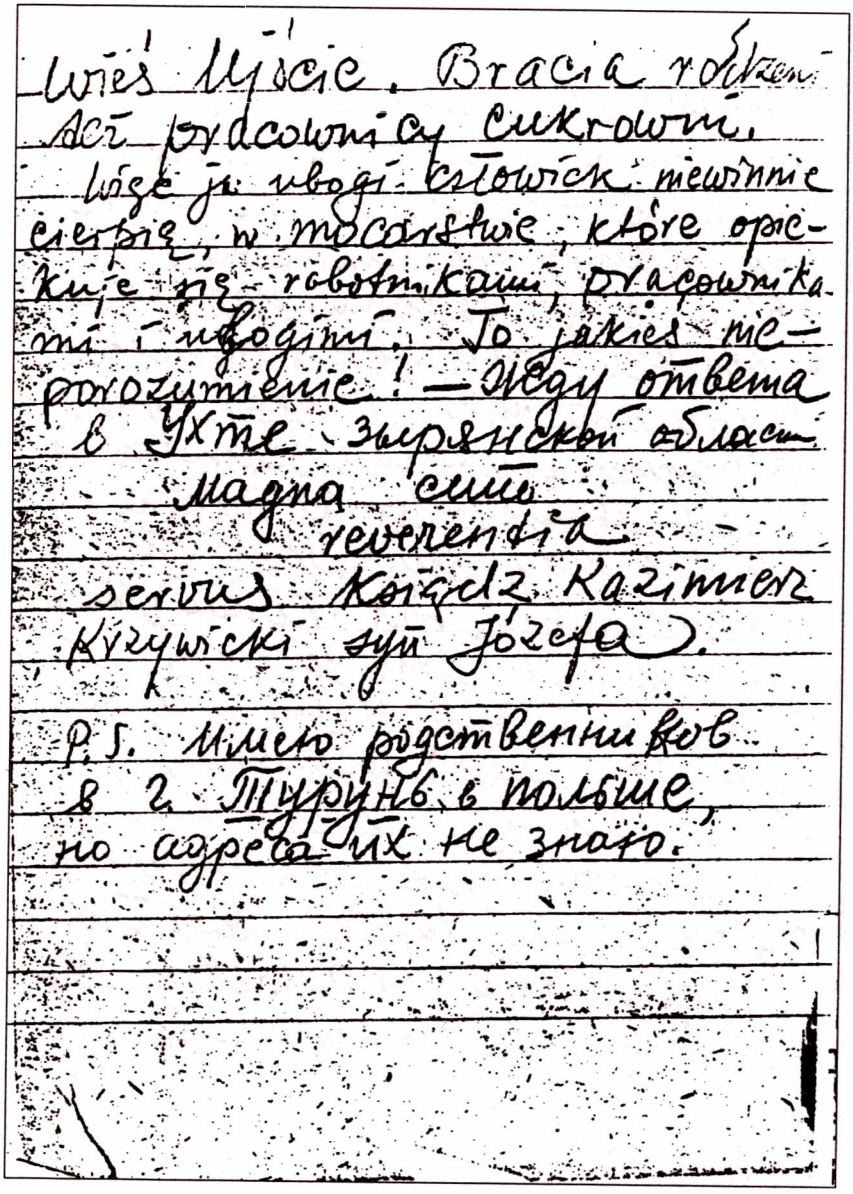

Wieś Ujście. Bracia rodzeni
Acz pracownicy cukrowni.
Więc ja ubogi człowiek niewinnie
cierpię, w mocarstwie, które opie-
kuje się robotnikami, pracownika-
mi i ubogimi. To jakieś nie-
porozumienie! — Жду ответа
в Ухте Зырянской области
Magna cum
reverentia
servus Ksiądz Kazimierz
Krzywicki syn Józefa.

P.S. Имею родственников
в г. Турунь в польше,
но адреса их не знаю.

22. List ks. Kazimierza Krzywickiego (z 15.04.1931 r.), zesłanego do Uchty, do PCK w Moskwie z rozpaczliwą prośbą o pomoc. GARF PKK, 8406–2–2591. Zbiory I. Zaikiny.

późn. został ponownie aresztowany w Moskwie i zm. w 1922 w czasie śledztwa w tamtejszym więzieniu w wieku 49 lat i w 10. roku kapłaństwa. Źródła: [23: 1914–1923]; [78, s. 34]; [283, s. 264]; [309].

Kucharski Jan (1867 – 1900 – ?). Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1902 był administratorem *ad interim* par. Makarów w dek. Kijów, w latach 1904–1914 par. Mołczany w dek. jampolskim, późn. (1914–1918) par. Nowa Uszyca (Letniowce) w dek. Uszyca, a nast. (1920) par. Wierzbowiec (2841 wiernych) w tym samym dek. oraz par. Struga Wielka. W latach nast. pracował w Latyczowie, gdzie w nocy z 24 na 25.05.1933 został aresztowany po odprawieniu nabożeństwa w uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego. W tym samym czasie aresztowano w okolicy ok. tysiąca katolików, głównie mężczyzn, i wywieziono w nie znanym kierunku (jakoby na Syberię). Od nikogo nie nadeszła nigdy jakakolwiek wiadomość. Kościół w Latyczowie został zamknięty i zamieniony na stajnię. A. Poniński w *Wykazie księży katolickich pozbawionych wolności przez władze sowieckie – marzec 1937* wymienia ks. Adolfa Kucharskiego jako więźnia łagru Miedwieżja Gora (Miedwieżjegorsk, BBK, KFSSR). Nastąpiła tu widoczna pomyłka w imieniu, gdyż ks. Kucharskiego o tym imieniu nie było w diecezjach, z których pochodzili wymieniani tu księża. Najprawdopodobniej chodzi o ks. Jana Kucharskiego. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [23: 1918]; [83: 1920, nr 4, s. 20]; [88: 1937, nr 16]; [224]; [232].

Kuczyński Aleksander s. Szymona (1869 – 1895 – 1938). Ur. w Suwałkach. Należał do diec. łucko-żytomierskiej i w Żytomierzu ukończył seminarium duch. W latach 1902–1914 administrował par. Ostrówek w dek. Kowel. W 1914 był administratorem i dziekanem w par. Dubno, a nast. (1918–1925) administratorem i dziekanem w par. Nowograd Wołyński (Zwiahel). Aresztowany w 1923 w Moskwie, skazany został na 3 lata zesłania. Zwolniony w 1926, w 1927 pracował na terenie diec. żytomierskiej. Aresztowany w Zwiahlu, jak się zdaje, w 1929. Wg relacji jego b. parafian z 1991 broniła go przed aresztowaniem miejscowa ludność żydowska. W sierpniu 1931 przebywał na zesłaniu w Kursku z wyrokiem „minus 6" (mieszkał przy ul. Siemionowskaja 71). Z powodu choroby rąk nie był w stanie pisać listów. Na początku 1933 postanowieniem Kolegium OGPU skazany na 3 lata zesłania do Małojarosławca, a nast. do Orła (Orieł), dokąd przybył

11 maja tr. Był tam jeszcze w 1937. Potwierdza to lista A. Ponińskiego z marca 1937. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady Pol. w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ podaje informację o jego aresztowaniu w sierpniu 1937, co było zgodne z prawdą. Aresztowany został 20.08.1937. Dn. 3.01.1938 decyzją OSO Kolegium NKWD obw. orłowskiego został skazany na śmierć i tego samego dnia rozstrzelany. Od 1920 był kanonikiem honor. kapituły ołyckiej. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [23: 1918–1925]; [32: syg. A.44.115/1]; [57: 1923, nr 33, s. 523]; [78, s. 34]; [88: 1931, nr 16, s. 251]; [162, s. 443, 460]; [189]; [262].

Kuktarewicz Michał (? – ? – ?), nie znany bliżej ksiądz kat., wymieniony w grupie kilkudziesięciu innych, zamordowanych przez bolszewików w latach 1919–1928. Ku ich czci wystawiono w 1930 pomnik przy kościele na Kalwarii Wileńskiej. Źródło: [57: 1930, nr 28, s. 447].

Kukurusa Zygmunt (? – ? – ?). Nie znana przynależność diecezjalna. Schematyzmy archidiec. mohylewskiej z lat 1931–1932 wymieniają go wśród księży *ex aliis dioecesibus* (z innych diecezji), przebywających na zesłaniu, w łagrach lub więzieniach. Źródło: [14: 1931–1932].

Kunda Władysław s. Ignacego (1887 – 1914 – ?). Ur. 12.07. Należał do archidiec. mohylewskiej. Po ukończeniu metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu i przyjęciu święceń kapł. 13.04.1914 był wikariuszem par. Nowogród k. Wielkich Łuków w Rosji (3 tys. parafian), a nast., w latach 1915–1917, wikariuszem par. Omsk na Syberii. Od 1922 administrował par. Świeciłowicze k. Mohylewa. W 1924 został administratorem par. Samara oraz kapelanem w kaplicach Hoffental, Reinsfeld i Orenburg na Syberii. Pracował tam w latach 1925–1926 i późn., a nast. wrócił na Białoruś. Konsulat Gen. RP w Mińsku pismem z 22.02.1934 informował MSZ, że ks. Kunda pracuje w Rogaczewie i jest jednym z 13 księży czynnych jeszcze na Białorusi, co potwierdza także lista bpa Pie-Éugène Neveu z Moskwy z czerwca 1933. Aresztowany i skazany na 5 lat łagrów w 1935 (?). W październiku 1936 przebywał w TIEMŁagu na Syberii (Republika Mordowia). Polskie MSZ w liście z 9.09.1936 zwracało się do Ambasady RP w Moskwie z prośbą o otoczenie opieką aresztowanego na terenie BSSR i skazanego na 8 lat zesłania (?) ks. Kundę. A. Poniński w liście z 2.11.1936 informował prymasa Polski o aresztowaniu ks. Kundy w sierpniu 1936 i deporto-

waniu go w nie znanym kierunku. Ostatni list ks. Kunda wysłał z łagru w lutym 1937. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/28, k. 253–254]; [5: syg. 6699, k. 28; syg. 6701, k. 18]; [7: syg. 2ER 176]; [14: 1914–1932]; [86]; [262].

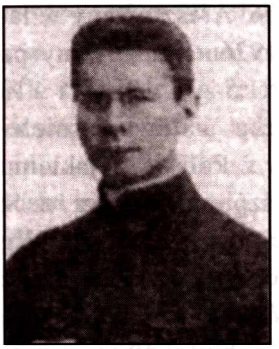

Kurowski Antoni s. Marcelego (1886 – 1910 – 1938). Ur. we wsi Wołodarka w gub. kijowskiej. Należał do diec. kamienieckiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1914–1918 był administratorem par. Nowy Konstantynów w dek. Lityń, a nast. (1924) par. Szarawka i par. Michajłowce w dek. Płoskirów. Aresztowany 5.02.1930 w par. Szarawka k. Płoskirowa, skierowany do więzienia w Płoskirowie, a nast. w Charkowie i w Kijowie. W tym samym roku skazany na 5 lat łagrów (wg innych informacji na 10 lat) na podstawie oskarżenia z art. 54–4 i in. KK USSR. Dn. 26.05.1930 przeniesiony do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą, gdzie przebywał w latach 1930–1932 w grupie 30 księży pol. z Ukrainy. We wrześniu 1932 został wysłany do jednego z łagrów na Sołówkach. W r. nast. znajdował się w łagrze Kiem' BBŁag (BBK). Po odbyciu wyroku został 21.01.1935 decyzją NKWD ponownie aresztowany i skazany z art. 58–10 KK RSFSR na 3 lata zesłania do Północnego Kraju. 5.02.1935 został skierowany do obw. archangielskiego. 23.11.1937 aresztowany i przez *trojkę* UNKWD obw. archangielskiego 3.02.1938 skazany na śmierć za działalność kontrrew. Rozstrzelany 15.02.1938 w Archangielsku. Uprzednio bezskutecznie starał się o wciągnięcie go na listę wymiany więźniów polit. z Polską. Ostatni list wysłał z Archangielska 5.04.1937. Wymieniany w piśmie kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, T. Błaszkiewicza, do MSZ z 28.06.1938 jako najprawdopodobniej aresztowany w 2. poł. 1937. Jego młodszy brat, Witold Kurowski (ur. 1888), był w okresie międzywojennym księdzem w diec. łuckiej. Trzej inni bracia, Mikołaj, Jan i Józef, żyli w Polsce. Na Ukrainie, w Żmerynce, w 1932 żyła matka, siostra Maria i brat Michał. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [32: syg. A.115/1]; [162, s. 441]; [235, z. 8]; [262]; [320].

Kwaśniewski Zygmunt s. Karola (1877 – 1909 – 1937). Ur. w Kijowie. Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żyto-

mierzu. W 1910 był wikariuszem par. św. Aleksandra w Kijowie. Od 1914 pracował jako administrator par. Bracław i czasowo par. Samczyńce w tym samym dekanacie. Od 1920 pracował w par. Płoskirów, gdzie pozostał na prośbę parafian, wracając z krótkiego pobytu w Polsce. Aresztowany w latach 1920 i 1924. Dn. 29.12.1926 aresztowany po raz kolejny i na podstawie art. 54–6, 19–60 i 113 KK USSR oskarżony o pomoc w usiłowaniu nielegalnego przekroczenia granicy z Polską niejakiemu T. T. Czabanowskiemu, ukrywanie go i popieranie szpiegostwa na rzecz Polski. W chwili aresztowania mieszkał w Płoskirowie przy ul. Bazar 1. Wg listu konsula pol. z Kijowa, M. Z. Babińskiego, do prymasa Polski z 21.10.1927 został zwolniony z więzienia 8.10.1927 *dla celów politycznych*. Zwolnienie najprawdopodobniej poprzedziła jego zgoda, pod wpływem presji, szantażu i fałszywych obietnic, na działania zgodne z żądaniami GPU, mające służyć sow. celom propagandowym. Był jednym z członków tzw. grupy inicjatywnej duchowieństwa katolickiego na Podolu, jaka powstała tam w 1927 pod presją GPU. Zdaniem wspomnianego konsula był jakoby inicjatorem i redaktorem „listu otwartego" z okazji 10-lecia rewolucji bolsz., ogłoszonego przez administratorów apost. dwóch diecezji: kamienieckiej (ks. Jan Świderski) i żytomierskiej (ks. Kazimierz Naskręcki). Opinia konsula była domysłem, choć ks. Kwaśniewski brał udział w dyskusjach na temat tego pisma. Jednostronicowa deklaracja na ten temat została przez wspomnianych administratorów podpisana w Kijowie 19.10.1927 i skierowana do Wszechukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego [1: syg. III/28, k. 19]. Po z górą dwóch miesiącach w całkowicie zmienionej przez GPU formie opublikowała ją prasa sow.: „Wisti" (4.01.1928); „Prawda" (5.01.1928) i „Izwiestija" (5.01.1928). O dokonanym fałszerstwie ks. Świderski zawiadomił administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu. Sfałszowany tekst tego pisma był nast. wykorzystany do ataków na duchowieństwo kat. na Ukrainie. W 1928 przeciwko ks. Kwaśniewskiemu toczyło się śledztwo w Płoskirowie, w czasie którego pozostawał na wolności na podstawie pisemnego zobowiązania się do nieopuszczania miejsca zamieszkania. W piśmie z 1.07.1928, zamykającym śledztwo, *upołnomoczionnyj* SO płoskirowskiego okręgowego GPU, Janko, proponował zastosowanie wobec obwinionego Kwaśniewskiego kary *administracyjnego zesłania do jednego z północnych krajów ZSSR z wyrokiem na 5 lat* [254, P-14017, d. nr 2]. W

zakończeniu pisma z wnioskiem tym zgodził się naczelnik SO, Borisow, i potwierdził go naczelnik miejscowego oddziału GPU, Kamiński (zesłanie w trybie administracyjnym było lżejsze niż zesłanie sądowe). Z dalszych losów ks. Kwaśniewskiego zdaje się wynikać, że nie zostało ono zastosowane. Po raz kolejny aresztowany 12.03. i 27.06.1930, w procesie w Charkowie grupy księży pol. z Ukrainy skazany z art. 54–4 i 54–10 KK USSR na 5 lat łagrów w zawieszeniu oraz pozbawienia praw obywatelskich na 3 lata (art. 29 KK USSR). Wg relacji jednego z podsądnych, ks. K. Naskręckiego, jego przemówienie w sądzie było *wspaniałym hymnem pochwalnym dla ustroju sowieckiego* [235, z. 8]. Po uwolnieniu nie otrzymał zgody na powrót do Płoskirowa. Mógł jednak wyjechać do Rostowa, gdzie był duszpasterzem w miejscowym kościele. Pozostawał tam do grudnia 1936. Dzięki staraniom konsula pol. z Kijowa władze sow. wyraziły zgodę na jego przyjazd do tego miasta. W tym samym miesiącu objął tam stanowisko duszpasterza w kościele św. Aleksandra. Mieszkał przy ul. Kościelnej 2. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 pozostawał w Kijowie bez prawa opuszczania tego miasta. 3.09.1937 został przez agentów NKWD USSR ponownie aresztowany, oskarżony o antysow. działalność szpiegowską na korzyść Polski, w porozumieniu jakoby z miejscowym konsulem pol., Janem Karsza-Siedlewskim. W śledztwie złożył, wg urzędowych akt śledczych, bardzo obszerne zeznania, że do rzekomo stworzonej przez siebie organizacji szpiegowskiej na rzecz Polski wciągnął kilkanaście osób, Polek i Polaków z Kijowa. Ich nazwiska wymienił na śledztwie. Zostali oni aresztowani, a większość z nich otrzymała wyroki śmierci i została rozstrzelana. 22.09.1937 został, razem z niejakim L. M. Kopańskim, przez OSO przy NKWD ZSSR skazany na śmierć i razem z nim 25.09 tr. rozstrzelany. Według relacji przekazywanych w środowisku najstarszego pokolenia katolików w Kijowie miał zginąć tam w więzieniu NKWD na krześle elektrycznym. Notatka archiwalno-sądowa w Centralnym Państwowym Archiwum Specjalnym USSR w Kijowie nr 16/6/ /00627 z 13.03.1956 w aktach sądowych Anny Kozaczyńskiej stwierdza, że utrzymuje się w mocy oskarżenie i wyrok na ks. Kwaśniewskiego, potwierdzone przyznaniem się jego do winy, że był *agentem polskiego wywiadu* [287, f. nr 46041, k. 132]. Wg charakterystyki zawartej w piśmie MSZ z 13.02.1930 (dotyczyła okresu sprzed rewolucji bolsz.), zawiadamiającym prymasa Polski o aresztowaniach księży na Podolu, ks. Kwaśniewski był *bardzo energicznym działaczem i organizatorem różnych związków religijnych, cieszącym się wielką popularnością pośród osiadłych tam Mazurów* [1: III/100, k. 34]. Źródła: [1: syg. III/28, k. 18; syg. III/100, k. 34, 56, 180];

[5: syg. 11049, k. 22]; [6: syg. 26, k. 17, 57]; [7: syg. 2ER 143]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [32: syg. A.12.P/6]; [23: 1909–1918]; [33, s. 313–315]; [71, s. 83, 94–95]; [78, s. 34]; [84]; [162, s. 441, 462]; [235, z. 8]; [254]; [262]; [267]; [287 (1)]; [304]; [318]; [320].

Kwiatkowski Antoni (1890 – 1915 – 1969). Należał do archidiec. mohylewskiej. Studiował w metropolitalnym seminarium duch. w Petersburgu, a nast. w Akademii Duch. w tym mieście. Studia zakończył zdobyciem stopnia magistra teologii. Bezpośrednio po święceniach kapł. został mianowany wikariuszem par. św. Piotra i Pawła w Moskwie (liczyła wówczas 25 tys. wiernych). Był aresztowany na początku lat dwudziestych. Od 1924 przebywał w Polsce. W r. nast. jako urzędnik pol. MSZ podróżował do Rosji. W latach 1926–1927 był katechetą w Warszawie. Od 1928 mieszkał jako rezydent w Wiszniewie w par. Henryków w archidiec. warszawskiej. Jest autorem cennych opracowań na temat walki bolszewizmu z religią, Kościołem kat. i Cerkwią prawosł. w Rosji sow., ogłaszanych pod pseudonimem Antoni Starodworski, m.in.: *Tragedia Cerkwi prawosławnej w ZSSR*, Warszawa 1934; *Katolicyzm a komunizm*, Warszawa 1936; *Watykan a Sowiety*, „Nasza Przyszłość" (Warszawa), 1931, t. VII; *Powtórne załamanie się i perspektywy prawosławia w Rosji Sowieckiej*, „Nasza Przyszłość", 1930, t. IV; *Polityka sowiecka wobec Kościoła*, „Przegląd Katolicki", 1939, nr 50. Był członkiem Instytutu Naukowego Badania Komunizmu i wybitnym znawcą problemów komunizmu sow. i światowego oraz sytuacji rel. w ZSSR. Zm. w Londynie w 1969. Źródła: [14: 1917, 1923, 1926–1932]; [233: 666/49/rkp]; [318].

Kwiatkowski Michał (Fiodorowicz ?) – (1882 – ? – ?). Nie znany bliżej ksiądz kat. obrz. łac. Ur. w Witebsku. Pracował w Charkowie. Był aresztowany. Informacja niekompletna i niepewna. Źródło: [262].

Kwiatkowski Walerian (1892 – 1916 – ?). Ur. 14.05. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Po ukończeniu seminarium duch. w Żytomierzu studiował w Akademii Duch. w Petersburgu. W 1917 był katechetą w par. Ostróg w dek. Zasław, a w nast. wikariuszem par. św. Barbary w Berdyczowie i katechetą w tym mieście. W 1919 był maltretowany i zmuszany do robót publicznych, w tym do czyszczenia kloak miejskich. Późn. przebywał w Polsce i pracował w diec. łuckiej. W latach 1923–1927 był kapelanem wojsk., a

1927 także profesorem w seminarium duch. w Łucku. Źródła: [14: 1917]; [23: 1917–1927]; [30, s. 19–20].

Lachowicz Władysław (1858 – 1880 – ?). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Studiował w seminarium duch. w Żytomierzu, a nast. w Akademii Duch. w Petersburgu, uzyskując tam doktorat z prawa kanonicznego. W 1887 był administratorem par. Kołki w dek. łuckim, a w latach nast. (1892–1894) wikariuszem i katechetą szkoły realnej w Równem. W latach 1901–1910 administrował par. Nowograd Wołyński i był tam dziekanem. W 1914 pracował jako katecheta szkół średnich w Łucku. Był prześladowany przez władze carskie za nauczanie języka pol. Podczas I wojny świat. w 1917 przebywał w Biełgorodzie w gub. kurskiej, a po powrocie do diecezji w 1918 był administratorem par. katedralnej w Kamieńcu Podolskim i dziekanem w tym mieście. W tym samym roku został mianowany wiceoficjałem sądu biskupiego reaktywowanej w 1918 diec. kamienieckiej, konsultorem diecezjalnym i egzaminatorem prosynodalnym. W 1919 został skazany na śmierć za zwalczanie bolszewizmu. Ocalał dzięki wejściu do Kamieńca Podolskiego innych wojsk i zmianie władzy. Późn. przebywał w Polsce i w latach 1924–1934 był katechetą w Zduńskiej Woli. Od 1935 zamieszkał w Piotrkowie Trybunalskim. Przebywał tam jeszcze w 1938. Był kanonikiem honor. kapituły ołyckiej, prałatem pap. i kawalerem Orderu św. Anny. Źródła: [14: 1917]; [23: 1887–1938]; [78, s. 24–25]; [83: 1920, nr 1–2];

Lang Johannes (1882 – 1905 – ?). Ur. w Symferopolu. Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Po święceniach kapł. był wikariuszem par. w Rostowie n. Donem, a od 1908 do 1927 wikariuszem z prawami proboszcza (*vicarius expositus*) w par. Nowoczerkask. Był prześladowany i pod koniec lat dwudziestych miał zakaz sprawowania funkcji duszp. Zmarł jako zesłaniec śmiercią głodową na Syberii. Data śmierci nie znana. [15: 1917]; [67]; [295].

Lewiński Jan s. Innocentego (1871 – 1893 – 1952). Ur. 28.05 w Kamieńcu Podolskim, gdzie ukończył gimnazjum klasyczne. Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu i od 1893 pracował jako katecheta szkół średnich w Winnicy. W 1902 był wikariuszem par. katedralnej w Łucku. W latach 1902–1913 pracował jako katecheta w szkole realnej w Winnicy, a nast. jako administrator par. Matki Boskiej

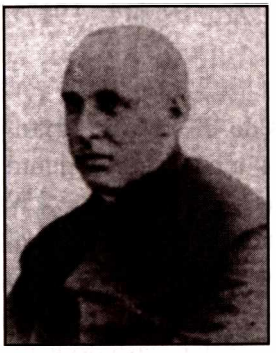

Anielskiej w tym mieście i dziekan. 16.05.1920, podczas ofensywy wojsk pol. w kierunku Kijowa, do kościoła w Winnicy przybył Józef Piłsudski i w jego intencji odprawione zostało tam nabożeństwo. Zapewne w związku z tym wydarzeniem, bardzo niebezpiecznym dla miejscowego proboszcza, którym był ks. Lewiński, po przywróceniu władzy bolsz. uległ on namowom wyjazdu do Polski razem z wycofującymi się wojskami pol. W r. nast. wrócił jednak potajemnie do Winnicy, co było z jego strony aktem wielkiej odwagi. W 1924 był tam nadal i administrował także par. Strzyżawka w dek. winnickim. W związku z rekwizycjami w kościołach za nieprzedstawienie spisów inwentarzowych podległych mu kościołów został skazany 5.05.1922 przez Podolski Gubernialny Trybunał Rew. na przymusowe roboty publiczne i pozbawienie wolności na okres 4 miesięcy. Warunkiem anulowania kary było uiszczenie w ciągu 72 godzin 300 mln rubli grzywny na fundusz dla głodujących za pośrednictwem finotdieła (wydział finansowy). Pod wpływem prześladowań uległ namowom wyjazdu do Polski, ale po paru tygodniach potajemnie powrócił do swojej parafii w Winnicy. Nękany przez GPU, został 19.07.1929 aresztowany i po z górą czterech miesiącach (30.11.1929) zwolniony. Kolejny raz aresztowany 18.01.1930, więziony był w Białej Cerkwi, Kijowie i Charkowie. Sądzony w zbiorowym procesie 32 katolików-Polaków i grupy księży z Ukrainy w dn. 21–27.06.1930. Dn. 27.06.1930 został na podstawie art. 54–2, 54–3, 54–4, 54–5, 54–6 i 54–10 KK USSR skazany na śmierć przez rozstrzelanie, z zamianą na 10 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw publicznych (ar. 29 KK USSR). Polskie MSZ informowało o tym prymasa Polski pismem z 30.07.1930 (błędnie wymieniony w nim jako Liwiński). Omyłkowo w grupie 10 księży z więzienia w Charkowie został 26.09 tr. wysłany do łagru w Kotłasie. Dotarł tam 20.10.1930, lecz już 8.11 tr. cała grupa znalazła się w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą. Były ordynariusz diec. kamienieckiej, bp Piotr Mańkowski, w liście z 16.07.1930 donosił prymasowi Polski o ich uwięzieniu, dodając, że do Charkowa udała się jedna z jego b. parafianek o nazwisku Popielowa, by nieść pomoc uwięzionym tam księżom. Szereg organizacji i osób prywatnych z Łucka złożyło podania do pol. MSZ i Poselstwa Pol. w Moskwie z prośbą o starania w celu zwolnienia i wymiany ks. Lewińskiego do Polski. Dzięki temu został wciągnięty na listę przeznaczonych do tego więźniów i 18.01.1931 wymieniony na sow. szpiegów na

granicznej stacji kolejowej Niegorełoje k. Stołpców. Po krótkim pobycie w Poznaniu przyjął probostwo w Turzyskach k. Kowla w diec. łuckiej. Był tam również katechetą. Od 1932 był rezydentem w Sarnach na Wołyniu, gdzie proboszczem został jego przyjaciel z diec. kamienieckiej, ks. Jan Świderski (zob. biogram). Od września 1939, po opuszczeniu tego stanowiska przez ks. Świderskiego, był tam proboszczem i dziekanem. W sierpniu 1943 obchodził złoty jubileusz kapłaństwa. W końcu maja (?) 1945 z transportem parafian opuścił Sarny i udał się do Łodzi, gdzie był kapelanem kaplicy na cmentarzu w Dołach koło tego miasta. Zm. w Łodzi 27.05.1952. Był prałatem i honor. kanonikiem kapituły ołyckiej. W 1995 w kościele w Sarnach, gdzie po wielu latach została reaktywowana parafia kat., staraniem jego byłych wychowanków została wmurowana poświęcona mu tablica pamiątkowa. Źródła: [1: syg. III/100, k. 42, 49]; [5: syg. 11049, k. 22]; [23: 1894–1918]; [32: syg. A.12.P/4]; [49]; [57: 1922, nr 9, s. 132]; [71, s. 54, 87]; [86]; [88: 1930, nr 28, s. 8; nr 16–17, s. 15; nr 30, s. 7; nr 32, s. 9; 1931, nr 8, s. 123; nr 16, s. 251]; [142]; [152]; [158, s. 143]; [162, s. 442]; [235, z. 8]; [262]; [303, s. 86–89]; [320].

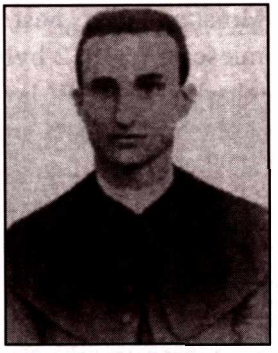

Liniewicz Antoni (1875 – 1898 – ?). Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu i w latach 1905–1910 pracował jako wikariusz par. Krasiłów w kościele filialnym w Kulczynach, a w 1914 jako administrator par. Radziwiłłów w dek. Krzemieniec. W 1910 był skazany przez władze carskie na izolację w klasztorze (w Zasławiu ?) za walkę z małżeństwami mieszanymi, kat.-prawosł. W 1914 został zbity do nieprzytomności nahajkami przez kozaków i zesłany w głąb Rosji. W 1917 pozostawał poza diecezją. Powrócił do pracy na Podolu i w 1922 był administratorem par. Kumanowce (w 1918 liczyła 6271 wiernych) w dek. Lityń. 25.09.1922, po konfiskacie w kościele, w czasie której zabrano nawet ławki i chorągwie, na ks. Liniewicza nałożono kontrybucję, a późn. go aresztowano. Pracował tam jeszcze ok. 1924. W 1929 aresztowany przez DPU i skazany na rok więzienia za nauczanie dzieci religii. Późn. nielegalnie udał się do Polski. Dalsze losy nie znane. Miał tytuł szambelana pap. Źródła: [1: syg. III/100, k. 38]; [23: 1904–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [71, s. 54–70, 83]; [78, s. 25]; [113]; [162, s. 441, 445]; [320].

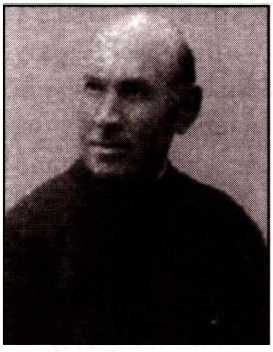

Lisiecki Bolesław (1845 – 1876 – 1919). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1887 był administratorem par. Aleksandria w dek. Równe, a nast. (1891–1894) par. Białopol w dek. berdyczowskim. W r. nast. pozostawał bez stanowiska. W latach 1906–1910 pracował jako administrator par. Kazimirka (2064 wiernych) w dek. rówieńskim, a nast. (1918) par. Mańkowce (820 wiernych) w dek. Lityń. W 1919 został aresztowany w Winnicy, pobity i zamordowany przez bolszewików. Zdradzał objawy choroby psychicznej. Źródła: [23: 1887, 1891–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [57: 1922, nr 13, s. 201]; [71, s. 60–61]; [78, s. 28]; [86]; [283, s. 264].

Lisowski (Lissowski) Adam s. Józefa (1883 – 1907 – 1929). Ur. we wsi Karandy k. Oszmiany. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. i Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył w 1907 ze stopniem magistra teologii. W 1910 został wikariuszem par. św. Trójcy, Wniebowzięcia NMP i św. Rocha w Mińsku, a w r. nast. administratorem par. św. Szymona i św. Heleny w tym mieście. W 1912 był krótko kapelanem filialnego kościoła w Sumach w gub. charkowskiej. W latach 1912–1914 pracował jako katecheta w różnych szkołach w Moskwie. Od 1914 był proboszczem par. Horodyszcze k. Pińska. Po dwóch latach objął stanowisko administratora par. Ihumeń i dziekana. W latach 1918–1922 był proboszczem par. Koroleszczewicze, administratorem par. Annopol pod Mińskiem oraz proboszczem katedry w Mińsku. W 1919 przez kilka miesięcy zastępował ponadto proboszcza par. Kamień w dek. mińskim, ks. Jana Zarako-Zarakowskiego. W 1921 został przez bpa Zygmunta Łozińskiego mianowany wikariuszem gen. tej części diec. mińskiej, która pozostała w ZSSR. Na początku 1922 był administratorem kościoła katedralnego w Mińsku i dziekanem mińskim. Aresztowany 2.05.1922 w związku z konfiskatami cennych przedmiotów liturgicznych, prowadzonymi w kościołach, został oskarżony o działalność mającą na celu stworzenie na Białorusi Chrześcijańskiej Demokratycznej Partii (*ostoi reakcji klerykalno-kapitalistycznej w Polsce*), dążenie *do wywołania ostrych konfliktów między władzą sowiecką a masami parafian, co mogło doprowadzić do zaburzeń połączonych z ofiarami ludzkiemi* [79, s. 135], kontakty z władzami pol., ukrywanie

w swym domu kosztowności kośc. podlegających konfiskacie itp. Sądzony był w Mińsku razem z ks. Janem Wasilewskim (zob. biogram) i ks. Michałem Tomaszewskim (zob. biogram) przez Nadzwyczajny Sąd Najwyższego Rewolucyjnego Trybunału BSSR i 31.05 tr. został skazany w jednym z pierwszych procesów sądowych przeciwko księżom kat. na Białorusi na karę śmierci przez rozstrzelanie, z zamianą na 5 lat więzienia, z zastosowaniem robót przymusowych. Oskarżycielami w procesie byli dwaj komuniści pol.: Stanisław Pestkowski i Julian Leszczyński. Ks. Lisowski był więziony w Mińsku, w Moskwie na Butyrkach i w Jarosławlu n. Wołgą. 28.04.1924 został wymieniony do Polski w grupie 117 Polaków. W tym samym roku został administatorem par. Horodyszcze pod Pińskiem, a nast. proboszczem par. Wyszki. Był kanonikiem honor. kapituły pińskiej. Zm. w Warszawie 12.10.1929. Źródła: [14: 1910–1917]; [3: syg. 70, k. 336–338]; [32: syg. A.12.P/4; syg. A.12.P4/4]; [33]; [61: 1929, nr 10–12, s. 9–10]; [69: 1915–1919]; [79, od s. 135 passim]; [165: 1922–1923].

Liwiński Jan zob. **Lewiński Jan**

Lodyga zob. **Ładygo Jan**

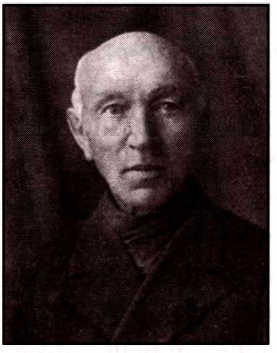

Loran Rafael (1872 – 1897 – 1948). Pochodził z diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1898–1901 pracował jako wikariusz, a nast. proboszcz par. w Saratowie, późn. proboszcz par. w Schuck. Od 1904 był spowiednikiem w seminarium duch. w Saratowie. Po kilku latach pracy na tym stanowisku został (1910) najpierw proboszczem, a nast. dziekanem w Katharinenstadt. W latach 1911–1924 był proboszczem par. Baden (Błagodatnowskoje) w gub. chersońskiej w dek. Odessa, a późn. par. Sulz. Od 1928 do 1933 był także dziekanem w d. gub. saratowskiej. Przed aresztowaniem pracował w par. Landau k. Odessy. Aresztowany został razem z grupą kilku innych księży i podczas procesu w Odessie – jaki odbył się na początku maja 1935 – skazany na 10 lat łagrów i zesłanie. Zachowały się świadectwa, że z zesłania pisał listy do swoich b. parafian z pouczeniami duszp. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady Pol. w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ na zesłaniu przebywał

a po kilku miesiącach współwięźniem w łagrze na Sołówkach, w sposób bardzo pozytywny przedstawia jego osobę. Więzień łagru na Słówkach, M. Lenardowicz, w swoich wspomnieniach podaje, że w 1927 spotkał w łagrze na Sołówkach ks. Łubiańskiego z Białorusi [41, s. 71]. Na Białorusi i na Ukrainie nie było jednak księdza o tym nazwisku. Chodzi niewątpliwie o ks. Lubczyńskiego. Źródła: [1: syg. III/28, k. 212–214]; [7: syg. 2ER 124]; [23: 1910–1918]; [68]; [78, s. 35]; [88: 1933, nr 49, s. 629]; [162, s. 442]; [200]; [219]; [229]; [262]; [264]; [273]; [281].

Lubczyński Kazimierz. Miał pochodzić z diec. kamienieckiej. Został uwięziony za nauczanie katechizmu i w 1930 od trzech lat przebywał w więzieniu. Źródła: [34: 1930, nr 3, s. 81]; [80: 1930, nr 5, s. 86]; [200]. Ani w diec. kamienieckiej, ani w diec. żytomierskiej nie było księdza o tym imieniu i nazwisku. Informacje dotyczą prawdopodobnie ks. Feliksa Lubczyńskiego.

Lubieński Ignacy s. Adolfa (1978 – 1906 – po 1937). Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1907 był wikariuszem par. Szarogród (w 1918 parafia liczyła 7487 wiernych) w dek. Mohylew Podolski. W 1910 został administratorem par. Jałtuszków (1598 parafian) w tym samym dekanacie, a w 1914 wrócił na stanowisko wikariusza par. Szarogród. W 1918 był administratorem par. Samczyńce (2039 parafian) w dek. Bracław. W 1924 miał pod opieką parafie Samczyńce, Bracław i Niemirów (1475 parafian) w tym samym dekanacie. Aresztowany w 1929 i skazany na 5 lat łagrów. W piśmie Konsulatu Pol. w Kijowie z 24.02.1930 do MSZ, zawierającym wykaz aresztowanych w tym okresie księży, brak jest jego nazwiska. Wykaz ten może być jednak niekompletny. W marcu 1931 przebywał na zesłaniu w miejscowości Stacja Pieniug, a w marcu 1933 na przymusowym osiedleniu w Kursku. Wg listy A. Ponińskiego przebywał tam na początku 1937. Po zwolnieniu z łagru aresztowany w 2. poł. 1937. Potwierdzają to dane z PCK w Moskwie. Kierownik Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, T. Błaszkiewicz, w piśmie do MSZ z 28.06.1938, podającym listę 80 zmarłych ostatnio i więzionych księży, informował, że ks. Lubieński, przebywający na zesłaniu, został najprawdopodobniej aresztowany w 2. poł. 1937. Dalsze losy nie

znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [23: 1907–1918]; [32: syg. A.44.115/1]; [78, s. 34]; [88: 1934, nr 51, s. 807]; [192: 1930, nr 2, s. 81]; [309].

Lubowski Bronisław s. Albina. Ur. 1909 w Komorowie w b. gub. podolskiej w rodzinie robotn. Z zawodu cukiernik. Alumn ukrytego seminarium duch. w Kijowie, kierowanego przez ks. Teofila Skalskiego (zob. biogram) i ks. Kazimierza Naskręckiego (zob. biogram) w poł. lat dwudziestych. Aresztowany 25.05.1929 razem z dwoma alumnami wspomnianego seminarium. Oskarżony o to, że razem z innymi alumnami przygotowywał się do działalności księdza w celach kontrrew. Skazany przez OSO przy Kolegium DPU USSR na 3 lata zesłania na Syberię. Dalsze losy nie znane. Źródło: [287 (6)].

Ładyga Jan zob. **Ładygo Jan**

Ładygo Jan s. Jakuba (1869 – 1894 – po 1953). Należał do diec. kamienieckiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W 1904 był wikariuszem par. św. Aleksandra w Kijowie i w tym samym roku został administratorem par. Satanów w dek. Płoskirów, a nast. jej proboszczem i dziekanem. W połowie lat dwudziestych miał pod opieką także par. Kutkowce. Po opanowaniu władzy przez bolszewików był nękany i wielokrotnie zatrzymywany przez GPU. Aresztowany został 3.01.1930. Był więziony w Charkowie, gdzie w grupowym procesie 13 księży z Ukrainy został 27.06.1930 skazany na śmierć na podstawie art. 54–2, 54–3, 54–4, 54–5 i 54–10 KK USSR, z zamianą tego wyroku na 5 lat łagrów i 3 lata pozbawienia praw obywatelskich (art. 29 KK USSR), bez konfiskaty mienia, gdyż zostało już ono w całości skonfiskowane na poczet podatków. Omyłkowo w grupie 10 księży wysłany do łagru w Kotłasie, skąd po kilku tygodniach wszyscy zostali przewiezieni do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą (w grudniu 1930), gdzie przebywało wówczas 30 księży pol. z Ukrainy. 19.10.1933 w grupie 11 księży wymieniony na komunistów litewskich na stacji granicznej z Łotwą Indra-Bigusowo. Wymiana doszła do skutku dzięki staraniom rządu litewskiego. W latach 1936–1939 był rektorem kaplicy

pałacowej pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Gulbinėnai na terenie par. Kriciunas w diec. poniewieskiej w dek. Pasvalys. Zamieszkał u swego krewnego Kazysa Ladigi, gen. litew. W niektórych źródłach wymieniany pod nieco zmienionym nazwiskiem jako Ładyga lub Lodyga. Wg relacji b. parafian z Satanowa w 1953 miał odwiedzić swoją siostrę w Satanowie. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 49, 102]; [7: syg. 2ER 135 i 178]; [23: 1904–1918]; [78, s. 35]; [80: 1933, nr 19–20, s. 224]; [88: 1930, nr 4, s. 7; 1933: nr 45, s. 712]; [113]; [114]; [157]; [222]; [235, z. 8]; [262]; [320]; [321].

Łapszys Ignacy (1869 – 1894 – przed 1939). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu i tam otrzymał święcenia kapł. Od 1901 pracował jako proboszcz par. Samara w Rosji europejskiej (w 1917 parafia liczyła 3000 wiernych). Został tam aresztowany i był więziony w Samarze. Po uwolnieniu był sparaliżowany. W 2. poł. lat dwudziestych i późn. przebywał jako chory na Litwie w diec. poniewieskiej w par. Linkuva. Zm. przed 1939. Źródła: [14: 1917, 1928–1932]; [222]; [233: 666/49/Rkp].

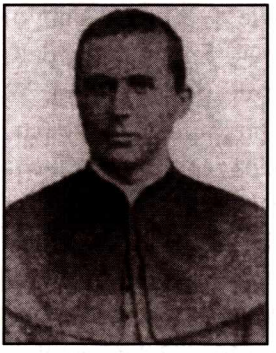

Ławrecki Jan (1870 – 1900 – ?). Należał do diec. kamienieckiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W latach 1904–1933 był administratorem par. Hołowaniewskie (w 1918 liczyła 2583 wiernych) w dek. Bałta na Podolu. W 1924 administrował także par. Krzywe Jezioro (w 1918 liczyła 3167 wiernych) w tym samym dekanacie. W 1933, jako jeden z nielicznych już na Ukrainie księży, miał pod opieką w sumie 10 parafii, m.in. Brahiłów, Żmerynka, Lityń i Pików. Aresztowany został w kwietniu 1936 w Kijowie i zesłany na 3 lata do kołchozu w Kazachstanie, na podstawie postanowienia OSO NKWD. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 176]; [23: 1904–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [88: 1937, nr 16]; [162, s. 442, 450, 457]; [262].

Ławrynowicz Władysław (1869 – 1893 – 1937). Ur. 16.09 w Użdelach w pow. Święciany. Należał do diec. (a nast. archidiec.) wileńskiej. Do szkoły średniej uczęszczał w Rydze i Petersburgu. Był absolwentem seminarium

duch. w Wilnie. Święcenia kapł. otrzymał z rąk bpa Antoniego Franciszka Audziewicza. W latach 1893–1895 był wikariuszem par. Krzemienica. Od 6.04.1895 do śmierci był proboszczem par. Repla w dek. Wołkowysk, a od 1920 do 1927 także dziekanem dek. Łunna. W 1920 *w czasie nawały bolszewickiej był aresztowany, miał być rozstrzelany przez bolszewików, został jednak z powodu jednomyślnego wystąpienia parafian w obronie swego proboszcza wypuszczony na wolność* [80]. Zm. na terenie archidiec. wileńskiej 28.11.1937. Źródła: [156: 1908–1938]; [80: 1937, nr 23, s. 344–345].

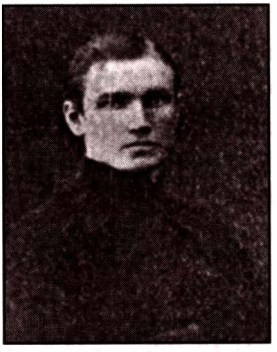

Łotarewicz Wincenty (1886 – 1913 – 1919). Ur. 22.04. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Był krótko wikariuszem par. Słuck na Białorusi, a nast., w 1915, pierwszym wikariuszem par. Wniebowzięcia NMP w Pińsku. W 1919 jako proboszcz par. Iszkołdź w reaktywowanej w 1917 diec. mińskiej został aresztowany z grupą miejscowych ludzi i rozstrzelany w Mirze przez żołnierzy bolsz. Źródła: [14: 1912–1917]; [51, s. 28]; [79, s. 201]; [137: 1920, nr 9–10, s. 139–142].

Łowejko Piotr (1888 – 1922 – 1965). Ur. 15.12 we wsi Ozirawki, pow. Lublin, w rodzinie rolniczej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, nast. łuckiej, a późn. opolskiej. Poszukując pracy udał się do Rosji i znalazł zatrudnienie w marynarce śródlądowej na Wołdze. Ukończył gimnazjum w Kazaniu i w 1917 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu. Święcenia kapł. otrzymał z rąk bpa Ignacego Dub-Dubowskiego w Gnieźnie, dokąd na pewien czas zostało przeniesione seminarium duch. łucko-żytomierskie. Był jednym z 7 księży wysłanych przez tego biskupa po 1921 na teren jego diecezji w ZSSR. Pracował tam najpierw jako administrator par. Narodycza w dek. Owrucz na Wołyniu. Wobec zainteresowania GPU jego osobą został przez wikariusza gen. diec. łucko-żytomierskiej, ks. Teofila Skalskiego, przeniesiony w 1924 do par. Wachnówka k. Winnicy na Podolu. Był także czasowo administratorem par. Zozów w dek. berdyczowskim. Po napadzie bandyckim podjął w 1926 decyzję powrotu do Polski, lecz podczas nielegalnego przekraczania granicy został schwytany przez GPU i uwięziony. Uwolniony po upływie roku, został w końcu 1927 ponownie aresztowany i w r. nast. wydalony do Polski. Wg pisma Konsulatu Pol. w Kijowie z 21.03.1927

miał jednak w tym czasie przebywać jeszcze na terenie diec. żytomierskiej. W Polsce pracował w diec. łuckiej, gdzie do 1934 był proboszczem par. Binduga w dek. Luboml. W latach 1935–1937 studiował na KUL, uzyskując stopień licencjata teologii. Po powrocie do diecezji był od 1937 proboszczem par. Mielnica w dek. kowelskim, a w 1939 par. Szumsk w dek. Krzemieniec. Teren diec. łuckiej opuścił w 1945 i 12.09.1945 zgłosił się do pracy w administraturze apost. w Opolu, gdzie osiedlili się jego parafianie z Szumska i okolic. Był katechetą w par. NMP w Opolu, a nast. proboszczem następujących parafii: Wierzbie, Rudziczka, Skoroszyce i Jakubowice (od 1961). Zm. w szpitalu w Głupczycach 1.08.1965. Schematyzmy archidiec. mohylewskiej z lat 1931–1932 podają mylną informację, że w tym czasie był uwięziony w ZSSR. Autorzy *Zarysu dziejów diec. łuckiej* [142] jako datę śmierci wymieniają dzień 31.07.1966. Źródła: [6: syg. 126, k. 68]; [14: 1931–1932]; [23: 1918, 1923, 1925, 1927–1938, 1939]; [32: syg. A.12.115/1]; [47: 1926, s. 51; 1928, s. 367–368]; [68]; [78, s. 35]; [142]; [162, s. 457, 460]; [185: 1965, nr 12, s. 28].

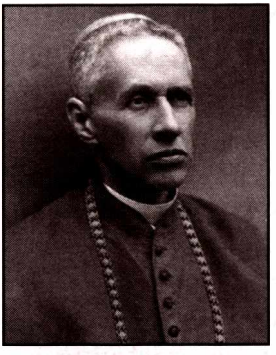

Łoziński Zygmunt bp (1870 – 1895 – 1932). Ordynariusz reaktywowanej w 1917 diec. mińskiej (zniesiona ukazem cara Aleksandra II 15.07.1869), a nast. pierwszy biskup ordynariusz nowo utworzonej w 1925 diec. pińskiej. Ur. 5.06 w Boracinie k. Nowogródka w rodzinie ziemiańskiej. Szkołę średnią (męskie gimnazjum klasyczne) rozpoczął w Warszawie, a ukończył w Petersburgu. W 1889 wstąpił do seminarium duch. w tym mieście. Po dwóch latach, dzięki doskonałym wynikom w nauce, został przeniesiony na studia do Akademii Duch. Po jej ukończeniu ze stopniem magistra teologii i święceniach kapł., które otrzymał 23.06.1895, został mianowany wykładowcą Pisma św. i homiletyki w seminarium duch. oraz katechetą w jednym z gimnazjów petersburskich. Za patriotyczną postawę został 17.11.1898 przez władze carskie skazany na 3 lata odosobnienia w klasztorze w Agłonie na Łotwie. Ułaskawiony po dwóch latach, był kolejno wikariuszem par. w Smoleńsku (1900), Tule (1901) i Rydze (1902–1904). W 1904 został duszpasterzem w kościele filialnym pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża św. na Kalwarii w Mińsku, a nast., od 21.04.1905, proboszczem katedry w tym mieście. W 1906 powrócił na stanowisko wykładowcy Pisma św. i języka hebrajskiego w seminarium duch. i Akademii

Duch. w Petersburgu. W latach 1909–1911 towarzyszył bpowi Janowi Cieplakowi podczas jego wizyt pasterskich w parafiach na terenie Rosji europejskiej, Syberii, Dalekiego Wschodu i południowej, azjatyckiej części imperium carskiego. W r. akad. 1912/13 był słuchaczem wykładów w Instytucie Biblijnym w Rzymie i odbył podróże naukowe do Niemiec i Ziemi Świętej w celu zapoznania się z aktualnym stanem biblistyki. Od sierpnia 1915 do 1916 objeżdżał jako duszpasterz i delegat bpa J. Cieplaka, administratora apost. archidiec. mohylewskiej, obozy jeńców wojennych w Rosji i na Syberii, wśród których była wielka liczba Polaków. 2.11.1917 został mianowany biskupem ordynariuszem mińskim i konsekrowany 28.07.1918 w Warszawie. 14.08.1918 przybył do Mińska. 10.10 tr. otworzył tam niższe i wyższe seminarium duch. Gdy w grudniu 1918 do Mińska wkroczyli bolszewicy, zagrożony aresztowaniem i uwięzieniem, ukrywał się przez 5 miesięcy w przebraniu u zaprzyjaźnionych ziemian i chłopów w lasach koło Mińska, nie przestając pełnić posług kapł. i kierować diecezją. Bolszewicy za jego ujęcie wyznaczyli nagrodę w wysokości 100 tys. rubli. Żołnierze-Polacy z Warszawskiego Pułku Bolszewickiego, udając przyjaciół biskupa, ofiarowali swoje usługi w jego poszukiwaniu. W sierpniu 1919, po zajęciu Mińszczyzny przez wojska pol., powrócił do Mińska. Po kolejnym zajęciu tego miasta przez bolszewików 11.07.1920 pozostał na stanowisku, pomimo nalegań przyjaciół na wyjazd, i w listach pasterskich odważnie piętnował narzucaną terrorem ateizację i niszczenie dóbr kult. 1.08.1920, po ogłoszeniu niezależnej Sowieckiej Republiki Białoruskiej, został aresztowany pod zarzutem działalności kontrrew. Pomimo gróźb i szantażu odrzucił propozycję podpisania deklaracji, że uznaje władzę sow. Po 10 dniach śledztwa, uwolniony pomimo oświadczenia, że do końca życia będzie zwalczał komunizm, szerzący bezbożnictwo i bezprawie. Do uwolnienia przyczyniła się interwencja miejscowych katolików i, jak się zdaje, pol. komunistów obawiających się skandalu. Ponownie aresztowany 4.09.1920 i po kilkumiesięcznym więzieniu w Mińsku przewieziony do więzienia na Butyrkach w Moskwie. Umieszczony na specjalnym oddziale więzienia CZEKA (*osobyj otdieł*), poddawany był upokarzającym rewizjom. Uwolniony po 11 miesiącach dzięki staraniom rządu pol., via Łotwa (dokąd został skierowany przez władze bolsz.), powrócił w lipcu 1921 do Polski. Po opuszczeniu więzienia ważył zaledwie 43 kg. Za odważną postawę patriotyczną w najcięższcyh warunkach odznaczony został Orderem Orła Białego i Krzyżem Walecznych. W sierpniu 1922 bezskutecznie starał się za pośrednictwem pol. MSZ o zgodę władz sow. na wyjazd do tej części diec. mińskiej, która pozostała w ZSSR. Publicznie

potępił postawę delegacji pol. podczas rokowań pokojowych w Rydze, w wyniku których tereny Mińszczyzny, zamieszkane przez liczną tam kat. ludność pol., pozostały w ZSSR. Gdy w latach 1924–1925 władze sow. podjęły energiczne działania mające na celu doprowadzenie do stworzenia narodowego Kościoła „katolickiego" na Białorusi, zerwania z Rzymem i podporządkowania go sobie za pomocą powolnych im księży, wspierał ich w odrzuceniu machinacji bolsz. (por. *Biskupstwo białoruskie*, „Gazeta Poranna", 1924, nr 177). Do czasu utworzenia w 1925 diec. pińskiej, której 2.12.1925 został mianowany pierwszym ordynariuszem, mieszkał w Nowogródku. W 1925 sugerował pap. Piusowi XI utworzenie w Mińsku administratury apost., niezależnej od biskupa w Polsce, w celu osłabienia zarzutów władz sow. w stosunku do księży o utrzymywanie powiązań z Polską i złagodzenia prześladowań. Był atakowany przez zwolenników Narodowej Demokracji za to, że jako polski patriota opowiadał się, zgodnie z tradycjami dawnej, wielonarodowej Rzeczypospolitej, za używaniem niekiedy także i języka białoruskiego w kościołach na Kresach Wschodnich. Założone uprzednio seminarium duch. w Mińsku przeniósł do Nowogródka, a nast. do Pińska. Wykładał w nim Pismo św., matematykę i nauki humanistyczne. Był człowiekiem gruntownie wykształconym i znał ponad 10 języków (rosyjski, francuski, niemiecki, włoski, angielski, łotewski, litewski, łaciński, grecki, hebrajski i asyryjski). Odznaczał się wielką ofiarnością dla ubogich, gorliwością duszp. i żył bardzo skromnie. Zm. 26.03.1932 w Pińsku w opinii świętości i został pogrzebany w miejscowej katedrze, gdzie spoczywa dotychczas. Opublikował wiele prac, m.in. *Chrześcijańska miłość ojczyzny i praca narodowa* (Gniezno 1919, ss. 159). W 1957 rozpoczął się jego proces beatyfikacyjny. Źródła: [14: 1896–1917]; [61: 1925–1932]; [69: 1926–1932]; [74]; [86]; [125]; [153]; [165: 1922–1923, 1925]; [196]; [210]; [246].

Łubiański zob. **Lubczyński Feliks**

Łubieński Ignacy zob. **Lubieński Ignacy**

Łukacz Jan zob. **Łukasz Jan**

Łukasz Jan s. Grzegorza (1891 – 1916 – 1937). Ur. w gub. kijowskiej. Należał do diec. kamienieckiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W latach 1917–1918 był wikariuszem par. Fastów w dek. kijowskim. W

1919 został mianowany proboszczem par. Łuczyniec (2336 wiernych) i administratorem par. Kopajgród (1958 wiernych) w dek. Mohylew Podolski. W latach 1922–1924, zapewne i późn., opiekował się parafiami Bar, Jałtuszków i Wołkowińce w różnych dekanatach. W 1922 był dwukrotnie na pewien czas aresztowany w Barze za opór w czasie kolejnej rekwizycji-rabunku w kościele (po raz drugi aresztowano go razem z miejscowym organistą i skazano na półtora miesiąca więzienia). Wiosną 1927 był administratorem parafii Śnitków, Łuczyniec, Wierzbowiec i Zamiechów. Ponownie aresztowany został w sierpniu 1931 i 7.03.1932 skazany przez Kolegium OGPU na podstawie art. 58–10, 58–12 KK RSFSR na 10 lat łagrów na Sołówkach. Wg relacji b. parafian z Zińkowa z 1989 był ponoć skierowany do robót przy budowie Kanału Białomorsko-Bałtyckiego. A. Poniński wymienia go w 1937 jako więźnia w łagrze na Sołówkach. Aresztowany tam 9.10.1937, decyzją *trojki* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć i 8.12.1937 w łagrze na Sołówkach rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [23: 1918]; [32: syg. A.12.P/6; A.12.P/4]; [57: 1922, nr 9, s. 132]; [83: 1920, nr 3]; [88: 1931, nr 42, s. 667]; [123]; [161, s. 158]; [162, s. 442]; [262].

Łukjanin Józef s. Stanisława (1888 – 1914 – 1937). Ur. w pow. dźwińskim w rodzinie urzędnika kolejowego. Ojciec był Łotyszem, a matka pochodzenia szwedzkiego. Należał do archidiec. mohylewskiej. Jesienią 1909 wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu, które ukończył w 1914 i 13.04 tr. przyjął święcenia kapł. Od lipca 1914 do marca 1915 był wikariuszem par. Wniebowzięcia NMP w Pińsku i katechetą w szkołach podstawowych w tym mieście. Od 1915 do grudnia 1917 był kapelanem wojsk. w armii naddunajskiej w gub. besarabskiej i duszpasterzem we wsi Belgrad. Późn. pracował jako administrator par. Rudnia-Szlagin w gub. homelskiej, wikariusz w Połocku (1922), a nast. administrator par. Horbaczewo-Obytoki w dek. połockim. Wielokrotnie zatrzymywany przez GPU i przesłuchiwany. Aresztowany w Połocku razem z miejscowym proboszczem, ks. Józefem Dziemianem, za odmowę asystowania przy weryfikacji relikwii św. Andrzeja Boboli (mającej na celu ich ośmieszenie). Od 7.08 do 12.09.1922 przebywał w areszcie, otrzymał wyrok skazujący i został skierowany do więzienia GPU w Witebsku. Parafianie prowadzili starania o jego

uwolnienie. 12.10.1922 został uniewinniony przez sąd gubernialny i zwolniony. W 1925 pełnił obowiązki duszpasterza w kaplicy przy ul. Zanewskiej w Leningradzie. Leczył się na neurastenię. Od 16.09.1928 był administratorem par. Czausy w dek. czeryko-czausowskim oraz par. Czeryków i par. Ziembin w gub. mohylewskiej. Aresztowany 30.09.1929 w Jurkiewiczach i oskarżony na podstawie art. 72 punkt „b" i 76 KK BSSR, czyli art. 58–10 KK RSFSR, o to, że *systematycznie w celu korzyści prowadził w swoich kazaniach i rozmowach agitację antysowiecką wśród obywateli* [102: nr 607]. Podstawą oskarżenia było jego kazanie wygłoszone w par. Jurkiewicze, dotyczące porzucenia kapłaństwa przez ks. Stanisława Żamojtuka (zob. biogram), który publicznie odstąpił od kapłaństwa w kościele tej parafii. Aresztowanie poprzedziły ataki w prasie zarzucające ks. Łukjaninowi działalność kontrrew. i żądające jego przykładnego ukarania (por. S. G., *Kontrrevolucionnaja viłazka Jurkavickaga ksiendza Łukjanina*, „Zwiazda", Mińsk, 2.10.1929, nr 225). Śledztwo z udziałem wielu świadków prowadzone było w Mohylewie i Mińsku na podstawie oskarżenia z art. 84, p. „A" KK oraz art. 110 KK BSSR. Dn. 3.02.1930 podczas specjalnej narady przy Kolegium OGPU w Mohylewie na podstawie art. 58–10 KK BSSR został skazany na 10 lat łagrów, z końcem wyroku 18.01.1940. Na Sołówki przybył 16.06.1931. Pracując w łagrze na tzw. Kremlu próbował nawiązać kontakt korespondencyjny z Konsulatem Pol. Próbował także skontaktować się z księżmi przebywającymi w łagrze na głównej wyspie sołowieckiej (*w sawwatywskom izolatorze*), co po wykryciu tych usiłowań przez GPU znacznie pogorszyło jego sytuację w łagrze. W rozporządzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) z 9.07.1932, kończącym śledztwo w sprawie działającego rzekomo na Sołówkach *zwartego antysowieckiego ugrupowania* (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga), obejmującego 32 księży kat., odnośnie do jego osoby podjęto decyzję: *Wystąpić z wnioskiem o przeniesienie do jarosławskiego „spiecizolatora", a do chwili otrzymania decyzji trzymać na wyspach w izolacji od innych księży* [284]. W łagrze na Sołówkach pozostawał do jesieni 1937. Został tam aresztowany 9.10.1937 i decyzją *trojki* NKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć. 3.11.1937 rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. 22.08.1989 na podstawie art. 1 zarządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 16.01.1989 *O dodatkowych środkach w celu przywrócenia sprawiedliwości w stosunku do ofiar represji, które miały miejsce w latach 30., 40. i początkach lat 50.* został zrehabilitowany po stwierdzeniu braku dowodów przestępstwa. Źródła: [1: syg.

III/28, k. 176; III/100, k.18, 31 i 179]; [5: syg. 11049, k. 19]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1914–1932]; [102: nr 607]; [219]; [240]; [262]; [284].

Łupinowicz Karol Aleksander s. Karola (1891 – 1915 – 1937 ?). Ur. 14.06. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu i r. akad. 1916/17 studiował na trzecim roku w Akademii Duch. w Petersburgu. Święcenia kapł. otrzymał w 1915. Po raz pierwszy został aresztowany jako wikariusz jednej z par. w Mińsku i wiosną 1919 był więziony jako zakładnik. Uwolniony w zamian za przekazanie przez władze pol. do Rosji jeńców bolsz. W latach 1922–1923 pracował jako administrator par. Rzeczyca w dek. mozyrsko-rzeczyckim na Białorusi, a nast. (1924–1931) par. św. Piotra i Pawła w Moskwie. Ponieważ władze sow. odmówiły administratorowi apost. w Moskwie, bpowi Pie-Éugène Neveu jako obcokrajowcowi prawa wykonywania jakichkolwiek kośc. czynności admin., ten ostatni mianował ks. Łupinowicza swoim wikariuszem gen. W związku z tym był on uważany przez władze sow. za faktycznego kierownika administracji kośc. na terenie podległym bpowi Neveu. Nękany był przez GPU ciągłymi rewizjami, wezwaniami i badaniami, szczególnie na temat osoby bpa Neveu. W lutym 1930 GPU miało zażądać od wszystkich księży podpisania deklaracji tajnej współpracy z tym urzędem. 20.02.1929 ks. Łupinowicz został aresztowany w Moskwie. 10.11.1929 pod presją GPU, po wezwaniu do hotelu „Selekt" w Moskwie, podpisał deklarację o współpracy, w wyniku czego został zwolniony [84, s. 372]. Fakt jej podpisania zgłosił bpowi Neveu, który do końca zachował do niego pełne zaufanie. Aresztowany został ponownie w nocy z 15 na 16.02.1931 (formalnie 13.04.1931) i oskarżony o cały szereg przestępstw. Zarzucono mu m.in.: *Nielegalny kontakt z polskimi organizacjami dyplomatycznymi i przekazywanie im szeregu informacji; kierowanie konspiracyjnymi kółkami różańcowymi tzw. tercjarek i innymi; aktywny udział w nielegalnie organizowanej i udzielanej pomocy aresztowanym; współpracę z kontrrewolucyjną i antysowiecką działalnością tzw. wspólnoty katolików obrządku wschodniego; tajne kontakty z poszczególnymi pracownikami ambasady polskiej; informowanie ich o aresztowaniach rzymskokatolickiego duchowieństwa, o nastrojach wśród ludności polskiej i o sytuacji w poszczególnych parafiach; zajmowanie się szpiegostwem na rzecz Polski; zakomunikowanie*

biskupowi Neveu o swojej współpracy z OGPU; współpracę z poszczególnymi osobami tzw. podziemnego klasztoru; kierowanie pracami związanymi z przyciąganiem dzieci do Kościoła i wychowywanie ich w antysowieckim duchu; branie czynnego udziału w kontrrewolucyjnej i antysowieckiej działalności tzw. koła chórzystów; antysowieckie nastawianie parafian poprzez kazania do wrogiej działalności; kultywowanie wrogości narodowej między Polakimi i Litwinami [262]. Wg akt jego sprawy przyznał się do wszystkich zarzucanych mu przestępstw, a śledztwo całkowicie je potwierdziło. Za ich popełnienie, w tym za zdradę tajemnicy służbowej (wg podpisanej ww. deklaracji) i nienależyte wywiązywanie się z przyjętego zobowiązania został na podstawie art. 58–6, 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany 18.11.1931 przez Kolegium OGPU na 3 lata zsyłki do Kazachstanu, licząc wyrok od 18.02.1931. Razem z nim aresztowano wówczas w Moskwie 120 katolików, wśród nich ukryte siostry dominikanki oraz ks. Sergiusza Sołowiowa (zob. biogram) obrz. wsch. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w łagrze w Ałma Ata. Zm. tam lub w więzieniu w 1937 (?). Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [6: syg. 956, k.113]; [14: 1914–1917]; [32: syg. A.12/P.22/1]; [36, s. 11]; [84]; [165: 1922–1923]; [262]; [263, s. 220]; [309].

Maciejewski Jan zob. **Maciejowski Jan**

Maciejowski Jan s. Jana (1897 – 1920 – ?). Ur. 24.10 we wsi Łowaniszcze w gub. kowieńskiej (?). W 1917 był alumnem na trzecim roku studiów w metropolitalnym seminarium duch. w Petersburgu. Inkardynował się do diec. mińskiej, reaktywowanej w 1917, i w 1920 otrzymał święcenia kapł. W 1922 był administratorem par. Ihumeń w tej części diecezji, która po 1921 znalazła się w ZSSR. W maju 1929 aresztowany i przez Kolegium OGPU na podstawie oskarżenia z art. 58–6 i 58–10 KK RSFSR skazany na karę śmierci z zamianą na kilkuletni wyrok łagrów. Potwierdzałby to raport Konsulatu Gen. RP w Mińsku dla MSZ z 20.09.1929, który wymienia ks. Maciejewskiego z Błonia jako aresztowanego na przełomie maja i czerwca 1929 i wysłanego do łagru na Wyspach Sołowieckich. To samo stwierdzał departament konsularny MSZ w liście do prymasa Polski z 20.12.1929. Jak się wydaje, po odbyciu wyroku powrócił na Białoruś, gdyż podobny raport z 22.02.1934 wymienia go jako aresztowanego w 1933 na Białorusi razem z innymi księżmi, choć nie wspomina, że było to powtórne aresztowanie. Schematyzm archidiec. mohylewskiej z 1931 wymienia ks. Jana Maciejew-

skiego wśród księży z innych diec. jako więźnia łagru na Sołówkach, a w r. nast. jako więźnia bez podania miejsca pobytu. Istnieją niepewne i mało prawdopodobne wiadomości o jego rozstrzelaniu w Mińsku 13.09.1929. W tym czasie wydawanych wyroków śmierci z reguły nie wykonywano, lecz zamieniano je na kilkuletnie (do 10 lat) wyroki robót przymusowych w łagrach. Źródła: [1: syg. III/28, k. 88; III/100 k. 26]; [5: syg. 6699, k. 29; 10182, k. 8–9]; [14: 1917, 1931–1932]; [23: 1918]; [79, s. 113]; [165: 1920, 1922–1923]; [102 (akta ks. P. Awgły)]; [262].

Maciejowski Polikarp (1891 – 1916 – ?). Pochodził z diec. żmudzkiej. W 1917 był drugim wikariuszem w kościele katedralnym w Mohylewie (wymieniany tam jednak z imieniem Juliusz, innym niż w wykazie ogólnym tego samego schematyzmu). Późn. nie wymieniany w schematyzmach archidiec. mohylewskiej. Wg informacji MSZ z 17.04.1930 przesłanej prymasowi Polski ksiądz o tym nazwisku miał zbiec z łagru na Sołówkach i znaleźć się w Ameryce. Źródła: [1: syg. III/28, k. 88 i 90]; [14: 1917].

Mackiewicz. Wg informacji tygodnika „Życie Katolickie" (Łuck, 5.07.1931) ksiądz o tym nazwisku został aresztowany w Charkowie za wygłoszenie tam kazania krytykującego kołchozy. Informacja niepewna i brak jakiegokolwiek jej potwierdzenia. W archidiec. mohylewskiej, do której należał wówczas Charków, było 3 księży Mackiewiczów (Jerzy, Leopold i Walerian), lecz wszyscy trzej od początku lat dwudziestych przebywali już i pracowali w Polsce, najpierw w diec. mińskiej, a nast. pińskiej. W diec. kamienieckiej i łucko-żytomierskiej nie było księdza o tym nazwisku. Źródło: [88: 5.07.1931, s. 426].

Madera Piotr s. Stanisława (1889 – 1915 – 1937). Ur. w Dąbrówce, pow. Kamieniec Podolski. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1917–1929 pracował jako administrator par. Chabne w dek. Radomyśl (gub. kijowska) oraz czasowo par. Czarnobyl (w 1918 liczyła 749 parafian) w tym samym dekanacie, a także innych parafii. Na początku 1927 pracował nadal na terenie diec. żytomierskiej. Wielokrotnie aresztowany. Po aresztowa-

niu przez GPU obw. kijowskiego w 1929 (oficjalnie aresztowany 19.01.1930) uwięziony. 12.05.1930 został na posiedzeniu *trojki* przy Kolegium OGPU USSR skazany z art. 54–3, 54–4 i 54–6 UK USSR na 10 lat łagrów. Podstawą wyroku było oskarżenie m.in. o to, że *na polecenie administratora diec. żytomierskiej księdza Naskręckiego, na podstawie dyrektyw otrzymywanych z Polski, w swoich parafiach prowadził kontrrewolucyjną robotę w interesach Polski, posługując się w tym celu stworzonymi narodowo-religijnymi kółkami „różańca"*. [280]. W r. nast. przebywał w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą w grupie 30 księży pol. z Ukrainy, a nast. w łagrze na Sołówkach. W liście z 20.06.1932, pisanym do PCK w Moskwie, prosił b. organistę par. Chabne o przesłanie mu brewiarza i Ewangelii. W lipcu 1933 przebywał w łagrze na Wielkiej Wyspie, a 30.07.1934 – w łagrze Kiem', Otdielenije BBK OGPU. Wg listy A. Ponińskiego był tam jeszcze na początku 1937. Dn. 25.11.1937 został aresztowany, skazany na śmierć przez *trojkę* OSO UNKWD obw. leningradzkiego (nr protokołu 198) i dwa tygodnie późn., 8.12, rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. Zrehabilitowany po 1989. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [5: syg. 11049, k. 23]; [7: syg. 2ER 135]; [23: 1918–1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [78, s. 35]; [235, z. 8]; [262]; [264]; [280].

Mailland David, AA (1865 – 1926 – 1932). Brat zakonny, a nast. kapłan, częściowo duszpasterz w miejscowości Makiejewka w Zagłębiu Donieckim na Ukrainie w latach 1926–1929. Był narodowości franc. i przez 35 lat należał do zgromadzenia assumpcjonistów. Był najpierw bratem zakonnym i pracował w Turcji i w Bułgarii w domach misyjnych swego zgromadzenia. Do Makiejewki przybył 6.10.1917 i służył pomocą miejscowemu proboszczowi z tego samego zgromadzenia, ks. Pie-Éugène Neveu (zob. biogram). Po nominacji tego ostatniego w 1926 na biskupa i administratora apost. w Moskwie, pozostał w Makiejewce. Kilka miesięcy późn., 10.11.1926, pomimo braku studiów teologicznych, został wyświęcony przez bpa Neveu na kapłana *ad solam missam* (jedynie dla odprawiania mszy św.). Był systematycznie nękany przez GPU, które traktowało go jako szpiega i oparcie dla szpiegów. W kwietniu 1927 zażądało od niego podpisania oświadczenia, że zobowiązuje się nie odprawiać *ceremonii polskich* [84, s. 263], jakkolwiek nabożeństwa odprawiał wyłącznie po łacinie. Później otrzymał zakaz odprawiania mszy św. jako cudzoziemiec. Jego pomoc domowa, Polka, Stanisława Pankiewicz, została aresztowana w 1928 i deportowana do łagru na Sołówkach, podobnie jak pomagający mu w domu Rosjanin, Sergiusz Kolczkow.

Pod wpływem szykan GPU zachorował nerwowo i 7.10.1929 opuścił ZSSR. Zm. we Francji 9.04.1932. Źródła: [84]; [263, s. 38].

Makelky Emmanuel zob. **Mokelki Emmanuel**

Makiełko Emmanuel zob. **Mokelki Emmanuel**

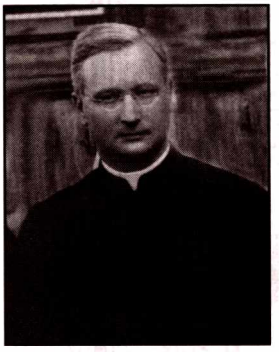

Maknia Józef (1881 – 1905 – 1957). Ur. 1.02. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1905–1910 pracował jako wikariusz par. Raków w dek. mińskim, a nast. administrator par. Świeciłowicze (w 1917 liczyła 1620 wiernych) w dek. mohylewsko-horceńskim. Od 1910 do 1918 był wikariuszem i katechetą w szkołach średnich w Smoleńsku (8 tys. parafian). Został tam aresztowany w 1919 razem z kilkunastoma księżmi jako zakładnik pol. Zwolniony dzięki interwencji rządu pol. w sprawie wszystkich więzionych księży. W drodze wymiany na jeńców bolsz. przybył do Polski i od 1921 pracował w diec. podlaskiej (siedleckiej), do której się inkardynował, najpierw jako wikriusz par. św. Stanisława i katecheta w Łukowie (1923–1934), a nast., od 1934, w Siedlcach, jako katecheta i urzędnik sądu biskupiego. Po II wojnie świat. był rektorem kościoła św. Krzyża w Siedlcach, spowiednikiem w seminarium duch., sędzią synodalnym i kanonikiem kapituły siedleckiej. Zm. 3.05.1957. Źródła: [14: 1905–1917]; [36: 1920, s. 11]; [89: 1923–1939, 1946–1957]; [233: 666/49/rkp].

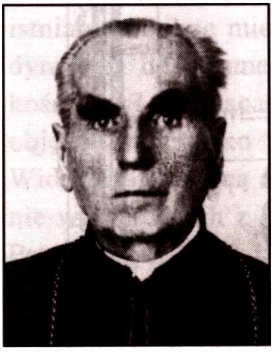

Malecki Antoni bp (1861 – 1884 – 1935). Administrator apost. w Leningradzie od 1926. Ur. 17.04 w Petersburgu, gdzie mieszkali jego rodzice, Józef i Władysława z Sucharzewskich-Malecka, pochodząca z gub. piotrkowskiej, pow. Rawa, majątek Lubocz. Początkowo uczył się w niem. gimnazjum Sankt-Annen Schule w Petersburgu. Po ukończeniu 5 klas wstąpił do prywatnej szkoły przygotowującej do matury w gimnazjum wojsk. Po jej uzyskaniu rozpoczął studia w dziedzinie inżynierii

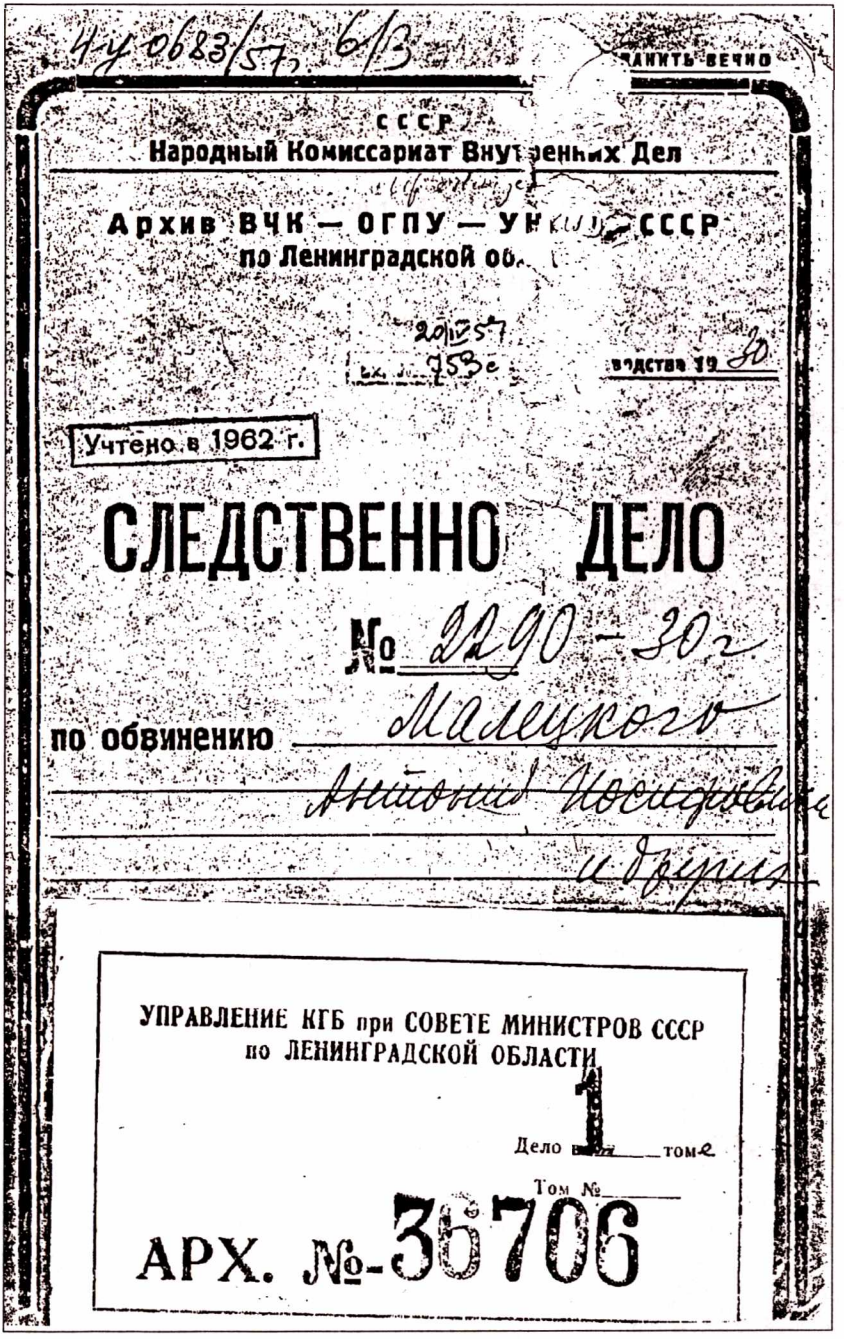

24. Okładka akt śledczych bpa Antoniego Maleckiego. AUSK. Zbiory A. Szykiera.

wojsk., lecz przerwał je i w 1879 wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Po jego ukończeniu otrzymał święcenia kapł. z rąk arcybiskupa metropolity mohylewskiego Aleksandra Kazimierza Gintowt-Dziewałtowskiego. Mianowany wikariuszem parafii katedralnej w Mińsku, nie mógł objąć tego stanowiska ze względu na sprzeciw władz carskich, które rodzinę Maleckich uważały za wrogo nastawioną do caratu z powodu jej udziału w powstaniu styczniowym. Zgodziły się natomiast na objęcie przez niego wikariatu par. św. Antoniego w Witebsku. Po 6 miesiącach, dzięki przychylnej opinii gubernatora gub. witebskiej gen. von Walla, władze rządowe zatwierdziły jego poprzednią nominację na wikariusza w katedrze mińskiej. Stanowisko to objął w 1885. W r. nast., po śmierci proboszcza katedry, ks. Aleksadra Sipajły, mianowany został jego następcą przez wspomnianego wyżej metropolitę. Gdy jednak władze rządowe bez zgody metropolity na proboszcza katedry w Mińsku wyznaczyły ks. Witolda Wojewódzkiego, który zgodził się na wprowadzenie nabożeństw w języku ros. (na podstawie narzucanego od 1869 przez carat rytuału w tym języku, tzw. *triebnika*), Malecki sprzeciwił się na polecenie metropolity objęciu przez niego stanowiska. Po bezskutecznych naleganiach najpierw policmajstra, a nast. gubernatora Trubeckiego, który zagroził mu surową karą za nieposłuszeństwo rządowi, ks. Malecki został w maju 1886 aresztowany. Na dworcu kolejowym w Mińsku, dokąd został bezzwłocznie odstawiony, odczytano mu wyrok, że jako *osłusznik prawitielstwa i porocznyj ksiondz* (nieposłuszny władzy i naganny ksiądz) [32: A.12.P/5] został skazany na zesłanie do gub. orenburskiej na Syberii. W więzieniu w Smoleńsku, gdzie na jedną dobę konwój się zatrzymał, wyrok zmieniono na trzyletnią izolację w klasztorze w Agłonie w gub. witebskiej (dzisiejsza Łotwa; dawny klaszor dominikański służył wówczas w archidiec. mohylewskiej jako miejsce odosobnienia dla księży, którzy w jakiś sposób narazili się władzom; w innych diecezjach istniały podobne miejsca). Zmianę wyroku uzyskali parafianie, przekupując dyrektora departamentu obcych wyznań, Łagodę. Dzięki staraniom władz kośc. po 7 miesiącach pobytu w Agłonie otrzymał w 1887 pozwolenie na objęcie stanowisko wikariusza w kościele św. Stanisława w Petersburgu. Widząc zaniedbaną młodzież pol. w tym mieście, po zapoznaniu się w Turynie we Włoszech z systemem wychowawczym św. Jana Bosco, otworzył w Petersburgu 20.03.1896 najpierw ochronkę dla chłopców, a nast. szkołę rzemieślniczą i pierwsze gimnazjum pol. w Rosji. W początkowym okresie pomocą służyli mu: ks. Jan Cieplak, późn. arcybiskup (zob. biogram), i ks. Kazimierz Łuszpinas. Dzięki hojnemu poparciu ze strony całej społeczności

pol. i dynamicznemu kierownictwu ks. Maleckiego zostały zbudowane odpowiednie gmachy szkolne. Jego zakłady stały się największą i najlepiej funkcjonującą instytucją pol. Towarzystwa Dobroczynności w Petersburgu. W 1918 została ona całkowicie zniszczona przez komunistów pol., początkowo udających przyjaciół dzieła ks. Maleckiego. W 1905 na jego prośbę przełożona gen. ukrytego (bezhabitowego) Zgromadzenia Córek Najczystszego Serca NMP, m. Paula Malecka (jego stryjeczna siostra), założyła w Łudze k. Petersburga zakład wychowawczo-rzemieślniczy dla 200 chłopców w wieku od 7 do 12 lat, słabych fizycznie. W 1921 wikariusz gen. archidiec. mohylewskiej, abp J. Cieplak, mianował go rektorem konspiracyjnego seminarium duch. w Petersburgu. Zorganizował je i kierował nim do chwili aresztowania w marcu 1923. W czasie pokazowego procesu moskiewskiego abpa J. Cieplaka i 14 księży z Petersburga w marcu 1923 został skazany na 3 lata pozbawienia wolności bez surowej izolacji oraz na pozbawienie praw na taki sam okres. Podstawą wyroku było oskarżenie z art. 68, 69 cz. I, 119 i 12 KK RSFSR (d. redakcji). Przez dwa lata przebywał w więzieniu na Lefortowie oraz w tzw. domu poprawczym w Sokolnikach, gdzie przeszedł atak serca. Zwolniony w styczniu 1925, powrócił do Petersburga (od 1924 Leningrad) i rozpoczął tu pracę na stanowisku proboszcza par. św. Katarzyny oraz wikariusza gen. archidiec. mohylewskiej z nominacji abpa Cieplaka, otrzymanej jeszcze 4.03.1923, przed wyjazdem na proces do Moskwy. Gdy w wiosną 1926 pap. Pius XI podjął plan ukrytej reorganizacji administracji kośc. w ZSSR, Malecki został potajemnie konsekrowany na biskupa (13.08.1926) przez jego tajnego wysłannika, bpa Michela d'Herbigny'ego, w kościele Notre Dame de France w Leningradzie i mianowany administratorem apost. północnej Rosji z siedzibą w tym mieście. Po ujawnieniu się jako biskup był nieustannie inwigilowany i nękany przez GPU. 4.05.1927 GPU, pod groźbą deportacji i potraktowania go jako więźnia kryminalnego, poleciło mu za 4 dni wyjechać do Wiatki. Poprosił wówczas o dalsze 4 dni na przygotowanie i o zamianę Wiatki na Archangielsk, na co GPU wyraziło zgodę. Następnego dnia podpisał oświadczenie, że dobrowolnie opuszcza Leningrad, i 13 tegoż miesiąca na własny koszt wyjechał do Archangielska. Po jego zniknięciu delegacja złożona z 8 osób z różnych parafii udała się 17 maja do leningradzkiego Gubispołkomu (Gubernialny Urząd Wykonawczy) z petycją podpisaną przez 100 osób z prośbą o wyjaśnienie jego losu. Zwracano w niej uwagę, że ks. Malecki przez 40 lat pracował jedynie dla robotników i ludzi ubogich. Naczelnik Komarów i jego pomocnik, Leonow, odpowiedzieli – zgodnie z prawdą – że nie został aresztowany ani zesłany.

Delegacji pokazano jego oświadczenie o dobrowolnym wyjeździe. Odpowiedź ta została natychmiast wykorzystana. Pracujący wówczas w Leningradzie ks. Stanisław Przyrembel (zob. biogram) wysłał mu przez umyślnego posłańca zawiadomienie o odpowiedzi GPU i na tej podstawie bp Malecki powrócił do Leningradu. Śledząca losy Kościoła kat. w ZSSR ambasada francuska w Moskwie w liście z 30.05.1927, przesłanym przez ministra pełnomocnego, André de Laboulaye, ministrowi spraw zagr. Aristide Briandowi, donosząc o sytuacji bpa Maleckiego i tłumacząc przyczyny jego wydalenia do Archangielska, oceniała jego postawę w sposób następujący: *Zgodne świadectwa przedstawiają Maleckiego jako człowieka wyjątkowej roztropności. Jego działalność nigdy nie wykraczała poza ramy czysto religijne i starannie wystrzegał się on jakiegokolwiek kompromitującego kontaktu z reprezentacjami innych krajów, a w szczególności z reprezentantami Polski. Szacunek i wpływ, którym prałat ten cieszył się w Leningradzie, są, jak się zdaje, jedyną przyczyną jego wygnania* (*Les témoignages s'accordent pour présenter Mgr Malecki comme un homme d'une extrême prudence. Son activité n'aurait jamais dépassé le domaine purement religieux et il aurait soigneusement évité toute relation compromettante avec les représentants des pays étrangers, en particulier avec les représentants polonais. Le respect et l'infuence dont ce prélat jouissait à Leningrad sont apparament l'unique cause de son exil*), [6: syg. 126, k. 23a]. Powrót biskupa został uczczony uroczystym nabożeństwem 16.06.1927 w kościele św. Katarzyny, wypełnionym wiernymi. W przedsionku powitało go kilku księży i wręczono mu mitrę. Zarówno przedtem, jak i po powrocie bp Malecki był szykanowany częstymi rewizjami i wezwaniami do różnych urzędów. Funkcje te wykonywali przede wszystkim komuniści pol. Wobec możliwego w każdej chwili aresztowania wielokrotnie zwracał się do Rzymu (przez administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu – zob. biogram) o zgodę na konsekrowanie swego koadiutora. Jako kandydata wskazywał ks. Teofila Matulionisa (zob. biogram). Otrzymał ją od komisji Pro Russia za pośrednictwem bpa Neveu w grudniu 1928. Dn. 9.02.1929 konsekrował go konspiracyjnie w Leningradzie. Wg raportu Konsulatu RP w tym mieście z 18.12.1929, przesłanego MSZ w Warszawie, odmówił proponowanego mu przez władze sow. wyjazdu do Polski. W tymże raporcie jego autor (*attaché* konsularny, M. Grendyszyński) stawiał mu zarzut, że *Nie stara się wynaleźć modus vivendi, który by umożliwił rozwój Kościoła* [5: 10183, k. 11]. Zarzut był niesprawiedliwy i świadczył o zupełnej nieznajomości położenia Kościoła w ZSSR, którego władze od początku zmierzały do całkowitej jego likwida-

cji, zrealizowanej po kilku latach. Dwukrotnie bp Malecki organizował tajne seminarium duch. w Petersburgu. Najpierw w 1926, a po jego likwidacji w tym samym roku przez GPU i aresztowaniu kilku alumnów – w r. nast. (istniało do 1930). Dn. 25.11.1930 został aresztowany, osadzony w więzieniu i po bardzo męczącym śledztwie zesłany w wieku 70 lat na Syberię (wg niektórych źródeł na 10 lat) do wsi Dubinino k. Bracka nad Angarą, 460 wiorst od Irkucka. Pozostawał tam w bardzo ciężkich warunkach bytowych przez cztery lata. Przedstawił je w obszernym liście z 16.02.1931, który dzięki pośrednictwu bpa Neveu dotarł do Rzymu [84, s. 299–300]. Od czasu do czasu otrzymywał paczki z żywnością od Marii Marczynowskiej z Leningradu. Uwolniony na początku 1934, starał się wrócić do Leningradu. Dzięki staraniom kard. Aleksandra Kakowskiego w pol. MSZ, a nast. rządu pol., władze sow. zgodziły się na wyjazd bpa Maleckiego do Polski. Ponieważ Poselstwo Pol. w Moskwie zostało podniesione do godności ambasady i mianowany został pierwszy ambasador RP w ZSSR (został nim Juliusz Łukasiewicz, który brał udział w staraniach o zwolnienie bpa Maleckiego), władze sow. potraktowały zwolnienie jako zwyczajowy, przyjazny gest, czyniony z tej okazji. Bp Malecki odnaleziony został przez wysłannika Konsulatu Pol. w Moskwie na dworcu kolejowym w Irkucku w stanie daleko posuniętej niesprawności umysłowej i fizycznej. Po przewiezieniu do Leningradu poddany został leczeniu dzięki pomocy konsula pol. w tym mieście, Zbigniewa Beliny-Prażmowskiego. Odmówił wyjazdu do Polski, powołując się na obowiązek pozostania wśród powierzonych mu wiernych. Wyjechał pod wpływem nalegań, że powinien udać się do Rzymu, by Ojcu Świętemu złożyć sprawozdanie ze stanu diecezji, co było jedynie formą nakłonienia go do wyjazdu. 20.04.1934 w towarzystwie pracownika konsulatu wyjechał z Leningradu i, via Moskwa, 28 tegoż miesiąca przybył do Warszawy. Zm. w Warszawie 17.01.1935, nie odzyskawszy zdrowia i pełnej sprawności umysłowej. Pochowany został początkowo w katedrze warszawskiej. W 1961 szczątki przeniesiono na cmentarz na Powązkach (kwatera 13, rząd 3, m. 2, w pobliżu kościoła św. Karola Boromeusza). Tablica na grobowcu zawiera mylną informację, że urodził się na Żmudzi. Od 1904 był kanonikiem honor. kapituły mohylewskiej, a od 1917 jej prałatem. Źródła: [1: syg. III/28, k. 118]; [3: syg. 71, k. 144–146, 156–158]; [5: syg. 10183, k. 10–11]; [6: syg. 126, k. 23–23v]; [14: 1900–1917, 1923–1932]; [16]; [19]; [32: – autożyciorys pisany 3.07.1923 w więzieniu w Moskwie, syg. A.12.P/5]; [55, passim]; [61: 1931, nr 2, s. 8]; [64: 1925, 1928, 1936]; [66]; [68]; [79: s. 97–98]; [80: 1935, nr 1–2, s. 11]; [84]; [86]; [87]; [88: 1930,

nr 51, s. 16; 1931, nr 31, s. 492; 1934, nr 20, s. 309]; [147: 773]; [175]; [196]; [202]; [210]; [256]; [270: s. 8]; [279 (1)]; [321].

Małaczyński Adam (1865 – 1889 – 1920). Pochodził z archidiec. lwowskiej. Był absolwentem seminarium duch. we Lwowie. Pracował jako wikariusz par. Łopatyn, a w 1897 administrator par. Wiesenberg k. Żółkwi. W czerwcu 1909 mianowany kanonikiem kapituły lwowskiej. W latach 1898–1920 był proboszczem par. Firlejów w dek. Brzeżany. W czasie wojny pol.-bolsz. został tam 19.08.1920 w sposób okrutny zamordowany przez żołnierzy bolsz. – *crudeliter a bolszevicis occisus* [195: 1920]. Był jednym z kilku księży archidiec. lwowskiej zamordowanych przez wojska bolsz. w 1920. Schematyzmy archidiec. lwowskiej wymieniają go również jako Adama de Korwin Małaczyńskiego. Źródła: [193]; [195: 1889–1920].

Małecki Antoni bp zob. **Malecki Antoni bp**

Mańkowski Piotr abp (1866 – 1899 – 1933). Ur. 1.11 w majątku Sahinka na Podolu. Od 1872 mieszkał i kształcił się w Dreźnie, gdzie zdobył maturę. Ukończył studia agronomiczne na uniwersytecie we Wrocławiu, po których osiadł w majątku rodzinnym koło Mohylewa Podolskiego. W 1896 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu i 7.07.1899 otrzymał święcenia kapł., po których został wikariuszem przy katedrze w tym mieście. W 1902 mianowany proboszczem w Kamieńcu Podolskim. Pod koniec 1911 za popieranie ukrytego (bezhabitowego) zakonnego Zgromadzenia Córek Najczystszego Serca NMP został przez władze carskie pozbawiony dotychczasowego stanowiska, z zakazem objęcia innej parafii. Otrzymał wówczas pracę kancelisty w żytomierskiej kurii biskupiej. W 1917 mianowany wikariuszem tej części diec. żytomierskiej, która pozostawała pod okupacją austriacką i niem. 24.09.1918 prekonizowany na pierwszego ordynariusza reaktywowanej w 1918 starej (XIV w.) diec. kamienieckiej, po jej kasacie przez władze carskie w 1866. Konsekrowany 30.11.1918 w Krakowie przez bpa Adama Sapiehę. Ingres do katedry w Kamieńcu Podolskim odbył dopiero 8.12.1919 po zajęciu miasta przez wojska pol. Zagrożony aresztowaniem przez władze bolsz., opuścił teren diec. 5.07.1920 razem z wycofującymi się wojskami pol. i osiadł w Buczaczu na terenie archidiec. lwowskiej. Założył tam niższe seminarium duch. dla diec. kamienieckiej, której tereny pozostały w ZSSR. W 1926, po nominacji przez Stolicę Apost. ks. Jana Świderskiego (zob.

biogram) administratorem apost. tej ostatniej diecezji, zrzekł się rządów i przeniósł się do Włodzimierza Wołyńskiego na terenie diec. łuckiej. Papież Pius XI mianował go 9.02.1926 tytularnym arcybiskupem enejskim (Aenus). Był także prałatem archidiakonem kapituły łuckiej. Pod koniec życia oddał się pracy pisarskiej oraz translatorskiej i opublikował wiele książek. Pozostawił po sobie pamiętniki. Zm. nagle 8.04.1933 i pochowany został w podziemiach katedry w Łucku. Za rządów sow. po 1939 jego szczątki zostały sprofanowane i wyrzucone. Źródła: [68]; [64: 1934, s. 445–446]; [71, s. 74–75]; [83]; [88: 1933, nr 16–17, s. 244–245]; [270: s. 8]; [271]; [320].

Marcinian Ksawery (1878 – 1903 – 1918). Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W pierwszych latach po święceniach kapł. był duszpasterzem przy kaplicy św. Antoniego w miejscowości Kresławka (w 1917 liczyła 2900 wiernych) w dek. irkuckim na Syberii. W latach 1908–1912 pracował jako administrator par. Józefów w dek. górnodźwińskim, a nast. (od 1912) par. Neuterany (Rogówka) w d. Inflantach Pol. (w 1917 liczyła 6690 parafian), w części należącej do gub. witebskiej. 7.03.1918 został tam zamordowany przez wojska bolsz. Miał ponieść śmierć przy ołtarzu w kościele. Nazwisko wymieniane niekiedy w zmienionej wersji Marcynian. Źródła: [14: 1904–1906, 1911–1917]; [36: 1918, nr 4]; [51, s. 8]; [52, s. 28]; [65, s. 186]; [79, s. 201].

Marcynian Ksawery zob. **Marcinian Ksawery**

Marecki Brunon s. Mariana. Ur. w 1908 w wiosce Kapuściany na Podolu. Alumn ukrytego seminarium duch. w Kijowie, kierowanego w połowie lat dwudziestych przez ks. Teofila Skalskiego (zob. biogram) i ks. Kazimierza Naskręckiego (zob. biogram). Miał wykształcenie średnie. W latach 1916–1927 mieszkał w Winnicy, gdzie uczył się w szkole średniej. Nast. udał się do Kijowa, gdzie rozpoczął studia w szkole Polskij Politechnikum. Został z niej wydalony za chodzenie do kościoła i służenie w czasie nabożeństw. Zamieszkał u ks. Bolesława Blechmana i razem z kilkoma innymi kandydatami przygotowywał się konspiracyjnie do kapłaństwa pod jego kierunkiem oraz ks. Naskręckiego. W tym samym czasie uczęszczał na kurs księgowości. Aresztowany 25.05.1929 i oskarżony o to, że razem z kolegami: Andrzejem Rybałtowskim, Stanisławem Grzegorzewskim i Bronisławem

Lubowskim, przygotowywał się do działalności księdza w celach kontrrew. Skazany na 3 lata zesłania na Syberii. Dalsze losy nie znane. Źródło: [287 (5)].

Markowski. Nie znany bliżej ksiądz kat., spotkany w mieście Gorkij (kilkaset km na wschód od Moskwy) przez Zygmunta Sroczyńskiego, chemika i dziennikarza z Poznania, deportowanego do ZSSR po 1939, który od 15.08 do 11.11.1941 przebywał w tym mieście. Wg jego relacji ks. Markowski był nauczycielem w miejscowej szkole i miał prawo odprawiać mszę św. w niedziele i święta w otwieranym w te dni kościele kat. w Gorkij. W 1917 w seminarium duch. archidiec. mohylewskiej był na drugim roku studiów Franciszek Markowski, ur. 18.04.1895, który jednak późn. w schematyzmach tej archidiecezji nie występuje. Źródła: [14: 1917, s. 140]; [22: ank. nr 2].

Markuszewski Albin s. Juliana (1877 – 1903 – 1938). Ur. w Żurawlińcach na terenie gub. podolskiej w rodzinie szlacheckiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. Bezpośrednio po święceniach kapł. (1903–1904) był wikariuszem par. Dubno na Wołyniu, a nast., w latach 1905–1914, administratorem par. Wyszewicze (2483 wiernych) i dziekanem radomyskim (od 1914). W latach 1918–1925 pracował jako administrator par. Ilińce (2350 parafian) i dziekan berdyczowski, administrator *ad interim* par. Lipowiec (1005 parafian) oraz par. Oratów (1253 wiernych) w tym samym dekanacie. Był także w tym czasie proboszczem-konsultorem w kurii biskupiej. Późn. był jednocześnie administratorem par. Chabne, Uszomierz, Malin i in. Aresztowany został w Uszomierzu 29.01.1930 przez korosteński okręgowy oddział GPU USSR na podstawie oskarżenia o popełnienie przestępstw przewidzianych w art. 54–10 UK USSR. Wg akt śledczych *korosteński okręgowy oddział GPU otrzymał materiały świadczące o tym, że Markuszewski za pośrednictwem konsulatu polskiego w Charkowie otrzymywał w latach 1924–1926 literaturę religijną, którą rozprowadzał wśród ludności polskiej. Ponadto jako proboszcz par. Uszomierz prowadził wśród tej ludności systematyczną działalność kontrrewolucyjną, przez szerzenie propagandy szowinistycznej i nacjonalistycznej, opartej na idei miłości do Polski. W ten sposób przygotowywał tyły dla polskiej armii, na wypadek interwencji wojennej ze strony Polski*

[280]. Jako rzekomo *niebezpieczny społecznie element w warunkach okręgu pogranicza* [tamże] został skazany 22.03.1930 decyzją OSO przy Kolegium GPU USSR na 3 lata łagru na Wyspach Sołowieckich, z końcem wyroku 2.11.1933. Przybył tam 24.04.1930 i pracował w łagrze na wyspie Anzer. Po wykryciu rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania,* istniejącego jakoby wśród więzionych tam 32 księży kat. (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga), podczas posiedzenia władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) 9.07.1932 na Sołówkach, kończącym śledztwo w tej sprawie, odnośnie do jego osoby podjęto decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 59–10 KK, trzymać na wyspach w izolacji od innych księży i wystąpić z wnioskiem o zwiększenie terminu izolacji do lat 10* [284]. Miał tam popaść w rozstrój nerwowy, dochodzący do pomieszania zmysłów. Istnieje informacja, że jako ciężko chory otrzymał w 1932 pozwolenie na czasowy pobyt w Smoleńsku, nast. powrócił na Wołyń i osiadł w par. Malin. Miał być tam jeszcze w 1934 i jako duszpasterz dojeżdżać do par. Fastów k. Kijowa. Jednakże wg akt jego sprawy po odbyciu wyroku został decyzją OSO przy Kolegium GPU USSR z 15.02.1933 zesłany na Syberię na okres 3 lat [280]. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał na zesłaniu w wiosce Kiemskoje w Krasnojarskim Kraju na Syberii. Aresztowany na zesłaniu pod koniec 1937 i 10.01.1938 postanowieniem OSO skazany na śmierć. 5.02 tr. rozstrzelany. Wydział Konsularny Ambasady RP w Moskwie 28.06.1938 informował MSZ, że ks. Markuszewski przebywa na zesłaniu w Jużnojenisejsku w Krasnojarskim Kraju. Miał tytuł szambelana pap. Zrehabilitowany po 1989. Źródła: [1: syg. III/28, k. 213; syg. III/100, k. 147, 180]; [5: syg. 11049, k. 22]; [7: syg. 2ER 124; 2ER 174]; [23: 1904–1925]; [32: syg. A.12.P/6; syg. A.44.115/1]; [88: 1930, nr 10, s. 9; nr 18, s. 8; 1933, nr 49, s. 779; 1934, nr 31, s. 487]; [102]; [280]; [284]; [309].

Masłowski. Ksiądz kat. rozstrzelany przez bolszewików w 1920. Brak bliższych danych co do jego osoby oraz potwierdzenia tej informacji. W archidiec. mohylewskiej był ks. Nikodem Masłowski (1889 – 1914 – ?), który w latach 1915–1916 pracował jako wikariusz w par. Kojdanów, a od 1917 jako filialista par. Berezyna w Rawaniczach. Od początku lat trzydziestych pracował w archidiec. wileńskiej jako proboszcz par. Rzesza, a nast. administrator par. Sokółka i par. Łużki. Źródła: [14: 1915–1917, 1931–1932]; [137: 1920, nr 1, s. 9]; [156: 1931–1939].

Matulanis Teofil zob. **Matulionis Teofil**

Matulionis Teofil abp (1873 – 1900 – 1962). Biskup koadiutor administratora apost. w Leningradzie bpa Antoniego Maleckiego, biskup ordynariusz diec. koszedarskiej na Litwie, a pod koniec życia arcybiskup (z tytułem osobistym). Ur. 22.06 w zaścianku Kudovieskis, par. Ałunta (Alantos) w gub. kowieńskiej, jako syn Jerzego i Anny z d. Joczepis. Ukończył realną szkołę średnią w Dyneburgu (Dźwińsk) i wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Po jego ukończeniu otrzymał 4.03.1900 (wg starego stylu) święcenia kapł. W latach 1900–1901 był wikariuszem par. Warklany w dek. Rosica w gub. witebskiej, a nast., w latach 1901–1910, proboszczem par. Byków w tym samym dekanacie. W 1910 za ochrzczenie dziecka z małżeństwa mieszanego, prawosł.-kat., został skazany na grzywnę, pozbawiony stanowiska proboszcza i skierowany na 6 miesięcy odosobnienia „w klasztorze" przy kościele św. Katarzyny w Petersburgu. W latach 1910–1918 był wikariuszem tej parafii, z rezydencją przy nowo powstającym kościele Najśw. Serca Pana Jezusa za Newską Rogatką, i prezesem komitetu budowy tegoż kościoła. Od stycznia 1910 był proboszczem stworzonej przy nim parafii. Brał udział w zebraniach księży pracujących w Petersburgu, zwoływanych w latach 1918–1920 przez abpa Edwarda Roppa (zob. biogram), a nast. abpa Jana Cieplaka (zob. biogram), których celem było dyskutowanie nowej sytuacji Kościoła. Uwięziony i skazany w pokazowym procesie moskiewskim abpa Cieplaka oraz 14 księży z Petersburga (21–25.03.1923) na 3 lata pozbawienia wolności bez ścisłej izolacji i bez pozbawienia praw. Podstawą wyroku było oskarżenie z art. 40, 68, 69 cz. I, 119 i 121 KK RSFSR. W listopadzie tr. grupa wiernych z par. Najśw. Serca Pana Jezusa zwróciła się do Narodowego Komisariatu Sprawiedliwości w Moskwie o przedterminowe jego zwolnienie. Członek Kolegium Komisariatu, kierownik Oddziału 5 (Oddzielenie Cerkwi od Państwa), Krasikow, pismem z 13.11.1923 odpowiedział odmownie, powołując się na art. 55 KK RSFSR i wskazując, że Matulionis nie odbył jeszcze połowy kary [284, f. 1001, op. 8, d. 6, k. 37]. Po odbyciu wyroku w więzieniu Sokolniki pod Moskwą Matulionis powrócił w 1926 na poprzednie stanowisko. Objął wówczas także administrację par. Kołpino k. Leningradu. W grudniu 1928 został mianowany biskupem tytularnym Matregi w Chersonezie Taurydzkim i

9.02.1929 potajemnie konsekrowany przez bpa Antoniego Maleckiego (zob. biogram) na biskupa koadiutora z prawem następstwa. Nominacja ta była odpowiedzią Stolicy Apost. na kilkakrotnie ponawiane prośby i nalegania bpa Maleckiego, wskazującego Matulionisa jako kandydata na biskupa (motywował je możliwością swego aresztowania, które faktycznie nastąpiło). Ponownie aresztowany 24.11.1929 i na podstawie oskarżenia z art. 58–6 i 58–12 oraz art. 121 i 122 KK RSFSR skazany na 10 lat łagrów na Wyspach Sołowieckich, z końcem wyroku 8.12.1939. Przybył tam 16.10.1930. Pracował w łagrze w Kiemi i na wyspie Anzer. Na posiedzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) 9.07.1932 w związku z wykryciem na wyspie Anzer rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania,* zorganizowanego jakoby przez 32 przebywających tam księży (por. biogram ks. Pawła Aszeberga), podjęto odnośnie do jego osoby następującą decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK, trzymać pod strażą i skierować do dyspozycji OO PP OGPU LWO* [284]. Przewieziony do więzienia w Leningradzie i skazany na rok karnej izolacji przy zaostrzonym reżimie. W związku z planowaną wymianą więźniów między Litwą a ZSSR został 10.08.1933 skierowany do więzienia w Moskwie. 19.10.1933 znalazł się w grupie 10 księży wymienionych na 26 agentów bolsz. i przybył na Litwę. Odbył podróż do Rzymu, gdzie miał spotkanie z pap. Piusem XI. Rezydował w Kownie. W 1939 był oficjałem metropolitalnego sądu biskupiego, prezesem ogólnokrajowej Unii Kleru ds. Misji, spowiednikiem alumnów w metropolitalnym seminarium kowieńskim oraz protektorem kościoła Sióstr Benedyktynek pw. św. Mikołaja w Kownie. Od 1940 był litewskim biskupem polowym. 9.01.1943 pap. Pius XII mianował go ordynariuszem diec. koszedarskiej na Litwie. Podczas okupacji niem. starał się bronić młodzież litewską przed wywózką na roboty do Niemiec. Po zajęciu Litwy przez Armię Czerwoną w 1944 pozostał na stanowisku i 18.12.1946 po raz kolejny został aresztowany przez władze sow., skazany na 10 lat zesłania na Syberię (wg niektórych źródeł na 7 lat więzienia). W 1956 przebywał w domu dla inwalidów w Pot'mie. Uwolniony w tym samym roku, po powrocie na Litwę zwrócił się do władz państwowych o zgodę na objęcie rządów w diec. koszedarskiej, co nie zostało uwzględnione. 25.12.1957 potajemnie konsekrował na biskupa ks. Vincentasa Sladkieviciusa, późn. kardynała litewskiego (z nominacji pap. Jana Pawła II). 20.08.1962 pap. Jan XXIII mianował ks. Matulionisa arcybiskupem *ad personam* (z tytułem osobistym). Zm. 20.08.1962 i pochowany został w katedrze koszedarskiej. H. Stehle podaje błędną informację o jego konsekracji biskupiej w Moskwie przez bpa

Pie-Éugène Neveu [175]. W 1990 w diec. koszedarskiej rozpoczęto jego informacyjny proces beatyfikacyjny. W 1994 w archikatedrze wileńskiej, na miejscu celowo zniszczonego nagrobka arcybiskupa nominata wileńskiego Jana Cieplaka, umieszczono popiersie abpa Matulionisa. Źródła: [1: syg. III/100, k. 24, 102]; [5: syg. 10183, k. 11–12]; [7: syg. 2ER 124]; [8: 22 VI 1934]; [14: 1910–1932]; [16]; [19]; [32: autożyciorys pisany w więzieniu w Moskwie; podpisał się pod nim jako T. Matulanis – por. syg. A.12.P/5]; [55, passim]; [65, passim]; [66]; [67]; [84]; [86]; [88: 1933, nr 45, s. 711]; [88: 1936, nr 2, s. 20]; [94]; [102]; [175]; [219]; [222]; [228]; [256]; [262]; [284]; [321].

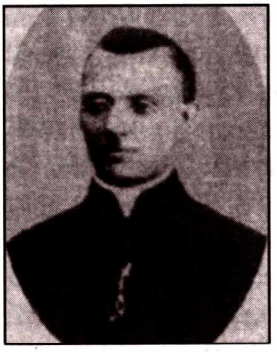

Matuszewicz Antoni s. Hipolita (1886 – 1911 – 1936). Ur. w Krywoszewiczach na Podolu. Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu oraz Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie studiował przed otrzymaniem święceń kapł., uzyskując stopień magistra teologii. W latach 1911–1915 był wikariuszem par. Płoskirów (w 1918 liczyła 12 600 parafian) i kapelanem przy należącej do tej parafii kaplicy w Maćkowcach. W 1918 miał stanowisko administratora par. Derażnia Podolska (5187 wiernych) w dek. Latyczów. W 1920 został mianowany proboszczem par. Dunajowce. W latach dwudziestych pracował jako administrator tej parafii, a także parafii Zaleśce, Żwańczyk i Uszyca. Aresztowany 19.01.1930 i więziony w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą w grupie przebywających tam 30 księży pol. z Ukrainy. W grupowym procesie księży pol., jaki odbył się w r. nast. w Charkowie w sprawie *kontrrewolucyjnej organizacji duchowieństwa katolickiego i unickiego na Ukrainie*, skazany na 10 lat łagrów na Sołówkach i wysłany tam w maju 1931. Zm. tam na gruźlicę 10.05.1936. Zawiadomienie o jego śmierci przesłał do PCK w Moskwie ks. Józef Kowalski w liście z 16.05.1936. Źródła: [1: syg. III/100, k. 100]; [7: syg. 2ER 135]; 14: 1910, 1931–1932]; [23: 1911–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [37: 2.11.1936]; [83: 1920, nr 4–5]; [84]; [88: 1936, nr 34, s. 53; nr 45, s. 715]; [200]; [235, z. 8]; [254]; [262]; [309].

Mazur Kazimierz (1887 – 1914 – 1920). Pochodził z diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1918 za-

jmował stanowisko administratora par. Krasiłów w dek. Krzemieniec. W 1920 został zamordowany w Krasiłowie przez bandy bolsz. w 33. roku życia i 8. roku kapłaństwa. Źródła: [23: 1918–1923]; [78, s. 35]; [283, s. 264].

Merklinger Michael (1892 – 1917 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej i w Saratowie ukończył seminarium duch. W 1918 pracował w par. Grossliebental w dek. Odessa, a w latach 1924 ?–1936 w Rastad. Nie znana bliżej data aresztowania. Po uwięzieniu został skazany na 10 lat zesłania. W 1945 żył, jak się zdaje, na wolności na Syberii i był zatrudniony w aptece. Źródła: [15: 1917–1918]; [67].

Michajłow Nikołaj (? – ? – po 1938). Rosjanin obrz. wsch. W czerwcu 1933 przebywał w Smoleńsku, późn. w Leningradzie. W maju 1936 został zmuszony do opuszczenia tego miasta i osiedlił się na Krymie w par. Taganrog, gdzie mieszkał z wikariuszem administratora apost. dla katolików-Ormian. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 został w Taganrogu aresztowany 11.03.1938. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 176]; [32: syg. A.44.115/1]; [84].

Michalkiewicz Kazimierz Mikołaj bp (1865 – 1888 – 1940). Ur. 1.02 w majątku Hopeniszki, pow. Wiłkomierz w diec. żmudzkiej, jako syn Justyna i Joanny z Klimaszewskich. Ojciec jego brał udział w powstaniu styczniowym. W 1884 Michalkiewicz wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu i 23.10.1888 otrzymał święcenia kapł. Pracował kolejno jako wikariusz par. św. Antoniego w Witebsku i par. Warków w dek. dolnodźwińskim. Od 1891 był proboszczem par. Birżagol w tym samym dekanacie i dziekanem. W 1896 objął stanowisko proboszcza w Kronsztadzie, gdzie był także kapelanem wojsk., katechetą w szkole inżynierii morskiej oraz w szkołach średnich. Brał czynny udział w życiu społ. i narod. parafii kronsztadzkiej. W tym czasie rozpoczął studia w Akademii Duch. w Petersburgu, uzyskując w 1909 stopień magistra teologii. Ze względów duszp. nauczył się języka litewskiego oraz łotewskiego i wygłaszał kazania w tych językach. W 1902 został proboszczem parafii na „Złotej Górce" w Mińsku, gdzie przywrócił język pol. w nabożeństwach paralitur-

gicznych, poprzednio wyrugowany na skutek presji władz carskich na rzecz języka ros. Jego kazania i organizowane przez niego uroczyste nabożeństwa przyczyniły się do ożywienia życia rel. i narod. w tym mieście. Rozwinął zaniedbaną pracę charytatywną w parafii. Po objęciu stanowiska dziekana w Mińsku (dekanat ten obejmował prawie całą gub. mińską) rozpoczął akcję oświatową i pracę nad uświadomieniem rel. za pomocą takich stowarzyszeń, jak Żywy Różaniec, Trzeci Zakon św. Franciszka i in. 15.09.1908 został mianowany administratorem apost. diec. wileńskiej, opuszczonej na skutek wydalenia z Wilna przez władze carskie jej ordynariusza, bpa Edwarda Roppa (zob. biogram). Pozostawał na tym stanowisku do czasu aresztowania w nocy z 19 na 20.06 1918 przez okupacyjne władze niem. i internowania w Maria-Laach w Nadrenii. Powrócił w listopadzie tr. i udał się do Mińska. Tu został, wraz z biskupem mińskim, Zygmuntem Łozińskim, aresztowany 18.08.1920 przez władze sow. i uwięziony na Łubiance w Moskwie. Dzięki interwencji rządu litewskiego po kilku miesiącach został uwolniony i powrócił do Wilna. 12.01.1923 został prekonizowany na tytularnego biskupa tyatirskiego i sufragana wileńskiego. Konsekracja biskupia odbyła się 10.06.1923. Był wikariuszem gen. diec. wileńskiej (od 1926 archidiecezji) oraz wizytatorem klasztorów i zgromadzeń zakonnych. Zm. 16.02.1940 w Wilnie i tam został pochowany. Źródła: [14: 1896–1907]; [64: 1924, 1928]; [95, s. 54]; [97]; [153, s. 266–272]; [156: 1923–1939]; [196].

Michaseniuk Mikołaj zob. **Michasionek Mikołaj**

Michasionek Mikołaj s. Jana (1888 – 1911 – 1933). Ur. 20.07 w gub. witebskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1911 mianowany został wikariuszem par. Tomsk, w r. nast. – kapelanem kościoła św. Jana Chrzciciela w miejscowości Maliczewskij Posiołok w dek. tomskim (w 1916–1917 liczyła 1300 katolików), a nieco późn. także w zamieszkanej przez Polaków miejscowości Białostockij Posiołok (Białystok). W 1923, po wyrzuceniu go z domu kośc., zabranego na szkołę, był zmuszony opuścić dotychczasowe miejsce zamieszkania. W 1925, i zapewne późn., był kapelanem w kościele w Maliczewskim Posiołku i administratorem par. w Nowosybirsku, gdzie zamieszkał w 1925 na prośbę miejscowej wspólnoty kat. po

przyjeździe z Tomska. Po raz pierwszy aresztowany został 3.04.1926 w Nowosybirsku, na drugi dzień po rozmowie ze śledczym PP OGPU w tym mieście, Bieleckim. W dostarczonym mu *Memorandum materiałow na nowosybirskogo ksiendza Michasionok Nikołaja* zawarty był cały szereg oskarżeń o działalność antysow. w kościołach w Tomsku i w Nowosybirsku, opartych na donosach ukrytych agentów GPU. Parafianie zwrócili się do GPU z podaniem o zwolnienie ks. Michasionka na czas świąt wielkanocnych, które jednak nie zostało uwzględnione. Oskarżony został m.in. o to, że po aresztowaniu ks. Michała Bugienisa (zob. biogram) w Omsku w 1925 miał powiedzieć, że można by go uwolnić, dając łapówkę, i że na ten cel otrzymał z zagranicy tysiące rubli. Tym samym, według oskarżenia, *poderwał autorytet organów sowieckiej władzy u przedstawicieli katolickiego duchowieństwa za granicą* [290 (1), s. 70]. Po śledztwie, prowadzonym przez naczelnika PP OGPU Zapsibkraja (Zachodniosyberyjskiego Kraju), Zakowskiego, OSO przy Kolegium OGPU skazało go 25.11.1927 na podstawie art. 58–6 KK RSFSR na 3 lata łagrów bez prawa korzystania z amnestii. Skierowany został do jednego z łagrów SŁON w Kiemi. Tuż przed upływem wyroku OSO OGPU nadesłało do łagru decyzję datowaną 28.04.1930 o skierowaniu go z Sołówek na zesłanie do Północnego Kraju na 3 lata. Zm. na zesłaniu w mieście Wielikij Ustiug w 1933. Źródła: [14: 1909–1932]; [103]; [108]; [262]; [273]; [290 (1), s. 71–73 i (2)].

Michasionok Nikołaj zob. **Michasionek Mikołaj**

Mickiewicz Ignacy (1864 – 1888 – 1935). Ur. 22.07 w pow. rosieńskim na Litwie. Pochodził z diec. tiraspolskiej. Ukończył gimnazjum niem. w Libawie i w 1884 wstąpił do seminarium duch. w Saratowie. Po jego ukończeniu otrzymał 1.12.1888 święcenia kapł. i bezpośrednio po nich został mianowany administratorem par. Stawropol na Kaukazie. Po 3 latach otrzymał nominację na sekretarza biskupa ordynariusza Antoniego Zerra, a jednocześnie proboszcza par. katedralnej w Saratowie, kanonika kapituły, asesora konsystorskiego, profesora seminarium i dziekana saratowskiego. Po z górą 2 latach pracy na tych stanowiskach został przeniesiony na proboszcza i kapelana wojsk. w Astrachaniu. Na placówce tej pozostawał przez 4 lata (1893–1897). Po skasowaniu przez władze rządowe kapelanii wojsk. w tym mieście został przeniesiony na stanowisko kapelana wojsk. w Odessie. Pracował tam do 1907, kiedy to za nieprawomyślność został z niego usunięty

przez władze carskie. W tym samym roku został mianowany proboszczem w Piatigorsku na Kaukazie. W 1914 z tego samego powodu został i stąd usunięty. W tym samym roku otrzymał nominację na proboszcza w Kamienskoje (Kamienskij Zawod), gdzie pozostawał do 17.06.1919, kiedy to został aresztowany przez CZEKA, wysłany do więzienia w Jekatierinburgu i skazany na śmierć. Ocalał dzięki chwilowemu opanowaniu miasta przez wojska gen. Antona Denikina. Podobno zbudował w diec. saratowskiej 18 kościołów i kaplic. W 1919 przybył do Polski i został przyjęty do diec. lubelskiej. Był w niej kolejno proboszczem par. Łańcuchów (wrzesień 1919–styczeń 1922), Chłaniów (styczeń–wrzesień 1922) i Susiec (wrzesień 1922–kwiecień 1927). W kwietniu 1927 z racji zdrowotnych przeszedł na emeryturę i przeniósł się do archidiec. wileńskiej, gdzie został kapelanem w klasztorze ss. Urszulanek Szarych w Czarnym Borze k. Wilna. Zm. tam 22.06.1935. Źródła: [15: 1917]; [67 – nazwisko wymienione w formie: Ignaz Mitzkiewitsch]; [80: 1935, nr 13–14, s. 201–202]; [156: 1936, s. 185]; [178: syg. II BM 44].

Mierzwiński Władysław zob. **Mirzwiński Władysław**

Mierżyński Józef s. Józefa (1908 – ? – ?). Ur. w Petersburgu w rodzinie mieszczańskiej. Alumn trzeciego z kolei konspiracyjnego seminarium duch. w Leningradzie, założonego w 1927 przez bpa Antoniego Maleckiego, administratora apost. w tym mieście (zob. biogram). Do czasu aresztowania pracował jako księgowy. Mieszkał przy ul. Oczakowskaja 8 m. 119. Aresztowany 5.05.1930, oskarżony na podstawie art. 58–10 KK RSFSR o szpiegostwo na rzecz obcych mocarstw i decyzją *trojki* przy PP OGPU LWO skazany na 3 lata łagrów. Odbył wyrok. Dalsze losy nie znane. Na wniosek prokuratora m. Leningradu z 20.04.1957, skierowany do Prezydium Leningradzkiego Sądu Miejskiego, zrehabilitowany z braku dowodów winy. Źródło: [279 (1)].

Mikołajtis Wincenty (1892 (?) – 1915 – 1918). Ur. 24.01. Pochodził z diec. sejneńskiej. Po ukończeniu studiów w seminarium duch. w Sejnach studiował nast. w Akademii Duch. w Petersburgu, której nie ukończył z powodu rewolucji. W 1918 został przez bolszewików rozstrzelany w Archangielsku. Źródła: [14: 1917]; [25, s. 8]; [169: 1910–1913].

Mioduszewski Józef s. Jana (1880 – 1904 – 1937). Ur. na terenie gub. podolskiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Ukończył seminarium duch.

w Żytomierzu. W latach 1904–1906 był wikariuszem par. Obodówka w dek. Bałta, późn. par. Czeczelnik, a nast. (1910–1914) administratorem par. Nowokonstantynów. W latach 1918–1925, i zapewne późn., administrował par. Pohrebyszcze, był wicedziekanem berdyczowskim, administratorem (czasowo) par. Borszczajówka-Dziuńków w dek. Skwira i par. Kulczyny oraz (czasowo) par. Tereszki. Na początku 1927 pracował jeszcze na terenie diec. żytomierskiej. Bezpośrednio przed aresztowaniem pracował w Płoskirowie, gdzie został aresztowany 15.01.1930. Więziony był w Płoskirowie, Charkowie, Kijowie i znów w Płoskirowie. Po grupowym procesie 13 księży pol. z Ukrainy (21–27.06.1930) został 27.06.1930 wyrokiem sądowej *trojki* OGPU USSR na podstawie art. 54–2, 54–3, 54–4, 54–5, 54–6 i 54–10 KK USSR skazany w Charkowie na śmierć, z zamianą na 10 lat łagrów i pozbawienia praw publicznych na 5 lat (art. 29 KK USSR). Dn. 26.09 tr. w grupie 10 księży z więzienia w Charkowie został omyłkowo wysłany do łagru w Kotłasie. Po dwóch tygodniach wszystkich przewieziono do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą, gdzie przebywało wówczas 30 księży pol. z Ukrainy. W maju 1933 wysłany na Sołówki. Przebywał w łagrze na Wielkiej Wyspie. Był chory na serce i na reumatyzm. Na liście A. Ponińskiego z marca 1937 wymieniony jako więzień w łagrze na Sołówkach. 25.11.1937 został tam aresztowany, skazany na karę śmierci przez OSO *trojkę* UNKWD obw. leningradzkiego (nr protokołu 198) i dwa tygodnie późn., 8.12.1937, rozstrzelany w łagrze na Sołówkach. Miał najbliższą rodzinę na Ukrainie i w Polsce. Źródła: [1: syg. III/100, k. 49 i 179]; [5: syg. 11049, k. 22]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1905–1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [68]; [88: 1930, nr 14, s. 8]; [162, s. 441, 457, 460]; [235, z. 8]; [262]; [264].

Mirski-Światopełk Eugeniusz zob. **Światopełk-Mirski Eugeniusz**

Mirzwiński Władysław s. Aleksandra (1880 – 1903 – po 1937). Pochodził z archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1908–1909 był administratorem par. Ułła, a nast. (1910) wikariuszem par. Omsk. Od 1910 pracował jako kapelan przy kościele w Aleksandrowsku na Sachalinie, dokąd przybył razem z bpem Janem

Cieplakiem (zob. biogram), wizytującym parafię na Sachalinie (w 1925 było tam 350 katolików, w tym 95% Polaków). W 1921 pracował we Władywostoku na stanowisku prefekta w tamtejszym niższym seminarium duch., a po jego likwidacji przez władze sow. jako wędrowny duszpasterz parafii Syberii Wsch. Kilkakrotnie aresztowany przez GPU. Aresztowany i skazany na 3 lata zesłania. W październiku 1934 przybył do wsi Tylsk na Syberii Zach. W marcu r. nast. znajdował się w miejscowości Kaińsk. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 został skazany na przymusowy pobyt w Kujbyszewie. Ostatnie jego pismo do PCK w Moskwie datowane jest 7.04.1937. Kierownik Wydziału Konsularnego Ambasady Pol. w Moskwie, T. Błaszkiewicz, w piśmie do MSZ z 28.06.1938 informował o jego bardzo prawdopodobnym aresztowaniu w 2. poł. 1937, w okresie masowych aresztowań duchownych różnych wyznań. W piśmie tym nazwisko podane w formie nieco zmienionej: Mierzwiński. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [14: 1908–1917, 1923]; [32: syg. A.44.115/1]; [127]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2]; [290].

Mitzkiewitsch Ignaz zob. **Mickiewicz Ignacy**

Mokelki Emmanuel (1896 – 1921? – ?). Ur. 22.12. Należał do diec. tiraspolskiej. Studia filozoficzno-teologiczne rozpoczął w 1916 w seminarium duch. w Saratowie i kontynuował je w Odessie, po przeniesieniu tam seminarium w 1918. W 1919 był na trzecim roku studiów. Święcenia kapł. otrzymał prawdopodobnie w 1921. Aresztowany został w Melitopolu (wg innych informacji w Kostheim-Konstantinowka) w obw. Dniepropietrowsk i skazany w 1930 przez Kolegium OGPU na 3 lata zesłania do Jakucka. Wg listy więzionych księży administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu, z 26.05.1931 był w tym czasie więźniem w Jakucku. W 1933 przebywał na zesłaniu. Po odbyciu wyroku przyjechał do miejscowości Dmitrijewka w rej. donieckim. W grudniu 1936 przybył do Smoleńska. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [14: 1931–1932]; [15: 1917–1919]; [67 – wymieniany jako Emmanuel Makelky]; [262]; [309].

Moszkowski Konrad (1881 – 1904 – 1964). Pochodził z diec. łucko-żytomierskiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W 1905 był wikariuszem par. Puliny w dek. Nowograd Wołyński. Był kolejno administratorem parafii: Skórcze (1906–1907), Michałpol (1910–1914) i Topory (1920).

Jako administrator tej ostatniej parafii był także wicedziekanem dek. Skwira w gub. kijowskiej. W latach 1919–1920 aresztowany i więziony. W 1923 był już w Polsce i pracował jako administrator par. Radziwiłłów w dek. Krzemieniec w diec. łucko-żytomierskiej w granicach Polski. W nowo powstałej w 1925 diec. łuckiej zajmował kolejno stanowiska proboszcza par. Warkowicze (1927) i dziekana w Dubnie, proboszcza par. Przewały, a jednocześnie administratora par. Stawki w dek. Luboml (1930–1932), mansjonarza w kolegiacie ołyckiej (1933), proboszcza par. Sielec i wicedziekana włodzimierskiego (1934–1937), a nast. proboszcza par. Kołki i dziekana kołeckiego. Teren diec. łuckiej opuścił w 1945 i od 1947 mieszkał w Zamku Bierzgłowskim (na terenie diec. pelplińskiej), gdzie opiekował się, podobnie jak w czasie II wojny świat., bpem Adamem Szelążkiem, którego był spowiednikiem. Przez pewien czas był proboszczem par. św. Jakuba w Toruniu. Był prałatem i kanonikiem honor. kapituły ołyckiej. Zm. 29.09.1964 w Zamku Bierzgłowskim i pochowany został w Toruniu. Źródła: [23: 1903–1938, 1939]; [59: mps]; [142: rkp 1949].

Muckerman Friedrich (1883 – 1914 – 1946). Ur. 17.08 w Bückenburgu. Jezuita niem., teolog, publicysta, pisarz i działacz społ. W 1899 wstąpił do zakonu jezuitów, gdzie ukończył studia i przyjął święcenia kapł. W latach 1914–1919 był kapelanem wojsk. w armii niem. i znalazł się na terenie Polski, najpierw w Częstochowie, a nast. w Baranowiczach, Słonimiu i w Wilnie. Nauczył się w tym czasie języka pol., poznał życie rel. i kult. miejscowego społeczeństwa oraz twórczość Adama Mickiewicza. W grudniu 1918 pozostał w Wilnie po opuszczeniu tego miasta przez wojska niem. i zajęciu go przez bolszewików. Rozpoczął pracę duszp. przy kościele św. Kazimierza oraz działalność opiekuńczą dla najbiedniejszych. Założył Chrześcijańską Ligę Robotniczą, do której należało jakoby 20 tys. członków. W lutym 1919 został w Wilnie aresztowany przez bolszewików i uwięziony w Mińsku. Pod naporem ofensywy pol. deportowany do więzienia w Bobrujsku, a nast. w Smoleńsku, gdzie został zwolniony. Dzięki staraniom władz pol. włączono go do grupy osób przeznaczonych do wymiany z Polską. Wrócił do Polski 22.11.1919 razem z abpem Edwardem Roppem i udał się do Niemiec. Po dojściu Hitlera do władzy w Niemczech dawał wyraz swoim bardzo zdecydowanym poglądom antyhitlerowskim w różnych publikacjach i w całej swojej działalności. W związku z tym został przez hitlerowców uznany publicznie za wroga nr 1 państwa niem. Założył i od 1934 wydawał potajemnie w Niemczech antynazistowski tygodnik „Der Deutsche Weg".

Musiał uchodzić do Holandii, a nast. do Francji, gdzie ukrywał się w 1942. Był ścigany przez gestapo w różnych krajach Europy Zach. Przedostał się nielegalnie do Szwajcarii, gdzie zm. 2.04.1946 w szpitalu Florimont k. Montreux. Wydał kilka książek i pozostawił po sobie wspomnienia opublikowane w 1973. W języku pol. ukazały się jego wspomnienia pt. *W bolszewickiej niewoli* (Wilno 1922). W swoich pismach do końca dawał wyraz uznaniu dla kultury pol. i przyjaźni dla Polski. Źródła: [129]; [317].

Mustejkis Kazimierz (1874 – 1899 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. Był kolejno wikariuszem par. Landskorona w dek. Lucyn (1901–1902), Kazań (1904) i Tobolsk (1906). W latach 1907–1908 pracował jako duszpasterz par. w Spasskoje (w 1917 liczyła 4000 wiernych) w dek. Tomsk na Syberii. Przez osiem lat (1909–1917) był proboszczem par. Perm w Rosji europejskiej (1500 parafian). Od 1916 pracował jako administrator par. Antuszew w dek. Homel na Białorusi (w 1917 liczyła 2440 wiernych). W połowie lat dwudziestych był ponadto administratorem par. Rohaczew oraz par. Żłobin-Karpiłówka. W 1927, będąc na stanowisku administratora par. Bobrujsk i in., został oskarżony na podstawie fałszywych oświadczeń komsomolca-aktywisty o zgwałcenie młodej kobiety i nakłonienie jej nast. do pozbycia się niepożądanego dziecka. Pomimo ofiarnych protestów wiernych skazany na 4 lata więzienia i płacenie alimentów, co zostało ogłoszone w prasie. Na przełomie 1929 i 1930 pracował jeszcze w Bobrujsku. Powtórnie aresztowany, więziony i na początku lat trzydziestych skazany na 3 lata łagrów. Po roku został uwolniony dzięki staraniom władz litewskich i w 1933 przyjechał na Litwę. Starania ułatwił fakt, że jego brat był ministrem w rządzie litew. Przed wyjazdem zażądano od niego pisemnego zobowiązania, że nie powróci do ZSSR. Został kapelanem zakładu dla młodocianych przestępców w Šiauliai. W latach 1933–1939 był rektorem kaplicy publicznej w Jurdaiciai na terenie par. Skaisgirys w diec. kowieńskiej. Źródła: [1: syg. III/100, k. 26]; [5: syg. 10182, k. 9; 11049, k. 20]; [14: 1901–1917, 1923–1932]; [33]; [37: 21.01.1933]; [88: 1933, nr 6, s. 91]; [222]; [321].

Nalowski Kazimierz zob. **Nanowski Kazimierz**

Nanawski Kazimierz zob. **Nanowski Kazimierz**

Nanoski Kazimierz zob. **Nanowski Kazimierz**

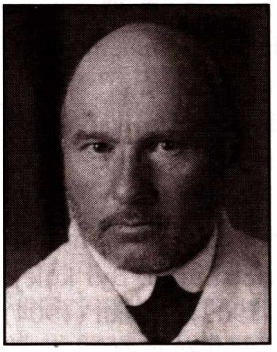

Nanowski Kazimierz s. Ksawerego (1872 – 1898 – 1936). Ur. w Dunajowcach w pow. Płoskirów (Proskurów). Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1904–1914 był na stanowisku administratora par. Równe, a od 1910 także dziekana dek. równieńskiego. W latach 1916–1920 pracował jako administrator par. Skazińce (w 1918 liczyła 3221 wiernych) w dek. Płoskirów. W latach 1920–1924 i późn. był administratorem par. Czarny Ostrów (6146 parafian), Mikołajów (1869 parafian) i Zawalijki (3763 parafian) w tym samym dekanacie. W 1920 opuścił par. Czarny Ostrów razem z wycofującymi się wojskami pol. z zamiarem udania się do Polski. Zamiaru tego nie zrealizował. Pozostał w przygranicznej par. Tarnoruda nad Zbruczem, a nast. powrócił do par. Czarny Ostrów. Aresztowany 4.11.1925, został oskarżony o przestępstwa polit. przewidziane w art. 56–24, 80, cz. 2, 56–25, 19–6, 20–104, 106 i 113 KK USSR. Akt oskarżenia zarzucał mu m.in. dwukrotne nielegalne przekroczenie granicy do Polski (w 1921 i 1923 odwiedzał rodzinę w Równem), kontrabandę, pomoc w nielegalnym przekraczaniu granicy wielu osobom, wydawanie im świadectw z pieczątką parafii i własnym podpisem celem legitymowania się nimi wobec władz pol., rzekome współdziałanie w akcji szpiegowskiej na rzecz Polski. Jedna z polskojęzycznych gazet sow. opublikowała wiosną 1925 jego oświadczenie, w którym jakoby solidaryzował się z listem otwartym ks. Andrzeja Fedukowicza (zob. biogram) skierowanym do papieża, wskazującym na rzekomo polit. i szpiegowską działalność księży pol. na Ukrainie. W 1925 pod presją GPU napisał list do nuncjusza apost. w Polsce, w którym stwierdzał, że konstytucja sow. nie zabrania kapłanom kat. spełniania czynności duszp., a ludności kat. nie ogranicza żadnych praw polit. Represyjne działania władz w stosunku do Kościoła tłumaczył udziałem księży w akcji polit. na rzecz Polski w czasie zajmowania Podola przez wojska pol. w 1920, nielegalnymi kontaktami księży z biskupami przebywającymi w Polsce, działaniem wywiadu pol. kierującego do księży swoich agentów itp. Został zwolniony z więzienia 15.10.1927 w związku z akcją tzw. grupy inicjatywnej duchowieństwa kat. na Podolu, stworzonej pod presją GPU, której celem było doprowadzenie do opublikowania odpowiedniej deklaracji duchowieństwa kat. na Ukrainie z

okazji 10. rocznicy rewolucji bolsz. (por. biogramy ks. Kazimierza Naskręckiego i ks. Jana Świderskiego). Aresztowany ponownie 30.05.1927 w par. Tarnoruda, rej. Wołoczyska, na podstawie art. 161 KK USSR. Został uznany za winnego popełnienia przestępstw przewidzianych w art. 97, cz. 2 oraz 98, cz. 2 KK USSR, lecz zwolniony z odpowiedzialności za czyny przewidziane w art. 68 i 16–113. W pierwszych dniach stycznia 1928 przebywał na wolności po podpisaniu zobowiązania o nieoddalaniu się z miejsca zamieszkania. Wg pisma konsula pol. w Kijowie, M. Z. Babińskiego, do MSZ, datowanego 24.02.1930, zbiegł do Polski w 1929. W 1930 przebywał w Równem na Wołyniu i pracował w diec. łuckiej. Późn. był kolejno proboszczem par. Zdołbunów (1931–1933), Szumsk (1934–1935) i Poczajów (1935–1936), gdzie zm. 6.02.1936. Jeden z dokumentów sow. cytowanych przez M. Iwanowa podaje, że niejaki ks. Nalowski z Podola porzucił kapłaństwo [33, s. 302], co może sugerować osobę ks. Nanowskiego, gdyż na Ukrainie nie było księdza o nazwisku Nalowski. Sugestia ta jest bezpodstawna. Źródła: [1: syg. III/28, k. 18]; [5: syg. 11049, k. 23]; [6: syg. 126, k. 58–59 i k. 79a]; [23: 1904–1918, 1930–1936]; [32: syg. A.12.P/9/5/9 – *Aide-mémoire* dla pol. MSZ z 1928 na temat Kościoła kat. w ZSSR]; [33]; [68]; [78, s. 35]; [83: 1920, nr 3]; [162, s. 441]; [233: 666/49/rkp]; [254]; [320].

Naruszys Jan (1863 – 1892 – 1939). Ur. 22.03 we wsi Szyksznie, pow. Rosienie, jako syn Ignacego i Ludwiki z Babonasów. Należał do archidiec. wileńskiej. Ukończył gimnazjum w Szawlach i w 1888 wstąpił do seminarium duch. w Wilnie, które ukończył w 1892. Bezpośrednio po otrzymaniu święceń kapł. był przez kilka miesięcy wikariuszem par. Soły, a nast. par. Oszmiana. Za opuszczenie podczas uroczystego nabożeństwa przepisanych modlitw za cara został przez władze państwowe ukarany izolacją w b. klasztorze franciszkańskim w Grodnie przez 14 miesięcy. Po odbyciu kary został mianowany w 1894 wikariuszem par. Olkienniki, a nast., w tym samym roku, proboszczem par. Zalesie k. Sokółki, gdzie pozostawał do 1903. W latach 1903–1909 był proboszczem par. Kuźnica, a późn. (1909–1914) proboszczem par. Jewje. W latach 1914–1918 przebywał w Witebsku jako uciekinier z terenu walk ros.-niem. Po powrocie w 1918 był wikariuszem par. Ejszyszki. Podczas inwazji bolsz. w 1919 na Wileńszczyznę był aresztowany i osadzony w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie jako podejrzany o udział w walkach pol.-bolsz. pod Ejszyszkami po stronie pol. Uwolniony po zajęciu Wilna przez Polaków w 1919. W latach 1920–1928 był proboszczem par. Korwie, a od 27.01.1928 proboszczem par. Cejkinie. W tym samym

roku na skutek choroby przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Wilnie, gdzie zm. 24.01.1939. Źródła: [14: 1917]; [80: 1939, nr 3, s. 46–47]; [156: 1900–1939].

Naskrenski Kazimierz zob. **Naskręcki Kazimierz**

Naskręcki Kazimierz s. Edmunda (1878 – 1902 – 1950). Ur. 11.06 w Żytomierzu w rodzinie lekarza. Po ukończeniu gimnazjum w rodzinnym mieście rozpoczął studia medyczne w Kijowie. Przerwał je jednak i wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu, które ukończył i 28.01.1902 otrzymał święcenia kapł. Ze względu na wykazywane zdolności był uprzednio skierowany na studia w Akademii Duch. w Petersburgu, lecz zrezygnował z nich wkrótce z powodu braku zdrowia. Należał do diec. łucko-żytomierskiej (późn. żytomierskiej). W latach 1905–1907 był I wikariuszem w katedrze żytomierskiej i katechetą w I gimnazjum męskim i żeńskim w Żytomierzu. W latach 1908–1912 pracował jako administrator par. Obodówka w dek. Bałta. W 1912 objął stanowisko wikariusza, a nast. proboszcza par. św. Aleksandra i administratora kościoła św. Ignacego w Kijowie. Od 1917 do 1920 był jednocześnie katechetą w I szkole handlowej oraz w pol. gimnazjach dla dziewcząt: Peretiatkiewiczowej, Tereszczenko i Titarenko. Wcześniej był także cenzorem ksiąg rel. W latach 1920–1925 był dziekanem kijowskim i ponownie wikariuszem par. św. Aleksandra. Na początku czerwca 1926 został mianowany przez administratora apost. diec. żytomierskiej, ks. Teofila Skalskiego (zob. biogram), jego pierwszym wikariuszem gen. (drugim został ks. Stanisław Jachniewicz). Po aresztowaniu 2.06.1926 ks. T. Skalskiego otrzymał z Rzymu nominację na administratora diec. żytomierskiej. Taką nominację sugerowało memorandum z 12.05.1925, skierowane przez urzędujący w Warszawie Polski Komitet Wykonawczy na Rusi na ręce abpa Jana Cieplaka (zob. biogram), przebywającego wówczas w Rzymie. Memorandum wskazywało ks. Naskręckiego jako jednego z trzech kandydatów – obok ks. T. Skalskiego i ks. Jana Świderskiego (zob. biogram) – na wyższe stanowisko kośc. na Ukrainie (memorandum podpisali: Jan Lipkowski – przewodniczący, Jozefat Andrzejewski i Zygmunt Chojecki, jego zastępcy, oraz sekretarz C. Brzostowski). Razem z ks. J. Świderskim przygotowywał konspiracyjnie w Kijowie 6 kandydatów do kapłaństwa:

Stanisława Grzegorzewskiego, Józefa Kowalskiego, Bronisława Lubowskiego, Brunona Mareckiego, Andrzeja Rybałtowskiego (zob. biogramy) i Andrzeja Zgrzybłowskiego. Dwaj ostatni 4.12.1928 otrzymali potajemnie święcenia kapł. w Leningradzie z rąk bpa A. Maleckiego. Pod presją GPU i pod wpływem zorganizowanej przez nie tzw. grupy inicjatywnej duchowieństwa kat. na Podolu, złożonej z kilku księży uwolnionych chwilowo z więzienia, skierował wraz z administratorem apost. diec. kamienieckiej, ks. J. Świderskim, z okazji 10. rocznicy rewolucji bolsz. jednostronicową deklarację do WUCIK w Charkowie, podpisaną w Kijowie 19.10. 1927. Jak stwierdził w swoich zeznaniach na procesie w Kijowie w 1930 [287, f. 61468, k. 30], kopię deklaracji wysłał do Warszawy, by zapoznać władze kośc. w Polsce z jej rzeczywistym brzmieniem (zachowana w AAG AP, syg. III/28, k. 19), przewidując jej sfałszowanie przez władze sow. Deklaracja została całkowicie zmieniona przez GPU i opublikowana przez gazety „Wisti" (4.01.1928) na Ukrainie oraz „Prawda" (5.01.1928) i „Izwiestija" (5.01.1928) w Moskwie. Kompromitowała ona duchowieństwo kat. na Ukrainie, ponieważ jej rzekomi autorzy przyznawali, iż prowadzi ono antysow. robotę polit. i współpracuje z agentami wywiadu pol. O dokonanym fałszerstwie ks. Świderski powiadomił administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu. Rzekoma deklaracja duchowieństwa kat. na Podolu była nast. wykorzystywana przez władze przeciwko ks. Naskręckiemu jako jeszcze jedna *prowokacja antyradziecka* [6: syg. 126, k. 58–59 i k. 79a]. Był nękany wielokrotnym wzywaniem do GPU i rewizjami. 25.07.1929 zostało aresztowanych w jego parafii 6 kobiet pod zarzutem przynależności do tajnej organizacji tercjarskiej. 26.07.1929 on sam w czasie wizytacji par. Połonne i po jednodniowym areszcie w Szepietówce przewieziony został do Kijowa, gdzie w więzieniu śledczym przebywał do 15.06.1930. Wg pisma konsula pol. z Kijowa, M. Babińskiego, z 19.08.1929, został aresztowany na dworcu w Kijowie po powrocie z Połonnego, dokąd jeździł w celu bierzmowania grupy parafian [3: syg. 70, k. 268]. Od 15.06.1930 przebywał w więzieniu w Charkowie. W czasie trwającego 10 miesięcy śledztwa, podczas którego zarzucano mu *kontrrewolucyjną działalność i kontakt z burżuazyjnym państwem* [235, z. 8], przeszedł 70 ciężkich badań. Prowadzący je śledczy żądał od niego przyznania się do przestępstwa *wyczekiwania, by Polska zajęła prawobrzeżną Ukrainę* [tamże]. Podobne zeznania GPU starało się wymusić na wszystkich księżach aresztowanych wówczas na Ukrainie. W czasie śledztwa stwierdził m.in.: *Moje poglądy na władzę sowiecką były zawsze kontrrewolucyjne* [287, f. 61468, k. 30], i przyznał, że przygotowywanym konspiracyjnie do kapłań-

stwa kandydatom mówił, iż władza sow. stosuje represje, i muszą się liczyć z tym, iż zostaną aresztowani. Podczas zbiorowego procesu kilkunastu księży pol. z Ukrainy (8 z diec. żytomierskiej), który odbył się 21–27.06.1930 w Charkowie, na podstawie art. 54–2, 54–3, 54–4, 54–6 i 54–10 KK USSR (szpiegostwo, działalność kontrrew., antysow. agitacja itp.) został 27.06.1930 skazany przez *trojkę* przy Kolegium OGPU USSR na śmierć, z zamianą tego wyroku na 10 lat łagrów i 5 lat utraty praw publicznych (art. 29 KK USSR). Dn. 26.09.1930 został razem z 10 księżmi wywieziony z więzienia w Charkowie do łagru w Kotłasie n. Dźwiną. Znaleźli się na miejscu 20.10.1930. Ponieważ skierowano ich tam omyłkowo, wszyscy po kilkunastu dniach przewiezieni zostali do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Przebywał tam od listopada 1930 do września 1932. Dzięki ostatniej wymianie więźniów polit. 15.09.1932 przybył do Polski razem z 17 księżmi w grupie 51 osób. Najbliższą rodzinę miał na Ukrainie i w Polsce. W 1935 był kapelanem w Zakładzie św. Józefa dla osieroconych dziewcząt w Otwocku przy ul. B. Prusa. W latach 1936–1939 mieszkał w Warszawie przy ul. Teresińskiej 9 jako kapelan Szkoły Gospodarstwa Domowego i Wiejskiego. Po Powstaniu Warszawskim był do 1949 kapelanem Zakładu Sióstr Rodziny Maryi w Płudach k. Warszawy. We wrześniu 1949 objął stanowisko kapelana w klasztorze Sióstr Benedyktynek-Misjonarek w Kwidzynie w diec. warmińskiej. Zm. tam nagle 4.05.1950. Jest autorem kilku popularnych publikacji rel. Ogłosił m.in.: *Krótkie nauki o Mszy św.* (Kijów 1913, wyd. 2 popr. Łuck 1933); *Dogmatyczno-moralna nauka rzymsko-katolickiego Kościoła w krótkim zarysie* (Kijów 1916); *Krótkie nauki o prawdach wiary katolickiej* (t. 1–3, Warszawa 1927–1937); *Liturgika, czyli wykład obrzędów kościelnych w krótkim zarysie* (wyd. 9, Warszawa 1937). Pozostawił obszerne nie wydane drukiem wspomnienia pt. *Z zapisków i ze wspomnień Żytomierzanina.* Miał tytuł infułata i szambelana pap. Źródła: [1: syg. III/100, k. 49, 78]; [3: 70, k. 268]; [5: syg. 11049, k. 22]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1902–1925]; [32: syg. A.12.P/22 – Opracowanie A. Ponińskiego, radcy Poselstwa Pol. w Moskwie, datowane 11.02.1930. na temat: *Zagadnienie religii w ZSSR. Sytuacja Kościoła katolickiego*]; [33]; [61: 1931, nr 2, s. 8]; [66]; [68]; [78, s. 35]; [84]; [88: 1929, nr 15–16, s. 238; 1932, nr 4, s. 628]; [93: 1935–1939, 1946–1948]; [162, s. 448, 457, 460–462]; [175]; [176: 1950, nr 3, s. 11]; [199]; [201, s. 133–134]; [233: 666/49/rkp]; [235]; [262]; [287].

Nejghum zob. **Neugum Joseph**

Neugum Joseph s. Johannesa (1875 – 1898 – 1955). Ur. w niem. wiosce Zenfeld w gub. chersońskiej, w rodzinie wieśniaczej. Należał do diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie, a nast. odbył studia w Akademii Duch. w Petersburgu. Po święceniach kapł. był wikariuszem par. Kostheim (1898–1901), a nast. par. Solothurn (1901–1903). Od 28.04.1903 pracował jako katecheta, a nast. proboszcz w Odessie. W latach 1915–1919, i być może późn., był rektorem seminarium duch. diec. tiraspolskiej w Saratowie, profesorem teologii pastoralnej i homiletyki. W tym samym czasie w niższym seminarium duch. w Saratowie wykładał historię biblijną, historię Kościoła i historię powszechną. Od października 1918 do wiosny 1919 należał do KZN, którego prezesem był ks. prał. dr Antonius Fleck (zob. biogram). Po raz pierwszy został aresztowany w 1919 jako rektor saratowskiego seminarium duch. i był sądzony przez trybunał rew. W 1924 pracował na stanowisku proboszcza kościoła św. Klemensa i dziekana w Odessie. Mieszkał przy ul. Frunze 233. Aresztowany ponownie w Odessie za próbę nielegalnego przekroczenia granicy, był więziony w Odessie i w połowie 1931 został skazany na 5 lat zesłania na Syberię. Z powodu inwalidztwa nie odbył całego wyroku. Po powrocie na Ukrainę został kolejny raz aresztowany 16.11.1935 przez oddział odeskiego obw. NKWS (rozkaz aresztowania nr 480) i przebywał w więzieniu NKWS USSR w tym obwodzie. Oskarżony został o przynależność do rzekomo istniejącej *kontrrewolucyjnej grupy niemieckiego duchowieństwa, w której prowadził wywiadowczą działalność szpiegowską, usiłował wyrwać młodzież spod sowieckiego wpływu wychowawczego, kierował kontrrewolucyjną działalnością i popełnił inne jeszcze przestępstwa* [253: 1995, nr 48, s. 8]. Jednym z zarzutów było także powiązanie ze sprawą *Reicherta i innych* (zob. biogram Cyriaka Reicherta). 21.02.1936 specjalne Kolegium Odeskiego Sądu Okręgowego na podstawie art. 54–4, cz. 2 i art. 54–11 KK USSR wymierzyło mu karę 10 lat pozbawienia wolności. Jednakże na podstawie art. 33 KK USSR wyrok ten zamieniony został na 10 lat zesłania do jednego z okręgów Kazachstanu. Wg pisma kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, T. Błaszkiewicza, z 28.06.1938 przebywał na zesłaniu w Karagandzie razem z kilkunastoma księżmi niem. Jeden z deportowanych do

ZSSR po 1939 Polaków, Zygmunt Sroczyński, chemik i dziennikarz z Poznania, spotkał w 1942 we wsi Gieorgiewka w rej. lengierskim w obw. południowokazachstańskim zesłanego tam *ks. prof. Neumana*, narodowości niem, który na początku 1942 był profesorem w szkole kazachskiej. W lipcu tr. został jednak razem z wieloma innymi księżmi wywieziony do tzw. Głodnego Stepu, gdzie istniała karna kolonia, z której wg panującej opinii już się nie wracało. O skierowaniu do tej kolonii ks. Neuman osobiście poinformował Sroczyńskiego na parę dni przed wywiezieniem. W diec. tiraspolskiej nie było księdza o nazwisku Neuman. Chodzi zapewne o ks. Neuguma, którego nazwisko w relacji Sroczyńskiego zostało zniekształcone. Wcześniej, bo w grudniu 1941, spotkał go w tej samej miejscowości wywieziony z Litwy na Syberię w 1940 i uwolniony z łagru ks. Jan Przybysz MIC. Ks. Neugum pozostawał wówczas pod ścisłą kontrolą NKWD, musiał co tydzień meldować się na posterunku milicji i nie miał prawa spełniać jakichkolwiek funkcji rel. Jedynie kilka razy w roku w całkowitej konspiracji odprawiał mszę św. Doskonale znał język pol. Ks. Przybysz wymienia go jako *ks. Nejghuma*. W 1943 ks. Neugum miał przebywać w pewnej kolonii niem. na Syberii. Spotkał go tam wówczas inny pol. ksiądz, który z uznaniem i wdzięcznością mówił o jego życzliwości i pomocy, jakiej od niego doznał [67, s. 355]. Dn. 1.11.1945, po odbyciu wyroku, ks. Neugum został skierowany na *spiecposielenije* do jednego z południowych obwodów Kazachstanu. Zm. 9.10.1955, prawdopodobnie w miejscowości Werb (świadectwo śmierci nr 532130 z 12.10.1955). Był kanonikiem penitencjariuszem kapituły saratowskiej, odznaczonym Medalem św. Stanisława III klasy i pamiątkowym Medalem 300-lecia Domu Romanowów, członkiem konsystorza biskupiego i egzaminatorem prosynodalnym. Źródła: [1: syg. III/100, k. 56–57]; [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917–1919]; [22, ank. nr 2]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [84]; [253: 1995, nr 48, s. 8]; [307, s. 123]; [307].

Neuman Joseph zob. **Neugum Joseph**

Neveu Pie-Éugène bp, AA (1877 – 1905 – 1946). Administrator apost. w Moskwie w latach 1926–1936. Ur. 23.01 w Gien, departament Loiret we Francji. W 1895 wstąpił do zgromadzenia zakonnego assumpcjonistów (Pia Societas Presbyterorum ab Assumptione), w którym 18.03.1905 otrzymał święcenia kapł. Od listopada 1906 pracował w Rosji, gdzie jego zgromadzenie już wcześniej miało swoją placówkę. Po niespełna roku pracy na stano-

wisku kapelana przy domu opieki dla opuszczonych dziewcząt pw. Dobrego Pasterza w Petersburgu został skierowany do nowo utworzonej parafii franc. w Makiejewce w Zagłębiu Donieckim na terenie diec. tiraspolskiej. Pozostawał tam na stanowisku proboszcza do września 1926. Wiosną tr. został mianowany biskupem. 21.04 potajemnie konsekrował go w Moskwie (w tzw. franc. kościele św. Ludwika przy ul. Małaja Łubianka) tajny wysłannik pap. Piusa XI, bp Michel d'Herbigny. Jednocześnie bp Neveu został mianowany administratorem apost. w Moskwie. Był jednym z 10 administratorów apost., jacy zostali wówczas mianowani, po podziale w 1926 archidiec. mohylewskiej na 10 administratur apost. Otrzymał szczególne uprawnienie kośc. Był *de iure*, do chwili opuszczenia ZSSR w 1936, głową Kościoła kat. obydwu obrządków w tym państwie. Po ujawnieniu sakry biskupiej i objęcia stanowiska został wezwany do GPU, gdzie go zawiadomiono, że albo porzuci kapłaństwo, albo w ciągu trzech dni musi opuścić ZSSR. Jako uzasadnienie podano, że *tylko obywatele sowieccy mają prawo zajmować się propagandą religijną* [84, s. 212). Dzięki interwencji ambsadora Francji, Jeana Herbette'a, który oświadczył, że konsekwencją wydalenia bpa Neveu będzie wydalenie sow. misji handlowej z Paryża przez rząd franc., biskup pozostał w Moskwie. Początkowo przyjaźnie nastawiony do Polaków, po przyjeździe do Rosji całkowicie zmienił swój stosunek do nich. Był przekonany, że katolicyzm w tym kraju ma przyszłość jedynie w obrządku wsch., i uważał, że *Polacy są najgorszymi wrogami Rosji, katolicyzmu i obrządku słowiańskiego* [84, s. 117]. Bardzo ostro potępiał rewindykację przez niektórych biskupów pol. pewnej liczby kościołów, odebranych niegdyś katolikom przez władze carskie i zamienionych na cerkwie prawosł. W związku z tym bp d'Herbigny w liście z 19.04.1930 wyjaśniał mu, że na 2500 świątyń odebranych w XIX w. (po 1839 r.) przez władze carskie katolikom biskupi pol. domagają się zwrotu tylko 622, i jeszcze ich nie otrzymali [84, s. 392]. Przez kilka lat wierzył, że rewolucja bolsz. zmieni na lepsze położenie Kościoła kat. w Rosji, bardzo krępowanego w imperium carskim, i że rozmowy Stolicy Apost. z władzami sow. przyniosą pożądane rezultaty. W związku z tym 1.07.1923 skierował memorandum do komisarza spraw zagr. Ukrainy, K. Rakowskiego, z petycją o nawiązanie stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apost. Uważał, że powinna ona uznać *de iure* Związek Sowiecki. Po przyjęciu konsekracji biskupiej i objęciu stanowiska administratora apost. w Moskwie wyzbył się stopniowo powyższych iluzji. Pozostawał pod nieustanną inwigilacją GPU (także w kościele), które w ten sposób starało się zdobyć informacje o jego kontaktach z księżmi i wiernymi. Konsekwencją

kontaktowania się z nim były aresztowania i wyroki skazujące na łagry, zarówno wiernych, jak i księży. Był uważany przez GPU za tajnego agenta Watykanu, prowadzącego kontrrew. działalność, i był ponad 20 razy chwilowo zatrzymywany dla osobistej rewizji. Od 1.08.1932 był gościem ambasadora Francji i mieszkał w ambasadzie. Ponieważ wg prawa sow. nie mógł, jako cudzoziemiec, wykonywać żadnych kośc. czynności administracyjnych, swoim wikariuszem gen. mianował ks. Karola A. Łupinowicza, proboszcza par. św. Piotra i Pawła w Moskwie, który w związku z tym był nękany ciągłymi wezwaniami do GPU i badaniami, a w 1931 został aresztowany i zesłany do Kazachstanu (zob. biogram). Bp Neveu nie miał prawa odprawiać nabożeństw poza kościołem franc. Jego 10-letni pobyt w Moskwie miał jednak niemałe znaczenie ze względu na możliwość swobodnego przekazywania i otrzymywania informacji dotyczących Kościoła i sytuacji rel. w ZSSR. Bp Neveu korzystał bowiem z poczty dyplomatycznej ambasady franc. i włoskiej. Tą drogą otrzymywał również pomoc materialną od Stolicy Apost. dla więzionych i pozbawionych środków do życia księży kat. i prawosł. oraz więzionych katolików obrz. wsch., którą rozdzielał. Sporządzana przez niego dokumentacja o aresztowanych i więzionych księżach kat. stanowi obecnie ważne źródło historyczne. W maju 1934 wyjechał z ZSSR i przebywał krótko we Francji i w Rzymie, gdzie dwukrotnie był przyjęty przez pap. Piusa XI. Na jego polecenie po powrocie do ZSSR konsekrował potajemnie na biskupa w Leningradzie pracującego tam od 1907 dominikanina franc., Jean-Marie F. Amoudru (zob. biogram), który w następstwie tego aktu został po paru tygodniach wydalony z ZSSR. Dn. 31.06.1936 ze względów zdrowotnych wyjechał do Francji z zamiarem szybkiego powrotu do Moskwy. Nie otrzymał jednak wizy powrotnej. Zm. nagle w Paryżu 17.10.1946. Źródła: [46]; [68]; [84]; [175]; [263].

Nicolas Aleksander zob. **Aleksandrow Nikołaj**

Niedzielski Antoni (1895 – 1919 ? – 1937). Należał do diec. kamienieckiej. Studiował w seminarium duch. w Żytomierzu (w 1917 był diakonem na piątym roku studiów). Święcenia kapł. otrzymał prawdopodobnie w 1919. W 1920 był wikariuszem par. Płoskirów. W listopadzie tr. został mianowany wikariuszem par. katedralnej w Kamieńcu Podolskim. Nielegalnie udawał się do Polski w celu skontaktowania się z ordynariuszem diec. kamienieckiej, bpem Piotrem Mańkowskim (zob. biogram). W czasie przekraczania granicy z otrzymanymi od niego pieniędzmi na pomoc dla kościołów jego diecezji

został po raz pierwszy aresztowany. Powtórnie aresztowany latem 1922 w związku z rekwizycjami w kościołach w Kamieńcu Podolskim, i w nocy z 1 na 2.09.1922 został skazany przez kamieniecki trybunał rew. na karę śmierci, razem z księżmi: Władysławem Dworzeckim, Ryszardem Szyszką, Wacławem Szymańskim i Walerianem Szymańskim (zob. biogramy), oraz kilkoma osobami świeckimi za ukrycie monstrancji i kielichów mszalnych. Ks. Niedzielski został skazany na rozstrzelanie jako *uparty wróg ludu pracującego*. Wyrok zamieniono na 2 lata więzienia, czego jednak nie podano do wiadomości, natomiast rozgłoszono pierwszą jego sentencję. Oskarżycielami w procesie byli: Sidorjak (prof. Uniwersytetu Kamienieckiego) i Boryszenko (b. ataman wojsk Petruszewicza). Istnieje pogłoska, że diecezja na drodze poufnych zabiegów miała wykupić skazanych księży i jednego świeckiego mężczyznę (nazwiskiem Orzeł ?), który jednak zmarł na tyfus w więzieniu. Ks. Niedzielski był więziony w łagrach w latach dwudziestych i trzydziestych. W 1934, po uwolnieniu, w drodze do Kamieńca Podolskiego został sparaliżowany i odtąd już nie podnosił się z łóżka. Mieszkał w Kamieńcu Podolskim koło katedry pod opieką b. parafianki. W 1935 wierni udawali się do niego dla poświęcenia paschy. Zm. w 1937. W informacjach opublikowanych w Polsce przed II wojną świat. na temat jego osoby (cytowanych tu i in.) podawana jest błędna wiadomość o jego rozstrzelaniu lub śmierci w więzieniu. Ks. Niedzielski nie zastępował też bpa Mańkowskiego, jak podaje J. Jaruzelski [162, s. 443], myląc go z ks. Kazimierzem Nosalewskim (zob. biogram), wikariuszem gen. diec. kamienieckiej, który jako delegat biskupa w jego imieniu 26.08.1919 objął na pewien czas rządy w diecezji. Źródła: [23: 1918, s. 9]; [32: syg. A.12.P/4; A.12.P/6]; [57:1922, nr 20, s. 319; nr 26, s. 408]; [62]; [64: 1922]; [68]; [71, s. 71, 75, 132]; [78, s. 36]; [83: 1920, nr 1/2, s. 3; 1920, nr 3; 1920, nr 4/5, s. 2]; [161, s. 162]; [162, s. 441, 443–444]; [200].

Niemancewicz Antoni s. Jana (1893 – 1915 – 1942 ?). Ur. 8.02 w Petersburgu. Zakonnik, jezuita obrz. wsch. i egzarcha dla katolików tego obrządku na Białorusi. Po ukończeniu gimnazjum w tym mieście wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. Święcenia kapł. otrzymał 27.09.1915. W latach 1915–1918 studiował w Akademii Duch. w Petersburgu, uzyskując stopień kandydata teologii. Był duszpasterzem w par. Kołpino. Po tłumnej manifestacji petersburskich katolików przed budynkiem CZEKA dla poparcia petycji o uwolnienie abpa Edwarda Roppa (więzionego w Moskwie od 19.04.1919 – zob. biogram) został 25.05.1919 aresztowany pod zarzutem jej

organizowania i skazany na 6 miesięcy pobytu w znanym więzieniu Kriesty. Po 1920 był wikariuszem w par. św. Piotra i Pawła w Moskwie, gdzie za pracę duszp. wśród młodzieży 31.05.1921 został aresztowany z oskarżenia o antysow. propagandę i 2.08 tr. przez piotrogrodzki gubernialny oddział CZEKA skazany na rok robót przymusowych (o wyroku tym nie wspomina jednak w swoim autożyciorysie z 6.08.1928). Dzięki wymianie więźniów przybył 1.02.1925 do Polski i jesienią tr. wyjechał na studia w Papieskim Instytucie Wsch. w Rzymie. Ukończył je w 1927, uzyskując stopień doktora na podstawie rozprawy na temat *Legislatio bolschevica in Russia vigens circa educationem religiosam et moralem sobolis, comparata cum lege divina tum naturali tum revelata*, napisanej pod kierunkiem rektora Instytutu, Michela d'Herbigny'ego TJ. Rozprawa ukazała się w języku pol. pt. *Bolszewizm a wychowanie. Obecnè prawodawstwo bolszewickie w Rosji, dotyczące wychowania religijnego i moralnego młodzieży wobec prawa Bożego tak naturalnego jak objawionego* (Lublin 1929). Przez rok (1927–1928) był asystentem w bibliotece w Papieskim Instytucie Wsch. w Rzymie. Po powrocie do Polski pracował jako wykładowca w Instytucie Misyjnym w Lublinie, założonym w 1924 przez abpa Edwarda Roppa. Jednocześnie w r. akad. 1928/29 jako starszy asystent prowadził wykłady zlecone z teologii porównawczej na Wydziale Teologicznym KUL. 13.09.1929 wstąpił do Towarzystwa Jezusowego i pracował na placówkach obrz. wsch. tego zakonu w Polsce, m.in. w Albertynie i Synkowiczach. W latach 1935–1939 był wykładowcą w seminarium duch. obrz. wsch. oo. jezuitów w Dubnie w diec. łuckiej i rektorem domu. We wrześniu 1939 był tam, jak się zdaje, na pewien czas aresztowany przez wojska sow. 17.09.1939 metropolita obrz. wsch. we Lwowie, Andriej Szeptycki, mianował go egzarchą dla katolików tego obrządku na Białorusi (jeden z czterech tego rodzaju egzarchów dla terenów wsch., mianowanych wówczas przez tego metropolitę). Aresztowany w Mińsku w sierpniu 1942 przez SD (Sicherheitsdienst – policja bezpieczeństwa) został wywieziony do Berlina, gdzie w styczniu (?) lub kwietniu (?) 1943 miał umrzeć w więzieniu. Bp A. Kozłowiecki jako datę jego śmierci podaje 2.12.1942 [203, s. 335]. Wg informacji H. Stehlego [175] wkrótce po aresztowaniu został rozstrzelany. Niesłusznie niekiedy określany jako biskup [194]. Źródła: [14: 1914–1917, 1923, 1925–1928]; [19]; [23: 1935–1938]; [44: 1925, nr 7, s. 59]; [60, s. 44]; [65, s. 165, 290]; [66]; [166]; [167, z. V]; [175]; [194, s. 128]; [203, s. 335]; [237]; [239]; [298]; [309].

Nold Johannes (1899 – 1924 – 1. poł. 1938). Ur. 4.03. Należał do diec. tiraspolskiej. W r. szk. 1916/17 był w czwartej klasie niższego seminarium duch. w Saratowie, a w 1918/19 – na pierwszym roku wyższego seminarium duch. diec. tiraspolskiej w Odessie. Święcenia kapł. otrzymał zapewne z rąk emerytowanego bpa Antona Zerra. W latach 1925–1935 pozostawał na stanowisku administratora par. Poniatowka. Został aresztowany i zesłany na Syberię, gdzie zmarł w wiosce Werb. Pisemną łączność z nim utrzymywano do 23.12.1937. W piśmie T. Błaszkiewicza, kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, do MSZ z 28.06.1938 wymieniony wśród nieżyjących już 9 księży narodowości niem. (bez podania daty i miejsca śmierci). Źródła: [17: 1917–1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [67].

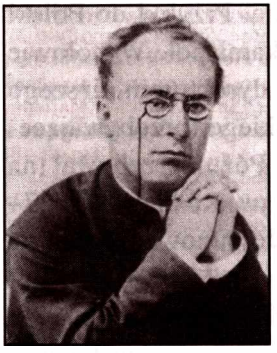

Nold Joseph (1861 – 1887 – 1935) Ur. w Blumenfeld. Pochodził z diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył zapewne w Saratowie. W latach 1890–1894 pracował w par. Krasna w Besarabii. Od jesieni 1895 do 1920 był proboszczem w Selz w dek. Odessa, gdzie zbudował kościół o wyjątkowo pięknym wystroju wnętrza. W 1921 powrócił do rodzinnego Blumenfeld. W 1928 był duszpasterzem w par. Karamin (Grinental) w dek. Symferopol w d. gub. chersońskiej. W sierpniu 1935 został aresztowany i uwięziony w Odessie razem z 11 księżmi, w tym z seniorem Filipem Jaufmanem i Michałem Köhlerem. Zm. 28.08.1935, w dniu deportacji wszystkich pozostałych 11 księży. Był kanonikiem honor. kapituły saratowskiej i bardzo zasłużonym duszpasterzem. Źródła: [17: 1917–1919]; [67].

Nosalewski Kazimierz (1872 – 1898 – 1936). Ur. 21.02 w Smotryczu na Podolu. Należał do diec. kamienieckiej. Gimnazjum ukończył w Kamieńcu Podolskim, a seminarium duch. w Żytomierzu. Po święceniach kapł., otrzymanych w 1898, pracował kolejno w Barze na Podolu, w Ternówce, Kamieńcu Podolskim i Płoskirowie, gdzie od 1905 przez 17 lat był proboszczem. W 1909 zaprosił do Płoskirowa przełożoną gen. ukrytego bezhabitowego Zgromadzenia Córek Najśw. Serca NMP, Paulę Malecką, która założyła tam zakład wychowawczy dla 45 dziewcząt, pracownię krawiecką, szkołę kroju i szycia z tajnym nauczaniem języka pol. dla 20 dziewcząt oraz inter-

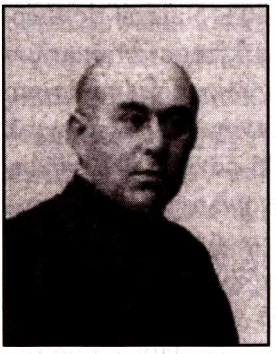

nat. W latach 1908–1910 zbudował w Płoskirowie duży i piękny kościół (zburzony przez władze sow.). Od 1916 należał do Głównego Zarządu PMS na Podolu i brał czynny udział w jej pracach. Przy jego udziale powstało gimnazjum w Płoskirowie i wiele szkółek pol. Prowadził także działalność charytatywną. Po reaktywowaniu w 1918 diec. kamienieckiej, rok późn. (na skutek wojny na Ukrainie), 26.08.1919, objął – *per procuram*, w imieniu bpa Piotra Mańkowskiego, rządy diecezją i jako wikariusz gen. starał się odtworzyć jej zniszczone struktury duszp. Był dwukrotnie aresztowany przez bolszewików i zagrożony rozstrzelaniem. Tylko bardzo energiczna interwencja parafian uratowała mu życie. Przybył do Polski w 1920 razem z wycofującymi się spod Kijowa wojskami pol. W połowie lat dwudziestych był w Buczaczu (archidiec. lwowska) dyrektorem niższego seminarium duch., założonego tam przez bpa Mańkowskiego (przebywającego na wygnaniu w Polsce) dla diec. kamienieckiej. Późn. przebywał na terenie diec. łuckiej we Włodzimierzu Wołyńskim i w Równem (1927–1931). W latach 1932–1933 był proboszczem w Zdołbunowie, późn. w Szumsku (1934–1935), a nast. w Poczajowie, gdzie zm. 6.02.1936. Był senatorem RP V kadencji. Źródła: [23: 1900–1918, 1927–1937]; [57: 1924, nr 13, s. 207]; [68]; [71]; [270: s. 9–10].

Nowakowski Stefan (1897 – 1920 – 1940). Ur. 27.07 w Płocku. Pochodził z diec. płockiej. Absolwent seminarium duch. w Płocku. Aresztowany w 1920 w czasie inwazji bolsz. na swojej pierwszej placówce duszp. w Goworowie, razem z proboszczem, ks. Leonem Gościckim (zob. biogram) i rabinem z Goworowa. Po uprowadzeniu do Różana został tam, podobnie jak rabin, uwolniony *dzięki zdecydowanemu żądaniu i groźnej postawie ludzi*. Od 1921 był wikariuszem par. Ciechanów. W 1928 został proboszczem par. Krajkowo, a od 1931 – par. Węgrzynowo. W 1939 był trzykrotnie aresztowany przez Niemców i przez 3 miesiące więziony w Ciechanowie. 11.01.1940 został rozstrzelany w Ościechowie. Źródła: [124: 1920–1936]; [137: 1920, nr 9–10, s. 141]; [166]; [167, z. II]; [310].

Novitzki Donat zob. **Nowicki Donat**

Nowicki Donat s. Hilarego (1893 – 1928 – 1971). Ur. 20.10 w Petersburgu (?) lub w Orszy (?). Był księdzem kat. obrz. wsch. W latach 1915–1917 był alumnem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu, a przedtem uczniem w Szkole Kadetów w tym mieście (w sow. aktach sądowych określany jako *oficer armii carskiej* [284]). Jak się zdaje, studiował także na uniwersytecie w Petersburgu. W 1917 ożenił się z Anatolią Bouffał, Polką i katoliczką z dawnych Inflant Pol., urodzoną koło Dyneburga, absolwentką gimnazjum w Smoleńsku i fakultetu fizyko-matematycznego na Wyższych Żeńskich Kursach w Petersburgu. Aresztowany przez agentów OGPU w listopadzie 1923 razem z grupą 47 osób (aresztowania trwały od 12 do 16 listopada), należących do Kościoła kat. obrz. wsch., w tym 9 sióstr dominikanek ze wspólnoty Anny Abrikosowej (zob. biogram Włodimira Abrikosowa). Był więziony w Moskwie na Łubiance i w Butyrkach. Wszyscy zostali oskarżeni o *kontakty z burżuazją międzynarodową, która pod dyrektywami Watykanu prowadziła kampanię przeciwko państwu sowieckiemu i myślała o inwazji zbrojnej na jego terytorium* [219: *Mosca e Solovski* (!), s. 1]. Na podstawie art. 66 i 61 KK RSFSR (d. redakcja) oskarżony m.in. o: *1. Gromadzenie informacji o sytuacji w Rosji i przekazywanie ich za granicę [...]; 2. Działalność tych osób stanowi kontynuację działalności Cieplaka, Budkiewicza i Fiodorowa, z którymi osoby te nie tylko się znały, ale były z nimi bezpośrednio powiązane, realizując ich plany w walce przeciw Związkowi Sowieckiemu; [...] 4. Zajmowanie się rozpowszechnianiem pism papieża, w których wystąpił on w obronie Cieplaka, nazywając w nich Rosję „czarną chmurą"; 5. Organizowanie nielegalnych kółek, które zajmowały się szerzeniem katolicyzmu i werbowaniem nowych członków; 6. Organizowanie nielegalnych szkół, w których uczono „zakonu bożego"* [262]. Po 6 miesiącach śledztwa został na rozprawie 19.05.1924 przez Kolegium GPU na podstawie oskarżenia z art. 61 i 66 KK RSFSR skazany na 10 lat łagrów, z końcem wyroku 19.04.1934. Skierowany do orłowskiego izolatora (miasto Orioł). Po 17 miesiącach pobytu w więzieniu wysłany został do łagru na Wyspach Sołowieckich. Przybył tam 21.09.1925. Dn. 5.09.1928 potajemnie otrzymał święcenia diakonatu, a po dwóch dniach (7.09) święcenia kapł. z rąk więzionego tam wówczas bpa Bolesława Sloskansa (zob. biogram), administratora apost. w Mohylewie. Poczynając od 11.07.1929 przez ponad 3 lata w grupie 32 księży kat. przebywał na wyspie Anzer (adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja). Jego żona, która również przez 3 lata przebywała w łagrze na Sołówkach, po uwolnieniu odwiedzała go tam w 1929 i 1930. Uzyskiwane wiadomości na

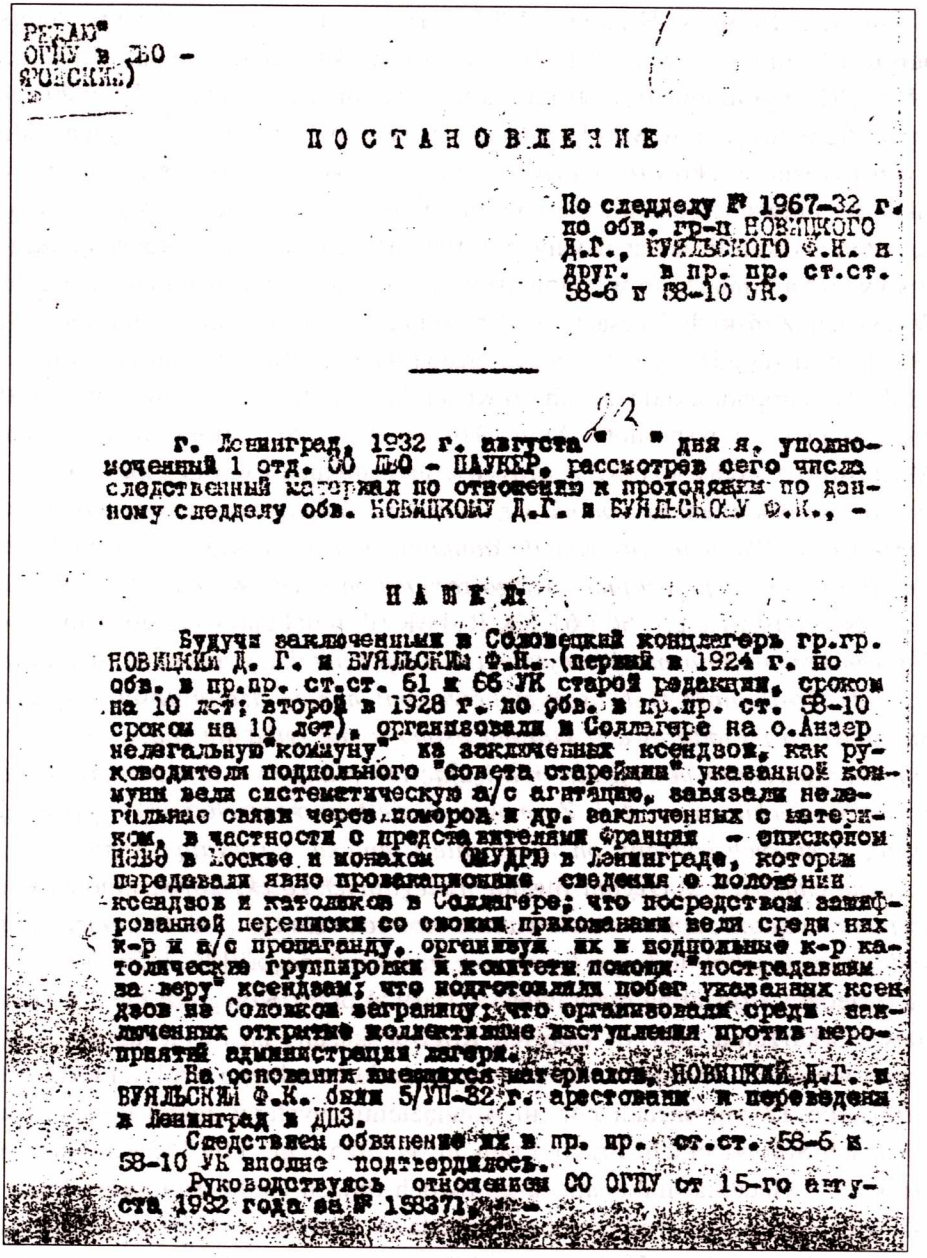

РЕДАЮ"
ОГПУ в ЛВО -
ЯРОВСКИЙ)

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

По следделу № 1967-32 г.
по обв. гр-н НОВИЦКОГО
Д.Г., БУЯЛЬСКОГО Ф.К. и
друг. в пр. пр. ст.ст.
58-6 и 58-10 УК.

г. Ленинград, 1932 г. августа " " дня я, уполномоченный 1 отд. СО ЛВО - ПАУКЕР, рассмотрев сего числа следственный материал по отношению к проходящим по данному следделу обв. НОВИЦКОМУ Д.Г. и БУЯЛЬСКОМУ Ф.К., -

НАШЕЛ:

Будучи заключенными в Соловецкий концлагерь гр.гр. НОВИЦКИЙ Д. Г. и БУЯЛЬСКИЙ Ф.К. (первый в 1924 г. по обв. в пр.пр. ст.ст. 61 и 66 УК старой редакции, сроком на 10 лет; второй в 1928 г. по обв. в пр.пр. ст. 58-10 сроком на 10 лет), организовали в Соллагере на о.Анзер нелегальную "коммуну" из заключенных ксендзов, как руководители подпольного "совета старейшин" указанной коммуны вели систематическую а/с агитацию, завязали нелегальные связи через поморов и др. заключенных с материком, в частности с представителями Франции - епископом НЕВЭ в Москве и монахом ОМУДРЮ в Ленинграде, которым передавали явно провакационные сведения о положении ксендзов и католиков в Соллагере; что посредством зашифрованной переписки со своими прихожанами вели среди них к-р и а/с пропаганду, организуя их и подпольные к-р католические группировки и комитеты помощи "пострадавшим за веру" ксендзам; что подготовляли побег указанных ксендзов из Соловков заграницу; что организовали среди заключенных открытые коллективные выступления против мероприятий администрации лагеря.

На основании имеющихся материалов, НОВИЦКИЙ Д.Г. и БУЯЛЬСКИЙ Ф.К. были 5/VII-32 г. арестованы и переведены в Ленинград в ДПЗ.

Следствием обвинение их в пр. пр. ст.ст. 58-6 и 58-10 УК вполне подтвердилось.

Руководствуясь отношением СО ОГПУ от 15-го августа 1932 года за № 158371, -

25. Uzasadnienie decyzji o aresztowaniu w łagrze na Sołówkach księży Donata Nowickiego i Franciszka Bujalskiego, oskarżonych o kierowanie „nielegalną wspólnotą" księży na wyspie Anzer. CGASP, f. 7384. Zbiory M. Szkarowskiego.

temat losów przebywających tam księży przekazywała bpowi Pie-Éugène Neveu, administratorowi apost. w Moskwie. Po wykryciu w łagrze na wyspie Anzer rzekomego *antysowieckiego ugrupowania* wśród więzionych tam 32 księży kat. (por. biogram ks. Pawła Aszeberga), które jakoby prowadziło *systematyczną antysowiecką agitację wśród masy roboczej więźniów* [284, pisma z 9.07. i 22.07.1932], został wraz ks. Franciszkiem Bujalskim (zob. biogram) oskarżony o jego zorganizowanie i aresztowany (jak i wszyscy pozostali). Na posiedzeniu władz USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) dn. 9.07.1932 na Sołówkach, kończącym śledztwo w tej sprawie, odnośnie do jego osoby postanowiono: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK, trzymać pod strażą i skierować do dyspozycji OO PP OGPU LWO* [284]. Po deportacji z Sołówek dn. 22.07.1932 znajdował się w DPZ w Leningradzie. Stamtąd razem z ks. F. Bujalskim został skierowany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą i przekazany pod nadzór OO OGPU. Dzięki wymianie więźniów 15.09.1932 znalazł się w Polsce razem ze swoją żoną i siostrą Antoniną oraz dwojgiem jej dzieci. Wciągnięcie na listę wymiany zawdzięczał staraniom w Warszawie krewnej swojej żony, Adolfinie Bouffał, oraz przedstawicielce PCK na ZSSR w Moskwie, Jekatierinie Pawłownej Pieszkowej. Po krótkim pobycie u krewnych w Warszawie przeniósł się do diec. pińskiej i w tym samym roku rozpoczął tam pracę jako p.o. proboszcza par. Torokanie k. Drohiczyna Poleskiego, należącej do obrz. słow.-bizantyńskiego, liczącej ok. 500 parafian. Pozostawał na tym stanowisku do września 1939. Wyjechał w momencie wkraczania Armii Czerwonej i zamieszkał w Zielonce k. Warszawy. W czasie II wojny świat. działał w konspiracji, za co otrzymał odznaczenie od władz pol. w Londynie. Po wojnie przebywał i pracował na terenie archidiec. warszawskiej. W 1948 mieszkał w Świdrze, późn. (1958) w Nowej Wsi k. Józefowa, a nast. w Izabelinie. Poczynając od końca lat czterdziestych był przez kilkanaście lat wykładowcą języka i kultury ros. w seminarium duch. Księży Pallotynów w Ołtarzewie k. Warszawy. Zarówno przed wojną, jak i po II wojnie świat. brał bardzo aktywny udział w pol. ruchu ekumenicznym, mającym na celu zbliżenie Kościołów, prawosł. i kat., wygłaszając referaty i prelekcje na ten temat w różnych środowiskach. Jego kolega z seminarium w Petersburgu, ks. Bronisław Ussas (zob. biogram), określił go w liście do jego żony z 28.08.1971 jako jednego z nielicznych czynnych działaczy ruchu ekumenicznego w Polsce, posiadających po temu osobiste doświadczenie. Jego żona opublikowała w latach trzydziestych w czasopiśmie „Oriens" (Kraków) kilka artykułów na temat Kościoła kat. obrz. słow.-bizantyńskiego na Polesiu. Zm.

nagle 17.08.1971 na zawał serca w Izabelinie k. Warszawy i został pogrzebany na miejscowym cmentarzu. Posiadał bogatą bibliotekę ze zbiorami rusycystyki, poczynając od XVIII w., i słowianoznawstwa. Pozostawił po sobie nie publikowane wspomnienia w języku włoskim, zatytułowane *Mosca e Solovski* (!). Istnieje także ich pol., nieco inna wersja pt. *Moje wspomnienia. Część druga. O odprawianiu nabożeństw przez duchowieństwo katolickie, uwięzione na Wyspach Sołowieckich (lata 1925–1932).* Fragmenty jego wspomnień z pobytu w łagrze na Sołówkach pt. *Wśród tortur ducha i ciała* opublikował „Przewodnik Katolicki" (Poznań), 1936, nr 34 (s. 553–554) i nr 35 (s. 569–570, 577). Należał początkowo, jak się zdaje, do utworzonego w 1917 egzarchatu dla katolików tego obrządku, a nast. do archidiec. mohylewskiej. Źródła: [1: syg. III/28, k. 179, 191–216]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1914]; [19]; [66]; [68]; [69: 1933–1939]; [84]; [130]; [147, rkp 913, k. 42, 44]; [102]; [206: 1935, z. 5]; [219]; [262]; [293, s. 7–12].

Oborowski Jerzy (1893 – 1919 – ?). Ur. 25.10 w miejscowości Warwarowka n. Donem. Należał do diec. tiraspolskiej. Studia przygotowujące do święceń kapł. rozpoczął w seminarium duch. w Saratowie, ukończył je w Odessie, dokąd zostało ono przeniesione w 1918. Brak informacji co do miejsc pracy w ciągu 9 lat po święceniach kapł. W 1928 był proboszczem par. Wołkowo (Neu-Liebental). W 1932 został zmuszony przez władze sow. do opuszczenia parafii. Najprawdopodobniej aresztowany. Bliższe losy nie znane. Źródła: [15: 1917–1919]; [67].

Okks Aloys s. Josepha (1871 – 1894 – ?). Ur. w miejscowości Mariental w rej. Odessy. Byl absolwentem seminarium duch. w Saratowie i należał do diec. tiraspolskiej. W latach 1894–1901 pracował w par. Krasna w Besarabii. Od 1910 do 1914 był administratorem, a nast. proboszczem par. Marienfeld w gub. saratowskiej w NPASSR. Był także proboszczem par. Josephstal (Schwaben Chutor). Późn. pracował w par. Leichtling i par. Herzog (1928) na Powołżu. Na tej ostatniej placówce został aresztowany 3.05.1930. Dn. 6.06.1931 został na podstawie oskarżenia z art. 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR skazany na 3 lata łagrów, z zamianą na zsyłkę na Syberię (sformułowanie sądowe zarzutów por. biogram ks. Georga S. Baiera). Był więziony w Nowosybirsku. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [67]; [262].

Około-Kułak Antoni (1883 – 1906 – 1940). Ur. 31.03 w Budogoszczy w gub. mohylewskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. W Petersburgu ukończył metropolitalne seminarium duch., a nast. Akademię Duch. Po święceniach kapł. (27.05.1906) pracował kolejno jako wikariusz w parafiach: Zahacie na Łotwie, Smoleńsk, Psków i par. św. Stanisława w Petersburgu. W 1908 został mianowany rektorem, a nast. proboszczem kościoła św. Kazimierza za Newską Rogatką. W grudniu 1911 został przez władze carskie pozbawiony piastowanych stanowisk i skazany na 6 miesięcy twierdzy za niedozwoloną propagandę katolicyzmu w wydawanym przez niego piśmie „Wiera i Żizń". Karę odbył w b. klasztorze dominikańskim w Agłonie na Łotwie. W 1913 wyjechał na studia do Rzymu, gdzie w Collegium Angelicum zdobył doktorat z prawa kanonicznego. Wrócił do Petersburga w 1915 i został mianowany proboszczem par. św. Bonifacego. W 1916 brał udział w pracy społ. jako wiceprezes piotrogrodzkiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny. Kierował w nim biurem pracy, zapomóg, wydziałem paszportowym, poszukiwaniem zaginionych i korespondencją z zagranicą. W październiku 1916 otrzymał nominację na proboszcza, a dwa lata późn. także dziekana w Smoleńsku (w 1917 parafia liczyła 8 tys. wiernych). Zagrożony uwięzieniem i rozstrzelaniem za współpracę z wojskowymi władzami pol. w Mohylewie, udał się do Polski. Na początku lat dwudziestych został przez przebywającego na wygnaniu w Warszawie metropolitę mohylewskiego, abpa Edwarda Roppa (zob. biogram), mianowany jego wikariuszem gen. Zorganizował Sekretariat Arcybiskupa Mohylewskiego (istniał przy ul. Mazowieckiej 11/31 w Warszawie do grudnia 1931) oraz sąd metropolitalny pierwszej i drugiej instancji, którego był oficjałem (1921–1931). W latach 1923–1932 wydawał w Warszawie bardzo ważny źródłowo „Elenchus cleri et eccesiarum archidioecesis mohyloviensis in Russiam", a od 1.04.1931 „Komunikat Urzędowy Sekretariatu Arcybiskupa Metropolity Mohylewskiego" (wydanie na powielaczu). W latach dwudziestych był wiceprzew. Stowarzyszenia Pomocy Głodującym w Rosji i prowadził starania o uwolnienie więzionych w ZSSR księży kat. i zakonnic obrz. wsch. Na ten temat korespondował z przebywającym w Rzymie ks. Włodimirem Abrikosowem (zob. biogram). Do końca lat dwudziestych prowadził ożywioną działalność publicystyczną na łamach różnych czasopism kat., poświęconą sytuacji i prześladowaniom Kościoła kat. w ZSSR, śledzoną pilnie przez GPU. Jego broszura pt. *Misja Polski na Wschodzie dawniej, obecnie, i w przyszłości* (Wąbrzeźno 1926) wywołała ostry atak prasy sow. Sowiecki prokurator gen. w Moskwie, P. Katanjan, opublikował komentujący tę broszurę artykuł pt. *Krzyż i mauzer*

(„Izwiestija CIK", 31.01.1929), mówiący o antysow. działalności księży pol. w ZSSR, co było przygotowaniem do licznych aresztowań duchowieństwa kat. pod koniec 1929 i w styczniu 1930. Konsulat RP w Leningradzie w liście z 6.02.1929 do Poselstwa Pol. w Moskwie przekazywał prośbę księży z Leningradu o *przyhamowanie do minimum* wystąpień ks. Około-Kułaka [3: syg. 80, k. 208]. Zajmował się także duszpasterstwem katolickiej inteligencji ros. w Polsce i wydawał dla niej miesięcznik „Kitież". Miał tytuł prałata pap. i prałata kapituły mohylewskiej. Odznaczony Orderem Polonia Restituta. Aresztowany w Warszawie 30.03.1940 przez gestapo, został osadzony na Pawiaku, a nast. przewieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen-Oranienburg, gdzie zm. 2.07.1940. Opublikował kilkadziesiąt artykułów i kilka cennych pod względem historycznym broszur dotyczących Kościoła kat. w Rosji i ZSSR. Źródła: [3: syg. 70, k. 208]; [14: 1917, 1923–1932]; [51]; [52]; [57: 1923, nr 5 i 6; 1929, nr 24 s. 367]; [84]; [86]; [93: 1924–1939]; [147: 773, k. 178–187]; [170]; [202: 1946]; [233: rkp 666/49]; [260];

Około-Kułak Władysław (? – ? – ?). Wg informacji zanotowanej przez Grażynę Lipińską [43] ksiądz z archidiec. mohylewskiej o tym nazwisku, aresztowany w pierwszym okresie kolektywizacji w 1928 (?) razem ze swoją zamężną siostrą, Zofią Wojczyńską z Witebska, skazany na 5 lat łagrów i skierowany do KRASŁagu. Wg innych informacji miał być bezterminowo zesłany do Krasnojarskiego Kraju, gdzie, wspomagany przez siostrę, był ukrytym wędrownym duszpasterzem wśród deportowanej tam ludności pol., białorus., ukr. i in. w rejonach wiejskich. W 1945 został jakoby ponownie aresztowany. Informacja niejasna, gdyż księdza o tym imieniu i nazwisku nie notują schematyzmy archidiec. mohylewskiej i in. diecezji. Źródła: [43]; [262].

Olisberg Paweł s. Piotra (1895 – 1917 ? – ?). Ur. w Odessie. Nie znany bliżej duchowny, prawdopodobnie z diec. tiraspolskiej. Aresztowany w 1925, lecz wkrótce zwolniony. Ponownie aresztowany i przez Kolegium OGPU skazany na 3 lata więzienia. W latach 1929–1932 przebywał w łagrze na Sołówkach. Nie notowany w schematyzmach archidiec. mohylewskiej, diec. tiraspolskiej i in. Źródła: [262]; [309].

Olszewicz Franciszek (1852 – 1876 – po 1936). Należał do diec. płockiej. Był absolwentem seminarium duch. w Płocku. Kanonik kapituły pułtuskiej. W latach 1908–1914 był proboszczem i wicedziekanem w par. Chorzele. Od 1914 do 1920 proboszcz par. Winnica i wicedziekan przasnyski. W czasie ofensywy bolsz. został w sierpniu 1920 na kilka miesięcy uprowadzony przez wojska sow. Po powrocie, 20.10 tr., był nadał proboszczem w Winnicy. Pozostawał tam do 1936. Źródła: [124: 1912–1936]; [137: 1920, nr 9–10, s. 140].

Opolski Ignacy s. Mikołaja (1885 – 1916 – 1937). Ur. w Snitkowie na terenie diec. kamienieckiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W 1918 był wikariuszem par. Felsztyn w dek. Płoskirów, a w latach 1919–1925 i być może późn. administratorem par. Januszpol i Krasnopol w dek. Lubar. Aresztowany i więziony w latach dwudziestych. Po raz ostatni został aresztowany 27.01.1930 w par. Romanów (w 1918 liczyła 6998 parafian) w dek. żytomierskim. Kolejno więziony był w Żytomierzu i Kijowie, gdzie 10.05.1930 podczas grupowego procesu księży pol. z Ukrainy został skazany przez *trojkę* Kolegium OGPU USSR na podstawie art. 54–10 KK USSR na 8 lat łagrów, bez prawa do ponownego rozpatrzenia sprawy. 27.01.1930 skierowany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Cierpiał na serce, wątrobę i chorobę przewodu moczowego. W liście z 22.02.1932, pisanym z więzienia w Jarosławlu do Jekatieriny P. Pieszkowej, wspominał, że od roku nie otrzymuje żadnej pomocy materialnej, ale prosił tylko, jeśli to możliwe, o przysłanie mu Biblii, zawierającej Nowy Testament w języku ros. lub w którymś z języków zach., zwłaszcza franc. Wyrażał pragnienie wymiany do Polski. Według listu z 26.10.1933 jego brata, Juliana Opolskiego, sekretarza Sądu Grodzkiego w Łucku, do prymasa Polski z prośbą o interwencję i spowodowanie odesłania go do Polski, od 3 lat był umieszczony na liście więźniów polit. przewidzianych do wymiany między Polską i ZSSR. Według kolejnych listów brata do prymasa Polski, z 16.06 i z 12.09.1934, w tej samej sprawie do 15.09.1933 przebywał w więzieniu w Jarosławlu n. Wołgą, a nast. został deportowany do łagru na Wyspach Sołowieckich i znalazł się w łagrze na Wielkiej Wyspie (Sawwatyjskiej), a wg innych informacji w obozie pracy

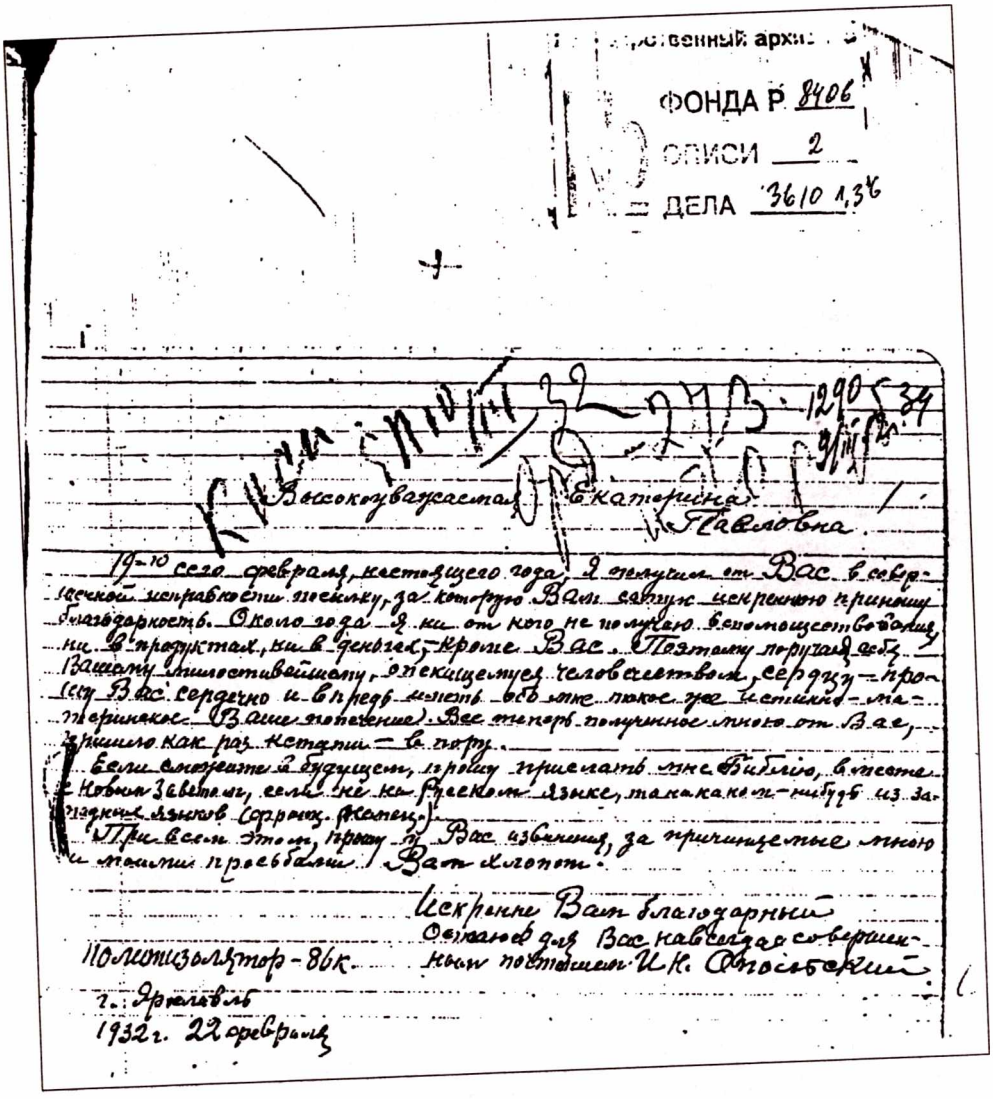

...ственный архи...

ФОНДА Р. 8406

ОПИСИ 2

ДЕЛА 3610 1,36

Высокоуважаемая Екатерина Павловна

19-го сего февраля, настоящего года, я получил от Вас в совершенной исправности посылку, за которую Вам сатую искреннюю приношу благодарность. Около года я ни от кого не получаю вспомоществования, ни в продуктах, ни в деньгах, кроме Вас. Поэтому поручаю себя Вашему милостивейшему, опекающемуся человечеством, сердцу — прошу Вас сердечно и впредь иметь обо мне такое же истинно-материнское (Ваше попечение). Все теперь полученное мною от Вас, пришло как раз кстати — в пору.

Если сможете в будущем, прошу прислать мне Библию, вместе с Новым Заветом, если не на русском языке, то на каком-нибудь из западных языков (франц. немец.)

При всем этом, прошу у Вас извинения, за причиняемые мною и моими просьбами Вам хлопот.

Искренне Вам благодарный
Остаюсь для Вас навсегда совершенным почтением И. Н. Опольский

Политизолятор - 86к.
г. Ярославль
1932 г. 22 февраля

26. List do PCK w Moskwie ks. Ignacego Opolskiego (z 22.02.1932) z *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą (rozstrzelany w łagrze na Sołówkach 8.12.1937) z prośbą o przesłanie mu Biblii z Nowym Testamentem. GARF, PKK, 8406–2–361. Zbiory I. Zaikiny.

w Kiem'. Minister Józef Beck w liście z 22.12.1933 do prymasa Polski, kard. Augusta Hlonda, zapewniał, że MSZ poleciło delegatowi PCK w Moskwie zbadać stan zdrowia ks. Opolskiego i wydało instrukcję otoczenia go przez tegoż delegata troskliwą opieką. Na liście A. Ponińskiego z marca 1937 wymieniany jest jako więzień łagrów na Sołówkach. Został tam aresztowany i 25.11.1937 przez specjalną *trojkę* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć. Dwa tygodnie późn., 8.12, rozstrzelany w więzieniu sołowieckim. Ojciec jego był także więziony, a matka, staruszka, została wyrzucona z rodzinnego domu i pozostała bez żadnych środków utrzymania. Miał rodzinę na Ukrainie i w Polsce. Źródła: [1: syg. III/100, k. 89, 119, 125, 179]; [7: syg. 2ER 135]; [9: AH, t. IV, cz. 26. s. 81–81]; [23: 1914–1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [71, s. 98]; [78, s. 35]; [88: 1930, nr 37, s. 9]; [162, s. 460]; [235, z. 8]; [262]; [264].

Oraczewski Wiktor (1870 – 1894 – 1941). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Absolwent seminarium duch. w Żytomierzu. Za walkę z mieszanymi małżeństwami był represjonowany przez władze carskie (kary pieniężne, pozbawienie na pewien czas stanowiska duszp., izolacja w klasztorze). W 1902 przebywał karnie w dawnym klasztorze oo. Franciszkanów w Żytomierzu (razem z ks. Marianem Tokarzewskim – zob. biogram). W latach 1904–1906 był administratorem par. Ptycza w dek. Dubno, a w 1907 par. Bazalia w dek. Krzemieniec. Późn. (1910–1914) ponownie został administratorem par. Ptycza. W 1918 zajmował stanowisko administratora par. Kumanowce w dek. lityńskim. Napadnięty i poraniony przez bolszewików po 1918. Od początku lat dwudziestych pracował w diec. łuckiej, kolejno jako administrator par. Boremel i par. Złoczówka w dek. Dubno (1923–1930), gdzie był wicedziekanem, jako proboszcz par. Beresteczko i administrator par. Tesłuhów (1931–1934). Był nadal wicedziekanem dubieńskim. W 1926 został honor. kanonikiem ołyckim. W latach 1935–1936 był proboszczem kolegiaty ołyckiej i administratorem par. Długoszyja w dek. łuckim, a nast. par. Oleksiniec i par. Wiśniowiec Stary. Zm. na Wołyniu 21.01.1941. Źródła: [23: 1902–1938]; [78, s. 24]; [142].

Ożał (Ożelis) Antoni (1862 – 1887 – po 1938). Pochodził z archidiec. mohylewskiej i ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1889–1890 był wikariuszem par. Orsza. Późn. był administratorem kolejno par. Babinowicze (1894–1901) w dek. orszańskim i par. Lepel (1902–1904), gdzie był dziekanem. Od 1905 do 1919 był administratorem

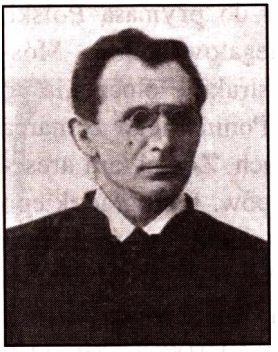

par. Zabiały i dziekanem dek. Dryssa-Siebież. Odznaczony Orderem św. Anny III klasy. Wiosną 1919 został aresztowany jako jeden z kilkunastu zakładników pol. i był więziony w Witebsku. Uwolniony dzięki wymianie więźniów z Polską, znalazł się na Litwie (przebywał tam już w 1923). W latach nast. był proboszczem par. Staciunai w diec. kowieńskiej, a nast. rezydentem w tej parafii. W 1938 został mianowany administratorem par. Deltuva w dek. wiłkomierskim (Ukmerge). Zm. 17.10.1938. Źródła: [14: 1889–1917, 1923–1932]; [36: 1920, s. 10]; [65, s. 165]; [222].

Papalejgis Stanisław (1887 – 1910 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej. Najprawdopodobniej był absolwentem seminarium duch. W 1920 przebywał w Tomsku na Syberii i był prześladowany przez bolszewików. Nie znana jest data opuszczenia przez niego ZSSR. Późn. pracował na Litwie. W latach 1926–1927, być może także wcześniej, był wikariuszem par. Szuńce w diec. kowieńskiej na Litwie, a nast., w latach 1931–1932, proboszczem par. Gegużine w diec. Koszedary. Źródła: [14: 1927, 1931–1932]; [300].

Pastuszenko Anton s. Onufrego (1896 – ? – 1941). Ur. we wsi Szele w pow. Zbaraż. Diakon obrz. wsch. W 1916 jako żołnierz 95 pułku piechoty armii austriackiej został wzięty do niewoli ros. i znalazł się w obozie jenieckim w Kijowie (Darnica). Po dwóch tygodniach został wysłany do pracy w cukrowni Worończowka-Horodyszcze. W 1918 przeniósł się do Kijowa i otrzymał zatrudnienie w MSW jako goniec. Ożenił się i od tej pory pozostawał w Kijowie. W 1927 otrzymał święcenia diakonatu z rąk emerytowanego biskupa diec. tiraspolskiej Antona Zerra. Pomagał w kościele Najśw. Serca Pana Jezusa. Mieszkał przy ul. Korolenki 42 z dwojgiem dzieci. 31.01.1933 został aresztowany i 9.05 tr. skazany przez sądową *trojkę* przy Kolegium GPU USSR na podstawie art. 54–2, 54–11 KK USSR na 3 lata łagrów. Wyrok odbywał przy budowie Kanału Białomorsko-Bałtyckiego. Po zwolnieniu w maju 1935 był zatrudniony w cukrowni Worończowka-Horodyszcze na Ukrainie. W 1941 został powołany do Armii Czerwonej i zginął w bitwie o Kijów w rej. Darnicy. Źródła: [262]; [263: 1995, nr 49, s. 8].

Paszkiewicz Witold s. Józefa (1882 – 1906 – 1941). Ur. w osiedlu Strugi Krasne w gub. witebskiej w rodzinie kolejarza. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył czteroklasową szkołę miejską i zdał egzamin na ucznia aptekarskiego. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu i tam w 1906 otrzymał święcenia kapł. W 1908 był wikariuszem par. Kleck. W latach 1909–1918 administrował par. Świeciłowicze (w 1917 liczyła 1620 wiernych) w dek. mohylewsko-horceńskim. Przez pewien czas był duszpasterzem przy kaplicy w miejscowości Janotrud k. Połocka, a nast., w latach 1922–1925, z nominacji bpa Zygmunta Łozińskiego wikariuszem gen. w części diec. mińskiej pozostałej w ZSSR. W latach nast. (1926–1927) był administratorem par. Rukszenice i in. w okolicach Połocka. Późn. pracował w Mohylewie, gdzie mieszkał przy ul. Komsomolskiej 4. W 1927 został mianowany przez administratora apost. na Białorusi, bpa Bolesława Sloskansa, jego pierwszym wikariuszem gen. (zob. biogram) Ponieważ nie zatwierdzał translokacji księży dokonywanych przez GPU, został oskarżony o *niepodporządkowanie się władzy sowieckiej [...] i kierowanie nastrojów wierzących w złym kierunku w stosunku do władzy* [102: Protokół z przesłuchania z 6.09.1929]. Był nękany częstymi wezwaniami do GPU w Mińsku i Mohylewie oraz różnego rodzaju zagrożeniami. Po raz pierwszy aresztowany w styczniu 1928 na podstawie art. 66, 67 oraz 72 p. „b" KK BSSR. Oskarżony o działalność antysow. Zarzucono mu m.in. wysłanie telegramów zawiadamiających o aresztowaniu bpa B. Sloskansa do papieża, do bpa Antoniego Maleckiego w Leningradzie i ks. Karola Łupinowicza w Moskwie; organizowanie tajnych kółek rel., takich jak Żywy Różaniec, Serca Pana Jezusa, Serca Maryi, św. Franciszka, św. Józefa, św. Antoniego i in. (istniały one przedtem); zbieranie podpisów pod petycją do władz o uwolnienie bpa Sloskansa itp. Po pewnym czasie zwolniony na podstawie pisemnego zobowiązania się do nieopuszczania Mohylewa. Aresztowany ponownie w nocy z 26 na 27.01.1930, został oskarżony o usiłowanie nawiązania kontaktu z Watykanem po aresztowaniu we wrześniu 1927 administratora apost. bpa B. Sloskansa oraz z katolikami w Polsce i podburzanie przeciwko władzy sow. 13.05.1930 skazany przez *trojkę* GPU Białorus. Okręgu Wojsk. na podstawie art. 72 p. „b" oraz art. 67 KK BSSR (art. 58 KK ZSSR) na 5 lat robót przymusowych w łagrze. Jego siostra, Zofia Paszkiewicz, na tej samej rozprawie otrzymała wyrok 3 lat łagru. Na ponownym posiedzeniu Kolegium OGPU w dn. 28.07.1930 powyższy wyrok został zmieniony i ks. Paszkiewicz na podstawie art. 58–6 i 58–10 KK ZSSR został skazany na 10 lat łagrów na Sołówkach, z końcem wyroku 17.04.1940. Do łagru w Kiem'

przybył 26.09.1930. Jego siostrę zwolniono z więzienia z wyrokiem „minus 7" (zakaz osiedlania się w Moskwie i Leningradzie oraz w obwodach: kijowskim, charkowskim, odeskim, zachodnim oraz w obwodach przygranicznych) na okres 3 lat. Późn. przebywał w łagrze sołowieckim na wyspie Anzer. Pozostawał tam do sierpnia 1933. *Karta zaliczeń dni roboczych więźniów* zawiera m.in. następujące opinie o ks. Paszkiewiczu: *Pracuje jako robotnik. Pracuje niezadowalająco, wykonuje 80% normy, karom administracyjnym nie podlegał, w pracach społecznych i kulturalnych nie uczestniczył. Stosunek do pracy zadowalający, sprawowanie – zadowalające, słabo zdyscyplinowany. Nastawiony antysowiecko. [...]. Paszkiewicz W. – akuratny, religijny, przestrzega porządku [...]. Mimo inwalidztwa norma wydajności – 15–20% [...]. Diagnoza lekarska: zapalenie mięśnia sercowego, arteriosklerоza, katar żołądka, reumatyzm, spadek łaknienia – 1932* [102: nr 945]. Po wykryciu rzekomego *antysowieckiego ugrupowania*, zorganizowanego jakoby przez uwięzionych na wyspie Anzer 32 księży kat. (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga), władze USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) na posiedzeniu w dn. 9.07.1932 podjęły odnośnie do jego osoby decyzję: *Trzymać na wyspach w izolacji od innych księży do końca terminu wyroku* [284]. Wciągnięty na listę wymiany więźniów z Litwą, od 10.08.1933 przebywał w więzieniu na Butyrkach w Moskwie. Wymieniony na Litwę w grupie 11 księży i in. osób. Wymiana miała miejsce 19.10.1933 na granicy łotewsko-sow. (stacja Indra-Bigusowo). Do 1941 pracował na Łotwie. Aresztowany w kościele w Krasławiu 30.06.1941, został na drugi dzień (1.07.1941) zamordowany przez wycofujące się przed armią niem. wojska sow. Miano żywcem zedrzeć zeń skórę. Zrehabilitowany 9.09.1989. Źródła: [1: syg. III/28, k. 85, 209; III/100, k. 26, 102]; [5: syg. 10183, k. 8–9; 11049, k. 19]; [7: syg. 2ER 124, 178]; [14: 1908–1917, 1923–1932]; [37: 25.10.1933, nr 245]; [88: 1933, nr 45, s. 711]; [102: nr 955]; [219]; [243]; [262]; [270, s. 10]; [278]; [284]; [321].

Paukszta Emilian s. Augustyna (1883 – 1908 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1911–1919 był zastępcą administratora kościoła (parafii) św. Piotra i Pawła w Moskwie. Aresztowany we wrześniu 1919. Od początku lat dwudziestych przebywał w USA, gdzie był proboszczem par. Chester niedaleko Filadelfii. Źródła: [14: 1917, 1926–1932]; [262].

Paul Joseph jun. (1889 – 1913 – 1937). Ur. we wsi Raskaty, rej. Tonkuszorowka (NPASSR). Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1914 był administratorem par. Jelszanka w gub. saratowskiej, w pow. kamienieckim. Późn. pełnił funkcję administratora par. Antonowka, Neu-Kolonie i dziekana w Seelmann (Rownoje) na Powołżu. Aresztowany 12.01. 1930 w miejscowości Kustarewo-Krasnorinowka (NPASSR). W 1931 był więziony na Butyrkach w Moskwie. W grupowym procesie kilkunastu księży niem. sądzonych tam w związku z działalnością KZN, powołanego do życia na Powołżu w 1917, oskarżony o cały szereg przestępstw polit., m.in. o zbieranie wiadomości szpiegowskich dla wywiadu niem., zamiar niegalnego przekroczenia granicy do Polski i korzystanie z cudzych dokumentów (sformułowania zarzutów zob. biogramy ks. Georga Baiera i ks. Augustyna Baumtroga). Na podstawie art. 58–2, 58–4, 58–6, 58–10 i 72 KK RSFSR skazany został 20.04.1931 przez Kolegium OGPU na karę śmierci, z zamianą na 10 lat łagrów, licząc od daty 12.02.1929. Wysłany na Sołówki. Dn. 14.10.1937 został tam aresztowany, postanowieniem specjalnej *trojki* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć i 1.11.1937 rozstrzelany w więzieniu sołowieckim. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [14: 1931–1932]; [15: 1917–1918]; [67]; [80: 1931, nr 24, s. 303]; [262].

Pawłowicz Jan s. Józefa (1877 – 1901 – 1937). Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W rok po święceniach był wikariuszem par. Ossuń w dek. górnodźwińskim, w 1904 administratorem par. Kopatkiewicze (w 1917 liczyła 1520 wiernych) w dek. mozyrsko-rzeczyckim, a w latach 1906–1911 par. Chromiec (1310 wiernych) w dek. bobrujskim. Od 1911 do chwili aresztowania w Smoleńsku w 1926 był administratorem par. Kaługa w Rosji, skąd dojeżdżał do par. Tuła, Orioł i 6 in. Skazany na 3 lata łagrów i w 1926 wysłany na Sołówki. Zesłany został nast. za Ural do Zyriańskiego Kraju. 31.08.1933 został przewieziony do więzienia na Butyrkach w Moskwie. Wymieniony na Litwę 19.10.1933 w grupie 11 księży i in. osób na stacji Indra-Bigusowo na granicy łotewsko-sow. Wrócił chory i ze zniszczonym zdrowiem. Odzyskawszy zdrowie pracował w diec. telszeńskiej (Telsze), pow. Kretinga, gdzie zm. w 1937. Źródła: [1: syg. III/100, k. 102]; [7: syg.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА 31

1930 года Января 31 дня. Я. Пом. Нач. 8-го Отделения КРО ОГПУ КАЯК допрашивал в качестве обвиняемого гр-на ПАУЛЬ Иосифа Андреевича, который показал:

Начиная с 1926 года патер БАУМБРОГ был назначен духовным начальником Немреспублики и г.г. Саратова, Камышина, Астрахани и Сталинграда, я бывая по делам церкви и моего прихода, а также и по частным делам в городе Саратове, встречался с ним, разговоры наши большей части касались церковной жизни моего прихода. Патер БАУМБРОГ интересовался как моральной так и материальной стороны моего прихода. В отношении моральной стороны БАУМТРОГ интересовался посещаемостью церкви со стороны верующих, много ли не верующих, имеются ли в селе члены ВКП/б/ и ВЛКСМ, об отношении крестьян ко мне, есть ли среди крестьян, которые не венчаются в церкви и не крестят своих детей. На эти вопросы я БАУМТРОГУ давал приблизительно следующие ответы: О посещении церкви жаловаться не могу, т.к. прихожане аккуратно ходят, что среди крестьян моего прихода некоторая часть неверующих, но их очень мало, что среди крестьян до самого последнего времени членов ВКП/б/ и ВЛКСМ не имелось, что крестьяне ко мне относятся хорошо и что случаев не венчаний в церкви не имело место, а также крещение детей, но в самое последнее время отмечаются единичные случаи не венчания в церкви.

О экономическом отношении церкви и приходе БАУМТРОГ интересовался вопросами обеспеченности церкви и церковных служащих, т.е. платежеспособности крестьян, на это я отвечал БАУМТРОГУ, что крестьяне взносы вносят аккуратно, из чего явствует, что их положение достаточно обеспеченное.

Осенью 1929 года я будучи у БАУМТРОГА обрисовал положение и отношение крестьян, в связи с переходом на коллективное ведение хозяйства, говорил ему, что у нас уже имеется два коллектива, но что отношение крестьян к коллективизации отрицательное. БАУМТРОГ сказал, что онтого же мнения, что на вряд-ли все крестьяне перейдут на коллективное хозяйство и что конечно для церкви в материальном отношении лучше, если крестьяне не перейдут на коллективное ведение хозяйства, а также в духовном отношении это лучше. От патера БАУМТРОГ я слышал, что патер ГАРАЙС уехал из Немреспублики в Сибирь в ту местность где он раньше служил.

Больше добавить ничего не могу. Записано с моих слов верно, мною прочитано.

ПАУЛЬ.

Верно:

27. Protokół śledczy ks. Josepha Paula z diec. tiraspolskiej, który został później (3.11.1937) rozstrzelany w łagrze w Sołówkach.

2ER 178]; [14: 1902–1917, 1923–1932]; [37: 25.10.1933, nr 245]; [46]; [88: 1833, nr 45, s. 711–712]; [206: 1935, z. 5]; [262].

Paulis zob. **Paul Joseph**

Pendzich Stanisław zob. **Pędzich Stanisław**

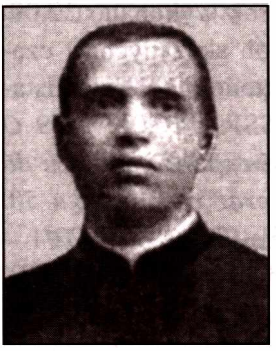

Perkowicz Eugeniusz (1875 – 1917 – 1938). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Z zawodu był aptekarzem. Do seminarium duch. w Żytomierzu wstąpił mając 27 lat. Przedtem przeszedł okres zupełnej niewiary. Wyróżniał się nierównym usposobieniem i ekscentrycznym zachowaniem. Z tego powodu popadał w konflikty z kolejnymi biskupami ordynariuszami. Przed rewolucją bolsz. interesował się komunizmem i prowadził korespondencję z jednym z komunistów ros. W 1917 i późn. był rektorem kościoła w Tereszkach w dek. Starokonstantynów, a nast. wikariuszem w Płoskirowie. W 1923 był poza diecezją. 3.01.1927 skierował do podwydziału kultów rel. Płoskirowskiego Wydziału Administracyjnego podanie z prośbą o skreślenie go z listy duchowieństwa i przywrócenie praw obywatelskich. Tekst podania w języku ukr. i pol. opublikowało polskojęzyczne pismo „Głos Młodzieży" (8.02.1927, nr 2), ukazujące się w Kijowie, oraz analogiczny tygodnik kijowski „Sierp". Obydwa pisma opublikowały jego obszerny *List otwarty do duchownych i świeckich wyznawców wszelkich religii*, w którym dowodził fałszywości religii chrześcijańskiej. Stwierdzał m.in., iż od 10 lat podejrzewał, *że droga religii to nie jest dobra droga, że to nie jest służba ludowi, a przeciwnie robota na szkodę jemu, a na pożytek wyzyskiwaczom* („Głos Młodzieży", jw.). Autor zamieszczonego obok artykułu zestawiał jego wypowiedź z podobnym pismem innego księdza kat., Władysława Chrzczonowicza z Witebska (zob. biogram), który w grudniu 1924 porzucił kapłaństwo, i zwracał uwagę, że obaj podali takie same powody swojej decyzji. Początkowo wykorzystywany był w propagandzie antyrel. Z pogadankami ateistycznymi występował m.in. w miejscowościach: Mohylew Podolski, Wierzbowiec, Okładno, Tarnoruda i Gródek Podolski. Ponieważ nie miały one powodzenia, wkrótce został przez GPU wycofany z tej akcji i rozpoczął pracę jako kierownik apteki w wiosce Mirowka k. Kijowa. W

1933 został aresztowany przez DPU jako rzekomy członek POW. Przez 3 miesiące odmawiał podpisania odpowiednich zeznań, lecz w końcu je podpisał i został skazany na 3 lata zesłania do Kazachstanu. Po odbyciu wyroku mieszkał w miejscowości Szemurszyn w Czuwaskiej ASSR. 4.10. 1937 został ponownie aresztowany pod zarzutem przynależności do POW. Po półrocznym śledztwie, załamany moralnie i fizycznie, podpisał zeznania, że przez 16 lat należał do pol. kontrrew. podziemia (POW), i wyrokiem *trojki* Czuwaskiej ASSR został skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 22.09. 1938. W 1956 podczas sądowego przeglądu spraw osób skazanych w czasach stalinowskich jego zeznania uznano za „nieprawdopodobne". Na podstawie art. I zarządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSSR z 16.01. 1989 *O dodatkowych środkach w celu przywrócenia sprawiedliwości w stosunku do ofiar represji, które miały miejsce w latach 30. i 40. oraz na początku 50.* został zrehabilitowany. Źródła: [23: 1918, 1920, 1923]; [32: A.12/P.22/1 – opracowanie A. Ponińskiego z 11.02.1930, s. 30]; [33]; [68]; [104]; [267].

Petkiewicz zob. **Pietkiewicz Wiktor**

Pędzich Stanisław (1857 – 1880 – 1920). Pochodził z diec. płockiej. Był absolwentem seminarium duch. w Płocku. W 1880 pracował krótko w Ostrołęce. W r. nast. został administratorem par. Góra k. Płocka, a po dwóch latach – par. Koziebrody. W 1902 był na podobnym stanowisku w par. Baranowo w dek. Przasnysz. W tym samym roku został administratorem par. Winnica w tym samym dek. i pozostawał na tym stanowisku do 1911. W latach 1911–1914 był rektorem kościoła pobernardyńskiego w Ostrołęce. Z falą uchodźców przed ofensywą niem. udał się w 1914 do Rosji. W latach 1917–1918 pracował jako kapelan w Odessie na terenie diec. tiraspolskiej, a nast. powrócił do Ostrołęki. W czasie odwrotu bolszewików spod Warszawy został 20.08.1920 uprowadzony i 22 tegoż miesiąca zakłuty bagnetami pod Szczuczynem. W 1921 zwłoki sprowadzono do Ostrołęki i pogrzebano w podziemiach przyklasztornego kościoła. Źródła: [15: 1917–1918]; [97, s. 13]; [124: 1882–1920]; [137: 1920, nr 9–10; 1921, nr 11, s. 150].

Pflug Ferdinand (1894 – 1917 – po 1937). Ur. 16.02. Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1915–1918 studiował w Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie uzyskał licencjat z prawa kanonicznego. W 1919 był profesorem teologii moralnej, prawa

kanonicznego i języka łac. w seminarium duch. diec. tiraspolskiej, przeniesionym do Odessy. W 1923 (i późn.) był proboszczem par. Wniebowzięcia NMP w Odessie i ofiarnie pracował także dla tamtejszych Polaków (znał język pol.). W 1928 pracował jako kapelan kościoła w Stalino w dek. Eichwald. Został aresztowany i deportowany do łagru. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w łagrze Buchta-Nagajewo (wymieniony na niej jako Fluk Ferdynand). Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 14]; [5: syg. 6773, k. 19–22]; [14: 1917]; [15: 1918–1919]; [67].

Pflung Ferdinand zob. **Pflug Ferdinand**

Philipp Adolph zob. **Filipp Adolf**

Piasecki Franciszek (1874 – 1905 – 1931). Pochodził z diec. kamienieckiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W latach 1906–1907 pracował jako wikariusz par. Puliny w kościele filialnym w Pokostówce. W 1910 został administratorem par. Ułanów (w 1918 liczyła 1774 wiernych) w dek. lityńskim. Od 1914 do połowy lat dwudziestych (być może i późn.) był administratorem par. Ostróżek (w 1918 liczyła 1658 wiernych) w dek. winnickim. W 1920 był mianowany administratorem *ad interim* par. Ułanów. Opiekował się także par. Janów (liczącą w 1918 ponad 1700 wiernych) oraz in. w tym samym dek. Nie znana bliżej data aresztowania i uwięzienia. Zm. 27.03.1931 w więzieniu w Berdyczowie. Pomimo próśb wiernych ciała nie wydano, co mogło wskazywać, że był bity lub torturowany. Źródła: [1: syg. III/28, k. 78]; [24: 1906–1918]; [27]; [32: syg. A.12.P/6]; [71, s. 98]; [83: 1920, nr 6]; [88: 1931, nr 17, s. 267; 1931, nr 48, s. 746].

Pietkiewicz Adolf s. Adolfa (1871 – 1896 – 1933). Ur. w Klewaniu na terenie gub. wołyńskiej. Należał do diec. żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1902–1904 pracował kolejno jako administrator par. Kuniów (w 1918 liczyła 3904 parafian) w dek. Zasław, par. Uszomierz (1905–1910) w dek. Owrucz, par. Ostropol (1914–1920) w dek. żytomierskim, a nast. (1923–1925) par. Krasiłów. Był także *ad interim* administratorem par. Kulczyny. Pracował rów-

nież w Białej Cerkwi. Aresztowany został w Fastowie k. Kijowa 7.02.1930. Więziony był w Białej Cerkwi, Charkowie i Kijowie. Podczas grupowego procesu księży kat. w Kijowie został 10.05.1930 skazany przez *trojkę* Kolegium OGPU pod zarzutem popełnienia przestępstw przewidzianych w art. 54–10 KK ZSSR (działalność antysow.) na 3 lata administracyjnego wysłania do łagru. 26.05.1930 wysłany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. W sierpniu 1932 (jakoby po ukończeniu wyroku) zesłany został na 3 lata do Archangielska. Znalazł się tam w ciężkiej sytuacji materialnej na skutek braku zdrowia i pracy. W kilku listach z 1933 (ostatni z 18.09) zwracał się do PCK w Moskwie o pomoc. Zm. 26.09.1933 o godz. 12 w Archangielsku, po kilkumiesięcznej chorobie na zapalenie opłucnej. Pogrzeb, po sekcji zwłok, odbył się 28.09 na kat. cmentarzu w tym mieście. Ponieważ ani Gosbank (Bank Państwowy), ani poczta nie wydały pieniędzy przysłanych dla niego przez PCK, jego znajomy, Donat Josifowicz Woronko (?), pokrył koszty pogrzebu w wysokości 150 rubli, z nadzieją na ich zwrot przez PCK. Starą odzież rozdano ubogim, którzy się nim opiekowali. W ostatnim okresie życia był otoczony troską i serdecznością znajomych. Miał najbliższą rodzinę w Polsce i w Kijowie. Brat, ks. Bolesław Pietkiewicz, pracował w diec. lubelskiej. Źródła: [5: syg. 11049, k. 23]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1902–1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [78, s. 35]; [88: 1933, nr 20, s. 314; nr 44, s. 698]; [162, s. 460]; [235, z. 8]; [262].

Pietkiewicz Józef s. Stanisława (1892 – 1917 – 1937). Ur. 15.09 w miejscowości Lepel, rej. kopylski na Białorusi. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W 1920 był wikariuszem par. Kojdanów, a w latach 1922–1923 administratorem par. Bobownia w reaktywowanej w 1917 diec. mińskiej. Pod koniec lat dwudziestych i na początku trzydziestych był administratorem par. Cimkowicze, Bobownia, Słuck, Uzda i Kopyl, gdzie, jak się zdaje, rezydował. W wykazie parafii i księży na Białorusi z 22.02.1934, przesłanym przez kierownika Konsulatu Pol. w Mińsku posłowi RP w Moskwie, wymieniony wśród 6 księży aresztowanych w ciągu 1933. Po aresztowaniu w tym roku skazany na 5 lat łagrów i wysłany do jednego z łagrów BBK (Komi ASSR). Jego brat, Franciszek Pietkiewicz, w liście do prymasa Polski z 9.12.1936, zawierającym prośbą o pomoc dla brata, informował, że ks. Józef Pietkiewicz znajduje się w łagrze na Sołówkach. W lutym 1935 przebywał w jednym z łagrów BBK, a w marcu tr. znajdował się razem z ks. Władysławem Dworzeckim (zob. biogram) w szpitalu obozowym (g. Kiem' Wiegieraksa, Cen-

tralnyj Lazaret). Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał tam w dalszym ciągu, co potwierdza jego list z marca 1937, zachowany w aktach jego sprawy. W marcu (?) 1937 w jednym z łagrów aresztowany i 2.09.1937 przez Kolegium NKWD Komi ASSR, na podstawie oskarżenia z art. 58–6, 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany na śmierć. Tego samego dnia wyrok wykonano. Źródła: [1: syg. III/100, k. 171, 179]; [5: syg. 6699, k. 28–29; 11049, k. 20]; [7: syg. 2ER 176]; [14: 1914–1917; 1931–1932]; [88: 1933, nr 18, s. 284]; [165: 1920, 1922–1923]; [262]; [309].

Pietkiewicz Wiktor (1870 – 1893 – 1939). Ur. 30.01 w Rewlu w Estonii. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Należał do archidiec. mohylewskiej, a nast. diec. włocławskiej. W 1897 pracował jako wikariusz par. św. Stanisława w Petersburgu, a nast., w latach 1897–1917, kapelan wojsk. w Petersburgu i okolicy, z rezydencją w Ligowie. Administrował też kościołem w Wyborgu k. Petersburga. W czasie rewolucji bolsz., jako znany wojskowy z armii carskiej, ukrywał się w okolicy tego miasta i był, jak się zdaje, chwilowo aresztowany za sfałszowanie certyfikatu narodowości pol. Po 1920 przybył do Kijowa z zamiarem wyjazdu do Polski i spotkał się z ks. Teofilem Skalskim, podówczas wikariuszem gen. diec. łucko-żytomierskiej. Skierowany został przez niego do pracy w par. Buczki i Horbulów, gdzie przez pewien czas dyskretnie pracował, nie rejestrując się u władz sow. W 1922 został aresztowany pod zarzutem ukrywania się przez 2 lata i skazany na rok więzienia. Złożył wówczas oświadczenie o wyborze obywatelstwa pol. i w 1924 w grupie 7 księży wymieniony został do Polski. Od 1925 pracował w diec. włocławskiej jako proboszcz kolejno par. Lubomin, Wistka (1928–1935), Świnice (1935–1938) i Mąkoszyn k. Izbicy Kujawskiej (1938–1939). Dn. 24.10.1939 został aresztowany przez władze niem. i uwięziony w domu par. w Piotrkowie Kujawskim. W nocy z 30.10 na 1.11.1939 został rozstrzelany przez Niemców w ogrodzie miejscowego majątku i pogrzebany w polu poza miastem. Dn. 10.04.1945 zwłoki przeniesiono na cmentarz par. w Piotrkowie. Był odznaczony Orderem św. Anny i Orderem św. Stanisława III klasy. Źródła: [6: syg. 126, k. 69]; [14: 1894–1917, 1923]; [32: syg. A.12.P.4/4]; [66]; [68]; [166]; [167, z. IV]; [190: 1926, 1939]; [247].

Piotrowski Leon s. Waleriana (1878 – 1909 – 1937). Ur. w wiosce Muszurow w pow. Humań. Pochodził z diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Był kolejno wikariuszem par.

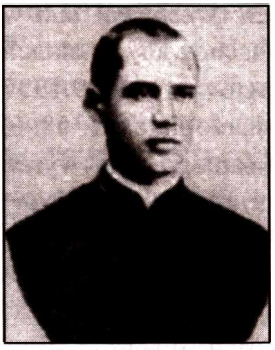

Felsztyn (1910), Uszomierz (1914) i administratorem par. Skurcze w dek. Łuck (1918). W latach 1919–1924 pracował na terenie diec. tiraspolskiej, gdzie po ks. Radzińskim został mianowany przez ks. A. Flecka administratorem par. w Jelizawietgradzie (Zinowjewsk). Pozostawał tam do 1924. W tr. przebywał przez kilka tygodni w areszcie GPU, podejrzany o rzekome roztrwonienie mienia kośc. Ponownie aresztowany na kilka tygodni w Zinowjewsku, podejrzany o współudział w spisku polit. Nast. przeniósł się do par. Złotopol w pow. Czigiryńsk (Szewczenko), gdzie był duszpasterzem. W 1925 powrócił na teren diec. żytomierskiej, gdzie był administratorem par. Lisianka i czasowo par. Zwinogródka w dek. zwinogródzkim. Nie mając stałego zameldowania, w latach 1924–1930 obsługiwał także par. Brusiłów. Dojeżdżał też do par. Irpień w rej. kijowskim oraz par. Narodycza (dek. Owrucz), Rozważew, Borodzianka, Czarnobyl i Chabne w rej. Korostyszew. Po raz trzeci aresztowany 9.04.1932 w par. Narodycza. Informację na ten temat pol. MSZ przesłało prymasowi Polski w piśmie z 18.05.1932. Jak się zdaje, przewieziony do więzienia GPU w Kijowie. Oskarżony na podstawie art. 54–6 i 54–10 KK USSR o to, że odwiedzał Konsulat Pol. w Kijowie, gdzie przekazywał wiadomości o stanie Kościoła kat., a także *o jednym z mostów kolei kijowsko-sarneńskiej, przeznaczonym na czas wojny* [287 (7)]. Do winy się nie przyznał. Decyzją *trojki* przy Kolegium GPU 11.07.1932 został skazany na 5 lat łagrów na podstawie art. 54–6 KK USSR. Kolegium OGPU postanowieniem z 8.10 tr. podniosło wyrok do 10 lat robót w łagrach. Deportowany do miejscowości Jawas w Mordowii TIEMŁag OGPU na Syberii. 14.10.1937 przez OSO NKWD skazany na śmierć i 1.11 tr. rozstrzelany. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w łagrze Mariińsk. Informację tę powtórzyły późn. różne pol. źródła [168, s. 436], jakkolwiek mogła być ona od dawna nieaktualna. Źródła: [1: syg. III/100, k. 60 i 179]; [23: 1910–1918, 1925]; [32: syg. A.7.682/1]; [88: 1932, nr 23, s. 363; nr 40, s. 629]; [162, s. 460]; [262]. [287 (7)]; [309].

Pjemocki zob. **Przemocki Chryzogon**

Pomirski Stanisław (1835 – 1858 – 1929). Ur. w Turzy Wielkiej na Mazowszu. Pochodził z diec. płockiej. Absolwent seminarium duch. w Płoc-

ku, kanonik honor. ołycki. Jako wikariusz par. Płoniawy wziął udział w przygotowaniach do powstania 1863. Aresztowany 1.05.1863, otrzymał wyrok śmierci, zamieniony przez trzecią instancję odwoławczą na 12 lat katorgi na Syberii. W grudniu tr. znalazł się w Tobolsku, skąd odbył etapami pieszą, trwającą 2 lata drogę do Irkucka. Odbywał katorgę w miejscowości Siwakowa za Czytą. Przez 5 lat był zakuty w kajdany. Przez z górą 2 lata pracował przy budowie barek nad Amurem, a nast. przez 2 i pół roku w kopalni srebra w Akatni. W 1870 na mocy dekretu carskiego otrzymał skrócenie kary i został skierowany na zesłanie do Tunki. Po 5 latach, w 1875, dzięki amnestii mógł opuścić miejsce zesłania i zamieszkać najpierw w gub. jekatierinosławskiej, a późn. (od 1.05.1890) w Kijowie. Tu pracował jako wikariusz, a nast. rezydent przy par. św. Aleksandra do 1920. Wiosną 1919 został aresztowany i uwięziony przez bolszewików w Kijowie, lecz po pewnym czasie uwolniony. W r. nast., po 57 latach, wrócił do macierzystej diec. płockiej. Mieszkał w Szreńsku, gdzie zm. 5.12.1929. Źródła: [23: 1902–1925]; [17, s. 147]; [44: 1923, nr 23, s. 4]; [68]; [124: 1920–1930].

Pozionowski zob. **Puzynowski Marek**

Pretułło zob. **Prytułło Aleksander**

Pritułło Aleksander zob. **Prytułło Aleksander**

Prokopowicz Teodor s. Oktawiana (1897 – 1920 – 1942). Ur. 17.04 w Łucku z rodziców Oktawiana i Teresy z d. Fersterówny. Należał do diec. łucko-żytomierskiej (późn. żytomierskiej), a nast. włocławskiej. Po przeniesieniu się rodziny w 1905 do Żytomierza od 1908 uczęszczał do rządowego gimnazjum w tym mieście. W 1915 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu i 4.01.1920 otrzymał święcenia kapł. Bezpośrednio po nich został mianowany administratorem par. Ptycza na Wołyniu, lecz poprosił o wikariat, by lepiej przygotować się do pracy duszp. Po krótkim okresie pracy w Połonnem znalazł się w diec. kieleckiej, gdzie pełnił obowiązki wikariusza w par. Strzemieszyce. Po koniec 1920 wrócił do Połonnego. Pracował tam

jako wikariusz, a także jako duszpasterz w okolicznych, pozbawionych opieki parafiach (Baranówka, Starokonstantynów i in.) do połowy lat dwudziestych. Był nast. administratorem par. Łabuń, Sławuta i Szepietówka w dek. zasławskim. Na początku 1927 nadal jeszcze pracował na terenie diec. żytomierskiej. Został aresztowany 1.01.1930, po miesiącu przewieziony do więzienia w Kijowie i skazany na 8 lat łagrów. 28.07.1930 wysłany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą, gdzie przebywał razem z 30 księżmi pol. z Ukrainy. W 1932 w ostatniej chwili został wciągnięty na listę więźniów do wymiany i po krótkim pobycie w więzieniu na Butyrkach w Moskwie (sierpień 1932) dn. 15.09.1932 wymieniony w grupie 51 osób po stronie pol. (w tym 18 księży) do Polski. Była to ostatnia wymiana więźniów między Polską a ZSSR. Początkowo przebywał na terenie diec. łuckiej, a nast. przeniósł się do diec. włocławskiej, gdzie 14.07.1933 został proboszczem par. Wierzchy. Od 20.08.1936 był administratorem, a nast. proboszczem par. Kłóbka. W r. nast. został inkardynowany do diec. włocławskiej. Aresztowany przez Niemców 26.08.1940 i osadzony w obozie przejściowym w Szczeglinie. Więziony był nast. w Sachsenhausen i w Dachau. Otrzymał numer obozowy 22323. Od 30.10.1941 przebywał na bloku 30. Wywieziony na śmierć przez uduszenie gazem 14.10.1942 [247, s. 347]. Wg nieco innej wersji zginął w transporcie inwalidów tego samego dnia. Szołdrski [166] jako datę śmierci podaje 22.06.1942. Źródła: [1: syg. III/100, k. 66]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1918, 1920, 1923, 1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [66]; [68]; [78, s. 35]; [88: 1933, nr 1, s. 10]; [162, s. 460]; [166]; [167, z. IV]; [235, z. 8]; [247]; [262].

Promgart Michał zob. **Brungardt Michael**

Pronckietis Augustyn s. Piotra (1886 – 1910 – 1970). Ur. 18.08 we wsi Żyłany, par. Szady w gub. kowieńskiej, w rodzinie chłopskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył Gimnazjum św. Katarzyny w Petersburgu, a nast. metropolitalne seminarium duch. archidiec. mohylewskiej w tym mieście. Po święceniach kapł., które otrzymał 13.03.1910, pracował na stanowisku wikariusza kolejno w parafiach: Połtawa na Ukrainie (1910), Prele w dek. dolnodźwińskim, gub. witebska, Krasław i Dźwińsk (1911–1913). Od grudnia 1913 był administratorem par. Rundany w dek. cislucyńskim w tej samej guberni. Od grudnia 1916 był II wikariuszem metropolitalnego (prokatedralnego) kościoła pw. Wniebowzięcia MB w Petersburgu. Na tym stanowisku pozostawał do czasu swego aresztowania w Moskwie 10.03.1923

razem z grupą 14 księży petersburskich w abpem Janem Cieplakiem (zob. biogram) na czele. W wyniku znanego procesu pokazowego w Moskwie otrzymał 25.03.1923 wyrok 3 lat więzienia i pozbawienia praw obywatelskich na taki sam okres, na podstawie oskarżenia z art. 40, 68, 69 cz. I, 119 i 121 KK RSFSR (d. redakcji). Po odbyciu wyroku powrócił do pracy w Petersburgu i był zastępcą ks. Mieczysława Szawdzinisa (zob. biogram), proboszczem prokatedry w Petersburgu/Leningradzie. Po aresztowaniu ks. Szawdzinisa został w 1928 jego następcą. Był jednym z dwóch świadków konspiracyjnej konsekracji biskupiej ks. Teofila Matulionisa (zob. biogram), dokonanej w Leningradzie 9.02.1929 przez bpa Antoniego Maleckiego. Aresztowany 27.01.1930, skazany przez Kolegium OGPU na 5 (?) lat łagrów i deportowany do łagru na Wyspach Sołowieckich, gdzie przebywał jakoby do połowy 1933. Latem tr. przewieziony do więzienia na Butyrkach w Moskwie. Dn. 19.10.1933 wymieniony na Litwę w grupie 11 księży na stacji Indra-Bigusowo na granicy łotewsko-sow. W latach 1938–1939 był rektorem oratorium publicznego w Szaltiniai (Judeikiai) w dek. Sziluva w archidiec. kowieńskiej. Zm. w 1970 w Šeduva w diec. poniewskiej. Źródła: [1: syg. III/100, k. 102]; [5: syg. 10183, k. 12]; [7: syg. 2ER 179]; [14: 1910–1932]; [16]; [32 – autożyciorys pisany w 1923 w więzieniu moskiewskim, syg. A.12.P5(2)]; [37: 24.10.1933, nr 245]; [55]; [65, s. 266]; [66]; [84]; [88: 1933, nr 45, s. 711]; [102]; [130]; [222]; [262]; [309]; [321].

Prussak Anatol Władimirowicz (? – ? – ?). Nie znany ksiądz (?) kat. obrz. wsch., aresztowany w Pëtersburgu w listopadzie 1924. Źródło: [262].

Prytułło Aleksander s. Franciszka (1879 – 1913 – 1937 ?). Ur. 12.11. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Od święceń kapł. do 1917 był wikariuszem par. katedralnej pw. Wniebowzięcia MB w Mohylewie. W latach 1923–1926 pracował jako administrator par. Połtawa i dojazdowy duszpasterz w Sumach i Kremeńczugu w dek. charkowskim na Ukrainie. Wyrzucony przez władze z Połtawy, był od 1927 (?) administratorem par. Kursk i in. Pracował tam jeszcze w 1930. Konsulat Pol. w Mińsku w piśmie do posła RP w Moskwie z 28.02.1934 wymienia go jako prawdopodobnie aresztowanego. Aresztowany został jednak, jak się zdaje, w kwietniu 1936 na terenie obw. mińskiego. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w miejscowości Łohojsk k. Borysowa (gdzie w 1917 parafia liczyła niemal 5 tys. wiernych). Mieszkał tam jako osoba prywatna, bez prawa spełniania czyn-

ności duszp. Wydział Konsularny Ambasady RP w Moskwie w piśmie do MSZ z 28.06.1938 wymienia go jako jednego z 15 księży aresztowanych w 2. poł. 1937. Aresztowany i sądzony na Białorusi w 1937 z oskarżenia o przynależność do POW. Dalsze losy nie znane. Według wszelkiego prawdopodobieństwa rozstrzelany w 1937. Źródła: [1: syg. III/28, k. 108; syg. III/100, 180]; [5: syg. 6701, k. 20; syg. 6699, k. 28]; [14: 1911–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [102]; [162, s. 457]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

Przemocki Chryzogon s. Terentija (1863 – 1886 – 1930). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. i Akademię Duch. w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień magistra teologii. W 1889 został adiunktem-profesorem archeologii biblijnej w Akademii i metropolitalnym seminarium duch. Od 1894 był wikariuszem par. św. Katarzyny w Petersburgu. W latach nast. pełnił obowiązki proboszcza i dziekana w Czerykowie (1897), administratora par. Bychów (1900) i par. św. Barbary w Witebsku (1904), par. Nieśwież i dziekana słuckiego (1906–1907), par. w Dźwińsku (1908–1909) i ponownie administratora par. św. Barbary w Witebsku (1910–1912). Był krótko administratorem par. Rosica (1914), a nast., od 1914, proboszczem i dziekanem w Omsku na Syberii. Wymieniony jest także jako duszpasterz w Homlu. Dwukrotnie karany przez władze carskie wygnaniem i więzieniem. Na początku lat dwudziestych i zapewne znacznie wcześniej był dziekanem w Smoleńsku. Wydawane w Polsce schematyzmy archidiec. mohylewskiej z lat 1925–1927 wymieniają go jako kapelana w kościołach par. Rosławl w dek. Smoleńsk i Orioł (Orzeł) w dek. Charków. Aresztowany został 29.06.1927. Dn. 22.04.1930 przez sąd gubernialny w Smoleńsku został skazany (w wieku 65 lat) na 5 lat łagrów i 3 lata zesłania na podstawie art. 58–10 KK RSFSR za, jak pisał radca Poselstwa Pol. w Moskwie, A. Zielaziński, *dyskredytowanie władzy sowieckiej, które miało polegać na tym, że nie pozwalał dzieciom wstępować do komunistycznych związków młodzieży* [3: 70, k. 312]. Przez 3 lata więziony był w Smoleńsku. W ciężkim stanie fizycznym i moralnym przebywał w szpitalu więziennym, gdzie panował głód. Miejscowi parafianie zwracali się o pomoc materialną dla niego do PCK w Moskwie, a do miejscowego GPU o zgodę na wizytę księdza w celu wyspowiadania i udzielenia wiatyku, co po usilnych staraniach oraz interwencji delegatury PCK w Moskwie uzyskali. Starali się także o jego zwolnienie z powodu choroby i wysłanie do Rosławla, zaręczając, że będzie na ich utrzymaniu. Ta ostatnia prośba pozostała bez odpowiedzi. Zm. 8.09.1930 w szpitalu więziennym. Pochowany na cmentarzu par. w Smoleń-

sku. Pomnik nagrobny z nazwiskiem (zatarte imię) i datą śmierci zachował się przy kaplicy kat., istniejącej (w 1994) w tym mieście (autopsja autora). Źródła: [3: 70, k. 312]; [14: 1889–1927, 1931]; [66]; [61: 1931, nr 2, s. 8]; [80: 1927, nr 20, s. 290; 1930, nr 19, s. 230]; [262]; [294, s. 26–33].

Przesiecki Witold zob. **Przysiecki Jan**

Przewalski zob. **Kryweńczyk Wiktor**

Przyrembel Stanisław s. Bronisława (1867 – 1893 – 1934). Ur. 12.08 w Gzowie pod Pułtuskiem (jego brat, Władysław Przyrembel, w liście do prymasa Polski z 8.04.1930 jako miejsce urodzenia Stanisława podaje Warszawę). Należał do archidiec. mohylewskiej. Szkołę średnią ukończył w 1886 w Rewlu i w tym samym roku wstąpił do mohylewskiego seminarium duch. w Petersburgu. W 1889 rozpoczął studia w Akademii Duch., którą ukończył w 1893, uzyskując stopień magistra teologii. W tym samym roku otrzymał święcenia kapł. Przez 3 lata (1893–1896) pełnił obowiązki wikariusza i katechety w Dźwińsku (Dyneburgu). W 1896 został mianowany profesorem seminarium duch. w Petersburgu, a po 3 latach jego inspektorem. W 1901 otrzymał nominację na kanonika honor. kapituły mohylewskiej. Od 1904 był proboszczem w Carskim Siole pod Petersburgiem oraz (do 1918) katechetą w 4 miejscowych szkołach. Po uwięzieniu w 1923 abpa Jana Cieplaka pełnił obowiązki administratora archidiec. mohylewskiej, zlecone mu przez przebywającego na wygnaniu w Polsce metropolitę mohylewskiego abpa Edwarda Roppa. 7.07.1925 przekazał je uwolnionemu z więzienia prał. Antoniemu Maleckiemu. W memorandum Pol. Komitetu Wykonawczego na Rusi (urzędującego w Warszawie) z 12.05.1925, skierowanym do abpa J. Cieplaka, przebywającego wówczas w Rzymie, ks. Przyrembel był wskazywany jako jeden z kandydatów na wyższe stanowisko kośc. w Rosji europejskiej lub na Białorusi. W 2. poł. lat dwudziestych był także proboszczem par. św. Stanisława w Leningradzie. W nocy z 9 na 10.10.1929 został aresztowany razem z ks. Bolesławem Jurewiczem, uwięziony w Leningradzie i skazany na podstawie art. 58–6, 58–10 i 58–12 KK RSFSR, razem z ks. Teofilem Matulionisem i ks. B. Jurewiczem, na 10 lat łagrów, z końcem wyroku 9.10.1939. Do łagru na Sołówkach przybył 6.10.1930. Razem z nimi aresztowano ok. 20 kobiet narodowości pol., należących do służby kośc. i tzw. *dwadcatki* kościoła na cmentarzu Wyborskim, które zajmowały się

wysyłaniem paczek żywnościowych księżom z Leningradu, więzionym na Sołówkach. Wg pisma MSZ 23.10.1930 do kancelarii prymasa Polski został razem z nimi deportowany do łagru w Kiem' na Wyspach Sołowieckich (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga). Przebywał w łagrze na wyspie Anzer. Po wykryciu tam rzekomego *antysowieckiego ugrupowania* wśród 32 księży więzionych na Sołówkach zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) dn. 9.07.1932 zadecydował odnośnie do jego osoby: *Trzymać na wyspach w izolacji od pozostałych księży do końca wyroku* [284]. Nie odpowiada prawdzie informacja, podana przez tygodnik „Życie Katolickie", wydawany w Łucku (1939, nr 14, s. 8), oraz w ww. liście brata ks. Przyrembla, że otrzymał wyrok śmierci. Dzięki wymianie więźniów polit. między Polską i ZSSR 15.09.1932 znalazł się w Polsce i zamieszkał w Warszawie. Od 1924 był prałatem kapituły mohylewskiej, a od 1929 szambelanem pap. Zm. w Warszawie 26.05.1934. Był gorącym patriotą pol., dobrym kaznodzieją oraz gorliwym i lubianym przez parafian duszpasterzem. Był jednym z dwu kandydatów na biskupa pomocniczego w Leningradzie (obok ks. T. Matulionisa, który potajemnie otrzymał tam sakrę biskupią z rąk bpa A. Maleckiego). Odznaczony Orderem św. Stanisława III kl. Źródła: [1: syg. III/28, k. 118; III/100, k. 23–24, 38, 45]; [3: syg. 70, k. 69–70, 212, 311]; [5: syg. 10183, k. 11]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1894–1917, 1923, 1925––1932]; [66]; [80: 1934, nr 11, s. 175]; [88: 1930, nr 14, s. 8]; [102]; [233: 666/49/Rkp]; [262]; [263]; [284].

Przysiecki Jan s. Dominika (1859 – 1882 – po 1937 ?). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. Od 1892 był kapelanem i katechetą szkół miejskich i progimnazjum w Humaniu. W 1910 został administratorem tej parafii (w 1918 liczyła 2396 wiernych). Pracował tam nadal w latach trzydziestych jako ociemniały już starzec i był dojazdowym duszpasterzem także innych parafii. W 1932 obchodził w Humaniu 50-lecie kapłaństwa. Kierownik Konsulatu Gen. RP w Kijowie, Jan Karsza-Siedlewski, w liście do MSZ z 17.01.1936 donosił o obrabowaniu i zamknięciu kościoła w Humaniu i całkowitym pozbawieniu ks. Przysieckiego środków utrzymania. Miał być tam jeszcze w 1937 jako jedyny już na Podolu i Wołyniu ksiądz kat. Liczył wówczas prawie 80 lat. Jego obecność w Humaniu, bez prawa opuszczania tego miejsca, potwierdza

A. Poniński w swoim wykazie księży z marca 1937. Wymieniony w nim został jednak pod zmienionym imieniem i nazwiskiem jako Witold Przesiecki. Pod tym samym, błędnie pisanym nazwiskiem wymieniony jest w piśmie Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 jako najprawdopodobniej aresztowany w 2. poł. 1937. Dalsze losy nie znane. Był odznaczony Orderem św. Stanisława III kl. Źródła: [1: syg. III/100, k. 131, 180]; [5: syg. 6701, k. 14]; [7: syg. 2ER 176]; [23: 1892–1925]; [32: syg. A.44.115/1]; [162, s. 460].

Puczkar-Chmielewski Adam s. Jana (1891 – 1916 – 1938). Ur. w Iwieńcu na terenie diec. mińskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Bezpośrednio po święceniach kapł. został wikariuszem par. Bobrujsk (6880 parafian). Późn. pracował w innych parafiach. Do 1920 był wikariuszem w par. Irkuck na Syberii. W 1920 został aresztowany jako zakładnik w związku z wojną pol.-bolsz. Razem z grupą innych zakładników został skierowany do Polski. W Mińsku na polecenie władzy kośc. został wycofany z transportu i pozostał w tym mieście na stanowisku proboszcza jednej z parafii. Pracował tam do początku lat trzydziestych. Wiadomo, że w 1929 dojeżdżał co trzy tygodnie do par. Kojdanów (Dzierżyńsk). Na początku lat trzydziestych dojeżdżał także do par. Zasław i par. Wołczkiewicze (dek. Mińsk). W ostatnim okresie pracy przed aresztowaniem miał pod opieką 18 parafii pozbawionych duszpasterzy. W latach 1929–1933 (a prawdopodobnie i wcześniej) był proboszczem katedry w Mińsku i opiekował się także innymi kościołami w tym mieście. Pismo Konsulatu Gen. RP w Mińsku z 5.09.1930 do MSZ informuje, że po odpuście na św. Rocha (16.08) w parafii pod tym wezwaniem (na Złotej Górce w Mińsku), w czasie którego zebrano 1800 rubli, w tym ok. 50 rubli w srebrze, GPU aresztowało 4 członków komitetu kośc. i parafianina Berezowskiego pod zarzutem uprawiania spekulacji finansowych, a ks. Puczkar-Chmielewski był wielokrotnie wzywany do GPU. Dn. 26.07.1933 został aresztowany. Wg raportu Konsulatu RP w Mińsku z 22.02.1934 był jednym z 6 księży aresztowanych w 1933 na Białorusi. W czasie pobytu w więzieniu był torturowany przez naczelnika 3 oddziału NKWD BSSR, A. M. Gepsztajna. Po 7 miesiącach śledztwa został 24.02.1934 decyzją *trojki* przy stałym Kolegium OGPU BSSR skaza-

ny z art. 64, 66 i 68 KK BSSR na 10 lat łagrów za rzekomą przynależność do POW. Dn. 1.04.1934 wysłany do łagru w Dmitrowsku, a w maju tr. do łagru w Mitino. W lipcu 1934 skierowany do jednego z łagrów SŁON w Kiem', a we wrześniu do łagru na Sołówkach. Wg innego źródła przybył tam w listopadzie tr. W wykazie A. Ponińskiego z marca 1937 wymieniony jako więzień na Sołówkach. Wg relacji współtowarzyszy w łagrze uważał, że przyczyną jego aresztowania były kazania, które głosił w 1932 o głodujących na Powołżu Niemcach, i organizowanie zbiórek na tacę w obsługiwanych przez niego kościołach w celu niesienia im pomocy. Po raz ostatni pisał do PCK w Moskwie 1.12.1936. Skazany na karę śmierci i 1.09.1938 rozstrzelany (miejsce wykonania wyroku nie znane). Zrehabilitowany w październiku 1956. Źródła: [1: syg. III/100, k. 25–26, 179]; [5: syg. 6699, k. 28–29; syg. 10182, k. 9, 89; syg. 11049, k. 20]; [14: 1917]; [31]; [100]; [102]; [165: 1923]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

Puzinowski Marek zob. **Puzynowski Marek**

Puzynowski Marcel zob. **Puzynowski Marek**

Puzynowski Marek s. Stefana (1869 – 1893 – po 1937 ?). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1894 pracował jako wikariusz par. Nowograd Wołyński (Zwiahel), a w 1902 administrator par. Horochów i wicedziekan zwiahelski. W latach 1904–1915 był administratorem par. Ostróg w dek. zasławskim. Od 1910 był tam dziekanem. W latach 1918–1925 zajmował stanowisko administratora par. Szumsk w dek. krzemienieckim, a nast. proboszcza par. Isachowce w dek. Ostróg oraz administratora *ad interim* par. Teofipol, Jampol i Lachowce (dek. Ostróg) oraz par. Baranówka i Barasze (dek. Zwiahel). Data aresztowania bliżej nie znana. Na początku 1927 pracował nadal na terenie diec. żytomierskiej. W schematyzmach archidiec. mohylewskiej z lat 1931–1932 niesłusznie wymieniany jako aresztowany, w więzieniu lub na zesłaniu. Na liście administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu, podającej księży czynnych na Ukrainie w 1933, wymieniany jako przebywający w Olewsku (z imieniem Marcel), bez prawa

opuszczania tej miejscowości. Aresztowany w lutym 1934, więziony był w Żytomierzu. 15.10.1935 na podstawie art. 54–10 KK USSR skazany przez Kolegium NKWD na 3 lata łagrów w DWK. W maju 1937 przebywał w łagrze w DWK Ussuryjska Żeleznaja Doroga, skąd w kwietniu nast. r. wysłał list [262]. W liście do PCK w Moskwie, wysłanym 3.04.1937, pisał, że otrzymał *polski dokument*, pozwalający na wyjazd do Polski. Istnieje informacja, że po uwolnieniu z łagru przybył w 1936 do Żytomierza, mając zniszczone zdrowie. Ponieważ kościoły w Żytomierzu zostały już zamknięte, potajemnie odprawiał mszę św. dzięki pomocy ukrytych sióstr z bezhabitowego Zgromadzenia Sług Jezusa. Wiadomość tę potwierdza lista A. Ponińskiego z marca 1937, na której został wymieniony. Zaznaczono tam, że nie wolno mu było opuszczać tego miasta. Po paru miesiącach został ponownie aresztowany (wymieniany jako Pozionowski) i wywieziony [155]. Pismo kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, T. Błaszkiewicza, z 28.06.1938 do MSZ wymienia go jako prawdopodobnie aresztowanego w 2. poł. 1937 (wymieniony pod nieco zmienionym nazwiskiem jako Marek Puzinowski). Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [7: syg. 2ER 176]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [23: 1894–1925]; [32: syg. A.12.P/6; syg. A.115/1]; [88: 133, nr 40, s. 636]; [155]; [162, s. 460]; [262]; [277].

Racewicz Antoni s. Antoniego (1872 – 1897 – ?). Był księdzem archidiec. mohylewskiej, absolwentem mohylewskiego seminarium duch. w Petersburgu. W 1897 pracował jako administrator par. Bołowsk w dek. translucińskim w gub. witebskiej, a późn. (1901–1902) jako wikariusz par. Marienhauzen w tym samym dekanacie. W latach 1904–1907 pozostawał bez stanowiska. W 1908 był kapelanem w par. Liksna (dek. górnodźwiński), w 1910 p.o. administratora par. Rybiniszki, a nast. (1912) par. Bychów na Białorusi i par. św. Kazimierza w Petersburgu (1914). W latach 1916–1917 był ponownie bez stanowiska. Aresztowany 30.04.1919 w Petersburgu razem z 3 innymi księżmi, z abpem Edwardem Roppem na czele, jako jeden z zakładników po zajęciu Wilna przez wojska pol. i aresztowaniu tam agentów bolsz. Po 10 dniach został uwolniony. W r. nast. był ponownie aresztowany i więziony przez 2 miesiące. W 1923 był już poza archidiecezją. W latach 1926–1928 pracował jako wikariusz par. Szlapaberze w diec. kowieńskiej, a nast. proboszcz par. Notenai w diec. Telsze. W 1939 był altarystą w par. Rietavas w tej diecezji. Źródła: [14: 1897–1917, 1923–1932]; [79, s. 16]; [86]; [222]; [262]; [285 (1) i (2)].

Radziuk Antoni (1890 – 1912 – 1920 ?). Należał do diec. wileńskiej i od 1913 był wikariuszem w Brześciu. Rozstrzelany przez bolszewików w 1920 (?). Źródła: [57: 1914]; [98, s. 13].

Rajko Stanisław s. Michała (1873 – 1902 – 1937). Ur. w Starokonstantynowie w gub. wołyńskiej. Należał do diec. kamienieckiej. W Żytomierzu ukończył seminarium duch. Nast. studiował w Akademii Duch. w Petersburgu, uzyskując tytuł magistra teologii. W 1918 był administratorem par. Brusiłów (1987 wiernych) w dek. Radomyśl, a w 1920 katechetą w Skwirze na terenie diec. łucko-żytomierskiej. Od 1922 pracował jako administrator par. Dżygówka (w 1918 liczyła 3219 wiernych) w dek. Jampol. Pozostawał tam nadal w 1928. W 1935 przebywał na Białorusi i w 1936 był administratorem par. św. Barbary w Witebsku, a nieco późn. par. Smolany w rej. Orszy. Został tam aresztowany 13.02.1937 jako rzekomy *uczestnik powstańczej organizacji POW* na Białorusi [262]. Dn. 25.08.1937 postanowieniem Komisji NKWD i Prokuratora ZSSR, z oskarżenia na podstawie art. art. 64, 68, 72 KK BSSR został skazany na śmierć przez Kolegium NKWD. Wyrok wykonano dwa dni późn., 27.08.1937, w więzieniu NKWD w Mińsku. W tym samym dniu rozstrzelano 4 innych księży z Białorusi. Źródła: [5: syg. 6701, k. 20]; [23: 1917, 1920]; [32: syg. A.12.P/6]; [152]; [162, s. 450]; [262].

Rauch Franciszek zob. **Rauh Franz**

Rauh (Rau) Franz s. Piotra (1888 – 1911 – 1937). Ur. we wsi Pamiatnoje. Należał do diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie. W latach 1911–1913 był katechetą pod Nikołajewskiem, od 1913 do 1918 administratorem par. Marienfeld w gub. saratowskiej i dek. saratowskim. Od 1918 do 1923 pracował w Josefstahl. W 1923 był administratorem par. Pamiatnoje w NPASSR. W 1928 był kapelanem w par. Hölzel. Aresztowany został 8.04.1930. Więziony był na Butyrkach w Moskwie i razem z kilkunastoma innymi księżmi niem. sądzony w Moskwie w zbiorowym procesie niem. księży kat., dotyczącym działalności KZN, powo-

łanego do życia na Powołżu w 1917. Dn. 20.04.1931 przez Kolegium OGPU skazany na śmierć, z zamianą na 10 lat łagrów, za popełnienie przestępstw polit. przewidzianych w art. 58–2, 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR (sformułowania zarzutów zob. biogramy ks. Georga Baiera i ks. Augustyna Baumtroga). W połowie 1931 był nadal więziony na Butyrkach w Moskwie. Wysłany do łagru na Sołówkach. Został tam aresztowany, 14.10.1937 decyzją *trojki* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć i 3.11.1937 rozstrzelany w więzieniu sołowieckim. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [14: 1931–1932]; [15: 1917]; [67]; [80: 1931, nr 24, s. 303]; [262 CAFSBRFNP].

Reichert Cyriak(us) s. Josefa (1870 – 1893 – 1938). Ur. 28.10 w Rastadt w gub. chersońskiej. Należał do diec. tiraspolskiej. Ukończył seminarium duch. w Saratowie. Od 1894 był zastępcą proboszcza w Elzass w dek. Odessa, a nast., od 1910, katechetą w szkołach średnich w Landau w tym samym dekanacie. W 1928 był proboszczem par. Wasiliewka pod Odessą. Aresztowany został w Landau w czerwcu 1935. Dn. 21.02.1936 postanowieniem Specjalnego Kolegium Obwodowego Sądu w Odessie na podstawie art. 54–4, cz. 2 i 54–11 KK USSR skazany na 5 lat zsyłki i w lipcu tr. skierowany do Karkalińska w obw. Ałma Ata w Kazachstanie. W czerwcu 1938 aresztowany na zesłaniu i 4.10 tr. decyzją *trojki* OSO UNKWD obw. karagandzkiego skazany na śmierć na podstawie art. 58–1a, 58–2 i 58–11 KK RSFSR. Rozstrzelany 8.10.1938. Na liście A. Ponińskiego z marca 1937 wymieniony pod nieco zmienionym nazwiskiem i zniekształconym imieniem, jako Rejchert Cyriok. W piśmie T. Błaszkiewicza, kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, do MSZ z 28.06.1938 wymieniony jako Reickert Cyriak wśród 9 księży niem. przebywających na zesłaniu w Karagandzie. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [15: 1917]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

Reickert Cyriak zob. **Reichert Cyriak**

Rejchert Cyriok zob. **Reichert Cyriak**

Remow Nikołaj Fiodorowicz bp (imię zakonne Bartolomeusz, 1888 – ? – 1935). Ur. w Moskwie. Rosjanin, bp prawosł., a nast. kat. obrz. wsch. Był mnichem i przełożonym prawosł. klasztoru (Pietrowskij Monastyr'), teologiem, uczonym oraz doradcą teologicznym i prawnym metropolity

Sergiusza w Moskwie. Był profesorem prawosł. Akademii Duch., znawcą języków starożytnych (hebrajskiego, greckiego i łaciny). Znał także język niem. i franc. Aresztowany 6.09.1920 w Moskwie za kontrrew. agitację, został 5.01 nast. r. skazany na 5 lat łagrów koło Archangielska. 28.02.1922 z powodu złego stanu zdrowia biskupa na polecenie prezydium WCIK wyrok ten zamieniono na karę w zawieszeniu. Aresztowany na początku listopada 1928 i po miesiącu zwolniony po podpisaniu deklaracji współpracy z GPU. Miał zakaz opuszczania Moskwy. W 1932 w czasie ciężkich prześladowań katolików ros. obrz. wsch. potajemnie przyjął katolicyzm, pozostając za zgodą pap. Piusa XI w Cerkwi prawosł. Na prośbę administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu (którego był spowiednikiem), mianowany został 3.07.1933 jego biskupem pomocniczym dla katolików obrz. wsch., z tytułem biskupa tytularnego Siergiejewa (w ten sposób miejscowość ta stała się pierwszą siedzibą biskupa kat. obrz. wsch. w Rosji). Powiadomiony o nominacji 25.07 tr. W 1926 spotkał się z bpem Michelem d'Herbigny, a przez bpa Neveu utrzymywał kontakt z ambasadą franc. w Moskwie. Według danych oficjalnych aresztowany 21.02.1935 w Moskwie w czasie fali aresztowań po zabójstwie Kirowa (1.12.1934). Był więziony na Butyrkach w Moskwie. 17.06.1935 z oskarżenia na podstawie par. 58–1a i 58–4, 58–4 i 58–11 KK RSFSR został skazany na karę śmierci i z polecenia Kolegium Sądu Najwyższego rozstrzelany. Uzasadnienie wyroku skazującego zawiera m.in. następujące sformułowanie: *Stwierdzono, że Remow, będąc tajnym współpracownikiem NKWD, spotykając się niejednokrotnie w Moskwie z nieoficjalnym przedstawicielem Watykanu w Moskwie, Neveu, systematycznie komunikował mu ustnie i pisemnie plotkarskie i prowokacyjne informacje, przekraczając w ten sposób swoje kompetencje służbowe; komunikował mu wiadomości o rzekomym prześladowaniu religii w Związku Sowieckim, wiedząc, że Neveu wysyła te informacje za granicę w celach kampanii antysowieckiej* [262]. H. Stehle podaje nieco inną, zapewne faktyczną datę aresztowania (6.02.1934). Wg cytowanych przez niego źródeł [175, s. 350] Remow został stracony 31.07.1935. Wg nieścisłych informacji, podanych przez bpa Neveu, miał umrzeć 1.08.1935 w infirmerii więziennej. Władze nie zgodziły się na wydanie jego ciała dwom jego siostrom żyjącym w Moskwie. Zostało ono jakoby poddane kremacji, lecz prośba jego sióstr o wydanie im popiołów też została odrzucona. Bpa Neveu, który uważał go za wyznawcę wiary, pisał: *Jest rzeczą niewątpliwą, że bp Bartolomeusz był aresztowany z nienawiści do wiary, że wytrwał do końca w wyznawaniu wiary katolickiej i wierności Ojcu św., którego kochał i którego polecenia*

gotów był zachować za wszelką cenę (Il n'est pas douteux que Mgr Barthélemy ait été arrêté en haine de la foi et qu'il ait persévéré jusqu'au bout dans la confession de la religion catholique et dans la soumission au Saint-Père qu'il aimait tendrement et aux ordres de qui il était prêt à obeir à tout prix) [84, s. 329]. Źródła: [84]; [175]; [262]; [263, s. 220–229]; [293, s. 39–44].

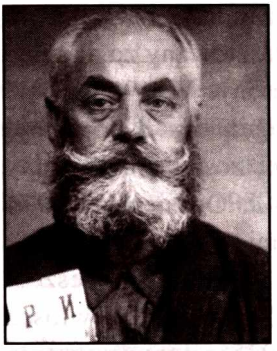

Riedel Peter s. Piotra (1880 – 1903 – 1937). Ur. w par. Susły (Herzog) w pow. Mariental. Należał do diec. tiraspolskiej. Po ukończeniu seminarium duch. w Saratowie studiował w Akademii Duch. w Petersburgu. W latach 1903–1906 pracował jako wikariusz par. Katharinental. Od 1904 był tam zastępcą proboszcza. W latach 1911–1914 był proboszczem par. Marienfeld (Mariinskoje) w dek. Jekatierinosław, a od 1914 par. Paninskoje w gub. saratowskiej w tym samym dekanacie. W 1924 był ponownie, jak się zdaje, duszpasterzem w Marienfeld. Od 1928 pracował w Schönchen na Powołżu, gdzie został aresztowany 18.08.1930. Więziony był na Butyrkach w Moskwie i sądzony w grupowym procesie kilkunastu innych księży niem. w związku z działalnością powołanego do życia na Powołżu w 1917 KZN, uznanego przez władze za kontrrew. i antysow. Zarzucono mu m.in., że razem z ks. Andreasem Schönbergerem byli *organizatorami, inspiratorami i uczestnikami powstańczych band w okresie 1918–1920 oraz brali udział w rozstrzeliwaniach czerwonoarmiejców, sowieckich robotników i robotników komunistów* [262 CASBRFNP]. W r. nast., 20.04.1931, na podstawie art. 58–2, 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR został skazany przez Kolegium OGPU na karę śmierci, z zamianą na 10 lat łagrów, licząc od daty 18.08.1930. W 1931 był więziony w Jarosławlu n. Wołgą, a nast. wysłany do łagru na Sołówkach. Został tam aresztowany, 9.10.1937 decyzją *trojki* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć i 3.11.1937 rozstrzelany w więzieniu sołowieckim. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [67]; [80: 1931, nr 24, s. 303]; [262].

Rollhäser Peter (1889 – 1912 – ?). Ur. w Vollmer (lub w Husaren). Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W 1913 był wikariuszem par. w Kostheim, a nast., w latach 1913–1930, proboszczem par. Christina i par. Felsenburg w gub. chersońskiej,

dek. Nikołajewsk. Był prześladowany i na przełomie 1933 i 1934 został przemocą usunięty z par. Felsenburg. Źródła: [17: 1917–1919]; [67].

Romaniuk Józef s. Jana (1885 – ? – ?). Ur. 10.08 w Krakowie. Ukrainiec. Duchowny obrz. wsch. (bizantyńskiego). Uczył się w rz.-kat. seminarium duch. w Żytomierzu, lecz w 1908 przerwał naukę i usiłował wstąpić do kat. seminarium duch. obrz. wsch. we Lwowie. Ponieważ nie miał świadectwa ukończenia gimnazjum, nie został przyjęty. Ożenił się i wstąpił do seminarium prawosł., które ukończył. W 1919 został aresztowany za agitację antysow., lecz na rozprawie sądowej został uniewinniony. W 1928 został ponownie aresztowany w sprawie *za udział w odnowieniu się ikon*. Odbył wyrok 10 miesięcy robót przymusowych. Po raz trzeci został aresztowany za udzielanie chrztu dzieciom *bez dokumentów ZAGS-u*. Od sierpnia 1934 pozostawał w bliskim kontakcie z ks. Aleksandrem Bilaniewiczem (Bielakiewiczem ?) – (zob. biogram), pracującym na Ukrainie, i ok. 1935 przeszedł na katolicyzm. Od czerwca 1930 do 21 czerwca 1935 mieszkał w wiosce Kulczyn w pow. Krasiłów, obw. Płoskirów. 16.06.1935 rejonowa gazeta krasiłowska, „Stalińskyj Szliach", opublikowała jego rezygnację ze stanu kapł. bez podania przyczyn. Od 22.06.1935 mieszkał w Berdyczowie i pracował jako retuszer w państwowym zakładzie fotograficznym. 21.09.1935 został aresztowany przez agentów miejskiego urzędu NKWS USSR obw. winnickiego i umieszczony w więzieniu NKWS. 12.01.1937 skazany został przez Komisję Sądu Specjalnego obw. winnickiego na 5 lat łagrów. Był sądzony w sprawie ks. A. Bilaniewicza (Bilakiewicza?) i in. Zwolniony z łagru w 1941. Dalsze losy nie znane. Źródło: [253: 1995, nr 56, s. 8].

Romanowski Ignacy (1894 – 1919 – 1931). Ur. 26.06. w majątku Łobcza, pow. Mozyrz w gub. mińskiej, jako syn Ferdynanda i Karoliny z Wysłouchów. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. W 1914 ukończył 6 klasę gimnazjalną w Petrykowie k. Mozyrza i w tym samym roku wstąpił do seminarium duch. w Wilnie. Po roku przeniósł się do seminarium metropolitalnego archidiec. mohylewskiej w Petersburgu, lecz z powodu jego zamknięcia po wybuchu rewolucji bolsz. przeniósł się tym razem do seminarium diec. łucko-żytomierskiej w Żytomierzu (1918–1919). Święcenia kapł. otrzymał w Ołyce 15.10.1919. Był kolejno wikariuszem, a nast. administratorem par. Zwiahel (1919–1920), Toporzyszcze (1920–1922), Malin (1922–1924) i Narodycza (1924–1925) w dek. Owrucz. Wzywany do

GPU, zagrożony procesem z oskarżenia o charakterze polit. i obyczajowym w związku z posiadaniem dziecka z nielegalnego związku z kobietą, zbiegł do Polski, pozorując utonięcie (matka dziecka, Łotyszka, podrzuciła je w Kijowie rezydującemu tam administratorowi diec. żytomierskiej, ks. Teofilowi Skalskiemu; dziecko wychowała kat. rodzina Wegenheimów). GPU przygotowywało proces przeciwko niemu w Korosteniu, który na skutek jego ucieczki nie doszedł do skutku. W diec. łuckiej, dokąd się udał, pracował, po odbyciu pokuty, kolejno jako proboszcz par. Binduga (1925–1928) w dek. Kowel i par. Maniewicze (1928–1931) w tym samym dekanacie. Zm. nagle 9.04.1931 w Chełmie na skutek krwotoku gruźliczego. W schematyzmie archidiec. mohylewskiej wymieniany pod imieniem Jan Romanowski i pod mylną datą urodzenia (8.02.1898). Źródła: [6: syg. 126, k. 68–71a]; [14: 1917]; [23: 126–1932]; [32: syg. A.12.P/6]; [68].

Romanowski Jan zob. **Romanowski Ignacy**

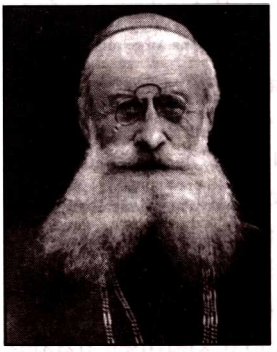

Ropp Edward abp (1851 – 1890 – 1939). Biskup ordynariusz diec. tiraspolskiej, późn. wileńskiej, a nast. arcybiskup metropolita archidiec. mohylewskiej. Pochodził ze spolszczonej rodziny baronów inflanckich. Ur. 2.12 (d. stylu) w Lixnie k. Dyneburga, na terenie dawnych Inflant Pol., jako syn Jana i Izabeli z Platerów Zyberk. W 1875 ukończył studia prawnicze na uniwersytecie w Petersburgu, pracował jako urzędnik Senatu (1875–1879), a nast. gospodarował w dziedzicznej wsi Niszcza w gub. witebskiej. Po 1880 wstąpił do seminarium duch. w Kownie. Studia teologiczne odbył najpierw w jezuickim Canisianum w Innsbrucku w Niemczech, a nast. we Fryburgu szwajcarskim. Po powrocie przyjął, w wieku 35 lat, święcenia kapł. (20.07.1886 wg starego stylu) z rąk bpa żmudzkiego Mieczysława Leonarda Pallulona. Pracował jako proboszcz, a nast. dziekan w Libawie (1989–1903) na Łotwie, w mieszanej narodowościowo parafii (Niemcy, Polacy, Litwini, Łotysze). Wybudował tu kościół, będący ze względu na swoje walory artystyczne ozdobą miasta. Zajął się także działalnością wychowawczą, oświatową i dobroczynną. W 1896 został kanonikiem gremialnym kapituły żmudzkiej. 9.06.1902 pap. Leon XIII mianował go biskupem ordynariuszem diec. tiraspolskiej (sakra biskupia we wrześniu w Petersburgu). Na tym stanowisku odznaczył się gorliwością duszp. i troską o

należytą formację intelektualną księży. Dla inteligencji pol. w tej diecezji wprowadził specjalne nauki apologetyczne. 9.11.1903 został przez pap. Piusa X mianowany biskupem wileńskim. W okresie nasilających się wówczas pol.-litewskich napięć narodowościowych w diec. wileńskiej starał się działać pojednawczo i do seminarium duch. wprowadził język litewski. Po ukazie tolerancyjnym z 1905 utworzył Stowarzyszenie Katolickie Robotników w Wilnie. Jako kandydat Stronnictwa Konstytucyjno-Katolickiego (którego stworzenie inspirował) został w 1906 wybrany do I Dumy Państwowej, w której obradach czynnie uczestniczył (rozwiązana przez cara 21.07.1906). Od 1906 zaczął wydawać w Wilnie „Nowiny Wileńskie", a gdy zostały one zawieszone przez władze, wydawał „Kuriera Wileńskiego". Na skutek działań nacjonalistów ros. został 5.10.1907 przez władze carskie wywieziony z Wilna jako „polonizator", przeciwko czemu bezskutecznie protestowała Stolica Apost. Przez 10 lat przebywał poza diecezją. Do Wilna powrócił dopiero w lutym 1917 po upadku caratu i po ułaskawieniu go przez ros. Rząd Tymczasowy. 25.07.1917 został przez pap. Benedykta XV mianowany arcybiskupem metropolitą mohylewskim z siedzibą w Petersburgu. Gdy wiosną 1917 ros. Rząd Tymczasowy powołał do życia Komisję ds. Kościoła kat., został jej członkiem. Ingres do kościoła św. Katarzyny w Petersburgu odbył 10.11.1917, po przewrocie bolsz. w Rosji. Był organizatorem Stronnictwa Demokracji Chrześcijańskiej. W 1918 zadecydował o przeniesieniu petersburskiej Akademii Duch. do Lublina, co dało początek Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu. Po wydaniu przez władze sow. w 1918 dekretu o nacjonalizacji kościołów, zakazie nauczania religii do lat 18 i całkowitego podporządkowania Kościoła władzy państwowej wydał rozporządzenia mające na celu obronę jego dotychczasowych praw i nadał kierunek działaniom duchowieństwa oraz wiernych w tej dziedzinie. Był przekonany o tym, że po wyjściu kraju z fazy rewolucji nastąpi w Rosji powrót do rządów prawa i próbował znaleźć *modus vivendi* z nowymi władzami, co okazało się niemożliwe. W 1918 powołał do życia wybierane przez ogół parafian komitety par., których przedstawiciele wchodzili w skład Komitetu Centralnego przy osobie metropolity. Odegrały one pozytywną rolę w początkowym okresie obrony praw ludności kat. 19.04.1919 został aresztowany jako zakładnik (razem z grupą innych księży z Petersburga i skądinąd), co było represją za usunięcie przez oddziały pol. wojsk bolsz. z Wilna. Inicjatorem aresztowania metropolity był pol. komunista Stanisław Pestkowski. E. Ropp był pierwszym biskupem kat. uwięzionym w ZSSR. Początkowo osadzony został w miejscowym więzieniu przy ul. Grochowej. Po manifestacji kilku

tysięcy katolików, którzy udali się przed gmach CZEKA, i po złożeniu tam petycji o jego zwolnienie, został 5 maja wywieziony do Moskwy, gdzie był więziony na Łubiance i na Butyrkach, a nast., pod wpływem dalszych starań o jego uwolnienie, umieszczony w areszcie domowym. Samorzutnie zorganizowane komitety katolików z Petersburga i z Moskwy podjęły starania o jego zwolnienie i wysłały kilka delegacji do władz w tej sprawie. Na początku maja 1919 w ciągu dwóch dni zebrano 30 tys. podpisów pod petycją o zwolnienie arcybiskupa i uwięzionych razem z nim kilku księży. Odpowiednie pisma do Rady Komisarzy Ludowych RSFSR w Moskwie skierowali parafianie parafii św. Stanisława i św. Kazimierza w Petersburgu, Niepokalanego Poczęcia NMP w Moskwie, inni do Piotrogrodzkiego Komitetu Wykonawczego oraz do Piotrogrodzkiej Nadzwyczajnej Komisji Śledczej. Z petycją o jego uwolnienie trzykrotnie udawały się do Moskwy delegacje katolików z Petersburga. Interweniowali też u Lenina sekretarz stanu kard. Pierro Gasparri, nuncjusz apost. w Warszawie bp Achilles Ratti oraz rząd pol. Po uznaniu przez władze bolsz. więźnia za poddanego papieża, z którym rząd sow. nie był w stanie wojny, i w wyniku rokowań sow. z władzami pol. o bezpieczny przejazd przez Polskę (z Niemiec) Karola Radka (Karol Sobelson), kierownika Wydziału Europy Środkowej w Komisariacie Ludowym Spraw Zagr. RSFSR, został uwolniony z aresztu i 22.11.1919 przyjechał do Polski. Zamieszkał w Warszawie. Z jego polecenia ks. Antoni Około-Kułak (zob. biogram) zorganizował w 1921 Sekretariat Arcybiskupstwa Mohylewskiego oraz sądy biskupie obu instancji. W 1924 powołał do życia Instytut Misyjny w Lublinie, mający kształcić duchowieństwo dla potrzeb Kościoła na Wschodzie (istniał do 1934). Żywo interesował się losami Kościoła w ZSSR i uważał, że należy przygotowywać się do pracy na terenach dawnej archidiec. mohylewskiej po upadku bolszewizmu. Bardzo surowo oceniał klauzulę zawartą w paragrafie VII traktatu ryskiego, podpisanego przez Polskę i Rosję sow. w 1921, który gwarantował swobody rel. Polaków w ZSSR, jednakże *w granicach prawodawstwa wewnętrznego*. Był członkiem Konferencji Episkopatu Polski, chociaż nie było po temu wyraźnych powodów prawnych. Od 1938 mieszkał w Poznaniu i zm. tam 25.07.1939. Jego szczątki zostały na początku 1983 przeniesione z Poznania do katedry w Białymstoku, gdzie mieściła się wówczas administracja części archidiec. wileńskiej w granicach Polski. Nie ma podstaw informacja podana przez A. Wengera [84, s. 331] i in., że był przez bolszewików skazany na śmierć i że planowano jego rozstrzelanie, jakkolwiek ekstremiści we władzach bolsz. sugerowali taką decyzję zaraz po jego aresztowaniu. Źródła: [1:

III/28, k. 9, 118]; [14: 1923, 1925–1932]; [19]; [34]; [36: styczeń 1920]; [64: 1925, 1928]; [65, passim]; [66]; [67]; [73]; [79, s. 16–78]; [84]; [86]; [132, s. 177–186]; [147: Rkp 775, 781, 787, 915]; [175]; [210]; [239]; [285: (1) i (2)] [316]; [317].

Rosenbach Jakob s. Józefa (1885 – 1909 – po 1937). Ur. w kolonii niem. Marienfeld w gub. saratowskiej. Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Skierowany na studia w Akademii Duch. w Petersburgu, przerwał je w 1909. Od 1912 pracował jako proboszcz par. Jamburg w dek. Jekatierinosław w gub. jekatierinosławskiej. W 1928 był proboszczem par. Kamienskoje w dek. Dnieprodzierżyńsk. Dwukrotnie wymieniany na listach więzionych księży, sporządzonych przez administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu. Aresztowany 12.10.1929 i więziony w Dniepropietrowsku. Na liście z 26.05.1931, zawierającej nazwiska 33 więzionych księży niem. z diec. tiraspolskiej, wymieniony jako więzień w tym mieście. Na podstawie oskarżenia z art. 54–10, 170 i 111 KK USSR skazany na 5 lat łagrów i wysłany do łagru na Sołówkach, z końcem wyroku 12.10.1934. Do łagru przybył 23.04.1930. W 1932 pracował w łagrze na wyspie Anzer, gdzie został aresztowany razem z 32 innymi księżmi kat. w związku z wykryciem rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania,* zorganizowanego tam wśród duchownych kat. Zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) na posiedzeniu 9.07.1932 odnośnie do jego osoby podjął następującą decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK i wystąpić z wnioskiem o przedłużenie terminu odosobnienia do 10 lat. Do chwili otrzymania decyzji trzymać w izolacji od pozostałych księży* [284]. W czasie śledztwa powiedział m.in.: *Co się tyczy katolicyzmu, to nie zmienię własnych przekonań. Takim samym wytrwałym wiernym, jakim byłem przed aresztowaniem i zesłaniem do łagrów, pozostałem nadal. Nie żywię nienawiści do władzy sowieckiej, ale nigdy nie mogłem popierać bezbożności i nie będę postępować wbrew własnemu sumieniu* [262]. Zwolniony z łagru w listopadzie 1933 i skierowany na zesłanie do Kurska. Ostatnie pismo wysłał stamtąd w listopadzie 1926. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 pozostawał tam nadal w tym czasie. Wymieniony na niej pod nazwiskiem Jakub Rozenbach. Krótko przed wybuchem wojny miał być wolny i pracować w biurze. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [7: syg. 2ER 112 i 124]; [14: 1931–1932]; [15: 1917]; [67]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2]; [284].

Rosenberg? (? – ? – ?). Wg obecnie jeszcze przekazywanych ustnie wiadomości ksiądz o tym nazwisku miał w latach dwudziestych pracować w par. św. Mikołaja w Kamienskoje (obecnie Dnieprodzierżyńsk) w diec. tiraspolskiej. Miał być aresztowany w 1929, a nast. rozstrzelany. Informacja niepełna i, być może, błędna. Księdza o tym nazwisku nie notują schematayzmy diec. tiraspolskiej i mohylewskiej. Można przypuszczać, że chodzi o osobę ks. Jakoba Rosenbacha (zob. biogram). Źródło: [160].

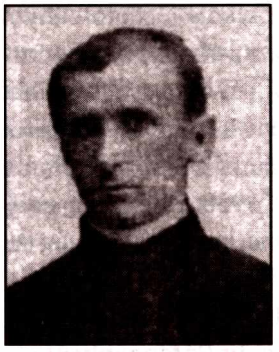

Roszkiewicz Bolesław s. Stanisława (1884 – 1907 – 1937). Należał do diec. kamienieckiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W 1910 był wikariuszem par. MB z Góry Karmelu w Berdyczowie. W latach 1913–1918, i zapewne późn., pracował jako administrator par. Krzywe Jezioro w dek. Bałta. W połowie lat dwudziestych był na takim samym stanowisku w par. Stara Sieniawa, a nast. par. Nowokonstantynów. Nie znana data aresztowania i wysokość wyroku skazującego na roboty w łagrach. W grudniu 1936 przebywał w łagrze w miejscowości Kirowskaja Żeleznaja Doroga. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 był więziony w łagrze Kuziema. Po raz ostatni pisał z łagru do PCK w Moskwie w kwietniu 1937. Pismo kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 zawiera informację, że zm. w maju 1937 w łagrze Kuziema, Kirowskaja Żeleznaja Doroga. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [23: 1910–1918]; [32: syg. A.12.P/6; syg. A.44.115/1]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

Roth Johannes (1881 – 1904 – 1938). Ur. w wiosce Korostino, pow. Kamyszyn, w gub. saratowskiej. Administrator apost. dla katolików obrz. łac. na Kaukazie, kanonik. Należał do diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie i od 1.05.1904 był kaznodzieją niem. w Odessie. W 1905 przez kilka miesięcy był studentem na Wydziale Historyczno-Filozoficznym Uniwersytetu Noworosyjskiego w tym mieście. W 1915 otrzymał nominację na proboszcza i dziekana w Piatigorsku (północny Kaukaz), gdzie pozostawał do chwili aresztowania. 23.05.1926 mianowany został przez tajnego wysłannika pap. do ZSSR, bpa Michela d'Herbigny'ego, administratorem apost. Kaukazu z rezydencją w Tbilisi. Był jednym z dwóch polecanych przez Stolicę Apost. kandydatów do nie zrealizowanej konsekracji

biskupiej (obok ks. Augustyna Baumtroga, administratora apost. Powołża). Aresztowany został w sierpniu 1930 w Piatigorsku. W r. nast. Kolegium OGPU skazało go na 3 lata zsyłki do Kazachstanu na podstawie oskarżenia z art. 58–6 i 58–10 KK RSFSR. Wg listy 33 księży niem. z 26.05.1931, ustalonej przez ambasadę niem. w Moskwie i bpa Pie-Éugène Neveu, był jednak więziony w łagrze pod Murmańskiem. W 1936 aresztowany został ponownie przez agentów NKWD w Woroszyłowie, z oskarżenia na podstawie art. 169, cz. 1 i 122–122–16 KK RSFSR (przepisane z nie datowanej ankiety aresztowanego). W uzasadnieniu aresztowania, datowanym 17.08.1937, oskarżony został o to, że *prowadził kontrrewolucyjną i faszystowską robotę w celu osłabienia władzy ZSSR* [296]. Wojenny Trybunał Północnokaukaskiego Okręgu Wojsk. na rozprawie w dn. 1–2.11.1937 skazał go na podstawie art. 58–6 KK ZSSR na karę śmierci przez rozstrzelanie oraz konfiskatę mienia. Wyrok został wykonany 17.01.1938. Nie mają podstaw informacje podane w 1930 przez różne czasopisma kośc. w Polsce, że został rozstrzelany w Leningradzie w październiku 1930, razem z 17 innymi księżmi kat. Dn. 27.05.1958 Wojskowe Kolegium Sądu Najwyższego ZSSR uchyliło, jako bezpodstawny, wyrok Wojennego Trybunału Północnokaukaskiego Okręgu Wojsk. z 1–2.11.1937, tym samym rehabilitując ks. J. Rotha. Źródła: [14: 1932]; [15: 1917]; [19]; [38, s. 287]; [61: 1931, nr 1, s. 4]; [64: 1932, 1936]; [67]; [84]; [88: 1930, nr 44, s. 10]; [96: 30.11.1930, s. 12]; [175]; [262]; [296].

Rozenbach Jakub zob. **Rosenbach Jakob**

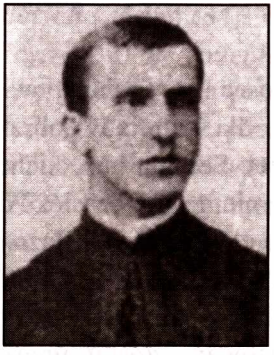

Rubikas Wincenty (1868 – 1893 – 1927). Pochodził z diec. łucko-żytomierskiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W 1894 był wikariuszem par. Dubno. Od 1904 do chwili śmierci w 1927 pracował jako administrator par. Puliny w dek. Nowograd Wołyński (Zwiahel), która w 1918 liczyła 10 838 wiernych. *Mimo prześladowań i ustawicznych represji do ostatniej chwili wytrwał na stanowisku, w ten sposób manifestując swoje przywiązanie do Kościoła i miłość do oddanego pod swoją pieczę ludu* [80: 1927, nr 10–11, s. 145]. Źródła: [23: 1894–1918, 1920–1925]; [80: 1927, nr 10–11, s. 145].

Rudenko Andronik Dmitriewicz (1894 – 1920 – 1951). Ur. 17.05 w miejscowości Stawiszcze w gub. kijowskiej jako syn duchownego prawosł. Ukończył prawosł. Kijowską Akademię Duch. i jako celibatariusz przyjął w 1920 święcenia kapł. (władze cerkiewne zgodziły się na to, znając jego zainteresowania naukowe). Ukończył historię sztuki na Uniwersytecie Kijowskim (1915–1920). Jako duchowny prawosł. zwrócił się o przyjęcie do Kościoła kat. Jego prośbę spełnił administrator apost. diec. żytomierskiej ks. Teofil Skalski (zob. biogram), polecając mu jednak pozostać na parafii prawosł. Po jego przejściu do Kościoła kat. ojciec i brat, również ksiądz prawosł., zerwali z nim stosunki. Razem z nim miała przejść na katolicyzm cała parafia prawosł. spod Białej Cerkwi. Następca aresztowanego ks. Skalskiego, ks. Kazimierz Naskręcki, postarał się dla ks. Rudenki o zgodę Kurii Rzymskiej na birytualizm. Po jej otrzymaniu ks. Rudenko pracował w języku pol. i w obrz. łac. jako wikariusz par. św. Aleksandra w Kijowie, a nast. został skierowany do par. Cudnów w dek. żytomierskim. Pracował tam, jak się zdaje, do 1933, mając pod opieką także i inne opuszczone parafie w diec. żytomierskiej, m.in. Januszpol. Administrator apost. w Moskwie, bp Pie-Éugène Neveu, określał go jako bardzo gorliwego duszpasterza. Ks. Rudenko został aresztowany 20.08.1935 przez NKWS. Dn. 13.12 tr. Specjalne Kolegium NKWS okręgu winnickiego skazało go z oskarżenia na podstawie art. 54–10 KK USSR na 7 lat łagrów i 3 lata pozbawienia praw obywatelskich. Uciekł z miejsca odbywania kary i ukrywał się. Ponownie aresztowany w 1939 i 25.09 tr. skazany przez sąd okręgowy w Kijowie z art. 78 cz. 2, 68 a cz. 2 oraz art. 54–10, 54–69 cz. 1 KK USSR na 10 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw. 18.04.1940 przybył do przejściowego obozu wysyłkowego więźniów skazanych na roboty w łagrach NKWD ZSSR SIEWWOSTŁag. 14.07.1940 przybył na Magadan, gdzie pracował w zakładach medycznych MAGŁagu. Od lutego 1945, po ukończeniu kursów medycznych, pracował jako felczer. W styczniu 1947 znajdował się w przejściowym łagrze przesyłkowym. W październiku 1950 przebywał w Buchta Nachodka. 12.10.1950 przewieziony został do szpitala Wanińskiego Otdielenija SIEWWOSTŁagu Buchta Wanino, Chabarowski Kraj, Rosja). Zm. w łagrze 8.05.1951 i został pochowany na łagierniczym cmentarzu Buchta Wanino. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 więziony był w łagrze Kiem' na Sołówkach, co w świetle powyższych danych nie odpowiadałoby prawdzie. Zob. biogram: Rudnicki-Rudenko Arkadiusz. Źródła: [1: syg. III/100, k. 56, 180]; [7: syg. 2 ER 176]; [9: t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [57: 1924, nr 8, s. 126]; [218]; [253: 1995, nr 43, s. 4]].

Rudis Ignacy (1870 – 1895 – 1925). Należał do archidiec. mohylewskiej i ukończył metropolitalne seminarium duch. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych był wikariuszem par. Połock. W latach 1902–1904 pracował jako katecheta w gimnazjum im. cara Mikołaja I w Rydze, w tamtejszym gimnazjum miejskim i w szkole realnej. Od 1906 do 1912 był wikariuszem par. św. Antoniego w Witebsku i kapelanem wojsk. Od 1912 był administratorem par. św. Barbary w tym samym mieście. W maju 1919 na fali licznych aresztowań Polaków i księży, z metropolitą abpem Edwardem Roppem na czele, w kwietniu i maju został aresztowany i na pewien czas uwięziony. Późn. przebywał na Litwie, gdzie zm. w 1925. Źródła: [14: 1917, 1925]; [65, s. 165].

Rudnicki-Rudenko Arkadiusz (?); (? – ? – ?). Nazwisko księdza kat. spotkanego w łagrze na Kołymie w latach 1940–1941 przez deportowanego tam pol. dziennikarza, Anatola Krakowieckiego z Krakowa (por. *Książka o Kołymie*, Londyn 1987, s. 78–83). Miał być profesorem historii sztuki na polskim uniwersytecie (?) w Kijowie (chodzi zapewne o istniejące w tym mieście w latach 1917–1918 Wyższe Kursy Naukowe, które nast. przekształciły się w Polskie Kolegium Uniwersyteckie). Aresztowany przez GPU, uciekł z więzienia i w czasie głodu na Ukrainie na początku lat trzydziestych pracował nocami w ukryciu jako duszpasterz Polaków i innych katolików. Został zdradzony przez organistę, aresztowany i skazany na roboty w łagrach. Powyższe dane zdają się wskazywać, że chodzi o ks. Andronika Dmitriewicza Rudenkę. Źródło [133, s. 78–83].

Rutenis Bronisław (1884 – 1907 – ?). Ur. 18.09. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. Bezpośrednio po święceniach rozpoczął pracę jako wikariusz w parafii w Taszkencie (Turkiestan), która w 1917 liczyła 1500 wiernych, późn. był jej administratorem. Pełnił funkcję dziekana. Niebawem został jedynym kapłanem na wschód od Morza Kaspijskiego. Nie znane jest bliżej tło wystosowania przez niego do CIK Uzbekistanu antyrel. deklaracji i zrzeczenia się kapłaństwa. Z całą pewnością był przedtem nękany przez GPU. W swoim piśmie stwierdzał m.in.: *Przyczyny mojego wyboru są następujące: 1. Do-*

szedłem do wniosku, że religia opowiada się wyłącznie po stronie klas posiadających i nigdy nie wspierała uciśnionych; 2. Religia zapobiega rozwojowi kultury i hamuje postęp; 3. Religia przeciwstawia się nauce; 4. W mojej parafii są tylko starcy, którym nie ma sensu udowadniać, że religia jest przeżytkiem; 5. Dla pozostałej i nielicznej części parafii mój wybór może stanowić dowód na bankructwo religii, służąc także przykładem dla moich byłych kolegów w służbie. Zwracam się do nich, żeby porzucili oni obóz przeciwnika władzy radzieckiej i dołączyli do światłych obywateli. Pragnąc pracować z korzyścią dla mas i zupełnie zerwać ze swoją przeszłością, proszę Centralny Komitet Wykonawczy Uzbekistanu o przyznanie mi obywatelstwa radzieckiego, ponieważ nie chcę wracać na katolicką Litwę [308]. Centralny organ KPZR, gazeta „Izwiestija" z 8.02.1930, nr 30(3885) opublikowała pełny tekst jego deklaracji oraz komentarz redakcji. Na podstawie tej deklaracji radca Poselstwa Pol. w Moskwie, A. Poniński, w opracowaniu na temat zagadnień rel. w ZSSR z 11.02.1930 podał informację, że ks. Rutenis porzucił kapłaństwo [32: syg. A.12/P.22, s. 21]. Nie wydaje się to zgodne z prawdą, gdyż pod koniec lat trzydziestych ks. Rutenis wymieniany jest jako rezydent przy kościele filialnym w Krikštėnai (par. Pabaiskas) w diec. kowieńskiej z tytułem wikariusza apost. Syberii (bez daty ur. i święceń kapł.) [222]. Zdołał zatem wyjechać na Litwę. Wspomniana deklaracja mogła być opublikowana wbrew niemu. Dalsze losy nie znane. [14: 1911, 1915, 1923–1932]; [32: syg. Kol. 29]; [222]; [308]; [321].

Rutkowski Franciszek s. Feliksa (1885 – 1910 – 1944). Ur. 25.03 w Goniądzu, pow. Białystok, w rodzinie włościańskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. W latach 1894–1902 uczył się w szkołach salezjańskich, a nast. w Królewskiej Akademii Agronomicznej w Turynie we Włoszech, którą ukończył w 1902. W 1904 wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu i po jego ukończeniu w 1907 odbył trzyletnie studia w Akademii Duch., zakończone uzyskaniem stopnia kandydata teologii. Po święceniach kapł. (21.12.1910) był wikariuszem par. św. Stanisława w Petersburgu i katechetą szkół średnich. W kwietniu 1911 został kapelanem metropolity mohylewskiego, abpa Wincentego Kluczyńskiego, który w 1912 mianował go proboszczem par. Ługa w dek. petersburskim, liczącej 3 tys. wiernych. W 1914 ks. Rutkowski otrzymał tytuł kanonika

honor. mohylewskiej kapituły metropolitalnej. Gdy latem 1914 abp Kluczyński zrzekł się (na życzenie Stolicy Apost.) urzędu metropolity mohylewskiego, ks. Rutkowski pozostał przy nim, najpierw w Petersburgu, a od połowy lutego 1915 na Krymie. Brał udział w pracy duszp. i charytatywnej wśród Polaków ewakuowanych z Królestwa Pol., dla których zorganizował kaplice w Kisłowodzku na Kaukazie i w Ałupce na Krymie. Po śmierci abpa W. Kluczyńskiego (24.02.1917) przewiózł jego zwłoki do Petersburga i pochował w podziemiach kościoła kat. pw. Nawiedzenia NMP na cmentarzu Wyborskim (ul. Arsenalna 8). Przez rok pełnił obowiązki proboszcza w Leśnem na przedmieściach Petersburga. W latach 1918–1923 zorganizował nową parafię w robotn. dzielnicy tego miasta za tzw. Moskiewską Rogatką, pełnił obowiązki proboszcza par. Kołpino w sąsiedniej osadzie robotn. i był obrońcą węzła małżeńskiego w kurii metropolitalnej. 10.03.1923, razem z abpem Janem Cieplakiem (zob. biogram) i 13 innymi księżmi z Petersburga został aresztowany i w moskiewskim procesie pokazowym, który odbył się w dn. 21–25.03.1923, skazany na 3 lata więzienia i pozbawienia praw, bez surowej izolacji. Podstawą wyroku było oskarżenie z art. 40, 68, 69, cz. I, 119 i 121 KK RSFSR (d. redakcji). Przez 22 miesiące pracował w aptece więziennej jako pomocnik dra Jerzego Żakje. Pol. MSZ zwracało się listem z 2.05.1923 do Poselstwa RP w Moskwie o poczynienie starań celem zwolnienia ks. Rutkowskiego jako optanta pol. Prawdopodobnie zostały one podjęte, gdyż 1.02.1925 drogą wymiany więźniów (z tzw. listy „208") znalazł się w Polsce. Z chwilą mianowania bpa Augusta Hlonda arcybiskupem gnieźnieńsko-poznańskim (24.06.1926) został jego sekretarzem w Poznaniu. W 1929 był także notariuszem metropolitalnego sądu biskupiego w Poznaniu. 12.04.1932 objął stanowisko sekretarza osobistego przy nuncjuszu apost. w Warszawie, F. Marmaggim. 1.02.1935 został zastępcą dyrektora Biura Episkopatu Pol., a wkrótce jego dyrektorem. Zamordowany przez Niemców w sierpniu 1944 w czasie Powstania Warszawskiego w Biurze Episkopatu w Al. Jerozolimskich. Jest autorem cennych monografii trzech biskupów, z którymi miał osobisty kontakt, m.in.: *Arcybiskup Jan Cieplak (1856–1926). Szkic biograficzny* (Warszawa 1934) i *Biskup Antoni Malecki 1861–1935* (Warszawa 1936). Jego cenne zbiory biblioteczne i rękopiśmienne oraz maszynopis pracy na temat dziejów Rzymsko-Katolickiej Akademii Duch. w Petersburgu i biografia zamordowanego przez CZEKA ks. Konstantego Budkiewicza, uległy zniszczeniu. Źródła: [3: syg. 70, k. 501]; [14: 1910–1917, 1923–1932]; [16]; [55]; [56]; [86]; [147: rkp 788]; [167, z. 4]; [321].

Rutkowski Michał s. Izydora (1862 – 1882 – po 1945). Ur. w Białymstoku. Należał do archidiec. mohylewskiej. Seminarium duch. ukończył w Wilnie i tam otrzymał święcenia kapł. Od 1897 był kapelanem w Słonimiu. W latach późn. pracował w Wilnie i w 1907 pozostawał na stanowisku mansjonarza w kościele św. Teresy (Ostra Brama). Opuścił diec. wileńską i przeniósł się do archidiec. mohylewskiej w celu pracy nad prawosławnymi. Ukończył studia w Akademii Duch. w Petersburgu, uzyskując stopień doktora teologii. W 1910 był kapelanem w kościele św. Ludwika w Petersburgu, a w 1911 wikariuszem par. Wniebowzięcia NMP w Mohylewie. W latach 1912–1914 pracował jako kapelan i katecheta w I i II gimnazjum w Riazaniu w Rosji. W 1917 został administratorem par. Jarosławl n. Wołgą. W maju 1922 za odmowę przedstawienia inwentarza przedmiotów kośc. i utrudnianie ich konfiskaty dokonywanej przez Komisję Gubernialną (na podstawie dekretu z 23.02.1922) został aresztowany. Był sądzony w Jarosławlu 29.05.1922 przez Jarosławski Gubernialny Trybunał Rew. w składzie: przewodniczący – tow. Bajkow; członkowie – Jurcew i Anfigonow; sekretarz – Rowiński, i został skazany na rok pozbawienia wolności w domu poprawczym w Korownikach. Odmowę wydania spisu inwentarzowego i konfiskaty ks. Rutkowski uzasadnił wydanym przez abpa Jana Cieplaka (zob. biogram) okólnikiem nr 40 z 3.01.1922, zabraniającym wydawania spisów władzom w związku z zasadą rozdziału Kościoła od państwa, oraz orzeczeniem posła pol. w Moskwie, wydanym Kościołowi kat. w Kostromie. Orzeczenie to powoływało się na paragraf 1 i 3 art. VII ryskiego traktatu pokojowego z Polską o swobodzie obrządków rel. Wyrok Trybunału w Jarosławlu zapowiadał pociągnięcie do odpowiedzialności kryminalnej abpa Cieplaka przez Trybunał Piotrogrodzki, a posła pol. przez Narodowy Komisariat Sprawiedliwości. Ks. Rutkowski po uwolnieniu był ojcem duch., a nast. rektorem i profesorem tajnego seminarium duch., które istniało w Petersburgu w latach 1922–1925. Od 1926 przebywał w Polsce w diec. wileńskiej. W 1928 był wikariuszem par. św. Jana Ewangelisty w Wilnie. W r. nast. (1929) przeniósł się do diec. pińskiej, gdzie był kierownikiem sekcji dla obrz. wsch. w Kurii Biskupiej, ojcem duch. w seminarium, członkiem diecezjalnej komisji liturgicznej, cenzorem ksiąg liturgicznych oraz prowizorem ds. nauki i karności. W 1939 mieszkał w Wilnie, a po II wojnie świat. przeniósł się do Białegostoku, gdzie był rezydentem w par. św. Stanisława. Źródła: [14: 1900–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.12.P/4 – dokument datowany 7.09.1922. D.I/1888; syg. A.12.P.4/4]; [61: 1931, nr 2, s. 9]; [69: 1930––1938]; [124: 1934, nr 6, s. 186–187]; [156: 1904–1909, 1928, 1939].

Rybałtowski Andrzej s. Franciszka (1875 – 1928 – ?). Ur. we wsi Kłopotopatry (?) w gub. grodzieńskiej, w rodzinie cieśli. Należał do diec. żytomierskiej. Ukończył wydział farmacji uniwersytetu w Kijowie. W 1897 został powołany do wojska i skierowany do pracy w intendenturze w Moskwie. W 1914 zdał jako eksternista egzamin z farmacji i otrzymał dyplom farmaceuty. W tym samym roku został powołany do wojska i pracował w oddziale sanitarnym w randze porucznika. Zdemobilizowany w 1918, pracował jako kierownik apteki w Kijowie. W 1925 zamieszkał u ks. Teofila Skalskiego (zob. biogram), administratora apost. diec. żytomierskiej, rezydującego w Kijowie, z zamiarem przygotowania się do kapłaństwa. Był jednym z 6 kandydatów (obok Stanisława Grzegorzewskiego, Józefa Kowalskiego, Bronisława Lubowskiego i Brunona Mareckiego) przygotowywanych konspiracyjnie do kapłaństwa przez administratorów apost. diec. żytomierskiej, ks. T. Skalskiego, a nast. Kazimierza Naskręckiego (zob. biogramy). Święcenia kapł. otrzymał potajemnie w Leningradzie 4.12.1928 z rąk bpa Antoniego Maleckiego, administratora apost. dla północnej Rosji. W styczniu 1929 został wysłany do par. Pohrebyszcze z poleceniem starania się o rejestrację, pozwalającą legalnie pracować w duszpasterstwie. Po odmowie zarejestrowania w Berdyczowie uzyskał je w Kijowie. Przez niespełna pół roku pracował w par. Pohrebyszcze w dek. berdyczowskim. Został tam aresztowany 14.06.1929 i 18.06 tr. skazany (formalny akt aresztowania z 29.06.1929) na podstawie art. 54–4 i 54–10 KK USSR. Dn. 12.05.1930 powtórnie sądzony w grupowym procesie księży pol. z Ukrainy i skazany przez OSO przy Kolegium GPU w Kijowie na 3 lata łagrów na Syberii. Wyrok liczył się od 25.05.1929. Sądzony był razem z ww. kolegami z ukrytego seminarium duch. Po odbyciu kary miał w 1932 powrócić na teren diecezji i w latach 1933–1934 był jakoby administratorem par. Machnówka w dawnym dek. berdyczowskim. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 131]; [7: syg. 2ER 176]; [14: 1931–1931]; [66]; [68]; [235, z. 8]; [262]; [287 (3)].

Saakaszwili Damian, ros. wersja nazwiska **Saakow** (1864 – 1892 – 1935). Należał do diec. tiraspolskiej i od 1905 był proboszczem par. obrz. łac. w Kutaisi w Gruzji (w 1917 parafia liczyła 2087 wiernych). Po zamknięciu kościoła na początku lat trzydziestych pozwolono mu być stróżem przy kościele. Na skutek sterroryzowania wiernych, którzy obawiali się represji za okazanie mu pomocy, pozostawał w całkowitej samotności i zmarł z nędzy i głodu. Pogrzebany został w kościele, pod jedną z bocznych ścian świątyni. Nie był więziony, zapewne z racji wieku. Kościół w czasie

gorbaczowskiej „pierestrojki" został przejęty przez prawosł. patriarchę Gruzji, Eliasza II (Ilija II), podobnie jak inne kościoły kat. w Gori, w Batumi i we wsi Ude k. Arali w rej. Achałcyche. Źródła: [15: 1917]; [255].

Saakow zob. **Saakaszwili Damian**

Saboczyński Mieczysław Feliks (1886 – 1909 – ?). Ur. 19.11. Pochodził z diec. włocławskiej. Był absolwentem seminarium duch. we Włocławku. W latach 1913–1917 studiował w Akademii Duch. w Petersburgu i po przewrocie bolsz. pozostał w ZSSR. Pracował na terenie reaktywowanej w 1917 diec. mińskiej. W latach 1922–1930 był administratorem par. Słuck i miał pod opieką również inne parafie. Jego prawdopodobną obecność jako duszpasterza w tej parafii stwierdzały relacje Konsulatu Gen. RP w Mińsku dla MSZ z 20.09.1929 oraz z pierwszych dni marca 1930 (pod mylnie podanym nazwiskiem Sobaczyński). Miał także pod opieką kaplicę w Zamoszu na terenie par. Dokszyca w dek. borysowskim i tam wg relacji b. parafian został w 1930 aresztowany jako ostatni ksiądz pracujący w tej okolicy. A. Poniński w wykazie z marca 1937 wymienia go (pod nazwiskiem Sobociński Mieczysław) jako do niedawna więźnia łagru w Temirtau, pozostającego w nie znanym miejscu pobytu. Dalsze losy nie znane. Administrator apost. w Moskwie, bp Pie-Éugène Neveu, mylnie wymienia ks. Sebastiana Sobaczinskiego (zamiast Sebastiana Sabudzińskiego) jako duszpasterza w Barze w 1933. Źródła: [1: syg. III/100, k. 26 i 180]; [5: syg. 10182, k. 9; syg. 11049, k. 20]; [7: syg. 2ER 176]; [14: 1913–1917, 1923]; [165: 1922–1923]; [207].

Sabidziński Sebastian zob. **Sabudziński Sebastian**

Sabudziński Sebastian s. Sebastiana (1876 – 1898 – po 1937). Ur. w Kamieńcu Podolskim, w rodzinie prawosł. Ukończył tam miejscowe prawosł. seminarium duch. w Kamieńcu Podolskim. W 1898 otrzymał święcenia kapł. i był początkowo duchownym prawosł. Należał do diec. kamienieckiej. W latach 1915–1919 mieszkał we wsi Kulibabińce k. Pikowa. Nawiązał kontakt z księżmi kat., m.in. z Makarym Karoweciem OSBM i ks. Janem Świderskim (zob. biogramy). Ten ostatni jako administrator apost. diec. kamienieckiej przyjął go w 1927 do Kościoła kat. i skierował do pracy w par. Bar w obw. winnickim. Ks. Sabudziński był birytualistą. Bp Pie-Éugène Neveu

wymienia go w wykazie księży z czerwca 1933 jako duszpasterza par. Bar (pod mylnym nazwiskiem Sobaczinski). Aresztowany we wrześniu 1929 i zesłany do Temirtau przy granicy z Mongolią. We wrześniu 1932 powrócił do Baru i 12.01.1935 został ponownie aresztowany przez NKWS USSR (rozkaz aresztowania nr 59) obw. winnickiego. W dn. 20–23.04 tr. był sądzony przez kolegium specjalne winnickiego sądu obwodowego, razem z Marianem Goliszewskim i Anastazym Gołembiowskim. 23.04.1935 został skazany na 5 lat łagrów i 3 lata pozbawienia praw obywatelskich. Jego adwokat 28.04 złożył wniosek o anulowanie wyroku. 26.05 został on odrzucony. W grudniu 1935 ks. Sabudziński przebywał w łagrze Stacja Tajga, SIBŁag. Jesienią 1936 został skierowany na zesłanie do Stawropola. A. Poniński w marcu 1937 wymieniał ks. Sabudzińskiego (pod nieco zmienionym nazwiskiem – Sabidziński) jako zesłańca w Woroszyłowsku. Wg informacji zawartej w piśmie kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, T. Błaszkiewicza, z 28.06.1938 został aresztowany w 2. poł. 1937. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [7: syg. 2ER 176]; [32: syg. A.44.115/1]; [88: 1935, nr 36, s. 568]; [262]; [263: 1995, nr 49, s. 8].

Sadowski Józef (1872 – 1897 – ?). Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem żytomierskiego seminarium duch. W latach 1902–1907 pracował jako administrator par. Kumanów w dek. płoskirowskim, a od 1910 administrował par. Gródek Podolski (w 1918 liczyła 9200 wiernych). Gdy w 1918 władze sow. upaństwowiły ziemię kośc., ks. Sadowski, wg relacji b. parafian, zagroził klątwą kośc. tym, którzy będą ją zajmować. Wg tych samych relacji został aresztowany w Gródku przez agentów CZEKA podczas niedzielnego nabożeństwa w sierpniu 1919. Wywołało to gwałtowną reakcję ludzi. Zaczęto bić w dzwony. Przy kościele zgromadził się wielki tłum. Dzięki temu ksiądz został uwolniony i dokończył nabożeństwo. Tego samego dnia w nocy dwaj parafianie, Liczniarowski i Koluga, wywieźli go nad prowizoryczną granicę pol.-bolsz., którą przekroczył i pozostał w Polsce. Wymienieni parafianie zostali aresztowani i zginęli. W 1927 przebywał bez stanowiska w miejscowości Sidorów w pow. Husiatyn na terenie diec. łuckiej. Wg wspomnianej relacji miał zostać późn. zamordo-

wany przez bandytów jako proboszcz par. Zimna Woda na terenie archidiec. lwowskiej. Źródła: [23: 1902–1918, 1927]; [119].

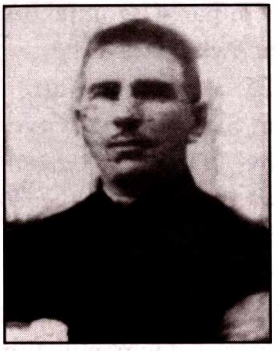

Sak Aleksander s. Mikołaja (1890 – 1917 – 1937). Ur. 14.08. Należał do archidiec. mohylewskiej. Pochodził z rodziny prawosł. i przygotowywał się do kapłaństwa w Cerkwi prawosł. Został przyjęty do Kościoła kat. i ukończył w 1917 metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W 2. poł. lat dwudziestych był administratorem kilku parafii w reaktywowanej w 1917 diec. mińskiej, m.in. Kojdanowa, Chojnik (gdzie rezydował) i Mozyrza. Jego nazwiska nie wymieniają jednak schematyzmy diec. mińskiej z lat dwudziestych. 17.11.1929 podczas nabożeństwa w kościele w Mozyrzu zrezygnował z kapłaństwa, a nast. zawarł związek małżeński. Polskojęzyczna prasa sow. ogłosiła tekst jego przemówienia w kościele w Mozyrzu, z jakim zwrócił się do obecnych przed zrzuceniem sutanny. Miało ono brzmieć następująco: *Moi drodzy! Nie mam już więcej siły pracować na swoim stanowisku, dlatego że nie widzę w tym żadnej korzyści. Metody wpływu duchownego nie dają skutku w praktyce, jak religia w ogóle. I w ostateczności wychodzi, że religia służy egoistycznym potrzebom jednostek i burżuazji. Ja zaś nigdy nie chciałem służyć uprzywilejowanym. Oznajmiam wam dzisiaj, że się z tym pogodzić nie mogę, i dlatego odmawiam się od swej pracy i zostawiam Was, przechodząc na nowe pole pracy, do nowej działalności na korzyść proletariatu* („Orka", Mińsk, 21.11.1929, nr 10). Wg innej gazety ks. Sak miał oświadczyć, że *boha ne ma i nikoły ne było.* (S.G., *Kontrrewolucionnaja wiłazka jurkawickaga ksiendza Łukianina*, „Zwiazda", Mińsk, 12.10.1929, nr 225). Dalsze losy ks. Saka zdają się świadczyć, że nie dał się użyć do innych jeszcze akcji antyrel. Był bowiem aresztowany i dwukrotnie zesłany (po raz pierwszy w 1930), a w 1937 został rozstrzelany. Był jednym z czterech księży, którzy na Białorusi porzucili kapłaństwo. Źródła: „Orka", 21.11.1929; „Raboczyj" (Mińsk); 10.09.1929; „Zwiazda", (Mińsk) 12.10.1929; [1: syg. III/100, k. 25]; [5: syg. 10182, k. 9; syg. 10184, k. 119–120]; [14: 1914–1917, 1923]; [208]; [209].

Samarin Piotr Siemionowicz zob. **Trojgo Jan**

Samosenko Aleksander s. Jana (1893 – 1917 – 1956). Należał do diec. łucko-żytomierskiej i seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. Pochodził z Odessy. W 1918 był wikariuszem par. Uszomierz w dek. Owrucz, a nast. par. Machnówka w dek. berdyczowskim. W latach 1923–1925, i zapewne dłużej, pracował jako administrator par. Samhorodek w tym samym dekanacie. W 1923 był także *ad interim* administratorem par. Wachnówka w dek. berdyczowskim, a w latach późn. również par. Zozów w tym samym dek. oraz par. Bohusław w dek. Humań. W 1. poł. lat trzydziestych był duszpasterzem w Berdyczowie, gdzie w maju 1935 został aresztowany, jako ostatni ksiądz kat. w tym mieście, za nauczanie dzieci katechizmu. Wg niektórych informacji przyczyną jego aresztowania miało być jakoby odprawienie mszy św. w intencji zmarłego marszałka Józefa Piłsudskiego [88: 1937, nr 16]. Skazany został na 7 lat łagrów. Był początkowo więziony w Winnicy, a nast. w Kijowie. Wyrok odbywał w łagrze na Sołówkach, Kiem' BBK. Jego brat, ks. Ludwik Samosenko, proboszcz par. Ludwipol w diec. łuckiej, informował o tym prymasa Polski w liście z 22.08.1936, dodając, że pomimo kilkakrotnych okazji do wyjazdu ks. Aleksander pozostał w ZSSR. 28.01.1937 znajdował się w łagrze Stacja Segeta (Sołówki). W wykazie A. Ponińskiego z marca 1937 wymieniany jako więzień łagru na Sołówkach. Przeżył łagry i ze zrujnowanym zdrowiem przybył do Żytomierza w 1952. Podejmował tam jeszcze pracę duszp. w obronionym po wojnie przez ludność pol. b. kościele katedralnym. Zm. 20.03.1956. Pogrzebany na cmentarzu kat. w Żytomierzu. Źródła: [1: syg. III/100, k. 164 i 179]; [23: 1918, 1923, 1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [88: 1935, nr 48, s. 764; 1937, nr 16]; [111]; [262].

Sapariszwili Konstanty Georgijewicz (1887 – 1911 – 1973). Ur. w stolicy w Gruzji, Tbilisi. Należał do Wikariatu Apost. dla Kaukazu i Krymu dla katolików obrz. łac. i był narodowości gruzińskiej. Seminarium duch. ukończył w Konstantynopolu, skąd udał się na dalsze studia teologiczne do Rzymu i tam 8.12.1911 otrzymał święcenia kapł. Powrócił do Gruzji i podjął pracę duszp. w Achałcyche. Za patriotyczną działalność gruzińską został w 1915 wydalony z Gruzji przez władze carskie i został przyjęty do pracy w stolicy diec. tiraspolskiej, Saratowie n. Wołgą (w parafii niem.). W 1918 przez pewien czas przebywał w Konstantynopolu. W tym samym roku przy-

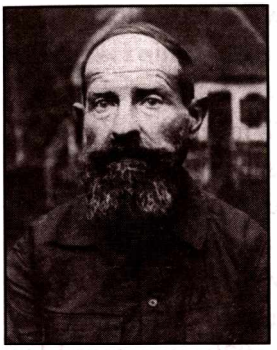

był do Gori w Gruzji (dek. Tbilisi), gdzie objął administrację miejscowej parafii obrz. łac. Pracował tam do 1924 oraz w okolicznych parafiach pozbawionych opieki duszp. W latach 1924–1926 był duszpasterzem w par. Kachety i par. Achałcyche. Aresztowany w Baku w 1927, otrzymał wyrok 5 lat łagrów na Wyspach Sołowieckich. Bp Bolesław Sloskans, administrator apost. w Mohylewie (zob. biogram), spotkał go tam w marcu 1928 i był jego towarzyszem przy robotach w lesie. W kwietniu 1931 ks. Sapariszwili znajdował się w jednym z łagrów na Sołówkach, późn. w łagrze koło Murmańska, a nast. na zesłaniu w Piniedze za Uralem. Uwolniony po 5 latach, 8.10.1933 znajdował się w Baku. Otrzymał zgodę na powrót do Gruzji, bez prawa do wykonywania czynności kapł. W sierpniu 1935 osiedlił się w Borżomi i przez rok daremnie usiłował znaleźć pracę. Wg listy A. Ponińskiego z 1937 pozostawał tam bez prawa opuszczania tej miejscowości. Zarabiał na utrzymanie jako fotograf w zakładzie państwowym. W 1966, po śmierci ks. Emmanuela Wardidze (zob. biogram), proboszcza przy jedynym na całym Zakaukaziu kościele (kościół św. Piotra i Pawła w Tbilisi), otrzymał pozwolenie władz na objęcie po nim tego stanowiska. W 1971 obchodził jubileusz 50-lecia święceń kapł. Z tej okazji otrzymał od pap. Pawła VI list gratulacyjny z jego fotografią. Zm. 13.12.1973 i został pogrzebany obok kościoła w Tbilisi. Znał ok. 10 języków obcych, w tym pol. Jego następcą został ks. Jan Śnieżyński, absolwent seminarium duch. w Rydze, rodem z par. Brahiłów w obw. Winnica na Ukrainie, od 1970 będący jego wikariuszem. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [15: 1918–1919]; [26]; [130]; [255]; [262].

Sarkis Ter-Abraamian (-Abrahamian) zob. **Ter-Abrahamian (-Abraamian) Sarkis**

Sauer Georg (1864 – 1887 – 1921). Pochodził z diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1887–1890 pracował w par. Marienberg w dek. Seelmann, a nast. (1899–1902) był duszpasterzem w parafiach na płd. Powołżu, m.in. w par. Wołkowo (Neu-Liebental). Od 1911 był proboszczem par. Raskaty (Rohleder). W 1921 został zamordowany w swoim domku w ogrodzie pod Saratowem razem ze swoją gospodynią

przez bandytów, którzy nast. podpalili mieszkanie. Zwęglone zwłoki znaleziono w zgliszczach domu. Źródła: [17: 1917]; [38]; [67].

Sawicki Aleksander s. Wincentego (1881 – 1907 – po 1937 ?). Ur. w Oszmianie na Wileńszczyźnie. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W 1910 był administratorem par. Klewań w dek. Równo. W latach 1914–1918 pracował jako administrator par. Dąbrowica w dek. łuckim. W 1920 pozostawał bez stanowiska, późn. zaś (1923–1924) był administratorem par. Monasterzyska i par. Piatyhory w dek. Humań. W 1924 został wyrzucony z probostwa w Monasterzyskach. Na początku 1927 pracował nadal na terenie diec. żytomierskiej. Aresztowany 1.02.1930 i skazany na 10 lat łagrów. We wrześniu 1930 wysłany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Przebywał tam w grupie 30 więzionych wówczas księży. W styczniu 1934 i w październiku 1936 notowany był w łagrze na Sołówkach. Wg listy A. Ponińskiego przebywał tam nadal na początku 1937. Dalsze losy nie znane. Jego brat, ks. Bolesław Sawicki (zob. biogram), aresztowany został 20.08.1928. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [7: syg. 2 ER 135]; [14: 1929–1932]; [23: 1907––1923]; [32: syg. A.12.P/6]; [44: 1924, nr 18, s. 150]; [235, z. 8]; [262].

Sawicki Bolesław s. Wincentego (1877 – 1904 – po 1934). Ur. w Oszmianie na terenie gub. wileńskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu i należał do diec. łucko-żytomierskiej. W latach 1904–1906 pracował jako wikariusz par. Gródek (Podolski) w dek. kamienieckim, a nast. (1918–1920) administrator par. Monasterzyska w dek. humańskim. Schematyzmy diec. łucko-żytomierskiej z lat 1923–1925 wymieniają go jako przebywającego poza diecezją. Wg anonimowego opracowania dla MSZ z połowy lat dwudziestych był administratorem par. Tywrów, Łuczyniec, Snitków i Wierzbowiec, a późn. par. w Berdyczowie. Aresztowany 20.08.1928. W lutym 1929 znajdował się w więzieniu na Butyrkach, a w kwietniu tr. został na podstawie art. 58–10 KK RSFSR skazany na 10 lat łagrów, z końcem wyroku 4.08.1938. Wysłany do łagru na Sołów-

kach, przybył tam 12.01.1929. Po wykryciu przez władze sow. na wyspie Anzer rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania* wśród więzionych tam 32 księży kat. zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) dn. 9.07.1932 w wyroku kończącym grupowy proces duchownych podjął odnośnie do jego osoby następującą decyzję: *Trzymać na wyspach w izolacji od innych księży do końca wyroku* [284]. Skierowany niebawem do więzienia na Butyrkach w Moskwie. Dzięki wymianie więźniów 15.09.1932 przybył do Polski. W latach 1932–1934 był proboszczem i dziekanem w par. Sarny w diec. łuckiej, późn. bez stanowiska w diecezji. W 1938 nie jest już wymieniany w schematyzmach diec. łuckiej. Źródła: [14: 1931–1932]; [23: 1902–1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [66]; [78, s. 35]; [88: 1932, nr 52, s. 827]; [262]; [264]; [284].

Sawicki Michał (1863 – 1889 – po 1930). Należał do diec. płockiej i był kanonikiem honor. kapituły kolegiackiej w Pułtusku. Seminarium duch. ukończył w Płocku. Od 1919 był proboszczem i dziekanem w par. Lipno. W sierpniu 1920 aresztowany w tej miejscowości przez wojska bolsz. i uprowadzony. Został zwolniony dzięki interwencji parafian i powrócił na poprzednie stanowisko. W 1924 był proboszczem par. Dzierzgowo, a od 1928 proboszczem i dziekanem w Sierpcu. Pozostawał na tym stanowisku w 1930. Źródła: [124: 1919–1931]; [137: 1920, nr 9–10, s. 140].

Sawiński Josif Bolesławowicz zob. **Sowiński Józef**

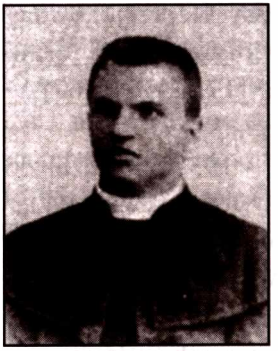

Sawiński Józef (1881 – 1905 – po 1940 ?). Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Bezpośrednio po święceniach kapł. był wikariuszem w par. Bar, a w latach nast. pracował w Wołkowińcach, gdzie istniała filia par. barskiej. Od 1910 do 1917 był administratorem par. Kitajgród (w 1917 liczyła 2544 parafian). W latach 1917–1918 pozostawał na stanowisku wikariusza par. Sołobkowce (wówczas 3570 parafian). Późn. nie notowany w źródłach kośc. Jako więźnia łagru na Sołówkach wymienia go M. Lenardowicz [41], który przebywał tam w latach dwudziestych. Wg relacji ks. Włodzimierza Cieńskiego, naczelnego kapelana Polskich Sił Zbrojnych w ZSSR (tworzonych

tam pod dowództwem gen. Władysława Andersa), zanotowanej w grudniu 1941, ks. Józef Sawiński był w 1939 proboszczem w Taszkencie (Tadżykistan). W lipcu tr. został prawdopodobnie aresztowany. Dalsze losy nie znane. J. Schnurr [67] wymienia ks. Józefa Sawińskiego, bez bliższych danych, jako wikariusza par. w Jekatierinosławiu w 1911 (diec. tiraspolska). Źródła: [23: 1905–1918]; [32: A.VIII.1/28]; [41]; [67].

Sawiński Józef s. Bolesława zob. **Sowiński Józef** s. Bolesława

Scheiner Josef (1773 – 1896 – 1922). Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1911–1922 administrator par. św. Klemensa w Odessie. Według przekazywanych do dziś wśród katolików w Odessie ustnych relacji po otrzymaniu wiadomości o mającej nastąpić konfiskacie kosztowności kośc. w ramach akcji prowadzonej przez władze sow. w 1922 rozdał je parafianom. Został za to aresztowany i skazany na śmierć za *sokrytije, czieriez prichożan, cerkownych cennostiej* i po sześciu dniach rozstrzelany. Na prośbę parafian wydano ciało. Pogrzebany został na tzw. drugim cmentarzu kat. w Odessie. Źródła: [15: 1917]; [67]; [301].

Schneider Johannes (1879 – 1903 – 1944). Ur. w Strassburgu w gub. chersońskiej. Należał do diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie. W latach 1903–1904 był wikariuszem par. Kostheim, a późn. (1904–1911) administratorem par. Blumenfeld. W 1917 nie miał stanowiska w diecezji. W 1928 przebywał w par. Strassburg k. Odessy. Represjonowany w okresie międzywojennym. W 1944, w czasie wycofywania się armii niem., został rozstrzelany przez żołnierzy sow. Źródła: [17: 1917]; [67].

Schönberger Andreas s. Johannesa (1885 – 1907 – 1937). Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1910–1914 pracował w par. Rothammel. Od 1915 był administratorem par. Panowka w gub. saratowskiej, dek. Kamienskoje. W 1928 miał podobne stanowisko w par. Semenowka w tej samej guberni. Aresztowany został 18.08.1930 (faktycznie 10.05.1930) w mieście Pokrowskie, jako administrator par. Seelemann na Powołżu. Do 16.08.1930 przebywał *pod strażą* w *izolatorze* GPU w Saratowie, a nast. na Butyrkach w Moskwie. W grupowym procesie kilkunastu księży niem., dotyczącym działalności powołanego w

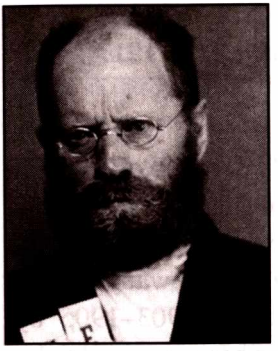

1917 na Powołżu KZN, uznanego przez władze za kontrrew. i antysow., został oskarżony o to, że należał do grupy księży, którzy: *1) będąc członkami kontrrewolucyjnej organizacji księży uczestniczyli w nielegalnych zebraniach, na których wypracowywano plany kontrrewolucyjnych akcji przeciw sowieckiej władzy na podstawie wytycznych otrzymywanych z Watykanu i niemieckich nacjonalistyczno-religijnych organizacji „Caritas" i „Fürsorge". 2) Na podstawie wytycznych otrzymywanych od Baumtroga, Kappesa i kierowniczej czwórki prowadzili codzienną działalność kontrrewolucyjną w koloniach niemieckich, bojkotującą obowiązkowe dostawy zboża dla państwa oraz ściąganie podatków, kolektywizację i inne przesięwzięcia władzy sowieckiej. 3) Na podstawie dyrektyw i wytycznych wyżej wskazanych organizacji w ścisłym porozumieniu ze sobą prowadzili działalność polegającą na wychowywaniu niemieckiej ludności w antysowieckim duchu; przeciwdziałali wdrażaniu sowiecko-partyjnych dyrektyw w niemieckich koloniach, zastępując je narodowo-religijnym i państwowo-niemieckim wpływem; skupiali i organizowali wokół siebie kułactwo dla aktywnych działań przeciw sowieckiej władzy i brali aktywny udział w przygotowywaniu powstańczego ruchu i masowych kontrrewolucyjnych wystąpień niemieckich kolonistów Powołża. 4) Brali udział w działalności szpiegowskiej, co wyrażało się w zbieraniu ekonomicznych i politycznych informacji według wytycznych Baumtroga i przekazywali je jemu. 5) Riedel i Schönberger byli ponadto organizatorami, inspiratorami i uczestnikami powstańczych band w okresie 1918–1920, biorąc udział w rozstrzeliwaniu czerwonoarmiejców, sowieckich robotników i robotników-komunistów* [262 CAFSBRFNP]. Dn. 20.04. 1931 na podstawie oskarżenia z par. 58–2, 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR został skazany na karę śmierci, z zamianą na 10 lat łagrów, licząc od daty 18.08.1930. Wyrok odbywał na Sołówkach. W sierpniu 1935 przebywał na 8 otdielenii BBK. W podaniu z 10.08.1935, skierowanym do prokuratora NPASSR, wysłanym z łagru na Sołówkach, prosił, powołując się na art. 29 KK RSFSR, o zaliczenie na poczet wyroku, zgodnie z praktyką, okresu od dnia aresztowania, to jest od daty 10.05.1930. Naczelnik II więziennego oddziału 1/II kr... (?) na Sołówkach, w charakterystyce dopisanej 12.08.1935 na podaniu do prokuratora stwierdzał: *Zachowanie dobre. Zdyscyplinowany. Pracuje nie licząc się z czasem. Normy przekracza do 125%. Charakteryzuje go inicjatywa i odpowiedzialność* [262 PKK, f. 8406, op. 2]. Dn. 9.10.1937

został na Sołówkach aresztowany, skazany na śmierć i 3.11.1937 rozstrzelany w więzieniu sołowieckim. Źródła: [7: syg. ER 112]; [15: 1917]; [67]; [80: 1931, nr 24, s. 303]; [262 i 262 CAFSBRFNP]; [284].

Schönfeld Alois s. Mateusza (1873 – 1895 – 1938). Ur. w kolonii Gniłuszka, pow. Kamyszyn w gub. saratowskiej. Należał do diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie. Bezpośrednio po święceniach kapł. rozpoczął pracę jako wikariusz par. Kostheim. W 1897 skierowany do par. w Rożdiestwienskoje, gdzie pracował do 1903. W latach 1903–1905 był duszpasterzem w Stawropolu. Od 1905 do 1911 był proboszczem i dziekanem w Symferopolu, a w latach 1911–1912 pracował w Jamburgu. W 1923 (zapewne przedtem i późn.) był duszpasterzem w jednym z kościołów w Odessie i ofiarnie pracował także dla Polaków (znał język pol.). W 1928 był administratorem par. Zinowjewsk (późn. Kirowgrad). Był tam jeszcze w 1933 i po zamknięciu kościoła odprawiał przez pewien czas mszę św. w swoim mieszkaniu. W 1924 był sądzony za działalność kontrrew., lecz został zwolniony. W 1932 podlegał śledztwu. W 1934 dojeżdżał sporadycznie do Kijowa dla odprawienia nabożeństwa w kościele św. Aleksandra. Konsul pol. w tym mieście, Stanisław Sośnicki, w poufnym piśmie z 5.04.1934 do posła RP w Moskwie na temat prześladowania Kościoła kat. na Ukrainie informował, że ks. Schönfeld po ostatnim miesięcznym pobycie w więzieniu przybył z Zinowjewska do Kijowa dla odprawienia nabożeństwa w pierwszy dzień świąt wielkanocnych. Był w tym czasie trzykrotnie wzywany do urzędu wyznań w Kijowie i zapowiedział wiernym, że prawdopodobnie już do Kijowa nie przyjedzie. Pismo nie podaje imienia ks. Schönfelda, lecz informacja, że przyjechał on z Zinowjewska, sugeruje, iż chodzi o Aloisa Schönfelda. Notatka w sprawie księży czynnych na Ukrainie w 1932 wymienia ks. Szenfelda (bez imienia) w Elizawietgradzie [1: III/100, k. 56]. Był jednym z 17 księży pozostających wówczas na wolności w tej republice. Późn. przebywał w Odessie jako rezydent (bez prawa wykonywania funkcji duszp.). Wg akt śledczych w chwili aresztowania mieszkał w Kijowie pod adresem: ul. Kościelna 2. Aresztowany został 29.07.1935 razem z 18 innymi osobami, w tym 3 księżmi (Stanisław Jachniewicz, Nikołaj Szczepaniuk i Paweł Welik – zob. biogramy). Oskarżony został o to, że będąc proboszczem kijowskiego kościoła *w 1924 r. zakładał kontrrewolucyjno-nacjonalistyczne grupy, wykorzystywał ambonę kościelną do wypowiedzi o kontrrewolucyjnej treści, był inicjatorem planu zorganizowania oszczerczych protestów przeciw władzy sowieckiej, organizował nielegalne fundusze pomocy dla*

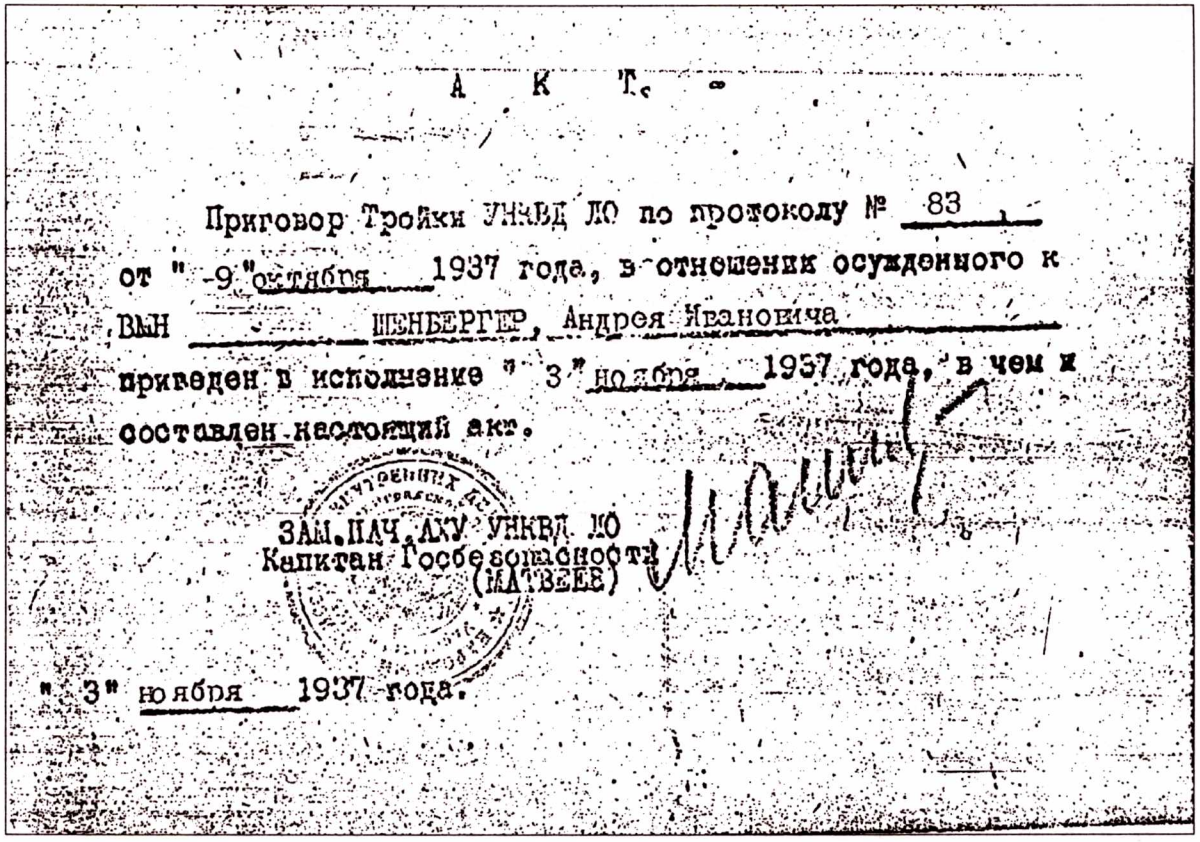

А К Т.

Приговор Тройки УНКВД ЛО по протоколу № 83
от "9" октября 1937 года, в отношении осужденного к
ВМН ШЕНБЕРГЕР, Андрея Иванович
приведен в исполнение "3" ноября 1937 года, в чем и
составлен настоящий акт.

ЗАМ.НАЧ.АХУ УНКВД ЛО
Капитан Госбезопасности
(МАТВЕЕВ)

"3" ноября 1937 года.

28. Protokół wykonania wyroku śmierci w łagrze na Sołówkach 3.11.1937 r. na osobie ks. Aloisa Schönbergera. AUSBA, f. 7384. Zbiory M. Szkarowskiego.

osób represjonownych przez władzę sowiecką [280, f. 263] i w ten sposób dokonał przestępstw przewidzianych w art. 54–2, 54–4 i 54–11 KK USSR. Postanowieniem Kolegium OSO przy NKWS USSR z 14.05.1936 został skazany na 5 lat łagrów i 9.09.1936 wysłany go KARŁagu. Przebywał tam 7.09.1936. A. Poniński wymienia go w 1937 jako więźnia łagru w Karagandzie (nazwisko w pisowni pol.: Alojzy Szenfeld). Zm. tam 6.04.1938. Zrehabilitowany po 1989. Źródła: [1: syg. III/100, k. 159, 180]; [5: syg. 6699, k. 33–34; syg. 6773, k. 19–22]; [7: syg. 2 ER 176]; [15: 1915]; [67]; [280].

Schönfeld Jakob (1884 – 1908 – po 1931). Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1910 pracował jako administrator par. Aleksandrowka w dek. Symferopol. Aresztowany został jako administrator tej parafii i w połowie 1931 był więziony w Nowosybirsku. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2 ER 112]; [15: 1917]; [67].

Schönheiter Klemens s. Antona (1873 – 1897 – po 1931). Należał do diec. tiraspolskiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie. Od 1897 był zastępcą proboszcza par. Panowka (Hildmann), w latach 1899–1917 administratorem par. Ust'-Griaznucha w gub. saratowskiej, a nast. proboszczem par. Göbel na Powołżu i czasowo także par. Köhler. Aresztowany w 1925 na terenie NPASSR, oskarżony z art. 110 KK ZSSR i uniewinniony z braku dowodów winy. Ponownie aresztowany 2.02.1930 jako proboszcz par. Göbel, razem z 8 aresztowanymi na początku 1930 księżmi niem. na Powołżu. Oskarżony w grupowym procesie tychże księży o przestępstwa polit. przewidziane w art. 58–4, 58–6 i 58–10 KK ZSSR (sformułowania sądowe zarzutów zob. biogram ks. Georga S. Baiera). Dn. 6.06.1931 skazany przez Kolegium OGPU na 3 lata łagrów, z zamianą na zesłanie na Syberię. W 1931 był więziony w Jarosławlu n. Wołgą. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2 ER 112]; [15: 1917]; [67]; [262].

Schtille Michael zob. **Stille Michael**

Schubert Paul s. Franza (1873 – 1898 – 1937). Ur. w par. Jamburg (Jekatierinowka) w gub. Jekatierinosław (Dniepropietrowsk). Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W 1901 był zastępcą proboszcza w par. Siemionowka na Kubaniu. Od 1913 pracował

jako proboszcz i dziekan w Symferopolu. W 1928 był duszpasterzem w kościele Maria-Himmelfahrtskirche w Odessie. Aresztowany tam w styczniu 1932, skazany na 5 lat łagrów i wysłany do łagrów Swirstroju. Przebywał tam nadal w listopadzie 1934. (A. Sołżenicyn w *Archipelagu Gułag* wymienia SWIRŁag; por. Warszawa 1990, t. 1, s. 64). W marcu 1936 przeniesiony do łagru Miedwieżja Gora (Miedgora) BBK. Na początku 1937 został zwolniony, lecz niebawem ponownie aresztowany w jednym z łagrów BBK i 20.09.1937 skazany na śmierć przez Kolegium NKWD Karelskiej ASSR. Wyrok wykonano. Źródła: [15: 1917]; [67]; [262].

Senwajtis Józef (1867 – 1894 – 1932). Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1896–1904 był administratorem par. Gross-Werder w gub. czernihowskiej, a nast. (1906–1908) par. Horbaczewo-Obytoki w dek. witebskim. W latach 1910–1923, być może i późn., był kapelanem przy kościele Najśw. Serca Pana Jezusa w Pietropawłowsku, dek. Omsk. W latach 1925–1928, i zapewne dłużej, pracował jako administrator par. Złataust w dek. Samara i par. Czelabińsk w dek. Perm. Wg listu ks. Hieronima Cerpenty do Poselstwa Pol. w Moskwie z sierpnia 1931 został w tym roku aresztowany w Czelabińsku. Pismo Poselstwa Litewskiego z 26.09.1933 do administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu, zawierające listę księży przeznaczonych do wymiany więźniów z Litwą, podaje, że ks. Senwajtis zm. w więzieniu. Przekazana do Polski informacja na ten temat mówi o jego śmierci w więzieniu w Nowosybirsku w 1932. Źródła: [7: syg. 2ER 178]; [14: 1896–1917, 1923–1932]; [88: 1932, nr 39, 620; 1933, nr 46, s. 732]; [103].

Simon Emmanuel (1872 – 1896 – po 1928). Należał do diec. tiraspolskiej. Ukończył seminarium duch. w Saratowie. W latach 1897–1900 pracował w par. Jamburg, a nast. w par. Carycyn (1910–1912). W 1915 był proboszczem par. Jenakiewo. W r. akad. 1917/18 był prokuratorem (ekonomem) wyższego seminarium duch. diec. tiraspolskiej i nauczycielem religii w niższym seminarium. W 1921 i zapewne późn. pracował jako proboszcz par. Pfeiffer. Miał pracować także w par. Kostheim. Został aresztowany w 1926 w par. Jenakiewo, rej. Ługańsk, obw. Donieck, na podstawie oskarżenia o szpiegostwo. Skazany na 10 lat łagrów i wysłany do łagru na Sołówkach, gdzie znalazł się już w 1927. Przebywał w nim także i w r. nast. Dalsze losy nie znane. Źródła: [15: 1918]; [67]; [262].

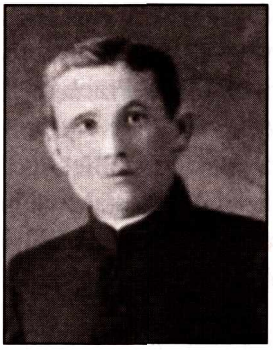

Siska (Siske) Christian (1987 – 1924 – po 1937 ?). Pochodził z diec. tiraspolskiej. W 1919 rozpoczął studia w seminarium duch. tej diecezji w Odessie, lecz po jego likwidacji przez władze sow. ukończył je prywatnie pod kierunkiem prał. Josepha Kruschinskiego w Odessie. Święcenia kapł. otrzymał z rąk bpa Antoniego Zerra. Do chwili aresztowania i uwięzienia w 1935 był administratorem par. Nikołajew. W piśmie z 28.07.1938 T. Błaszkiewicza, kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, do MSZ wymieniony pod nazwiskiem Chrystian Zysko jako nieżyjący [1: syg. III/100, k. 56]. Data i miejsce śmierci nie ustalone. Źródła: [1: syg. III/100, k. 56]; [AH, t. IV, cz. 26, s. 43, 44]; [15: 1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [76].

Siwicki Kazimierz s. Antoniego (1884 – 1912 – 1938). Ur. 22.04 w wiosce Jaszno (?) na Grodzieńszczyźnie. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1912–1916 był wikariuszem par. św. Antoniego w Witebsku (5100 wiernych), a nast. (1918–1923) kapelanem oratorium w Nowosokolnikach w Rosji. Od 1925 do 1928 w schematyzmach archidiec. mohylewskiej wymieniany jako administrator par. w Orszy i in., co jest informacją nieścisłą, gdyż 23.04.1927 został aresztowany. Kilka tygodni późn., 30.06 tr., Kolegium OGPU na podstawie art. 58–10 KK RSFRS skazało go na 5 lat łagrów na Sołówkach, z końcem wyroku 23.04.1932. Na Sołówki przybył 1.10.1927. Na liście 29 księży więzionych w 1927, wręczonej przez ambasadora Francji Jeana Herbette'a komisarzowi spraw zagr. ZSSR G. Cziczerinowi 29.08.1927 (potwierdzonej przez inne źródła), wymieniony jako aresztowany i uwięziony w Mińsku w 1927. W 1. poł. 1930 przebywał w grupie ponad 30 księży kat. na wyspie Anzer (adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije, punkt Anzer, SŁON, Komandirowka Troickaja). Po wykryciu tam rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania* wśród więzionych na wyspie Anzer 32 księży kat. został oskarżony o przynależność do niego. Ugrupowanie to miało prowadzić *antysowiecką agitację, potajemnie odprawiać obrzędy religijne, utrzymywać nielegalną łączność z ludźmi na wolności w celu przekazywania im i za granicę wiadomości o charakterze szpiegowskim, dotyczących sytuacji katolików w ZSSR* [284]. Zarząd USŁag (OSO USŁag, OGPU LWO oraz

OO ISO OGPU) w rozporządzeniu z 9.07.1932, kończącym zbiorowy proces, podjął odnośnie do jego osoby następującą decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK, wystąpić z wnioskiem o zwiększenie wyroku do lat 10. Do chwili otrzymania decyzji trzymać na wyspach* [284]. Po odbyciu części wyroku w łagrze został 28.05.1933 zesłany na 3 lata do Ałma Aty w Kazachstanie. O wyroku tym informował prymasa Polski w liście z 21.09.1933 konsul RP w Leningradzie, Zbigniew Belina-Prażmowski. Ostatnie pismo ks. Siwicki wysłał do PCK w Moskwie z Ałma Aty 23.03.1937. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał na zesłaniu w Ałma Acie. Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, przesłanej do MSZ 28.06.1938, został stamtąd wysłany do Semipałatyńska w Kazachstanie, gdzie mieszkał przy ul. Omskaja 151. Dn. 11.07.1937 został tam aresztowany, oskarżony o szpiegostwo i 26.10.1938 postanowieniem *trojki* UNKWD obw. wschodniokazachstańskiego skazany na śmierć na podstawie art. 58–6 KK RSFSR. Dwa dni późn., 28.10.1938, rozstrzelany w więzieniu NKWD w Semipałatyńsku. Źródła: [1: syg. III/28, k. 213; syg. III/100, k. 88 i 180]; [6: syg. 126, k. 32]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1912–1918, 1923–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [262 PKK, f. 8406, op. 2]; [273]; [284].

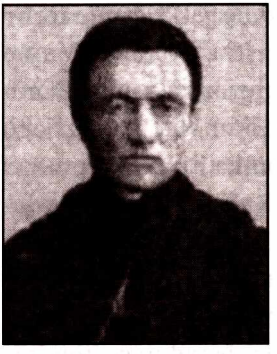

Skalski Antoni s. Józefa (1878 – 1901 – 1953). Pochodził z diec. kamienieckiej. Był stryjecznym bratem ks. Teofila Skalskiego, administratora apost. diec. żytomierskiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. Po święceniach kapł. był wikariuszem par. Nowograd Wołyński (1902), a nast., od 1904, administratorem par. Kodyma w dek. Bałta. Był tam nadal w latach dwudziestych i administrował także kilkoma innymi parafiami, pozbawionymi księży. Aresztowany 25.01.1930, więziony był w Winnicy, Kijowie, a od 15.06.1930 w Charkowie. Na procesie 30 Polaków z Ukrainy (w tym 11 księży), który miał miejsce 21–27.07.1930, został 27.06.1930 na podstawie art. 54–2, 54–3, 54–4, 54–5, 54–6 i 54–11, skazany na śmierć, z zamianą tego wyroku na 10 lat więzienia i 5 lat utraty praw publicznych (art. 29 KK USSR), bez konfiskaty mienia. 26.09 tr. w grupie 10 księży z więzienia charkowskiego został wysłany do łagru w Kotłasie n. Dźwiną. Ponieważ cała grupa została tam wysłana omyłkowo, wszyscy zostali niebawem przewiezieni do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Pozostawał tam od listopada 1930 do połowy 1932. Dzięki wymianie więźniów polit.

15.09.1932 przybył do Polski. W latach 1934–1939 pracował na terenie archidiec. wileńskiej, najpierw jako administrator par. Rohoźnica w dek. Wołkowysk, a nast. administrator par. Białowieża w tym samym dekanacie. Zm. 13.11.1953 na terenie tej części archidiec. wileńskiej, która znalazła się w granicach Polski. Był prałatem i szambelanem pap. Źródła: [1: syg. III/100, k. 49–50]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1902–1918]; [88: 1932, nr 52, s. 827]; [66]; [68]; [78, s. 35]; [107]; [156: 1934–1939]; [235, z. 8]; [262]; [283].

Skalski Teofil Aleksander (1877 – 1900 – 1958). Administrator apost. diec. łucko-żytomierskiej, protonotariusz apost. (infułat), kanonik i prałat kapituły łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Ur. 3.03 (d. stylu) we wsi Kiryjowka k. Berszedy i Czeczelnika (Olgopol) na Podolu, z rodziców Godfryda i Teofili z Niwińskich. Ukończył szkołę średnią w Niemirowie i w 1894 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu. Jako jeden z najzdolniejszych jego alumnów został skierowany na studia w Akademii Duch. w Petersburgu (1898). Ukończył ją, podobnie jak i seminarium duch., z odznaczeniem, uzyskując w 1900 stopień magistra teologii. W tym samym roku otrzymał święcenia kapł. Od 1902 był profesorem prawa kanonicznego, filozofii i homiletyki w żytomierskim seminarium duch. oraz jego inspektorem. Odznaczony w tym czasie godnością kanonika i tytułem prałata kapituły łucko-żytomierskiej, co z dużymi trudnościami zaakceptowały władze carskie, bardzo niechętnie obserwujące działalność społ. ks. Skalskiego (był założycielem kilku stowarzyszeń rel. o celach społ.-opiekuńczych). W 1913 został mianowany proboszczem par. św. Aleksandra w Kijowie (przy początkowej opozycji gubernatora kijowskiego), co miało decydujące znaczenie dla jego dalszych losów. Obok pracy duszp. podjął tu w czasie I wojny świat. i w pierwszym okresie władzy sow. działalność charytatywną na rzecz napływowej ludności pol. Był prezesem Kat. Stowarzyszenia Dobroczynności i członkiem Wydziału Głównego Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi. Po raz pierwszy aresztowany na kilka dni w sierpniu 1919 jako zakładnik pol. Gdy w czerwcu 1920 wojska pol. wycofywały się z Kijowa, pozostał na dotychczasowym stanowisku, pomimo nalegań z wielu stron, by wyjechał do Polski. Wpłynęło to na pozostanie na placówkach także innych księży, pomimo że represje i okrucieństwa władz bolsz. były znane z po-

przednich okresów ich rządów. 11.05.1920 mianowany przez bpa Ignacego Dub-Dubowskiego jego wikariuszem gen. na tereny diec. łucko-żytomierskiej, niedostępne dla osobistej obecności biskupa. Po raz drugi aresztowany 2.05.1921 za odmowę przekazania władzom sow. inwentarza kośc. Zwolniony dzięki interwencji Pol. Misji Repatriacyjnej w Wydziale Spraw Zagr. Kijowskiego Komitetu Wykonawczego i zapłaceniu 300 tys. rubli kary. W listopadzie 1922 mianowany protonotariuszem apost. i administratorem diec. żytomierskiej. Nękany był cały czas częstymi wezwaniami i badaniami w GPU (wiosną 1926 aż 19 razy wzywany był na wielogodzinne śledztwo). W 1925 otrzymał uprawnienia administratora apost. na terenie diec. żytomierskiej w granicach ZSSR, z władzą ordynariusza (*ad nutum amovibilium* – z możliwością odwołania ze stanowiska). Oficjalnie nominację na to stanowisko wraz z prawem przekazania analogicznej nominacji ks. Janowi Świderskiemu (zob. biogram) na diec. kamieniecką wręczył mu 31.03.1926 przybyły do Kijowa tajny wysłannik pap., bp Michel d'Herbigny. Aresztowany 9.06.1926, jako pierwszy z mianowanych potajemnie administratorów apost. Tuż przed aresztowaniem wyznaczył dwóch wikariuszów gen. w osobach ks. Kazimierza Naskręckiego i ks. Stanisława Jachniewicza. Do 26.10 był więziony w Kijowie. Nast. 1.10.1926 został przewieziony do więzienia GPU na Butyrkach w Moskwie i po trwającym 8 miesięcy śledztwie skazany 28.01.1928 przez Wydział Wojsk. Najwyższego Trybunału ZSSR (na procesie przy drzwiach zamkniętych) na podstawie art. 58–3, 58–4, 58–6, 58–10 i 59–10 KK RSFSR na 10 lat ciężkiego więzienia, konfiskatę mienia i utratę obywatelskich praw publicznych na 5 lat (prokurator żądał kary śmierci). Podstawą procesu były m.in. następujące zarzuty: pomaganie młodzieży pol. z Ukrainy w wyjazdach do Polski; wydawanie zaświadczeń dla uzyskania w Konsulacie Pol. wiz wyjazdowych do Polski; kontakty z pol. placówkami dyplomatycznymi i biskupami w Polsce; popieranie nauczycieli pol. w walce z komunizmem; przechowywanie ściganych księży; przynależność do podziemnej organizacji „Orzeł Biały" (jej istnienie było fikcją, stworzoną przez GPU w celu walki z Kościołem kat. na Ukrainie); rzekome szpiegostwo na rzecz Polski i takiż zamiar oderwania prawobrzeżnej Ukrainy celem ustanowienia granic Polski z 1772 (por. „Izwiestija" z 19.01.1928 oraz „Prawda" z 25 i 28.01.1928). Jego proces miał na celu dyskredytację księży kat. na Ukrainie oraz pol. placówek dyplomatycznych, co się jednak nie powiodło. Oskarżenie o szpiegostwo zostało uchylone z braku dowodów. Procesem ks. Skalskiego bardzo żywo interesowało się Poselstwo Pol. w Moskwie oraz zach. placówki dyplomatyczne, szczególnie

Francji. Ambasada franc. wysyłała na rozprawy sądowe ks. Skalskiego swojego pracownika. *Zeznania ks. Skalskiego w toku śledztwa oraz w czasie samego procesu* – wg Poselstwa Pol. – *odznaczały się rzadko spotykanym poziomem etycznym i pozostaną niewątpliwie trwałą i świetlaną kartą w dziejach polskiego duchowieństwa z ZSSR* [5: syg. 10184, k. 123]. Wiosną 1928 został przeniesiony do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą, po 3 miesiącach przewieziony do więzienia na Butyrkach w Moskwie, a pod koniec 1930 ponownie skierowany do Jarosławla. W sumie spędził 6 lat i 3 miesiące w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą. Dzięki ostatniej wymianie więźniów między Polską a ZSSR, dokonanej 15.09.1932, znalazł się w Polsce razem z 17 księżmi w grupie 51 Polaków. Osiadł w diec. łuckiej i w latach 1933–1939 był proboszczem par. katedralnej w Łucku, a od 1937 także spowiednikiem domu SS. Benedyktynek-Misjonarek w Łucku. W wielu pismach do prymasa Polski, kard. Augusta Hlonda, informował go o sytuacji Kościoła i księży więzionych w ZSSR, przesyłał dokumentację i prosił o interwencję w sprawie wycofania ich z tego państwa z racji niemożliwości pełnienia misji kapł. i ciężkich prześladowań. Projektował także formy pomocy materialnej dla uwalnianych niekiedy z łagrów księży, pozostających tam w skrajnej nędzy. W tej sprawie interweniował także w pol. MSZ. Po wybuchu II wojny świat. i wkroczeniu na Wołyń wojsk sow. pod wpływem ordynariusza diec. łuckiej, bpa Adolfa Szelążka, 14.10.1939 opuścił Łuck, udając się pod okupację niem. W obozie dla ludności cywilnej w Ash w Sudetach odbył kilkumiesięczną kwarantannę. Dzięki staraniom abpa krakowskiego, metropolity Adama Sapiehy, został uwolniony i odesłany do Krakowa. Po dwuletniej rezydencji w Nowym Targu został 19.09.1942 mianowany proboszczem par. Mszana Dolna w archidiec. krakowskiej, gdzie zm. 12.04.1958. Pozostawił obszerne, niezwykle cenne dla historii Kościoła na Ukrainie wspomnienia pt. *Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie 1900–1932. Wspomnienia.* Opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy oraz wybór aneksów i fotografii ks. J. Wołczański, Lublin–Rzym–Lwów 1995). Uprzednio, w latach 1978–1980, opublikowane zostały z pewnymi opuszczeniami w ukazujących się w Paryżu „Zeszytach Historycznych" (nr 45, 46, 47, 49, 51). Źródła: [1: syg. III/100, k. 128–134, 166–169, 173–175, 194]; [5: syg. 10184, k. 123]; [6: syg. 126, 956, 958]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1900–1918, 1920–1938]; [33]; [61: 128, nr 2, s. 8]; [66]; [68]; [80: 1928, nr 3, s. 47]; [88: 1933, nr 10, s. 147–148]; [84]; [142]; [151]; [162, s. 459, 463–464]; [175]; [235, z. 8]; [263: 1995, nr 49, s. 8]; [289].

Skorupka Ignacy Jan (1893 – 1916 – 1920). Ur. 19.07 w Warszawie. Należał do archidiec. warszawskiej. W Warszawie ukończył szkołę średnią (Gimnazjum Chrzanowskiego) i seminarium duch., po czym został skierowany na studia w Akademii Duch. w Petersburgu. Podczas studiów otrzymał tam 26.01.1916 święcenia kapł. z rąk bpa Jana Cieplaka. Zmuszony do zajęcia się chorą matką i rodziną, która wskutek ewakuacji z Polski znalazła się w Petersburgu, nie zdał egzaminów, przerwał studia i całkowicie oddał się pracy duszp. i społ. wśród uciekinierów z Polski. Przez kilka miesięcy niezwykle ofiarnie pracował w Bogarodsku pod Moskwą, a nast., od września 1917, w miejscowości Klińce k. Homla na Białorusi. Tu również zajął się uchodźcami z Polski, otwierając m.in. szkołę dla dzieci. Wykazał się dużym talentem organizacyjnym. Jego patriotyczna działalność pol. zwróciła uwagę władz bolsz. Wg niektórych źródeł miał być zagrożony aresztowaniem i przez kilka miesięcy pracować w podziemiu (brak źródeł dla uzasadnienia opinii, że otrzymał zaoczny wyrok śmierci). Ostatnim transportem przyjechał 4.09.1918 do Warszawy. Skierowany został do pracy na stanowisku wikariusza par. Przemienienia Pańskiego w Łodzi i katechety. W lipcu 1919 powrócił do Warszawy, gdzie został mianowany notariuszem i archiwistą w metropolitalnej kurii warszawskiej. Pracował także jako kapelan zakładu dla bezdomnych dziewcząt, prowadzonego przez Siostry Rodziny Marii na Pradze, i katecheta w dwóch męskich szkołach średnich. Po usilnych staraniach otrzymał w lipcu 1920 zgodę abpa warszawskiego Aleksandra Kakowskiego na przyjęcie stanowiska lotnego kapelana oddziałów wyruszających na front, a nast. kapelana 236 Ochotniczego Pułku Weteranów Powstania Styczniowego. W stopniu kapitana wyruszył na front. Jako kapelan odznaczył się ofiarną pracą duszp. i ideową. Zginął w bitwie pod Ossowem 14.08.1920, idąc w pierwszej linii żołnierzy ochotniczego batalionu por. Stanisława Matarowicza, atakującego nacierające na Warszawę oddziały bolsz. Pośmiertnie został awansowany do stopnia majora i odznaczony Krzyżem Virtuti Militari. Źródła: [14: 1917]; [236].

Skwirecki Wincenty (? – 1912 – 1936 ?). Należał do diec. tiraspolskiej. Od 1914 był czasowo administratorem kaplicy w Aleksandrowsku na terenie par. Jekatierinosław (Dniepropietrowsk), a w 1928 pełnił podobną funkcję w par. Konstantinowka w d. dek. Symferopol na Krymie. W 1. poł. lat

trzydziestych pracował w par. Dniepropietrowsk. Wg przekazywanych jeszcze obecnie (1995) w tej parafii ustnych wiadomości został tam aresztowany w 1936 i skazany na śmierć. Dalsze losy nie znane. Źródła: [15: 1917–1919]; [67]; [160].

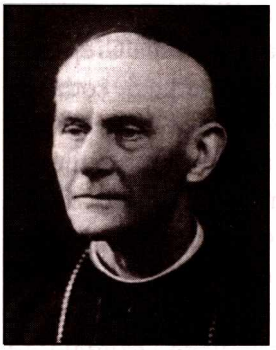

Sloskans Bolesław bp (1893 – 1917 – 1981). Administrator apost. w Mohylewie, a od 1952 wizytator apost. dla Rosjan i Białorusinów katolików w Europie Zach. Ur. 19.08 (wg starego stylu 31.08) na Łotwie w wiosce Tiltagols, gm. Sterniany, pow. Lucyn, gub. witebska, w rodzinie włościańskiej, z rodziców Bernarda i Cecylii. W latach 1904–1907 uczył się w szkole miejskiej w Rydze, późn. prywatnie w Rzeczycy. W 1911 zdał w Rydze egzamin na ucznia aptekarskiego i w tym samym roku wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu (po zdaniu tam egzaminu 28.04). Ukończył je w 1916. Od marca 1917 kontynuował studia teologiczne w Akademii Duch., do jej likwidacji w maju 1918. Dn. 21.01.1917 otrzymał święcenia kapł. z rąk abpa Jana Cieplaka i został mianowany wikariuszem par. św. Katarzyny w Petersburgu. Udawał się z pomocą duszp. do okolicznych parafii i kościołów (Szlisselburg, Pietrozawodsk, Kronstadt i in.). W latach 1924–1925 był kolejno administratorem par. św. Piotra i Pawła w Moskwie i par. św. Barbary w Witebsku. W 1926 objął ponownie stanowisko wikariusza par. św. Katarzyny w Leningradzie. Podczas spotkania 4.05.1926 z tajnym wysłannikiem pap. Piusa XI do ZSSR, bpem Michelem d'Herbignym, został mianowany biskupem tytularnym Cillium i administratorem apost. na Białorusi z tytułem „Wizytatora Apost. Diec. Mohylewskiej i Mińskiej na Białorusi", z siedzibą w Mohylewie. 10.05.1926 konspiracyjnie otrzymał z rąk bpa M. d'Herbigny'ego sakrę biskupią w kościele św. Ludwika w Moskwie. Razem z nim konsekrowany został na biskupa ks. Aleksander Frison, administrator apost. w diec. tiraspolskiej w rejonie Odessy (zob. biogram). 14.09.1926 bp Sloskans objął oficjalnie władzę w Mohylewie, a 10.05.1927 w Mińsku. Przedtem, 14.11.1926, ujawnił publicznie w kościele św. Antoniego w Witebsku fakt swojej nominacji i sakry biskupiej. Zamieszkał w Mohylewie przy ul. Bychowskiej 32. Był obecny, jako biskup asystujący, przy konspiracyjnej konsekracji biskupiej ks. Antoniego Maleckiego w Leningradzie (zob. biogram). Od czasu zamieszkania w Mohylewie znalazł się pod szczególną inwigilacją

GPU i został tam aresztowany 17.09.1927. Po przewiezieniu do więzienia w Mińsku, a nast., pod koniec września, do Moskwy na Łubiankę, oskarżony został przez pełnomocnika Okręgowego Oddziału Kontrwywiadu OGPU Zachód i GPU BSSR, Estrina, na podstawie art. 58–6 KK RSFSR, o szpiegostwo na rzecz Polski w celach kontrrew. Po aresztowaniu do władz napłynęło kilka zbiorowych próśb o jego zwolnienie. Do głównego prokuratora ZSSR w Moskwie zwrócili się o to katolicy z okręgu mohylewskiego. Podanie podpisało 381 osób, zaręczając swoją wolnością i mieniem, że nie będzie się on uchylał od śledztwa i sądu. Do prokuratora BSSR z podobnym podaniem i poręczeniem zwrócili się *katolicy-chłopi okręgu mohylewskiego*. Podanie zawierało również kilkaset podpisów i prośbę o to, by *rozprawa sądowa była otwarta dla obecności wiernych* [102: nr 50/717]. Podobne podanie skierowali do Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSSR w Moskwie wierni par. św. Antoniego i św. Barbary w Witebsku. Podpisało je także kilkaset osób. Ponadto wierni narodowości łotewskiej z Leningradu i osady Abramówka skierowali podanie w sprawie bpa Sloskansa do zastępcy prokuratora przy Sądzie Najwyższym ZSSR, zarejestrowane tam 12.10.1927. Wskazywali w nim m.in. na nieprawidłowy sposób rewizji w jego mieszkaniu i podrzucenie tam kompromitujących go materiałów. Podanie podpisało kilkaset osób. Pisma te nie miały żadnych skutków dla uwięzionego. 13.01.1928 na podstawie oskarżenia z art. 58–6 KK RSFSR otrzymał wyrok 3 lat łagru na Wyspach Sołowieckich, bez prawa do amnestii. W marcu tr. został deportowany do łagru na wyspie Popow w pobliżu osady Kiem' na Sołówkach. 6.04.1928 znalazł się w łagrze koło Uchty, w którym pracował przy budowie drogi. Ciężko chory, odesłany został 30.05.1928 do łagru centralnego w tzw. Kremlu na Sołówkach, a nast. do łagru na wyspie Anzer. 7.09.1928 udzielił tam potajemnie święceń kapł. Donatowi Nowickiemu i Siergiejowi G. Karpińskiemu, należącym do obrz. wsch. (zob. biogramy). Dwa dni wcześniej otrzymali w ten sam sposób święcenia diakonatu. W 1. poł. 1930 przebywał na wyspie Anzer. Adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja. Zwolniony z łagru na Sołówkach 17.09.1930 (po odbyciu tam wyroku), przybył 1.11.1930 do Mohylewa dla podjęcia obowiązków duszp., lecz po kilku dniach (8.11.1930) został ponownie aresztowany. Jego swobodne przybycie do Mohylewa GPU wyjaśniło biurokratyczną zwłoką w nadejściu z Moskwy na Sołówki wyroku skazującego go na zesłanie. Po aresztowaniu został przewieziony do Mińska, a nast. do Moskwy (12.10.1930), gdzie otrzymał dekret GPU (25.10.1930), skierowujący go na 3 lata zesłania do Irkucka. Po przy-

byciu na miejsce, pomimo statusu zesłańca, został potraktowany jako więzień i skierowany do robót w łagrze. Ponieważ przeciwko temu protestował, był przetrzymywany w więzieniu najpierw w Irkucku (od 8.01.1931), a nast. w Krasnojarsku, skąd deportowano go do Jenisejska. Stamtąd skierowany został na zesłanie do Turukańska za kołem polarnym, a nast., w celu większej izolacji, o 37 km dalej na północny zachód do wioski Staroturukańsk, złożonej z 18 domów. Przybył tam 1.07.1931. Dołączony do grupy więźniów polit., przebywał tam na względnej wolności i utrzymywał się z łowienia ryb na Jeniseju. W grudniu 1932 został wezwany do Moskwy i przebył na sankach 1400 km drogi do Krasnojarska, skąd 11.01.1933 dotarł pociągiem do Moskwy. 20.01 otrzymał tam zawiadomienie o uwolnieniu w drodze wymiany więźniów z Łotwą. Wyjechał z Moskwy nast. dnia. Wymieniony został na komunistę Stachowskiego, skazanego na Łotwie na 8 lat pozbawienia wolności. Do wymiany doszło na stacji granicznej Indra-Bigusowo 22.01.1933. O jego uwolnienie zabiegał rząd łotewski, a po uwięzieniu w 1927 w jego sprawie interweniował także ambasador Francji w Moskwie, Jean Herbette (październik 1927). Po powrocie na Łotwę odbył podróż do Rzymu celem spotkania się z pap. Piusem XI. Do 1939 był wykładowcą teologii w seminarium duch. w Rydze. W końcu 1944 został wywieziony do Niemiec i umieszczony w obozie SS w Schneidmühl. Późn. przebywał w Eichstätt w Bawarii, a nast. w klasztorze oo. Kapucynów w Lohr n. Menem. W 1947 przeniósł się do Belgii, gdzie założył seminarium duch. dla alumnów-Łotyszy. W 1951 zamieszkał na stałe w klasztorze oo. Benedyktynów w Leuven w Belgii. W 1952 został mianowany przez pap. Piusa XII wizytatorem apost. Rosjan i Białorusinów-katolików na emigracji, a w 1955 także biskupem opiekunem Łotyszów i Estończyków. Zm. 18.04.1981 w klasztorze zakonnic z Emaus w Korbeek-Lo w Belgii. Jego rodzinę pozostającą na Łotwie po II wojnie świat. deportowano na Syberię. Zrehabilitowany przez władze sow. 8.09.1989. Pozostawił po sobie w manuskrypcie wspomnienia zatytułowane *Zapiski więzienne*, wydane w języku franc. pt. *Témoin de Dieu chez les sans-Dieu. Journal de prison. Du bagne des îles Solovki à la déportation en Siberie* (Mareil-le-Marly 1986). Daty różnych wydarzeń podawanych we wspomnieniach różnią się niekiedy od dat w aktach śledczych autora. W biogramie podano je za tymi ostatnimi. Źródła: [3: syg. 71, k. 180]; [5: syg. 10184, k. 115]; [6: syg. 126, k. 38–42]; [14: 1914–1917, 1923–1932]; [19]; [32: syg. A.12.P/22; A.44.122/43]; [37: 31.01.1933, nr 25]; [66]; [67]; [68]; [80: 1928, nr 24, s. 325]; [84]; [86]; [88: 1933,

nr 8, s. 116, fot. po przybyciu z ZSSR]; [102, nr 50/717]; [130]; [150]; [175]; [219]; 256]; [262]; [263, passim].

Sławiński. Wg informacji „Wiadomości Archidiecezjalnych Wileńskich" (1927, nr 5, s. 62) zesłany do łagru na Wyspach Sołowieckich. Schematyzm archidiec. mohylewskiej z 1917 wymienia Mariana Sławińskiego jako alumna trzeciego roku w metropolitalnym seminarium duch. w Petersburgu (ur. 29.07.1898). Schematyzmy z lat 1923–1932 już go nie wymieniają. Informacja niepełna. Źródło: [290].

Słoskan Bolesław zob. **Sloskans Bolesław**

Słotwiński Adolf s. Franciszka (1883 – 1910 – po 1937). Ur. 18.03 w Uściługu na Wołyniu. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W latach 1914–1918 był administratorem par. Narodycza w dek. Orucz, nast. (1920) par. Kulczyny w dek. Starokonstantynów, a późn. (1923–1925 i zapewne dłużej) par. Wołoczyska w tym samym dekanacie. Miał pod opieką także inne parafie. Aresztowany został 1.01.1930. W 1930 przebywał w więzieniu w Charkowie, gdzie w tym samym roku został skazany na 3 lata zesłania, z oskarżenia na podstawie art. 54–10 KK USSR. Wysłany do miejscowości Ust'-Sisolsk Komi ASSR. Od 4.01.1933 przebywał z trzyletnim wyrokiem administracyjnego zesłania w miejscowości Wolsk w obw. saratowskim. Wg listy A. Ponińskiego przebywał tam nadal w marcu 1937, bez prawa jej opuszczania (zesłanie). Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ informowało o jego aresztowaniu, razem z 16 księżmi pol. z różnych miejscowości. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [23: 1914–1925]; [32: syg. A.44.115/1]; [88: 1930, nr 4, s. 7]; [162, s. 460]; [262].

Słowikowski Antoni (1880 – 1912 – 1921). Pochodził z diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1914–1921 pracował kolejno jako wikariusz i administrator par. Gródek (Podolski) w dek. Kamieniec Podolski, par. Słoboda Czerniecka (4809 parafian) w dek. Nowograd Wołyński i par. Iwnica (1553 parafian) w dek. żyto-

mierskim. Aresztowany przez bolszewików (dokładna data nie znana), był w czasie mrozu pędzony w bieliźnie. Po wydostaniu się z niewoli był krótko wikariuszem par. Włodzimierz Wołyński w Polsce. Zm. w listopadzie 1921 na skutek choroby, której nabawił się w czasie aresztowania. W schematyzmie diec. łucko-żytomierskiej z 1923 wymieniony jako zmarły w wieku 42 lat i w 10. roku kapłaństwa. W relacjach mylony niekiedy z ks. Klemensem Słowikowskim z tej samej diecezji (zob. biogram). Źródła: [23: 1918–1923]; [40: 1921, z. 1, s. 20]; [44: 1924, nr 49, s. 398].

Słowikowski Klemens (1850 – 1889 – 1926). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W latach 1905–1910 pracował jako administrator par. Koszowata w dek. Humań. W 1914 był mansjonarzem w par. Gródek (Podolski), a nast. (1920–1926) w par. Puliny, gdzie był jednocześnie duszpasterzem w otwartej w 1917 na terenie tej parafii kaplicy w Dowbyszu (w latach 1926–1936 miejscowość ta była stolicą tzw. pol. rejonu autonomicznego i nosiła nazwę Marchlewsk). Aresztowany został 4.11.1923 w Dowbyszu pod zarzutem działalności polit.-wywiadowczej na rzecz Polski; zwolniono go już 25.12.1923. Był w tej miejscowości pierwszym i ostatnim duszpasterzem (parafia w Dowbyszu odrodziła się w 2. poł. lat osiemdziesiątych; w latach 1993–1995 księża pallotyni wybudowali kościół). Wg relacji parafian z 1992 zmarł tam w 1926. Źródła: [23: 1904–1925]; [44: 1924, nr 49, s. 398]; [126]; [162, s. 451].

Słowiński Stanisław s. Jana (1898 – 1921 – 1938). Ur. w gub. wołyńskiej. Pochodził z diec. łucko-żytomierskiej. Studia rozpoczął w seminarium duch. w Żytomierzu, a ukończył je w Gnieźnie w 1921, po przeniesieniu tam seminarium z powodu niepokojów wojennych. Po święceniach kapł. skierowany został do pracy w swojej macierzystej diecezji na terenie ZSSR, jako jeden z 7 nowo wyświęconych księży, wysłanych tam potajemnie przez bpa Ignacego Dub-Dubowskiego. W 1923 był administratorem par. Roma-

nów w dek. Lubar. Aresztowany został na początku listopada tr. Po pewnym czasie został uwolniony i mógł wrócić na poprzednie stanowisko pracy. W 1926 został ponownie aresztowany i na podstawie oskarżenia z par. 66 i 98 KK USSR skazany na 3 lata robót w łagrach. Od 1926 przebywał w łagrze na Sołówkach (łagier w Kiemi). W 1929 został zesłany na 3 lata do Narymskiego Kraju. Na początku 1931 zwolniony z zesłania z zakazem mieszkania w większych miastach („minus 6"). Późn. mieszkał w Saratowie i pracował jako buchalter w fabryce papierosów. Aresztowany 26.12.1937 na podstawie postanowienia ludowego komisarza spraw wewn. i prokuratora ZSSR, skazany na śmierć z oskarżenia o szpiegostwo. 5.10.1938 rozstrzelany w więzieniu w Saratowie. Istnieją niejasne pogłoski, że jakoby po odbyciu wyroku na Sołówkach miał w 1929 objąć dawne stanowisko w par. Romanów, lecz wkrótce został ponownie aresztowany w par. Wołoczyska i zesłany na Syberię. Ostatnia kartka pocztowa ze wsi Ilias do PCK w Moskwie nosi datę 12.02.1937. Wg listy A. Ponińskiego w 1. poł. 1937 przebywał na zesłaniu w obw. saratowskim. W piśmie Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ na temat księży kat. w ZSSR wymieniony jako aresztowany w 2. poł. 1937 w grupie kilkunastu innych, którzy dotychczas pozostawali na względnej wolności. Źródła: [1: syg. III/28, k. 196; syg. III/100, k. 180]; [23: 1918–1925]; [32: syg. A.44.115/1]; [57: 1924, nr 8, s. 126]; [68]; [78, s. 35]; [80: 1927, nr 10–11, s. 145]; [113]; [162, s. 460]; [219]; [262].

Sobaczinski Sebastian zob. **Sabudziński Sebastian**

Sobaczyński zob. **Saboczyński Mieczysław Feliks**

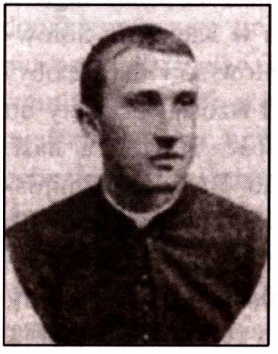

Sobański Serafin (1872 – 1896 – po 1925). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Przed 1917 był proboszczem w Młynowie w dek. Dubno. W latach 1917–1920 (być może także i wcześniej) pracował jako administrator *ad interim* par. Iwanków w dek. radomyskim, a nast. (1922–1925) administrator par. Smiła, Złotopol i Zwinogródka w dek. zwinogrodzkim. Późn. był administratorem par. Cudnów w dek. Lubar. Został aresztowany przez GPU i uwięziony. Zm. w więzieniu. W sierpniu 1937 odbyło

się w Młynowie na terenie diec. łuckiej odsłonięcie tablicy pamiątkowej ku jego czci. Źródła: [23: 1918–1925]; [32: A.12.P/6]; [88: 1937, nr 36, s. 570].

Sobociński Mieczysław zob. **Saboczyński Mieczysław Feliks**

Sobolewski Felicjan (1887 – 1912 – po 1938). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a późn. łuckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1918 pracował jako administrator par. kolegiackiej w Ołyce, a nast. (1920) par. Starokonstantynów. Po różnego rodzaju szykanach i zdarciu mu siłą sutanny został zmuszony przez władze sow. do robót publicznych. Późn. przebywał w Polsce i w latach 1923–1932 był proboszczem par. Korzec (od 1930 dziekan korecki) i katechetą. Od 1933 pracował jako proboszcz par. Bereźnica w dek. Sarny. Był tam jeszcze w 1938. Źródła: [23: 1918–1937]; [30, s. 19].

Sokołowski Kazimierz s. Aleksandra (1883 – 1907 – 1937). Ur. 20.12 we wsi Nowoarchangielsk w gub. chersońskiej. Należał do diec. tiraspolskiej, a nast. łuckiej. Seminarium duch. ukończył w Saratowie i kolejno pracował w kilku parafiach, m.in. jako wikariusz par. Nikołajew, Zaporoże Kamienskoje i par. Wniebowzięcia NMP w Odessie, która w 1917 liczyła 14 986 parafian. Pełnił w niej funkcję kaznodziei pol. Po rewolucji bolsz., pomimo wielokrotnych okazji wyjazdu do Polski, pozostał w Odessie. Został aresztowany i uwięziony, lecz dzięki stanowczemu wystąpieniu robotników pol. w jego obronie został uwolniony z nakazem opuszczenia miasta. Udał się do diec. kamienieckiej, gdzie był administratorem par. Żmerynka. Opiekował się także innymi parafiami pozbawionymi duszpasterzy. Był wielokrotnie aresztowany. Nękany przez GPU, popadł na pewien czas w rozstrój nerwowy. Po ponownym aresztowaniu w 1925 i skazaniu na 3 lata łagrów na Wyspach Sołowieckich został deportowany do łagru w Kiem' na Sołówkach. 31.01.1928 w drodze wymiany więźniów (9 agentów sow. na 32 obywateli pol. z ZSSR, w tym 4 księży) przybył do Polski i został przyjęty do diec. łuckiej. Pracował początkowo jako wikariusz par. Kowel, a nast. (1930–1937) był proboszczem par. Ptycza w dek. Dubno. Do 1933 administrował także par. Pełcza w tym samym dekanacie. W 1934 otrzymał godność szambelana pap. Zm. w Ptyczy 20.12.1937 i został pochowany we Lwowie. Źródła: [15: 1917–1918]; [23: 1930–1937]; [34: 1930, nr 3, s. 81]; [66]; [67]; [78, s. 36].

Sokołowski Marian s. Wincentego (1897 – 1920 – 1988). Ur. 2.07 we wsi Fedorówka w pow. bracławskim na Podolu. Należał do diec. kamienieckiej, późn. łuckiej, i był w latach dwudziestych subdelegatem wikariusza gen. na diec. kamieniecką. Szkołę średnią ukończył w Winnicy i przez pewien czas, przed ukończeniem 18 lat, pracował w biurach dwóch fabryk (1914–1915). W 1915 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu. Przed jego ukończeniem poprosił, w maju 1919, o przyjęcie do macierzystej diec. kamienieckiej (reaktywowanej w 1917), a w październiku tr. zgłosił się do dyspozycji wikariusza gen., ks. prał. Kazimierza Nosalewskiego. Indywidualnie uzupełnił studia teologiczne i 4.07.1920 przyjął w Kamieńcu Podolskim święcenia kapł. Przez opuszczającego już nazajutrz Kamieniec bpa Piotra Mańkowskiego został mianowany tymczasowym wikariuszem par. katedralnej. W czasie ofensywy wojsk sow. na Warszawę w sierpniu 1920 przebywał w diec. sandomierskiej, a we wrześniu tr. pracował w klasztorze na Świętym Krzyżu w diec. kieleckiej. W październiku powrócił do Kamieńca Podolskiego dla objęcia swojego stanowiska. W grudniu 1920, jako subdelegat wikariusza gen. diec. kamienieckiej, objechał furmanką parafie w 4 powiatach: winnickim, lityńskim, bracławskim i hajsyńskim, i utworzył kilka rejonów duszp., obejmujących pewną liczbę parafii pozbawionych opieki. Sam objął rejon lityński, złożony z parafii Kumanowce, Chmielnik i Stara Sieniawa. W październiku 1921 został administratorem rejonu na pograniczu dek. mohylewskiego i nowouszyckiego z siedzibą w Snitkowie. Oprócz tej ostatniej parafii do rejonu tego należały parafie: Kopajgród, Łuczyniec i Wierzbowiec. W latach 1921–1927 był kilkakrotnie aresztowany. Od 19.04 do 7.06.1923 przebywał w areszcie, oskarżony o udział w organizacji powstańczej. Śledztwo zostało umorzone po wykazaniu, iż miało ono charakter prowokacyjny i oparte było na sfałszowanych materiałach. Po raz ostatni aresztowany został 12.04.1927 (Wielki Wtorek). Po półtorarocznym areszcie prewencyjnym w Mohylewie Podolskim został 28.09.1928 skazany w trybie doraźnym na karę śmierci przez rozstrzelanie. Po natychmiastowym zgłoszeniu przez Konsulat Generalny RP w Charkowie władzom sow. propozycji wymiany i po jej przyjęciu został przeniesiony z celi śmierci do więzienia miejskiego, lecz umieszczony w podobnej celi. 29.09.1929, po rocznym pobycie w więzieniu w Mohylewie Podolskim, został przewieziony do więzienia w Charkowie na Chołodnoj Gorie. Przebywał tam dwa lata. Pod koniec 1931 został, wciąż z wyrokiem śmierci, przewieziony do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą, skąd 12.09.1932 skierowano go do Moskwy razem z grupą innych więźniów przeznaczonych do wymiany. 15.09.1932

wymieniony do Polski w grupie 51 osób, w tym 18 księży. Przyjęty do diec. łuckiej, przez jeden semestr zastępował wykładowcę historii Kościoła w seminarium duch. w Łucku. W latach 1933–1935 odbył studia teologiczne na KUL. Po powrocie do diecezji był katechetą w gimnazjum handlowym i zawodowej szkole stolarskiej, sekretarzem DIAK, asystentem Koła Polskiej Inteligencji Kat. i sędzią synodalnym. W 1928 został proboszczem katedry w Łucku i kanonikiem kapituły łuckiej. W kwietniu 1939 odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Po wybuchu II wojny świat. od października 1939 do 1944 przebywał na Węgrzech jako kapelan internowanego tam wojska pol. oraz kapelan szpitala wojsk. W 1945 znalazł się na pewien czas w obozie niem. dla żołnierzy pol. Po powrocie do kraju w tym samym roku pracował w archidiec. poznańskiej jako administrator kilku parafii (Żagań, Krotoszyn, Głuszyn k. Poznania), kapelan Sióstr Służebniczek NMP w Szamotułach (1953–1955), administrator par. Czerwona Wieś (1955) i kapelan sióstr nazaretanek. Od 1956 pracował na terenie Warszawy. W 1957 był katechetą w Technikum Kolejowym w Warszawie. W 1966 został rektorem kaplicy w Zamku Bierzgłowskim, a nast. kapelanem i pensjonariuszem miejscowego domu rencisty. W 1970 obchodził złoty jubileusz kapłaństwa, a dziesięć lat późn. – 60-lecie święceń kapł. Od 1981 przebywał we wrocławskim Domu Księży Emerytów im. Papieża Jana XXIII, gdzie zm. 15.04.1988. Miał tytuł prałata i był honor. kanonikiem łuckim. W niektórych pismach pol. z lat 1928–1930 ukazały się fałszywe doniesienia o jego deportacji na Sołówki i śmierci w ZSSR. Zdjęty z ewidencji na podstawie rozporządzenia KGB przy Radzie Ministrów ZSSR nr 00511 z 12.08.1954. Zrehabilitowany po 1989. Pozostawił po sobie nie wydane drukiem wspomnienia (nie dokończone), obejmujące okres pracy i uwięzienia w Związku Sowieckim, pt. *Jeszcze jednak karta z życia kapłana kresowego* (Wrocław 1982–1986, mps). Źródła: [1: syg. III/28, k. 28]; [14: 1931–1932]; [23: 1918–1920, 1933––1938]; [66]; [68]; [71]; [78, s. 35]; [80: 1927, nr 5, s. 62; nr 10–11, s. 145]; [83]; [88: 1930, nr 10, s. 9; nr 11, s. 8; 1933, nr 7, s. 105]; [93: 1957–1965]; [131]; [176]; [280].

Sołowiow Sergiusz Michajłowicz (1885 – ? – 1942). Rosjanin, duchowny prawosł., który od Bożego Narodzenia 1920 przeszedł na katolicyzm obrz. wsch. Był bratankiem Włodzimierza Sołowiowa, wybitnego myśliciela i teologa ros., bliskiego katolicyzmowi. Przed rewolucją bolsz. pracował jako profesor języka greckiego i literatury greckiej na Uniwersytecie Moskiewskim. Po przejściu na katolicyzm nie zrywał formalnie z prawosławiem

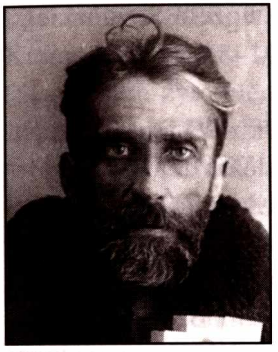

i pracował nad zjednoczeniem obu Kościołów. Administrator apost. w Moskwie, bp Pie-Éugène Neveu, mianował go zastępcą egzarchy dla Rosjan-katolików obrz. wsch. Leonida Fiodorowa. Był spowiednikiem bpa Neveu. Aresztowany został w Moskwie z 15 na 16.02.1931 (razem z ks. Karolem Łupinowiczem i grupą 120 katolików z jego parafii). Oskarżony został o kontakty z bpem Neveu, przyjmowanie od niego pieniędzy na pomoc dla katolików w więzieniach oraz ich rodzin, nielegalną działalność rel., polegającą na odprawianiu nabożeństw w mieszkaniach prywatnych, spowiadanie tam i ochrzczenie trojga Żydów. GPU obiecywało mu (11.05.1931) anulowanie oskarżenia i procesu pod warunkiem rezygnacji z kapłaństwa. Pod wpływem maltretowania i tortur popadł w rozstrój psychiczny i od początku śledztwa podpisywał najcięższe oskarżenia przeciwko sobie, wspólnocie katolików obrz. wsch. i in. W sierpniu 1931, pomimo bardzo złego stanu zdrowia, otrzymał wyrok 10 lat łagrów, zamieniony na 10 lat zesłania do Ałma Aty w Kazachstanie i zagrożony ponownym uwięzieniem został zobowiązany do udania się tam. Wobec zaawansowanej choroby, osłabienia na podstawie opinii komisji lekarskiej, że *jako chronicznie chory psychicznie powinien być skierowany do kolonii psychiatrycznej w celu dalszego leczenia* [293, s. 25], został ze stacji Stołbowaja k. Moskwy przewieziony do szpitala psychiatrycznego GPU pod Moskwą. W czasie pobytu w szpitalu był nadal badany i terroryzowany przez GPU. Jego dwie córki miały prawo odwiedzać go tam od czasu do czasu. W listopadzie 1932 został zwolniony. Zm. 2.03.1942 w Kazaniu, po ewakuacji z Moskwy w związku z ofensywą armii niem. Źródła: [6: syg. 956, k. 113]; [46, s. 98, 177]; [84]; [219: *Mosca e Solovski* (!), s. 23–24]; [263, s. 152]; [293, passim].

Sosiński Władysław (1880 – 1913 – 1925). Należał do archidiec. mohylewskiej. Wg informacji tygodnika „Życie Katolickie" (Łuck, 1933, nr 43, s. 682) był kapelanem wojsk. wziętym do niewoli przez bolszewików w 1920. W 1933 miał przebywać w więzieniu w Leningradzie, gdzie na skutek szykan i maltretowania przez GPU dostał rozstroju nerwowego. Informacja niejasna lub błędna. Ks. Władysław Sosiński z archidiec. mohylewskiej, który w latach 1914–1917 był wikariuszem par. Charków, zm. w Warszawie

26.03.1925. Cytowana wiadomość dotyczy zapewne ks. Józefa Sowińskiego (zob. biogram). Źródło: [14: 1917, 1923, 1926].

Sowiński Józef s. Bolesława (1880 – 1907 – ?). Ur. 17.11 w Skokach, pow. Wągrowiec, woj. poznańskie, jako syn lekarza. Należał do diec. kujawsko-kaliskiej. Seminarium duch. ukończył we Włocławku. Po święceniach kapł. studiował w Akademii Duch. w Petersburgu, a nast. podjął pracę w diec. tiraspolskiej. W latach 1911–1917 był administratorem par. Mariupol w gub. jekatierinosławskiej, dek. Berdiańsk, a w 1918 par. Bachmut w tym samym dekanacie. Późn. znalazł się w Polsce i brał udział w powstaniu wielkopolskim. W latach 1919–1920 był kapelanem wojsk. w randze kapitana. W 1920 przez pewien czas przebywał na terenie diec. płockiej. W czasie wojny pol.-bolsz. w 1920 miał dostać się do niewoli. Wg innych informacji w 1920 udał się dobrowolnie do pracy wśród Polaków w ZSSR i podjął ją na terenie diec. łucko-żytomierskiej. Schematyzmy tej diecezji z 1923 i 1925 wymieniają ks. Józefa Sowińskiego jako administratora par. Kuniów w dek. Zasław. Jako datę jego urodzenia podają jednak rok 1873 (choć ten sam rok święceń kapł.), co zapewne jest pomyłką. Nie figuruje we wcześniejszych schematyzmach tej diecezji, co świadczy, że przybył skądinąd. W 1927 został aresztowany w Kuniowie (wg mylnych informacji w Kaniowie) i na podstawie art. 58–6 KK RSFSR skazany na 5 lat łagru na Sołówkach (wg mylnych informacji na 10 lat), z końcem wyroku 29.03.1932. Etapami, przez więzienie w Żytomierzu i Kijowie, został przewieziony na Butyrki w Moskwie, skąd 1928 został skierowany do łagru na Sołówkach. Przybył tam 16.05.1928. Spotkał go tam M. Lenardowicz, który w latach dwudziestych był więźniem łagru na Sołówkach [41]. W 1. poł. 1930 przebywał na wyspie Anzer. Adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije, SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja. Po wykryciu rzekomego *antysowieckiego ugrupowania* istniejącego jakoby wśród więzionych tam 32 księży zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) 9.07.1932 odnośnie do jego osoby podjął następującą decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK, trzymać pod strażą i skierować do dyspozycji OO PP OGPU w LWO* [284]. Wg jego danych personalnych ustalonych przez NKWD i zachowanych w archiwum na Sołówkach (jest w nich wymieniany jako Josif Bolesławowicz Sawiński) miał urodzić się w Poznaniu, studiować filozofię we Wrocławiu, a nast. na *rzymskim uniwersytecie duchownym* [264]. Są to nieco zmienione (niedokładnie zanotowane?) jego ww. dane osobiste. Wypełniona przez niego 14.02.1933 ankieta [285 (5)] podaje z kolei, iż urodził się w

Poznaniu w 1880, w latach 1914–1918 pracował w Łucku, nast. kolejno w Krzemieńcu (1918–1920), Lachowcach i Kuniowie (1923–1927) na Ukrainie (diec. łucko-żytomierska), a od 1927 do 1932 przebywał w łagrze na Sołówkach. Prymas Polski, August Hlond, na skutek próśb rodziny i przyjaciół zwracał się do MSZ o interwencję w sprawie ks. Sowińskiego. W odpowiedzi 18.06.1928 minister spraw zagr. informował prymasa, że polecił Poselstwu Pol. w Moskwie niezwłoczne zajęcie się jego sprawą, udzielenie mu pomocy i wciągnięcie go na listę wymiany. To ostatnie, wg tego listu, napotykało duże trudności, ponieważ ks. Sowiński nie skorzystał w odpowiednim terminie z prawa opcji na rzecz obywatelstwa pol., zagwarantowanego w traktacie ryskim z 1921. Tłumaczenie to nie jest jasne, gdyż wymiany obejmowały księży z obywatelstwem sow. Interwencje władz pol. pozostały bezskuteczne. Na Sołówkach ks. Sowiński przebywał do 5.07.1932, kiedy to został przewieziony do Leningradu. Od września 1932 do jesieni 1933 miał pracować przy kościele św. Kazimierza i Nawiedzenia NMP w tym mieście. Wg listu skierowanego do prymasa Polski przez 5 księży (Franciszek Bujalski, Donat Nowicki, Bolesław Sawicki, Bazyli Stysło, Franciszek Trocki), którzy przebywali na Sołówkach z ks. Sowińskim i dzięki wymianie więźniów 15.09.1932 razem z innymi znaleźli się w Polsce, ks. Sowińskiemu zaproponowano w Leningradzie uwolnienie w zamian za współpracę z GPU i śledzenie pracującego w tym mieście Francuza, ks. Jean-Marie-Felix Amoudru OP. Ponieważ propozycję tę odrzucił, został ponownie w 1933 aresztowany i osadzony w ciężkim miejscowym więzieniu (DPZ ?). Minister Józef Beck w kolejnym liście do prymasa z 22.12.1933 zapewniał, że MSZ poleciło Poselstwu Pol. w Moskwie dołożenie wszelkich starań w celu przyjścia z pomocą ks. Sowińskiemu. Miał on wówczas przebywać w *politizolatorze* w Orle. MSZ zabiegało za pośrednictwem PCK o uzyskanie dla niego zezwolenia na wyjazd do Polski. Starania te były bezskuteczne. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał on wówczas na zesłaniu w Taszkencie. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06. 1938 do MSZ informowało o jego bardzo prawdopodobnym aresztowaniu w 2. poł. 1937, w czasie masowych aresztowań księży różnych wyznań będących na zesłaniu oraz pozostających dotychczas na wolności. Dalsze losy nie znane. Wg relacji ks. Władysława Cieńskiego, dziekana Polskich Sił Zbrojnych tworzonych w ZSSR pod dowództwem gen. Władysława Andersa, z grudnia 1941 niejaki ks. Józef Sawiński był do lipca 1939 proboszczem kościoła kat. w Taszkencie (Tadżykistan) i został w tym miesiącu aresztowany. Być może chodzi o ks. Józefa Sowińskiego (zob. biogram).

Źródła: [1: syg. III/100, k. 7–13, 54, 68–74, 101, 180]; [6: syg. 2ER 124]; [9: AH, t. IV, cz. 26, Korespondencja, s. 67]; [14: 1908, 1929– –1932]; [15: 1917–1918]; [23: 1923–1925]; [32: syg. A.71/28; syg. A.12.P/6; syg. A.44.115/1]; [67]; [78, s. 35]; [88: 1933, nr 49, s. 779]; [162, s. 443]; [262]; [264]; [273]; [285 (5)].

Spasowski Grzegorz s. Antoniego (1866 – 1888 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Od 1909 był kapelanem przy kaplicy Niepokalanego Poczęcia NMP na Wyspie Bazylianowskiej, 14 linia, nr 25, przy sierocińcu kat. Późn. pozostawał jako rezydent przy par. Nawiedzenia NMP na cmentarzu Wyborskim (ul. Arsenalna 8). Był inwalidą i pozostawał na utrzymaniu wiernych. Był aresztowany. Źródła: [5: 10183, k. 15]; [14: 1917–1932]; [284].

Spisacki Oktawian (1885 – 1908 – 1946). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, późn. łuckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1910–1920 pracował jako administrator par. Lisianka (1910) w dek. zwinogródzkim, a nast. par. Zwinogródka i dziekan w tej parafii w latach 1918–1920. Od 1923 do 1925 administrował par. Pokostówka w dek. żytomierskim oraz innymi parafiami. Po aresztowaniu w 1921 (w Sławucie ?) skazany na 5 lat więzienia. Nie odbywał tego wyroku. W pierwszych dniach listopada 1923 został ponownie aresztowany razem z grupą innych księży oskarżonych o szpiegostwo na rzecz Polski. Po kilku tygodniach, 25.12.1923, został razem z innymi zwolniony z aresztu. Był kilkakrotnie aresztowany i więziony. W 1928, zagrożony kolejnym aresztowaniem, zbiegł do Polski i podjął pracę w diec. łuckiej. Początkowo był zastępcą proboszcza w Kowlu, a nast. proboszczem i wicedziekanem w Sarnach. Od 1929 do 1931 pracował jako katecheta i kapelan więzienia w Łucku oraz dyrektor drukarni diecezjalnej. W latach 1931–1939 był proboszczem par. Łokacze w dek. Horochów. Zm. w 1946 w diec. włocławskiej i pochowany został na cmentarzu par. Babiak, której był administratorem. Źródła: [23: 1910–1918, 1923–1938, 1939]; [32: syg. A.12.P/6]; [44: 1924, nr 49, s. 398]; [78, s. 35]; [88: 1933, nr 24, s. 376]; [162, s. 451]; [230].

Staniewicz Franciszek (1877 – 1900 – ?). Ur. 29.01. Należał do diec. sejneńskiej, późn. łomżyńskiej. Kanonik kapituły łomżyńskiej. Seminarium duch. ukończył w Sejnach, po czym studiował w Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie zdobył magisterium z teologii. Był kolejno wikariuszem par. Augustów (1903–1906), par. Sokoły w dek. Wysokie Mazowieckie (1907–1908), katechetą w szkole handlowej w Suwałkach oraz kapelanem w szpitalu i w kaplicy na cmentarzu (1909–1913). W czasie I wojny świat. przebywał poza diecezją i w 1919 pełnił obowiązki wikariusza par. św. Mikołaja w Kijowie. W sierpniu 1919 był tam przez pewien czas aresztowany. Od 1920 pracował na terenie diec. sejneńskiej, późn. łomżyńskiej. W latach późn. był proboszczem par. Sokoły. Od 1926 był kanonikiem kapituły łomżyńskiej. Źródła: [68]; [169: 1903–1936].

Starodworski Antoni zob. **Kwiatkowski Antoni**

Staub Aleksander (1870 – 1894 – 1961). Ur. w Katharinestadt n. Wołgą. Pochodził z diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W latach 1894–1895 był zastępcą proboszcza par. Otrogowka (Louis), późn. (1895) wikariuszem z prawami proboszcza (*vicarius expositus*) par. Christina i administratorem par. München/Beresan (1897). Nast. pracował jako proboszcz i dziekan w par. Kamienka (1898–1901), gdzie zbudował kościół. W latach 1904–1906 był administratorem par. Pfeifer oraz par. Zug. Był tam jeszcze w 1914. Od 1915 zajmował stanowisko proboszcza par. Rosentahl (Szaban Uba) w dek. Symferopol w gub. taurydzkiej. W 1928 został wydalony do Sewastopola i pozbawiony prawa do pełnienia funkcji duszp. Aresztowany w 1930, skazany na 3 lata zsyłki do Tambowa. Powtórnie aresztowany 4.01.1935 i wysłany do więzienia w Woroneżu, razem z 3 innymi księżmi (Joseph Beilmann, Adam Garreis i Józef Wierzbicki – zob. biogramy), 3 siostrami dominikankami obrz. wsch. i grupą katolików z Tambowa. Po procesie, który odbywał się w dn. 16–19.11.1935 w Woroneżu przy drzwiach zamkniętych, odwołał wszystkie swoje poprzednie zeznania, stwierdzając, że pisał je pod dyktando GPU. Skazany przez OSO Kolegium UNKWD obw. woroneskiego na 10 lat łagru na Sołówkach. Przebywał w łagrze Miedwieżja Gora i pracował przy budowie Kanału Białomorsko-Bałtyckiego (Miedwieżjegorsk, BBK, KFSSR). Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ przebywał w tym czasie w łagrze Kuziema, Kirowskaja Żeleznaja Doroga, Łagiernyj

Punkt Kiemskoje. W styczniu 1945 został wysłany do Kazachstanu. Zwolniony z łagru w 1956, przebywał w Karagandzie i potajemnie pracował duszp. wśród tamtejszych katolików, głównie niem. Zm. w 1961 w Alt Maikuduk k. Karagandy. O. Serafin Kaszuba OFMC (1910–1979), który w latach 1963–1976 pracował konspiracyjnie jako duszpasterz w Kazachstanie wśród Polaków i Niemców znających ks. Stauba, jako miejsce jego śmierci wymienia Karagandę. Źródła: [6: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [84]; [227, s. 167]; [230]; [262]; [293, s. 47]; [309].

Stawiński Antoni (1842 – 1865 – 1923). Pochodził z diec. łucko-żytomierskiej. Szkołę średnią ukończył w Niemirowie i w 1859 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu. Po święceniach kapł. był wikariuszem par. Lubar, a nast. Bohusław. Od 1880 pracował jako proboszcz par. Murafa, późn. (1884–1900) par. Jampol na Wołyniu, a nast. par. Krzemieniec, gdzie od 1895 był dziekanem. W latach 1900–1914 był administratorem par. Niemirów i dziekanem hajsyńsko-bracławskim. W 1918 zaczął pełnić funkcję egzaminatora prosynodalnego, cenzora ksiąg rel., asesora sądu biskupiego, wizytatora zakonów i członka rady adm. diecezji, które to zadania stały się wkrótce czysto nominalne wobec dezorganizacji życia kośc. pod władzą bolsz. W 1923, pomimo choroby i sędziwego wieku, wyrzucony zimą ze swego mieszkania w Żytomierzu. Przyjęty przez ukryte siostry ze Zgromadzenia Sług Jezusa w tym mieście, zm. 18.05.1923. Miał tytuł prałata i kanonika honor. kapituły żytomierskiej. Źródła: [23: 1887, 1892–1923]; [40: 1923, nr VII, s. 11]; [68]; [155, s. 20]; [216]; [277].

Stefani Edward (? – ? – ?). Nie znany bliżej ksiądz kat. W 1919 odprawiał nabożeństwa w kaplicy w domu nr 60 na Linii 9 Wyspy Wasylewskiej. Późn. aresztowany. Źródło: [284].

Stille Michael s. Michała (1893 – 1925 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej. W latach 1914–1917 pełnił służbę wojsk., po czym był nauczycielem koło Mariupola na Powołżu. W 1925 przyjął święcenia kapł. Był administratorem kilku parafii, w tym par. Urbach w dek. Mariental/Odessa. Aresztowany 2.02.1930 na Powołżu. Był jednym z 8 księży niem. uwięzionych tam na początku tr. Oskarżony o przestępstwa polit. przewidziane w art. 58–4, 58–6 i 58–210 KK RSFSR (sformułowanie zarzutów podczas śledztwa – por. biogram ks. Georga S. Baiera) i skazany 6.06.1931 przez Kolegium

OGPU na 3 lata łagrów. W 1. poł. 1932 był więziony w Jarosławlu n. Wołgą. Wg pisma T. Błaszkiewicza, kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, z 28.06.1938 do MSZ był jednym z 9 księży niem. pochodzenia, przebywających w tym czasie na zesłaniu. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [309].

Stołbiński zob. **Iwanow Dominik**

Stronczyński Wiktor s. Konstantego (1868 – 1891 – 1938). Ur. 17.10 we wsi Mikłasze, pow. Ostróg na Wołyniu, w rodzinie szlacheckiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Po ukończeniu gimnazjum w Żytomierzu wstąpił do seminarium diec. łucko-żytomierskiej w tym mieście i po jego ukończeniu otrzymał święcenia kapł. W 1892 był wikariuszem w katedrze łuckiej. Od 1894 pracował jako administrator par. Litowiż w dek. Włodzimierz Wołyński, późn. (1901–1909) par. Zasław, a nast. par. Murafa (Morachwa) w dek. Jampol (w 1918 liczyła 9190 wiernych). W połowie lat dwudziestych był także dziekanem jampolskim i miał pod opieką par. Mołczany (1356 wiernych) w tym samym dekanacie. 14.02.1930 został aresztowany w par. Murafa i 10.05.1930 przez *trojkę* OGPU na podstawie oskarżenia z art. 58–6 i 58–11 KK RSFSR skazany na 5 lat więzienia (wg niektórych danych na 10 lat). W 1931 był więziony w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą w grupie 30 księży pol. z Ukrainy. Gdy w r. nast. 7 spośród 32 więzionych już tam wówczas księży wciągnięto na listę wymiany do Polski, nie wyraził chęci opuszczenia więzienia i ZSSR, mając nadzieję na powrót do pracy w swojej parafii. Wg autora jego biogramu, Michaiła Rogaczewa, zamieszkałego w Syktywkarze, członka „Memoriału", skazany został na 5 lat łagru na Sołówkach. W listopadzie 1934 znajdował się w łagrze Kiem' BBK, a w r. nast. chwilowo w więzieniu w Leningradzie. W 1935 został zesłany do miasteczka Syktywkar (w połowie lat trzydziestych liczyło 20 tys. mieszkańców), będącego stolicą Komi ASSR, która była wówczas jednym z najczęstszych terenów zsyłki. Razem z nim zesłany tam został na 3 lata ks. Mikołaj Strusiewicz (zob. biogram). Obaj zamieszkali w wynajętym pokoju, a nast. w osobnych domach na skraju miasta, w dzielnicy zwanej Tentiukowo. Wg protokołów śledczych NKWD otrzymywali pomoc materialną od Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i PCK w

Moskwie, a przez tę instytucję od pol., finlandzkich i łotewskich organizacji filantropijnych. Byli nieustannie śledzeni przez NKWD. Pod koniec lipca 1937 naczelnik UNKWD Komi ASSR lejtnant Kowalew oraz naczelnik *3 otdielenija* młodszy lejtnant Oniegin zwrócili się do prokuratora Komi ASSR o polecenie aresztowania obydwu księży. Jako uzasadnienie podali rzekome *systematyczne utrzymywanie łączności z całym szeregiem filantropijnych zagranicznych organizacji i prowadzenie kontrrewolucyjnej, faszystowskiej i defetystycznej agitacji* [265]. Prokurator Popkow wyraził zgodę na aresztowanie obydwu. Zostali aresztowani w sierpniu i umieszczeni w wewnętrznym więzieniu NKWD w Syktywkarze. Nazajutrz zaczęło się śledztwo, które prowadził śledczy Bazow. Wobec braku pożądanych jego wyników podstawą oskarżenia stały się zeznania jednego z zesłanych do Syktywkaru Polaków. Podał on w nich jakoby, że obaj oskarżeni mówili o lepszych warunkach życia w Polsce, chwalili Piłsudskiego i Trockiego oraz przepowiadali przegraną ZSSR w wypadku wojny z Niemcami. Oskarżeni nie przyznali się do winy. Śledztwo zakończyło się 14.08.1937 stwierdzeniem winy obu oskarżonych i wnioskiem o wyrok śmierci dla obydwu. Jego uzasadnienie brzmiało: *Systematycznie utrzymywali łączność z różnymi zagranicznymi organizacjami filantropijnymi, systematycznie prowadzili kontrrewolucyjną i faszystowską agitację, twierdzili, że Piłsudski i Trocki to rozumni ludzie, że za bolszewikami idzie mała grupka ludzi, że w wypadku wojny ZSSR zginie* (tamże). 10.01.1938 OSO NKWD uznało ich winnymi przestępstw określonych w art. 58–1a (szpiegostwo) i 58–10, cz. 1 (antysow. agitacja i propaganda) KK RSFSR i na obydwu wydało wyrok śmierci przez rozstrzelanie. Przez tydzień przebywali w celi śmierci miejskiego więzienia. 18.01.1938 zostali rozstrzelani przez ww. młodszego lejtnanta NKWD, Oniegina. Miejsce wykonania wyroku i pogrzebania ciał pozostaje nie znane. Na liście A. Ponińskiego z marca 1937 są wymienieni jako zesłańcy w Syktywkarze, a pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06. 1938 do MSZ donosi o ich aresztowaniu w 2. poł. 1937 podczas pobytu na zesłaniu. Parafianie z Murafy wysyłali ks. Stronczyńskiemu paczki żywnościowe i pieniądze. W 1934 mylnie wymieniany jako zmarły. W latach trzydziestych miał krewnych w Polsce: brata, Bolesława Stronczyńskiego, który był organistą w Szpałowie, oraz krewną, Dorotę Stronczyńską, która pracowała na stanowisku buchaltera urzędu pocztowego w Warszawie. W 1989 ks. Wiktor Stronczyński i ks. Mikołaj Strusiewicz zostali przez prokuratora Komi ASSR całkowicie zrehabilitowani. Źródła: [1: syg. III/100, k. 129–130, 180]; [7: syg. 2ER 135]; [23: 1892–1918]; [32: syg. A.44.115/1]; [88:

1930, nr 35, s. 9; 1934, nr 51, s. 807]; [141]; [162, s. 442]; [184]; [235, z. 8]; [262]; [265]; [309].

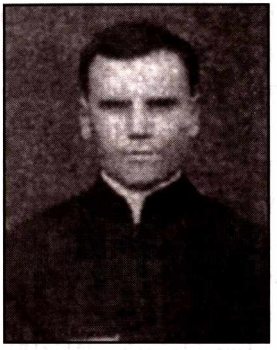

Strusiewicz Mikołaj s. Konstantego (1885 – 1911 – 1938). Ur. 10.09 w Barze na Podolu w rodzinie rolniczej. Ukończył 6 klas gimnazjum w Niemirowie, a nast. seminarium duch. diec. łucko-żytomierskiej w Żytomierzu. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. W latach 1913–1914 był administratorem par. Nowosiółka (w 1918 liczyła 1623 parafian) w dek. Latyczów, a od 1914 do chwili aresztowania w 1929 administratorem par. Nowy Zawod (w 1918 liczyła 6580 wiernych) w dek. Nowograd Wołyński (późn. dek. żytomierski). Nękany przez GPU (m.in. przeżył próbę zamachu na swe życie w kościele), był przez dłuższy czas broniony przez parafian i nocami ukrywał się. Pod koniec 1929 został niepostrzeżenie uprowadzony przez GPU i 18.01.1930 formalnie aresztowany. W 1. poł. 1931 był więziony w grupie 30 księży pol. z Ukrainy w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą. Przebywał tam jeszcze w sierpniu 1932 i wyrażał chęć znalezienia się na liście wymiany do Polski. Skazany został na 5 lat łagru na Sołówkach, odbywał wyrok m.in. na Wielkiej Wyspie. Po odbyciu części kary otrzymał kolejny wyrok: 3 lata zesłania najpierw do Archangielska, gdzie – jak pisał do PCK w liście 31.03.1935 – znalazł się w warunkach pod materialnym względem gorszych niż na Sołówkach. Przebywał tam w latach 1934–1935 i mieszkał przy ul. Proletkulta 10 a, kw. 5. Dn. 5.08.1935 znajdował się w więzieniu w Archangielsku. Dn. 27.07.1935 zesłany na Syberię, miesiąc późn. znajdował się w U-Sysołowsku, a nast. na zesłaniu w stolicy Komi ASSR, Syktywkarze, razem z ks. Wiktorem Stronczyńskim (zob. biogram). Odtąd ich losy były jednakowe. Razem z nim został aresztowany w lipcu 1937 przez OSO NKWD i 10.01.1938 na podstawie oskarżenia o kontrrewolucję i agitację antysow. z art. 58–1a i 58–10, cz. 1 KK RSFSR skazany na śmierć. Przebywając w więzieniu w Syktywkarze razem z niejakim Józefem Jachnowskim, konfidentem NKWD, ks. Strusiewicz powiedział mu, że po pierwszym aresztowaniu mógł wyjechać do Polski, lecz nie zrobił tego ze względu na swoich parafian, że otrzymuje od nich pomoc materialną oraz listy świadczące o pamięci i przywiązaniu, ma więc nadzieję, iż o jego aresztowaniu wiedzą na Zachodzie i że obydwaj z ks. Stronczyńskim nie zostaną rozstrzelani. Wg relacji Jachnowskiego ks. Strusiewicz w więzieniu

zachowywał się bardzo dzielnie (*wioł siebia mużestwienno*) [265]. Rozstrzelany został razem z ks. Stronczyńskim przez młodszego lejtnanta NKWD Oniegina 18.01.1938 (dokładne uzasadnienie wyroku – zob. biogram ks. Wiktora Stronczyńskiego). Wg listu ks. Teofila Skalskiego z 28.01.1937 do prymasa Polski ks. Strusiewicz przebywając na zesłaniu miał w pewnym okresie stracić władzę w rękach i nogach. Jego pobyt na zesłaniu w Syktywkarze w Komi ASSR notuje A. Poniński na swojej liście z marca 1937. Wymieniony jest także w piśmie Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ jako jeden z 15 księży najprawdopodobniej aresztowanych w 2. poł. 1937. Razem z ks. W. Stronczyńskim został całkowicie zrehabilitowany przez prokuratora Komi ASSR w 1989. Jego brat, Antoni Strusiewicz, „rozkułaczony" w 1930, został zesłany do obł. archangielskiej. W 1936 uciekł z zesłania i ukrywał się. Źródła: [1: syg. III/100, k. 173, 180]; [7: syg. 2ER 135]; [23: 1910–1918, 1920–1923]; [32: syg. A.44.115/1]; [68]; [78, s. 35]; [80: 1935, nr 15–16, s. 232]; [88: 1935, nr 29, s. 448]; [121]; [162, s. 442]; [235, z. 8]; [262]; [265].

Stysło Bazyli s. Bazylego (1887 – 1913 – 1958). Ur. 20.01 w Jakszczańcach, pow. Przemyśl. Początkowo należał do metropolii lwowskiej obrz. wsch. Ukończył gimnazjum pol. w Przemyślu i po zdaniu matury w 1908 wstąpił do unickiego seminarium duch. we Lwowie. Ukończył Wydział Teologiczny na Uniwersytecie Lwowskim i 7.11.1913 otrzymał święcenia kapł. W latach 1913–1915 był wikariuszem par. Żółtańce. W maju 1915 został zatrzymany przez wojska ros. i wywieziony do Orenburga, gdzie przebywał pod nadzorem policji do wybuchu rewolucji bolsz. W drodze powrotnej do kraju zatrzymał się na terenie diec. łucko-żytomierskiej i w 1919, na propozycję bpa Ignacego Dub-Dubowskiego, podjął w niej pracę na stanowisku administratora par. Emilczyn (3540 wiernych) w dek. Nowograd Wołyński. Po raz pierwszy aresztowany był 29.12.1923. Po uwolnieniu został powtórnie aresztowany w czerwcu 1924 pod zarzutem kontrrewolucji i szpiegostwa na rzecz Polski. Do grudnia 1925 dla celów śledztwa więziony był w Korosteniu. Pod koniec tego miesiąca został przewieziony do więzienia na Łubiance w Moskwie i na podstawie art. 54–4 i 54–6 KK USSR skazany na karę śmierci, z zamianą na 10 lat łagru na Wyspach Sołowieckich, z końcem wyroku 6.12.1936, oraz na 5 lat zesłania na Syberię po ukończeniu pierwszego wyroku. Na Sołówki przybył 26.02.1928. W 1. poł. 1930 i późn. przebywał na wyspie Anzer w grupie ponad 30 księży kat. skierowanych do tamtejszych robót. Adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije

SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja. Po wykryciu rzekomego *antysowieckiego ugrupowania* (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga) wśród więzionych tam 32 księży kat. zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) 9.07.1932 odnośnie do jego osoby podjął następującą decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK i wystąpić w wnioskiem o zwiększenie wyroku do lat 10. Do chwili otrzymania decyzji trzymać na wyspach w izolacji od innych księży* [284]. Dzięki staraniom rodziny został wciągnięty na listę wymiany więźniów i 15.09.1932 w grupie 18 księży przybył do Polski. Na propozycję bpa Adama Szelążka pozostał w diec. łuckiej, do której się inkardynował. W latach 1933–1939 był proboszczem par. Stężarzyce w dek. włodzimierskim. Od jesieni 1939 przebywał w Horodle na terenie diec. lubelskiej. Był kolejno wikariuszem par. Horodło (1941), administratorem par. Zubowice z obowiązkiem katechizacji na terenie par. Tyszowce (1942) i administratorem par. Gdeszyn w dek. hrubieszowskim, której nast. został proboszczem. W okresie powojennym należał do diec. lubelskiej. Zm. w Gdeszynie 30.12.1958. Początkowo był żonatym księdzem obrz. wsch. Jego dwaj synowie zginęli jako żołnierze AK w walce z wojskami hitlerowskimi. Źródła: [1: syg. III/100, k. 69]; [7: syg. 2 ER 124]; [14: 1931–1932]; [23: 1923, 1925, 1933–1938]; [32: syg. A.12.P/6]; [44: 1924, nr 7, s. 56]; [57: 1924, nr 8, s. 126]; [66]; [78, s. 35]]; [80: 1928, nr 4, s. 62]; [88: 1932, nr 50, s. 795; 1933, nr 4, s. 56]; [162, s. 443, 460]; [178: syg. II.B.S.133]; [219: *Mosca e Solovski* (!), s. 26]; [235, z. 8]; [284].

Sussalew Eustachy (1879 – ? – ?). Rosjanin obrz. wsch., jeden z kilkunastu księży-Rosjan należących do Kościoła kat. w Rosji/ZSSR. Początkowo należał do Cerkwi staroobrzędowców i tam otrzymał święcenia kapł. Ich ważność została uznana i jako kapłan został przyjęty do Kościoła kat. Ukazujący się w Petersburgu dziennik „Goniec Wieczorny" z 24.07.1911, nr 333, podawał, że był chwilowo aresztowany w Kamieńcu Podolskim przez władze carskie. W 1917 był rezydentem przy par. św. Piotra i Pawła w Moskwie. W latach dwudziestych znalazł się na wygnaniu, podobnie jak 10 innych Rosjan-kat. księży tego obrządku. Źródła: [13, s. 32–33]; [14: 1917]; [67]; [84]; [171]; [147: rkp 789].

Szaciłło Albin s. Albina (1887 – 1917 – 1937). Ur. 2.01. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium

duch. w Petersburgu. W latach 1918–1934 pracował jako administrator par. Czeczersk w dek. Homel (w 1917 liczyła 1810 wiernych). Od 1924 był administratorem par. Faszczówka (w 1917 liczyła 3280 wiernych) w dek. mohylewskim oraz innych okolicznych parafii nie mających duszpasterzy. Został aresztowany w sierpniu 1929 i na początku 1930 przebywał w więzieniu. Kierownik Konsulatu Gen. RP w Mińsku, H. Jankowski, donosząc w liście z 26.09.1929 do Poselstwa Pol. w Moskwie o jego aresztowaniu przed miesiącem, określa go niezbyt ściśle jako proboszcza w Kojdanowie. Po uwolnieniu miał pozwolenie na odprawianie nabożeństw na terenie całej republiki, poza Kojdanowem (wówczas już i późn. – Dzierżyńsk). W jesieni 1930 był administratorem par. św. Szymona i Heleny w Mińsku. Uzyskał możliwość widzenia się z aresztowanym i chwilowo przebywającym w domu poprawczym w Mińsku administratorem apost. na Białorusi, bpem Bolesławem Sloskansem. Informował go o wysokich podatkach na kościół (5 tys. rubli) i osobistych (7 tys. rubli), niemożliwych do zapłacenia, o nieustannej inwigilacji, prowokacjach, niesłychanych ograniczeniach w pracy duszp. i ciągłej groźbie aresztowania. Oświadczył, iż uważa, że życie w łagrze na Sołówkach byłoby znośniejsze. Ponownie aresztowany został w styczniu 1932 w Mińsku. 14.07 tr. z oskarżenia o działalność kontrrew. skazany na 10 lat łagrów i wysłany na Sołówki. W tym samym roku był więziony w łagrze na wyspie Anzer, należącej do kompleksu Wysp Sołowieckich. Wg listy A. Ponińskiego przebywał tam nadal w 1937. Został w łagrze aresztowany, 9.10.1937 skazany na śmierć przez OSO UNKWD i 3.11.1937 rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/28, k. 88; syg. III/100, k. 25–26, 179]; [3: syg. 70, k. 299]; [14: 1915–1932]; [102]; [130]; [262].

Szafrański Jan (1873 – 1897 – 1950). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1902–1904 pracował jako administrator par. Radziwiłłów w dek. Krzemieniec. Późn. (1905–1910) był katechetą w gimnazjum w Białej Cerkwi k. Kijowa, w latach nast. (1917–1920) w Kijowie (w I i II gimnazjum pol.). Jednocześnie (1919–1920) był administratorem par. Byszów w dek. kijowskim. W tym czasie był aresztowany i więziony. Wyjechał (zbiegł?) do Polski i osiedlił się w diec. łuckiej. W latach 1922–1923 odbył studia na Uniwersytecie Poznańskim i uzyskał magisterium

z nauk polit. Po powrocie do diecezji pracował (1927–1933) na stanowisku rektora pojezuickiego licealnego kościoła św. Ignacego w Krzemieńcu i katechety miejscowego gimnazjum. Nast. (1934–1935) był katechetą w gimnazjum w Równem. Od 1936 poza diecezją. Po II wojnie świat. przebywał na terenie archidiec. warszawskiej i w latach 1945–1947 był kapelanem w domu Sióstr Rodziny Marii w Kostowcu k. Warszawy. Był kanonikiem honor. kapituły łuckiej. Zm. w Toruniu 24.10.1950. Źródła: [23: 1902–1938]; [78, s. 35]; [93: 1946–1948].

Szawdinis Mieczysław zob. **Szawdzinis Mieczysław**

Szawdzinis (Szawdinis) Mieczysław s. Piotra (1895 – 1918 – po 1937 ?). Ur. 4.09 w gub. wileńskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Od 1918 pracował w tym mieście najpierw na stanowisku wikariusza kaplicy Najśw. Serca NMP przy Kiryłowskiej Drodze 19, a nast. (1925–1926) administratora prokatedralnej parafii Wniebowzięcia NMP (na I Rocie). Pełnił również w tym czasie funkcję jednego z notariuszy kurii metropolitalnej w Petersburgu/Leningradzie. Został tam aresztowany 30.11.1927 pod zarzutem kontrrewolucji, był więziony w tym mieście i w 1928 skazany na podstawie art. 58–6 KK RSFSR na 10 lat łagru na Wyspach Sołowieckich, z końcem wyroku 30.11.1937. Na Sołówki przybył 28.08.1928. W latach 1930–1931 przebywał w łagrze na wyspie Anzer w grupie 32 księży. Adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁOŃ, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja. Po wykryciu rzekomego *antysowieckiego ugrupowania* wśród więzionych tam księży kat. (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga) zarząd USŁag (ISO USŁag. OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) 9.07.1932 odnośnie do jego osoby podjął następującą decyzję: *W przyszłości trzymać na wyspach w izolacji od innych księży do końca wyroku* [284]. Po 8 latach pobytu na Sołówkach uwolniony z łagru i w grudniu 1936 zesłany do Briańska, gdzie wg listy A. Ponińskiego pozostawał jeszcze na początku 1937. Wg informacji Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie dla MSZ z 28.06.1938 został tam ponownie aresztowany w sierpniu 1937, razem z miejscowym duszpasterzem i dużą liczbą wiernych. Dalsze losy nie znane. Aresztowani w tym roku księża byli z reguły skazywani na śmierć. Wyroki wykonywano. Źródła: [1: syg. III/28, k. 196; syg. III/100, k. 80, 180]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1917, 1923–1932];

[32: syg. A.44.115/1]; [66]; [80: 1927, nr 5, s. 62; nr 10–11, s. 145]; [84]; [219]; [262]; [264]; [273]; [284].

Szczawiński Antoni (1890 – 1915 – 1924). Ur. 13.06. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu i od 1915 był II wikariuszem parafii w Smoleńsku. Został tam aresztowany i był więziony w 1919 jako jeden z kilkunastu księży-zakładników pol. Uwolniony po wymianie więźniów. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1917]; [36: 1920, s. 10–11].

Szczepanik zob. **Szczepaniuk Nikołaj**

Szczepaniuk Nikołaj Wasiliewicz (1883 – 1907 – 1937). Ur. 8.09 (wg innych danych 8.03) we wsi Cebrów w pow. Zborów, woj. Tarnopol, w rodzinie rolniczej. Ksiądz obrz. wsch. z gr.-kat. archidiec. lwowskiej. Ukończył Wydział Teologiczny Uniwersytetu Lwowskiego, a nast. studiował w Innsbrucku w Austrii. Był żonaty. W 1907 mianowany został przez metropolitę Andrieja Szeptyckiego wikariuszem archikatedry gr.-kat. św. Jura we Lwowie. Od 1915 przebywał w Kijowie, gdzie z własnej inicjatywy pracował w bibliotece miejskiej, studiując historię Ukrainy. Poświęcał się działalności ekumenicznej. Na początku 1917 powrócił do Lwowa, lecz metropolita A. Szeptycki skierował go ponownie do Kijowa. W latach 1917–1929 był duszpasterzem i rektorem kaplicy Najśw. Serca Pana Jezusa (obrz. wsch.) w tym mieście. W tym czasie otrzymywał pomoc materialną od metropolity Szeptyckiego. Ponieważ został wdowcem, administrator apost. diec. żytomierskiej, ks. Teofil Skalski, wyjednał mu u wysłannika pap., bpa Michela d'Herbigny'ego, podczas jego wizyty w Kijowie przywilej birytualizmu. Dzięki temu ks. Szczepaniuk pracował także w parafiach obrz. łac., m.in. w par. Makarów w dek. kijowskim, we wsi Wojnarówka w gub. kijowskiej oraz we wsi Januszpol (dziś obw. winnicki). Następca aresztowanego ks. T. Skalskiego (1926), administrator apost. ks. Kazimierz Naskręcki (zob. biogramy), określa go w swoich wspomnieniach jako prawdziwego apostoła, niezmordowanie pracującego dla parafian [235, z. 8]. Pozostawał w kontakcie listownym z metropolitą A. Szeptyckim we Lwowie. Z polecenia administratora apost. diec. żytomierskiej, ks. T. Skalskiego, emerytowany biskup diec. tiraspolskiej Anton Zerr udzielił w 1927 święceń kapł. diakonowi Józefowi Martynowiczowi, który miał pomagać ks. Szczepaniukowi. Został

on jednak jeszcze w tym samym roku wydalony do Polski. Pomocą służył ks. Szczepaniukowi pracujący na fermie hodowli koni diakon Anton Pastuszenko. Do chwili swego aresztowania ks. Szczepaniuk był także duszpasterzem w wiosce Krymek, rej. Radomyśl, obw. Żytomierz. Mieszkał wówczas w Kijowie pod adresem: Kudriawskij Piereułok 9 m. 1. Aresztowany został po raz pierwszy 29.05.1929 przez DPU USSR i oskarżony m.in. o to, że będąc księdzem Kościoła unickiego otwarcie i systematycznie *nastawiał masy ludowe przeciwko władzy sowieckiej, podburzał przeciw propagandzie antyreligijnej i wprowadzał fanatyzm religijny* [218], a ponadto przeciwdziałał sowietyzacji młodzieży. Razem z nim aresztowano ks. Leonida Jurkiewicza, również obrz. wsch. Dn. 23.11 tr. ks. Szczepaniuk skazany został przez Kolegium OGPU na 10 lat łagrów na podstawie art. 54–10, 54–11 i 56–21 KK USSR, z poleceniem wysłania na Wyspy Sołowieckie (SŁON). Z nie znanych powodów wysłany został jednak nie na Sołówki, lecz do Tiemnikowskich łagrów poprawczych (TIEMŁag – NKWD ZSSR). Wg informacji Konsulatu Gen. RP w Kijowie z 24.02.1930 dla MSZ w 1929 aresztowanych zostało na Ukrainie 16 innych księży. Polskie MSZ pismem z 3.02.1930 przekazało prymasowi Polski prośbę ks. Szczepaniuka o powiadomienie o jego losie metropolity A. Szeptyckiego we Lwowie. Podczas pobytu w łagrze za przyjęcie pomocy materialnej od księży kat. obrz. łac. miał być skazany na cięższe roboty. Zwolniony czasowo 23.08.1933 z powodu choroby, nie mógł wskutek zakazu władz powrócić na stanowisko duszpasterza unickiej kaplicy Najśw. Serca Pana Jezusa w Kijowie i rozpoczął pracę duszp. w rz.-kat. par. Radomyśl oraz w kaplicy we wsi Krymek, posiadającej słynący cudami obraz św. Antoniego (filia par. Radomyśl w gub. kijowskiej). Odwiedzał także m.in. takie miejscowości, jak Bojarówka, Niemienajewo i Kławdijewo. Pismo Konsulatu RP w Kijowie z 5.04.1934 do Poselstwa RP w Moskwie podawało jednak informację o niedawnym przybyciu ks. Szczepaniuka do Kijowa po zwolnieniu z Sołówek i odprawieniu przez niego nabożeństwa w kaplicy unickiej. Miał opinię bardzo gorliwego duszpasterza i cieszył się dużym szacunkiem u wiernych. Po raz drugi aresztowany został 25.07.1935 (formalnie 27.07) razem z grupą 18 osób, wśród których byli księża: Stanisław Jachniewicz – zastępca administratora apost. diec. żytomierskiej (zob. biogram), Paweł Welik z tej samej diecezji oraz Alojzy Schönfeld z diec. tiraspolskiej (zob. biogram), dojeżdżający chwilowo do kościoła św. Aleksandra w Kijowie. 19.04.1936 ks. Szczepaniuk został oskarżony o udział *w sprawie przynależności do faszystowskiej kontrrewolucyjnej organizacji rzymsko-katolickiego i unickiego duchowień-*

stwa na prawobrzeżnej Ukrainie [218] oraz o to, że *realizował dyrektywy metropolity Szeptyckiego, a do chwili aresztowania prowadził kontrrewolucyjną i nacjonalistyczną działalność pod przykrywką rozwoju uniatyzmu, agitację antykołchozową i wykorzystywał ambonę dla kontrrewolucyjnych wypowiedzi* [280]. Na podstawie art. 54–4 i 54–11 KK USSR dn. 14.05.1936 otrzymał wyrok 5 lat łagru w SIEWWOSTOKŁagu, razem z ks. S. Jachniewiczem i ks. Piotrem Sosenką. Pracował jak *czarnoroboczy* przy komendanturze łagru w miejscowości Jagodne na Magadanie. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w łagrze Buchta Nagajewo (Siewiero-Wostocznyje ITŁ, Kołyma, Chabarowskij kraj, RSFSR). Aresztowany w czasie pobytu w łagrze na początku września 1937, został 14.11. tr. wyrokiem *trojki* Uprawlenija UNKWD ZSSR na Dalstroju skazany na śmierć i 27.11 rozstrzelany w mieście Magadan. Zrehabilitowany po 1989. Akta osobowe ks. Szczepaniuka zachowane są w archiwum I Cz. UWD (skrót nie rozwiązany) obw. magadańskiego pod numerem 39533. Źródła: [1: syg. III/100, k. 34, 179]; [5: syg. 6699, k. 33–34; syg. 11049, k. 22]; [14: 1931–1932]; [68]; [88: 1930, nr 10, s. 9; 1934, nr 31, s. 487]; [177: 1924, 1927]; [218]; [232]; [235, z. 8]; [253: 1995, nr 44, s. 8]; [280].

Szczęsnolewicz (?). Wg informacji ukazującego się w Łucku tygodnika „Życie Katolickie" (1933, nr 34, s. 542) skazany na 10 lat więzienia jako proboszcz w Orszanach (?) i po 7 latach przedterminowo zwolniony z więzienia w Orszy na skutek choroby. Miał jakoby możliwość udania się do Polski, z której nie skorzystał. Informacja nieścisła. Księdza o tym nazwisku nie notują schematyzmy diec. kresowych i in. W diec. łucko-żytomierskiej był ks. Władysław Szczęsnowicz (1876 – 1904 – ?), absolwent seminarium duch. w Żytomierzu i Akademii Duch. w Petersburgu. W latach 1905–1914 był on kolejno wikariuszem par. Bracław (1905), Niemirów (1906), Berdyczów w par. MB z Karmelu (1907), Gródek Podolski (1910) i w katedrze w Łucku (1914). Schematyzm tej diec. z 1918 nie wymienia już jednak jego nazwiska. Prawdopodobnie dane na temat ks. Szczęsnolewicza dotyczą ks. Władysława Szczęsnowicza. Źródła: [23: 1905–1914]; [88: 1933, nr 34, s. 542].

Szczęsnowicz Władysław zob. **Szczęsnolewicz**

Szenfeld Alojzy zob. **Schönfeld Alois**

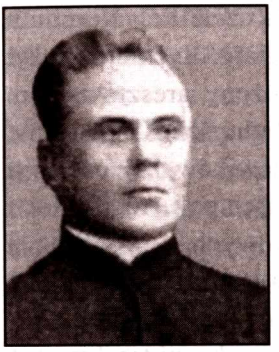

Szeptycki Teofil (1871 – 1907 – 1918 ?). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. W Żytomierzu ukończył seminarium duch. W 1910 był wikariuszem parafii katedralnej w Kamieńcu Podolskim i katechetą w szkołach miejskich. Od 1914 administrator par. Ułanów (w 1918 liczyła 1774 wiernych) w dek. Lityń. Chorego na tyfus i leżącego w gorączce banda bolsz. postawiła zimą przy studni i zagroziła utopieniem, jeśli nie wyda pieniędzy. Zmarł niebawem. Źródła: [23: 1910–1918]; [68, z. 47, s. 198; rkp s. 117]; [78]; [283, s. 264].

Sznarbachowski Feliks (1876 – 1899 – 1931). Ur. 29.05 na Zaporożu, z rodziców Mikołaja i Marii Korybut-Romanowskich. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, późn. łuckiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu i Akademię Duch. w Petersburgu. W latach 1905–1918 był wikariuszem, a nast. administratorem par. Czeczelnik i Berszeda (ok. 6 tys. parafian) w dek. Bałta. Późn. był kolejno proboszczem: par. Szarawka, par. katedralnej w Żytomierzu, par. Brahiłów i par. św. Barbary w Berdyczowie. Na każdym z tych stanowisk wykazał się wybitnymi zdolnościami organizacyjnymi oraz działalnością społ.-charytatywną i rel.-narod., za którą był wielokrotnie karany przez władze carskie. Był budowniczym kilku kościołów i innych obiektów kośc. (m.in. kościoła w Żmerynce i w Kowlu oraz domu biskupiego i gmachu kurialnego w Żytomierzu), założycielem drukarni w Brahiłowie, wydawcą „Kalendarza Brahiłowskiego" (ukazywał się w nakładzie setek tysięcy egzemplarzy), miesięcznika „Wiadomości Bibliograficzne" wydawanego w Kijowie, redaktorem i autorem ponad 60 broszur o charakterze rel.-moralnym, historycznym i literackim (wydawanych często pod pseudonimem Bohdan Kresowiec). W 1905 i 1915 z narażeniem życia ratował ludność żydowską od pogromów w Szarawce k. Płoskirowa i w Ołyce na Wołyniu. Jego działalność charytatywna, obejmująca także ludność rusińską, zyskała duże uznanie i życzliwość społeczeństwa. W 1916 przebywał w Petersburgu na leczeniu. Współpracował tam z pol. Centralnym Komitetem Obywatelskim niosącym pomoc uchodźcom pol. w Rosji i wydawał „Biblioteczkę dla wygnańców". Po powrocie do diecezji na początku 1917

jako proboszcz par. św. Barbary w Berdyczowie stał na czele Pol. Komitetu Wykonawczego w tym mieście. Jako proboszcz kolegiaty ołyckiej założył kilkanaście szkół Macierzy Pol. W maju 1919, zagrożony aresztowaniem przez bolszewików, ocalał dzięki pomocy miejscowej ludności. Kilkakrotnie zagrożony aresztowaniem i śmiercią ze strony bolszewików. W czerwcu 1919 udał się do Warszawy na czele delegacji ludności pol., rusińskiej i czeskiej z Wołynia w celu zapoznania władz państwowych z sytuacją na Kresach płd.-wsch. i z prośbą o interwencję przeciwko niszczącej i morderczej działalności band bolsz. Delegacja złożyła w ambasadach Francji, Anglii i Ameryki w tej sprawie odpowiednie dokumenty, ukazujące krwawe pogromy ludności żydowskiej. Spotkał się także z nuncjuszem apost. w Polsce, Achillesem Rattim. W czerwcu 1920 mianowany protonotariuszem apost. W latach 1920–1921 odbył podróż do USA, gdzie w prasie polonijnej przeciwstawiał się prowadzonej przez niektóre środowiska żydowskie zniesławiającej kampanii oskarżeń Polaków o dokonywanie krwawych pogromów ludności żydowskiej na Kresach Wsch. Po powrocie do kraju w 1921 mianowany został proboszczem par. Kowel (10 tys. wiernych), gdzie założył pismo „Praca Katolicka" i w 1924 rozpoczął budowę kościoła-pomnika, dokończoną przez jego następcę, ks. Mariana Tokarzewskiego (zob. biogram). Miał tytuł kanonika-dziekana kapituły ołyckiej. Był wybitnym kaznodzieją i autorem rozprawy *Początek rzymsko-katolickiej diec. łucko-żytomierskiej, obecnie łuckiej* (Warszawa 1926). Zmarł nagle w Kowlu 10.08.1931. Źródła: [23: 1918, 1920–1933]; [30]; [68].

Sztepa Wołodimir Feodosijewicz (1890 – ? – 1938). Ur. w wiosce Kazenna Krywa Ruda w gub. połtawskiej w rodzinie księdza prawosł. Duchowny kat. obrz. wsch. W 1905 ukończył szkołę w Perejasławiu, wstąpił do prawosł. seminarium duch. w Połtawie i ukończył je w 1911. W r. nast. rozpoczął studia w Instytucie Handlowym w Kijowie, w którym 4.12.1917 otrzymał stopień kandydata nauk ekonomicznych. Wg informacji podanej przez ukazujący się w Warszawie „Przegląd Katolicki" (1924, nr 8, s. 126) 5.02.1924 został przyjęty do Kościoła kat. obrz. wsch. W latach 1922–1936 pracował na parafii (prawosł.?) w wiosce Bobrik w pow. Romny, obw. Sumy na Ukrainie. Po zamknięciu cerkwi w kwietniu 1936 został w czerwcu tr. aresztowany i skazany na 3 lata łagrów. 19.11 tr. prokuratura wytoczyła mu proces z oskarżenia o przestępstwa kryminalne (?). Dn. 7.04.1938 został aresztowany razem z grupą 20 osób i 20.04 tr. skazany na śmierć przez

rozstrzelanie. 15.05.1938 wyrok został wykonany w Magadanie. Źródła: [57: 1924, nr 8, s. 126]; [218]; [253: 1995, nr 44, s. 8].

Szukiel Ignacy (1877 – 1903 – 1935 ?). Należał do archidiec. mohylewskiej i ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1905–1909 był administratorem par. Nieżyn w dek. homelskim. W latach 1909–1928 pracował jako administrator par. Stańków w dek. witebskim, a od połowy lat dwudziestych miał pod opieką także inne parafie, pozbawione duszpasterzy. W piśmie Konsulatu Gen. RP w Mińsku do MSZ z pierwszych dni marca 1930 wymieniony jest jako proboszcz par. św. Antoniego w Witebsku i jeden z kilkunastu księży kat. pracujących na Białorusi. Nękany jak wszyscy pozostali księża przez nieustanną inwigilację i wezwania do GPU, został w 1932 aresztowany i skazany na podstawie zarzutów o kontrrewolucję i szpiegostwo na rzecz Polski oraz za rzekomą przynależność do POW na Białorusi. Po aresztowaniu GPU rozpuściło pogłoskę, że znaleziono u niego broń, w tym dwa cekaemy. Miał przez pewien czas przebywać w ciężkim więzieniu w mieście Kotłas na północy Rosji europejskiej. Według innych informacji przebywał w jednym z łagrów SŁON. Zm. w łagrze w 1935 (?). Ks. Franciszek Rutkowski podaje informację o jego rozstrzelaniu, co jest zapewne pomyłką. [65, s. 54]. Źródła: [5: syg. 11049, k. 19]; [14: 1914–1917, 1923–1932]; [65, s. 54]; [102]; [152]; [309].

Szulborski Stanisław (1857 – 1880 – 1920). Należał do diec. płockiej. Był absolwentem seminarium duch. w Płocku. Był wikariuszem par. Lipowiec i administratorem par. Żurominek Kapitulny (1905). Od 1918 pracował jako proboszcz par. Wyszyny. Zamordowany został 21.08.1920 na terenie tej parafii przez wojska bolsz. w czasie ich odwrotu spod Warszawy. Źródła: [124: 1889, 1902–1921]; [137: 1920, nr 9–10, s. 140].

Szwaras Marceli (1872 – 1899 – przed 1930). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1900–1904 był wikariuszem par. Perm w Rosji europejskiej, a nast. (1905–1922) administratorem par. Barokowskoje w dek. Tomsk na Syberii. Od 1925 nie notowany w schematyzmach archidiec. mohylewskiej. Nie znana bliżej data aresztowania. Zm. w więzieniu w Irkucku, jak się wydaje, przed 1930. Spóźnione informacje o śmierci pochodzą z czerwca, lipca i

sierpnia 1931. Źródła: [1: syg. III/100, k. 53]; [14: 1900–1923]; [37: 25.07.1931]; [88: 1931, nr 32, s. 493]; [238: nr 3]; [290 (2)]; [300].

Szykier (Szykkier) Kajetan s. Kajetana (1898 – 1991). Ur. 21.06. Ukończył technikum budowlane w Leningradzie i pracował jako kreślarz w fabryce im. Kirowa. Mieszkał przy ul. Krasnoarmiejska 11 m. 30. Wstąpił do konspiracyjnego seminarium duch. w Leningradzie, istniejącego w latach 1927–1930 (liczyło 4 alumnów). Aresztowany przez leningradzkie OGPU 14.05.1930 i decyzją *trojki* PP OGPU w LWO 8.09.1930 skazany na 3 lata łagru na Sołówkach z oskarżenia na podstawie art. 58–10 KK RSFSR. Przebywał tam od października 1930. Zwolniony w 1933, przybył do Leningradu, gdzie jednak nie pozwolono mu zamieszkać. Wyjechał do miejscowości Apetyty k. Murmańska i tam pod koniec lat trzydziestych ponownie został aresztowany. Zesłany do Uchty w Komi ASSR. Po zwolnieniu z zesłania założył rodzinę, powrócił do Leningradu i po II wojnie świat. był zakrystianinem przy jedynym otwartym w tym mieście kościele kat. Notre Dame de France (Kowienskij Piereułok 7). Na wniosek prokuratora m. Leningradu z 20.04.1957, skierowany do Prezydium Leningradzkiego Sądu Miejskiego, został przez ten sąd 22.06.1957 zrehabilitowany. Zm. w 1991. Źródła: Relacja ustna syna, Aleksandra Szykiera, przekazana autorowi 7.06.1995 w Petersburgu; [102: nr 10477/958]; [262]; [279 (1)]; [284].

Szykkier Kajetan zob. **Szykier Kajetan**

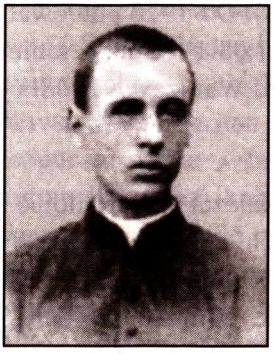

Szymański Wacław s. Kazimierza (1879 – 1902 – 1937). Ur. w Tomaszpolu na terenie gub. podolskiej. Należał do diec. kamienieckiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W 1904 był wikariuszem par. Puliny (na filii Baresze). W latach 1905–1907 pracował jako administrator par. Żwaniec w dek. kamienieckim, późn. (1907) par. Kutkowce w tym samym dekanacie, a nast. par. Sołobkowce w dek. Uszyca. W 1918 zajmował stanowisko administratora par. Żwańczyk w tym samym dekanacie, a nast. administratora par. Smotrycz (w 1918 liczyła 4893 wiernych) w dek. Kamieniec Podolski. Był tam nadal w połowie lat dwudziestych i miał pod opieką także inne parafie pozbawione duszpasterzy. W 1922

był aresztowany, więziony i 2.09 tr. skazany razem z innymi księżmi (m.in. Władysławem Dworzeckim i Antonim Niedzielskim – zob. biogramy) na karę śmierci przez sąd w Kamieńcu Podolskim za sprzeciwianie się konfiskatom cennych przedmiotów liturgicznych w kościołach i zdradę stanu. Wyrok nie został wykonany dzięki interwencji Poselstwa RP w Charkowie. Aresztowany po raz kolejny 25.01.1930 w Krasnem, więziony był w Winnicy i w Kijowie do 26.05.1930. Dn. 10.05 tr. skazany przez *trojkę* Kolegium OGPU na podstawie art. 54–10 KK (za działalność kontrrew.) na 8 lat łagrów. W grudniu 1930 przebywał nadal, razem z grupą 30 księży pol. z Ukrainy, w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą. W kwietniu 1933 znajdował się w łagrze na Sołówkach. Bp polowy Józef Gawlina listem z 26.08.1934 zwracał się do prymasa Polski kard. Augusta Hlonda o interwencję w MSZ w celu umieszczenia ks. Wacława Szymańskiego na liście wymiany więźniów. Prymas spełnił tę prośbę. W odpowiedzi podsekretarz stanu w MSZ, Stanisław Szembek, w liście z 12.09.1934 wyjaśniał, że wymiany więźniów polit. zostały zakończone w 1932 i nowe nie są przewidywane, lecz MSZ nie przestaje udzielać pomocy księżom-Polakom, jakkolwiek jest to utrudnione przez fakt, że są oni obywatelami sow. W kolejnym liście, z 29.05.1935, MSZ informowało prymasa, że interwencja Ambasady RP w Moskwie w sprawie wyjazdu do Polski ks. Szymańskiego nie dała rezultatów i nie ma szans powodzenia, lecz delegatura PCK w Moskwie otrzymała polecenie udzielania mu w miarę możliwości pomocy. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 ks. Wacław Szymański przebywał w tym czasie w łagrze na Sołówkach. Został tam aresztowany, wyrokiem *trojki* NKWD z 25.11.1937 (protokół nr 198) skazany na śmierć i po dwóch tygodniach, 8.12.1937, rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/100, k. 126, 157, 179]; [7: syg. 2ER 135]; [9: t. IV. cz. 26, Korespondencja, s. 91, 97]; [23: 1904–1918]; [32: syg. A.12.P/4]; [68]; [162, s. 441]; [235, z. 8]; [262]; [264]; [284].

Szymański Walerian (1848 – 1927 – ?). Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1887–1892 pracował jako administrator par. Woronowica (liczyła wówczas ponad 1800 wiernych) w dek. hajsyńsko-bracławskim, a od 1894 par. Czerniowce Podolskie (Czerniejowce) w dek. Jampol i od 1910 był dziekanem jampolskim. W 1918 przebywał tam jako mansjonarz. Od początku lat dwudziestych (być może wcześniej) pracował w Kamieńcu Podolskim, gdzie był administratorem kościoła orm. Został tam aresztowany wiosną 1922 razem z grupą in-

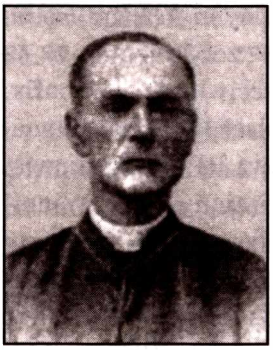

nych księży (Władysław Dworzecki, Antoni Niedzielski i Ryszard Szyszko-Bohusz) w związku z konfiskatami w kościołach, lecz ze względu na wiek był początkowo trzymany w domu pod strażą. 2.09.1922 o godz. 1 w nocy w gmachu Puszkina (Dom Narodowy) skazany został przez Trybunał Kamieniecki, razem ze wspomnianymi księżmi, na karę śmierci za zdradę stanu i kontrrewolucję. W czasie eskortowania do więzienia skazani byli bici i nazywani *lokajami Piłsudskiego*. Był nękany przez GPU i 29.09.1927 otrzymał wyrok sądowy, skazujący na wysiedlenie z granic Ukrainy na przeciąg 5 lat. Późn., jak się zdaje, powrócił do diecezji, gdyż wg relacji parafian ze Smotrycza, mieszkających tam w latach trzydziestych, ks. Szymański został przywieziony do tej parafii z Mukarowa Podleśnego w celu odprawienia nabożeństwa w miejscowym kościele, co miało miejsce 9.06.1936. Trzy dni późn. ksiądz o nie ustalonym nazwisku został tam aresztowany, a kościół zamknięto (był nim zapewne ks. Walerian Szymański). Dalsze losy nie znane: Źródła: [23: 1887, 1897–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [161, s. 158, 162]; [162, passim]; [211].

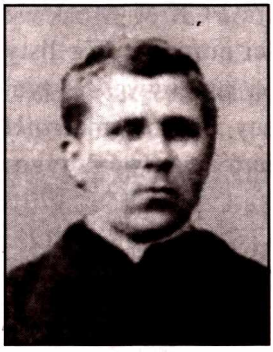

Szymkus Franciszek (1863 – 1892 – 1931). Ur. 16.06 na Żmudzi. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, późn. kamienieckiej, a nast. siedleckiej. Ukończył szkołę średnią w Kurlandii i początkowo pracował jako nauczyciel koło Odessy. W 1887 wstąpił do seminarium duch. w Saratowie, potem przeniósł się do seminarium w Żytomierzu. Ukończył je w 1892 i przyjął święcenia kapł. Po 3 latach pracy na stanowisku wikariusza par. Winnica (1892–1895) został mianowany administratorem par. Woroszyłówka (w 1887 liczyła 1813 wiernych) w dek. winnickim, gdzie pozostawał do 1906. W r. nast. mianowany administratorem par. Gniewań-Witawa, zbudował tam kościół. Za pracę społ., szczególnie oświatową, został w 1911 pozbawiony stanowiska proboszcza przez władze carskie i wydalony z Gniewania. W 1914 był wikariuszem par. Niemirów na filii w miejscowości Peczara, a w latach 1914–1918 administratorem par. Latyczów i dziekanem latyczowskim. Na tym stanowisku bardzo gorliwie zajął się pracą oświatową, organizując kursy dla nauczycieli i szkoły pol. W 1920 został zaocznie

skazany na śmierć przez władze sow. jako kontrrewolucjonista. Uchodząc z Latyczowa, zabrał ze sobą słynący łaskami obraz MB Latyczowskiej (do 1996 przechowywany w Lublinie, a nast. przewieziony do reaktywowanej parafii w Latyczowie). Po krótkim pobycie w Warszawie i Poznaniu przeniósł się do Siematycz w diec. siedleckiej, do której w 1923 został inkardynowany. 1.08.1922 otrzymał nominację na wikariusza par. Opole, z rezydencją przy kościele w Kodeńcu. We wrześniu 1923 został mianowany kapelanem szpitala w Milanowie, a 27.08.1928 pierwszym proboszczem w tej miejscowości. Zm. 2.10.1931. Posiadał odznaczenie pap. „Pro Ecclesia et Pontifice". Źródła: [23: 1894–1918]; [89: 1923–1932]; [158]; [212].

Szyszko Ludwik (1876 – 1911 – po 1925). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1914 był wikariuszem par. Stara Sieniawa (w 1918 liczyła 2930 wiernych) w dek. Lityń, a w latach 1918–1920 administratorem par. Korostyszew (3124 wiernych) i dziekanem radomyskim. W 1922 został uwięziony w Winnicy i ciężko zachorował na zapalenie nerek. Dalsze losy nie znane. W schematyzmie diec. łucko-żytomierskiej z 1925 wymieniony jako przebywający poza diecezją. Późn. nie wymieniany. Źródła: [23: 1911–1918, 1920–1925]; [57: 28.12.1922, nr 26].

Szyszko-Bohusz Ryszard s. Justyna (1881 – 1906 – 1937). Ur. 17.07 w Pawłogradzie. Należał do diec. kamienieckiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu, a nast. studiował w Akademii Duch. w Petersburgu, uzyskując tytuł kandydata teologii. W 1910 był wikariuszem par. św. Mikołaja w Kijowie i katechetą w IV gimnazjum wojsk. i w szkole wojsk., cztery lata późn. administratorem par. Obodówka (w 1918 liczyła 3128 wiernych) w dek. Bałta na Podolu, a nast. kościoła podominikańskiego w Kamieńcu Podolskim. Brał żywy udział w pol. pracy oświatowej w tym mieście. 15.11.1920 został mianowany przez bpa Piotra Mańkowskiego kanclerzem kurii diec. kamienieckiej, reaktywowanej w 1917, a także sędzią prosynodalnym. Późn. otrzymał godność prałata. Aresztowany został latem

1922 w Kamieńcu Podolskim w związku z konfiskatą-rabunkiem w kościołach, rozpoczętą w tym roku, i 2.09.1922 skazany przez sąd w Kamieńcu Podolskim – razem z księżmi: Władysławem Dworzeckim, Antonim Niedzielskim, Wacławem Szymańskim, Walerianem Szymańskim i kilkoma osobami świeckimi – na karę śmierci za zdradę stanu (niewydanie władzom spisu przedmiotów kośc.) w celu ich konfiskaty. W więzieniu był torturowany (przypiekano mu ogniem stopy). Pomimo utrzymanego w mocy wyroku śmierci uwolniony w r. nast. dzięki interwencji Poselstwa RP w Charkowie i usilnym zabiegom diecezjan. Naczelnik w pol. MSZ, Leon Malhomme, w liście do prymasa Polski kard. Edmunda Dalbora z 29.11.1923 informował, że ks. Szyszko został ostatnio uwolniony z więzienia i dlatego skreślono go z listy więźniów do wymiany. W 1924 przebywał ponownie w więzieniu, lecz został zwolniony. Był późn. administratorem par. Gródek Podolski i innych parafii. Ponownie aresztowany 20.10.1929 (formalnie 7.01.1930) w par. Tynna (w 1918 liczyła 3226 wiernych). Po zbiorowym procesie 30 księży pol. z Ukrainy w Charkowie (21–27.07) został 27.07.1930 skazany na podstawie art. 54–2, 54–3, 54–4, 54–5, 54–6 i 54–11 KK USSR na 8 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw obywatelskich (art. 29 KK USSR), bez konfiskaty mienia. 27.09 tr. w grupie 10 księży więzionych w Charkowie został wysłany do łagru w Kotłasie n. Dźwiną. Ponieważ skierowano ich tam omyłkowo, po dwóch tygodniach wszyscy zostali przewiezieni do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Przebywał tam w listopadzie 1930 i w styczniu 1931. W sierpniu 1933 został deportowany do łagru na Sołówkach. W r. nast. przebywał tam w izolatorze na Wyspie Sawwatyjskiej. Wyrokiem *trojki* NKWD został 25.11.1937 (protokół nr 198) skazany na karę śmierci i po dwóch tygodniach, 8.12.1937, rozstrzelany w więzieniu sołowieckim. Źródła: [1: syg. III/100, k. 5, 39, 41, 49, 179]; [7: syg. 2ER 135]; [9: t. IV, cz. 26, s. 31–32]; [14: 1931–1932]; [23: 1907–1918]; [32: syg. A.P.12/4; A.12.P/4(4); syg. A.P.12/6]; [37: 6.11.1933]; [57: 1922, nr 20, s. 319]; [71, s. 74, 132]; [78, 36]; [83: 1920, nr 1–2]; [88: 1930, nr 14, s. 8; nr 30, s. 7; 1933, nr 46, s. 732]; [113]; [161, passim]; [162, passim]; [235, z. 8]; [262]; [264]; [320].

Ściekliński (?). Ksiądz kat., pochodzący jakoby z Kijowa (?), który wg relacji zbiegłego z ZSSR inż. Wilhelma Malcherta został za rzekome szpiegostwo na rzecz Polski skazany na 10 lat zesłania w okolice Archangielska. Miał z grupą innych zesłańców podjąć próbę ucieczki przez dostanie się na okręt włoski zabierający drzewo z portu w Archangielsku. Pojmany na sku-

tek denuncjacji, skazany na karę chłosty i w czasie niej zastrzelony. Razem z nim zastrzeleni zostali także i inni więźniowie, którzy podjęli próbę ucieczki. Informacja niejasna. Księdza o tym lub podobnym nazwisku nie było w diecezjach kresowych. Zostało ono mocno zniekształcone. Źródło: [37: 17.06.1932, nr 136].

Śliwowski Karol bp (1855 – 1883 – 1933). Ordynariusz utworzonej 2.02.1923 diec. władywostockiej i wikariusz apost. Syberii Wsch. z rezydencją we Władywostoku. Ur. 29.06 w rodzinie ziemiańskiej koło Warszawy. W Warszawie ukończył szkołę początkową i średnią. Późn., jak się zdaje, studiował we Francji i w Niemczech. Ukończył Instytut Komunikacji w Petersburgu, zdobywając dyplom inżyniera, a nast. wstąpił do seminarium duch. w Sejnach, skąd po pewnym czasie wysłany został na studia w Akademii Duch. w Petersburgu. Ukończył ją, uzyskując tytuł magistra teologii. Święcenia kapł. otrzymał w 1883. Był początkowo wikariuszem par. Sienno, a późn. administratorem i dziekanem par. Lepel na Białorusi (1890–1902), gdzie zbudował kościół. Na tle konfliktu z popieranymi przez władze carskie „księżmi triebnikowcami", wprowadzającymi do kościołów pod naciskiem tych władz (i za podwyższone pensje) język ros., musiał opuścić tę parafię i został przeniesiony do Kazania w Rosji. Będąc proboszczem pełnił bezpłatnie również funkcję kapelana wojsk. i katechety w szkołach średnich. W latach 1904–1912 odbudował tam miejscowy kościół pw. Wywyższenia Krzyża św. i uzyskał środki na budowę przykościelnej szkoły podstawowej. Po przeniesieniu w 1912 na stanowisko administratora par. we Władywostoku zbudował tam (na miejsce drewnianego kościoła z 1902) neogotycki kościół pw. Narodzenia NMP (późn. katedra). Gdy w 1920 abp mohylewski Edward Ropp utworzył dek. władywostocki, obejmujący 11 tys. katolików, został pierwszym jego dziekanem. Budowę kościoła ukończył na początku lat dwudziestych dzięki pomocy finansowej ks. J. B. M. de Guebrianta, wizytatora apost. Kantonu (Chiny), który w lutym 1921 został mianowany wizytatorem apost. Syberii. Dawny drewniany kościół we Władywostoku został z jego polecenia przerobiony na małe seminarium. Jego rektorem de Guebriant mianował towarzyszącego mu o. Maurycego Kluge OFM, Polaka ze Śląska. Wkrótce zostało ono rozpędzone przez władze sow. Jego starsi alumni zna-

leźli się w Instytucie Misyjnym w Lublinie, a młodsi – w gimnazjum pol. w Harbinie. We Władywostoku ks. Śliwowski był znany ze swej gorliwej działalności duszp. i społ. Opiekował się miejscową kolonią pol., która w 1917 liczyła 10 440 osób. Dn. 2.02.1923 został mianowany biskupem ordynariuszem utworzonej w tym samym dniu przez Stolicę Apost. diec. władywostockiej (obejmującej Przymorski Kraj, Amurski Kraj, część Sachalinu oraz parafie kat. (pol.) w Mandżurii) bezpośrednio zależnej od Rzymu. Diecezja władywostocka liczyła wówczas 6 parafii, tyluż księży i ok. 20 tys. wiernych. 28.10.1923 został konsekrowany przez delegata Stolicy Apost., abpa Celso Constantiniego w Harbinie (ros. Charbin) w płn.-wsch. Chinach (Mandżuria). Był prześladowany przez władze sow. (co 2 dni dokonywano w jego mieszkaniu tzw. *prowierki,* czyli rewizji), wyrzucony ze zbudowanej przez siebie plebanii. Przeniósł się późn. do odległej o ok. 20 km od Władywostoku wioski Sedanka, gdzie pozostawał pod nieustannym nadzorem i strażą GPU. Na otrzymane w 1926 i 1927 od prymasa Polski kard. Augusta Hlonda życzenia świąteczne i noworoczne odpowiedział czysto grzecznościowym podziękowaniem z 20.01.1927 i 23.01.1928, bez jakichkolwiek informacji o sobie. W sierpniu 1929 z polecenia K. Symonolewicza, kierownika delegacji RP w Harbinie, oczekującego przez trzy doby we Władywostoku na okręt do Curugi w Japonii, odwiedził go udający się do Chin razem z delegacją pol. znany biskupowi z gimnazjum pol. w Harbinie i uroczystości jego konsekracji student orientalistyki Władysław Pelc. Biskup pozostawał pod strażą, którą na pewien czas udało się zmylić. Celem wizyty, która trwała zaledwie 5 minut, było zapytanie, czy rząd pol. ma starać się o jego zwolnienie. Biskup dał odpowiedź negatywną i prosił, by nie kontaktowano się z nim, gdyż pogarsza to jedynie jego położenie (wg relacji W. Pelca prosił, by o nim zapomniano). Nieco wcześniej udało się go odwiedzić również br. Zachariaszowi Banasiowi z zakonu franciszkanów (bernardynów), misjonarzowi w Mandżurii, a potem w Japonii. Wg listu Poselstwa RP w Japonii z 2.12.1929 do MSZ w Warszawie Poselstwo wysyłało mu pomoc finansową, używając pośrednictwa japońskiego, tak by władze sow. nie dowiedziały się, iż pochodzi ona z pol. źródeł. Późn. wicekonsul RP w Harbinie w liście do MSZ donosił, że istnieją trudności w przekazywaniu bpowi Śliwowskiemu pieniędzy, które zresztą trudno wykorzystać z tego względu, że produkty żywnościowe sprzedawane są na kartki i w ograniczonej ilości. Proponował więc kierowanie pomocy za pośrednictwem Poselstwa Pol. w Moskwie. W 2. poł. lat dwudziestych (do chwili aresztowania i deportowania do łagru na Sołówkach) miał prawo odwiedzać go ks. Jerzy

Jurkiewicz (zob. biogram), duszpasterz we Władywostoku i okolicy, celem wysłuchania jego spowiedzi. Moskiewskie pismo „Izwiestija", opierając się na doniesieniach prasy pol., zarzuciło bpowi Śliwowskiemu, że *za usługi oddane sąsiadowi burżuazyjnemu odznaczony został Komandorią z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, jakkolwiek jest obywatelem sowieckim* [32: A.12/P22/1]. Nie był formalnie więziony, co „Izwiestija" określiły jako dowód tolerancji. Od momentu internowania nie miał możliwości wykonywania funkcji duszp. i zmarł w odosobnieniu 5.01.1933. Pochowany został w wiosce Sedanka k. Władywostoku na starym cmentarzu. Na pogrzebie nie było księdza. Brał w nim udział konsul niemiecki z Władywostoku. Pogrzebany został w szatach biskupa i z pierścieniem biskupim, w cynowej trumnie, w związku z zamiarem opiekującej się nim Kazimiery Piotrowskiej (wyjechała do Harbina) przewiezienia jego zwłok do Polski. Po 2 latach grób został splądrowany, a trumna rozbita, co wymagało drugiego pochówku. Był odznaczony Orderem św. Stanisława III klasy. W zbudowanym przez niego kościele we Władywostoku mieściło się przez kilkadziesiąt lat archiwum państwowe. W 1994 miejscowi katolicy odzyskali kościół dla celów kultu rel. Obecnie trwają poszukiwania grobu. W 2. poł. 1997 miała się odbyć we Władywostoku wystawa poświęcona bpowi Śliwowskiemu, na której zamierzano pokazać znalezione w archiwum KGB niektóre przedmioty należące niegdyś do niego, m.in. maszynę do pisania z polskimi czcionkami, Pismo św. w języku pol., binokle. W ich znalezieniu pomógł miejscowy oddział Naukowo-Informacyjnego Centrum „MEMORIAŁU". Źródła: [1: syg. III/28, k. 8, 24 i 156]; [3: syg. 70, k. 61, 289–290]; [5: syg. 10184, k. 14]; [14: 1890–1918, 1923, 1926–1929, 1931–1932]; [32: syg. A.12.P/22/1; syg. A.44.122/2]; [37: 17.06.1932, nr 136]; [57: 1922, nr 17, s. 263; 1924, nr 3, s. 44–45]; [64: 1924]; [84]; [86]; [88: 1933, nr 4, s. 56; nr 5, s. 70–71]; [204, s. 14]; [213]; [244]; [258]; [260]; [315]; Relacja Władysława Pelca z Paryża, zanotowana przez autora 5.11.1989.

Śmiałowski Stanisław (1883 – 1907 – po 1938). Należał do diec., a nast. archidiec. wileńskiej. Od 1918 był kapelanem w klasztorze ss. Niepokalanek w Słonimiu i katechetą w miejscowych szkołach. 2.01.1919 został razem z miejscowym dziekanem, ks. Janem Weberem (zob. biogram), i grupą osób z miejscowej administracji pol. aresztowany przez wojska bolsz. i osadzony w więzieniu w Słonimiu. Nie znane są okoliczności jego uwolnienia. Późn. pozostawał na poprzednim stanowisku w Słonimiu. W 1938

został przeniesiony go Grodna na stanowisko katechety w miejscowych szkołach. Dalsze losy nie znane. Źródła: [156: 1925–1939]; [266].

Światopełk-Mirski Eugeniusz (1876 – 1896 – 1918). Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1902–1904 pracował jako wikariusz par. Tobolsk na Syberii, a nast. rektor kościoła w Krasnojarsku. Na to samo stanowisko w tej ostatniej parafii wrócił jeszcze w 1910. W latach 1906–1908 był katechetą w gimnazjum i w innych szkołach w Homlu, w 1912 we franc. gimnazjum dla dziewcząt Reville-Capronier w Petersburgu. W 1912 objął stanowisko administratora par. katedralnej w Mohylewie (w 1918 liczyła 3030 wiernych) i dziekana mohylewskiego. Wg opinii współczesnych był ze względu na zalety umysłu i charakteru kandydatem na biskupa. 2.03.1918 został aresztowany i uwięziony w Mohylewie z rozkazu rządzących miastem trzech komisarzy ludowych: Aronowa, Goldmana i Goldberga. Zarzucono mu działalność kontrrew., sprzyjanie wojskom pol., przynależność do POW oraz ukrywanie żołnierzy pol. Główny komisarz ludowy Mohylewa, Goldman, nakazał 28.03.1918 postawienie go przed trybunałem rew., który odczytał mu wyrok śmierci. W sali trybunału tłum miejscowych ludzi stanął w jego obronie, żądając uwolnienia. W odpowiedzi żołnierze bolsz. zaczęli strzelać do tłumu, zabijając kilka osób, w tym dwie młode Polki, i raniąc innych. Ksiądz i dwaj chłopcy, Polacy (jeden o nazwisku Alfons Pruski), zostali wywleczeni przez żołnierzy bolsz. na peryferie miasta i po kilkugodzinnych torturach zamordowani. Wg powtarzanych do dziś przez katolików w Mohylewie relacji w czasie tortur bolszewicy zażądali od ks. Mirskiego, by oświadczył, że nie wierzy w Boga lub że Boga nie ma, co ten odrzucił ze słowami: *Ciało możecie zabić, lecz ducha nie zabijecie*. Na drugi dzień znaleziono porzucone zwłoki ks. Mirskiego. Miał 5 ran postrzałowych, 4 pchnięcia bagnetem, rozbitą głowę i połamane ręce. Ludność miejscowa chciała urządzić mu pogrzeb rel., na co władze bolsz. nie zezwoliły. Po długich staraniach komisarza ds. polskich, Trzewiczka, i woźnego Truchela udało się otrzymać pozwolenie na *uprzątnięcie ciała* i pochowanie go bez pogrzebu na miejscu śmierci. Po wkroczeniu do Mohylewa wojsk pol. gen. Józefa Dowbór-Muśnickiego ekshumowano zwłoki i odbył się uroczysty pogrzeb na cmentarzu kat., z udziałem wojska oraz tysięcy mieszkańców

miasta. Na sześciokonnych lawetach armatnich wieziono trumny pomordowanych, okryte biało-czerwonymi flagami. Pogrzeb stał się pol. manifestacją narodową. Grób zachował się na cmentarzu kat. w Mohylewie. Źródła: [14: 1902–1917]; [36: 1918, nr 2, s. 42]; [51, s. 8]; [52, s. 32]; [65, s. 54, 151]; [79, s. 201]; [95]; [98, s. 13]; [128]; [292]; [309].

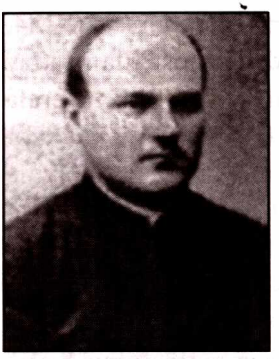

Świderski Jan s. Eustachego (1888 – 1912 – 1959). Ur. 27.12 w Bałcie na Podolu. Administrator apost. diec. kamienieckiej. Szkołę średnią ukończył w Odessie w 1906 i w tr. wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu. W 1910 został skierowany na studia w Akademii Duch. w Petersburgu, których jednak z powodu słabego zdrowia nie ukończył. 17.12.1912 otrzymał w Żytomierzu święcenia kapł. z rąk bpa Longina Żarnowieckiego. Od 1912 pracował jako wikariusz w Żmerynce, będącej filią par. Brahiłów (w 1918 liczyła 3540 wiernych). W 1918 był katechetą w Płoskirowie (gdzie parafia liczyła 12 600 wiernych). Dwa lata późn. został mianowany proboszczem *ad interim* par. Zińkowce w dek. Kamieniec Podolski. W 1920 bp Piotr Mańkowski (zob. biogram), ordynariusz diec. kamienieckiej, mianował go swoim p.o. wikariuszem gen. W tym charakterze dwukrotnie nielegalnie udawał się do Polski w celu konsultacji z nim w sprawach zarządzania diecezją w nowej sytuacji, jaka wówczas powstała. Od 1921 do 1929 był proboszczem w Barze i opiekował się okolicznymi parafiami pozbawionymi duszpasterzy. 30.08.1922 został aresztowany w drodze w kierunku Zbrucza, zbity kolbami, odarty z ubrania i uwięziony w Kamieńcu Podolskim, późn. zwolniony. Wiosną 1926 mianowany został przez przybyłego do Kijowa delegata pap., bpa Michela d'Herbigny'ego, administratorem apost. diec. kamienieckiej, niezależnym od ordynariusza, bpa P. Mańkowskiego, przebywającego w Polsce. Decyzja ta zakomunikowana została w Kijowie 31.03.1926 przez bpa d'Herbigny'ego wikariuszowi gen. diec. żytomierskiej, ks. Teofilowi Skalskiemu (mianowanemu wówczas administratorem apost. tej diec. – zob. biogram). W 1927 z okazji 10-lecia rewolucji bolsz. skierował razem z ks. Kazimierzem Naskręckim, administratorem apost. diec. żytomierskiej (zob. biogram), list do WUCIK, datowany 19.10.1927. Pismo to było rezultatem nacisków i szantażu ze strony GPU wobec obu administratorów oraz stworzonej pod presją tzw. grupy inicjatywnej duchowieństwa katolickiego na Podolu. Składała się ona z kilku księży

uwolnionych w tym celu z więzienia (późn. ponownie aresztowanych). Po niemal dwóch miesiącach list ten został w całkowicie innej formie, zredagowanej przez GPU, ogłoszony na Ukrainie przez gazetę: „Wisti" (4.01.1928), a w Moskwie przez „Izwiestija" (5.01.1928) i „Prawdę" (5.01.1928). O jego sfałszowaniu ks. Świderski zawiadomił przez zaufanego posłańca administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu, pisząc, że *wymuszony przez podstęp, groźby i obietnice list, nie jest tym, który został podpisany* [84, s. 369]. Sfałszowana wersja listu wyrażała uznanie i wdzięczność dla władzy sow. za wolność rel. i kult., jaką otrzymała ludność pol. w ZSSR. Zawierała także samokrytyczne przyznanie się do antysow. działalności polit. duchowieństwa pol. na Ukrainie, co było nast. wykorzystywane jako uzasadnienie represji i aresztowań. Autentyczny tekst w języku pol. został przesłany do Polski (zob. AAG AP, syg. III/28, k. 19). Dn. 18.01.1930 ks. Świderski został aresztowany w Barze na Podolu, 1.02 tr. wysłany do więzienia w Kijowie, a nast. do więzienia w Charkowie, gdzie po grupowym procesie kilkunastu księży pol. z Ukrainy został 27.06.1930 przez *trojkę* przy Kolegium OGPU USSR skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie, z zamianą na 10 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw obywatelskich. Podstawą wyroku był art. 54–2, 54–3, 54–4, 54–5, 54–6, 54–10 KK USSR. Dn. 16.02.1932 skierowany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. Bp P. Mańkowski w liście z 16.07.1930 zwracał się z prośbą do prymasa Polski kard. Augusta Hlonda o interwencję w pol. MSZ, by na listę wymiany więźniów wciągnięto także obydwu administratorów apost.: J. Świderskiego i K. Naskręckiego. Prymas obiecał spełnić tę prośbę. Dzięki ostatniej wymianie więźniów polit. między Polską a ZSSR, która miała miejsce 15.09.1932, ks. Świderski znalazł się w Polsce i podjął pracę w diec. łuckiej. Był kolejno rektorem kościoła św. Józefa i katechetą w Dubnie (1933), rektorem kościoła św. Ignacego i katechetą w Krzemieńcu (1934–1935), a nast. proboszczem i dziekanem w Sarnach. W 1939 opuścił diec. łucką i udał się do Warszawy, gdzie przebywał podczas okupacji niem. W 1944 udał się na teren diec. włocławskiej i 9.04.1945 rozpoczął tam pracę. Do 1.08.1950 był proboszczem i dziekanem w par. Zagórowce, a nast. administratorem par. Sempolno. 15.04.1959 objął swoją ostatnią placówkę duszp. – par. Kościelec Kolski. Zm. tam 18.10 tr. Na prośbę parafian z Sempolna zwłoki zmarłego zostały pogrzebane na tamtejszym cmentarzu par. Był kanonikiem honor. kapituły ołyckiej i szambelanem pap. Źródła: [1: syg. III/28, k. 19; syg. III/100, k. 42 i k. 49]; [5: syg. 11049, k. 22]; [6: syg. 126, k. 58–59, k. 79a]; [14: 1931–1932]; [19]; [23: 1912–1918]; [32: syg. A.12./P.22/1 – opracowanie

A. Ponińskiego, radcy Poselstwa Pol. w Moskwie, z 11.02.1930]; [66]; [68]; [71, s. 75, 100]; [78, s. 35]; [80: 1930, nr 13–14, s. 183]; [83: 1920, nr 3]; [84]; [88: 1930, nr 10, s. 9; nr 28, s. 8; nr 30, s. 7; 1932, nr 52, s. 827; 1933, nr 3, s. 41–42]; [142]; [161, s. 163]; [162, s. 444]; [235, z. 8]; [249]; [262].

Świrski Franciszek (? – ? – ?). Nie znany ksiądz kat., aresztowany w sierpniu 1929 na Ukrainie. Źródła: [262].

Świrszczewski Bronisław (1881 – 1906 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej. W Petersburgu ukończył metropolitalne seminarium duch., a nast. studiował w tamtejszej Akademii Duch., uzyskując stopień kandydata teologii. Od 1909 pracował jako administrator par. w Kojdanowie na Białorusi (w 1917 liczyła 10 tys. wiernych). W nie znanych bliżej okolicznościach został aresztowany i był więziony. W 1924 przebywał już w Polsce, gdzie w latach 1926–1932, a zapewne także i późn., był katechetą w par. Miechów w diec. kieleckiej. Źródła: [14: 1917, 1926–1932]; [67]; [233: syg. 666/49].

Tatojan Joseph (? – ? – ?). Ormianin obrz. orm. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 został aresztowany w lutym 1938 w mieście Batumi. Dalsze losy nie znane. Źródło: [32: syg. A.44.115/1].

Tauberger Johannes (1890 – 1915 – ?). Ur. 29.12. Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. W 1915 rozpoczął studia w Akademii Duch. w Petersburgu, nie ukończone, jak się zdaje, na skutek jej zamknięcia w 1918. W latach 1918–1919 był wykładowcą teologii dogmatycznej i apologetyki w seminarium duch. diec. tiraspolskiej w Odessie. W latach 1920–1922 pracował jako administrator par. Selz. Od 1923 do zamknięcia kościoła był proboszczem par. Karlsruhe, późn. administratorem par. Landau k. Odessy, gdzie został aresztowany pod zarzutem nielegalnego rozdzielania głodującym pieniędzy, otrzymanych z zagranicy. Na początku maja 1935 był sądzony w Odessie razem z grupą innych

księży i skazany na 10 lat łagrów. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 przebywał wraz z grupą księży niem. na zesłaniu w Karagandzie. Dalsze losy nie znane. Źródła: [10, s. 89]; [14: 1917]; [15: 1917–1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [67].

Ter-Abraamian (Wartapet) Sarkis (? – 1903? – ?). Administrator apost. dla katolików obrz. orm. w Rosji, archimandryta. W 1903 przeniósł się z diec. Artwin do diec. tiraspolskiej i pracował jako wikariusz w Rostowie. W 1917, a zapewne wcześniej i późn., jako administrator apost. rezydował w Tyflisie. Był nękany przez GPU i atakowany w prasie sow. Źródła: [1: syg. III/38, k. 96]; [14: 1917]; [23: 1918]; [67]; [84].

Ter-Karapetian (Ter-Arsen Charenowicz) (1893 – 1922 ? – ?). Ormianin z Erywania. Aresztowany 28.10.1932 i z oskarżenia na podstawie art. 58–10 i 59–3 KK RSFSR skazany przez Kolegium OGPU na 5 lat łagrów na Sołówkach. Przebywał tam 31.07.1936. W r. nast., po aresztowaniu w łagrze, został przez *trojkę* UNKWD obw. leningradzkiego 25.10.1937 skazany na śmierć i 8.12.1937 rozstrzelany w łagrze na Sołówkch. Źródła: [262]; [309].

Termażera-Tichojan Agop (? – ? – ?). Ormianin obrz. orm. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 został aresztowany w Krasnodarze w grudniu 1937, w czasie pobytu tam na zesłaniu. Dalsze losy nie znane. Źródło: [32: syg. A.44.115/1].

Terpugosjan Jan (? – ? – ?). Był księdzem narodowości orm. i obrz. orm. Według pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 został aresztowany w Nowosybirsku w grudniu 1937, w czasie pobytu na zesłaniu. Dalsze losy nie znane. Źródło: [32: syg. A.44.115/1].

Titow Leonid Timofiejewicz (1883 – ? – ?). Rosjanin urodzony w Moskwie. Był z wykształcenia lekarzem i pracownikiem naukowym. Potajemnie przyjął katolicyzm i przygotowywał się do przyjęcia święceń kapł. Jego kierownikiem duchowym i spowiednikiem był bp Pie-Éugène Neveu (zob. biogram), administrator apost. w Moskwie. 30.01.1934 Tifow został aresztowany razem z grupą innych katolików obrz. wsch. w związku ze sprawą istnie-

nia tam nielegalnego Wysokopetrowskiego klasztoru, który miał rzekomo przygotowywać akcje terrorystyczne pod kierownictwem bpa Neveu. 26.04.1935 decyzją OSO NKWD został skazany na 5 lat łagrów. Dalsze losy nie znane. Źródło: [309].

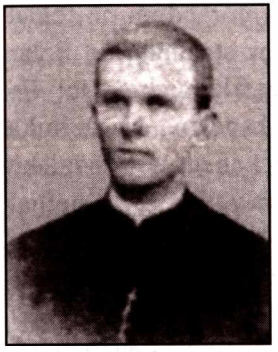

Tokarzewski Marian (1873 – 1896 – 1941 ?). Ur. 2.02 w Szepinkach k. Baru na Podolu, z rodziców Wilhelma i Eleonory ze Smolińskich. Infułat, protonotariusz apost., kanonik honor. kapituły łuckiej, szambelan pap. Należał do diec. kamienieckiej. Szkołę średnią ukończył w Kamieńcu Podolskim, a seminarium duch. w Żytomierzu. Na skutek walki z krępującymi duszpasterstwo kat. przepisami i konfliktów z władzami carskimi był ustawicznie przenoszony na inne miejsce pracy. W ciągu pierwszych dwudziestu lat po święceniach kapł. pracował w 27 różnych parafiach. W latach 1905–1906 był administratorem par. Niewirków (w 1918 liczyła 5296 wiernych) w dek. Nowograd Wołyński i par. Sokul w dek. łuckim. W 1909 skazany został na 5 lat izolacji w zlikwidowanym klasztorze w Zasławiu. Wyrok odbył. W 1913 dekretem generała-gubernatora Klejgelsa został wydalony z diec. łucko-żytomierskiej i pracował wśród Polaków w Jarosławlu n. Wołgą, Kostromie i Wołogdzie. Na zlecenie bpa Jana Cieplaka (zob. biogram) objął opiekę nad katolikami w Turkiestanie z siedzibą w Taszkencie. W czasie I wojny świat. rozwinął szeroką działalność charytatywną na rzecz uchodźców pol. w Rosji, szczególnie dzieci. W 1917 powrócił do diecezji i został proboszczem w Barze na Podolu. We wrześniu tr. otworzył tam najpierw pol. szkołę początkową, którą 10.09.1918 przekształcił w gimnazjum pol. dla ponad 60 osób. Zorganizował także wakacyjne kursy nauczycielskie oraz 11 szkółek podstawowych w terenie. W czasie pogromów Żydów przez wojska ukr. dawał schronienie wielu rodzinom żydowskim. Brał czynny udział w pol. niepodległościowej pracy podziemnej na Podolu. Był dwukrotnie skazany na śmierć przez bolszewików i uwolniony dzięki stanowczemu żądaniu tłumu mieszkańców Baru różnych wyznań. Po zajęciu Ukrainy przez wojska pol. wiosną 1920 wyjechał z matką do Warszawy z zamiarem natychmiastowego powrotu. Uniemożliwił mu go odwrót armii pol. spod Kijowa i zajęcie Baru przez wojska bolsz. 5.07.1920 został mianowany kapelanem wojsk. dla kadry marynarki pol. w Toruniu. 13.08 tr. przeniesiony do Warszawy i mianowany kapelanem garnizonu warszawskiego,

rejonu Łazienki. 8.10 tr. otrzymał nominację na zastępcę dziekana okręgu wojsk. w Warszawie. Miesiąc późn. (8.11.1920) biskup polowy Stanisław Gall mianował go kapelanem Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego w Belwederze. Późn. był również kapelanem Prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego. W listopadzie 1922 złożył w Belwederze na ręce ministra spraw zagr. Gabriela Narutowicza memorandum na temat bezprawia i nadużyć popełnianych przez władze sow. w stosunku do Polaków i Kościoła kat. na terenie diec. łucko-żytomierskiej i kamienieckiej. Po wypadkach majowych w 1926 zrzekł się stanowiska kapelana Naczelnika Państwa oraz prezydenta RP, został proboszczem i dziekanem w Grodzisku Mazowieckim, a nast. w Nowym Dworze k. Warszawy. W 1930 podjął pracę w seminarium duch. w Łucku jako wykładowca homiletyki i teologii pastoralnej. Od 1931 był proboszczem w Kowlu, gdzie dokończył budowę kościoła-pomnika, rozpoczętą przez ks. Feliksa Sznarbachowskiego (zniszczony przez władze sow. po II wojnie świat.). Od 1935 był także dziekanem kowelskim. W 1934 mianowany został przez pap. Piusa XI protonotariuszem apost. Po wybuchu wojny w 1939 i zajęciu Wołynia przez wojska sow. pozostał na stanowisku i organizował pomoc dla uciekinierów. Aresztowany przez NKWD w 1940, został przewieziony z więzienia w Kowlu do Łucka. Wiązano go z osobą gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego, którego nie był krewnym. Przez 42 dni trzymany był w celi, w której na podłodze stała woda. Podczas procesu w dn. 1–2.11.1940 z oskarżenia o spisek antysow. został skazany na śmierć, z zamianą na 10 lat łagrów (w wieku 67 lat). Po ogłoszeniu wyroku odmówił proponowanego mu podpisania prośby o ułaskawienie. Prawdopodobnie 1.04.1941 wywieziony z więzienia w Łucku do Kijowa. Od tego momentu brak wiadomości o jego dalszych losach. Istnieje nie potwierdzona relacja, że zginął na etapie, pchnięty przez konwojenta do dołu z wapnem, jako niezdolny do dalszego marszu. Jest autorem prac: *Przyczynek do historii męczeństwa Kościoła rzymsko-katolickiego w diec. kamienieckiej i łucko-żytomierskiej 1863–1930* (Łuck 1931), wspomnień pt. *Straż przednia* (Polski Instytut Wydawniczy, 1925), zbioru kazań wygłaszanych na stanowisku kapelana Naczelnika Państwa i prezydenta RP pt. *Zbierzcie ułomki, aby nie zginęły*, publikacji *Z kronik zakonnych* i in. Źródła: [14: 1917]; [23: 1902–1918, 1931–1938, 1939]; [32: syg. A.12.P/4]; [68]; [77]; [78]; [83: 1920, nr 3]; [85]; [142].

Tołstoj Nikołaj Aleksiejewicz (1867 – 1890 – 1938). Rosjanin, najpierw duchowny prawosł., a nast. ksiądz kat. wsch. obrz. Ur. 20.02. Pochodził z

rodziny hrabiowskiej i był elewem Korpusu Paziów w Petersburgu. Późn. wstąpił do Moskiewskiej Akademii Duch. Po jej ukończeniu i ożenieniu się otrzymał w 1890 święcenia kapł. Jeszcze w czasie studiów utrzymywał korespondencyjny kontakt z dominikanami w Rzymie i jezuitami w Paryżu. W lipcu 1894 przeszedł na katolicyzm, w wyniku czego został ekskomunikowany przez biskupa prawosł. Niżnego Nowogrodu. Wyjechał do Rzymu, gdzie był przyjęty przez pap. Leona XIII, a nast. przebywał w domu assumpcjonistów w Paryżu. W latach 1894–1904 pozostawał poza granicami cesarstwa ros. W 1897 był gościem ihumena klasztoru św. Onufrego (bazylianie) we Lwowie, Andrieja Szeptyckiego, późn. metropolity obrz. gr.-kat. w Polsce. Brał aktywny udział w tworzeniu ros. Kościoła kat. obrz. wsch. W ogłoszonej autobiografii w czasopiśmie „Słowo Istiny" (1914, nr 18–20) gwałtownie atakował obrz. łac. w Rosji, a szczególnie księży pol. W 1919 przeniósł się na Ukrainę i zamieszkał w Kijowie, nast. w Odessie i powtórnie w Kijowie. Obarczony liczną rodziną z drugiego, niesakramentalnego małżeństwa, pozostawał w suspensie i w latach dwudziestych był wg opinii administratora apost. w Kijowie, ks. Teofila Skalskiego, konfidentem GPU. W 1925 na procesie w Odessie przeciwko ks. Pawłowi Aszebergowi (otrzymał wyrok 10 lat łagrów) występował z bardzo nieprzychylnymi dla niego oświadczeniami. Publikował artykuły w prasie sow., w których atakował księży kat., w tym szczególnie pol., pisząc, zgodnie z oficjalną propagandą sow., że księża ci czynią z Kościoła instrument polit. dla jego polonizacji przez latynizację. W gazecie „Izwiestija s Odessy" (25.01.1925) ogłosił na ten temat list otwarty do pap. Piusa XI, przedrukowany nast. (27.01.1925) przez gazetę „Izwiestija" w Moskwie. Powtarzał to również w późn. artykułach, publikowanych w gazetach sow. w 1928 i 1929 (np. „Izwiestija" 17.02.1929). W 1929 wyrzekł się stanu kapł. i wystąpił z oświadczeniami antyrel., które były potwierdzeniem uprzednich podejrzeń, że od dawna był na usługach GPU. Występował jako świadek w toczących się w latach 1935–1936 procesach rzekomej *faszystowsko-kontrrewolucyjnej organizacji rzymsko-katolickiego i uniackiego duchowieństwa na prawobrzeżnej Ukrainie* [253: 1995, nr 43, s. 4] z obciążającymi oskarżonych zeznaniami. 14.12. 1937 został uwięziony, 25.01.1938 skazany na karę śmierci i 4.02.1938 rozstrzelany w Kijowie. Wg jego ustnych oświadczeń miał być jakoby przez metropolitę A. Szeptyckiego w 1917 wyznaczony na egzarchę Ukrainy. Źródła: [32: A.12.P/22 – raport A. Ponińskiego z 11.02.1930 na temat: Zagadnienie religii w ZSSR, s. 14]; [68]; [84]; [253: 1995, nr 43, s. 4]; [280]; [293, s. 14–16, 49–50]; [320].

Tomaszewski Michał s. Jerzego (1876 – 1906 – 1934). Ur. 6.04. Należał do archidiec. mohylewskiej, późn. pińskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. Początkowo był wikariuszem *pro tempore* par. w Połocku (1907), a nast. kolejno kapelanem przy kościele w Kursku (1910), administratorem par. Przydrujsk (1912), par. Antuszew k. Homla (w 1917 liczyła 2440 wiernych) i par. Ługa w dek. petersburskim (1915). Po reaktywowaniu w 1917 diec. mińskiej pracował na jej terenie i w 1919 był rektorem kaplicy w Cholawszczyźnie w dek. Mińsk, a nast. rektorem kościoła Znalezienia i Podwyższenia Krzyża św. na Kalwarii w Mińsku. Został aresztowany i był sądzony w maju 1922 przez Najwyższy Trybunał Rewolucyjny BSSR w Mińsku razem z dwoma innymi księżmi (Adamem Lisowskim i Janem Wasilewskim – zob. biogramy) oraz grupą świeckich za opór przy konfiskacie przedmiotów liturgicznych i kośc. Przewodniczący (Marian Stokowski), członkowie Trybunału (Jan Keppe, Adam Sławiński, Jan Szaszkiewicz) oraz dwaj oskarżyciele w procesie (Julian Leszczyński i Stanisław Pestkowski) byli komunistami pol. Proces toczył się w języku pol. Skazany na 4 lata więzienia z zastosowaniem robót przymusowych. Był więziony w Moskwie na Butyrkach. 28.04.1924 drogą wymiany więźniów przybył do Polski. Od 1926 był rektorem kościoła filialnego w Orli (par. Bielsk Podlaski) w diec. pińskiej, a nast. (1929) proboszczem par. Moroczno w dek. Pińsk. Od 1928 był członkiem i sekretarzem Rady Diecezjalnej ds. Administracji Dobrami Kośc. oraz notariuszem w sądzie biskupim w Pińsku. Zm. w Pińsku 19.02.1934. Źródła: [3: syg. 70, k. 236–238]; [14: 1906–1917]; [32: syg. A.12.2/4; A.12.P/4]; [66]; [79: s. 129–195];

Tomaszewski Witold (1880 – 1904 – po 1936). Należał do archidiec. mohylewskiej, późn. mińskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. i Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem kandydata teologii. W latach 1906–1908 był katechetą w gimnazjum męskim i w szkole realnej oraz duszpasterzem w kaplicach w Szabunianach i Zalesiu na terenie par. Annopol. Od 1910 do 1912 pracował jako administartor par. Berezyna i dziekan berezyński, nast. (1914) administrator par. Ihumeń i dziekan ihumeński. W 1917 został skierowany do pracy w par. Perm w Rosji europejskiej (jako jej administrator). Po reaktywowaniu w 1917 diec. mińskiej podjął w niej pracę i w latach 1919–1928 był administratorem par. Bychów, Berezyna i in. Wg raportów Konsulatu RP w Mińsku z 20.09.1929 i z 22.02.1934 rezydował w par. Berezyna. A. Poniński w liście z 2.11.1936, pisanym po opuszczeniu Moskwy z pol. placówki dyplomatycznej

w Bukareszcie, zawiadomił prymasa Polski, że ks. Tomaszewski został aresztowany w Berezynie i wywieziony w niewiadomym kierunku. Nieco wcześniej jednak wicedyrektor Departamentu Polit. pol. MSZ zwracał się w liście z 9.09.1936 do Ambasady RP w Moskwie z informacją, że ks. Tomaszewski (nazwisko wymienione bez imienia) przebywa w więzieniu w Mińsku, i prosił o otoczenie go opieką. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/28, k. 26, 253–254]; [5: syg. 6699, k. 28; syg. 6701, k. 18; syg. 10182, k. 20]; [14: 1906–1917, 1923–1932]; [67].

Topolnicki Franciszek (1874 – 1896 – 1936). Był księdzem z diec. łucko-żytomierskiej, a późn. łuckiej, absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1902–1910 pracował jako administrator par. Jarmolińce (w 1918 liczyła 4260 wiernych) w dek. Płoskirów. W późn. okresie administrował parafiami: Zaleśce (1914–1918) w dek. Kamieniec Podolski (w 1918 liczyła 2416 parafian) i Wołoczyska (1920) w dek. Starokonstantynów, liczącej 5580 wiernych. Od 1917 był organizatorem szkół pol. na Podolu. W 1918 podczas napadu bolszewików, poraniony bagnetem, znalazł się w szpitalu. Po przejściu na stronę pol. był administratorem par. Łysin (1923) w dek. dubieńskim w diec. łuckiej, późn. (1925–1927) par. Radziwiłłów w dek. Dubno, a nast. proboszczem par. Tomaszgród i jednocześnie administratorem par. Klesów (1930–1936). Zm. 6.03.1936. Źródła: [23: 1902–1918, 1923–1937]; [158].

Traczyński Antoni s. Michała (1893 – 1916 – po 1937 ?). Ur. w wiosce Zaboro (?) w pow. Łuck. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, późn. żytomierskiej. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W 1918 był katechetą w par. Zwinogródka, a nast. administratorem i katechetą w par. Lisianka w dek. zwinogródzkim (1920) oraz katechetą w Zwinogródce. W latach 1923–1925 był czasowo administratorem par. Baranówka w dek. Nowograd Wołyński i par. Miropol w tym samym dekanacie. Aresztowany w tej ostatniej parafii 4.11.1923 na podstawie zarzutu szpiegostwa na rzecz Polski razem z grupą innych księży, zwolniony 25.12 tr. Po-

nownie aresztowany na początku 1925 za katechizację dzieci, został skazany na 7 miesięcy robót przymusowych (tzw. roty aresztanckiej), a po ich odbyciu na 3 lata banicji z granic Ukrainy. Był sądzony i przez pewien czas więziony w Żytomierzu. Aresztowany ponownie 7.05.1928, został skazany na 6 lat zesłania do Omska. W czerwcu 1930 zesłany do Narymskiego Kraju. Przebywał tam do 1932. W lutym tr. aresztowany i wysłany do więzienia w Nowosybirsku, a w czerwcu do jednego z łagrów SŁON. W październiku 1933 został zwolniony po odbyciu kary i w tym samym miesiącu podjął pracę w par. Smiła w d. dek. zwinogródzkim. Po raz kolejny został aresztowany na Podolu i deportowamy na zesłanie, jak się zdaje, do Briańska, gdzie był notowany z marcu 1934. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w miejscowości Orioł. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 wymienia go wśród kilkunastu księży pol. aresztowanych już na zesłaniu w 1937 (aresztowany został w sierpniu 1937). Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 131–132, 147, 180]; [23: 1918, 1920–1925]; [32: syg. A.44.115/1]; [44: 1924, nr 49, s. 389; 1925, nr 13, s. 116]; [78, 36]; [88: 1934, nr 31, s. 487]; [103]; [162, s. 451]; [245]; [290 (2)].

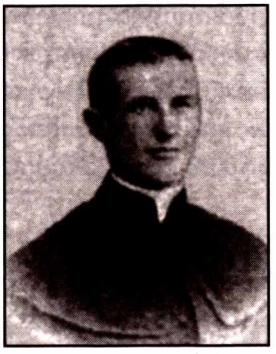

Trocki Franciszek s. Jana (1889 – 1912 – ?). Ur. 7.03 w Januszpolu k. Berdyczowa na Wołyniu, z rodziców Jana i Franciszki z Mierzejewskich. Należał do diec. kamienieckiej. Ukończył gimnazjum, a nast. seminarium duch. w Żytomierzu. Po święceniach kapł. był od 1912 wikariuszem w Płoskirowie, późn. (od 1916) administratorem par. Jarmolińce, a od 1918 także par. Skazińce w dek. płoskirowskim, rej. Jarmolińce. W latach 1921–1927 administrował parafiami Skazińce (gdzie rezydował), Gródek Podolski i Kupin. Istnieje rozbieżność co do daty aresztowania. Wg autożyciorysu pisanego w Polsce po wymianie w 1932 aresztowany został w 1927, natomiast wg akt śledztwa, podpisanych przez śledczego Awerianowa i zatwierdzonych przez naczelnika okręgowego oddziału GPU, Kamińskiego, jego aresztowanie nastąpiło 5.12.1928. Niezgodność dat jest zapewne pozorna. Poprzedzającego tę ostatnią datę trzymania w więzieniu *pod strażą* GPU nie traktowało jako aresztowania. Początkowo osadzony był w więzieniu GPU w Płoskirowie, a nast. w więzieniu miejskim. Oskarżony został, wg akt śledztwa, o prowadzenie działalności antysow. *na gruncie ciemnoty i*

przesądów religijnych, o szerzenie nastrojów antysemickich i nieposłuszeństwa władzy sowieckiej, wykorzystywanie religijności mas dla propagandy na korzyść burżuazyjnego państwa polskiego, którego był zwolennikiem [254]. Dowodami rzeczowymi była znaleziona podczas rewizji literatura: broszura *Głosy katolickie*; odezwa Episkopatu Polski do narodu pol., zawierająca wezwanie do walki z bolszewizmem; broszura, w której jakiś biskup wzywał wierzących do przeciwstawiania się bolszewizmowi i socjalizmowi; kalendarz kośc. dla księży diec. kamienieckiej na rok 1925, wydany w Buczaczu, zawierający modlitwy do MB Królowej Polski na 3 dzień maja, i inne, mniej ważne pozycje. Ponadto oskarżony został o niezgłoszenie władzom więziennym faktu, że więziony razem z nim niejaki Zefirian Żyłowski wyznał mu, iż jest szpiegiem pol. i nielegalnie przekroczył granicę dla prowadzenia na terytorium sow. roboty szpiegowskiej. Tym samym ukrył przestępstwo, a nawet nie przyznał się do niego podczas *ocznej stawki*, na której Żyłowski potwierdził, że w więzieniu zwierzył mu się ze swych planów. Na tej podstawie ks. Trocki został oskarżony z art. 54–10, 54–12 i art. 126 KK USSR. Powyższy protokół, sporządzony z Płoskirowie, oskarżony podpisał 17.10.1928. Z autożyciorysu wynika, że w tym czasie przebywał w więzieniu moskiewskim na Łubiance, najpierw nr 2, a nast. nr 14. Późn. przeniesiony został do więzienia na Butyrkach. Oskarżony o działalność antysow. przez podtrzymywanie ducha kat. i pol. wśród parafian, został na podstawie art. 58–10 KK ZSSR zaocznie skazany przez *trojkę* przy Kolegium OGPU na 10 lat łagrów, z końcem wyroku 15.09.1938. Na Sołówki przybył 18.04.1929. Wywieziony do łagru na wyspie Miag Ostrów na Morzu Białym; pracował tam do czerwca 1929 przy wyrębie lasów. Stamtąd został przeniesiony do łagru na Sołówkach i skierowany do robót przy wydobywaniu kamieni z ziemi. W 1. poł. 1930 pracował na wyspie Anzer razem z ponad 30 innymi księżmi. Za ukryte duszpasterstwo wśród łagierników-Polaków został wysłany do jednego z punktów łagru o zaostrzonym reżimie, izolowany i skierowany do robót przy rąbaniu i wożeniu drzewa. Adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, punkt Anzer, Komandirowka Troickaja. Po wykryciu na wyspie Anzer rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania* wśród więzionych tam 32 księży (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga) zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w rozporządzeniu z dn. 7.07.1932 odnośnie do jego osoby zarządził: *Trzymać na wyspach w izolacji od pozostałych księży do końca wyroku* [284]. Wg jego osobistej relacji [syg. III/100, k. 122] został aresztowany, zamknięty w wewnętrznym więzieniu łagrowym i po śledztwie, jako niepoprawny,

skazany na rozstrzelanie. Umieszczony w celi śmierci, utrzymywany był w przekonaniu o mającym wkrótce nastąpić wykonaniu wyroku do 18.08.1932, a nast. przewieziony do więzienia w Jarosławlu n. Wołgą, z informacją o mającym niebawem nastąpić rozstrzelaniu. Drogą wymiany więźniów polit. 15.09.1932 znalazł się w Polsce. Po pewnym okresie przebywania w Warszawie zamieszkał w Toruniu i podjął pracę na stanowisku kapelana pomocniczego w miejscowym garnizonie wojsk. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, 122]; [7: syg. 2ER 124]; [9: t. IV, cz. 26. s. 96]; [23: 1912–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [68]; [78, s. 36]; [254]; [262]; [293].

Trojgo Jan s. Jana (1880 – 1906 – 1932). Ur. 30.12 w kolonii Porgalino, par. Dąbrowa, pow. Sokółka, w d. gub. grodzieńskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Gimnazjum ukończył w Grodnie, po czym wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Po jego ukończeniu został skierowany na studia w Akademii Duch., w której w 1908 uzyskał stopnień kandydata teologii. Święcenia kapł. otrzymał w Wilnie w 1906 z rąk ówczesnego biskupa wileńskiego Edwarda Roppa. W latach 1908–1910 był katechetą szkół średnich w Mohylewie. W 1910 został przeniesiony do Petersburga i mianowany wykładowcą w seminarium duch. Na tym stanowisku pozostawał przez 4 lata. W 1914 powołany na pracownika Metropolitalnej Kurii Mohylewskiej, a nast. jej kanclerza. Był członkiem Rady Administracyjnej Archidiecezji, sądu biskupiego oraz prezesem Rady Gospodarczej Kolegium Duch. W latach 1916–1917 był także katechetą w 4 żeńskich gimnazjach petersburskich (Aleksandrinum, Jekatierinum, Marianum i W. Łazariewa). W tym czasie redagował i wydawał w Petersburgu dwutygodnik „Życie Kościelne. Pismo Dwutygodniowe Duchowieństwa Mohylewskiego i Mińskiego", będący kontynuacją ukazujących się od 1909 r. „Wiadomości Archidyecezjalnych". Aresztowany w marcu 1923 razem z 13 księżmi z Petersburga z abpem Janem Cieplakiem na czele (zob. biogram) i w pokazowym procesie moskiewskim skazany 25.03.1923 na 3 lata więzienia oraz pozbawienie praw na ten sam okres na podstawie oskarżenia z art. 68, 69 cz. I, 119 i 121 KK ZSSR (d. redakcji). Polskie MSZ w liście z 2.05.1923 zwracało się do posła RP w Moskwie o podjęcie kroków celem uzyskania zwolnienia ks. Trojgi jako optanta pol. Nie wiadomo, czy zostały one podjęte. Po odbyciu wyroku był w 1926 rezydentem w par. św. Stanisława w Petersburgu/Leningradzie, a nast. jej administratorem. Został aresztowany z 14 na 15.01.1927 i razem z 3 innymi księżmi (Pawłem Chomiczem, Dominikiem Iwanowem i Antonim Wasilewskim – zob. biogramy) i więziony przy

ul. Szpalernej. Oskarżony o szpiegostwo na rzecz mocarstw zagr. i zaocznie skazany w Moskwie na podstawie art. 40, 58–6, 58–10 i 122 KK RSFSR na 5 lat łagrów, z końcem wyroku 3.07.1932. Do łagru na Wyspach Sołowieckich przybył 26.11.1930. W 1. poł. 1930 i późn. pracował w grupie 32 księży kat. na wyspie Anzer. Adres: KASSR, g. Kiem', 4 otdielenije SŁON, Punkt Anzer, Komandirowka Troickaja. Po wykryciu tam rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania,* stworzonego jakoby przez więzionych na wyspie Anzer 32 księży kat. (zob. biogram ks. Pawła Aszeberga) zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) 9.07.1932 odnośnie do jego osoby podjął następującą decyzję: *Trzymać pod strażą, przedstawić oskarżenie z art. 58–10 KK i skierować do dyspozycji OO PP OGPU w LWO* [284]. Po aresztowaniu 5.07.1932 wywierano nań presję, by zrezygnował z kapłaństwa i wiary w Boga. Pod wpływem wyczerpania popadł w ciężki rozstrój nerwowy i dostał pomieszania zmysłów. Został wysłany do Leningradu, dokąd przybył 22.07.1932, i umieszczony w szpitalu DPZ, gdzie zm. 11.08.1932 na skutek wylewu krwi do mózgu. Miał zostać pochowany potajemnie na cmentarzu Preobrażeńskim w Leningradzie pod nazwiskiem Samarin Piotr Siemionowicz. Istnieje nie potwierdzona relacja, że po przewiezieniu do Leningradu został nast. razem z innymi księżmi wywieziony do łagru w Łodejnym Polu, gdzie zmarł jako psychicznie chory pierwszej nocy po przybyciu na miejsce. Źródła: [1: syg. III/100, 19–20, 107]; [3: syg. 70, s. 501]; [6: syg. 126, k. 3, 32]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1906–1917, 1923–1932]; [16]; [55]; [65]; [66]; [80: 1927, nr 5, s. 62; nr 10–11, s. 145; nr 16, s. 226]; [88: 1933, nr 49, s. 779; 1934, nr 10, s. 151]; [102]; [219]; [262]; [284]; [285, f. 1000]; [321].

Truskowski Stefan (1896 – 1921 – 1959). Ur. 2.09. Należał do archidiec. mohylewskiej. Rozpoczął studia w metropolitalnym seminarium duch. w Petersburgu. Po jego likwidacji przez władze sow. ukończył je tam konspiracyjnie i w 1920 otrzymał święcenia kapł. z rąk abpa Jana Cieplaka. Był wikariuszem par. św. Antoniego w Witebsku i tam został aresztowany w 1922 za protest przeciwko konfiskacie przedmiotów liturgicznych i kośc. Skazany na 5 lat robót przymusowych w łagrach, był więziony na Butyrkach w Moskwie. Stracił zdrowie w więzieniu. 28.04.1924 drogą wymiany więźniów znalazł się w Polsce. Relacja Poselstwa Pol. w Moskwie wymienia jako więźnia na Butyrkach ks. Lucjana Truszkowskiego, co jest zapewne pomyłką, gdyż księdza o tym nazwisku i imieniu nie było w archidiec. mohylewskiej. Od 1925 był proboszczem par. Niechniewicze w diec. piń-

skiej, od 1928 wikariuszem par. Nieśwież, późn. katechetą w Nowogródku (1931), a nast. p.o. proboszcza par. Łubin w dek. bielskopodlaskim. Zm. 1.03.1959. Źródła: [3: syg. 70, k. 236–238]; [14: 1917, 1923, 1926–1932]; [32: syg. A.12.P/4/4]; [66]; [69: 1935–1939]; [79, s. 204]; [214: 1960].

Truszkowski Lucjan zob. **Truskowski Stefan**

Turek Jan (? – ? – ?). Nie znany bliżej ksiądz, który wg relacji ks. Donata Nowickiego zm. w łagrze na Wyspach Sołowieckich. Źródło: [219: k. 195a].

Turowski Maksymilian s. Dominika (1886 – 1909 – ?). Ur. w wiosce Wariszim (?) k. Żytomierza. Należał do diec. kamienieckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1910 przebywał w klasztorze w Zasławiu, który służył władzom carskim jako miejsce odosobnienia nieprawomyślnych księży kat. W latach 1913–1918 był administratorem par. Ozarzyńce w dek. Mohylew Podolski. W 1920 został mianowany *ad interim* na podobne stanowisko w par. Jaryszów w tym samym dekanacie. W połowie lat dwudziestych i zapewne dłużej był administratorem par. Szarogród, która w 1918 liczyła 7487 parafian (dek. Mohylew Podolski). Tamże aresztowany 26.01.1930 i na podstawie oskarżenia z art. 54–10 KK USSR dn. 10.05.1930 skazany przez *trojkę* OGPU na 10 lat łagrów. 26.05 tr. wysłany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą razem z 30 innymi księżmi pol. z Ukrainy. Wyrażał pragnienie wymiany do Polski. W sierpniu 1933 wysłany do łagru na Sołówkach. Wg listy A. Ponińskiego był tam jeszcze na początku 1937. Dalsze losy nie znane. W Warszawie żył jego brat, Dominik Turowski, z zawodu agronom. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [7: syg. 2ER 135]; [23: 1910–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [78, s. 36]; [235, z. 8]; [262]; [283].

Turowski Władysław (1891 – 1915 – 1942). Ur. 29.04 we wsi Karwosieki k. Płocka w diec. płockiej. Absolwent seminarium duch. w Płocku. Bezpośrednio po święceniach kapł. pracował jako wikariusz par. Sarnów, a nast. Goworowo. W 1919 był wikariuszem par. Nasielsk. W 1920 razem z proboszczem Piotrem Dmochowskim i drugim wikariuszem, Dominikiem Wilczyńskim (zob. biogramy), został uprowadzony z Nasielska do Białegostoku, skąd zdołał zbiec w czasie ofensywy pol. W 1921 był wikariuszem par. Wyszków, a od 1923 proboszczem par. Zakroczym. Od 1933 proboszcz

i dziekan w Głąbinie. Był kanonikiem honor. płockim. Na początku okupacji niem. aresztowany na pewien czas przez Niemców. 26.08.1940 aresztowany po raz drugi i wywieziony do Sachsenhausen. Był nast. w Dachau, a od 1941 w Mauthausen-Gusen. Zm. tam 13.04.1942. Był członkiem diecezjalnej Komisji Architektonicznej i prowadził inwentaryzację zabytków. Źródła: [124: 1920–1939]; [137: 1920, nr 9–10, s. 140; 1921, nr 7; 1951]; [167, t. II].

Tuszyński Piotr (1884 – 1907 – ?). Ur.17.10. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, późn. łuckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu i Akademii Duch. w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem kandydata teologii. W 1914 był katechetą kilku szkół średnich w Kijowie. W latach 1918–1919 były to szkoły: VI gimnazjum, I gimnazjum pol., gimnazjum Naumenko i gimnazja dla dziewcząt Żekulino, Wołodkiewiczowej, Choroszyłowej, Kruger, Ignatiewej i księżny Wołkońskiej. W 1919 był w Kijowie na pewien czas aresztowany przez CZEKA. Późn. pracował w Polsce w diec. łuckiej, gdzie w 1923 był dyrektorem szkoły rzemieślniczej w Łucku, kapelanem więzienia i członkiem sądu biskupiego. Późn. był proboszczem konsultorem we Włodzimierzu (1925), a nast. (1931–1935) prokuratorem kapituły ołyckiej i jej kanonikiem honor. Późn. schematyzmy tej diec. nie notują jego funkcji. Źródła: [18, s. 184]; [23: 1910–1918, 1920–1938]; [40: 1923, nr VII]; [68].

Tysowski Kazimierz s. Andrzeja (1904 – ?). Ur. w 1904 w Żmerynce na Ukrainie. Ukończył Instytut Komunikacji. Był alumnem konspiracyjnego seminarium duch. w Leningradzie, kierowanego w 1926 przez ks. Antoniego Wasilewskiego (zob. biogram). W momencie jego wykrycia i likwidacji przez GPU 14.01.1927 został razem z kolegami: Kajetanem Szykierem, Woronką i in. aresztowany i skazany przez Kolegium OGPU z art. 58–10 KK RSFSR. W tr. skazany na 5 lat łagrów na Sołówkach. 27.12.1931 został zwolniony i wyjechał do Żmerynki, 21.11.1932 został ponownie aresztowany i oskarżony o szpiegostwo na rzecz Polski i Francji. Na posiedzeniu sądowego Kolegium OGPU LWO w dn. 27.05.1933, które ponownie rozpatrywało sprawę kilku osób, w tym ks. Wincentego Dejnisa i ks. Teofila Matulionisa, otrzymał wyrok 3 lat łagrów na Sołówkach, oskarżony z art. 58–10 i 58–11

KK RSFSR, licząc początek od 21.11.1932. Ponownie wysłany na Sołówki, a nast. do SWIRŁagu. 12.07.1935 skierowany na zesłanie do Samarkandy. Dalsze losy nie znane. Źródła: [14: 1929–1932]; [66]; [219]; [262]; [264]; [284].

Ulanicki Józef (1865 – 1890 – 1935). Ur. 29.09 w Synogórach z rodziców Henryka Ottona i Pelagii z Górskich. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Absolwent gimnazjum, a nast. seminarium duch. w Żytomierzu. Był wikariuszem w par. Biała Cerkiew k. Kijowa i w katedrze żytomierskiej, a od 1893 proboszczem par. Miropol w dek. Nowograd Wołyński. W latach 1902–1906 administrator par. Rokitna w dek. kijowskim. Późn. pracował kolejno na takim samym stanowisku w parafiach: Bereźne w dek. Równe (1907), Toporzyszcze w dek. Owrucz (1910), Leszczyn (1914) i Kodnia k. Żytomierza (1918–1920). Od początku lat dwudziestych był ponownie wikariuszem w katedrze żytomierskiej. Wielokrotnie nękany wezwaniami do GPU, aresztowany i więziony w Żytomierzu, gdzie więzienie GPU znane było z okrutnych metod wymuszania zeznań. Po aresztowaniu 9.05.1924 (uprzedzony o grożącym mu aresztowaniu nie chciał uciekać) spędził 7 miesięcy w więzieniu, gdzie ciężko zachorował i przebywał w szpitalu więziennym. Po uwolnieniu zimą 1925 przez dłuższy czas nie wstawał z łóżka. Pracował przy katedrze w Żytomierzu. Był wciąż nachodzony i nękany przez agentów GPU. W 1930, wyrzucony razem z ukrytymi siostrami (Sługi Jezusa) z domu „Michałówka", został przyjęty do domu Marii Paderewskiej-Bazareńskiej (zm. 1952), która była przyrodnią siostrą światowej sławy muzyka, Ignacego Paderewskiego, i mieszkała przy ul. Podolskiej 24 w domu kupionym przez niego w 1890 dla ojca, Jana Paderewskiego. Ks. Ulanicki zm. tam 29.06.1935 i został pochowany na cmentarzu w Żytomierzu (nagrobek z powyższą datą śmierci zachowany był w 1995). Lista A. Ponińskiego z marca 1937 podaje mylną datę śmierci ks. Ulanickiego (rok 1937). Źródła: [1: syg. III/101, k. 180]; [7: syg. 2ER 176]; [23: 1892–1918, 1920–1925]; [32: syg. A.12.P/6]; [44: 1925, nr 4. s. 32; nr 25, s. 25, s. 208; nr 49, s. 398]; [68]; [162, s. 451]; [155]; [216]; [223]; [277].

Ussas Bronisław (1885 – 1917 – 1977). Ur. 30.06 w Petersburgu w rodzinie pol.-litewskiej, z rodziców Mateusza i Aliny z d. Sawickiej. Matka

pochodziła z rodziny ziemiańskiej, zamieszkałej w gub. mohylewskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej, nast. diec. mińskiej, a późn. archidiec. warszawskiej. Ojciec był właścicielem kliniki lekarskiej i niewierzącym działaczem społ. Bronisław Ussas ukończył gimnazjum klasyczne, a nast. Wydział Historyczno-Filologiczny na Uniwersytecie Petersburskim oraz Instytut Archeologii. W czasie studiów z grupą Polaków przez 5 lat zajmował się inwentaryzacją pol. dóbr kult. zagrabionych przez Rosję. Był również w tym czasie stałym współpracownikiem ros. pism kat. wydawanych w Petersburgu: „Wiera i Żyzń" oraz „Słowo Istiny". Mając 30 lat wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu, lecz został skierowany na studia w Akademii Duch. i po dwóch latach (w 1917) otrzymał święcenia kapł. W lutym 1917 otrzymał polecenie udania się do Mińska dla zorganizowania opieki duszp. i innej dla uchodźców z Królestwa. Wykazał się tu dużym talentem organizatorskim i mianowany został przez bpa Zygmunta Łozińskiego profesorem i prokuratorem (ekonomem) tworzącego się w Mińsku seminarium duch. oraz rektorem kościoła podominikańskiego, który odremontował. Pod rządami bolsz. był dziekanem mińskim. 5.05.1919 został uwięziony w Mińsku przez władze sow. i skazany na pobyt w łagrze do końca wojny domowej. Przebywał kolejno w więzieniach w Smoleńsku, Witebsku, Dyneburgu i Nowoaleksandrowsku. Uwolniony dzięki staraniom rządu litewskiego, znalazł się na Litwie. Nie przyjął propozycji pozostania w tym państwie i powrócił do Mińska, znajdującego się pod władzą pol., gdzie podjął pracę duszp. Współpracował z POW i należał do Związku Pol. Demokracji Chrześcijańskiej. Był przeciwnikiem Narodowej Demokracji. W czasie, gdy Mińsk pozostawał pod władzą pol. (8.08.1919 – 10.07.1920), był członkiem rady miejskiej i kierownikiem Archiwum Państwowego w Mińsku. Mianowany delegatem amerykańskiej Fundacji Hoovera Pomocy Dzieciom, kierował akcją wydawania 18 tys. obiadów dziennie dzieciom wszystkich wyznań w Mińsku i 45 tys. obiadów dla dzieci poza miastem. Otrzymał za to od jej prezesa, późn. prezydenta USA, Herberta Hoovera, wyrazy uznania i podziękowania. 10.07.1920 na skutek wybuchu wojny pol.-bolsz. znalazł się w Polsce, lecz powrócił do Mińska jako delegat PCK i członek Mieszanej Komisji Pol.-Sow. Do końca maja 1921 był duszpasterzem w Mińsku. Opuścił to miasto, gdy w wyniku traktatu ryskiego znalazło się w ZSSR. Od władz pol. otrzymał nominację na członka mieszanej pol.-sow. Komisji Rewindykacyjnej i w lipcu 1921 został wysłany do Petersburga. Od października 1921 do 1926 jako prezes tej Komisji przyczynił się do odzyskania wielu cennych dóbr kultury pol., wywiezionych w czasach rozbiorów

przez władze carskie do Rosji. Jako kierownik Delegacji Pol. w Komisji Rewindykacyjnej zwolnił z biura jedną z maszynistek, która przekazywała władzom sow. tajne dokumenty Delegacji. Pomimo zagrożenia procesem pod fałszywym oskarżeniem nie cofnął decyzji jej zwolnienia i w listopadzie 1924 został aresztowany. W zainscenizowanym procesie 15.04.1925 został skazany na 6 lat pozbawienia wolności oraz karę 2 tys. rubli. Wyrok miał na celu przygotowanie zakładników do wymiany. Zadecydowana już i realizowana wymiana na 2 agentów sow. w Polsce, Wieczorkiewicza i Bagińskiego, w ostatniej chwili nie doszła do skutku. Tuż przed wymianą zostali oni bowiem zastrzeleni na stacji granicznej Niegorełoje k. Stołpców przez eskortującego ich żandarma pol. nazwiskiem Muraszko, b. więźnia GPU. Wymiana została cofnięta. W czasie drogi powrotnej z Kołosowa ks. Ussas zbiegł na stacji w Mińsku i ukrył się w Konsulacie RP. Odmowa wydania go spowodowała cofnięcie przez władze sow. *exquator* konsulowi Karczewskiemu. Po ostrej wymianie not pol. MSZ poleciło wydać ks. Ussasa. Ks. Ussasa i innego obywatela pol., Łaszkiewicza, cofnięto do więzienia w Leningradzie. Po upływie dwóch miesięcy ks. Ussas podjął tam głodówkę, żądając zakończenia sprawy wymiany i odwołania zniesławiających go artykułów, które uprzednio ukazały się w prasie sow. Po 11 dniach głodówki, wobec ciężkiego stanu jego zdrowia, władze poleciły ukazującej się w Leningradzie „Nowoj Wieczierniej Gazietie" opublikować komunikat stwierdzający, że *wiadomości, które ukazały się w prasie o księdzu Ussasie, są całkowicie zmyślone, a zatem nie odpowiadają prawdzie* (nr 245 z 27.12.1925). Po przewiezieniu do moskiewskiego więzienia na Łubiance został 29.01. 1926 przekazany Pol. Delegacji Komisji Repatriacyjnej. 10.02.1926, dzięki wymianie więźniów na stacji granicznej Niegorełoje k. Stołpców, powrócił do Polski. Po prawie rocznej kuracji dzięki wstawiennictwu nuncjusza rozpoczął pracę duszp. w par. św. Aleksandra w Warszawie. W 1930 na prośbę metropolity Andrieja Szeptyckiego ze Lwowa przyjął stanowisko archiwisty Kościoła gr.-kat. w Polsce. W ciągu 5 lat pracy przygotował wykaz wszystkich aktów rządu carskiego dotyczących Kościoła unickiego na ziemiach I Rzeczypospolitej, znajdujących się w archiwach państwowych w Warszawie, Lublinie, Wilnie i Grodnie. Po powrocie do Warszawy w 1935 został kapelanem Zakładu Wychowawczego Sióstr Niepokalanek w Warszawie. Pozostawał na tym stanowisku przez 23 lata, pełniąc także funkcję kapelana Zakaźnego Szpitala Miejskiego przy ul. Chocimskiej. Pełnił te obowiązki do listopada 1957. Od 1935 aktywnie uczestniczył w pracach spółdzielni budowlano-mieszkaniowej „Osiedle na Skarpie" na Saskiej Kępie w Warszawie i aż

do 1960 był przew. jej zarządu. W latach 1940–1969 bezinteresownie pełnił funkcję kierownika biura spółdzielni, a w latach 1961–1965 także przew. jej Rady Nadzorczej. Swoje bogate zbiory archiwalne przekazał Bibliotece KUL. Miał tytuł prałata i był czynnym członkiem pol. Instytutu Archeologii. Zm. 6.12.1977 w Warszawie. Pogrzeb odbył się w Otwocku, gdzie uprzednio przez kilka lat przebywał w domu księży emerytów. Źródła: [11]; [14: 1915–1917, 1923–1932]; [32: syg. Kol. 29/4]; [48]; [64: 1926]; [66]; [93: 1930, 1935, 1939, 1945–1977]; [147: Rkp 911, k. 91–92, 95–96; Rkp, 912; Rkp 913, k. 49]; [173].

Vansovitch Adolf zob. **Wąsowicz-Dunin Bronisław**

Wagner Adam s. Kaspra (1894 – 1919 – 1938). Ur. w wiosce Nowa Krasniwka, rej. Luksemburg, obw. Stalińsk. Studiował w seminarium duch. najpierw w Saratowie, a nast. w Odessie, dokąd w 1918 zostało ono przeniesione (w r. akad. 1918/19 był diakonem na piątym roku). Święcenia kapł. otrzymał z rąk bpa Josepha Kesslera. Należał do diec. tiraspolskiej. Początkowo był wikariuszem par. Landau, a nast., w latach 1925–1934 (?), administratorem par. Mariupol w gub. jekatierinosławskiej, dek. Berdiańsk. Pod presją GPU podpisał rzekomo dobrowolną rezolucję parafian w Mariupolu, w której żądano, by Kościół katolicki nie podlegał rozkazom rządu pol., aby księża nie byli przez ten rząd zmuszani do roboty szpiegowskiej oraz do walki z rządem robotniczo-włościańskim, lecz zajmowali się wyłącznie obowiązkami rel., a wierzący nie popełniali czynów kontrrew., pod karą wyłączenia z gminy rel. Dn. 23.02.1934 wyrokiem *trojki* DPU USSR, na podstawie oskarżenia z art. 54–6 i 54–11 KK USSR, skazany został na 10 lat pozbawienia wolności i wysłany na Syberię. Trzy lata późn. *trojka* przy Kolegium NKWD ZSSR obw. nowosybirskiego na podstawie art. 58–2, 58–8 i 58–11 KK RSFSR skazała go 25.12.1937 na śmierć. Wyrok wykonano w więzieniu w Nowosybirsku prawdopodobnie w styczniu 1938. Źródła: [15: 1917–1919]; [32: syg. A.12.P.9/5/9]; [67]; [262]; [263: 1995, nr 60, s. 8].

Walentynowicz Wiktor (1870 – 1894 – 1933). Należał do archidiec. mohylewskiej i ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W latach 1898–1917 pracował jako administrator par. Sieliszcze w dek. lepelskim w gub. witebskiej (w 1917 parafia ta liczyła 2010 parafian). Od 1917 był proboszczem i dziekanem klimowicko-mścisławskim na Białorusi. Po przeniesieniu w sierpniu 1927 przez wikariusza gen., ks. Witolda Paszkiewicza, z Mścisławia do Kojdanowa musiał z polecenia GPU natychmiast opuścić tę parafię. Przybył do Mińska na miejsce uwięzionego ks. Józefa Dziemiana. Tu GPU zagroziło mu aresztowaniem i w związku z tym został wysłany do par. Łahojsk k. Mińska, której proboszcz, Józef Ibiański, przebywał w łagrze na Sołówkach. Pol. MSZ w liście z 21.11.1930 zawiadomiło prymasa Polski o aresztowaniu ks. Walentynowicza i zesłaniu go na 3 lata do Azji Centralnej. Miejscem zsyłki był Kustanaj. Wg pogłosek rozpuszczanych przez GPU podstawą wyroku skazującego na zsyłkę miało być znalezienie u niego podczas rewizji 400 rubli w srebrnym bilonie, którego posiadanie było zabronione. Na pytanie PCK w Moskwie kustanajski ZAGS nadesłał zawiadomienie o jego śmierci 11.09.1933. Źródła: [1: syg. III/100, k. 23, 26]; [5: syg. 10182, k. 9; 11049, k. 19]; [130]; [262]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

Wardidze Emmanuel (1886 – 1909 – 1966). Gruzin, administrator apost. dla Gruzinów-katolików obrz. łac. na Kaukazie z rezydencją w Tyflisie (Tbilisi) przy ul. Nikołajewskiej 55. Ur. w wiosce Arali k. Achałcyche w rodzinie rolniczej, z rodziców Salomei i Pawła. Miał czworo rodzeństwa: dwóch braci, z których jeden także został księdzem, i dwie siostry (jedna z nich została zakonnicą i przebywała w gruzińskim klasztorze w Stambule). W wieku 9 lat został przez matkę zawieziony do szkoły podstawowej przy klasztorze gruzińskim w Stambule. Po ukończeniu szkoły średniej wstąpił do seminarium duch. w tym samym klasztorze. Jako jego absolwent wyjechał do Rzymu na dalsze studia. Ok. 1910 studiował teologię w Rzymie razem, jak się zdaje, z ks. Konstantym Saparaszwili (zob. biogram). W 1914 wrócił do Gruzji i rozpoczął pracę w rej. Achałcyche wśród miejscowych katolików-Gruzinów obrz. łac. Był nast. wikariuszem w par. Wniebowzięcia NMP w Tbilisi. Po śmierci w 1921 ks. Michała Antoniszwili (Antonowa), proboszcza parafii św. Piotra i Pawła w Tbilisi (w 1917 liczyła 7 tys. wier-

nych) i wizytatora parafii obrz. łac. na Kaukazie, został jego następcą na obydwu stanowiskach. Przybyły do Gruzji wizytator apost. abp Adrian Smets (uprzednio delegat apost. w Persji) mianował go swoim wikariuszem gen. Określany jest jako administrator apost. dla Gruzinów-katolików [84]. Wobec bardzo ciężkich pod każdym względem warunków życia zwrócił się w liście z 7.03.1927 do nuncjusza apost. w Warszawie, abpa Lorenzo Lauri, o pomoc materialną (podpisał się w nim jako *Vicario Generale di Georgia e Provincia Apostolica d'Armenia e d'Azerbeigian*). List został przekazany prymasowi Polski abpowi Augustowi Hlondowi, a jego odpowiedź i wiadomość o udzieleniu pomocy została opublikowana w Polsce przez pismo „E-poka" (1927, nr 120). Pol. MSZ powiadomiło prymasa o fatalnych skutkach wspomnianej publikacji dla ks. Wardidze. Prymas wyraził ubolewanie i przeprosiny, przyznając, że kilkakrotnie przez niedopatrzenie wysłano z jego kancelarii do księży w ZSSR listy drogą oficjalną i zawsze miało to dla adresatów podobny skutek. A. Poniński, radca Poselstwa Pol. w Moskwie, w opracowaniu z 11.02.1930 na temat zagadnień rel. w ZSSR podaje, że ks. Wardidze, uprzednio systematycznie nękany przez GPU, został aresztowany i uwięziony. W 1929 został zwolniony, jak się zdaje, dzięki staraniom dyplomacji włoskiej. Więzienie opuścił złamany fizycznie i psychicznie. 7.09.1935 został ponownie aresztowany w Tbilisi i skazany na 5 lat łagrów. W r. nast., 3.03.1936, przebywał w jednym łagrów w okolicy Karagandy (KARŁag). Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w tym czasie w łagrze w Karagandzie. Istnieje również informacja, że przebywał na zesłaniu w miejscowości Dolinka (Dolenka) w Kazachstanie w rej. Karagandy. Został uwolniony w 1940 po odbyciu wyroku. Ponieważ aresztowani w 1937 byli najczęściej rozstrzeliwani lub celowo skazywani na bardzo szybko wyniszczające warunki pracy i bytowania, aresztowanie ks. Wardidze w 1935 zapewne ocaliło mu życie. Po II wojnie świat. mógł powrócić na poprzednie stanowisko duszpasterza dla katolików obrz. łac. różnych narodowości w Tbilisi (w tym Polaków), którym był do śmierci (25.03.1966). Pochowany przy obecnym kościele kat. św. Piotra i Pawła w Tbilisi. Był poliglotą i prócz gruzińskiego i ormiańskiego znał także języki: arabski, turecki, asyryjski, azerbejdżański, łacinę, włoski, francuski, angielski, niemiecki, hiszpański, polski i rosyjski oraz hebrajski starożytny i nowożytny, a także grecki klasyczny i nowożytny. Jego rodzice zostali zamordowani przez Turków w czasie I wojny świat. Rodzony brat, Wachtang Wardidze, był jezuitą i, jak się zdaje, pracował w Indiach. Wg osób z jego najbliższego otoczenia ks. E. Wardidze także mógł być jezuitą. Źródła: [1: syg. III/28, k. 11–15; syg.

III/100, k. 180]; [3: syg. 70, k. 166–178, 182]; [5: syg. 6666, k. 18]; [15: 1917]; [26]; [32: syg. A.12.P/22 – opracowanie A. Ponińskiego na temat zagadnień rel. w ZSSR, datowane 11.02.1930]; [84]; [161, s. 198]; [255].

Warpechowski Ludwik (1887 – 1914 – 1968). Ur. 25.08 w Stepanowce. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, a nast. łuckiej. Szkołę średnią ukończył w Kijowie, a seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1914–1918 był wikariuszem i katechetą w par. Zwinogródka i Równe, nast. (1920–1923) administratorem par. Kuniów w dek. Ostróg, par. Starokonstantynów (w 1918 liczyła 5418 wiernych) oraz, czasowo, par. Butowce. 4.09.1922 po urzędowej konfisakcie-grabieży kościoła w Starokonstantynowie nałożono na ks. Warpechowskiego olbrzymią kontrybucję. Ponieważ nie mógł jej zapłacić, zarzucono mu kontrrewolucję, aresztowano i wywieziono do więzienia w Żytomierzu. Gdy miejscowa ludność zaprotestowała, aresztowano 96 Polaków, robotników kolejowych, i wywieziono ich do tego samego więzienia. Po zwolnieniu znalazł się w Polsce, w diec. łuckiej, gdzie w latach 1925–1939 był administratorem par. Kostopol, pełniąc jednocześnie funkcję katechety w szkołach podstawowych. Od 1930 był także wicedziekanem kostopolskim. Był kanonikiem honor. kapituły ołyckiej. W czasie II wojny świat. pozostał na dotychczasowym stanowisku. Diec. łucką opuścił w 1945 i podjął pracę w diec. siedleckiej, skąd w tym samym roku przeniósł się do diec. warmińskiej. Pracował tam kolejno w parafiach Gardeja, Iława i Chruściel. Po przejściu na emeryturę zamieszkał u rodziny w Siedlcach, gdzie zm. 10.08.1968. Źródła: [23: 1918, 1920, 1923–1925, 1927–1938]; [142]; [162, s. 445]; [142]; [176: 1969, nr 2, s. 60–61].

Warpekowski Ludwik zob. **Warpechowski Ludwik**

Warth Jakob (1894 – 1924 – 1970). Ur. 4.02 w Heidelbergu, gub. jekatierinosławska. Należał do diec. tiraspolskiej. W latach 1918–1919 był alumnem na czwartym roku studiów w seminarium swojej diec., przeniesionym wówczas do Odessy. Święcenia kapł. otrzymał potajemnie z rąk emerytowanego bpa Antona Zerra 13.04.1924 w Karlsruhe. W 1928 był administratorem par. Bergtal w dek. Eichwald. Został aresztowany i zesłany do Azji

Środkowej. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 przebywał w łagrze w Karagandzie (KARŁag NKWD). W 1967 przeżył drugi zawał serca. Zm. 18.09.1970 we wsi Giergijewka w płd. Kazachstanie. Źródła: [15: 1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [84].

Wasilewski Antoni s. Michała (1868 – 1891 – 1929). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ur. 13.09 w Lublinie z rodziców Michała i Wiktorii z Gąsiorowskich i został ochrzczony w kościele św. Ducha w tym mieście. Z Warszawy, gdzie mieszkał do 7. roku życia, rodzina przeniosła się do majątku na Białorusi. Do gimnazjum uczęszczał w Mohylewie. Po uzyskaniu matury wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu, po którego ukończeniu odbył studia specjalistyczne w Akademii Duch., uzyskując stopień kandydata teologii. Bezpośrednio po święceniach kapł. mianowany został wikariuszem par. św. Katarzyny w Petersburgu, a nast., w końcu 1892, wikariuszem par. św. Piotra i Pawła w Moskwie. Założył tam przyparafialną ochronkę dla dzieci z rodzin pol., która się szybko rozwinęła w pol. placówkę wychowawczą. Przez 19 lat był katechetą młodzieży kat. w szkołach moskiewskich oraz katechetą w kościele i w domach prywatnych kolejarzy-Polaków pracujących na linii Brześć–Moskwa. Od 1905 pracował jako proboszcz par. św. Piotra i Pawła oraz dziekan moskiewski. Kierował w tym czasie rozpoczętą budową kościoła Niepokalanego Poczęcia NMP („na Gruzinach"), przebudową gimnazjum żeńskiego przy kościele i budową biblioteki pol. przy Rzymsko-Katolickim Towarzystwie Dobroczynności. W 1911, po trwającej 9 dni rewizji, urzędnik Departamentu Stanu, Tiależnikow, postawił mu następujące zarzuty: w ochronce była odprawiana msza św. bez pozwolenia rządowego; w parafii są nie zgłoszeni władzom zakonnicy i zakonnice; w czasie nabożeństw nie śpiewano modlitw za cesarza. W wyniku powyższych zarzutów ochronka została zamknięta, a ks. Wasilewski decyzją ministra spraw wewn. usunięty ze stanowiska. Do czerwca 1912 pełnił tymczasowo obowiązki wikariusza przy kościele prokatedralnym Wniebowzięcia NMP w Petersburgu, a nast. był kapelanem w kaplicy przy Zakładzie dla Dziewcząt na 14 linii Wyspy Bazylowskiej, prowadzonym przez siostry franciszkanki. W tr. został mianowany kanonikiem honor. kapituły mohylewskiej. W 1918 został oficjalnie proboszczem nowo utworzonej parafii na Wyspie Bazylowskiej, a jednocześnie otrzymał nominację na pomocnika ojca duch. w Akademii Duch. i egzaminatora prosynodalnego. Późn. był także ojcem duch. w ukrytym seminarium duch. Po raz pierwszy został na krótko

aresztowany 29.04.1919 w Petersburgu, razem z metropolitą abpem Edwardem Roppem (zob. biogram) i grupą innych księży jako zakładnik z powodu zajęcia Wilna przez wojska pol. Ponownie aresztowany w marcu 1923. W pokazowym procesie moskiewskim w dn. 21–25.03.1923 należał do grupy 14 sądzonych wówczas księży z Petersburga z abpem Janem Cieplakiem na czele (zob. biogram). Na podstawie oskarżenia z art. 68, 69, cz. I, 119, 121 i 40 KK RSFSR (d. redakcji) skazany został na 3 lata więzienia bez surowej izolacji oraz na pozbawienie praw na taki sam okres. Po odbyciu wyroku powrócił w marcu 1926 do Petersburga/Leningradu i objął stanowisko administratora par. św. Katarzyny oraz wiceoficjała sądu biskupiego. Został aresztowany w nocy z 14 na 15.01.1927 razem z grupą 6 wychowanków konspiracyjnego tajnego seminarium duch., które mieściło się w jego mieszkaniu i którego był kierownikiem. Uwięziony został pod zarzutem kontrrewolucji. Więziony był w Leningradzie przy ul. Szpalernej i zaocznie skazany w Moskwie na 5 lat łagrów z oskarżenia na podstawie art. 58–10 KK RSFSR pod zarzutem *szpiegostwa na rzecz mocarstw zagranicznych* [6: 126]. W 1927 karę w łagrze na Wyspach Sołowieckich, gdzie się na pewien czas znalazł, zamieniono z powodu jego choroby na zesłanie do gubernialnego „miasta" Bek Budi (Karszach) w Uzbekistanie, będącego w rzeczywistości zapadłą i pozostającą w nędzy i zaniedbaniu wioską, odległą o 8 wiorst od stacji kolejowej. Dotarł tam etapami pod koniec 1927 przez Moskwę, Samarę, Samarkandę i Taszkent. W liście z 3.01.1928, pisanym do przyjaciół, skarżył się na brak mieszkania, całkowity brak żywności, pieniędzy oraz straszliwe błoto. W porównaniu z sytuacją, w jakiej się znalazł w Bek Budi, warunki bytowania w łagrze na Sołówkach oceniał jako bez porównania lepsze. W liście prosił o przysłanie mu Ewangelii i kalendarza kat., podającego datę Wielkanocy [32: Kol. 29/5]. W Bek Budi nie było żadnego katolika. W październiku 1929 przeniósł się do Szachriziabs. W listopadzie delegatura PCK w Moskwie zwróciła się do ZAGS w Szachriziabs o potwierdzenie pogłosek o jego śmierci. Potwierdzenie datowane 25.03.1930 nadeszło, jednak bez podania daty śmierci. W nekrologu, który podaje rok jego śmierci (1929), określony jako *Vir piissimus, characteris suavissimi, ingenii subtilissimi, ab omnibus amatus* (*Mąż wielkiej pobożności, najłagodniejszego charakteru, wysokiej inteligencji, przez wszystkich kochany*) [14: 1930]. Ks. F. Rutkowski podaje mylną informację o jego rozstrzelaniu w pierwszym okresie władzy sow. [65, s. 54]. Był odznaczony Orderem św. Stanisława II i III klasy. Źródła: [1: syg. III/28, k. 196]; [5: syg. 10183, k. 16–17]; [6: syg. 126, k. 3]; [14: 1894–1917, 1923–1930]; [16]; [32: auto-

życiorys pisany w więzieniu w Moskwie 12.07.1923 – syg. A.12.P/5; syg. Kol. 29/5]; [41, s. 71]; [55]; [66]; [80: 1927, nr 5, s. 62; nr 10–11, s. 145; nr 16, s. 226; nr 20, s. 290]; [86]; [219]; [262 PKK, f. 8406, op. 2]; [284, f. 1000].

Wasilewski Jan s. Aleksandra (1885 – 1909 – 1948). Należał do archidiec. mohylewskiej, a nast. diec. pińskiej. Ur. 15.06 wg starego stylu w majątku Mudriłowo w pow. dźwińskim w d. Inflantach Polskich, z rodziców Aleksandra i Franciszki ze Stankiewiczów, jako najstarszy spośród siedmiorga rodzeństwa. Do gimnazjum uczęszczał w Wilnie, po czym wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Ukończył je z odznaczeniem. Z braku wieku kanonicznego do otrzymania święceń przyjął je dopiero dwa lata późn., 25.03.1909. Przez ten czas studiował w Akademii Duch., uzyskując stopień kandydata teologii. Nast. przez ponad rok studiował filozofię w Louvain w Belgii. W latach 1910–1918 był katechetą i wychowawcą w gimnazjum pol. przy kościele św. Katarzyny w Petersburgu. Po rewolucji kilkakrotnie publicznie potępiał terror bolsz. Po raz pierwszy aresztowany w nocy z 30.04 na 1.05.1919 z grupą innych księży kat. i przetrzymywany w więzieniu CZEKA przy ul. Grochowej, a nast. przeniesiony z innymi i abpem Edwardem Roppem do więzienia przy ul. Szpalernej. Zwolniony 22.07 tr. W marcu 1920 na polecenie abpa Jana Cieplaka udał się do opuszczonej od roku par. w Archangielsku (w 1917 liczyła 400 wiernych, a w 1920 było ich ok. 60), gdzie pracował przez dwa tygodnie w okresie wielkanocnym. W 1920 był poszukiwany przez agentów CZEKA i zagrożony aresztowaniem ukrywał się przez 5 miesięcy. Zimą 1921 brał udział w Petersburgu w publicznej dyspucie na temat istnienia Boga, urządzonej przez władze sow. w gmachu dawnej Dumy. Po zamknięciu gimnazjum pol. założył w kwietniu 1921, powołując się na gwarancje swobód rel. zawarte w art. VII traktatu ryskiego, Stowarzyszenie Rodziców i Wychowawców Kat. w Petersburgu, zawiadamiając o tym władze bolsz. i prosząc o pozwolenie na otwarcie prywatnego gimnazjum pol. Nie miało to żadnych praktycznych skutków. W końcu marca 1922 na polecenie abpa Jana Cieplaka udał się z pomocą duszp. do Mińska. W związku z protestami przeciwko konfiskatom przedmiotów liturgicznych i innych w kościołach został tam aresztowany wraz z dwoma innymi księżmi (Adamem Lisowskim

ПОВ.

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

Гражданин(ка) Васильевский
фамилия,
Иван Александрович
имя, отчество
умер(ла) 10. 03. 48 г. Десятого
число, месяц, год
марта тысяча девятьсот
(цифрами и прописью)
сорок восьмого года
в возрасте 63 лет, о чем в книге регистрации актов о смерти
19 48 года марта месяца 10 числа
произведена запись за № 7
Причина смерти туберкулез легких

Место смерти: город, селение Боготольское
район Боготольский
область, край Красноярский
республика РСФСР
Место регистрации отдел ЗАГС Боготольского
наименование и
местонахождение органа ЗАГСа
Дата выдачи „29" августа 1989 г.
Заведующий отделом (бюро)
записи актов гражданского состояния

II-БА № 468700

МГ Гознака. 1985.

29. Świadectwo śmierci ks. Jana Wasilewskiego 10.03.1948 r. w Kozaczyńsku w Kraju Krasnojarskim

i Michałem Tomaszewskim) oraz grupą świeckich. W wytoczonym wszystkim procesie Najwyższy Trybunał Rew. Białorusi skazał go 1.06.1922 za opór przeciwko rozporządzeniom władzy na 3 lata więzienia z zastosowaniem robót publicznych. Złożył wówczas oświadczenie o wyborze obywatelstwa pol. W lipcu 1922 został przewieziony do więzienia na Butyrkach w Moskwie, skąd po upływie roku, dzięki interwencji rządu łotewskiego, został zwolniony i 22.09.1923 przybył na Łotwę. Do 1926 pracował najpierw jako wikariusz i katecheta w Agłonie, a nast. w Rydze. Z chwilą powstania diec. pińskiej (1925) jej biskup, Zygmunt Łoziński, zaprosił go do Polski i powierzył mu stanowisko rektora seminarium duch. w Pińsku. Piastował je do 1933. Przez pewien czas był wykładowcą teologii moralnej. W 1928 otrzymał tytuł kanonika katedralnego kapituły pińskiej. Pełnił funkcję egzaminatora synodalnego i prezesa komisji liturgicznej, członka diecezjalnego Consilium a vigilantia oraz asystenta kośc. w DIAK. Był spowiednikiem bpa Łozińskiego. W latach 1933–1937 zajmował stanowisko dyrektora gimnazjum biskupiego w Drohiczynie n. Bugiem. Od 1937 był ponownie profesorem w seminarium duch. w Pińsku. Wykładał filozofię i teologię moralną. W czasie okupacji sow. na początku II wojny świat., a nast. podczas okupacji niem., był proboszczem katedry pińskiej. Udzielał pomocy ludności żydowskiej zamkniętej w miejscowym getcie. Po zajęciu Pińska przez wojska sow. pozostał na swoim stanowisku i był wikariuszem gen. dla tej części diec. pińskiej, która pozostała w ZSSR. Od początku był nękany ciągłymi wezwaniami do NKWD i namawiany do współpracy. Na sugestię NKWD, bo odwołał to, co napisał w swojej książce *W szponach antychrysta* na temat bolszewików, odpowiedział, że nie może nic zmienić. 22.08.1945 został aresztowany i umieszczony w więzieniu w Mińsku. Parafianie podjęli próbę interwencji u gen. Kleszczowa i zebrali 150 podpisów pod petycją o jego uwolnienie. Po obliczonym na załamanie psychiczne i trwającym 2 lata śledztwie w więzieniu mińskim w maju 1947 został skazany na 10 lat *wolnej zsyłki* i deportowany do Kozaczyńska nad Jenisejem w Krasnojarskim Kraju. Znalazł się tam w bardzo ciężkich warunkach bytowych i po niespełna roku zm. 9/10.03.1948. Dzięki staraniom ks. Michała Badowskiego z Drohiczyna i dokonanej przez niego za zgodą władz ekshumacji szczątki ks. Wasilewskiego zostały w sierpniu 1990 przewiezione do Polski. 6.10. 1990 odbył się w Drohiczynie n. Bugiem ich ponowny pogrzeb. Złożono je w podziemiach obecnej katedry w Drohiczynie. Ks. J. Wasilewski jest autorem wspomnień pt. *W szponach antychrysta* (Kraków 1924) oraz rozprawy historycznej pt. *Arcybiskupi i administratorzy archidiec. mohylewskiej* (Pińsk

1930). W maszynopisie pozostawił obszerną biografię bpa Zygmunta Łozińskiego. Źródła: [3: syg. 70, k. 236–238]; [14: 1909–1918, 1923, 1927]; [32: syg. A.12.P/4; syg. A.12.2/4/4]; [36]; [66]; [69: 1927–1939]; [79]; [86]; [132]; [144]; [181] [210]; [262].

Wasiliew Aleksander Pawłowicz (1894 – 1927 – ?). Rosjanin. Ur. w Jekatierinosławiu (Dniepropietrowsku). Święcenia kapł. otrzymał 1.10.1927 z rąk prawosł. wówczas jeszcze bpa B. Remowa (zob. biogram) w Kościele prawosł. i był proboszczem par. Krylackoje k. Moskwy. Przedtem studiował w prawosł. Akademii Duch. 25.12.1928 razem z żoną potajemnie przeszedł do Kościoła kat. i został księdzem kat. obrz. wsch. Aresztowany 15/16.02.1931 przez agentów OGPU w czasie fali aresztowań katolików w Moskwie i uwięziony na Butyrkach. Podczas rewizji znaleziono u niego portret papieża i administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu oraz obraz św. Teresy, co stało się podstawą aresztowania oraz zarzutów o szpiegostwo z art. 58–6, 58–10 i 58–11 KK RSFSR. Na tej podstawie oraz za *aktywną walkę przeciwko klasie robotniczej* [84, s. 337] został 18.08.1931 na posiedzeniu Kolegium OGPU skazany na 10 lat łagrów. W czasie śledztwa i pobytu w więzieniu domagano się od niego wyrzeczenia się wiary kat. Sądzony był w sprawie *Sołowiow i inni* (zob. biogram Sergiusza Sołowiowa). 16.08.1932 przybył do łagru Miedwieżja Gora (Miedwieżjegorsk, Kanał Białomorsko-Bałtycki, KFSSR) w systemie łagrów sołowieckich, na północ od jeziora Onega, a nast. do łagru Swobodny nad granicą chińską (Błagowieszczeńsk). W 1934 przebywał w łagrze Urulga między Czytą a Czilką n. Ingudą, niedaleko od Chabarowska, gdzie zapisał się do stachanowców (*udarniki*), by przez zwiększony zarobek pomóc materialnie żonie, Nadieżdie Silwestrownie, wyrzuconej na ulicę z dwiema córeczkami i pozostającej bez środków do życia. Ponieważ została katoliczką, odmówiono jej dowodu osobistego. W 1944 już nie żył. Zm. zapewne znacznie wcześniej. Źródła: [84]; [253: 1995, nr 66]; [262]; [293, s. 20–22].

Wądołowski Franciszek (1880 – 1905 – ?). Ur. 8.12. Należał do diec. sejneńskiej, późn. łomżyńskiej. Studiował w seminarium duch. w Sejnach, a nast. w Akademii Duch. w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień magistra teologii. Święcenia kapł. przyjął 15.04.1905. W sierpniu 1920 aresztowany w Łomży przez władze bolsz. razem z bpem Romualdem Jałbrzykowskim (zob. biogram) i uwięziony w podziemiach gmachu Komitetu Obrony Naro-

dowej, gdzie przebywał do momentu wyzwolenia Łomży przez armię pol. 20.08.1920. Od 1926 należał do kapituły diec. łomżyńskiej, był zastępcą wikariusza gen., od 1927 profesorem liturgiki w seminarium duch. w Łomży, późn. także sędzią i egzaminatorem synodalnym oraz cenzorem ksiąg rel. Miał tytuł prałata. Źródła: [310]; [212].

Wąsowicz (-Dunin) Bronisław s. Walentego (1898 – 1922 – 1938). Ur. we wsi Stara Huta, pow. Żytomierz (wg innej informacji we wsi Koszelówka w tym samym powiecie). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. W 1917 ukończył 4 klasę gimnazjum w Żytomierzu i w tym samym roku rozpoczął studia w seminarium duch. w Żytomierzu (1917–1919), kontynuował je w Ołyce (1919–1920), a nast. w Gnieźnie (1920–1922), dokąd kolejno przenoszono seminarium wskutek wydarzeń wojennych na Wschodzie. 20.08.1922 otrzymał w Łucku święcenia kapł. W tym samym roku przeszedł potajemnie granicę wsch. i rozpoczął pracę jako wikariusz par. Uszomierz w diec. żytomierskiej. Był jednym z 7 księży wyświęconych przez bpa Ignacego Dub-Dubowskiego w Polsce i konspiracyjnie wysłanych przez niego do pracy na terenie diec. żytomierskiej w ZSSR. W latach 1923–1924 był wikariuszem par. Uszomierz w dek. owruckim. Późn., jak się zdaje, w par. Wieledniki w tym samym dekanacie. W 1925 był administratorem par. Makarów w dek. Kijów, z rezydencją w Kławdiwie, gdzie zbudował kaplicę. Został aresztowany w maju 1926 na stacji kolejowej w Kławdiwie, jako pierwszy z grupy księży przybyłych konspiracyjnie z Polski. Zwolniony 26.12 tr., po upływie miesiąca ponownie aresztowany (27.01.1927) i skazany na 3 lata łagru na Sołówkach. Skierowany do łagru Kiem' (należącym do kompleksu łagrów sołowieckich), otrzymał pracę sanitariusza w szpitalu dla wenerycznie chorych. Po przepracowaniu tam 3 lat przedłużono mu karę (w maju 1929) o 3 lata zesłania do Krasnojarskiego Kraju, a po ich upływie znów o dalsze 3 lata. 12.06.1931 znajdował się w *politizolatorze* w Irkucku. Od 1.02.1932 pomimo wyroku zesłania skierowany do więzienia w Krasnojarsku, gdzie przebywał do czerwca 1933. Do połowy 1932 jego losy dzielił ks. Wiktor Kryweńczyk (zob. biogram). Razem z nim wysłał do OGPU protest przeciwko nierespektowaniu wyroku zesłania i przetrzymywaniu w więzieniu. 6.07.1933 ks. Wąsowicz przybył na zesłanie do miasta Pirowski (Syberia Wsch.). W liście do delegatury PCK w Moskwie z 1933 r. pisał m.in.: *Poddawany nieustannym nie zasłużonym represjom i pastwieniu się czuję, że jestem u kresu wytrzymałości fizycznej i moralnej i jedynym moim pragnieniem jest odpocząć* [294, s. 18]. W 1934, podczas czasowego przeby-

wania w areszcie i śledztwa, złożył podanie o uzyskanie obywatelstwa sow., lecz wkrótce poprosił o jego anulowanie, uzasadniając to tym, że czuje się obywatelem Polski. W maju 1934 wysłał ankietę i fotografię w celu uzyskania zgody GPU na wyjazd do Polski na leczenie gruźlicy. Rok późn., w maju 1935, w czasie przebywania na zesłaniu został ponownie aresztowany i oskarżony o to, że *w 1922 r. został zwerbowany przez obcy wywiad i skierowany do ZSSR, by tam prowadzić działalność wywiadowczą* [294, s. 12]. Spędził 10 miesięcy w więzieniu w Krasnojarsku. W czerwcu 1936 Trybunał Syberyjskiego Okręgu Wojsk. w Krasnojarsku anulował powyższy zarzut i polecił go uwolnić. Zamiast dowodu osobistego otrzymał jednak tymczasowe zaświadczenie, które utrudniało znalezienie pracy. Istnieje nie potwierdzona informacja, że w sierpniu 1936, w stanie wielkiego wyczerpania, przyjechał do rodziny na Podolu. Po dwóch tygodniach otrzymał jednak rozkaz wyjazdu. Udał się do Żytomierza, ale jako „liszeniec" (człowiek bez praw obywatelskich) nie mógł otrzymać żadnej pracy. Jakiś czas przebywał w Woroneżu, a nast., w lutym 1937, w Rostowie n. Donem, gdzie podjął jakąś pracę. Jego pobyt w tym mieście potwierdza lista A. Ponińskiego z 1937. W tym samym roku został ponownie aresztowany. W czasie rozprawy w dn. 19–24.06.1937 Kolegium Specjalne NKWD wydało wyrok skazujący go na 10 lat łagrów. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 wymienia go jako aresztowanego w lutym 1937 wśród innych 15 aresztowanych w tym roku księży pol. Pod koniec tr. był ponownie sądzony w grupowym procesie 6 członków rzekomego *sybirskiego ośrodka POW* [262, PKK, f. 8406, op. 2]. Dn. 4.01.1938 OSO NKWD wydało na wszystkich wyrok śmierci. Został rozstrzelany 18.01.1938. Na liście więzionych księży, wręczonej 29.03.1927 komisarzowi spraw zagr. G. Cziczerinowi przez ambasadora Francji w Moskwie, J. Herbette'a, wymieniony jest ks. Adolf Vansovitch, przebywający jakoby od 1926 na Sołówkach. Chodzi o osobę ks. Wąsowicza, jakkolwiek istnieje niezgodność imienia. Informacja o jego pobycie już wówczas na Sołówkach jest mylna, gdyż znalazł on się tam dopiero w r. nast. Wymieniany często pod nazwiskiem Dunin-Wąsowicz. Źródła: [1: syg. III/28, 196; syg. III/100, k. 180]; [6: syg. 126, k. 32]; [14: 1931–1932]; [23: 1918, 1920, 1923, 1925]; [32: syg. A.44.115/1; syg. A.12.P/6]; [41]; [68]; [78, s. 36]; [103]; [162, s. 460]; [219]; [235, z. 8]; [262]; [294, s. 11–24].

Weber Jan (1878 – 1901 – 1919). Należał do diec. wileńskiej i był absolwentem seminarium duch. w Wilnie. W latach 1907–1909 był kolejno

administratorem par. Derewna i dziekanem wiszniewskim, a nast. administratorem kościoła w Drui. 3.01.1912 objął stanowisko administratora, a późn. proboszcza i dziekana w Słonimiu. Po zorganizowaniu administracji pol. w Słonimiu w 1918 współpracował z pol. ruchem patriotycznym i narod. W czasie tworzenia się samoobrony pol. przed wojskami bolsz. kierował ochotników do wojska pol. i punktu rekrutacyjnego w Łapach. Po opanowaniu terenu przez siły bolsz. został 27.01.1919 na skutek doniesień miejscowych szpiegów sow. aresztowany i osadzony w więzieniu w Słonimiu (późn. budynek urzędu pocztowego). Razem z nim aresztowano ks. Stanisława Śmiałowskiego (zob. biogram) i grupę innych osób z administracji pol. w Słonimiu. Dwa dni późn., 29.01.1919, został zamordowany w lesie przy szosie baranowickiej niedaleko Albertyna. Zwłoki nosiły ślady ran od kuli dum-dum, bagnetu i szabli (górna część czaszki do nasady nosa została odrąbana). Mieszkaniec Słonimia, Józef Kartowicz, wykradł w nocy zwłoki i prowizorycznie pogrzebał je w lesie kilkaset metrów dalej. Po zajęciu miasta kilka tygodni późn. przez wojska pol. odbył się 6.03 uroczysty pogrzeb przy tłumnym udziale mieszkańców Słonimia. W 1. poł. lat trzydziestych ufundowany został ze składek parafian, ziemian i rodziny pomnik z figurą Chrystusa niosącego krzyż przy kościele par. św. Andrzeja na Zamościu w Słonimie. Pomnik został zniszczony po 1945, gdy Słonim znalazł się w granicach ZSSR. Ks. J. Weber był cenionym przez miejscowe społeczeństwo duszpasterzem i społecznikiem. Źródła: [98, s. 13]; [129: F. M u c k e r m a n n, *W bolszewickiej*, s. 21]; [156: 1908–1909, 1914]; [266].

Wegedis Antoni s. Jana (1867 – 1892 – 1937). Należał do diec. kamienieckiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. Był z pochodzenia Litwinem. W latach 1892–1894 pracował jako wikariusz par. Gródek Podolski w dek. Kamieniec Podolski. Przez dwadzieścia lat (1904–1924) był administratorem par. Rybnica w dek. Bałta (w 1918 liczyła 1632 wiernych), od 1905 także dziekanem. Przez cały czas podlegał różnego rodzaju szykanom GPU/NKWD. W grudniu 1936 został aresztowany i skazany na wygnanie. Ponieważ w czasie wojny domowej w 1918, kiedy do Rybnicy wkroczyły wojska gen. Denikina, ks. Wegedis udzielił schronienia miejscowym Żydom i komunistom, a wśród nich niejakiemu Woronowiczowi, który w 1936 był wysokim dygnitarzem partyjnym w Ti-

raspolu, ówczesnej stolicy republiki, po ogłoszeniu wyroku dwie parafianki udały się do Woronowicza i wyprosiły u niego pismo zezwalające ks. Wegedisowi na pozostanie w Rybnicy bez prawa jej opuszczania. Przyjęła go wówczas do swojego domu parafianka, Maria Myślicka, u której mieszkał do śmierci w 1937. W jego pogrzebie z obawy przed represjami wzięła udział tylko niewielka garstka kobiet. Pochowany został na pol. cmentarzu obok kaplicy grobowej Gruszeckich. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał w Rybnicy na terenie Mołdawskiej ASSR, bez prawa opuszczania tej miejscowości. Pozostawał tam do śmierci, zyskując sobie wielki szacunek i miłość parafian. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 podaje informację o jego śmierci bez bliższego określenia daty. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [23: 1892–1918]; [32: syg. A.44.115/1]; [302].

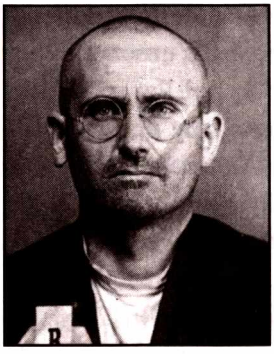

Weigel Peter (? – ? – po czerwcu 1937). Należał do diec. tiraspolskiej. Były więzień łagru na Sołówkach, J. Czirkow, autor wspomnień pt. *A wsio było tak* (Moskwa 1991, s. 80–83, 130–131, 150, 173–174), wymienia ks. Petera Weigla, który w łagrze na Sołówkach w 1. poł. lat trzydziestych uczył go języka niem. Wg jego relacji ks. Weigel urodził się w Pokrowsku w Rosji w rodzinie niem. Po ukończeniu gimnazjum, jako wybitnie zdolny jego absolwent, studiował teologię i filologię na uniwersytecie w Getyndze w Niemczech. Dalsze studia odbył na Gregorianum w Rzymie. Po święceniach kapł. był przed I wojną świat. misjonarzem w płd.-zach. Afryce, a nast. w Ameryce Płd. w Paragwaju. O jej wybuchu dowiedział się z rocznym opóźnieniem. Wrócił do Rzymu, został zatrudniony w jednej z kongregacji rzymskich i otrzymał godność prałata. Wobec napływających z ZSSR skarg na prześladowania katolików w tym państwie został w 1931 jakoby wysłany przez Kongregację ds. Kościoła wsch. do ZSSR w celu zapoznania się ze stanem faktycznym na miejscu. Po odbyciu wizytacji wielu parafii niem. w 1932 przekonał się o dokonanych zniszczeniach. Bezskutecznie usiłował skontaktować się z ambasadą niem. w Moskwie. 24.12 tr. został aresztowany wraz z grupą innych księży, oskarżony o kontakty z burżuazją miedzynarodową, szpiegostwo, agitację i organizację kontrrew. oraz dywersję. Na podstawie oskarżenia o przestępstwa przewidziane w art. 58–2, 58–4, 58–6, 58–7, 58–9, 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany został

na wieloletnie roboty przymusowe w łagrach i wysłany na Sołówki. W 1930 pracował tam przy wiązaniu sieci. W 1937, w czasie likwidowania łagrów sołowieckich, znalazł się wg Czirkowa w grupie więźniów wywożonych do innego łagru. Dalsze losy nie znane. Pomimo pewnej niezgodności różnych danych chodzi zapewne o tę samą osobę, co wymieniona w następnym biogramie. Źródła: [262]; [273].

Weigel Peter s. Jana (1892 – 1916 (?) – 1937). Należał do diec. tiraspolskiej. Ur. na Powołżu. W 1921 był wikariuszem par. Mariental na Powołżu, późn. (1928) jej proboszczem. Był znawcą literatury niem. i obcej oraz organizatorem Niemców nadwołżańskich. Został aresztowany w Mariental 2.02.1930 i 18.06.1930 odesłany do więzienia na Butyrkach w Moskwie. 20.04.1931 sądzony był w grupowym procesie kikunastu księży niem. z Powołża w związku z powołaniem tam do życia w 1917 i działalnością KZN, uznanego przez władze sow. za kontrrew. i antysow. Wg akt sądowych razem z księżmi: Augustynem Baumtrogiem, Aloisem Kappesem i Josephem Beilmanem, *należał do kierowniczej czwórki kontrrewolucyjnej organizacji* [262 CAFSBRFNP], którą w opinii GPU był KZN, i organizował jego młodzieżową gałąź – Jugendverein. Wg listy więzionych w 1931 księży niem., sporządzonej przez bpa Pie-Éugène Neveu w Moskwie, przebywał w tym czasie w więzieniu w Jarosławlu n. Wołgą. 20.04.1931 na podstawie oskarżenia z art. 58–2, 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR został skazany na śmierć, z zamianą na 10 lat łagrów, licząc od daty 18.08.1930. W połowie 1931 znalazł się w łagrze na Sołówkach. Dn. 9.10.1937 został tam aresztowany, decyzją OSO Kolegium NKWD skazany na karę śmierci i 3.11.1937 rozstrzelany. Schematyzmy diec. tiraspolskiej z lat 1917–1919 nie wymieniają jego nazwiska. Por. biogram poprzedni. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [67]; [262].

Weinmeyer Leo (1884 – 1909 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Studiował muzykę organową w Bawarii i w Wiedniu. Był późn. długoletnim organistą w katedrze saratowskiej. Od 1912 pracował jako filialista w Neu-Mariental (filia par. Liebental w gub. samarskiej, dek. Jekatierinosław). W latach 1921–1928 był administratorem par. Pfeifer, skąd zbiegł, zapewne na skutek zagrożenia

aresztowaniem. Został aresztowany jako duszpasterz par. Obermonżur na Powołżu i w 1931 był więziony w Pokrowsku. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [67].

Weissenburger Klemens (1892 – 1917 – 1919). Ur. 23.11. Należał do diec. tiraspolskiej. Ukończył seminarium duch. w Saratowie. Od 1917 do jesieni 1918 był wikariuszem par. Köhler, a nast. (do 1919) wikariuszem par. Selz. Zastrzelony przez żołnierzy Armii Czerwonej w 1919 w tej parafii, razem z 107 ludźmi, którym podczas ich masakry dokonywanej przez wojska bolsz. na miejscowym cmentarzu chciał udzielać ostatniej pociechy rel. Źródła: [15: 1917]; [67]; [98, s. 13]; [262 CAFSBRFNP].

Welik Paweł s. Ignacego (1872 – 1903 – 1942). Ur. we wsi Polubicze, pow. Siedlce w b. guberni lubelskiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. W 1895 ukończył gimnazjum w Warszawie i w 1899 wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu. Po jego ukończeniu 28.05.1903 otrzymał święcenia kapł. W latach 1904–1905 był wikariuszem par. Krasne w dek. Jampol (w 1918 liczyła 3602 wiernych), a nast. (1906–1910) administratorem par. Zbrzyż (w 1918 było w niej 2402 wiernych) w dek. kamienieckim. Od 15.03.1912 pracował jako administrator par. Kotelnia (w 1918 liczyła 3179 wiernych)) w dek. żytomierskim. Był tam nadal w 1925 i czasowo administrował także par. Leszczyn w tym samym dekanacie. W 1. poł. 1933 (zapewne także wcześniej i późn.) był administratorem par. Nowograd Wołyński (Zwiahel). Mieszkał przy ul. Szewczenki 34. Aresztowany został wg akt śledztwa 10.02.1935 (wg innych danych urzędowych 29.07.1935) razem z 10 innymi osobami z miejscowej parafii i oskarżony o to, że *przez cały czas istnienia władzy sowieckiej był aktywnym wrogiem proletariackiej dyktatury; przy pomocy Rybaka tworzył w przygranicznych rejonach kontrrewolucyjne i faszystowskie grupy, z którymi prowadził kontrrewolucyjną robotę, mającą na celu osłabienie władzy sowieckiej na wsi; przechowywał w kościele narodowe chorągwie* [chodziło o dawne chorągwie kośc. z rel. napisami w języku pol. – R. Dz.]; [280]. Oskarżony został ponadto, że *szerzył pogłoski o oderwaniu Ukrainy od ZSSR i przez ukrywanie części dochodów kościelnych przygotował fundusz pomocy osobom represjonowanym przez*

władze sowieckie, pragnącym przekroczyć granicę. Podczas grupowego procesu oskarżonych *w sprawie przynależności do faszystowskiej kontrrewolucyjnej organizacji rzymsko-katolickiego i uniackiego duchowieństwa na prawobrzeżnej Ukrainie* [263: 1994, nr 41, s. 4] przyznał się do działalności kontrrew., ale odrzucił oskarżenie, że miała ona charakter zorganizowany. Za ww. przestępstwa, przewidziane w art. 54–4 i 54–11 KK USSR, na posiedzeniu w dn. 14.05.1936 OSO NKWS USSR wydało na niego zaoczny wyrok 5 lat robót przymusowych w łagrach. Razem z nim na tym samym posiedzeniu i na podstawie tych samych punktów par. 54 KK USSR skazano organistę z par. ks. Welika w Nowogradzie Wołyńskim, Wacława Rybaka s. Kazimierza, ur. w Lublinie (1894). Ks. Welik odbywał karę w jednym z łagrów KARŁagu w Kazachstanie. Zwolniony 11.02.1940, nielegalnie przyjechał do Żytomierza i potajemnie zamieszkał na strychu domu na Michałówce przy ul. Kijowskiej, należącego do ukrytego bezhabitowego Zgromadzenia Sióstr Sługi Jezusa. Aresztowany został ponownie 10.07.1940 na skutek donosu. Kolegium Specjalne Obwodowego Sądu w Żytomierzu na posiedzeniu 26.10 tr. skazało go na śmierć przez rozstrzelanie na podstawie art. 56–10, cz. II oraz art. 80–1 KK USSR, z zamianą tego wyroku na 10 lat robót przymusowych w łagrach, oraz na 5 lat pozbawienia praw obywatelskich. Miał wtedy 68 lat. Dn. 30.04.1941 deportowany został do łagru w Kazachstanie razem ze skazanymi również na zesłanie (za pomoc ukrywającym się księżom) siostrami zakonnymi: Zofią Bratkowską i Eleonorą Jędrzejewską. Niektóre z sióstr tego zgromadzenia za rel. wychowywanie młodzieży i ukrywanie księży zostały w 1941 w Żytomierzu rozstrzelane. Ks. Welik zm. 12.03.1942 w czasie odbywania wyroku w łagrze i pochowany został na łagiernym cmentarzu katurskiego oddziału łagru, w którym przebywał. Na miejscu tego cmentarza leży obecnie wioska Iljiczowka, rej. Miczurin, obw. Karaganda. Zrehabilitowany razem z ww. organistą po 1989 na podstawie rozporządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSSR z 16.01.1989. Źródła: [7: syg. 2ER 176]; [23: 1904–1918, 1920–1925]; [32: syg. A.P.12/6]; [145]; [155]; [218]; [253: 1994, nr 41, s. 4]; [262]; [277]; [280]; [286 (2)].

Wersocki Jan s. Jana (1888 – 1915 – 1937). Ur. 7.02 w Holszanach na Wileńszczyźnie. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1916 był II wikariuszem par. św. Trójcy w Mińsku, od 1919 administratorem par. Zabiały w dek. Dryssa-Siebież, a nast. także par. Dryssa w gub. witebskiej na Białorusi. Pracował tam na początku 2. poł. lat dwudziestych. Aresztowany 8.08.1927

i 28.08 tr. skazany na podstawie art. 58–10 KK ZSSR na 5 lat robót w łagrach na Sołówkach, z końcem wyroku 8.07.1932. Przybył tam 2.01.1928. W czerwcu 1930 przeniesiony do łagru na wyspie Anzer. W związku z wykryciem w 1932 rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania,* istniejącego jakoby wśród więzionych tam 32 księży kat. (śledztwo objęło również kilka osób świeckich) – miało ono, według oskarżenia, prowadzić *antysowiecką agitację, potajemnie odprawiać obrzędy religijne, utrzymywać nielegalną łączność z ludźmi na wolności w celu przekazywania im i za granicę wiadomości o charakterze szpiegowskim, na temat położenia katolików w ZSSR* [262] – zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) 9.07.1932 w stosunku do jego osoby podjął następującą decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK i wystąpić z wnioskiem o zwiększenie wyroku do lat 10. Do chwili otrzymania decyzji trzymać na wyspach w izolacji od pozostałych księży* [284]. Dn. 25.08.1932 zesłany na rok i osiem miesięcy do Ałma Aty w Kazachstanie. Wg listy A. Ponińskiego był tam w 1. poł. 1937. Formalnie aresztowany został tam 7.09.1937. Dn. 11.12.1937 decyzją Kolegium OSO NKWD ZSSR na podstawie art. 58–6 i 58–10, cz. 2 KK RSFSR skazany został na śmierć (protokół nr 521). Wyrok wykonano 22.12.1937 w więzieniu NKWD w Ałma Acie. Wydział Konsularny Ambasady RP w Moskwie w piśmie do MSZ z 28.06.1938 podawał informację o jego ponownym aresztowaniu w sierpniu 1937. Źródła: [1: syg. III/28, k. 192; syg. III/100, k. 88, 181]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1914–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [219]; [262]; [284].

Werycho Józef (1866 – 1891 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. Był kolejno wikariuszem par. Twer (1894) w dek. moskiewskim (w 1918 liczyła 1000 wiernych), par. Tobolsk na Syberii (w 1918 liczyła 5 tys. parafian), a w latach 1900–1904 filialistą przy kościele św. Anny w Jekatierinburgu (filia par. Omsk), do którego w 1918 należało 1000 wiernych. Od 1906 był administratorem par. Starosielce w dek. Orsza na Białorusi, do której należały kaplice w Dymowie, Tacewie i Rieczkach. Od 1923 (być może wcześniej) pełnił obowiązki dziekana orszańskiego i miał pod opieką inne parafie pozbawione duszpasterzy. Na początku lat trzydziestych był administratorem par. w Witebsku, dokąd przybył z maleńkiej par. Wieliż w

dek. witebskim. Na liście kilku księży pracujących na Białorusi w 1. poł. 1933 wymieniony jako aresztowany. Potwierdza to relacja b. parafian z Witebska. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 176]; [14: 1894–1917, 1923–1932]; [152].

Wieliczko Kazimierz s. Józefa (1859 – 1887 – przed 1939). Ur. 1.01 na Litwie kowieńskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1902 pracował na stanowisku ekonoma Akademii Duch., a późn., od 1909, kapelana w kaplicy przy II Korpusie Kadetów (ul. Żdanowska 11–13) w Petersburgu. W latach 1914–1918 był kapelanem w szpitalach wojsk. i wśród jeńców wojennych. Mimo możliwości wyjazdu na Litwę pozostał w Rosji sow., uważając za swój obowiązek opiekę duszp. nad wiernymi. Od marca 1923 był administratorem par. św. Katarzyny w Petersburgu/Leningradzie, której kościół w 1928 uratował od zamknięcia w pierwszym okresie nakładania wysokich podatków. W miarę możliwości niósł pomoc ubogim. 10.03.1931 został wezwany do lenigradzkiego GPU, gdzie mu powiedziano, że musi wyjechać na zesłanie do Irkucka, i wręczono mu skierowanie na drogę, bez uzasadnienia tej decyzji i określenia terminu, na jaki został zesłany (w wieku 72 lat). Przybył tam 27.03.1931. W liście z 5.07.1933 do PCK w Moskwie pisał, że liczy 74 lata i miał dwa wylewy, których skutkiem jest sparaliżowanie lewej strony ciała. Od listopada do czerwca 1932 otrzymywał pomoc od Poselstwa Litewskiego w Moskwie. Późn. żył z jałmużny. Nieścisłe są informacje o jego aresztowaniu w 1930 i wyroku dożywotniego zesłania (*wieczne posielenije*). Wg *Komunikatu Urzędowego Sekretariatu Arcybiskupa Metropolity Mohylewskiego* (Warszawa 1931, nr 2, tekst powielany) został skazany na 3 lata zesłania i od 1 marca tr. mieszkał przy kościele w Irkucku (ul. Krasnej Zwiezdy 4/30). Pozostawał tam do momentu przewiezienia go do więzienia na Butyrkach w Moskwie w celu wymiany więźniów między Litwą a ZSSR. Miała ona miejsce na stacji granicznej Indra-Bigusowo (granica łotewsko-sow.) 19.10.1933. Bezpośrednio po niej przybył na Litwę, gdzie zamieszkał w domu księży emerytów w Strėvininkai w diec. koszedarskiej. Dalsze losy nie znane. W 1939 już nie żył. Początkowo uważał się za Polaka, późn. za Litwina. Źródła: [1: syg. III/100, k. 53]; [5: syg. 10183, k. 14]; [14: 1902–1917, 1923–1932]; [67]; [84]; [88: 1931, nr 31, s. 492; 1933, nr 45, s. 712]; [262]; [321].

Wierzbicki Aleksander s. Wojciecha (1883 – 1905 – 1934 ?). Należał do diec. kamienieckiej i był zastępcą jej administratora apost., ks. Jana Świderskiego. Seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W latach 1910–1913 pracował jako wikariusz par. Latyczów, a od 1913 administrator par. Mukarów Podleśny (w 1918 liczyła 4269 wiernych) w dek. Uszyca. W połowie lat dwudziestych był także administratorem par. Mińkowce (w 1918 liczyła 2230 wiernych) w tym samym dekanacie. Aresztowany został w sierpniu 1931 i zesłany w okolice Murmańska (Murmanskaja Żeleznaja Doroga). Zm. w 1934 (?) w Norylsku (?). Zawiadomienie o śmierci, nadesłane przez PCK w Moskwie, nosi datę 10.01.1934. Źródła: [23: 1910–1918]; [32: syg. A.12.P/6]; [75]; [88: 1931, nr 42, s. 667; 1935, nr 2, s. 24]; [215]; [262].

Wierzbicki Andrzej (1876 – 1900 – ?). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1904–1907 był administratorem par. Topory (w 1918 liczyła 2578 wiernych) w dek. Skwira, a nast. (1910–1914) par. Machnówka w dek. berdyczowskim. W 1918 był katechetą w par. MB z Góry Karmel w Berdyczowie, a w 1920 mansjonariuszem w par. św. Barbary w tym mieście. Schematyzmy diec. łucko-żytomierskiej z 1923 i 1925 wymieniają go jako administratora par. Białozórka w dek. krzemienieckim w Polsce. Późn. nie jest wymieniany. Wg relacji parafian z Tynny (dek. uszycki w diec. kamienieckiej) ks. Andrzej Wierzbicki pracował tam w 2. poł. lat dwudziestych, został aresztowany przed 1930 i zesłany do łagru. Parafianie wysyłali mu paczki żywnościowe. Miał umrzeć na zesłaniu, po uwolnieniu z łagru. Źródła: [23: 1904–1918, 1920, 1923, 1925]; [146].

Wierzbicki Józef jun. s. Tomasza (1887 – 1914 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej. W 1916 był wikariuszem i katechetą w Orszy, od 1917 administratorem par. Tambów w Rosji europejskiej (w 1918 liczyła 1500 parafian), a nast. także par. Penza w dek. Samara oraz par. Woroneż w dek. Charków. Aresztowany w lutym 1935 w czasie masowych aresztowań katolików w tym mieście, w dn. 16–19.11.1935 był sądzony razem z 3 księżmi niem.: Josephem Beilmannem, Adamem Garreisem i Aleksandrem Staubem

(zob. ich biogramy) przez Trybunał Wojskowy w Woroneżu, który skazał go na 8 lat łagrów. W 2. poł. marca 1936 skierowany został przez Leningrad do łagru Miedwieżja Gora (Miedwieżjegorsk – BBK, KFSSR). W liście z 19.09.1936 do PCK w Moskwie, pisanym z łagru Stancja Miedwieżja Gora. Pinduszski Łag-Punkt, Wtoraja Kołonna, zwracał się o pomoc materialną dla matki i siostry, przebywających na Ukrainie bez środków do życia. Na liście A. Ponińskiego wymieniany we wspomnianym łagrze. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 podaje informację, że ks. J. Wierzbicki przybył z łagru w Kirowsku do łagru w Karagandzie. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [14: 1917, 1923–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [84]; [262].

Wilczyński Dominik (1891 – 1915 – po 1946). Ur. 5.08. Był księdzem z diec. płockiej. Seminarium duch. ukończył w Płocku. Od 1918 był wikariuszem i katechetą w szkole średniej w par. Nasielsk. W 1920 w czasie odwrotu wojsk sow. spod Warszawy porwany razem z proboszczem, Piotrem Dmochowskim (zob. biogram) oraz wikariuszem Władysławem Turowskim (zob. biogram) i uprowadzony do Białegostoku, skąd zbiegł w czasie ataku wojsk pol. W latach 1920–1925 był nadal wikariuszem w Nasielsku, a późn. (1927–1931) proboszczem par. Łopacin. Od 1933 pracował na stanowisku proboszcza par. Karniewo, wicedziekana i urzędnika sądu biskupiego w Płocku. W 1946 był nadal proboszczem w Karniewie. Źródła: [124: 1915––1939, 1946]; [137: 120, nr 9–10, s. 140].

Wistenberg Jan zob. **Wüstenberg Jan**

Wojciechowicz Edward s. Feliksa (1884 – 1907 – 1935 ?). Ur. 22.01. we wsi Obabie w gub. kowieńskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W 1908 był wikariuszem w Pińsku, a w r. nast. objął stanowisko administratora par. Żurowice (w 1917 liczyła 880 wiernych) w dek. rohaczewsko-bychowskim w gub. mohylewskiej. Pracował późn. w diec. mińskiej, po jej reaktywowaniu w 1917. W 1922 był filialistą w Płoszewie (filia par. Zasław), a nast. (w 1923 i późn.) administratorem katedry mińskiej. W latach 1923–1926 był wikariuszem gen. bpa Zygmunta Łozińskiego na terenie części diec. mińskiej pozostającej w ZSSR. Pełnił tę funkcję do przejęcia jurysdykcji w 1927 przez administratora apost. w Mohylewie, bpa Bolesława Sloskansa (zob.

biogram). W 2. poł. lat dwudziestych był również przez pewien czas administratorem par. Zasław, Płoszewo i in. Z Płoszewa, które leżało w strefie przygranicznej, został w pewnym momencie wydalony i w 1929 na jakiś czas aresztowany. Na początku lat trzydziestych pracował w par. Rosica w rej. osipowickim, która w 1917 liczyła 8300 wiernych. Wg raportu Konsulatu Gen. RP w Mińsku dla Poselstwa Pol. w Moskwie z 20.02.1934 był tam jeszcze w tym roku. Ponownie aresztowany 28.06.1934. W czerwcu 1935 znajdował się w DOPR w Mińsku. 3.02.1935 Wojenny Trybunał Białoruskiego Okręgu Wojsk. skazał go z oskarżenia z art. 66, 68 i 87 KK BSSR na karę śmierci. Brak danych o wykonaniu wyroku. Pozbawieni duszpasterza parafianie utrzymywali kościół w Rosicy, płacąc wysokie podatki, sięgające kilkudziesięciu tys. rubli, co rok zwiększane. Po ich niezapłaceniu w kolejnym roku kościół został im w 1939 odebrany i zamieniony na kino-klub. Tak długie utrzymanie kościoła przez wiernych było, jak się zdaje, wypadkiem wyjątkowym. Źródła: [1: syg. III/100, k. 26]; [5: syg. 6699, k. 28; sygn. 101049, k. 20]; [14: 1908–1917, 1923]; [102: nr 50/717]; [165: 1922––1923]; [243, s. 6]; [262].

Wojno Stefan s. Mikołaja (1886 – 1910 – ?). Ur. 2.09. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był wychowankiem zakładów ks. Antoniego Maleckiego (zob. biogram), a późn., po ukończeniu metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu, jego współpracownikiem. Pierwszymi placówkami, na których podjął pracę duszp., były: wikariat w Nieświeżu, a późn., od 1914, kościół filialny w Kiemieszowicach w dek. Borysów. W latach 1918–1925 był duszpasterzem w Riazaniu w Rosji (gdzie w 1917 było 700 wiernych). Na początku lat dwudziestych kilkakrotnie aresztowany i zwalniany. Od 1926 wymieniany jest jako administrator par. Rohaczew i in. Był tam, jak się zdaje, do 1928. Wg raportu Konsulatu RP w Leningradzie z 18.12.1929 miał być przedtem także administratorem par. św. Kazimierza w tym mieście, nadaremnie starał się o probostwo par. św. Katarzyny i wyjechał na placówkę do podlegającego tej parafii kościoła w Ligowie k. Leningradu. W 1931 był jakoby w Leningradzie. 7.03.1930 skazany przez OSO OGPU na 10 lat łagrów. Ks. F. Rutkowski podaje informację o zmuszaniu go, podobnie jak ks. Adolfa Filippa (i in.), do wyrzeczenia się kapłaństwa i o zesłaniu do łagru na Sołówkach. Miało to mieć miejsce w 1932. Istnieje informacja, że zmarł w jednym z łagrów SŁON po 1930. Jednakże wg listy A. Ponińskiego w 1937 przebywał w łagrze Stacja Jaja (obw. Nowosybirsk). Pozostawał tam, jak się zdaje, jeszcze w 1941. W styczniu 1939 moskiewski

urząd wyznaniowy zamierzał jakoby przekazać „dwudziestce" katolików kościół św. Piotra i Pawła i w czerwcu tr. sow. MSW miało zaproponować ks. Wojnę na jego proboszcza. Parafia nie została jednak przywrócona do życia. Dalsze losy ks. Wojny są nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [5: syg. 10183, k. 14]; [14: 1909–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.7.662/1]; [66]; [84]; [168]; [262]; [309].

Wolf. Wg doniesień kilku pol. pism kat. z 1930, powołujących się niekiedy na źródła niem. i watykańskie, ksiądz rozstrzelany w Leningradzie razem z 17 in. księżmi, m.in. Johannesem Rothem. Informacja o tym nie znajduje potwierdzenia i nie dotyczy żadnego z 4 księży o tym nazwisku, jacy byli wówczas w diec. tiraspolskiej (Jakob, Josef, Lorenz, Michael), gdyż wszyscy oni żyli jeszcze po 1930, podobnie jak ks. Jan Roth. Źródła: [15: 1917]; [61: 1931, nr 1, s. 5]; [80: 1930, nr 21, s. 263]; [88: 1930, nr 44, s. 10]; [96]; [zob. także: „Gazeta Świąteczna", 1930, nr 2569].

Wolf Jakob s. Andrieja (1891 – 1914 – ?). Ur. we wsi Wołkowo, pow. Tiraspol w gub. chersońskiej. Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Od 1914 pracował jako wikariusz par. Kostheim (Konstantynowo) w gub. jekatierinosławskiej, a późn. administrator par. Wołkowo (Neu-Liebental) i (od 1.10.1924) Noworosyjsk w gub. czernihowskiej. Został tam 13.08.1930 aresztowany razem z grupą księży niem. 18.08.1930 wszystkim przedłożono akt oskarżenia o działalność antysow. Na początku 1931 został przeniesiony do Rostowa n. Donem w celu dalszego śledztwa. 19.05.1931 skazany przez *trojkę* OGPU USSR na karę łagru (nie znana wysokość wyroku). Ks. Leopold Marie Braun, kapelan ambasady amerykańskiej w Moskwie i duszpasterz w kościele św. Ludwika, w liście z 20.05.1940 do bpa Pie-Éugène Neveu we Francji (korespondencja pocztą dyplomatyczną) podawał, że ks. Wolf udał się ze swoim bratem do miejscowości Gorki w nadziei znalezienia pracy i zachorował tam na malarię. Żałował, że opuścił poprzednie miejsce zesłania nad Zatoką Beringa, gdzie mógł jednak zarobić na marną egzystencję. Dalsze losy nie znane. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [67]; [84]; [262].

Wolf Joseph (1882 – 1905 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej. Ukończył seminarium duch. w Saratowie. W latach 1905–1906 był wikariuszem i katechetą w Karlsruhe, a późn. (1906–1908) kaznodzieją niem. w Odessie, gdzie

założył bibliotekę niem. i Maryjne Stowarzyszenie Pomocy. Przez kilka lat (1909–1912) był ojcem duch. w seminarium duch. diec. tiraspolskiej, a pod koniec tego okresu jego prefektem. Od 1912 pracował w archidiec. mohylewskiej jako filialista w Kustanaju (Kazachstan). Między 1929 a 1935 był proboszczem par. Selz. Zm. na zesłaniu. Źródła: [15: 1917]; [67].

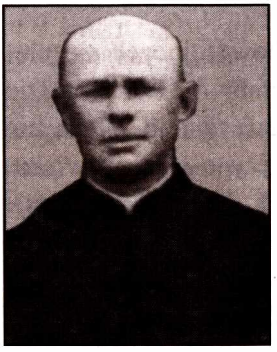

Wolf Lorenz (Laurenty) (1871 – 1897 – po 1935). Należał do diec. tiraspolskiej. Ukończył seminarium duch. w Saratowie. Był krótko wikariuszem w katedrze w Saratowie, a nast. w par. Kostheim. W latach 1898–1908 był zastępcą proboszcza, a późn. proboszczem w München. W 1908 został duszpasterzem z prawami proboszcza (*curatus*) par. Wołkowo (Neu-Liebental) w gub. chersońskiej, dek. Odessa. Był tam jeszcze w 1914. W 1928 pozostawał na stanowisku administratora par. Elsass. Na początku maja 1935 w procesie kilkunastu księży niem. w Odessie został skazany na 10 lat łagrów za nielegalne rozdzielanie głodującym pomocy finansowej pochodzącej z zagranicy. Zmarł, jak się zdaje, w więzieniu odeskim. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 wymienia go jako zmarłego w nie znanym miejscu i czasie, jakkolwiek z wątpliwością, czy nie chodzi o ks. Michała Wolfa. Źródła: [10, s. 89]; [15: 1917]; [67]; [88: 1935, nr 22, s. 347].

Wolf Michael s. Józefa (1890 – 1913 – 1937). Ur. w Neulebentahl w obw. odeskim. Pochodził z diec. tiraspolskiej. Po wstąpieniu do seminarium duch. w Saratowie przez pewien czas studiował zagranicą, uzyskując licencjat z teologii. W latach 1917–1919 był profesorem Pisma św. i historii Kościoła najpierw w seminarium duch. w Saratowie, a późn. w Odessie, po przeniesieniu seminarium do tego miasta. Uczył także języka łac., najpierw w seminarium niższym, a późn. także w wyższym. W 1919 był promotorem sprawiedliwości w kurii biskupiej. W latach nast. (1923 i 1929–1930) był m.in. proboszczem i dziekanem w Dniepropietrowsku. Miał pewne nieporozumienia ze swoimi parafianami Polakami, jakkolwiek był bardzo miłym i sympatycznym człowiekiem. Aresztowany w Dniepropietrowsku 8.06.1929, został 30.08.1930 z oskarżenia na podstawie par. 58–6 i 58–10 KK ZSSR skazany na 10 lat łagrów, z końcem wyroku 8.06.1939. Na Sołówki przybył 23.04.1930. W 1932 w związku z wykryciem w łagrze na wyspie Anzer

rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania* wśród więzionych tam 32 księży kat. zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w rozporządzeniu z 9.07.1932 kończącym śledztwo w stosunku do niego podjął decyzję: *Trzymać na wyspach w izolacji od innych księży do końca wyroku* [284]. W pewnym okresie pracował w łagrze w gospodarstwie na osiedlu Kreml. Wg listy A. Ponińskiego był tam na początku 1937. Został w łagrze na Sołówkach aresztowany 9.10.1937 i decyzją *trojki* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć. Miesiąc późn., 3.11.1937, został rozstrzelany w więzieniu sołowieckim. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 wymienia ks. Michała Wolfa jako proboszcza z Odessy, zmarłego w łagrze na Wyspach Sołowieckich, co jest niezbyt dokładną informacją. Źródła: [1: syg. III/100, k. 179]; [14: 1932]; [15: 1917–1919]; [32: syg. A.44.115/1]; [67]; [102]; [262]; [284].

Wołczek Paweł. Wymieniony na liście A. Ponińskiego z 1937 jako więzień łagru w Karagandzie. Nazwisko zniekształcone. Chodzi o ks. Pawła Welika z diec. łucko-żytomierskiej, który przebywał wówczas na zesłaniu w Kazachstanie (zob. biogram). Źródło: [1: syg. III/100, k. 180].

Wołyniec Bolesław (1884 – 1909 – ?). Ur. 2.11. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. Po święceniach kapł. pracował jako wikariusz par. w Witebsku do 1912. Nast., od 1916, był p.o. proboszcza w par. Błagowieszczeńsk w Rosji azjatyckiej, w prow. amurskiej (w 1917 parafia liczyła 2800 wiernych) oraz katechetą w miejscowym gimnazjum dla chłopców i dziewcząt. W 1916 został przeniesiony na stanowisko administratora par. Złatoust w Rosji europejskiej, a w r. nast. na podobne stanowisko do par. Czeczersk i par. Luszew w dek. Homel na Białorusi. Pracował tam do momentu publicznego porzucenia kapłaństwa w kościele, po nabożeństwie w dn. 20.10.1929. Wychodząca w Mińsku polskojęzyczna gazeta „Orka" (24.10.1929, nr 84) opublikowała tekst jego antyrel. przemówienia, które wówczas wygłosił. Miał w nim powiedzieć m.in., że za swoje poświęcenie w kapłaństwie zbierał w nagrodę *zgorszenie, zmartwienie i nieprzeliczone cierpienia i męczarnie, aż do straty zdrowia w przeciągu długich lat mych trudnych i ciężkich obowiązków*. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 25]; [5: syg. 10184, k. 119–120]; [14: 1910–1917, 1923–1925]; [32: syg. A.12/P.22/1 – opracowanie A. Ponińskiego na temat zagadnienia religii w ZSSR z 11.02.1930].

Wonsowicz zob. **Wąsowicz (-Dunin) Bronisław**

Woronicz Józef s. Jana (1882 – 1907 – po 1936). Ur. 28.08 w Kosowcach w obw. winnickim na Podolu. Pochodził z zasłużonej dla kraju rodziny. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Po uzyskaniu matury w gimnazjum klasycznym przez rok studiował na Uniwersytecie Kijowskim, po czym wstąpił do seminarium duch. w Żytomierzu. Po jego ukończeniu przez 2 lata odbywał dalsze studia na Uniwersytecie w Innsbrucku w Austrii. Na swojej pierwszej parafii w Gniewaniu-Witawie w dek. winnickim (gdzie pracował w latach 1909–1910) naraził się władzom carskim przez odmowę wydania pisma aprobującego małżeństwo katolika z prawosławną. W konsekwencji przez 5 lat pozostawał na stanowisku wikariusza par. katedralnej w Żytomierzu. Od 1915 był administratorem 3 parafii przyfrontowych (m.in. Tiereszki) i pracował w szczególnie ciężkich warunkach. W 1918 administrował par. Jałowicze k. Łucka, a późn. par. Leszczyn k. Żytomierza (1920) i par. Topory. Od 1922 był administratorem par. Chodorków w dek. Skwira oraz par. Brusiłów w dek. Radomyśl, a późn. także par. Didowszczyzna i par. Nowosielica. Był w tym czasie wicedziekanem skwirskim. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych był administratorem parafii w Uszomierzu, Wielednikach, Emilczynie, Barasze i in. oraz par. Buczki w rej. Malin, obw. kijowski, gdzie rezydował. Istnieje informacja, że w styczniu 1930, jako administrator par. Buczki, otrzymał nakaz zapłacenia tysiąca rubli podatku (ok. 4500 ówczesnych zł pol.), po którym, na skutek niemożliwości jego uiszczenia, skonfiskowano mu całe posiadane mienie osobiste. W konsekwencji znalazł się w nędzy razem ze swoją matką staruszką. Na początku lat trzydziestych (okres głodu na Ukrainie) jego matka zwracała się do rodziny w Polsce z błagalną prośbą o paczki żywnościowe. Pismo Konsulatu Pol. w Kijowie do MSZ z 24.02.1930 wymienia go wśród 17 księży aresztowanych po 25.04.1929. Ponownie aresztowany został 29.08.1933 w Buczkach przez specjalny oddział OGPU USSR. Akta śledcze jako datę aresztowania wymieniają 4.12 tr. (druga data oznacza dzień formalnego wypełnienia ankiety dotyczącej aresztowanego). Oskarżony został o to, że rzekomo *przekazywał do konsulatu polskiego w Kijowie informacje szpiegowskie co do ekonomiczno-politycznego stanu ZSSR, prowadził nacjonalistyczną robotę, wychowywał ludność polską w nienawiści do władzy*

sowieckiej i przygotowywał kadry do walki zbrojnej z władzą sowiecką, a tym samym dopuścił się przestępstwa przewidzianego w art. 54–6 i 54–11 KK USSR [277]. Na posiedzeniu OSO przy Kolegium DPU USSR w dn. 24.09.1934 w Kijowie został skazany na 3 lata łagrów, z zaliczeniem kary od 29.08.1933. Sądzony był w sprawie *Blechmana, Woronicza i innych* (zob. biogram Bolesława Blechmana). Wysłany został do jednego z łagrów koło Karagandy w Kazachstanie (KARŁag). Wg informacji przekazanych do Polski aresztowany został 15.08.1933 na odpuście w par. Malin (w 1918 liczyła 3458 wiernych) w dek. Radomyśl i uwięziony w Kijowie. Podczas śledztwa w więzieniu miał być torturowany. Wg pisma Konsulatu RP w Kijowie z 9.04.1934, skierowanego do Poselstwa Pol. w Moskwie, proces toczył się w Kijowie. Stąd ks. Woronicz miał być deportowany do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą, jednak w maju 1934 znajdował się w KARŁagu. W sierpniu 1936 przebywał na zesłaniu w Sewastopolu, z wyrokiem „minus 6", a w grudniu tr. w Kierczu. A. Poniński w wykazie więzionych i zesłanych księży kat. z marca 1937 wymienia go jako zesłańca w tej ostatniej miejscowości. W liście do PCK w Moskwie z 30.03 tr. pisanym z Kiercza ks. Woronicz donosił o swojej ciężkiej chorobie (chodził o dwóch laskach) i niemożliwości dostania się do szpitala z powodu braku miejsca. Prosił o pomoc żywnościową i o 50–100 rubli w celu kupienia tranu. Dalsze losy nie znane. Brat ks. Woronicza, inż. Ludwik Woronicz z Poznania, w liście do prymasa Polski kard. Augusta Hlonda z 1.03.1930, zawierającym prośbę o interwencję w celu umożliwienia bratu wyjazdu do Polski, powoływał się m.in na fakt, że rodzina Woroniczów dała Kościołowi *trzech kardynałów i siedmiu innych duchownych* [1: III/100, k. 36–37]. W kolejnym liście, z 28.11.1932, zwracał się do kard. Hlonda z prośbą o pomoc materialną dla brata i matki. Na tym ostatnim liście prymas zanotował: *Wypłaciłem p. Woroniczowi 25.8.32 roku zł 162,15 na przesyłki żywności dla jego brata, księdza w Rosji* [9: t. IV, cz. 26, s. 51]. Po śmierci Ludwika Woronicza osobą ks. Woronicza zajęła się kuzynka Woroniczów, Jadwiga Sobańska, która jednak, jak pisała w liście do kard. Hlonda z 8.01.1934, *wyzuta przez bolszewików ze wszystkich majątków,* nie była w stanie nieść mu pomocy (tamże, s. 68). Schematyzmy archidiec. mohylewskiej z lat 1931–1932 wymieniają ks. Woronicza wśród więzionych lub księży zesłanych z innych diecezji, co jest mylną informacją. Zrehabilitowany na podstawie zarządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSSR z 16.01.1989 *O dodatkowych środkach w celu przywrócenia sprawiedliwości w stosunku do ofiar represji, które*

miały miejsce w latach 30. i 40. oraz na początku lat 50. Źródła: [1: syg. III/100, k. 36–37, 103, 106, 181]; [5: syg. 6699, k. 34; 11049, k. 23]; [7: syg. 2ER 143]; [14: 1931–1932]; [23: 1907–1918, 1920–1925]; [32: syg. 12.P/6]; [42]; [80: 1930, nr 19, s. 230]; [88: 1934, nr 7, s. 107]; [253: 1995, nr 61]; [262]; [277]; [280].

Woronko Kazimierz (? – ? – ?). Jeden z 6 alumnów konspiracyjnego seminarium duch., założonego 1926 w Leningradzie przez ks. Antoniego Maleckiego (zob. biogram). Aresztowany 14.01.1927 razem ze wszystkimi innymi oraz rektorem seminarium, ks. A. Wasilewskim (zob. biogram), i skazany, podobnie jak jego kolega, Kazimierz Tyssowski (zob. biogram), na 5 lat łagru na Sołówkach. Odbywał wyrok w tym łagrze. Źródła: [14: 1929–1932]; [66].

Worsław Iwan zob. **Worsław Jan**

Worsław Jan s. Józefa (1885 – 1909 – 1937). Ur. 13.03 we wsi Kisielewicze w gub. witebskiej. Należał do archidiec. mohylewskiej. Seminarium duch. ukończył w Petersburgu. W 1910 był wikariuszem par. Bobrujsk, a od r. nast. duszpasterzem w Wołogdzie (Rosja europejska), gdzie w 1917 było 400 wiernych. W 1919 na skutek oskarżenia o szpiegostwo aresztowany i skazany na śmierć przez rozstrzelanie. Dzięki protestowi ok. tysiąca robotników prawosł. z miejscowej fabryki, którzy zażądali od CZEKA jego uwolnienia i zagrozili, że w wypadku odmowy sami uwolnią go siłą, został zwolniony, z zakazem opuszczania Wołogdy bez wiedzy CZEKA. Pozostawał tam do 1925, lecz w tym ostatnim roku już tylko jako rezydent bez prawa pełnienia funkcji duszp. Późn. (1929) był administratorem kościołów w Pskowie i Łudze w Rosji. Raport Konsulatu Pol. w Leningradzie z 18.12.1929 dla MSZ charakteryzował go jako dobrego kaznodzieję, lecz złamanego ciężkimi warunkami życia i przeżyciami, ciągle przygnębionego. Aresztowany w Leningradzie w 1930 i zesłany do Omska (nie znana wysokość wyroku). Po odbyciu kary był duszpasterzem w Łudze. Został tam ponownie aresztowany 9.09.1937 i wysłany do Leningradu. Przez pewien czas przebywał tam w szpitalu więziennym. 28.09.1937 został skazany na podstawie art. 58–6, 58–10 i 58–111 KK RSFSR na karę śmierci i 6.10.1937 rozstrzelany w osiedlu Lewaszowo pod Leningradem. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.08.1938 do MSZ wy-

mienia ks. Iwana Worsława z Ługi, Rosjanina (?), aresztowanego w lecie 1937, co jest nieścisłością zarówno co do narodowości, jak i imienia. Źródła: [5: syg. 10183, k. 14–15]; [14: 1909–1917, 1923–1932]; [32: syg. 44.115/1]; [65, s. 165]; [79, s. 66]; [84]; [262].

Worsław Józef (1886 – 1910 – 1937). Ur. 28.08. Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1914 pracował jako wikariusz par. Borysów i w tym samym roku został mianowany wikariuszem par. Homel. W 1923 był rezydentem przy kaplicy Najśw. Serca MB w Leningradzie, istniejącej przy zamkniętych przez bolszewików zakładach wychowawczych ks. Antoniego Maleckiego. Do 1932 wymieniany w schematyzmach archidiec. mohylewskiej jako przebywający w ZSSR bez bliższych danych. Informacje o aresztowaniu ks. Jana Worsława w 1931 mogą dotyczyć ks. Józefa Worsława. Źródła: [1: syg. III/100, k. 53]; [14: 1910–1917, 1923–1932]; [37: 25.07.1931]; [88: 1931, nr 31, s. 492].

Worżecki Władysław (? – ? – ?). Wg schematyzmów archidiec. mohylewskiej z lat 1931–1932 więziony w Jarosławlu n. Wołgą. Informacja błędna, gdyż w spisie 30 księży pol. więzionych tam wówczas brak jego nazwiska. W schematyzmach dawnych diec. kresowych, diec. tiraspolskiej i innych, brak tego nazwiska. Chodzi zapewne o ks. Władysława Dworzeckiego z diec. kamienieckiej (zob. biogram). Źródło: [14: 1931–1932].

Wüstenberg Jan (1877 – 1900 – po 1937). Pochodził z diec. kamienieckiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W latach 1904–1907 był administratorem par. Tomaszpol w dek. jampolskim. W 1910 pracował jako wikariusz par. Obodówka (w 1918 liczyła 3128 wiernych) w dek. Bałta, późn. (1914) jako administrator par. Didowszczyzna (788 parafian), a nast. od 1918, administrator par. Kitajgród (liczyła wówczas 2544 wiernych). W 1920 mianowany został również administratorem par. Supruńkowce (992 wiernych) w dek. Uszyca. Był aresztowany na pewien czas w 1921. Po uwolnieniu zbiegł do Polski. Po chwilowym pobycie w diec. przemyskiej zamieszkał w Wereszynie na terenie diec. siedleckiej.

Pozostawał tam do 1929. Notowany w schematyzmach diec. łuckiej do 1938 bez jakichkolwiek bliższych danych. Źródła: [23: 1904–1918, 1927–1938]; [83: 1920, nr 4–5]; [89: 1923–1929]; [138: 1921, z. 7–9, s. 94]; [161, s. 152].

Wyganowski Bronisław (1879 – 1903 – 1933). Należał do diec. kamienieckiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W 1909 był administratorem par. Tynna, późn. par. Gniewań-Witawa. Prześladowany przez władze bolsz. i ograbiony zbiegł do Polski, gdzie był cenionym kapelanem wojsk., najpierw w stopniu kapitana, a późn. podpułkownika. Mieszkał w Radomiu (ul. Świeża 5), gdzie zm. w lutym 1933. Źródła: [23: 1908–1918, 1927–1932]; [88: 1933, nr 9, s. 131].

Wyleżyński Franciszek s. Tomasza (1879 – 1901 – po 1941). Należał do archidiec. mohylewskiej, późn. mińskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. Był kolejno wikariuszem par. Rzeczyca (1902) w dek. mozyrsko-rzeczyckim, wikariuszem par. św. Antoniego w Witebsku (1904), a w latach 1905–1922 administratorem par. Dziedziłowicze (w 1917 liczyła 2150 wiernych) w dek. borysowskim. Od 1923 pracował jako administrator par. Korzeń w tym samym dekanacie i opiekował się także in. parafiami. W 1. poł. 1933 był duszpasterzem w par. Błoń i dwóch innych (w wykazie 12 księży pracujących w tym roku na Białorusi, sporządzonym przez administratora apost. w Moskwie, bpa Pie-Éugène Neveu, parafie wymienione przy jego nazwisku mają zniekształcone nazwy: Pukowicze i Luczyn). Wg pisma Konsulatu Pol. w Mińsku z 22.02.1934 do Poselstwa RP w Moskwie na początku tr. pozostawał jeszcze w Bobrujsku. Aresztowany i skazany w 1933 lub 1934 na 5 lat łagrów i wysłany do KARŁagu w Kazachstanie. A. Poniński w wykazie z 1937 wymienia go jako więźnia łagru w Karagandzie. Po odbyciu kary wrócił do Bobrujska i w 1940 pracował tam jako stróż porządkowy placu miejskiego. W r. nast., po zajęciu Bobrujska przez wojska niem., będąc już poważnie chory, podjął pracę duszp. Nie znana data śmierci. Istnieje informacja, że

przed II wojną świat. miał przebywać także w łagrze nad Peczorą. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [5: syg. 6699, k. 28]; [7: syg. 2ER 176]; [14: 1902–1917, 1923]; [58, s. 193]; [165: 1922–1923]; [262].

Zabuski Feliks s. Franciszka (1895 – 1919 – 1938). Ur. w Klimontach w gub. siedleckiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej i był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. W 1920 był wikariuszem w katedrze żytomierskiej. W latach 1923–1925 pracował jako administrator kilku parafii: Sławuta, Annopol, Szepetówka i Krzywin w dek. zwiahelskim i zasławskim. Niekiedy mylnie wymieniany jako Zaleski. Aresztowany został w Sławucie 25.01.1930. Początkowo był tam więziony, a nast. w Kijowie, Charkowie i Jarosławlu n. Wołgą. W Charkowie 27.06.1930 został skazany na 5 lat łagrów i 3 lata zesłania. Na liście 10 księży pol. z Ukrainy, przebywających w więzieniach charkowskich z różnymi wyrokami, przesłanej przez departament konsularny MSZ prymasowi Polski w piśmie z 30.07.1930, wymieniony jako skazany na 5 lat więzienia. W więzieniu charkowskim przebywał razem z 30 in. księżmi pol. z Ukrainy. 26.09.1930 został w grupie 10 księży wysłany omyłkowo do łagru nad Dźwiną w Kotłasie. Po kilku tygodniach wszyscy zostali przewiezieni do *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą. W marcu 1933 przebywał w jednym z łagrów na Sołówkach. W listopadzie 1934 był łagrze Kiem' BBK, a w grudniu tr. został skierowany do Archangielska. W sierpniu 1936 znajdował się w łagrze Miedwieżja Gora, Kirow. A. Poniński w wykazie z marca 1937 wymienia go jako zesłańca w Archangielsku. Miał tam pracować jako sanitariusz w szpitalu. Jego brat żyjący w Polsce złożył 3017 zł w „Inturiście" na konto jego wyjazdu do Polski, a za przeniesienie go do Archangielska dodatkowo 110 zł. Dn. 23.11.1937 ks. Zabuski został ponownie aresztowany, oskarżony o utworzenie kontrrew. oddziału POW w Sławucie i przygotowywanie powstania zbrojnego przeciwko ZSSR. 4.01.1938 *trojka* przy Kolegium NKWD obw. archangielskiego wydała na niego wyrok śmierci. 16.01.1938 został rozstrzelany. Spóźnioną i niedokładną informację podawało pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie do MSZ z 28.06.1938 o jego aresztowaniu w czasie, gdy przebywał na zesłaniu. Źródła: [1: syg. III/100, k. 49, k. 180]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1918, 1920, 1923, 1925]; [32: syg. A.12.P/6; syg. A.44.115/1]; [235, z. 8]; [262].

Zagórski Anzelm (1868 – 1890 – 1942). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Po ukończeniu gimnazjum w Humaniu w 1885 wstąpił do semina-

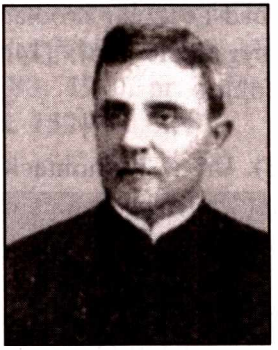

rium duch. w Żytomierzu, skąd po pewnym czasie został skierowany na studia w Akademii Duch. w Petersburgu. Przerwał je z powodu braku zdrowia i w 1890 przyjął w Żytomierzu święcenia kapł. W 1892 był wikariuszem par. w Białej Cerkwi k. Kijowa, nast. par. św. Aleksandra w Kijowie (1894), a późn. kolejno katechetą gimnazjalnym w Kamieńcu Podolskim (od 1894), administratorem parafii: Czeczelnik (1900–1906), Chmielnik (1906–1910), Kulczyny (1914–1915) i Starokonstantynów (1917–1918). Miał pod opieką także par. Łysin (1918) i par. Wasylków (1920). Był zdolnym organizatorem. W Starokonstantynowie założył Dom Polski i otworzył szkołę par., a w okolicy zorganizował 14 pol. szkółek wiejskich. W 1904 był karany przez władze carskie za pol. tajną działalność oświatową. W okresie odrodzenia szkolnictwa pol. na Podolu w latach 1917–1920 pełnił funkcję komisarza pol. ds. oświaty. W 1922 został skazany na więzienie przez władze bolsz. za powstrzymywanie chłopów od rabunków. Późn. przebywał w Polsce i pracował w diec. łuckiej. W 1923 był katechetą w Równem. Był najpierw delegatem do administracji majątkiem seminarium duch., a nast. administratorem par. Wiśniowiec w dek. krzemienieckim (1927–1933), późn. mansjonarzem w Wiśniowcu, a nast. w Krzemieńcu (1938). Był prałatem archidiakonem kapituły ołyckiej. Zm. 18.04.1942 w Warszawie. Źródła: [23: 1902–1918, 1923, 1925, 1927–1938]; [78, s. 26–27]; [149]; [216].

Zaleski Feliks zob. **Zabuski Feliks**

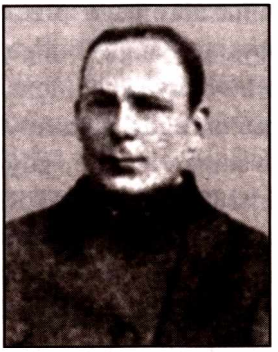

Zamłyński Wincenty (1871 – 1897 – 1922). Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Od 1902 pracował kolejno jako administrator par. Mukarów w dek. Uszyca, par. Toporzyszcze w dek. owruckim (1904), a w latach 1906–1910 powtórnie jako administrator par. Mukarów. W 1913 objął stanowisko administratora par. Bohusław w dek. Humań, a od 1919 także dziekana humańskiego. Został w tr. ciężko pobity przez żołnierzy bolsz. i uratowany od śmierci dzięki wejściu oddziałów gen. Józefa Halle-

ra. Dotarł do Warszawy i przyjął nominację na kapelana wojsk. w Ossowcu. Zm. we wrześniu 1922 w szpitalu w Warszawie w następstwie wspomnianego pobicia. Źródła: [23: 1902–1918, 1920, 1923]; [57: 1922, nr 14, s. 22]; [78, s. 28].

Zatryb Ludwik (1896 – 1919 – ?). Pochodził z diec. płockiej. Był absolwentem seminarium duch. w Płocku. Po święceniach kapł. był wikariuszem w Pułtusku i Ostrołęce. W 1920 został porwany przez cofające się spod Warszawy wojska bolsz. i razem z grupą Polaków *poddany rozstrzelaniu pod Rajgrodem, uratował się od śmierci symulując śmierć* [137]. Od 1921 był katechetą w gimnazjum w Sierpcu, a nast. w par. Skępe, gdzie pełnił obowiązki katechety w miejscowym seminarium nauczycielskim. Źródła: [124: 1919, 1921–1924]; [137: 1920, nr 9–10, s. 140 i 143; 1921, nr 7].

Zdaniewicz Jakub s. Michała (1870 – 1894 – po 1937). Należał do diec. kamienieckiej. Ukończył seminarium duch. w Żytomierzu. W 1902 był administratorem par. Aleksandria w dek. Równe, a w latach nast. pracował jako administrator kilku parafii: Bohusław w dek. humańskim (1904–1906), Nowokonstantynów (1907), Kopijówka (1910) i Poryck w dek. włodzimierskim (1914). W 1917, i zapewne późn., był administratorem par. Raszków (liczyła wówczas 1204 wiernych) w dek. Bałta. Wg listy administratora apost. w Moskwie z czerwca 1933 jeszcze w tym czasie przebywał w jednej z parafii na Podolu, jak się zdaje – w Barze. Aresztowany w 1935 i skazany na 5 (?) lat łagrów. W lipcu 1936 wysłany do łagru Pindusza, Kirowskaja Żeleznaja Doroga. A. Poniński wymienia go w marcu 1937 jako więźnia w łagrze Miedwieżja Gora (Miedwieżjegorsk, Kanał Białomorsko-Bałtycki, KFSSR). 21.12.1936 wysłał list do PCK w Moskwie z miejscowości Stacja Kuziema. Kirowskaja Żeleznaja Doroga. Kuziema, 2 Łagiernyj Punkt. Został tam przeniesiony z miejscowości Pindusza razem z ks. Johannesem Beilmannem (zob. biogram). W liście do biura PCK w Moskwie z 22.03.1937 pisał m.in.: *Jak mnie aresztowano, już blisko 2 lata upływa, znikąd nie ma ratunku, stary jestem i zdrowie moje ledwie się trzyma, gdyby kto wyrwał mnie stąd, to bym wiecznie modlił się za wybawców swoich* [262 PKK, f. 8406, op. 2]. Ostatnie pismo pochodzi z kwietnia 1937. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [7: sygn. 2ER 176]; [23: 1902–1918]; [262 PKK, f. 8406, op. 2].

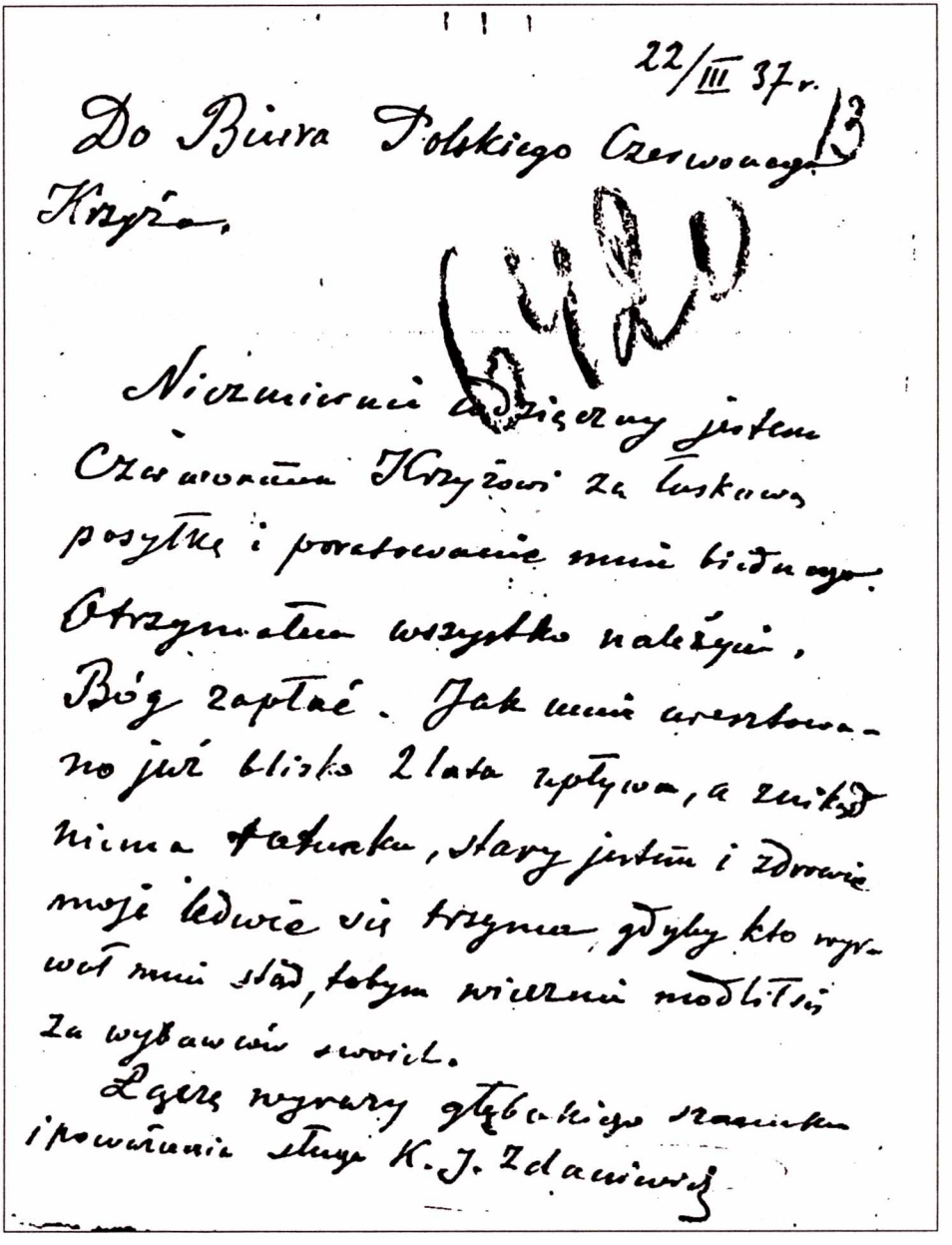

22/III 37 r.

Do Biura Polskiego Czerwonego Krzyża.

Niżej podpisany jestem Czerwonemu Krzyżowi za łaskawą posyłkę i uratowanie mnie biednego. Otrzymałem wszystko należycie, Bóg zapłać. Jak mnie aresztowano już blisko 2 lata upływa, a zwłaszcza ostatnie, stary jestem i zdrowie moje ledwie się trzyma, gdyby kto wyprosił mi stąd, tobym wiecznie modlił się za wybawcę swoich.

Łączę wyrazy głębokiego szacunku i poważania sługa K. J. Zdaniewicz

30. List do PCK w Moskwie ks. Jakuba Zdaniewicza z 22.03.1937 r. z podziękowaniem za paczkę żywnościową. GARF PKK, 84–06–1892–13. Zbiory I. Zaikiny.

Zdanowicz (?). Wg informacji podanej przez ukazujące się w Łucku „Życie Katolickie" (1932, nr 10, s. 156) został zwolniony 23.02.1932 z więzienia w Mińsku i przewieziony do szpitala. Nazwisko zapewne zniekształcone, gdyż żadne inne źródło go nie wymienia. Razem z powyższą informacją wspomniane pismo podało wiadomość o 11 innych księżach przebywających w więzieniach w Połocku, Orszy, Witebsku i Mińsku, w większości chorych. Źródło: [88: 1932, nr 10, s. 156].

Zerr Anton Johannes bp (1849 – 1872 – 1933 lub 1934). Ur. 10.03 w miejscowości Franzfeld w diec. tiraspolskiej. Ukończył seminarium duch. w Saratowie i po święceniach kapł. 11.02.1872 przez pewien czas pracował jako administrator par. w Preuss k. Saratowa. Powołany został nast. na wykładowcę apologetyki, dogmatyki i filozofii w seminarium duch. w Saratowie, a nieco późn. mianowany kanonikiem i wikariuszem gen. diec. tiraspolskiej. Papież Leon XIII prekonizował go 3.03.1883 na biskupa tytularnego Dioklecjanopola i mianował biskupem pomocniczym tej diecezji (konsekracja odbyła się 22.05 w kościele św. Katarzyny w Petersburgu). 18.12. 1890 mianowany został ordynariuszem diec. tiraspolskiej. W 1902 na życzenie Stolicy Apost. zrezygnował ze swojego stanowiska i zamieszkał w par. Feodosija na Krymie, gdzie oddał się studiom historycznym. W 1909 opublikował pracę pt. *Überblick über die topographische und politische Gesichte und kurzer Abriss der Kirchengesichte Tauriens* (Saratow), a późn. kilka innych. Po aresztowaniu w 1923 abpa Jana Cieplaka i wydaleniu go w r. nast. z ZSSR (zob. biogram) był do wiosny 1926 jedynym biskupem kat. w tym państwie. Nie wykonywał jednak żadnych funkcji adm. i jurysdykcyjnych. W latach 1922–1926 udzielił potajemnie święceń kapł. 9 alumnom, przygotowanym konspiracyjnie do kapłaństwa: 6 z nich należało do diec. tiraspolskiej, a 2 do archidiec. mohylewskiej (Julian Cimaszkiewicz i Bolesław Jurewicz – zob. biogramy). Zm. w 1934. Jako data śmierci wymieniany jest także rok 1933. Źródła: [15: 1917–1919]; [32: A.12.P.9/5/9]; [37: 1933, nr 18]; [67]; [88: 1933, nr 5, s. 76].

Zieliński Piotr s. Piotra (1863 – 1891 – 1931). Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu oraz Akademii Duch., w której uzyskał stopień magistra teologii. Od 1894 był administratorem par. Wniebowzięcia NMP w Mohylewie, katechetą w żeńskim gimnazjum w tym mieście, a w latach 1904–1912 także

dziekanem mohylewskim. Od 1912 do 1916 pracował jako administrator i dziekan w Nieświeżu, a od 1916 administrator par. św. Piotra i Pawła w Moskwie oraz dziekan moskiewski. Po raz pierwszy został aresztowany 23.03.1923, gdy na procesie moskiewskim 14 księży z Petersburga z abpem Janem Cieplakiem na czele (zob. biogram) odczytano telegram z 18.06.1918 do Rady Regencyjnej w Warszawie z okazji poświęcenia gmachu przedstawicielstwa pol. w Moskwie, podpisany przez abpa Edwarda Roppa oraz ks. Konstantego Budkiewicza z Petersburga i ks. Piotra Zielińskiego z Moskwy. Wg anonimowej notatki z pol. MSZ z kwietnia 1923 był wyznaczony na zastępcę abpa Cieplaka w czasie jego uwięzienia. Był więziony na Butyrkach do czerwca 1923 razem z tym ostatnim i grupą innych księży z Petersburga i miał być skazany na 3 lata zsyłki. *Aide-mémoire* Wydziału Wsch. MSZ w sprawach polityki ros. z 10.06.1923 stwierdza, że po ultimatum władz pol. *rząd sowiecki z własnej inicjatywy uwolnił z więzienia ks. Zielińskiego [...] oraz zezwolił na otwarcie części kościołów w Piotrogrodzie* [2: syg. 854, k. 110]. Po raz drugi był aresztowany latem 1924 w Moskwie i skazany na 3 lata zsyłki na Ural. W 1926 zrezygnował z wyjazdu do Polski na drodze wymiany więźniów i został ponownie skazany na zesłanie z wyrokiem „minus 6". Dokąd wyjechał, nie wiadomo. Aresztowany w 1927 i 13.06 tr. zesłany do miejscowości Joszkar-Oła. 15.01. 1929 przeniesiony do miejscowości Krasnokokszajsk Komi ASSR. W lipcu 1930 przybył do Ufy. Aresztowany w Ufie w listopadzie 1930. Pozostawał na zesłaniu z wyrokiem „minus 6". W marcu nast. r. przebywał w więzieniu w Niżnym Nowogrodzie. W grudniu 1930 bp Bolesław Sloskans spotkał go w więzieniu moskiewskim na Butyrkach. Więziony był w Czerdyniu, Twerze, Cariewie i Okszajsku. Zm. 18.10.1931 na tyfus plamisty na zesłaniu w Ucht-Kułom. Prasa pol. z końca lat dwudziestych zamieściła błędną informację o tym, że był więziony w łagrze na Sołówkach. Był kanonikiem honor. kapituły mohylewskiej; odznaczony Orderem św. Stanisława III klasy. Źródła: [2]; [6: syg. 126, k. 32]; [14: 1894–1918, 1923, 1925–1932]; [16, s. 148]; [24: 1924, nr 15, s. 126]; [32: syg. A.12.P.5/3]; [65, s. 236, 291]; [66]; [80: 1927, nr 5, s. 62; nr 10–11, s. 145]; [84]; [130]; [262].

Zierczaninow Aleksy Jefgrafowicz (1848 – 1871 – 1933). Jeden z kilkunastu księży kat. obrz. wsch. narodowości ros., jacy pracowali w Rosji

przed rewolucją bolsz. i bezpośrednio po niej, szambelan pap. Ur. 9.03 w Bolszom Muraszkinie, gub. Niżny Nowogród (Gorki). (Jego ojciec, Jewgraf, był proboszczem prawosł.). Po ukończeniu prawosł. diecezjalnego seminarium duch. przyjął 15.10.1871 święcenia kapł. Pracował w kilku parafiach swojej diecezji. Osobiste studium literatury teologicznej doprowadziło go do przyjęcia katolicyzmu. Do Kościoła kat. przyjęty został 9.01.1896 przez ks. Mariana Fulmana z Włocławka (późn. biskup lubelski). Ponieważ nie krył się ze swoimi przekonaniami, został skazany przez władze carskie na pokutę w klasztorze w Suzdalu, służącym za więzienie dla *przestępców przeciwko religii*. Przebywał tam w latach 1898–1901. W tym czasie opuściła go żona. Po ukazie tolerancyjnym z 30.04.1905 wystąpił jawnie jako kapłan kat. W 1907 wyjechał za granicę. Przebywał we Lwowie u metropolity obrz. wsch. Andrieja Szeptyckiego, odwiedził Rzym, gdzie został przyjęty przez pap. Piusa X, Lourdes oraz kościół oo. Jezuitów w Zakopanem. Osiedlił się na stałe w Petersburgu i rozpoczął pracę wśród Rosjan-katolików obrz. wsch. Od 1912 mieszkał przy kościele św. Katarzyny na Newskim Prospekcie. W wywiadzie udzielonym petersburskiemu „Gończowi Wieczornemu" (24.07.1911, nr 333) stwierdził, że ma 2 tys. wiernych w samym Petersburgu i każdego dnia zyskuje nowych. Po rewolucji bolsz. po raz pierwszy aresztowany 30.04.1919 w Petersburgu razem z 3 innymi księżmi i abpem Edwardem Roppem, jako zakładnik po odbiciu z rąk sow. Wilna przez wojska pol. i aresztowaniu tam grupy agentów bolsz. Późn. kilkakrotnie aresztowany i nękany wezwaniami do CZEKA (1920 i 1921). W 1921 obchodził w Petersburgu jubileusz 50-lecia kapłaństwa i z tej okazji został mianowany szambelanem pap. Aresztowany w styczniu 1923, został po miesiącu zwolniony. Ponownie aresztowany w czerwcu r. nast., został na podstawie rozporządzenia z 7.08.1924 w wieku 75 lat zesłany na 3 lata do Jekatierinburga. Po odbyciu tego wyroku został ponownie zesłany razem z ks. Aleksym Akułowem (zob. biogram), również wsch. obrz., do Tobolska na Syberii (Sibkraj, Tobolsk, Tuliackij Pierieułok nr 3). Wiosną 1932 został zwolniony i przyjechał do swojego syna w Gorkim (jeden z jego synów przebywał w Polsce), gdzie zm. 23.09.1933 w wieku 86 lat. Na liście 29 więzionych księży, wręczonej 30.08.1927 przez ambasadora Francji J. Herbette'a komisarzowi spraw zagr. ZSSR G. Cziczerinowi, ks. Zierczaninow wymieniony został jako więzień łagru na Sołówkach od 1923, co nie odpowiadało prawdzie. Jest autorem powieści obyczajowej pt. *Niepokładnyje ludi,* wydanej w Krakowie w 1904 pod pseudonimem A. N. Zwiedin (jak się zdaje, z pomocą jezuitów). Źródła: [3: syg. 70, k. 183]; [6: syg. 126, k. 32];

[7: syg. 2 ER 66]; [14: 1917, 1923–1932]; [46, passim]; [79, s. 34, 74–75]; [84]; [89]; [171: 1934, nr 4]; [147: rkp 789, k. 4]; [262]; [285 (1) i (2)]; [293, s. 13, 49].

Zimmerman Johannes s. Andrieja (1885 – 1907 – 1937). Ur. we wsi Zelman na Powołżu. Należał do diec. tiraspolskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Po święceniach kapł. pracował w par. Astrachań. Od 1913 był administratorem par. Bieriozowka w gub. samarskiej (dek. saratowski). W latach 1918–1923 pracował w par. Rownoje i in., a od 1923 do 1925 w par. Kozickoje. Był aresztowany w latach 1918, 1920 i 1924 za agitację antysow., lecz po kiku miesiącach uwalniany. Po aresztowaniu w 1925 skazany za antysow. agitację na 2 lata zesłania do Zyriańskiego Kraju. Po ukończeniu tego wyroku podjął pracę w par. Carycyn (Stalingrad). W styczniu 1929 został duszpasterzem w par. Brabander. Został tam aresztowany 2.02.1930 razem z grupą księży niem. pracujących na Powołżu. W r. nast., 6.06.1931, na podstawie oskarżenia o przestępstwa polit. przewidziane w art. 58–4, 58–6 i 58–10 KK RSFSR skazany przez Kolegium OGPU w Saratowie na 3 lata łagrów, z zamianą na zesłanie na Syberię. Sądzony był w grupowym procesie niem. duchowieństwa kat. NPASSR (sformułowania sądowe zarzutów por. biogram ks. Georga Baiera). Kolejny raz aresztowany 20.04.1935 na zesłaniu, decyzją Kolegium NKWD ZSSR skazany na 3 lata łagrów i skierowany do KARŁagu. 13.08.1937 decyzją *trojki* UNKWD ZSSR obw. karagandzkiego skazany na śmierć i 17.08.1937 rozstrzelany. Źródła: [7: syg. 2ER 112]; [15: 1917]; [67]; [262 CAFSBRFNP].

Zimniak (? – ? – ?). Nie znany bliżej ksiądz, wymieniany przez ks. Teofila Skalskiego (zob. biogram) jako proboszcz z Mińska i jego współtowarzysz w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą w 1931. Nazwisko zapewne zniekształcone. Księdza o tym nazwisku nie było w archidiec. mohylewskiej. Źródło: [68].

Zwiedin A. N. zob. **Zierczaninow Aleksy Jefgrafowicz**

Zysko Chrystian zob. **Siska Christian**

Żamojtuk Józef (1884 – 1909 – ?). Ur. 2.01. Należał do archidiec. mohylewskiej i był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Pe-

tersburgu. Po święceniach kapł. pracował jako wikariusz par. katedralnej w Mińsku, a nast. wikariusz par. w Borysowie (1915–1918). Późn. nie wymieniany w schematyzmach tej archidiecezji. Od 1920 był administratorem kościoła (parafii ?) Jurkiewicze (nie wymieniana w schematyzmach archidiec. mohylewskiej), rej. Łahojsk, gub. Mińsk. 8.09.1929 w czasie uroczystości odpustowej w Jurkiewiczach ogłosił z ambony, że porzuca kapłaństwo. Wg relacji polskojęzycznej gazety „Orka", ukazującej się w Mińsku, wygłosił przy tym antyrel. przemówienie. Zawierało ono takie same sformułowania jak analogiczne przemówienia, wygłaszane w podobnych okolicznościach przez kilku innych księży kat., którzy w tym samym czasie w ZSSR zostali apostatami. M.in. miał stwierdzić, że religia służy *tylko tym możnym, którzy lud pracujący wyzyskują, i tym, którzy teraz chcą zguby Władzy Sowieckiej, oraz imperialistycznym zamiarom Polski faszystowskiej i kontrrewolucjonistom* („Orka", 10.09.1929, nr 71). Bezpośrednio przed ostatnim wystąpieniem w kościele był wielokrotnie wzywany do GPU w Mińsku. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 25]; [5: syg. 10184, k. 119–120]; [14: 1907–1917, 1923]; [32: syg. KOL. 29/4, syg. A.12/P.22/1 – opracowanie A. Ponińskiego na temat: Zagadnienie religijne w ZSSR z 11.02.1930]; [102: syg. nr 51542 akta ks. Józefa Łukjanina]; gazety sow.: „Raboczyj" (Mińsk) z 10.09.1929, nr 206; „Zwiazda" (Mińsk) z 1.10.1929, nr 225; „Głos Młodzieży" (Kijów) z 15.01.1929.

Żawryt Jan zob. **Żawryd Jan**

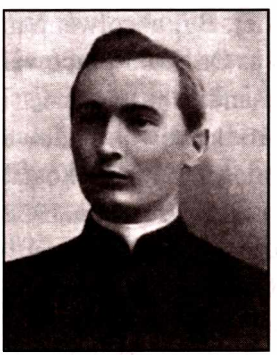

Żawryd Jan s. Rajmunda (1885 – 1908 – 1937). Ur. 28.03 w Bobrujsku. Należał do diec. mińskiej. Po ukończeniu metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu od 1910 pełnił funkcję filialisty w kościele w Luszewie (w 1917 była to filia par. Antuszew i liczyła 925 wiernych) w dek. Homel. W latach 1912–1915 był filialistą przy kościele w Lelczycach (filia par. Petryków, 2000 wiernych) w dek. mozyrsko-rzeczyckim. Od 1915 był I wikariuszem par. Najśw. Trójcy–Wniebowzięcia NMP–św. Rocha w Mińsku (tytuł jednej parafii), która w 1917 liczyła 13 100 wiernych. W latach 1922–1923 był administratorem par. Mozyrz i par. Bobrujsk. W Bobrujsku pozostawał do czasu aresztowania 2.08.1928. Dn. 25.03.1929 na podstawie art. 58–6 KK ZSSR skazany został na 10 lat łagru na Sołów-

kach, z końcem wyroku 2.08.1938. Do łagru przybył 4.07.1929. W czerwcu 1929 skierowany do łagru na wyspie Anzer. Departament Konsularny MSZ w piśmie do prymasa Polski z 20.12.1929, przedstawiającym listę księży pozostających jeszcze na wolności na Białorusi, informowało jednocześnie o aresztowaniu ks. Żawryda w marcu lub kwietniu tr. i skazaniu go na 10 lat łagru na Sołówkach. Przekazywało także jego prośbę o pomoc i podawało adres: Sołowki, 2-oje otdielenije, Komandirowka Biełużja. W 1932, po wykryciu rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania*, istniejącego jakoby wśród 32 więzionych na wyspie Anzer księży kat., zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w rozporządzeniu kończącym śledztwo w tej sprawie 9.07.1932 odnośnie do jego osoby podjął następującą decyzję: *Trzymać na wyspach w izolacji od pozostałych księży do końca wyroku* [284]. Wg listy A. Ponińskiego z marca 1937 przebywał nadal na Sołówkach. Ponownie aresztowany został tam 14.10.1937, przez *trojkę* UNKWD obw. leningradzkiego skazany na śmierć i 1.11.1937 rozstrzelany w więzieniu sołowieckim. Źródła: [1: syg. III/100, k. 25, 179]; [5: syg. 10182, k. 9]; [7: syg. 2ER 124]; [14: 1908–1917, 1923–1932]; [165: 1922, 1923]; [262]; [284].

Żmigrodzki Aleksander zob. **Żmigrodzki Józef**

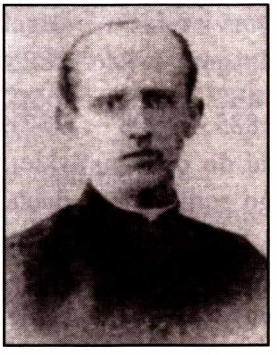

Żmigrodzki Józef s. Jakuba (1880 – 1903 – 1935). Ur. w Niemirowie. Tam też rozpoczął naukę w gimnazjum, które nast. ukończył w Kijowie. Należał do diec. łucko-żytomierskiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Od 1903 pracował jako wikariusz par. św. Aleksandra w Kijowie i katecheta. W latach 1904–1910 kierował budową kościoła św. Mikołaja w tym mieście, a nast. został administratorem powstałej przy nim parafii (w 1918 liczyła 16 283 wiernych). 29.04. 1919 aresztowany i wkrótce zwolniony. W 1925 pod presją GPU podpisał obszerne oświadczenie powołujące się na listy ks. Josepha Kruschinskiego z diec. tiraspolskiej, ks. Kazimierza Nanowskiego z diec. kamienieckiej i ks. Andrzeja Fedukowicza z diec. łucko-żytomierskiej (zob. biogramy), potępiających rzekomą antysow. działalność szpiegowską i polit. księży pol., ich współpracę z wywiadem pol. itp. Zostało ono opublikowane w polskojęzycznej gazecie

„Sierp" (26.04.1925), ukazującej się w Kijowie. Aresztowany 14.01.1930 i uwięziony najpierw w więzieniu DPU w Kijowie, a nast. w Jarosławlu n. Wołgą, w grupie 30 pol. księży z Ukrainy. 12.03.1930, oskarżony o przestępstwa polit. (rzekoma działalność kontrrew. i szpiegowska, współpraca z wywiadem pol. itp.) przewidziane w art. 54–3 i 54–6 KK USSR, został 10.05 tr. skazany przez *trojkę* przy Kolegium DPU USSR w Kijowie na 7 lat łagrów. Początek wyroku liczył się od 15.01.1930. W czasie procesu odrzucił jako nieprawdziwe oskarżenia o werbowanie Polaków z Kijowa do działalności szpiegowskiej na rzecz Polski i współpracę w tej dziedzinie z konsulem pol. w tym mieście. Wyrok odbywał na Sołówkach. 4.10.1933 przebywał w łagrze Kiem', Murmanskaja Żeleznaja Doroga. 25.03.1935 otrzymał, jak się zdaje, skierowanie na zesłanie do Archangielska. Zm. w lazarecie na Sołówkach w maju (?) 1935, po odbyciu spowiedzi u ks. Wacława Szymańskiego z tej samej diecezji (zob. biogram). Miał tytuł kanonika-filozofa kapituły ołyckiej (od 1919) i był kanonikiem honor. kapituły żytomierskiej. Wg określenia jego rodzonej siostry był inwalidą *na obie nogi*. Miał najbliższą rodzinę w Polsce oraz w Kijowie. Bezskutecznie starał się o wciągnięcie na listę wymiany do Polski. Źródła: [1: syg. III/28, k. 70]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [23: 1904–1918, 1920–1925]; [68]; [84]; [88: 1935, nr 33, s. 523]; [235, z. 8]; [253: 1995, nr 64]; [262]; [262: PKK, f. 8406, op. 2]; [267]; [287].

Żmijewski Jan (1879 – 1902 – 1970). Zakonnik franciszkański, należący do klasztoru przy Bazylice Grobu Pańskiego w Jerozolimie. W 1919 pracował chwilowo jako wikariusz w kolegiacie ołyckiej. Schwytany w drodze do chorego przez bolsz. bandę Szeleściuka, był przez 3 dni więziony w poniżających warunkach i przez 2 noce zmuszany do spania między dwojgiem ludzi umierających w wiejskiej chacie na tyfus. W latach 1920–1923 był administratorem par. Dąbrowica w dek. Łuck. Należał w tym czasie do klasztoru oo. Franciszkanów w Zasławiu. Po II wojnie świat. pracował w diec. włocławskiej. Zm. w domu księży emerytów w Ciechocinku w 1970. Źródła: [30, s. 20]; [23: 1920, 1923]; [142].

Żołnierowicz Ignacy s. Franciszka (1890 – 1915 – 1937). Ur. 20.12 na Wileńszczyźnie. Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył metropolitalne seminarium duch. w Petersburgu. W 1915 pracował w Smoleńsku. Od 1916 był katechetą w Rybińsku w Rosji, a na początku lat dwudziestych

(1921) administratorem par. w Orszy. W latach 1925–1928 wymieniany jest jako administrator par. Świeciłowicze w dek. mohylewsko-horceńskim oraz innych parafii. W 1925 był jednocześnie administratorem par. Niepokalanego Poczęcia NMP „na Gruzinach" w Moskwie, a późn. par. w Smoleńsku. Aresztowany w lutym 1929 w Smoleńsku i 19.04 tr. skazany na 3 lata zesłania w Kaińsku. Ponownie aresztowany 5.12.1930 na podstawie art. 58–4, 58–10 i 58–11 KK ZSSR i skazany na 5 lat robót w łagrze na Wyspach Sołowieckich, z końcem wyroku 6.11.1934. Na Sołówki przybył 5.12.1930. Latem 1932, w związku z wykryciem rzekomego *zwartego antysowieckiego ugrupowania,* istniejącego jakoby wśród więzionych w łagrze na wyspie Anzer (śledztwem objętych zostało również 32 księży i kilka osób świeckich), zarząd USŁag (ISO USŁag, OGPU LWO oraz OO ISO USŁag) w rozporządzeniu z 9.07.1932 podjął w stosunku do niego następującą decyzję: *Przedstawić akt oskarżenia z art. 58–10 KK i wystąpić z wnioskiem o podniesienie wyroku do 10 lat. Do chwili otrzymania decyzji trzymać w izolacji od pozostałych księży* [284]. W czerwcu 1934 wywieziony został z Sołówek do Rybińska. W sierpniu tr. znajdował się w Smoleńsku, gdzie jakoby podjął pracę duszp. Ponownie aresztowany w Smoleńsku pod koniec 1935 i 1.02.1936 decyzją specjalnej *trojki* UNKWD obw. smoleńskiego skazany na 5 lat łagrów. Skierowany do jednego z łagrów KARŁagu w Kazachstanie. Ostatni jego list z łagru nosi datę 15.01.1937. Pismo Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 do MSZ podaje informację, że ks. Ignacy Żołnierowicz zm. w sierpniu 1937 w wiosce Dolinskoje k. Karagandy w Kazachstanie. Źródła: [1: syg. III/100, k. 180]; [14: 1909–1917, 1923, 1925–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [44: 1924, nr 15, s. 126]; [219]; [262]; [262: PKK, f. 8406, op. 2]; [284].

Żołnierowicz Władysław s. Hipolita (1890 – 1915 – po 1937). Ur. 20.12 na Wileńszczyźnie. Należał do archidiec. mohylewskiej. Seminarium duch. ukończył w Petersburgu i od 1916 był wikariuszem par. św. Antoniego w Witebsku. W 1921 i późn. pracował jako administrator niewielkiej par. Smolany (w 1917 liczyła 763 wiernych) w dek. Orsza, a nast., do początku 2. poł. lat dwudziestych, administrator par. Obolce (920 parafian) w tym samym dek. oraz innych pozbawionych opieki parafii. Aresztowany został 27.02.1927 i 3.05 tr. skazany na 5 lat łagrów na Sołówkach, gdzie był do maja 1930. Dn. 8.05.1930 na podstawie amnestii wyrok ten zamieniony został na 3 lata zsyłki. 27.08.1930 znajdował się chwilowo w więzieniu w Nowosybirsku, a we wrześniu tr. przybył do Priwalichina. 3.05.1933 ukoń-

czył wyrok zsyłki i w styczniu 1934 przyjechał do Orła. W sierpniu 1934 skierowany do miejscowości Wieliż na Białorusi (chodzi zapewne o dawną parafię w gub. witebskiej, która w 1917 liczyła tylko 93 wiernych). Wg listy A. Ponińskiego znajdował się tam nadal w 1937, bez prawa jej opuszczania. Ostatni list pisany przez niego z Wieliża do PCK w Moskwie datowany jest 20.03.1937. Wg pisma Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie z 28.06.1938 został ponownie aresztowany w 1937. Dalsze losy nie znane. Źródła: [1: syg. III/100, k. 181]; [6: syg. 126, k. 32]; [14: 1912–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [102]; [219]; [262]; [262, PKK, f. 8406, op. 2].

Żukowski Antoni s. Józefa (1885 – 1909 – 1937). Ur. 25.02 w Irkucku (?). Należał do archidiec. mohylewskiej. Był absolwentem metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu. W 1912 zajmował stanowisko administratora par. Przemienienia Pańskiego w Błagowieszczeńsku w Rosji azjatyckiej (w 1917 parafia liczyła 2800 wiernych). W tym samym roku mianowany filialistą w kościele Niepokalanego Serca Maryi w Bernaule (filia liczyła 500 wiernych) w dek. Tomsk na Syberii. W 1912 miejscowe władze wszczęły przeciw niemu sprawę o naruszenie przepisów państwowych, dotyczących działalności rel. (art. 92), lecz została ona umorzona. W 1920 został aresztowany przez CZEKA i spędził 8 miesięcy w areszcie jako zakładnik. W latach 1924–1925 był administratorem kościołów w Bernaule oraz w Pieremienowce w dek. omskim i Nowonikołajewsku w dek. tomskim. 6.06.1925 na prośbę dziekana tomskiego ks. Józefa Demikisa oraz dzięki staraniom parafian z Irkucka przybył do tego miasta i objął stanowisko duszpasterza miejscowej parafii. Pozostawał na nim do sierpnia 1926. Dn. 17.08.1926 został aresztowany, oskarżony o przestępstwa polit., po dłuższym śledztwie skazany na podstawie art. 58–10 KK RSFSR na 3 lata więzienia i skierowany do łagru w Wiszera na Uralu (według danych z GAIO, f. 297, op. 3, d. 50, k. 1 został zesłany do obw. archangielskiego). Po odbyciu większości wyroku otrzymał 17.08.1928 decyzję GPU o zesłaniu na 3 lata do Syktywkaru w Komi ASSR. W liście do PCK w Moskwie z 29.05.1933, pisanym z Syktywkaru (adres: 8/10 Dom Pietra Andriejewicza Kuzniecowa), donosił, że 17.08.1932 skończył się termin jego zesłania, lecz nie otrzymał dokumentu zwolnienia, pomimo zwracania się w tej sprawie

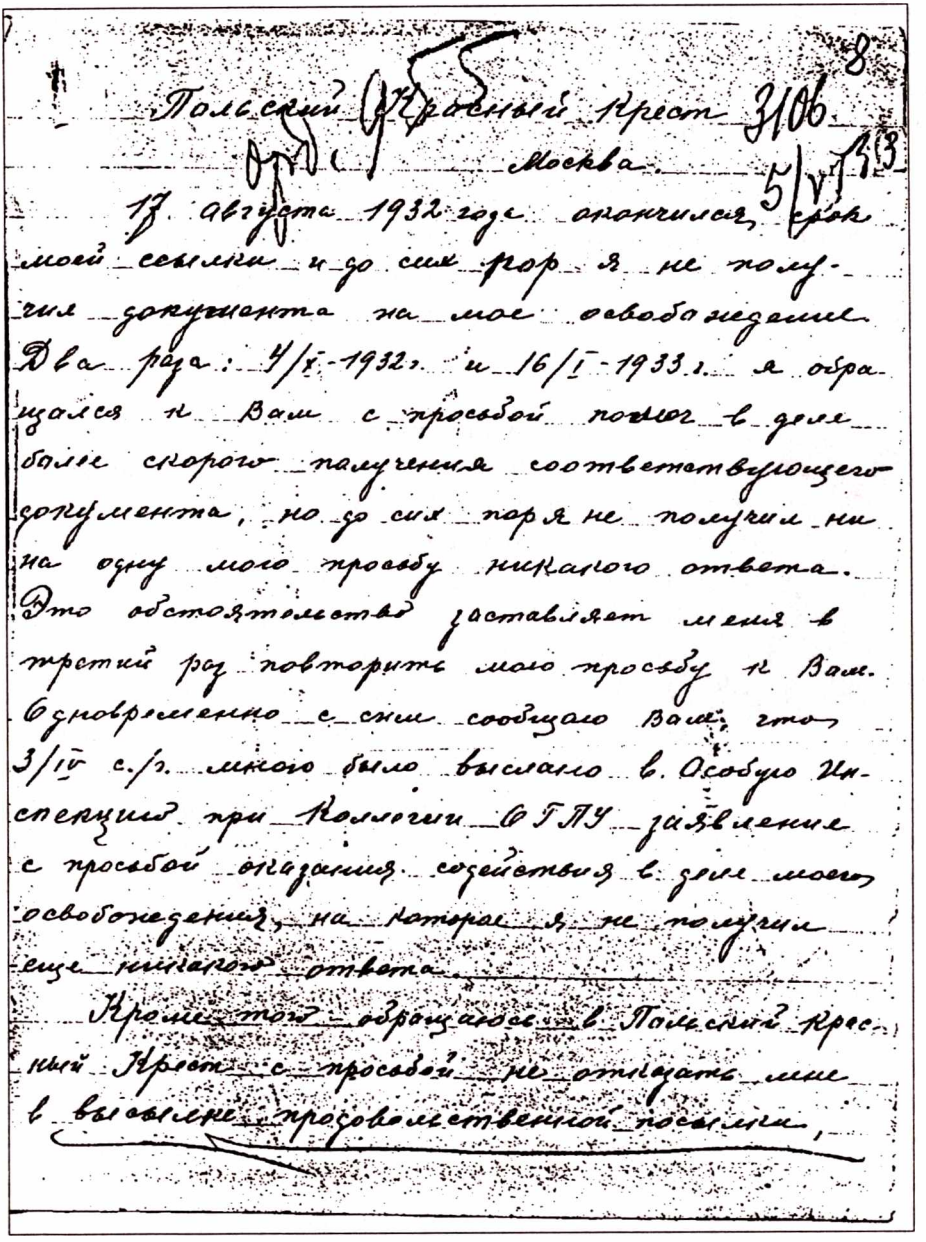

Польский Красный Крест 3106 8

Москва. 5/VI 33

17 августа 1932 года окончился срок моей ссылки и до сих пор я не получил документа на мое освобождение. Два раза: 4/X-1932 г. и 16/I-1933 г. я обращался к Вам с просьбой помог в деле более скорого получения соответствующего документа, но до сих пор я не получил ни на одну мою просьбу никакого ответа. Это обстоятельство заставляет меня в третий раз повторить мою просьбу к Вам. Одновременно с сим сообщаю Вам, что 3/IV с./г. мною было выслано в Особую Инспекцию при Коллегии ОГПУ заявление с просьбой оказания содействия в деле моего освобождения, на которое я не получил еще никакого ответа.

Кроме того обращаюсь в Польский Красный Крест с просьбой не отказать мне в высылке продовольственной посылки,

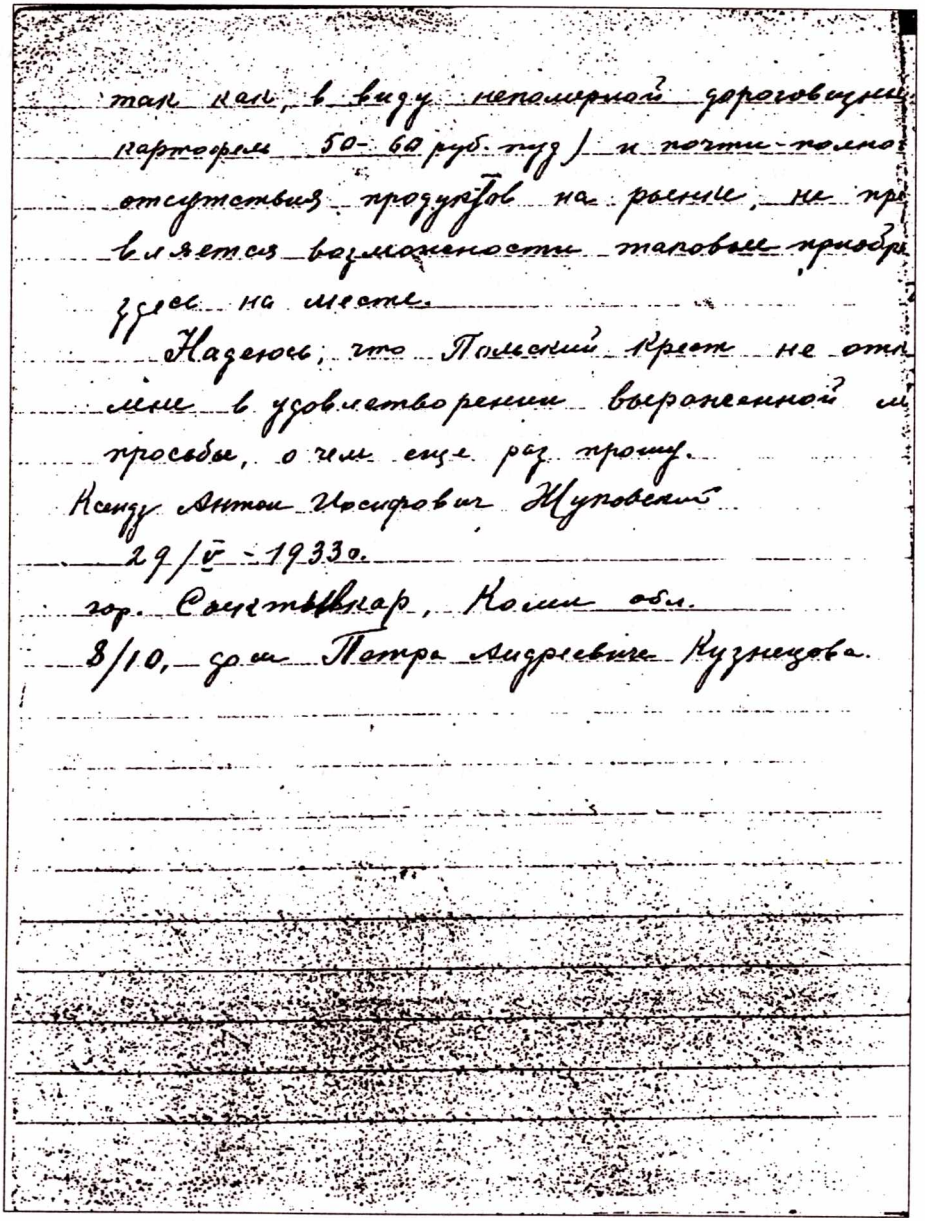

так как, в виду непомерной дороговизны
картофель 50-60 руб. пуд) и почти полно
отсутствия продуктов на рынке, не пр
вляется возможности таковые приобр
здесь на месте.
Надеюсь, что Польский Крест не отк
лене в удовлетворении выраженной м
просьбы, о чем еще раз прошу.
Ксендз Антон Иосифович Жуковский
29/V-1933 г.
гор. Сыктывкар, Коми обл.
8/10, дом Петра Андреевича Кузнецова.

31. List do PCK w Moskwie ks. Antoniego Żukowskiego z 29.05.1933 r. z zesłania na Syberii (rozstrzelany w łagrze na Sołówkach 12.10.1937 r.) z prośbą o pomoc w opuszczeniu zesłania (ukończył wyrok) i paczkę żywnościową. GARF PKK, 8406–1755–8. Zbiory I. Zaikiny.

listem z 3.04.1933 do specjalnego inspektora przy Kolegium OGPU. Prosił o pomoc w uzyskaniu dokumentu o zwolnieniu, a także o paczki żywnościowe, gdyż, jak pisał, *z powodu niewiarygodnej drożyzny – kartofle 50–60 rubli za pud – i całkowitego braku produktów na rynku, zdobycie takowych na rynku jest niemożliwe* [262, PKK, f. 8406, op. 2]. Zwolniony został z zesłania 28.10.1933 i przybył do Irkucka. Był tam już w styczniu 1934 i ponownie objął stanowisko administratora miejscowej parafii (w 1937 liczyła już tylko 236 osób). Dojeżdżał także do innych parafii syberyjskich, od dawna pozbawionych duszpasterzy. Mieszkał przy ul. Krasnoj Zwiezdy 4/30. Według listy A. Ponińskiego z marca 1937 nadal przebywał w Irkucku, bez prawa opuszczania miasta. Na początku lipca 1937 wyjechał do Tomska na prośbę tamtejszych wiernych o odprawienie nabożeństwa. 14.07.1937 został tam po raz kolejny aresztowany na podstawie oskarżenia o agitację rel. i działalność kontrrew. Aresztował go naczelnik 3 miejskiego oddziału NKWD w Tomsku, lejtnant Romanow, inicjator aresztowań innych księży i wielu katolików. Kierownik Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie, T. Błaszkiewicz, w piśmie do MSZ z 25.01.1938 informował, że ks. Żukowski we wrześniu 1937 wyjechał do Omska (!) w celach duszp. i został tam aresztowany 14.09 tr., co było niedokładnym powtórzeniem podanej wyżej wiadomości o wyjeździe do Tomska. Po bardzo ciężkim śledztwie w Tomsku został przewieziony do Nowosybirska na dalszy ciąg śledztwa. W jego aktach zachowało się napisane własnoręcznie zeznanie, podpisane przez śledczego Kononowa, w którym całkowicie przyznaje się do winy i potwierdza wszystkie stawiane mu zarzuty, m.in. i te, że – podobnie jak księża Hieronim Cerpento i Julian Groński (zob. biogramy) – był członkiem tajnego tzw. Sybirskiego Komitetu Pol., który przygotowywał wojsk. oddziały powstańcze (*legiony pol.*) z miejscowych katolików w celu obalenia władzy sow. Charakter odręcznego pisma zdradza całkowite wyczerpanie nerwowe i załamanie psychiczne. 4.10.1937 przez OSO UNKWD został skazany na śmierć i po niespełna tygodniu, 12.10.1937 o godz. 10 wieczorem – rozstrzelany. Źródła: [1: syg. III/100, k. 181]; [6: syg. 126, k. 32]; [14: 1912–1917, 1923–1932]; [32: syg. A.44.115/1]; [103]; [139]; [174]; [231]; [262]; [262, PKK, f. 8406, op. 2]; [290 (2)]; [299].

Żukowski Stanisław s. Karola (1868 – 1892 – 1947). Należał do diec. łucko-żytomierskiej, późn. łuckiej. Był absolwentem seminarium duch. w Żytomierzu. Prałat, kanonik-scholastyk kapituły żytomierskiej. W latach 1892–1907 pracował jako administrator par. Nieświcz w dek. łuckim. Późn.

(1910–1914) był mansjonarzem w Kamieńcu Podolskim, a nast. w Kijowie, gdzie przed 1918 był dziekanem i katechetą w gimnazjum wojsk. oraz redaktorem czasopisma „Lud Boży". Przez dwa lata (1918–1920) pełnił funkcję dziekana kijowskiego. W sierpniu 1919 został aresztowany w Kijowie, lecz po kilku dniach zwolniony. Późn. przebywał w diec. łuckiej, gdzie przez cały okres międzywojenny pracował w seminarium duch. jako profesor śpiewu i na różnych stanowiskach w kurii biskupiej (egzaminator prosynodalny, penitencjarz katedralny, członek Komisji ds. Dyscypliny w seminarium duch., cenzor ksiąg rel. i członek Rady ds. Administracji Dobrami Materialnymi Diecezji. Zm. 7.04.1947 jako kapelan Sióstr Urszulanek Konającego Serca Jezusa w domu tego Zgromadzenia koło Łodzi. Źródła: [23: 1894–1918, 1920, 1923–1938]; [68; BKUL, Rkp 1952, s. 109]; [142].

Żukowski Stanisław s. Karola (1868 – ? – ?). Wg akt personalnych GPU/NKWD ksiądz kat. z par. Jampol (diec. kamieniecka). Został tam aresztowany 5.07.1927, skazany na 3 lata zesłania i wysłany do Turyńska, rej. Irbit w obw. uralskim. Po odbyciu wyroku powrócił na Podole i zamieszkał w miejscowości Daszew w obw. winnickim. W styczniu 1934 miał się przenieść do Hajsyna na Podolu, a w marcu 1935 do miejscowości Cieplik w obw. witebskim. W styczniu 1936 wyjechał jakoby do miejscowości Lgow Kurski. Dalsze losy nie znane. Nazwisko i imię oraz rok urodzenia zgadzają się z biogramem ks. Stanisława Żukowskiego, poprzedzającym niniejszy biogram. Zbieżność niektórych danych trudna do wyjaśnienia, gdyż w diec. łucko-żytomierskiej nie było dwóch księży o tym samym imieniu, nazwisku i roku urodzenia. Źródła: [262, PKK, f. 8406, op. 2]; [303].

Żych Zygmunt s. Medarda (1893 – 1917 – ?). Ur. w Złotopolu w gub. kijowskiej. Należał do diec. łucko-żytomierskiej i seminarium duch. ukończył w Żytomierzu. W r. nast. po święceniach kapł. był katechetą w prywatnych gimnazjach żeńskich Owsianikowej (?) i Pokramowicz w Żytomierzu. Od 1919 pracował jako administrator par. Pawołocz w dek. Skwira, a czasowo również par. Nowosielica. Od 1924 był administratorem par. Malin i czasowo par. Rozważów w dek. radomyskim. Aresztowany 5.02.1930. Więziony był w Korosteniu i w Kijowie. Przez *trojkę* OGPU USSR skazany na 5 lat łagrów i 26.05.1930 skierowany do *politizolatora* w

Jarosławlu n. Wołgą w grupie 30 księży pol. z Ukrainy. Pismo Konsulatu RP w Kijowie z 24.02.1930 do MSZ podaje nieścisłą datę aresztowania: po 25.04.1929 i długość wyroku 10 lat łagrów). Drogą wymiany więźniów 15.09.1932, razem z grupą 17 księży, znalazł się w Polsce. Miał najbliższą rodzinę po obu stronach granicy. Dalsze losy nie znane. Źródła: [5: syg. 11049, k. 23]; [7: syg. 2ER 135]; [14: 1931–1932]; [66]; [78, s. 36]; [80: 1930, nr 19, s. 230]; [235, z. 8]; [262].

Żyliński Bolesław s. Józefa (1894 – 1920 – 1939). Ur. 30.10. Należał do diec. łucko-żytomierskiej, późn. łuckiej. Przez dwa lata (1915–1917) studiował w seminarium duch. w Petersburgu, a nast. przeniósł się do seminarium w Żytomierzu. Studia ukończył w Tarnowie, gdzie z powodu wojny mieściło się chwilowo seminarium żytomierskie, i tam w 1920 przyjął święcenia kapł. Na polecenie bpa Ignacego Dub-Dubowskiego udał się 23.11.1920 potajemnie do Rosji sow. jako jeden z 7 wysłanych tam przez niego księży i podjął pracę w opuszczonych parafiach w północnej części diec. łucko-żytomierskiej w pobliżu granicy pol. Był administratorem jednocześnie kilku parafii: Olewska, Owrucza, Wieledników i Łabunia. Wobec coraz większych ograniczeń i utrudnień duszpasterstwa ze strony władz sow. pracował także w ukryciu. 12.02.1926 został aresztowany i osadzony w więzieniu GPU w Olewsku. W związku z procesem ks. Teofila Skalskiego (zob. biogram) w Moskwie moskiewska „Prawda" z 28.01.1928 pisała o rzekomej organizacji rekrutującej szpiegów spośród księży pol., wysyłanych nielegalnie na teren ZSSR, i wymieniała ks. Żylińskiego z Olewska, jako kierującego ich powrotami do Polski z terenów Rosji sow. Po dziesięciodniowej rozprawie przed Kolegium OGPU w Korosteniu k. Żytomierza na podstawie oskarżenia o szpiegostwo na rzecz Polski od 1920 otrzymał 6.08.1926 wyrok śmierci. 9.09.1926 do Owrucza, gdzie skazaniec był więziony, przybył kat mający wykonać wyrok. Na wieść o tym zmarł w Olewsku na atak serca ojciec ks. Żylińskiego. Wyrok nie został wykonany, lecz skazańca trzymano w celi śmierci przez 4 miesiące. Ambasador Francji w Moskwie, J. Herbette, poruszał z zastępcą komisarza ludowego spraw zagr. M. Litwinowem sprawę powyższego wyroku. Po kilku miesiącach ks. Żylińskiego powiadomiono, że wyrok został zawieszony, z zastrzeżeniem jednak, że może być w każdej chwili wykonany. W tym przeświadczeniu utrzymywany był podczas pobytu w więzieniu w Czernihowie przez 4 lata i 8 miesięcy. Systematycznie skreślano go z proponowanej przez władze pol. listy więźniów do wymiany. Wg notatki MSZ z 5.04.1930, przesłanej prymasowi Polski, został 13.03.1930

przewieziony do Moskwy z poleceniem deportacji na północ. 28.06.1930 został skierowany do łagru na Sołówkach. 21.07.1930 uciekł z obozu przejściowego dla więźniów pod Archangielskiem, w którym przebywało wówczas 28 tys. osób. Po trwającej 6 tygodni ucieczce i po dramatycznych przygodach, w czasie których kilkakrotnie przestrzelono mu ubranie, 11.09.1930 dotarł do Polski. W tym samym roku podjął pracę we wsch. części diec. łuckiej. Do 1937 był administratorem par. Powórsk w dek. Kowel, a nast. Ludwipol w dek. koreckim. W relacji na temat swoich losów w ZSSR (ukazała się w „Przewodniku Katolickim", 1931, nr 11 oraz w czasopiśmie „Walka z bolszewizmem", 1931, t. 5, nr 35), oceniał, że został aresztowany i skazany za to, iż, jak pisał *[...] w czterech powierzonych mej pieczy parafiach na 8 tysięcy ludności polskiej było tylko 7 bolszewików, za to, że młodzież polska mocno trzymała się wiary katolickiej, za to, że chrzciłem chore dzieci nie zapisane jeszcze w gminie, za to, że ratowałem współbraci kapłanów, za to, że głosiłem parafianom, że Ojczyzna ich to Polska* [81, s. 56]. Zginął tragicznie na początku wojny w 1939. Źródła: [1: syg. III/28, k. 78]; [6: syg. 125, k. 82; syg. 126, k. 32, 69a]; [14: 1917]; [23: 1918–1939]; [47: 1926, nr 3, s. 50–51]; [68]; [78, s. 36]; [81]; [140]; [142]; [162, s. 460]; [175]; [262].

ANEKSY

ANEKS 1

Paragraf 58 Kodeksu Karnego RSFSR. Redakcja z 1926 r. Przyjęty na 2 sesji XII Zjazdu WCIK, wprowadzony w życie na mocy decyzji WCIK z 22 listopada 1926 r., obowiązujący od 1 stycznia 1927 r. SU[1], Nr 80, s. 300.

Tłum. z jęz. rosyjskiego H. Owsiany.

Dział specjalny. Rozdział I[2]. Przestępstwa antypaństwowe[3].

1. Przestępstwa kontrrewolucyjne.

58.1. Za kontrrewolucyjne uznaje się wszelkie działanie skierowane na obalenie, podkopywanie i osłabianie władzy rad robotniczo-chłopskich i wybranych przez nie na podstawie Konstytucji ZSSR i konstytucji republik związkowych – rządów robotniczo-chłopskich Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, republik związkowych i autonomicznych, lub podkopywanie i osłabianie bezpieczeństwa zewnętrznego ZSSR oraz podstawowych gospodarczych, politycznych i narodowościowych osiągnięć rewolucji proletariackiej.

W oparciu o zasady międzynarodowej solidarności interesów wszystkich ludzi pracy działania takie, uznawane za kontrrewolucyjne także wtedy, gdy

---

[1] Sudiebny Ukaz (dalej: SU) – Monitor Sądowy (?).

[2] Rozdział ten został wprowadzony w życie z chwilą uprawomocnienia się *Dekretu o przestępczości państwowej*, przyjętego na 3 sesji III Zjazdu CIK ZSSR dn. 25 lutego 1927 r.

[3] Na podstawie zawartego w tym rozdziale art. 58 skazywani byli wszyscy księża katoliccy i inni, poczynając od 1927 r.

są skierowane przeciwko jakiemukolwiek innemu państwu ludzi pracy – nawet gdyby nie wchodziło w skład ZSSR [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

58.1a. Zdrada ojczyzny, tj. działania podejmowane przez obywateli ZSSR ze szkodą dla potencjału wojennego ZSSR, jego niezależności państwowej lub nienaruszalności terytorialnej, a mianowicie: szpiegostwo, zdrada tajemnic wojskowych i państwowych, przejście na stronę wroga, ucieczka lub przelot za granicę karane są najwyższym wymiarem kary – rozstrzelaniem i konfiskatą całego mienia, a przy okolicznościach łagodzących – pozbawieniem wolności na okres lat dziesięciu[4] [20 lipca 1934 r., SU, Nr 30, art. 173][5].

58.1b. Za te same przestępstwa, dokonywane przez wojskowych, przewiduje się najwyższy wymiar kary – rozstrzelanie oraz konfiskatę całego mienia [20 czerwca 1934 r., SU, Nr 30, art. 173].

58.1c. W przypadku ucieczki lub przelotu za granicę osoby wojskowej pełnoletni członkowie jego rodziny, którzy w jakikolwiek sposób przyczynili się do przygotowania lub dokonania zdrady albo wiedząc o niej nie powiadomili o tym władz, zostaną ukarani pozbawieniem wolności od lat pięciu do dziesięciu z konfiskatą całego mienia. Pozostali pełnoletni członkowie rodziny zdrajcy, którzy razem z nim zamieszkiwali lub byli na jego utrzymaniu do chwili dokonania przestępstwa – podlegają karze pozbawienia prawa wyborczego i zesłania w odległe rejony Syberii na lat pięć [20 lipca 1934 r., SU, Nr 30, art. 173].

58.1d. Niedoniesienie ze strony osoby wojskowej o przygotowywanej lub dokonanej zdradzie pociąga za sobą pozbawienie wolności na lat dziesięć. Niedoniesienie ze strony innych obywateli (nie wojskowych) będzie karane zgodnie z art. 58.12 [20 lipca 1934 r., SU, Nr 30 art. 173].

58.2. Powstanie zbrojne lub wtargnięcie band kontrrewolucyjnych na terytorium sowieckie w celach kontrrewolucyjnych lub w celu przejęcia władzy w centrum lub na prowincji – w tych samych celach, a ściślej – z zamiarem oderwania przy użyciu siły od ZSSR i poszczególnych republik związkowych jakiejkolwiek części ich terytorium lub zerwanie zawartych przez ZSSR umów międzynarodowych, pociąga za sobą –

---

[4] Zob. art. 28.

[5] Art. art. 58.1a – 58.1d wprowadzono w życie z chwilą uprawomocnienia się dekretu CIK ZSSR z 8 czerwca 1943 r.

– najwyższy wymiar prewencji społecznej – rozstrzelanie lub uznanie za wroga ludu pracującego, konfiskatę mienia i pozbawienie obywatelstwa w republice związkowej, a tym samym obywatelstwa ZSSR, i wypędzenie z terytorium ZSSR na zawsze, z możliwością, przy zaistnieniu okoliczności łagodzących, obniżenia kary do pozbawienia wolności na okres nie mniejszy niż trzy lata, z konfiskatą całego mienia lub jego części [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

58.3. Kontakty z obcymi państwami lub ich przedstawicielami w celach kontrrewolucyjnych oraz sprzyjanie w jakikolwiek możliwy sposób obcemu państwu, znajdującemu się w stanie wojny z ZSSR lub prowadzącemu z nim walkę w formie interwencji lub blokad, pociąga za sobą środki prewencji społecznej wymienione w art. 58.2 niniejszego Kodeksu [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

58.4. Okazywanie pomocy w jakiejkolwiek formie tej części burżuazji międzynarodowej, która, nie uznając równości prawnej systemu komunistycznego, wchodzącego na miejsce systemu kapitalistycznego, dąży do obalenia tego systemu, oraz pomaganie osobom znajdującym się pod wpływem lub będącym członkami organizowanych przez tę burżuazję grup i organizacji społecznych w realizowaniu wrogiej działalności wobec ZSSR, pociąga za sobą –

– pozbawienie wolności na okres nie mniejszy niż trzy lata z konfiskatą całego mienia, a przy szczególnie obciążających okolicznościach podwyższenia środków prewencji społecznej – do najwyższego wymiaru kary lub uznania za wroga ludu pracującego włącznie z pozbawieniem obywatelstwa republiki związkowej, a tym samym obywatelstwa ZSSR, wypędzenie z terytorium ZSSR na zawsze i konfiskatę mienia [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

58.5. Nakłanianie obcego państwa lub jakichkolwiek działających w nim grup społecznych – poprzez kontakty z ich przedstawicielami, wykorzystywanie fałszywych dokumentów lub za pomocą innych środków – do wypowiedzenia wojny, zbrojnej interwencji w ZSSR lub do innych nieprzyjaznych kroków, a w szczególności: blokady, przejmowania mienia państwowego ZSSR lub innych republik związkowych, zrywanie kontaktów dyplomatycznych, zrywanie umów międzynarodowych zawartych z ZSSR itp. pociąga za sobą –

– środki prewencji społecznej wymienione w art. 58.2 niniejszego Kodeksu [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

56.6. Szpiegostwo, tzn. przekazywanie, wykradanie lub gromadzenie w celu przekazania informacji, będących ze względu na treść specjalnie chronioną tajemnicą państwową, obcym państwom, organizacjom kontrrewolucyjnym lub osobom prywatnym, pociąga za sobą –

– pozbawienie wolności na okres nie mniejszy niż trzy lata, konfiskatę całości lub części mienia, a w przypadkach gdy szpiegostwo spowodowało lub mogło spowodować szczególnie ciężkie następstwa dla interesów ZSSR –

– najwyższy wymiar prewencji społecznej – rozstrzelanie lub uznanie za wroga ludu pracującego z pozbawieniem obywatelstwa republiki związkowej, a tym samym obywatelstwa ZSSR, i wygnanie z terytorium ZSSR na zawsze oraz konfiskatę mienia.

Przekazywanie, wykradanie lub gromadzenie w celu przekazania informacji ekonomicznych, które ze względu na treść nie stanowią szczególnie chronionej tajemnicy państwowej, ale podlegają specjalnemu ogłaszaniu z powodu zakazów prawnych oraz dyspozycji kierownictwa resortów, zakładów i urzędów – za wynagrodzeniem lub bezpłatnie – organizacjom lub osobom wymienionym wyżej pociąga za sobą –

– pozbawienie wolności do lat trzech [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

UWAGA 1. Za specjalnie chronione tajemnice państwowe uważa się informacje wymienione w specjalnym wykazie zatwierdzonym przez Radę Komisarzy Ludowych ZSSR – po uprzednim uzgodnieniu z Radami Komisarzy Ludowych republik związkowych i po podaniu do powszechnej wiadomości [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

UWAGA 2. Odnośnie do szpiegostwa osób wymienionych w art. 193[6] niniejszego Kodeksu zachowuje ważność art. 194.24 tegoż kodeksu [9 stycznia 1928 r., SU, Nr 12, art. 108].

58.7. Dyskredytowanie przemysłu państwowego, transportu, handlu, obrotu pieniężnego i systemu kredytowego, jak również kooperacji, prowadzone w celach kontrrewolucyjnych poprzez odpowiednie instytucje i przesiębiorstwa państwowe lub przeciwdziałanie ich normalnemu funkcjonowaniu, jak również wykorzystywanie instytucji i przedsiębiorstw państwowych lub przeciwdziałanie ich normalnemu funkcjonowaniu, dokonywane w interesach

[6] Zob. Dekret Rady Ministrów ZSSR z 8.06.1947, s. 152.

byłych właścicieli lub zainteresowanych organizacji kapitalistycznych, pociągają za sobą –

– środki prewencji społecznej wymienione w art. 58.2 niniejszego Kodeksu [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

58.8. Dokonywanie aktów terrorystycznych skierowanych przeciwko przedstawicielom władzy sowieckiej albo działaczom rewolucyjnych organizacji robotniczych i chłopskich oraz udział w dokonywaniu takich aktów nawet przez osoby nie należące do organizacji kontrrewolucyjnych pociąga za sobą –

– środki prewencji społecznej wymienione w art. 58.2 niniejszego Kodeksu [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

59.9. Niszczenie, uszkadzanie w celach kontrrewolucyjnych – za pomocą wybuchów, podpaleń lub innych sposobów – kolejowych lub innych dróg i środków komunikacji, systemów łączności, wodociągów, magazynów państwowych i społecznych oraz innych obiektów, a także mienia państwowego i społecznego, pociąga za sobą –

– środki prewencji społecznej wymienione w art. 58.2 niniejszego Kodeksu [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

58.10. Propaganda lub agitacja zawierająca hasła, które nawołują do obalenia, podważenia lub osłabienia władzy sowieckiej, albo dokonywanie określonych przestępstw kontrrewolucyjnych (art. art. 58.2–58.9) niniejszego Kodeksu, jak również rozpowszechnianie lub opracowywanie i przechowywanie literatury o tego typu treści, pociąga za sobą –

– pozbawienie wolności na okres nie mniej niż sześciu miesięcy. Te same działania podczas rozruchów masowych lub z wykorzystaniem przesądów religijnych i uprzedzeń narodowościowych, albo w czasie trwania stanu wojennego lub w miejscowościach, w których ogłoszono stan wojenny, pociąga za sobą –

– środki prewencji społecznej wymienione w art. 58.2 niniejszego Kodeksu [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330]

58.11. Wszelka działalność organizacyjna, zorientowana na przygotowanie lub dokonanie przewidzianych w niniejszym rozdziale przestępstw, jak również udział w organizacji utworzonej w celu przygotowania lub dokonania jednego z przestępstw przewidzianych w niniejszym rozdziale pociąga za sobą –

– środki prewencji społecznej wymienione w odpowiednich artykułach niniejszego rozdziału [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

58.12. Niedoniesienie znanej i wiarygodnej informacji o przygotowywanym lub dokonanym przestępstwie kontrrewolucyjnym pociąga za sobą –

– pozbawienie wolności na okres nie mniej niż sześciu miesięcy [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

58.13. Aktywne działania lub aktywna walka przeciwko klasie robotniczej i ruchowi rewolucyjnemu, ujawnione w czasie pełnienia odpowiedzialnego stanowiska (agentura) za czasów carskich albo we władzach kontrrewolucyjnych okresu wojny domowej, pociąga za sobą –

– środki prewencji społecznej wymienione w art. 58.2 niniejszego Kodeksu [6 czerwca 1927 r., Nr 49, art. 330].

58.14. Kontrrewolucyjny sabotaż, tj. świadome niewykonanie przez kogoś określonych obowiązków albo świadomie niedbałe ich wykonywanie ze specjalnym zamiarem osłabienia władzy rządu i działalności aparatu państwowego, pociąga za sobą –

– pozbawienie wolności na okres nie mniej niż jednego roku, z konfiskatą całego lub części mienia, lub w okolicznościach szczególnie obciążających podwyższenie wymiaru kary aż do rozstrzelania i konfiskaty mienia włącznie [6 czerwca 1927 r., SU, Nr 49, art. 330].

ANEKS 2

Oryginał: AMO, d. Awgło P. J.
Kopia: rękopis.

Tłum. z jęz. rosyjskiego A. Mańko.

Akt oskarżenia w sprawie No 90/31 przeciwko AWGŁO PIOTROWI s. JÓZEFA o postępowanie przewidziane w art. 66, 68, 72 KK BSSR.

Na podstawie zawartych w aktach materiałów śledczych zostało ustalone, że oskarżony Awgło Piotr s. Józefa od r. 1928 jest aktywnym uczestnikiem dywersyjno-powstańczej Polskiej Organizacji Wojskowej i agentem polskiego wywiadu. Od r. 1930 był jednym z przywódców tej organizacji na Białorusi. Na polecenie organizacji utrzymywał osobisty kontakt z konsulami polskimi Moskwy i Leningradu i poprzez księdza Borowika[7] w Mińsku, którym przekazywał materiały szpiegowskie, od nich zaś otrzymywał wskazówki odnośnie do prowadzenia działalności powstańczej i utworzenia komórek Polskiej Organizacji Wojskowej. Przekazywał również materiały szpiegowskie przedstawicielowi wywiadu francuskiego, biskupowi Neveu[8] w Moskwie. Na polecenie polskich przedstawicielstw dyplomatycznych w ZSSR tworzył w Leningradzie i na terytorium BSSR, osobiście i poprzez podlegających mu księży, komórki POW do walki zbrojnej z władzą sowiecką. Za wykonywaną szpiegowską kontrrewolucyjną robotę otrzymał od polkich przedstawicielstw dyplomatycznych do czterech tysięcy rubli sowieckich i sto dolarów.

W latach 1917–1918 w m. Smoleńsk brał osobisty udział w formowaniu legionów polskich. Jest jednym z autorów kontrrewolucyjnego dokumentu zawierającego oszczercze kłamstwa o Związku Sowieckim, skierowanego do Rzymu i do Warszawy[9] za pośrednictwem przedstawicieli duchowieństwa katolickiego w celach propagandy antysowieckiej.

---

[7] Ks. Jan Borowik, rozstrzelany 27.08.1937 w Mińsku razem z ks. P. Awgłą.

[8] Bp Pie-Éugène Neveu, administrator apostolski w Moskwie w latach 1926–1936.

[9] Zob. *Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939. Zarys historii*, Lublin 1997, aneks 17.

Na podstawie powyższego Awgło Piotr s. Józefa, ur. w r. 1861, Litwin, rodem ze wsi Ungury, gminy towiańskiej, powiatu wiłkomirskiego, Litwa, duchowny, ksiądz, sądzony w r. 1923 jako uczestnik organizacji kontrrewolucyjnej, aresztowany w r. 1927 jako podejrzany o szpiegostwo. W obu wypadkach nie został skazany, kawaler, bezpartyjny, obywatelstwo ZSSR, mieszkał w m. Mohylewie BSSR, oskarżony jest o to, że: 1) był agentem polskiego wywiadu, na polecenie którego zajmował się zbieraniem materiałów szpiegowskich; 2) był aktywnym uczestnikiem i przywódcą kontrrewolucyjnej dywersyjno-powstańczej szpiegowskiej polskiej organizacji w Leningradzie i Białorusi, do której werbował nowych członków. Prowadził systematyczną antysowiecką faszystowską propagandę, będąc autorem oszczerczego dokumentu o ZSSR, skierowanego za granicę[10], tj. o przestępstwa przewidziane art. 66, 68, 72 KK BSSR. Przyznał się do winy. Poza tym jako przywódcę Polskiej Organizacji Wojskowej demaskują go zeznania uczestników POW: Puczkar-Chmielewskiego[11], Jaroszewicza[12], Prytułły[13], Rajki[14].

Niniejsza sprawa podlega skierowaniu celem rozpatrzenia przez Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych Związku SSR, Komisarza Generalnego Bezpieczeństwa Państwowego, tow. Jeżowa, zgodnie z rozkazem NKWD ZSSR.

Sporządzono 1937 r. m. Mińsk. Naczelnik Wydziału Oddziału Śledczego starszy sierżant Bezpieczeństwa Państwowego Grinberg. Zastępca Naczelnika 3 Oddziału UGB NKWD ZSSR, sierżant Gosbiezopasnosti[15], Gepsztein.

Sprawka

Dowodów rzeczowych brak. Oskarżony Awgło Piotr s. Józefa przetrzymywany jest w więzieniu przy komendzie NKWD BSSR od 17.06.37 r. Przedmioty wartościowe i pieniądze zdano do działu finansowego NKWD BSSR za pokwitowaniem No 814 i 818. Dokumenty osobiste, paszport No 216830 seria F-iz znajdują się w aktach.

---

[10] Por. tamże.

[11] Ks. Adam Puczkar-Chmielewski, rozstrzelany 1.09.1938.

[12] Ks. Stanisław Jaroszewicz, rozstrzelany.

[13] Ks. Aleksander Prytułło, rozstrzelany.

[14] Ks. Stanisław Rajko, rozstrzelany 27.8.1937 w Mińsku razem z ks. P. Awgłą.

[15] Bezpieczeństwa Państwowego.

Wypis z kopii protokołu Nr 2 z narady Komisji NKWD i prokuratora ZSSR z 25 sierpnia 1937 r.: Awgło Piotr s. Józefa postanowiono: rozstrzelać.

Wypis z decyzji Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSSR z 25 sierpnia 1937 r. protokół No 2 o rozstrzelaniu AWGŁO PIOTRA s. JÓZEFA. Wyrok wykonano 27.08.1937 r. w m. Mińsku[16].

[16] Zrehabilitowany 11.08.1989.

ANEKS 3

Protest ks. Adolfa Filippa i 31 innych księży katolickich różnej narodowości, przebywających w łagrze na Wyspach Sołowieckich, przeciwko prześladowaniom duchowieństwa, skierowany do CIK ZSSR 20 czerwca 1930 r.*

Or.: nie znany.
Kop.: mps w bibliotece Istituto Orientale w Rzymie. Kserokopia w zbiorach autora.
Tłum. z jęz. rosyjskiego H. Owsiany.

Do Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSSR, Kreml.

Podanie od więźnia Filipa Adolfa Gotliebowicza, przebywającego w Karelskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republice Sowieckiej, Oddział 4 SŁON OGPU, Punkt Anzer, komandirowka Troickaja.

Przez dłuższy czas milczałem i nie podawałem do wiadomości CIK o wołającym o pomstę do nieba bezprawiu i przestępstwach, dokonywanych przez agentów OGPU, którzy w ten sposób naruszają Konstytucję Sowiecką o wolności sumienia i wyznania w stosunku do duchowieństwa rzymskokatolickiego i do wiernych. Ponieważ to bezprawie nie tylko się nie zmniejsza, przeciwnie, przyjęło ogromne rozmiary, w tej sytuacji milczenie byłoby przestępstwem, gdybym dla ulżenia własnemu sumieniu nie podał do wiadomości CIK poniższych danych.

Ostatnio zarówno duchowieństwo, jak wierni poddani są takim represjom i prześladowaniom, o jakich nie śniło się nikomu nawet w najbardziej ponurych czasach carskich. Nas, księży, uważa się za najgorszych przestępców i postępuje się z nami jak z najbardziej zatwardziałymi kryminalistami.

* Tekst listu w jęz. rosyjskim odnaleziony został w lutym 1995 r. w bibliotece watykańskiego Instytutu Wschodniego (Istituto Orientale) w Rzymie przez ks. H. Kietlińskiego SAC. Jest to odpis oryginału, pisany na maszynie, z pewnymi błędami, jeśli chodzi o wymienione na końcu nazwiska księży (źle odczytane z oryginału) oraz pewnymi brakami, jeśli chodzi o ich liczbę. Poniższy list (bez podania jego pełnego tekstu) oraz analogiczne memorandum 23 biskupów prawosławnych więzionych w łagrze na Wyspach Sołowieckich do rządu ZSSR z maja 1926 r. zostały dokładniej omówione w moim artykule pt. *Zjednoczeni w obronie wolności i godności ludzkiej*, opublikowanym w kwartalniku „Ethos (Lublin), 1995, nr 30–31, s. 195–203.

Chociaż jesteśmy skazywani z różnych artykułów Kodeksu Karnego, to wszystkie sprowadzają się do jednego, a mianowicie do oskarżenia o wykonywanie podstawowych obowiązków kapłańskich. Jedynie za nasze przekonania religijne Związek Wojujących Bezbożników[17] tak surowo nas karze. Wiadomo, że każdy komunista musi być z zasady niewierzącym i bezbożnikiem, a partia WKP(b) składa się właśnie z takich ludzi, i ludzie ci w rzeczywistości kierują państwem, nic więc dziwnego, że kto nie jest z nimi, ten jest przeciwko nim. Dlatego też nas, księży, jako swych wrogów ideowych zsyłają do łagrów na ciężkie roboty przymusowe. Tam pozbawiają nas możliwości korespondencji nie tylko ze swymi wiernymi, ale nawet z najbliższą rodziną. Ja osobiście niemal przez cały rok nie otrzymałem i ode mnie nie dostawała listów moja matka. Z tego też powodu zostałem pozbawiony pomocy materialnej z zewnątrz. Pieniądze i paczki, jeśli nawet do kogokolwiek je wysyłano, to z powodu nieznajomości miejsca naszego pobytu albo całkowicie przepadały, albo trzeba było na nie czekać całymi miesiącami.

Nas, księży, niemal wszystkich już starszych lub inwalidów, zwykle zmuszają do najcięższych robót, jak np. kopanie rowów pod fundamenty budów, wydobywanie ciężkich głazów, kopanie zimą zamarzniętej ziemi, wożenie różnych rzeczy na odległość 15 km; część tej drogi trzeba było pokonywać morzem, gdzie słona woda morska przesiąkała przez obuwie i przemaczała nogi. Niekiedy jesteśmy zmuszani do pełnienia dyżurów przez 16 godzin na dobę – poza budynkiem – bez przerwy. Dlatego częste są wśród nas choroby. Ks. Franciszek Bujalski[18] został wysłany do wyrębu lasu i tam z powodu braku doświadczenia o mało całkiem nie odciął sobie nogi. Noga może na jakiś czas ocalała, ale już na całe życie ksiądz będzie inwalidą.

Po ciężkich robotach niezbędny jest nam odpoczynek, a w naszych pomieszczeniach na jednego człowieka przypada niekiedy mniej niż 1/16 metra kwadratowego powietrza, niezbędnego przecież do życia. Niekiedy jesteśmy zmuszani do stania na zimnie, nieruchomo przez dłuższy czas. Podczas apelu nikt nie śmie wykonać najmniejszego ruchu i w ogóle znajdujemy się

[17] Związek Bezbożników został założony 7 lutego 1925 r. Od 1929 r. nosił nazwę Związek Wojujących Bezbożników i był ramieniem partii w walce z Kościołem i religią. Na jego czele stał Jemielian Jarosławski (Miniej Izrailewicz Gubelman). Działalność Związku została po cichu zawieszona po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w 1941 r.

[18] Ks. Franciszek Bujalski 15.09.1932 został objęty wymianą więźniów politycznych i wyjechał do Polski.

w sytuacji całkowitej zależności od kryminalistów, spośród których rekrutuje się nasze bezpośrednie kierownictwo. Taki stan rzeczy nie może trwać dziesięć lat, to jest do końca terminu, na który większość z nas została skazana niewinnie, bo będziemy musieli – jedni wcześniej, drudzy później – pożegnać się z życiem, jeśli sytuacja nie zmieni się dla nas na lepsze. Obecnie położenie duchowieństwa pogarsza się z każdym dniem. Po odbyciu kary w łagrze wysyłają nas na co najmniej trzy lata na zesłanie, do miejsc bardziej lub mniej oddalonych, z nakazem stałego zamieszkania (przypisanie do miejsca) w bardzo trudnych warunkach klimatycznych i ekonomicznych.

Biorąc to wszystko pod uwagę, nasi wrogowie ideowi, komuniści, a przede wszystkim OGPU, aresztują nas dziesiątkami jednocześnie. Nie mniej niż 35 księży aresztowano na Ukrainie w ciągu dwóch dni pod koniec kwietnia 1930 r. Poprzez te aresztowania chcą zniszczyć religię, pozostawiając nie tylko dziesiątki, ale i setki tysięcy wiernych bez duszpasterzy. Na kościoły nakładają daniny w wysokości setek, a nawet tysięcy rubli, zmuszając wiernych do składania tych pieniędzy w jak najkrótszym terminie. A jeśli pieniądze w wyznaczanych dowolnie terminach nie mogą być wpłacone, to kościoły są zamykane, a w gazetach się pisze, że domy modlitwy są zamykane na życzenie wiernych.

Człowiek wierzący jest automatycznie zaliczany do kategorii „kułaków" i wysiedlony nie tylko ze swej ziemi, ale i z zajmowanych pomieszczeń. Całe jego mienie jest konfiskowane, on sam najczęściej jest wysyłany do łagru na roboty przymusowe, a rodzina bywa często deportowana do najodleglejszych zakątków Związku Sowieckiego. Ten ostatni sposób praktykowany jest w stosunku do duchowieństwa rzymskokatolickiego, znajdującego się w łagrach. W łagrze sołowieckim, nawet w nieco łagodniejszych czasach, jak np. w 1927 r., aż do chwili obecnej nie było wypadku, aby ksiądz, który odbył wyrok w łagrze za przestępstwa, których się nie dopuścił, nie był następnie zesłany do mniej lub bardziej oddalonej miejscowości, z automatycznym przypisaniem do miejsca, znajdującego się najczęściej w najbardziej nie sprzyjających warunkach pod względem klimatycznym i ekonomicznym. Tak więc, jeśli istniejący stan rzeczy nie ulegnie zmianie na lepsze, to przewidywania wielu agentów GPU mogą się spełnić w sensie dosłownym, a mianowicie, że my w takich warunkach, w jakich nas się umieszcza, nie przeżyjemy, a SBW[19] i GPU tylko na to czekają, co nie ulega wątpliwości.

[19] Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Aby całkiem wyniszczyć duchowieństwo, nie potrzeba dziesięciu lat takich warunków, w jakich znajdujemy się obecnie. W ciągu ostatnich lat nie doliczyliśmy się wielu naszych współbraci i współpracowników. Dwóch zmarło na Sołówkach. W ubiegłym roku, 1929, zmarł ks. Ibiański[20], później ks. Furcht[21]. Ci, którzy odbyli swoje wyroki w łagrze na Sołówkach, niemal wszyscy znajdują się na zesłaniu w bardzo ciężkich warunkach materialnych i moralnych. Poczynając od końca 1927 r. aż do chwili obecnej w łagrze na Sołówkach przebywali następujący duchowni rzymskokatoliccy: Baranowski[22], Biełohołowy[23], Borodziula[24], Wasilewski[25], Dunin Wąsowicz[26], Żołnierowicz[27], Ilgin[28], Krywieńczyk Wiktor[29], Michasionek[30], Saparaszwili[31], Słowiński[32], Sokołowski[33], Fiodorow[34], Fedorowicz[35] oraz wyżej wymienieni księża, Ibiański i Furcht, którzy tutaj zmarli[36].

---

[20] Ks. Józef Ibiański (1872–1929). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł w łagrze.

[21] Ks. Johannes Furht (1894–1930). Należał do diecezji tiraspolskiej. Zmarł w łagrze.

[22] Ks. Piotr Baranowski (1882– po 1937), należał do archidiecezji mohylewskiej.

[23] Ks. Józef Biełohołowy (1883–1928). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zamordowany na Sołówkach. Według oficjalnej wersji GPU miał zginąć w czasie próby ucieczki.

[24] Ks. Józef Borodziula (1892–1984). Należał do archidiecezji mohylewskiej.

[25] Ks. Antoni Wasilewski (1868–1929). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł na zesłaniu.

[26] Ks. Bronisław Dunin-Wąsowicz (1898–1938). Należał do diecezji łucko-żytomierskiej. Rozstrzelany na Sołówkach.

[27] Ks. Ignacy Żołnierowicz (1890–1937). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł na zesłaniu.

[28] Ks. Wincenty Ilgin (1886–1937). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł w Warszawie.

[29] Ks. Wiktor Krywieńczyk (1897–1960). Pochodził z diecezji łucko-żytomierskiej. Zmarł w Polsce.

[30] Ks. Mikołaj Michasionek (1888–1933). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł na zesłaniu.

[31] Ks. Konstanty Saparaszwili (1887–1973). Zmarł w Tbilisi.

[32] Ks. Stanisław Słowiński (1898–1938). Należał do diecezji łucko-żytomierskiej. Rozstrzelany na Sołówkach.

[33] Ks. Kazimierz Sokołowski (1883–1937). Należał do diecezji łuckiej. Zmarł w Polsce.

[34] Ks. Leonid Fiodorow (1879–1935). Egzarcha obrządku wschodniego. Zmarł na zesłaniu.

[35] Ks. Czesław Fedorowicz (1889–1940). Należał do diecezji kamienieckiej. Zmarł tragicznie we Francji.

[36] Podana lista jest niekompletna.

Można by było wiele napisać na temat wyroków skazujących na łagry i zesłania, ale przypuszczam, że CIK ZSSR o wielu rzeczach wie. Dlatego pozostaje tylko mieć nadzieję i oczekiwać rozporządzenia o całkowitym zaprzestaniu zsyłania niewinnych ludzi albo o podjęciu odpowiednich kroków zmierzających ku poprawie ich bytu.

Prawdziwość wszystkich moich informacji i dowodów mogą potwierdzić przebywający wraz ze mną na „komandirowce" Troickiej w odległości 30 km od Wyspy Sołowieckiej moi współbracia i współpracownicy, duchowni rzymskokatoliccy: Aleksandrow Nikołaj Aleksandrowicz[37], Aszeberg Paweł Piotrowicz[38], Baranowski Piotr Augustynowicz[39], Batmaniszwili Szyjo Grigoriewicz[40], Bujalski Franciszek Konstantynowicz[41], Wereszny (?) Iwan Iwanowicz[42], Dejnis Wincenty[43], Jemielianow Potap Andriejewicz[44], Żawryd Iwan Rajmundowicz[45], Iwanow Dominik Adolfowicz[46], Lubczyński Feliks Nikołajewicz[47], Nowicki Donat[48], Siwicki Kazimierz Antonowicz[49], Sloskans Bolesław Bernardowicz[50], Sowiński Józef Bolesławowicz[51], Stysło Wasilij Wasiliewicz[52], Trojgo Iwan Iwanowicz[53],

[37] Ks. Nikołaj A. Aleksandrow (1887–1937). Należał do obrządku wschodniego.

[38] Ks. Paweł P. Aszeberg (1895–1933). Należał do diecezji tiraspolskiej. Zmarł na Sołówkach.

[39] Zob. przypis 22.

[40] Ks. Szijo G. Batmaniszwili (1885–1937). Rozstrzelany na Sołówkach.

[41] Zob. przypis 18.

[42] Ks. Jan Wersocki (1888– po 1936). Należał do archidiecezji mohylewskiej.

[43] Ks. Wincenty Dejnis (1880– ?). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł poza ZSSR.

[44] Ks. Potapij Piotr A. Jemielianow (1889–1936). Należał do obrządku wschodniego.

[45] Ks. Jan Żawryd (1885–1937). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Rozstrzelany na Sołówkach.

[46] Ks. Dominik A. Iwanow (1883 – ?). Należał do archidiecezji mohylewskiej.

[47] Ks. Feliks Lubczyński (1886–1931). Należał do diecezji kamienieckiej. Zmarł na Sołówkach.

[48] Ks. Donat Nowicki (1893–1971). Należał do obrządku wschodniego. Zmarł w Polsce.

[49] Ks. Kazimierz Siwicki (1884– ?). Należał do archidiecezji mohylewskiej.

[50] Bp Bolesław Sloskans (1893–1981). Zmarł w Belgii.

[51] Ks. Józef Sowiński (1880– ?). Dalsze losy nie znane.

[52] Ks. Bazyli Stysło (1887–1958). Zmarł w Polsce w diecezji lubelskiej.

[53] Ks. Jan Trojgo (1880–1932). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł na zesłaniu.

Trocki Franciszek Iwanowicz[54], Chomicz Paweł Siemionowicz[55], Szawdzinis Mieczysław[56], Juźwik[57]...[58]

A. Filipp, 20 czerwca 1930 r.

Autonomiczna Republika Komi, Kiem', 4 Oddział SŁON, punkt Anzer, komandirowka Troickaja.

---

[54] Ks. Franciszek Trocki (1889 – ?). Należał do diecezji kamienieckiej. Zmarł w Polsce.

[55] Ks. Paweł Chomicz (1893 – ?). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł na zesłaniu.

[56] Ks. Mieczysław Szawdzinis (1895 – po 1937). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Aresztowany na zesłaniu w 1937 r.

[57] Ks. Józef Jóźwik (1873–1948). Należał do archidiecezji mohylewskiej. Zmarł w Polsce.

[58] Brak dalszych nazwisk, co w kopii dokumentu zaznaczono wykropkowaniem i znakami zapytania.

ANEKS 4

Lista księży katolickich należących do archidiecezji mohylewskiej oraz diecezji: mińskiej, tiraspolskiej, łucko-żytomierskiej (późn. żytomierskiej), kamienieckiej, administratury apostolskiej dla Ormian-katolików obrządku ormiańskiego oraz księży z innych diecezji lub zakonów, którzy czasowo na terenie tych administracyjnych jednostek kościelnych w latach 1917–1938 krócej lub dłużej przebywali*.

Archidiecezja mohylewska**

1. Batura Kazimierz (1862 – 1887 – ?). Od 1911 adm. par. Newel, dek. Witebsk. Późn. na Litwie.
2. Bernatowicz Ignacy (1868 – ? – ?), Rohaczew, Białoruś. Późn. na Litwie.
3. Borkowski Ludwik (1873 – ? – ?), Petersburg. Późn. w Polsce.
4. Bułło Jan (1864 – 1867 – ?). Późn. w USA.
5. Bużycki Michał (1864 – 1887 – ?). W 1922 rezydent w par. Horodok, dek. Witebsk. Pozostawał w ZSSR jeszcze w 1931.
6. Dąbrowski Mieczysław z diec. żmudzkiej, w latach 1919–1920 i być może dłużej był duszpasterzem w par. Tiumeń w dek. Omsk na Syberii.
7. Demikis Józef (1867 – 1897 – ?). Od 1919 dziekan w Irkucku. Był tam jeszcze w 1925.
8. Grass Jan (1860 – 1885 – ?). Od 1921 adm. par. w Nowogrodzie w Rosji.
9. Janulis Ignacy (1885 – 1912 – ?). Od 1921 adm. par. w Krasnojarsku.
10. Koncewicz Mikołaj (? – 1906 – ?). Od 1922 adm. par. Czausy na Białorusi.
11. Konopacki Jan (1867 – 1890 – ?). Od 1917 adm. par. Twer w dek. moskiewskim.

---

* Brak potwierdzonych dowodów, że byli represjonowani. Wiadomo jednak, że wszyscy księża, którzy pozostawali w tym państwie, poczynając od 1918 r. podlegali takim lub innym represjom. Poniższe listy nie są pełne.

** Źródła: SAM, 1923–1932; A. M a j d o w s k i, *Kościół katolicki w Azji środkowej*, Warszawa 1995, s. 41–43.

12. Konopacki Jan (1867 – 1913 – ?). Od 1917 adm. par. Twer w dek. moskiewskim.
13. Kowza Wincenty (1887 – 1913 – ?).
14. Kuderko Jan (1854 – 1890 – ?). Od 1909 adm. par. Dubrowna w dek. orszańskim na Białorusi.
15. Medżys Paweł (1868 – 1892 – ?). Od 1918 adm. par. Zaskorki na Białorusi.
16. Purzycki Józef (1874 – 1912 – ?). Od 1915 filialista w Kurgan w dek. Omsk na Syberii.
17. Sokołowski Jan. Przebywał w par. Wieliż na Białorusi.
18. Spasowski Grzegorz (1866 – 1888 – ?). Przebywał w Petersburgu.
19. Stefanowicz Bronisław (1876 – 1900 – ?). Proboszcz w Przydrujsku na Białorusi. Późn. w Polsce.
20. Szewczunas Edward (1886 – 1909 – ?). Od 1913 kapelan w Aczyńsku w dek. Tomsk na Syberii.
21. Szwegżdo Stanisław (1870 – 1897 – ?). Od 1913 filialista w Penzy w Rosji europejskiej.
22. Szwelnic Wincenty (1886 – 1909 – ?). Od 1921 wikariusz w par. NMP w Moskwie.
23. Tuczko Leon (1891 – 1915 – ?). W latach 1921–1922 adm. par. Taszkent w Turkiestanie.
24. Ulicki Piotr (1881 – 1906 – ?). Od 1909 kapelan w miejscowości Kresławka w dek. Irkuck na Syberii.
25. Uliński Franciszek (1873 – 1896 – ?). W 1923 w par. Kursk w Rosji.

Księża obrządku wschodniego i ormiańskiego*

1. Gawryłow Michaił, diakon
2. Jagiemian (?). Ormianin obrz. orm. rodem z Tyflisu. W latach 1929–1930 duszpasterz kolonii orm. w Charkowie.
3. Szczypunow Amphilochius
4. Werkowski Gleb z Petersburga

* Źródła: SAM, 1923–1932; AAG AP, syg. III/28; P. M a i l l e u x, *Entre Rome et Moscou. L'Exarque Léonid Fédoroff*, Paris 1966; *Poliaki w Sibiri* (Irkuck), Mart 1995, No 3, s. 13–14 oraz anonimowe opracowanie pt. *Kościół katolicki na Ukrainie* (1924), AIP, syg. A.12. P/6.

Diecezja mińska*

1. Bielinis Karol (1868 – ? – ?). W 1923 adm. par. Choromiec, dek. bobrujski. Późn. na Litwie.
2. Maczuk Antoni (1866 – 1888 – ?). Od 1913 adm. par. Bóbr na Białorusi.
3. Ryłło Teodor (1884 – 1910 – ?).
4. Warnas Michał (1877 – ? – ?). W 1936 pracował w Mścisławiu.

Diecezja tiraspolska**

1. Agojan Gürek (? – 1900 – ?).
2. Aleksiejew Aleksander, w 1928 pracował w Odessie.
3. Altmeier Josef (1875 – 1899 – ?). W 1917 prob. par. Streckerau w gub. Samara.
4. Amirchanow Alois (? – 1903 – ?). Od 1903 kaznodzieja dla Włochów, a następnie i Francuzów w Odessie.
5. Andrzejkowicz Bolesław (1865 – 1884 – ?). W 1917 rezydent w Stawropolu.
6. Antonow Michael (1855 – 1884 – ?). Gruzin. Od 1907 prob. w Tyflisie.
7. Apriamow Leon (1842 – 1869 – ?).
8. Arutionow Moisej (1870 – 1997 ?). Obrz. chaldejski. Od 1910 prob. par. Ciagur w gub. Erywań.
9. Assłanow Gabriel (? – 1903? – ?).
10. Bach Johannes (1849 – 1972 – ?). W 1917 w Saratowie.
11. Bach Peter (? – 1877 – ?). W 1928 pracował w Neu-Obermonjour.
12. Bader Emmanuel (1898 – 1914 – ?). W latach 1930–1933? w par. Jamburg.
13. Baier Georgij (1871 – 1897 – ?). Od 1911 prob. w Jekatierinostadt, gub. Samara.
14. Bechker Walentin (1874 – 1900 – ?).
15. Bekker Filipp (1858 – 1890 – ?). Od 1908 katecheta w Odessie.

---

* Źródła: SAM, 1914–1932; SDM, 1923; AAN MSZ, syg. 6701, k.20.

** Źródła: SDT, 1917 i 1918; S c h n u r r, dz. cyt. passim; W e n g e r, dz. cyt. passim; AAGAP, syg. III/100, k. 58.

16. Bojarzyński Franciszek (? – ? – ?). Od 1904 zastępca prob. we Władykaukazie.
17. Bojarzyński Stanisław (? – 1903? – ?). Od 1903 wik. w Jekatierinosławiu.
18. Böhm Otto dr (1873 – 1898 – ?). W latach 1920–1927 prob. par. Jeremiejewka, dek. Odessa.
19. Braun Adolf (1884 – 1910 – ?). Od 1911 prob. par. Krutojarewka, gub. Samara.
20. Bruhghardt Andreas (1846 – 1871 – ?). Od 1916 zarządca par. Kamyszyn, gub. Samara.
21. Brungardt Michael (1875 – 1898 – ?). Od 1908 *curatus* par. Kopienka, gub. Samara.
22. Butsch Kaspar (1880 – 1904 – ?) Od 1918 prob. w Sevald.
23. Cziligranow Alois. Święcenia kapł. w Saratowie w 1903.
24. De Motta Francesco (1866 – 1889 – ?). Od 1913 wik. par. Wniebowzięcia NMP w Odessie.
25. Dietler Edmond (1875 – 1897 – ?). Od 1914 dziekan w Rownoje, gub. Samara.
26. Dobrowolski Jakub (1854 – 1877 – ?). W 1932 pracował w jednej z parafii niem. k. Odessy.
27. Dołgonowski Leonard (? – 1894 – ?).
28. Dowblis Ignacy (1854 – 1890 – ?).
29. Dubiszewski Adam (1866 – 1889 – ?). Od 1912 katecheta w Odessie.
30. Eberhardt Aleksander (1873 – 1901 – ?). Od 1915 prob. par. Zug, gub. Samara.
31. Eksanow Johannes-Ignaz (1852 – 1876 – ?). Od 1910 adm. par. Mosdok, dek. Piatigorsk.
32. Eresman Johannes (1882 – 1905 – ?). Od 1910 katecheta w par. Wniebowzięcia NMP w Odessie.
33. Erhardt Raphael (1881 – 1894 – ?). W 1917 rezydent w par. Christina (Krestena).
34. Erzbreder Benedikt
35. Fauth Michael (1871 – 1895 – ?). W 1928 par. Jenakiewo.
36. Feit Josef (1884 – 1910 – ?). Od 1915 w par. Pamiatnoje.
37. Feser Jakob (1885 – 1909 – ?). W 1921 wik. gen. biskupa w Saratowie.
38. Fetsch Johan (1861 – 1884 – ?). Od 1907 prob. par. Siewerinowska, dek. Odessa.

39. Fiks Johannes B. (1864 – 1887 – 1941). W 1928 duszpasterz w Baden, gub. chersońska.
40. Fitterer Nikolaus (1884 – 1908 – ?). Od 1915 adm. par. Jenakiewo, gub. taurydzka.
41. Fleck Anton dr (1973 – 1901 – ?). W 1914 w Saratowie.
42. Gabel Augustin (1857 – 1882 – ?). Od 1910 adm. par. Grossweder, gub. Jekatierinosław.
43. Gibulski Adam (1874 – 1900 – ?). Od 1914 prob. par. Perekop, dek. Symferopol.
44. Giżyński Jan (1865 – 1889 – ?). Od 1910 prob. par. Władykaukaz.
45. Greiner Walentin (1860 – 1884 – ?). Od 1899 prob. par. Landau, dek. Odessa.
46. Gudaitis Mateusz (? – ? – ?). W 1928 adm. par. Sewastopol.
47. Gwaramadse Gabriel (? – 1900 – ?). W 1905 prob. par. Rownoje.
48. Haal Jakob (1888 – 1911 – ?). W 1914 prob. par. Schönfeld, dek. Nikołajew.
49. Hartmann Walentin (1858 – 1882 – ?). Od 1911 prob. par. Seriewka, gub. chersońska.
50. Hein Josef (1866 – 1997 – ?). Od 1909 adm. par. München, gub. chersońska.
51. Hilfer Michael (1882 – 1895 – ?). Od 1915 *curatus* par. Karlsruhe, gub. chersońska.
52. Hopfauf Karl (1881– 1905 – ?).
53. Jagułow Michaił (? – ? – ?). Gruzin. W 1928 prob. w Ługańsku.
54. Jäger Kaspar (1858 – 1880 – ?). W 1928 prob. par. Franzfeld, filii par. Symferopol.
55. Jóźwik Jan (? – ? – ?). Od 1917 wik. i katecheta w par. Kamieńskij Zawod, gub. jekatierinosławska.
56. Juchamnn Filipp (1877 – 1901 – ?).
57. Jungkind Josef (1893? – 1915 – ?). W 1928 adm. par. Nowopreobrażenka (Symferopol).
58. Jurgutis Władysław, mgr teologii. W 1917 wykładowca teologii w seminarium duch. w Saratowie.
59. Kałatosow Dionisius (1872 – ? – 1931).
60. Kapciński Wojciech (Adalbertus), (1858 – 1887 – ?).
61. Keller Andreas (1867 – 1890 – ?). Od 1919 prob. par. Wniebowzięcia NMP w Odessie.
62. Klass Georg (1878 – 1894 – ?). Od 1894 adm. par. Bachmut.

63. Kropiwnicki Józef (1882 – 1908 – ?). Od 1912 adm. par. Stawropol.
64. Kuhn Franz (1876 – 1901 – ?). Od 1911 *curatus* par. Georgsburg, gub. jekatierinosławska.
65. Landgraf (1900? – 1924 – ?).
66. Lang Johannes (1882 – 1905 – ?).
67. Loran Franz (1872 – 1897 – ?). Od 1914 adm. par. Nowomanheim (Marianowka), gub. taurydzka.
68. Łabanowski Ignacy z diec. żmudzkiej. W 1917 zarządzał par. Armawir, gub. kubańska.
69. Maier Nikolaus (1877 – 1891 – ?). Od 1913 adm. par. Gniłuszka, gub. saratowska.
70. Malinowski Józef (1877 – 1901 – ?).
71. Maniglie Augustin (1874 – 1899 – ?). Od 1905 francuski kaznodzieja w Odessie.
72. Markarow Markus. W 1903 święcenia kapł. w Saratowie.
73. Marsall Markus (1848 – 1885 – ?). Od 1895 adm. par. Luzern, gub. saratowska. W 1918 kapelan par. Daniłowka, dek. Nikołajew.
74. Maschur Emmanuel (? – ? – ?). Duszpasterz par. Kertsch, dek. Symferopol.
75. Mgebrow Anzelm (1846 – 1870 – ?). W 1917 zarządzał par. Gori w Gruzji.
76. Mirkiczjan Jakob, Ormianin.
77. Mutapow Basilius. Od 1904 prob. par. Mozdok, dek. Piatigorsk.
78. Narkiewicz Julian. Od 1915 adm. par. Taganrog, gub. taurydzka.
79. Nebieridze Rafaił (1866 – 1896 – ?). W latach 1910–1917 i późn. w diec. tiraspolskiej.
80. Nikołajunas Bartłomiej (1874 – 1897 – ?). Od 1911 adm. par. i kapelan wojskowy w Mangłys, dek. Tyflis.
81. Orłowski Wincenty. Od 1915 adm. par. Feodozja na Krymie.
82. Oskierko Stanisław (1882 – 1907 – ?). Kapelan wojskowy w Odessie.
83. Pauer Johan (1864 – 1890 – ?).
84. Peter Josef (1854 – 1881 – ?). Od 1895 adm. par. Eichwald, gub. taurydzka.
85. Pieczuro Józef (? – 1895 – ?).
86. Rau Michael (1883 – 1909 – ?). Od 1910 adm. par. Speier k. Odessy.
87. Riesling Ludwig (1857 – 1887 – ?). W 1917 rezydent w par. Speier.
88. Rolgeiser Peter (1889 – 1912 – ?). Od 1913 adm. par. Christina (Krestena) k. Odessy.

89. Rollhaser Peter (1889 – 1912 – ?).
90. Sauer Georg (1864 – 1887 – ?).
91. Schäfer Raphael (1872 – 1899 – 1938). Od 1910 prob. par. Jekatierinosław.
92. Scherer Franz (1853 – 1877 – ?). Od 1918 prob. par. Catharinental, dek. Nikołajew.
93. Schneider Johannes (1858 – 1880 – ?). Od 1915 adm. par. Kustajewo-Krasnorinowka, gub. samarska.
94. Schindler Josef (1888 – 1912 – ?) Od 1913 adm. par. Getland na Krymie.
95. Schneider Johannes (1865 – 1800 – 1931).
96. Schneider Johannes (1879 – 1903 – ?). Rezydent w par. Strassburg.
97. Schönberger Johannes (1887 – 1911 – ?). Od 1915 adm. par. Panowska, gub. saratowska.
98. Schulz Florian (1873 – 1896 – ?). Od 1915 adm. par. Zołotoje (Solothurn) na Powołżu.
99. Seewald Andreas (1852 – 1870 – ?). Od 1915 adm. par. Liebental, gub. samarska.
100. Skinlis Józef. Od 1916 kapelan wojskowy w Rostowie n. Donem.
101. Sokołowski Kazimierz (1883 – 1907 – ?). Od 1913 wik. par. Wniebowzięcia NMP w Odessie.
102. Stang Aleksander (1868 – 1891 – ?). Od 1913 *curatus* w par. Nowo-rosyjsk, gub. czarnomorska.
103. Stein Rochus (1890 – 1914 – ?). Od 1918 adm. par. Rożdżestwienskoje, dek. Piatigorsk.
104. Szeszaberidze Konstantin. W 1903 w Saratowie.
105. Szidagis Matheus (? – 1893 – ?).
106. Szpiganowicz Adam (1867 – 1892 – ?).
107. Ungemach Johannes (1860 – 1883 – ?). Od 1902 prob. par. Berdiańsk, gub. taurydzka.
108. Usams Josef (1867 – 1894 – ?). Od 1912 adm. par. Nikołajewka, gub. taurydzka.
109. Tatenow Paul. W 1903 święcenia kapł. w Saratowie.
110. Ter-Pogossow Cherubin. W 1903 święcenia kapł. w Saratowie.
111. Ter-Simonow. W 1903 święcenia kapł. w Saratowie.
112. Tomaszewski Konstanty (? – 1910 ? – ?). W latach 1911–1914 wik. par. Nikołajewo.

113. Vetsch Josef. W latach 1911–1914 przebywał w par. Siewerinowka, dek. Odessa.
114. Wallizer Michael (1890 – 1914 – ?). Od 1914 zarządca par. Gieorgiewka, gub. chersońska.
115. Walulis (? – 1891 – ?).
116. Wiethort Anton. W 1917 wik. par. w Odessie.
117. Wolski Stanisław (1890 – 1913 – ?). W 1917 adm. par. Astrachań.
118. Zaleski Teodor (1882 – 1903 – ?). Od 1915 adm. par. Sewastopol.

Księża z innych diecezji i innych niż łaciński obrządków, przebywający w latach 1917–1918 na terenie diecezji tiraspolskiej

1. Alchimowicz Józef, diec. kowieńska. W 1918 kapelan w Ałuszcie na Krymie.
2. Babajo Bieniamin, obrz. chaldejskiego. W 1918 w Carycynie, gub. saratowska.
3. Bortkiewicz Władysław, diec. kowieńska. W 1918 kapelan w Rostowie n. Donem.
4. Czaplik Józef, diec. wileńska. W 1917 w Kamyszynie.
5. Cześniewicz A., diec. sejneńska. W 1918 w par. Nowo-Michajłowka.
6. Draugialis Stanisław, diec. sejneńska. W 1918 wik. par. Wniebowzięcia NMP w Odessie.
7. Drozd Aleksander, diec. sejneńska. W 1918 w Jelizawietgradzie.
8. Dziewanowski Dominik, diec. wileńska. W 1918 kapelan w Jekatierinosławiu.
9. Garwoliński Jan, archidiec. warszawska. W 1918 p.o. prob. w Saratowie.
10. Grinkiewicz Kazimierz, diec. Telsze. W 1918 w Carycynie.
11. Grodziński Rafał, diec. płocka. W 1918 w par. Bachmut, gub. jekatierinowska.
10. Ignatowicz Kazimierz, Kamienskoje, diec. Telsze.
11. Janielunas Józef, diec. kowieńska. W 1918 adm. par. Armawir na Kubaniu.
12. Jolokas Józef. W 1918 kapelan litewski w Odessie.
13. Jóźwik Józef, diec. lubelska. W 1918 wik. w Kamienskoje.
14. Juchniewicz Józef, diec. wileńska. W 1918 w Pawłogradzie.
15. Jurganis Władysław, Saratow, diec. Telsze.
16. Kuczyński Stanisław. W 1918 w Kisłowodzku, dek. Piatigorsk.

17. Kukuła Franciszek, diec. płocka. W 1918 w Pawłogradzie.
18. Liszewski Ferdynand, diec. żytomierska. Odessa.
19. Litkowski, diec. wileńska. W 1918 katecheta w Ługańsku.
20. Marcynianis Kazimierz, diec. sejneńska. W 1918 kapelan w Astrachaniu.
21. Mazurkiewicz Józef, diec. lubelska. W 1918 w Jekatierinosławiu.
22. Miszyński Michał, diec. sejneńska.
23. Narkiewicz Julian, diec. kowieńska. W 1918 adm. par. Taganrog, gub. jekatierinowska.
24. Ozimiński Piotr, diec. lubelska. W 1918 w par. Cherson na Krymie.
25. Pędzich Stanisław, diec. płocka. W 1918 kapelan w Odessie.
26. Pigłowski Oskar, diec. lubelska, Symperiopol.
27. Piotrowski Józef, diec. sejneńska. W 1918 kapelan kościoła w Suchumi.
28. Pujdak Jan, diec. Telsze. W 1918 adm. kościoła w Nikołajewie.
29. Pytlewski Karol, diec. płocka, Odessa.
30. Radziński Piotr, diec. sejneńska. W 1918 wik. w Nikołajewie.
31. Razutis Franciszek, diec. Telsze. Saratow.
32. Rozłaszyński Antoni, diec. lubelska. W 1918 wik. w Tyflisie (Tbilisi).
33. Różyński Jan, diec. sandomierska. Jekatierinosław.
34. Ruszycki Jan, diec. sejneńska. W 1918 kapelan w Jekatierinosławiu.
35. Skiński Józef, diec. sejneńska. W 1918 kapelan w Rostowie n. Donem.
36. Skirgaiłło Hieronim. W 1918 na terenie diec. tiraspolskiej.
37. Staniulis Antoni, prałat katedry w Sejnach. W 1918 kapelan w miejscowości Ananiew.
38. Stokrocki Władysław, diec. lubelska.
39. Szczerbiński Fabian, diec. wileńska. Jekatierinosław.
40. Szerksznis Jan, diec. kowieńska. W 1918 kapelan w par. Łozowaja, dek. Jekatierinosław.
41. Śnieżko Władysław, diec. wileńska. W 1918 kapelan w Jekatierinosławiu.
42. Wieliczko Michał, diec. wileńska. W 1918 kapelan w par. Maikop.
43. Wróblewski Michał, diec. lubelska. W 1918 katecheta w Kamienskoje. gub. jekatierinosławska.
44. Zagroba Kazimierz, diec. płocka. W latach 1917–1918 kapelan w Saratowie i Bałaszowie.
34. Zalewski Antoni. diec. kowieńska. W 1918 w miejscowości Ałupka.
35. Zdanowicz Jakub, diec. wileńska. W 1918 kapelan w Jekatierinosławiu

Administratura apostolska dla Ormian-katolików obrządku ormiańskiego*

1. Nachapetian Gabriel
2. Petojan Ter Anton[59]

Diecezja kamieniecka**

1. Dydyk J., obrz. gr.-kat., Płoskirów.
2. Jabłonowski Franciszek (1864 – 1889 – ?). W 1922 w par. Ładyżyn.
3. Kapłonowski Emmanuel (1872 – 1897 – ?). Sokólec, Zamiechów, Nowa i Stara Uszyca.
4. Majewski Julian (1862 – ? – ?)
4. Mańko L., obrz. gr.-kat. Nowosiółka i Michałpol.
5. Marszycki Aleksander (1882 – 1908 – ?). W latach 1923–1932 pracował w par. Czeczelnik i par. Bałta.
6. Moszczeński Stanisław (1890 – ? – ?)
7. Nazarewicz Jan (1873 – ? – ?). W 1922 pracował w par. Dunajowce.
8. Orynt Wincenty (1865 – 1891 – ?). Sołobkowce i Tynna.
9. Pawilczus Antoni (1870 – ? – ?). W 1923 pracował w par. Tomaszpol.
10. Pruszyński Wincenty (1869 – ? – ?). W 1922 pracował w par. Toporzyszcze.
11. Radziejowski Ludwik (1845 – 1868 – ?). W 1923 pracował w par. Ternówka.
12. Szwertberg Eugeniusz Krejcheli Baro von ... (1856 – ? – 1924). Prob. w Niemirowie, dek. Bracław. Zm. 9.01.1924.

---

* Źródło: AAG AP, syg. III/28, k. 97.

** Poniższa lista dotyczy 1924 r. i nie jest kompletna. Na terenie diecezji kamienieckiej w par. Smiła na początku 1932 r. pracował ks. Antoni Kozłowski (1866 – ? – ?), prawdopodobnie z archidiecezji mohylewskiej.

[59] Obaj wybrani jako członkowie trójosobowego, kolegialnego zarządu kościelnego Ormian-katolików na zjeździe w Tbilisi dn. 10.03.1930, zwołanym pod naciskiem GPU w celu wyeliminowania niewygodnych dla GPU księży i dalszych represji. Źródła: *Kościół katolicki na Ukrainie* (1924), AIP, syg. A.12.P/6; AAR, syg. 2ER, 143; PK, 1924, nr 8, s. 126; J a r u z e l s k i, dz. cyt. s. 440–464; S k a l s k i, dz. cyt.

Diecezja żytomierska*

1. Gierwiatowski Maksymilian (1867 – ? – ?). W latach 1920–1924 pracował w par. Wołodarka.
2. Kozicz Rajmund (1889 – ? – ?). W 1924 pracował w par. Koziatyn, dek. Berdyczów. Późn. w Polsce w diec. łuckiej.
3. Malinowski Cezary (1869 – ? – ?). W 1917 był zastępcą prob. par. św. Aleksandra w Kijowie, ks. T. Skalskiego.
4. Metelski Leon (1841 – ? – ?). W 1925 przebywał w par. Tetyjów, dek. Humań.
5. Milewski Franciszek (1878 – ? – ?). W okresie międzywojennym w diec. łuckiej.
6. Piotrowski Leon (1878 – ? – ?). W 1925 adm. par. Lisianka i par. Smiła.
7. Pruszyński Wincenty (1869 – ? – ?). W 1924 adm. par. Toporzyszcze i Hornulow, dek. żytomierski.
8. Ruszyński Simeon (1863 – ? – ?). W 1925 przebywał w par. Puliny.
9. Swaryczewski Józef (1882 – ? – 1931). W 1925 adm. par. Bohusław, Koszowata i Rokitna. Zm. w marcu 1931 w ZSSR.
10. Syrewicz Ludwik (1889 – ? – ?). Od początku lat dwudziestych pracował w diecezji łuckiej.
11. Szadbej Tadeusz (1887 – ? – ?). W 1919 przebywał w Winnicy na Podolu.
12. Szkurodiorczyk (?), (? – ? – ?). W 1934 r. pracował w jednej z parafii na Podolu.
13. Szramko Marian (?), (? – ? – ?). Nielegalnie pracujący w Żytomierzu[60].
14. Sztobryn Terezjusz, karmelita (? – ? –1926) Zm. na Wołyniu w ZSSR.
15. Zajączkowski Edward (1881 – ? – 1938). Od 1921 w diec. łuckiej. Zm. 14.06.1938.

---

* Źródło: SDLŻ, 1918–1925; AIP, syg. A.12.P/6; ŻK, 1931, nr 42; AAG AP, syg. III/100, k.131; J a r u z e l s k i, dz. cyt.; S k a l s k i, dz. cyt.; S o k o ł o w s k i, dz. cyt. s. 54.

[60] Nazwisko nie znane poza zeznaniami na śledztwie ks. S. Kwaśniewskiego. Por. CDAHOU, f. 46041, d. nr 29674.

16. Ziarnek Herkulan (1877 – ? – ?). W latach 1921–1924 w dawnym klasztorze Księży Misjonarzy w Zasławiu.
17. Żmigrodzki Ludwik (1886 – ? – ?). W 1923 adm. par. Biała Cerkiew. Późn. w Polsce w diec. łuckiej.

ANEKS 5

Akt oskarżenia przeciwko księżom Donatowi Nowickiemu i Franciszkowi Bujalskiemu, więzionym w łagrze na wyspie Anzer (Wyspy Sołowieckie), oskarżonym o zorganizowanie tam wśród więzionych księży katolickich nielegalnej antysowieckiej „Wspólnoty"*.

Or.: AUFSBA, f. 1001.
Kop.: Kserokopia akt w zbiorach autora.

Tłum. z jęz. rosyjskiego H. Owsiany.

Zatwierdzam
OGPU w LWO (Zarowski)

D E C Y Z J A

Leningrad, 23 sierpnia 1932 r., ja, pełnomocnik 1 oddziału OOLWO – Pauker, po rozpatrzeniu wym. dnia materiałów śledczych związanych z powyższym śledztwem oskarżonych NOWICKIEGO D. H. i BUJALSKIEGO F. K.,

STWIERDZAM

Będąc zesłańcami Sołowieckiego Łagru ob.ob. NOWICKI D. H. i BUJALSKI F. K. (pierwszy od 1924 r. z oskarżenia o przestępstwa z art. art. 61 i 66 KK starej redakcji skazany na 10 lat; drugi w 1928 r. z oskarżenia o przestępstwa z art. 58–10 skazany na 10 lat), zorganizowali w łagrze sołowieckim na wyspie Anzer nielegalną „Wspólnotę" spośród zesłanych księży. Jako kierownicy podziemnej „rady starszych" owej „Wspólnoty" prowadzili systematycznie antysowiecką agitację, nawiązali nielegalne kontakty – po-

* Poniższa decyzja jest fragmentem podobnych 30 innych różnych decyzji dotyczących więzionych. Zostały one wydane po ich zbiorowym procesie, jaki odbył się na Sołówkach w lipcu 1932 r.

przez Pomorów[61] i więźniów z lądu – w szczególności z przedstawicielem Francji – biskupem NEVEU[62] w Moskwie i zakonnikiem Amoudru[63] w Leningradzie, którym przekazywali jednoznacznie prowokacyjne informacje o sytuacji księży i katolików w łagrach sołowieckich; że przy pomocy zaszyfrowanej korespondencji ze swymi parafianami prowadzili wśród nich propagandę kontrrewolucyjną i antysowiecką, organizując ich podziemne organizacje katolickie i komitety pomocy księżom, którzy „ucierpieli za wiarę"; że przygotowywali ucieczkę wymienionych księży z Sołówek za granicę; że organizowali wśród więźniów otwarte wystąpienia zbiorowe przeciwko poczynaniom administracji łagrowej.

Na podstawie posiadanych materiałów NOWICKI D. H. i BUJALSKI F. K. zostali aresztowani dn. 5/VII-32 i przewiezieni do DPZ w Leningradzie.

W czasie śledztwa zostały całkowicie potwierdzone oskarżenia o przestępstwa z art. art. 58–6 i 58–10 KK.

---

[61] Określenie nie wyjaśnione.

[62] Wiadomości o sytuacji księży w łagrze na Sołówkach przekazywała bpowi Neveu żona ks. D. Nowickiego, Apolonia Bouffał, była więźniarka tego łagru, która otrzymała zgodę na dwukrotne odwiedzenie męża.

[63] Ks. J.-M.-F. Amoudru, od 1907 r. duszpasterz francuski w Piotrogrodzie/Leningradzie. Potajemnie konsekrowany na biskupa w Moskwie 30.04.1935 i po ujawnieniu się tego faktu natychmiast wydalony z ZSSR.

ANEKS 6

Wyroki śmierci wykonane na księżach katolickich w latach 1937–1938*

Lp.	Nazwisko i imię	Data		Miejsce egzekucji
		wydania wyroku	rozstrzelania	
1	2	3	4	5
		Rok 1937		
1.	Akułow Epifanij	25.08	27.08	Leningrad
2.	Andrekus Konstanty	25.08	27.08	Mińsk
3.	Asłaniszwili Gabriel	?	30.08	Batumi
4.	Awgło Piotr	25.08	27.08	Mińsk
5.	Baranowski Piotr	9.10	3.11	Sołówki
6.	Batmaniszwili Szijo	14.10	1.11	Sołówki
7.	Bellendir Adam	9.10	3.11	Sołówki
8.	Bieniecki Józef	?	?	?
9.	Blechaman Bolesław	?	?	Ordżonikidze
10.	Borowik Jan	25.08	27.08	Mińsk
11.	Budrys Franciszek	?	grudzień	Ufa
12.	Cakul Michał	?	?	?
13.	Dornhof Aleksander	10.10	1.11	Sołówki
14.	Dziemian Józef	9.10	3.11	Sołówki
15.	Dziemieszkiewicz Antoni	9.10	3.11	Sołówki
16.	Erk Ludwig	25.11	8.12	Sołówki
17.	Erojan Stefan	9.10	3.11	Sołówki
18.	Fiks Martin	25.11	8.12	Sołówki
19.	Frison Aleksander	10.04	20.06	Moskwa
20.	Gaszyński Leonard	24.09	24.09?	Charków
21.	Gigołaszwili Andrzej	30.08	?	Gori
22.	Gozaliszwili Lazar	?	?	Tbilisi
23.	Hański Stanisław	25.11	8.12	Sołówki
24.	Jachniewicz Stanisław	14.11	27.11	Magadan

* Najnowsze informacje pozwalają na poszerzenie i skorygowanie niniejszej listy. Dotyczy to zarówno liczby rozstrzelanych księży, jak i miejsca wykonania wyroku. Zmiany te w sposób oczywisty rzutują na dane statystyczne podane we *Wprowadzeniu* oraz na treść biogramów wymienionych osób.

1	2	3	4	5
25.	Janukowicz Piotr	25.08	27.08	Mińsk
26.	Jarmołowicz Antoni	9.10	3.11	Sołówki
27.	Jurewicz Bolesław	9.10	3.11	Sołówki
28.	Kappes Alois	10.10	1.11	Sołówki
29.	Kapusta Piotr	14.10	1.11	Sołówki
30.	Karpiński Jozef	9.10	3.11	Sołówki
31.	Kowalski Józef	9.10	3.11	Sołówki
32.	Kwaśniewski Stanisław	22.09	25.09	Kijów
33.	Łukasz Jan	9.10	8.12	Sołówki
34.	Łukjanin Józef	9.10	3.11	Sołówki
35.	Madera Piotr	25.11	8.12	Sołówki
36.	Mioduszewski Józef	25.11	8.12	Sołówki
37.	Opolski Ignacy	25.11	8.12	Sołówki
38.	Paul Joseph	14.10	1.11	Sołówki
39.	Pietkiewicz Józef	2.09	2.09	BBK
40.	Piotrowski Leon	14.10	1.11	?
41.	Rajko Stanisław	25.08	27.08	Mińsk
42.	Rauh Franz	14.10	3.11	Sołówki
43.	Riedel Peter	9.10	3.11	Sołówki
44.	Schönberger Andreas	9.10	3.11	Sołówki
45.	Schubert Paul	20.09	?	BBK
46.	Szaciłło Albin	9.10	3.11	Sołówki
47.	Szczepaniuk Nikołaj	14.11	27.11	Magadan
48.	Szymański Wacław	25.11	8.12	Sołówki
49.	Szyszko Ryszard	25.11	8.12	Sołówki
50.	Ter Karapetian	25.10	8.12	Sołówki
51.	Weigel Peter, s. Jana	9.10	3.11	Sołówki
52.	Wersocki Jan	11.12	22.11	Ałma Ata
53.	Wolf Michael	9.10	3.11	Sołówki
54.	Worsław Jan	28.09	6.10	Leningrad
55.	Zimmerman Johannes	13.08	17.08	Kazachstan
56.	Żawryd Jan	14.10	1.11	Sołówki
57.	Żukowski Antoni	4.10	12.10	Nowosybirsk
		Rok 1938		
1.	Borecki Stanisław	4.01.38	13.01	Archangielsk
2.	Cerpento Hieronim	4.01.38	18.01	Krasnojarsk
3.	Czerwiński Antoni	2.11.37	17.01	Ordżonikidze
4.	Demurow Stefan	11.02.38	23.02	Tbilisi ?

1	2	3	4	5
5.	Jendruszak Marian	17.08.37	24.09	Kijów
6.	Kuczyński Aleksander	3.01.38	3.01	Orzeł
7.	Kurowski Antoni	3.02.38	15.02	Archangielsk
8.	Markuszewski Albin	10.01.38	5.02	Syberia
9.	Perkowicz Eugeniusz	?	22.09	Czuwaska ASSR
10.	Puczkar-Chmielewski Adam	?	1.09	?
11.	Reichert Cyriak	4.10.38	8.10	Kazachstan
12.	Roth Johannes	2.11.37	17.01	?
13.	Siwicki Kazimierz	26.10.38	28.10	Semipałatyńsk
14.	Słowiński Stanisław	?	5.10	Saratow
15.	Stronczyński Wiktor	10.01.38	18.01	Syktywkar
16.	Strusiewicz Mikołaj	10.01.38	18.01	Syktywkar
17.	Sztepa Wołodimir	20.04.38	15.05	Magadan
18.	Tołstoj Nikołaj	25.01.38	4.02	Kijów
19.	Wagner Adam	25.12.37	styczeń	Nowosybirsk
20.	Wąsowicz Bronisław	4.01.38	18.01	Krasnojarsk
21.	Zabuski Feliks	4.01.38	16.01.	obw. archangielski

UZUPEŁNIENIE

Już po złożeniu niniejszej książki do druku napłynęły nowe informacje dotyczące losów kilkunastu osób wymienianych w martyrologium, w tym dane o ok. 20 wykonanych wyrokach śmierci, dotychczas nie znane. Pochodzą one z dokumentacji nadesłanej w 1997 r. do Rzymskokatolickiej Administratury Apostolskiej obrządku łacińskiego w europejskiej części Rosji z siedzibą w Moskwie przez urzędy i archiwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej oraz analogiczne instytucje republik należących do Wspólnoty Niepodległych Państw. Jest to odpowiedź na starania podjęte przez ks. prał. Antoniego Heja, wikariusza generalnego abpa Tadeusza Kondrusiewicza, administratora apostolskiego w Moskwie. Ponieważ chodzi o ważne informacje, zostały one w formie *Uzupełnienia* w ostatniej chwili dołączone do niniejszego opracowania. Ich źródło będzie cytowane pod skrótem [AH]. Reprodukowane w *Uzupełnieniu* fotografie pochodzą z tego samego źródła. Dziękuję ks. prał. Antoniemu Hejowi za wyrażenie zgody na ich wykorzystanie. W *Uzupełnieniu* uwzględnione zostały także nowe informacje, będące wynikiem kwerendy Iriny Osipowej (cytowane pod skrótem IO) i Idy Zaikiny. Tej ostatniej zawdzięczam nie znane dotychczas dane z archiwum Delegatury PCK w Moskwie [2629 (1)].

Trzy pierwsze biogramy dotyczą nowych osób, dalej podawane są uzupełnienia do biogramów podanych już wyżej. Najważniejsze z nich to lista rozstrzelanych księży, których losy w końcowym okresie życia były dotychczas nie znane. Tym samym wzrasta ogólna liczba rozstrzelanych, podana we *Wprowadzeniu* do niniejszej pracy, a informacje o miejscu wykonania wyroku wymagają skorygowania. W 33 biogramach jako miejsce rozstrzelania podano łagier na Sołówkach. Faktycznie miejscem wykonywania wyroku była często, jak się okazuje, miejscowość (łagier ?) Sandormacha k. Miedwieżjegorska, należąca do systemu łagrów SŁON (por. wykaz skrótów), do którego wchodziły łagry na Sołówkach. W związku z tymi nowymi informacjami wykresy ilustrujące liczbę wyroków i ich wysokość, a także podsumowania statystyczne wymagają zmian.

NOWE BIOGRAMY

Lewicki Mieczysław (1888 – 1913 – ?). Należał do archidiec. mohylewskiej. Ukończył gimnazjum w Grodnie na Białorusi, wstąpił do metropolitalnego seminarium duch. w Petersburgu i po odbyciu studiów otrzymał tam święcenia kapł. W latach 1916–1917 był wikariuszem w par. Mozyrz. Od marca do listopada 1917 pracował jako administrator par. w Krasnojarsku, a nast. w Omsku na Syberii. Został tam wybrany do pol. Towarzystwa Dobroczynności. W 1919 należał do Rady Zjednoczonych Organizacji Polskich w tym mieście. Został tam aresztowany jako zakładnik 6.03.1920, razem z kilkunastoma innymi Polakami należącymi do Rady. Po kilkumiesięcznym pobycie w miejscowym więzieniu został 14.04.1921 przewieziony do więzienia Butyrki w Moskwie. Prawdopodobnie w tym samym roku wymieniony do Polski. W 1926 pracował jako wikariusz par. Sokółka w archidiec. wileńskiej. W tym samym roku rozpoczął pracę w diec. pińskiej na stanowisku proboszcza par. Czarnawczyce. Pozostawał tam jeszcze w 1934. Późn. nie wymieniany w schematyzmach tej diecezji. Źródła: [14]; [69]; [262 (1), f. 8406–2–5324, d. 112, k. 204].

Schultz Florian s. Jakoba (1873 – 1896 – ?). Należał do diec. tiraspolskiej. Ur. w Landau w gub. chersońskiej w rodzinie rolniczej. Był absolwentem seminarium duch. w Saratowie. Pracował kolejno w par. Kindeł k. Odessy, Blumental i Witman k. Kamienskoje w NPASSR. Aresztowany 10.11.1925 na podstawie oskarżenia o *agitację w celu sprzeciwiania się rozporządzeniom władzy sowieckiej w dziedzinie nauczania i likwidacji analfabetyzmu.* Do marca 1926 znajdował się w więzieniu w m. Pokrowka. 26.03.1926 decyzją OSO OGPU skazany na 3 lata zsyłki do Kazachstanu i skierowany do m. Ksył-Orda, a późn. do Kustanaju. 18.01.1929 zwolniony z zesłania z zakazem osiedlenia się w 6 największych miastach. 10.04.1929 przybył do Stalingradu i w r. nast. został tam aresztowany. 1.12.1930 decyzją Kolegium NKWD skazany z art. 58–10 KK RSFSR na 10 lat łagrów i wysłany do łagru wołogodzkiego. 22.02.1933 czasowo zwolniony i wysłany dla odbycia reszty wyroku do Północnego Kraju. Dalsze losy nie znane Źródła: [AH]; [IO].

Szost Piotr (? – ? – ?). Ksiądz obrz. wsch., o nie znanej przynależności diecezjalnej. Po odbyciu wyroku 3 lat łagrów na Syberii i zwolnieniu 17.05.1934 udał się do chorej żony mieszkającej na półn. Kaukazie (Kubań ?). Po dwóch latach (30.07.1936) przebywał w Nowogrodzie („Len. obł."). Korespondował z Delegaturą PCK w Moskwie, skąd otrzymał kilkakrotnie pomoc materialną w postaci paczek żywnościowych, za które dziękował J. P. Pieszkowej. W archiwum PCK zachowało się kilka jego listów z

lat 1932–1934. Pochodził zapewne z ziem pol., gdyż w wysyłanych do PCK listach podpisywał się jako *Polsko-poddany*. Dalsze losy nie znane. Źródło: [262 (1), f. 8406–2–5324, k. 16–29].

UZUPEŁNIENIA BIOGRAMÓW WYMIENIANYCH JUŻ OSÓB

Aleksandrow Nikołaj Nikołajewicz. Po uwolnieniu z łagru na początku lat trzydziestych zamieszkał w miasteczku Dmitrow w obł. moskiewskiej i pracował jako inżynier. Potajemnie odprawiał w swoim mieszkaniu nabożeństwa w obrz. wsch. W 1935 został tam po raz kolejny aresztowany, 29.12.1935 decyzją OSO NKWD skazany na 5 lat łagrów i deportowany na Sołówki. Zm. tam 19.05.1936 w centralnym lazarecie w tzw. Kremlu. Źródła: [AH]; [IO].

Baier Georg Stiepanowicz. Po zwolnieniu z zesłania na Syberię przyjechał do miasta Marksstadt na Powołżu. W 1935 ponownie aresztowany i 20.04 tr. postanowieniem Specjalnego Kolegium Głównego Sądu NPASSR na podstawie art. 58–4, 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany na 10 lat łagrów. Wysłany na Syberię (Kiemierowskaja obł.). W 1937 aresztowany w Nowoiwanowskim „łagotdielenii SIBŁaga". 25.12.1937 postawieniem *trojki* UNKWD obł. nowosybirskiej na podstawie art. 58–2, 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany na karę śmierci i 13.01.1938 rozstrzelany. Źródła: [AH]; [IO].

Batmaniszwili Szijo Grigoriewicz. Ur. w Achałcyche w gub. tyfliskiej. Ukończył seminarium duch. w Stambule, a późn. studiował w Rzymie. Pracował jako duszpasterz w Kutaisi, a nast. w Achałcyche w Gruzji. Według aktu oskarżenia w latach 1921–1922 udawał się potajemnie do Konstantynopola i w 1922 był jakoby przełożonym rz.-kat. konstantynopolitańskiego klasztoru w Turdzyj (?). W styczniu 1925 mianowany przez papieża administratorem apost. dla katolików obrz. orm. W łagrze na Sołówkach, według tajnych raportów łagrowych, *wykazywał się bardzo antysowieckim nastawieniem i niejednokrotnie organizował w barakach nabożeństwa.* Rozstrzelany w Kiem'. Protokół wykonania wyroku nr 85. Źródła: [AH]; [IO].

Bellendir Adam s. Piotra. Rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Budziński Franciszek Ur. w Kulginie (?) w gub. winnickiej na Podolu. W styczniu 1930 przebywał w miejscowości Romanów w obł. wołyńskiej. Późn. w Briańsku. W sierpniu 1937 został tam aresztowany jako rzekomy uczestnik *kontrrewolucyjnej i nacjonalistycznej organizacji POW*. Dn. 5.10.1937 skazany decyzją ludowego komisarza spraw wewn. ZSSR i prokuratora ZSSR na podstawie art. 58–4, 58–6, 58–10 i 58–11 KK RSFSR na karę śmierci. Rozstrzelany 9.10.1937. Źródła: [AH]; [IO].

Cybulewicz Stanisław s. Józefa (1862 – 1888 – 1937). Ur. w m. Rudożajce w pow. Poniewież w gub. kowieńskiej. Aresztowany 22.09.1937 i skazany z art. 72 i 76 KK BSSR na karę śmierci. Rozstrzelany 18.10.1937. Źródła: [AH]; [IO].

Czyżewski Florentyn s. Kaliksta. Ur. we wsi Tałkuny k. Sejn w gub. suwalskiej. Aresztowany 6.10.1920 jako *polski zakładnik* i 23.04.1920 decyzją Prezydium WCIK skazany na uwięzienie w łagrze do czasu wymiany więźniów z Polską. Źródła: [AH]; [IO].

Dornhof Aleksander s. Hieronima. Rozstrzelany 1.11.1937 w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródła: [AH]; [IO].

Dziemian Józef s. Kazimierza. Rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródła: [AH]; [IO].

Dziemieszkiewicz Antoni s. Mikołaja. 27.12.1937 rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Erk Ludwig s. Mikołaja. Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródło: [AH].

Erojan Stefan Nesserowicz. Ur. w gub. tyfliskiej. Rozstrzelany w miejscowości Sandormacha k. Miedwieżjegorska. Źródło: [AH].

Fiks Martin s. Gotlieba. Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródło: [AH].

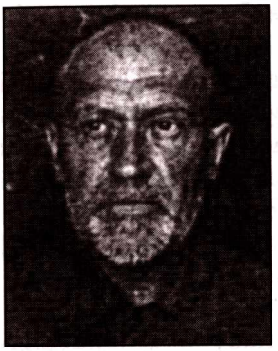

Glassner Robert s. Walentego (1885 – 1908 – 1941). Po skazaniu w 1931 na 3 lata łagrów wysłany do KARŁagu. W 1941 skierowany do Samarkandy, gdzie pracował jako buchalter. Dn. 5.06.1941 aresztowany w Samarkandzie i oskarżony o to, że *prowadził antysowiecką agitację, skierowaną przeciwko rozporządzeniom władzy, chwalił ustrój faszystowski w Niemczech i politykę Hitlera.* Dn. 8.08.1941 skazany na karę śmierci na podstawie art. 66, cz. 2 KK Uzbeckiej SSR i 10.09.1941 rozstrzelany. Źródła: [AH]; [IO].

Hański Stanisław s. Grzegorza. Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródło: [AH].

Heut Peter s. Walentego (1894 – 1917 – 1942). Ur. na Powołżu. Po święceniach kapł. pracował kolejno w par. Marianówka (1923) i Jeremierki w okręgu Odessa, a w 1927 w miejscowości Veuzendorf (?) w obł. nowoczerkaskiej. Aresztowany 22.01.1933 i sądzony w grupowym procesie niem. duchowieństwa kat. 10.09.1933 decyzją Kolegium OGPU na podstawie art. 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany na 10 lat łagrów. Deportowany do BIEŁBAŁTŁagu do łagru Miedwieżja Gora przy Murmańskiej Kolei Żelaznej. Dn. 6.06.1941 skierowany do łagru kargopolskiego. Zm. w łagrze 4.05.1942. Źródła: [AH]; [IO].

Hoffman Anton s. Johanna (1898 – 1923 – 1937). Ur. we w. Leugenscheser (?) w gub. dniepropietrowskiej. Po skazaniu w 1935 na 10 lat łagrów skierowany na Daleki Wschód, gdzie został aresztowany, 28.11.1937 decyzją *trojki* NKWD Dalekowschodniego Kraju skazany na śmierć i 27.12.1937 rozstrzelany. Pochowany w Chabarowskim Kraju. Źródła: [AH]; [IO].

Jarmołowicz Antoni s. Jana. Ur. w pow. Orsza na Białorusi. Rozstrzelany 3.11.1937 w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Jendruszak Marian s. Józefa (1891 – 1914 – 1937). W listopadzie 1931 aresztowany w Kamieńcu Podolskim i wysłany do więzienia w Charkowie. Skazany przez Kolegium GPU Ukrainy z art. 54–6 i 54–11 KK USSR na

5 lat łagrów. Wyrok odbywał w Biełomorskom Łagierie. Pozostawał tam rok i 7 miesięcy. Czasowo zwolniony za przykładną pracę i z powodu inwalidztwa. W czerwcu 1933 znajdował się w Kamieńcu Podolskim, a w lutym 1935 przyjechał do par. Malin, gdzie pracował w miejscowym kościele do momentu ponownego aresztowania 22.08.1935. Oskarżony o podważanie władzy sow. i skazany z art. 54–4 i 54–11 KK USSR. Po rozpatrzeniu sprawy przez oddział specjalny kijowskiego UGB 7.02.1936 został uniewinniony. Dn. 7.08.1937 został w Żytomierzu kolejny raz aresztowany przez NKWD obł. żytomierskiej i oskarżony o prowadzenie antysow. agitacji wśród ludności pol. Decyzją żytomierskiego urzędu NKWD z 17.09.1937 skazany na śmierć z art. 54–10 KK USSR i rozstrzelany w Żytomierzu. Miejsce pochówku nie znane. Źródło: [AH].

Jurewicz Bolesław s. Kazimierza. Ur. w m. Garbaniewo-Obytoki. W 1937 aresztowany w łagrze i 9.10.1937 przez *trojkę* UNKWD obł. leningradzkiej skazany na śmierć. Rozstrzelany 3.11.1937 w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródła: [AH]; [IO].

Kappes Alois s. Mikołaja. Rozstrzelany 1.11.1937 w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Kapusta Piotr Bernard s. Józefa. Rozstrzelany 1.11.1937 w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Karpiński Józef s. Stanisława. Rozstrzelany 3.11.1937 w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Kasperowicz Feliks s. Bronisława. Ur. w Borysowie na Białorusi. W lutym 1934 skazany został przez *trojkę* PP OGPU BSSR na 10 lat łagrów. Po odbyciu wyroku, jako *element społecznie niebezpieczny*, został przez OSO skazany 4.01.1947 na 3 lata zsyłki. Wyrok odbywał w wiosce Bułajewo w rej. bułajewskim obł. północnokazachstańskiej Kazachskiej SSR. Zm. na zesłaniu 21.07.1950 w obł. północnokazachskiej. Źródło: [AH].

Kasperowicz Józef s. Stanisława. Rozstrzelany 3.11.1937 w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Kobeć Antoni s. Leona (1880 – 1906 – po 1941). Po odbyciu wyroku 10 lat łagru zamieszkał w mieście Armawir w Krasnodarskim Kraju, gdzie pracował jako stróż w fabryce. Na początku 1942 ponownie aresztowany i 21.02.1942 na podstawie art. 58–10 cz. II KK RSFSR skazany przez OSO NKWD ZSSR na 8 lat łagrów. Dalsze losy nie znane. Źródła: [AH]; [IO].

Kobeć Wojciech s. Leona. Ur. w Płoskirowie na Ukrainie. W latach 1922–1927 kilkakrotnie aresztowany. Po raz ostatni aresztowany 3.09.1929 i oskarżony o organizowanie we wsi Oleszkowce kółek Żywego Różańca i tercjarzy oraz antysowiec. agitację wśród parafian. Dn. 10.01.1930 podczas nadzwyczajnej sesji płoskirowskiego sądu okręgowego skazany z art. 54–2 i 54–10 KK USSR na 10 lat łagrów. Skierowany do łagru w Archangielsku, a nast. na Sołówki. Zm. w łagrze na początku lat trzydziestych. Źródła: [AH]; [262(1)].

Kowalski Józef s. Antoniego. Rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Kopp Theobald s. Semena (1892 – 1917 – 1943). W latach 1925–1935 był proboszczem w par. Strassburg w obł. Odessa. Aresztowany tam 6.06.1935, został 8.10 tr. skazany przez Kolegium Okręgowego Sądu w Odessie z art. 54–4 cz. I KK USSR na 7 lat łagrów i 5 lat pozbawienia praw. Deportowany do SIEWWOSTŁagu w obł. magadańskiej. Na podstawie dyrektywy NKWD i Prokuratury ZSSR z 29.04.1942 otrzymał wyrok skazujący na pobyt w łagrach do końca wojny. Zm. w łagrze 20.01.1943 i został pogrzebany na cmentarzu Ł/P w Magadanie. Źródła: [AH]; [IO].

Kölsch Joseph s. Gotlieba (1888 – 1913 – 1937). Ur. we wsi Rosental k. Symferopola na Krymie. Aresztowany w 1929 za nielegalną działalność rel. i na wyjazdowej sesji „sądu krajowego" (?) skazany na podstawie art. 58–10 KK RSFSR na 8 lat łagrów i deportowany na Sołówki. W styczniu 1936 uwolniony z łagru i skierowany na 3 lata zesłania do Kazachstanu. Dn. 7.02.1936 przybył do posiołka Majkudyn w obł. karagandzkiej. Dn. 3.09 tr. został tam aresztowany i 25.08.1937 decyzją *trojki* NKWD obł. karagandzkiej skazany na śmierć na podstawie art. 58–10 i 58–11 KK RSFSR z oskarżenia o *kontrrewolucyjną propagandę i agitację*. Rozstrzelany w więzieniu w Karagandzie. Źródło: [AH].

Krummel Józef s. Wincentego (1873 – 1899 – 1937). Aresztowany 13.06.1937 w m. Joszkar-Oła i 13.09 tr. decyzją OSO NKWD i prokuratora ZSSR skazany na śmierć. Rozstrzelany 25.09.1937. Źródła: [AH]; [IO].

Krzywicki Kazimierz s. Józefa. Aresztowany 27.06.1928. Dn. 4.11.1929 skazany na 10 lat łagrów. Śledczym był Czartoryski. Zrehabilitowany 3.03.1993 przez prokuraturę obwodową w Winnicy.

Kunda Władysław s. Ignacego (1887 – 1914 – 1937). Aresztowany 5.12.1935 w Rogaczowie w obł. homelskiej na Białorusi jako *kierownik kontrrewolucyjnej i nacjonalistycznej grupy wierzących Polaków-katolików.*

Dn. 20.05.1936 decyzją podjętą przez Sądowe Kolegium Sądu Najwyższego BSSR na sesji wyjazdowej skazany został na 8 lat łagrów i deportowany do TIEMŁagu w Mordwińskiej ASSR. W 1937 został aresztowany w łagrze i oskarżony o *systematyczną powstańczą i kontrrewolucyjną agitację wśród więźniów*. Dn. 22.08.1937 postanowieniem *trojki* NKWD Mordwińskiej ASSR skazany na śmierć i rozstrzelany 31.08 tr. Źródła: [AH]; [IO].

Lubieński Ignacy s. Adolfa. Ur. we w. Babińce w gub. witebskiej. Aresztowany 2.10.1928 i na podstawie art. 54–10 cz. II KK USSR skazany 13.12.1928 w Tulczynie na 5 lat łagrów. Zrehabilitowany 25.01.1993 przez prokuraturę obwodową w Winnicy.

Łukasz Jan s. Grzegorza. Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródło: [AH].

Łukjanin Józef s. Stanisława. Rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Łupinowicz Karol s. Karola. W grudniu 1933 został aresztowany na zesłaniu na podstawie podejrzenia o szpiegostwo i przewieziony do Mińska. 29.03.1934 decyzją *trojki* przy Kolegium OGPU BSSR skazany na 3 lata zsyłki do *oddalonego miejsca* i deportowany do Kazachstanu. W czerwcu tr. aresztowany na zesłaniu i przez Specjalne Kolegium Kazachstańskiego Wydziału Sądu Najwyższego RSFSR skazany na 10 lat łagrów. 11.12.1937 decyzją komisji NKWD skazany na karę śmierci. Data wykonanego z całą pewnością wyroku śmierci nie znana. Źródła: [AH]; [IO].

Madera Piotr s. Stanisława. Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródło: [AH].

Markuszewski Albin s. Juliana. W czasie pobytu na Ukrainie w latach 1933–1934 miał dojeżdżać także do kościoła w Chersonie. Od stycznia 1935 pracował w Smoleńsku w miejscowym kościele. Po roku, w styczniu 1936, został tam aresztowany i decyzją OSO NKWD ZSSR skazany na podstawie art. 58–10 i 58–11 KK RSFSR na 5 lat zsyłki na Syberię. Skierowany do wsi Kozaczynskoje w Krasnojarskim Kraju. Dn. 22.09.1937 został tam aresztowany i oskarżony o *prowadzenie kontrrewolucyjnej i nacjonalistycznej agitacji*. Dn. 10.01.1938 decyzją Komisji NKWD i prokuratora ZSSR skaza-

ny na karę śmierci. Rozstrzelany 5.02.1938 w Jenisejsku w Krasnojarskim Kraju. Źródła: [AH]; [IO].

Mioduszewski Józef s. Jana. Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródła: [AH].

Mokelki Emmanuel s. Johannesa (1896 – 1921 – 1937). Ur. w München w gub. odeskiej. W latach 1921–1923 pracował w par. Rastadt. Miał być rektorem tajnego seminarium duch. diec. saratowskiej, które przez pewien czas istniało w Odessie. W latach 1923–1928 pracował w par. Kostheim, a od 1928 w par. Grüntal. 27.03.1929 aresztowany w Mariupolu i 20.09 tr. decyzją Mariupolskiego Sądu Okręgowego skazany z art. 54–10 cz. 2 KK USSR na 7 lat łagrów. Deportowany do SIEWWOSTŁagu w obł. magadańskiej. Dn. 24.05.1934 zwolniony z łagru, wyjechał do miasteczka Dmitriewka w rej. donieckim, a w grudniu 1936 do Smoleńska. Został tam aresztowany 28.08.1937 i po miesiącu, 28.09 tr., decyzją ludowego komisarza spraw wewn. i prokuratora ZSSR na podstawie art. 58–10 KK RSFSR skazany na śmierć. Rozstrzelany 5.11.1937. Źródła: [AH]; [IO].

Paul Joseph s. Andrieja. Rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Puczkar-Chmielewski Adam s. Jana. Skazany na śmierć 11.08.1938 z art. 64 i 68 KK BSSR. Źródło: [AH].

Rauh Franz s. Piotra. Rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Reichert Cyriak s. Josefa. Aresztowany 11.06.1938 na zesłaniu i 4.10.1938 decyzją *trojki* OSO NKWD obł. karagandyjskiej skazany na śmierć z art. 58–1a, 58–2 i 5811 KK RSFSR. Rozstrzelany 8.10.1938. Źródło: [AH].

Riedel Peter s. Piotra. Rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Rollhäser Peter s. Johannesa (1889 – 1912 – 1937). Według akt śledczych ur. we w. Jaszanka obw. Kamienskoje (inne źródła podają miejscowość Vollmer i Husaren). Pracował przy kościele Bolszaja Wielidarowka w obł. nikołajewskiej. Dn. 1.03.1937 został tam aresztowany na podstawie oskarżenia o to, że *założył kontrrewolucyjną organizację*. 20.09.1937 decyzją *trojki* UNKWD obł. odeskiej został skazany na śmierć na podstawie art. 58–10 i 58–11 KK RSFSR. Tego samego dnia rozstrzelany. Źródło: [AH].

Rosenbach Jakob s. Józefa (1885 – 1909 – 1938). W styczniu 1933 zwolniony z łagru na Sołówkach z zakazem osiedlenia się 6 największych miastach. Osiedlił się w Kursku. Dn. 6.12.1937 został aresztowany jako *członek kontrrewolucyjnej i szpiegowskiej organizacji*, a 3.01.1938 decyzją Kolegium NKWD i prokuratora ZSSR z art. 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany na śmierć. Rozstrzelany 10.04.1938. Źródła: [AH]; [IO].

Roth Johannes s. Johannesa. W 1905 studiował na I roku Wydziału Historyczno-Filologicznego Uniwersytetu Noworosyjskiego w Odessie. W 1931 decyzją Kolegium OGPU skazany z art. 58–6 i 58–10 KK RSFSR na 3 lata zsyłki do Kazachstanu. Po ukończeniu wyroku mieszkał w Woroszyłowce. W 1936 podlegał śledztwu z art. 169 par. 1 i art. 122–16 KK RSFSR. W 1937 aresztowany i oskarżony o *kontrrewolucyjną i faszystowską robotę w celu obalenia władzy sowieckiej*. Dn. 1/2.11.1937 skazany na śmierć przez Wojenny Trybunał Północnokazachskiego Wojennego Okręgu na podstawie art. 58–6 KK RSFSR. Dn. 7.12 tr. wyrok został zatwierdzony przez Wojenne Kolegium Rady Najwyższej ZSSR. Rozstrzelany 17.01.1938. Źródła: [AH]; [IO].

Rudenko Andronik Dmitriewicz. Od 11.01.1947 znajdował się w przesyłkowym Ł/P w Magadanie, a od 5.10 tr. w Buchta Nachodce. W 1947 został w łagrze aresztowany i 4.01. 1948 decyzją OSO MWD ZSSR skazany z art. 58–10 KK RSFSR na 10 lat łagrów. Źródło: [AH].

Rybałtowski Andrzej s. Franciszka (1875 – 1928 – 1937). Ur. w pow. bialskim w gub. grodzieńskiej. Aresztowany w 1929 z oskarżenia o działalność kontrrew. i skazany na 3 lat więzienia. W 1932 powrócił na Ukrainę i pracował w par. Machnówka w obł. winnickiej. Dn. 22.08.1935 został tam aresztowany jako *uczestnik polskiej nacjonalistycznej organizacji POW*. Śledczym był Zołotuchin. Decyzją Kolegium NKWS obł. winnickiej skazany z art. 54–4 i 54–11 KK USSR na 6 lat łagrów. 31.03.1936 na polecenie Sądu Najwyższego USSR ponownie rozpatrywano jego sprawę i wyrok zatwierdzono. Skierowany do BIEŁBAŁTŁagu w Karelskiej ASSR. W 1937 zginął (?) w łagrze. Źródła: [AH]; [IO].

Sabudziński Sebastian s. Sebastiana. Według wszelkiego prawdopodobieństwa rozstrzelany. Źródło: [IO].

Schönberger Andriej s. Jana. Ur. w Zelman w rej. marientalskim na Powołżu. Rozstrzelany 3.11.1937 w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Schönfeld Alois s. Mateusza. Zm. w łagrze w Kazachstanie 6.04.1938 i został pogrzebany na cmentarzu *ortałskogo otdielenija KARŁAGA*. Źródło: [AH].

Schönfeld Jakob s. Johannesa (1884 – 1908 – 1937). Ur. we w. Jelszanka w gub. saratowskiej. Po święceniach kapł. pracował w par. Raskaty w gub. samarskiej, późn. w par. Krasna w Besarabii. Aresztowany 18.01.1929 i 16.03.1930 decyzją *trojki* OGPU na Krymie skazany z art. 58–10 KK RSFSR na 10 lat łagrów i wysłany do SIBŁagu. W 1937 aresztowany w *Janskom otdieleniju SIBŁagu*, oskarżony o *antysowiecką agitację* i decyzją *trojki* UNKWD Zachodniosyberyjskiego Kraju skazany z art. 58–10 KK RSFSR na śmierć. Rozstrzelany 19.09.1937. Źródła: [AH]; [IO].

Schönheiter Klemens s. Antona (1873 – 1897 – 1938). Ur. w Neu-Kolonie na Powołżu. W 1934 ponownie sądzony, skazany na 5 lat zsyłki na Syberię i skierowany do Turuchańska. 19.05.1938 został tam aresztowany jako członek *kontrrewolucyjnej organizacji, mającej na celu obalenie władzy sowieckiej*. 13.05.1938 skazany z art. 58–10 i 58–11 KK RSFSR na śmierć i 1.08.1938 rozstrzelany. Źródła: [AH]; [IO].

Schubert Paul s. Franciszka. Ur. w Jamburgu w gub. jekatierinosławskiej. Na początku 1937 uwolniony z łagru, pozostał w pracy w BIEŁBAŁTKOMBINACIE. 31.08 tr. został aresztowany na stacji Miedwieżja Gora i decyzją Kolegium NKWD Karelskiej ASSR skazany na karę śmierci. Tego samego dnia rozstrzelany. Źródła: [AH]; [IO].

Siwicki Kazimierz s. Antoniego. Ur. we w. Jaczno w pow. sokołowskim w gub. grodzieńskiej. Aresztowany 30.06.1927 i decyzją Kolegium OGPU skazany z art. 58–6 KK RSFSR na 5 lat łagrów. Wysłany na Sołówki, dokąd przybył 1.10.1927. W czerwcu 1929 przebywał na wyspie Anzer. Skierowany do Semipałatyńska, a nast. do obł. ałmaatyńskiej. Dn. 25.01.1935 decyzją OSO NKWD ZSSR skazany z art. 58–10 KK RSFSR na 5 lat zsyłki do Semipałatyńska. Dn. 11.06.1937 aresztowany z oskarżenia o szpiegostwo i 26.10.1938 decyzją *trojki* NKWD obł. wschodniokazachskiej skazany na śmierć na podstawie art. 58–6 KK RSFSR. Rozstrzelany 28.11.1938 w więzieniu w Semipałatyńsku. Źródła: [AH]; [IO].

Skwirecki Wincenty s. Antoniego (1886 – 1912 – 1937 ?). Ur. we w. Krobatiszki pow. Poniewież w gub. kowieńskiej. Ukończył *jekatierinowskuju duchownuju seminariju* (?). Aresztowany 25.06.1920 w Aleksandrowsku (diec. tiraspolska), gdzie był duszpasterzem. Oskarżony o szpiegostwo. 16.08.1920 decyzją Wydzielonego Oddziału WCIK przy Wojenno-Rewolucyjnej Radzie 13 Armii Południowo-zachodniego Frontu skazany na 3 lata łagrów. Źródła: [AH]; [IO].

Sowiński Józef s. Bolesława. Według akt śledczych ukończył uniwersytet Gregorianum w Rzymie. Aresztowany w grudniu 1933 w Leningradzie, decyzją Kolegium NKWD 25.11.1934 skazany na 3 lata więzienia i wysłany do Taszkentu. Dn. 8.05.1936 wysłał prośbę do PCK w Moskwie o anulowanie jego wizy wjazdowej do Polski (?). Źródła: [AH]; [IO].

Szaciłło Albin s. Albina. Rozstrzelany w m. Sandormacha pod Miedwieżjegorskiem. Źródło: [AH].

Szymański Wacław s. Kazimierza. Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródła: [AH].

Szyszko Ryszard (-Bohusz) s. Justyna. 2.09.1922 skazany przez Trybunał Rew. na karę śmierci jako *niepoprawny wróg władzy sowieckiej*. Wyrok zamieniono na 5 lat więzienia. Przy uwolnieniu z więzienia we wrześniu 1923 podpisał zobowiązanie o niewyjeżdżaniu z miejsca pobytu, a także, jakoby, o współpracy z władzą, o czym powiadomił swoich przełożonych kośc. Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródła: [AH]; [IO].

Ter-Karapetian (Ter-Arsen Charenowicz) (1893 – ? – 1937). Rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródło: [AH].

Traczyński Antoni s. Michała (1889 – 1912 – 1937). W marcu 1934 zwolniony z więzienia w Nowosybirsku. Zamieszkał w Woroneżu i rozpoczął pracę duszp. w miejscowym kościele. Aresztowany tam 21.08.1937 i 3.11.1937 decyzją ludowego komisarza spraw wewn. i prokuratora ZSSR skazany z art. 58–10 KK RSFSR na śmierć. Rozstrzelany 9.11.1937. Źródła: [AH]; [IO].

Turowski Maksymilian s. Dominika (1886 – 1909 – 1937). Ur. w Wareszewie (?) na Żytomierszczyźnie. Latem 1937 podczas pobytu w łagrze na Sołówkach aresztowany i uwięziony. 25.11.1937 skazany na śmierć i 8.12.1937 rozstrzelany w więzieniu w Leningradzie. Źródła: [AH]; [IO].

Wagner Adam s. Kaspra. Rozstrzelany 13.01.1938 w więzieniu w Nowosybirsku. Źródło: [AH].

Wojno Stefan s. Mikołaja (1886 – 1910 – po 1940). Ur. w Warszawie. W latach 1922–1927 kilkakrotnie aresztowany i zwalniany. Po kolejnym aresztowaniu 8.05.1931 postanowieniem Kolegium OGPU skazany na 5 lat łagrów i wysłany na Sołówki. W r. nast. decyzją OSO Kolegium OGPU skazany na 10 lat łagrów. Przebywał na Stacji Jaja. 22.07.1939 decyzją OSO NKWD czasowo zwolniony. Dn. 7.04.1940 postanowienie o zwolnieniu cofnięto, jednakże w maju 1941 został zwolniony i przebywał w Łudze. Podczas okupacji niem. miał być duszpasterzem w kościele św. Mikołaja w tym mieście (dawny dek. petersburski). Dalsze losy nie znane. Źródło: [AH].

Worsław Jan s. Józefa. Ur. w Kisielinie na terenie gub. witebskiej. 9.09.1937 aresztowany w Łudze i przewieziony do Leningradu. Tam 29.09 tr. na podstawie art. 58–6, 58–10 i 58–11 KK RSFSR skazany na śmierć i 6.10.1937 rozstrzelany w Lewaszowie pod Leningradem. Źródło: [AH].

Zimmermann Johannes s. Andrieja. W 1925 wyrokiem Kolegium OGPU skazany na 2 (?) lata łagrów. 20.04.1935 decyzją OSO NKWD ZSSR skazany na 3 lata łagrów i skierowany do KARŁagu. 13.08.1937 decyzją *trojki* UNKWD obł. karagandyjskiej skazany na śmierć i 17.08.1937 rozstrzelany. Źródła: [AH]; [IO].

Żawryd Jan s. Rajmunda. Rozstrzelany 1.11.1937 w m. Sandormacha od Miedwieżjegorskiem. Źródła: [AH].

Żołnierowicz Władysław s. Hipolita. Dn. 29.08.1937 aresztowany w Wieliżu w obł. smoleńskiej na Białorusi i decyzją ludowego komisarza spraw wewn. oraz prokuratora ZSSR na podstawie art. 58–10 KK RSFSR skazany na śmierć. Rozstrzelany 5.10.1937. Źródło: [AH].

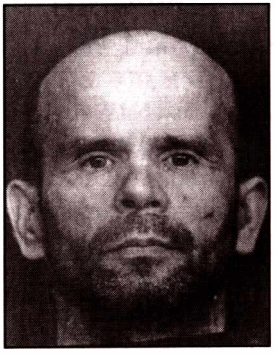

Ks. Paweł Chomicz

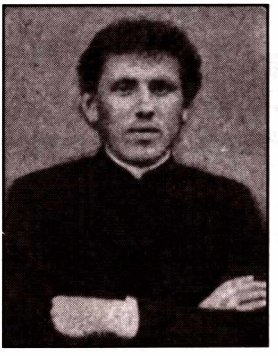

Ks. Witold Paszkiewicz

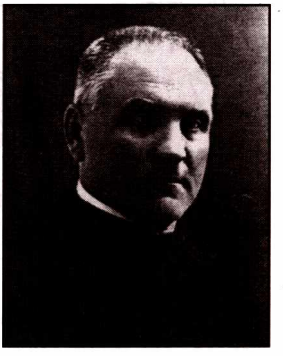

Ks. Bolesław Sabudziński

ГЕНЕРАЛЬНАЯ
ПРОКУРАТУРА
Российской Федерации
103793 ГСП, Москва, К-9
Пушкинская, 15а

12.05.94 № 13/3-335-94

СПРАВКА О РЕАБИЛИТАЦИИ

Гр-н СКАЛЬСКИЙ Теофил Готфридович

Год и место рождения 1877, г.Гайсин Подольской губ.

Место жительства до ареста г.Киев

Место работы и должность (род занятий) до ареста настоятель Киевского Александровского костела

Когда и каким органом осужден (репрессирован) арестован 9 июня 1926 года. Осужден Военной коллегией Верховного суда СССР 27 января 1928 г.

Квалификация содеянного и мера наказания (основная и дополнительная) ст.ст.54-3, 54-4, 54-10 УК УССР, лишен свободы на 10 лет с конфискацией лично принадлежащего ему имущества.

На основании ст. ст. 3 и 5 Закона РСФСР «О реабилитации жертв политических репрессий» от 18 октября 1991 года.

гр-н СКАЛЬСКИЙ Теофил Готфридович реабилитирован.

и.о. Помощник Генерального прокурора Российской Федерации Г. Ф. Весновская

32. Dokument o rehabilitacji ks. Teofila Skalskiego z 12.05.1994 r.

INDEKS OSÓB*

Aberle Georg, ks. 27, 48
Abrikosow Włodimir Włodimirowicz, ks. obrz. wsch. **133-134**, 233, 375, 379
Abrikosowa Anna (imię zak. Katarzyna) 133, 375
Achman 154
Akułow Epifanij Aleksandrowicz (Epifaniusz), ks. obrz. wsch. 39, 43, **134-135**, 207, 234, 531, 574
Akułow J. Ł. zob. Akułow Epifanij Aleksandrowicz
Alagian Piotr, ks. obrz. orm. **135**
Albert Johannes, ks. **135-136**
Aleksander II, car Rosji 332
Aleksandrow Nikołaj Nikołajewicz, ks. obrz. wsch. 78, **136**, 207, 370, 558, 579
Aleksandrowicz Józef, ks. **136-137**
Aleksiejew Aleksy, ks. obrz. wsch. **137**
Aleksy, bp prawosł. 275
Aliulis Vaclovas, MIC 45
Alphand Charles, amb. Francji w ZSSR 51
Amoudru Jean-Marie-Felix, OP, bp **137-138**, 370, 451, 573
Anders Władysław, gen. 428, 451
Andrekus Konstanty A., ks. 80, **138**, 146, 263, 265, 300, 574
Andruszek zob. Andruszkiewicz Piotr
Andruszewicz Antoni 139
Andruszewicz Franciszek, ks. 90, **139-140**
Andruszewicz Karol 140
Andruszewicz Kazimierz 140
Andruszewski Franciszek zob. Andruszewicz Franciszek
Andruszkiewicz Piotr, ks. 139, **140-141**
Andruszko Piotr zob. Andruszkiewicz Piotr
Andrzej Bobola, św. 220
Andrzejewski Jozafat, ks. 364
Anesimow Aleksy zob. Anisimow Aleksy Maksimowicz
Anfigonow, czł. Trybunału Rew. 419
Anisimow Aleksy Maksimowicz, ks. obrz. wsch. **141**
Annisimow Aleksy zob. Anisimow Aleksy Maksimowicz
Antoniszwili (Antonow) Michał, ks. 496
Apszynik Piotr, ks. **141**
Aronow, komisarz lud. 476
Ascheberg Paul zob. Aszeberg Paweł
Asłaniszwili Gabriel, ks. **141-142**, 574
Astzeberg Paweł zob. Aszeberg Paweł
Aszeberg Paweł, ks. 141, **142-143**, 149, 152, 153, 208, 225, 267, 274, 336, 350, 352, 377, 386, 400, 459, 461, 483, 487, 489, 558
Aszeberg Piotr 142
Aszenberg Paweł zob. Aszeberg Paweł
Aszerberg Paweł zob. Aszeberg Paweł

* Liczby wyróżnione czcionką półgrubą wskazują miejsce biogramu. Indeks nie obejmuje aneksu 4.

Audar Jan, ks. **143-144**
Audar Michał 143
Audziewicz Antoni Franciszek, bp 331
Augło Piotr zob. Awgło Piotr
Ausa, ks. **144**
Awerianow, śledczy 486
Awgłło Piotr zob. Awgło Piotr
Awgło Józef 144, 551-553
Awgło Piotr, ks. 31, 80, 83, 84, 138, **144-146**, 168, 169, 263, 265, 551-553, 574

Babalski Szymon zob. Babarski Szymon
Babarski Szymon, ks. **146-147**
Babiński M. Z., konsul pol. w Kijowie 268, 294, 308, 318, 363, 365
Bacaratian Jakub zob. Bagaratian Agop (Jakub)
Bach Jan zob. Back Johannes
Bach Stanisław, organista 244
Back Bernard 147
Back Johannes, ks. **147**
Baczer-Trike Sofia 202
Badkiewicz Konstantin zob. Budkiewicz Konstanty Romuald
Badowski Michał, ks. 503
Bagaratian Agop (Jakub), ks. 69, 84, 147, **148-149**, 150
Bagaratian Danił(o) 148
Bagiński, agent sow. 494
Bahl Johannes, ks. **149**, 159
Baier Georg jun., ks. **149**, 156, 212, 222, 230, 241, 378, 387, 405, 432, 454, 532, 579
Baier Stefan 149
Bajeman Joseph zob. Beilmann Joseph
Bajewicz Andrzej, ks. 270
Bajkow, czł. Trybunału Rew. 419
Bakalarz Józef, TChr 32
Bakasatian Akon Danielowicz zob. Bagaratian Agop (Jakub)
Balcerak Wiesław 27
Balul Wincenty, ks. **150**
Bałtruszys Ignacy, ks. 195
Bałzukiewicz Bolesław, prof. 198
Banaś Zachariasz, br. 474
Bańkowska Genowefa 31
Bańkowski, parafianin 182
Baran Dionizy, ks. 33
Baran Karol, ks. **150**
Baranauskas Antanas zob. Baranowski Antanas
Baranowski Antanas, bp 258, 261
Baranowski Augustyn 152
Baranowski Jakub 150
Baranowski Leonard, ks. 145, **150-152**
Baranowski Piotr, ks. **152**, 557, 574
Barański Kamil 37
Bardecki Andrzej, ks. 42
Bardewelidze Nugzer 26
Batmaniszwili Szijo (Alojzy) Grigoriewicz, ks. **153**, 558, 574, 579
Batu-Chan 8
Baumtrag Jan zob. Baumtrog Augustyn
Baumtrof Józef zob. Baumtrog Joseph
Baumtrog Augustyn, ks. 68, 69, **153-155**, 156, 159, 212, 222, 230, 278, 290, 387, 405, 414, 429, 509
Baumtrog Jan 153
Baumtrog Joseph, ks. **155**
Bazow, śledczy 456
Bechler Walenty zob. Böhler Valentin
Beck Józef, min. spraw. zagr. 383, 451
Beilmann Jan 156
Beilmann Johannes, ks. **156**, 157, 528
Beilmann Joseph, ks. 150, **156-157**, 158, 238, 453, 509, 514
Beilmann Józef 156
Belina-Prażmowski Zbigniew, konsul pol. w Leningradzie 346, 435
Bellender Adam zob. Bellendir Adam
Bellendir Adam, ks. **157-159**, 547, 579
Bellendir Piotr 157, 579
Bels Jan zob. Bahl Johannes
Benedykt XV, pap. 67, 196, 213, 233, 410
Benedykt Michał 113
Berac Teofil zob. Beratz Gotlieb

Beratz Gotlieb, ks. **159**, 303
Berezowski, parafianin 401
Berezowski Józef, ks. **159-160**
Bergman (Vennikas), agent GPU 177
Białacki Aleś 38
Biegun Kazimierz 37
Bielak, ks. **160**
Bielakiewicz Aleksander zob. Bilakiewicz Aleksander
Bieleński, naczelnik więzienia w Grodnie 220
Biełogołowy Józef zob. Biełohołowy Józef
Biełohołow Józef zob. Biełohołowy Józef
Biełohołowy Józef, ks. 31, **160-162**, 234, 574
Biełohołowy Mateusz 160
Bieniecki Józef, ks. 90, **162-163**
Bieniecki Stanisław 163
Bieniecki Wincenty 162
Biesiedowski G. Z. 28
Bikszys Jan, ks. **163**
Bilakiewicz Aleksander, ks. obrz. wsch. **163-164**, 408
Bilakiewicz Kazimierz 163
Bilczewski Józef, abp 37, 60
Bilaniewicz Aleksander, ks. **164**
Birnik Paweł, ks. **164**
Bivort de la Saudeé Jean 25
Blechman Bolesław, ks. 42, **164-166**, 245, 348, 521, 574
Blechman Bolesława 202
Blechman Konstanty 164
Blet Pierre 33
Błaszkiewicz Tadeusz, konsul pol. w Moskwie 99, 206, 317, 328, 359, 367, 373, 403, 405, 422, 434, 455, 540
Błońska Maria, nauczycielka 327
Bobriszczew, adw. 177
Boehler Valentin zob. Böhler Valentin
Bogojawleński Władymir, metropolita Kijowa 63
Bohusz-Szyszko Ryszard zob. Szyszko-Bohusz Ryszard
Bolek Franciszek, ks. **166**
Borecki Ignacy 167
Borecki Stanisław, ks. 90, **166-167**, 575
Borecki Stefan 167
Borecki Tomasz 166
Borisow, naczelnik SO 319
Borodziula Józef 167
Borodziula Józef, ks. 29, 61, **167-169**, 557
Borowicz Jan zob. Borowik Jan
Borowik Antoni 169
Borowik Jan, ks. 81, 138, 146, **169**, 263, 265, 551, 574
Borowski Eugeniusz, ks. 33, 36
Boryszenko, oskarżyciel 371
Bouffał Adolfina 377
Bouffał Anatolia zob. Nowicka Anatolia
Bouffał-Karwińska Irena 38
Boym-Szcześniak Bolesław 13
Böhler Valentin, ks. 156, **170**
Bójnowski Leon zob. Bujnowski Leon
Braun Leopold Marie, AA, kapelan amb. amer. w Moskwie 52, 111, 517
Bratkowska Zofia, s. 51
Brawer Leonard 170
Brawer Stanisław, ks. 42, **170-171**
Brawera Stanisław, ks. 256
Brenczak Mateusz zob. Bryńczak Mateusz
Briand Aristide, min. spraw. zagr. Francji 51, 345
Brodacki Józef zob. Brydycki Jan
Brodacki Mikołaj, ks. 172
Brudzińska Zofia (s. Jana, franciszkanka) 34
Brunello Antonio 66
Brungardt Michael, ks. **171**, 396
Brunowskij Władimir 25
Brydycki Jan, ks. **171-172**
Brynczak Matheus zob. Bryńczak Mateusz
Bryńczak Mateusz, ks. 102, 171, **172-174**, 244
Bryńczak Michał 172
Brzezicki Franciszek 31
Brzostowski C., ks. 364

Brzozowski Bronisław 31
Bucharin Nikołaj 177
Bućko Franciszek zob. Budźko Franciszek
Budkiewicz Juliusz 185
Budkiewicz Konstantin zob. Budkiewicz Konstanty Romuald
Budkiewicz Konstanty Romuald, ks. 61, 67, 78, **175-179**, 192, 195, 197, 224, 262, 269, 272, 375, 418, 530
Budkiewicz Maria z d. Borkowska 175
Budrys Franciszek, ks. **179**, 193, 574
Budrys Ignacy 179
Budrys Stanisław, ks. **179-180**
Budziński Franciszek, ks. **180**, 256, 580
Budziński Piotr 580
Budzyński Franciszek zob. Budziński Franciszek
Budźko Franciszek, ks. **180**
Bugienis Michał 181
Bugienis Michał, ks. **181**, 356
Bujalnicki Leon zob. Bujnowski Leon
Bujalska Aniela z d. Kurnatowska 182
Bujalski Cyryl, ks. **181-182**
Bujalski Franciszek, ks. 40, 74, **182-184**, 376, 377, 451, 555, 572, 573
Bujalski Konstanty 182
Bujalski Stefan 181
Bujnowski Leon, ks. 42, 170, 181, **184-185**
Bujnowski Leon, s. Michała, alumn **185**
Bujnowski Michał 185
Bujnowski Wincenty, ks. 184, **185**
Buklarewicz Michał, ks. **185-186**
Bukowiński Władysław, ks. 35, 302
Bukraba Kazimierz, bp 273
Butyniec Kalikst, ks. **186**

Cabulewicz Stanisław zob. Cybulewicz Stanisław
Cakul Krzysztof 186
Cakul Michał, ks. **186-188**, 574
Camasci, kard. 307
Capojan Antoni zob. Gapojan Antoni
Carpovitch Paul zob. Karpowicz Paweł
Celykowska Janina 121
Cerpento Hieronim 188
Cerpento Hieronim, ks. 31, 181, **188-189**, 198, 225, 433, 540, 575
Chaniewicz (właśc. Haniewicz) Wasilij A. 43, 44, 112, 113, 173
Charles-Roux François, amb. Francji przy Stolicy Apost. 51
Chmielewski-Puczkar Adam zob. Puczkar-Chmielewski Adam
Chmielnicki Adolf, ks. **189**
Chmielnicki Zygmunt, ks. 189, **190**, 297
Chodkiewicz Bolesław, ks. **190**
Chodkiewicz Jan 190
Chodniewicz Ludwika z d. Juszczyk 191
Chodniewicz Paweł, ks. **191-192**
Chodniewicz Wincenty 191
Chojecki Zygmunt 364
Chomicki Antoni, ks. 36
Chomicz Paweł, ks. 42, 73, **192-193**, 253, 488, 559, 589
Chomicz Szymon 192
Choroszyłowa, dyr. szkoły 491
Chronowicz zob. Chrzczonowicz Władysław
Chrystus 9, 133, 178, 194, 214, 507
Chrzczonowicz (późn. Landsberg) Władysław, ks. 75, **194**, 389
Chwećko Lucjan zob. Chwiećko Lucjan
Chwiećko Antoni 194
Chwiećko Lucjan, ks. **194-195**
Chwiećko Michalina z d. Draczyńska 194
Cieński Włodzimierz, ks. 427
Cieplak Jacenty 196
Cieplak Jan, abp 39, 61, 67, 69, 76-78, 100, 134, 136, 144, 146, 151, 175-177, 184, 192, **195-198**, 200, 207, 211, 221, 224, 233, 253-255, 262, 272, 273, 333, 343, 344, 351, 353, 359, 364, 375, 397, 399, 418, 419, 439, 440, 481, 488, 489, 500, 501, 529, 530

Cieplak Julia z d. Bugajska 196
Cierpiento Hieronim zob. Cerpento Hieronim
Cieślak Tadeusz 45
Cimaszkiewicz Julian, ks. **198-199**, 297, 529
Constantini Celso, abp 474
Cybulewicz Józef 199, 580
Cybulewicz Stanisław, ks. **199**, 580
Cybulski zob. Cybulewicz Stanisław
Czaban Aleksander Teodor, ks. **200**
Czabanowski T. T. 318
Czachiłow F. S. 43
Czajewski Ignacy, ks. **200**
Czajkowski Tomasz, ks. **200-201**
Czaman, parafianka 244
Czaplicki Bronisław, ks. 31, 38, 43, 62, 107, 204, 205
Czartoryski, śledczy 583
Czeczott Witold, ks. 29
Czegis Władysław, ks. **201**
Czekan, ks. **201**
Czerski Franciszek zob. Czyrski Franciszek
Czerwińska Emilia 202
Czerwiński Antoni, ks. 38, 107, **201-205**, 206, 575
Czerwiński Karol 201
Cziczerin Gieorgij, lud. komisarz spraw zagr. ZSSR 52, 77, 84, 161, 176, 434, 506, 531
Czirkow Jura 508, 509
Czuczejko Franciszka 202
Czyrski Franciszek, ks. 90, 201, **205-206**, 216
Czyrski Tomasz 205
Czyżewski Florentyn, ks. **206-207**, 580
Czyżewski Kalikst 580

Dalbor Edmund, kard., prymas Polski 50, 99, 472
Danecki (Orłowski), o. 48
Danzas Julie N. 94
Dauricio (?) Karolina 293
Dąbkowski Henryk 28, 29
Deibner Aleksander, ks. 207
Deibner Jan, ks. obrz. wsch. **207**, 208, 210, 233
Dejbner Jan zob. Deibner Jan
Dejnis Wincenty 208
Dejnis Wincenty, ks. **208-209**, 491, 558
Demikis Józef, ks. 537
Demurow Antoni 209
Demurow Stefan, ks. 68, **209**, 210, 575
Denikin Anton, gen. 139, 357, 507
Denisewicz Stefan, bp 160
Desch Adam, ks. **209-210**
Deubner Jan zob. Deibner Jan
Diakowski Napoleon zob. Dyakowski Napoleon
Dilurgian Carapet (Karapet), ks. obrz. orm. 148, **210**
Dimura Stefan zob. Demurow Stefan
Dmochowski Piotr, ks. **210-211**, 490, 515
Dmowski Michał, ks. **211-212**
Dołęga-Kelus Antoni zob. Kelus Antoni (-Dołęga)
Dołonga Antoni zob. Kelus Antoni (-Dołęga)
Domański Francis 26
Dornhof Aleksander, ks. **212-213**, 574, 580
Dornhof Hieronim 212, 580
Drecki Ryszard 47
Drzepecki Bronisław, ks. 302
Dub-Dubowski Ignacy, bp **213-215**, 229, 255, 281, 308, 331, 437, 444, 458, 505, 542
Duckart Jakub, ks. **215**
Dunin-Kozicka Maria 26
Dunin-Wąsowicz Bronisław zob. Wąsowicz (-Dunin) Bronisław
Dunn Denis James 26, 70, 270
Dworzecki Stanisław 215
Dworzecki Władysław, ks. 38, 89, **215-219**, 301, 326, 371, 392, 469, 470, 472, 523

Dyakowski Napoleon, ks. 210, **219-220**, 240
Dziadul Nikodem, ks. **220**
Dziemian Józef, ks. **220-221**, 335, 496, 574, 580
Dziemian Julian 221
Dziemian Kazimierz, brat Józefa 221
Dziemian Kazimierz, ojciec Józefa 220, 580
Dziemian Marcelin 221
Dziemieszkiewicz Antoni, ks. **221**, 574, 580
Dziemieszkiewicz Mikołaj 221, 580
Dziendzik Michał, ks. **222**
Dzierzkowska Danuta 35
Dzierżyński Feliks 71, 177, 178
Dzwonkowski Roman, SAC 9, 32, 70, 72, 257, 510

Eberle Jan 222
Eberle Leonard, ks. **222-223**
Edidzanian Mesrab Grigoriewicz, ks. **223**
Edżidżanian Mesrab zob. Edidzanian Mesrab Grigoriewicz
Eisenkrein Peter 223
Eisenkrein Peter, ks. **223**
Ejsmont Franciszek 223
Ejsmont Stanisław, ks. **223-224**
Eliasz (Ilija II), prawosł. patriarcha Gruzji 421
Emelianov Potapy zob. Jemielianow Potapij Piotr Andriejewicz
Emilianow Potapy zob. Jemielianow Potapij Piotr Andriejewicz
Emilianow Potapij zob. Jemielianow Potapij Piotr Andriejewicz
Erk Ludwig, ks. **224-225**, 574, 580
Erk Mikołaj 224, 580
Erojan Stefan Nesserowicz (Nersertowicz ?), ks. **225-226**, 574, 580
Ervian Stefan zob. Erojan Stefan
Eska Stanisław, radca Poselstwa Pol. w Moskwie 99
Estrin, pełnomocnik OGPU 441

F., świadek 257
Fajęcki Aleksander, ks. 26
Falkenstein Johannes, ks. **226**
Falkowski Czesław 25, 26, 28, 42
Faragalli Antonio, ks. 202
Fedorow Leonid zob. Fiodorow Leonid Iwanowicz
Fedorowicz Adolf, ks. **226**
Fedorowicz Antoni 226
Fedorowicz Czesław, ks. 216, **226-227**, 230, 557
Fedorowicz Zofia 227
Fedukowicz Andrzej, ks. 61, 82, 194, 200, **227-230**, 297, 306, 362, 534
Felsztyński J. G. 30
Fezer Jakub, ks. 290
Fiedorowicz zob. Fedorowicz Adolf lub Fedorowicz Czesław
Fiedukiewicz Andrzej zob. Fedukowicz Andrzej
Fiel Sergiusz A. 44
Fiks Gotlieb 230, 580
Fiks Martin, ks. **230**, 231, 237, 574, 580
Filipp Adolf, ks. 42, **230**, **232**, 391, 516, 554, 559
Filipp Gotlieb 230
Filippow, więzień 257
Fiodorow Leonid Iwanowicz (imię zak. Leoncjusz), studyta, egzarcha dla katolików obrz. bizantyńsko-słow. 69, 133-136, 161, 226, **233-235**, 267, 375, 449, 557
Fiuk Stanisław, ks. 39
Flaszan, więzień 257
Fleck Antonius, ks. 367, 394
Florent Michel, o. 111
Fluk Ferdinand zob. Pflug Ferdinand
Francuk Jan, ks. **235**
Francuk Stanisław 235
Friedrich M. 33
Frison Aleksander, bp, 61, 68, 69, **235-236**, 306, 440, 574
Frison Iwan 235
Fros Henryk TJ 32

Fröhlich Anton, ks. **236**
Fuchs Marcin zob. Fiks Martin
Fulman Marian, ks. 531
Furcht Johannes 237
Furcht Johannes, ks. **237**, 557
Furier Andrzej 26
Fyda Ryszard 40

Gajewski Stanisław 29
Gall Stanisław, bp polowy 482
Gałęzowski Karol, ks. **237**
Gałoński Bronisław, ks. 36
Gapojan Antoni, ks. obrz. orm. 188, **237**
Gareis Adam, ks. 157, **237-238**, 453, 514
Gareis Piotr 237
Garejs Adam zob. Gareis Adam
Garreis Adam zob. Gareis Adam
Gasparri Pietro, kard., sekr. stanu Stolicy Apost. 77, 177, 197, 411
Gaszyński Antoni 238
Gaszyński Leonard, ks. **238-239**, 574
Gawlina Józef, bp polowy 469
Gawroński Wacław, dr 293
Gejt Piotr zob. Heut Peter
Gepsztajn A. M., naczelnik oddziału NKWD 169, 401, 552
Gepsztein zob. Gepsztajn A. M.
Giedgowd Antoni, ks. 219, **240**
Gigołaszwili Andrzej, ks. **240**, 574
Ginoff Antoni 240
Ginoff Tekla z d. Kruszczewska 240
Ginoff Włodzimierz Andrzej, ks. **240**
Gintowt-Dziewałtowski Aleksander Kazimierz, abp **343**
Giżejewska Małgorzata 91
Glassner Robert, ks. **241**, 581
Glassner Walenty 241, 581
Goldberg, komisarz lud. 476
Goldman, komisarz lud. 476
Goliszewski Marian 422
Gołembiowski Anastazy 422
Gorbaniuk Oleg 37
Gorczycki Andrzej 51
Gorelik Jewgienij 27
Gorki Maksym 99
Goul Romain 27
Gouyau Georges 177
Gościcki Leon, ks. **241**, 374
Gowor Franciszek, ks. **241**
Gozaliszwili Lazar, ks. **241-242**, 574
Gozałow Lazar zob. Gozaliszwili Lazar
Górski Tadeusz 35
Grabowski Franciszek, ks. **242**
Grabowski Walenty 27, 39, 41
Grabski Ryszard M., ks. 57
Grabski Stanisław 29
Graf Joseph zob. Graf Józef
Graf Józef, ks. 75, **242-243**
Gramz Bolesław, ks. 40
Graszys Wincenty, ks. **243**
Gregorczyk Marceli, ks. **243**
Grendyszyński M. K., konsul pol. w Leningradzie 221, 274, 345
Grinberg, st. sierż. 552
Grochowalski, ks. 33
Grochowski Kazimierz 32
Groński Julian, ks. 112, 151, 172, 188, **243-245**, 540
Groński Michał 243
Grosman, naczelnik SOO 216
Gruszczyński Antoni, ks. **245**
Gruszeccy 508
Grzebała Władysław, ks. **245**
Grzebień Ludwik, TJ 35
Grzegorzewski Antoni 245
Grzegorzewski Stanisław, ks. 43, **245**, 348, 365, 420
Grzybowski Michał Marian, ks. 37
Grzybowski Wacław, amb. RP w Moskwie 187
Grzymała-Siemianowski Witold 27
Guebriant Jean B. M. de 473
Gurianow Aleksandr 44
Gutkowski Antoni, ks. **246**
Gutowski Albin, ks. **246**

Hajduk Aleksander, ks. **246**
Halcewicz-Pleszczakowski Jan 42

Haller Józef, gen. 526
Hańska Helena 247
Hańska Zofia Stanisława 247
Hański Grzegorz 246, 581
Hański Stanisław, ks. 90, 216, **246-247**, 574, 581
Harasimowicz Wincenty, ks. **248**
Habrik Pawłowna Albina 202
Hatzenböller Michael, ks. **248**
Hej Antoni, ks. 577
Helsztyński Stanisław 39
Herbette Jean, amb. Francji w ZSSR 51, 52, 65, 84, 434, 442, 506, 531, 542
Herbigny Michel d', bp 28, 68, 69, 145, 148, 153, 161, 197, 207, 209, 234, 236, 251, 253, 270, 306, 344, 369, 372, 406, 413, 437, 440, 462, 477
Heut Peter, ks. 239, **248**, 581
Heut Walenty 581
Hipsz Wacław, ks. 33
Hitler Adolf 170, 360, 581
Hlebowicz Adam 34, 44
Hlond August, kard., prymas Polski 50, 54, 99, 152, 219, 251, 276, 383, 418, 438, 451, 469, 474, 478, 497, 521
Hodgson R., szef misji ang. w Moskwie 176
Hoffermann A. zob. Hoffman Anton
Hoffman Anton, ks. 248, **249**, 581
Hoffman Johannes 249, 581
Hoffmann Johannes, ks. **249**
Hołowańczyk Paweł Jefimowicz, ks. **249**
Hoover Herbert C. 493
Howicz R. O. 251
Hryniewicz Wasilij Pietrowicz, ks. **250**
Hryńczuk Józef 42
Hulanicki Józef zob. Ulanicki Józef
Humeński Julian, ks. 36
Hummer Franz 42

Iakhnievitch zob. Jachniewicz Stanisław
Ibiański Józef, ks. **250**, 496, 557
Ignatiewa, dyr. szkoły 491
Ihly Nikodemus, ks. **250**
Ilgin Adam 251
Ilgin Vincenty zob. Ilgin Wincenty
Ilgin Wincenty, ks. 44, 54, 68, 69, 238, 239, **251-252**, 557
Ilguine Vincent zob. Ilgin Wincenty
Ilija II zob. Eliasz
Ilkiewicz Mikołaj 39
Isarliszwili Sophie 40
Issajewicz Władysław, ks. **252**
Iwanow Adolf 252
Iwanow Dominik, ks. 42, **252-254**, 455, 488, 558
Iwanow Maria z d. Malecka 252
Iwanow Mikołaj 27, 48, 60, 73, 83, 363
Iwicki Bronisław 254
Iwicki Witold, ks. 253, **254-255**, 272

J. G. 33
Jabłonowski Franciszek, ks. **255**
Jacewicz Wiktor 35
Jachniewicz Jan 255
Jachniewicz Stanisław, ks. 38, 42, 61, 170, 229, 250, **255-258**, 260, 272, 364, 430, 437, 463, 464, 574
Jachnowski Józef 457
Jachowicz zob. Jachniewicz Stanisław
Jaczejko Antoni, ks. **258**
Jakowlew Aleksander 106
Jakubczyk Anna 34
Jałbrzykowska Rozalia z d. Krajewska 258
Jałbrzykowski Jan 258
Jałbrzykowski Romuald, abp **258-259**, 307, 504
Jamska A. A., s. 26
Jan XXIII, pap. 352
Jan Bosco, św. 343
Jan Paweł II, pap. 5, 47, 63, 133, 352
Janus Józef W. 29
Janko, pełnomocnik GPU 318
Jankowski Roman, ks. 32, 42, 256, **259-261**, 301
Jankowski Władysław 259
Janowicki, ks. **261**

Janukowicz Jan 261
Janukowicz Karol 261
Janukowicz Piotr, ks. 81, 138, 146, **261-263**, 575
Janukowicz Weronika z d. Fedukowicz 261
Jarmołowicz Antoni, ks. **263**, 575, 581
Jarmołowicz Jan 263, 581
Jarosiewicz Adolf, ks. **264**
Jarosiński Bronisław, ks. **264**
Jarosławski Piotr, ks. **264**
Jarosławski Wojciech 264
Jarosławskij Jemielian (właśc. Minei Izrailewicz Gubelman), przew. Związku Wojujących Bezbożników 71, 555
Jaroszewicz Adolf zob. Jarosiewicz Adolf
Jaroszewicz Stanisław, ks. **265**, 552
Jaruzelski Jerzy 35, 77, 82, 371, 569, 570
Jasiński Daniel, ks. 265
Jasiński Józef (?), ks. **265**
Jasiński Ksawery, ks. **265**
Jasionowski A., ks. **266**
Jastrzębski Stefan, ks. **266**
Jaufmann Philipp sen., ks. **266**, 373
Jefimowa Mirosława T. 44
Jegliński Piotr 62
Jekabson Eryk 42
Jemielianow Potapij Piotr Andriejewicz, ks. obrz. wsch. 224, **267**, 327, 558
Jendruszak Józef 268, 581
Jendruszak Marian, ks. **268**, 269, 576, 581, 582
Jendruszczak Marian zob. Jendruszak Marian
Jewdokimow, agent GPU 177
Jewgienin, zastępca naczelnika SOO 216
Jeżow 552
Jędruszak Marian zob. Jendruszak Marian
Jędruszczak Marian zob. Jendruszak Marian
Jędrzejewska Eleonora, s. 511
Jędrzejewski Alfons Franciszek, ks. **269**
Jocius Antoni, ks. **269**
Jodokas Antoni 270
Jodokas Michał, ks. 69, **270**
Jodowalkis Aleksander, ks. **270**
Josiuk Józef, alumn 271
Josiukas Jan 270
Josiukas Józef, ks. 216, **270-271**
Jóźwik Franciszek 271
Jóźwik Józef, ks. 39, **271-272**, 559
Juchniewicz Stanisław zob. Jachniewicz Stanisław
Jundziłł, hr. 307
Juniewicz Edward, redemptorysta 40, **272-273**
Juniewicz Joanna z d. Działtowicz 272
Juniewicz Stefan 272
Jurcew, czł. Trybunału Rew. 419
Jurczyk Bernard, ks. 34, 36
Jurewicz Bolesław, ks. 43, **273-274**, 399, 529, 575, 582
Jurewicz E., ks. 99
Jurewicz Kazimierz 273, 582
Juriewicz Bolesław zob. Jurewicz Bolesław
Jurkiewicz Grzegorz zob. Jurkiewicz Jerzy
Jurkiewicz Jarosław 29
Jurkiewicz Jerzy, ks. **274-275**, 475
Jurkiewicz Leonid Nikołajewicz, ks. obrz. wsch. **275-276**, 463
Jurszan Kazimierz, ks. **276**
Jurszan Michał 276

Kacenberg 143
Kaczor-Kaczorowski Mikołaj, ks. **276**
Kaczor-Kaczorowski Piotr 276
Kaczorowski Juliusz, ks. 27, 57, 310
Kaiser Jakob, ks. **277**, 286
Kakowski Aleksander, kard. 346, 439
Kalbarczyk Sławomir 11, 39
Kalinin Michaił J. 71
Kaliszuk Jadwiga 63
Kałatazow Denis, ks. 210
Kamieniew Sergiusz 178
Kamiński, naczelnik oddziału GPU w Płoskirowie 319, 486
Kamiński L. 41

Kamiński Władysław, ks. 36, **277**
Kaniowski Michał 90
Kantak Kamil, ks. 35
Kapłonowski Emmanuel, ks. **277**
Kapłonowski Franciszek 227
Kappes Alois, ks. 154, **278-279**, 429, 509, 575, 582
Kappes Mikołaj 278, 582
Kapusta Józef **279**, 582
Kapusta Piotr Bernard, ks. **279**, 575, 582
Karasiewicz-Tokarzewski Michał, gen. 482
Karawajew Kuźmin Demetriusz, ks. obrz. wsch. **279**
Karczewski, konsul pol. w Mińsku 494
Karczewski Józef, ks. **279-280**
Kardasiewicz Stanisław, ks. **280**, 296
Karnacewicz-Pieczorow Jefimow Maria Z. 33
Karolewicz Grażyna 39
Karoweć Makary Michajłowicz, OSBM 275, **280-281**, 282, 296, 421
Karowić Makary zob. Karoweć Makary Michajłowicz
Karowieć Makary zob. Karoweć Makary Michajłowicz
Karpiński Józef, ks. 90, **281**, 575, 582
Karpiński Mieczysław, ks. 33
Karpiński Stanisław 281, 582
Karpińskij Siergiej Grigorjewicz, ks. **282**, 441
Karpow, sekr. okręgowego komitetu partyjnego 280
Karpowicz Paweł, ks. **282-283**
Karsza-Siedlewski Jan, konsul pol. w Kijowie 319, 400
Kartowicz Józef 507
Kasiński Z. 37
Kasperowicz Bronisław 283, 582
Kasperowicz Feliks, ks. **283-284**, 582
Kasperowicz Józef, ks. 582
Kasprzykowski Stanisław, ks. 90, **284-285**
Kaszczyc Adolf, ks. 38, **285**
Kaszczyc Kajetan 285
Kaszica Adolf zob. Kaszczyc Adolf
Kaszyc Adolf zob. Kaszczyc Adolf
Katanjan P., prok. gen. w Moskwie 379
Kayzer Jakob zob. Kaizer Jakob
Kazański Beniamin, metropolita Piotrogrodu 63
Kaziunas Paweł, ks. 73, **286**
Kazokiewicz zob. Kozakiewicz Józef
Keler Michał zob. Köhler Michael
Keller Józef, ks. 302
Keller Michał zob. Köhler Michael
Kelsch Joseph zob. Kölsch Joseph
Kelus Antoni (Dołęga-), ks. 74, 212, **286-287**
Keppe Jan, czł. Trybunału 484
Kessler Joseph Aloisius, abp 27, 48, 142, 155, 201, 241, **287-288**, 290, 495
Kietliński Henryk, SAC 42, 554
Kirow Siergiej M. 406
Klamm Władysław, ks. **288**
Klejgels, gen.-gubernator 481
Klemczyński Zygmunt 288
Klemczyński Zygmunt, ks. 42, **288-289**, 301
Klepfer Władimir zob. Klöpfer Władimir Władimirowicz
Kleszczow, gen. 503
Klimaszewski Franciszek Ksawery, ks. **289-290**
Klöper Waldemar zob. Klöpfer Władimir Władimirowicz
Klöpfer Władimir Władimirowicz, ks. obrz. wsch. **290-291**
Kluczyński Wincenty, abp 191, 196, 417, 418
Kluge Maurycy, OFM 473
Kłopotowski Bolesław Hieronim, bp 213
Kłos Jan 129
Kłowiński, ks. **291**
Kmit Mieczysław, ks. **291**
Kmita Mieczysław zob. Kmit Mieczysław
Kniszewskij Paweł N. 77
Kniukszta Jan, ks. **291**
Knobelsdorf Ludwika z d. Klicper 292

Knobelsdorf Ryszard, ks. **292**
Knobelsdorf Wilhelm 292
Knoll Roman, poseł pol. w Moskwie 176
Kobec Adalbertus zob. Kobeć Wojciech
Kobeć Antoni, ks. 90, 167, **292-293**, 582
Kobeć Leon 292, 582, 583
Kobeć Wojciech, ks. 292, **293-294**, 296, 583
Kobierska Rozalia z d. Marszewska 294
Kobierski Andrzej, ks. **294**
Kobierski Wincenty 294
Kobylański Stanisław, ks. **295**
Kocięcki Bolesław, ks. **295**
Koelsch Joseph zob. Kölsch Joseph
Kokurin Aleksander 44
Kolczkow Sergiusz 340
Koluga, parafianin 422
Kołomyjski Franciszek, ks. **295**
Kołpińskij Diodor, ks. obrz. wsch. 25, 233
Komarów, naczelnik Gubispołkomu w Leningradzie 344
Kompanowski Walenty 242
Koncewicz Mikołaj, ks. 258, **295**
Kondrusiewicz Tadeusz, abp 577
Konobrodzka B. 41
Kononow, śledczy 540
Kopaczewski, dr 264
Kopański L. M. 319
Kopeć Adalbert zob. Kobeć Wojciech
Kopp Semen 583
Kopp Theobald, ks. **296**, 583
Koptal Franciszek zob. Kotak Franciszek
Kordasiewicz Stanisław zob. Kardasiewicz Stanisław
Korowicz Makary zob. Karoweć Makary
Korwin Małaczyński Adam de zob. Małaczyński Adam
Kosiński Józef zob. Koziński Józef
Kosiński Stanisław, SDB 12
Kot Stanisław, amb. RP w ZSSR 50, 310
Kotak Dominik 296
Kotak Franciszek, ks. **296-297**
Kotowska Maria 39
Kottak Franciszek zob. Kotak Franciszek
Kotwicki Jan, ks. **297**
Kowalczuk J. 87
Kowalew, lejtnant 456
Kowalska Eleonora 299
Kowalska Zuzanna 299
Kowalski Adolf, ks. **297**
Kowalski Antoni (brat Apolinarego) 299
Kowalski Antoni (ojciec Apolinarego) 298
Kowalski Antoni (ojciec Józefa) 583
Kowalski Apolinary, ks. **298**
Kowalski Józef, ks. 42, **298-299**, 365, 420, 575, 583
Kowalski Konstanty 299
Kozaczyńska Anna J. 43, 319
Kozakiewicz Józef, ks. 286, **299-300**
Koziński Józef, ks. 42, 296, **300-301**
Koziński Klemens 300
Kozłowiecki Adam S., bp 37, 372
Kozłowski Szymon Marcin, abp 238
Köhler Michael, ks. 286, **301-302**, 373
Kölsch Gotlieb 583
Kölsch Joseph, ks. 286, 295, **302-303**, 583
Kraft Nikolaus, ks. **303**
Krahel Tadeusz, ks. 29, 34, 35
Krakowiecki Anatol, dziennikarz 33, 416
Kramel Józef, ks. **303**
Krasikow Piotr A., kier. oddziału 5 w Komisariacie Sprawiedliwości w Moskwie 351
Krawczuk, zob. Kryweńczyk Wiktor
Krąpiec Mieczysław Albert, OP 9
Kresowiec, ps. zob. Sznarbachowski Feliks
Krewenczuk Wiktor zob. Kryweńczyk Wiktor
Kropiwnicki Józef, ks. **303-304**
Król Józef, ks. **304**
Królikowski Eugeniusz, ks. **304**
Kruger, dyr. szkoły 491
Krul Józef zob. Król Józef
Krulikowski Eugeniusz zob. Królikowski Eugeniusz

Krumel Józef zob. Krummel Józef
Krumm, agent GPU 177
Krummel Józef, ks. 96, 303, **305**, 583
Krummel Wincenty 305, 583
Kruschinski Joseph, ks. 83, **305-307**, 326, 434, 534
Kruschinski Piotr 305
Kruszyński Józef zob. Kruschinski Joseph
Krygielski Feliks, ks. **307**
Krygielski Stanisław, ks. **307-308**
Krylenko Mikołaj B. 35
Krysiak Andrzej, ks. 308
Krysiak Piotr, ks. **308**
Krywańczuk Wiktor zob. Kryweńczyk Wiktor
Kryweńczuk Wiktor zob. Kryweńczyk Wiktor
Kryweńczyk Józef 308
Kryweńczyk Wiktor, ps. Przewalski, ks. **308-309**, 399, 505, 557
Krzewicki 188
Krzewicki Adolf zob. Krzywicki Adolf
Krzywicki Adolf, ks. 57, 258, **309-311**
Krzywicki Józef 311, 583
Krzywicki Kazimierz, ks. 310, **311**, 312-314, 583
Krzywicki Walerian 308
Krzywieńczuk Vic. zob. Kryweńczyk Wiktor
Krzyżanowski Zygmunt, ks. **311**, **315**
Ksiądz Donat, ps. zob. Nowicki Donat
Kubiak Hieronim 26
Kucharewicz Norbertinowna Hanna 239
Kucharski Adolf zob. Kucharski Jan
Kucharski Jan, ks. **315**
Kuczyński Aleksander, ks. 256, **315-316**, 576
Kuczyński Józef, ks. 33, 302
Kuczyński Szymon 315
Kuflowski Walenty 38, 40
Kuktarewicz Michał, ks. **316**
Kukurusa Zygmunt, ks. **316**
Kulczycka Aleksandra 62
Kulczycki Jerzy 62
Kumaniecki Jerzy 100
Kunda Ignacy 316, 583
Kunda Władysław, ks. **316-317**, 583, 584
Kupczak Janusz M. 41, 48
Kurowska Maria 317
Kurowski Antoni, ks. 90, 205, 296, **317**, 576
Kurowski Jan 317
Kurowski Józef 317
Kurowski Marceli 317
Kurowski Michał 317
Kurowski Mikołaj 317
Kurowski Witold 317
Kuzniecow Pietr Andriejewicz 537
Kuźmińska Adela 32
Kwaśniewski Karol 317
Kwaśniewski Stanisław 43
Kwaśniewski Zygmunt, ks. 40, 216, **317-320**, 575
Kwiatkowski Antoni, ps. Antoni Starodworski, ks. **320**, 453
Kwiatkowski Michał, ks. **320**
Kwiatkowski Walerian, ks. **320-321**

Laboulaye André de, min. pełnomocny Francji 345
Lachowicz (?) 281
Lachowicz Władysław, ks. **321**
Ladigo Kazys, gen. 330
Landsberg Władysław zob. Chrzczonowicz Władysław
Lang Johannes, ks. **321**
Lauri Lorenzo, abp, nuncjusz apost. w Warszawie 178, 497
Laus Iwan I. 42
Laval Pierre, min. spraw zagr. Francji 51, 138
Lawgmin Tadeusz 34
Ledit Joseph, SJ 26
Lenardowicz Mieczysław 27, 151, 328, 427, 450
Leniewski Z. 27
Lenin Włodzimierz 18, 27, 71, 77, 197, 411

Leon XIII, pap. 233, 409, 483, 529
Leoncjusz zob. Fiodorow Leonid Iwanowicz
Leonow, pełnomocnik naczelnika Gubispołkomu w Leningradzie 344
Lesourd Paul 41
Leszczyński Julian, komunista pol. 19, 325, 484
Lewicki Mieczysław **578**
Lewiński Innocenty 321
Lewiński Jan, ks. 90, 217, **321-323**, 325
Librowski Stanisław, ks. 40
Licharowa Zofia 38
Liczniarowski, parafianin 422
Lietz Krzysztof 32
Liniewicz Antoni, ks. **323**
Lipińska Grażyna 27, 258, 265, 291, 380
Lipkowski Jan, ks. 364
Lipski, naczelnik przygranicznego okręgowego oddziału GPU 280
Lisiecki Bolesław, ks. **324**
Lisowski Adam, ks. **324-325**, 484, 501
Lisowski Józef 324
Lissowski Adam zob. Lisowski Adam
Litwinow Maksim H., komisarz spraw zagr. ZSSR 138, 178, 542
Liwiński Jan zob. Lewiński Jan
Lodyga zob. Ładygo Jan
Loran Rafael, ks. 306, **325-326**
Lubczyński Feliks, ks. **326-328**, 334, 558
Lubczyński Kazimierz zob. Lubczyński Feliks
Lubczyński Mikołaj 326
Lubieński Adolf 328, 584
Lubieński Ignacy, ks. **328-329**, 334, 584
Lubomira, s. benedyktynka misjonarka 37
Lubowski Albin 329
Lubowski Bronisław, ks. 43, **329**, 349, 365, 420

Łabuko Anna 216
Ładyga Jan zob. Ładygo Jan
Ładygo Jakub 329
Ładygo Jan, ks. 90, 216, 325, **329-330**
Łagoda, dyr. departamentu obcych wyznań 343
Łaniński, więzień 257
Łapszys Ignacy, ks. **330**
Łaszkiewicz, obywatel pol. 494
Ławicz Z., ps. [Adam Powojski] 32
Ławrecki Jan, ks. **330**
Ławrynowicz Władysław, ks. **330-331**
Łebkowski Leonard S. 42
Łonczyna Taras R. 48
Łopalewski Tadeusz 26
Łotarewicz Wincenty, ks. **331**
Łowejko Piotr, ks. **331-332**
Łoziński Zygmunt, bp 30, 100, 161, 283, 324, **332-334**, 355, 493, 504, 515
Łubiański, ks. zob. Lubczyński Feliks
Łubieński Ignacy zob. Lubieński Ignacy
Łukacz Jan zob. Łukasz Jan
Łukasiewicz Juliusz, amb. RP w ZSSR 346
Łukawski Zygmunt 30
Łukasz Grzegorz 334, 584
Łukasz Jan, ks. 216, **334-335**, 575, 584
Łukjanin Józef, ks. 31, **335-337**, 533, 575, 584
Łukjanin Stanisław 335, 584
Łupinowicz Karol 337, 584
Łupinowicz Karol Aleksander, ks. 76, 148, 187, **337-338**, 370, 385, 449, 584
Łuszpinas Kazimierz, ks. 343

Machno, szef bandy 249
Maciejewski Jan zob. Maciejowski Jan, ks.
Maciejowski Jan 338
Maciejowski Jan, ks. 258, **338-339**
Maciejowski Juliusz zob. Maciejowski Polikarp
Maciejowski Polikarp, ks. **339**
Mackiewicz, ks. **339**
Mackiewicz Józef 45
Mackiewicz Jerzy, ks. 339
Mackiewicz Leopold, ks. 339
Mackiewicz Walerian, ks. 339

Madała Tadeusz 48
Madera Piotr, ks. 42, 90, **339-340**, 575, 584
Madera Stanisław 339, 584
Mailland David, AA **340-341**
Mailleux Paul, TJ 28, 561
Majdowski Andrzej 44, 560
Majski Iwan 310
Makelky Emmanuel zob. Mokelki Emmanuel
Makiełko Emmanuel zob. Mokelki Emmanuel
Maknia Józef, ks. **341**
Makrow, pełnomocnik 216
Malchert Wilhelm, inż. 472
Maleccy, rodzina 343
Malecka Paula, przełożona gen. Zgromadzenia Córek Najczystszego Serca NMP 144, 344, 373
Malecka Władysława z d. Sucharzewska 341
Malecki Antoni, bp 37, 42, 63, 68, 69, 100, 138, 146, 230, 253, 298, **341-347**, 351, 352, 357, 365, 385, 397, 399, 400, 420, 440, 516, 522, 523
Malecki Józef 341
Malecki Władysław 32
Malhomme Leon, naczelnik w pol. MSZ 472
Małaczyński Adam, ks. **347**
Małecki Antoni zob. Malecki Antoni
Małeckij Antonij Josipowicz zob. Malecki Antoni
Maniglier, ks. 142
Mańko Anna 551
Mańkowska Maria, właścicielka ziemska 139
Mańkowski Piotr, abp 215, 216, 322, 326, **347-348**, 370, 371, 374, 447, 471, 478
Marcinian Ksawery, ks. **348**
Marcynian Ksawery zob. Marcinian Ksawery
Marczynowska Maria 346
Marecki Brunon, ks. 43, **348-349**, 365, 420
Marecki Marian 348
Maria Fiodorowna, matka Mikołaja II 213
Markowski, ks. **349**
Markowski Franciszek 349
Markuszewski Albin, ks. 42, **349-350**, 576, 584, 585
Markuszewski Julian 349, 584
Marmaggi Francesco, nuncjusz apost. w Polsce 418
Martow, więzień 257
Martynowicz Józef, diakon 462
Masiarz Władysław 35, 39, 43
Masłowski, ks. **350**
Masłowski Nikodem 350
Matarowicz Stanisław, por. 439
Matelkiewicz J. 26
Materski W. 45
Matulanis Teofil zob. Matulionis Teofil
Matulionis Anna z d. Joczepis 351
Matulionis Jerzy 351
Matulionis Teofil, abp 61, 100, 198, 209, 345, **351-353**, 397, 399, 400, 491
Matuszewicz Antoni, ks. 90, 216, **353**
Matuszewicz Hipolit 353
Mazur Kazimierz, ks. **353-354**
McCullagh Francis 26
Merklinger Michael, ks. **354**
Metzger, prac. amb. niem. 154, 278
Meysztowicz Walerian, ks. 27, 198
Micel Michał 62
Michajłow Nikołaj, ks. obrz. wsch. **354**
Michalkiewicz Joanna z d. Klimaszewska 354
Michalkiewicz Justyn 354
Michalkiewicz Kazimierz Mikołaj, bp **354-355**
Michałowska Zofia z d. Dziemian 221
Michaseniuk Mikołaj zob. Michasionek Mikołaj
Michasionek Jan 355

Michasionek Mikołaj, ks. 113, **355-356**, 557
Michasionok Nikołaj zob. Michasionek Mikołaj
Michniuk Włodzimierz 27
Mickiewicz Adam 360
Mickiewicz Ignacy, ks. 36, **356-357**, 359
Mielnik, starosta 301
Mierzwiński Władysław zob. Mirzwiński Władysław
Mierżyński Józef 357
Mierżyński Józef, ks. 42, **357**
Miklaszewicz Irena 44
Mikołaj II, car Rosji 213
Mikołajtis Wincenty, ks. **357**
Milewski Wacław, kpt. 51, 62
Mioduszewski Jan 357, 585
Mioduszewski Józef, ks. 34, 90, **357-358**, 575, 585
Mirski-Światopełk Eugeniusz zob. Światopełk-Mirski Eugeniusz
Mirzwiński Aleksander 358
Mirzwiński Władysław, ks. 357, **358-359**
Misiurek Jerzy, ks. 40
Mitzkiewitsch Ignaz zob. Mickiewicz Ignacy
Mitzner Piotr 26, 80
Modzelewski Zenon, SAC 62
Mokelki Emmanuel, ks. 341, **359**, 585
Mokelki Johannes 585
Mordwinow, tow. 142
Moroz Walerian, ks. 63
Moszkowski Konrad, ks. **359-360**
Muckerman Friedrich, TJ 32, 33, **360-361**, 507
Mular Franciszek 36
Muraszko, żandarm 494
Mustejkis Kazimierz, ks. 73, **361**
Myślicka Maria, parafianka 508

Nagórny J. 38
Nagórny Janusz, ks. 34, 36
Nalowski Kazimierz zob. Nanowski Kazimierz
Nanawski Kazimierz zob. Nanowski Kazimierz
Nanoski Kazimierz zob. Nanowski Kazimierz
Nanowski Kazimierz, ks. 40, 74, 83, 216, 361, **362-363**, 534
Nanowski Ksawery 362
Nansen Fridtjof 196
Naruszewicz Piotr, ks. 40
Naruszewicz Gabriel, min. spraw. zagr. 219, 482
Naruszys Ignacy 363
Naruszys Jan, ks. **363-364**
Naruszys Ludwika z d. Babonas 363
Naskrenski Kazimierz zob. Naskręcki Kazimierz
Naskręcki Edmund 364
Naskręcki Kazimierz, ks. 39, 55, 69, 83, 90, 245, 247, 256, 293, 298, 318, 329, 340, 348, 363, **364-366**, 415, 420, 437, 462, 477, 478
Naumienko, dyr. szkoły 491
Nejghum zob. Neugum Joseph
Neugum Johannes 367
Neugum Joseph, ks. 147, 326, **367-368**
Neuman Joseph zob. Neugum Joseph
Neveu Pie-Éugène, AA, bp 52, 68, 69, 76, 84, 99, 138, 145, 146, 148, 165, 187, 210, 234, 238, 258, 263, 265, 300, 316, 318, 337, 338, 340, 345, 346, 353, 359, 365, **368-370**, 377, 402, 406, 412, 414, 415, 421, 433, 449, 478, 480, 481, 504, 509, 517, 524, 551, 573
Niciejewska Anna 40
Nicolas Aleksander zob. Aleksandrow Nikołaj
Niedzielski Antoni, ks. 215, 216, 327, **370-371**, 469
Niemancewicz Antoni, ks. **371-372**
Niemancewicz Jan 371
Nold Johannes, ks. **373**
Nold Joseph, ks. **373**

Nosalewski Kazimierz, ks. 371, **373-374**, 447
Novitzki Donat zob. Nowicki Donat
Nowakowski Stefan, ks. 241, **374**
Nowicka Anatolia z d. Bouffał 38, 375, 573
Nowicki Czesław 163
Nowicki Donat, ks. obrz. wsch. 38, 54, 74, 78, 135, 136, 141, 143, 151, 183, 207, 250, 274, 279, 374, **375-378**, 441, 451, 490, 558, 572, 573
Nowicki Hilary 375

Oboleński Leonid, poseł ZSSR w Polsce 178
Oborowski Jerzy, ks. **378**
Obuchowicz, organista 202
Obuchowicz Walentyna 202
Obuchowiczowie 202
Okks Aloys, ks. **378**
Okks Joseph 378
Około-Kułak Antoni, ks. 28, 41, 54, 134, **379-380**, 411
Około-Kułak Władysław, ks. **380**
Olechnowicz Franciszek 28
Olisberg Paweł, ks. **380**
Olisberg Piotr 380
Olszański Jan, bp 44
Olszewicz Franciszek, ks. **381**
Oniegin, mł. lejtnant 456, 457
Opolski Ignacy, ks. 90, **381-383**, 575
Opolski Mikołaj 381
Oraczewski Wiktor, ks. **383**
Orłowski Bolesław, ks. 33
Orłowski Wincenty, ks. 307
Orzeł (?) 371
Osipowa Irina I. 41, 43, 44, 48, 62, 76, 78-81, 104, 158, 577
Oskierko Stanisław, ks. 307
Ostrowski Paweł, MIC 38
Ostrowski Stanisław 31, 35
Ostryńska M. 40
Owsianikowa, dyr. szkoły 541
Owsiany Helena 11, 41, 43, 63, 78, 81, 96-98, 104, 545, 554, 572
Ożał Antoni, ks. **383-384**
Ożelis Antoni zob. Ożał Antoni

Pacelli Eugenio, bp, nuncjusz pap. w Monachium 211
Padacz Władysław, ks. 30
Paderewska-Bazareńska Maria 492
Paderewski Ignacy 492
Paderewski Jan 492
Paleczny Tadeusz 26
Pallulon Mieczysław Leonard, bp 409
Paluchowski Andrzej 63
Pałyga Jan, SAC 44
Panet Marie 207
Pankiewicz Stanisława 340
Papalejgis Stanisław, ks. **384**
Paprocki Henryk 27
Pastuszenko Anton, diakon obrz. wsch. **384**, 463
Pastuszenko Onufry 384
Paszkiewicz Józef 385
Paszkiewicz Witold, ks. 31, 222, **385-386**, 496, 589
Paszkiewicz Zofia 385
Patek Artur 31
Pauker A., funkcjonariusz OGPU 74, 142, 193, 208, 572
Paukszta Augustyn 386
Paukszta Emilian, ks. **386**
Paul Andriej 585
Paul Joseph jun., ks. **387**, 388, 389, 575, 585
Paul Joseph sen., ks. 154
Paulis zob. Paul Joseph
Paweł, św. 9
Paweł VI, pap. 425
Pawlaczek Stanisław, ks. 29
Pawlus Ignacy, ks. 35, 43
Pawłowicz Jan, ks. 234, **387**, **389**
Pawłowicz Józef 397
Pelc Władysław 41, 474, 475

Pendzich Stanisław zob. Pędzich Stanisław
Peretiatkowiczowa Wacława 165, 364
Perkowicz Eugeniusz, ks. apostata 74, 75, **389-390**, 576
Perkowski 60
Perłowski J., *chargé d'affaires* Poselstwa Pol. w Moskwie 161
Pestkowski Stanisław, komunista pol. 325, 484
Petkiewicz zob. Pietkiewicz Wiktor
Petlura Semen, ataman 214
Petruszewicz 222, 371
Pewenko Helena Wincentowa 174
Pędzich Stanisław, ks. 389, **390**
Pflug Ferdinand, ks. 235, **390-391**
Pflung Ferdinand zob. Pflug Ferdinand
Philipp Adolph zob. Filipp Adolf
Piasecki Franciszek, ks. **391**
Pieszkowa Katarzyna Jekatierina, kier. PCK w Moskwie 99, 299, 377, 381, 578
Pietkiewicz Adolf 391
Pietkiewicz Adolf, ks. 90, **391-392**
Pietkiewicz Bolesław 392
Pietkiewicz Franciszek 392
Pietkiewicz Józef, ks. 258, **392-393**, 575
Pietkiewicz Stanisław 392
Pietkiewicz Wiktor, ks. 390, **393**
Pietrasik L. 44
Piłsudski Józef 424, 456, 482
Piotrowska Kazimiera 475
Piotrowski Leon, ks. **393-394**, 575
Piotrowski Leon Walentynowicz 43
Piotrowski Walerian 393
Pius X, pap. 410
Pius XI, pap. 54, 67, 68, 77, 82, 138, 161, 194, 197, 209, 214, 228, 234, 235, 251, 288, 334, 344, 348, 352, 369, 370, 406, 440, 441, 482, 483, 486, 490, 492, 531
Pius XII, pap. 352, 442
Pizzardo Giuseppe, kard., sekr. stanu Stolicy Apost. 177
Pjemocki zob. Przemocki Chryzogon
Plater-Zyberk Aleksander 29
Płoskiewicz Walerian, ks. 33
Podgorodziecka Walentyna 31
Pokramowicz, dyr. szkoły 541
Pomirski Stanisław, ks. **394-395**
Ponarski Zenowiusz 29
Poniński Alfred, hr., radca Poselstwa Pol. w Moskwie 50, 54, 84, 99, 152, 153, 161, 163, 166-168, 193, 194, 199, 202, 206, 219, 221, 223, 225, 226, 232, 238, 247, 248, 257, 260, 263, 268, 270, 274-276, 279, 282-284, 293, 296, 299, 301, 305, 306, 310, 315, 316, 319, 328, 335, 338, 340, 350, 358, 359, 366, 383, 390, 391, 393, 394, 397, 401-403, 405, 412, 413, 415, 417, 421, 424-426, 432, 443, 445, 451, 456, 458, 460, 461, 464, 469, 479, 483, 484, 488, 497, 498, 506, 508, 512, 515, 516, 519, 521, 524, 525, 528, 533, 534, 537, 540
Popek Leon 28, 30
Popielowa, parafianka 322
Popiński Krzysztof 44
Popkow, prokurator 456
Potworowska, szambelanowa 219
Pozionowski zob. Puzynowski Marek
Pretułło zob. Prytułło Aleksander
Pritułło Aleksander zob. Prytułło Aleksander
Prokopowicz Oktawian 395
Prokopowicz Teodor, ks. 90, **395-396**
Prokopowicz Teresa z d. Ferster 395
Promgart Michał zob. Brungardt Michael
Pronckietis Augustyn, ks. **396-397**
Pronckietis Piotr 396
Prot'ko Tatiana 31, 40, 43, 81
Pruski Alfons 496
Prussak Anatol Władimirowicz, ks. obrz. wsch. **397**
Prytułło Aleksander 395
Prytułło Aleksander, ks. 395, **397-398**, 552

Prytułło Franciszek 397
Przemocki Chryzogon, ks. 394, **398-399**
Przemocki Terentij 398
Przesiecki Witold zob. Przysiecki Jan
Przewalski, ps. zob. Kryweńczyk Wiktor
Przybysz Jan, MIC 44, 368
Przyrembel Bronisław 399
Przyrembel Stanisław, ks. 99, 273, 345, **399-400**
Przyrembel Władysław 399
Przysiecki Dominik 400
Przysiecki Jan, ks. 399, **400-401**
Przysiecki Witold zob. Przysiecki Jan
Puczkar-Chmielewski Adam, ks. 31, 189, 258, 265, **401-402**, 552, 576, 585
Puczkar-Chmielewski Jan 401, 585
Puzinowski Marek zob. Puzynowski Marek
Puzynowski Marcel zob. Puzynowski Marek
Puzynowski Marek, ks. 395, **402-403**
Puzynowski Stefan 402

R. Dz. zob. Dzwonkowski Roman
Racewicz Antoni 403
Racewicz Antoni, ks. 252, **403**
Radek Karol (właśc. Karol Sobelson) 100, 411
Radwan Marian, SCJ 28, 33, 40
Radziński, ks. 394
Radziuk Antoni, ks. **404**
Rajko Michał 404
Rajko Stanisław, ks. 80, 138, 146, 263, 265, **404**, 552, 575
Rakowski Krystian, komisarz spraw zagr. Ukrainy 369
Ratti Achilles, bp nuncjusz apost. w Polsce 155, 156, 411, 466
Rauch Franciszek zob. Rauh Franz
Rauh Franz, ks. 155, **404-405**, 575, 585
Rauh Piotr 404, 585
Reichert Cyriak(us), ks. 147, 367, **405**, 576, 585
Reichert Józef 405, 585
Reickert Cyriak zob. Reichert Cyriak
Rejchert Cyriok zob. Reichert Cyriak
Remow Bartolomeusz zob. Remow Nikołaj Fiodorowicz
Remow Nikołaj Fiodorowicz (imię zak. Bartolomeusz), bp 80, 104, **405-407**, 504
Reville-Capronier, dyr. szkoły 476
Riedel Peter, ks. 154, **407**, 575, 585
Riedel Piotr 407, 585
Rieznikowa Irina A. 42, 48, 65
Rogaczew Michaił 455
Rokicka Zofia z d. Krygielska 307
Rokicki, mjr 307
Rokicki Jarosław 26
Rollhäser Johannes 585
Rollhäser Peter, ks. **407-408**, 585
Romaniuk Jan 408
Romaniuk Józef, ks. obrz. wsch. **408**
Romanow, lejtnant NKWD 504
Romanow, pełnomocnik OGPU w Tomsku 244
Romanowowie, rodzina carska 137, 368
Romanowska Karolina z d. Wysłouch 408
Romanowski Ferdynand 408
Romanowski Ignacy, ks. **408-409**
Romanowski Jan zob. Romanowski Ignacy
Rood Wim 47
Ropp Edward, abp 29, 54, 99, 100, 105, 141, 146, 167, 175, 192, 195, 198, 200, 211, 224, 233, 244, 252, 254, 262, 272, 287, 351, 355, 360, 371, 372, 379, 399, 403, **409-412**, 416, 473, 500, 501, 530, 531
Ropp Izabela z d. Plater Zyberk 409
Ropp Jan 409
Rosenbach Jakob, ks. **412**, 413, 586
Rosenbach Jakub zob. Rosenbach Jakob
Rosenbach Józef 412, 586
Rosenberg (?) zob. Rosenbach Jakob
Roszkiewicz Bolesław, ks. **413**
Roszkiewicz Stanisław 413
Roth Johannes 586

Roth Johannes, ks. 68, 69, **413-414**, 517, 576, 586
Roulau François, SJ 33
Rowiński, sekr. Trybunału Rew. 419
Rozenbach Jakub zob. Rosenbach Jakob
Rubikas Wincenty, ks. **414**
Rubliowa N. S. 45
Rudenko Andronik Dimitriewicz, ks. 38, **415**, 586
Rudis Ignacy, ks. **416**
Rudnicki-Rudenko Arkadiusz, ks. 415, **416**
Rulkowski Edward 34
Rulkowski Włodzimierz 34
Ruran Antoni, ks. 34
Ruszczyc Marek 29
Rutenis Bronisław, ks. 74, **416-417**
Rutkowski Feliks 417
Rutkowski Franciszek, ks. 28, 29, 53, 77, 151, 178, 308, **417-418**, 467, 500, 516
Rutkowski Izydor 419
Rutkowski Michał, ks. **419**
Rybak Kazimierz 511
Rybak Wacław, organista 510, 511
Rybałtowski Andrzej, ks. 43, 298, 365, **420**, 586
Rybałtowski Franciszek 420, 586
Ryżko Stanisław, ks. 33

S. G. 40, 336, 423
Saakaszwili Damian, ks. **420-421**
Saakow zob. Saakaszwili Damian
Sabidziński Sebastian zob. Sabudziński Sebastian
Saboczyński Mieczysław Feliks, ks. 248, **421**, 445, 446
Sabudziński Sebastian 421, 587
Sabudziński Sebastian, ks. **421-422**, 445, 587, 589
Sadkowska Danuta 37, 39
Sadowski Józef, ks. **422-423**
Sak Aleksander, ks. apostata 74, 75, **423**
Sak Mikołaj 423
Samarin Piotr Siemionowicz zob. Trojgo Jan
Samosenko Aleksander, ks. 256, 301, **424**
Samosenko Jan 424
Samosenko Ludwik 424
Sapariszwili Konstanty Georgijewicz, ks. 114, **424-425**, 496, 557
Sapieha Adam, kard. 12, 347, 438
Sarkis Ter-Abraamian (-Abrahamian) zob. Ter-Abraamian Sarkis
Sarkisow Łazar, ks. 256
Sauer Georg, ks. **425-426**
Sawicki Adam 259
Sawicki Aleksander, ks. 90, **426**
Sawicki Bolesław, ks. **426-427**, 451
Sawicki Michał, ks. **427**
Sawicki Wincenty 426
Sawieliow Sergiusz, prof. 41, 177
Sawiński Josif Bolesławowicz zob. Sowiński Józef, ks.
Sawiński Józef, ks. 43, **427-428**
Sawiński Józef, ks. 427, 451
Sawiński Józef, s. Bolesława zob. Sowiński Józef
Scheiner Josef, ks. **428**
Schneider Johannes, ks. **428**
Schnurr Joseph 29, 47, 52, 215, 428, 562
Schönberger Andreas (Andriej) ks. 407, **428-430**, 575, 587
Schönberger Johannes (Jan) 428, 587
Schönfeld Alois, ks. 42, 170, 300, **430--432**, 463, 464, 587
Schönfeld Johannes 587
Schönfeld Jakob, ks. **432**, 587
Schönfeld Mateusz 430, 587
Schönheiter Anton 432, 587
Schönheiter Klemens, ks. **432**, 587
Schtille Michael zob. Stille Michael
Schubert Franz (Franciszek) 432, 587
Schubert Paul, ks. **432-433**, 575, 587
Schultz Florian, ks. **578**
Schultz Jakob 578
Sebastianowicz Antonina Iwanowna 239

Sendzikowski, tow. 142
Senwajtis Józef, ks. **433**
Sergiusz metropolita Moskwy 48, 406
Sidorjak, oskarżyciel 371
Siekierski Maciej 26, 27
Siemak H. 39
Siemiacki T., ks. obrz. wsch. 233
Sierakowska Stanisława 293
Siergiej zob. Sergiusz, metropolita Moskwy
Sikorski Władysław, gen. 178, 310
Simon Emmanuel, ks. **433**
Sipajło Aleksander, ks. 343
Siska Christian, ks. 290, **434**, 532
Siske Christian zob. Siska Chriſtian
Siwicki Antoni 434, 587
Siwicki Kazimierz, ks. **434-435**, 558, 576, 587
Skalska Teofila z d. Niwińska 436
Skalski Antoni, ks. 90, **435-436**
Skalski Godfryd 436
Skalski Józef 435
Skalski Teofil Aleksander, ks. 29, 43, 55, 61, 66, 68, 69, 72, 79, 81, 90, 139, 143, 163, 170, 182, 245, 256, 298, 329, 331, 348, 364, 393, 409, 415, 420, 435, **436-438**, 358, 461, 477, 483, 532, 542, 569, 570, 590
Skorupka Ignacy Jan, ks. 39, **439**
Skudrzyk Stanisław, TJ 28
Skwirecki Antoni 588
Skwirecki Wincenty, ks. **439-440**, 588
Sladkievicius Vincentas, bp 352
Sloskans Bernard 440
Sloskans Bolesław, bp 31, 38, 54, 55, 61, 68, 69, 76, 78, 83, 100, 105, 144-146, 151, 220, 250, 282, 283, 285, 425, **440-443**, 460, 515, 530, 558
Sloskans Cecylia 440
Sławiński, alumn (?) **443**
Sławiński Adam, czł. Trybunału 484
Sławiński Marian 443
Słoskan Bolesław zob. Sloskans Bolesław
Słotwiński Adolf, ks. **443**
Słotwiński Franciszek 443
Słowicka Waleria z d. Dziemian 221
Słowikowski Antoni, ks. **443-444**
Słowikowski Klemens, ks. **444**
Słowiński Jan 444
Słowiński Stanisław, ks. **444-445**, 557, 576
Smets Adrian, abp 202, 497
Sobaczinski Sebastian zob. Sabudziński Sebastian
Sobaczyński zob. Saboczyński Mieczysław Feliks
Sobańska Jadwiga 521
Sobański Serafin, ks. **445-446**
Sobociński Mieczysław zob. Saboczyński Mieczysław Feliks
Sobolewski Felicjan, ks. **446**
Sokołow, sędzia śledczy 228
Sokołowska Zofia 31, 38
Sokołowskij Aleksander, OSBM 38, 40, 62, 446
Sokołowski Kazimierz, ks. 297, **446**, 557
Sokołowski Marian, ks. 29, 33, 42, 55, 146, 216, **447-448**, 570
Sokołowski S. K. 43
Sokołowski Wincenty 447
Solarz Stefan 239
Solarz Wincenty 239
Sołowiow, egzarcha obrz. wsch. 187
Sołowiow Sergiusz Michajłowicz, ks. obrz. wsch. 338, **448-449**, 504
Sołowiow Włodzimierz 448
Sołżenicyn Aleksander 90, 433
Soroka Henryk, ks. 44
Sosenko Piotr, ks. 464
Sosiński Władysław, ks. **449-450**
Soszyna A. 41
Soszyński Roman, ks. 28
Sośnicki Stanisław, konsul. pol. w Kijowie 430
Sowiński Bolesław 450, 588
Sowiński Józef, ks. 428, **450-452**, 588
Spasowski Antoni 452
Spasowski Grzegorz, ks. **452**

Spisacki Oktawian, ks. **452**
Spryngowicz Antoni, abp 168
Sroczyński Zygmunt 349, 368
Stachowski, komunista 442
Stalin Józef 72, 177, 260
Staniewicz Franciszek, ks. 139, **453**
Starnawski Zbigniew, ks. 29
Starodworski Antoni, ps. zob. Kwiatkowski Antoni
Staszak A., ks. 40
Staub Aleksander, ks. 157, 238, 326, **453-454**
Stawiński Antoni, ks. **454**
Stefani Edward, ks. **454**
Stehle Hansjakob 36, 47, 68, 146, 211, 352, 372, 406
Stiepanow I. I. 60
Staub Aleksander, ks. 514
Stille Michael, ks. 432, **454-455**
Stokowski Marian, przew. Trybunału 484
Stołbiński zob. Iwanow Dominik
Stołypin Piotr, premier Rosji 207
Stopniak Franciszek, ks. 28
Stroczyński Michał 47
Stronczyńska Dorota 456
Stronczyński Bolesław 456
Stronczyński Konstanty 455
Stronczyński Wiktor, ks. 90, 216, **455-457**, 458, 576
Strusiewicz Antoni 458
Strusiewicz Konstanty 457
Strusiewicz Mikołaj, ks. 90, 455, 456, **457-458**, 576
Strzelecka Halina, SJE 39
Styczeń Tadeusz, SDS 28, 33
Stysło Bazyli 458
Stysło Bazyli, ks. obrz. wsch. 451, **458-459**, 558
Such Roman 32
Suchanow 285
Suchcitz Andrzej, MA 51
Sussalew Eustachy, ks. obrz. wsch. 233, **459**
Symonolewicz K., kier. delegacji pol. w Harbinie 474
Szaciłło Albin 459, 588
Szaciłło Albin, ks. 76, **459-460**, 575, 588
Szafrański Jan, ks. **460-461**
Szaszkiewicz Jan, czł. Trybunału 484
Szawdinis Mieczysław zob. Szawdzinis Mieczysław
Szawdzinis Mieczysław, ks. 397, **461-462**, 559
Szawdzinis Piotr 461
Szczawiński Antoni, ks. **462**
Szczepanik zob. Szczepaniuk Nikołaj Wasiliewicz
Szczepaniuk Nikołaj Wasiliewicz, ks. obrz. wsch. 38, 41, 165, 256, 257, 275, 430, **462-464**, 575
Szczepańczuk Zbigniew, ks. 38
Szczepański Janusz 44
Szczęsnolewicz (Szczęsnowicz Władysław, ks. ?), ks. **464**
Szczęsnowicz Władysław zob. Szczęsnolewicz
Szczuczko Jadwiga 30
Szelążek Adolf, bp 190, 360, 438, 459
Szelchaus Józef 36
Szeleściuk, przywódca bandy 535
Szembek Jerzy, abp 191, 227
Szembek Stanisław, podsekr. stanu w pol. MSZ 469
Szenfeld Alojzy zob. Schönfeld Alois
Szeptycki Andriej, metropolita obrz. wsch. 133, 207, 233, 234, 275, 276, 372, 462-464, 483, 494, 531
Szeptycki Teofil, ks. **465**
Szetelnicki Władysław, ks. 30
Szkarowski Michaił 43, 62, 80, 231, 376, 431
Szklarska-Lohmannowa Alina 28
Szłamas Stefania 30
Szmerko Aniela 34
Sznarbachowska Maria z d. Korybut-Romanowska 465

Sznarbachowski Feliks, ps. Kresowiec, ks. 30, **465-466**, 482
Sznarbachowski Mikołaj 465
Szołdrski Władysław, CSSR 35, 396
Szost Piotr, ks. obrz. wsch. **578-579**
Sztark Heliodor, konsul pol. w Leningradzie 253
Sztepa Wołodimir Feodosiewicz, ks. 38, **466-467**, 576
Szuba Zdzisław 33
Szukiel Ignacy ks. **467**
Szulborski Stanisław, ks. **467**
Szwaras Marceli, ks. **467-468**
Szydłowska-Ceglowa Barbara 31
Szykier Aleksander 42, 62, 109, 342, 468
Szykier Kajetan K., alumn 42, **468**, 491
Szykkier Kajetan zob. Szykier Kajetan
Szymański Kazimierz 468, 588
Szymański Wacław, ks. 90, 215, 216, 371, **468-469**, 472, 535, 575, 588
Szymański Walerian, ks. 268, 371, **469-470**, 472
Szymkus Franciszek, ks. **470-471**
Szyszko Ludwik, ks. **471**
Szyszko Ryszard zob. Szyszko-Bohusz Ryszard
Szyszko-Bohusz Justyn 471, 588
Szyszko-Bohusz Ryszard, ks. 90, 166, 215, 216, 371, 470, **471-472**, 575, 588

Ściekliński, ks. **472-473**
Śliwowska Wiktoria 91
Śliwowski Karol, bp 67, 275, **473-475**
Śmiałowski Stanisław, ks. **475-476**, 507
Śnieżyński Jan, ks. 40, 62, 425
Światopełk-Mirski Eugeniusz, ks. 161, 358, **476-477**
Świderska Wanda 34
Świderski Eustachy 477
Świderski Jan, ks. 68, 69, 83, 90, 216, 247, 275, 293, 318, 323, 347, 363-365, 421, 437, **477-479**, 514
Świrski Franciszek, ks. **479**
Świrszczewski Bronisław, ks. **479**
Świrtun Tadeusz, ks. 30

Tajber Zofia 214
Tamariszwili Michał, ks. 114
Tatojan Joseph, ks. obrz. orm. **479**
Tauberger Johannes, ks. **479-480**
Ter-Abraamian (Wartapet) Sarkis, ks. obrz. orm. 425, **480**
Ter-Karapetian (Ter-Arsen Charenowicz), ks. obrz. orm. **480**, 575, 588
Termażera-Tichojan Agop, ks. obrz. orm. **480**
Tereszczenko, dyr. szkoły 364
Terpugosjan Jan, ks. obrz. orm. **480**
Tiależnikow, urzędnik 499
Tiecko (?) Ryszard 293
Tiecko (?) Teofila 293
Tiecko (?) Zygmunt 293
Titarenko, dyr. szkoły 364
Titow Leonid Timofiejewicz, alumn **480-481**
Tokarzewska Eleonora z d. Smolińska 481
Tokarzewski Marian, ks. 30, 42, 47, 147, 219, 222, 383, 466, **481-482**
Tokarzewski Wilhelm 481
Tołstoj Nikołaj Aleksiejewicz, ks. obrz. wsch. 42, 74, 75, 275, 306, **482-483**, 576
Tomaszewski Jerzy 484
Tomaszewski Michał, ks. 325, **484**, 503
Tomaszewski Witold, ks. **484-485**
Topolnicki Franciszek, ks. **485**
Traczyński Antoni, ks. **485-486**, 588
Traczyński Michał 485, 588
Trocka Franciszka z d. Mierzejewska 486
Trocki Franciszek, ks. 40, 177, 178, 216, 451, **486-488**, 559
Trocki Jan 486
Trojgo Jan 488
Trojgo Jan, ks. 42, 253, 423, **488-489**, 558
Trubecki, gubernator miński 343
Truchel, woźny 476
Truskowski Stefan, ks. **489-490**

Truszkowski Lucjan, ks. **490**
Trzewiczek, komisarz ds polskich 476
Turek Jan, ks. **490**
Turonek Jerzy 185
Turowski Dominik 490
Turowski Dominik, ks. 490, 588
Turowski Maksymilian, ks. 90, 211, **490**, 588
Turowski Władysław, ks. **490-491**, 515
Tuszyński Piotr, ks. 139, **491**
Tworkowski Stanisław, ks. 43
Tysowski Andrzej 491
Tysowski Kazimierz, ks. **491-492**, 522

Ulanicka Pelagia z d. Górska 492
Ulanicki Henryk Otton 492
Ulanicki Józef, ks. 250, 256, **492**
Uniatycki 216
Urban Jan TJ 35, 37
Urban Wincenty, bp 37
Ussas Alina z d. Sawicka 492
Ussas Bronisław, ks. 35, 377, **492-495**
Uszakow, sędzia śledczy 228

Vansovitch Adolf zob. Wąsowicz-Dunin Bronisław
Vardys V. Stanley 30

W. Ś. 32
Wagner Adam, ks. 83, **495**, 576, 589
Wagner Kasper 495, 589
Walentynowicz Wiktor, ks. **496**
Walewander Edward, ks. 34, 42, 44
Wall von, gen. gubernator 343
Walsh Edmund, TJ 177
Wanags Władysław, ks. 182
Warachim Hieronim, OFMCap 39
Wardidze Emmanuel, ks. 40, 425, **496-498**
Wardidze Paweł 496
Wardidze Salomea 496
Wardidze Wachtang 497
Warpechowski Ludwik, ks. **498**
Warpekowski Ludwik zob. Warpechowski Ludwik
Warth Jakob, ks. **498**
Wasilewska Franciszka z d. Stankiewicz 501
Wasilewska Wiktoria z d. Gąsiorowska 499
Wasilewski Aleksander 501
Wasilewski Antoni, ks. 42, 99, 201, 488, 491, **499-501**, 557
Wasilewski Jan, ks. 30, 33, 34, 55, 61, 77, 252, 325, 484, **501-504**
Wasilewski Leon 29
Wasilewski Michał 499
Wasiliew Aleksander Pawłowicz, ks. obrz. wsch. **504**
Wasiliewa Nadieżda Silwestrowna 504
Wasilij, diakon 28
Wawrykiewicz Małgorzata 26
Wawrzak Anna 41
Wawrzecki Tomasz, wojewoda wileński 198
Wądołowski Franciszek, ks. 259, **504-505**
Wąsowicz (-Dunin) Bronisław, ks. 215, 309, 495, **505-506**, 520, 557, 576
Wąsowicz (-Dunin) Walenty 505
Weber Jan, ks. 475, **506-507**
Wegedis Antoni, ks. **507-508**
Wegedis Jan 507
Wegenheimowie, rodzina 409
Weigel Jan 509
Weigel Peter, ks. **508-509**, 575
Weigel Peter, s. Jana, ks. **509**
Weinmeyer Leo, ks. **509-510**
Weinstein, urzędnik komisariatu spraw zagr. 176
Weissenburger Klemens, ks. **510**
Welik Ignacy 510
Welik Paweł, ks. 38, 42, 256, 430, 463, **510-511**
Wenger Antoine 30, 47, 52, 69, 75, 99, 111, 562
Wersocki Jan 511

Wersocki Jan, ks. **511-512**, 558, 575
Werycho Józef, ks. **512-513**
Wesołowski S., ks. 37
Wieczorkiewicz, agent sow. 494
Wieliczko Józef 513
Wieliczko Kazimierz, ks. **513**
Wierchowski Gleb, ks. obrz. wsch. 233
Wierzbicki Aleksander, ks. **514**
Wierzbicki Andrzej, ks. 216, **514**
Wierzbicki Józef, ks. 157, 238, 453, **514-515**
Wierzbicki Tomasz 514
Wierzbicki Wojciech 514
Wilczyński, ks. 211
Wilczyński Dominik, ks. 490, **515**
Wilk Stanisław, SDB 37, 43
Wistenberg Jan zob. Wüstenberg Jan
Wiśniewski Antoni 47, 67
Wiśniewski J., o. 43
Witkowski Jan, ks. apostata 74
Wnukowski Apolinary, abp 196, 213
Wojciechowicz Edward, ks. **515-516**
Wojciechowicz Feliks 515
Wojciechowski Marian, ks. 310
Wojciechowski Stanisław, ks. 30
Wojciechowski Stanisław, prezydent RP 482
Wojczyńska Zofia 380
Wojewódzka Jana, s. 32
Wojewódzki Witold, ks. 343
Wojno Mikołaj 516, 589
Wojno Stefan, ks. **516-517**, 589
Wolf, ks. **517**
Wolf Andriej 517
Wolf Jakob, ks. **517**
Wolf Joseph, ks. **517-518**
Wolf Józef 518
Wolf Lorenz (Laurenty), ks. **518**
Wolf Michael (Michał), ks. **518-519**, 575
Wolska Józefa 31
Wołczański Józef, ks. 29, 55, 438
Wołczek Paweł, ks. **519**
Wołkow Oleg 39, 327
Wołkońska, księżna 491
Wołodkiewiczowa, dyr. szkoły 491
Wołyniec Bolesław, ks. apostata 74, **519**
Wonsowicz zob. Wąsowicz (-Dunin) Bronisław
Woronicz, ks. 165
Woronicz Jan 520
Woronicz Józef, ks. **520-522**
Woronicz Ludwik, inż. 521
Woroniczowie, rodzina 521
Woronieccy, rodzina 172
Woroniecka-Bielecka Genowefa 37
Woronko Donat Josipowicz (?) 392
Woronko Kazimierz, alumn 491, **522**
Woronowicz, dygnitarz partyjny 507, 508
Woronowicz Walenty 45, 91
Worsław Iwan zob. Worsław Jan
Worsław Jan, ks. **522-523**, 575, 589
Worsław Józef 522, 589
Worsław Józef, ks. **523**
Worżecki Władysław, ks. **523**
Woś Jan W. 35
Wójcicki Aleksander, ks. 37
Wrotny-Klimowiczowa Katarzyna 36
Wudcan Sidor, sekr. CZEKA 242
Wüstenberg Jan, ks. 515, **523-524**
Wyganowski Bronisław, ks. **524**
Wyleżyński Franciszek, ks. **524-525**
Wyleżyński Tomasz 524
Wyszyński Andriej J. 50, 310
Wyszyński Stefan, kard., prymas Polski 261

Zabuski Feliks, ks. **525**, 526, 576
Zabuski Franciszek 525
Zabuski Józef, ks. 90
Zagórski Anzelm, ks. **525-526**
Zaikina Ida 41, 43, 62, 93, 102, 314, 382, 527, 539, 577
Zakawski, kier. PP OGPU Zapsibkraja 356
Zaleski Feliks zob. Zabuski Feliks
Zamigradzki, ks. obrz. wsch. 275
Zamłyński Wincenty, ks. **526, 528**
Zarako-Zarakowski Jan, ks. 324

Zarowski 572
Zatko James J. 30, 47
Zatryb Ludwik, ks. **528**
Zawadzki Bronisław 182
Zbudniewek Janusz ZP 32
Zdaniewicz Jakub, ks. 527, **528**
Zdaniewicz Michał 528
Zdanowicz, ks. **529**
Zerr Anton(i) Johannes, bp 198, 224, 249, 273, 301, 356, 373, 384, 434, 462, 498, **529**
Zezula Barbara 125
Zgorzelski Czesław 43
Zgrzybłowski Andrzek, ks. 365
Zieleziński Adam, radca Poselstwa Pol. w • Moskwie 280, 398
Zieliński Piotr 529
Zieliński Piotr, ks. **529-530**
Zieliński Zygmunt 28, 41
Zierczaninow Aleksy Jefgrafowicz (ps. A. N. Zwiedin), ks. obrz. wsch. 252, **530-532**
Zierczaninow Jefgraf 531
Zimmermann Adam 224
Zimmermann Andriej 532, 589
Zimmermann Johannes, ks. **532**, 575, 589
Zimniak, ks. **532**
Zinkiewicz Osip 48
Zinkiewicz Józefa z d. Dziemian 221
Złotkin, komunista 177
Zofia z Szarogrodu, s. 36
Zołotuchin 586
Zubałaszwili Stefan Konstanty, ks. 141
Zwiedin A. N., ps. zob. Zierczaninow Aleksy Jefgrafowicz
Zysko Chrystian zob. Siska Chrystian
Żakje Jerzy, dr 418
Żamojtuk Józef, ks. apostata 74, 336, **532-533**
Żamojtuk Stanisław zob. Żamojtuk Józef
Żarnowiecki Longin, bp 182, 477
Żawryd Jan, ks. **533-534**, 558, 575, 589
Żawryd Rajmund 533, 589
Żawryt Jan zob. Żawryd Jan
Żekulino, dyr. szkoły 491
Żelichowski Władysław 45
Żmigrodzki Aleksander zob. Żmigrodzki Józef
Żmigrodzki Jakub 534
Żmigrodzki Józef, ks. 43, 83, 90, **534-535**
Żmijewski Jan, ks. **535**
Żołnierowicz Franciszek 535
Żołnierowicz Hipolit 536, 589
Żołnierowicz Ignacy, ks. **535-536**, 557
Żołnierowicz Władysław, ks. **536-537**, 589
Żukowski Antoni, ks. 36, 174, 193, **537--540**, 575
Żukowski Józef 537
Żukowski Karol 540
Żukowski Karol 541
Żukowski M., ks. 39
Żukowski Stanisław, ks. 139, **540-541**
Żukowski Stanisław, ks. **541**
Żych Medard 541
Żych Zygmunt, ks. 167, **541-542**
Żychiewicz Tadeusz 44
Żyliński Bolesław, ks. 33, **542-543**
Żyliński Józef 542
Żyłowski Zefirian 487
Żywczyński Mieczysław, ks. 30

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH I ADMINISTRACYJNYCH*

archidiec. – archidiecezja; d. – dawniej, dawny; dek. – dekanat; diec. – diecezja; gm. – gmina; gub. – gubernia; jez. - jezioro; k. – koło; kol. – kolonia; maj. – majątek; n. – nad; obł. – obłast'; obw. – obwód; os. – osada; par. – parafia; pow. – powiat; późn. – później, późniejszy; prow. – prowincja; rej. – rejon; rz. – rzeka; stac. kolej. – stacja kolejowa; w. – wieś, wioska; woj. – województwo.

AZSSR (Azierbajdżanskaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika) zob. Azerbejdżańska Socjalistyczna Republika Sowiecka
Aban, w. 168
Abramówka, os. 441
Achałcyche 496, 579
  par. 153, 425
  rej. 421, 496
Aczyńsk 188, 299
Aenus 348
Afryka 508
Agłona 201, 332, 343, 379, 503
Akatani 395
Akerman, rej. 237
Aktiubińsk 305
  obw. 305
Alantos zob. Ałunta
Albania 196
Albertyn 372, 507
Aleksandria, par. 246, 324, 528
Aleksandrowka, par. 432
Aleksandrowsk (k. Irkucka) 90, 134
Aleksandrowsk (na Sachalinie) 358
Aleksandrowsk (par. Jekatierinosław) 439, 588
Aleksandrya zob. Aleksandria
Alt Maikuduk (k. Karagandy) 454
Altenberge 47
Ałma Ata 260, 305, 338, 435, 449, 512, 575
  obł. 326, 587
  obw. 306, 404
Ałunta, par. 351
Ałupka 418
Ameryka zob. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej
Ameryka Południowa 508
Amur, rz. 223, 395
amurska prow. 519
Amurski Kraj 474
Anagni 233
Andriejewskij Posiołok 244
Andruszew, rej. 260
Andrzejewo, gm. 167
Angara, rz. 346
Anglia zob. Wielka Brytania
Annopol, par. 525
Annopol, par. (dek. Mińsk) 243, 324, 484
Antaliepte 276
Antonowka, par. 387
Antonówka 298

* Indeks nie obejmuje aneksu 4. Nie uwzględnia haseł: Rosja sowiecka i ZSSR.

Antuszew, par. 361, 484, 533
Anzer, wyspa 42, 79, 92, 94, 97, 98, 136, 142, 143, 152, 153, 192, 193, 208, 225, 232, 260, 267, 271, 274, 282, 327, 350, 352, 375–377, 386, 400, 412, 427, 434, 441, 458–461, 487, 489, 512, 518, 534, 536, 554, 559, 572, 587
Apetyty 468
Apostolic See zob. Stolica Apostolska
Apostoliche Stuhl zob. Stolica Apostolska
Arali, w. 421, 496
Archangielsk 11, 104, 162, 167, 168, 222, 234, 251, 293, 317, 344, 345, 357, 392, 406, 457, 472, 525, 543, 575, 576, 583
obł. 458
obw. 94, 167, 310, 317, 525, 537, 576
par. 271, 501
Armawir 156, 582
Armenia 148, 210
Artwin, diec. 480
Ash 438
Astrachań 210, 236, 356
par. 209, 532
Augustów, par. 453
Austria 153, 462, 520
Azerbejdżańska Socjalistyczna Republika Sowiecka 13, 209
Azja Centralna zob. Azja Środkowa
Azja Środkowa 496, 498

BAM (Bajkało-Amurskaja Magistral) zob. Bajkalsko-Amurska Magistrala
BBK (Biełomorsko-Bałtijskij Kanał) zob. Białomorsko-Bałtycki Kanał
BBŁag (Biełomorsko-Bałtijskije Łagieria) 13, 237, 317, 582
BSSR (Biełorusskaja Sowietskaja Socjalisticzieskaja Riespublika) zob. Białoruska Socjalistyczna Republika Sowiecka
BWO (Biełorusskij Wojennyj Okrug) zob. Białoruski Okręg Wojenny
Babiak, par. 452
Babinowicze, par. 243, 276, 383
Babińce, w. 584
Bachmut, par. 450
Baden, w. 235
par. 325
Bajkalsko-Amurska Magistrala 13
Baku 425
par. 209
Bałta, dek. 171, 228, 291, 311, 330, 358, 364, 413, 435, 465, 471, 477, 507, 523, 528
par. 291
Bar 335, 373, 422, 457, 481, 528
par. 222, 275, 298, 335, 421, 422, 427, 477
Barakowskoje, par. 299, 467
Baranowicze 184, 227, 271, 360
Baranowo, par. 390
Baranówka, par. 396, 402, 485
Barasze, filia 468
par. 402, 520
Barbarowo, w. 162
Baszkirska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 267
Batumi 210, 421, 479, 574
gub. 148
par. 141, 142
Baturyn, par. 198
Bawaria 442, 509
Bazalia, par. 164, 182, 292, 383
Bądkowo, par. 295
Bebechy, w. 295
Bek-Budi 99, 500
Belgia 442, 501, 558
Belgrad, w. 335
Belmont, par. 185, 220
Berdiańsk, dek. 450, 495
Berdyczów 40, 172, 174, 190, 244, 246, 259, 264, 266, 285, 293, 301, 305, 320, 391, 408, 413, 420, 424, 486, 514
dek. 166, 167, 171, 172, 186, 190, 246, 251, 287, 289, 324, 331, 420, 424, 514
par. 240, 259, 426, 464, 465

pow. 229, 466
Beresteczko, par. 383
Berezdów, par. 170
Berezowka, par. 159, 532
Berezowo, w. 305
Berezyna 485
par. 350, 484
Bereźne, par. 492
Bereźnica, par. 446
Bergtal, par. 157, 498
Berichtal, par. 241
Beringa Zatoka 517
Berlin 133, 288, 372
Bernauł 244, 537
Berszada, par. 311, 436, 465
Besarabia 237, 288, 296, 373, 378, 587
gub. 335
Beszarda, filia 294
Bezpeczne, par. 182
bialski pow. 586
Biała Cerkiew 139, 213, 294, 295, 322, 392, 460
par. 226, 246, 415, 492, 526
pow. 139
Białawka, par. 190
Białe Morze 16, 121, 125, 129, 156, 301, 487
Białogródka, par. 285, 305
Białołówka, par. 172, 174
Białomorsko-Bałtycki Kanał 13, 94, 104, 136, 157, 212, 238, 248, 276, 299, 315, 317, 335, 340, 384, 392, 424, 429, 433, 453, 455, 504, 515, 528, 575
Białopole, par. 166, 167, 170, 324
Białoruska Socjalistyczna Republika Sowiecka 13, 138, 145, 169, 199, 310, 316, 325, 336, 385, 401, 402, 404, 441, 484, 516, 551, 552, 580, 582, 584, 585
Białoruski Okręg Wojenny 13, 385, 516
Białoruś 32, 49, 52, 59, 65-67, 70, 73, 74, 76, 77, 80, 81, 83, 105, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 138, 144, 146, 161, 168, 169, 188, 199, 201, 220, 221, 233, 238, 243, 245, 258, 263, 265, 269, 279, 283, 285, 286, 295, 304, 309, 316, 325, 328, 331, 334, 337, 338, 361, 371, 372, 385, 392, 398, 399, 401, 403, 404, 423, 439, 440, 460, 467, 473, 479, 496, 499, 503, 511, 512, 519, 524, 534, 537, 551, 578, 581, 582, 583, 589
Białostockij Posiołok 113, 355
par. 113, 188, 244
Białowieża, par. 436
Białozórka, par. 297, 514
Białynin (k. Skierniewic) 271
par. 272
Białystok 31, 211, 221, 240, 259, 292, 411, 419, 490, 515
pow. 221, 417
Białystok zob. Białostockij Posiołok
Biecz, par. 166
Bielsk Podlaski, dek. 246, 484, 490
BIEŁBAŁTKombinat 587
BIEŁBAŁTŁag 581, 586
Biełogorod 321
Biełomorsko-Bałtijskij Kanał zob. Białomorsko-Bałtycki Kanał
Biełorussija zob. Białoruś
Biełużja, komandirowka 534
Biełoje morie zob. Białe Morze
Bierdiańsk, dek. 248
Bieriozowka zob. Berezowka
Bieszenkowicze, par. 167, 199
Bigusowo 186
Biliłówka zob. Białołówka
Biłgoraj 201
Binduga, par. 332, 409
Birżagol, par. 354
Bisiuk 277
Bizancjum 8
Blumenfeld 223, 249, 373
par. 223, 249, 428
Blumental, par. 578
Błagodatnowskoje zob. Baden
Błagowieszczeńsk 504
par. 537
Błoń 258, 338

par. 524
Bobicze, w. 216
Bobownia, par. 392
Bobrik, w. 466
Bobrujsk 73, 188, 360, 361, 524, 533
dek. 387
par. 361, 401, 522, 533
Boćki, par. 246
Bogarodsk 439
Bogunskoje zob. Nowy Kandeł
Bohusław, par. 246, 424, 454, 526, 528
Bojarówka 463
Bolszaja Wielidarowka 585
Bolszij Muraszkin 531
Bolwerżyszki, w. 268
Bołowsk, par. 403
Boracin 332
Boremel, par. 383
Borodzianka, par. 394
Borszczajówka, par. 289
Borszczajówka-Dziuńków, par. 358
Borysów 258, 309, 310, 397, 582
dek. 232, 252, 265, 309, 421, 516, 524
par. 283, 309, 523, 533
pow. 238
Borżomi 425
Bosfor 288
Boston 45
Bośnia 233
Botogol, par. 299
Brabander, par. 532
Brack 346
Bracław, dek. 255, 259, 326, 328
par. 259, 318, 328, 464
pow. 447
Brahiłów 38, 465, 477
par. 226, 275, 290, 330, 425, 465
Brasław, dek. 185, 220
Bratysława 281
Brazylia 167
Briańsk 206, 221, 461, 486, 580
gub. 221
Brodajże, par. 163
Brody 264
par. 264
Brok 211
Bruksela 269
Brusiłów, par. 308, 394, 520
Brześć 254, 404, 499
Brzeżany, dek. 247
Buceń, par. 140
Buchta Nachodka 415, 586
Buchta Nagajewo 257, 391, 464
Buchta Wanino 415
Buczacz 347, 374, 487
Buczki, par. 289, 393, 520
Budogoszcz 379
Bug, rz. 31, 144, 254, 273, 503
Bukareszt 485
Bułajewo, w. 284, 582
rej. 582
Bułgaria 340
Busk 264
Butowce, par. 281, 305, 498
Bückenburg 360
Bychów 262
par. 185, 262, 398, 403, 484
Byelorussia zob. Białoruś
Byków, par. 351
Byszów, par. 460

Cariew 530
Carogród zob. Bizancjum
Carskie Sioło 399
Caucasus zob. Kaukaz
Carycyn (późn. Stalingrad), par. 433, 532
Cebrów, w. 462
Cejkinie, par. 363
Celinograd 302
Chabarowsk 274, 504
Chabarowski Kraj 257, 415, 464, 581
Chabne, par. 136, 339, 340, 349, 394
Chałaimgródek, w. 301
par. 166
Chałoszcze (?) 166
Charbin zob. Harbin
Charków 50, 54, 68, 69, 75, 79, 82, 83, 87, 90, 103, 139, 162, 165, 194, 200, 228, 234, 238, 339, 251, 259, 264,

268, 292, 297, 305, 308, 317, 319, 320, 322, 329, 339, 349, 353, 392, 435, 443, 447, 449, 469, 472, 478, 514, 525, 574, 581
dek. 152, 397, 398
gub. 267, 324
obw. 238, 239, 386
par. 191, 205, 309
Chasow-Jurta 202
Chełm Lubelski 266, 409
Chersonez Taurydzki 351
Chersoń 275, 290, 584
gub. 135, 147, 223, 236, 248-250, 266, 275, 290, 301, 325, 367, 373, 405, 407, 428, 446, 517, 518, 578
obw. 222
Chester 386
Chicago 26, 276
Chiny 192, 473, 474
Chłaniów, par. 357
Chmielnickij, obw. 32, 34, 37, 53
Chmielnik, par. 447, 526
Chocijewicze, w. 238
Chodorków, par. 213, 279, 520
Chojniki, 283
par. 423
Cholawszczyzna 484
Chołopienicze, par. 291
Choroszczynka, par. 308
Chorzele, par. 308
Chrapieniewo, w. 309
Christina, par. 303, 407, 453
Chromiec, par. 387
Chruściel, par. 498
Chrynów, par. 297
Chutor Miński, par. 202
Chyliczki k. Warszawy 150
Ciechanów 374
par. 374
Ciechocinek 535
Cieplik 541
Cillio 68, 440
Cimkowicze, par. 392
cislucyński dek. 163, 201, 396
Citro 68
Cleveland 299
Columbia 299
Cudnów, par. 256, 415, 445
Curugi 474
Czarnawczyce, par. 578
Czarne, par. 211
Czarne Morze 210
Czarnobyl, par. 339, 394
Czarny Bór 357
Czarny Ostrów, par. 146, 265, 297, 362
Czausy, par. 286, 295, 336
Czechosłowacja 176
Czeczelnik 294, 436
par. 358, 465, 526
pow. 311
Czeczersk, par. 152, 243, 251, 519
Czehryń 249
Czelabińsk 433
par. 433
Czełgir 305
Czepele, w. 243
Czercze, w. 31
par. 182
Czerdyń 530
Czereja, par. 220, 283
Czerepaszyńce, maj. 237
Czerniejowce Podolskie zob. Czerniowce Podolskie
Czernihów 542
gub. 208, 433, 517
par. 152, 194, 251
Czerniowce Podolskie, par. 139, 159, 170, 284, 469
Czerwona Wieś, par. 448
Czeryków, par. 265, 336
Czeryków-Czausy, dek. 138, 286, 295, 336, 398
Częstochowa 269, 360
Czibju 283, 300, 301, 310
Czigiryńsk, pow. 394
Czilka n. Ingudą 504
Czuwaska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 390, 576
Czybju zob. Czibju
Czyta 395, 504

par. 277
Czyżawka, par. 264

DWK (Dalniewostocznyj kraj) zob. Dalekowschodni Kraj
Dachau 396, 491
Daleki Wschód 67, 135, 333, 581
Dalekowschodni Kraj 403, 581
Dalstroj 257, 464
Darewo-Swojatycze, par. 271
Darnica, obóz jeniecki 384
rej. 384
Daszew 541
Daugavpils zob. Dyneburg
Dąbrowa, par. 488
Dąbrowa Górnicza 196
Dąbrowica, par. 535
Dąbrówka 339
Dehler 241
Denisowo, w. 261
Denisówka, w. 227
Derażnia, par. 182
Derażnia Podolska, par. 247, 353
Derewna, par. 507
Deutschland zob. Niemcy
Dickinson 27, 48, 288
Didowszczyzna, par. 139, 215, 520, 523
Dioklecjonopol 529
Dionizjana 69
Długoszyja, par. 383
Dmitriewka 359, 585
Dmitrow 579
Dmitrowsk, łagier 402
Dniepr, rz. 258, 307
Dnieprodzierżyńsk zob. Kamienskoje
Dniepropietrowsk (d. Jekatierinosław) 34, 142, 412, 518
dek. 250, 412, 518
gub. 581
obw. 359
par. 440
Dobryński, par. 166
Dobrzechów, par. 166
Dokszyca, par. 232, 421
Dolenka zob. Dolinka
Dolinka (k. Karagandy) 225, 497
Dolinskoje, w. 165
Dolna Dźwina, dek. 201, 269, 387, 399
Dolnonadwołżański Kraj 149
Dołbysz, par. 32
Doły 323
Don, rz. 234, 280, 321, 378, 506, 517
Donieck, obw. 433
rej. 359, 585
Donieckie Zagłębie 68, 340
Donskoje, w. 168
Dońskiego Wojska, obw. 242
Dorpat 269
par. 208
Dowbysz 444
par. 444
Drezno 347
Drohiczyn n. Bugiem 31, 144, 273, 503
diec. 38
Drohiczyn Poleski 377
Druja 186, 507
Dryssa, par. 511
Dryssa-Siebież, dek. 169, 199, 220, 263, 279, 384, 511
Dubinino 346
Dubinki, w. 296
Dubno 200, 294, 478
dek. 205, 305, 360, 383, 445, 446, 485
par. 150, 170, 315, 349, 414
Dubrowa, par. 262
Dudinkowo, w. 147
Dunajowce 362
par. 353
rej. 37
Dwiniucza 251
Dymów 512
Dyneburg (późn. Daugavpils, Dźwińsk) 144, 150, 168, 175, 251, 351, 375, 409, 493
Działdowo 211
Dziedziłowicze, par. 524
Dzierzgowo, par. 427
Dzierżyńsk zob. Kojdanów
Dziewieniszki, par. 240

Dzisna, pow. 186
Dźwina, rz. 366, 525
Dźwińsk (d. Dyneburg) 396, 399
  górnodźwiński dek. 265, 387, 403
  par. 398
  pow. 335, 501
Dżygówka, par. 404

Eichstätt 33, 442
Eichwald 248
  dek. 391, 498
  par. 302
Ejszyszki 363
  par. 363
Elizawietgrad zob. Jelizawietgrad
Elzass 405, 518
Emaus 442
Emilczyn, par. 458, 520
Emmental, par. 237, 246
Erywań 480
Estonia 209, 269, 393
Europa 8
Europa Zachodnia 133, 360, 440

Fastów 139, 299, 300
  par. 139, 298, 334, 350
Faszczówka 81
  par. 169, 263, 460
Fedorówka, w. 447
Feldkirch 224
Felsenburg, par. 407
Felsztyn (późn. Nowogwardiejsk) 293
  par. 38, 182, 205, 245, 293, 381, 394
Feodosija, par. 529
Filadelfia 386
Filipopolis di Arabia 213, 214
Finlandia 290
Firlejów, par. 347
Florimont 361
Francja 51, 52, 54, 65, 81, 84, 137, 138, 146, 227, 243, 253, 271, 341, 361, 368-370, 434, 438, 442, 466, 473, 491, 506, 517, 531, 542, 557, 573
Franzfeld 529
Freiburg zob. Fryburg szwajcarski
Frunze 302
Fryburg szwajcarski 33, 233, 409

Galicja 166
Garbaniewo-Obytoki zob. Horbaczewo-Obytoki
Gardeja, par. 498
Gdańsk 30, 34
Gdeszyn 459
  par. 459
Gegużine, par. 384
Genève 71
Georgia zob. Gruzja
Georgsburg 156
Germany zob. Niemcy
Getynga 508
Gien 368
Gieorgiewka, w. 368, 499
Giermanija zob. Niemcy
Gliwice 273
Głąbin 491
Głodny Step 368
Głupczyce 332
Głuszyn, par. 448
Gniewań 470
Gniewań-Witawa, par. 287, 470, 520, 524
Gniezno 297, 331, 334, 444, 505
Gniłuszka, kol. 430
  par. 237
Gołowan 296
Goniądz 417
Gori 240, 421, 425, 574
Gorki(j) (d. Niżny Nowogród) 349, 517
Goworowo 241, 374
  par. 241, 490
Göbel, par. 432
Góra, par. 390
Grabowiec 185
Gralewo, par. 295
Granów, par. 171, 255
Griaznowatka, par. 157
Grinental zob. Karamin
Grodno 219, 295, 363, 476, 488, 494, 578
  dek. 240
  gub. 420, 488, 587

Grodzieńszczyzna 192, 434
Grodzisk Mazowiecki 482
Grossliebental, par. 354
Gross-Rosen 190
Gross-Werder zob. Grosswerder
Grosswerder, par. 208, 248, 433, 581
Grozny 62, 202
Gródek Podolski 32, 38, 182, 389, 421
par. 426, 443, 444, 464, 472, 486, 507
Grusien zob. Gruzja
Gruzija zob. Gruzja
Gruzja 40, 49, 62, 83, 84, 105, 111, 114, 121, 125, 129, 153, 209, 240, 242, 420, 421, 424, 425, 497, 579
Grüntal, par. 585
Gulbinėnai 330
Guzów 272
Gzów 399

Hajsyn 326, 541
hajsyńsko-bracławski dek. 454, 469
pow. 447
Hamburg 28
Harbin 32, 38, 192, 474, 475
Heidelberg, par. 236, 249, 250
w. 241, 498
Henryków, par. 320
Herzog, par. 149, 159, 378, 407
Hildmann zob. Panowka
Hiszpania 63, 142
Hłusk, par. 252
Hoffental 316
Holandia 361
Holszany 511
Hołobin 265
Hołowaniewskie, par. 330
Homel 138, 164, 184-186, 398, 439, 476, 484
dek. 361, 460, 467, 519, 533
obł. 583
par. 138, 164, 253, 523
Hopeniszki, maj. 354
Horbaczewo-Obytoki, par. 335, 433, 582
Horbulów, par. 139, 289, 393
Horochów, dek. 137, 452
par. 402
Horodło 459
par. 459
Horodnica, par. 266, 289
Horodyszcze, par. 325
Horoszki, par. 190, 289
Hölzel, par. 242, 250, 404
Hrubieszów, dek. 459
Humań 400, 525
dek. 246, 287, 326, 424, 426, 526, 528
pow. 393
Husaren 585
Husiatyn, pow. 422
Huta Stepańska, par. 200

Ihumeń, par. 324, 338, 484
Ikaźń, par. 185, 186
Ilias, w. 445
Ilińce, par. 186, 349
Ilja, par. 185
Ilijczowka, w. 511
Iława, par. 498
Iłża, pow. 191
Indie 497
Indra-Bigusowo 181, 209, 276, 329, 386, 387, 397, 442, 513
Inflanty Polskie 59, 163, 348, 375, 409, 501
Inguda, rz. 504
Innsbruck 153, 160, 409, 462, 520
Irbit, rej. 541
Irkuck 43, 53, 90, 134, 151, 189, 193, 271, 309, 346, 395, 441, 442, 467, 505, 513, 537, 540
dek. 277, 348
okręg 67
par. 244, 295, 401
Irkutsk zob. Irkuck
Irlandia 197
Irpień, par. 394
Isachowce, par. 402
Iszkołdź, par. 331
Italia zob. Włochy
Iwandar, par. 138

Iwanków, par. 445
Iwieniec 401
par. 184
Iwnica, par. 443
Izabelin 377, 378
Izbica Kujawska 393

Jabłonne, w. 261
Jabłonowka, w. 139
Jacentów, w. 191
Jaczno, w. 434, 587
Jagodne 464
Jakszczańce 458
Jaktorów, par. 212
Jakubowice, par. 332
Jakuck 359
Jałowicze 280
par. 280, 520
Jałtuszków, par. 328, 335
Jamburg 430, 587
par. 84, 142, 208, 284, 432, 433
Jampol, dek. 139, 160, 170, 280, 284, 315, 404, 455, 469, 510, 523
par. 160, 296, 402, 454, 541
Janirewe (?), w. 181
Janotrud 385
Janów, par. 305, 391
Janów Poleski 255
Janówka, w. 182
janskoje otdielienije SIBŁaga 587
Januszpol, w. 462, 486
par. 381, 415
Japonia 146, 189, 474
Jarmolińce 205
par. 205, 485
rej. 32, 259, 486
Jarosławl n. Wołgą 77, 80, 89, 90, 93, 140, 149, 156, 162, 166, 167, 183, 205, 207, 221, 227, 241, 247, 249, 250, 270-272, 282, 284, 292, 294, 299, 305, 317, 322, 325, 329, 340, 353, 358, 366, 377, 381, 382, 392, 396, 407, 419, 426, 432, 435, 438, 447, 455, 457, 469, 472, 478, 481, 488, 490, 509, 521, 523, 525, 532, 535, 542
Jaryszów, par. 490
Jasna Góra 269
Jaszanka, w. 585
Jaszno (?) zob. Jaczno
Jawas 394
Jekatierinburg 179, 200, 357, 512, 531
dek. 236
Jekatierinosław (późn. Dniepropietrowsk) 209, 504
dek. 142, 156, 223, 249, 302, 407, 412, 509
gub. 147, 249, 395, 412, 432, 450, 495, 498, 517, 587
par. 307, 428, 439
Jekatierinostadt (późn. Marksstadt n. Wołgą) 149
Jekatierinowka zob. Jamburg
Jelenin, chutor 298
Jelizawietgrad (późn. Zinowjewsk) 394
Jelszanka, w. 587
par. 237, 387
Jelszanka-Husaren, par. 171
Jenakiewo, par. 433
Jenisej, rz. 168, 442, 503
Jenisejsk 134, 442, 585
Jeremierki, par. 581
Jerozolima 137, 307, 535
Jewje, par. 363
Jezioro, w. 300
Johannes Stal, w. 301
Josephsheim, par. 302
Josephstal n. Wołgą, par. 226, 278, 378, 404
Joszkar-Oła 305, 530, 583
Józefów (archidiec. warszawska) 377
Józefów, par. (dek. górnodźwiński) 265, 348
Judeikiai zob. Szaltiniai
Jurdaiciai 361
Juriew zob. Dorpat
Jurkiewicze 336, 533
par. 533

Jusowka, par. 242
Juvissy 94
Jużnojenisejsk 350

KASSR (Karielskaja Awtonomnaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika) zob. Karelska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka
KBR (Kabardino-Bałkarskaja Riespublika) zob. Kabardyjsko-Bałkarska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka
KFSSR (Karieło-Finskaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika) zob. Karelo-Fińska Socjalistyczna Republika Sowiecka
Kabardyjsko-Bałkarska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 31, 43, 62, 205
Kachety, par. 425
Kaińsk 359, 536
par. 188
Kalwaria, w. 164
Kalwaria Wileńska 316
Kaługa 234, 251, 387
Kamieniec Podolski 30, 31, 37, 44, 77, 139, 171, 172, 215-219, 247, 275, 288, 298, 321, 326, 327, 347, 370, 371, 373, 421, 447, 459, 465, 469, 471, 472, 477, 481, 526, 541, 581, 582
dek. 146, 200, 205, 268, 305, 426, 443, 468, 507, 510
diec. kamieniecka 26, 38, 54, 55, 68, 69, 83, 84, 90, 105, 139, 159, 171, 172, 179, 181, 189, 205, 213, 215, 218, 222, 226, 245-247, 255, 265, 268, 275, 277, 284, 290-292, 296, 298, 310, 311, 315, 317, 318, 321--323, 326, 328-330, 334, 339, 347, 353, 362, 365, 370, 371, 373, 374, 381, 391, 404, 413, 421, 422, 427, 435, 437, 446, 447, 468-471, 477, 481, 482, 486, 487, 490, 507, 514, 523, 524, 528, 534, 541, 557-559, 582
diec. kamieniecko-podolska 67
pow. 339, 387
Kamienka, dek. 222, 230
par. 453
Kamienno-Hubin, par. 167, 199
Kamienskij Zawod zob. Kamienskoje
Kamienskoje (późn. Dnieprodzierżyńsk) 413
dek. 428
obw. 585
par. 357, 412, 446, 578
Kamień, par. 262, 324
rej. 157
Kamień Koszyrski, par. 146
Kamionka, w. 294
Kamyszyn 290
par. 156, 278
pow. 237, 413, 430
Kanada 137, 214
Kandałaksza 16
Kandeł, par. 135
Kaniów 450
Kanton 473
Kapuściany, w. 348
Karaczejew 206
Karaczew-Briańsk 206
Karaczłynij Buerak, w. 237
Karaganda 16, 165, 170, 209, 225, 249, 266, 283, 296, 302, 303, 367, 454, 480, 536, 583
obł. 583, 585, 589
obw. 405, 511, 532
Karamin, par. 373
Karandy, w. 324
Karaulnyj Buerak, w. 157
Karaulnyj Burał, par. 230
Karczmiska, w. 221
Karelo-Fińska Socjalistyczna Republika Sowiecka 17, 136, 157, 238, 248, 276, 315, 453, 504, 515
Karelska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 16, 136, 146, 152, 153, 183, 192, 208, 267, 271, 327, 375, 433, 434, 441, 450, 458, 461, 487, 489, 554, 586, 587

kargopolski łagier 248, 581
Karkalińsk 404
Karlsruhe 306, 498, 517
par. 147, 157, 248, 296, 301, 306, 479
KARŁag (Karagandinskij Isprawitielno--Trudowyj łagier) 16, 94, 104, 165, 225, 235, 283, 432, 497, 499, 511, 515, 521, 524, 532, 536, 581, 589
Karniewo, par. 515
Karoleszczewicze, par. 258, 324
Karskie Morze 168
Kaspijskie Morze 416
Karszach zob. Bek-Budi
Katharinenstadt 453
dek. 325
par. 230
Katharinental, par. 296, 407
Katowice 27
Kaukasus zob. Kaukaz
Kaukaz 119, 123, 127, 210, 356, 357, 413, 418, 424, 496, 497, 578
Kawkaz zob. Kaukaz
Kazachska Socjalistyczna Republika Sowiecka 582
Kazachstan 16, 99, 165, 225, 247, 260, 302, 303, 305, 326, 330, 338, 367, 368, 370, 390, 404, 414, 435, 449, 454, 497, 499, 511, 512, 518, 519, 521, 524, 536, 575, 576, 578, 583, 584, 586, 587
południowokazachstański obw. 368
północnokazachstańska obł. 582
wschodniokazachstańska obł. 587
wschodniokazachstański obw. 435
Kazań 69, 179, 194, 270, 331, 449, 473
par. 151, 221, 262, 361
Kazenna Krywa Ruda, w. 466
Kazimirka, par. 324
Kercz, par. 235
Kercz, półwysep 162
Kielce 169
diec. 36, 304, 395, 447, 479
Kiem', m. 17, 42, 136, 149, 152, 153, 168, 181, 183, 193, 205, 208, 232, 267, 271, 274, 282, 327, 375, 392, 402, 434, 441, 450, 458, 461, 487, 489
łagier 149, 167, 308, 317, 340, 352, 356, 385, 415, 424, 433, 441, 445, 446, 454, 455, 505, 525, 535, 559, 579
Kiemierowskaja obł. 579
Kiemieszowice 516
Kiemskoje, w. 350
Kiercz 521
Kijów 12, 14, 27, 38, 41, 43, 50, 53, 63, 68, 74, 75, 80, 81, 83, 87, 90, 137, 139, 140, 143, 162-166, 171, 182, 186, 205, 216, 228, 234, 245, 256, 260, 268, 271, 272, 275, 281, 284, 287, 290, 292, 294, 298-300, 305, 306, 308, 317-319, 322, 326, 328-331, 348, 350, 358, 363-366, 374, 384, 389, 392-396, 400, 409, 415, 416, 420, 424, 430, 435-437, 450, 453, 460, 462, 463, 465, 466, 469, 471, 472, 478, 482, 483, 491, 492, 498, 520, 521, 525, 526, 533-535, 541, 542, 575, 576
dek. 139, 164, 226, 246, 315, 334, 460, 462, 492, 505
gub. 136, 317, 334, 339, 360, 460, 464, 491, 505
okręg 67
obw. 260, 268, 340, 386, 520
rej. 394
Kindeł, par. 578
Kireńsk 309
Kirgizja 302
Kirow (d. Wiatka) 210, 310, 525
Kirowgrad zob. Zinowjewsk
Kirowsk, łagier 515
Kirowskaja Żeleznaja Doroga 149, 153, 413, 453, 528
Kirowski Kraj 210
Kiryjowka, w. 436
Kisielewicze, w. 522
Kisielin 589
Kisłowodzk 418
Kiszyniów, par. 287

Kitajgród, par. 326, 427, 523
Klaźma, rz. 221
Kleck, par. 385
Kleinliebental 303
par. 170
Klesów, par. 485
Klewań 391
par. 240, 385, 426
Klimonty 525
klimowicko-mścisławski dek. 138, 144, 245
Klińce 439
Klosterdorf 230
Kławdijewo 463
Kławdiw 505
Kłopotapatry (?), w. 420
Kłóbka, par. 369
Kniaź-Pohost, punkt łagierny 283, 310
Kobylin, par. 295
Kochanowice, maj. 136
Kocznietnoje zob. Hölzel
Kodeniec 471
Kodyma, par. 291, 435
Kojdanów (późn. Dzierżyńsk), par. 265, 283, 350, 392, 401, 423, 460, 479, 496
Kołargan 168
Kołdyczew 184
Kołki, dek. 360
par. 311, 321, 360
Kołosowo 494
Kołpino, par. 211, 286, 351, 371, 418
Kołup, par. 269
Kołyma 21, 135, 257
łagier 166, 416, 464
Komi Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 17, 22, 41, 232, 236, 260, 270, 283, 310, 392, 393, 443, 455-458, 468, 530, 537, 559
obł. 310
obw. autonomiczny 311
Komorów k. Warszawy 33
Komorów (w b. gub. podolskiej) 329
Konstantinowka, par. 439
Konstantynopol (późn. Stambuł) 8, 424
Konstantynowo zob. Kostheim
Kopajgród, par. 335, 447
Kopatkiewicze, par. 208, 387
Kopijówka 32, 311, 326
par. 528
Kopyl 258
par. 200, 392
rej. 392
Korbeek-Lo 442
Korosteń 409, 458, 541, 542
Korostino, w. 413
Korostyszew, par. 289, 308, 471
rej. 394
Korowniki 419
Korwie, par. 363
Korytnica, par. 305
Korzec, par. 213, 266, 446
dek. 543
Korzeń, par. 250
Kosowce 520
Kostheim, par. 223, 248, 266, 367, 407, 428, 430, 433, 439, 517, 518, 585
Kostheim-Konstantinowka 359
par. 585
Kostopol, dek. 137, 200
par. 498
Kostowiec 252, 461
Kostroma 193, 271, 272, 419, 481
Koszalin 42
koszedarska diec. 351-353, 384, 513
Koszelówka, w. 505
Koszery, par. 211
Koszowata, w. 326
par. 326, 444
Kościelec Polski, par. 478
Kotelnia, w. 256, 260
par. 260, 510
Kotłas 94, 140, 205, 234, 275-277, 301, 310, 311, 322, 329, 358, 366, 435, 467, 472, 525
Kowal, w. 269
Kowel 137, 140, 170, 213, 264, 323, 452, 465, 466, 482
dek. 146, 150, 164, 266, 315, 332, 409, 543

par. 446
Kowno 31, 163, 181, 240, 261, 269, 300, 352, 409
archidiec. 397
diec. 181, 201, 244, 361, 384, 403, 417
gub. 142, 181, 199, 240, 243, 338, 351, 396, 515, 580, 588
Kozaczinskoje, w. 174, 584
Kozaczyńsk 502
Koziany, w. 285
Koziatyń, par. 164, 170, 172
rej. 170
Kozickoje, par. 532
Koziebrody, par. 390
Kozienice 140
Koziki, w. 167
Köhler, par. 157, 230, 432, 510
Krajkowo, par. 374
Krakés 244
Kraków 26, 28-30, 35, 37, 39, 40, 42, 55, 63, 281, 347, 377, 408, 416, 438, 503, 531
archidiec. 438
Krasiłów 139, 354
par. 150, 323, 354, 391
pow. 308
KRASŁag 380
Krasław 386, 396
Krasne 469
Krasna, par. 157, 288, 296, 373, 378, 510, 587
Krasnoarmiejsk zob. Taińcza
Krasnodar 210, 480
Krasnodarski Kraj 582
Krasnojarsk 31, 53, 168, 174, 181, 188, 189, 242, 274, 276, 277, 309, 442, 476, 502, 505, 506, 575, 576
par. 138, 299, 578
Krasnojarski Kraj 168, 276, 350, 380, 503, 505, 582, 584, 585
Krasnoje, par. 237
Krasnokokszajsk 530
Krasnopol, par. 381
Krasny Staw, w. 221
Kremeńczug 397
Kreml, wyspa 97, 279, 336, 441, 519, 579
Kresławka 348
Kresy Wschodnie 49, 56, 67, 269, 334, 466
Kretinga, pow. 387
Kriciunas, par. 330
Kriestowskij 277
Krikštėnai 417
Kristina, par. 209
Krobatiszki, w. 588
Kronsztad 238, 354, 440
par. 354
Krotoszyn, par. 448
Królestwo Polskie 418, 493
Kruglica, komandirowka 301
Krylackoje, par. 504
Krym 66-68, 73, 224, 241-243, 249, 290, 354, 418, 424, 439, 529, 583, 587
Krymek, w. 165, 463
Krywoszewicze 353
Krzemienica, par. 288, 311, 331
Krzemieniec 255, 294, 451, 461, 478, 526
dek. 146, 179, 205, 264, 296, 297, 323, 332, 354, 360, 383, 402, 460, 514, 526
par. 300, 454
Krzywe Jezioro, par. 330, 413
Krzywicze 188
Krzywin, par. 525
Ksył-Orda 578
Kubań 432, 578
obw. 153
Kuczurgan zob. Strassburg
Kudovieskis, zaścianek 351
kujawsko-kaliska diec. 450
Kujbyszew 37, 310, 359
Kukuse 148
Kulczyn, w. 408
Kulczyny, filia 323
par. 287, 358, 391, 443, 526
Kulgin (?) 580
Kulibabińce, w. 421
Kumanowce, par. 323, 383, 447

Kumanów, par. 422
Kuna, par. 294, 326
Kuniów 450, 451
par. 255, 391, 450, 498
Kupiel, par. 179, 292
Kupin, par. 486
Kurdzew 169
Kurlandia 470
Kurowo, par. 241
Kursk 315, 328, 412, 484, 586
gub. 321
par. 397
Kustanaj 496, 518, 578
Kustarewo-Krasnorinowka 387
Kutaisi, par. 209, 420, 579
Kutkowce, par. 32, 268, 305, 329, 468
Kuziema 17, 149, 153, 156, 267, 268
łagier 413, 453
Kuźnica, par. 363
Kwidzyn 366
Kyjiw zob. Kijów

LWO (Leningradskij Wojennyj Okrug) zob. Leningradzki Okręg Wojenny
Lachowce 451
par. 402
Lanckorona 268
Landau 45, 578
par. 249, 325, 479, 495
Landskorona, par. 163, 361
Laski 34
Latvia zob. Łotwa
Latyczów 315, 471
dek. 246, 247, 296, 298, 311, 353, 457
par. 150, 296, 470, 471, 514
pow. 139
Ląd n. Wartą 12
Leichtling, par. 378
Lekowo, par. 246
Lekuty, gm. 181
Lelczyce 533
lengierski obw. 368
Leningrad (d. Petersburg, Sankt-Pietierburg, Pietrograd, Piotrogród) 35, 41, 42, 50, 63, 68, 69, 73, 74, 99, 104, 106, 109, 120, 124, 128, 135, 137, 138, 144, 168, 177, 183, 185, 192, 193, 201, 208, 221, 234, 239, 253, 263, 273, 274, 298, 336, 341, 344-346, 351, 352, 354, 357, 370, 377, 380, 385, 397, 399, 400, 414, 420, 435, 440, 441, 449, 451, 455, 461, 468, 488, 489, 491, 494, 500, 513, 515-517, 522, 523, 551, 552, 572-575, 580-582, 585, 588, 589
obł. 578, 582
obw. 104, 153, 172, 193, 230, 263, 274, 279, 335, 340, 358, 383, 387, 405, 407, 519, 534, 580, 581, 584
okr. 80, 221
Leningradzki Okręg Wojenny 18, 74, 79, 142, 185, 192, 193, 208, 232, 260, 267, 271, 274, 352, 357, 386, 400, 412, 434, 450, 459, 487, 489, 512, 519, 536, 572
Leninokan 210
Lepel 392
dek. 167, 199, 250, 286
par. 283, 473
rej. 230
Leszczyn, par. 492, 510, 520
Leszczyny, par. 304
Leszno, par. 211
Leśne, par. 144, 262, 418
Letniowce zob. Nowa Uszyca
Lettland zob. Łotwa
Leugenscheser (?), w. 581
Lewaszowo 589
Leżajsk, par. 166
Lgow Kurski 541
Libawa 356, 409
Lida, dek. 246, 288
Liebental, par. 509
Ligów 393, 516
Liksna, par. 403
Limira 69, 236
Linkuva, par. 330
Lipno 246
dek. 295

par. 295, 427
Lipowiec, par. 349
Lisianka, par. 394, 452, 485
Litauen zob. Litwa
Lithuania zob. Litwa
Litowiż, par. 137, 455
Litwa 49, 53, 56, 59, 87, 100, 106, 120, 124, 128, 138, 144, 181, 201, 243, 244, 251, 259, 268, 269, 276, 300, 330, 351, 352, 356, 361, 368, 384, 397, 416, 417, 433, 493, 513, 552
Litwa kowieńska 513
Lityń, dek. 180, 226, 317, 324, 391, 465
par. 330
pow. 447
rej. 447
Lixna 409
Lohr n. Menem 442
Loiret, departament 368
Lois 287
Londyn 11, 12, 26, 27, 30, 33, 34, 37, 41, 43, 44, 50, 51, 62, 310, 320, 377, 416
Louis zob. Otrogowka
Lourdes 253, 531
Louvain 442, 501
Lozanna 11
Lubar, dek. 381, 445
par. 163, 454
Lubelszczyzna 201
Lublin 27, 29, 31, 32, 34-36, 39, 40, 42-44, 48, 49, 55, 71, 83, 192, 195, 198, 282, 331, 372, 410, 411, 438, 471, 474, 494, 511, 551, 554
diec. 266, 277, 357, 397, 459, 558
gub. 510
Lubocz, maj. 341
Lubomin, par. 393
Luboml 266
dek. 309, 332, 360
par. 240, 266
Lubotyń, par. 295
Lucyn 163, 524
dek. 361
par. 163, 201, 262
pow. 168, 440
Ludwipol, par. 424, 543
Luszew, filia 533
par. 519
Lwiw zob. Lwów
Lwowskie 264
Lwów 29, 36, 37, 45, 47, 55, 60, 133, 233, 234, 264, 275, 276, 294, 347, 372, 408, 438, 446, 458, 462, 463, 483, 494, 531
archidiec. obrz. łac. 37, 60, 310, 347, 374
archidiec. obrz. wsch. 160, 458, 462

Łabunie 277
Łabuń, par. 277, 305, 542
Ładyżyn, par. 255, 294
Ładoga, jez. 21
Ładojne Pole, łagier 193, 489
st. kolej. 209
Łahiczyn, par. 242
Łahojsk, par. 250, 496
Łanowce, par. 264
Łańcew-Ług zob. Nowopolna
Łańcuchów, par. 357
Łapy 507
Łatgalia 163
Łatwija zob. Łotwa
Ławra Pieczerska 290
Łętów 258
Łobcza, maj. 408
Łohojsk 397
Łoino 210
Łokacze, par. 452
Łomża 34, 210, 258, 259, 504, 505
diec. 35, 44, 259, 453, 504, 505
par. 295
Łopacin, par. 515
Łopatyn, par. 347
Łopienica, par. 220
Łopuszna 227
Łotwa 56, 59, 87, 100, 120, 124, 128, 146, 163, 168, 181, 197, 208, 220, 252, 329, 332, 333, 343, 379, 409, 440, 442, 503

Łowaniszcze, w. 388
Łozowica, par. 138
Łódź 26, 34, 36, 163, 290, 323, 439, 541
diec. 36, 248
Łubin, par. 490
Łuck 26, 27, 30, 47, 147, 164, 190, 206, 214, 259, 264, 265, 284, 308, 311, 321, 322, 339, 348, 366, 381, 395, 400, 438, 448, 449, 451, 452, 464, 482, 491, 505, 520
dek. 280, 297, 321, 383, 394, 481, 535
diec. 53, 136, 137, 140, 172, 179, 190, 200, 206, 214, 237, 240, 264, 266, 280, 294, 297, 298, 302, 308--310, 317, 320, 323, 331, 332, 348, 360, 363, 372, 383, 396, 409, 422, 424, 426, 427, 437, 438, 443, 446--448, 452, 459, 460, 465, 478, 482, 485, 491, 498, 524, 526, 540-543, 557
diec. łucko-żytomierska 36, 53, 74, 105, 136, 139, 140, 143, 146, 147, 150, 162-164, 166, 170, 172, 186, 189-190, 200, 206, 213, 214, 227, 237, 240, 246, 255, 259, 264-266, 268, 276, 279, 281, 285, 286, 288, 292, 294, 297, 298, 300, 305, 308, 311, 315, 320, 321, 324, 331, 339, 349, 353, 357, 359, 360, 364, 381, 383, 389, 393, 395, 400, 402, 404, 408, 414, 424, 436, 444-446, 450-452, 454, 455, 457, 458, 460, 464, 465, 470, 471, 481, 485, 491, 492, 498, 505, 510, 514, 519, 520, 525, 526, 534, 540-542, 557
pow. 181, 297, 485
Łuczyniec, par. 293, 335, 426, 447
Ługa 344, 522, 523, 589
par. 232, 238, 417, 484
Ługańsk 267
rej. 433
Łuków 341
Łuniniec 164, 232
Łunna, dek. 331
Łuszew 243
Łużki, par. 350
Łysin, par. 485, 526

Machnówka 282
par. 171, 281, 420, 424, 514, 586
Maćkowce 353
Magadan 17, 21, 257, 415, 464, 467, 574-576, 583
Ł/P 583, 586
obł. 583, 585
obw. 464
MAGŁag 17, 415
Majkudyn, posiołok 583
Makarów, par. 315, 462, 505
Makiejewka 68, 340, 369
Makowiec 240
Maliczіewskij Posiołok 242, 355
Malin, par. 162, 240, 349, 350, 408, 521, 541, 582
rej. 520
Małachowo, kol. 223
Małaszewskoje zob. Zułc
Małogoszcz 304
Małojarosławiec 315
Małopolska Wschodnia 160
Małyszewce, w. (późn. miasteczko Dąbrowa) 194
Mandrowo, w. 224
Mandżuria 262, 474
Maniewicze, par. 409
Mańkowce, par. 324
Marchlewsk zob. Dowbysz
Mareil-le-Marly 55, 442
Maria-Laach 355
Mariampol 259
pow. 268
Marianówka zob. Grosswerder
Marienberg, par. 425, 277, 278
Marienburg, par. 153, 156, 171, 226
Marienfeld, par. 155, 278, 378, 404, 407
Marienhaus, par. 220
Marienhauzen, par. 403
Mariental 149, 171, 378, 509
dek. 212, 303
dek. Mariental-Odessa 454

par. 306, 378, 509
pow. 407
rej. 587
Marienthal zob. Mariental
Mariinskoje zob. Marienfeld
Mariińsk 160, 163, 168, 181, 223, 302
łagier 394
Marijampoleje 39
Mariupol 454, 585
obw. 241
par. 83, 85, 248, 450, 495
Marksstadt n. Wołgą (d. Jekatierinostadt) 579
Maruna Sucha, maj. 212
Maryjska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 305
Massachusetts 41
Matrega 351
Matwiejkowska Słoboda 227
Mauthausen-Gusen 491
Mazowsze 394
Mąkoszyn, par. 393
Mceńsk-Karaczajewo 284
Mceńsk-Orzeł 206
Melitopol 359
Men, rz. 442
Meszkuciai, par. 201
Miag Ostrów, wyspa 487
Michajłowce, par. 317
Michałpol, par. 246, 359
Miczurin, rej. 511
Miechów, par. 479
Miedgora zob. Miedwieżja Gora
Miedwieżja Gora, łagier 136, 157, 238, 315, 433, 453, 504, 515, 528, 578--585, 587-589
Miedwieżjegorsk zob. Miedwieżja Gora
Mielnica, par. 332
Mieńsk zob. Mińsk
Międzybórz, par. 222, 296
Mikłasze, w. 455
Mikołajów, par. 362
Milanów 471
Milanówek 34
Miłkowice, par. 144
Mińkowce, par. 514
Mińsk 31, 38, 40, 50, 73, 75-77, 80, 81, 88, 138, 146, 161, 169, 184, 199, 201, 220, 223, 224, 238, 242, 263, 269, 282, 283, 286, 291, 294, 295, 304, 309, 316, 324, 325, 332-334, 336-339, 343, 354, 355, 360, 372, 385, 392, 397, 401, 404, 421, 423, 440, 441, 460, 467, 484, 485, 493, 496, 501, 503, 511, 516, 519, 524, 529, 532, 533, 551-553, 574, 575, 584
dek. 220, 243, 258, 262, 324, 401
diec. 25, 67, 69, 250, 254, 258, 262, 265, 283, 324, 331-333, 338, 339, 341, 385, 392, 401, 421, 423, 440, 484, 493, 515, 524, 533
gub. 162, 238, 355, 408
obw. 397
par. 283
Mińszczyzna 196, 333, 334
Miory, dek. 308
par. 227, 261
Mir 331
Miropol, par. 485, 492
Mirówka, w. 389
Mitino, łagier 402
Mitki, poczta 227
Młynów 446
par. 305, 445
mogilowskaja mitropolija zob. Mohylew, archidiec.
Mohylev zob. Mohylew
Mohylew 30-32, 53, 54, 76, 80, 83, 144--146, 161, 162, 168, 169, 220, 226, 238, 258, 263, 270, 280, 283, 316, 336, 339, 347, 379, 385, 389, 397, 419, 425, 427, 440-442, 447, 476, 477, 479, 480, 488, 489, 499, 515, 529
archidiec. 39, 54, 57, 59, 67, 68, 74-76, 99, 105, 119, 123, 127, 134, 138, 141, 143, 144, 150, 152, 160, 161, 163, 164, 167, 169, 175, 179--181, 184-186, 188, 189, 191, 192, 194-201, 208, 220, 221, 223, 226,

227, 230, 235, 237-239, 242, 243, 245, 248, 250-254, 258, 261, 263, 265, 269-274, 276, 277, 279, 280, 282, 283, 291, 295, 299, 304, 308, 309, 316, 320, 324, 330-333, 335, 337-339, 341, 343, 344, 348-350, 355, 358, 361, 369, 378-380, 383-385, 396, 398, 399, 401-403, 408, 409, 411, 413, 416, 417, 419, 423, 433, 434, 443, 449, 452, 459, 461, 462, 467, 484, 488, 493, 496, 501, 511-516, 518, 519, 521-524, 529, 532, 533, 535-537, 578
dek. 169, 263, 282, 293, 328, 335, 447, 460, 490, 552, 557-559
dek. mohylewsko-horceński 220, 304, 341, 385, 536
diec. 440
gub. 336, 379, 493, 515
okręg 447
pow. 227
Mohylów Podolski, dek. 293
par. 280
rej. 84
Mołczany, par. 315, 455
Mołdawska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 508
Mołoczna zob. Heidelberg
Monachium 155, 211
Monasterzyska, par. 426
Mongolia 422
Montreal 26
Montreux 361
Morachwa zob. Murafa
Mordowia Republika zob. Mordwińska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka
Mordwińska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 21, 316, 394, 584
Moroczno, par. 484
Moscow zob. Moskwa
Mosdok, par. 202
Moskau zob. Moskwa
Moskwa 11, 19, 31, 41-44, 48, 50-53, 60, 61, 63, 68, 72, 76-79, 81, 84, 90, 93, 99, 100, 102, 104, 106, 111, 120, 124, 128, 133-138, 144- 149, 152, 154, 155, 157, 158, 161-163, 165, 166, 170, 171, 174-181, 184-190, 192, 193, 195, 197-200, 202, 206, 207, 209-212, 217, 222, 223, 225, 230, 232, 234--237, 239, 243, 247-254, 258, 262, 263, 265-268, 270-272, 276, 278, 280, 282, 284, 290, 293-297, 299-306, 308-311, 314-318, 320, 322, 324, 325, 327, 328, 333, 337, 338, 340, 344--346, 349-355, 359, 365-373, 375, 377, 379, 380, 382, 383, 385-387, 392, 396-398, 401-407, 411-415, 417--422, 428, 430, 433-435, 437-441, 443, 445, 447, 449-451, 453, 455, 456, 458-461, 463, 469, 474, 478, 479, 483-486, 488, 489, 496, 497, 499-501, 503-506, 508, 509, 512-517, 521, 522, 524, 525, 528, 530, 536, 537, 539, 540, 542, 543, 551, 573, 574, 577, 578, 588
dek. 204, 221, 512
obł. 579
obw. 172
Moszczenica, par. 248
Motowidłówka, par. 139, 164
Mozdok zob. Mosdok
Mozyrz 279, 283, 408
dek. mozyrsko-rzeczycki 208, 337, 387, 524, 533
par. 223, 252, 254, 423, 533, 578
pow. 408
Mszana Dolna, par. 438
Mścisław 496
par. 144, 245
Mudriłowo, maj. 501
Mukarów Podleśny 38, 470
par. 514, 526
Muksalma, wyspa 97
Murafa, par. 33, 36, 454-456
Murmanskaja Żeleznaja Doroga zob. Murmańska Kolej Żelazna
Murmańsk 149, 209, 168, 514
łagier 414, 425

obw. 16
Murmańska Kolej Żelazna 251, 267, 268, 282, 514, 535, 581
Muszurow, w. 393
München 42, 43
München/Beresan 236, 585
par. 453, 518
Myślibórz, par. 309

NPASSR (Niemcew Powołżja Awtonomnaja Sowietskaja Socialisticzieskaja Riespublika) zob. Niemców Powołża Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka
Naczankino 267
nadniemeński dek. 265
Nadrenia 355
Nadwoica 267
Narewka, par. 185
Narodycza, par. 140, 331, 394, 408, 443
Narymski Kraj 151, 445, 486
narymski rej. 299
Nasielsk 490
par. 490, 515
Nazimowskoje pocztowoje otdielienije 134
Neu-Kolonie 587
par. 387
Neu-Liebental zob. Wołkowo
Neu-Mariental 509
Neuterany, par. 348
New York zob. Nowy Jork
Newel, par. 263
Niechniewicze, par. 254, 489
Niedźwiedzia Góra zob. Miedwieżja Gora
Niedźwiedzica, par. 184
Niegorełoje 212, 323, 494
Niemców Powołża Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 19, 79, 153, 171, 212, 237, 238, 241, 378, 387, 404, 429, 432, 532, 578, 579
Niemcy 79, 100, 120, 124, 128, 149, 154, 155, 161, 169, 189, 209, 236, 241, 253, 276, 278, 288, 333, 352, 360, 409, 411, 442, 456, 473, 508, 581
Niemienajewo 463
Niemirów 255, 436, 454, 457, 534
par. 328, 454, 464, 470
Nieporoty, par. 199
Nieświcz, par. 540
Nieśwież, par. 152, 220, 262, 398, 490, 516, 530
Niewirków, par. 137
Niewodnica 240
Nieżyn, par. 152, 467
Nikołajew, dek. 223, 236
par. 434, 446
Nikołajewsk 201, 404
dek. 248, 249, 301
obł. 585
Niewirków, par. 137
Niewodnica 240
Nieżyn, par. 152
Niszcza, w. 409
Niżnaja Bogdanowka, par. 267
Niżny Nowogród (późn. Gorki) 194, 531
par. 194, 221, 483, 530, 531
Nord Dakota (USA) 27, 48, 288
Norylsk 168, 514
Notenai, par. 403
Nowa Uszyca, dek. 447
par. 315
Nowa Wieś 377
Nowa Wilejka 272, 273
Nowaja Awiłowa zob. Marienfeld
Nowe Miasto n. Pilicą 41
Nowiny, w. 221
Nowoaleksandrowsk 493
Nowoarchangielsk, w. 446
Nowoczerkask 248
obł. 581
par. 321
Nowograd Wołyński 315
dek. 162, 170, 266, 359, 402, 414, 443, 457, 458, 481, 485, 492, 525
par. 34, 36, 261, 315, 321, 402, 408, 435, 510, 511
Nowogród 263, 308, 578
par. 262, 316
Nowogródek 283, 307, 332, 334, 490
dek. 227, 254

gub. 262
par. 276, 309
Nowogródzkie 309
Nowogwardiejsk zob. Felsztyn
Nowoiwanowskie „łagotdielenije SIBŁaga" 579
Nowokonstantynów, par. 317, 358, 413, 528
Nowonikołajewsk 537
Nowopolna, par. 307
Noworosyjsk 517
Nowosielica, par. 520, 541
Nowosiółka, par. 457
Nowosokolniki 434
par. 263
nowospaski łagier 137
Nowosybirsk 168, 189, 226, 244, 302, 356, 378, 432, 433, 480, 486, 495, 536, 540, 575, 576, 588, 589
obł. 579
obw. 495, 516
par. 355
Nowy Dwór (k. Warszawy) 482
Nowy Dwór (dek. Lida), par. 246
Nowy Jork 26, 30, 70, 198
Nowy Kandeł, par. 147
Nowy Konstantynów zob. Nowokonstantynów
Nowy Pokost, par. 308
Nowy Targ 438
Nowyj Zawod 32
par. 301, 457

Obabie, w. 515
Obermonjour, par. 248, 510
Obermonżur zob. Obermonjour
Obodówka, par. 222, 311, 358, 364, 471, 523
Obolce, par. 536
Ochryda 195, 196
Oczamcziri 142, 210
Odessae zob. Odessa
Odessa 25, 44, 66, 69, 80, 135, 142, 147, 170, 171, 224, 234, 235, 237, 249, 266, 273, 288, 291, 301, 306, 307, 354, 356, 359, 367, 373, 378, 380, 391, 405, 413, 424, 428, 430, 433, 434, 440, 446, 470, 477, 479, 483, 495, 498, 517-519, 578, 583, 585, 586
dek. 135, 147, 170, 266, 325, 405, 518
gub. 585
obł. 147, 583, 585
obw. 66, 223, 296, 386, 581
okr. 581
par. 446
rej. 236, 296, 378
Ohio 299
Okładno 389
Okołowo, par. 265
Okszajsk 530
Olekśiniec, par. 383
Oleszkowce, w. 38, 583
Olewsk 402, 542
par. 240, 542
Olgopol zob. Czeczelnik
Olkienniki, par. 363
Olszanka 184
Olsztyn 36
Ołtarzew 377
Ołyka 408, 465, 505
par. 180, 446
Omsk 181, 244, 284, 356, 398, 486, 522, 540, 578
dek. 179, 200, 237, 433, 537
okręg 67
par. 299, 316, 358, 512
Onega 253
Onega, jez. 18, 21, 504
Opole 36, 332
administratura apost. 332
diec. 331
par. 471
Oratów, par. 186, 349
Orchard Lake 32, 290
Ordżonikidze (d. i późn. Władykaukaz) 165, 166, 206, 574, 575
Orenburg 237, 316, 458
gub. 343
Orioł zob. Orzeł

Orla, filia 484
Orłów, par. 211
Orsza 152, 243, 285, 304, 375, 464, 514, 529
dek. 169, 223, 243, 262, 383, 260, 276, 512, 536
par. 152, 220, 243, 383, 434, 535
pow. 581
Orszany (?) 464
Orynin, par. 146, 205, 247, 326
Orzeł 375, 451, 576
obw. 316
par. 151, 226, 284, 387, 398, 486
osipowicki rej. 516
Ossowiec 528
Ossuń, par. 387
Ostrołęka 241, 295, 390, 528
dek. 243
Ostropol, par. 391
Ostróg, dek. 402, 498
par. 215, 320, 402
pow. 455
Ostrożany, par. 144
Ostrówek, par. 315
Ostróżek, par. 391
Oszmiana 219, 285, 292, 324, 426
par. 363
Ościechów 374
Oświej, par. 220
pow. 279
Ottawa 137
Otrogowka, par. 453
Otwock 35, 37, 366, 495
Owrucz 542
dek. 140, 190, 291, 331, 391, 394, 408, 424, 443, 492, 505, 526
par. 140, 190, 542
Ozarzyńce, par. 84, 280, 490
Ozirawki, w. 331
Ozugreti 142

PRL zob. Polska Rzeczpospolita Ludowa
Pabaiskas, par. 417
Palestyna 307
Pamiatnoje, w. 404
Paninskoje, par. 407
Panoterai 244
Panowka, par. 171, 428, 432
Paris zob. Paryż
Paryż 11, 12, 25, 27-30, 33, 41, 47, 50--52, 54, 57, 58, 62, 90, 134, 244, 369, 370, 475, 483
Passaic 198
Pasvalys, dek. 330
Pawłograd 471
Pawołocz, par. 541
Peczara 470
Peczora, rz. 19, 22, 525
pelplińska diec. 360
Pełcza, par. 446
Penza 262
par. 514
Perejasław 466
Perekop, par. 209
Perm, dek. 433
par. 170, 304, 361, 467, 484
Persja 202, 497
Peterburg zob. Petersburg
Petersburg (późn. Leningrad) 39, 42, 43, 50, 61-63, 67, 76-78, 80, 90, 119, 123, 127, 134, 137, 138, 141, 143--145, 150-152, 160-164, 167, 169, 175, 179-181, 185, 186, 188, 191, 192, 194-201, 206-208, 210, 211, 213, 215, 219-221, 223, 224, 226, 227, 230, 232, 233, 235, 238, 242, 243, 245, 248, 250-255, 258, 261-263, 265, 269-272, 274, 276, 277, 279, 282, 283, 287, 289-291, 299, 300, 304, 308, 309, 316, 320, 321, 324, 330, 331, 332, 335, 337, 338, 341, 343, 344, 346, 348, 351, 353-355, 357, 358, 361, 364, 367, 369, 371, 375, 377, 379, 383, 385-387, 390, 392, 393, 396-399, 401, 403, 404, 407-412, 416-419, 421, 423, 433-435, 439, 440, 443, 450, 452, 453, 460-462, 464, 467, 468, 471, 473, 476, 477, 479,

483, 484, 488, 491-493, 496, 499-501, 504, 511-513, 515, 516, 519, 522-524, 526, 529-531, 533, 535-537, 542, 578
dek. 417, 208, 211, 286, 484, 589
Petersheim (?), par. 248
Petryków, par. 533
Pfeifer zob. Pfeiffer
Pfeiffer, par. 157, 238, 433, 453, 509
Piaseczno (k. Warszawy) 150
Piatigorsk 69, 357, 414
dek. 202, 303
Piatyhory, par. 287, 426
Piąta Góra, chutor 172
PIECZŁag 19, 270
PIECZORŁag zob. PIECZŁag
Pieremienowce 537
Pieski, par. 246
Pietierburg zob. Petersburg
Pietropawłowsk 433
Pietrozawodsk 19, 440
Pików, par. 160, 226, 330
Pilica, rz. 41
Pindusza 156
łagier 528
Piniega 234, 251
Pińsk 33, 195, 242, 254, 255, 273, 304, 324, 325, 331, 334, 335, 484, 503, 515
diec. 31, 143, 144, 184, 195, 227, 254, 272, 273, 332, 334, 339, 377, 419, 484, 489, 501, 503, 578
Piotrków Kujawski, par. 393
Piotrków Trybunalski 321
Piotrogród (późn. Leningrad) 63, 196, 530, 573
dek. 144, 341
Pirowski 505
Płock 37, 210, 211, 374, 381, 390, 394, 427, 467, 490, 515, 528
dek. 295, 308, 395
diec. 32, 210, 241, 243, 246, 281, 295, 309, 374, 381, 390, 394, 427, 450, 467, 490, 515, 528
Płoniawy, par. 395
Płoskirów 164, 205, 292, 293, 317-319, 358, 373, 374, 389, 465, 477, 486, 487, 583
dek. 179, 205, 292, 296, 297, 317, 329, 362, 381, 422, 485
obw. 408
par. 139, 317, 353, 370
pow. 206, 362
Płoskurów zob. Płoskirów
Płoszew, filia 515
par. 516
Płudy 366
Poczajów, par. 363, 374
podlaska diec. 308, 341
Podole 47, 83, 139, 180, 182, 205, 222, 237, 247, 255, 264, 265, 275, 281, 293, 318, 319, 323, 330, 353, 362, 363, 365, 373, 374, 400, 436, 447, 457, 471, 477, 478, 481, 485, 486, 506, 526, 528, 541
gub. 311, 329, 349, 357, 468, 580
Podwojce, stac. kolej. 267
Pohrebyszcze 246
par. 246, 358, 420
rej. 300
Pokostówka 391
par. 261, 452
Pokrowka 578
Pokrowsk 155, 508, 510
Pokrowskie 428
Poland zob. Polska
Polen zob. Polska
Polesie 232, 377
Polichna, par. 266
Polska 8, 48-50, 53-57, 59, 65, 66, 74, 76-83, 86, 87, 99, 100, 102, 103, 106, 119, 120, 123, 124, 127, 128, 139, 143, 146, 152, 156-158, 160, 161, 163-165, 169, 174, 176, 178, 179, 182-187, 190, 192, 195-198, 200, 211, 212, 214, 216, 219-221, 224, 227-229, 232, 234, 237, 238, 240, 244-246, 250-254, 259-262, 264, 266, 269, 271-274, 278, 281, 282, 285, 288,

290-292, 297, 298, 307, 309-311, 316-325, 331-334, 337-341, 345, 346, 349, 357, 358, 360-363, 365, 366, 370-372, 374, 377, 379-381, 383, 385, 387, 392-394, 398-401, 403, 409, 411, 414, 418, 419, 422, 424, 427, 433, 435-439, 441, 444, 446, 448, 450-452, 455-460, 463, 464, 466, 467, 469, 472, 474, 475, 477, 479, 483, 485--487, 489-491, 493, 494, 496-498, 503, 505, 506, 514, 520, 521, 524--526, 530, 531, 533-535, 542, 543, 555, 557-559, 578, 580, 588
Polska Rzeczpospolita Ludowa 20
Polsza zob. Polska
Polubicze, w. 510
Połock 151, 186, 258, 265, 273, 295, 335, 484, 529
dek. 335
par. 151, 167, 220, 232, 416
pow. 167, 385
Połonne 162, 298, 365, 395
par. 36, 162, 170, 182, 222, 292, 365
Połtawa 160, 230, 234, 397, 466
gub. 466
par. 396, 397
Poniatowka, par. 266, 373
Poniemuń 300
Poniewież, diec. 276, 330, 397
pow. 580, 588
Popia Wyspa 168
Popow, wyspa 441
Poręba, par. 211
Porgalino, kol. 488
Poryck, par. 528
Posin, par. 163, 168
Potasznia, par. 137
Poti 142
Pot'ma 57, 310, 352
Potok, par. 304
Powołże 66-69, 149, 153-157, 159, 171, 212, 222, 230, 238, 241, 278, 291, 303, 378, 387, 402, 405, 407, 414, 425, 428, 429, 432, 454, 509, 510, 532, 579, 581, 587
Poznań 28, 29, 31, 140, 323, 349, 368, 378, 411, 418, 448, 450, 451, 471, 521
archidiec. 448
woj. 450
Północ 74, 94, 104
Północnokazachski Okręg Wojenny 586
Północnoosetyjska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka 107
Północny Kraj 251, 310, 317, 356, 578
Prele, par. 250
Preuss, par. 529
Priwalichin 536
Prochładne 31, 43, 62, 107, 204, 205
Pruszków 183
Przasnysz, dek. 390
Przebrodzie, 186
Przemysłów 280
Przemyśl 166, 458
pow. 458
Przewały, par. 140, 150, 309, 360
Przewórsk, par. 543
Przydrujsk, par. 168, 169, 484
Przymorski Kraj 474
Psków, par. 522
par. 175, 192, 208, 379
Ptycza 446
par. 205, 383, 395, 446
Pukowicze, par. 524
Puliny, par. 359, 391, 414, 444, 468
Pułtusk 44, 399, 427, 528
Pustyń, par. 220

RFN zob. Republika Federalna Niemiec
RSFSR (Rossijskaja Socialisticzieskaja Fiedieratiwnaja Sowietskaja Riespublika) zob. Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Sowiecka
Radom 524
gub. 191
Radomsko 140
Radomyśl 162, 165
dek. 136, 139, 162, 165, 308, 339, 404, 445, 520, 521, 541
par. 463

rej. 463
Raduń, dek. 240
par. 240
Radziwiłłów, par. 297, 323, 360, 460
Rajgród 528
Raków, par. 220, 341
Raskaty, par. 149, 170, 212, 425, 587
w. 387
Rastadt, w. 222, 250, 405
par. 585
Raszków, par. 291, 528
Rawa, pow. 341
Rawanicze 350
Reinsfeld 316
Remni 244
Repla, par. 331
Republika Federalna Niemiec 302
Rewel 186, 209, 393, 399
par. 186, 209, 308, 393, 399
Riasna, par. 295
Riazań 304, 419, 516
Rieczki 512
Rietavas, par. 403
Rim zob. Rzym
Rio de Janeiro 167
Rogaczów 316, 583
Rogówka zob. Neuterany
Rohaczew, par. 361, 516
dek. Rohaczew-Bychów 185, 515
Rohleder zob. Raskaty
Rohoźnica, par. 436
Rokicie, par. 295
Rokitna, par. 492
Roma zob. Rzym
Romanów 580
par. 381, 444, 445
Rosental, par. 156, 453
w. 583
Rosenthal zob. Rosental
Rosica 516
dek. 351
par. 279, 398, 516
Rosienie
rosieński pow. 356, 363
Rosja 8, 63, 65, 66, 69-71, 76, 77, 101, 105, 106, 263, 387, 406, 434, 459, 465, 480, 484, 508, 516
azjatycka 274, 519, 537
carska 7, 49, 67, 175, 178, 189, 211, 233, 244, 262, 287, 307, 316, 323, 331, 343, 368, 390, 419, 481, 493, 494, 530
centralna zob. środkowa
europejska 16, 67, 151, 179, 186, 193, 194, 226, 238, 242, 250, 262, 271, 286, 304, 330, 333, 361, 399, 467, 514, 519, 522, 577
środkowa 21, 69
Roskojma, w. 296
Rosławl - Zapadnyj obłastnoj 284, 398
par. 398
Rosochate Kościelne 210
Rostów 234, 280, 319, 321, 480, 506, 517
par. 321
Rosyjska Federacja 511, 577
Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Sowiecka 20, 72, 78, 88, 134, 135, 141, 145, 149, 151, 153, 154, 156, 157, 161, 165, 167, 175, 181, 185, 189, 192, 195, 197, 202, 211, 222, 224-226, 230, 233, 236, 237, 241, 248, 251, 253, 257, 263, 267, 270, 273, 278, 279, 311, 327, 335, 336, 338, 344, 351, 352, 356, 357, 375, 387, 393, 397, 398, 405--407, 411, 414, 418, 426, 429, 434, 435, 437, 441, 450 454-457, 461, 464, 468, 480, 489, 491, 495, 500, 504, 508, 509, 512, 522, 532, 537, 545, 578-587
Rothammel, par. 428
Rotnica, par. 240
Rouen 138
Rownoje, dek. 153, 156, 278
par. 156, 241, 305, 532
Rozważów, par. 394, 541
Rożdiestwienskoje, par. 153, 156, 430
Równe 321, 362, 363, 374, 461, 526

dek. 200, 246, 285, 324, 362, 492, 498, 528
par. 200, 297, 362
Różan 374
Różanka, par. 288
Różyn, par. 285, 300, 301
Rudnia-Szlagin, par. 184, 186, 335
Rudożajce 199, 580
Rudziczka, par. 332
Rudziszki, par. 240
Rukszenice, par. 385
Rumunia 288
Rundany, par. 396
Russie zob. Rosja
Ruś 8
Ruś Halicka 8
Rybiniszki, par. 403
Rybińsk 535
par. 271, 272
Rybnica 507, 508
par. 507
Rydułtowo, par. 211
Ryga 66, 69, 168, 169, 208, 243, 252, 270, 330, 334, 416, 425, 440, 442, 503
dek. 308, 332
Rzeczpospolita Polska I 8, 49, 56, 59, 67, 494
Rzeczpospolita Polska II 56, 66, 111, 137, 140, 143, 145-147, 150, 155-158, 163, 165, 169-171, 179, 182, 192, 199, 202, 205, 206, 221, 232, 239, 258, 263, 266, 286, 296, 303, 304, 309, 310, 316, 317, 338, 345, 367, 392, 397, 398, 400, 401, 405, 413, 415, 418, 421, 422, 435, 443, 445, 451, 453, 455, 456, 458, 460, 461, 463, 467, 469, 472, 474, 478-480, 482, 484-488, 494, 499, 506, 508, 512, 515, 516, 519, 521, 523, 525, 536, 540
Rzeczyca 440
par. 337, 524
Rzekuń, par. 423
Rzesza, par. 350
Rzym 11, 28, 29, 33, 35, 40, 42, 45, 50, 51, 54, 55, 66, 133, 145, 160, 197, 198, 207, 213-215, 233, 244, 254, 269, 273, 278, 289, 333, 346, 352, 364, 379, 372, 379, 399, 438, 442, 483, 496, 508, 531, 551, 554, 579, 588
Rzym zob. Stolica Apostolska
Rzymskokatolicka Administratura Apostolska obrz. łac. Rosji europejskiej 577

SŁON (Sołowieckije - od lat dwudziestych: Siewiernyje - Łagieria Osobogo Naznaczienija) zob. Sołowieckie (Północne) Łagry Specjalnego Przeznaczenia
Sachalin, wyspa 196, 358, 359, 474
Sachsenhausen-Oranienburg 380, 396, 491
Sahinka, maj. 347
Sajańskie Góry 168
Samara 69, 270, 287, 330, 500
dek. 179, 221, 270, 433, 514
gub. 153, 156, 159, 226, 241, 277, 278, 303, 509, 532, 587
par. 316, 330
Samarkanda 492, 500, 581
Samczyńce, par. 318, 328
Samhorodek, par. 172, 424
Sandomierz 191
diec. 191, 245, 447
Sandormacha, łagier (?) 577, 579-585, 587-589
Sankt Petersburg (późn. Leningrad) 37, 48, 53, 65
Sankt-Pietierburg zob. Sankt Petersburg
Saratoviae zob. Saratów
Saratow zob. Saratów
Saratów 25, 67, 69, 141, 142, 147, 149, 153-157, 159, 170, 171, 201, 209, 212, 215, 222-224, 226, 230, 235-238, 241, 242, 248, 266, 277, 278, 280, 287-290, 296, 301-303, 305-307, 321, 325, 354, 356, 359, 367, 373, 378, 387, 390, 404, 405, 407, 412, 413, 424, 425, 428, 430, 432, 433, 445,

446, 453, 470, 479, 495, 509, 510, 517, 518, 529, 532, 576, 578
diec. 357, 585
gub. 149, 156, 157, 163, 222, 230, 237, 290, 378, 387, 404, 412, 428, 430, 432, 587
obw. 443, 445
par. 325
Sarnów, par. 490
Sarny 323, 452, 478
dek. 446
Satanów 330
par. 329, 330
Sawwatyjska Wyspa zob. Wielka Wyspa
Schneidmühl 442
Schönchen 407
Schönfeld, par. 147, 222
Schuck, par. 157, 325
Schwaben Chutor zob. Josephstal
Sedanka, w. 275, 474, 475
Seelmann, dek. 250, 387, 425
par. 428
Seewald, par. 230
Sejny 258, 295, 357, 453, 473, 504, 580
diec. sejneńska 258, 295, 308, 357, 453, 504
diec. sejneńsko-augustowska 35
Selz 249, 301
par. 224, 237, 373, 479, 510, 518
Semenowka, par. 428
Semipałatyńsk 435, 576, 587
Sempolno, par. 478
Sewastopol 68, 453, 521
Siberia Cisbajkaliensis zob. Syberia Zabajkalska
Sibir zob. Sybir
Sibirien zob. Sybir
Sibkraj 134, 531
SIBŁag (Sibirskije łagieria) 21, 181, 579, 587
Sidorów 422
Siebież, par. 199, 263
Siedlce 341, 498
diec. 341, 470, 471, 498
gub. 525
pow. 510
Sieliszcze, par. 286
Sielec, w. 240
par. 360
Siemiatycze 144, 471
Siemionowka, par. 155, 230, 432
Sienno, dek. 169, 220, 283
par. 169, 220, 304
Siergiejew 406
Sierpc 427, 528
Siesiszki, par. 244
Siewiernyj Kraj zob. Północny Kraj
SIEWWOSTŁag (Siewierno-Wostocznyje łagieria) 21, 94, 104, 257, 415, 464, 583, 585
SIEWWOSTOKŁag zob. SIEWWOSTŁag
SIEWURŁag (Siewiernyje Uralskije łagieria) 21
Siwakowa 395
Skaisgirys, par. 361
Skazińce, par. 363, 486
Skępe, par. 528
Skierniewice 271
Skoki, w. 450
Skoroszyce, par. 332
Skórcze zob. Skurcze
Skrundzie, par. 220
Skurcze, par. 359, 394
Skwira 183, 300, 404
dek. 139, 166, 285, 289, 358, 360, 514, 520, 541
par. 182, 215, 279
Sławgorod 210, 225
Sławuta 452
par. 136, 396, 525
Słoboda Czerniecka, par. 180, 443
Słobódka Rachnowiecka 37
Słonim 41, 288, 292, 360, 419, 475, 507
Słowacja 281
Słuck 258
dek. 152, 200
par. 243, 392, 421
Smiła 305
par. 445, 486
Smogorzewo, par. 241

Smolany 81
par. 404, 536
Smoleńsk 136, 145, 151, 161, 295, 341, 343, 350, 354, 359, 360, 375, 379, 387, 398, 493, 535, 536, 551, 584, 585
dek. 398
gub. 199
obł. 589
obw. 536
par. 144, 332, 379, 462
Smotrycz 38, 373, 470
par. 468
Snitków 381, 447
par. 426
Sofiewka zob. Schönfeld
Sokal 184
pow. 280
Sokolniki 90, 344, 351
Solovyev Islands zob. Sołowieckie Wyspy
Sokoły, par. 453
Sokólce, par. 277
Sokółka 363
par. 350, 578
pow. 194, 488, 587
Sokul, par. 240, 297, 481
Solothurn, par. 367
Sołobkowce, par. 32, 427, 468
Solowieckije ostrowa zob. Sołowieckie Wyspy
Sołowieckie (Północne) Łagry Specjalnego Przeznaczenia 21, 42, 74, 91, 94, 136, 152, 183, 193, 208, 232, 260, 267, 271, 282, 299, 327, 356, 375, 402, 434, 441, 450, 459, 461, 486, 487, 489, 516, 554, 559, 577
Sołowieckie Wyspy 41, 42, 48, 50, 52-55, 76, 78, 79, 81, 84, 91, 94-97, 99, 104, 121, 125, 129, 136, 141, 142, 145, 148, 149, 151-155, 159, 162, 167, 180, 183, 192, 198, 201, 205, 208, 212, 221, 225-227, 231, 232, 234, 236, 244, 246, 247, 250, 251, 253, 259, 260, 263, 267, 271, 274-276, 279, 282, 284, 293, 294, 297, 299, 302, 305, 308, 309, 311, 317, 327, 328, 335, 336, 338-340, 350, 352, 353, 356, 358, 375-377, 378, 380, 381-383, 385, 387, 388, 392, 397, 399, 400, 402, 405, 407, 412, 415, 424-426, 429, 430, 431, 433, 434, 441, 443, 444, 446, 448, 450, 451, 453, 455, 457, 458, 460, 461, 463, 468, 469, 474, 480, 487, 489-492, 496, 500, 505, 506, 508, 509, 512, 516, 518, 519, 522, 525, 530, 531, 533-536, 539, 543, 554, 557, 558, 572-575, 577, 579, 583, 586-589
Sołowki zob. Sołowieckie Wyspy
Sołówki zob. Sołowieckie Wyspy
Soły, par. 363
Sowiecka Republika Białoruska 333
Spasskoje, par. 188, 361
Speier, par. 230, 301
Spethal zob. Szpetal Górny
St Louis Mo 26
Stacja Jaja, łagier 275, 516, 589
Stacja Pieniug 328
Stacja Segeta, łagier 424
Stacja Tajga, łagier 422
Stalingrad (d. Carycyn) 578
Stalino 391
Stalińsk, obw. 495
Stambuł (d. Konstantynopol) 233, 496, 579
Stany Zjednoczone Ameryki Północnej 26, 27, 32, 48, 166, 192, 198, 201, 209, 214, 278, 288, 290, 299, 339, 466, 493
Stańków, par. 467
Stara Huta, w. 505
Stara Sieniawa, par. 180, 413, 447, 471
Stara Uszyca, par. 277
Starobielsk 267
Starojelnia, par. 227
Starokonstantynów 281, 305, 326, 404, 526
dek. 281, 287, 292, 389, 443, 485
par. 182, 281, 396, 446, 498, 526
Starosielce, par. 512

Staroturukańsk 442
Starożebry, w. 281
Stary Konstantynów zob. Starokonstantynów
Stawiszcze 415
par. 246
Stawki, par. 309, 360
Stawropol 303, 422, 430
gub. 303
par. 356
Stepanawan 210
Stepanowka 498
Steryniany, gm. 440
Stęrzarzyce, par. 459
Stolica Apostolska 12, 51, 67, 68, 70, 78, 79, 87, 99, 103, 119, 120, 124, 127, 128, 146, 148, 154, 157, 161, 165, 169, 176, 177, 181, 183, 189, 190, 198, 210, 278, 334, 345, 347, 352, 364, 369, 370, 375, 385, 406, 410, 413, 418, 424, 429, 529
Stołbowaja, st. kolej. 449
Stołpce 195, 212, 323, 494
Strasburg zob. Strassburg
Strassburg 428
par. 170, 296, 428, 583
Strekkerau, par. 171
Strėvininkai 513
Struga Wielka, par. 315
Strugi Krasne 385
Strzemieszyce, par. 395
Strzyżawka, w. 275
par. 322
Stuttgart 29, 47
Suchumi 142, 210
Sulz, par. 287, 325
Sumy 309, 324, 397
obw. 466
Supruńkowce, par. 326, 523
Surzyńce 172
Susiec, par. 357
Susły zob. Herzog
Suwałki 315, 453
gub. 580
Suzdal 90, 207, 531
Swierdłowsk 29, 47
Swir 21, 198, 209
dek. 240
Swir, rz. 21
SWIRŁag 21, 433, 492
Swirstroj, łagry 142, 433
Swobodny, łagier 504
Syberia 44, 56, 57, 74, 80, 81, 94, 100, 102, 104, 105, 121, 125, 129, 138, 143, 149, 151, 156, 163, 168, 172, 174, 179, 188, 189, 196, 199, 223--225, 233, 237, 242, 250, 266, 268, 277, 284, 286, 299, 306, 307, 310, 315, 317, 321, 329, 333, 343, 346, 348-350, 352, 354, 361, 367, 368, 373, 378, 384, 394, 395, 398, 401, 417, 420, 432, 442, 445, 457, 458, 467, 473, 476, 495, 512, 531, 537, 539, 542, 546, 576, 578, 579, 584, 587
Syberia Wschodnia 174, 275, 359, 473, 505
Syberia Zachodnia 162, 174, 188, 210, 225, 359
wikariat apost. Syberii Zach. 67, 181, 188, 243, 244
Syberia Zabajkalska 188
Syktywkar 41, 53, 455-458, 537, 576
Symbirsk 69, 186, 270
par. 270
Symferopol 73, 236, 243, 287, 583
dek. 235, 373, 430, 432, 433, 439, 453
par. 242
Synkowicze 372
Synogóry 492
Szaban Uba zob. Rosenthal
Szabuniany 484
Szachriziabs 500
Szaciłki, filia 188
Szady, par. 396
Szaltiniai 397
Szamotuły 448
Szarawka 296, 465
par. 290, 296, 317, 465

Szarogród 36, 328
par. 490
rej. 33
Szawle 363
Szczeglin 396
Szczuczyn 390
Szele, w. 384
Szemrajówka, par. 183
Szemurszyn 390
Szepietowka 162, 305, 365
par. 84, 298, 396, 525
pow. 298
Szepinki 481
Szewczenko zob. Czigiryńsk
Szewle, dek. 201
Sziluva, dek. 397
Szkłów, par. 220, 263, 265, 304
rej. 263
Szlapaberze, par. 403
Szlisselburg 440
Szpałów 456
Szpanów, par. 213
Szpetal Górny, par. 246
Szreńsk 395
Szumbar 284
par. 296
Szumsk 332
par. 240, 332, 363, 374, 402
Szuńce, par. 384
Szuruń 311
Szwajcaria 361
Szyksznie, w. 363
Szymanów 195
Šeduva 397
Šiauliai 361
Šilale 270

Śląsk 473
Śnitków, par. 226, 335
Świder 377
Świeciłowicze, par. 316, 341, 385, 536
Świerżeń, par. 265
Święciany, pow. 330
Święty Krzyż 447
Świnice, par. 393

Tacew 512
Tadżykistan 428, 451
Taganrog, par. 242, 354
Taińcza 302
Tajga 112
Tallin 209
Tałkuny, w. 580
Tambów 156, 157, 187, 237, 453
par. 514
gub. 302
Tarnopol, woj. 264, 462
Tarnoruda 245, 389
par. 31, 179, 362, 363
Tarnów 200, 542
Taszarowo, w. 221
Taszkent 74, 428, 451, 481, 500, 588
okręg 67
par. 416, 451
Taurogi, par. 243
taurydzka, gub. 223, 236, 248, 453
Tbilisi (d. Tyflis) 26, 40, 62, 69, 111, 148, 153, 209, 210, 225, 241, 242, 413, 424, 496, 497, 557, 574, 575
dek. 425
telszeńska diec. 270, 387, 403
Temirtau, łagier 421, 422
Tereszki 389
par. 358
Ternówka 373
Tesłuhów, par. 383
Teterew, rz. 228
Tetyjów, par. 246
TIEMŁag (Tiemnikowskije Isprawitielno-Trudowyje łagieria) 21, 94, 104, 316, 394, 463, 584
Tiemnikow 21
Tiereszki, par. 520
Tiltagolsk, w. 440
Timofiejewka 143, 188
Tiraspol 508
diec. 57, 66-69, 74, 76, 83, 85, 99, 100, 105, 135, 141, 142, 147, 149, 153, 155-159, 164, 170, 171, 189, 198, 201, 208, 209, 212, 215, 222-224, 226, 230, 231, 235-237, 240-

-242, 248, 249, 266, 276-278, 280, 287-290, 296, 301-303, 305-307, 321, 325, 326, 354, 356, 359, 367-369, 373, 378, 380, 384, 387, 388, 390, 391, 394, 404, 405, 407, 409, 412, 413, 420, 424, 425, 428, 430, 432--434, 439, 440, 446, 450, 453, 454, 462, 463, 479, 480, 495, 498, 508--510, 517, 518, 523, 529, 532, 534, 557, 558, 578, 588
pow. 517
Tiuchtiet 299
Tiumeń 179
Tobolsk 90, 233, 277, 395, 531
par. 179, 361, 476, 512
Togur, w. 151
Tołgar, poczta 306, 326
Tołoczyn, par. 169, 223, 243
Tomaszgród, par. 485
Tomaszpol, par. 523
Tomsk 43, 44, 53, 102, 112, 113, 151, 172-174, 242, 244, 266, 299, 384, 540
dek. 143, 188, 299, 344, 361, 467, 537
gub. 112, 113
obw. 242
okręg 67
par. 188, 355
rej. 151
Tonkoszurowka (Mariental), par. 135, 242, 303
rej. 387
Topory, par. 183, 300, 301, 359, 514
Toporzyszcze, par. 190, 289, 291, 408, 492, 526
Torczyn, gm. 181
Torokanie, par. 377
Toronto 48
Toruń 39, 206, 273, 360, 461, 481, 488
Towiany, gm. 144, 552
transluciński dek. 403
Troickaja komandirowka 42, 136, 152, 153, 183, 193, 208, 232, 260, 267, 271, 282, 327, 375, 402, 434, 441, 459, 461, 486, 487, 489, 516, 554, 558, 559
Trojanów, par. 259
Troki, dek. 240
Tuchów 273
Tugaczyński Oddział łagru w Kraju Krasnojarskim 168
Tulczyn 311, 326, 584
Tuła 206
par. 271, 332, 387
Tunka 395
Turcja 340
Turdzyj (?) 579
Turkiestan 416, 481
Turuchańsk 587
Turukańsk 442
Turyn 343, 417
Turyńsk 541
Turza Wielka 394
Turzyska, par. 150, 323
Twer 530
gub. 134
par. 512
Tworki 183, 184
Tyflis (późn. Tbilisi) 480
dek. 153, 209
gub. 579, 580
obł. 579
Tylsk, w. 359
Tynna 34
par. 296, 514, 524
Tyszowce, par. 459
Tywrów, par. 426

URSR (Ukrajińska Radiańska Socialistyczna Respublika) zob. Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka
USA (United States of America) zob. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej
USSR (Ukrainskaja Socialisticzieskaja Sowietskaja Riespublika) zob. Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka
Ucht-Iżemskie północne łagry 260, 289, 301

Ucht-Kułom 530
Ucht-Pieczorskie łagry 301
Uchta 22, 57, 231, 260, 310, 311, 441, 468
rej. 310
Uchtińsk 168
UCHTPIECZŁag 22, 94, 104, 270, 277, 283, 310, 311
Ude, w. 421
Ufa 179, 193, 270, 286, 530, 574
par. 179, 242
rej. 267
Ugły 169
Ujście, w. 311
Ukraina 31-34, 36-38, 40, 52, 53, 56, 61, 65-70, 73, 74, 76, 77, 79-84, 86, 90, 103, 105, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 139, 140, 160, 162, 165, 170, 172, 174, 194, 214, 216, 224, 228, 229, 233, 239, 245, 247, 251, 257--259, 261, 265, 268, 280, 282, 284, 287-289, 292, 294, 298, 300, 301, 303, 305, 317-319, 322, 328-330, 340, 353, 358, 362-365, 367, 374, 381, 383, 384, 396, 397, 402, 408, 416, 420, 425, 430, 435, 437, 438, 451, 455, 462-464, 466, 469, 470, 472, 478, 479, 481, 483, 486, 490, 491, 510, 511, 515, 520, 525, 535, 556, 581, 583, 584, 586
Ukraina prawobrzeżna 49, 437, 483
Ukraine zob. Ukraina
Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka 22, 90, 139, 140, 142, 147, 162, 164, 165, 171, 183, 205, 216--218, 223, 237, 238, 245, 247, 249, 251, 257, 259, 260, 268, 275, 276, 281, 284, 285, 289, 291, 293, 299, 300, 317-319, 322, 329, 340, 349, 350, 358, 362, 363, 366, 367, 381, 384, 394, 403, 405, 408, 412, 415, 420, 422, 432, 435, 443, 445, 458, 463, 464, 472, 478, 487, 490, 495, 511, 517, 520, 521, 535, 581-584
Ułanów, par. 465
Ułła 32
par. 199, 358
Ungury, w. 144, 552
Ural, góry 21, 387, 425, 530, 537
obw. 222
Urbach, par. 454
Urulga, łagier 504
Usicze, w. 181
Ust-kułomski pow. 168
USTPIECZŁag 94
Ust' Pot'ma 310
Ust' Sisolsk 443
Ust' Uchta 31
USTWIMŁag 22, 94, 104, 310
Usuryjskij kraj 262
U-Sysołowsk 457
Uszacze, par. 167
Uszomierz 260, 349
par. 190, 240, 260, 349, 391, 394, 424, 505, 520
Uszyca, dek. 182, 279, 296, 315, 468, 514, 523, 526
par. 353
Uściług 443
Uzbecka Socjalistyczna Republika Sowiecka 581
Uzbekistan 74, 99, 416, 417, 500
Uzda, par. 392
Uździele 330

Varsoviae zob. Warszawa
Vatican zob. Watykan
Veuzendorf (?) 581
Vollmer, par. 171, 407, 585

Wachnówka, par. 287, 331, 424
Wacławówka, par. 200
Walówka 227
Waninskoje Otdielenije SIEWWOSTŁaga 415
Wareszew (?) 588
Wariszim (?), w. 490
Warklany, par. 351
Warkowicze, par. 360
Warków, par. 354

warmińska diec. 366, 498
Warnowicze, par. 220
Warszawa 11, 25-39, 41, 42, 44, 45, 47, 48, 51, 53-56, 63, 77, 91, 99, 100, 104, 106, 134, 150, 155, 156, 178, 184, 185, 192, 195, 200, 211, 212, 216, 224, 232, 235, 241, 243, 252, 261, 272, 273, 290, 292, 295, 302, 307, 320, 327, 332, 333, 345, 346, 364-366, 377-380, 399, 400, 411, 418, 433, 439, 447-449, 456, 461, 466, 467, 471, 473, 474, 478, 481, 482, 488, 490, 494, 495, 497, 499, 500, 513, 515, 526, 528, 530, 551, 557, 589
archidiec. 211, 235, 272, 290, 320, 377, 439, 461, 493
diec. 30
Warta, rz. 12
Warwarowka n. Donem 378
Wasiliewka, par. 405
Wasylków, par. 526
Waszyngton 77
Watikan zob. Watykan
Watykan zob. Stolica Apostolska
Wąbrzeźno 41, 379
Wąchock 191
Wągrowiec, pow. 450
Wąsocz, par. 258
Wczorajsze, par. 166
Weiß Meer zob. Białe Morze
Weißrussland zob. Białoruś
Werb, w. 368, 373
Węgry 8, 448
Węgrzynowo, par. 374
White Sea zob. Białe Morze
Wiatka (późn. Kirow) 135, 234, 283, 344
par. 179, 250
Wieczne Miasto zob. Rzym
Wiedeń 42, 224, 509
Wiegieraksa 392
Wieledniki, par. 505, 520, 542
Wielikij Ustiug 356
Wieliż 589
par. 512, 537
Wielka Brytania 176, 466
Wielka Wieś, gm. 191
Wielka Wyspa 327, 340, 358, 381, 457, 472
Wielkie Łuki 316
Wien zob. Wiedeń
Wieprzyn 265
Wierzbie, par. 332
Wierzbowiec 389
par. 315, 335, 426, 447
Wierzchy, par. 396
Wiesenberg, par. 347
Wiessegońsk 207
Wietłosłan 310
Wilczyska, par. 308
Wilejka 199
obł. 199
Wileńszczyzna 198, 285, 363, 426, 511, 535, 536
Wilno 26, 28, 29, 32, 43, 47, 150, 185, 199, 209, 213, 219, 240, 252, 259, 261, 287, 288, 330, 355, 357, 360, 361, 363, 364, 403, 408, 410, 419, 488, 494, 500, 501, 506, 531
archidiec. 34, 185, 196, 198, 220, 240, 273, 307, 330, 331, 350, 355, 357, 363, 436, 475, 578
diec. 144, 185, 219, 220, 227, 246, 261, 272, 288, 330, 355, 404, 409-411, 419, 507, 578
gub. 296
pow. 188
Wiłkomierz, dek. 384
pow. 354, 552
Winnica 44, 53, 146, 147, 160, 227, 237, 264, 266, 275, 287, 321, 322, 324, 331, 348, 390, 424, 435, 447, 469, 471, 583, 584
dek. 266, 305, 322, 470, 520
gub. 580
obł. 164, 586
okręg 415
obw. 31-33, 36, 164, 170, 247, 256, 259, 300, 303, 305, 408, 422, 425, 462, 541

par. 322, 381, 447
pow. 275, 470
Wiskitki, par. 272
Wistka, par. 393
Wiszenki, par. 289
Wiszera, łagier 537
Wiszniew 320
dek. 240
par. 198, 240
Wiśniowiec, par. 526
Wiśniowiec Stary, par. 383
Witebsk 134, 136, 145, 150-152, 167, 168, 175, 185, 193, 194, 199, 220, 232, 235, 251, 269, 279, 304, 320, 335, 343, 354, 363, 380, 384, 389, 398, 404, 416, 434, 440, 441, 467, 489, 493, 512, 524, 529, 536
dek. 244, 263, 433, 467, 512
gub. 150, 163, 167, 220, 230, 262, 273, 279, 343, 348, 351, 355, 385, 396, 403, 409, 440, 522, 537, 584, 589
obw. 32, 167, 541
par. 512, 519
Witman, par. 578
Władimir n. Klaźmą 90, 207, 221
Władykaukaz 38, 43, 53, 62, 107, 201, 202, 204, 206
Władywostok 44, 53, 67, 275, 359, 473--475
dek. 473
diec. 67, 473, 474
Włochy 142, 176, 271, 343, 417
Włocławek 269, 421, 450, 531
diec. 36, 172, 309, 393, 395, 396, 421, 452, 478, 535
Włodzimierz Wołyński 181, 280, 297, 348, 374, 455, 491
dek. 137, 246, 297, 305, 360, 459, 528
par. 444
Wojnarówka, w. 462
Wojtowce, par. 226
Woksa, w. 219
Wolsk 443
Wołczkiewicze, par. 401
Wołga, rz. 77, 80, 89, 90, 93, 140, 149, 156, 162, 166, 167, 183, 205, 207, 221, 227, 241, 247, 249, 250, 270--272, 282, 284, 292, 294, 299, 305, 317, 322, 325, 329, 331, 340, 353, 358, 366, 377, 381, 382, 392, 396, 407, 419, 426, 435, 438, 447, 453, 455, 457, 469, 472, 478, 481, 488, 490, 509, 521, 523, 525, 532, 535, 542, 579
Wołkowińce, filia 427
par. 335
Wołkowo, w. 517
par. 378, 425, 518
Wołkowysk 220
dek. 220, 246, 288, 331, 436
Wołoczyska 147, 183, 205, 206, 292
par. 146, 311, 443, 445, 485
rej. 363
Wołodarka, w. 317
Wołogda 481, 522
łagier 578
par. 271
Wołyń 47, 136, 139, 146, 150, 166, 182, 215, 229, 240, 244, 255, 264, 276, 284, 323, 331, 349, 350, 363, 383, 395, 400, 443, 454, 455, 466, 482, 486
gub. 249, 298, 391, 404, 444
obł. 580
Wońkowce, par. 182
Worcester 41
Workuta 23
Workuta Stroj-Ussa, łagier 284
Workuta-Wom, łagier 283
WORKUTŁag 23, 94, 104, 415
Woroneż 80, 156, 157, 238, 453, 506, 515, 588
obw. 238, 453
par. 514
Woronowica, par. 469
Worończówka-Horodyszcze 384
Woroszyłow 414
Woroszyłowka 586

Woroszyłowsk 422
Woroszyłówka, par. 470
Wrocław 26, 27, 29, 30, 33, 37, 41, 48, 55, 347, 448, 450
Wschód 61, 63, 64, 80, 411, 505
Wsielub 309
Wspólnota Niepodległych Państw 577
Wyborg 393
Wysokie Mazowieckie, dek. 295, 453
Wyspienska Wołost' 150
Wyszewicze, par. 165, 240, 349
Wyszki, par. 325
Wyszogródek, par. 297
Wyszyny, par. 467

ZSFSR (Zakawkazskaja Socialisticzieskaja Fiedieratiwnaja Sowietskaja Riespublika) zob. Zakaukaska Socjalistyczna Federacyjna Republika Sowiecka
Zabiały, par. 384, 511
Zabłocie, w. 230
Zabłotce, par. 137
Zaboro (?), w. 485
Zachodniosyberyjski Kraj 174, 356, 587
Zachód 72, 82, 85, 94, 457
Zachsibkraj zob. Zachodniosyberyjski Kraj
Zadnieprze 307
Zagłębie Donieckie 369
Zagórowce, par. 478
Zahacie, par. 286, 379
Zakaukaska Socjalistyczna Federacyjna Republika Sowiecka 23, 149
Zakaukazie 425
Zakopane 531
Zakroczym, par. 490
Zalesie 484
par. 363
Zaleszczyno, w. 279
Zaleśce, par. 353, 485
Zamek Bierzgłowski 206, 360, 448
Zamiechów, par. 277, 335
zamojski dek. 277
Zamosz 421
Zaporoże 465
par. 446
Zapsibkraj zob. Zachodniosyberyjski Kraj
Zaskórki, par. 250, 286
Zasław 277, 296, 323, 326, 481, 490, 535
dek. 136, 277, 285, 305, 320, 391, 396, 402, 450, 525
par. 136, 279, 455, 401, 515, 516
Zawalijki, par. 292, 362
Zbaraż, pow. 384
Zborów, pow. 462
Zbrucz, rz. 56, 179, 245, 311, 363, 477
Zbrzyż, par. 268, 510
Zdołbunów, par. 363, 374
Zduńska Wola 321
Zdzięcioł, dek. 220
Zelman, w. 532, 587
Zenfeld, w. 367
Zielonka (k. Warszawy) 377
Ziembin, par. 309, 336
Ziemia Święta 307, 333
Zimna Woda, par. 423
Zinnowitz 288
Zinowjewsk (d. Jelizawietgrad, późn. Kirowgrad) 430
Zińkowce, par. 200, 219, 477
Zińków, par. 32, 298, 311, 326, 335
Złatoust, par. 519
Złoczówka, par. 383
Złotopol 541
par. 200, 311, 394, 445
Zniszkowce, filia 182
Zofjówka, par. 297
Zozów, par. 287, 331, 424
Zubowice, par. 459
Zubry (k. Dyneburga) 175
Zug, par. 453
Zułc, par. 248
Zwiahel zob. Nowograd Wołyński
Zwinogródka 485
dek. 311, 394, 445, 452, 485, 486
par. 394, 445, 452, 485, 498
Zyrinskij kraj 311, 387, 532
obł. 311

Żagań, par. 448
Żbików, par. 184, 247
Żejmeny, dek. 244
Żłobin 269
Żłobin-Karpiłówka, par. 361
Żmerynka 245, 317, 465, 477, 491
par. 330, 446
Żmudź 143, 346, 470
diec. 243, 339, 354
Żółkiew 347
Żółtańce, par. 458
Żukowo, os. 305
Żuprany, par. 292
Żurawlińce 349
Żurominek Kapitulny, par. 467
Żurowice, par. 515
Żwaniec, par. 468
Żwańczyk, par. 277, 279, 353, 468
Żyłany, w. 396
Żytomierszczyzna 229, 588
Żytomierz 12, 27, 31, 32, 53, 61, 136, 139-141, 146, 150, 159, 162, 164, 166, 170-172, 180, 182, 200, 205, 206, 213-215, 222, 226-229, 237, 245, 246, 255, 256, 259-261, 264, 267, 268, 277, 279, 281, 284-286, 288, 291-294, 296-298, 300, 301, 305, 308, 311, 315, 317, 320, 321, 323, 324, 326, 329-331, 334, 339, 347, 349, 353, 358, 359, 362, 364, 370, 373, 381, 383, 389, 391, 393, 395, 400, 403-404, 408, 413, 414, 424, 426, 427, 450, 452, 454, 455, 457, 460, 464, 465, 468-471, 481, 486, 490-492, 505-507, 510, 511, 514, 520, 523-526, 528, 534, 541, 542, 582
dek. 256, 260, 300, 415, 443, 452, 457, 510
diec. 402, 415, 420, 426, 435, 462, 463, 477, 485, 505
obł. 582
obw. 463

SPIS FOTOGRAFII

1. Poufna informacja dotycząca losów księży polskich i innych na Ukrainie w 1929 r., przesłana przez MSZ prymasowi Polski 86
2. Lista księży polskich przebywających w więzieniu politycznym w Jarosławlu n. Wołgą na początku 1931 r. 89
3. Fragment listy z wyrokami na 32 księży katolickich po zbiorowym procesie w łagrze na wyspie Anzer w czerwcu i lipcu 1932 r. . . . 92
4. Fragment listy księży więzionych w 1930 r. w *politizolatorze* w Jarosławlu n. Wołgą, sporządzonej przez PCK w Moskwie ze szczegółowymi informacjami o skazanych 93
5. Wyspy Sołowieckie 95
6. Ogólny widok na klasztor na Wyspach Sołowieckich, zamieniony w 1920 r. na łagier 96
7. Szkic łagrów na głównych Wyspach Sołowieckich: Kreml, Anzer i Muksalma, sporządzony przez wywiad polski 97
8. Szkic łagru na wyspie Anzer, gdzie w latach 1928–1932 istniał specjalny łagier dla 32 księży katolickich 98
9. Szkic ISO USŁagu wykonany przez wywiad polski 101
10. List ks. Mateusza Bryńczaka z 6.08.1931 r. z zesłania na Syberii do PCK w Moskwie z prośbą o podjęcie starań w celu uwolnienia i skierowania do Polski jego brata staruszka, więzionego w Tomsku . . . 102
11. Informacja MSZ o więzionych w Charkowie księżach polskich z Ukrainy, przesłana prymasowi Polski 103
12. Odpowiedź Ministerstwa Bezpieczeństwa Republiki Północnoosetyjskiej w sprawie skazania, rozstrzelania w 1937 r. i rehabilitacji w 1958 r. ks. A. Czerwińskiego z Władykaukazu 107
13. Odpis sentencji wyroku OGPU z 1930 r. na czterech alumnów konspiracyjnego seminarium duchownego w Leningradzie, dokonany w związku z ich rehabilitacją w 1957 r. 108–109
14. Jedno z ostatnich pism Wydziału Konsularnego Ambasady RP w Moskwie na temat aresztowań księży w 1938 r. 110–111
15. Grupa parafian przy kościele w miejscowości Tajga w guberni tomskiej 112
16. Ks. Mikołaj Michasionek (zmarł na zesłaniu w 1933 r.) w otoczeniu rodziny Michała Benedykta (z prawej strony księdza), parafianina

kościoła św. Antoniego w miejscowości Białostockij Posiołok w guberni tomskiej. Rok 1922 113
17. Ks. Konstanty Sapariszwili (pierwszy od prawej) podczas uroczystości 27.05.1958 r. z okazji stulecia urodzin historyka Kościoła katolickiego w Gruzji, ks. Michała Tamariszwili 114
18. Decyzja KRO PP OGPU BWO o skierowaniu do Moskwy księży z diec. tiraspolskiej, Adama Bellendira i Josepha Beilmanna, oskarżonych o próbę ucieczki do Polski 158
19. Pogrzeb zmarłego na zesłaniu ks. Mateusza Bryńczaka na cmentarzu katolickim w Tomsku (wiosna 1936) 173
20. Wstępny protokół śledczy dotyczący ks. Antoniego Czerwińskiego z Ordżonikidze (Władykaukaz), rozstrzelanego w 1937 r. 203–204
21. Uzasadnienie decyzji KRO GPU USSR o skazaniu ks. Władysława Dworzeckiego z Kamieńca Podolskiego na 10 lat łagrów 218
22. Protołół wykonania 8.12.1937 r. w łagrze na Sołówkach wyroku śmierci na osobie ks. Martina Fiksa z diec. tiraspolskiej 231
23. List ks. Kazimierza Krzywickiego (z 15.04.1931 r.), zesłanego do Uchty, do PCK w Moskwie z rozpaczliwą prośbą o pomoc 312–314
24. Okładka akt śledczych bpa Antoniego Maleckiego 342
25. Uzasadnienie decyzji o aresztowaniu w łagrze na Sołówkach księży Donata Nowickiego i Franciszka Bujalskiego, oskarżonych o kierowanie „nielegalną wspólnotą" księży na wyspie Anzer 376
26. List do PCK w Moskwie ks. Ignacego Opolskiego (z 22.02.1932) z *politizolatora* w Jarosławlu n. Wołgą (rozstrzelany w łagrze na Sołówkach 8.12.1937) z prośbą o przesłanie mu Biblii z Nowym Testamentem 382
27. Protokół śledczy ks. Josepha Paula z diec. tiraspolskiej, który został później (3.11.1937) rozstrzelany w łagrze w Sołówkach 388
28. Protokół wykonania wyroku śmierci w łagrze na Sołówkach 3.11.1937 r. na osobie ks. Aloisa Schönbergera 431
29. Świadectwo śmierci ks. Jana Wasilewskiego, zmarłego 10.03.1948 r. w Kozaczyńsku w Kraju Krasnojarskim 502
30. List do PCK w Moskwie ks. Jakuba Zdaniewicza z 22.03.1937 r. z podziękowaniem za paczkę żywnościową 528
31. List do PCK w Moskwie ks. Antoniego Żukowskiego z 29.05.1933 r. z zesłania na Syberii (rozstrzelany w łagrze na Sołówkach 12.10. 1937 r.) z prośbą o pomoc w opuszczeniu zesłania (ukończył wyrok) i paczkę żywnościową 538–539
32. Dokument o rehabilitacji ks. Teofila Skalskiego z 12.05.1994 r. . . 590

ŹRÓDŁA FOTOGRAFII

Album kapłanów dyecezji łucko-żytomierskiej i kamienieckiej, zebrał i ułożył Jerzy Filipowicz, Kijów 1917 (nakładem autora). Reprint: Lublin 1995.

Biblioteka KUL, rkp 911.

Kazimierz G r o c h o w s k i, *Polacy na Dalekim Wschodzie*, Charbin 1927.

„Kiteź". Russkij Katoliczieskij Wiestnik, Warszawa 1927, 1928, 1931.

Jan O b s t, *Historia Cudownego Obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej*, Wilno 1927.

Irina O s i p o v a, *„Se il mondo di odia...". Martiri per la fede nel regime sovietico*, traduzione e redazione a cura di Delfina Boero, Mara Dell'Asta, Anna Vicini, R. C. Edizioni La Casa di Matriona 1997 (tytuł oryg. ros. *„V jazvach svoich sokroj menja..."*).

Stanisław O s t r o w s k i, *Śp. Ks. Prałat Konstanty Budkiewicz na tle walki w obronie Kościoła katolickiego i wiary świętej*, Warszawa 1929.

„Pro Fratribus", La vita di S. E. Mons. Sloskans, Roma, Dicembre 1984.

Joseph S c h n u r r, *Die Kirchen und das Religiöse Leben der Russlanddeutschen*, Katholischer Teil, Stuttgart 1980.

„Sodalis Marianum" (Londyn), 1953, nr 5(68).

Hansjakob S t e h l e, *Tajna dyplomacja Watykanu*, Warszawa 1993.

Ks. Fryderyk Ż y s k a r, *Nasze kościoły*, Warszawa 1912, t. 1, z. 1–2; t. 2, z. 9, 10, 13, 15, 18; Warszawa 1913, t. 1, z. 1–3, 6, 21–24; t. 2. z. 8–20.

Zbiory Bazylego Haniewicza (Tomsk).

Zbiory ks. Bronisława Czaplickiego, b. proboszcza w Prochładnem (Kabardyjsko-Bałkarska ASSR).

Zbiory Mirosławy Jefimowej (Władywostok).

Zbiory Iriny I. Osipowej (Moskwa).

Zbiory własne autora.

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие (*Проф. доктор философских наук Mieczysław Albert Krąpiec OP*) 7
Основные сокращения 11
Перечень источников 25

Вступление 47
Введение 65
1. Католический костёл в структуре вероисповеданий СССР 66
2. Тактика борьбы с католическим костёлом 71
2.1 Психологическое давление 73
2.2 Групповые политические процессы 76
2.3 Фальшивые самообвинения 82
2.4 Суды, тюрьмы, лагеря и ссылки 85
2.5 Высшая мера наказания 104
2.6 Несколько статистических данных 105

Судьбы католического духовенства в СССР в 1917-1939 гг. История мученичества. Резюме (*Перевод с польского Janina Celykowska*) . 119
Das Schicksal der katholischen Geistlichkeit in der UdSSR 1917-1939. Das Martyrologium. Zusammenfassung (*Übersetzt von Barbara Zezula*) . . . 123
The Fate of the Catholic Priests within the USSR in the Years 1917-1939. Martyrology. Summary (*Translated by Jan Kłos*) 127

Сокращения в биографических данных 131
История мученичества католического духовенства в СССР в 1917--1939 гг. 133

Приложения
Приложение 1 545
Приложение 2 551
Приложение 3 554
Приложение 4 560
Приложение 5 572
Приложение 6 574

Допелнение 577

Указатель имён 591
Указатель географических и административных названий 617
Список фотографий 653
Содержание 657
Inhalt 659
Table of Contents 661

INHALT

Vorwort (*Prof. Dr. habil. Mieczysław Albert Krąpiec OP – Dominikaner*) . 7
Verzeichnis wichtiger Abkürzungen, Namen und Fachbegriffe 11
Quellenverzeichnis 25

Einleitung 47
Einführung 65
1. Die katholische Kirche in der Konfessionsstruktur der UdSSR 66
2. Die Strategie im Kampf mit der katholischen Geistlichkeit 71
   2.1. Psychische Bedrängung 73
   2.2. Politische Gruppenprozesse 76
   2.3. Falsche Selbstanklagen 82
   2.4. Gerichte, Gefängnisse, Lager und Verbannungen 85
   2.5. Höchststrafmaß 104
   2.6. Einige statistische Angaben 105

Судьбы католического духовенства в СССР в 1917-1939 гг. История мученичества. Резюме (*Перевод с польского Janina Celykowska*) . 119
Das Schicksal der katholischen Geistlichkeit in der UdSSR 1917-1939. Das Martyrologium. Zusammenfassung (*Übersetzt von Barbara Zezula*) 123
The Fate of the Catholic Priests within the USSR in the Years 1917-1939. Martyrology. Summary (*Translated by Jan Kłos*) 127

Abkürzungen in biographischen Noten 131
Das martyrologium der katholoschen Geistlichkeit in der UdSSR 133

Beilagen
Beilage 1 545
Beilage 2 551
Beilage 3 554
Beilage 4 560
Beilage 5 572
Beilage 6 574

Supplement 577

Personenverzeichnis 591
Verzeichnis der geographischen und administrativen Namen 617
Verzeichnis der Fotos 653
Содержание 657
Inhalt 659
Table of Contents 661

TABLE OF CONTENTS

Foreword (*Prof. Mieczysław Albert Krąpiec OP*) 7
Important abbreviations, names and terms 11
Sources 25

Preface 47
Introduction 65
1. The Catholic Church Within the Denominational Structure of the USSR 66
2. The Tactics of the Struggle Against the Catholic Priesthood 71
   2.1. Psychological Harassment 73
   2.2. Political Mass Trials 76
   2.3. False Self-Accusations 82
   2.4. Courts, Prisons, Labour Camps and Exiles 85
   2.5. 104
   2.6. Several Statistical Data 105

Судьбы католического духовенства в СССР в 1917-1939 гг. История мученичества. Резюме (*Перевод с польского Janina Celykowska*) . 119
Das Schicksal der katholischen Geistlichkeit in der UdSSR 1917-1939. Das Martyrologium. Zusammenfassung (*Übersetzt von Barbara Zezula*) 123
The Fate of the Catholic Priests within the USSR in the Years 1917-1939. Martyrology. Summary (*Translated by Jan Kłos*) 127

Additional Abbreviations in Biographical Notes 131
The Martyrology of the Catholic Clergy in the USSR in the Years 1917-1939 133

Annexes
   Annex 1 545
   Annex 2 551
   Annex 3 554
   Annex 4 560
   Annex 5 572
   Annex 6 574

Supplement 577

Index of Persons 591
Index of Geographical and Administrative Names 617
List of Photographs 653
Содержание 657
Inhalt 659
Table of Contents 661

SPIS TREŚCI

Przedmowa (*Prof. dr hab. Mieczysław Albert Krąpiec OP*) 7
Wykaz ważniejszych skrótów, nazw i terminów 11
Wykaz źródeł 25

Wstęp 47
Wprowadzenie 65
1. Kościół katolicki w stukturze wyznaniowej ZSSR 66
2. Taktyka walki z duchowieństwem katolickim 71
   2.1. Nękanie psychiczne 73
   2.2. Grupowe procesy polityczne 76
   2.3. Fałszywe samooskarżenia 82
   2.4. Sądy, więzienia, łagry i zesłania 85
   2.5. Najwyższy wymiar kary 104
   2.6. Kilka danych statystycznych 105

Судьбы католического духовенства в СССР в 1917-1939 гг. История мученичества. Резюме (*Перевод с польского Janina Celykowska*) . 119
Das Schicksal der katholischen Geistlichkeit in der UdSSR 1917-1939. Das Martyrologium. Zusammenfassung (*Übersetzt von Barbara Zezula*) 123
The Fate of the Catholic Priests within the USSR in the Years 1917-1939. Martyrology. Summary (*Translated by Jan Kłos*) 127

Skróty użyte w *Martyrologium* 131
Martyrologium duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917-1939 133

Aneksy
   Aneks 1 545
   Aneks 2 551
   Aneks 3 554
   Aneks 4 560
   Aneks 5 572
   Aneks 6 574

Uzupełnienie 577

Indeks osób 591
Indeks nazw geograficznych i administracyjnych 617
Spis fotografii 653
Содержание 657
Inhalt 659
Table of Contents 661